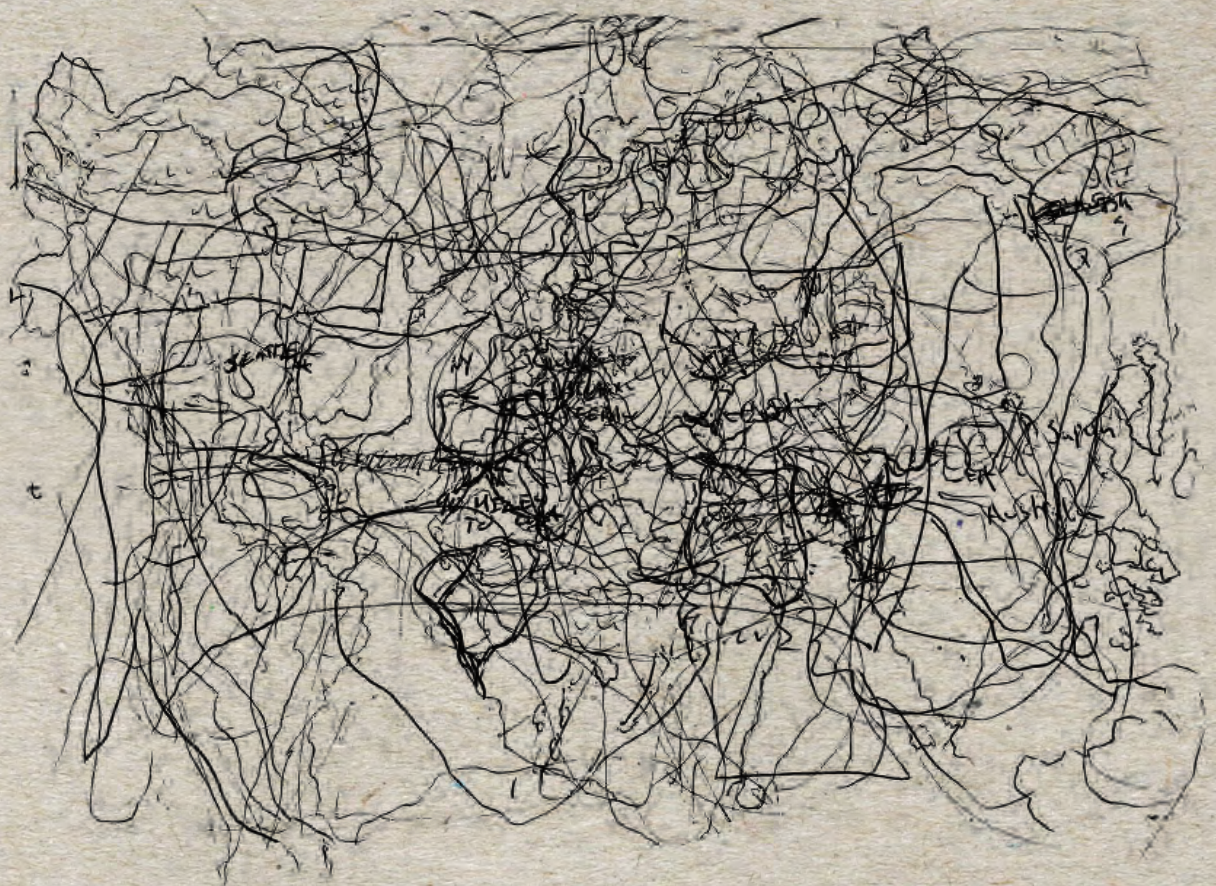

Χαρτογραφώντας

περιφράξεις, συναρθρώσεις & κοινά

σε γεωγραφίες, χαρτογραφίες & τις σύγχρονες χαρτογραφίες

Νάγια Τσελεπή

Μυτιλήνη, 2016

Χαρτογραφώντας

Εικόνα εξωφύλλου:

Χάρτης από την Έκθεση του Αρχείου του Παγκόσμιου Χάρτη (The World Map Archive Exhibition), <http://www.aec.at/u19/en/2013/07/23/world-map-archive/>

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

Χαρτογραφώντας
περιφράξεις, συναρθρώσεις & κοινά
σε γεωγραφίες, χαρτογραφίες
& τις σύγχρονες χαρτογραφήσεις

Διδακτορική Διατριβή

Νάγια Τσελεπή

Μυτιλήνη, 2016

Επιβλέπουσα:

Ηλέκτρα Πετράκου

Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Λοιπά Μέλη Τριμελούς Επιτροπής:

Μύρωνας Μυρίδης

Ομότιμος Καθηγητής, Τμήμα Αγρ. Τοπογράφων Μηχανικών, Α.Π.Θ.

Νίκος Σουλακέλλης

Καθηγητής, Τμήμα Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Λοιπά Μέλη Επταμελούς Επιτροπής:

Ιωάννης Χωριανόπουλος

Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Κρίστη Πετροπούλου

Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Vassilis Tsianos

Researcher, School of Economics and Social Science, University of Hamburg

Σταύρος Σταυρίδης

Αναπληρωτής καθηγητής, Σχολή Αρχιτεκτόνων, Εθν. Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Ημερομηνία υποστήριξης:

22/7/2016

Πρόλογος - Ευχαριστίες

*“Γράφω σημαίνει αγωνίζομαι και αντιστέκομαι.
Γράφω σημαίνει εμπλέκομαι σε ένα γίγνεσθαι.
Γράφω σημαίνει χαρτογραφώ (...)”*

Deleuze

Χαρτογραφώντας συνοπτικά την πορεία της διδακτορικής μου διατριβής θα έλεγα ότι χωροχρονική αφηγηρία της αποτέλεσε η διοργάνωση του NoBorder το 2009 στη Λέσβο. Αντίστοιχα, η -κατά κάποιο τρόπο- ολοκλήρωσή της, το 2015-16, σηματοδοτήθηκε από τα πλήθη των μεταναστών και προσφύγων που στην προσπάθειά τους να προσεγγίσουν ευρωπαϊκό έδαφος συνάντησαν και συχνά εγκλωβίστηκαν στην πραγματικότητα του νησιού. Τα δύο αυτά γεγονότα έχουν, το καθένα με τον τρόπο του, επανασχεδιάσει τον τοπικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο χάρτη με νέες περιφράξεις αλλά και χώρους συναντήσεων και κοινών.

Vis motrix του παρόντος εγχειρήματος αποτέλεσε το ενδιαφέρον μου για διερεύνηση τέτοιων ολοένα μεταβαλλόμενων πραγματικοτήτων, σχέσεων και δράσεων καθώς η αποτύπωση τους σε μία κοινή αφήγηση. Κάπως έτσι προέκυψαν οι χαρτογραφήσεις και οι συναρμολογήσεις της διατριβής.

Η αναμέτρηση με αυτές ήταν γοητευτική αλλά και επίπονη -συχνά αδιέξοδη- και χαρακτηρίζονταν από επαναλαμβανόμενες παλινδρομήσεις μεταξύ ικανοποίησης και απογοήτευσης. Μία τέτοια, πάνω απ' όλα, μοναχική διαδρομή έχει δημιουργήσει την επίγνωση των αδυναμιών της εργασίας και, γι' αυτό το λόγο, στο παρόν, ενθαρρύνονται σχόλια, παρατηρήσεις και προτάσεις για τη βελτίωση της. Επιδίωξη, άλλωστε, της έρευνάς μου είναι να εγείρει προβληματισμούς που να τίθενται από κοινού και να οδηγήσουν σε συλλογικά και δημιουργικά εγχειρήματα.

Έτσι, πέρα από μία προσωπική πορεία, οι χαρτογραφήσεις της εργασίας αποτελούν έναν χώρο κοινών στον οποίο συναρμολογούνται πολλαπλές διαδρομές και σχέσεις. Συνοδοιπόροι σε αυτές αποτέλεσαν, με διάφορους έμπρακτους και νοερούς τρόπους, πολλοί άνθρωποι, τους οποίους βρίσκω αφορμή στο σημείο αυτό να αναφέρω και να ευχαριστήσω.

Αρχικά, θέλω να εκφράσω τη βαθιά ευγνωμοσύνη μου στην Ηλέκτρα Πετράκου που, με ιδιαίτερη ευαισθησία και οξύνοια, έχει επιβλέψει και στηρίξει τη συγκεκριμένη έρευνα καθώς και εμβαθύνει τους προβληματισμούς μου όλα αυτά τα χρόνια. Ηλέκτρα σ' ευχαριστώ για τις συζητήσεις, τη συνεργασία και τη φιλία μας όπως επίσης για όλα -τα μικρά και μεγάλα- που έχεις κάνει για μένα από την πρώτη μέρα που άνοιξες την πόρτα του γραφείου σου τόσο γενναιόδωρα!

Δίπλα και μαζί με την Ηλέκτρα δεν μπορώ να παραβλέψω τον αγαπητό Θανάση Γιαννακόπουλο που με την ιδιαίτερη σκέψη, ιδέες και βοήθειά του συνέβαλε στη διαμόρφωση σημαντικών πτυχών της διατριβής.

Ο ομότιμος καθηγητής Μύρωνας Μυριίδης κατέχει ιδιαίτερη θέση στις ευχαριστίες. Αρχικά, είχα την τύχη και την τιμή να τον γνωρίσω στο Πολυτεχνείο όπου με ενέπνευσε με τις γνώσεις, την αισθητική και την αγάπη του για τους χάρτες. Με τα χρόνια αποτέλεσε μία σημαντική φωνή στο δρόμο μου που -μεταξύ άλλων- με ενθάρρυνε να πιστέψω στην παρούσα έρευνα και τον εαυτό μου. Τον ευχαριστώ βαθιά γιατί έχει υπάρξει ένας δάσκαλος για μένα!

Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω τον Νίκο Σουλακέλλη για το καλωσόρισμα του στο Τμήμα Γεωγραφίας και για την πολύχρονη ενθάρρυνσή του, τον Ιωάννη Χωριανόπουλο για την ιδιαίτερα όμορφη συνεργασία μας τα τελευταία χρόνια, την Κρίστη Πετροπούλου για τις πολύ ενδιαφέρουσες συναντήσεις των τροχιών μας και τον Βασιλή Τσιάνο για τα θεωρητικά και πρακτικά 'escape' μας. Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον Σταύρο Σταυρίδη για τον λόγο και τα κείμενα του που έχουν εμπλουτίσει τη σκέψη μου για τα κοινά καθώς και για τα ποιοτικά του σχόλια για τη διατριβή μου.

Ξεχωριστό είναι το ευχαριστώ μου προς την κα. Μπριασσούλη για το αδιάλειπτο μοίρασμα (commoning) κειμένων και προβληματισμών της και, επίσης, για το εξαιρετικό ρεθυμνιώτικο derive! Οι συναρθρώσεις ή συναρμολογήσεις είναι μία μόνο από τις δεσμεύσεις μου απέναντί της για τα μελλοντικά μας commoning!

Βασικός συνοδοιπόρος στο μεγαλύτερο διάστημα αυτής της πορείας ήταν ο Ηλίας. Αρχικά, με την παρότρυνσή του να έρθω στη Λέσβο και να γνωρίσω την Ηλέκτρα και, στη συνέχεια, διαμορφώνοντας τη σκέψη και πρακτική μου με ορατούς και αδιόρατους τρόπους: πολύωρες συζητήσεις και πυροδότηση προβληματισμών, commoning βιβλίων και μεταφράσεων, κοινές δράσεις και καθημερινή ζωή, είναι ορισμένα μόνο από αυτά. Ηλία, σ' ευχαριστώ για όλα!

Ξεχωριστό ήταν το αποτύπωμα του Γιώργη μέσα από την καθοριστική συμβολή και βοήθειά του σε 'οριακά' στάδια της διατριβής και, γενικότερα, με τις αναρίθμητες γνώσεις -τις οποίες θαυμάζω!- και την πολλαπλή υποστήριξή του.

Ο limit (Λιμίτσιος) ήταν ένας βασικός 'fixer' τόσο του λογισμικού του υπολογιστή όσο και της σκέψης μου! Τον ευχαριστώ για την προθυμία του να βοηθήσει και να δώσει λύση και, κυρίως, για τις φιλοσοφικές μας αναζητήσεις στη διάρκεια των ατελείωτων μερόνυχτων δουλειάς στο εργαστήριο της Γεωγραφίας.

Τα χρόνια αυτά η πορεία μου διασταυρώθηκε και με ένα ακόμα πλήθος ανθρώπων στο χώρο του Πανεπιστημίου Αιγαίου- προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί φοιτητές, υποψήφιοι διδάκτορες, καθηγητές και εργαζόμενοι- οι οποίοι επηρέασαν με τον τρόπο τους τις ερευνητικές -και όχι μόνο- περιπλανήσεις μου. Καθώς οι φοιτητές που θέλω να αναφέρω είναι πάρα πολλοί δεν ξεχωρίζω κάποιους αλλά τους ευχαριστώ όλους και όλες για το ενδιαφέρον και ενθουσιασμό τους! Από καθηγητές ευχαριστώ τον Σωτήρη Κουκούλα και τον Δημήτρη Καβρουδάκη για την υποστήριξη και τις συζητήσεις μας στον χώρο του κοινού εργαστηρίου των Μετακινήσεων και της Γεωπληροφορικής καθώς επίσης την Θεανώ Τερκενλή και τον Γιάννη Γιαννιτσιώτη για την εμπιστοσύνη που μου έδειξαν, η πρώτη, στα μαθήματα της και ο δεύτερος, στο σεμινάριο 'Εξουσία και Πόλη'. Σχετικά με τους λοιπούς συνεργάτες, ευχαριστώ ιδιαίτερα τη Σοφία Καραμπέλα για την πάντα θετική διάθεση και συνεργασία στο πρόγραμμα της 'Πολυνησιωτικότητας' και τη Φλώρα Αντωνοπούλου για την ευγενή της υποστήριξη στα διαδικαστικά του διδακτορικού.

Πέρα από τους αμιγώς ακαδημαϊκούς χώρους θεωρώ ότι σημαντική θέση στη διαμόρφωση των ιδεών της διατριβής έχει η συμμετοχή μου σε διάφορα πεδία συζητήσεων και δράσεων που οργανώθηκαν από τα εξής πολιτικά εγχειρήματα: κατάληψη της Φάμπρικα Υφανέτ, συνέλευση της Άνω Πόλης, συνέλευση του NoBorder 2009, Συντροφία του Μικρόπολις, κατάληψη του Μπινεϊού και ομάδα Musaferat.

Στη διαδικασία μορφοποίησης του παρόντος κειμένου και τεύχους συνέβαλε, σε μία αρχικά κρίσιμη στιγμή, η Αργυρή με τον χρόνο που διέθεσε και το χαμόγελο της και, σε ένα τελικό στάδιο, η Ελένη Ρουκέτα που ανέβασε επίπεδο στο στήσιμο και την αισθητική του (καθώς επίσης στην ψυχολογία μου!).

Τον σημαντικότερο ίσως χώρο μέσα μου έχουν οι φίλοι και φίλες που ήταν -και συνεχίζουν να είναι- κοντά μου όλα αυτά τα χρόνια.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ, λοιπόν, πρώτα απ' όλα, στο Μαριέλ για τα όσα περάσαμε και μοιραστήκαμε κατά την '(εκ)πόνηση' των εργασιών μας (και για όσα ακόμα θα μοιραστήσουμε φιλενάδα!), στο Κατερινιώ για τα όσα ζήσαμε και 'σπείραμε' εκείνα τα χρόνια, στη Δημητρούλα για τα όσα 'χορέψαμε' νοερά και μη, στη Μυρσίνη για την προσωπικότητα και οξύνοια της, στην Τότα που αποτέλεσε καταλύτη στην πιο σημαντική ίσως απόφαση μου για το διδακτορικό -να το τελειώσω!-, στον Στελάλα που είναι ο καλύτερος reliever όχι μόνο του υπολογιστή αλλά και της ψυχής μου!, στο Λενιώ για την δημιουργικότητά της που με γοητεύει όλα αυτά τα χρόνια, στον Στραβαρίδη με τα ταξίδια του στον κόσμο -που τελικά έκανε αυτός και όχι εγώ!-, τα οποία ακολουθούσα μέσα από τα γράμματα του, στον Αντώνη για τις φιλοσοφικές του αναζητήσεις και την 'παρουσία' του από μακριά, στη Βατώ για την έμπνευση της υλοποίησης της συναρμολόγησης -και γενικότερα για την έμπνευση!-, στις τρελοανηψιές μου -Δέσποινα και Αντιγόνη- για τα lego και πλαστελίνες της συναρμολόγησης!, στον Βασίλη (thanks που είσαι bro!), στο κουμπαρέλι, στον Κυρούδη και στον Αργύρη που ήταν κοντά μου εκείνες τις δύσκολες μέρες -με αποτέλεσμα να αλλάξει ριζικά όχι μόνο η διάθεση μου αλλά και η υποστήριξη της διατριβής.

Σας αγαπώ όλους και όλες!

Τέλος και, κυριότερα, ευχαριστώ τους γονείς μου, Αλέκο και Αντιγόνη, για την ανεξάντλητη συμπαράσταση και αγάπη τους χωρίς τις οποίες δεν θα μπορούσα να φέρω σε πέρας ένα τέτοιο εγχείρημα. Σας ευχαριστώ από τα βάθη της καρδιάς μου που είστε αυτοί οι άνθρωποι -οι γονείς μου!- και σας εύχομαι να απολαμβάνετε για πολλά ακόμα χρόνια τους καρπούς όλων των κόπων σας!

“Above the paving stones, the stars”
Association of Autonomous Astronauts

*το αφιερώνω
σε τρεις ανθρώπους που με συντρόφευαν
στις πιο δύσκολες στιγμές του διδακτορικού...*

*...στον παπού μου που έφυγε πριν το διδακτορικό,
στην doreen που έφυγε κατά τη διάρκεια αυτού
& σε ένα πλάσμα που δεν έχει έρθει ακόμα...*

Περίληψη

Η παρούσα διδακτορική διατριβή αποτελεί μία προσπάθεια να χαρτογραφηθεί ο χώρος ως μία συνάρθρωση αναπαραστάσεων, πρακτικών και σχέσεων που συνεχώς μεταβάλλεται, περιφράσσει και δημιουργεί κοινά.

Έχοντας εμπνευστεί, μεταξύ άλλων, από το έργο του Foucault για τις σχέσεις εξουσίας, τη θεωρία και μεθοδολογία των συναρθρώσεων των Deleuze και Guattari και σε συνδυασμό με την κριτική πολιτική της χαρτογράφησης και την αγωνιστική έρευνα η εργασία προσεγγίζει φιλοσοφικά, επιστημολογικά, πρακτικά και πολιτικά ζητήματα της γεωγραφίας και χαρτογραφίας.

Τοποθετημένα, επίσης, στη σημερινή κρίση του καπιταλιστικού συστήματος και του νεοφιλελεύθερου μοντέλου η έρευνα επιχειρεί να αναδείξει τις ολοένα και πιο σύνθετες πτυχές της εξουσίας μέσα από δύο παράλληλες λειτουργίες: αρχικά, με μία αλληγορική αφήγηση για τις *χαρτογραφήσεις* και, στη συνέχεια, μέσα από το λεξιλόγιο των *περιφράξεων* και των *κοινών*. Το αποτέλεσμα είναι ότι χαρτογραφούνται χώροι και σχέσεις μαζί με αναπαραστάσεις και πρακτικές που εντείνουν το διαχωρισμό και τον έλεγχο και άλλες που αποτελούν κατώφλι συναντήσεων και συλλογικών πράξεων μοιράσματος. Η έννοια των *συναρθρώσεων* είναι σημαντική στην έρευνα καθώς αποτυπώνει πλήθος μετασχηματισμών, συμβιώσεων και δυνατοτήτων. Αντλώντας από το σχετικό έργο διάφορων στοχαστών, υποστηρίζω ότι το συναρθρωμένο σκεπτικό είναι αναγκαίο για μία νέα θεώρηση των χαρτογραφήσεων, των περιφράξεων και των κοινών ως διαδικασίες μέσα σε συνεχώς μεταβαλλόμενους χώρους, σχέσεις και δράσεις.

Ως εκ τούτου, οι περιφράξεις στην έρευνά μου χαρτογραφούνται σε μια πληθώρα διαδικασιών δημιουργίας συνόρων όπως (i) οι δυϊσμοί σε αντιλήψεις και επιστήμες, (ii) οι χωρικές και ιδεολογικές τοποθετήσεις που δημιουργούν ετερότητες και αποκλεισμούς, (iii) η βιοπολιτική διαχείριση των πληθυσμών και των μετακινήσεων καθώς και (iv) οι απαγορεύσεις πρόσβασης και η ενσωμάτωση του κοινωνικού. Οι σύγχρονες χαρτογραφήσεις, αντίστοιχα, προσεγγίζονται ως μία πολλαπλότητα από εναλλακτικές πρακτικές που αμφισβητούν την κυριαρχία μέχρι πιο ριζοσπαστικές πράξεις που διαρρηγνύουν τις περιφράξεις και τον έλεγχο. Οι πρώτες αφορούν τις νέες δυνατότητες που συναντώνται στην καθημερινή και κοινωνική πρακτική (π.χ. επιτελέσεις στην τέχνη, καινοτομίες στην τεχνολογία και το διαδίκτυο, συμμετοχή, 'ελεύθερη και ανοιχτή' πρόσβαση) ενώ οι δεύτερες αναδιπλώνουν ένα πλήθος αντιστάσεων, διεκδικήσεων και αγώνων καθώς και τακτικών και ανεπαίσθητων δράσεων. Στις χαρτογραφήσεις αυτές έμφαση δίνεται στο συλλογικό στοιχείο που ενεργοποιεί τα κοινά.

Σε αυτή τη λογική, το τελευταίο μέρος της εργασίας χαρτογραφεί τα κοινά και τα 'κοινώς πράττειν' σε χώρους που συναρθρώνουν (i) αναπαραστάσεις, καθημερινές πρακτικές και χειραφετικές πράξεις (π.χ. διαδικτυακές συνεργασίες και πληθοπορισμοί διαμοιρασμού πληροφορίας και οργάνωσης αλληλεγγύης), και μαζί με αυτές (ii) τις νέες περιφράξεις και ενσωματώσεις (π.χ. μηχανισμοί ελέγχου προσαρμοσμένοι στους σύγχρονους αγώνες, κυβερνητική αστυνόμευση από τις κοινότητες-πλήθος). Η θεωρία των *νέων συναρθρώσεων* ή *συναρμολογήσεων* του De Landa ανοίγει τον ορίζοντα για πειραματικές πράξεις που δημιουργούν κοινά, καθώς προσεγγίζει την κοινωνία μέσα από την πολυπλοκότητα της και έναν νέο ανθρωπισμό.

Αυτό που αναδύεται μέσα από την όλη πορεία της διατριβής είναι μία *συναρμολόγηση χαρτογραφήσεων* και 'κοινώς πράττειν' που έχει τη δυνατότητα να διαρρήξει τις πολιτικές της αναπαραστάσης, της περιφράξης και του ελέγχου, ούσα την ίδια στιγμή σε συνεχή διαδικασία του γίνεσθαι.

Summary

Mapping enclosures, assemblages and commons in geographies, cartographies and the contemporary mappings

Naya Tselepi

Thesis submitted to the Department of Geography, Faculty of Social Sciences, University of the Aegean, Lesvos, Greece, 2016.

Advisory Committee: Electra Petracou, Myron Myridis, Nikos Soulakellis

This thesis is an attempt to map space as an assemblage of representations, practices and relations that is constantly changing, creates enclosures and, also, commons.

Inspired by Foucault's views on power relations, Deleuze and Guattari's theory and methodology of assemblages and along with the critical politics of mapping and the militant research the dissertation approaches philosophical, epistemological, practical and political issues of geography and cartography. Situated also within the contemporary crisis of the capitalistic system and the neoliberal model, the research aims to point out the increasingly complicated folds of power via two parallel functions; an allegory for *mappings* and the vocabulary of *enclosures* and the *commons*. As a result, the dissertation maps spaces and relations along with representations and practices which intensify segregations and control and others that perform as thresholds for encounters and collective acts of sharing.

The concept of *assemblages* is crucial for the research as it traces various transformations, symbioses and contingencies. Drawing from the work of many theorists, I argue that assemblage thinking is necessary for a novel understanding of mappings, enclosures and commons as being always in process within constantly changing spaces, relations and actions.

Hence, enclosures in my research are mapped in various bordering processes such as (i) binary thinking, (ii) spatial and ideological placements that create otherness and exclusion, (iii) biopolitical management of populations and mobilities, and finally (iv) prohibitions of access and embodiments of the social.

The contemporary mappings, likewise, are approached as a multiplicity: from alternative practices to domination/sovereignty to more radical acts that disrupt enclosures and control. The first are related to the new potentialities in everyday and social practice (i.e. performances in art, innovations in technology, and internet, participation, 'free and open' access) while the second unfold multiple resistances and struggles as well as tactics and imperceptible actions. The emphasis in these mappings is in the 'collective' that activates the commons.

Within this logic, the last part of the research maps the commons and the acts of 'commoning' in spaces which bring together (i) representations, everyday practices and emancipatory acts (i.e. cybernetic collaborations and crowdsourcings sharing information and organising solidarity), along with (ii) the new enclosures and embodiments (i.e. control mechanisms tailored to the contemporary struggles, cybernetic policing by the communities-multitude). The theory of *new assemblages* of De Landa opens up the horizon for experimental ways of commoning, since it approaches society on its complexity and a new humanism.

What emerges throughout this thesis is *an assemblage of mappings and commonings* which has the potential to disrupt the politics of representation, enclosure and control, being at the same time in constant process of becoming.

Περιεχόμενα Διατριβής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Χαρτογραφώντας τη διατριβή

Α' ΜΕΡΟΣ: Χαρτογραφώντας περιφράξεις

Κεφάλαιο 1

Γεωγραφίες & Χαρτογραφίες του κόσμου: φιλοσοφία, επιστημολογία & δυϊσμοί

Κεφάλαιο 2

Κριτικές γεωγραφίες και χαρτογραφίες: σχέσεις εξουσίας, αναπαραστάσεις/τοποθετήσεις & σύνορα/διαχωρισμοί

ΕΠΙΛΟΓΟΣ Α' ΜΕΡΟΥΣ: Περιφράξεις και συναρθρώσεις

Β' ΜΕΡΟΣ: Χαρτογραφώντας περιφράξεις & συναρθρώσεις

Κεφάλαιο 3

Χωρικοποιήσεις, χαρτογραφήσεις & συναρθρώσεις διακυβέρνησης & επιτήρησης/ελέγχου

Κεφάλαιο 4

Πολλαπλότητες χώρων και πρακτικών & σύγχρονες χαρτογραφήσεις ως συναρθρώσεις

Κεφάλαιο 5

Συναρθρώσεις χώρων, πρακτικών και πολιτικών & σύγχρονες αντι-, βιο-πολη-τικές και ριζοσπαστικές χαρτογραφήσεις

Κεφάλαιο 6

Συναρθρώσεις και περιφράξεις, εκπτυχώσεις & ανεπαίσθητες/αδιόρατες χαρτογραφήσεις

ΕΠΙΛΟΓΟΣ Β' ΜΕΡΟΥΣ: ... και κοινά

Γ' ΜΕΡΟΣ: Χαρτογραφώντας περιφράξεις & συναρθρώσεις & κοινά

Κεφάλαιο 7 Συναρθρώσεις και συναρμολογήσεις κοινών & συλλογικές και μεταδιδόμενες χαρτογραφήσεις

ΕΠΙΛΟΓΟΣ: Χαρτογραφώντας τη διατριβή (εκ νέου) & το α-χαρτογράφητο...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Περιεχόμενα κεφαλαίων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Χαρτογραφώντας τη διατριβή	1
‘Εδώ και τώρα’	1
ως <i>vis motrix</i>	2
Γεωγραφία	4
ως θεωρητική αφετηρία	4
Χαρτογραφίες	7
ως (κριτικές) αναπαραστάσεις χώρου, επιστήμη & τεχνολογία	7
Γεωγραφική έρευνα/χαρτογράφηση του χώρου σήμερα	9
ως ερευνητικό ερώτημα	9
Περιφράξεις	10
ως ‘σημείο εισόδου’	10
Χαρτογράφηση/χαρτογραφώντας	13
ως πολιτική μεθοδολογία έρευνας	13
‘Ορίζοντας σύγχρονων δυνατοτήτων’	14
Συναρθρώσεις ή/και συναρμολογήσεις	14
ως σύγχρονες θεωρητικές & μεθοδολογικές δυνατότητες	14
Σύγχρονες χαρτογραφήσεις	16
ως σύγχρονες πρακτικές & πολιτικές δυνατότητες	16
Χαρτογραφώντας περιφράξεις και συναρθρώσεις και κοινά	18
ως διερεύνηση πρότασης περιεχομένου & μεθόδου έρευνας & πρακτικής	18
Χαρτογραφήσεις διατριβής	20
Ερευνητικά ερωτήματα & επιδιώξεις	20
Δομή & περιεχόμενα κεφαλαίων	20
Α’ ΜΕΡΟΣ: Χαρτογραφώντας περιφράξεις	23
Κεφ. 1: Γεωγραφίες & Χαρτογραφίες του κόσμου: φιλοσοφία, επιστημολογία & δυϊσμοί	25
Εισαγωγή: Κοσμογραφίες, αναπαραστάσεις & χαρτογραφήσεις	25
Από την Τοπογραφία στη Γεωγραφία & τη Χαρτογραφία	25
Ο ‘κόσμος’ την εποχή του Ομήρου, του Ερατοσθένη και του Πτολεμαίου	26
Χάρτης <i>Mapra Mundi</i>	27

Ο χάρτης του Henricus Martellus	27
Ο χάρτης του Waldseemuller	28
Το Θέατρο του Κόσμου του Ortelius	28
Φιλοσοφίες & χαρτογραφίες	29
Φιλοσοφία, οντολογία, υπερβατικότητα & κριτική σκέψη	29
Γεωγραφία, χαρτογραφία & επιστημολογία	30
Οι χάρτες ως κριτικές μεταφορές & αναπαραστάσεις	30
Ο Χάρτης Του Κόσμου της Κουκούλας του Τρελού	30
Χαρτογραφία 'με το μάτι' και 'το χέρι'	33
'Αγωνία', ορθός λόγος & αντικειμενικότητα	33
Φιλοσοφικά, επιστημολογικά & γεωγραφικά	33
Ορθός λόγος & αντικειμενική πραγματικότητα	34
(Λογικός) θετικισμός	34
Νέα επιστημονική & ποσοτική γεωγραφία	35
Πρόδρομοι επιστημονικής χαρτογραφίας	35
Κλίμακα, χαρτογραφικές προβολές & Μερκατορικός χάρτης	36
Ο χάρτης του Gerardius Mercator	36
Πρώτη 'κρίση αναπαράστασης' & χαρτογραφική 'αγωνία'	36
Κριτική 'μεγάλων αφηγήσεων', φαντασία & υποκειμενικότητα	38
Φιλοσοφικά, επιστημολογικά & γεωγραφικά	38
Πρώιμες κριτικές θεωρίες & εγκατάλειψη μεγάλων αφηγήσεων	38
Σχετικισμός, γλωσσική στροφή & ερμηνευτική/φαινομενολογία	39
'Αυτό δεν είναι μία πίνα'	39
Κριτική γεωγραφία: συμπεριφορική & ανθρωπιστική	40
Οι χάρτες ως πολιτισμικές εκφορές	41
'Τα σκουπίδια της ιστορίας'	42
Πολυνησιακή χαρτογράφηση	42
'Ο χάρτης δεν είναι το έδαφος': μεταφορές, κείμενα & μύθοι	43
Σχετικά με την ακρίβεια στην επιστήμη & τα Αόρατα Σύνορα	44
Ο 'κενός χάρτης'	45
Νοπτική χαρτογραφία	46
Νοπτικοί χάρτες φοιτητών	46
Δεύτερη 'κρίση αναπαράστασης'	46
Επίλογος: Χαρτογραφήσεις δυϊσμών & διαχωρισμών: περιφράξεις λόγων	47
Πέρα από 'κρίσεις' αναπαραστάσεων	47
Κεφ. 2: Κριτικές γεωγραφίες και χαρτογραφίες: σχέσεις εξουσίας, αναπαραστάσεις/τοποθετήσεις & σύνορα/διαχωρισμοί	49
<hr/>	
Εισαγωγή: Κριτικές αναπαραστάσεις & λόγοι	49
Τοποθετήσεις & οπτικές	49
Χάρτης 'Ο-Τ'	50
Γιαπωνέζικος χάρτης του κόσμου	50
'Όμφαλοκεντρικές' ματιές	51
Γεωγραφικές φαντασίες & διαχωρισμοί 'κόσμων'	52

Φαντασική γεωγραφία & γεωγραφικές φαντασίες	52
'Ανατολή- Δύση', τροπικότητα & πολιτισμός	52
Χαρτογράφηση 'Συνθήκης της Tordesilhas'	53
Κριτική, πολιτική & σχέσεις εξουσίας: επιστημολογικά, γεωγραφικά & χαρτογραφικά	54
Κριτική επιστημολογία & σχέσεις εξουσίας	54
Λόγος & κριτική	54
Σχέσεις εξουσίας, παραγωγή/κανονικοποίηση λόγου & κριτική	55
'Ιστορικιστική στροφή' & παραδείγματα	56
Μαρξισμός, δομισμός & φεμινισμός	57
Γεωγραφικά & χαρτογραφικά	58
Σχέσεις εξουσίας & χώρος	58
Κριτική & μαρξιστική γεωγραφία	59
Πολιτική γεωγραφία, γεωπολιτική & κριτική γεωπολιτική	59
Κριτική χαρτογραφία	60
Γεωγραφικές φαντασίες, χαρτογραφίες & περιφράξεις λόγων και χώρων εξουσίας	62
Γεωγραφικές φαντασίες, τοποθετήσεις, επεκτάσεις & περιφράξεις	62
Εδαφική κυριαρχία, έθνος-κράτος, σύνορα & κατασκευή της ετερότητας	62
Αναπαραστάσεις εδαφικής κυριαρχίας: σκάκι & μονόπολη	63
Η σύγκρουση των πολιτισμών & Χαρτογραφώντας στερεότυπα	64
Ηγεμονία & νέες πρακτικές χωρικοποιήσεων	65
Χαρτογραφία & περιφράξεις	65
Ανάδυση κυρίαρχης 'δυτικο-ευρωπαϊκής' χαρτογραφίας	66
Αναπαραστάσεις/τεχνικές & παραγωγή/κανονικοποίηση χαρτογραφικού λόγου	67
Προβολή Mercator & Gall Peters	68
Χάρτης McArthur	69
Χαρτογραφικές αναπαραστάσεις, έθνος-κράτος & σύνορα	70
Παγκόσμιος πολιτικός χάρτης 'παζλ'	70
Χαρτογραφικές πρακτικές, ιμπεριαλισμός & διαχείριση	71
Χάρτες προπαγάνδας & παραγωγή/κανονικοποίηση λόγου και χώρου	72
'Κεντρική Γη'	72
Χάρτης προπαγάνδας Σε επιφυλακή!	73
Μετα-πολεμικός Νέος Παγκόσμιος Χάρτης	73
Αναπαραστάσεις 'Πρώτου - Δεύτερου - Τρίτου Κόσμου'	74
Επίλογος: Γεωγραφικές και χαρτογραφικές περιφράξεις & σύγχρονη 'παγκόσμια' διάχυση	74
Ανάδυση 'παγκοσμιοποίησης', νέες σχέσεις εξουσίας & επιστήμη της χαρτογραφίας	75
'Βορράς - Νότος', 'Πρώτος - Τρίτος' Κόσμος & νέες γεωγραφίες διαχωρισμών	75
Η 'γραμμή' του Brandt	75
Φωτογραφία της γης τη νύχτα & γεωγραφίες ανισοτήτων	76
Ροές αναπτυξιακής βοήθειας & γεωγραφίες εξωτερικής παρέμβασης	77
Ανάδυση σύγχρονης χαρτογραφικής επιστήμης	78
Επίλογος Α' μέρους: Περιφράξεις και συναρθρώσεις	79

Κεφ. 3: Χωρικοποιήσεις, χαρτογραφήσεις & συναρθρώσεις διακυβέρνησης & επιτήρησης/ελέγχου	83
--	----

Εισαγωγή: Χαρτογραφήσεις διακυβέρνησης: χωρικοποιήσεις, επιτηρήσεις & χαρτογραφική τεχνοεπιστήμη	83
---	-----------

Διακυβέρνηση κράτους & πόλης	84
Πολιτικό κράτος & συστηματοποίηση	85
Πόλη, αστικές παθολογίες & χαρτογράφηση	86
Χαρτογράφηση χολέρας στο Λονδίνο	86
Χαρτογράφηση αστικής οικιστικής κρίσης στο Λονδίνο	86
Πειθαρχία & διακυβέρνηση του εαυτού	87
‘Πανοπτικό’: ο χώρος & ‘το μάτι της εξουσίας’	87
Πόλη, ασφάλεια & εμπορευματοποίηση	88
Χαρτογράφηση του Σικάγο από ασφαλιστική εταιρεία πυρός	89
Βιοπολιτική & διακυβέρνηση των άλλων	90
Πληθυσμοί, διαχείριση & κανονικότητες	90
Πληθυσμιακή γεωγραφία, δημογραφία & χωροπληθικοί χάρτες	92
Φυλετική χαρτογράφηση Εβραίων & γκέτο	93
Κυβερνολογική & ‘φιλελεύθερη τέχνη της διακυβέρνησης’	94
Πόλη, κράτος & έλεγχος κυκλοφορία	95
Κυβερνολογικές σε χώρο & σε χρόνο	95

Χαρτογραφήσεις παγκοσμιοποίησης της διακυβέρνησης/επιτήρησης: περιφράξεις, μετακινήσεις & χαρτογραφική τεχνοεπιστήμη/μέσα	97
--	-----------

Παγκοσμιοποίηση σε χώρο & σε χρόνο	97
‘Ένας κόσμος’, νέες χωρικότητες & νέες χωρικοποιήσεις/περιφράξεις	97
Κριτική γεωγραφία/γεωπολιτική παγκοσμιοποίησης & συνόρων	97
Νέες γεωγραφίες ανισοτήτων & χαρτογράφηση του Dubai ‘από ψηλά’	99
Νέες περιφράξεις & χαρτογράφηση περιφράξεων του Alphaville	100
Ο κόσμος ‘από ψηλά’ & σύγχρονη χαρτογραφική επιστήμη/τεχνολογία	101
Κριτική χαρτογραφική τεχνολογία/τεχνοεπιστήμη	103
Φιλελεύθερη διακυβέρνηση σε χώρο & σε χρόνο	106
‘Κοινωνία διακινδύνευσης’, απειλές & καταστροφές	107
Κοινωνία ‘ανασφάλειας’ & πόλεμος στην τρομοκρατία	108
Χαρτογραφώντας τον αμερικάνικο πόλεμο στην τρομοκρατία: Μια νέα επιθετική στρατηγική	109
Το ‘αποτύπωμα’ των ΗΠΑ ανά τον κόσμο	109
Το ‘Υστατο Ανυψωμένο Έδαφος	110
Χαρτογραφική τεχνολογία/μέσα εντοπισμού & τεχνοεπιστήμη ανάλυσης/πρόβλεψης	111

Χαρτογραφήσεις ‘κοινωνιών ελέγχου’ & ‘παγκόσμιων συναρθρώσεων’: ‘συναρθρώσεις επιτήρησης’ & συστήματα ελέγχου/διαχείρισης	116
--	------------

‘Κρίση’ & ‘κοινωνίες ελέγχου’ & ‘συναρθρώσεις’ σε συντονισμό	116
‘Ένας κόσμος ‘σε κρίση’	116
Χρέος, διακυβέρνηση/έλεγχος & μετακινούμενοι πληθυσμοί	116
‘Κοινωνίες ελέγχου’: ‘λείος χώρος’ & ‘μηχανές’	117
Κυβερνητικός έλεγχος σε ‘μηχανές’	119
‘Παγκόσμιες συναρθρώσεις’ & ‘συναρθρώσεις επιτήρησης’	120
‘Παγκόσμιες συναρθρώσεις’	120
<i>Παγκόσμια Διακυβέρνηση 2003 & 2013</i>	121

Χάρτης του Μέλλοντος	122
‘Συνάρθρωση/μηχανισμός’ & ‘συνάρθρωση επιτήρησης’	123
Χαρτογραφικά μέσα κυβερνητικής & συστήματα	123

Χαρτογραφήσεις/συναρθρώσεις επιτήρησης & κυβερνολογικών διαχείρισης	127
Χαρτογραφήσεις εγκληματικότητας, γειτονιάς & κατανάλωσης	128
Κοινοτική αστυνόμευση & χαρτογραφήσεις εγκληματικότητας	128
Κυβερνητικές χαρτογραφήσεις κινδύνου, καταστροφών & ‘κρίσης’	130
Έρευνα & Ενδυνάμωση των Τοπικών Αρχών στην Διαχείριση Κινδύνου	130
ESRI & χαρτογραφήσεις γρίπης	130
Google Maps & τυφώνας Katrina	131
Google Earth & Κρίση στο Darfur	131
Χαρτογραφήσεις ελέγχου & κυκλοφορίας των περιφράξεων	132
<i>Big Brother Watch: έλεγχος κυκλοφορίας στο Λονδίνο</i>	133
Πολλαπλότητα περιφράξεων στη Homs & την Kabul	133
<i>Δυτική Όχθη - Πρόσβαση και Περιφράξεις</i>	134
Road Map & νέες ‘γεωγραφίες της αδικίας’	135
Χαρτογραφήσεις διαχείρισης συνόρων & μεταναστεύσεων	135
<i>‘Μια νέα αρχιτεκτονική επιτήρησης’ στην Ευρώπη</i>	136
Κέντρα κράτησης & Πού είναι το σύνορο;	140
<i>Γεωγραφία του Προ-αναχωρησιακού Κέντρου Fürth της Γερμανίας</i>	141

Επίλογος: Συναρθρώσεις διακυβέρνησης, πολλαπλότητα & δυνατότητα πρακτικών και πολιτικών **143**

‘Συνορο-χώροι’, γεωγραφίες της πολλαπλότητας & ενδεχομενικότητα τεχνολογίας	143
Χαρτογραφήσεις διαχείρισης μεταναστεύσεων & βιοπολιτικής αλλιώς	144
Γεωγραφία του Προ-αναχωρησιακού Κέντρου Fürth ως πολιτική πράξη	145
Διαδράσεις: χαρτογράφηση του γεωπολιτικού & βιοπολιτικού καθεστώτος του Στενού του Γιβραλτάρ	145

Κεφ. 4: Πολλαπλότητες χώρων και πρακτικών & σύγχρονες χαρτογραφήσεις ως συναρθρώσεις **149**

Εισαγωγή: Ο κόσμος αλλιώς: σε σύνδεση & σε κίνηση **149**

Τοπολογίες	149
Κυκλοφορίες & περιπλανήσεις μέχρι σήμερα	151
Εναλλακτικές χαρτογραφήσεις σύνδεσης & κίνησης	152
Προβολή Peirce Quincuncial (1879)	152
Σουρεαλιστικός χάρτης του κόσμου (1929)	152
Τοπολογικός χάρτης του μετρό του Λονδίνου (1931)	153
Ψυχογεωγραφικός Οδηγός του Παρισιού (1957)	153

Πολλαπλότητα χώρων, πρακτικών & πολιτικών: επιστημολογικά, γεωγραφικά & χαρτογραφικά **154**

Τοπολογία πολλαπλοτήτων	154
Πρόδρομοι	154
Χωρο-κοινωνική διαλεκτική, ‘ τρίτοι ’ & εναλλακτικοί χώροι	154
Η Παραγωγή του Χώρου & τριμερής διαλεκτική	154
Τρίτος χώρος/κόσμος & τριαλεκτική	155
Ετεροτοπίες, ‘εναλλακτικές’ & ‘μετα-’ γεωγραφίες	157
Πολλαπλότητα πρακτικών, τεχνολογιών & δυνητικού	158
Χώρος, σώμα & επιτέλεση	158
‘Τεχνολογίες εαυτού’ & καθημερινή πρακτική	159

Κυβερνοχώρος & δυνητική πραγματικότητα	160
Χωρικότητα της δυνητικής πραγματικότητας & γεωγραφίες του κυβερνοχώρου	162
Νέες ενσωματώσεις & υβριδικός χώρος	163
'Υπερ-πραγματικότητα', 'συμβίωση' & 'δυνητικό'	163
Επιστημολογικά & γεωγραφικά	165
Κοινωνικές & πολιτισμικές μετανεωτερικές θεωρίες	165
Τρίτος δρόμος & Θεωρία της Δομοποίησης	165
Μεταμοντερνισμός & αποδόμηση	165
Κοινωνική, πολιτισμική, μεταμοντέρνα & νεο-γεωγραφία	167
Χαρτογραφικά	169
'Αποδομώντας τον χάρτη'	169
Χώροι χαρτών & επιτελέσεις	170
Χάρτες ως πολιτισμικές & κοινωνικές πρακτικές & δράσεις	171
Κοινωνική, πολιτισμική & κυβερνο-χαρτογραφία	173
Σύγχρονες χαρτογραφίες	174
Χαρτογραφίες στην καθημερινή ζωή & την πόλη	175
Χαρτογραφίες αισθήσεων	175
Οσμοτόπια	176
Χάρτης τυφλών	176
Περιπλανήσεις στην πόλη	177
Use it	177
NewCopenYorkHagen	177
Χαρτογραφίες στην τέχνη	178
Χάρτες-τέχνης	178
New York city map	179
World Map Cut	179
Χάρτες Λονδίνου σχεδιασμένοι στο χέρι	179
Χαρτογραφικά πορτραίτα	179
Ocean: χαρτογραφίες & χορογραφίες	180
Map piece: χαρτογραφίες & ποίηση	180
Χαρτογραφίες ως κατασκευές	180
Creative Cartography	180
'Γλυκός' χάρτης Αιγαίου	180
Mind the map	181
Mapping Projection	181
Δυνητικές χαρτογραφίες	182
Περιπλανήσεις παντού	182
Google Earth & εξομοιωτής πτήσης	182
Greece virtual: 'Να είσαι εκεί πριν ταξιδέψεις'	183
Thessaloniki 360°	184
Google Street View	185
Indoor Google Maps	185
Κυβερνητικές χαρτογραφίες	186
Νεοχαρτογραφία	186
Ανθρωπόκαινο & χαρτογράμματα	186
Κυβερνοχώρος & χάρτες	187
Χαρτογραφικές διαδικτυακές κοινότητες & γεω/χαρτογραφικά blogs και ιστοσελίδες	188
Εθελοντική γεωγραφική πληροφορία & γεω-δίκτυο	188
Κέντρο Αστικής Κινητικότητας Θεσσαλονίκης: συμμετοχή στον σχεδιασμό μετακίνησης	190
Google My Maps/Map Maker: Housingmaps, τυφώνας Katrina & 'αναστροφή κατεύθυνσης παροχής πληροφορίας'	190
'Ελεύθερες & ανοιχτές' χαρτογραφίες	192
#Free and open & Ελεύθερο Λογισμικό & Λογισμικό Ανοικτού Κώδικα	192
'Κινητές' χαρτογραφίες στην καθημερινή ζωή & τον κυβερνοχώρο	193
Χαρτογραφίες με νέες 'κινητές' τεχνολογίες & μέσα τοποθέτησης/εντοπισμού	194
Δήμος Θεσσαλονίκης & κινητή τηλεφωνία	194

Hands on & Google Glass	195
‘Κινητές’ χαρτογραφήσεις τέχνης στην πόλη ως νέες περιπλανήσεις	196
Running Stitch	196
Can You See Me Now?	197
{Murmur}	197
Πειραματικές & παιδαγωγικές χαρτογραφήσεις	198
Χαρτογραφήσεις ως εργαστήρια πειραματισμού & νέες παιδαγωγίες	198
Body Mapping	198
Χάρτης & εργαστήριο στην Ποιητική του Χώρου	198
Video Walk - Walk Explore Feel	199
Art Maps Project	199
Ένα μανιφέστο για τις χαρτογραφικές σπουδές	199
Επίλογος: Συναρθρώσεις χώρων, πρακτικών & πολιτικών	200
‘Συναρθρώσεις’	200
Χαρτογραφήσεις ως συναρθρώσεις	202
Κεφ. 5: Συναρθρώσεις χώρων, πρακτικών και πολιτικών & σύγχρονες αντι-, βιο-πολη-τικές και ριζοσπαστικές χαρτογραφήσεις	205
<hr/>	
Εισαγωγή: Ο κόσμος μέχρι τώρα σε αμφισβήτηση & διεκδίκηση	205
Τοπολογίες εξουσίας & συναρθρώσεις διακυβέρνησης	205
Σχέσεις, παραγωγή & δυνατότητες εξουσίας	206
Στιγμιότυπα ανατροπής: αντι-χαρτογραφίες	208
Ο Χάρτης Πάνω-Κάτω (1943)	208
Προβολή Dymaxion (1967)	209
Indochina (1971)	209
Συναρθρώσεις χώρων, πρακτικών & πολιτικών: επιστημολογικά, γεωγραφικά & χαρτογραφικά	210
Συναρθρώσεις χώρων, πρακτικών & πολιτικών	210
Αποεδαφικοποιήσεις & συναρθρώσεις επιθυμίας/δημιουργίας	210
Εναλλακτική πολιτικοποίηση του χώρου	212
‘Το προσωπικό είναι πολιτικό’, ‘η επανάσταση της καθημερινής ζωής’ & νομαδισμός	212
Φαντασιακά του χώρου & ριζοσπαστική φαντασία	213
Πράξεις: θεωρία & πρακτική σε συμβίωση	215
‘Συμπλέξεις’ εξουσίας & αντίστασης	216
Επιστημολογικά & γεωγραφικά	217
Πολιτικές θεωρίες αντι-εξουσίας/αντι-στάσεων & ριζοσπαστική γεωγραφία	217
Χαρτογραφικά	219
Πολιτικές προσεγγίσεις στη χαρτογραφία	219
Κριτική πολιτική της χαρτογραφίας: ‘ανοίγοντας ορίζοντες δυνατοτήτων’	221
Ριζοσπαστικές & φαντασιακές χαρτογραφίες & χαρτογραφήσεις	223
Σύγχρονες κριτικές χαρτογραφίες ως ουτοπικές μεθοδολογίες & αναρχικές παιδαγωγίες	224
Αυτόνομη χαρτογραφία & ‘χαρτογράφηση ως αγωνιστική έρευνα & δράση’	225
‘Αντι-χαρτογραφίες’: ‘map or be mapped’	225
Κοινοτικές χαρτογραφήσεις	226
Ενδυνάμωση κοινοτήτων & κοινοτικές σχέσεις	227
The Detroit Geographical Expedition and Institute	228

Συμμετοχικές & συνεργατικές χαρτογραφίες	229
Συμμετοχικό GIS & ενδυνάμωση κοινοτήτων με προϋποθέσεις	230
Mapping the vulnerability of communities	232
Βιο-πολη-τικές χαρτογραφίες: η πόλη, η καθημερινή & η κυβερνητική πολιτική	232
Εναλλακτική πολιτικοποίηση χαρτογραφιών & χαρτογραφίσεων	232
Νομαδικές & τακτικές χαρτογραφίες	232
Χαρτογραφίες τακτικής στο Manhattan	232
Constraint city	233
‘Μία διαφορετική πόλη για μία διαφορετική ζωή’	234
Notes for a People’s Atlas of Chicago: ‘από το προσωπικό στο πολιτικό’	234
‘Νέοι Χαρτογράφοι: Πώς οι Πολίτες Χαρτογράφοι Αλλάζουν την Ιστορία των Ζών μας’	235
Παγκόσμια Συνάντηση Χαρτογραφίας Πολιτών	235
Δημόσιες συμμετοχικές & συνεργατικές χαρτογραφίες	236
Δημόσιο συμμετοχικό GIS	236
Συμμετοχική Χαρτογράφηση Ποδηλατικών διαδρομών στη Θεσσαλονίκη	237
Συνεργατικές ‘αντι-χαρτογραφίες’	237
Google My Maps/Map Maker & ‘συνεργασίες’	238
Guerilla Cartography & Food: an atlas	238
Ριζοσπαστικές χαρτογραφίες: κινήματα, αντιστάσεις & αγώνες	239
Σύγχρονο ‘κίνημα αντι-χαρτογραφίσεων’ & χαρτογραφικές κολεκτίβες	239
‘Αντι-χαρτογραφίες’ παραγωγής γνώσης	241
Περιπλάνηση στην Μηχανή της Γνώσης & DisOrientation Guide	241
Χαρτογραφικές πράξεις ορατοποίησης & διαδήλωσης	242
La crisis global	242
Χάρτες σε τοίχους, στο δρόμο και σε πλατείες: δημόσια παράσταση & καταγγελία	244
Χαρτογραφίες μετανάστευσης	246
MigMap-Governing Migration	246
Trans-border map	247
Watch the med	248
Επίλογος: Συναρθρώσεις χώρων, πρακτικών και πολιτικών & επαναεδαφικοποιήσεις	249
Κεφ. 6: Συναρθρώσεις και περιφράξεις, εκπυχώσεις & ανεπαίσθητες/αδιόρατες χαρτογραφίες	251
<hr/>	
Συναρθρώσεις και περιφράξεις	251
(Βιο)πολιτική & τεχνολογία: αναπαράσταση & ενσωμάτωση	251
Αντίσταση, αυτοπροσδιορισμός & αναπαραγωγή ‘του ιδίου’	252
Αντι-χαρτογραφίες κοινοτήτων	252
Συμμετοχή & ‘τέχνο-ανισότητες’	253
Συμμετοχικές χαρτογραφίες & GIS	253
Δημόσια συμμετοχή & τεχνολογία	254
Δημόσιες συμμετοχικές χαρτογραφίες & GIS	255
Βιοκυβερνητική, τεχνολογίες & μέσα: έλεγχος & ενσωμάτωση	256
‘Τεχνολογίες του εαυτού’, φιλελεύθερη τέχνη της διακυβέρνησης & ‘παγκόσμιος συντονισμός’	256
Χαρτογραφίες κυβερνοχώρου	258
Internet Map: νέες ψηφιακές ανισότητες & περιφράξεις πρόσβασης	258
Google: ‘ελευθερία’ για ποιον;	260

Google street view & Google Maps: εταιρικοποίηση, παραβιάσεις ιδιωτικότητας & συναρθρώσεις διαδραστικού ελέγχου	261
NSA & Boundless Informant: συναρθρώσεις επιτήρησης	262
Χαρτογραφίες κινητών τεχνολογιών & μέσων εντοπισμού	263
Google Maps σε smartphone, Google glass & Facebook: νέα εργαλεία ελέγχου & ενσωμάτωσης	264
‘Big data’: ολιστικός έλεγχος	266
Χαρτογραφίες βιο-τεχνο-επιστήμης, μέσων & μετακινήσεων πληθυσμών	267
Big Data from cheap phones	267
Βιοκυβερνητικές δυστοπίες	288
Αδιέξοδα (βιο)πολιτικής & βιοκυβερνητικής ή επαναεδαφικοποιήσεις;	271
Εκπτώσεις & ανεπαίσθητες ρωγμές σε διάτρητο χώρο	272
Εκπτώσεις: συναρθρώσεις/σώματα σε δ(υ)νητικοποίηση	272
‘Ένα χρονικό ‘προαναγγελέθων θανάτων’ & ‘αναγεννήσεων’ της χαρτογραφίας	274
Αναδυόμενη χαρτογραφία: ‘οι χάρτες είναι πάντα χαρτογραφίες’	275
Χάρτες κολλάζ: χαρτογραφίες ως διαδικασία	276
(Βιο)πολιτικές & βιοκυβερνητικές εκπτώσεις:	
ανεπαίσθητες ρωγμές & αδιορατότητα	276
Ανεπαίσθητες πολιτικές & ρωγμές στις σύγχρονες περιφράξεις	276
Αδιορατότητα σε διάτρητο χώρο	278
Ανεπαίσθητες & αδιόρατες χαρτογραφίες	279
‘Ζωντανές’ & συναισθηματικές χαρτογραφίες: χωρίς τεχνολογία & μεσο(λάβση)	279
Χάρτες σχεδιασμένοι στο χέρι	280
Χάρτης τρωτότητας της κοινότητας σε ζωγραφιά παιδιού	280
Χάρτης αλληλεγγύης σε μετανάστες & πρόσφυγες ζωγραφισμένος από εθελοντές	281
Πειρατικές, κρυπτο- & DIY χαρτογραφίες: χωρίς μεσο(λάβση)	281
GPS ‘spoofers’	281
‘How to stay anonymous online’	282
Map knitter	282
Περιφράξεις στο ‘σώμα-εαυτό’ & να μην συνηθίσουμε	283
‘Κάντο-μόνος-σου’ (DIY), ‘κάντο-χωρίς-τον-εαυτό-σου’ (DIWY) & ‘κάντο-με-άλλους’ (DIWO)	284
Επίλογος: Εκπτώσεις & συναρθρώσεις κοινών χώρων, συλλογικών σχέσεων & δράσεων	285
Χαρτογραφίες ως χώρος κοινών	285
Mapeo Colectivo	287
Επίλογος Β’ μέρους: ... και κοινά	289

Κεφ. 7: Συναρθρώσεις και συναρμολογήσεις κοινών & χαρτογραφήσεων	293
--	------------

Εισαγωγή: Χαρτογραφήσεις κοινών	293
--	------------

‘Τα κοινά’ (‘the commons’) & το ‘κοινώς πράττειν’ (‘commoning’)	293
Mapping the commons & τις σχέσεις κοινών	295

Συναρθρώσεις των κοινών: ‘κυκλοφορία’ & σχέσεις αγώνων	296
---	------------

Συλλογικές πράξεις των κοινών & κοινός χώρος της πόλης	297
---	------------

Χαρτογραφήσεις κοινοτήτων για τα αστικά κοινά	297
Encounter Athens	298
INURA & ‘Athens on the metropolitan stream’	298
Χάρτης κοινωνικών αντιστάσεων για ελεύθερους χώρους της Αθήνας	299

Χαρτογραφήσεις εξεγέρσεων & αλληλεγγύης στην πόλη	299
Χαρτογραφώντας εξεγέρσεις του Δεκέμβρη 2008	300

Από κοινού πρακτικές (ανα)παραγωγής των κοινών & κοινός χώρος του διαδικτύου	301
---	------------

Χαρτογραφήσεις συνεργασιών & πληθο-πορισμών	301
Creative Commons CC	302
Ushahidi platform & Crowdmap	303
Συνεργατικές & πληθοποριστικές χαρτογραφήσεις	303
Open street map	304
Wikimapia	305

Κυβερνητικές χαρτογραφήσεις από κοινού αλληλεγγύης, αντιστάσεων & αγώνων	306
The city at the time of crisis	306
#pinezza: χάρτης αντιστάσεων & αλληλεγγύης στην Ελλάδα	306
Redes de Maré: φαβέλα & ορατοποίηση	307
‘Αραβική Άνοιξη’, Google Maps & social media	308
Εξεγέρσεις στην Τουρκία & συνεργατική κινούμενη χαρτογραφική πλατφόρμα	309

Περιφράξεις & ενσωματώσεις των κοινών	310
--	------------

Περιφράξεις & ενσωματώσεις συνεργασιών & πληθοπορισμού	310
---	------------

Από κοινού (ανα)παραγωγή, διαδραστικές συνεργασίες & πληθοπορισμός: καπιταλιστικά & νεοφιλελεύθερα κοινά	310
Κυβερνητικές χαρτογραφήσεις συνεργασίας & πληθοπορισμού: ενσωματώσεις εκτός	311
GeoCommons & Google: κοινά & αγορά	312
Open street map: ανοιχτές συνεργασίες & κράτος	312

Από κοινού αντίσταση & μέσο: ‘υβριδικά’ κοινά	312
--	------------

Κυβερνητικές αντι-χαρτογραφήσεις: αντιστάσεις & ενσωματώσεις	313
Redes de Maré & ‘Αραβική Άνοιξη’ στη Συρία: ενσωματώσεις & ρωγμές στις περιφράξεις	313

Περιφράξεις & ενσωματώσεις κοινοτήτων & κοινών ‘χώρων-εαυτών’	313
--	------------

Κοινοί & περιφράξεις των άλλων και του εαυτού	313
--	------------

Χαρτογραφήσεις συνεργασίας & πληθοπορισμού: κοινοτικές ενσωματώσεις εκτός & περιφράξεις των άλλων εντός	314
--	------------

Πληθοποριστικός χάρτης εγκληματικότητας του Λονδίνου	314
--	-----

Κίνηση Πολιτών του Κέντρου της Αθήνας & χάρτης εγκληματικότητας	317
---	-----

Ενσωματώσεις στον ‘κοινό-χώρο-εαυτό’ & να μην συνηθίσουμε	318
--	------------

Επίλογος: Συναρμολογήσεις & συνεχής διαπραγμάτευση σκοπών & μέσων	319
Συναρμολογήσεις: απο-σωματοποιήσεις & συνολικά 'όλα'	319
Συναρμολογήσεις των κοινών	321
'Κοινοί αγώνες μεταξύ προσφύγων και ντόπιων'	322
Συναρμολογούμενες χαρτογραφήσεις	323
Workshop Fadaiat στο Γιβραλτάρ	324
America Latina Rebelde & εργαστήρια συλλογικής χαρτογράφησης	325
Συλλογικός χάρτης αλληλεγγύης σε μετανάστες & πρόσφυγες στη Λέσβο	326

ΕΠΙΛΟΓΟΣ: Χαρτογραφώντας τη διατριβή (εκ νέου) & το α-χαρτογράφητο...	329
--	------------

'Εδώ και τώρα' (εκ νέου)	329
Χαρτογραφήσεις διατριβής	329
ως πεδίο έρευνας	329
Περιφράξεις και συναρθρώσεις και κοινά	331
ως μέθοδος προσέγγισης του πολιτικού περιεχομένου	331
Χαρτογραφήσεις ως/σε συναρθρώσεις	333
ως αγωνιστική & ευαίσθητη έρευνα & πρακτική	333
'Ορίζοντας δυνατοτήτων' (εκ νέου)	334
Συναρμολογήσεις και κοινά και χαρτογραφήσεις	334
ως προτάσεις συλλογικών σχέσεων, διεκδικήσεων και τρόπων ζωής	334
Επίλογος;	337
Προσωπικές συν(αρμ/ομ)ολογήσεις	337
'You are here', 'θα πρέπει να πας στη Μόρια' & μετά τι;	338
το α-χαρτογράφητο...	339

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	341
---------------------	------------

Α' Μέρος: Χαρτογραφώντας περιφράξεις

Μέρος των παραδοχών μου για το πρώτο μέρος της διατριβής είναι ότι οι περιφράξεις αφορούν (i) την παραγωγή λόγου και γνώσης που δημιουργεί διαχωρισμούς και κανονικοποιήσεις, (ii) την παραγωγή χώρου με τα διάφορα είδη τοποθετήσεων, χωρικοποιήσεων, συνόρων και αποκλεισμών και, (iii) τις αναπαραστάσεις υποκειμένων -ατόμων και πληθυσμών- καθώς και την κατασκευή της ετερότητας.

Στο πρώτο κεφάλαιο χαρτογραφώ συγκεκριμένες φιλοσοφικές αναζητήσεις και παραδόσεις σκέψης έτσι όπως έχουν εγγραφεί πάνω στις αναπαραστάσεις για τον χώρο και τον κόσμο και, έχουν συμβάλει στη δημιουργία ισχυρών διϋσμών λόγων και γνώσης. Συγκεκριμένα, μελετώνται ο αναπαραστατικός τρόπος σκέψης και λόγος, η εξουσία των χαρτών και χαρτογραφιών καθώς και η κριτική που τους έχει ασκηθεί. Αυτές οι 'κρίσεις αναπαραστάσεων' διερευνώνται αρχικά σε σχέση με την 'υπερβολική αγωνία' του ορθού λόγου για την ακριβέστερη αναπαράσταση της πραγματικότητας και, στη συνέχεια, αναφορικά με την υποκειμενικότητα των ερμηνειών των αναπαραστατικών προσεγγίσεων. Μελετώνται οι περιφράξεις λόγου και των δύο 'κρίσεων' οι οποίες οδηγούν, στο τέλος του κεφαλαίου, στην πρόταση της απο-περίφραξης των τρόπων σκέψεων που διαχωρίζουν -και δη δυαδικά.

Στο δεύτερο κεφάλαιο υιοθετώ τη διαλεκτική σκέψη για τον χώρο, την εξουσία και την κοινωνία μέσα από τις προσεγγίσεις του Foucault για τις σχέσεις εξουσίας, του Said και του Gregory για τις γεωγραφικές φαντασίες και του Soja και Harvey για την χωρο-κοινωνική διαλεκτική. Οι αντιλήψεις του χώρου και των περιφράξεων συναντούν συγκεκριμένα ιστορικά πλαίσια στα οποία αναδεικνύονται τόσο πραγματικές και μεταφορικές τοποθετήσεις και αναπαραστάσεις, σύνορα και αποκλεισμοί όσο και συγκεκριμένες πρακτικές επιβολής σε εδάφη και πληθυσμούς. Παράλληλα με αυτές τις κριτικές προσεγγίσεις της γεωγραφίας εξετάζω και τις κριτικές χαρτογραφίες στη βάση των απόψεων του Harley και πολλών μεταγενέστερων χαρτογράφων. Μελετώ τρόπους μέσα από τους οποίους διαφαίνεται ότι οι χάρτες δεν είναι μία απλή αναπαράσταση του υπάρχοντος αλλά τοποθετημένοι μέσα σε συγκεκριμένα χωρο-χρονικά και κοινωνικό-πολιτικά πλαίσια στα οποία έχουν διαδραματίσει συγκεκριμένους ρόλους, και δη κυριαρχικούς.

Κεφ. 1: Γεωγραφίες & Χαρτογραφίες του κόσμου: φιλοσοφία, επιστημολογία & δυϊσμοί

Εισαγωγή: Κοσμογραφίες, αναπαραστάσεις & χαρτογραφίες

Η συσχέτιση των ανθρώπων με τον χώρο αποτελεί μια αναπόφευκτη διαδικασία που έχει πολλαπλά καταστεί αντικείμενο μελέτης. Το περιεχόμενο της σχέσης ποικίλει και είναι αλληλένδετο με το χωρο-χρονικό πλαίσιο τοποθέτησης της ως επεμβατική και κυριαρχική παρουσία των πρώτων στο δεύτερο, ως μια αρμονική και δημιουργική σχέση που λαμβάνει υπόψη το σύνολο ή/και ως οτιδήποτε άλλο που μένει να διερευνηθεί. Ομοίως στη θεωρία της γεωγραφίας, κοινός τόπος σήμερα είναι ότι άνθρωποι και ο χώρος αλληλοσυγκροτούνται και συνιστούν μέρη ενός όλου που βρίσκεται σε διαδικασία -πολύ συχνά απρόβλεπτη.

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, το γενικότερο ενδιαφέρον της διατριβής για τις προσπάθειες των ανθρώπων να γνωρίσουν, να κατανοήσουν και να δράσουν στον χώρο αφορά, αρχικά, τις διαδικασίες παρατήρησης, σκέψης και λογικής αποτύπωσης του 'πραγματικού' κόσμου και, στη συνέχεια, τις περαιτέρω αναζητήσεις για ό,τι βρίσκεται πέρα από αυτόν, τον 'φανταστικό' κόσμο. Οι έννοιες της πραγματικότητας και της φαντασίας που μπλέκονται στις διαδικασίες αυτές φέρνουν στην επιφάνεια το ζήτημα της *αναπαράστασης*. Με αφορμή, λοιπόν, την αναπαράσταση και τις αναπαραστατικές προσεγγίσεις των χαρτών στα κλασικά βιβλία χαρτογραφίας ξεκινώ για να αναδιπλώσω τις χαρτογραφίες του κεφαλαίου.

Από τα παραδείγματα που παραθέτω και μελετώ πολλά κατέχουν μία θέση ανάμεσα στις αναπαραστάσεις που έχουν επικρατήσει στην επιστήμη της γεωγραφίας και της χαρτογραφίας, άλλα επιχειρούν *να χτυπήσουν την πόρτα* των επιστημών αυτών και ορισμένα στέκονται πέρα από οτιδήποτε θεωρείται επιστημονικό για την ώρα¹ άλλωστε οι λεπτές διαχωριστικές γραμμές μεταξύ επιστημονικού και μη είναι ένα από τα ενδιαφέροντά μου στο κεφάλαιο. Ανεξάρτητα, ωστόσο, από την επιστημονικότητα τους ή όχι, κοινός τόπος τους είναι οι πολλαπλοί τρόποι προσέγγισης, αναπαράστασης και συσχέτισης των ανθρώπων με τον χώρο, αυτό που, προς το παρόν, ορίζω με την έννοια των 'χαρτογραφίσεων'¹. Οι χάρτες και οι χαρτογραφίες του συγκεκριμένου κεφαλαίου αποτελούν μια πολύ καλή μεταφορά για να θίξω κεντρικά ζητήματα που έχουν απασχολήσει κατά καιρούς όχι μόνο τη γεωγραφία και τη χαρτογραφία αλλά και γενικότερα την επιστημολογία και τη φιλοσοφία.

Από την Τοπογραφία στη Γεωγραφία & τη Χαρτογραφία

Ο Λιβιεράτος στο βιβλίο του *Ένα ταξίδι στην κυριαρχία των χαρτών* (2007) αναφέρει ότι ανάμεσα στα 'προεισαγωγικά της ιστορίας της χαρτογραφίας', είναι οι αναπαραστάσεις που συναντάμε σε σπήλαια και βράχους της Ευρώπης και της Ασίας και οι οποίες τοποθετούνται στην παλαιολιθική και νεολιθική εποχή, περίπου 300 αιώνες π.Χ.. Τα 'πετρογραφήματα ή βραχογραφήματα' (Λιβιεράτος, 2007) παρουσιάζουν θεματική ποικιλία, από αφηρημένα γεωμετρικά σχήματα μέχρι αναπαραστάσεις ζώων και δραστηριότητες σχετιζόμενες με την καθημερινή ζωή και το χώρο διαβίωσης της εποχής. Οι αναπαραστάσεις αυτές έχουν ερμηνευτεί ως έκφραση των ανησυχιών του ανθρώπου εκείνου και ως ανάγκη επικοινωνίας για όσα αφορούσαν το εγγύς περιβάλλον του, τον 'τόπο-οίκο' του, γι' αυτό και είναι επίσης γνωστές και με το όνομα 'τοποπαραστάσεις' ή 'τοπογραφήματα'².

¹ Έννοια, την οποία 'συναρθρώνω' σε κάθε κεφάλαιο.

² Από την ιστοσελίδα <http://users.sch.gr/arkoumanis/maps.html>

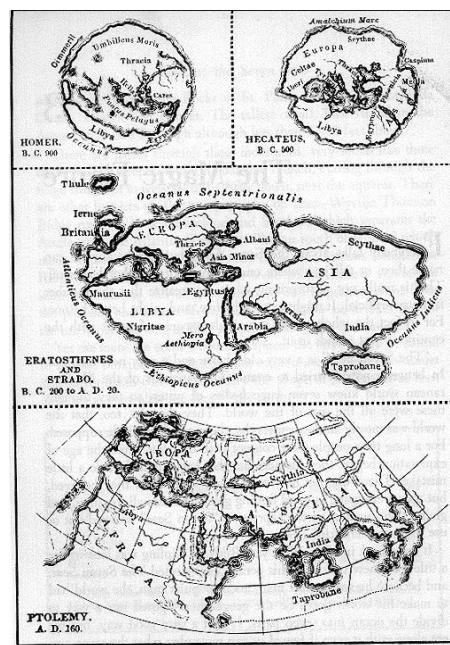
Ο 'κόσμος' την εποχή του Ομήρου, του Ερατοσθένη και του Πτολεμαίου

Από τα ομηρικά έπη του 10ου αιώνα π.Χ. μέχρι και περίπου τα μέσα του 3ου αιώνα π.Χ.³ η σχέση με το περιβάλλοντα χώρο συμπυκνώνεται στις προσπάθειες περιγραφής και αναπαράστασης των τόπων που γνώριζε ο άνθρωπος μέσα από τα ταξίδια και περιηγήσεις του⁴, μπορεί δηλαδή να νοηθεί ως ανάγκη για 'γραφή της γης' έτσι όπως μεταγενέστερα γίνεται αντιληπτή η επιστήμη της γεωγραφίας.

Οι Ίωνες φιλόσοφους και ιστορικοί⁵ υποστήριζαν ότι ο γνωστός κόσμος της εποχής αποτελούσε την Οικουμένη, η οποία, σύμφωνα με το Λιβιεράτο, αποτελούσε "το σύνολο της Γης το οποίο ήταν γνωστό ότι κατοικούνταν από ανθρώπους με συγκεκριμένα γεωγραφικά ονόματα (Υπερβόρειοι, Αιθίοπες κ.α.), πέρα από τα όρια του οποίου υπήρχε το άγνωστο, ο Ωκεανός" (...). Οι αναπαραστάσεις της Οικουμένης την εμφανίζουν ως μια μεγάλη επίπεδη νήσο -με επίκεντρο την Ελλάδα, και συγκεκριμένα το μαντείο των Δελφών, τον 'ομφαλό της γης'- περικλειστη από θάλασσα, έτσι ώστε να ολοκληρώνεται ο σφαιρικός κόσμος της εποχής.

Οι αντιλήψεις περί επίπεδης Οικουμένης⁶ άρχισαν να ατονούν στη μετά του Αριστοτέλη περίοδο, παρ' όλα αυτά, η έννοια της 'γης' έγινε πρώτη φορά αντιληπτή με τον Ερατοσθένη, ο οποίος το 250 π.Χ. προσέγγισε με ακρίβεια την περίμετρο της αποκαλύπτοντας το σφαιρικό της σχήμα. Έκτοτε, ο όρος 'Γεωγραφία', ως μία συστηματική και ακριβής διαδικασία 'γραφής της γης', εισάγεται στο λόγο. Το έργο του Ερατοσθένη συνέχισε ο Στράβωνας, ο οποίος στο έργο του *Γεωγραφικά* (20 π.Χ.) επιχειρεί να εξηγήσει τις πολιτιστικές διαφοροποιήσεις από τόπο σε τόπο, γεγονός που τον κατατάσσει στο μοναδικό παράδειγμα κριτικής προσέγγισης της γεωγραφίας μέχρι και για πολλούς αιώνες αργότερα με το έργο του Καντ (18ος). Της ίδιας περιόδου, τέλος και ο Πτολεμαίος, ο οποίος τον 2ο αιώνα μ.Χ. θέτει τις βάσεις της επιστημονικής χαρτογραφίας σε ένα οκτάτομο έργο, με τίτλο *Γεωγραφική Υφήγησις*. Σ' αυτό παραθέτει ένα πλούτο μετρήσεων που αφορούν σε αστρονομικά μεγέθη, σε αποστάσεις και θέσεις στην επιφάνεια της γης, κατασκευάζοντας έτσι τον πρώτο επιστημονικό γεωγραφικό χάρτη. Το έργο του Πτολεμαίου θεωρείται ότι είναι το σημαντικότερο χαρτογραφικό έργο που "παγιώνει τη μέχρι τότε γνώση για το γεωχώρο", μέχρι και περίπου τον 15ο αιώνα (Λιβιεράτος, 2007: 36).

Ο 'κόσμος' την εποχή του Ομήρου, του Εκαταίου του Μιλήσιου, του Ερατοσθένη και του Πτολεμαίου (10ος π.Χ.- 2ος μ.Χ.)
Ο χάρτης από την ιστοσελίδα <http://users.sch.gr/arkoumanis/maps.html>

Τη μεγάλη χρονική περίοδο του Μεσαίωνα η εξέλιξη των επιστήμων εμφανίζεται στάσιμη, κάτι που αποτυπώνεται αρχικά στις αντιλήψεις και αναπαραστάσεις του κόσμου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Λιβιεράτος, "η Γη παύει να είναι το ενδιαφέρον της ανερχόμενης χριστιανικής πίστης καθώς αυτό μετατοπίζεται στη Βασιλεία των Ουρανών" (2007: 43). Η προσήλωση της εποχής στο Θεϊκό στοιχείο αντιμετωπίζει με μεγάλη επιφύλαξη τις -μετά τον Αριστοτέλη- αντιλήψεις περί σφαιρικότητας της γης, με συνέπεια η αντίληψη για την επίπεδη Οικουμένη να επανέρχεται στο προσκήνιο και οι χάρτες της εποχής να θυμίζουν τις αναπαραστάσεις της Ίωνικής Οικουμένης⁷.

³ Αν και τα παραδείγματα των αρχαίων πολιτισμών για τους οποίους υπάρχει βιβλιογραφία σχετική με τις αναπαραστάσεις του περιβάλλοντα χώρου τους προέρχονται και από Μεσοποταμία, Βαβυλώνα, Αίγυπτος κτλ., ωστόσο αντλώ από τον αρχαίο ελληνικό κόσμο προκειμένου να κάνω ορισμένες συγκριτικές επισημάνσεις με τα επόμενα που θα ακολουθήσουν.

⁴ Χαρακτηριστικό είναι τα παραδείγματα του ιστορικού Ηρόδοτου με τις τοπο-γραφικές αναφορές σε γνωστούς τόπους και ανθρώπους 'που κατοικούσαν σε αυτούς' καθώς και τους τρόπους ζωής τους.

⁵ Εκτός από τον Ηρόδοτο, χαρακτηριστικοί είναι ο Αναξίμαδρος, ο Εκαταίος ο Μιλήσιος κ.α.

⁶ Χαρακτηριστική αυτών αποτελεί η αντίστοιχη περί *αντιπόδων* που περιγράφει ανθρώπους που κατοικούν στην άλλη πλευρά -στο αντι-πόδι- μιας επίπεδης σφαίρας, παρέχοντας έτσι για πρώτη φορά μία προσέγγιση των δύο ημισφαιρίων και της σφαιρικότητας της Γης.

⁷ Γνωστόί με το όνομα *Orbis terrarum* (OT) και στους οποίους αναφέρομαι στο επόμενο κεφάλαιο.

Χάρτης Mappa Mundi

Ο Hereford Mappae Mundi του 1300 μ.χ., όπως και λοιπές αναπαραστάσεις του κόσμου προγενέστερων εποχών, δεν δημιουργήθηκε για να παρέχει ακριβείς πληροφορίες για τα ταξίδια ναυσιπλοΐας και τη σχετική θέση των τοποθεσιών που αναπαριστά. Συνεισφέρει αντίθετα σε μια σχηματική, περιγραφική και ερμηνευτική αναπαράσταση του 'πραγματικού' κόσμου και έτσι διαμορφώνει τις αντιλήψεις και πεποιθήσεις της εποχής για το πραγματικό και υπερβατικό. Συγκεκριμένα, ο κόσμος στον χάρτη είναι επίπεδος και τοποθετείται πάνω σε μία κυκλική επιφάνεια που περιβάλλεται από ωκεανό. Πέρα από τα όρια αυτού υπάρχουν αναπαραστάσεις "μυθικών ζώων και τεράτων, παράξενων και τερατόμορφων όντων και φυλών" (Στάμκος, 2000) οι οποίες βάσει των αφηγήσεων των ναυτικών της εποχής θεωρούνταν τόσο γεωγραφικές πραγματικότητες όσο και φαντασίες, "καθώς κανείς δεν τολμούσε να ξανοιχτεί στο άγνωστο για να τις 'γνωρίσει' από κοντά" (ό.π.).

Χάρτης Mappa Mundi (1300), http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hereford_Mappa_Mundi_1300.jpg

Ένας τελευταίος σταθμός στη χαρτογραφία μέχρι και την εποχή των Μεγάλων Ανακαλύψεων αποτελούν οι λεπτομερείς ναυτικοί χάρτες της Μεσογείου του 13ου και 14ου αιώνα γνωστοί με το όνομα Πορτολάνοι. Το σημαντικό σε αυτούς είναι ότι αναδύθηκαν ενάντια στην κυρίαρχη απεικόνιση και επιστήμη της εποχής, κάτι που σύμφωνα με το Λιβιεράτο οφείλεται στο ότι παρά τον "σκοταδισμό" που επικρατούσε, δεν έπαψε η ανάγκη του ανθρώπου για εξερεύνηση των θαλασσών, το εμπόριο και την εργασία (2007: 61).

Κατά τη διάρκεια του 15ου και 16ου αιώνα, η σχέση του ανθρώπου με το χώρο απέκτησε και άλλες διαστάσεις, οι οποίες αφορούσαν κυρίως σ' αυτό που υπήρχε πέρα από τα όρια του 'Μεσαιωνικού Ωκεανού'. Σε αυτό συνέβαλαν οι ανακαλύψεις των 'Νέων Κόσμων' κυρίως από τη θάλασσα⁸, το εμπόριο και γενικότερα η κινητικότητα της εποχής. Η επικρατούσα αναπαραστατική άποψη στην αυγή της εποχής ήταν η πτολεμαϊκή⁷· άλλωστε και ο Κολόμβος έναν τέτοιο χάρτη χρησιμοποίησε για να πείσει για το πρώτο του ταξίδι πέρα από τον ωκεανό.

Ο χάρτης του Henricus Martellus

Λέγεται ότι ο χάρτης του Martellus ήταν αυτός με τον οποίο ο Κολόμβος έπεισε το βασιλικό ζεύγος της Ισπανίας να τον στηρίξουν στο μεγάλο ταξίδι του που έμελλε να φέρει την ανακάλυψη μιας νέας ηπείρου. Αντανακλά τις τελευταίες και πιο ακριβείς θεωρίες για τη μορφή του κόσμου, ο οποίος ακόμα θεωρούνταν επίπεδος περιβαλλόμενος από ωκεανό. Ο χάρτης είναι σημαντικός γιατί ήταν ο πρώτος που παρουσίαζε την κυκλικότητα κάτω από το Ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας στην Νότια Αφρική, γεγονός που αποδείκνυε ότι υπήρχε θαλάσσιο πέρασμα για τη Νότια Ασία και τις Ινδίες, εναλλακτικό των σχεδόν απαγορευτικών χερσαίων δρόμων μέσα από τις Μουσουλμανικές εκτάσεις.

Ο χάρτης του Henricus Martellus (1490), http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Martellus_world_map.jpg

⁸ Ενδεικτικά αναφέρω την ανακάλυψη της Δυτ. Αφρικής από τους Πορτογάλους, τα ταξίδια στους θαλάσσιους δρόμους του Ινδικού Ωκεανού και ανατολικότερα προς τα νησιά των Μπαχαρικών και την προς δύση ανακάλυψη του Νέου Κόσμου του Κολόμβου και των μεταγενέστερών του.

Η ελπίδα που εμφύσησε η ύπαρξη νέων κόσμων έδωσε τέλος στην επικρατούσα αντίληψη για τον κόσμο που συμπεριλάμβανε μόνον την Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική, έκδηλο και στην επόμενη χαρτογράφηση.

Ο χάρτης του Waldseemuller

Ο συγκεκριμένος χάρτης δημιουργήθηκε το 1507 από τον χαρτογράφο Waldseemuller και, ενώ βασίζεται σε πτολεμαϊκές αναπαραστάσεις, χρησιμοποιεί μια νέα προβολή. Αποτελεί σημαντικό σταθμό στην ιστορία της χαρτογραφίας γιατί είναι ο πρώτος χάρτης που διαχωρίζει την Αμερική από την Ασία, αναγνωρίζοντας την πρώτη ως ξεχωριστή ήπειρο με όνομα προς τιμήν του Amerigo Vespucci. Ωστόσο, το όνομα αυτής πάνω στον χάρτη αναγράφεται μόνο στο νότιο μέρος της ηπείρου.

Ο χάρτης Waldseemuller (1507), http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Waldseemuller_map_in_color.jpg

Το ταξίδι του Μαγγελάνου με το γύρο της Γης (1519-1521) αποτελεί "μια τεράστια ευρωπαϊκή 'διεύρυνση' του Κόσμου, που (...) αλλάζει δραματικά τη μέχρι τότε παγκόσμια γεωγραφία στα μάτια της Δύσης" (Λιβιεράτος, 2007: 87). Στο πλαίσιο αυτό σηματοδοτείται το πέρασμα από την αντίληψη του κόσμου ως τόπου στην αντίληψη του κόσμου ως ένα σύνολο και μία γη, όπως αναδεικνύεται και στην επόμενη χαρτογράφηση.

Το Θέατρο του Κόσμου του Ortelius

Ο χάρτης *Το Θέατρο του Κόσμου* (*Theatre Orbis Terrarum*) θεωρείται ο πρώτος σύγχρονος Άτλας. Ο δημιουργός του, Ortelius, ήταν ο πρώτος που υποστήριξε τη σύνδεση όλων των ηπείρων του πλανήτη πριν τη μετατόπισή τους (*continental drift*), ισχυρισμός που βασίστηκε στην παρατήρηση της ομοιότητας των ακτογραμμών της Νότιας Αμερικής και της Αφρικής.

Το Θέατρο του Κόσμου (*Theatrum Orbis Terrarum*), Ortelius (1570), <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:OrteliusWorldMap1570.jpg>

Η επαφή με τους νέους τόπους και πολιτισμούς ανά τον κόσμο έδωσε ώθηση στη χαρτογραφία η οποία αποτέλεσε αναπόσπαστο κομμάτι των ευρωπαϊκών ανακαλύψεων και επιστήμης από τα μέσα του 16ου μέχρι τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα. Την ίδια στιγμή, μαζί με τις αναζητήσεις και τις εξερευνήσεις των νέων κόσμων, η κινητικότητα των Ευρωπαϊκών μεγάλων ναυτικών δυνάμεων (Πορτογαλία, Ισπανία, Ολλανδία, Αγγλία και Γαλλία) είχε αναντίρρητα επεκτατικές, ηγεμονικές και βίαιες πτυχές, με τις οποίες ασχολούμαι περαιτέρω στο επόμενο κεφάλαιο. Μέσα σε αυτήν την ασταμάτητη και ανεξάντλητη επέκταση των ευρωπαϊκών αποικιοκρατικών αυτοκρατοριών, εδάφη που είχαν μείνει αχαρτογράφητα -όπως της κεντρικής Αφρικής, των μεσοδυτικών Η.Π.Α., του εσωτερικού της Αυστραλίας, της Νέας Ζηλανδίας και των Πόλων της Γης- αποτυπώθηκαν σε χάρτες μέχρι και τις αρχές του 20ου αιώνα.

Συγκεκριμένα, η 'κατάκτηση' του Νότιου Πόλου, το 1912, σηματοδοτεί το τέλος μιας μεγάλης εποχής 'αγωνίας' του ανθρώπου να εξερευνήσει και να επιβληθεί στις χερσαίες και υδάτινες εκτάσεις του πλανήτη, η οποία -προφανώς- δεν σταμάτησε σε αυτές αλλά άνοιξε το δρόμο για την μεταγενέστερη εξερεύνηση σε αντίστοιχους εναέριους και διαστημικούς 'κόσμους', όπως μελετούμε στο τρίτο κεφάλαιο.

Στην περιγραφή μέχρι τώρα για τους αιώνες της γνωριμίας του ανθρώπου με τον 'κόσμο', η διαδικασία της 'χαρτογράφησης' μπορεί να ιδωθεί και ως μία 'χαλιναγώγηση' του χώρου και της πραγματικότητας στα εκάστοτε όρια του νου και των ανθρώπινων δυνατοτήτων, η οποία έχει προφανώς τις αντίστοιχες φιλοσοφικές και επιστημολογικές αναφορές.

Φιλοσοφίες & χαρτογραφίες

Φιλοσοφία, οντολογία, υπερβατικότητα & κριτική σκέψη

Από τις αναπαραστάσεις των τόπων-οίκων στα σπήλαια, της επίπεδης Οικουμένης μέχρι και της σφαιρικής Γης, αποκαλύπτονται οι πολλαπλές επιδιώξεις του ανθρώπου για αποτύπωση και συσχέτιση με τον χώρο, αρχικά, στο κοντινό περιβάλλον του και, στη συνέχεια, σε αυτόν που ανακάλυπτε κάθε φορά. Η γνωριμία αυτή μάλιστα δεν σταμάτησε όταν χαρτογραφήθηκαν όλα τα σημεία της γης καθώς έκτοτε αναζητήθηκαν και συνεχίζουν να αναζητούνται και άλλοι 'χώροι' πέρα από τον πλανήτη και το γνωστό σύμπαν. Ο κάθε τέτοιος 'χαρτογραφημένος' χώρος αποτελούσε τον εκάστοτε 'κόσμο' του. Τα όρια αυτού διευρύνονταν στο κάθε ταξίδι εξερεύνησης όπου ο έως τότε άγνωστος κόσμος γίνονταν γνωστός, επαναπροσδιορίζοντας μ' αυτόν τον τρόπο, όχι μόνο την έννοια του 'ορίου' για τον χώρο αλλά και τη σχέση μεταξύ 'πραγματικού' και 'φανταστικού'. Τέτοιες 'χαρτογραφίες-αναζητήσεις για το άγνωστο' αποτυπώνουν βασικές πτυχές της ευρύτερης φιλοσοφικής σκέψης έτσι όπως οργανώνεται, σύμφωνα με τον Μπιτσάκη (1991), γύρω από αναζητήσεις αρχικά για την ύπαρξη (Οντολογία ή Θεωρία του Είναι), στη συνέχεια για την αλήθεια και τη γνώση (Επιστημολογία ή Θεωρία της Γνώσης) και τέλος για το νόημα (Ηθική φιλοσοφία ή Θεωρία του Ανθρώπου).

Συγκεκριμένα, ο Crampton, σε άρθρο του για τη φιλοσοφία στη χαρτογραφία (2002), αντλεί από την θεωρία του Heidegger για την οντολογία⁹ προκειμένου να εξηγήσει την ανάγκη του ανθρώπου για εξερεύνηση του κόσμου πέρα από τα όρια του γνωστού. Σύμφωνα με την καιντεγκεριανή οντολογία, η ουσία της ανθρώπινης ύπαρξης είναι ότι κατανοεί το *Είναι* της μέσα στον κόσμο, και με αφετηρία αυτήν την κατανόηση μπορεί να γίνει κάτι που ακόμα δεν είναι, ένα *ον καθ' υπέρβαση*. Σε αντιστοιχία και η διαδικασία της χαρτογράφησης, σύμφωνα με τον Crampton, συνιστά μια φιλοσοφικά υπερβατική διαδικασία. Το πρώτο βήμα για την *υπερβατικότητα* αυτή αφορά στη σχέση μεταξύ πραγματικού και φανταστικού και την αντίστοιχη τοποθέτηση της 'αλήθειας' μεταξύ των δύο. Στα ζητήματα αυτά ο Crampton κάνει επίσης μία πολύ ενδιαφέρουσα αλληλουχία σκέψεων¹⁰ συγκεκριμένα, ξεκινά υποστηρίζοντας ότι η φράση του Heidegger "η διερώτηση αποτελεί διάθεση για γνώση" ("questioning is willing-to-know") (στο Crampton, 2002: 22) αποτελεί τη βάση της κριτικής σκέψης. Η συνέχεια αυτής, ισχυρίζεται ο Crampton, αποτυπώνεται στο ότι η διάθεση για γνώση δεν σταματά στη διατύπωση της πρώτης ερώτησης¹⁰ και στο σημείο όπου αρχίζει η *ερώτηση για την ίδια την ερώτηση*¹⁰ -δηλαδή η *αναστοχαστικότητα*- ξεκινά η *υπερβατικότητα* της κριτικής σκέψης. Με τον ίδιο τρόπο και οι διαδικασίες των χαρτογραφήσεων, έτσι όπως επιχειρούν να διαφεύγουν συνεχώς από τα όρια του 'γνωστού' και 'πραγματικού', επιβεβαιώνουν μια τέτοια υπερβατικότητα και, επαγωγικά, μπορούν να γίνουν αντιληπτές ως αναστοχαστικές διαδικασίες που οδηγούν σε γνώση. Οι σκέψεις αυτές αποτελούν μία καλή αφορμή για να προβληματιστούμε ευρύτερα στις διαδικασίες αναζήτησης γνώσης, και ακόμα ειδικότερα σε αυτές πέρα των υπαρκτών και δεδομένων γνώσεων¹⁰ προβληματισμός που αναπτύσσεται σε επόμενο σημείο του κεφαλαίου.

⁹ Στο έργο του Heidegger, *Είναι και Χρόνος* (1998 (1927)).

¹⁰ Αυτό το *αέναο παιχνίδι του γιατί* είναι μια καλή προσέγγιση της κριτικής της κριτικής.

Γεωγραφία, χαρτογραφία & επιστημολογία

Η *Γεωγραφία του Ερατοσθένη*, τα *Γεωγραφικά* του Στράβωνα και η *Γεωγραφική Υφήγησις* του Πτολεμαίου δεν διαφέρουν από τον χαρακτηρισμό που αποδίδεται στο έργο του τελευταίου ως βάση της *επιστημονικής χαρτογραφίας*. Ωστόσο έως τον 19ο αιώνα, δε μιλάμε ακόμα για *επιστήμες* με τη σημερινή έννοια του όρου που περιλαμβάνει συγκεκριμένη μέθοδο, συστηματοποίηση, τεχνολογία και πρακτική. Ως εκ τούτου, αυτό που *σήμερα* αντιλαμβανόμαστε ως γεωγραφία και χαρτογραφία, την περίοδο εκείνη εμφάνιζε κοινούς τόπους μεταξύ τους, την περιγραφή και την αναπαράσταση. Με άλλα λόγια, το περιεχόμενο και οι πρακτικές των δύο σύγχρονων επιστημών της γεωγραφίας και χαρτογραφίας ήταν αλληλένδετα για όσο διάστημα διήρκεσε η γνωριμία του ανθρώπου με τον 'κόσμο' και για όσο εκφράζονταν η ανάγκη του για χαρτογράφηση και αναπαράσταση του κάθε νέου 'κόσμου'.

Μία ακόμη παρατήρηση που αφορά τους κοινούς τόπους όχι μόνο μεταξύ των δύο επιστημών αλλά και λοιπών προκύπτει με αφορμή τα πρώτα παραδείγματα των ελληνικών χαρτογραφήσεων. Παρατηρήσαμε ότι εκτός των καθεαυτών παρατηρήσεων για τον χώρο περιλαμβάνουν ποίκιλα άλλα στοιχεία, όπως οι πολιτισμικές αναφορές για τους ανθρώπους και τους τρόπους ζωής τους (Ηρόδοτος), οι αστρονομικές παρατηρήσεις και γεωμετρικές μετρήσεις της επιφάνειας της γης (Ερατοσθένης, Πτολεμαίος κτλ.), από τα οποία προκύπτει ότι οι διανοητές της εποχής δεν έκαναν μόνο όσα σήμερα χαρακτηρίζονται γεωγραφία και χαρτογραφία, αλλά και αστρονομία, γεωμετρία, μαθηματικά, φυσική, ιστορία και πάνω από όλα φιλοσοφία.

Ο Διαφωτισμός, έχοντας αντλήσει πολλαπλά από τα αρχαιοελληνικά παραδείγματα σκέψης, υποστηρίζει την ενότητα του λόγου και της ανθρώπινης φύσης μέσα από την απουσία διαχωριστικών γραμμών στους τρόπους σκέψης, κατανόησης και αναπαράστασης του κάθε 'κόσμου'. Ομοίως οι επιστήμες της εποχής χαρακτηρίζονται από μία 'πανεπιστημονικότητα' (Λεοντίδου και Σκλιας, 2001), εντός της οποίας γεωγραφία και χαρτογραφία υπήρξαν αλληλένδετες όχι μόνο μεταξύ τους αλλά και με ένα σύνολο άλλων επιστημών μέχρι και τον 19ο αιώνα, όποτε και απέκτησαν πανεπιστημιακή εξειδίκευση.

Οι χάρτες ως κριτικές μεταφορές & αναπαραστάσεις

Η *δυτική φιλοσοφία και σκέψη* ήταν και είναι *χαρτογραφική*, έχουν με ποικίλους τρόπους δηλώσει διάφοροι φιλόσοφοι και στοχαστές από τον Αναξίμανδρο και τον Kant μέχρι και πιο πρόσφατους γεωγράφους όπως ο Olsson (1998) και ο Farinelli (1998). Αντίστοιχα ο Michael Polanyi, στο βιβλίο του *Προσωπική γνώση: προς μία μετα-κριτική φιλοσοφία (Personal knowledge: towards a post-critical philosophy)* υποστηρίζει ότι όλη η θεωρία και η επιστήμη μπορεί να θεωρηθεί σαν ένα είδος χάρτη που απλώνεται στον χώρο και τον χρόνο (1958: 4). Συγκεκριμένα αναφέρει ότι η μεταφορά του χάρτη δεν χρησιμοποιείται μόνο για να περιγράψει επιστημονικές θεωρίες αλλά και για να αναπαραστήσει βασικούς όρους όπως η κουλτούρα, η γλώσσα και το μυαλό.

Ο Χάρτης Του Κόσμου της Κουκούλας του Τρελού

Η συγκεκριμένη χαρτογράφηση αποδεικνύει μία τέτοια μεταφορά του χάρτη στη φιλοσοφία, την επιστήμη και τη γνώση. Ο χάρτης αυτός αναφέρεται ως *Ο Χάρτης Του Κόσμου της Κουκούλας του Τρελού (Fool's Cap Map of the World)* και είναι ένα από τα μεγαλύτερα μυστήρια στην ιστορία της δυτικής χαρτογραφίας. Είναι άγνωστο το πού, από ποιους και γιατί δημιουργήθηκε και το μόνο που γνωρίζουμε σχετικά είναι ότι τοποθετείται περίπου στα τέλη του 16ου αιώνα.

Ο χάρτης δείχνει τον κόσμο μέσα στο ίδιο το κεφάλι ενός γελωτοποιού, γεγονός που είναι το πρώτο στοιχείο του συμβολισμού του σε σχέση με τον κόσμο, τη σκέψη και τη γνώση. Δεν είναι τυχαίο, ότι την εποχή εκείνη οι γελωτοποιοί αποτελούσαν φιγούρες που εμφανίζονταν στο δικαστήριο για να διακωμωδήσουν τους τίτλους και κανόνες ευγενείας και μ' αυτόν τον τρόπο να μεταφέρουν το λόγο των μη ισχυρών στους δικαστές. Μόνο κάτω από το μανδύα του τρελού έβρισκε ο κριτικός λόγος της εποχής δίοδο ώστε να αρθρωθεί απέναντι στον απολυταρχισμό των μοναρχιών.

Ο Χάρτης Του Κόσμου της Κουκούλας του Τρελού (Fool's Cap Map of the World), https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/42/Fool's_Cap_Map_of_the_World.jpg

Πέρα από τον εικονικό του συμβολισμό, ο χάρτης φέρει μια σειρά από βιβλικές και κλασικές επιγραφές που τονίζουν τον παραλογισμό, τη μοχθηρότητα και τη ματαιότητα του κόσμου καθώς και την παγκοσμιότητα των χαρακτηριστικών του αυτών. Στα αριστερά διαβάζουμε "Ο Δημόκριτος των Αβδήρων περιγέλασε τον κόσμο, ο Ηράκλειτος της Εφέσου έκλαψε πάνω σ' αυτόν και ο Επιχθόνιος ο Κοσμοπολίτης τον αναπαράστησε." ("Democritus of Abdera laughed at [the world], Heraclitus of Ephesus wept over it, Epichthonius Cosmopolites portrayed it")¹¹. Πάνω στο σκούφο, ομοίως, υπάρχει η λατινική επιγραφή του ελληνικού 'γνώθι σ' αυτόν', η οποία κατά τον γεωγράφο του Πανεπιστημίου του Manchester, Chris Perkins, θα μπορούσε να αναγνωσθεί ως ένα σήμα κινδύνου στις βεβαιότητες της νεωτερικής εποχής μέσα από την οποία αναδύθηκε και ο χάρτης (2003). Τα παραπάνω σχόλια συμπυκνώνονται και στο εξής παράθεμα του David Turnbull, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Μελβούρνης και συγγραφέα του βιβλίου *Τέκτονες, Κολπαδόροι και Χαρτογράφοι: Μία συγκριτική μελέτη στην Κοινωνιολογία της Επιστημονικής και Αυτόχθονης Γνώσης (Masons, Tricksters and Cartographers: Comparative Studies in the Sociology of Scientific and Indigenous Knowledge)* (2000) του οποίου το εξώφυλλο είναι ο συγκεκριμένος χάρτης:

"Την εικόνα αυτή χρησιμοποίησαν διάφοροι ιστορικοί για να τραβήξουν την προσοχή μας στην κατασκευασμένη φύση των επιστημονικών και χαρτογραφικών λόγων, χρησιμοποιώντας το χάρτη για να τονίσουν αναστοχαστικές προσεγγίσεις στη γνώση και τον κόσμο, προφανώς, έτσι όπως υπάρχουν στο κεφάλι ενός τρελού και έτσι όπως τις φαντάζεται και ενσωματώνει με τη μορφή φάρσας και με πνεύμα αναρχίας. Αυτή η ανάγνωση διακωμωδεί ξεκάθαρα την αρχή, τις βεβαιότητες και το διαδεδομένο μύθο της νεωτερικής επιστημονικής εξήγησης" (Turnbull, 2000).

Ο χάρτης αυτός, εν ολίγοις, τόσο ως μεταφορά, εικόνα όσο και ως κείμενο, αποτελεί μια σαρκαστική αντανάκλαση του κόσμου και μέσα από αυτή του την ανάγνωση αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα κριτικής του επιστημονικού και ορθού λόγου της εποχής του. Ορισμένα ακόμη χαρακτηριστικά του που με ενδιαφέρει να σχολιάσω, και τα οποία αφορούν γενικότερα σε χάρτες-μεταφορές, είναι η πολυσημία και η αιγυματικότητα του' στοιχεία που δίνουν τη δυνατότητα πολλαπλών αναγνώσεων και αποκωδικοποιήσεων. Μια τέτοια ανοιχτότητα ερμηνειών για τα περιεχόμενα που φέρει σε σχέση με την γνώση και την επιστήμη υποδηλώνει ότι ο κόσμος δεν μπορεί να γίνει αντιληπτός, να κατανοηθεί και να εξηγηθεί μονοσήμαντα και αντικειμενικά. Όπως ο συγκεκριμένος έτσι και γενικότερα οι χάρτες

¹¹ Από την ιστοσελίδα του Frank Jacobs, συγγραφέα του *Strange Maps: An Atlas of Cartographic Curiosities*, <http://bigthink.com/ideas/24015>

νοούμενοι ως μεταφορές, εικόνες και κείμενα φέρουν και μεταφέρουν πολλαπλά νοήματα πέρα από αυτά που τους προσέδωσαν όσοι είναι πίσω/υπό από αυτούς, τα υπο-κείμενα.

Οι γεωγραφικές μεταφορές με έναν τέτοιο ανοιχτό και ταυτόχρονα κριτικό τρόπο επιτρέπουν, σύμφωνα με τον Dematteis, την *ποίησή* με την έννοια του *ποιώ* (1985: 165) και την ίδια στιγμή την ανατροπή, μέσω αυτής, του κυρίαρχου λόγου. Ως εκ τούτου υποστηρίζει, η γεωγραφία και επιστήμη που χρησιμοποιεί τέτοιες μεταφορές, αποκτά κριτικά χαρακτηριστικά και πολιτικοποιείται και αυτό θα μπορούσε να είναι φιλοσοφία όχι μόνο της γεωγραφίας αλλά της ίδιας της ζωής.

Οι χαρτογραφίες και φιλοσοφικές προσεγγίσεις που μελετήθηκαν μέχρι τώρα αναδεικνύουν συγκεκριμένες αντιλήψεις τόσο για τους χάρτες όσο και για τους τρόπους πρόσληψης του κόσμου οι οποίες χαρακτηρίζονται ως *αναπαραστατικές*. Σύμφωνα με αυτές, ένας χάρτης αποτελεί αναπαράσταση χώρων και, συγκεκριμένα, χαρακτηριστικών, φαινομένων, γεγονότων και σχέσεων που αναπτύσσονται σε αυτούς, συμβάλλοντας μ' αυτόν τον τρόπο στην αντίληψη, την περαιτέρω κατανόηση και επικοινωνία τους. Μεταξύ αυτών εμπίπτουν από τις πιο διαδεδομένες προσεγγίσεις της χαρτογραφίας, όπως για παράδειγμα του Rotry, ο οποίος στο βιβλίο του *Φιλοσοφία και ο Καθρέφτης της Φύσης (Philosophy and the Mirror of Nature)* (1979) περιγράφει τους χάρτες ως 'καθρέφτες της φύσης'. Αντίστοιχη είναι και η μεταγενέστερη προσέγγιση της Διεθνούς Χαρτογραφικής Εταιρείας (International Cartographic Association, ICA) σύμφωνα με την οποία ο χάρτης αποτελεί "μια συμβολική εικόνα της γεωγραφικής πραγματικότητας που αναπαριστά επιλεγμένα στοιχεία ή χαρακτηριστικά και ο οποίος προκύπτει από την δημιουργική προσπάθεια των επιλογών του δημιουργού του (...)"¹². Αντίστοιχα στην ελληνική βιβλιογραφία, στην πρόσφατη έκδοση της *Ανθρωπογεωγραφίας* (2006) οι Βαίτης κα. αναφέρουν ότι: "(ο) χάρτης είναι μια αναπαράσταση του γεωγραφικού χώρου. Είναι η αποτύπωση των φαινομένων καθώς και των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ τους επάνω στο χώρο και αποτελεί αναμφίβολα το σημαντικότερο μέσο μετάδοσης γεωγραφικής γνώσης για την ανάλυση, την κατανόηση και τη μετάδοση αυτής της πληροφορίας" (2009: 56-57).

Στις αντιλήψεις των χαρτών ως αναπαραστάσεις κεντρικό ρόλο παίζουν οι οπτικο-νοητικές διαδικασίες· παραθέτω σχετικό σχόλιο του Σιδηρόπουλου ότι ο χάρτης, έτσι όπως τον γνωρίζουμε από τη δυτική επιστημολογία, από τη γέννηση του έως και πριν από μερικά χρόνια είχε, αρχικά, στόχο την οπτική αναπαραγωγή του χώρου και του κόσμου γύρω του (2006). Εξίσου σημαντικές είναι και οι απτές πρακτικές και τεχνικές των χαρτών· ο Pickles σημειώνει ότι οι 'χαρτογράφοι' της εποχής παρατηρούσαν τον γεωγραφικό χώρο 'με το μάτι' και δημιουργούσαν τις αναπαραστάσεις τους 'με (το εργαλείο στο χέρι)'· μία περιγραφή πολύ κοντινή στη φράση του γεωγράφου Gunnar Olsson ότι η γεωγραφία δεν είναι τίποτε άλλο παρά η ιστορία "ενός δαχτύλου και ενός ματιού" ("of a finger and an eye") (στο Pickles, 2004: 3).

¹² Από την Γενική Συνέλευση της ICA το 1995 στη Βαρκελώνη. Από την ιστοσελίδα, http://www.cartography.org.nz/index.php?option=com_content&view=section&id=7&Itemid=76

Χαρτογραφία 'με το μάτι' και 'το χέρι'

Χαρτογραφία 'με το μάτι' και 'με (το εργαλείο σ)το χέρι'.

Πορτρέτα των χαρτογράφων Pietro Vesconte (1318) -πionέρος στους πορτολάνους χάρτες- και του Gerardus Mercator (1574).
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5a/Cartographer_Pietro_Vesconte_%281318%29.jpg &
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/94/G%C3%A9rard_Mercator.jpg

Οι αναπαραστατικές προσεγγίσεις, όπως και οι διαδικασίες χαρτογράφησης του κόσμου, εγείρουν πολλαπλά και συχνά αμφιλεγόμενα ζητήματα. Αρχικά, είναι αναντίρρητη η ευρύτερη φιλοσοφική και κριτική διάθεση από την οποία διακατέχονται, ωστόσο αυτή δεν είναι άμοιρη υπαινιγμών, όπως σχολίασαμε νωρίτερα με την ταυτόχρονη συνύπαρξη εξερεύνησης και 'χαλιναγώγησης' του κόσμου για τους αιώνες που μελετήθηκαν. Αντίστοιχα, οι αναπαραστατικές προσεγγίσεις καθόρισαν τις αντιλήψεις και επιστήμες μιας μακράς εποχής σκέψης με τρόπους που εγείρουν προβληματισμό, τον οποίο ο Pickles συμπυκνώνει στην έννοια της 'κρίσης αναπαράστασης' ('crisis of representation') (2004: 32). Σύμφωνα με τον ίδιο, οι κρίσεις αυτές είναι τρεις και αποτυπώνουν τα ευρύτερα ρεύματα σκέψης και κριτικής των εποχών τους: η πρώτη σχετίζεται με την 'αγωνία' του ανθρώπου για βέλτιστη αναπαράσταση του χώρου/κόσμου, η δεύτερη αφορά στην μεταφορική και υποκειμενική διάσταση των αναπαραστάσεων και η τρίτη σε συγκεκριμένες προθέσεις των υποκειμένων πίσω από αυτές. Οι δύο πρώτες 'κρίσεις', μαζί με τα αντίστοιχα φιλοσοφικά και επιστημολογικά τους πλαίσια, είναι αντικείμενα μελέτης της συνέχειας του κεφαλαίου και η τρίτη του επόμενου.

'Αγωνία', ορθός λόγος & αντικειμενικότητα

Φιλοσοφικά, επιστημολογικά & γεωγραφικά

Στη νεωτερική φιλοσοφική σκέψη, οι φαντασίες και οι αντιλήψεις του χώρου, του κόσμου και της πραγματικότητας βασίζονται στην παρατήρηση, την αντίληψη και την κατανόηση (*οντολογία*). Ο χώρος και ο κόσμος βρίσκονται κάπου 'έξω' από τον άνθρωπο και γίνονται αντιληπτοί με την όραση και τη λογική. Αντίστοιχα την αναζήτηση βέλτιστης απάντησης σε ευρύτερες ανησυχίες του ανθρώπου σχετικά με την ύπαρξη, την πραγματικότητα, τον χώρο/κόσμο, τις υποθέσεις και τα σύνολα του την έχει αναλάβει, από τα μισά του 19ου αιώνα, ένα *σώμα συσσωρευμένης γνώσης* που αποτελεί την *επιστήμη*. Βασική επιδίωξη του αποτελούσε η παραγωγή γνώσης ως το σύνολο των αιτιολογημένων αληθινών πεποιθήσεων που επιτυγχάνεται με την ανθρώπινη διάνοια. Μία τέτοια αντίληψη για την γνώση έχει τις βάσεις της στην φιλοσοφική σκέψη της εποχής η οποία αντίστοιχα ενστερνίστηκε τις δύο βασικές φιλοσοφικές σχολές σκέψης των αρχαίων Ελλήνων.

Ορθός λόγος & αντικειμενική πραγματικότητα

Η Πλατωνική παράδοση σκέψης, αρχικά, βασίζεται σε *ιδέες*¹³ για έναν κόσμο που βρίσκεται κάπου 'έξω' από τον άνθρωπο, υπερβατικό και μεταφυσικό. Ο κόσμος αποτελείται από αυθύπαρκτες ουσίες και μπορεί να γίνει *μερικώς* αντιληπτός από την παρατήρηση και την εμπειρία, καθώς οι αισθήσεις ενίοτε παραπλανούν¹⁴. Η γνώση, για τη σχολή αυτή, μπορεί να προέλθει μέσα από την λογική, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τα μαθηματικά. Στη συνέχεια, η Αριστοτελική σχολή υποστηρίζει την απόκτηση γνώσης μέσω της εμπειρικής παρατήρησης, των αισθήσεων και της λογικής. Ο κόσμος/χώρος γι' αυτήν είναι ενιαίος και συνεχής και η πραγματικότητα αντικειμενική, στη βάση των οποίων όλα έχουν μια τυπική λογική εξήγηση αιτίας-αποτελέσματος.

Ο Descartes ακολουθώντας τα παραδείγματα της λογικής υποστηρίζει μία ακραία μορφή αυτής σύμφωνα με την οποία όλες οι αισθήσεις -εκτός από την όραση- μπορούν να εξαπατηθούν και, αντίστοιχα, μόνο η σκέψη μπορεί να καταστήσει το υπαρκτό διακριτό και αναγνωρίσιμο ("*σκέφτομαι άρα υπάρχω*"). Αυτή η υπερβολική αμφιβολία προς το αόρατο και το ασύλληπτο είναι η αφετηρία του *ορθού λόγου* σύμφωνα με τον οποίο πέρα από τον πραγματικό κόσμο όλα τα υπόλοιπα είναι αναπαραστάσεις του, οι οποίες νοούνται ως φαντασίες-ψέμα ο οποίος έχει τοποθετήσει τον άνθρωπο στο κέντρο του κόσμου ως *σκεπτόμενο υποκείμενο* με συνείδηση των επιλογών του, κυρίαρχο της φύσης και παραγωγό της γνώσης. Ο άνθρωπος μπορεί να παρέχει γνώση και επιστήμη ακριβώς επειδή στέκεται έξω από τον χώρο, μία θέση που του δίνει τη δυνατότητα να παρατηρεί 'με το μάτι' και να επεμβαίνει 'με το χέρι'. Το οπτικοκεντρικό αυτό σύστημα σκέψης σε συνδυασμό με τις επιστημονικές και τεχνικές πρακτικές είναι αυτά που κατασκεύασαν την 'αντικειμενική πραγματικότητα' που βασίστηκε πάνω σε αυτό που μπορεί να ιδωθεί, να αναπαρασταθεί και να κατανοηθεί πλήρως στο παρόν μέσω της λογικής. Στην αντίληψη αυτή στηρίχθηκε ολόκληρη η δυτική σκέψη και επιστήμη για αιώνες έκτοτε.

(Λογικός) θετικισμός

Εκτός από τον καρτεσιανό ορθολογισμό, στα πρώτα βήματα της συστηματοποίησης της γνώσης και της διαμόρφωσης των επιστημών σημαντικό ρόλο έπαιξε η ανάδυση του ρεύματος του λογικού θετικισμού. Οι βάσεις του ρεύματος, υπό το όνομα του θετικισμού, βρίσκονται στον κλασικό εμπειρισμό, σύμφωνα με τον οποίο η έγκυρη γνώση και επιστήμη θεμελιώνονται αποκλειστικά πάνω στα δεδομένα της εμπειρίας και παρατήρησης, όπως είχαν αρχικά υποδείξει ο Αριστοτέλης και οι πρώτοι εμπειριστές. Σύμφωνα με τον Ιωσηφίδη, ο θετικισμός υποθέτει ότι η πραγματικότητα είναι αντικειμενική και μπορεί να αναπαρασταθεί επαρκώς με έναν εξίσου αντικειμενικό και αξιολογικά ουδέτερο, δηλαδή με 'επιστημονικό' τρόπο (2003). Ο λογικός θετικισμός, στη συνέχεια, εκτός από μία στροφή προς την εμπειρική πραγματικότητα ως την μοναδική πηγή αλήθειας/γνώσης αποτέλεσε και μια ολόκληρη πορεία επιστημονικής αναζήτησης αυτού που βασίζεται στη λογική επαλήθευση και ανάλυση. Έτσι, θεμελιώθηκε ως το σύστημα πρόσβασης στη γνώση που οργανώνεται τόσο στην εμπειρική όσο και την επαληθευμένη-αντικειμενική πραγματικότητα, γεγονός που συντέλεσε στην ραγδαία ανάπτυξη των θετικών επιστημών. Έντονα επηρεάστηκαν η Νευτώνεια Φυσική και η Ευκλείδεια Γεωμετρία, οι οποίες αντιλαμβάνονται τον χώρο ακίνητο και καθολικό ως ένα ανιστόρητο 'δοχείο' αντικειμένων, ανθρώπων και σχέσεων.

Ορισμένες βασικές παραδοχές του λογικού θετικισμού διαβάζουμε στον Ιωσηφίδη (2003) σύμφωνα με τις οποίες: "(η) αντικειμενική γνώση (τα γεγονότα) προέρχεται από την άμεση εμπειρία ή την παρατήρηση και είναι το μόνο είδος γνώσης το οποίο είναι διαθέσιμο στην επιστήμη. Οι θεωρητικές οντότητες απορρίπτονται.", καθώς και "(η) επιστήμη βασίζεται κυρίως σε ποσοτικά δεδομένα με την χρήση αυστηρών κανόνων και διαδικασιών και είναι θεμελιωδώς διαφορετική από την κοινή λογική". Διαπιστώνουμε ότι, σε αντιστοιχία με τον *καρτεσιανό σκεπτικισμό* που εξέφραζε υπερβολική αμφιβολία προς το αόρατο και το ασύλληπτο, και ο (λογικός) θετικισμός απορρίπτει οτιδήποτε μη λογικά τεκμηριωμένο και επαληθευμένο, δηλαδή υπερβατικό. Για τους λόγους αυτούς αποτέλεσε το μέσο διάκρισης της 'Επιστήμης' της περιόδου του Διαφωτισμού από τη Μεσαιωνική μεταφυσική και τις θρησκευτικές πεποιθήσεις.

¹³ Οι *ιδέες* για τον Πλάτωνα είναι αναπαραστάσεις και αιτίες των πραγμάτων, εκστατικές και υπερβατικές όπως το *Είναι* του Heidegger.

¹⁴ Το παράδειγμα με τη σπηλιά του Πλάτωνα είναι χαρακτηριστικό.

Νέα επιστημονική & ποσοτική γεωγραφία

Η ανάπτυξη της Γεωγραφίας ως συστηματική επιστήμη έλαβε χώρα την περίοδο μετά το 1820, οπότε και συστήθηκαν οι πρώτες πανεπιστημιακές έδρες. Η νέα επιστημονική Γεωγραφία σταδιακά αποτινάσσει από πάνω της τον 'μανδύα' της αποκλειστικής περιγραφής και αναπαράστασης του χώρου και εμβαθύνει στην ανάλυση της αλληλεπίδρασης της φύσης, του χώρου και του ανθρώπου χρησιμοποιώντας λογικά επιχειρήματα και αίτια. Βασικό χαρακτηριστικό αυτής της νέας επιστημονικής Γεωγραφίας είναι η μετάβαση από την πολυεπιστημονικότητα που ίσχυε μέχρι τότε στην διεπιστημονικότητα. Σε αντίθεση με την πρώτη, η δεύτερη, αναφέρουν οι Λεοντίδου και Σκλιας δεν αποτελεί μόνο έναν διάλογο μεταξύ των επιστημών αλλά το συνδυασμό και τη μετατόπιση των συνόρων τους (2001: 31-35).

Η νέα Γεωγραφία χαρακτηρίστηκε από δύο μεγάλες και αντιμαχόμενες σχολές. Η πρώτη της Κλασικής ή Περιβαλλοντικής Γεωγραφία (19ος αιώνας), έχοντας ως θεωρητικό υπόβαθρο τον περιβαλλοντικό ντετερμινισμό, υποστηρίζει ότι το φυσικό περιβάλλον είναι ο αποκλειστικός παράγοντας διαμόρφωσης της ανθρώπινης συμπεριφοράς και δραστηριότητας, περιορίζοντας έτσι το απρόβλεπτο στον παράγοντα άνθρωπο. Η Λεοντίδου κάνει ένα πολύ ενδιαφέρον σχόλιο για τη σχολή αυτή ότι "υποκατέστησε την περιγραφική δραστηριότητα με μια αντίληψη αιτιοκρατική", η οποία συντέλεσε στην αποικιοκρατία και στις επεμβάσεις 'εκπολιτιστικού' χαρακτήρα, συγκαλύπτοντας τάσεις εκμετάλλευσης (Λεοντίδου, 2005: 78-79). Η δεύτερη σχολή της Περιφερειακής Γεωγραφίας (τέλος 19ου αιώνα μέχρι 1950), ασπαζόμενη τον ποσοσιμισμό, θεωρεί ότι το περιβάλλον είναι *μία* από τις παραμέτρους που επηρεάζουν την ανθρώπινη δραστηριότητα, η οποία έχει δυναμικό ρόλο στην πορεία της εξέλιξης και τη διαδικασία αλλαγής του χώρου (ό.,π.)¹⁵. Ανάμεσα σε αυτές τις δύο προσεγγίσεις υπήρξε και μια τρίτη, των αναρχικών γεωγράφων Reclus και Kropotkin (τέλος 19ου αιώνα μέχρι αρχές 20ου), η οποία εισάγει την έννοια της αλληλεπίδρασης διατηρώντας μια αμερόληπτη μεθοδολογία ενάντια σε κάθε αιτιοκρατία με αποτέλεσμα η Λεοντίδου να τη χαρακτηρίζει ως "υπερβατική διεπιστημονική ενασχόληση" (ό.,π.: 87-88). Η επιστήμη της Γεωγραφίας, συνεχίζοντας την πορεία της μέχρι το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ανακύκλωνε κυρίως τη θεωρία της Περιφερειακής, μέχρι την εμφάνιση του ποσοτικού παραδείγματος.

Με τη λήξη του Β' Π.Π. η ανάγκη για έκφραση της ανθρώπινης συμπεριφοράς με μαθηματικούς και υπολογιστικούς όρους δημιουργεί την Ποσοτική Γεωγραφία, η οποία εκφράζει και αναπαριστά τον χώρο γεωμετρικά με μια μονοδιάστατη έννοια της απόστασης που τον περιορίζει τελικά "στο κεφάλι μιας καρφίτσας" (Massey and Allen, 2001: 16). Η ποσοτική προσέγγιση στην εξήγηση των χωρικών φαινομένων υιοθέτησε το φιλοσοφικό ρεύμα του λογικού θετικισμού και ομοίως οι προβληματισμοί που διατυπώθηκαν είχαν να κάνουν με τα μεθοδολογικά προβλήματα του. Τέλος, ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της ήταν ο πολυεπιστημονικότητα, η οποία ωστόσο απέκτησε χαρακτηριστικά κατακερματισμού σε επιμέρους ειδικότητες της γεωγραφίας (κοινωνική, πολιτική, οικονομική κ.α.) κάθε μία εκ των οποίων λειτουργούσε αυτόνομα και δεν μπορούσε να επέμβει στο πεδίο της άλλης (Λεοντίδου και Σκλιας, 2001).

Πρόδρομοι επιστημονικής χαρτογραφίας

Η ανάγκη για κατανόηση του κάθε 'νέου κόσμου' είναι αλληλένδετη με την αναζήτηση της ακριβέστερης απεικόνισής του, έτσι και η ακριβής αναπαράσταση της επιφάνειας της γης σε χαρτί αποτέλεσε τη βασική επιδίωξη της δυτικής χαρτογραφίας ως εμπειρική επιστήμη. Σύμφωνα και με τον Σιδηρόπουλο, μετά τη φιλοσοφική, περιγραφική και αναπαραστατική απεικόνιση του κόσμου, που χαρακτηρίστηκε από την ελληνική σκέψη, έλαβε χώρα μια λιγότερο πλάσματική και προσεγγιστική, μία πιο ακριβής εικόνα του στην οποία συντέλεσαν οι πληροφορίες των μεγάλων εξερευνήσεων και η πρόοδος των μαθηματικών μέσω πολύπλοκων γεωδαιτικών υπολογισμών (Σιδηρόπουλος, 2006: 88). Η σύγχρονη επιστημονική χαρτογραφία, εκτός των επιδιώξεων της για οπτική ακρίβεια, απέκτησε τη σημαντικότερη ώθηση της στη βάση της συστηματοποίησης της παραγωγής χαρτών. Μια σειρά από χαρτογραφικές τεχνικές και πρακτικές που έλαβαν χώρα μεταξύ του 15ου και 17ου αιώνα, όπως οι κλίμακες, οι προβολές, οι κάρναβοι

¹⁵ Η Περιφερειακή Γεωγραφία παρά την ρήξη της με τον περιβαλλοντικό ντετερμινισμό θεωρούσε και αυτή τη 'φύση' δεδομένη (Massey and Allen, 2001:19).

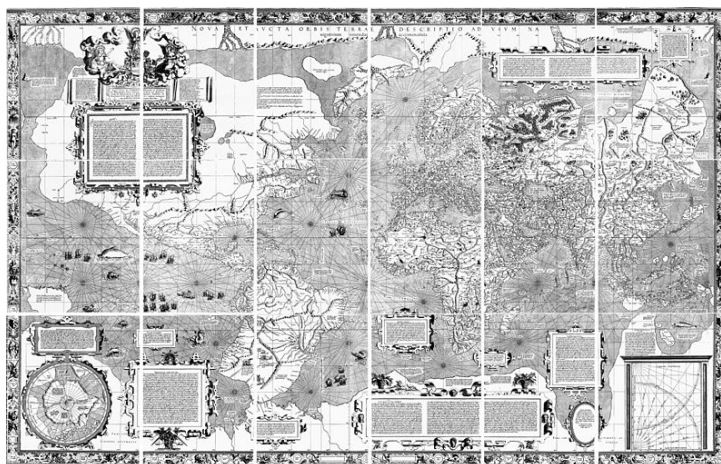
και τα συστήματα συντεταγμένων επέτρεψαν να γίνει δυνατή η συμβολική αναπαράσταση της γης σε δύο διαστάσεις (Harley, 1989, Pickles, 2004).

Κλίμακα, χαρτογραφικές προβολές & Μερκατορικός χάρτης

Προκειμένου να 'χωρέσει' ο εκάστοτε παρατηρούμενος γεωγραφικός χώρος μέσα στα όρια της ανθρώπινης αντιληπτικής ικανότητας πολύ σημαντική ήταν η έννοια και χρήση της κλίμακας με τη βοήθεια της οποίας στοιχεία, χαρακτηριστικά και φαινόμενα της πραγματικότητας απλοποιούνται και αναπαρίστανται σε αναλογικό χώρο, καθιστώντας έτσι τον χάρτη ως ένα από τα προϊόντα της αναγωγικής σκέψης της εποχής¹⁶. Αντίστοιχα και οι προβολές αποτελούν μεθόδους αναπαράστασης της τρισδιάστατης επιφάνειας της γης -ή οποιουδήποτε άλλου σώματος- σε δύο διαστάσεις. Κάθε προβολή παραμορφώνει την εικόνα της επιφάνειας με έναν συγκεκριμένο τρόπο και σε διαφορετική περιοχή κάθε φορά, ένα γεγονός που -ανάλογα με τον σκοπό του χάρτη- οδήγησε στην χρήση και διάδοση συγκεκριμένων προβολών έναντι άλλων.

Ο χάρτης του Gerardius Mercator

Η επικρατέστερη προβολή αποδείχθηκε του Γερμανού Gerardius Mercator (1569), μια κυλινδρική προβολή με κατεύθυνση Βορρά-Νότο που απεικονίζει Ανατολή και Δύση εκατέρωθεν της Ευρώπης. Η Μερκατορική προβολή εξαιτίας των ιδιοτήτων της να απεικονίζει αρχικά τις περιοχές στα γεωγραφικά πλάτη της Ευρώπης με μικρότερη παραμόρφωση και στη συνέχεια τις λοξοδρομίες ως ευθείες γραμμές (Λιβιεράτος, 2007) εφαρμοζόταν στα ευρωπαϊκά ναυτιλιακά διαγράμματα της εποχής εξυπηρετώντας ως χαρτογραφική 'πυξίδα' για τα μεγάλα ταξίδια των ανακαλύψεων των νέων κόσμων αλλά και της περαιτέρω ιμπεριαλιστικής επέκτασης των αποικιοκρατικών αυτοκρατοριών στους αιώνες που θα ακολουθήσουν. Το σίγουρο είναι ότι η Μερκατορική προβολή έκτοτε κυριάρχησε όχι μόνο ως προβολική τεχνική αλλά και ως μία πολύ συγκεκριμένη οπτική για τον γεωγραφικό χώρο και κόσμο, με αφετηρία την Ευρώπη, που καθόρισε μεταγενέστερες συγκεκριμένες πρακτικές επιβολής, όπως μελετούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Ο χάρτης του Gerardius Mercator (1569), http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mercator_1569_world_map_composite.jpg

Πρώτη 'κρίση αναπαράστασης' & χαρτογραφική 'αγωνία'

Στο πλαίσιο της πρώτης 'κρίσης της αναπαράστασης του Pickles (2004: 32) εμπίπτουν η επιμονή του ορθού λόγου της εποχής -εντός της οποίας και η αντίστοιχη 'Χαρτογραφική Αγωνία' ('Cartographic Anxiety')- για αντικειμενικότητα και αλήθεια.

Μία μεγάλη μερίδα κριτικών αναφορικά με αυτές τις κριτικές εστιάζουν στο γεγονός ότι το οπτικοκεντρικό σύστημα σκέψης του Descartes σε συνδυασμό με τις επιστημονικές και τεχνικές πρακτικές της εποχής του είναι αυτά που κατασκεύασαν την αναπαράσταση της πραγματικότητας η οποία κυριάρχησε για αιώνες έκτοτε. Σύμφωνα με αυτήν, ο πραγματικός κόσμος βρίσκεται έξω από τις αναπαραστάσεις του και προηγείται αυτών. Αναλυτικότερα, πέρα από την πραγματικότητα όλα τα υπόλοιπα είναι αναπαραστάσεις που αντιτίθενται σε αυτήν, φαντασίες που

¹⁶ Ο Robinson υποστηρίζει ότι η αναγωγική λειτουργία του χάρτη αποτελεί, μαζί με την ανακάλυψη των αριθμών, ένα σημείο καμπής για την ανθρώπινη αντίληψη και επίσης ένα επίτευγμα της αφηρημένης σκέψης, διότι κάνει εμφανείς χώρους και στοιχεία τα οποία αλλιώς θα παρέμεναν άγνωστα (1982: 1).

μεταφέρουν 'έξω από αυτήν' και γλώσσες που μιλάνε γι' αυτήν. Δημιουργείται κατ' αυτόν τον τρόπο ένα δίπολο στο οποίο η μία πλευρά καταλαμβάνεται από έννοιες όπως η πραγματικότητα, η αλήθεια, η ουσία και η φύση/το έδαφος και η άλλη από αντίστοιχες όπως η φαντασία, το ψέμα, η μεταφορά και η αναπαράσταση. Τέτοιες απόψεις έχουν ενισχύσει πολλαπλούς διύσμούς έκτοτε -είτε ανάμεσα στο πραγματικό και το φανταστικό, το αντικειμενικό και το υποκειμενικό, το ατομικό και το κοινωνικό κτλ.- που έχουν διαμορφώσει μία πολύ συγκεκριμένη πορεία της επιστήμης.

Στο πλαίσιο τέτοιων κριτικών, ο Cosgrove (2001) σχολιάζει ότι ο νεωτερισμός ανέδειξε έναν συγκεκριμένο τρόπο τοποθέτησης και οπτικής' απομακρυσμένης, αντικειμενικής και αναλυτικής ο οποίος διαμόρφωσε μια επιστημολογία και πολιτική της αλήθειας. Συγκεκριμένα, αναφέρει πως η καρτεσιανή οπτική έχει αποτελέσει τον κυρίαρχο και κυριαρχικό τρόπο της 'μοντέρνας οπτικής' ('modern vision'). Αντίστοιχα, οι Krygier και Edney ισχυρίζονται ότι η συγκεκριμένη φιλοσοφία που θέτει τον παρατηρητή-έλλογο υποκείμενο στο επίκεντρό, περιορίζει τον χώρο και την πραγματικότητα στα όρια της ανθρώπινης οπτικής αντίληψης (π.χ. κλίμακα χάρτη) και φυσικοποιεί την παρατήρηση και ορθή σκέψη ως πηγές μιας καθαρής αδιαμεσολάβητης γνώσης (στο Pickles, 2004: 6). Ο ορθολογισμός και ο (λογικός) θετικισμός σε ένα τέτοιο πλαίσιο, έχουν αντίστοιχα εγκλωβίσει την ανθρώπινη σκέψη και επιστημονική γνώση σε μια 'μεγάλη αφήγηση', θέσεις που σχολιάζονται περαιτέρω στη συνέχεια του κεφαλαίου.

Αναφορικά με την χαρτογραφία, διάφοροι ακαδημαϊκοί και ερευνητές έχουν υποστηρίξει ότι η γνώση που παράχθηκε από τους χαρτογράφους της εποχής έχει αναπαράξει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά για τη γεωγραφική πραγματικότητα, τα οποία την καθιστούν μοναδική και αντικειμενική (Harley, 1989, Cosgrove, 2001, Pickles, 2004, Crampton, 2011 κτλ.). Όπως άλλωστε διαπιστώσαμε και από τις χαρτογραφήσεις μέχρι τώρα στο κεφάλαιο, οι αναπαραστάσεις του κόσμου που πυροδοτήθηκαν τον 15ο αιώνα και κυριάρχησαν εφεξής διαφοροποιούνται από τις πρότερες αρχαιοελληνικές περιγραφικές, όσον αφορά στην αναζήτηση του ακριβέστερου προσδιορισμού του 'πραγματικού' κόσμου. Σύμφωνα και με τις σχετικές κριτικές, οι συγκεκριμένες χαρτογραφήσεις υπαινίσσονται ότι οι συστηματικές παρατηρήσεις και μετρήσεις με μαθηματικούς όρους προσφέρουν το μόνο δρόμο για την χαρτογραφική γνώση, η οποία είναι μοναδική και ανεξάρτητη από τις ευρύτερες συνθήκες' δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι ο Pickles χαρακτηρίζει τις αναπαραστάσεις της εποχής ως "νευρωτικά Καρτεσιανές και μαθηματικές" (2004: 84).

Πολύ κοντά με τα προηγούμενα βρίσκονται και οι θέσεις του Crampton ότι το να αναζητούμε την 'αλήθεια' στους χάρτες είναι αλληλένδετο με το να αποδεχόμαστε ότι μπορούν 'να πουν ψέματα'¹⁷ -με όποιο τρόπο και αν αυτά προσδιορίζονται σε κάθε εποχή. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι η πεποίθηση ότι οι χάρτες πρέπει να 'λένε την αλήθεια' είναι κανονικοποιημένη και ως εκ τούτου η απόρριψη τους στη βάση της απουσίας αλήθειας (ψέμα) είναι ασυνεπής. Κάτι τέτοιο θα υπονοούσε, όπως σχολιάζει, ότι το έργο όσων ασχολούνται με τις χαρτογραφήσεις αφορά "στην απόφαση για το πού θα σχεδιαστεί η γραμμή ανάμεσα στα στοιχεία της αλήθειας και του ψέματος", προσθέτοντας ότι μ' αυτόν τον τρόπο "(α)στυνομούμε το όριο, το παρακολουθούμε ώστε να είμαστε σίγουροι ότι δεν υπάρχει πολύ ψέμα ούτε και ανεπαρκή αλήθεια στον χάρτη". Το αποτέλεσμα, όπως συμπληρώνει, είναι ότι "(γ)ίνεται ζήτημα διαχωρισμού των καλών χαρτών, όπου το ψέμα μπορεί να δικαιολογηθεί (είναι νόμιμο) από τους κακούς χάρτες, όπου το ψέμα δεν μπορεί να δικαιολογηθεί (είναι παράνομο, έχει περάσει τον ορίζοντα) (2011).

Μετά από τις παρατηρήσεις αυτές γίνεται αντιληπτή η σύνδεση της χαρτογραφικής 'αγωνίας' με την αντίστοιχη φιλοσοφική, επιστημονική, πρακτική και πολιτική' το να μπορεί κανείς να αναπαριστά με τη δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια τον χώρο ομοιάζει με την ανάγκη αποτύπωσης της αντικειμενικής πραγματικότητας και της 'αλήθειας'. Το ζήτημα αυτό έχει προεκτάσεις επιβολής σε άλλους, δηλαδή σχέσεων εξουσίας, αν λάβουμε υπόψη ότι έχει συμβάλει στη δημιουργία διαχωρισμών και περιφράξεων τόσο στη γνώση όσο και στον χώρο, τη γη καθώς και στους ίδιους τους ανθρώπους και πληθυσμούς, ζητήματα που διερευνώνται περαιτέρω στο επόμενο κεφάλαιο. Προς το παρόν στη συνέχεια αυτού αναδεικνύω τις φιλοσοφικές και επιστημολογικές παραδόσεις σκέψης που αγκαλιάζουν τις προηγούμενες κριτικές προσεγγίσεις.

¹⁷ Χαρακτηριστικό το βιβλίο του Monmonier "*How to lie with maps*" (1991).

Κριτική 'μεγάλων αφηγήσεων', φαντασία & υποκειμενικότητα

Σύμφωνα με τις αναπαραστατικές προσεγγίσεις, όπως είδαμε νωρίτερα στο κεφάλαιο, οι χάρτες σχεδιάζονται και κατασκευάζονται κάτω από 'το μάτι του παρατηρητή' και 'με (εργαλείο ο)το χέρι', στοιχεία που φέρνουν στην επιφάνεια -εκτός όσων αναδείχθηκαν μέχρι τώρα- και υποκειμενικές διαστάσεις¹⁸. Είναι σκόπιμο, συνεπώς, στο σημείο αυτό να δούμε αναλυτικότερα πτυχές μίας τέτοιας υποκειμενικότητας όπως εκφράζονται από ρεύματα σκέψης που στάθηκαν κριτικά στη μία αλήθεια και γνώση για τον κόσμο και την πραγματικότητα, στον ορθό λόγο και στο θετικισμό.

Φιλοσοφικά, επιστημολογικά & γεωγραφικά

Πρώιμες κριτικές θεωρίες & εγκατάλειψη μεγάλων αφηγήσεων

Η παράδοση των δύο αρχαιοελληνικών φιλοσοφικών σχολών εδραιώθηκε πέρα από τον ορθό λόγο του Διαφωτισμού και με το έργο του Καντ για την *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (1781), η οποία αποτέλεσε το σημείο έναρξης της σύγχρονης φιλοσοφίας, όπως μελετούμε περαιτέρω στο επόμενο κεφάλαιο. Η συμβολή του Καντ για το παρόν, αφορά στο ότι εισάγει τον ανθρώπινο νου -όχι ως παθητικό δέκτη της αισθητηριακής αντίληψης όπως γίνονταν ως τότε αλλά- ως ενεργό δημιουργό της εμπειρίας, ένα γεγονός που στήριξε τη λειτουργική ενότητα του ορθολογισμού και του εμπειρισμού και αποτέλεσε τη βάση για μία -κατά κάποιο τρόπο- άρση του δυϊσμού της κλασικής καρτεσιανής επιστημολογίας.

Οι πρώτες επιστημολογικές κριτικές του 20ου αιώνα απέναντι στην ορθολογική παράδοση σκέψης καθώς και στην *ουσιοκρατία* και τον *αντικειμενισμό* - απότοκα των παραδόσεων σκέψης του Διαφωτισμού- στηρίζονται στις φιλοσοφικές παραδοχές ότι η λογική δεν επαρκεί για να κατανοηθούν πλήρως ο χώρος, ο κόσμος και η πραγματικότητα. Αντίθετα, οι αναπαραστάσεις, η γλώσσα και οι εμπειρίες διαμορφώνουν ομοίως τη λειτουργία της νόησης αναδεικνύοντας έτσι πολλαπλά υποκειμενικά νοήματα και σημασίες. Οι κριτικές αυτές αναδεικνύουν μία γνώση που συχνά βασίζεται σε υποκειμενικές ερμηνείες - όπως αντίστοιχα υποστηρίζει και ο Slater "δεν υπάρχουν μόνο πολλαπλές ιστορίες να ειπωθούν αλλά και πολλοί αφηγητές ιστοριών, διαφορετικοί λόγοι και πολλαπλές πηγές θεωρητικής γνώσης" (στο Massey et al., 1999: 15). Ένα ακόμη στοιχείο της κριτικής επιστημολογίας της περιόδου αναφέρεται στον αμέτοχο ρόλο της επιστήμης σε σχέση με αυτό που ερευνά και την ουδετερότητα των εμπειρικών δεδομένων από τη θεωρία. Σχετικά σημειώνει ο Eyles (1986) ότι ο διαχωρισμός εμπειρίας και θεωρίας οδήγησε σε αδυναμία πραγματικής εξήγησης, κατανόησης και ερμηνείας της πολυπλοκότητας και του πολυδιάστατου χαρακτήρα της κοινωνικής πραγματικότητας.

Στα μέσα του 20ου αιώνα αμφισβητείται έντονα, πιο συγκεκριμένα, και η ιδεολογική υπεροχή του βασικού κορμού θέσεων του (λογικού) θετικισμού. Η κριτική αυτή εστιάζει στις αξιώσεις του παραδείγματος για αντικειμενικότητα και επιστημονική αυθεντία. Οι βάσεις της αφορούν στις διαπιστώσεις ότι οι παρατηρήσεις και, κατά συνέπεια, οι επιστημονικοί κανόνες και νόμοι προκύπτουν μετά από έλεγχο ενός πεπερασμένου πλήθους, γεγονός που υπονοεί μία αδυναμία καθολικής βεβαιότητας. Στη συνέχεια αναφέρονται στην απόρριψη των ανεπιβεβαίωτων θεωρητικών μοντέλων που οδηγεί στην διατύπωση γενικεύσεων (επαγωγισμός) και επιστημονικών νόμων με καθολική ισχύ, τις λεγόμενες 'μεγάλες αφηγήσεις' (Ιωσηφίδης, 2008).

Χαρακτηριστικός εκφραστής των κριτικών της μεθόδου, ο Feyerabend υποστηρίζει, αντίστοιχα, ότι η επιστήμη δεν πρέπει να τίθεται κάτω από παγιωμένους και καθολικούς κανόνες, αφού αργά ή γρήγορα θα φτάσουν στα όρια τους όπως όλες οι επιστημονικές μέθοδοι. Κάτι τέτοιο, υποστηρίζει, θα μπορούσε να ανοίξει τους δρόμους των επιστημών που προσκολλώνται σε στασιμότητες και δογματισμούς (2006 (1975)). Μία ακόμη κοντινή σε αυτές θέση του είναι ότι η κριτική παλιότερων και κατεστημένων θεωριών αποτελεί προϋπόθεση για να γεννηθούν νέες και ασυμβίβαστες

¹⁸ Κατ' αυτόν τον τρόπο γίνεται αντιληπτή και η μεταφορά της αγγλικής γλώσσας μάτι/εγώ (eye/I).

προς αυτές, μία διαδικασία αναγκαία για την επιστημονική πρόοδο γενικότερα (ό.,π.).

Ένα τέτοιο πλαίσιο σκεπτικισμού απέναντι στον θετικισμό και τον ντετερμινισμό των προηγούμενων περιόδων ενισχύθηκε από τις ανακαλύψεις της σύγχρονης φυσικής και μαθηματικών¹⁹ και διαμόρφωσε σταδιακά μεταβατικά παραδείγματα που αποτελούν τους 'προάγγελους' της κριτικής θεωρίας (Λεοντίδου και Σκλιας, 2001) καθώς και των μεταγενέστερων φεμινιστικών και μετα-αποικιοκρατικών ρευμάτων. Αυτά τα ρεύματα σκέψης αναπτύσσονται αναλυτικότερα στο επόμενο κεφάλαιο, ωστόσο εδώ, σε μία σύνοψη τους, αναφέρω ότι προβληματίζουν σχετικά με τις καρτεσιανά αποστασιοποιημένες οπτικές καθώς διαμορφώνουν αντίστοιχα προβληματικά ουδέτερη γνώση και επιστήμη για τα αντικείμενα έρευνας της. Διάφοροι εκφραστές του φεμινισμού χρησιμοποιούν την έννοια των 'οπτικοτήτων' (visualities) για να περιγράψουν τρόπους αντίληψης του κόσμου/χώρου στα πλαίσια της νεωτερικότητας²⁰, σημαντική εκπρόσωπος εκ των οποίων η Donna Haraway. Σύμφωνα με την ίδια, τα υποκείμενά των κυριαρχικών οπτικοτήτων αμέτοχα, αποστασιοποιημένα και άρα ικανά οικουμενικής εποπτείας και επιστήμης ('omniscience') συμμετέχουν σε αυτό που αποκαλεί 'κόλπο του Θεού' ('God-trick'), μία φράση που υπονοεί μία αποσωματοποιημένη, αρρενωπή 'οπτική από τα πάνω' (1991) η οποία δεν μπορεί να αναλύσει και να εξηγήσει το ιδωμένο ως μια ιστορική και κοινωνική διαδικασία. Ομοίως και οι Pile and Rose ισχυρίζονται ότι είναι 'η ματιά των λευκών που κατέχουν γνώση' ('the gaze of white male bourgeois knowers') (1992: 131) αυτή που αντανακλάται στην αφήγηση των δυτικό-ευρωπαϊκών οπτικών του κόσμου.

Σχετικισμός, γλωσσική στροφή & ερμηνευτική/φαινομενολογία

“Το μάτι είναι ρυθμιστικό αλλά και παραπλανητικό· ορισμένα πράγματα τα αντιλαμβάνεται, άλλα τα αρνείται ή τα αποδέχεται μερικώς και άλλα πάλι δεν τα αντιλαμβάνεται καθόλου”
(Pile and Rose, 1992 : 44).

Μεταβατικό στάδιο στην κριτική θεωρία αποτελεί και ο *σχετικισμός*, που αποτελεί ένα ρεύμα σκέψης σύμφωνα με το οποίο δεν υπάρχει αντικειμενική αλήθεια και γνώση καθώς αυτές εξαρτώνται από το πλαίσιο και τις συνθήκες παραγωγής τους ή από την σκοπιά του καθενός (Ιωσηφίδης, 2008). Στο πλαίσιο αυτού, η πραγματικότητα δεν είναι κάτι άλλο πέρα από αυτό που αντιλαμβανόμαστε και αντίστοιχα οι αναπαραστάσεις του κόσμου δεν μπορούν να αποσυνδεθούν από ό,τι υπάρχει και συμβαίνει μέσα σε αυτόν, τα υποκείμενα, τις σχέσεις και τις πρακτικές, καθώς και από τον συγκεκριμένο χωροχρόνο όπου αναδύονται.

'Αυτό δεν είναι μία πίπα'

Η περίφημη φράση του Magritte 'αυτό δεν είναι μία πίπα' υπονοεί ότι οι αντιλήψεις παρεμβαίνουν πάντα ανάμεσα στο άτομο και αυτό που θεωρείται 'πραγματικότητα'. Αντίστοιχα, ο Berger στο βιβλίο του *Ways of seeing* (1972) υπογραμμίζει ότι “βλέπουμε μόνο ό,τι κοιτάζουμε” (“we only see what we look at”) και επίσης ότι “ο τρόπος με τον οποίο κοιτάζουμε επηρεάζεται από όσα γνωρίζουμε και πιστεύουμε” (ό.,π.: 8), τα οποία θέλουν να πουν ότι η αντίληψη, που προέρχεται από την όραση, επηρεάζεται από τις προϋπάρχουσες γνώσεις και πεποιθήσεις. Οι θέσεις αυτές επιβεβαιώνουν τον υποκειμενικό ρόλο της αντίληψης, ο οποίος είναι κεντρικός στις προσεγγίσεις αυτές.

¹⁹ Η θεωρία της σχετικότητας, η *Κβαντομηχανική*, οι *θεωρίες των χορδών* και *του χάους*, τα *στοχαστικά συστήματα* του Lorentz και η *θεωρία της μη γραμμικής θερμοδυναμικής* του Prigogine ερμηνεύουν φαινόμενα στη βάση νέων αντιλήψεων για τη δομή και τους νόμους που διέπουν τον κόσμο.

²⁰ Ο Hal Foster χρησιμοποιεί τον όρο για να αναφερθεί “στον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε, είμαστε σε θέση, μας επιτρέπεται ή αναγκαζόμαστε να δούμε και, τελικά, πώς βλέπουμε το ιδωμένο και ως εκ τούτου και το μη ιδωμένο” (1988: 9)

'Αυτό δεν είναι μία πίπα', René Magritte, http://en.wikipedia.org/wiki/Map%E2%80%93territory_relation#cite_note-5.
Για τον σουρεαλιστή καλλιτέχνη "η αντίληψη πάντα παρεμβαίνει ανάμεσα στην πραγματικότητα και τους εαυτούς μας", οπότε αυτό δεν είναι μια πίπα αλλά μία αναπαράσταση πίπας.

Οι θεωρίες που αναδεικνύουν το ρόλο των αναπαραστάσεων, με έμφαση στη γλώσσα και το λόγο, συστήθηκαν περί τα τέλη του 19ου αιώνα από το γλωσσολόγο Ferdinand de Saussure, ο οποίος έθεσε τις βάσεις για τη σύγχρονη γλωσσολογία και σημειωτική²¹. Η γλώσσα αντιπροσωπεύει το αποτέλεσμα της παρατήρησης (οντολογία) μέσω από το φίλτρο του νου (επιστημολογία) και σύμφωνα με την επιστημολογική γλωσσική στροφή, η γλώσσα και ο λόγος αποκτούν πολύ κεντρικό ρόλο, παύουν να είναι αναπαραστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας και γίνονται η κοινωνική πραγματικότητα (Ιωσηφίδης, 2008). Κατά αυτόν τον τρόπο, η οντολογία του είναι δίνει τη θέση της στο λόγο, οπότε η γνωστή ρήση του Descartes 'σκέφτομαι άρα υπάρχω' αντικαθίσταται από την ρήση του Wittgenstein 'τα όρια του λόγου μου είναι τα όρια του κόσμου μου'.

Αντίστοιχα, η ερμηνευτική θεωρητική παράδοση, σχολιάζει ο Ιωσηφίδης, ξεκινά από την παραδοχή ότι η πραγματικότητα είναι κοινωνική και κατασκευάζεται μέσα από κοινωνικές κατασκευές, όπως η γλώσσα, η ατομική και συλλογική συνείδηση ή τα κοινά νοήματα και αναπαραστάσεις (διυποκειμενικότητα) (2008). Για την παράδοση αυτή ζητούμενο είναι η σημασία που αποδίδεται ή αναδύεται μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση και, ως εκ τούτου, οι αξιώσεις για μία και μοναδική αλήθεια ή για μία δεδομένη μέθοδο ανακάλυψης και/ή αποκάλυψης της αντιμετωπίζονται κριτικά (ό.,π.).

Η φαινομενολογική παράδοση, τέλος, χαρακτηρίζεται από την κεντρική σημασία που αποδίδει στον ρόλο της ανθρώπινης συνείδησης σχετικά με τον σχηματισμό και την αναπαραγωγή των ανθρώπινων και κοινωνικών φαινομένων. Υποστηρίζει ότι ο εξωτερικός και ο κοινωνικός κόσμος έχει νόημα και αποκτά σημασία μόνο μέσα από την συνείδηση που διαμορφώνεται για αυτόν. Προσλαμβάνεται, δηλαδή, ως μια σειρά από 'φαινόμενα' ανάλογα με τις νοηματικές διεργασίες της συνείδησης και όχι ως αντικειμενική πραγματικότητα με την καθοδήγηση μιας 'ορθής' μεθόδου (ό.,π.).

Κριτική γεωγραφία: συμπεριφορική & ανθρωπιστική

Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, το επαναστατικό κλίμα της εποχής επέδρασε μεταξύ άλλων και στην Γεωγραφία. Σύμφωνα με τους Λεοντίδου και Σκλια (2001), η επικρατούσα επιστημονική άποψη της Ποσοτικής Γεωγραφίας²² αδυνατούσε να αποτυπώσει επακριβώς το σύνολο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Συγκεκριμένα, παρουσιάζοντας τον άνθρωπο μέσα από μαθηματικοποιημένες χωρικές μελέτες ως ένα μονοδιάστατο ορθολογιστή με μόνο μέλημα την μεγιστοποίηση του κέρδους, αγνοούσε μεγάλο κομμάτι της καθημερινής δραστηριότητας όπως η κοινωνική συμβολή του (2001: 62). Εκείνη η περίοδος σηματοδότησε την απαρχή για τη δημιουργία μεταβατικών ρευμάτων τα οποία, μέσα από διαφορετικές οπτικές και κριτικές απέναντι στην ποσοτική, οδήγησαν τελικά στην επικράτηση της Κριτικής Γεωγραφίας (ό.,π.: 61). Χαρακτηριστικά αυτών είναι η Συμπεριφορική και η Ανθρωπιστική κοινό γνώρισμα των οποίων είναι ότι θέτουν τον παράγοντα της ανθρώπινης αντίληψης στο επίκεντρο της μελέτης και σε αλληλεξάρτηση με δύο άλλες σημαντικές γεωγραφικές παραμέτρους, τον χώρο και την κοινωνία.

Η Συμπεριφορική Γεωγραφία ασκεί κριτική στην Ποσοτική Γεωγραφία χωρίς, όμως, να απορρίπτει τη βασική λογική της. Στηρίζεται στον Μπιχεβιορισμό, μια σχολή σκέψης της ψυχολογίας που τονίζει την πολυπλοκότητα της ανθρώπινης συμπεριφοράς και υποστηρίζει πως οι ανθρώπινες δραστηριότητες δεν εξαρτώνται μόνο από εξωτερικά

²¹ Ο πρώτος που μίλησε για γλώσσα πριν τον Saussure ήταν ο Locke (1632-1704) που υποστήριξε ότι η αίσθηση (σώμα) και η αντίληψη (μυαλό) αντανακλώνται (αναπαρίστανται) σε αυτήν. Στη συνέχεια και ο Wittgenstein (1859-1951) με τη φιλοσοφία της γλώσσας τοποθετεί ως κεντρική το ρόλο αυτής.

²² Διατηρώ τη γραφή με τα κεφαλαία, σύμφωνα με το πρωτότυπο.

περιβαλλοντικά ερεθίσματα, αλλά ακολουθούν και κάποιο είδος γνωσιακής διαδικασίας. Γενικότερα η Συμπεριφορική θεωρεί ότι η ανθρώπινη αντίληψη και οι αξίες της είναι μεταβαλλόμενες οπότε και πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη οι ανθρώπινες επιλογές.

Αντίστοιχα, η Ανθρωπιστική, όπως και η προηγούμενη χαρακτηρίζεται από την στροφή προς το υποκείμενο διακηρύσσοντας πως είναι αδύνατον να παρουσιάσουμε γενικούς νόμους που αναλύουν την ανθρώπινη συμπεριφορά, ωστόσο άσκησε ριζικότερη κριτική στις θετικιστικές αντιλήψεις από αυτήν (Τερκενλή κα., 2007: 28). Τονίζει την ελεύθερη βούληση του ανθρώπου που 'καταλύει την αιτιοκρατία του Θετικισμού' (Λεοντίδου και Σκλιας, 2001: 63) και προχωρά σε μεθοδολογικές προσεγγίσεις που έχουν ως στόχο την εξήγηση και την ερμηνεία του υποκειμένου. Διαθέτει κοινά σημεία και με τη φαινομενολογία καθώς δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη δράση των ατόμων και στην αλληλεπίδραση του ατόμου με το χώρο.

Οι χάρτες ως πολιτισμικές εκφορές

Σε αντιστοιχία με τα προηγούμενα ρεύματα σκέψης και θεωρητικές προσεγγίσεις και σχετικά με τη χαρτογραφία ο Crampton (2011) σημειώνει ότι σε συγκεκριμένες ομάδες κάποιες εικόνες γίνονταν αντιληπτές σχεδόν πάντα ως χάρτες, κάποιες άλλες όχι και κάποιες τρίτες ορισμένες φορές μόνο. Αυτό αποδεικνύει ότι οι άνθρωποι έχουν στο μυαλό τους αρκετά συχνά ένα σχήμα και μια εικόνα για τον χάρτη, η οποία είναι ταυτισμένη με τη διδιάστατη αναπαράσταση της επιφάνειας της γης, συνήθως μερκατορικής προβολής, ή πιο πρόσφατα με την εικόνα μιας περιοχής της γης από ψηλά έτσι όπως αποδίδεται από τους χάρτες GIS ή το Google Earth. Ο Crampton προσθέτει ότι το κατά πόσο μια συγκεκριμένη αναπαράσταση αποτελεί χάρτη ή όχι βασίζεται πάνω σε μια συμφωνία η οποία έχει να κάνει με την ηλικία και την εμπειρία. Δηλαδή, όσο περισσότερο οικειοποιούμαστε μια εικόνα, αναπαράσταση και γνώση ως χάρτη τόσο περισσότερο αναπαράγουμε αυτό που έχουμε μάθει και ομοίως είμαστε διατεθειμένοι να συνεχίσουμε να το αναπαράγουμε. Τα παιδιά, από την άλλη, έχουν πιο ευρεία αντίληψη για το τι είναι ένας χάρτης, δεδομένης της μικρότερης εμπειρίας και συσχέτισης με την συμβολική αναπαράσταση και με τη σχέση πραγματικού-φανταστικού.

Από τα προηγούμενα εξάγεται ότι οι χάρτες αποτελούν πολιτισμικές εκφορές των αντιλήψεων της κάθε κοινωνίας και εποχής για την αλήθεια και τη γνώση, το αντικειμενικό και το υποκειμενικό, το πραγματικό και το φανταστικό. Στην ίδια κατεύθυνση και οι προσδοκίες για το τι είναι οι χάρτες (πώς θα έπρεπε να είναι και να φαίνονται, ποια είναι η χρήση τους κτλ.) συμμετέχουν στο 'παιχνίδι' της αποδεκτής γνώσης που είναι βαθιά ριζωμένο στην κουλτούρα και τις σχέσεις εξουσίας του εκάστοτε χώρου και χρόνου. Στην ίδια κατεύθυνση και ο Turnbull επιχειρηματολογεί ότι καμία αναπαράσταση και χάρτης δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητα από το πλαίσιο στο οποίο αναδύονται, το νοητικό σχήμα και την κουλτούρα των υποκειμένων που τα παράγουν και τα αναπαράγουν (1993)²³.

Διάφοροι ερευνητές, ανθρωπολόγοι, γεωγράφοι και χαρτογράφοι έχουν ερευνήσει χαρτογραφήσεις του χώρου που δεν προέρχονται από τα κυρίαρχα δυτικό-ευρωπαϊκά παραδείγματα· οι Turchi και Turnbull (1993) αναφέρουν τις αναπαραστάσεις της γης των Αβορίγινων της Αυστραλίας σε τραγουδο-γραμμές, σε 'Ονειρικό χρόνο' ή σε μονοπάτια πνευματικής ενέργειας και ο Wood περιγράφει παρόμοιες αποτυπώσεις συναισθήματος, ονείρου και φωνής σε χάρτες αυτοχθόνων (2010: 134-136) υπογραμμίζοντας ότι "παρουσιάζουν έναν νέο τρόπο να χαρτογραφήσουν τη φωνή των αυτοχθόνων και επίσης αποδεικνύουν ότι ο τόπος μπορεί να οριστεί από πολλαπλές φωνές" (Pearce and Hearmann στο Wood, 2010: 134).

Στα παραδείγματα αυτά, οι χάρτες δεν έχουν συγκεκριμένο κάρναβο, προβολή ή αναπαραστατική μέθοδο και με τον ίδιο τρόπο που οι αναπαραστάσεις αυτές δεν τοποθετούνται σε έναν διανυσματικό ευκλείδειο χώρο σημείων και κατευθύνσεων ομοίως και η γνώση που περιλαμβάνουν για τον τόπο και τον χώρο δεν είναι συγκεκριμένη, δεδομένη και μαθηματικοποιημένη. Βασίζεται στην εμπειρική παρατήρηση του χώρου, όπως και στην περίπτωση των αρχαιοελληνικών και πλοηγικών χαρτών, με τη διαφορά ότι εδώ δεν συστηματοποιείται μέσα από μία συγκεκριμένη

²³ <http://territories.indigenouknowledge.org/exhibit-4/2>

'ορθή λογική' και τεχνικά μέσα. Επίσης, δίνει πολύ μεγάλη έμφαση και σε λοιπές αισθήσεις εκτός της όρασης (ακοή, αφή, όσφρηση), τη μνήμη, τις συμβολικές και μεταφυσικές διαστάσεις (αφηγήσεις, μύθοι, τραγούδια, όνειρα, τελετουργίες κτλ.). Αποδεικνύει, τέλος, μία άλλη σχέση όχι μόνο με τον χώρο αλλά και τον χρόνο, καθώς λαμβάνει υπόψη εκτός από το παρόν, το παρελθόν και το μέλλον²⁴.

Με όλους αυτούς τους τρόπους, οι συγκεκριμένες χαρτογραφήσεις αποδεικνύουν μια αντίληψη για τον χώρο και την πραγματικότητα που διαφοροποιείται από την αντίστοιχη ορθολογική και καρτεσιανή του δυτικοευρωπαϊκού τρόπου σκέψης που κυριάρχησε, πολύ συχνά ως περιθωριοποιημένα παραδείγματα.

'Τα σκουπίδια της ιστορίας'

Τέτοιες αναπαραστάσεις του κόσμου κάνουν ορατούς εναλλακτικούς τρόπους συσχέτισης με τον χώρο (Turnbull, 1993, Wood, 2010, Pickles, 2004) συχνά ως -αυτό που αποκαλεί ο Benjamin- 'σκουπίδια της ιστορίας' ('the trash of history'), εννοώντας τα μικρά απόβλητα γεγονότα που "απεικονίζουν μια διαφορετική αντίληψη της ιστορίας στην οποία όλα τα αποτυπώματα της προόδου και ανάπτυξης εξαφανίστηκαν" (στο Pickles, 2004: 140).

Μια τέτοια (επαν)εμφάνιση μέχρι πρότινος 'αόρατων' συσχετίσεων με τον χώρο και 'υποτασσόμενων γνώσεων' ('subjugated knowledges'), σύμφωνα με τον Foucault (2003), οι οποίες δεν εμφανίστηκαν στην επιφάνεια ή παρέμειναν περιθωριοποιημένες για διάφορους λόγους (π.χ. γιατί δεν ήταν επαρκώς επιστημονικές), είναι αυτό που επιτρέπει στην κριτική να λαμβάνει χώρα απέναντι στις επίσημες μεγάλες αφηγήσεις (Crampton, 2011: 4).

Μια τέτοια διαφοροποίηση σε οπτικές και πρακτικές για τον χώρο, ο Latour (στο Perkins, 2003) την εκφράζει με όρους 'πολιτισμένης' και 'βάρβαρης' γεωγραφίας ('civilised' and 'savage' geography), τους οποίους τοποθετεί στο πλαίσιο αναζήτησης εξήγησης ανάμεσα στην 'επιστημονική' και 'πρωτόγονη' κουλτούρα ('scientific' and 'primitive' culture). Σύμφωνα με τα επιχειρήματά του, οι διαφορές αυτές δεν πρέπει να γίνονται αντιληπτές με όρους κάποιας 'μεγάλης διαχωριστικής γραμμής' ('great divide') ανάμεσα σε ριζικά διαφορετικές κουλτούρες ή κοινωνίες αλλά σε 'μικρές κοινότοπες διαφορές' ('small mundane differences'), οι οποίες αποτυπώνονται στη δύναμη των τεχνικών της γραφής και της φαντασίας, αποτέλεσμα της "ικανότητάς 'επιστράτευσης συμμαχιών' πάνω στο ζήτημα του τι μπορεί να γίνει αντιληπτό ως γεγονός (ή πραγματικότητα)" (ό.,π.). Σε ένα τέτοιο πάνελ συμμαχιών, οι δυτικές οπτικές, φαντασίες και εμπειρίες αποτελούν ένα συγκεκριμένο στιγμιότυπο, αυτό που ομολογουμένως επικράτησε καθώς αποτυπώθηκε συστηματικά στο 'μάτι' του χρόνου και της ιστορίας. Πολλά ωστόσο είναι, την ίδια στιγμή, τα παραδείγματα που διαταράσσουν το παγκόσμιο αυτό ομοιογενές σκηνικό.

Πολυνησιακή χαρτογράφηση

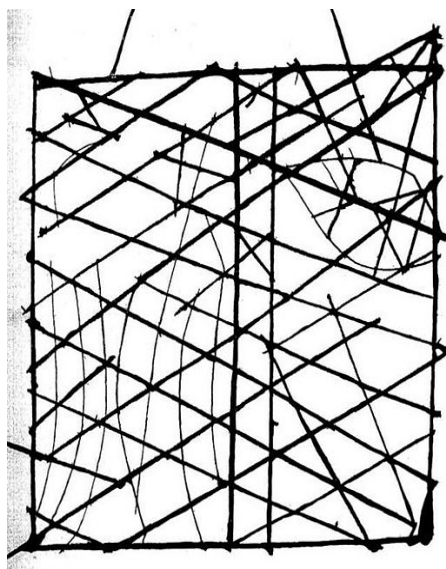
Περίπου την ίδια εποχή αλλά πολύ μακριά από τα ευρωπαϊκά κέντρα παραγωγής κλασικών διδιάστατων χαρτών ναυσιπλοΐας και περιήγησης, άλλοι τόποι, κοινωνίες και κουλτούρες αποτύπωναν έναν άλλο τρόπο τοποθέτησης και συσχέτισης με τον χώρο και την πραγματικότητα.

Η χαρτογράφηση²⁵ του παραδείγματος ανήκει στους ναυσιπλόους των απομακρυσμένων νησιών του ειρηνικού, Marshall, τεχνική της οποίας λάμβανε χώρα μέχρι και τα μέσα του 20ου αιώνα. Αποτελεί έναν διαφορετικό τρόπο χαρτογράφησης του ωκεανού που επέτρεπε στους πολυνήσιους να ταξιδεύουν σε μεγάλες αποστάσεις χωρίς να χάνονται και αποπροσανατολίζονται. Ο χάρτης είναι στην ουσία μια κατασκευή από καλάμια πάνω στην οποία είναι τοποθετημένα κοχύλια και κλωστές με τέτοιο τρόπο ώστε να υποδηλώνουν τις θέσεις των νησιών του ωκεανού, τις κυριότερες κινήσεις των κυμάτων και τη διεύθυνση του αέρα²⁶

²⁴ Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο ότι οι αυτόχθονες, και γενικότερα οι φυλές που είναι εγκατεστημένες κατά τη διάρκεια γενεών στους ίδιους τόπους, χαρακτηρίζονται από αίσθημα ευθύνης, φροντίδας και προστασίας αυτών και των πόρων τους.

²⁵ Οι Turnbull (1993) και ο Pickles (2004: 14) αναφέρουν 'διάγραμμα' ('stick chart'), ωστόσο εδώ επιλέγω τον όρο 'χαρτογράφηση' επιδιώκοντας την ανοιχτότητα του περιεχομένου της.

²⁶ Από http://en.wikipedia.org/wiki/Marshall_Islands_stick_chart

Πολυνησιακός χάρτης (Νησιά Marshall),
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Polynesian_navigation_device_showing_directions_of_winds,_waves_and_islands.jpg

Όπως ο συγκεκριμένος έτσι και όλοι οι χάρτες του είδους εμφάνιζαν μια τέτοια ποικιλία στη μορφή και ερμηνεία που μόνο ο δημιουργός τους μπορούσε να ερμηνεύσει απόλυτα. Οι υπόλοιποι ναυσιπλόοι τους μελετούσαν και απομνημόνευαν πριν από ένα μεγάλο ταξίδι, στη διάρκεια του οποίου χρησιμοποιούσαν τις αισθήσεις και μνήμη τους για να επικαλεστούν τις πληροφορίες που παρείχε και να προσανατολιστούν στον ωκεανό καθώς και για να δημιουργήσουν, στη συνέχεια, έναν νέο χάρτη²⁷.

'Ο χάρτης δεν είναι το έδαφος': μεταφορές, κείμενα & μύθοι

'Ο χάρτης δεν είναι το έδαφος' ('*The map is not the territory*') είναι η περίφημη ρήση του Alfred Korzybski²⁸, ιδρυτή της γενικής σημειωτικής (general semantics), που υποδηλώνει ότι τα διάφορα είδη αναπαραστάσεων είναι αδύνατο να γίνουν κοινώς αντιληπτά, δηλαδή να αντικειμενικοποιηθούν, επιβεβαιώνοντας έτσι την απόσταση τους από την πραγματικότητα. Στη βάση αυτών των προσεγγίσεων, οι χάρτες αποκτούν πολλαπλές δυνατότητες μεταφοράς, ερμηνείας και συμβολισμού.

Σύμφωνα με τον de Certeau, οι μεταφορές είναι "λεγόμενα και αφηγήσεις που οργανώνουν τόπους χάρη στις μεταποτίσεις που 'περιγράφουν'" (2010: 285) και οι χάρτες ιδωμένοι ως τέτοιες επιβεβαιώνουν τον χαρακτηρισμό καθώς "πραγματοποιούν ένα έργο που μετασχηματίζει αδιάκοπα τόπους σε χώρους ή χώρους σε τόπους" (de Certeau, 2010: 288), δηλαδή κάτι αφηρημένο (χώρος) σε κάτι συγκεκριμένο (τόπος) και αντιστρόφως. Αντίστοιχα παραδείγματα της μεταφοράς του χάρτη αποτελούν ο λόγος και η γλώσσα. Την ανάγκη αναζήτησης τόσο της μεταφοράς όσο και της ρητορικής στους χάρτες, στη θέση των μετρήσεων και τοπογραφίας, υπογραμμίζει ο Harley στο περίφημο άρθρο του *Αποδομώντας τον χάρτη (Deconstructing the map)* (1989).

Με τη ρητορική (rhetoricity) προτείνει, κάτι πολύ κοντά στο ρητό του Korzybski 'ο χάρτης δεν είναι το έδαφος' και συγκεκριμένα, την αντίστοιχη έννοια του Derrida για τα 'κείμενα' (ό.π.). Σύμφωνα με τον Harley, το 'κείμενο' είναι

²⁷ Κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού οι Πολυνησιοί ξάπλωναν μπρούμυτα στο κανό ώστε να νιώσουν με ποιο τρόπο κινούνται τα κύματα και πώς αυτά επηρεάζουν την κίνηση του, αίσθηση την οποία προσπαθούσαν να συσχετίσουν με τις κλωστές του χάρτη. Μ' αυτόν τον τρόπο 'εντόπιζαν' τη θέση του κανό και των νησιών μέσα στον ωκεανό και επίσης ανακαλούσαν πολλές άλλες σημαντικές πληροφορίες του χάρτη σχετικά με την πλεύση τους. Την ίδια ακριβώς αίσθηση αποκωδικοποιούσαν για να δημιουργήσουν στη συνέχεια έναν νέο χάρτη.

²⁸ Η ολοκληρωμένη φράση είναι "a map is not the territory it represents, but if correct, it has a similar structure to the territory, which accounts for its usefulness" (Korzybski, 1948: 58) από ομιλία του στο συνέδριο της Αμερικάνικης Ένωσης για την Προαγωγή των Επιστημών (American Association for the Advancement of Science) στη New Orleans το 1931. Στους Iconoclastas διαβάζουμε ότι προέκυψε μετά την εμπειρία του ως αξιωματικός στον Α' Π.Π. όπου ηγήθηκε μιας καταστροφικής επίθεσης στην οποία οι στρατιώτες του έπεσαν πάνω σε ένα λάκκο (pit) που δεν ήταν σημειωμένος πάνω στο χάρτη.

καλύτερη μεταφορά για τους χάρτες από ότι ο 'καθρέφτης της φύσης' του Rotry (1979). Για τον ίδιο, οι χάρτες είναι κείμενα κατασκευασμένα κοινωνικά ενώ ο Wood υποστηρίζει ότι λειτουργούν ως αντίστοιχα πολιτισμικά (2010)· ωστόσο και οι δύο προσεγγίσεις αναδεικνύουν ότι οι χάρτες μπορούν να ερμηνευτούν με πολλαπλούς τρόπους, έχουν αντιφάσεις και περιορισμούς και δεν μπορούν να αναχθούν σε ένα κυρίαρχο μυαλό ή υποκείμενο (Harley, 1989). Σύμφωνα με την 'κειμενικότητα', δηλαδή, οι χάρτες μπορούν να αυτονομηθούν από τον έλεγχο και τις προθέσεις του δημιουργού τους καθώς φέρουν το λόγο και την ερμηνεία όλων των υποκειμένων που εμπλέκονται στις χαρτογραφικές διαδικασίες αναπαραγωγής τους (Harley, 1989, Pickles, 2004). Το χαρακτηριστικό αυτό είναι που προσδίδει την πολλαπλότητα των επαν-ερμηνειών μέσα από κάθε χρήση τους, δηλαδή μέσα από κάθε συσχέτιση με νέα υποκείμενα. Την 'κειμενικότητα' του χάρτη υποστηρίζει σε παρόμοια λογική και η Μυριβήλη ως μία "διευθέτηση εννοιών και διάρθρωση εικόνων, συμβάντων ή γεγονότων (νοητικά, πραγματικά ή φανταστικά) μέσα σε ένα πλαίσιο σκέψης ή σε μια συνέχεια, όχι απαραίτητα γραμμική, δυαδική και διδιάστατη, όπως ήταν η Δυτική επιστημονική σκέψη μέχρι πρόσφατα" (2006).

Εντός των προσεγγίσεων αυτών, ο Wood κάνει μία ενδιαφέρουσα σημείωση που αξίζει προσοχής· ανακαλώντας τοπογραφήματα αντίστοιχα με αυτά της αρχής του κεφαλαίου, ισχυρίζεται ότι τα πρώτα σκίτσα που δήλωναν τόπο χρονολογούνται χιλιάδες χρόνια πριν από τον συστηματοποιημένο γραπτό λόγο και γραφή (2007: 26). Ως εκ τούτου σχολιάζει ότι οι χάρτες είναι κάτι περισσότερο από κείμενα, γλώσσες και γραφές, είναι 'μύθοι', όπως έχει εισάγει την έννοια ο Barthes, ένα είδος που συνθέτει τον λόγο, τη γλώσσα και το σύμβολο (εικόνα) (ό.π.). Για τα σύμβολα και τους τρόπους αποκωδικοποίησης τους σχολιάζουν και οι Βαίτης κα. διαφοροποιώντας τον χάρτη από τα λοιπά οπτικά μέσα· συγκεκριμένα σημειώνουν ότι μπροστά σε έναν χάρτη "η προσπάθειά μας τοποθετείται μεταξύ των συμβόλων και της σημασίας τους", όπως και στις εικόνες ή φωτογραφίες, ωστόσο συμβαίνει και κάτι περισσότερο· "η αναγνώριση των πραγμάτων είναι συνάρτηση του προσωπικού συμβολισμού του κάθε παρατηρητή" (2007: 63). Έτσι, η υποκειμενικότητα στην αποκωδικοποίηση των συμβόλων των χαρτών είναι αυτή που συστήνει τη διαφορά τους από τα υπόλοιπα οπτικά και εικονικά μέσα επικοινωνίας επιβεβαιώνοντας, για άλλη μία, φορά ότι οι χάρτες δεν μεταφέρουν μόνο πληροφορία, μηνύματα κτλ. αλλά και πολλαπλές ερμηνείες και νοήματα.

Σε όλες αυτές τις προσεγγίσεις, υπάρχουν πολλά ζητήματα γύρω από την υποκειμενικότητα της χαρτογραφικής -και όχι μόνο- αναπαράστασης τα οποία αναδιπλώνονται μέσα από έναν δυισμό στη σχέση φαντασίας-πραγματικότητας και χάρτη-εδάφους σύμφωνα με τον οποίο η απουσία της ανα-παράστασης θα καθιστούσε τους χάρτες την ίδια την παράσταση, δηλαδή το ίδιο το έδαφος.

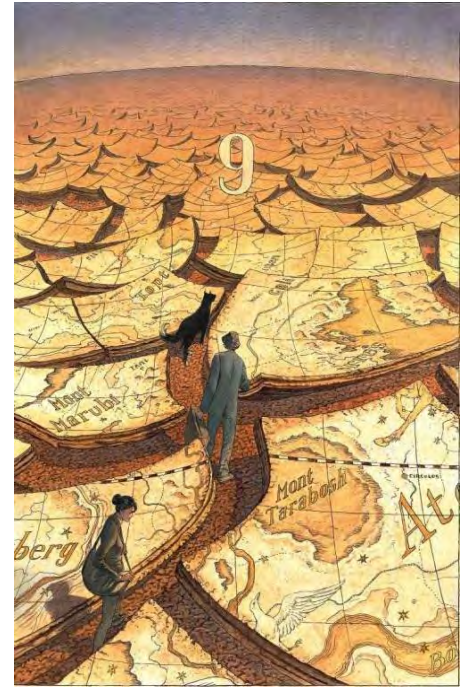
Σχετικά με την ακρίβεια στην επιστήμη & τα Αόρατα Σύνορα

Μία τέτοια αναπαράσταση χάρτη που γίνεται το έδαφος περιγράφει ο Borges στην περίφημη αλληγορία του *Σχετικά με την ακρίβεια στην επιστήμη (On Rigor in Science)* (1946), όπου κάνει λόγο για μια ουτοπική αυτοκρατορία στην οποία η τεχνική της χαρτογραφίας έχει φτάσει στο ύψιστο σημείο της, αυτό στο οποίο ο χάρτης της επικράτειας είναι η ίδια η επικράτεια. Οι επόμενες γενιές ωστόσο, όπως περιγράφει, "λιγότερο εμμονικές με τη μελέτη της χαρτογραφίας" θεώρησαν άχρηστο έναν τέτοιο χάρτη, με αποτέλεσμα να τον εγκαταλείψουν στο "έλεος του ήλιου και των εποχών"²⁹. Η συγκεκριμένη αλληγορία της χαρτογραφικής επιστήμης και του χάρτη-εδάφους μπορεί να ιδωθεί και μέσα και από μία πιο σύγχρονη αναπαράσταση-κόμικ των *Αόρατων Συνορών*.

²⁹ "In this empire, the art of cartography was taken to such a peak of perfection that the map of a single province took up an entire city and the map of the empire, an entire province. In time, these oversize maps outlived their usefulness and the college of cartographers drew a map of the empire equal in format to the empire itself, coinciding with it point by point. The following generations, less obsessed with the study of cartography, decided that this overblown map was useless and somewhat impiously abandoned it to the tender mercies of the sun and seasons. There are still some remains of this map in the western desert, though in very poor shape, the abode of beasts and beggars. No other traces of the geographical disciplines are to be seen throughout the land." Jorge Luis Borges, *Σχετικά με την ακρίβεια στην επιστήμη (On Rigor in Science)* στο *Παγκόσμια Ιστορία της Ατιμίας (A universal history of infamy)*, 1946.

Ο χάρτης είναι το έδαφος?
https://www.altaplana.be/dossiers/games_without_frontiers

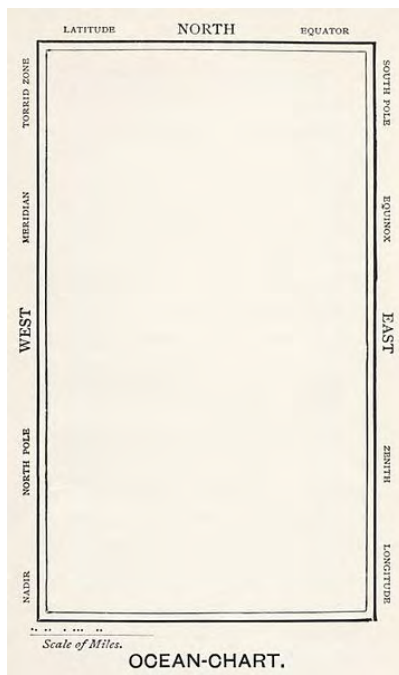
Το *La Frontiere Invisible* (Τα Αόρατα Σύνορα) είναι μία ιστορία κόμικ των B. Peeters και F. Schuiten, μέρος των γραφιστικών νουβέλων *Les cités obscures* (Πόλεις του φανταστικού). Η κεντρική ιδέα αναφέρεται σε σχέσεις εξουσίας εγγεγραμμένες σε συστήματα αναπαράστασης και το αντίστροφο. Πολύ ενδιαφέρουσα η άποψη ότι στον κόσμο που περιγράφεται η χαρτογραφία δεν είναι ακριβώς επιστήμη αλλά ένας κλάδος της φιλοσοφίας.

Και ο Bruno Latour αναφέρει μία άλλη ιστορία αγωνίας για τη χαρτογραφική γνώση: ο αυτοκράτορας Λουδοβίκος XVI έστειλε τον Jean-François de La Pérouse στην Κίνα "με αποκλειστική αποστολή να φέρει πίσω έναν καλύτερο χάρτη". Όταν έφτασε σε μία τοποθεσία με το όνομα Sakhalin ο La Pérouse ήθελε να διευκρινίσει αν είναι νησί ή χερσόνησος. Εκεί γνώρισε έναν γέροντα σοφό της γεωγραφίας που προκειμένου να του λύσει την απορία σχεδίασε έναν χάρτη στην άμμο, ο οποίος ωστόσο εξαφανίστηκε πολύ γρήγορα με το κύμα. Η συμβολική αναπαράσταση της γης που δεν είχε καμία αξία για τον κινέζο σοφό, είναι αυτό που ο Latour χαρακτηρίζει ως τον στόχο της αποστολής του La Pérouse. Το σημαντικό δηλαδή αυτής δεν ήταν η αναζήτηση της ακριβέστερης αναπαράστασης του χώρου γιατί μία τέτοια θα 'αστυνόμει' -υπενθυμίζοντας το αντίστοιχο σχόλιο του Grampton- το 'σωστό' και το 'λάθος' και θα προσδιόριζε κυριότητες, συμφέροντες εμπορικούς δρόμους και γεωπολιτικές στρατηγικές³⁰.

Παρατηρούμε ότι οι προηγούμενες χαρτογραφίες υπαινίσσονται κάτι κοινό: με τον ίδιο τρόπο που η έννοια του 'ακριβέστερου' και 'τελειότερου' χάρτη αποδεικνύεται άχρηστη, ομοίως, και η αναζήτηση της *μίας αλήθειας* και γνώσης τόσο στην χαρτογραφία όσο και γενικότερα στις επιστήμες προσομοιάζει με έναν 'χάρτη στην άμμο'.

Ο 'κενός χάρτης'

Στην ίδια φιλοσοφία περί πραγματικού και φανταστικού, ο Lewis Carroll, ο συγγραφέας της *Άλικης στη χώρα των θαυμάτων*, σε ένα ποίημα -όπως αναφέρει 'χωρίς νόημα'- με τίτλο *The Hunting of the Snark: An Agony in Eight Fits* (1876) περιγράφει το φανταστικό ταξίδι ενός πληρώματος που επεδίωκε να ανακαλύψει ένα τρομερό πλάσμα, γεγονός για το οποίο ο καπετάνιος δημιούργησε τον πιο τέλειο χάρτη πλοήγησης, που ήταν αυτός, ο "απόλυτα κενός" χάρτης³¹ ο οποίος ανακαλεί την αναγκαιότητα της φαντασίας ή της απουσίας υπαρκτής πραγματικότητας για τον προσανατολισμό.

Ο κενός χάρτης (*The Hunting of the Snark: An Agony in Eight Fits*, Lewis Carroll, 1876), https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lewis_Carroll_-_Henry_Holiday_-_Hunting_of_the_Snark_-_Plate_4.jpg

Λίγα χρόνια νωρίτερα από τον Carroll, ο Herman Melville στο περίφημο βιβλίο του *Moby-Dick* (1851) αναφέρει για το νησί *Rokonoko* ή *Kokonoko*, τον τόπο ενός χαρακτήρα του βιβλίου ότι βρίσκεται "πολύ μακριά στη Δύση και το Νότο" ("an island far away to the West and South"), τόσο που "(δ)εν είναι σε κανέναν χάρτη: τα πραγματικά μέρη ποτέ δεν είναι"³².

³⁰ <http://theharvardadvocate.com/article/15/cartography-and-memory/>

³¹ "Other maps are such shapes, with their islands and capes! But we've got our brave Captain to thank" (So the crew would protest) "that he's brought us the best-- A perfect and absolute blank!", Lewis Carroll, *The Hunting of the Snark: An Agony in Eight Fits* (1931 (1876)).

³² "It is not down in any map: true places never are".

Νοητική χαρτογραφία

Όλες οι προηγούμενες προσεγγίσεις στις οποίες οι χάρτες ως οπτικά εργαλεία ενσωματώνουν και άλλα γλωσσικά, ερμηνευτικά και συμβολικά συστήματα για να αποδώσουν διαφορετικές εκδοχές της πραγματικότητας βρίσκονται πολύ κοντά στο ευρύτερο πεδίο της *νοητικής χαρτογραφίας*. Σύμφωνα με τους Perkins και Kitchin, οι χάρτες ως νοητικές κατασκευές επιτρέπουν την επεξεργασία και σύνθεση χωρικής πληροφορίας καθώς και την επιλογή πάνω σε γενικότερα ζητήματα που έχουν να κάνουν με τον χώρο. Οι White και Gould, που πρώτοι εισήγαγαν την έννοια της νοητικής χαρτογραφίας (1974), δίνουν πολλές περαιτέρω προεκτάσεις στο ζήτημα των επιλογών που αφορούν σε ζητήματα σχεδιασμού και τα οποία απασχόλησαν την κοινωνική ψυχολογία (Λεοντίδου και Σκλιας, 2001: 63). Στη συνέχεια του έργου τους, ο Lynch ερευνά τη σημειολογία των νοητικών χαρτών μέσα από μια σειρά μελετών συστηματικής έρευνας (στο Σιδηρόπουλος, 2006: 91). Η ενασχόληση με τέτοια ζητήματα όσον αφορά στην επιστήμη της γεωγραφίας συμπυκνώνεται, ως επί το πλείστον, στους κλάδους της συμπεριφορικής. Στο ίδιο πλαίσιο και ο Hyerle δίνει μία ακόμη προσέγγιση των δυνατοτήτων της νοητικής μεταφοράς του χάρτη στο έργο του *Thinking maps* (1996) που αποτελεί μια εκπαιδευτική μεθοδολογία οπτικοποίησης της σκέψης. Σύμφωνα με αυτήν, οι γεωγραφικοί χάρτες καθώς και οι αντίστοιχοι του μυαλού μπορούν να λειτουργήσουν ως εργαλείο κατανόησης των δομών της γνώσης και να αποτελέσουν κοινό τόπο σκέψης, γνώσεων, τεχνικών και πρακτικών που καθιστούν ορατό το αόρατο, συμβάλλουν στην κατανόησή του αγνώστου και δημιουργούν νέα γνώση, την οποία και επικοινωνούν.

Νοητικοί χάρτες φοιτητών

Νοητικοί χάρτες της διαδρομής από το σπίτι στο πανεπιστήμιο, αριστερά του φοιτητή Αντωνόπουλου και δεξιά της φοιτήτριας Γεωργαλή. Από την ιστοσελίδα του Εργαστηρίου Ανάλυσης Οπτικοποίησης χωρο-χρονικών δεδομένων, Τμήματος Γεωγραφίας, Πανεπιστημίου Αιγαίου, http://hg-lab.blogspot.gr/2012/10/blog-post_23.html.

Δεύτερη 'κρίση αναπαράστασης'

Μετά την πρώτη κρίση αναπαράστασης των χαρτών, η δεύτερη, σύμφωνα πάντα με τον Pickles, αφορά στις υποκειμενικές πτυχές τους (2004: 36). Στο πλαίσιο αυτής της 'κρίσης' έχει ενδιαφέρον να ξεκινήσω με την εξής θέση του Κουρλιούρου ότι "(α)ν η γεωγραφία έχει υποφέρει από πολλούς και διαφορετικούς ντετερμινισμούς και αν ο θετικισμός και ο εμπειρισμός παραμονεύει πάντα στη γωνία, αυτό δεν αποτελεί δικαιολογία για διολίσθηση προς τον υποκειμενισμό και το σχετικισμό" (2007: 420).

Στη βάση αυτής της άποψης, έχω να παρατηρήσω αρχικά ότι η κριτική του ορθού λόγου, ομολογουμένως, επιχειρεί να αναδείξει την καθολικότητα και ομογενοποίηση των μεγαλόσχημων αφηγήσεων, ωστόσο, έχει ομοίως αναδείξει δυϊσμούς και διαχωρισμούς που δύνανται να αποτελέσουν νέες περιφράξεις λόγου. Υποστηρίζοντας δηλαδή το υποκειμενικό στοιχείο έναντι στο αντικειμενικό και το φανταστικό έναντι στο πραγματικό, η κριτική μαζί με τις

αντίστοιχες προσεγγίσεις που μελετήθηκαν δημιουργούν και πάλι, όπως οι προηγούμενες του ορθού λόγου, έναν διυισμό μεταξύ υποκειμενικότητας και αντικειμενικότητας.

Σε αυτή τη λογική, και ο σχετικισμός για το οποίο δεν υπάρχει αλήθεια ή γνώση αντικειμενική αλλά μόνο εξαρτώμενη από την σκοπιά του καθενός θα μπορούσε να υποπέσει στην παγίδα του ακραίου υποκειμενισμού ή *σολιψισμού* (Ιωσηφίδης, 2008) και, εν συνεχεία, να υποβιβάσει τη γνώση σε επίπεδο ατομικών ή ομαδικών πεποιθήσεων. Αντίστοιχα, οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις αναδεικνύουν μία πολλαπλότητα ερμηνειών, απόψεων και γνώσεων η οποία ομοίως μπορεί να οδηγήσει σε μία άκριτη υποκειμενικοποίηση και 'περίσσεια νοημάτων' (Πιστικός, αδημοσίευτο), όπου το προσωπικό και ατομικό σκιάζουν το συλλογικό και το κοινωνικό. Τέλος, οι προηγούμενες προσεγγίσεις προβληματίζουν και σε αντιστοιχία με τα σχόλια της Λεοντίδου για την συμπεριφορική γεωγραφία ότι εστιάζει στο άτομο και το υποκείμενο, εξετάζοντας μόνον συμπεριφορές και όχι γενικότερες αξίες (2005: 155-156).

Επίλογος: Χαρτογραφήσεις διυισμών & διαχωρισμών: περιφράξεις λόγων

Στο κεφάλαιο αυτό οι εννοιολογήσεις των διαχωρισμών γίνονται αντιληπτές μέσα από διυισμούς στο λόγο ανάμεσα σε δύο κατηγορίες που σε γενικές γραμμές εκφράζονται από μία φυσική και υλική πραγματικότητα και από μία αντίστοιχη νοητική και φαντασιακή. Μία τέτοια διυιστική σκέψη, γνωστή ως 'καρτεσιανός διυισμός', μπορεί στη βάση της να αποτελεί μία προσπάθεια απλοποίησης του κόσμου για την περαιτέρω κατανόηση του, ωστόσο συνοδεύεται από μία αναπόσπαστη ιεραρχική σύγκριση μεταξύ των δύο κατηγοριών καθώς αντιλαμβάνεται τη μία αντιθετικά από την άλλη. Μ' αυτόν τον τρόπο, η διαφορά μεταξύ των δύο καθίσταται ως βάση για αξιολογικές κρίσεις και σύγκρουση.

Η ακαδημαϊκή επιστήμη συχνά αναδύει τέτοιους διυισμούς και διαχωρισμούς στην σκέψη και την οργάνωση της γνώσης. Οι γεωγράφοι Clocke και Johnston αναδεικνύουν πολλά τέτοια δίπολα σκέψης που έχουν επηρεάσει ιδιαίτερα την γεωγραφική σκέψη³³ όπως 'δομη-κουλτούρα', 'κουλτούρα-οικονομία', 'κράτος-κοινωνία', 'χώρος-τόπος', 'τοπικό-παγκόσμιο' 'μαύροι-λευκοί', 'άντρας-γυναίκα' και 'χώρος-χρόνος' (2005). Αντίστοιχα οι διαχωρισμοί μεταξύ επιστημονικών πεδίων (π.χ. μεταξύ κοινωνικών και φυσικών επιστημών κτλ.) και οι αντίστοιχοι εντός των ίδιων (π.χ. ανθρωπογεωγραφία και φυσική γεωγραφία), παρότι ομολογουμένως εξυπηρετούν την οργάνωση και μελέτη, συχνά εντείνουν επικίνδυνους επιμερισμούς και παρανοήσεις για την ολιστική κατανόηση της γνώσης/κόσμου και πυροδοτούν έντονες διαμάχες μεταξύ των σθεναρών υποστηρικτών τους, αποτελώντας έτσι εμπόδιο στην έρευνα και την ίδια την επιστήμη.

Πέρα από 'κρίσεις' αναπαραστάσεων

Στην εκπονή του κεφαλαίου, θέση μου είναι ότι δεν είναι αναγκαίο να υποστηρίξω την επιλογή ή την απόρριψη των ορθολογικών βάσεων των επιστημονικών γνώσεων και/ή των ερμηνευτικών παραδόσεων σκέψης. Κάτι τέτοιο θα ενίσχυε την υιοθέτηση ενός λόγου που αντιμετωπίζει δυαδικά τις παραδόσεις σκέψης καθώς η επιλογή ή η απόρριψη μία εκ των δύο αποτελεί προϋπόθεση για μία αλληλουχία δημιουργίας περιφράξεων -με τη μορφή διυισμών- μεταξύ πραγματικότητας και αντικειμενικότητας, από τη μία, και φαντασίας και υποκειμενικότητας από την άλλη. Γίνεται αντιληπτό έτσι ότι ο κάθε νέος '-ισμός' μπορεί να περιφράξει, ακόμα και αν εμφανίζεται ως προσπάθεια απεγκλωβισμού από τον αντίστοιχο παλιότερο. Ως εκ τούτου, διατυπώνω την ανάγκη για μία συνεχή απο-περίφραξη τόσο των ορθολογιστικών εξηγήσεων όσο και οποιασδήποτε βεβαιότητας ή επιμονής λόγου, ακόμα και του σχετικιστικού και ερμηνευτικού που μπορεί να υποπέσει σε ακρότητες.

Σε αυτήν την κατεύθυνση, οι γεωγράφοι Clocke και Johnston παροτρύνουν την κίνηση πέρα από το δυαδικό σκεπτικό στην (ανθρωπο)γεωγραφία (2005: 17) μέσω της διαλεκτικής, της αποδόμησης και/ή της εύρεσης τρίτων χώρων. Κάθε μία εξ' αυτών των μεθόδων περιλαμβάνει διαφορετικούς τρόπους αντιμετώπισης των δυαδικοτήτων

³³ Οι ίδιοι αναφέρουν ανθρωπογεωγραφική, ωστόσο κατά τη γνώμη μου, και αυτός ο προσδιορισμός της γεωγραφίας υπογραμμίζει έναν διαχωρισμό της από το οτιδήποτε μη-ανθρωπιστικό και φυσικό.

και από αυτές, στο επόμενο κεφάλαιο ενστερνίζομαι την διαλεκτική και αντίστοιχα στο πέμπτο υιοθετώ τις δύο άλλες. Έτσι, όπως αντίστοιχα και ο Crush εξέφρασε την ανάγκη η γεωγραφία να συνδέσει τις δυϊστικές αντιθέσεις (1995: 16-17), προτροπή μου προς το παρόν είναι να σκεφτούμε σε μια προσπάθεια διεύρυνσης του χώρου της κάθε αντιθετικής προσέγγισης, ανιχνεύοντας κοινούς τόπους μεταξύ τους. Για το λόγο αυτό προτείνω -στη θέση του 'ή'- το 'και' το οποίο σε κάθε κεφάλαιο του παρόντος σταδιακά θα συναρθρώνεται.

Συνοψίζοντας τις θέσεις μου αυτές από το κεφάλαιο υποστηρίζω ότι, αρχικά εμπιστεύομαι, σε μεγάλο βαθμό, αυτό που παρατηρούμε -στη βάση ότι δεν θα μας προδώσει άμεσα- και συνεπώς θεωρώ ότι τόσο η αντίληψη που προκύπτει από την παρατήρηση όσο και η σκέψη που αναδύεται από τη λογική είναι σε μεγάλο βαθμό εμπιστεύσιμες, καθώς αποτελούν -εντός άλλων- αναπαραστάσεις και γλώσσες. Την ίδια στιγμή, παίρνοντας αφορμή από την σκέψη ότι 'ο λόγος δεν χρειάζεται να είναι πάντα ορθός', υποστηρίζω ότι τόσο ο λόγος-λογική, που προκύπτει από την τεκμηρίωση και αιτιολόγηση, μπορεί να κάνει λάθος και να είναι υποθετικός, όσο και ο λόγος-γλώσσα και αναπαράσταση, που προκύπτει από μία *στοχαστική*³⁴ σκέψη, μπορεί να αποδειχθεί άτοπος ή ατελής. Έτσι, υποστηρίζω ότι πρέπει να αναγνωρίζεται τόσο ο ορθός λόγος όσο και η εξαίρεση καθώς και η σχετικά περιορισμένη ισχύς της κάθε πρότασης, ακόμα και της συλλογικής. Σε ένα τέτοιο σκεπτικό, ο κόσμος δεν μπορεί να γίνει αντιληπτός, να κατανοηθεί και να εξηγηθεί μονοσήμαντα, και απόλυτα ικανοποιητικά και, αντίστοιχα, η γνώση δεν μπορεί να αποτελεί αποκλειστικότητα της αντικειμενικότητας αλλά θα πρέπει σε μεγάλο βαθμό να λαμβάνονται υπόψη οι εντοπισμένες ερμηνείες τους. Μια τέτοια σκέψη που πληρεί προϋποθέσεις σύνδεσης και συμπερίληψης λόγων επιστημονικών και κοινών καθώς και ατομικότητων και συλλογικότητων μπορεί να διαφύγει τόσο της επιβολής των επιστημονικών βεβαιοτήτων όσο και της εξάπλωση ατομικών και άκριτων υποκειμενισμών. Κάτι τέτοιο ωστόσο συνιστά μία πολύπλοκη διαδικασία με συγκεκριμένα κριτήρια και περιορισμούς ανά περίπτωση, την οποία επιδιώκω να αναδιπλώνω σταδιακά σε κάθε κεφάλαιο του παρόντος.

Στην ίδια λογική υποστηρίζω ότι καμιά γεωγραφία και χαρτογραφία δεν είναι επαρκής από μόνη της ως αναπαράσταση για τον 'πραγματικό' χώρο και κόσμο καθώς εγκολπώνονται τόσο την υλική πραγματικότητα (αντικειμενικότητα) όσο και την φαντασία και αντίληψη (υποκειμενικότητα). Στο παρόν δεν προτίθεμαι να 'αστυνομεύσω' ούτε να προσδιορίσω με ακρίβεια τα όρια μεταξύ αυτών, υπενθυμίζοντας προηγούμενο σχόλιο του Crampston, ούτε να εστιάσω μονάχα στις πολιτισμικές πτυχές των χαρτών και χαρτογραφίσεων, περιφράσσοντας τις αντίστοιχες κοινωνικές και πολιτικές. Αντίθετα, μ' ενδιαφέρει να ανιχνεύσω τόσο τις δυνατότητες για δημιουργία 'νέων' χαρτογραφίσεων, γνώσεων και κόσμων όσο και την εξωστρέφεια αυτών. Ένα άνοιγμα προς το κοινωνικο-πολιτικό και μια *τοποθέτηση* γνώσης και υποκειμένων μέσα στο χωροχρονικό πλαίσιο όπου διαμορφώνονται προϋποθέτει μια σειρά κριτηρίων που να διασφαλίζουν την "συνάντηση των τροχιών και των κόσμων" (Massey, 2005: 210), την αναζήτηση συλλογικών και κοινών χώρων σκέψης και δράσης.

Στο επόμενο κεφάλαιο, χαρτογραφώ τον κοινό χώρο μεταξύ γεωγραφιών και αναπαραστάσεων που αποτυπώνεται στην έννοια των *γεωγραφικών φαντασιών*. Σε αυτές προστίθεται μία πολύ σημαντική παράμετρος πέρα από την *επιστημολογία του παρατηρητή* (Croulelis στο Pickles, 2004), τον ορθό λόγο και τον αντίστοιχο των αναπαραστάσεων αυτού του κεφαλαίου· οι σχέσεις εξουσίας. Ως εκ τούτου, παρακάτω μ' ενδιαφέρει η διαλεκτική όχι μόνο μεταξύ πραγματικού και φανταστικού αλλά επίσης και μεταξύ ατομικού και κοινωνικού. Η σχεσιακή προσέγγιση είναι απαραίτητη στο παρόν πρώτο μέρος της διατριβής καθώς αναδεικνύει πολύ σημαντικές οπτικές (*vantage points*) για τους τρόπους συσχέτισης με τον χώρο και τον χρόνο και τις παρελκόμενες νέες περιφράξεις που δημιουργούνται. Μια τέτοια διαλεκτική οπτική για τις χαρτογραφίες συμπυκνώνεται στην έννοια των *κριτικών γεωγραφιών και χαρτογραφιών*.

³⁴ *Στοχαστική* ονομάζεται η σκέψη που δεν είναι ντετερμινιστική αλλά προσδιορίζεται πιθανολογικά.

Κεφ. 2: Κριτικές γεωγραφίες και χαρτογραφίες: σχέσεις εξουσίας, αναπαραστάσεις/τοποθετήσεις & σύνορα/διαχωρισμοί

Εισαγωγή: Κριτικές αναπαραστάσεις & λόγοι

Η έννοια της κριτικής στη διαλεκτική σκέψη που αναπτύσσω στο παρόν κεφάλαιο διαφοροποιείται από τις 'κρίσεις αναπαραστάσεων' του προηγούμενου. Οι κριτικές γεωγραφίες και χαρτογραφίες στην έκταση αυτού συνεχίζουν να προβληματίζονται πάνω σε αναπαραστατικά ζητήματα αλλά εστιάζουν στο ρόλο τους ως *λόγοι* (*discourses*) μέσα σε σχέσεις εξουσίας, σύμφωνα με το λεξιλόγιο του Foucault. Σε αυτήν την έννοια του *λόγου* υπονοούνται όχι μόνο αντιλήψεις για τον χώρο και την πραγματικότητα αλλά και πρακτικές, διαδικασίες και πράξεις παραγωγής τους. Αν εντοπίσουμε το πλαίσιο αυτό στη γεωγραφία συναντούμε τον όρο των 'γεωγραφικών φαντασιών' που εισήγαγε ο Gregory (1999) βασισμένος στο έργο του Said για τον *Οριενταλισμό* (1987). Στη βάση αυτών, οι γεωγραφικές φαντασίες και οι κριτικές χαρτογραφίες συνδέονται με την παραγωγή *λόγου*, γνώσης και υποκειμένων και εκεί αναδύεται η πρώτη πτυχή του πολιτικού τους ρόλου -που για το παρόν κεφάλαιο συνδέεται με την γεωπολιτική.

Η σημασία της 'τοποθέτησης', ως σε μία τόπο αντιστοίχιση, είναι σημαντική για τις προσεγγίσεις της συνέχειας. Αυτό που περιγράφω ως 'τοποθέτηση' είναι πολύ κοντά στην εννοιολόγηση του Kant για τον *προσανατολισμό* (*orientation*), ο οποίος συνδυάζει μία αντικειμενική πλευρά (τοποθέτηση εαυτού στον κόσμο) με μία αντίστοιχη υποκειμενική (κατανόηση της έννοιας του εαυτού ως μία ύπαρξη στον κόσμο) (Stallmann, 2012: 142-43). Επίσης, ακολουθώ τις απόψεις του Harvey σύμφωνα με τις οποίες η διαλεκτική στην παραγωγή γεωγραφικών αντιλήψεων σχετίζεται με τις σχέσεις εξουσίας και με την τοποθέτηση (*positionality*) (1995: 163). Το γεγονός ότι βλέπουμε τον κόσμο από μία συγκεκριμένη οπτική, το 'εδώ', είναι "το πρώτο πράγμα που πρέπει να συνειδητοποιήσουμε για τη γεωγραφική φαντασία", όπως σημειώνουν οι Παπαδόπουλος και Χατζημικαλής (2008) και αυτό ακριβώς το 'εδώ', αυτή η αρχική 'τοποθέτηση' "υπαγορεύει τις 'κατασκευές' γεωγραφικών εννοιών" (ό.π.: 4).

Η 'θέση' σε 'τόπο', ωστόσο, δεν είναι αμιγώς χωρική/κυριολεκτική αλλά και εννοιολογική/μεταφορική και, ως εκ τούτου, υπαγορεύει ομοίως και μία συγκεκριμένη παραγωγή υποκειμένων. Στη λογική αυτή, είναι και το σχόλιο των Papadopoulos και Tsianos ότι μία τέτοια παραγωγή αποτελεί τον "κύριο στόχο της πολιτικής μηχανής της αναπαράστασης" και μέσα από αυτή τη διαδικασία της αναπαράστασης "είναι που οι άνθρωποι μετατρέπονται σε υποκείμενα που υπο-κινείται στη διαχείριση της εξουσίας" (2008: 56). Η άποψη αυτή, όπως και το ευρύτερο θεωρητικό υπόβαθρο του κεφαλαίου απηχούν τη θεωρία του Marx για την *πραγμοποίηση*, τη μετατροπή του υποκειμένου σε αντικείμενο, και τις προσεγγίσεις του για τον *διαχωρισμό*, ως θεμελιώδη όρο αυτής (Marx, 1858).

Οι τοποθετήσεις χώρων και πληθυσμών και η δημιουργία διαχωρισμών και περιφράξεων είτε μέσα από την διαίρεση του κόσμου σε επιμέρους περιοχές και πληθυσμούς ή/και μέσα από την κατασκευή και κανονικοποίηση των ταυτοτήτων και, αντίστοιχα των ετεροτήτων "είναι τόσο παλιά όσο και η γραπτή ανθρώπινη ιστορία" (Todrova, 1997: 11) και με αυτό το σχόλιο ξεκινώ τις χαρτογραφήσεις του κεφαλαίου, τόσο στο χώρο όσο και στο χρόνο.

Τοποθετήσεις & οπτικές

Στα παραδείγματα της συνέχειας τόσο οι χάρτες όσο και τα υποκείμενα πίσω από αυτούς είναι τοποθετημένα 'κάπου' στον χώρο και 'κάποτε' στο χρόνο, όντας έτσι διαμορφωμένα χωροχρονικά. Την ίδια στιγμή, οι 'τοποθετήσεις' αυτές λειτουργούν ως διαφορετικά σημεία αφετηρίας ή οπτικές γωνίες (*vantage points*) για τον κόσμο και την πραγματικότητα τους, συγκροτώντας έτσι όχι μόνο κατασκευές αλλά και διαμορφωτές αυτών.

Χάρτης 'Ο-Τ'

Ο χάρτης 'Ο-Τ' του παραδείγματος, όπως και οι λοιπές Μεσαιωνικές αναπαραστάσεις της εποχής¹, θεωρείται επίπεδος, η έκταση του οποίου τοποθετείται σε μία κυκλική επιφάνεια που περιβάλλεται από ωκεανό, όπου κατοικούν μυθικά ζώα και τέρατα, παράξενα και τερατόμορφα όντα και φυλές. Οι αναπαραστάσεις της εποχής συντέλεσαν στην επί αιώνων 'ακίνητοποίηση' των Ευρωπαίων γύρω από τις ακτές τους καθώς 'κανείς δεν τολμούσε να ξανοιχτεί στο άγνωστο για να τα 'γνωρίσει' από κοντά (Στάμκος, 2007). Αντίστοιχα, ο Mumford στην *Ιστορία των Ουτοπιών* (1922) περιγράφει παρομοίως ότι: "(η) 'πίστη' ότι ο κόσμος ήταν επίπεδος ήταν μια φορά κι έναν καιρό σημαντικότερη από το 'γεγονός' πως ήταν σφαιρικός, και η πίστη αυτή απέτρεψε τους ναυτικούς του μεσαιωνικού κόσμου να απομακρύνονται από τη στεριά εξίσου αποτελεσματικά όσο κι ένας στόλος κανονιοφόρων ή μια ζώνη ναρκών".

Ο Χάρτης "Ο-Τ" του Ισίδωρου (1472) αποτελεί τον πρώτο εκτυπωμένο χάρτη στην Ευρώπη, http://commons.wikimedia.org/wiki/File:T_and_O_map_Guntherus_Ziner_1472.jpg

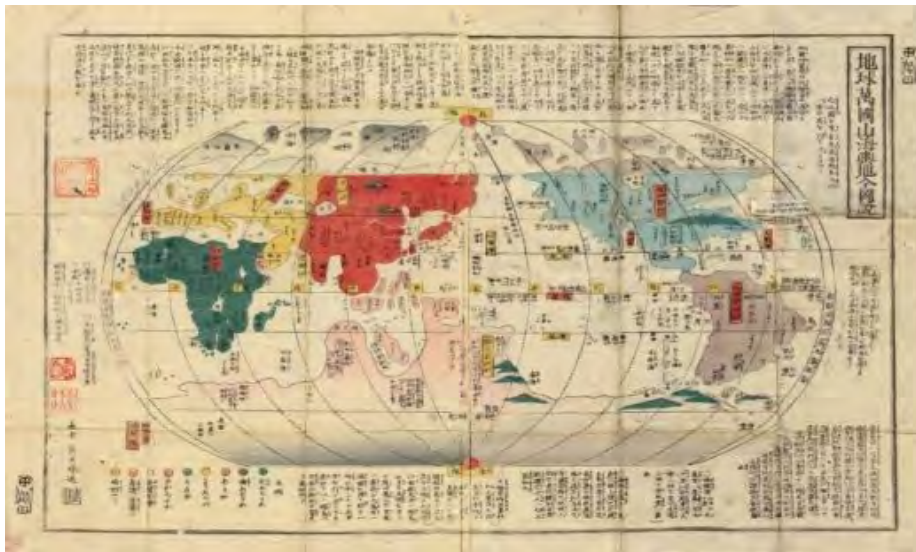
Ο κυκλικός επίπεδος κόσμος της εποχής χωρίζεται σε τρία μέρη, την Ασία, την Ευρώπη και την Αφρική, τα φυσικά όρια των οποίων -ο ποταμός Νείλος και η Μεσόγειος- δημιουργούν ένα σχήμα Τ, γεγονός που κάνει τις αναπαραστάσεις της εποχής γνωστές με το όνομα ΟΤ: Orbis terrarum. Στους χάρτες αυτούς το κέντρο του κόσμου είναι η Ιερουσαλήμ² όπως αντίστοιχα στους παλιότερους χάρτες των Ελλήνων ήταν το μαντείο των Δελφών ή ο 'ομφαλός της Γης'. Ο Crampton αναφέρει ότι οι αναπαραστάσεις αυτές βασίζονται στις Βιβλικές παραδόσεις για τη Γέννηση που αναφέρουν ότι οι τρεις γιοι του Νώε κατοίκησαν τον κόσμο, με αποτέλεσμα αυτός να χωριστεί σε τρεις μεγάλες ομάδες ανθρώπων (Ασιάτες, Ευρωπαίοι και Αφρικανοί) οι οποίες αργότερα νοήθηκαν ως φυλές. Για εκατοντάδες χρόνια αυτοί οι χάρτες αναπαριστούσαν την τριαδικότητα των γεωγραφικών προελεύσεων των φυλών ('πολυγεννισμός'), η οποία, σύμφωνα με τον Crampton, συχνά χρησιμοποιήθηκε για να στηρίξει τις ρατσιστικές αντιλήψεις σχετικά με την ανωτερότητα της λευκής φυλής (2011: 145). Αυτή η αντίληψη του 'ομφαλισμού' (omphalism) οδηγεί αναπόφευκτα σε αυτο-αναφορικές αναπαραστάσεις του κόσμου και της πραγματικότητας, οι οποίες συχνά ανοίγουν την πόρτα σε δεισιδαιμονίες ή σε ρατσιστικές αντιλήψεις, όπως στο προηγούμενο παράδειγμα των χαρτών ΟΤ. Την ίδια στιγμή, αποτελούν και απλά διαφοροποιημένες τοποθετήσεις και αντιλήψεις από τις επικρατούσες.

Γιαπωνέζικος χάρτης του κόσμου

Ο παρακάτω Γιαπωνέζικος χάρτης του 1850 είναι ένα τέτοιο παράδειγμα. Καθώς τοποθετεί την Ιαπωνία και το αρχιπέλαγος της στο επίκεντρο δημιουργεί ένα διαφορετικό παράδειγμα οπτικής του κόσμου από τη δυτικοευρωπαϊκή που αντίστοιχα τοποθετεί στο 'κέντρο του κόσμου' τις μητροπόλεις των αποικιακών δυνάμεων. Ο χάρτης αποτελεί μια ιδιαίτερη αναπαράσταση στην οποία ενώ διατηρούνται οι βασικές πληροφορίες εμφανίζονται με συγκεχυμένο και συχνά ανακριβή τρόπο. Χαρακτηριστικό είναι ότι ακόμα και αν οι ήπειροι αναπαρίστανται με διαφορετικά χρώματα, δεν υπάρχουν διαχωριστικές γραμμές συνόρων μεταξύ τους αλλά και ούτε στο εσωτερικό τους. Ακολούθως, οι χερσαίες εκτάσεις, αν και ομοιάζουν με τις πραγματικές, δεν φέρουν ακριβή χαρακτηριστικά μεγέθους, σχήματος και κλίμακας, ακόμα και εκείνες για τις οποίες η πληροφορία από τις ανακαλύψεις και εξερευνήσεις τους υπήρξε επαρκής. Έτσι, για παράδειγμα, στον χάρτη ενώ η μορφή της Αυστραλίας απέχει πολύ από την πραγματικότητα -καθώς την εποχή εκείνη ακόμα λάμβανε χώρα η εξερεύνηση της ηπείρου- ωστόσο και οι υπόλοιπες ήπειροι εμφανίζονται με μεγάλη προσέγγιση². Η αναπαραστατική αυτή διάθεση για τον κόσμο είναι λιγότερο ακριβής και περισσότερο περιγραφική και ονειρική, θυμίζοντας κατά κάποιο τρόπο παραμύθια, και δει γιαπωνέζικα.

¹ Μεταξύ των οποίων και ο Χάρτης του Κόσμου Hereford (*Hereford Mappae Mundi*) του προηγούμενου κεφαλαίου.

² <http://strangemaps.wordpress.com/2009/07/17/400-japanese-whispers-mapping-the-forbidden-outside-world/>

Γιαπωνέζικος χάρτης του κόσμου (1850).
 Από την ιστοσελίδα <http://wonderfulrife.blogspot.gr/2014/02/japan-is-center-of-world-1850s-map.html>

'Όμφαλοκεντρικές' ματιές

Προβληματισμοί για νέου τύπου 'ομφαλοκεντρικές ματιές' του κόσμου που αφορούν τόσο στη δημιουργία χαρτών όσο και την αντίστοιχη γνώσης και επιστήμης, εγείρουν οι μεταγενέστεροι χάρτες και γεωγραφικές αναπαραστάσεις του 19ου αιώνα που θέτουν τον Κεντρικό Μεσημβρινό του Greenwich ως την κοινή αναφορά των δυτικών κρατών.

'Όμφαλοκεντρική' οπτική για τον κόσμο,
 η οποία τοποθετεί τον δημιουργό του χάρτη ή τον παρατηρητή στο επίκεντρο αυτού.

Γεωγραφικές φαντασίες & διαχωρισμοί 'κόσμων'

Φαντασιακή γεωγραφία & γεωγραφικές φαντασίες

Στη γεωγραφία, οι γεωγραφικές αναπαραστάσεις ή *φαντασίες* αποτελούν καθοριστικά στοιχεία για την κατανόηση της οργάνωσης του χώρου (Παπαδόπουλος και Χατζημικαλάης, 2008). Έχουμε κληρονομήσει ένα είδος φαντασίας τόσο βαθιά εμφυτευμένο που συχνά δεν εξετάζεται ενεργά, τονίζει η Massey (2006), το οποίο "(η)αράγεται, μέσα από τους κυρίαρχους μηχανισμούς ή από τον φαντασιακό λόγο και πρακτικές" και ένας από τους στόχους της γεωγραφίας, όπως διαβάζουμε και στο παράθεμα της αρχής, είναι να ξεθάψει τέτοιες δεδομένες φαντασίες και να τις προσεγγίσει αναστοχαστικά (ό.,π.: 49). Οι *γεωγραφικές φαντασίες* σχετίζονται άμεσα με τους *λόγους*, έτσι όπως τους αναλύσαμε μέχρι τώρα. Οι Παπαδόπουλος και Χατζημικαλάης αναφέρουν ότι "οι κατασκευές γεωγραφικών αναπαραστάσεων και φαντασιών αφορούν 'λόγους' (discourses) ειδικών οι οποίοι συχνά έρχονται σε αντιπαράθεση και συγκρούσεις" (2008: 4). Κάποιοι προερχόμενοι "από ισχυρά κέντρα εξουσίας (...) τείνουν να ηγεμονεύσουν, εισάγοντας νέους όρους και περιγραφές" και κάποιοι άλλοι "αποκτούν ιδιαίτερη συμβολική και υλική σημασία" αντιπροσωπεύοντας "συγκρούσεις για τη διανομή της εξουσίας" (ό.,π.).

Οι μετα-αποικιακές προσεγγίσεις του Said τονίζουν με ιδιαίτερη ένταση τέτοιες σχέσεις εξουσίας και την κατασκευή *λόγων* διαχωρισμών που υποθάλλουν οι γεωγραφικές αναπαραστάσεις, στο πνεύμα που αρχικά υπέδειξε ο Foucault. Συγκεκριμένα, στο έργο του *Οριενταλισμός* (1978) ανέδειξε νέους για την εποχή του τρόπους με τους οποίους η γεωγραφία και ο χώρος συνδέονταν με την πολιτική και την κουλτούρα. Αναφέρεται σε μία αντίληψη του χώρου που δημιουργείται μέσα από συγκεκριμένες αναπαραστάσεις και λόγους και για το λόγο αυτό εισάγει τον όρο '*φαντασιακή γεωγραφία*' (*'imaginative geography'*) όπου με το 'φαντασιακό' δεν εννοεί κάτι φανταστικό με την έννοια του ψεύτικου άλλα κάτι που γίνεται υποκειμενικά αντιληπτό, που μπορεί να βιωθεί και να προκαλέσει συναίσθημα³. Ιδωμένος ως μία τέτοια κοινωνική κατασκευή, ο χώρος για τον Said δεν είναι μόνο μία φαντασία και σε αντιστοιχία η παραγωγή της γεωγραφικής γνώσης δεν είναι μόνο μία αναπαράσταση αλλά έχει υλικές, πολιτικές και πρακτικές συνέπειες. Αντίστοιχα, η δημιουργία γεωγραφικών αναπαραστάσεων και λόγων που παρουσιάζουν κόσμους απόμακρους και φαντασιακούς υποθάλλουν νέα είδη σχέσεων εξουσίας, διαχωρισμών και περιφράξεων.

Η θεωρία του οριενταλισμού έχει έκτοτε χρησιμοποιηθεί πολλαπλά για να σχολιάσει και άλλες γεωγραφίες διαχωρισμών και περιφράξεων, τόσο ιστορικές όσο και σύγχρονες. Τέτοιο παράδειγμα είναι το βιβλίο της Todoğona *Imagining the Balkans* (1997) στο οποίο εισάγει την έννοια του βαλκανισμού (balcanism) σε αντιστοιχία με τον οριενταλισμό. Το έργο του Said συνεχίζει και ο ανθρωπογεωγράφος Derek Gregory, ο οποίος στο βιβλίο του *Geographical Imaginations (Γεωγραφικές Φαντασίες)* (1994) αποτιμά τον ρόλο της γεωγραφίας ως "οριενταλιστική συμμετοχή και αποδόμηση" (Γκαραγκούνης, 2013β: 135).

'Ανατολή- Δύση', τροπικότητα & πολιτισμός

"Η διαίρεση μεταξύ μιας αφηρημένης 'Ανατολής' και 'Δύσης' είναι τόσο παλιά όσο και η γραπτή ανθρώπινη ιστορία" (Todoğona, 1997: 11), μία φράση την οποία χρησιμοποίησα νωρίτερα στην εισαγωγή για να επικαλεστώ τα ζητήματα των τοποθετήσεων, διαχωρισμών και περιφράξεων ως χωρική και χρονική μεταφορά. Στο παρόν, ομοίως, 'Δύση' και 'Ανατολή' αποτελούν, πέρα από γεωγραφικά σημεία του ορίζοντα ή ευρύτερες γεωγραφικές περιοχές, γεωγραφικές αναπαραστάσεις που βρίσκονται σε διπολική σχέση, η οποία επιβεβαιώνει μια ουσιοκρατική αντίληψη για το 'άλλο' (Todoğona, 1997: 8) μέσα από τα πολλαπλά της πρόσωπα μέσα στην ιστορία.

Πρώτοι οι αρχαίοι Έλληνες χρησιμοποίησαν τον όρο 'Ανατολή', στη βάση της γεωγραφικής διχοτομίας μεταξύ των εκτάσεων εκατέρωθεν του Αιγαίου Πελάγους, προκειμένου να απεικονίσουν τον ανταγωνισμό μεταξύ των πολιτισμένων λαών του τότε γνωστού κόσμου και των *βαρβάρων εξ' Ανατολής*. Η διάκριση παίρνει παρόμοια χαρακτηριστικά μεταξύ χριστιανικού και μουσουλμανικού κόσμου και, κατά την εποχή των ανακαλύψεων, μεταξύ των επικρατειών της 'Ευρώπης' και των 'Ινδιών' με τον τρόπο που υπονοήθηκε από τις 'Δυτικές' και 'Ανατολικές Ινδίες' του

³ Στο πέμπτο κεφάλαιο αναπτύσσω περαιτέρω το 'φαντασιακό' όπως διαφοροποιείται από το 'φανταστικό'.

Κολόμβου. Οι Lewis και Wigen υποστηρίζουν ότι τον καιρό της αποικιοκρατίας, η 'Δύση' ήταν εγγενώς ταυτισμένη με την 'Ευρώπη' συνιστώντας μία κατασκευή σε μεγάλο βαθμό απαραίτητη στην αναδυόμενη ηγεμονία της Ευρωπαϊκής κουλτούρας και εξουσίας (1977).

Χαρτογράφηση 'Συνθήκης της Tordesilhas'

Χαρακτηριστικό παράδειγμα γεωγραφικού δίπολου που αποτέλεσε βάση του διαχωρισμού μεταξύ 'Δύσης -Ανατολής' αποτελεί ο καταμερισμός των 'νέων κόσμων' της Συνθήκης της Tordesilhas (1494). Οι τότε γνωστές περιοχές έξω από την Ευρώπη χωρίστηκαν στα δύο ανάμεσα στα βασίλεια της Πορτογαλίας και Ισπανίας. Η διπολική αυτή κατασκευή οργανώθηκε στη λογική ενός "έωλου παπικού μεσημβρινού" (Λιβιεράτος, 2007: 87) που τοποθετήθηκε στα δυτικά των Νησιών του Πράσινου Ακρωτηρίου και σημειώνεται με μωβ χρώμα στο χάρτη. Οι

περιοχές στα δυτικά αυτού πέρασαν στη δικαιοδοσία της Ισπανίας και ανατολικά της Πορτογαλίας (μέχρι και τον αντίστοιχο πράσινο μεσημβρινό). Ωστόσο, επειδή δεν ήταν δυνατόν, με τα μέσα της εποχής, να μετρηθεί με ακρίβεια το γεωγραφικό μήκος, τα ακριβή όρια των δικαιοδοσιών των δύο βασιλείων αμφισβητούνταν συνεχώς.

Συνθήκη της Tordesilhas (1494) & διαχωρισμός του κόσμου σε Ανατολή και Δύση.

Την ίδια εποχή η 'Ανατολή', όπως αναδεικνύεται στο έργο του Said, δημιουργείται ως φαντασική γεωγραφία που δημιούργησαν οι Δυτικοί, και συγκεκριμένα οι αποικιοκράτες. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, ο Said υποστηρίζει ότι η δυτική κουλτούρα έχει παράξει μία οπτική για την 'Ανατολή', η οποία βασίζεται σε ένα φαντασικό που έχει διαδοθεί μέσα από συγκεκριμένες γνώσεις και σπουδές, ταξιδιωτικά κείμενα, εικόνες και αναπαραστάσεις, τα οποία γενικότερα χαρακτηρίζονται από αποικιοκρατικά κατάλοιπα. Η Todoogona αντίστοιχα περιγράφει το ρόλο που έπαιξε η εικόνα της Ανατολής για τον δυτικό πολιτισμό ως 'διαφυγή', λόγος για τον οποίο "κατασκευάστηκε από τη Δύση ως ένα εξωτικό και φαντασικό βασίλειο, την κατοικία των μύθων, παραμυθιών και θαυμάτων" (Todoogona, 1997: 13).

Παρόμοια φαντασική γεωγραφία επιβεβαιώνουν τα χαρακτηριστικά διχοτομίας που κατασκευάστηκαν την ίδια εποχή για τις τροπικές περιοχές γύρω από τον Ισημερινό, οι οποίες ήταν δομικά διαφορετικές από τις εύκρατες ζώνες και τις περιοχές των εδαφών της Ευρώπης (Bankoff, 2004: 25-36). Σύμφωνα με τον Bankoff, οι τόποι που εκτείνονταν σε ζεστά κλίματα παρείχαν το αναγκαίο έδαφος για να εξαπλωθούν διάφορες ασθένειες, και μία τέτοια "παθολογία των ζεστών κλιμάτων" (ό.π.) ώθησε τη δημιουργία ενός λόγου για την 'τροπικότητα' ('tropicality'). Σε αντιστοιχία με αυτόν, οι λόγοι του πολιτισμού και του χριστιανισμού, που μέχρι τότε χαρακτήριζαν μόνο τις κοινωνίες και τα κράτη των Ευρωπαίων, προσέδωσαν αξιολογικά χαρακτηριστικά στους 'πρωτόγονους, άθεους, έγχρωμους, βρόμικους και ασθενικούς' ιθαγενείς σε αντίστιξη με τους 'πολιτισμένους, χριστιανούς, λευκούς, καθαρούς και υγιείς' Ευρωπαίους τα οποία νομιμοποίησαν την διακήρυξη της Ευρωπαϊκής υπεροχής και τον αναγκαίο της ρόλο ως 'εσαεί κομιστή του Διαφωτισμού' για τους υπόλοιπους κόσμους.

Ένας τέτοιος διαχωρισμός μεταξύ 'Ανατολής' και 'Δύσης' και αντίστοιχα λόγοι όπως η 'τροπικότητα' των περιοχών και 'η μεταλαμπάδευση του πολιτισμού', πάνω απ' όλα, αποτελούν κυρίαρχες γεωγραφικές φαντασίες που τοποθετούν συγκεκριμένους πληθυσμούς σε συγκεκριμένες περιοχές του κόσμου. Το περιεχόμενο αυτών των φαντασιών "είναι σχετικό και εξαρτάται από το σύστημα αξιών της εποχής όπως και από το σημείο αναφοράς του παρατηρητή" (Todoogona, 1997: 12)⁴. Όσο πιο 'μακριά' τοποθετούνται τα αντικείμενα των τοποθετήσεων -εννοώντας όχι μόνο ένα γεωγραφικό αλλά και ένα μεταφορικό/εννοιολογικό και σε επόμενο κεφάλαιο θα δούμε ένα τοπολογικό 'μακριά'-τόσο τονίζονται οι διαφοροποιήσεις με τον παρατηρητή-υποκείμενο και στη συνέχεια δρώντα. Αυτές οι παρατηρήσεις

⁴ Σε αναλογία με τον ισχυρισμό της ίδιας για την Ανατολή.

αποτελούν την αφετηρία για τις περαιτέρω χαρτογραφήσεις του κεφαλαίου, τις οποίες αναπτύσσω αφού αναφερθώ στο αντίστοιχο θεωρητικό πλαίσιο όπου τοποθετούνται.

Κριτική, πολιτική & σχέσεις εξουσίας: επιστημολογικά, γεωγραφικά & χαρτογραφικά

Κριτική επιστημολογία & σχέσεις εξουσίας

Οι κριτικές προσεγγίσεις στο πλαίσιο της διαλεκτικής σκέψης του κεφαλαίου στηρίζονται πάνω σε ένα ευρύ φιλοσοφικό, επιστημολογικό γεωγραφικό και χαρτογραφικό υπόβαθρο το οποίο είναι σημαντικό να αναδιπλωθεί μέσα από ορισμένους χαρακτηριστικούς σταθμούς του, έτσι όπως τους κωδικοποιώ στη συνέχεια.

Λόγος & κριτική

Θα ξεκινήσω με την παράδοση της σύγχρονης φιλοσοφίας της επιστήμης που υποστηρίζει ότι η αναπαράσταση της κοινωνικής πραγματικότητας δεν είναι ανεξάρτητη από τα υποκείμενα που τη συγκροτούν (Κυριαζή, 1999). Σε αυτήν, η πραγματικότητα προσεγγίζεται ως μια αναπαραστατική κατασκευή του *λόγου*, της γνώσης και της επιστήμης χωρίς να μπορεί να αποσυνδεθεί από τα υποκείμενα, τις σχέσεις και τις πράξεις τους έτσι όπως τοποθετούνται στο εκάστοτε ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο τους.

Σημαντική στο σημείο αυτό είναι η έννοια του *λόγου* όπως τον περιγράφει ο Foucault: "(ν)ομίζω ότι το κεντρικό θέμα της φιλοσοφίας και της κριτικής σκέψης από τον 18ο αιώνα και μετά ήταν πάντα, εξακολουθεί να είναι και ελπίζω να παραμείνει, το ερώτημα: Τι είναι αυτός ο Λόγος που χρησιμοποιούμε;" (Foucault στο Rabinow, 1982: 137)⁵.

Επιχειρώντας να προσεγγίσω το ερώτημα αρχικά διακρίνω ανάμεσα στις διαφορετικές εννοιολογήσεις του στα ελληνικά: είτε ως αιτία (*reason*), ως λογική (*rationality, reason*), ως γλώσσα-ομιλία (*speech*) ή ως ένα οργανωμένο σύνολο ομιλιών που εκφέρονται για συγκεκριμένους επιστημονικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς κτλ. σκοπούς (*discourse*). Η ελληνική γλώσσα συμπυκνώνει αυτές τις ερμηνείες σε μία λέξη, υπονοώντας τη σύνδεση μεταξύ των διαφόρων αντιλήψεων, γλωσσικών και εκφραστικών σχημάτων και πρακτικών. Στο προηγούμενο κεφάλαιο, πέρα από τον Αριστοτελικό και Καρτεσιανό *λόγο* (λογική) που αναζητά αιτίες πίσω από όλα τα πράγματα και διακρίνει δυϊστικά την αλήθεια από το ψέμα, την πραγματικότητα από τη φαντασία, το πρωτότυπο από την αναπαράσταση και το έδαφος από το χάρτη μέχρι τώρα διερευνήσαμε και τη σχετικιστική προσέγγιση του *λόγου* ως γλώσσα και επικοινωνιακό εργαλείο. Στο παρόν κεφάλαιο, συναντούμε το *λόγο* ως ρητορεία (*discourse*) όπως εκφράστηκε από την κριτική παράδοση σκέψης που επηρεάστηκε από το έργο του Foucault.

Στη συνέχεια του προηγούμενου ερωτήματος του για το *λόγο*, στην ίδια συνέντευξη ο στοχαστής θέτει τους εξής προβληματισμούς:

"Ποια είναι τα ιστορικά αποτελέσματά του; Ποια τα όριά του, ποιοι οι κίνδυνοί του; Πώς μπορούμε να υπάρχουμε ως έλλογα όντα, έχοντας ευτυχώς αναλάβει να εφαρμόζουμε στην πράξη μια ορθολογικότητα, η οποία δυστυχώς διασχίζεται από εγγενείς κινδύνους; Πρέπει να μείνουμε όσο το δυνατόν πιο κοντά στο ερώτημα, έχοντας στο νου μας ότι είναι κεντρικό αλλά και φοβερά δύσκολο να απαντηθεί. Επίσης, αν είναι εξαιρετικά επικίνδυνο να λέμε ότι ο Λόγος είναι ο εχθρός που πρέπει να εξοντωθεί, εξίσου επικίνδυνο είναι να λέμε ότι κάθε κριτική επερώτηση της ορθολογικότητας μπορεί να μας στείλει στον ανορθολογισμό." (Foucault στο Rabinow, 1982: 137).

Οι τρόποι με τους οποίους αρθρώνονται οι διάφοροι *λόγοι* και γίνονται ορθοί ή κυρίαρχοι αποκαλύπτονται με τις

⁵ Παρότι στο πρωτότυπο ο *λόγος* σημειώνεται με κεφαλαίο, από δω και πέρα στο παρόν χρησιμοποιώ το *λόγο* χωρίς αυτό.

'κριτικές επερωτήσεις' που αναφέρει ο Foucault στο παράθεμα. Συγκεκριμένα, οι πρώτες κριτικές επερωτήσεις σε ζητήματα κυριαρχίας λόγου τέθηκαν την περίοδο του Διαφωτισμού, τις οποίες στη συνέχεια ολοκλήρωσε ο Kant με την *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (1781) η οποία και αποτέλεσε το σημείο έναρξης της σύγχρονης φιλοσοφίας με την κριτική ως έκφραση αναζήτησης γνώσης και αμφισβήτησης της αρχής και της κυριαρχίας. Η εξαιρετική συμβολή του Kant εδώ αναφέρεται στο ότι εισάγει τον ανθρώπινο νου -όχι ως παθητικό δέκτη της αισθητηριακής αντίληψης όπως γίνονταν ως τότε αλλά- ως ενεργό δημιουργό της εμπειρίας, ένα γεγονός πάνω στο οποίο συνθέσε τον ορθολογισμό και τον εμπειρισμό σε μια, κατά κάποιον τρόπο, λειτουργική ενότητα. Έτσι, η πρότερη διαμάχη μεταξύ ορθολογιστών και εμπειριστών, που μελετήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, έπαψε να έχει νόημα και έκτοτε η επιστημολογία έχει στραφεί σε μία κατεύθυνση όπου οι συζητήσεις για την πραγματικότητα και τη γνώση γίνονται με τη συνειδητοποίηση του ρόλου του ανθρώπινου νου στη δόμηση τους⁶.

Συγκεκριμένα για τον τελευταίο αιώνα, η κριτική σκέψη οφείλει πολλά στην Κριτική Σχολή της Φρανκφούρτης που ιδρύθηκε το 1923 από ένα σύνολο θεωρητικών, όπως οι Horkheimer, Adorno, Benjamin, Marcuse και αργότερα ο Habermas, στόχοι των οποίων ήταν να αναδείξουν τους μηχανισμούς αλλοτρίωσης και καταπίεσης στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες.

Συνοψίζοντας, θα έλεγα ότι κριτική της διαλεκτικής σκέψης τοποθετεί τους λόγους σε συγκεκριμένους χώρους, χρόνους και κοινωνικά πλαίσια επιχειρώντας έτσι να προσεγγίσει και μελετήσει τις συνθήκες και μηχανισμούς παραγωγής τους τα οποία, σύμφωνα με τον Foucault, σχετίζονται άμεσα με την γνώση και την εξουσία.

Σχέσεις εξουσίας, παραγωγή/καυονικοποίηση λόγου & κριτική

Η έννοια της εξουσίας στο έργο του Foucault είναι πολυδιάστατη και πολυσήμαντη. Έχοντας διευρύνει τις θεωρήσεις του Gramsci που την ταυτίζουν με την κυριαρχία και την ηγεμονία, το πολυσχιδές έργο του στοχαστή έφερε στην επιφάνεια άλλες διαστάσεις της που τη συνδέουν με την *παραγωγή λόγου και γνώσης* και τη *σχετικότητα/σχεσιακότητα*.

Συγκεκριμένα, η εξουσία για τον θεωρητικό δεν νοείται ως κάτι συγκεκριμένο που υπάρχει και/ή τοποθετείται κάπου, ασκείται προς μία κατεύθυνση και αποτελεί μέσο για να εξυπηρετήσει σκοπούς ορισμένων. Η εξουσία σύμφωνα με τον ίδιο δεν αποτελεί ιδιοκτησία, δεν είναι δύναμη· η εξουσία είναι πάντα μια σχέση και δεν πρέπει να εξετάζεται παρά μόνο σε συνάρτηση με τους όρους που περιλαμβάνει η σχέση αυτή (Foucault, 1987). Ως εκ τούτου, γίνεται αντιληπτή ως μία πολυπλοκότητα σχέσεων και διαδικασιών, πρακτικών, τεχνικών και πολιτικών που κυκλοφορεί διαμέσου των ατόμων και των σχέσεων τους και όχι επάνω τους και μ' αυτόν τον τρόπο παράγεται από κοινωνικές σχέσεις τις οποίες ταυτόχρονα παράγει. Με άλλα λόγια, ο Foucault εισάγει την εξουσία όχι ως κάτι που υπάρχει από μόνο του αλλά σχεσιακά.

Σε μια τέτοια λογική σχέσεων γίνεται αντιληπτή η συνεχής παραγωγή της κοινωνικής πραγματικότητας, μέσα στην οποία εντάσσεται και η αντίστοιχη παραγωγή λόγου, γνώσης και υποκειμένων. Όπως υποστηρίζει ο ίδιος σε μια κοινωνία σαν τη δική μας, αλλά και γενικότερα σε οποιαδήποτε κοινωνία, υπάρχουν πολλαπλές σχέσεις εξουσίας οι οποίες διαποτίζουν, χαρακτηρίζουν και δομούν όλο το κοινωνικό σώμα, οι οποίες δεν μπορούν να εγκαθιδρυθούν, εδραιωθούν και εφαρμοστούν χωρίς την παραγωγή, συσσώρευση, διακίνηση και λειτουργία *λόγων (discourses)*. Ο ίδιος περιγράφει το λόγο ως "μία οντότητα από αλληλουχίες, από σύμβολα, με τρόπο που να αποτελούν αρθρώσεις" (enouncements (*énoncés*)) (Foucault, 1969), έννοια με την οποία υπονοεί τόσο αντιλήψεις και αναπαραστάσεις όσο πρακτικές και διαδικασίες. Εν ολίγοις, στο έργο του Foucault εξουσία, λόγος, γνώση και υποκείμενο συνδέονται με συγκεκριμένους ιστορικούς και κοινωνικούς τρόπους που αναδεικνύουν τις πολλαπλές σχέσεις μεταξύ τους⁷.

⁶ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%BF%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%BD%CE%AF%CE%BA%CE%B5%CE%B9%CE%B1_%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7_%28%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AC%29.

⁷ Πολύ συχνά η σύνδεση όλων αυτών των εννοιών οδήγησε σε παρεξηγημένες ερμηνείες του έργου του. Για παράδειγμα, ο ισχυρισμός "(ε)ίμαστε υποκείμενοι στην παραγωγή λόγων αλήθειας μέσω της εξουσίας και δεν μπορούμε να ασκήσουμε εξουσία παρά μόνο με την παραγωγή αλήθειας" δεν σημαίνει ότι 'η γνώση είναι εξουσία' ή ότι 'η εξουσία είναι γνώση', όπως συχνά αναφέρεται στην κριτική που του ασκείται. Αυτές οι δύο φράσεις υποδηλώνουν ότι η κάθε έννοια μπορεί να αλλοιώσει την άλλη, κάτι το οποίο, σύμφωνα με τον Foucault, δεν μπορεί να συμβεί καθώς η κάθε μία είναι ήδη προϊόν της άλλης.

Ιδιαίτερη βαρύτητα ο Foucault δίνει στους 'λόγους αλήθειας': "(δ)εν μπορεί να υπάρχει άσκηση εξουσίας χωρίς μια συγκεκριμένη οικονομία λόγων αλήθειας η οποία λειτουργεί επιμελώς και στη βάση αυτής της σχέσης." (Foucault, 1980, 93 στο Pickles, 1995). Αυτοί οι 'λόγοι' αποτελούν την έκφραση αμφιβολίας του Foucault για την ύπαρξη μίας αντικειμενικής αλήθειας, η οποία τον οδηγεί στη θεώρηση ότι και η γνώση αποτελεί ένα σύνολο από αποδεκτούς λόγους αλήθειας που έχουν επιβληθεί και καταστεί κυρίαρχοι, ορθοί και κανονικοί μέσα από διάφορες τεχνικές, πρακτικές και μηχανισμούς. Το σημαντικό στο έργο του, με άλλα λόγια, δεν είναι κατά πόσο η γνώση προσεγγίζει την αλήθεια και αν είναι αντικειμενική ή υποκειμενική, πραγματική ή φανταστική, αλλά πώς οι αντιλήψεις και φαντασίες για τη γνώση, οι *λόγοι αλήθειας*, διαμορφώνουν κοινωνική πραγματικότητα και παράγουν κανονικοποιημένες γνώσεις και κυρίαρχες εξουσίες. Επιχειρεί δηλαδή ο Foucault να αναδείξει τους τρόπους με τους οποίους συγκεκριμένες έννοιες και πρακτικές εισάγονται, χρησιμοποιούνται και κυριαρχούν στον λόγο διαμορφώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο 'κανονικές' και 'υποτασόμενες γνώσεις' ('subjugated knowledge') (Foucault, 1987), δηλαδή διαχωριστικές γραμμές, κατηγορίες και περιφράξεις λόγου που λειτουργούν στη βάση δυϊστικών σχημάτων.

Στο σημείο αυτό είναι που εισάγεται μία άλλη σημαντική έννοια που απασχόλησε τον Foucault, την κριτική. Καταλαμβάνοντας τη θέση της αμφισβήτησης της αλήθειας και εξουσίας, σκοπός της κριτικής δεν είναι να αρνηθεί την αλήθεια του λόγου και της γνώσης αλλά να αμφισβητήσει την αλήθεια συσχετίζοντας την με την εξουσία και την ίδια στιγμή να κάνει το ίδιο με την εξουσία για τους λόγους αλήθειας που ενσωματώνει (Foucault στο Falzon et al. (eds.), 2013: 272). Στο ίδιο παράθεμα του Foucault στους Falzon et al. αναδεικνύονται και άλλες πτυχές της κριτικής όπως η απελευθέρωση από τις επιπτώσεις της άσκησης εξουσίας και την αναζήτηση συνθηκών δυνατότητας για την υπέρβαση των περιορισμών της: "(...) (ε)δώ να είσαι κριτικός λειτουργεί μέσα από την απελευθέρωση από τις επιπτώσεις αυτής της ακραίας άσκησης εξουσίας, αποκαλύπτοντας την πλάνη στις συνθήκες δυνατότητας των τεχνικών της, και ως εκ τούτου, σε ορισμένο βαθμό, υπερβαίνοντας τα όριά της." (ό.π.). Παίρνοντας αφορμή αυτήν ακριβώς την φράση, ο Crampton χαρακτηρίζει την κριτική ως "μία πολιτική πρακτική αμφισβήτησης και αντίστασης" (Crampton, 2011: 15) ωστόσο αυτές οι πτυχές μας απασχολούν κατεξοχήν σε επόμενο κεφάλαιο.

Προς το παρόν, θεωρώ σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο κριτικής μπορεί να γίνει κατανοητή και η ερμηνεία του λόγου ως "ένα σύστημα δυνατότητας για γνώση" (Foucault στο Harley, 1989: 3). Και αυτό γίνεται δυνατό καθώς η κριτική σκέψη διερευνά τους τρόπους με τους οποίους ο λόγος κυκλοφορεί μέσα σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής παράγοντας γνώση, υποκείμενα και σχέσεις και, εξ' ου, είναι σε θέση να αμφισβητήσει τα κυρίαρχα και κανονικοποιημένα παραδείγματα του και να αποκαλύψει τις συνθήκες δυνατότητας για την υπέρβαση τους. Μία τεχνική με την οποία μπορούν να μελετηθούν και αναλυθούν τέτοιες διαδικασίες, πρακτικές και μηχανισμοί της εξουσίας συναντάται στο λεξιλόγιο του Foucault με τον όρο 'γενεαλογία', η οποία αποτελεί μία ενδεδειγμένη μελέτη σε βάθος ιστορικού χρόνου, μία μέθοδο που συναντάται ευρύτερα στη φιλοσοφία της επιστήμης.

'Ιστορικιστική στροφή' & παραδείγματα

Όπως σημειώσαμε και προηγουμένως, το ευρύτερο φιλοσοφικό και επιστημολογικό πλαίσιο στο οποίο τοποθετούνται οι προηγούμενες θέσεις του Foucault προσεγγίζει την επιστήμη ως ανθρώπινη κατασκευή που -ως τέτοια- αποκτά τις διαστάσεις ενός κοινωνικό-πολιτιστικού φαινομένου φέροντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ιστορικής του περιόδου. Στις απόψεις αυτές πολύ σημαντικό στοιχείο είναι η σχέση των επιστημονικών κατασκευών με την ιστορία τους υπό ένα τέτοιο σκεπτικό είναι και το εξής παράθεμα της Μιχαηλίδου: "οι επιστημονικές κατασκευές που επιχειρούν να χαρτογραφήσουν την πραγματικότητα παράγονται πάντα σε σχέση (αν και όχι απαραίτητα σε σχέση συνέχειας) με κατασκευές του παρελθόντος, και έτσι δεν είναι ποτέ αθώες. Κουβαλούν την ίδια τους την ιστορικότητα, η οποία διαμορφώνει την οπτική μας με συγκεκριμένο τρόπο και, αν θέλουμε να λογοδοτήσουμε για την οπτική μας, τότε αυτές οι κατασκευές θα έπρεπε να υποβάλλονται στις ίδιες αρχαιολογικές και γενεαλογικές αναλύσεις, όπως και όλα τα κοινωνικά φαινόμενα" (2004: 22).

Σε αυτή τη βάση χρόνου, παρατηρείται μία μετατόπιση του επιστημολογικού παραδείγματος από τις πρότερες αναζητήσεις καθολικών και υπερϊστορικών χαρακτηριστικών στην επίδραση ιστορικών και κοινωνικών παραγόντων,

που όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο κυριαρχούσε ως τότε, σε προσεγγίσεις που θέτουν ως επίκεντρο την ιστορία. Αυτή την 'ιστορικοιστική στροφή' εισήγαγε ο Khun με το έργο του με τίτλο *Η Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων* (2008 [1997]). Σύμφωνα με τον θεωρητικό, κάθε επιστημονική κοινότητα ενστερνίζεται μια συγκεκριμένη παράδοση σκέψης και πρακτικής που αποτελείται από ένα σύνολο αξιωμάτων και παραδοχών. Η αποδοχή τους γίνεται στη βάση μιας κοινής συμφωνίας ανάμεσα στα μέλη της επιστημονικής κοινότητας με τρόπο που δημιουργείται ένα σταθερό υπόβαθρο για τη δραστηριότητα της, το 'παράδειγμα'. Η κοινή αυτή γλώσσα δεν είναι απαραίτητο να γίνεται κατανοητή με τα κριτήρια των επιστημών μιας άλλης εποχής, γεγονός που διαφοροποιεί τη σύνδεση της κάθε επιστημονικής κοινότητας με ένα παράδειγμα. Κατά συνέπεια, και η αλλαγή των παραδειγμάτων μπορεί να ποικίλλει και να είναι ομαλή, επαναστατική ή ανορθολογική⁸.

Ο Kuhn, συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι η εξέλιξη της επιστήμης δεν είναι ευθύγραμμη αλλά αντίθετα μια διαδικασία γεμάτη από συγκρούσεις και περιόδους συνέχειας και ασυνέχειας, 'περάσματα επιστημονικών επαναστάσεων και υφέσεων', όπως τα ονομάζει. Συγκεκριμένα, η συστηματική εργασία και η συσσώρευση γνώσης εντός ενός παραδείγματος δημιουργεί την 'κανονική επιστήμη', η οποία ωστόσο κάποια στιγμή δεν θα είναι σε θέση να λύσει ή να ερμηνεύσει όλα τα προβλήματα -τις 'ανωμαλίες'- στο εσωτερικό της με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα νέο παράδειγμα, ασυμβίβαστο με το προηγούμενο, το οποίο και θα αντικαταστήσει. Μια τέτοια διαδικασία ρήξης και αντικατάστασης μιας επιστημονικής δομής από μια άλλη αποτελεί την επιστημονική επανάσταση, η οποία με τη σειρά της θα οδηγήσει στη δημιουργία μιας νέας κανονικής επιστήμης που θα αντικατασταθεί από μια επερχόμενη, κατά τη διάρκεια της ιστορικής περιόδου που θα διανύσει (Kuhn, 1997). Εντοπίζουμε, έτσι, μια αναλογία σε αυτό που ο Kuhn ονομάζει κανονική επιστήμη και την κανονικοποιημένη γνώση του Foucault.

Μαρξισμός, δομισμός & φεμινισμός

Τις προηγούμενες θέσεις υιοθέτησαν σε μεγάλο βαθμό η μαρξιστική και δομιστική (στρουκτουραλιστική) παράδοση σκέψης, οι οποίες εν αντιθέσει με τις ανθρωποκεντρικές παραδόσεις του προηγούμενου κεφαλαίου, δίνουν μεγάλη σημασία στο κοινωνικό πλαίσιο, τις δομές και τις σχέσεις παραγωγής⁹. Στον Μαρξ, για παράδειγμα, η ικανότητα ανάλυσης και κατανόησης μιας οικονομίας, ενός χώρου/τόπου, μιας κουλτούρας καθώς και συνολικότερα του τρόπου ζωής είναι απόρροια της θέσης του ατόμου στην οικονομική, πολιτισμική και κοινωνική δομή και λιγότερο μια αντιληπτική ικανότητα του νου (Γκαραγκούνης, 2013α: 33). Χωρίς να εμβαθύνω στο τεράστιο έργο του Μαρξ, καθώς δεν αποτελεί αντικείμενο του παρόντος, ωστόσο υπογραμμίζω ότι στο παρόν κεφάλαιο λαμβάνω πόρους σκέψης από τη θεωρία του για την *πραγμοποίηση*, τη μετατροπή του υποκειμένου σε αντικείμενο, καθώς και τις προσεγγίσεις του για τον *διαχωρισμό*, που αποτελεί θεμελιώδη όρο αυτής (Μαρξ, 1858).

Στη συνέχεια αναφέρομαι στους θεωρητικούς του δομισμού, που ανέπτυξαν τις προσεγγίσεις τους στις θεωρίες του Μαρξ και οι οποίοι σε αντίθεση με τους εμπειριστές και θετικιστές, δεν δέχονται την ύπαρξη μιας αντικειμενικής πραγματικότητας που ενυπάρχει στα πράγματα και που αποκαλύπτεται με διάφορες μεθόδους παρατήρησης. Αντίθετα γι' αυτούς, πραγματικότητα, αλήθεια και γνώση παράγονται μέσα από μια πληθώρα κοινωνικών διαδικασιών και πρακτικών που οργανώνονται μέσα από το λόγο. Διάφοροι στοχαστές τοποθετούν το προβληματισμό τους σε ζητήματα κοινωνικής διάστασης της γνώσης και εξουσίας, όπως και ο Foucault που μελετήσαμε προηγουμένως.

Κοντά στις δομιστικές και κριτικές παραδόσεις σκέψης είναι οι θεωρίες και οι προσεγγίσεις του φεμινισμού και του μετα-αποικιοκρατισμού, οι οποίες δίνουν μεγάλη βαρύτητα στη σχέση μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου καθώς και με τον χώρο και χρόνο. Σύμφωνα με τη Μιχαηλίδου, στις φεμινιστικές θεωρίες "το υποκείμενο της γνώσης, όπως και το αντικείμενο της, θεωρούνται διαμορφωμένα από τις συνιστώσες του χώρου και του χρόνου, καταλαμβάνοντας μια σειρά από ιστορικά συγκεκριμένες θέσεις, οι οποίες, ακριβώς λόγω της ιστορικότητάς τους,

⁸ Ομαλή για παράδειγμα στον Karl Popper, ο οποίος στο έργο του *Η λογική της επιστημονικής ανακάλυψης* υποστηρίζει ότι οι επιστημονικές θεωρίες πρέπει να είναι διατυπωμένες με τέτοιο τρόπο ώστε η διάψευση και αντικατάστασή τους από άλλες, νεότερες και ικανοποιητικότερες να είναι δυνατή και αναγκαία (Κάλφας, 1997). Αντίθετα, στον Feyerabend 'η επιστήμη δεν έχει καμία εγγενή αξία και δεν είναι φορέας διανοητικών και αξιολογικών προτύπων' οπότε καμία επιστημονική μέθοδος δεν θα είναι υποχρεωτική στην ελεύθερη κοινωνία που επιδιώκει (Feyerabend, ...).

⁹ Άνθρωπος και δομή αποτελούν έκτοτε και σύμφωνα με την Λεοντίδου "το αιώνιο ζεύγμα της κοινωνικής σκέψης" (2005: 159).

είναι πολλαπλές, ετερογενείς, και πιθανά αντιφατικές” (2004: 21). Τα συγκεκριμένα ρεύματα άσκησαν κριτική στα επιστημονικά συστήματα σκέψης που κατασκευάζουν συστηματικά τα αντικείμενα της έρευνάς τους και τα οποία έχουν συνεισφέρει ιστορικά στη γένεση ταυτοτήτων που υπήρξαν καίριες στη διακυβέρνηση υποκειμένων και πληθυσμών όπως αναλύω περαιτέρω στο επόμενο κεφάλαιο.

Γεωγραφικά & χαρτογραφικά

Σχέσεις εξουσίας & χώρος

Το ζήτημα της εξουσίας έτσι όπως συσχετίζεται με τον χώρο έχει απασχολήσει πολλαπλά τη γεωγραφική σκέψη. Ξεκινώντας σημειώνω ότι οι πιο ορθόδοξες αναλύσεις της εξουσίας, κυρίως στη βιβλιογραφία της πολιτικής και ιστορικής γεωγραφίας, τείνουν να την εξισώσουν με την κυριαρχία. Το *Dictionary of Human Geography* (Gregory et al., (eds.), 2009) στο λήμμα για την εξουσία, αναφέρει ότι, ενώ τη δεκαετία του '80, πολιτικοί και πολιτισμικοί κυρίως γεωγράφοι εξερεύνησαν ορισμένες από τις κατασκευές της ηγεμονίας, όπως θεμελιώθηκε από τον Gramsci, στην επόμενη, τη σκυτάλη πήραν οι φεμινιστικές γεωγραφίες με την ενασχόλησή τους πάνω σε ζητήματα εγκαθίδρυσης και αντίληψης των σχέσεων πατριαρχίας σε διαφορετικά σημεία του κόσμου (Rose, 1993). Από το 1990 και έκτοτε, συμπληρώνει το λεξικό, τα ζητήματα της εξουσίας στη γεωγραφία διευρύνθηκαν, υπό το φως του έργου θεωρητικών του μετα-αποικισμού και μετα-δομισμού¹⁰ και ιδιαίτερα το έργο του Foucault (Gregory et al. (eds.), 2009).

Η σχέση του φιλοσόφου με την επιστήμη της γεωγραφίας ομολογουμένως δεν ήταν σαφής, τουλάχιστον στο πρώτο έργο του, γεγονός που αρχικά αντιμετωπίστηκε με σκεπτικισμό από μία μερίδα γεωγράφων. Χαρακτηριστική είναι η μεταστροφή της άποψής του για τη σημασία της γεωγραφίας σε μία από τις πιο γνωστές για τους γεωγράφους συνεντεύξεις του στους εκδότες του περιοδικού *Herodote*. Έτσι, όταν αρχικά του ζητήθηκε να τοποθετηθεί σχετικά με την απουσία ξεκάθαρης αναφοράς της γεωγραφίας στο έργο του απάντησε εντελώς αφοριστικά: “(κ)ανονικά μιλώντας δεν υπάρχει 'τόπος' στην αρχαιολογία (της γνώσης) για την γεωγραφία (...)” (Gordon, (ed.) (1980): 77) ωστόσο στο τέλος της συνέντευξης δηλώνει ότι αλλάζει γνώμη υποστηρίζοντας ότι “(η) γεωγραφία πρέπει για την ακρίβεια απαραίτητως να βρίσκεται στην καρδιά των προβληματισμών μου” (ό.π.). Οπότε δεν κάνει εντύπωση και το γεγονός ότι σε μεταγενέστερη συνέντευξη του στον ανθρωπολόγο Rabinow συσχετίζει την εξουσία με τον χώρο, σχολιάζοντας emphaticά τα εξής: “(ν)αι. Ο χώρος είναι βασικός σε κάθε μορφή κοινής ζωής. Ο χώρος είναι βασικός σε κάθε άσκηση εξουσίας” (Rabinow, 1982: 140). Συγκεκριμένα, μέσα από το πολυσχιδές έργο του, αναδεικνύονται οι πολλαπλοί τρόποι με τους οποίους η εξουσία χωρικοποιείται και γίνεται εμφανής σε πολλαπλές εκφάνσεις και κλίμακες της ζωής από “τις μεγάλες στρατηγικές της γεωπολιτικής”, τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται και σχεδιάζεται ο χώρος, μέχρι τις “μικρές τακτικές της καθημερινής ζωής (habitat)” (Foucault, 1980: 149) και του σώματος.

Σε ένα άλλο σημείο των κειμένων και λόγων του περιγράφει πιο συγκεκριμένα τις χωρικοποιήσεις της εξουσίας στην εποχή του νεωτερισμού και έκτοτε “(...) ο σχηματισμός λόγων και η γενεαλογία της γνώσης χρειάζονται να αναλυθούν, όχι με όρους τύπων συνείδησης, τρόπων αντίληψης και μορφών ιδεολογίας, αλλά με όρους τακτικών και στρατηγικών εξουσίας (...) που εφαρμόζονται μέσω εμφυτεύσεων, διανομών, οριοθετήσεων, έλεγχο επικρατειών και οργανώσεις σφαιρών επιρροής” (Gordon, (ed.) 1980: 77). Αυτές οι χωρικές στρατηγικές μεταφορές (“spatial strategic metaphors”), όπως τις χαρακτηρίζει, επιτρέπουν την κατανόηση των τρόπων με τους οποίους “οι λόγοι μετασχηματίζονται μέσα, διαμέσου και στη βάση των σχέσεων εξουσίας” (Foucault, 1980: 70). Έτσι, στη βάση προηγούμενου σχολίου μου ότι η εξουσία, ο λόγος, η γνώση και το υποκείμενο στο έργο του Foucault συνδέονται με ιστορικούς και κοινωνικούς τρόπους, εδώ θα πρόσθετα ότι ομοίως συνδέονται με χωρικούς και γεωγραφικούς τρόπους οι οποίοι αναδεικνύουν νέες συσχετίσεις και περιφράξεις, με τη μορφή διαχωριστικών γραμμών και αποκλεισμών στον χώρο.

¹⁰ Αναφέρω 'μετα-δομισμό', σε ακολουθία με το πρωτότυπο, χωρίς να αναλύω περαιτέρω τις προσεγγίσεις για τις διαφοροποιήσεις του με τον δομισμό και ούτε και τη συζήτηση για το κατά πόσο ο Foucault αποτελεί μέρος τους πρώτου ή του δεύτερου.

Συνοπτικά θα έλεγα ότι παρά τη μικρή αρχική αναγνώριση των προσεγγίσεων του για τις χωρικοποιήσεις της εξουσίας ως γεωγραφικές, κάτω από την "επίμονη ηγεμονία του ιστορικισμού" (Soja, 1989:21), τελικά πολλοί σύγχρονοι γεωγράφοι, όπως ο Soja, η Massey, ο Elden, ο Philo και ο Werlen, αναγνωρίζουν την μεγάλη συνεισφορά του στην πρόσφατη θεωρία της κριτικής και μαρξιστικής γεωγραφίας.

Κριτική & μαρξιστική γεωγραφία

Στο τέλος της δεκαετίας του 1970, η κοινωνικό-πολιτική αναταραχή μέσα από την οποία αναδύθηκαν νέες ριζοσπαστικές θεωρίες έφερε στην επιφάνεια τις αδυναμίες εφαρμογής του μοντέλου που πρότεινε η ποσοτική γεωγραφία, που αποτελούσε το κυρίαρχο ως τότε. Υπό το φως των μετα-αποικιστικών και (μετα)δομιστικών προσεγγίσεων και των αντίστοιχων της σχετικότητας/σχεσιακότητας του χώρου¹¹ θεωρητικοί της γεωγραφίας, όπως οι Lefebvre, Soja, Harvey, Allen και Massey κα., περιγράφουν τον χώρο, και κατά συνέπεια την πραγματικότητα, όχι ως στάσιμα και δεδομένα αλλά σε κίνηση, σε σχέση και συνεχώς παραγόμενα μέσα από κοινωνικές σχέσεις και υλικές κοινωνικές πρακτικές. Ο τρόπος με τον οποίο συσχετίζονται οι πολύπλοκες και αφηρημένες αναπαραστάσεις και προσλήψεις της πραγματικότητας και του χώρου από τη ονομάστηκε από τον Soja ως *χώρο-κοινωνική διαλεκτική* (socio-spatial dialectic), την οποία και αναλύω περαιτέρω στο τέταρτο κεφάλαιο.

Ο Harvey, ως εξέχων εκφραστής της διαλεκτικής σκέψης στη γεωγραφία, στο έργο του *Κοινωνική Δικαιοσύνη και Πόλη* (1973) υποστηρίζει ότι είναι αναγκαία η δημιουργία ενός νέου Παραδείγματος στη Γεωγραφία και, ως εκ τούτου, όντας επηρεασμένος από τον μαρξισμό, δημιούργησε "μία Μαρξιστική Γεωγραφία με νέες έννοιες για τον οικονομικό χώρο" (Clocke κ.α. 1991 στο ό.π.: 65). Οι πιο πρόσφατες θέσεις των κριτικών, μαρξιστικών και ριζοσπαστικών¹² ρευμάτων στη γεωγραφία αντιλαμβάνονται τη χωρικότητα τις σχέσεις και τις πρακτικές εξουσίας όχι μόνο αλληλένδετες αλλά εμποτισμένες η μια από την άλλη (Massey, 2009: 19).

Πολιτική γεωγραφία, γεωπολιτική & κριτική γεωπολιτική

Η σχέση μεταξύ γεωγραφίας και μορφών εξουσίας, όπως αυτές γίνονταν αντιληπτές πριν το έργο του Foucault, ήταν περισσότερο εμφανής στα πεδία της πολιτικής γεωγραφίας και της γεωπολιτικής, τα οποία ανάλογα την χρονική περίοδο είτε ταυτίζονταν ή ακολουθούσαν διαφορετικούς δρόμους. Αρχικά και αναφορικά με την πολιτική γεωγραφία, όπως αναφέρει ο Χουλιάρης, δεν υπάρχει μόνον ένας αποδεκτός ορισμός της (στο Τερκενλή (επιμ.), 2007: 201) ωστόσο θα μπορούσαμε να πούμε ότι ως επιστημονικός κλάδος εμφανίστηκε το 1890 από τον Γερμανό γεωγράφο Ratzel ο οποίος, στο βιβλίο του *Politische Geographie* (1897), περιέγραψε το ρόλο της γεωγραφίας 'ως εργαλείο στην άσκηση πολιτικής από τα κράτη'. Αντίστοιχα, τον όρο 'γεωπολιτική' τον εισήγαγε το 1899 ένας πολιτικός επιστήμονας, ο σουηδός Kjellen, ως την 'επιστήμη του κράτους, νοούμενου ως γεωγραφικού οργανισμού, όπως αυτός λειτουργεί στο χώρο', ωστόσο στη συνέχεια υιοθετήθηκε περισσότερο από γεωγράφους, με αποτέλεσμα να συνδεθεί με την πολιτική γεωγραφία. Στην περίοδο αυτή του Ratzel και των πρώτων μεγάλων 'προπολεμικών θεωρητικών' (Kjellen, Ratzel, Haushofer, Mayhan και Mackinder) η γεωπολιτική έχει σαφέστατα κοινές ρίζες με την πολιτική γεωγραφία. Στα χρόνια του μεσοπολέμου, οι δυο σχολές σκέψης ακολουθούν διαφορετικούς δρόμους, γεγονός που οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό, στη στάση τους απέναντι στο κράτος και την πολιτική της ισχύος. Η πολιτική γεωγραφία, σε γενικές γραμμές, ακολουθεί τις φιλοσοφικές και επιστημολογικές αλλαγές της γεωγραφίας, ενώ η γεωπολιτική εμφανίζει μια πιο πολύπλοκη ιστορία.

Αρχικά, το παράδειγμα της γερμανικής Geopolitik συνδέεται με την ανάπτυξη της ναζιστικής ιδεολογίας, με αποτέλεσμα να καταδικασθεί εν γένει η γεωπολιτική θεωρία. Το αποτέλεσμα είναι η απομάκρυνση της από τη διανόηση και τα πανεπιστήμια της Δύσης, από το 1945 και για τρεις περίπου δεκαετίες (Λεοντίδου, 2005:79-81). Η επανεμφάνιση της γίνεται σχεδόν ταυτόχρονα και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού, και κυρίως στη Γαλλία και τις ΗΠΑ.

¹¹ Η σχεσιακότητα/σχετικότητα αποτελεί κεντρική έννοια την περίοδο αυτή. Στις φυσικές επιστήμες, η *θεωρία της σχετικότητας* του Einstein αποτέλεσε τομή μετά την κλασική Νευτώνεια επιστήμη για τον παγκόσμιο απόλυτο χώρο. Έκτοτε, τόσο ο χώρος όσο και ο χρόνος είναι έννοιες σχετικές (Καρακώστας, 2008).

¹² Στις ριζοσπαστικές γεωγραφίες αναφέρομαι συγκεκριμένα στο πέμπτο κεφάλαιο.

Συγκεκριμένα για τη νέα γαλλική σχολή, ο Χουλιάρας σχολιάζει ότι, επιχειρεί να μεταμορφωθεί από μια προσέγγιση που μελετά τον πόλεμο σε μια ανάλυση που ασχολείται με ζητήματα ειρήνης (2007). Αντίστοιχα στις Η.Π.Α., ο τότε Υπουργός Εξωτερικών, Henry Kissinger, επαναφέρει την γεωπολιτική στο επίκεντρο της διεθνούς πολιτικής και διπλωματίας, ως μια έννοια της ρεαλιστικής πολιτικής που ασκείται προς εξυπηρέτηση του εκάστοτε εθνικού συμφέροντος¹³. Η γεωπολιτική της δεκαετίας του '70 συνδέει -και πάλι- τις διεθνείς σχέσεις με τις γεωγραφικές και χωρικές θεωρήσεις. Οι αλληλεπιδράσεις των συστατικών στοιχείων της διεθνούς πολιτικής, την ίδια εποχή, προκαλούν χωρικά φαινόμενα και σκοπός της γεωπολιτικής είναι η μελέτη αυτών των αλληλεπιδράσεων ως συστατικά μέρη ενός όλου ή ενός 'συστήματος', με το λεξιλόγιο του Wallerstein. Η γεωπολιτική ανάλυση την περίοδο αυτή γίνεται συνολική και ολιστική και φαινόμενα που μπορεί να φαίνεται ότι είναι, κατά βάση, τοπικά και ιδιαίτερα, συμπεριλαμβάνονται στην ερμηνεία του όλου, στο οποίο θεωρούνται τμήματα" (Parker, 2002: 35). Αντίθετα, αυτό που χαρακτηρίζει τη γεωπολιτική από τη δεκαετία του '70 μέχρι και σήμερα είναι διακόπτει τις στενές διασυνδέσεις της με το κράτος, τάση που αντανάκλα μια γενικότερη αμφισβήτηση τόσο του ρόλου όσο και της ίδιας της έννοιας του κράτους ως ενδεδειγμένη μορφή οργάνωσης για τον σύγχρονο κόσμο.

Από την άλλη, για την πολιτική γεωγραφία ο Χουλιάρας σχολιάζει ότι η πιο θεμελιώδης αλλαγή που υπέστη από την εποχή των κλασικών θεωρητικών αφορά στην έννοια του 'πολιτικού' (2007: 203). Το ενδιαφέρον της μετατοπίζεται από τη μελέτη της κυριαρχίας και ηγεμονίας που συγκεντρώνεται και ασκείται σε εδαφικότητες, όπως το έθνος-κράτος, στη μελέτη των σχέσεων εξουσίας που αναπτύσσονται σε νέου τύπου χωρικότητες και 'τοπικότητες' (γειτονιά, οικογένεια, υποκειμενικότητες, ταυτότητες κτλ).

Στα μέσα της δεκαετίας του 1980, ακολουθώντας τις ευρύτερες τάσεις στις κοινωνικές επιστήμες, εμφανίζονται νέες κριτικές προσεγγίσεις που επηρεάζουν βαθύτατα το λόγο και τη σκέψη της γεωπολιτικής και της πολιτικής γεωγραφίας. Επηρεασμένες από τα ρεύματα της μετα-νεωτερικότητας (postmodernity), του μετα-δορισμού (post-structuralism) και της κριτικής θεωρίας, οι νέες προσεγγίσεις απορρίπτουν την 'παραδοσιακή γεωπολιτική' ως φορέα μιας αντικειμενικής και διαχρονικής γνώσης. Οι Χουλιάρας και Πετράκου σημειώνουν ότι οι βασικές ιδέες της σχολής είναι ότι αρχικά "υπάρχει μια πολιτική πίσω από όλες τις μορφές γεωγραφικής γνώσης", δεύτερον, ότι αντίστροφα, "υπάρχουν συγκεκριμένες γεωγραφικές υποθέσεις πάνω στις οποίες βασίζονται όλες οι πολιτικές πρακτικές" και τρίτον ότι "για να αποδειχθεί η σχέση αυτή μεταξύ γεωγραφίας και πολιτικής απαιτείται διαρκής αμφισβήτηση αυτών που θεωρούνται ως δεδομένα, σταθερά και μόνιμα" (2007: 205). Η κριτική γεωπολιτική λαμβάνει υπόψη τις νέες σχέσεις εξουσίας που συναρθρώνονται στους νέους γεωγραφικούς χώρους οπότε δεν εξετάζει πλέον μόνο την άρθρωση των σχέσεων μεταξύ κρατών αλλά τη γεωγραφία της εξουσίας όπως αυτή υλοποιείται στον παγκόσμιο πολιτικό, οικονομικό και πολιτισμικό χώρο. Εμπνευσμένα από τις αντιλήψεις του Foucault και του Derrida, αποσκοπεί στην 'αποδόμηση' των γεωπολιτικών αντιλήψεων, εξετάζοντας τις 'γεωγραφικές φαντασίες' δηλαδή τις γεωγραφικές υποθέσεις και νοητικές κατασκευές που επηρεάζουν τη λήψη αποφάσεων στη διεθνή πολιτική. Κύριοι εκφραστές της είναι ο John Agnew, ο Geogrid O' Tuathail και ο Simon Dalby, οι οποίοι μαζί με άλλους θεωρητικούς ασχολούνται με τον εντοπισμό και την ανάλυση των κυρίαρχων γεωπολιτικών αφηγήσεων, μύθων και φαντασιών.

Κριτική χαρτογραφία

Ο ρόλος των κριτικών χαρτογραφιών είναι κομβικός προκειμένου η γεωγραφία να ξεθάψει δεδομένες φαντασίες και να τις προσεγγίσει αναστοχαστικά, όπως είδαμε σε προηγούμενο παράθεμα της Massey. Στην ίδια λογική ο Clayton υποστηρίζει ότι η κριτική χαρτογραφία είναι σε θέση να συνεισφέρει στην ανάδειξη των ευρωποκεντρικών υπαινιγμών που είναι τοποθετημένοι στις κυρίαρχες γεωγραφικές οπτικές παρουσιάζοντας τους τρόπους με τους οποίους "τα αρχαϊκά επιστημολογικά πλαίσια (της γεωγραφίας) έχουν ιστορικά αποτυπωθεί με οπτικούς και διαλεκτικούς τρόπους" (Clayton, 2003: 355).

¹³ Ο O' Tuathail αντιπαραβάλλοντας το ρόλο της υποκειμενικότητας του Mackinder με αυτή του Kissinger, προσδίδει στον πρώτο τον χαρακτηρισμό του 'προνομιούχου Αγγλικού αυτοκρατορικού ανδρισμού' ('a privileged English imperial manhood') ενώ στο δεύτερο τον αντίστοιχο του 'ελιτίστικου εμικρέ κοσμοπολιτισμού' ('an elitist émigré cosmopolitanism') (στο O' Tuathail και Dalby, 2002: 6).

Η βάση της κριτικής σκέψης τοποθετείται αρχικά, αν ανακαλέσουμε τις προσεγγίσεις του προηγούμενου κεφαλαίου, στην οντολογική ερώτηση για τις ίδιες τις επιστήμες και το ρόλο τους. Έτσι θα παρατηρούσαμε ότι, ενώ η επιστήμη της γεωγραφίας στον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο παρουσιάζει παραδείγματα κριτικών προσεγγίσεων (Χατζημικαήλης, Βαΐου, Κουρλιούρος, Λεοντίδου, Παπαδόπουλος, Πετράκου κα.), προβληματισμοί για το πώς λειτουργούν οι χαρτογραφίες μέσα σε σχέσεις εξουσίας δεν απευθύνονται σχεδόν καθόλου¹⁴. Σε παγκόσμιο επίπεδο, αντίθετα, το ρεύμα των κριτικών χαρτογραφιών διευρύνεται συνεχώς, έχοντας την αφετηρία στο έργο του Brian Harley, και πιο συγκεκριμένα στο άρθρο του *Deconstructing the map (Αποδομώντας τον χάρτη)* (1989) όπου αντλώντας από τις ιδέες του Foucault και του Derrida -μεταξύ άλλων- προκάλεσε την πρωτοκαθεδρία του ως επικοινωνιακό εργαλείο και εισήγαγε μία νέα αντίληψη του σύμφωνα με την οποία δεν είναι ουδέτερος αλλά φέρει διαδικασίες "φορτωμένες με εξουσία" ("laden with power") (ό.π.). Οι απόψεις του Harley για τη χαρτογραφία επηρέασαν έκτοτε το έργο θεωρητικών της χαρτογραφίας, γεωγραφίας και λοιπών επιστημών (Bunge, Pickles, Wood, Crampton, Krygier, Dodge, Kitchin, Bureau des Etudes, 3Cs, Cobbarubias, Holmes κτλ.) όπως επίσης καλλιτέχνες, ακτιβιστές και ομάδες αυτών (Fahlstrom, Kanarinka, Bhagat, Mogel, Hackitectura, Iconoclasistas, Anarchitektur κτλ.).

Στις κριτικές χαρτογραφίες, έτσι όπως τις εισήγαγε ο Harley, το σημαντικό δεν είναι η 'εξουσία των χαρτών'¹⁵ που έχει να κάνει με την αναπαραστατική και επικοινωνιακή τους δύναμη να επηρεάζουν μέσα από τις διάφορες τεχνικές και αισθητικές τους εκφορές (προβολές, σύμβολα κτλ.). Στις προσεγγίσεις αυτές ο χάρτης δεν αυτονομείται, δεν είναι ουδέτερος, αλλά αλληλένδετος με αυτούς που τοποθετούνται από πίσω, τον παράγουν και αναπαράγουν. Συνεπώς, αυτό που ενδιαφέρει είναι η εξουσία που είναι εγγεγραμμένη στα υποκείμενα όντας και αυτά, όπως και ο χάρτης, τοποθετημένα σε πλαίσια και σε σχέσεις εξουσίας, παράγωγα και ταυτόχρονα παραγωγικοί τους. Έτσι, χάρτης και υποκείμενα δεν τοποθετούνται 'από έξω' ή 'από πάνω', δεν έχουν δηλαδή αφετηρία οπτικής και εξουσίας. Με άλλα λόγια, η 'εξουσία των χαρτών' είναι 'η εξουσία αυτών που δημιουργούν τους χάρτες', η οποία δεν ασκείται προς ή σε άλλα υποκείμενα αλλά αντίθετα, είναι εγγεγραμμένη μέσα στο ιστορικό και κοινωνικό-πολιτικό τους πλαίσιο και σχέσεις.

Ο Harley, πιο συγκεκριμένα, συνδέσε την εξουσία αυτή με την γνώση τονίζοντας ότι "(η) εξουσία των δημιουργών χαρτών (mapmakers) δεν ασκούνται γενικότερα πάνω στα άτομα αλλά στη γνώση για τον κόσμο" (1989: 13) διευκρινίζοντας ότι η εξουσία δεν υπονοεί απαραίτητα ότι ασκείται σκόπιμα ή κεντρικά (ό.π.). Αυτή η σύνδεση της εξουσίας με τη γνώση, σύμφωνα με τον Foucault, προσδίδει τη διάσταση του λόγου, η οποία όσον αφορά στην χαρτογραφία μετατοπίζει την αντίληψη για τους χάρτες από απλές αναπαραστάσεις του υπάρχοντος γεωγραφικού χώρου σε ένα σύστημα που ενσωματώνει και παρέχει ένα σύνολο κανόνων για την αναπαράσταση της γνώσης (ό.π., 12). Οι χαρτογραφίες, υπό αυτό το πρίσμα, αποτελούν γεωγραφικές φαντασίες που έχουν ρόλο στην παραγωγή γεωγραφικής και χαρτογραφικής γνώσης, υποκειμένων και σχέσεων εξουσίας.

Σε αυτό το πλαίσιο αναδύεται και ο πολιτικός ρόλος τους, αν θεωρήσουμε την πολιτική με την έννοια που συναντάται στον Foucault, ως τις διαδικασίες που σχετίζονται με την παραγωγή της γνώσης και την ανατροπή των κυρίαρχων εξουσιαστικών σχέσεων (...). Χαρακτηριστικό εδώ είναι το εξής παράθεμα του Harley:

"Προτιμώ να συμφωνήσω με τον Foucault στην άποψη ότι όλη η γνώση -και κατά συνέπεια και η χαρτογραφία- είναι ολοκληρωτικά μπερδεμένη με τις μεγαλύτερες μάχες που διαμορφώνουν τον κόσμο μας. Οι χάρτες δεν είναι έξω από αυτούς τους αγώνες ανατροπής των σχέσεων εξουσίας."

(Harley, 1989: 86)

Ως εκ τούτου, οι κριτικές χαρτογραφίες λειτουργούν τόσο ως νέες αφετηρίες οπτικών και αντιλήψεων για τον χώρο, τα υποκείμενα και τις σχέσεις εξουσίας όσο και ως πολιτικές διαδικασίες¹⁶. Ο Crampton περιγράφει ως εξής τα βασικά χαρακτηριστικά τους: (i) συμβάλουν στην οργάνωση και παραγωγή γνώσης για τον κόσμο, με τρόπο που να ενσωματώνουν και *ανεξερευνήτες υποθέσεις* ως όρια που αξίζει να δοκιμαστούν, (ii) αναδεικνύουν μία πολλαπλότητα

¹⁴ Βλ. ομοίως τα σχόλια του πρώτου κεφαλαίου.

¹⁵ 'The Power of Maps' τίτλος βιβλίου του Wood (1992).

¹⁶ Όπως περιγράφω για τις ριζοσπαστικές χαρτογραφίες και χαρτογραφήσεις σε επόμενο κεφάλαιο.

χαρτογραφιών, χαρτογραφήσεων και χωρικής γνώσης, έτσι όπως διαμορφώνεται στις διαφορετικές κουλτούρες και τόπους¹⁷, (iii) διαθέτουν πολιτική διάσταση που αναδεικνύεται από τη σχέση της γεωγραφικής γνώσης με την εξουσία, και τέλος, (iv) διαθέτουν χειραφετητική και ακτιβιστική διάσταση που αναφέρεται είτε στην ανατροπή της επιρροής από τις επίσημες (κυβερνητικές ή κρατικές) γνώσεις ή στην αμφισβήτηση πιο συγκεκριμένων μορφών γνώσης όπως, για παράδειγμα, τα GIS¹⁸ (2011: 17). Τέτοιες κριτικές προσεγγίσεις θα προωθήσουν όχι μόνο την επιστήμη της χαρτογραφίας αλλά και γεωγραφίας ως μορφές παραγωγής γνώσης που λαμβάνουν ολόενα και λιγότερα ως δεδομένα, είναι διαθέσιμες να επαναπροσδιορίσουν τα νοήματα τους και να παραμένουν έτοιμες για το νέο (Clayton, 2003: 355).

Γεωγραφικές φαντασίες, χαρτογραφίες & περιφράξεις λόγων και χώρων εξουσίας

“Μία από τις (πολλές) ικανότητες μας ως δάσκαλοι γεωγραφίας είναι να ξεθάψουμε αυτές τις δεδομένες φαντασίες και να τις θέσουμε σε αμφισβήτηση”
(Massey, 2006: 48)¹⁹.

Στην ίδια λογική με την παρότρυνση της Massey, παρακάτω επιδιώκεται να αναδειχθούν οι περιφράξεις λόγων και χώρων εξουσίας μέσα από μία προσέγγιση στην οποία οι αφηρημένες αναπαραστάσεις και φαντασίες δεν νοούνται χωρίς την τοποθέτησή τους στην εκάστοτε κοινωνικο-πολιτική τους πραγματικότητα.

Γεωγραφικές φαντασίες, τοποθετήσεις, επεκτάσεις & περιφράξεις

Τα κυριότερα κοινωνικο-πολιτικά παραδείγματα της δυτικής επιστημολογίας για τις οργανώσεις χώρων και 'τόπων' πριν τον 15ο και 16ο αιώνα περιγράφουν σχέσεις ή κοινωνίες που κατεξοχήν 'συγκεντρώνονται' σε τόπους και οργανώνονται ιεραρχικά (Allen, 2009). Οι αντίστοιχες προσεγγίσεις της εξουσίας για τις χωρικές μορφές που παίρνει από τις εποχές του Μεσαίωνα μέχρι και τον 19ο αιώνα την αντιλαμβάνονται ως εντεινόμενη σε έναν 'χώρο τοποθέτησης' ('space of emplacement') που αποτελείται από ένα 'ιεραρχικό σύνολο τόπων' ('hierarchical ensemble of places') (Soja, 1989: 156). Τα χαρακτηριστικά αυτά αναπτύχθηκαν παράλληλα ή/και έδωσαν τη σκυτάλη τους στις γνωστές -από το προηγούμενο κεφάλαιο- χωρικές πρακτικές των ευρωπαϊκών εξερευνητικών και αποικιοκρατίας του 15ου μέχρι των αρχών του 20ου αιώνα²⁰, διαμορφώνοντας έτσι τις αντίστοιχες αντιλήψεις σε έναν 'χώρο που εκτείνεται' (space of extension) (ό.,π.). Σε ένα τέτοιο πλαίσιο τοποθέτησης και επέκτασης 'τοποθετώ' τις γεωγραφικές φαντασίες και στη συνέχεια την χαρτογραφία και τις παρελκόμενες περιφράξεις τους.

Εδαφική κυριαρχία, έθνος-κράτος, σύνορα & κατασκευή της ετερότητας

Αντίστοιχα, η παραδοσιακή γεωπολιτική φαντασία κυριαρχείται από μία αντίληψη και πρακτική στην οποία επίκεντρο είναι το κράτος, κάτι που ο O' Tuathail (1998) περιγράφει με τον όρο 'κρατο-κεντρική χωρικότητα' ('state-centric spatiality'). Τα κράτη, ως σταθερές χωρικές οντότητες, οριοθετούνται από αδιαπέραστα σύνορα που προσδιορίζουν με αυστηρό τρόπο τις επικράτειες στο εσωτερικό τους παρέχοντας τον αναγκαίο χώρο για να αναπτυχθούν συγκεκριμένες μορφές εξουσίας. Αυτές οι 'εντοπισμένες μορφές εξουσίας', έχουν μια αφετηρία και μια κατεύθυνση, ασκούνται 'από τα πάνω', συνιστώντας την εδαφική κυριαρχία (sovereignty), αρχή (authority) και ηγεμονία (hegemony). Η διαδικασία "οριοθέτησης και άσκησης ελέγχου πάνω σε μια γεωγραφική περιοχή"

¹⁷ Την πολλαπλότητα αυτή ονομάζει *χωρικοποίηση της γνώσης (spatialization of knowledge)*.

¹⁸ Αυτή η διάσταση διάσταση των χαρτών σκόπιμα δεν αναπτύσσεται στο παρόν κεφάλαιο, καθώς αποτελεί βασική θεματολογία σε επόμενο.

¹⁹ Το παράθεμα προέρχεται από βιβλίο γεωγραφίας που απευθύνεται στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση του Η.Β.

²⁰ Ο αυστηρός γεωγραφικός επεκτατισμός μπορεί να έπαυσε στις αρχές του 20ου αιώνα, που ανακαλύφθηκε και εξερευνήθηκε όλη η έκταση της γης, ωστόσο έκτοτε απέκτησε διάφορα άλλα πρόσωπα χωρικού, εννοιολογικού και πολιτικού επεκτατισμού που εξετάζονται στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου.

περιγράφεται από τον Sack με τον όρο 'εδαφικότητα' ('territoriality') (1986: 19) και αποτελεί μέσο άσκησης κυριαρχίας των κρατών και αναπαραγωγής της υπεροχής ορισμένων εθνών εις βάρος άλλων. Κάτι τέτοιο εξηγεί ο Allen (2009) γίνεται δυνατό καθώς χαρακτηριστικό της κυριαρχίας εκτός από την συγκέντρωσή σε 'περιορισμένα εδάφη' ('bounded territories') είναι η, εν συνεχεία, εξάπλωση της στον χώρο, όπως εξετάζεται λίγο αργότερα.

Αναπαραστάσεις εδαφικής κυριαρχίας: σκάκι & μονόπολη

Η εδαφική κυριαρχία ενός παγκόσμιου πολιτικού χάρτη θα μπορούσε να αντιστοιχηθεί με τις συγκεκριμένες 'θέσεις' τόσο στο σκάκι όσο και τη μονόπολη. Μ' αυτόν τον τρόπο, τα δύο παιχνίδια μπορούν να ιδωθούν ως διαφορετικές αναπαραστατικές εκδοχές -ή διαφορετικοί χάρτες- της παραδοσιακής γεωγραφικής και γεωπολιτικής φαντασίας.

Οι κυρίαρχες γεωγραφικές και γεωπολιτικές φαντασίες έχουν τεθεί στο επίκεντρο κριτικών, σύμφωνα με τις οποίες "(ε)ντός της ίδιας της νεωτερικότητας αναπτύχθηκε μία συγκεκριμένη ηγεμονική πρόσληψη του χώρου και της σχέσης μεταξύ χώρου και κοινωνίας (Massey, 2005: 113). Χαρακτηριστική μεταξύ αυτών είναι και αυτό που ονομάζει ο Agnew 'εδαφική παγίδα' ('territorial trap') (1994), η οποία στηρίζεται σε δύο υποθέσεις: την αντίληψη των κρατών ως 'δοχείων' ('containers') που περιλαμβάνουν κοινωνίες και την πόλωση μεταξύ 'εγχώριου-ξένου'.

Η πρώτη υπόθεση ανακαλεί τις ευρύτερες παραδοσιακές προσεγγίσεις της σχέσης εξουσίας και χώρου που εντοπίζουν μια υπόθεση ισομορφισμού μεταξύ χώρου/τόπου από τη μία και κοινωνίας/κουλτούρας από την άλλη (Massey, 2005: 113) το οποίο εγκαθίδρυσε την αντίληψη ότι ο χώρος και η κοινωνία χαρτογραφούνται το ένα επάνω στο άλλο, "(ο)ι τοπικές κοινότητες διέθεταν τις τοπικότητες τους, οι κουλτούρες τις περιοχές τους και, βέβαια, τα έθνη τα δικά τους έθνη-κράτη", εξηγεί περαιτέρω η Massey(ό.,π.).

Το αποτέλεσμα είναι ότι η χωρικότητα του *κράτους* χαρτογραφεί πάνω της το έθνος και μετατρέπεται σε *έθνος-κράτος* το οποίο λειτουργεί στην βάση της αρχής διατήρησης της κυριαρχίας τους, τόσο στην εδαφικότητα όσο και στο σύνολο του πληθυσμού που αντιστοιχεί σε αυτό. Μία τέτοια επιδίωξη εγγυάται μέσω της περίφραξης και περιφρούρησης των συνόρων και κάθε είδους ορίων στο εσωτερικό τους²¹, της εξασφάλισης της συνοχής και αίσθησης ασφάλειας στους πληθυσμούς και με την ταυτόχρονη δημιουργία απειλής και/ή κινδύνου που προέρχεται 'από έξω'. Οι αντιλήψεις ωστόσο αυτές βασίζονται σε ένα ισχυρά εγγεγραμμένο συλλογικό φαντασιακό καθώς σύμφωνα με τον Anderson "(...) τα μέλη ακόμα και του μικρότερου έθνους-κράτους δεν θα γνωρίσουν ποτέ τα περισσότερα από τα υπόλοιπα μέλη, ούτε θα τα συναντήσουν, ούτε θα ακούσουν γι' αυτά, ωστόσο στο μυαλό του καθενός υπάρχει η εικόνα της κοινότητας τους" (ό.,π.). Έτσι για τον ίδιο, το έθνος-κράτος αποτελεί μια 'φαντασιακή

²¹ Πολλοί γεωγράφοι διαχωρίζουν αναλυτικά ανάμεσα στα σύνορα (borders) και τα όρια (boundaries). Τα πρώτα συνδέονται με τη δημιουργία ενός συνόλου- μια κοινότητας- που εδράζεται στην κυριαρχία του κράτους, ενώ τα δεύτερα αναφέρονται σε άλλους τύπους ομαδοποιήσεων που προκύπτουν μέσα από αποκλεισμούς, συμπεριλήψεις, ή στον προσδιορισμό ποικίλων πολιτικών και κοινωνικών πλαισίων (Paasi, Salter στο Πετράκου και Ιωσηφίδης, 2012: 43).

πολιτική κοινότητα' ('imagined political community') "ως ταυτόχρονα εγγενώς οριοθετημένη και κυρίαρχη." (2006: 6)²².

Η δεύτερη υπόθεση συνδέεται με την προηγούμενη και αποτυπώνει ότι έθνη-κράτη ήταν, κατά κάποιο τρόπο, 'από την αρχή' διαιρεμένα' στην ίδια λογική που ο κοινωνικός χώρος γίνονταν αντιληπτός ως διαχωρισμένος σε ομογενείς περιοχές προσδιορισμένες από διακεκριμένα όρια (Massey, 2005: 114). Λαμβάνοντας δηλαδή υπόψη τον ισομορφισμό της προηγούμενης υπόθεσης, η διάκριση μεταξύ 'εγχώριου-ξένου' διαπερνά υποκείμενα, πληθυσμούς και κοινωνικά σύνολα που είναι εγγεγραμμένα στους οριοθετημένους χώρους/ τόπους και κράτη. Η λογική εδώ ενισχύει την προηγούμενη γεωγραφική φαντασία της συνοχής του έθνους με μία ταυτόχρονη δημιουργία απειλής που προέρχεται 'από έξω'. Ως εκ τούτου, όσοι τοπο-θετούνται 'εκτός' και δεν αποτελούν μέλη της κοινότητας καθίστανται 'ξένοι' που συμπυκνώνουν όλες τις αξιολογικές κρίσεις για το 'άλλο' και που φέρουν επάνω τους τον 'κίνδυνο' που θα απειλήσει την συνοχή της κοινότητας.

Σε μία σύνοψη των προηγούμενων η Πετράκου σημειώνει ότι "(η) κατασκευή εδαφικότητων είναι μια διαδικασία που σκοπεύει να παράγει ένα κοινό έδαφος, ένα περιορισμένο χώρο με εσωτερικές και εξωτερικές διαστάσεις συμπεριλαμβανομένου τον προσδιορισμό ενός κοινού πληθυσμού σε μια συλλογική βάση" (Petracou, 2011:6) και, στη συνέχεια, αναδεικνύει ότι ο διαχωρισμός 'εμείς - άλλοι' "εσωτερικεύεται από τα άτομα, καθώς μετατρέπεται σε προϋπόθεση, μια αναγκαία αναφορά της συλλογικής, κοινοτικής τους αίσθησης, και συνεπώς, για μία ακόμη φορά, της ταυτότητάς τους" (Balibar στο ό.π.). Στην ίδια λογική της εντοπισμένης εδαφικής κυριαρχίας αναπτύσσεται και μία γενικότερη χωρική και εννοιολογική τοποθέτηση και περιήφραξη, η οποία παρότι φαντασιακή, επιτείνει την ένταση των διπλών 'εντός-εκτός' και 'εμείς-άλλοι' και αποτελεί την αφετηρία για δημιουργία διακρίσεων μεταξύ κοινωνιών και εθνών στη βάση της κατανομής τους σε συγκεκριμένους 'τόπους' με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.

Η σύγκρουση των πολιτισμών & Χαρτογραφώντας στερεότυπα

Η σύγκρουση των Πολιτισμών (*Clash of Civilizations*) (1996) & Χαρτογραφώντας στερεότυπα (*Mapping stereotypes*) (2010).

Ο πρώτος χάρτης αναπαριστά τους οκτώ προτεινόμενους διαφορετικούς 'πολιτισμούς', Δυτικός, Λατινοαμερικάνικος, Ορθόδοξος, Ισλαμικός, Σινικός, Βουδιστικός, Ιαπωνικός, Ινδικός και Αφρικανικός, που προτείνει ο Huntington στο βιβλίο του *Η σύγκρουση των Πολιτισμών* (*Clash of Civilizations*) (1996), http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Clash_of_Civilizations_map.png. Αντίστοιχα, ο δεύτερος κωμικός χάρτης αναπαριστά τα στερεότυπα των Αμερικανών για τον κόσμο έτσι όπως τα αποτύπωσε ο σχεδιαστής γραφικών Yanko Tsvetkov, <http://alphadesigner.com/mapping-stereotypes/>. Είναι έκδηλη η ομοιότητα ανάμεσα στους δύο χάρτες, γεγονός που υπαινίσσεται τα κοινά νοήματα μεταξύ του λόγου του πολιτισμού και της κατασκευής ετεροτήτων.

²² Το 'φαντασιακό' εδώ, όπως στην περίπτωση των Said, Gregory, Todorova και Ο' Tuathail, δεν υπαινίσσεται ότι το έθνος-κράτος είναι κάτι ψεύτικο ή κατά φαντασίαν αλλά ότι υλοποιείται στο φαντασιακό των μελών της κοινότητας και ως εκ τούτου δεν μπορεί άμεσα να εποπτευτεί.

Στα χαρακτηριστικά αυτά αναδεικνύεται, για ακόμη μία φορά, η έννοια των περιφράξεων έτσι όπως συνδέεται με την αναπαράσταση και πρακτική μιας εντοπισμένης εξουσίας, τη δημιουργία χωρικών και εννοιολογικών διαχωρισμών και την κατασκευή της ετερότητας. Ωστόσο εκτός από την κυριαρχία σε τόπο και τους παρελκόμενους υπαινιγμούς της οι περιφράξεις εξουσίας έχουν και άλλες προεκτάσεις και επεκτάσεις.

Ηγεμονία & νέες πρακτικές χωρικοποιήσεων

Η νομιμοποίηση της κατανομής του κοινωνικού χώρου σε περιοχές-τόπους' στηρίζεται στο φαντασιακό των αδιαπέραστων συνόρων που χρησιμοποιήθηκε "για κάτι που δεν υπήρχε" (Low και Weiss στο ό.π.) και που επέτρεψε όχι μόνο την κυριαρχία των κρατών πάνω σε εδάφη και πληθυσμούς αλλά και την εξάπλωση της σε παγκόσμιους χώρους και την αναπαραγωγή της υπεροχής ορισμένων εθνών εις βάρος άλλων. Ο Ρανλον χρησιμοποιεί τον όρο 'ιμπεριαλιστική γεωγραφία' ('imperial geograpy') για περιγράψει την κατανομή των χώρων του 19ου και 20ου αιώνα, σύμφωνα με την οποία η κυρίαρχη φαντασία του χώρου ήταν ολοφάνερα συνδεδεμένη με την κυριαρχία σαν να είναι "η μοίρα των μεγάλων, αποικιοκρατικών εθνών να (...) να ασκήσουν κυριαρχία ανά τον κόσμο" (Ρανλον, 2009: 160).

Τέτοιες ηγεμονικές και ιμπεριαλιστικές γεωγραφικές φαντασίες συνδέονται, σύμφωνα με τον Foucault, με την θεωρητικοποίηση και πρακτική του χώρου -τον γεωγραφικό λόγο- με δύο τρόπους -πολύ συχνά αλληλένδετους μεταξύ τους- και συγκεκριμένα με τον προσδιορισμό είτε του χώρου "ως όριο προς υπέρβαση από τις κυρίαρχες, πρωτοπόρες αποικιοκρατικές ή 'πολιτισμένες φυλές'" και/ή "του 'χαρακτήρα' της φυλής", δηλαδή "της προδιάθεσης της για συγκεκριμένους τύπους γεωπολιτικής δραστηριότητας" (Foucault στο ό.π.: 162). Σε σχέση με την δεύτερη παρατήρηση, ο Crampton αναφέρει ότι οι διπλωμάτες της αποικιοκρατίας χάραζαν τα σύνορα μεταξύ των αποικιών χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους πληθυσμούς αποσκοπώντας -αντί για στρατηγικά σύνορα που εξυπηρετούν την άμυνα- να κρατήσουν "τους ιθαγενείς στους τόπους τους" (Noyes στο Crampton, 2007: 72)²³.

Μέσα από το προηγούμενα παράθεμα αναδεικνύεται μία ολόκληρη εποχή ιμπεριαλιστικών τοποθετήσεων και περιφράξεων στη διάρκεια της οποίας ολόκληροι πληθυσμοί 'εδαφικοποιήθηκαν' (Papadopoulos and Tsianos, 2008: 56) μετατράπηκαν δηλαδή σε αντικείμενα της ηγεμονικής εξουσίας. Οι υπαινιγμοί αυτής πολλές που συνδέονται με νέες πρακτικές επιβολής πάνω στα υποκείμενα και τον χώρο' την καταστροφή ή, πολύ συχνά, την ολοκληρωτική εξαφάνιση εδαφών, πόρων και πληθυσμών, την ιδιοποίηση και εκμετάλλευση τους, και σε ένα μεταγενέστερο στάδιο τον σχεδιασμό πολιτικών και τη διοίκηση αυτών προκειμένου τον περαιτέρω έλεγχο και ρύθμισή τους.

Μέσα από τις προηγούμενες περιγραφές γίνονται έκδηλες οι συνδέσεις μεταξύ των διαφοροποιημένων γεωγραφικών και φαντασιακών τρόπων με τους οποίους χώροι και υποκείμενα/πληθυσμοί τοποθετούνται, περιφράσσονται και τίθενται σε διαχείριση. Παρακάτω ανιχνεύεται περαιτέρω η σύνδεση μεταξύ των γεωγραφικών φαντασιών και συγκεκριμένων χωρικοποιήσεων που μελετήθηκαν ως τώρα και της χαρτογραφίας, πάντα μέσα στα συγκεκριμένα χωρο-χρονικά πλαίσια μελέτης και στους συσχετισμούς της με τις αντίστοιχες μορφές και πρακτικές εξουσίας.

Χαρτογραφία & περιφράξεις

Σύμφωνα με τις κριτικές προσεγγίσεις, η οργάνωση των κοινωνιών και η χαρτογράφηση του κόσμου σχετίζονται με τρόπο ώστε το καθένα να διαμορφώνεται και ταυτόχρονα να διαμορφώνει το άλλο, με αποτέλεσμα κοινωνική πραγματικότητα να μην μπορεί να διαχωριστεί από την χαρτογράφηση ως πρακτική και την χαρτογραφία ως επιστήμη. Για να προσεγγίσουμε μία τέτοια διαλεκτική σχέση είναι αναγκαίο να 'τοποθετήσουμε' τόσο τον ρόλο τους όσο και την παραγωγή και αναπαραγωγή των χαρτών μέσα στα κοινωνικοπολιτικά τους πλαίσια δηλαδή στον χώρο και τον χρόνο τους²⁴. Στο προηγούμενο κεφάλαιο προσεγγίσαμε συγκεκριμένα χαρτογραφικά παραδείγματα από διάφορες περιοχές

²³ Το αποτέλεσμα ήταν μία αντίληψη για τα 'καλά σύνορα' που χαράζονταν πάνω σε φυσικά εμπόδια, όπως τα βουνά, τα ποτάμια κτλ., χαρακτηριστικός εκφραστής της οποίας ο Halford Mackinder της 'Κεντρικής Γης' (Crampton, 2011: 72).

²⁴ Κάτι τέτοιο σύμφωνα με τον Foucault θα απαιτούσε γενεαλογική μελέτη ωστόσο κάτι τέτοιο ξεφεύγει από το πλαίσιο της συγκεκριμένης διατριβής και για τον λόγο αυτόν δεν χρησιμοποιώ τον όρο γενεαλογία.

του κόσμου, κατά τη διάρκεια εποχών μέχρι περίπου και τον Μεσαίωνα, που επιλέχθηκαν για να αναδιπλώσουν την εκάστοτε φιλοσοφική (αναπαραστατική) σκέψη για τον κόσμο και τις παρελκόμενες αναζητήσεις για την αλήθεια και γνώση. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, το ενδιαφέρον στρέφεται στην ανάπτυξη καιρίων κοινωνικών και πολιτικών στοιχείων τα οποία σχετίζονται με τις διαδικασίες μέσα στις οποίες η χαρτογραφία αποκτά τους διάφορους ρόλους της και εγκαθιδρύει τις παρελκόμενες περιφράξεις της.

Ανάδυση κυρίαρχης 'δυτικο-ευρωπαϊκής' χαρτογραφίας

Την εποχή μέχρι και τον 17ο αιώνα στον ευρωπαϊκό χώρο δεν έχει ακόμα αρχίσει να αναπτύσσεται η έννοια των εθνικών κρατών με αποτέλεσμα η οργάνωση των κοινωνιών να γίνεται σε επίπεδο φέουδων, βασιλείων και πόλεων. Την ίδια περίοδο, έλαβε χώρα η σημαντικότερη ώθηση στην παραγωγή χαρτογραφικών αναπαραστάσεων -και μαζί με αυτήν και μια σειρά από τεχνικές και πρακτικές (Pickles, 2004). Σύμφωνα με τον Pickles, η εμφάνιση της τυπογραφίας στην Ευρώπη το 15ο αιώνα έδωσε ώθηση και διευκόλυνε τη μοντέρνα χαρτογραφική κουλτούρα δημιουργώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο τη σύνδεση μεταξύ 'τυπωμένου καπιταλισμού' ('print capitalism') και 'χαρτογραφημένου καπιταλισμού' ('mapped capitalism') (Pickles, 2004: 104). Η τυπογραφία μαζί με τη χαρτογραφία έπαιξαν ιδιαίτερο ρόλο στη μεταγενέστερη γέννηση του έθνους κράτους, όχι μόνο ως φαντασίες αλλά και ως πρακτικές και τυποποιημένες μέθοδοι σήμανσης (ό.,π.: 117).

Τα επιστημονικά και τεχνολογικά επιτεύγματα που ακολούθησαν έδωσαν έμφαση και αξία στην ποσοτικοποίηση, τις μετρήσεις και τα αποτελέσματα σε συνδυασμό με τις καινοτομίες στις οπτικές τέχνες (ό., π.: 104) οδήγησαν σε "μια επανάσταση στη σχεδίαση, κατασκευή, διάχυση και χρήση των χαρτών" (ό., π., 98). Ο χάρτης αρχίζει να γίνεται μέρος της εκπαίδευσης και του πολιτισμού άλλα και για πρώτη φορά αντικείμενο της αγοράς (Λιβιεράτος, 2001), ζητήματα τα οποία προσεγγίζονται εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο.

Το 18ο αιώνα, μέσα από τους μεγάλης κλίμακας, σχεδόν συνεχείς πολέμους στα κερσαία εδάφη της Ευρώπης, αρχίζουν να συγκροτούνται στην Ευρώπη τα έθνη κράτη. Υπό το γεγονός αυτό, οι στρατιωτικές επιχειρήσεις δεν μπορούσαν να σχεδιαστούν και να συντονιστούν χωρίς λεπτομερείς και ακριβείς χάρτες. Έτσι, η παραγωγή χαρτών αντιμετωπίστηκε σε εθνική βάση με την ίδρυση στρατιωτικών χαρτογραφικών υπηρεσιών, οι οποίες ξεκίνησαν τοπογραφικές αποτυπώσεις εθνικής κλίμακας και αντίστοιχες κτηματολογικές χαρτογραφήσεις (Pickles στο Cobarrubias, 2009: 8). Ήταν η εποχή που, όπως σχολιάζει ο Harley, η χαρτογραφία αναδύθηκε σαν πρακτική που εντοπίζει, οριοθετεί και αναγνωρίζει φαινόμενα τα οποία στη συνέχεια τοποθετεί σε συγκεκριμένα χωρικά πλαίσια (2000: 220).

Αλληλένδετες με τη δημιουργία των ευρωπαϊκών εθνικών κρατών ήταν οι κυριαρχικές τάσεις ελέγχου και εκμετάλλευσης εδαφών και πέρα από αυτά, οι οποίες οδήγησαν σε αποικιοκρατικά ρεύματα με νέα ηγεμονικά χαρακτηριστικά. Ο 19ος και ο 20ος αιώνας των χαρτογραφήσεων σε διεθνές πλέον επίπεδο -που αφορά και τις υδάτινες εκτάσεις του κόσμου- μπορούν να χαρακτηριστούν ως αιώνες 'ιμπεριαλιστικής επέκτασης' (Pickles, 2004). Την ίδια εποχή, όπως σημειώνει η Λεοντίδου, η γεωγραφία διδάσκεται συστηματικά στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια και ολοένα ισχυροποιείται μέσα από χρηματοδοτήσεις για εξερευνήσεις ανά τον κόσμο, με αποτέλεσμα η Γεωγραφία να θεωρείται 'η επιστήμη της αποικιοκρατίας' (Λεοντίδου, 2005), καθώς ανταποκρινόταν στην ανάγκη για ανακάλυψη και αξιοποίηση νέων τόπων και πρώτων υλών (ό.,π.). Κατά συνέπεια και οι χάρτες της εποχής επανασχεδιάζονται και κατασκευάζονται με ποικίλους αναπαραστατικούς τρόπους που ανταποκρίνονται στις ανακατατάξεις των γεωγραφιών συνόρων των νέων εθνικών κρατών και αυτοκρατοριών.

Μέσα σε ένα τέτοιο γεωγραφικό και ιστορικό πλαίσιο μπορεί να προσεγγιστεί η διαμόρφωση του κυρίαρχου παραδείγματος της *δυτικο-ευρωπαϊκής χαρτογραφίας*, όχι μόνο ως επιστήμη και τεχνολογική πρακτική, αλλά ως διαδικασία που ενσωματώνει "συγκεκριμένες μορφές εξουσίας και αρχής" (Harley, 1989: 14). Συγκεκριμένα, ο Harley με τον όρο "δυτική χαρτογραφία" περιγράφει "τα είδη των τοπογραφικών χαρτών που αρχικά ήταν ορατά στον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό και στη συνέχεια εξαπλώθηκαν και σε άλλες περιοχές του κόσμου μέσα από την Ευρωπαϊκή θαλάσσια επέκταση" (ό.,π.: υποσ. 15). Την ανάπτυξη αυτής μετά τον 17ο αιώνα τη συσχετίζει με δύο χαρακτηριστικά:

τον έλεγχο της τεχνικής παραγωγής και την κοινωνικό-πολιτισμική παραγωγή των χαρτών (ό.,π.: 4). Το πρώτο έχει να κάνει με την προώθηση μιας συγκεκριμένης οπτικής, αντίληψης και επιστημονικής γνώσης για τον κόσμο που όσον αφορά στο χάρτη επιτυγχάνονταν μέσα από τη χρήση των τεχνικών και τεχνολογικών μέσων της κάθε εποχής, αυτό που στο προηγούμενο κεφάλαιο περιγράφηκε ως 'αγωνία' για την αντικειμενική αναπαράσταση του κόσμου. Το δεύτερο χαρακτηριστικό, σύμφωνα με τον Harley, σχετίζεται με ζητήματα πέρα από την επιστημονική και τεχνική πλευρά της χαρτογραφίας, όπως η πολιτική, η εθνικότητα και η τάξη. Καθώς, όπως σχολιάζει, δεν είναι ένα χαρακτηριστικό ορατό, όπως το πρώτο, "πρέπει να διαβάσουμε ανάμεσα από τις γραμμές των τεχνικών διαδικασιών ή του περιεχομένου του τοπογραφικού χάρτη" για να το ανακαλύψουμε (Harley, 1989: 5). Αυτό το κοινωνικο-πολιτισμικό στοιχείο είναι που επαναφέρει την άποψη της ενσωματωμένης εξουσίας στους χάρτες και που υπογραμμίζει την παραγωγική τους δυνατότητα για διαμόρφωση γνώσης και επιρροή.

Στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου, επιχειρώ να συσχετίσω το έργο του Harley -και των μεταγενέστερων του- για τις κριτικές χαρτογραφίες με το αντίστοιχο των μετα-αποικιακών και φεμινιστικών ρευμάτων για τις γεωγραφικές φαντασίες και της κριτικής γεωπολιτικής για τις γεωπολιτικές φαντασίες. Συγκεκριμένα, θα επιχειρήσω να φέρω στην επιφάνεια τις διαδικασίες εκείνες μέσω των οποίων η κυρίαρχη δυτικο-ευρωπαϊκή χαρτογραφία συσχετίζεται με (i) την παραγωγή και κανονικοποίηση του γεωγραφικού και χαρτογραφικού λόγου και γνώσης, και την ίδια στιγμή με (ii) την δημιουργία του δυτικοευρωπαϊκού έθνους-κράτους και τις αποικιοκρατικές και ιμπεριαλιστικές πρακτικές του. Μέσα από αυτήν την προσέγγιση αναδεικνύονται τόσο γεωγραφικές όσο και μεταφορικές (συμβολικές, εννοιολογικές) πτυχές διαφόρων τοποθετήσεων, διαχωρισμών και περιφράξεων του χώρου και των υποκειμένων, κοινός τόπος των οποίων αποτυπώνεται στις γεωγραφικές φαντασίες ή κριτικές χαρτογραφίες εξουσίας.

Αναπαραστάσεις/τεχνικές & παραγωγή/κανονικοποίηση χαρτογραφικού λόγου

Ο Harley συνδέει την επιστήμη της χαρτογραφίας με την έννοια των περιφράξεων σχολιάζοντας ότι "μία πετυχημένη έκδοση της 'κανονικής επιστήμης'" ήταν αυτή που επέτρεψε στους χαρτογράφους "να στήσουν ένα τείχος γύρω από το φρούριο του 'αληθινού' χάρτη" (1989: 4). Αυτός είναι πολύ κοντά σε αυτό που περιγράφει ο Crampton ως χάρτη "με καλούς τρόπους" (2010: 54-55) οι οποίοι -στη βάση της απαίτησης για μία ορθή μορφή και λειτουργία του- συμπεριλαμβάνουν ότι δεν είναι 'απρεπής'²⁵ και 'ανορθολογικός' και δεν "λέει ψέματα"²⁶ (Crampton, 2011: 1). Με αφετηρία τις απαιτήσεις αυτές ένας ακόμα δυϊσμός γεννιέται; αυτός του 'καλού-αληθινού' και 'κακού-απρεπούς' χάρτη, με τον πρώτο να επιβάλλεται ως ορθό πρότυπο και τον δεύτερο να παρεκκλίνει από αυτό, ενδυναμώνοντας έτσι κανονικοποιήσεις του χαρτογραφικού λόγου, στη βάση και των σχολίων του του Dell' Agnese -σε αναφορά των Foucault και Kuhn- ότι οι κανονικές γεωγραφίες που αναπαράγουν χώρους σύμφωνα με τις υπάρχουσες σχέσεις εξουσίας "στην ουσία είναι κανονιστικές." (στο Fall and Minca, 2012: 11)

Οι κανονικοποιήσεις και οι παρελκόμενοι αποκλεισμοί του χαρτογραφικού λόγου στο παρόν ανιχνεύονται σε σχέση με αναπαραστάσεις και τεχνικές που επικράτησαν έναντι άλλων εξυπηρετώντας συγκεκριμένες ανάγκες και σκοπούς και έχοντας εξίσου συγκεκριμένες συνέπειες. Το παρακάτω παράθεμα του Harley σχετικά με τους διάφορους αναπαραστατικούς τρόπους που σχετίζονται με την κυριαρχία του λόγου είναι χαρακτηριστικό: "(ο) κανόνας φαίνεται να είναι 'ο πιο δυνατός, ο πιο εμφανής'. Σε αυτούς που έχουν την δύναμη στον κόσμο πρέπει να προστεθεί η δύναμη στον χάρτη. Χρησιμοποιώντας όλους τους τρόπους του χαρτογραφικού εμπορίου -μέγεθος συμβόλου, πάχος γραμμής, ύψος γραμμάτων, γραμμοσκίαση και σκίαση, την προσθήκη χρώματος- μπορούμε να διακρίνουμε αυτήν την ενδυναμωμένη τάση σε αμέτρητους Ευρωπαϊκούς χάρτες" (Harley, 1989: 7).

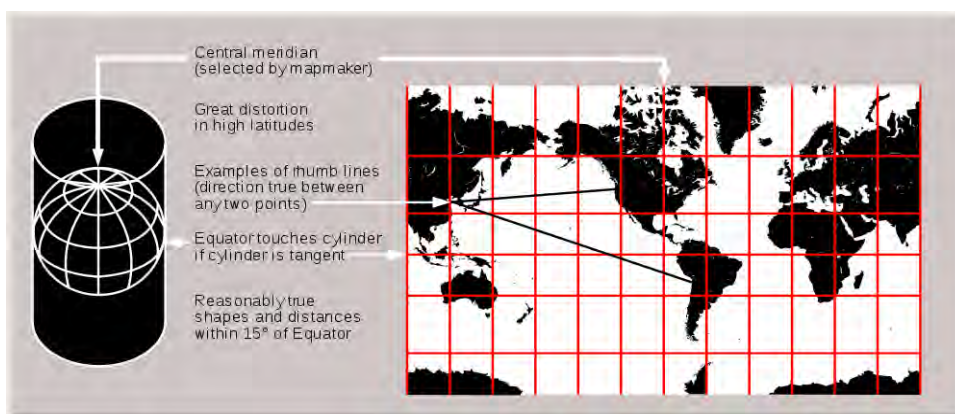
Ως συγκεκριμένο παράδειγμα επικαλούμαι τον χάρτη που χρησιμοποιείται κατεξοχήν σήμερα στο δυτικό λόγο, την εκπαίδευση και τη σύγχρονη διαδεδομένη εφαρμογή του Google Earth είναι ο γνωστός Μερκατορικός. Η αναπαραστατική του λογική βασίζεται σε μία *σύμμορφη* προβολή, στην οποία οι παραμορφώσεις μεγαλώνουν όσο

²⁵ Την έννοια του 'απρεπούς' χρησιμοποίησε ο Pickles στην φράση του: "υπάρχει μία διεστραμμένη αντίληψη του απρεπούς για τους χάρτες" ("there is a perverse sense of the unseemly about maps") την οποία χρησιμοποίησε ο Crampton για να δώσει τον τίτλο του πρώτου κεφαλαίου του στο βιβλίο *Mapping* (2010).

²⁶ Από το 'how to lie with maps' του Monmonier (1996).

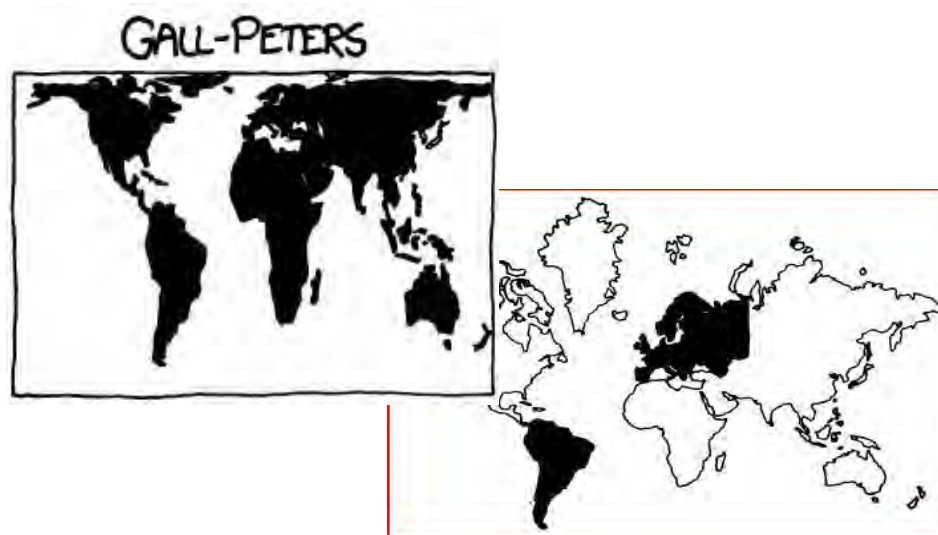
αυξάνει η απόσταση από τον Ισημερινό και πλησιάζει τους πόλους. Το αποτέλεσμα είναι ότι ο Μερκατορικός χάρτης δεν παρουσιάζει με πιστότητα τα σχετικά μεγέθη των εκτάσεων και ηπείρων του κόσμου. Για παράδειγμα, η Ευρώπη καταλαμβάνει συγκριτικά μεγαλύτερη έκταση από ηπείρους όπως η Αφρική και η Νότια Αμερική. Δεν είναι τυχαίο που ο χάρτης έχει δώσει σημασία στο μέγεθος της Ευρώπης και των συμπεριλαμβανομένων χωρών, λαμβάνοντας υπόψη την τοποθέτηση των κέντρων χαρτογραφικής παραγωγής και αναπαραγωγής της εποχής. Κατά αυτόν τον τρόπο, ο δυτικό-ευρωπαϊκός χάρτης που τοποθετεί την Ευρώπη στο κέντρο μέσω μιας 'ορθής οπτικής' δεν είναι αποτέλεσμα σύμπτωσης, αντίθετα, προϊόν και ταυτόχρονα διαμορφωτής μίας δυτικο-ευρωπο-κεντρικής γεωγραφικής φαντασίας που από τον 17ο αιώνα μέχρι και σήμερα επιχειρεί να περιγράψει έναν 'ορθό' κόσμο και πραγματικότητα με τους αντίστοιχους υπαινιγμούς και περιφράξεις για τους χώρους και τους πληθυσμούς που περιγράψαμε νωρίτερα.

Προβολή Mercator & Gall Peters

Μερκατορική προβολή & υπαινιγμοί.

Η Μερκατορική προβολή είναι σύμμορφη ή *ισοκυλινδρική* και έχει χρησιμοποιηθεί κατεξοχήν στην κατασκευή και σύνθεση ναυτικών χαρτών. Μια απλοποιημένη έκδοση της χρησιμοποιείται σήμερα στους ψηφιακούς χάρτες της Google.

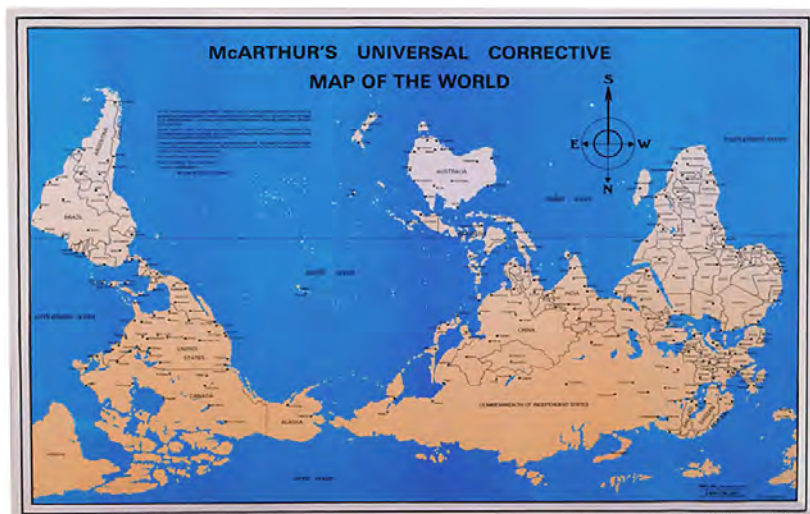

Στη Μερκατορική προβολή, αριστερά, η έκταση της Ευρώπης είναι παρόμοια με αυτή της Νότιας Αμερικής και της Αφρικής ενώ στην αντίστοιχη των Gall-Peters η ομοιότητα αυτή αναιρείται.

Ο Peters, δημιουργός της προβολής που παρέθεσα συνδυαστικά, δήλωσε για τον Μερκατορικό χάρτη ότι "είναι μια εντελώς λανθασμένη εικόνα, και ιδιαίτερα όσον αφορά στις περιοχές των μη-λευκών. (...) (ο χάρτης) υπερεκτιμά τον

λευκό και παραποιεί την εικόνα του κόσμου προς όφελος των αποικιοκρατών της εποχής” (στο ό.π.). Η προβολή του Peters²⁷ βασίστηκε σε ένα άλλο κυλινδρικό ανάπτυγμα που διατηρεί ίσες τις περιοχές με αποτέλεσμα όλες οι χώρες της γης να διατηρούν το ακριβές σχετικό μέγεθος μεταξύ τους (Crampton, 2011: 92). Ωστόσο, η εμφάνιση της προβολής του Peters ενώ στην αρχή δεν προκάλεσε το ενδιαφέρον των χαρτογράφων στην πορεία 'ξεσήκωσε το μένος' τους (ό.π.: 86-94). Ο πρώτος λόγος, σύμφωνα με τον Crampton, ήταν γιατί η προβολή έγινε ιδιαίτερα δημοφιλής -λαμβάνοντας υπόψη τα αντίτυπα που κυκλοφόρησαν- και ο δεύτερος ότι οι απόψεις του Peters, κυρίως στο βιβλίο του *The New Cartography (Η Νέα Χαρτογραφία)* (1983) ήταν ιδιαίτερος ρηξικέλευθος για την εποχή του.

Χάρτης McArthur

Ο χάρτης του McArthur (1979).

Μια ιστορία λέει ότι ο αυστραλός χαρτογράφος ως φοιτητής στο μάθημα των Χαρτογραφικών Προβολών παρουσίασε αυτόν τον χάρτη και κόπηκε. Στην πορεία βέβαια, κατάφερε να πείσει για την ορθότητα της χαρτογραφικής του σκέψης.

Τόσο η περίπτωση του Peters όσο και το παράδειγμα του χάρτη του McArthur θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως “μη συμμορφωμένοι χάρτες” (“nonconforming maps”), περιγραφή με την οποία ο Harley αναφέρθηκε σε χάρτες που διέπονται από κανόνες και τρόπους έκφρασης διαφορετικούς από “τα standards της 'αντικειμενικότητας', 'ακρίβειας' και 'αλήθειας'”, συνδέοντας τους, έτσι, με τους αποκλεισμούς τους από την κυρίαρχη χαρτογραφία στη βάση 'της αίσθησης του άλλου' (1989: 5).

Το χαρτογραφικό 'άλλο' αντανακλά μία συνολικότερη 'κατασκευή της ετερότητας' που, όπως είδαμε και από το προηγούμενο κεφάλαιο, βασίζεται σε διαφορετικές αντιλήψεις για τον χώρο, την πραγματικότητα και τα γεγονότα σε επίπεδο φιλοσοφίας²⁸ και/ή κουλτούρας²⁹. Σε αυτές τις προσεγγίσεις, οι κριτικές του παρόντος εστιάζουν στις πολιτικές διαστάσεις της χαρτογραφίας που συνδέονται με τον λόγο, την γνώση και την εξουσία καθώς και με τους παρελκόμενους διαχωρισμούς και περιφράξεις.

Ως εκ τούτου, οι προηγούμενες χάρτες του Peters και του McArthur αναδεικνύουν ζητήματα περί του τι θεωρείται λογικό, αποδεκτό και κανονικό όχι μόνο για τους χάρτες και τις αντιλήψεις για τον κόσμο και τη γνώση αλλά και τις κατεστημένες σχέσεις εξουσίας. Αν λάβουμε επίσης υπόψη και το σχόλιο του Crampton ότι την εποχή που εμφανίστηκαν οι προηγούμενοι χάρτες δεν υπάρχει σχεδόν καμία αναφορά στη γεωγραφική βιβλιογραφία για το ρόλο των χαρτών που να τους συνδέουν με την εξουσία και την εκμετάλλευση (2011: 94) τότε οι Peters και McArthur

²⁷ Παρότι ο Gall ήταν αυτός που έβαλε τις βάσεις για την προβολή στα τέλη του 19ου αιώνα, ο Peters ήταν αυτός που την ολοκλήρωσε και εισήγαγε στα τέλη της δεκαετίας του '60 και τις αρχές του '70 (Crampton, 2011: 87-90).

²⁸ Όπως αναλύσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο τη διάκριση μεταξύ πραγματικότητας και φαντασίας που αφορά σε φιλοσοφικό επίπεδο.

²⁹ Όπως για παράδειγμα η διάκριση που κάνει ο Latour μεταξύ 'πολιτισμένης' και 'βάρβαρης' γεωγραφίας ('civilised' and 'savage' geography) την οποία τοποθετεί στο πλαίσιο αναζήτησης εξήγησης μεταξύ 'επιστημονικής' και 'πρωτόγονης' κουλτούρας, <http://territories.indigenouknowledge.org/exhibit-10>

καθίστανται πρωτοπόροι μίας *μη κανονικής* και *μη κανονιστικής* χαρτογραφίας και γεωγραφίας, στη βάση των προσεγγίσεων του Foucault, Khun και Dell' Agnese.

Χαρτογραφικές αναπαραστάσεις, έθνος-κράτος & σύνορα

Έθνη κράτη, σύνορα καθώς και περαιτέρω διαχωρισμοί εντός των ευρωπαϊκών επικρατειών υλοποιήθηκαν μέσα από χάρτες, αναπαραστάσεις και γεωγραφικές φαντασίες. Πιο συγκεκριμένα, και όπως αναπτύχθηκε νωρίτερα, για να εγκαθιδρυθούν συγκεκριμένες πρακτικές που διασφαλίζουν και αναπαράγουν το έθνος-κράτος πρέπει πρώτα να υπάρχει μια συγκεκριμένη οπτική και αντίληψη για το εθνικό έδαφος και, ως εκ τούτου, για τα εθνικά σύνορα. Χαρακτηριστικό που συνδέεται με τέτοιες περιφραγμένες γεωγραφικές φαντασίες είναι οι μονοσήμαντες αναπαραστάσεις των εθνών-κρατών που τα καθιστούν αποκλειστικές μονάδες άσκησης ισχύος (Agnew, 1994) και αρνούμενες να αναγνωρίσουν τις διαφοροποιήσεις και τον δυναμισμό τους. Συγκεκριμένα, η παγίωση συγκεκριμένων αντιλήψεων για τα έθνη-κράτη καθιστά όχι μόνο τη λειτουργία τους συγκεκριμένη αλλά -ακόμα σημαντικότερα- την ύπαρξή τους αναμφισβήτητη, σαν ο κόσμος να ήταν πάντα έτσι. Σχετικά με αυτήν την κανονικοποίηση που αφορά στις αντιλήψεις για το έθνος-κράτος παραθέτω την Massey που επιβεβαιώνει ότι “το έργο της γενίκευσης της μορφής του έθνους-κράτους σε παγκόσμια έκταση προβλήθηκε ως πρόοδος, ως ‘φυσικό’” (2005: 113). Προκειμένου να εξηγήσω περαιτέρω τα σχόλια αυτά θα επικαλεστώ τον πολιτικό χάρτη που κυριαρχεί στην σύγχρονη δυτική γεωγραφική φαντασία, όπως για παράδειγμα αυτόν που χρησιμοποιεί το National Geographic.

Παγκόσμιος πολιτικός χάρτης 'παζλ'

Παγκόσμιος πολιτικός χάρτης 'παζλ'

Πέρα από τα χαρακτηριστικά που έχουμε ήδη σχολιάσει, όπως η ευρωποκεντρική του τοποθέτηση και η καρτεσιανή μονοσήμαντη αντίληψη για την αναπαράσταση και γνώση, είναι σημαντικό να προσθέσουμε ένα ακόμη που αναφέρεται στην επίμονη αναπαραστατική διαφοροποίηση μεταξύ κρατών μέσα από τους έντονα διαφορετικούς χρωματισμούς του. Τα διάφορα κράτη εμφανίζονται και λειτουργούν ως 'κομμάτια ενός παζλ' που έχουν μία συγκεκριμένη θέση στη συνολική εικόνα του κόσμου και, την ίδια στιγμή, είναι σε θέση “να αποσπαστούν από το γεωγραφικό τους πλαίσιο” (Anderson, 2006: 175). Σε αυτή τη λογική, ο παγκόσμιος χώρος γίνεται αντιληπτός ως φυσικά ασυνεχής, διαχωρισμένος στις επιμέρους περιοχές των εθνών-κρατών που τοποθετούνται με μονοσήμαντο τρόπο σε περιοχές μέσω των συντεταγμένων τους. Αντίστοιχα, το σχήμα του κάθε 'κομματιού του παζλ' διατηρείται στη συλλογική γεωγραφική φαντασία “ως λογότυπο” (ό.π.) με αποτέλεσμα παρόμοιοι χάρτες να έχουν τη δυνατότητα,

σύμφωνα με τον Wood, “να επιτελέσουν το σχήμα της κρατικότητας”, 2010: 31), αλλά και πέρα από αυτό στη βάση των προσεγγίσεων του Anderson για τις υλικές μορφές της φαντασίας που είδαμε νωρίτερα, *την ίδια την κρατικότητα*.

Χαρτογραφικές πρακτικές, ιμπεριαλισμός & διαχείριση

Στο πλαίσιο των κριτικών προσεγγίσεων, ο Pickles αναφέρει ότι, ο τρόπος με τον οποίο η χαρτογραφία και γεωγραφία παράγονται ως γεγονότα και πραγματικότητα δεν είναι τίποτα λιγότερο από την “ίδια την κοινωνική και πολιτική παραγωγή της ορθολογικότητας” και ακόμα πιο συγκεκριμένα, όπως διατυπώνει, του “ευρωπαϊκού κοινωνικού γίνεσθαι” (*‘European socius’*) (2004: 123). Ως εκ τούτου, η γέννηση του έθνους-κράτους και η δημιουργία συνόρων καθώς επίσης ο ευρωπαϊκός επεκτατισμός και η αποικιοκρατία είναι μεταφορικά και κυριολεκτικά συνδεδεμένα με την χαρτογραφία και τις χαρτογραφικές πρακτικές, τεχνικές και διαδικασίες (ό.,π.: 108).

Δημιουργία χαρτών και ιμπεριαλισμός “τέμνονται με τον πιο βασικό τρόπο”, σχολιάζει και ο Edney, αναφερόμενος στον διαλεκτικό (1999: 1), ο οποίος αποτυπώνεται στη φράση του ότι “(η) αυτοκρατορία μπορεί να έχει προσδιορίσει την έκταση του χάρτη, αλλά η χαρτογράφηση προσδιόρισε τη φύση της αυτοκρατορίας.” (ό.,π.: 2). Κάτι τέτοιο επιτεύχθηκε, αρχικά, μέσα από τις γεωγραφικές φαντασίες επεκτατισμού που μελετήθηκαν νωρίτερα και, στη συνέχεια, μέσα από τη χαρτογραφία ως εργαλείο. Δεν είναι τυχαίο ότι η επέκταση των Ευρωπαϊκών θαλασσοπόρων αποικιοκρατικών δυνάμεων συνδέεται με την αδιαπραγμάτευτη επικράτηση του Μερκαντορικού χάρτη για τον κόσμο, καθώς η προβολή στην οποία αναπτύχθηκε απεικονίζει τις οριζόντιες κατευθύνσεις της πυξίδας σαν ευθείες γραμμές, διευκολύνοντας μ' αυτόν τον τρόπο τη ναυσιπλοΐα της εποχής μέχρι και σήμερα καθώς και μία σειρά άλλων επεκτατικών πρακτικών επιβολής.

Ο ρόλος της χαρτογραφίας ως εργαλείο για την ικανοποίηση ιμπεριαλιστικών πρακτικών σχολιάστηκε και από τον O' Tuathail ο οποίος διατύπωσε ότι “(η) λειτουργία της χαρτογραφίας ήταν να μετατρέψει τον κυριευμένο χώρο σε ένα κατανοητό και ταξινομημένο ιμπεριαλιστικό έδαφος” (1996: 3). Ομοίως και ο Clayton (2003) αναδεικνύει ότι “η χαρτογραφία έπαιξε έναν σημαντικό ρόλο στην ιμπεριαλιστική αυτό-νομιμοποιούμενη κατασκευή του χώρου ως καθολικού, μετρήσιμου και διαιρέσιμου”, γεγονός που νομιμοποίησε περαιτέρω “δραματικά ιμπεριαλιστικά διαβήματα”. Μεταξύ αυτών αναφέρει αρχικά την εδαφικοποίηση πληθυσμών και ταυτοτήτων, που οδήγησε στην ενσωμάτωση των εδαφών σε ένα διοικητικό/διαχειριστικό πλαίσιο και σε μία διαδεδομένη γνώση ενός ευρωπαϊκού συστήματος χωρικής οργάνωσης που βασίζεται σε έθνη-κράτη (Clayton, 2003).

Στις κριτικές προσεγγίσεις έχουν προβληματίσει ιδιαίτερα και οι τρόποι με τους οποίους η δυτικο-ευρωπαϊκή χαρτογραφία έχει ιστορικά κανονικοποιήσει συγκεκριμένες αντιλήψεις και γνώσεις για τον κόσμο συμβάλλοντας στην περιθωριοποίηση -ακόμα και αποσιώπηση- άλλων που θεωρήθηκαν ότι δεν συμμορφώνονται με το πρότυπο . Περιστατικά επιβολής της δυτικοευρωπαϊκής χαρτογραφίας και περιθωριοποίησης διαφορετικών αντιλήψεων, γνώσεων και τρόπων συσχέτισης με τον χώρο έχουν αποτυπωθεί στο έργο διάφορων χαρτογράφων και γεωγράφων (Wood, 2010, Pickles, 2004, Stallmann, 2012, Turnbull, 2000, Massey, 2005 κτλ.). Ο Stallmann, για παράδειγμα, αναφέρει ως 'τραύμα' το αποτέλεσμα τέτοιων αποκλεισμών που έχουν υποστεί οι περιθωριοποιημένες κοινότητες στα χέρια των 'χαρτογραφικά κυρίαρχων κρατών' (*'map-wielding states'*) (2012: 18), πρακτικές που έχουν αντίκρισμα όχι μόνο στη νοηματοδότηση των τόπων αλλά και στα δικαιώματα πάνω στη γη και τους πόρους και, κατά συνέπεια, στον προσδιορισμό των ίδιων των κοινοτήτων.

Ο Wood χρήζει ειδικής αναφοράς καθώς έχει ερευνήσει πλήθος επίδικων υποθέσεων σε εθνικά ή διεθνή δικαστήρια που έχουν κληθεί να αποφασίσουν πάνω σε ζητήματα εδαφών που διεκδικούνται από αυτόχθονες και ιθαγενείς κοινότητες (2010: 138-142). Από τα βασικά συμπεράσματά του είναι ότι ένα κρατικό δικαστήριο δεν είναι σε θέση να αναγνωρίσει τον τρόπο με τον οποίο οι ντόπιες κοινότητες ιθαγενών αντιλαμβάνονται τον τόπο τους και διαμορφώνουν αναπαραστάσεις γι' αυτόν και, για τον λόγο αυτό, πολύ συχνά απαιτείται η συμμόρφωσή των κοινοτήτων “με τα είδη των ιστορικών ενδείξεων που είναι συνήθη στα δικαστήρια” (Wood, 2010: 140). Κάτι τέτοιο υπονοεί την αναγκαιότητα για χάρτες που να γίνονται αντιληπτοί από τα δικαστήρια, δηλαδή με σαφή προσδιορισμό των τόπων και αποτύπωση των ορίων τους, και σε αυτή τη λογική τα είδη των χαρτών που έχουν παραχθεί από τους

αυτόχθονες αποκλείονται σχεδόν εξ' ολοκλήρου. Γίνεται εμφανής, με άλλα λόγια, η επιβολή αφομοίωσης των 'άλλων' χαρτογραφικών -και όχι μόνο- λόγων στον κυρίαρχο. Ελάχιστες είναι, όπως αναφέρει ο Wood, είναι οι περιπτώσεις αναγνώρισης των διαφορετικών χαρτογραφικών τρόπων απόδειξης της σχέσης των αυτοχθόνων με τη γη τους, μία εκ των οποίων αφορά την περίπτωση δικαστηρίου της Αυστραλίας που κλήθηκε να αποφασίσει σε ζητήματα ορίων του Fitzroy Crossing. Οι ιθαγενείς απογοητευμένοι από τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονταν αποφάσισαν να κάνουν ακόμα πιο κατανοητή στο δικαστήριο τη σχέση τους με τη γη και, ως εκ τούτου, δημιούργησαν ένα είδος χάρτη με ιστορίες για τους τόπους τους που πέρασαν προφορικά από γενιά σε γενιά. Το δικαστήριο υποδέχτηκε τον χάρτη μέσα από τον οποίο κατανόησε τις διαφορετικές συσχετίσεις των ιθαγενών με τη γη τους. Ένα χαρακτηριστικό μέρος της δήλωσής του είναι και το εξής: "(...) τα σύνορα μεταξύ των Αβορίγινων ομάδων είναι σπάνια ξεκάθαρα. Είναι πολύ ανοικτά στην ανθρώπινη μετακίνηση που τα διασχίζει. Οι άνθρωποι της ερήμου ορίζουν τη σύνδεσή τους με τη γη πολύ περισσότερο με όρους ομαδοποιήσεων τοποθεσιών (groups of sites), τις οποίες αντιλαμβάνονται ως σημεία στο χώρο παρά ως περιοχές με σύνορα". Παρ' όλα αυτά, η τελική απόφαση του δικαστηρίου κάθε άλλο παρά στην ίδια λογική με την προηγούμενη αναγνώριση ήταν καθώς εκφράστηκε με μια μεγάλη λίστα από συντεταγμένες που προσδιόριζε σύνορα (ό.π: 142).

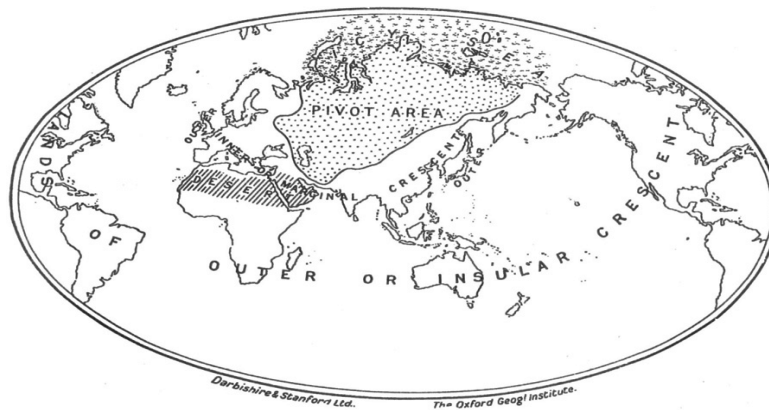
Σε μία σύνοψη της κριτικής για την χαρτογραφία, οφείλουμε να αναφέρουμε την περίφημη φράση του Nietschmann ότι περισσότερη γη έχει χαθεί από χάρτες παρά από όπλα ('more land is lost by the map than by the gun') (στο Wood, 2010: 135) η οποία παραπέμπει στην αντίστοιχη του Said (1989) ότι ο αγώνας για τη γεωγραφία μπορεί να είναι πιο επικίνδυνος μέσα από 'ιδέες, σχήματα, εικόνες και φαντασίες' απ' ό,τι με 'στρατιώτες και κανόνια', υπογραμμίζοντας αμφότερες, για άλλη μία φορά, τη στενή σχέση ανάμεσα στις γεωγραφικές φαντασίες, τη χαρτογραφία και τις μεταφορικές περιφράξεις εξουσίας. Την ίδια στιγμή και όσον αφορά συγκεκριμένες πρακτικές χωρικοποιήσεων, είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε το ρόλο της κυρίαρχης χαρτογραφίας η οποία έχει συνεισφέρει σε πολλαπλούς χωρικούς εντοπισμούς και τοποθετήσεις εδαφών και πληθυσμών στην εγκαθίδρυση συνόρων και περιφράξεων καθώς και στον σχεδιασμό στρατηγικών επέμβασης ή εκμετάλλευσης των περιφραγμένων πόρων και πληθυσμών και, τέλος, και την ανάπτυξη πολιτικών διαχείρισης τους προκειμένου την διοίκηση. Και έτσι όπως οι ηγεμονικές αναπαραστάσεις, στην πάροδο των χρόνων, αποκωδικοποίησαν με ορθολογικό τρόπο τη γη, ταξινόμησαν τους φυσικούς πόρους, τα δημογραφικά χαρακτηριστικά και τον τύπο της παραγωγής αποτέλεσαν λειτουργικό εργαλείο στην ανάπτυξη των καπιταλιστικών πρακτικών διακυβέρνησης. Ωστόσο αυτά είναι ζητήματα με τα οποία ασχολείται το επόμενο κεφάλαιο.

Χάρτες προπαγάνδας & παραγωγή/κανονικοποίηση λόγου και χώρου

Σύμφωνα με τον Pickles (2004), οι χάρτες προπαγάνδας αποτελούν τα βασικά παραδείγματα των χαρτών που υπόκεινται στην *τρίτη κρίση αναπαράστασης*, μετά την πρώτη και δεύτερη που μελετήθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, η οποία πλέον αφορά σε αλλοιώσεις που οφείλονται στην πρόθεση του εκάστοτε δημιουργού. Χαρακτηριστικό των χαρτών αυτών, πέρα από τις αναπαραστατικές τους αλλοιώσεις, είναι ότι φέρουν μια σειρά από νοήματα και περιεχόμενα τα οποία έχουν ποικιλοτρόπως συμβάλει στη διαμόρφωση λόγων και χώρων εξουσίας στο εκάστοτε πλαίσιο όπου έχουν αναδυθεί.

'Κεντρική Γη'

Παρόμοια μεταφυσική διάσταση με τις 'γεωγραφικές πραγματικότητες' των θαλάσσιων τεράτων των μεσαιωνικών *mapra mundi* απέκτησε πολλούς αιώνες αργότερα η 'Κεντρική Γη' ('Heartland') ως μία νέα εστία πραγματικών ή μεταφυσικών φόβων. Σύμφωνα με τον Mackinder, αποτελούσε μια τεράστια περιοχή, σε σχήμα καρδιάς, που περιλάμβανε την κεντρική Ρωσία, τη δυτική Σιβηρία και την κεντρική Ασία. Όποιος είχε τον έλεγχο αυτής της περιοχής –και στη συγκεκριμένη περίπτωση η Ρωσία– ήταν εν δυνάμει παγκόσμια δύναμη.

Κεντρική Γη του Mackinder (1904).

“Αυτός που κυβερνά την Ανατολική Ευρώπη κυβερνά την Κεντρική Γη, αυτός που κυβερνά την Κεντρική Γη κυβερνά το Παγκόσμιο Νησί, αυτός που κυβερνά το Παγκόσμιο Νησί κυβερνά τον Κόσμο.” (Mackinder, 1904).

Ο χάρτης αυτός που αναπαριστά την οπτική του Mackinder θεωρήθηκε από τον Ο' Tuathail “ίσως ο πιο γνωστός χάρτης στην γεωπολιτική παράδοση” (Ο' Tuathail, 1996: 31) καθώς έθεσε τις βάσεις για τη διαμάχη μεταξύ ηπειρωτικής Ρωσίας και ναυτικής Αγγλίας και, στη συνέχεια, για την έκρηξη των δύο Παγκόσμιων Πολέμων και τον μεταγενέστερο 'Ψυχρό Πόλεμο'. Οι χάρτες γεωπολιτικής που συνδέουν την πολιτική εκείνης της περιόδου με την εδαφική κυριαρχία ξεπήδησαν μέσα από την συγκεκριμένη αναπαράσταση και στην πορεία έγιναν γνωστοί ως χάρτες προπαγάνδας.

Χάρτης προπαγάνδας Σε επιφυλακή!

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό παράδειγμα χάρτη προπαγάνδας, αποτελεί και ο συγκεκριμένος του 1921. Σύμφωνα με τον Peter Barber, τον διευθυντή της Χαρτογραφικής Συλλογής της Βρετανικής Βιβλιοθήκης, την περίοδο εκείνη η νεοσυσταθείσα Σοβιετική Ένωση απειλούνταν από επιδρομή, χολέρα και κοινωνικές αναταραχές οπότε ανέθεσε σε φημισμένους σχεδιαστές να δημιουργήσουν χάρτες 'Μπολσεβίκικης προπαγάνδας'. Χρησιμοποιώντας τον χάρτη της Ευρωπαϊκής Ρωσίας και των γειτονικών περιοχών, ο Moog σχεδίασε ένα πορφυροντυμένο Μπολσεβίκο φρουρό να νικάει τους 'λευκούς' εισβολείς, αναπαράσταση που σύμφωνα πάλι με τον Barber συνέβαλε δραστικά στον προσδιορισμό της Σοβιετικής Ένωσης στη Ρωσική λαϊκή φαντασία.

Σε επιφυλακή! (*Be on guard!*), Dimitri Moog (1921).

Ten of the greatest Maps that changed the world

<http://www.dailymail.co.uk/home/moslive/article-1272921/Ten-greatest-maps-changed-world.html>

Μετα-πολεμικός Νέος Παγκόσμιος Χάρτης

Παράδειγμα χαρτών προπαγάνδας και ο επόμενος χάρτης, ο δημιουργός του οποίου προτείνει έναν 'Νέο Κόσμο' στον οποίο θα υπάρχουν τρεις βασικές υπερδυνάμεις -οι Η.Π.Α., η Σοβιετική Ένωση και το Η.Β.- οι οποίες θα διασφαλίζουν μια "Νέα Παγκόσμια Ηθική Τάξη για μόνιμη ειρήνη, δικαιοσύνη και ανασυγκρότηση του κόσμου" όπως σημειώνεται και πάνω στον χάρτη. Οι ιδέες του Gomborg στηρίχθηκαν στο λόγο του Προέδρου Roosevelt για τις Τέσσερις Ελευθερίες (1941) που νομιμοποίησε τη συμμετοχή των ΗΠΑ στον Β' Π.Π., τον οποίο και παραθέτει στα σχόλια στο κάτω μέρος του χάρτη. Αν και ατομική πρωτοβουλία του χαρτογράφου, ωστόσο διάφορες θεωρίες συνωμοσίας για τη 'Νέα Παγκόσμια Τάξη' στήριξαν το λόγο τους στην αναπαράσταση αυτή.

Μετα-πολεμικός Νέος Παγκόσμιος Χάρτης (*Post-War New World Map*), Maurice Gomberg (1942). <http://www.bigmapblog.com/2012/gombergs-infamous-new-world-order-map-1942/>

Αναπαραστάσεις 'Πρώτου - Δεύτερου - Τρίτου Κόσμου'

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ο χωρικός διπολισμός ενσωματώθηκε στον λόγο του Ψυχρού Πολέμου που χώρισε τον πλανήτη στη βάση ιδεολογικών αντιπαραθέσεων ανάμεσα στις χώρες που, από τη μία, προσδιορίζονταν από τη συμμετοχή τους στο NATO -ο λεγόμενος 'Πρώτος Κόσμος' της πρώην 'Δύσης'- και, από την άλλη, ήταν υποκείμενες στη Συνθήκη της Βαρσοβίας και των λοιπών προ-κομμουνιστικών χωρών -ο 'Δεύτερος Κόσμος' της πρώην 'Ανατολής'. Υπήρχε ωστόσο ένα σύνολο χωρών που δεν συμπεριλαμβάνονταν σε κανέναν από τους δύο αυτούς κόσμους στο οποίο, ο Alfred Sauvy το 1952 έδωσε την ονομασία 'Τρίτος Κόσμος'.

Γεωγραφικά φαντασιακά 'Πρώτου-Δεύτερου-Τρίτου Κόσμου'

Επίλογος: Γεωγραφικές και χαρτογραφικές περιφράξεις & σύγχρονη 'παγκόσμια' διάχυση

Συνοψίζοντας, θα ήθελα να δώσω έμφαση στα εξής σημεία που αναπτύχθηκαν στο παρόν κεφάλαιο: αρχικά, οι δυτικο-ευρωπαϊκές γεωγραφικές φαντασίες και χαρτογραφίες, ιδωμένες στο παρόν ως κυρίαρχες, έχουν προσδιορίσει πολλαπλά τον χώρο, τα υποκείμενα και τους πληθυσμούς, μέσα από μια λογική τοποθετήσεων, διαχωρισμών -συχνά διπολικών-, κανονικοποιήσεων καθώς και περαιτέρω περιφράξεων.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό που αναδείχθηκε κατά μήκος του κεφαλαίου είναι ότι οι γεωγραφικές φαντασίες χαρτογραφούνται πάνω σε λόγους όπως ο 'οριενταλισμός', η 'τροπικότητα', ο 'πολιτισμός' και ο 'χριστιανισμός', όλοι εναλλακτικές εκφορές μιας ιστορίας επιβολής και εκμετάλλευσης (Bankoff, 2001, 2004). Εδώ, είναι ενδιαφέρον να υπογραμμίσουμε ότι οι τρόποι με τους οποίους οι προηγούμενοι λόγοι έχουν, ορχικά, αναμιχθεί μεταξύ τους και, στη

συνέχεια, αφομοιωθεί από τη γλώσσα της επιστήμης και την υπόσχεση της προόδου της κάθε εποχής τους, ήταν αυτοί που νομιμοποίησαν αποικιοκρατικές και περαιτέρω ιμπεριαλιστικές πρακτικές, όπως εκμεταλλεύσεις, απαλλοτριώσεις και καταστροφές εδαφών, βιαιοπραγίες, συγκρούσεις και αφανισμούς πληθυσμών κτλ..

Κατά αντιστοιχία με τη φράση της Todofova ότι "(κ)άθε εποχή είχε τη δική της 'Ανατολή'" (1997: 12), κοινός τόπος αυτής της ιστορίας είναι ότι κάθε εποχή έχει τους δικούς της 'τόπους', τόσο περιοχές όσο και υποκείμενα/πληθυσμούς, που 'κατασκευάζονται' αλλά που, επίσης, τη διαμορφώνουν. Ως εκ τούτου, και η εποχή μετά τις τελευταίες ψυχροπολεμικές ιδεολογικές αντιπαραθέσεις που χαρακτηρίστηκε από μία 'παγκόσμια' διάχυση γεωγραφικών φαντασιών και πραγματικοτήτων συνοδεύτηκε από τις αντίστοιχες σχέσεις εξουσίας στη βάση νέων αναπαραστάσεων, πρακτικών και τεχνολογιών τοποθετήσεων, διαχωρισμών και περιφράξεων.

Ανάδυση 'παγκοσμιοποίησης', νέες σχέσεις εξουσίας & επιστήμη της χαρτογραφίας

Η σύγχρονη παγκοσμιοποίηση, αρχικά, ως έννοια με πολλαπλές σημασίες που δύσκολα προσδιορίζονται και, ταυτόχρονα, ως πραγματικότητα που αφορά και προβληματίζει με πολλαπλούς τρόπους αποτελεί σίγουρα μια διαδικασία που έχει επιφέρει νέα και πιο σύνθετα περιεχόμενα στις εκφορές και πρακτικές της εξουσίας. Σύμφωνα με τον Mattelart (2010), η παγκοσμιοποίηση κατέχει μια ηγεμονική εξουσία μέσα από την οποία μπορεί να οργανώσει και να αποκωδικοποιήσει όλη τη σημασία του κόσμου. Μία τέτοια ηγεμονική διάχυση εξουσίας, με άλλα λόγια, μετασηματίζει τις παγκόσμιες σχέσεις και πραγματικότητες και αντίστοιχα τους νέους λόγους και φαντασίες. Μία περαιτέρω εμβάθυνση σε ζητήματα παγκοσμιοποίησης που έχουν να κάνουν με τη διάχυση των χωρικοτήτων εξουσίας και την, συνεπαγόμενη, συγκάλυψη των περιφράξεων γίνεται στο επόμενο κεφάλαιο, ωστόσο προς το παρόν είναι σημαντικό να υπογραμμιστούν ορισμένα χαρακτηριστικά της που προηγούνται χρονικά και τα οποία σχετίζονται με τη μετατόπιση από τις γεωγραφικές φαντασίες στις αντίστοιχες 'υλικότητες'. Συγκεκριμένα παρακάτω μεταφέρω τις αφηγήσεις του κεφαλαίου μέχρι τώρα για τις αφηρημένες γεωγραφίες της 'Ανατολής - Δύσης' και τις ιδεολογίες του 'Πρώτου - Δεύτερου' Κόσμου στις γεωγραφίες του 'Βορρά - Νότου' και 'Πρώτου - Τρίτου' Κόσμου, οι οποίες συνοδεύονται από τις αντίστοιχες επιστήμες και τεχνολογίες της παγκοσμιοποίησης, εντός των οποίων φυσικά η χαρτογραφία και η χαρτογραφική τεχνολογία.

'Βορράς - Νότος', 'Πρώτος - Τρίτος' Κόσμος & νέες γεωγραφίες διαχωρισμών

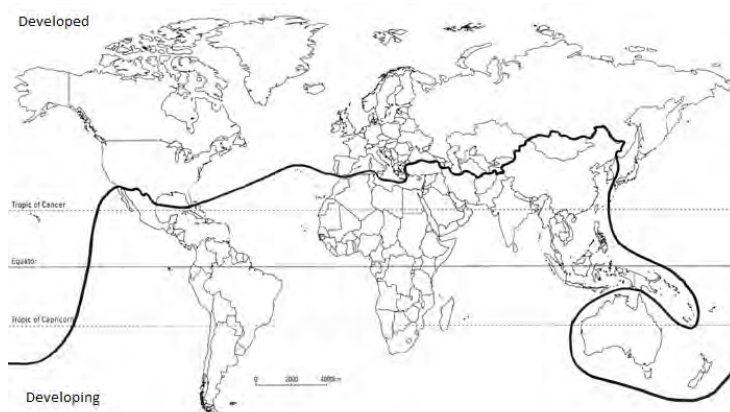
Καθοριστική για την τελευταία μετατόπιση του προσανατολισμού της κυρίαρχης γεωγραφικής φαντασίας -πριν από την γενικευμένη διάχυσή της- από την 'οριζόντια' επέκτασή της ως 'Ανατολή-Δύση' σε μία 'κάθετη' 'Βορρά-Νότου' αποτέλεσε η πτώση του Τείχους του Βερολίνου, το 1989. Ένα γεγονός τέτοιας κομβικής γεωπολιτικής σημασίας ήταν καθοριστικό για τη μετέπειτα αντίληψη του κόσμου στη βάση διαφορών στην υλική ευημερία (Parker, 2002: 319).

Προκειμένου να εξηγήσω παραθέτω ένα άλλο περιστατικό λίγα χρόνια πριν την πτώση του Τείχους. Συγκεκριμένα, το 1980, ο πρώην Καγκελάριος της Γερμανίας, Willy Brandt, στην περίφημη *Αναφορά* του (*The Brandt Report*) εισήγαγε τη διχοτομία μεταξύ 'Βορρά-Νότου' την οποία προσδιόρισε με όρους 'πλούσιων-φτωχών' χωρών στη βάση λογικών οικονομικής, βιομηχανικής και τεχνολογικής ανάπτυξης. Σύμφωνα με τις περιγραφές του, η διχοτομία τοποθετείται ανάμεσα στις χώρες του Βορείου Ημισφαιρίου, τη Δυτική Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική και τις περισσότερες χώρες της Ασίας και, από την άλλη, τις περιοχές γύρω από τον Ισημερινό και το Νότιο Ημισφαίριο, εκτός από την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία.

Η 'γραμμή' του Brandt

Στη λογική του νέου 'κάθετου προσανατολισμού της ανάπτυξης' η παλιότερη 'οριζόντια' φαντασιακή διαίρεση του κόσμου μεταξύ 'Ανατολής - Δύσης' περιορίστηκε εκατέρωθεν των χωρών του Τείχους του Βερολίνου, όπου ακόμα και σε αυτές τις περιοχές δημιούργησε την φαντασία των Ανατολικών χωρών ως "συνώνυμες της βιομηχανικής

καθυστέρησης³⁰, της έλλειψης προχωρημένων θεσμών και κοινωνικών σχέσεων και των πολιτισμών που χαρακτηρίζονταν από ανορθολογισμό και δεισιδαιμονίες έχοντας μείνει ανεπηρέαστοι από τον δυτικό Διαφωτισμό” (Todoroa, 1997: 11-12). Σταδιακά ο όρος της 'Ανατολής' ατόνησε στο δημόσιο λόγο ενώ ο αντίστοιχος της 'Δύσης' συνεχίζει να χρησιμοποιείται “για να χαρακτηρίσει και να αναλύσει τον δυτικό κόσμο και το σύνολο του.” (ό.π.). Αντίστοιχα, η φαντασία του 'Δεύτερου' κόσμου του πρώην ανατολικού μπλοκ υποχώρησε, καθώς δεν ανταποκρίνονταν σε μια υπαρκτή σφαίρα επιρροής, και έδωσε τη θέση της στη διχοτόμηση μεταξύ 'Πρώτου – Τρίτου' κόσμου που ακολουθεί την προηγούμενο λογική ταξινόμησης των χωρών σε 'αναπτυγμένες' και 'υποανάπτυκτες', σύμφωνα με την οικονομική απόδοση και συμβολή τους στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία. Η χρήση του όρου με τα χρόνια σταδιακά έγινε πιο άτονη καθώς διάφορες σύγχρονες φωνές προβλημάτισαν για τις αναχρονιστικές και ανακριβείς εννοιολογήσεις του (Rodney, 1972) καθώς συνεχίζει να διατηρεί αποικιοκρατικές αντιλήψεις και να αναπαράγει ανεδαφικούς διαχωρισμούς και ανισότητες. Αυτές ακριβώς τις παγκοσμιοποιημένες γεωγραφίες ανισοτήτων και εξάρτησης προσεγγίζω παρακάτω.

Η 'γραμμή' του Brandt που χωρίζει τον 'πλούσιο Βορρά' από τον 'φτωχό Νότο'.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Brandt_Line.png

Φωτογραφία της γης τη νύχτα & γεωγραφίες ανισοτήτων

Γεωγραφίες ανισοτήτων Βορρά – Νότου: φωτογραφία της γης τη νύχτα (2000).
 Από το σύστημα δορυφόρων του Defense Meteorological Satellite Program (DMSP) της NASA και του US Geological Survey.
<http://visibleearth.nasa.gov/view.php?id=55167> & <http://earthobservatory.nasa.gov/Features/Lights/>.
 Αξιοπρόσεχτο είναι το γεγονός ότι οι περισσότερες περιοχές που παραμένουν στο σκοτάδι βρίσκονται στο Νότιο Ημισφαίριο οπότε θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο χάρτης αυτός αποτυπώνει μία γεωγραφία ανισοτήτων μεταξύ Βορρά-Νότου.

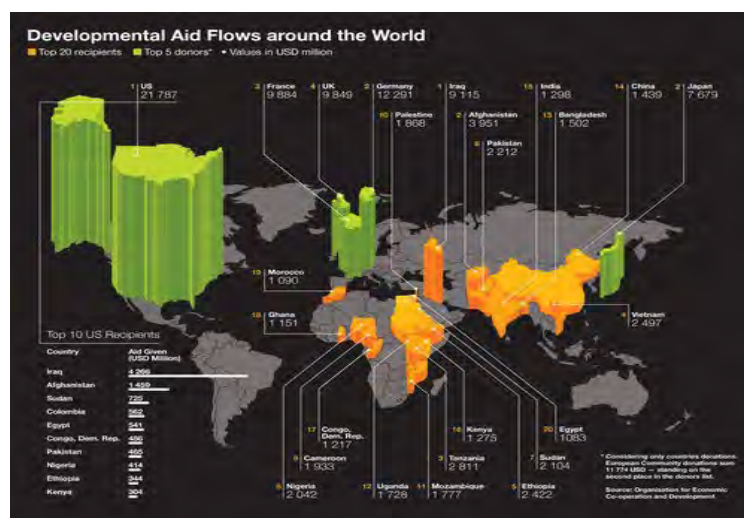
³⁰ Το επιχείρημα της Todoroa για την 'καθυστέρηση' όπως συσχετίζεται με τη διάσταση του χρόνου που εισάγεται για να προσδιορίσει τα νέα χαρακτηριστικά εξέλιξης και προόδου είναι πολύ ενδιαφέρον (σχετικά βλ. ό.π., 11-12 αγγλικό).

Η ταξινόμηση του κόσμου στη βάση της γραμμής διαχωρισμού του Brand αναδιπλώνει ένα πλήθος πραγματικών ανισοτήτων μεταξύ των δύο πόλων που σχετίζονται με την ικανοποίηση των υλικών αγαθών και οι οποίες καθίστανται ορατές και μέσα από αναπαραστάσεις-φωτογραφίες, όπως η προηγούμενη. Την ίδια στιγμή, μία τέτοια ταξινόμηση λειτουργώντας σε ένα εννοιολογικό επίπεδο περιορίζει τον 'αδύναμο' πόλο σε μία ομογενοποιημένη, πολιτιστικά μη διαφοροποιημένη μάζα ανθρωπότητας. Κατ' αντιστοιχία, επίσης, με προηγούμενες ηγεμονικές πρακτικές που ήταν συγκεκριμένες πίσω από τη ρητορική της 'μεταλαμπάδευσης του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού στους απολίτιστους και άθεους τροπικούς πληθυσμούς', η αντίστοιχη νέα ηγεμονία της 'ανάπτυξης' συσχετίζεται ποικιλοτρόπως με τις ρητορικές της 'πεινάς', του 'αναλφαβητισμού' και των 'καταστροφών' καθώς και, σύμφωνα με τον Escobar, της 'αδυναμίας' ('powerlessness'), της 'παθητικότητας' και της 'αδράνειας' (1995: 9).

Ως εκ τούτου, οι σύγχρονες αναπαραστάσεις πληθυσμών σε δεδομένους ανά τον κόσμο τόπους 'σε κίνδυνο', και σε αντιστοιχία με όσα μελετήθηκαν στο κεφάλαιο, "κλειδώνουν (τους πληθυσμούς) στην τύχη του τόπου χωρίς την πιθανότητα διαφυγής" (Paradopoulos and Tsianos, 2008) και τους καθιστούν χρίζοντες 'βοήθειας'. Επακόλουθο αυτών είναι τα διάφορα είδη σύγχρονων εξωτερικών παρεμβάσεων στους τόπους και τις ζωές των πληθυσμών, τα οποία εντείνουν το κλίμα παρακολούθησης και επιτήρησης τους. Σε ένα τέτοιο σκεπτικό και ο Walters υπογραμμίζει τη λογική των αναπαραστάσεων εντοπισμένων -και πιο συγκεκριμένα 'απελπισμένων'- πληθυσμών οι οποίες "μπορούν πολύ εύκολα να επανεγγραφούν μέσα στους λόγους του νόμου και της τάξης, και να χρησιμοποιηθούν για να υπογραμμίσουν την ανάγκη για ακόμα σκληρότερους ελέγχους" (Walters στο Isin, 2008: 201).

Ροές αναπτυξιακής βοήθειας & γεωγραφίες εξωτερικής παρέμβασης

Τις δεκαετίες του '80 και '90 θεωρητικοί από τις αναπτυγμένες χώρες ανέπτυσαν νέες πολιτικές προκειμένου να λύσουν το πρόβλημα της φτώχειας και τα -εκτιμώμενα από τους ίδιους- προβληματικά κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα των χωρών της Αφρικής, Ασίας και Λατινικής Αμερικής (Bankoff, 2004: 27). Έτσι, ένας δυτικός παρεμβατισμός όλων των ειδών -από επενδύσεις, πολιτικές βοήθειας και στήριξης, επιστήμη, τεχνολογία, πληροφορία, κουλτούρα και πρότυπα- διαίρεσαν για ακόμη μία φορά τον κόσμο σε 'δωρητές' και 'αποδέκτες' (ό.π.). Η 'βοήθεια' και 'ανακούφιση' αναπτυξιακής και ανθρωπιστικής μορφής, τα προγράμματα οικονομικής στήριξης και 'δομικής προσαρμογής' αποτέλεσαν ορισμένα από τα βασικά στοιχεία του κυρίαρχου λόγου και πρακτικής για την 'διεθνή συνεργασία για την ανάπτυξη'. Τέτοιες δράσεις 'υποστήριξης' προβληματίζουν ιδιαίτερα καθώς, αντί να ενδυναμώνουν τους πληθυσμούς σε κίνδυνο προκειμένου να αναλάβουν δράση και να αναστρέψουν, ενδεχόμενα, την κατάσταση που βιώνουν, τους καθιστούν μονίμως σε μία σχέση εξάρτησης από τους δωρητές της 'παγκόσμιας φιλανθρωπίας'.

Γεωγραφίες ανισοτήτων: ροές αναπτυξιακής βοήθειας ανά τον κόσμο

Ανάδυση σύγχρονης χαρτογραφικής επιστήμης

Η μετάβαση της χαρτογραφίας σε επιστήμη, στα μέσα του 20ου αιώνα, μετατρέπει σταδιακά την ανάγκη για γνώση και αναπαράσταση του χώρου που ήταν έκδηλη στις χαρτογραφήσεις μέχρι και τον 19ο, σε ανάγκη για προσδιορισμό συγκεκριμένων χαρακτηριστικών του, όπως η πυκνότητα, τα χαρακτηριστικά ενός πληθυσμού κτλ., τα οποία μελετούνται στο επόμενο κεφάλαιο. Το γεγονός αυτό χαρακτηρίζει μια γενικότερη μετάβαση από την αναπαράσταση της χωρικής και κοινωνικής πραγματικότητας (θεωρία) στην δημιουργία και παραγωγή του χώρου (πρακτική) (Lefebvre, 1991), η οποία συνέβαλλε στον διαχωρισμό μεταξύ θεωρίας και πρακτικής. Δηλαδή, ενώ μέχρι και τον 19ο αιώνα ο χαρτογράφος ήταν αυτός που μπορούσε να εκφράσει λόγο για τους χάρτες και ταυτόχρονα να τους δημιουργήσει, μέσα από μία ενότητα λόγου και πρακτικής, τον 20ο αιώνα ήταν αυτός που μελετούσε και δημιουργούσε επιστήμη μέσα από τη σχέση του με τη θεωρία και όχι με την πρακτική κατασκευής τους που θεωρήθηκε τεχνική και, μεταγενέστερα, τεχνικό επάγγελμα.

Πατέρας της σύγχρονης επιστημονικής/επικοινωνιακής χαρτογραφίας θεωρείται ο Arthur Robinson, υπεύθυνος της Χαρτογραφικής Διεύθυνσης της εκκολλαπτόμενης Υπηρεσίας Πληροφοριών των Η.Π.Α. (Office of Strategic Services, OSS). Κατά τη διακεία του Β'Π.Π., η υπηρεσία παρήγαγε τους χάρτες για τις Συμμαχικές Διαβουλεύσεις των Προέδρων Roosevelt και Churchill (Crampton, 2011: 54) και αντίστοιχα στόχος του Robinson ήταν να αποτυπώσει με βέλτιστο τρόπο τις στρατιωτικές τοποθεσίες μέσω αξιόπιστων χαρτών που θα εξασφάλιζαν τη μέγιστη δυνατή ακρίβεια. Χρησιμοποιώντας μια σειρά από εμπειρικούς πειραματισμούς που βελτίωσαν την ακρίβεια των χαρτών, ο Robinson θεωρείται ο πρώτος σύγχρονος χαρτογράφος που, μέσα από τη θεώρηση της αντικειμενικότητας και της λειτουργικότητας, κατέστησε τη χαρτογραφία σε επιστημονικό και επικοινωνιακό εργαλείο(ό.π.).

Οι πρώτες ανησυχίες για τη μεταπολεμική χαρτογραφία αφορούσαν στο ρόλο της ως επικοινωνιακό εργαλείο της πληροφορίας για το έδαφος και τον χώρο στην υπηρεσία της αποδοτικότητας. Επιστήμονες και χρήστες εντός και εκτός της ακαδημαϊκής κοινότητας τη εποχής εστίαζαν κυρίως σε τεχνικά και οργανωτικά ζητήματα των χαρτών που είχαν να κάνουν ως επί το πλείστον με τη λειτουργία τους. Στην πορεία, άρχισαν να αναδύονται εντονότεροι προβληματισμοί σχετικά με την μετατροπή της χαρτογραφίας σε επιστήμη, οι οποίοι ομοίως την συνέδεαν με τον μέχρι τότε λειτουργικό χαρακτήρα της, ο οποίος πλέον γίνονταν αντιληπτός εντός των κυρίαρχων ρευμάτων σκέψης και πρακτικής της εποχής. Σύμφωνα με τον Crampton (ό.π.: 54-55), οτιδήποτε αντετίθεντο την εποχή εκείνη στην αρχή του λειτουργισμού *-η μορφή ακολουθεί την λειτουργία³¹*- δεν είχε χώρο πάνω στο χάρτη, με αποτέλεσμα τα μη ρεαλιστικά στοιχεία (σύμβολα, φαντασία, τέχνη κα.) που θα μπορούσαν να διαταράξουν την ακρίβεια και την αντικειμενικότητά του χάρτη κρίνονταν 'περιττά' και απομακρύνονταν από αυτόν (ό.π.). Πιο σύγχρονες κριτικές για τη χαρτογραφία της εποχής την συσχετίζουν με το κράτος και τις υπηρεσίες του και σε αυτή τη λογική ο Crampton αναδεικνύει και σχολιάζει την εμπλοκή του Robinson με την τότε εκκολλαπτόμενη Υπηρεσία Πληροφοριών των Η.Π.Α., OSS, η οποία μεταγενέστερα θα μετατρέπονταν στην Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών, CIA (ό.π.: 53).

Συνοψίζοντας τα χαρακτηριστικά της χαρτογραφίας μέχρι και την εποχή της παγκοσμιοποίησης παραθέτω τον Stallman ο οποίος, επιχειρώντας να συμπληρώσει το κριτικό έργο του Harley, συμπυκνώνει τις περισσότερες από τις προηγούμενες κριτικές σε αυτό που αποκαλεί 'χαρτογραφία των δυτικών χωρών' (Stallmann, 2012: 16-17). Στον χαρακτηρισμό αποδίδει ένα σύνολο επιμέρους στοιχείων τα οποία και παραθέτω: (i) μία κρατι-στική (state-ist) και καπιταλιστική αφετηρία οπτικής, (ii) μία εμπειρική επιστήμη και ένα τεχνικό επάγγελμα, των οποίων στόχοι είναι η ακρίβεια στην αναπαράσταση της επιφάνειας της γης και η σαφήνεια στην επικοινωνία γεωγραφικών δεδομένων, (iii) μία συγκεκριμένη τεχνική και αναπαραστατική αισθητική που ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, (iv) μία αποσωματοποιημένη, αρσενική 'ματιά από τα πάνω' που καθίσταται δυνατή μέσα από το μηχανισμό της σύγχρονης τεχνο-επιστήμης και (v) μία αντίληψη για τους επιστήμονες χαρτογράφους ως 'ειδικούς' ('experts') και αντικειμενικούς, η οποία παραγκωνίζει χωρικές και γεωγραφικές γνώσεις περιθωριοποιημένων κοινοτήτων (ό.π.). Περαιτέρω προβληματισμοί και κριτικές που αναδείχθηκαν για την πορεία της 'παγκοσμιοποιημένης' χαρτογραφικής επιστήμης και τεχνολογίας παρουσιάζονται και αναλύονται στο επόμενο κεφάλαιο.

³¹ Το ρεύμα αυτό κυριάρχησε στις τέχνες και την αρχιτεκτονική στη διάρκεια του μεσοπολέμου.

Επίλογος Α' Μέρους: Περιφράξεις και συναρθρώσεις

Στα δύο πρώτα κεφάλαια που αποτελούν το πρώτο μέρος της διατριβής χαρτογραφήθηκαν εννοιολογήσεις των περιφράξεων μέσα από τα πεδία της παραγωγής του λόγου (*discourse*), του χώρου και των υποκειμένων. Συγκεκριμένα οι περιφράξεις γίνονται αντιληπτές μέσα από παραδείγματα τοποθετήσεων, διαχωρισμών και αποκλεισμών λόγων, χώρων και υποκειμένων καθώς και πιο συγκεκριμένων επιβολής, εκμετάλλευσης και καταστροφής τόπων, πόρων και πληθυσμών.

Στο πρώτο κεφάλαιο, δόθηκε έμφαση στους διυισμούς στον λόγο και τις αναπαραστάσεις της γνώσης και της επιστήμης ενώ στο δεύτερο απέκτησαν ένα κριτικό και γεωγραφικό στοιχείο που αφορά σε λόγους, χώρους και υποκείμενα έτσι όπως σχετίζονται με την εξουσία. Τόσο οι επιστημολογίες του πρώτου κεφαλαίου όσο και οι γεωγραφικές φαντασίες του δεύτερου προσεγγίζουν τον κόσμο και την πραγματικότητα μέσα από πραγματικές και μεταφορικές τοποθετήσεις είτε εκατέρωθεν ορίων και/ή εν μέσω εδαφικοτήτων που περιφράσσονται, στοιχεία που οδηγούν στην ισχυροποίηση των ορίων και των συνόρων καθώς και στην κατασκευή συλλογικών, κοινωνικών και εθνικών εδαφικοτήτων, ταυτοτήτων και ετεροτήτων. Την ίδια στιγμή, η κριτική σκέψη, έτσι όπως προσδιορίζεται από την 'εγκατάλειψη των μεγάλων αφηγήσεων' του πρώτου κεφαλαίου και τις κριτικές προσεγγίσεις του δεύτερου απέναντι στην κυριαρχική και ηγεμονική επιβολή, αποτελεί έναν τρόπο με τον οποίο η σύγχρονη σκέψη έχει επιχειρήσει να αναδείξει τους διαχωρισμούς της κυρίαρχης σκέψης και λόγου.

Ωστόσο αυτό γίνεται χωρίς απαραίτητα να καταφέρνει πάντα να τους απαλείψει καθώς συχνά υποκρύπτει νέα είδη διαχωρισμών και περιφράξεων. Πάνω σε αυτό, συγκεκριμένα ο Harvey σχολιάζει την κριτική ματιά των γεωγραφικών φαντασιών του Gregory για την 'κυρίαρχη Δύση' υποστηρίζοντας ότι "υιοθετ(ούν) αυτό που πολύ γρήγορα μετατράπηκε σε μια πολύ συμβατική οπτική για τη συνάντηση 'της Δύσης' με τον υπόλοιπο κόσμο. Ήταν μια συνάντηση που επιδίωξε να υποτάξει όλον τον κόσμο κάτω από ένα ολιστικό (*all-encompassing*) και κυριαρχικό 'βλέμμα' μίας υποτιθέμενης κυριαρχικής κουλτούρας που βασίστηκε σε ένα ιμπεριαλιστικό πρότζεκτ αποικιοκρατίας" (Harvey, 1995: 162). Η 'κριτική', με άλλα λόγια, δεν είναι κάτι συγκεκριμένο το οποίο μας βρίσκει *a priori* σύμφωνους ή όχι, καθώς συχνά, αντιστεκόμενη στις 'κυριαρχικές κατηγορίες', μπορεί να ενσωματώσει το λόγους του και να αναπαράγει νέες κανονιστικές διακρίσεις. Με αφορμή την ανάγκη που εξέφρασε ο Crush για μία γεωγραφία που "να συνδέει τις διύιστικές αντιθέσεις" (1995: 16-17), αναδιτυπώνω την ανάγκη για μία γεωγραφία και χαρτογραφία που να ξεφεύγουν από τις γενικότερες αγκυλώσεις των διαχωρισμών και των περιφράξεων στους τρόπους σκέψης και πράξης.

Σε αυτήν την κατεύθυνση ο Harvey προτείνει μία διαλεκτική ματιά σύμφωνα με την οποία η διαφορά δεν γίνεται πλέον αντιληπτή ως 'αντίφαση' αλλά ως παραγωγική σχέση. Μία τέτοια διαλεκτική σκέψη και πρακτική στηρίζεται στη διαλεκτική του Marx όπου η κάθε κατηγορία περιλαμβάνει τόσο τον εαυτό της όσο και το αντίθετό της ('*the interpretation of polar opposites*') (Ollman, 2003). Υπό μία τέτοια προσέγγιση κάθε λόγος, κόσμος, 'τόπος' και πόλος ενός δίπολου δεν αποτελεί ένα συγκεκριμένο και προκαθορισμένο σύνολο που βρίσκεται σε ιεραρχική αντίθεση με τον 'άλλο', αντίθετα, συμπυκνώνει στοιχεία αυτού σε μία δυναμική σχέση όπου τα δύο μέρη βρίσκονται σε αμφίδρομη επιρροή. Αυτή η οργανική αλληλεξάρτηση αποκαλύπτει την αδιαιρετότητα των λόγων και χώρων, καθιστώντας τους διυισμούς και διαχωρισμούς ελλειψείς για να εξηγήσουν και συμπυκνώσουν το περιεχόμενο των συγκεκριμένων σχέσεων

Σε αυτή τη λογική, στο δεύτερο κεφάλαιο επιδίωξα να συμπεριλάβω τους τρόπους με τους οποίους οι γενικές φαντασίες του χώρου συναντούν τις μεταβαλλόμενες κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες των πραγματικών χώρων και, επίσης, να τους προσεγγίσω διαλεκτικά, όσο ως έννοιες όσο και ως υπάρχουσες πραγματικότητες στον κόσμο. Ως εκ τούτου, επιχειρήσα να προσεγγίσω, γεωγραφικές φαντασίες, χαρτογραφίες και χαρτογραφήσεις ως αναπόσπαστο μέρος των εποχών τους, άμεσα και διαλεκτικά συνδεδεμένες με αυτές, ως εκφράσεις και ταυτόχρονα διαμορφωτές τους. Μέσα από αυτή τη διαδρομή αποκαλύφθηκε πολλαπλά ότι οι διάφοροι γεωγραφικοί αλλά και χαρτογραφικοί λόγοι εξουσίας -όπως η κυριαρχία, ο ιμπεριαλισμός και η κανονικότητα συνδέονται με συγκεκριμένες πραγματικότητες/πρακτικές του χώρου -όπως η γέννηση του έθνους-κράτους, η δημιουργία συνόρων, η επιβολή σε πληθυσμούς, ο περιορισμός σε τόπους, ο αποκλεισμός και, σε περιπτώσεις, ο αφανισμός η διαχείριση και ο έλεγχος.

Ωστόσο η διαλεκτική σκέψη ανοίγει και άλλους ορίζοντες που αφορούν "στους διάφορους μετασχηματισμούς της εξουσίας μέσα στους οποίους ξεδιπλώνονται οι σχέσεις μεταξύ εαυτού και άλλων" (Harvey, 1995: 163). Αυτό μεταφράζεται

στο ότι η εξουσία έχει καταστροφικές αλλά και παραγωγικές πλευρές' δεν περιλαμβάνει αποκλειστικά όρους εξάρτησης και υποταγής αλλά και αλληλο-ενδυνάμωσης και παραγωγής. Αντίστοιχα, όσοι παρατηρούν 'από ψηλά' δεν είναι αποκλειστικά και μόνον κυρίαρχοι (Harvey, 1995, Massey, 2005) και, ομοίως, όσοι 'τοποθετούνται' δεν είναι αποκλειστικά αντικείμενα επιβολής αλλά, αντίθετα, έχουν τη δυνατότητα άρθρωσης, πρακτικών και πράξεων αντίστασης και ανατροπής. Τέτοιες διαλεκτικές παραδοχές καθιστούν την 'ιμπεριαλιστική ματιά', όπως εκφράστηκε από τον Gregory και πολλούς μεταγενέστερους του, όχι ομοιογενή και αυτόνομη και, αντίστοιχα, την αποικιακή συνάντηση "μία, μάλλον, πιο πολύπλοκη διαδικασία από μια απλή επιβολή της ιμπεριαλιστικής ματιάς πάνω σε όλον τον κόσμο" (Harvey, 1995: 162). Πέρα από την αποικιακή συνάντηση, τέτοιες προσεγγίσεις κινητοποιούν γενικότερα τη σκέψη και την πρακτική όχι μόνο ως μία κατανόηση της πραγματικότητας αλλά και ως αναγνώριση 'άλλων κόσμων' που συναρθρώνονται στα νέα καπιταλιστικά και νεοφιλελεύθερα περιβάλλοντα. Και εδώ δεν είναι τυχαίο που χρησιμοποίησα τον όρο της 'συναρθρώσεως'.

Στη συγκεκριμένη διατριβή επιδιώκω να συναρθρώσω τις προσεγγίσεις της διαλεκτικής καθώς αντιλαμβάνομαι, αρχικά, την εξουσία όχι μόνο μέσα από τη σχέση της με την παραγωγή και την αντίσταση και, στη συνέχεια, το 'άλλο' με έναν τρόπο που το κάνει 'ανεπαίσθητο'. Οι προσεγγίσεις των συναρθρώσεων και της πολλαπλότητας, όπως αρχικά εκφράστηκαν από τους Deleuze και Guattari (1987) και στη συνέχεια από πολλούς ερευνητές και ακαδημαϊκούς, δίνουν νέο φως στις προσεγγίσεις της διαλεκτικής, απαραίτητες για μία σύγχρονη χαρτογράφηση του κόσμου. Υιοθετώντας μια τέτοια συναρθρωμένη προσέγγιση αντίστοιχα και για τις περιφράξεις, στο επόμενο μέρος της διατριβής οι γενικές αντιλήψεις του χώρου και της πραγματικότητας -όχι μόνο συναντούν- αλλά συναρθρώνονται με τις μεταβαλλόμενες συνθήκες των κοινωνικο-πολιτικών χώρων και πραγματικοτήτων καθώς και με τους νέους κυβερνητικούς χώρους και δυναμικές πραγματικότητες. Στην ίδια λογική, ενδιαφέρουν οι πολλαπλές πτυχές της εξουσίας που μέσα από συναρθρώσεις παράγουν και αναπαράγουν τις νέες αρθρώσεις, χωρικότητες, πρακτικές, τεχνικές/τεχνολογίες και λογικές της, εντός των οποίων και οι δυνατότητες για απελευθέρωση από αυτές όσο και από την αντίσταση προς αυτές, αποκαλύπτοντας έτσι ορίζοντες δυνατοτήτων υπέρβασης προς όλες τις κατευθύνσεις.

Συγκεκριμένα στο επόμενο κεφάλαιο, συνεχίζοντας την αφήγηση για τις περιφράξεις εξουσίας του προηγούμενου από τη μία, επιχειρώ να χαρτογραφήσω τις σύγχρονες πτυχές εξουσίας που τοποθετούνται σε περιβάλλοντα 'παγκοσμιοποίησης', 'πληροφοριοποίησης' και νέων τεχνολογιών. Σε αυτά, οι προηγούμενες αναπαραστάσεις της κυρίαρχης και εδαφικοποιημένης εξουσίας επαναπροσδιορίζονται μέσα σε παγκόσμιες χωρικότητες και φιλελεύθερες λογικές διακυβέρνησης, όπου γίνονται αντιληπτές και βιώνονται μέσα από πιο σύνθετες λογικές, πρακτικές και τεχνικές/τεχνολογίες χωρικοποιήσεων και ταξινομήσεων επιτήρησης οι οποίες σταδιακά συναρθρώνονται σε νέα μέσα και συστήματα ελέγχου και διαχείρισης. Την ίδια στιγμή, συμπεριλαμβάνονται οι πολλαπλές και ενδεχόμενες δυνατότητες για απο-εδαφικοποίηση 'προς όλες τις κατευθύνσεις' που σημειώθηκε προηγουμένως, δηλαδή για πρακτικές και πράξεις που μπορεί να βρίσκονται "κάτω από διαφορετικά και χειραφετητικά αποτελέσματα ή συνθήκες -όχι απαραίτητα επιθυμητές ή ολοκληρωμένες (...) ως ένα εσωτερικό στοιχείο των συναρθρώσεων που έχει δομηθεί μέσα από (...) τους κυβερνώντες και κυβερνώμενους" (Petraou, 2011: 9).

B' Μέρος: Χαρτογραφώντας περιφράξεις & συναρθρώσεις

Το νέο σύνολο δυνατοτήτων, πρακτικών και πολιτικών συμπυκνώνεται στο παρόν δεύτερο μέρος της διατριβής στην έννοια των συναρθρώσεων, έτσι όπως αρχικά έχει εισαχθεί από τους Deleuze και Guattari (1987). Μέσα από μία τέτοια προσέγγιση οι νέες μορφές και λογικές της εξουσίας μπλέκονται σε μία όλο και περισσότερο "περίπλοκη γεωγραφία διακρατικών συναρθρώσεων, ροών και θυλάκων" (Jeffrey et al., 2012) στην οποία οι χωρικοποιήσεις εξουσίας συνεχώς αποεδαφικοποιούνται, τα σύνορα μετακινούνται και οι δύο κατηγορίες που όριζαν τις περιφράξεις -το 'εντός' και το 'εκτός'- αποκτούν νέα περιεχόμενα. Στο δεύτερο μέρος της διατριβής συναρθρώνεται ομοίως και το περιεχόμενο των χαρτογραφώσεων' αρχικά ως τεχνοεπιστήμη, και στη συνέχεια ως τεχνολογίες, μέσα και συστήματα, πρακτικές της καθημερινής ζωής, δράσεις και δυνάμει συλλογικές πράξεις. Μία τέτοια συναρθρωμένη προσέγγιση αναδεικνύει τόσο τις δυνατότητες τους όσο και τους προβληματισμούς που αφορούν (i) τις λειτουργίες, χρήσεις, πρακτικές και λογικές τους, (ii) τις πολλαπλές σχέσεις εξουσίας, επιθυμίας και ανατροπής που συμπυκνώνουν καθώς και (iii) τις ευρύτερες συναρθρώσεις των οποίων αποτελούν μέρος.

Στο τρίτο κεφάλαιο συγκεκριμένα, μέσα από τις θεωρήσεις της βιοπολιτικής και κυβερνολογικής, οι περιφράξεις αποκτούν και άλλες διαστάσεις -πέρα από τις αντίστοιχες των 'τειχών', των συνόρων και των διαχωρισμών, όπως: η παγκοσμιοποίηση της επιτήρησης, η εμπορευματοποίηση της ασφάλειας, οι κανονικοποιήσεις και η πρόβλεψη συμπεριφορών, ο λόγος της 'διακινδύνευσης', ο πόλεμος 'κατά της τρομοκρατίας', η συστηματοποίηση του ελέγχου σε 'μηχανές', η 'ασφαλειοποίηση-ιδιωτικοποίηση-εξωτερικοποίηση' του ελέγχου των ευρωπαϊκών συνόρων, η διαχείριση των μεταναστεύσεων, τα κέντρα κράτησης κτλ.. Οι θεωρίες των παγκόσμιων συναρθρώσεων των Ong και Collier (2005), της Sassen (2006) και της Ong (2007), που αντλούν από τους Deleuze και Guattari, προσδίδουν ενδιαφέρουσες πτυχές στις χαρτογραφήσεις του παρόντος. Ένας κοινός τόπος των θεωριών αυτών είναι η περιγραφή των συναρθρώσεων ως "ένα σύνολο από ετερογενή στοιχεία σε ενδεχόμενες και προσωρινές αλληλο/διασυσχετίσεις" (Ong και Collier, 2005: 259). Κάτι τέτοιο υπονοεί, από τη μία, νέες οργανωτικές λογικές της παγκοσμιοποίησης, όχι απαραίτητα παγκόσμιες ή εθνικές (Sassen, 2006) και, από την άλλη, "συστήματα που συνθέτουν τεχνολογία, πολιτικές και δρώντες σε ποικίλους σχηματισμούς (...)." (Ong, 2007: 4). Όσον αφορά στις χαρτογραφήσεις, αρχικά, αντιλαμβάνομαι την σύγχρονη χαρτογραφική τεχνοεπιστήμη και τις σύγχρονες τεχνολογίες εντοπισμού μέσα από τις προσεγγίσεις του Foucault για την 'φιλελεύθερη τέχνη της διακυβέρνησης' (2002, 2012) και του Mattelart για την 'παγκοσμιοποίηση της επιτήρησης' (2010). Στη συνέχεια, οι εξελισσόμενες τεχνολογίες, μέσα και συστήματα παρακολούθησης επιβεβαιώνουν αντίστοιχα τις μεταγενέστερες προσεγγίσεις του Foucault για τις κυβερνολογικές αλλά κυρίως τις αντίστοιχες του Deleuze για τις 'κοινωνίες ελέγχου' με τις 'μηχανές' και τα συστήματα ελέγχου και διαχείρισης. Στο σημείο αυτό είναι που οι χαρτογραφήσεις γίνονται αντιληπτές και μέσα από την προσέγγιση των Haggerty and Ericson (2000) για τις 'συναρθρώσεις επιτήρησης' ('surveillant assemblage') που περιλαμβάνουν νέες οργανωτικές μορφές και πρακτικές των σύγχρονων συστημάτων επιτήρησης. Στην ίδια λογική και η προσέγγιση του Legg (2011) για τις 'συναρθρώσεις/μηχανισμός', η οποία αντιλαμβάνεται τις προσεγγίσεις του Deleuze με τις λογικές της διακυβέρνησης του Foucault, η οποία μετατοπίζει τη θεώρηση των χαρτογραφώσεων από εργαλείο της διακυβέρνησης σε δυνατότητα αυτής.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναδιπλώνονται οι διαφοροποιημένες δυνατότητες των σύγχρονων χαρτογραφώσεων που αφορούν τις χαρτογραφικές πρακτικές, τις διαδικασίες παραγωγής και αναπαραγωγής των χαρτών 'στα χέρια των ανθρώπων' -ως άτομα, σύνολα και πλήθος. Αυτές γίνονται αντιληπτές, αρχικά, ως πολλαπλότητα στη βάση των εννοιολογήσεων του Deleuze και ως τέτοιες παρουσιάζονται στο κεφάλαιο. Χαρτογραφήσεις της καθημερινής ζωής, στην τέχνη, στην πόλη, στον κυβερνοχώρο, με κινητές τεχνολογίες και μέσα, στην εκπαίδευση, τα μουσεία είναι ορισμένα μόνο από τα παραδείγματα που αναδύονται. Όλα τα παραπάνω επιχειρούνται να εξερευνηθούν μέσα από συγκεκριμένα χαρτογραφικά παραδείγματα της ελληνικής και παγκόσμιας πρακτικής στο διαδίκτυο, την τέχνη, την έρευνα και την καθημερινή ατομική και κοινωνική ζωή. Στο τέλος του κεφαλαίου εκτυλίσσεται η λογική των 'συναρθρώσεων' των Deleuze

και Guattari (1987) στη βάση της οποίας οι προσεγγίσεις μου για τις χαρτογραφήσεις της διατριβής.

Στο πέμπτο κεφάλαιο ανιχνεύω τις διαφορετικές συνθήκες δυνατότητας των πολιτικών χαρτογραφήσεων, στη βάση της οργάνωσης των συναρθρώσεων που περιλαμβάνει από επιθυμίες μέχρι συλλογικές αρθρώσεις και πράξεις. Οι θεωρητικές βάσεις αναδιπλώνουν θεωρίες και προσεγγίσεις του χώρου και της πολιτικής όπως οι τοπολογίες εξουσίας του Allen, οι συμπλέξεις εξουσίας των Sharp and Routledge και της Massey, οι προσεγγίσεις της σχεσιακότητας και παραγωγικότητας του Foucault και της κοινής δράσης της Arendt, το φαντασιακό του Καστοριάδη, η ριζοσπαστική φαντασία των Haiven και Khasnabish κτλ.. Μεταφέροντας τις συνδέσεις αυτές στο χαρτογραφικό επίπεδο, ανιχνεύω πως οι χάρτες παράγουν σχέσεις εξουσίας, ορατοποιούν υποκείμενα, κοινότητες και πληθυσμούς, μετασχηματίζουν χώρους και πραγματικότητες και οργανώνουν συλλογική και κινηματική δράση. Μελετώ μία πολλαπλότητα αντι-χαρτογραφήσεων, (δημόσιων) συμμετοχικών και συνεργατικών καθώς και πιο ριζοσπαστικών χαρτογραφήσεων, σε πραγματικούς και σε κυβερνητικούς χώρους. Μέσα από αυτήν επιχειρώ να αναδείξω ζητήματα γύρω από την δημοκρατία, την πολιτότητα και τη συμμετοχή, τον αυτο-προσδιορισμό και τη χειραφέτηση και, τέλος, την παραγωγή γνώσης, την αλληλεγγύη και τους αγώνες σε τοπικά και παγκόσμια ζητήματα.

Τέλος, στο έκτο κεφάλαιο, χαρτογραφούνται νεότερες περιφράξεις των προηγούμενων δυνατοτήτων που έχουν να κάνουν με πιο περίπλοκες μορφές μεσολάβησης στην καθημερινή ζωή και τον κυβερνοχώρο. Οι νέες κυβερνητικές ανισότητες και απαγορεύσεις, οι παραβιάσεις προσωπικών και συλλογικών ελευθεριών, η ενσωμάτωση στο κοινωνικό σώμα μέσα από τον συνεχή -και ενίοτε εκούσιο- εντοπισμό/επιτήρηση είναι ορισμένα παραδείγματα που εκπτυχώνονται. Εν ολίγοις, οι εναλλακτικές, 'απελευθερωτικές' αλλά και διάφορες πολιτικές 'αποεδαφικοποιήσεις' των προηγούμενων κεφαλαίων αποκαλύπτουν τις αναπόδραστες 'επανα-εδαφικοποιήσεις' από τις οποίες συνοδεύονται, ένα γεγονός που με το λεξιλόγιο της διατριβής μεταφράζεται στο ότι οι συναρθρώσεις γίνονται πάντα αντιληπτές με τις περιφράξεις τους. Στη συνέχεια του κεφαλαίου πολιτικές δράσεις που γίνονται αντιληπτές ως αδιόρατες καθώς δημιουργούν ανεπαίσθητες ρωγμές στις περιφράξεις και, στο τέλος αυτού, συναρθρώνεται η αναγκαιότητα των κοινών χώρων και των συλλογικών σχέσεων και δράσεων.

Κεφ. 3: Χωρικοποιήσεις, χαρτογραφήσεις & συναρθρώσεις διακυβέρνησης & επιτήρησης/ελέγχου

Από το προηγούμενο κεφάλαιο αναδείχθηκε ότι οι περιφράξεις που προκύπτουν από τη συσχέτιση της εξουσίας με το λόγο δεν αφορούν μόνο σε αναπαραστάσεις και αντιλήψεις, γνώση και επιστήμη αλλά ομοίως σε χωρικοποιήσεις και σχέσεις. Αντίστοιχα, οι τρόποι με τους οποίους η εξουσία εγγράφεται με χαρτογραφικούς όρους αφορά τόσο σε χαρτογραφικές αναπαραστάσεις και την αντίστοιχη επιστημονική γνώση όσο και στις τεχνικές, πρακτικές και τις διαδικασίες παραγωγής των χαρτών.

Σε αυτό το κεφαλαίο, ακολουθώντας το σκεπτικό του προηγούμενου, επιδιώκω να ολοκληρώσω την χαρτογράφηση των περιφράξεων της εξουσίας οι οποίες πλέον αποκτούν νέα περιεχόμενα. Η έννοια της εξουσίας έτσι όπως εκτείνεται πέρα από την κυριαρχία και άπτεται αντίστοιχων εννοιολογήσεων πειθαρχίας, βιοπολιτικής, διαχείρισης και ελέγχου είναι χρήσιμο λεξιλόγιο προκειμένου να χαρτογραφηθεί η έκταση και η ένταση των νέων διαδικασιών. Προσεγγίζω την έννοια της διακυβέρνησης όπως την εισάγει ο Foucault στο μεταγενέστερο έργο του, *διακυβέρνηση του κράτους, του εαυτού και των άλλων* (1988 [1982]) και, στη συνέχεια, τις περιγραφές του Deleuze για τις 'κοινωνίες ελέγχου' (1992). Αντίστοιχα, οι περιφράξεις εξουσίας του κεφαλαίου, αφορούν σε πρακτικές, τεχνικές και πολιτικές μέσα από τα διάφορα είδη χωρικοποιήσεων και επιτηρήσεων, δηλαδή σε χώρο και σε χρόνο. Ως εκ τούτου, εκτείνονται στις νέες παγκόσμιες χωρικότητες και σύνορα και ομοίως συναρθρώνονται με τις τεχνολογίες επιτήρησης 'σε-πραγματικό-χρόνο'. Αντίστοιχα οι *χαρτογραφικές* περιφράξεις του κεφαλαίου αφορούν, εκτός από το λόγο των αναπαραστάσεων και της επιστήμης, και τις νέες τεχνικές/τεχνολογίες και πρακτικές που προκύπτουν από τις διαδικασίες παραγωγής και αναπαραγωγής των χαρτών.

Ο όρος των 'χαρτογραφήσεων' -που έχω επιλέξει προκειμένου να συμπεριλάβω το κάθε φορά νέο περιεχόμενο των ενασχολήσεων με τον χώρο- στο παρόν αναδεικνύει: (i) τη σύγχρονη χαρτογραφική επιστήμη έτσι όπως συναρθρώνεται με τη σύγχρονη τεχνολογία σε τεχνοεπιστήμη, (ii) το σύνολο των τεχνικών/τεχνολογιών και πρακτικών της χαρτογραφίας¹, δηλαδή τα νέα χαρτογραφικά μέσα και, τέλος, (iii) τα συστήματα ελέγχου και διαχείρισης χωρικών και λοιπών πληροφοριών.

Πολλοί κριτικοί χαρτογράφοι υποστηρίζουν ότι η χαρτογραφία και οι χαρτογραφήσεις αποτελούν εργαλείο διακυβέρνησης (Harley, 1989, Crampton, 2011) συνεισφέροντας στις χωρικές πτυχές της, όπως είναι τα διάφορα είδη τοποθετήσεων, χωρικοποιήσεων και περιφράξεων. Στην ίδια λογική και ομοίως σύμφωνα με τις προηγούμενες παρατηρήσεις για τις περιφράξεις της διακυβέρνησης, στο παρόν υποστηρίζω ότι η χαρτογραφική τεχνοεπιστήμη και τεχνολογία, τα νέα μέσα και συστήματα δημιουργούν περιφράξεις οι οποίες συναρθρώνονται σε νέους παγκόσμιους συσχετισμούς κυβερνολογικής.

Εισαγωγή: Χαρτογραφήσεις διακυβέρνησης: χωρικοποιήσεις, επιτηρήσεις & χαρτογραφική τεχνοεπιστήμη

Από το προηγούμενο κεφάλαιο χαρτογραφήσαμε υπαινιγμούς της εξουσίας μέσω των τοποθετήσεων και αναπαραστάσεων καθώς και των παρελκόμενων πρακτικών διαχωρισμών και κατηγοριοποιήσεων. Όσον αφορά στη μοντέρνα σκέψη και πρακτική, ο Foucault περιέγραψε τις αντίστοιχες 'διαχωριστικές πρακτικές' κανονικοποίησης ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της διακυβέρνησης πληθυσμών. Συγκεκριμένα, αποτυπώνοντας τους διαχωρισμούς μεταξύ εγκληματιών και 'νομοταγών', τρελών και λογικών, άρρωστων και υγιών εξήγησε τις αντίστοιχες κατηγοριοποιήσεις

¹ Ο όρος της χαρτογραφίας πλέον δεν γίνεται αντιληπτός μόνο μέσα από το σύνολο των χαρτογραφικών αναπαραστάσεων και την αντίστοιχη επιστήμη, ωστόσο προς αποφυγή παρανοήσεων επιχειρώ να διευκρινίζω το περιεχόμενό του κάθε φορά.

μεταξύ κανονικού και μη-κανονικού, λογικού και παράλογου για συγκεκριμένους πληθυσμούς. Όπως στις περιπτώσεις των τοποθετήσεων και αναπαραστάσεων των αυτόχθονων, των 'μειρών' και 'υποανάπτυκτων' πληθυσμών του προηγούμενου κεφαλαίου οι συγκεκριμένες 'κατηγορίες ανθρώπων' που μελέτησε ο Foucault χωρικοποιούνται και περιφράσσονται και οι διαδικασίες αυτές φυσικοποιούν τους παρελκομένους λόγους και πρακτικές επιτήρησης και ελέγχου τους. Την ίδια στιγμή, η διακυβέρνηση έφερε μαζί της μία πολλαπλότητα πρακτικών μέσω των οποίων η ζωή και η κοινωνία παράγονται, ελέγχονται και ρυθμίζονται, βασική εκ των οποίων η τεχνοεπιστήμη που σύμφωνα με την Αθανασίου αποτελεί "ένα σημείο συν-άρθρωσης γνώσης και εξουσίας" (2004: 51). Ως εκ τούτου, στο παρόν η χωρικοποίηση και επιτήρηση των πληθυσμών συναρθρώνεται με μία ακόμα χωρο-χρονική πτυχή της διακυβέρνησης που σχετίζεται με την τεχνοεπιστήμη και δει της γεωγραφικής/χαρτογραφικής.

Διακυβέρνηση κράτους & πόλης

Όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο χώρος/το έδαφος και η γνώση γι' αυτό είναι αναγκαία για την άσκηση της κυριαρχίας και την επέκταση της ηγεμονίας. Την ίδια στιγμή, οι πρακτικές και οι τεχνικές της εξουσίας είναι αλληλένδετες με τις αντιλήψεις για τον γεωγραφικό χώρο. Αντίστοιχα, ο Foucault στη συνέντευξη του στον Rabinow με τίτλο *Χώρος, Γνώση και Εξουσία (Space, Power, and Knowledge)* (1987 [1982]) αναφέρει ότι από τον 17ο αιώνα ζητούμενο ήταν οι τρόποι διακυβέρνησης των ανθρώπων μέσα σε συγκεκριμένες επικράτειες και στη λογική αυτή "μία σειρά από ουτοπίες αναπτύχθηκαν με την προκείμενη ότι ένα κράτος μοιάζει με μια μεγάλη πόλη" (Foucault, 1987: 53). Το παρακάτω παράθεμα είναι χαρακτηριστικό της λογικής της νέας διακυβέρνησης:

"(...)η ιδέα που διατυπώθηκε σαφώς στις αρχές του 17ου αιώνα ότι η διακυβέρνηση ενός μεγάλου κράτους σαν τη Γαλλία έπρεπε τελικά να σκεφτεί για την επικράτειά της σύμφωνα με το πρότυπο της πόλης. Η πόλη δεν θεωρούνταν πια προνομιούχο μέρος, εξαίρεση μέσα σε μια περιοχή από χωράφια, δάση και δρόμους. Οι πόλεις δεν ήταν πια νησιά πέρα από τον κοινό νόμο. Αντίθετα, οι πόλεις, με τα προβλήματα που δημιουργούσαν και τις ιδιαίτερες μορφές που έπαιρναν, χρησίμευαν σαν πρότυπα για τη διακυβερνητική ορθολογικότητα που επρόκειτο να εφαρμοστεί στο σύνολο της επικράτειας. Υπάρχει μια ολόκληρη σειρά ουτοπίες ή σχέδια διακυβέρνησης της επικράτειας που αναπτύχθηκαν με βάση την προκείμενη ότι ένα κράτος μοιάζει με μεγάλη πόλη. Η πρωτεύουσα μοιάζει με την κεντρική πλατεία της. Οι δρόμοι μοιάζουν με τις οδούς της. Ένα κράτος θα οργανωθεί καλά όταν επεκταθεί σε όλη την επικράτεια ένα σύστημα αστυνόμευσης τόσο σφικτό και αποτελεσματικό όσο το σύστημα που υπάρχει στις πόλεις. Στην αρχή η έννοια της αστυνομίας εφαρμοζόταν μόνο στο σύνολο των κανονισμών που επρόκειτο να εξασφαλίσουν την ηρεμία μιας πόλης, αλλά αυτή τη στιγμή η αστυνομία γίνεται αληθινός τύπος ορθολογικότητας για τη διακυβέρνηση ολόκληρης της επικράτειας. Το πρότυπο της πόλης έγινε μήτρα για τους κανονισμούς που εφαρμόζονται σε ένα ολόκληρο κράτος. (...) Αυτό σημαίνει ότι η διακυβέρνηση δεν έχει να ασχοληθεί μόνο με μια επικράτεια, με μια περιοχή και με τους υπηκόους της, αλλά και με μια πολύπλοκη και ανεξάρτητη πραγματικότητα που έχει τους δικούς της νόμους και μηχανισμούς αντίδρασης, τους κανονισμούς της και τις δυνατότητές της για διαταραχή." (Foucault, 1982).

Την ίδια στιγμή, τα έθνη κράτη, τα σύνορα καθώς και οι περαιτέρω διαχωρισμοί που εξετάσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο υλοποιήθηκαν μέσα από χάρτες, αναπαραστάσεις, λόγους και φαντασιακά αλλά και τις διάφορες πρακτικές, τεχνικές και μετέπειτα τεχνολογίες χαρτογράφησης. Αντίστοιχα, οι προσεγγίσεις του Foucault για την διακυβέρνησης επηρέασαν έντονα τον πρώτο εκφραστή της κριτικής χαρτογραφίας, τον Harley, ο οποίος επιβεβαίωσε ότι οι χάρτες που παράγονται από το κράτος "διευρύνουν και ενισχύουν τα νομικά καθεστώτα, τις εδαφικές επιταγές και αξίες που προκύπτουν από την άσκηση της πολιτικής εξουσίας" (1989: 12). Προσθέτοντας στην άποψη αυτή, οι προσεγγίσεις της διακυβέρνησης συνεισφέρουν στην αντίληψη των χαρτών και των χαρτογραφικών πρακτικών και τεχνολογιών, αρχικά, ως μεταφορά και, στην πορεία, ως δυνατότητα για το πώς να κυβερνηθεί η επικράτεια.

Πολιτικό κράτος & συστηματοποίηση

Ως χαρακτηριστικό της μετάβασης από το ηγεμονικό κράτος στο κράτος διακυβέρνησης, ο Crampton αναφέρει το παράδειγμα των αδερφών Cassini, των δύο χαρτογράφων του Βασιλιά της Γαλλίας του 17ου αιώνα (2011: 66-67). Για πρώτη φορά στην έως τότε χαρτογραφική ιστορία, οι Cassini έδωσαν έμφαση στην ακρίβεια των χαρτογραφικών αναπαραστάσεων του βασιλείου και όχι στον τρόπο με τον οποίο επεδίωκε ο κάθε Βασιλιάς να αναπαραστήσει την ηγεμονία και επικράτειά του. Για το λόγο αυτό, στηρίχθηκαν στα στοιχεία εθνικών απογραφών καθώς και σε ακριβείς τηλεσκοπικές μετρήσεις και αστρονομικές παρατηρήσεις. Οι αδερφοί Cassini, οι πρώτοι ακριβείς χαρτογράφοι, αποτέλεσαν τους πρόδρομους της επιστημονικής χαρτογραφίας και των ποσοτικοποιημένων μεθόδων. Έτσι, η "ρητορική της εικόνας" του βασιλιά της Αναγέννησης (Petto στο Crampton, 2011: 67) που αντανakλούσε την ταύτιση του κράτους με τον ηγεμόνα του άρχισε να δίνει σταδιακά τη θέση της στην επιστημονική χαρτογραφία που αντανakλούσε την νέα ταύτιση του με την ακρίβεια. Η ηγεμονία, ως κυριαρχία πάνω στα εδάφη άρχισε να 'αποκαθλώνεται' από την ανάγκη για γνώση των εδαφών αυτών και τη συνεπαγόμενη ανάπτυξη τεχνικών, ανάγκη που αντανakλά μία διάσταση των νέων μορφών διακυβέρνησης.

Το αναδυόμενο μοντέρνο πολιτικό κράτος συνοδεύεται από μία κεντρική γνώση, ένα ενιαίο σύστημα υπολογισμού (το μετρικό σύστημα) και κοινά εργαλεία (κλίμακα, quadrants, τετραγωνικά, τριγωνισμοί, τοπογραφικές οδεύσεις κτλ). Αυτό το κεντρικό, σχεδόν πανοπτικό σύστημα, είναι χαρακτηριστικό της λογικής της επιστημονικής δημιουργίας γνώσης (Turnbull στο Crampton, 2011: 56) και τεχνικές διαμόρφωσης της εδαφικοποίησης του έθνους κράτους. Μέσα στο εδαφικοποιημένο έθνος-κράτος, οι απογραφές και το κτηματολόγιο, ως πολύ περισσότερο από απλές καταγραφές και αναπαραστάσεις της κρατικής και ιδιωτικής ιδιοκτησίας, έδωσαν νομική και υλική υπόσταση στα νέα εδάφη και τοπία αυτής (Pickles, 2004: 146) και διαμόρφωσαν εμπορευματοποιημένες και αγοραίες σχέσεις. Ταυτόχρονα, ωστόσο, συνέβαινε και το αντίστροφο: η σταδιακή διαμόρφωση του ευρωπαϊκού έθνους-κράτους και των αντίστοιχων στρατιωτικών του δυνάμεων, τον 17ο και 18ο αιώνα, έδωσαν ώθηση στους κτηματολογικούς και τοπογραφικούς χάρτες (Pickles, 2004) και, επίσης, η 'εποχή των εξερευνήσεων' και ο συνεπαγόμενος ευρωπαϊκός μερκαντιλισμός έδωσαν ώθηση στους χάρτες πλοήγησης (Livingstone, 1992). Εκτός από τον καθορισμό των νέων εδαφών των ευρωπαϊκών αυτοκρατοριών, ο ρόλος των χαρτών στην παραγωγή λόγου, γνώσης και υποκειμένων έγινε ακόμα πιο καθοριστικός, λίγο αργότερα, στην καρδιά του 19ου αιώνα (Pickles, 2004)². Ο αιώνας της βιομηχανικής επανάστασης και μηχανής επέδρασε στη χαρτογραφία και τις χαρτογραφίες με διάφορους τρόπους. Τα δίκτυα των σιδηροδρόμων δημιούργησαν την ανάγκη για ακριβείς αποτυπώσεις εδαφών, βάση για τη δημιουργία των χαρτών πολλών ευρωπαϊκών χωρών, και η τοποθέτηση υποθαλάσσιων καλωδίων αντίστοιχα απαιτούσε την αποτύπωση των βυθών. Επίσης, η ανάπτυξη και η βελτίωση της τυπογραφίας δημιούργησε χάρτες νέας μορφής: έγχρωμους, περίτεχνους και ακριβέστερους αλλά κυρίως με μικρότερο κόστος παραγωγής και σε μαζικές ποσότητες, δηλαδή πιο προσιτούς σε ακόμα πιο ευρύ κοινό. Η ανάπτυξη αυτών των τεχνικών, πρακτικών και τεχνικών εισήγαγαν, για πρώτη φορά, τον χάρτη ως εργαλείο μελέτης και έρευνας του γνωστικού αντικείμενου των επιστημών του χώρου. Στις αρχές του 19ου αιώνα, εμφανίζονται οι πρώτοι γεωλογικοί χάρτες και, λίγο αργότερα, οι άτλαντες μετεωρολογίας, ωκεανογραφίας, βιολογίας, εθνογραφίας κλπ., οι οποίοι χρησιμοποιούνται σταθερά ως βοηθήματα στην μαζική εκπαίδευση³. Εμφανίζεται, επίσης, μια νέα κατηγορία χαρτών που έχει αντικείμενο την απεικόνιση φαινομένων του γεωγραφικού χώρου, όχι κατ' ανάγκη συγκεκριμένων ή ορατών, η οποία μελλοντικά θα δημιουργήσει ένα ιδιαίτερο τομέα της χαρτογραφίας, τη θεματική χαρτογραφία. Στον αιώνα αυτό, επίσης, ολοκληρώθηκε και η χαρτογράφηση του πλανήτη, με την προσθήκη νέων χωρών και ηπειρών, η οποία συντελέστηκε με τον αποικισμό και την ανακάλυψη του 'Νέου Κόσμου'.

² Σύμφωνα με την Λεοντίδου, την εποχή εκείνη συντελέστηκε η αποσύνδεσή της γεωγραφίας και της χαρτογραφίας ως κοινή επιστήμη (2005)· εφεξής, ο ρόλος της γεωγραφίας αλλάζει, εμβαθύνει σε ζητήματα αλληλεπίδρασης της κοινωνικής πραγματικότητας με το φυσικό περιβάλλον και τον χώρο (ό.π.) και από την άλλη, η χαρτογραφία εξακολουθεί να αναπτύσσεται αξιοποιώντας πιο σύγχρονα εργαλεία και τεχνολογικά επιτεύγματα για να μετατραπεί σταδιακά σε μία επιστήμη αναπαραστάσεως γεωγραφικών δεδομένων.

³ Από την ιστοσελίδα <http://users.sch.gr/arkoumanis/maps.html>

Πόλη, αστικές παθολογίες & χαρτογράφηση

Οι χάρτες των πόλεων ως τα μέσα του 19ου αιώνα εξυπηρετούσαν μια συγκεκριμένη αναγνωσιμότητα τους που είχε να κάνει με τη συνοχή μέσα σε έναν ενοποιημένο αστικό χώρο (Cosgrove, 2008: 177). Η οπτική αυτή ωστόσο διαβρώθηκε από την αστική πληθυσμιακή αύξηση, την χωρική επέκταση, τη βιομηχανική παραγωγή και τους νέους κινδύνους, όπως οι επιδημίες της χολέρας, που έπληξαν τις μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις στα μέσα του αιώνα. Ως εκ τούτου, η χαρτογραφία λειτούργησε ως εργαλείο ορατοποίησης των ζητημάτων αυτών, που απασχόλησαν κατεξοχήν τις επεκτεινόμενες -κυρίως βιομηχανικές- πόλεις των νέων κρατών, συντελώντας έτσι στις στρατηγικές ρύθμισης και ελέγχου τους.

Προκειμένου να αντιληφθούμε τη σχέση μεταξύ χαρτογραφιών και χαρτογραφήσεων, από τη μία, και διακυβέρνησης, από την άλλη, στη συνέχεια μελετούμε δύο συγκεκριμένα παραδείγματα χαρτών που θεωρούνται χαρακτηριστικά της ιστορίας της θεματικής χαρτογραφίας και των Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών (GIS) και αναφέρονται στην πόλη του Λονδίνου την εποχή της 'Μεγάλης Κρίσης' του 19ου αιώνα.

Χαρτογράφηση χολέρας στο Λονδίνο

Ο χάρτης της χολέρας (1855) που έπληξε την πόλη εκείνη την εποχή είναι το πρώτο παράδειγμα. Ο δημιουργός του, John Snow, που θεωρείται ένας από τους πατέρες της μοντέρνας επιδημιολογίας επιχείρησε να αναπαραστήσει τις εκδηλώσεις της χολέρας στα συγκροτήματα (clusters) της γειτονιάς του Soho.

Χάρτης χολέρας στο Λονδίνο, John Snow (1855). Ο συγκεκριμένος χάρτης είναι μια εκδοχή του Gilbert (1958) πάνω στον αρχικό χάρτη του Snow, http://en.wikipedia.org/wiki/Geographic_information_system#cite_note-Snow-7, 15.04.2014.

Για πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκαν σημειακά σύμβολα στη βάση ενός ακριβή χάρτη των γειτονιών του Λονδίνου που περιελάμβανε πληροφορίες, εκτός των άλλων, για την ονομασία των δρόμων και την τοποθέτηση των αντλιών νερού. Η αναδυόμενη συγκέντρωση των θεματικών συμβόλων γύρω από την αντλία του δρόμου της Broad Street τον οδήγησε να εντοπίσει την πηγή της επιδημίας, μια μολυσμένη αντλία νερού, την οποία και απενεργοποίησε, με αποτέλεσμα να σταματήσει η εξάπλωση νέων περιστατικών χολέρας (Johnson, 2006). Ο χάρτης αυτός, που θεωρείται μία τις πρώτες χρήσεις των Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών GIS (Griffis, 2007), αποτέλεσε μία καινοτομία της εποχής που μετατόπισε τον επιστημονικό λόγο της εποχής από την υπόθεση της μετάδοσης της χολέρας από τον αέρα στην αντίστοιχη μέσω του συστήματος ύδρευσης, συμβάλλοντας έτσι στον εντοπισμό και τον συστηματικό περιορισμό της εξάπλωσης της.

Χαρτογράφηση αστικής οικιστικής κρίσης στο Λονδίνο

Παρόμοια περίπτωση είναι και η συγκεκριμένη χαρτογράφηση της αστικής οικιστικής κρίσης στο Λονδίνο την ίδια εποχή. Ο χάρτης αυτός του 1889, σύμφωνα με τον Peter Barber, τον διευθυντή της Χαρτογραφικής Συλλογής της Βρετανικής Βιβλιοθήκης, αποκάλυψε ότι το 30 τοις εκατό των κατοίκων της πόλης ζούσε σε συνθήκες ακραίας φτώχειας, πληροφορία που τρομοκράτησε τις αρχές με αποτέλεσμα, λίγο αργότερα, να χτιστούν οι πρώτες δημοτικές κατοικίες (council houses)⁴.

Ο δημιουργός του χάρτη, Charles Booth, χρησιμοποίησε 7 κατηγορίες χρωμάτων για να κατηγοριοποιήσει τον πληθυσμό του Λονδίνου σε 7 τάξεις, από το μαύρο των 'ημι-εγκληματιών των χαμηλότερων τάξεων' στο χρυσό των πλουσιότερων τάξεων. Εκτός από τις κατηγορίες που δημιούργησε ο Booth, και άλλες χωρικοποιήσεις -διαφορετικών

⁴ <http://www.dailymail.co.uk/home/moslive/article-1272921/Ten-greatest-maps-changed-world.htm>

ειδών- έγιναν εμφανείς πάνω στο χάρτη. Γεωγραφικά σύνορα, όπως οι σιδηρόδρομοι, είχαν ως αποτέλεσμα την περιθωριοποίηση γειτονιών καθώς άφηναν τους κατοίκους αυτών στο περιθώριο της ζωής της πόλης, υπογράμμισε πολύ συχνά ο ίδιος ο Booth⁵.

Χάρτης αστικής κρίσης στο Λονδίνο, Charles Booth (1889).
Τμήμα του χάρτη από την ιστοσελίδα του Πανεπιστημίου του Λονδίνου,
http://www.ucl.ac.uk/news/ucl-views/0806/renamed_eastend2

Οι συγκεκριμένοι χάρτες όχι μόνο κάνουν ορατές συγκεκριμένες χωρικο-κοινωνικές κατηγορίες πληθυσμών έτσι όπως τοποθετούνται στο χώρο της πόλης αλλά την ίδια στιγμή τις αναπαράγουν. Η χολέρα και η φτώχεια που μελετήθηκαν, σε συνδυασμό με τις εγκληματικές και γενικότερα τις αποκλίνουσες συμπεριφορές -χαρακτηριζόμενες και ως αστικές παθολογίες- χαρτογραφήθηκαν, βρήκαν δηλαδή χώρο πάνω στον αστικό χάρτη και έτσι εντοπίστηκαν και έγιναν συγκεκριμένες. Οι περαιτέρω πρακτικές, στρατηγικές και πολιτικές για τον αστικό χώρο ήταν πολλαπλές, ορισμένες εκ των οποίων χωρικές και χαρτογραφικές: ο επανασχεδιασμός των πολυπληθών, μολυσμένων και βρώμικων γειτονιών, η επανα-οργάνωση του αστικού χώρου και η επανα-τοποθέτηση των πληθυσμών μέσα σε αυτόν κτλ.. Οι πρακτικές αυτές αποτυπώνουν την οργάνωση της περιφραγμένης πόλης, η οποία σύμφωνα με τον Σταυρίδη, "ήταν κλειστή στον εαυτό της και όφειλε να αυτοσυντηρηθεί, να θωρακιστεί και να διαφυλάξει τη διαφορά της από το έξω" (...) τονώνοντας έτσι την ομοιογένεια και συνοχή στο εσωτερικό της. Αντίστοιχα και στο εσωτερικό αυτής λάμβαναν χώρα περιφράξεις καθώς κάθε φυλετική ομάδα όφειλε να περιοριστεί στην περιοχή κατοικίας που προορίζονταν για αυτήν, όπως εξετάζεται σε επόμενα παραδείγματα.

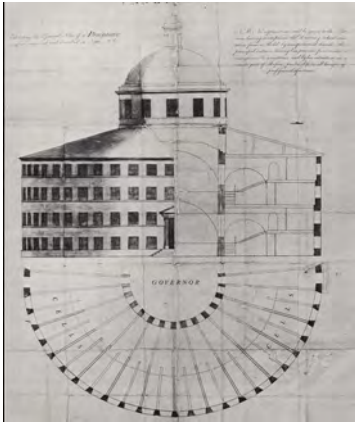
Πειθαρχία & διακυβέρνηση του εαυτού

Αν με την κυριαρχία εννοούμε ότι η εξουσία ασκείται σε ένα μακρο-επίπεδο ηγεμονικών θεσμών σε εδαφικές επικράτειες τότε με την έννοια της πειθαρχίας, όπως την έθεσε ο Foucault, οι χωρικοποιήσεις της εξουσίας αποκτούν και μικρότερες κλίμακες, όπως τα σώματα των ατόμων, συγκροτώντας την *διακυβέρνηση του εαυτού*. Συγκεκριμένα, στο *Επιτήρηση και Τιμωρία (Discipline and Punish)* (1977) υποστηρίζει ότι στην προοπτική του ελέγχου της πανωλόβλητης πόλης πρωτοδιατυπώθηκε το 'όραμα των πειθαρχικών κοινωνιών' του 18ου και 19ου αιώνα. Σε ένα άλλο κείμενο του, *Το Μάτι της Εξουσίας (The Eye of Power)* (2008) περιγράφει τα χαρακτηριστικά της νέας μορφής πειθαρχικής εξουσίας σχολιάζοντας ότι πλέον "(δ)εν υπάρχει ανάγκη για όπλα, φυσική βία και υλικά εμπόδια. Μόνο ένα βλέμμα" ("There is no need for arms, physical violence, material constraints. Just a gaze") (Foucault στο Gordon, 1980: 155). Το 'βλέμμα' συμπυκνώνει την εξουσία που πλέον ασκείται από τον έναν προς τους πολλούς μέσα από δύο συνθήκες, την 'από απόσταση' και διαρκή επιτήρηση, εισάγοντας έτσι τις νέες διαστάσεις του χώρου και του χρόνου στην διακυβέρνηση.

'Πανοπτικό': ο χώρος & 'το μάτι της εξουσίας'

Στο παράδειγμα του 'Πανοπτικού' του Jeremy Bentham, ο Foucault βρήκε την απόλυτη έκφραση αυτής της εξουσίας. Το αρχιτεκτονικό αυτό σχέδιο φυλακής επέτρεπε σε έναν μόνο φρουρό, τοποθετημένο στο κέντρο ενός κυκλικού πύργου, να παρακολουθεί τους έγκλειστους, χωρίς ωστόσο να φαίνεται (1977: 214). Σύμφωνα με τον ίδιο, το Πανοπτικό καθιστά την εξουσία "ορατή και μη επαληθεύσιμη" ("visible and unverifiable") (1977: 201), ορατή καθώς ο έγκλειστος έχει συνεχώς μπροστά στα μάτια του τον κεντρικό πύργο από τον οποίο κατασκοπεύεται και μη επαληθεύσιμη καθώς ποτέ δεν μπορεί να γνωρίζει αν όντως κατασκοπεύεται ή όχι. Ως εκ τούτου, ο έγκλειστος

⁵ http://www.ucl.ac.uk/news/ucl-views/0806/renamed_eastend2

διακατέχεται από έναν μόνιμο φόβο για μία ανεπιβεβαίωτη και ανεξέλεγκτη επιτήρηση του, στοιχείο που αποτελεί τη βάση των αντιλήψεων του Foucault για τα νέα περιεχόμενα της διακυβέρνησης. Συγκεκριμένα, ο ίδιος περιγράφει ότι η πρόκληση του φόβου της αδιάκοπης εποπτείας στον έγκλειστο αποτελεί τη βασική επιδίωξη του σχεδίου καθώς βεβαιώνει την αυτόματη λειτουργία της εξουσίας πάνω στον ίδιο του *τον εαυτό*, αυτό που ονόμασε πειθαρχία.

Σχέδιο του Πανοπτικού, Jeremy Bentham.

Η πειθαρχία -έτσι όπως ασκείται *στον εαυτό*, σε σώματα και σε πληθυσμούς- συνοδεύεται από από την απειλή της τιμωρίας, του διαχωρισμού και του εγκλεισμού για όσους εμφανίζουν αποκλίνουσες συμπεριφορές. Όλα αυτά συμπεριλαμβάνονται στην έννοια της 'διαγωγής' την οποία επιλέγει ο Foucault για να περιγράψει το νέο περιεχόμενο της εξουσίας καθώς και της σχέσης της με τη γνώση. Καθώς η 'διαγωγή' εμπεριέχει τον όρο του 'άγω' -δηλαδή οδηγώ- και συγχρόνως την κίνηση, τη δράση εντός ενός ανοικτού πεδίου δυνατοτήτων τότε η άσκηση της εξουσίας συνίσταται στην καθοδήγηση των διαγωγών και στη διευθέτηση της πιθανότητας (Foucault, 1991). Τα στοιχεία αυτά παραπέμπουν ομοίως στα σώματα γνώσης καθώς και στην πρακτική της μάθησης, τα οποία σύμφωνα με τον Foucault, υπαινίσσονται την επιβολή της τάξης και του ελέγχου.

Σ' αυτή τη λογική, ο Foucault ανέπτυξε ότι το άτομο ποτέ δεν σταματά να περνάει από κλειστά και περιφραγμένα περιβάλλοντα ελέγχου καθένα από τα οποία έχει τους δικούς του κανόνες: αρχικά η οικογένεια, στη συνέχεια το σχολείο, ο στρατός, το εργοστάσιο, το νοσοκομείο, η φυλακή -το κατ' εξοχήν παράδειγμα των περιφραγμένων περιβάλλοντων. Αυτή η αλληλουχία περιφράξεων τον οδήγησε σε μια ιδέα της κοινωνίας ως 'αρχιπέλαγος εγκλεισμών' ('carceral archipelago')⁶ όπου η παρακολούθηση, αξιολόγηση και έλεγχος δεν σταματούν ποτέ και υλοποιούνται από διαφορετικούς 'ειδικούς' και σύμφωνα με τον ίδιο "οι δικαστές της κανονικότητας είναι παντού" (1977: 304).

Είναι σημαντικό εδώ να υπογραμμίσουμε ότι το Πανοπτικό αποτελεί χαρακτηριστικό παραδείγματα μετατόπισης της χωρικοποίησης της εξουσίας και, αντίστοιχα, βάση των αντιλήψεων του Foucault για τα περιεχόμενα της διακυβέρνησης. Όπως είδαμε και νωρίτερα, η πειθαρχική ματιά-οπτική, έτσι όπως συνδέεται με την 'απουσία προσώπου' ('faceless') στον φρουρό του Πανοπτικού, έχει μεν αφετηρία και διάνυσμα αλλά ταυτόχρονα είναι ανεπιβεβαίωτη, δηλαδή η δυνατότητα ύπαρξής της την κάνει να διαχέεται και να κυκλοφορεί 'παντού'. Επίσης, η εσωτερίκευση των παρελκόμενων πειθαρχικών συμπεριφορών που συνεπάγεται η πανοπτική ματιά τοποθετεί τα άτομα/σώματα στον χώρο και την ίδια στιγμή τα καθιστά υποκείμενα επιτήρησης, δηλαδή κυβερνήσιμα. Στη βάση όλων αυτών, οι θεωρήσεις του Foucault για την διακυβέρνηση στηρίζονται σε προσεγγίσεις ροής και κυκλοφορίας στον χώρο, τα οποία υπονοούν ότι η ανάδυση της εξουσίας δεν είναι αποκλειστικά μέρος του μηχανισμού του κράτους αλλά και της ευρύτερης διαδικασίας της εμπορευματοποίησης.

Πόλη, ασφάλεια & εμπορευματοποίηση

Τον 19ο αιώνα, οι μετασχηματισμοί της εξουσίας από κυριαρχία σε πειθαρχικές πρακτικές οδήγησαν σε μία ευρύτερη κοινωνική αλλαγή που διέπονταν από τη λογική της παραγωγής-αναπαραγωγής, της εμπορευματοποίησης (Lefebvre, 1991) και του θεάματος (Debord, 1994). Ομοίως, η ραγδαία ανάπτυξη των χαρτών της εποχής αποτελούσε μέρος αυτής της λογικής καθώς η εικόνα του χάρτη/κόσμου καθώς και η ίδια παραγωγή και χρήση (αναπαραγωγή) του εμπορευματοποιήθηκαν και μετατράπηκαν σε θέαμα (Pickles, 2004: 133,141).

Συγκεκριμένα, ο Pickles εξηγεί ότι το τέλος του 19ου αιώνα το οπτικό καθεστώς παρήγαγε μια πλούσια αναπαραστατική οικονομία, η οποία δόμησε μία συγκεκριμένη εμπορευματοποιημένη εικόνα του κόσμου σύμφωνα με

⁶ Καθώς το 'archipelago' υποδηλώνει ένα σύνολο (cluster) νησιών.

την οποία “(η) αναπαράσταση των μακρινών τόπων και οι πιθανοί τρόποι ζωής έγιναν η πηγή της απόλαυσης, όπως ήταν και η διευρυμένη εμπειρία και η υπόσχεση της μετακίνησης σε όλο τον κόσμο (...)” (ό.,π.: 137, 140). Όπως υποστήριξε και ο Μαρξ για το εμπόρευμα ότι αποτελεί την κινητήρια δύναμη των καπιταλιστικών κοινωνιών και ότι η συνεχής επέκταση του διαμορφώνει ολόένα και περισσότερα πεδία της καθημερινής ζωής με τον ίδιο τρόπο και οι εμπορευματοποιημένες χαρτογραφικές απεικονίσεις του κόσμου συντέλεσαν στην παραγωγή της κοινωνικής ζωής, δημιουργώντας νέες κοινωνικές σχέσεις, “χωρικοποιημένες, παγκοσμιοποιημένες και τοποθετημένες σε κάρναβο” (Pickles, 2004, 138). Αντίστοιχα και σύμφωνα και με τις προσεγγίσεις του Debord για την *Κοινωνία του Θεάματος* (1994) αυτή η ‘φρετικοποίηση’ της εικόνας και το οπτικό θέαμα μεσολαβούσε και απαξίωνε κάθε μεμονωμένη κοινωνική σχέση.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο εμπορευματοποίησης και θεάματος, και οι πρακτικές/τεχνικές παραγωγής και αναπαραγωγής των χαρτών λειτούργησαν ως εργαλείο που επέτρεπε την αναγνώριση, ταξινόμηση και παρακολούθηση γεωγραφικών και κοινωνικών χώρων και πληθυσμών, συνιστώντας αυτό που ο Foucault χαρακτήρισε “πειθαρχικές τεχνικές του κράτους” (“state’s disciplinary techniques”) (Wood, 2010: 264).

Χαρτογράφηση του Σικάγο από ασφαλιστική εταιρεία πυρός

Η πειθαρχία είναι πάνω απ’ όλα μια τέχνη ή και τεχνική κατανομής, καταγραφής και οργάνωσης. Το ορατό συλλέγεται, ταξινομείται και καθίσταται αντικείμενο ταυτόχρονα παρατήρησης και επιτήρησης (Σταυρίδης, 2010α: 215). Αυτή τη λογική ακολουθούσαν και οι πρώτοι χάρτες των αμερικάνικων πόλεων στα μέσα του 19ου αιώνα, οι οποίοι βρίσκονταν κάτω από τον έλεγχο ασφαλιστικών εταιρειών πυρός. Ο Cosgrove εξηγεί ότι οι χάρτες αυτοί παρείχαν και κωδικοποιούσαν λεπτομερείς χωρικές πληροφορίες, όπως το φάρδος των δρόμων και οι γειτνιάσεις με άλλους χώρους, παρέχοντας έτσι πληροφορίες στην εξυπηρέτηση πρακτικών επιτήρησης στο όνομα της ασφάλειας των πόλεων και για τους λόγους αυτούς τους συμπεριέλαβε κάτω από τον χαρακτηρισμό της “χαρτογραφίας ασφάλειας” (στο Abrams and Hall, 2006) η οποία, άνοιξε τον δρόμο για το παράδειγμα της χαρτογραφίας κινδύνων και καταστροφών των επόμενων δεκαετιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο συγκεκριμένος χάρτης του Σικάγο του 1913 από την ασφαλιστική εταιρεία πυρός *Hartford*, ο οποίος περιλαμβάνει το νέο σχεδιασμό των δρόμων της πόλης.

Χάρτης Σικάγο από την ασφαλιστική εταιρεία πυρός *Hartford* (1913).

της οποίας το έμβλημα -ένα ελάφι- φαίνεται στο οπισθόφυλλο του τεύχους όπου και τυπώθηκε ο χάρτης.
<http://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~253358~5518852:Rand,-McNally-&-Co-s-Map-of-Chicago> και
<http://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~253341~5518844:-Covers-to--Rand,-McNally-&-Co-s-Ma>

Αστικοί χάρτες σαν τον συγκεκριμένο αποτέλεσαν τη βάση για την αναδυόμενη επιστήμη της αστικής στατιστικής, καθώς η ‘ακρίβειά’ τους συνέβαλε στην αξιοπιστία της στατιστικής πληροφορίας για τον σχεδιασμό των επεκτεινόμενων, κυρίως βιομηχανικών, πόλεων των νέων κρατών, παρέχοντας με αυτόν τον τρόπο εργαλεία για την

περαιτέρω ρύθμιση και έλεγχο τους (Cosgrove, 2006). Δεν είναι τυχαίο ότι το Σικάγο αποτελεί κατ' εξοχήν πόλη στην οποία οι σχεδιασμοί αυτοί επέβαλαν ιδιαίτερα εμφανείς χωρικοποιήσεις που βασίζονταν σε φυλετικά χαρακτηριστικά, όπως για παράδειγμα το γεγονός ότι "οι λευκοί κατείχαν το κέντρο και έλεγχαν τις βασικές προσβάσεις, ενώ οι υπόλοιποι 'έγχρωμοι' τοποθετούνταν πέρα από τις κόκκινες γραμμές των αστικών γκέτο" (Σταυρίδης, 2010α: 161).

Βιοπολιτική & διακυβέρνηση των άλλων

Πολύ σύντομα μετά την εισαγωγή των προσεγγίσεων του για την πειθαρχική εξουσία, ο Foucault άρχισε να απομακρύνεται από αυτές με αποτέλεσμα να εισάγει τους όρους της βιοπολιτικής και της βιοεξουσίας⁷ με τους οποίους συμπλήρωσε το έργο του -αν και δεν πρόλαβε να το ολοκληρώσει- σχετικά με την *διακυβέρνηση των άλλων* ως μέρος της *μικρο-φυσικής της εξουσίας* και της 'τριπλής σφαίρας επιρροής της διακυβέρνησης, του κράτους, του εαυτού και των άλλων' (Dean, 1999). Οι αναλύσεις του Foucault για τις δύο έννοιες επαναπροσδιορίζουν την εννοιολόγηση της εξουσίας ως μια 'από τα πάνω' κυβερνητική διοικητική λειτουργία απόφασης και εκτέλεσης προσδίδοντας σ' αυτήν τη διάσταση της ικανότητας διαχείρισης πληθυσμών και παραγωγής συγκεκριμένων υλικών αποτελεσμάτων (Γαβριηλίδης, 2006).

Συγκεκριμένα με τη βιοπολιτική και τη βιοεξουσία, ο Foucault προσεγγίζει και περιγράφει έναν πιο σύνθετο μηχανισμό εξουσίας που επιδρά στα φυσικά και πολιτικά σώματα ενός πληθυσμού καθώς και στις μορφές ζωής (Foucault, 1997, Foucault στο Senellart (eds.), 2007: 11). Ο ίδιος περιγράφει την βιοπολιτική ως ένα "σύνολο μηχανισμών μέσω των οποίων τα βασικά βιολογικά στοιχεία του ανθρώπινου είδους έγιναν το αντικείμενο μίας πολιτικής στρατηγικής, μίας γενικής στρατηγικής εξουσίας ή, με άλλα λόγια, πώς ξεκινώντας από τον 18ο αιώνα, οι μοντέρνες δυτικές κοινωνίες κατέστησαν κεντρικό το θεμελιώδες βιολογικό γεγονός ότι οι άνθρωποι είναι ένα είδος" (Foucault, 1976: 140 και 2007: 16). Στόχος είναι η ανθρώπινη ύπαρξη καθεαυτή και ως εκ τούτου κεντρικής σημασίας είναι η πειθαρχηση και η επίτευξη της κανονικότητας των ανθρώπινων πληθυσμών ως ολότητα. Για το λόγο αυτό οι πρακτικές και πολιτικές της βιοπολιτικής απευθύνονται όχι μόνο στις 'μη-κανονικές' ομάδες αλλά και σε αυτές που μέχρι πρότινος θεωρούνταν 'κανονικές'.

Πληθυσμοί, διαχείριση & κανονικότητες

Στο πλαίσιο της βιοπολιτικής, ο 'πληθυσμός' είναι κεντρικό αντικείμενο μελέτης αποτελώντας "μία ιδέα και πραγματικότητα που είναι απόλυτα μοντέρνα σε σχέση με τη λειτουργία της πολιτικής εξουσίας" μετά το Μεσαίωνα (Foucault, 2007 στο Crampton, 2008: 4). Το πλαίσιο στο οποίο τοποθετείται το αρχικό ενδιαφέρον για την έννοια του 'πληθυσμού' σχετίζεται με την διακυβέρνηση των πόλεων τα τέλη του 18ου αιώνα, οι οποίες όπως είδαμε και νωρίτερα, πλήττονταν από πανδημίες, παθογένειες, αναταραχές και εγκληματικότητα, κάνοντας την αρρώστια και το θάνατο αδιάσπαστα κομμάτια της καθημερινής ζωής. Οι μοντέρνες δυτικές κοινωνίες επιχειρήσαν να επέμβουν σε αυτά τα ανεξέλεγκτα γεγονότα που διατάρασαν την ομαλότητα και ομοίως να τα ελέγξουν τόσο σε ατομικό όσο και συλλογικό επίπεδο και για το λόγο αυτό 'συγκρατούσαν' και ρύθμιζαν τις εκδηλώσεις θανάτου συγκεκριμένων πληθυσμών, κυρίως των φτωχών και των εργατικών μαζών των πόλεων.

Η οργάνωση όλης αυτής της λογικής στηρίχθηκε σε έναν γιγαντιαίο μηχανισμό που έλεγχε, συσσωρεύει πληροφορία και γνώση και ανάλογα εφαρμόζε πρακτικές, στρατηγικές και πολιτικές. Η ανάπτυξη και η εξάπλωση των εμβολίων και των φαρμάκων που αφορούσαν στη δημόσια υγιεινή καθώς και οι ασφάλειες ζωής, οι ατομικοί και συλλογικοί λογαριασμοί και τα μέτρα ασφάλειας είναι μερικά από τα παραδείγματα των 'ανεπαίσθητων' και 'λογικών' βιοπολιτικών μηχανισμών (Foucault, 1997: 243-244).

Την ίδια εποχή, και εντός του γιγάντιου αυτού μηχανισμού ελέγχου τίθεται ως βασικό θέμα η γνώση των διαφορετικών τύπων ανθρώπων και η διάκριση των ιδιαίτερων γνωρισμάτων της συμπεριφοράς τους (Σταυρίδης,

⁷ Στις διαλέξεις του "Η κοινωνία πρέπει να προστατευτεί" ("Society Must Be Defended") στο Κολέγιο της Γαλλίας (1975-1976).

2010α: 215). Έτσι, άρχισαν να παρατηρούνται και να αναλύονται ποσοτικά στοιχεία όπως η γέννηση, ο θάνατος, η υγιεινή, τα ατυχήματα κτλ. ως μέρος ευρύτερου ενδιαφέροντος για τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά, τη μακροβιότητα, τις μετακινήσεις και μεταναστεύσεις, όπως επίσης για τη γλώσσα και τη θρησκεία (Holmes, 2007, Newman, 2010: 146). Διάφορες νέες λογικές, πρακτικές και τεχνικές άρχισαν να συστηματοποιούνται προκειμένου να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες, όπως η στατιστική, τα ποσοστά γεννήσεων επί των θανάτων, η αναλογία/δείκτες αναπαραγωγής, η γονιμότητα του πληθυσμού κτλ. -πολύριθμα παραδείγματα των οποίων παρέθεσε ο Foucault στο έργο του- και πολλά εκ των οποίων γεωγραφικά και χαρτογραφικά. Με όλους αυτούς τους τρόπους ταξινόμησης και ελέγχου οι μοντέρνες δυτικές κοινωνίες αντικατέστησαν την κυριαρχία της επιβολής του θανάτου με τη ρύθμιση της ζωής, “μέσω της διοίκησης των πληθυσμών και κυρίως της ρύθμισης των πλεοναζόντων πληθυσμών” (Αθανασίου, 2015)⁸.

Μέσα σε μία τέτοια λογική διαχείρισης της ζωής, ο Foucault εισάγει τον πληθυσμό, το βασικό υποκείμενο της βιοπολιτικής, ως άθροισμα μεταβλητών που μπορούν να τροποποιηθούν (aggregate of modifiable variables) (στο Ahonen et al. 2014, 267). Αυτή η αντίληψη για τον πληθυσμό αναφέρεται σε μία ευρύτερη *πληθυσμιακή σκέψη* (population thinking), βάση του σύγχρονου κλάδου της γενετικής που αναπτύχθηκε στα μέσα περίπου του 20ου αιώνα⁹ με έκφραση και πρακτική αυτής σήμερα τη βιοτεχνολογία. Το σκεπτικό όλων αυτών στηρίζεται στην αναγνώριση διαφορετικών ειδών πληθυσμών στη βάση μεταβλητών -όπως το γένος, η φυλή/το έθνος, η σεξουαλικότητα, το επίπεδο της φυσικής ή νοητικής ικανότητας, η θρησκεία και η υπηκοότητα- προκειμένου να εκτιμηθούν τα βιολογικά αίτια των παραβιάσεων της νόρμας προκειμένου οι παραβιάσεις/αποκλίσεις αυτές να γίνουν αντικείμενα κατάλληλης διαχείρισης. Οι θεωρίες της εξέλιξης ενίσχυσαν τις προσπάθειες για την χαρτογράφηση των ανθρώπινων φυλετικών κατηγοριοποιήσεων (Winlow στο Newman, 2010) και τη συγκρότηση της φυσικής ιστορίας των ανθρώπων μέσω της ταξινόμησης τους. Ο Σταυρίδης εξηγεί τον πειθαρχικό ρόλο και λειτουργία μιας τέτοιας ταξινόμησης υποστηρίζοντας ότι “(ο)ι κυρίαρχοι θεσμοί ταξινομούν και προβλέπουν τύπους συμπεριφοράς, και ασχολούνται μόνο με εκείνες τις διαφορές που σταθεροποιούνται και αναπαράγονται μέσω της ταξινόμησης που εκείνοι έχουν ήδη καθιερώσει” (Σταυρίδης, 2015: 440-444). Ως εκ τούτου, μέσα από την πληθυσμιακή και γενετική οπτική, άνθρωποι και πληθυσμοί, νοούνται ως ένα άθροισμα βιο (γενετικών) πληροφοριών και, σύμφωνα με τους Ahonen κ.α. αντιμετωπίζονται ως μέσα που “υπόκεινται σε δράση από απόσταση (δηλ. γίνονται διαχειρίσιμοι) για να παράγουν το επιθυμητό αποτέλεσμα, με όποιο τρόπο και αν αυτό προσδιορίζεται” (2014: 267), συνεισφέροντας έτσι σε μία διαιρέσιμη, αποσπασματική και διαχειρίσιμη λογική περίφραξης και επιτήρησης.

Ακόμα ένα σημαντικό στοιχείο που πρέπει να υπογραμμίσουμε στις βιοπολιτικές προσεγγίσεις των πληθυσμών είναι ότι υπαινίσσονται ποικίλους τρόπους επέμβασης όχι μόνο πάνω στις δράσεις των πληθυσμών αλλά ακόμα περισσότερο στις ενδεχόμενες δράσεις τους και -πιο συγκεκριμένα με τα λόγια του Foucault- προϋποθέτουν “να δομείς το ενδεχόμενο πεδίο δράσης των άλλων” (Foucault, 1991), μέσα από το οποίο έρχονται για άλλη μία φορά στην επιφάνεια οι έννοιες της δυνατότητας και της πιθανότητας. Το συγκεκριμένο απόσπασμα από το βιβλίο του Crampton είναι χαρακτηριστικό:

“Για τον Foucault η βιοπολιτική βασίζεται 'στα αμφίβολα γεγονότα που συμβαίνουν μέσα σε ένα πληθυσμό'¹⁰. Εδώ αμφίβολο σημαίνει ότι οτιδήποτε κάνει ένα άτομο είναι θέμα τύχης και ότι υπάρχουν ενδεχομενικότητες που θα μπορούσαν να μοντελοποιηθούν από τη θεωρία της πιθανότητας. Η ιδέα της 'κανονικότητας' -ο 'μέσος άνθρωπος'- και η ανάδυση της δημογραφίας, των στατιστικών επιστημών και της ανάλυσης κινδύνου έχουν τις βάσεις τους σε αυτόν τον πιθανοκρατικό τρόπο σκέψης” (Crampton, 2009: 118).

⁸ <https://enthemata.wordpress.com/2015/05/10/lazarato/>

⁹ Ο σύγχρονος κλάδος της γενετικής αναπτύχθηκε από βιολόγους της εποχής που συνδύασαν τις θεωρίες του Δαρβίνου και του Mendel και συνέθεσαν τη σύγχρονη εκδοχή της εξελικτικής θεωρίας. Στηρίζεται στην ιδέα ότι παρά το γεγονός ότι σε κάθε στιγμή που μια εξελισσόμενη μορφή πραγματοποιείται σε ατομικούς οργανισμούς, ο πληθυσμός, όχι το άτομο, είναι η μήτρα για την παραγωγή της μορφής.

¹⁰ 'The essentially aleatory events that occur within a population' (Foucault 1983: 208).

Ο πληθυσμός δεν είναι απλά ένα σύνολο από ανεξάρτητα άτομα αλλά ένα αντικείμενο έρευνας από μόνο του (ό.π.: 113), διαθέτει κανονικότητες καθώς και ανωμαλίες που συνιστούν αποκλίσεις από αυτές. Σημαντικό στοιχείο των αποκλίσεων αυτών είναι ο 'μέσος όρος' ο οποίος βασίζεται στην έννοια του 'μέσου ανθρώπου' (l'homme moyen)¹¹. Στη βάση της λογικής των 'μέσων όρων' ή αλλιώς των δεικτών των πληθυσμών (μέσος όρος γέννησης, θανάτου, αναπαραγωγής κα.) προσδιορίζεται ο διαχωρισμός μεταξύ 'κανονικοτήτων' και 'ανωμαλιών'. Επακόλουθο της λογικής του 'μέσου όρου' ήταν ο σχεδιασμός και η εισαγωγή πολιτικών που απάλυναν τις αποκλίσεις των 'ανωμαλιών' με οδυνηρά παραδείγματα στη σύγχρονη παγκόσμια ιστορία, όπως για παράδειγμα οι βιομετρικές μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια και στη συνέχεια του Β'Π.Π., στη βάση των αντίστοιχων ανθρωπομετρικών του Α'Π.Π.¹².

Πληθυσμιακή γεωγραφία, δημογραφία & χωροπληθικοί χάρτες

Το ενδιαφέρον του Foucault για την γνώση και τις χωρικοποιήσεις στο πλαίσιο λειτουργία της εξουσίας καθώς και, στη συνέχεια του έργου του, για τις τεχνολογίες εποπτείας και ελέγχου έχουν ευρεία συνάφεια με την γεωγραφία και τη χαρτογραφία. Ομοίως και ο Ο' Tuathail, θεωρητικός της κριτικής γεωπολιτικής, συνδέει τη γεωγραφία με τις τεχνολογίες εξουσίας και χρησιμοποιεί τον όρο 'γεω-εξουσία' ('geo-power') προκειμένου να περιγράψει τη λειτουργία της γεωγραφικής γνώσης όχι ως ένα αθώο σώμα γνώσης αλλά ως ένα σύνολο τεχνολογιών εξουσίας που οργανώνει και πειθαρχεί τον χώρο ανάλογα με τις πολιτισμικές οπτικές και τα υλικά ενδιαφέροντά της εποχής (στο Amit, 2010: 2).

Κρίσιμη για τη μεταπολεμική ιστορία της γεωγραφίας είναι η παρέμβαση του προέδρου της Αμερικάνικης Γεωγραφικής Εταιρείας (American Geographical Society), το 1953, στην οποία προτείνει να γίνει ο 'πληθυσμός' κεντρικό στοιχείο του κατανόησης της γης και νέα παράμετρος της μαζί με τη 'φυσική γη' και την 'πολιτισμική γη' (Ρέντζος, 2009: 103). Έτσι, όπως ο Foucault περιγράφει τη μετάβαση "από το 'εδαφικό' στο 'πληθυσμιακό κράτος'" (Foucault, 2007) και η γεωγραφία μεταβαίνει από την γεωπολιτική του Mackinder, του προηγούμενου κεφαλαίου, στην πληθυσμιακή γεωγραφία.

Η δημογραφία και η στατιστική, ομοίως, αποτελούσαν απαραίτητα εργαλεία του μοντέρνου κράτους¹³ καθώς προσέφεραν χρήσιμες πληροφορίες και εργαλεία για νέες πρακτικές, όπως η δημόσια υγεία, η πρόνοια, η ασφάλιση, η εκπαίδευση, ο αστικός σχεδιασμός, καθιστώντας έτσι τους πολίτες αντικείμενα της δημόσιας διοίκησης και της κρατικής/κυβερνητικής διαχείρισης. Μέσα από μία πιο κριτική ματιά, ο Pickles αναφέρει ότι οι δημογραφικές και στατιστικές μέθοδοι έχουν συνεισφέρει στη φυσική εξάλειψη και ιστορική διαγραφή πληθυσμών (Pickles, 2004: 109) το οποίο επιβεβαιώνεται αν λάβουμε υπόψη τις μορφές μαζικής εποπτείας και κοινωνικών ελέγχων που εφαρμόζονταν σε περιπτώσεις πληθυσμών που παρουσίαζαν οποιαδήποτε μορφή αποκλίνουσας συμπεριφοράς (εγκληματικότητα, βία, ψυχοπάθεια κτλ) και υπόκεινται σε ασθένειες (χολέρα κτλ.) ή σε κοινωνικές παθογένειες (πορνεία, αλκοόλ κτλ.).

Οι χαρτογραφία, αντίστοιχα, έχει συνεισφέρει στην βιοπολιτική λογική κάνοντας πληθυσμούς και εδάφη ορατά με συγκεκριμένους τρόπους και για συγκεκριμένους λόγους. Ο Harley εξηγεί σχετικά ότι ο 'πανταχούπαροντισμός' της εξουσίας πάνω στη γνώση, έτσι όπως τον περιέγραψε ο Foucault, περιλαμβάνει και μία συγκεκριμένη γνώση που είναι κωδικοποιημένη σε χάρτες και άτλαντες από τον 19ο αιώνα και έκτοτε (1989: 3).

Συγκεκριμένα, στα μέσα του 20ου αιώνα, η ανάγκη για προσδιορισμό συγκεκριμένων χαρακτηριστικών που διαμορφώνουν τον χώρο, όπως η πυκνότητα, τα χαρακτηριστικά ενός πληθυσμού κτλ., διαμόρφωσαν αντίστοιχα την ανάγκη για γνώση και αναπαράσταση του χώρου που χάραξε τη μετάβαση της χαρτογραφίας σε επιστήμη. Εκείνη την εποχή διάφορα είδη χαρτών χρησιμοποιήθηκαν για να κατανοηθούν οι ανθρώπινοι πληθυσμοί· το ζητούμενο σε αυτούς ήταν αρχικά η πυκνότητα του πληθυσμού και στη συνέχεια πιο εκλεπτυσμένες μορφές αναπαράστασης για τα

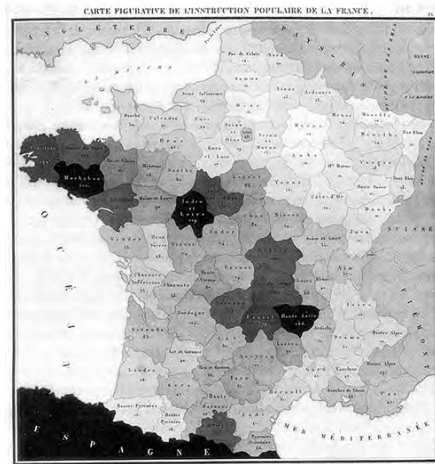
¹¹ Ο όρος πρωτοχρησιμοποιήθηκε το 1835 από τον Βέλγο στατιστικολόγο Adolphe Quetelet.

¹² Κατά τον Α'Π.Π., για παράδειγμα, προκειμένου να ελεγχθεί η καταλληλότητα των νεοσυλλέκτων για πολέμους μακράς κλίμακας, ήταν αναγκαία η υποβολή τους σε μία σειρά από τεστ και μετρήσεις των βιολογικών χαρακτηριστικών τους, οι οποίες ωστόσο βασίζονταν σε λογικές ταξινομήσεων σε γένη και σε φυλές.

¹³ Πιο συγκεκριμένα για την στατιστική αυτό υποδηλώνεται και μέσω της ετυμολογία της αγγλικής λέξης 'statistics/state-istics' κάτι για ή από κρατική προέλευση (Crampton, 2011: 118).

διαφορετικά είδη πληθυσμών. Δημιουργήθηκαν, επίσης, θεματικοί χάρτες που αφορούσαν στη γέννηση, τη θνησιμότητα, την ηλικία, τα φύλα, τους γάμους, την γονιμότητα, τη μακροβιότητα, την εκπαίδευση, τη γλώσσα, τη θρησκεία, την εγκληματικότητα κτλ.. Αυτές οι αναπαραστάσεις 'ηθικών στατιστικών' ('moral statistics'), σύμφωνα με τον Hacking, καταδεικνύουν τους τρόπους με τους οποίους το μοντέρνο κράτος θα έπρεπε να κυβερνηθεί (1982).

Ένας από τους βασικούς τρόπους για την αναπαράσταση και κατανόηση των πληθυσμών και της εδαφική τους κατανομής είναι ο χωροπληθικός χάρτης. Ο χάρτης αυτός που συμπυκνώνει στοιχεία χώρου και πλήθους-πληθυσμού, όπως υποδηλώνει το όνομά του, είναι ένας θεματικός χάρτης στη βάση στατιστικών στοιχείων που αντιστοιχούνται σε επιμέρους περιοχές που έχουν οριστεί εκ των προτέρων, π.χ. νομοί, περιφέρειες, κράτη κτλ.. Χρησιμοποιείται όταν το ζητούμενο είναι να παρουσιαστούν στοιχεία για τις επιμέρους αυτές περιοχές, όπως σε αποτελέσματα εκλογών. Παρατηρώντας, ωστόσο, και το παράδειγμα του πρώτου χωροπληθικού χάρτη του Βαρώνου Pierre Charles Dupin του 1826 διαπιστώνουμε ότι οι μεταβολές του φαινομένου που αναπαριστά δεν αποτυπώνονται συνεχόμενα πάνω στον χώρο, στοιχείο που υπαινίσσεται ότι η λογική τους δεν τον αντιλαμβάνεται ως συνεχή αλλά αντίθετα κατακερματισμένο σε επιμέρους χωρικοποιήσεις στις οποίες τοποθετούνται συγκεκριμένοι πληθυσμοί.

Χωροπληθικός χάρτης της Γαλλίας, Βαρώνος Pierre Charles Dupin (1826).
<http://indiemaps.com/blog/2009/11/the-first-thematic-maps/>

Χαρακτηριστικό παράδειγμα χρήσης δημογραφικών, στατιστικών και χαρτογραφικών στοιχείων στην εξυπηρέτηση του κρατικού μηχανισμού, αναφέρει ο Grampton, αποτέλεσε 'Η Έρευνα' ('The Inquiry'), μια χαρτογράφηση των ευρωπαϊκών εδαφών μετά τον Α' Π.Π.. Υλοποιήθηκε μέσω απογραφών και δημογραφικών μεθόδων προκειμένου να εντοπιστούν αμφιλεγόμενες φυλετικές ανομοιογένειες και σύνορα 'γλώσσας', στη βάση των οποίων -και βέβαια κάτω από το τελικό πρόσταγμα του προέδρου Wilson- στηρίχθηκε η χάραξη του Ευρωπαϊκού χάρτη της εποχής (2010: 75). Αντίστοιχο παράδειγμα φυλετικής ταξινόμησης αποτελεί και το επόμενο χαρτογραφικό παράδειγμα.

Φυλετική χαρτογράφηση Εβραίων & γκέτο

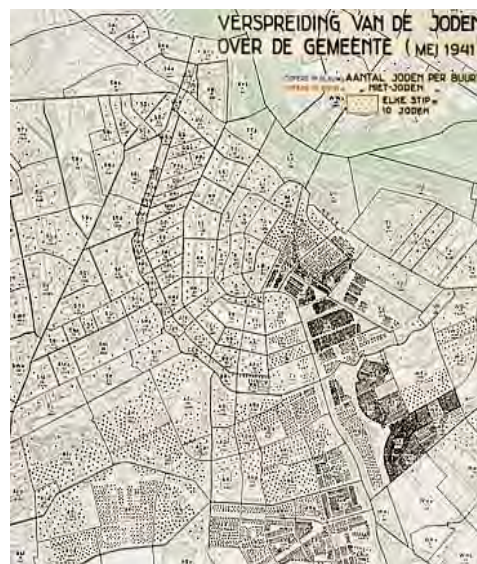
Ο χάρτης αυτός του 1941, έχει το όνομα Stippenkaart που σημαίνει 'ο χάρτης με τις βούλες' και αναπαριστά την συγκέντρωση των 80.000 Εβραίων του Άμστερνταμ. Κατασκευάστηκε από την Αστική Υπηρεσία Στατιστικής για τις αρχές των Ναζί και σύμφωνα με την ιστοσελίδα του Ολλανδικού Μουσείου Αντίστασης, όπου και φιλοξενείται, έχει ανοίξει το δρόμο για τις συστηματικές καταγραφές των Εβραίων που ακολούθησαν¹⁴. Το παράδειγμα αυτό είναι ενδεικτικό του τρόπου με τον οποίο η λογική του εντοπισμού πληθυσμών, την οποία εξυπηρετούν χαρτογραφίες και χαρτογραφήσεις, συσχετίζεται και μπορεί να οδηγήσει σε ολοκληρωτικές πρακτικές περιφραξης, όπως, για παράδειγμα, τα εβραϊκά γκέτο. Όσον αφορά σε αυτά, ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός, ο τρόπος οργάνωσής και οι πρακτικές 'απο-ανθρωποποίησης' που συντελούνταν στο εσωτερικό τους αποσκοπούσαν στον πλήρη έλεγχο της ζωής και του θανάτου των εγκλείστων.

¹⁴ Peter Barber, διευθυντής της Χαρτογραφικής Συλλογής της Βρετανικής Βιβλιοθήκης. Από την ιστοσελίδα <http://www.dailymail.co.uk/home/moslive/article-1272921/Ten-greatest-maps-changed-world.html>

Ο χάρτης με τις βούλες (Stippenkaart) που αποτυπώνει τη συγκέντρωση των Εβραίων στο Άμστερνταμ (1941).

Χάρτης του Γκέτο της Κρακοβίας, ένα από τα πέντε μεγαλύτερα Εβραϊκά γκέτο που κατασκευάστηκαν από Nazi στην επικράτεια της νέας Γενικής Κυβέρνησης (Generalgouvernement) κατά τη διάρκεια της Γερμανικής κατοχής της Πολωνίας.

Κυβερνολογική & 'φιλελεύθερη τέχνη της διακυβέρνησης'

Όσον αφορά στον τρόπο λειτουργίας της εξουσίας στις φιλελεύθερες κοινωνίες, ο Foucault πολύ σύντομα παραδέχτηκε ότι οι θέσεις του για τις πειθαρχικές κοινωνίες και το πανοπτικό ήταν μερικές. Στο τελευταίο έργο του και πολύ κοντά με τους όρους της βιοπολιτικής και βιοεξουσίας εισήγαγε την έννοια της κυβερνολογικής ('governmentality') για να εξετάσει την ανάπτυξη της φιλελεύθερης διακυβέρνησης τον 18ο αιώνα, και την ανάπτυξη και μετατροπή της σε νεοφιλελεύθερη τον 20ο (2002 [1975-76], 2012 [1978-79]).

Νοούμενη ως μία ακόμα πιο επεξεργασμένη πτυχή της διακυβέρνησης, διατυπωμένη αλλιώς και ως μία 'τέχνη' της και συγκεκριμένα της 'φιλελεύθερης' ('liberal art of government'), η κυβερνολογική υπαινίσσεται "τον κρίσιμο ρόλο που διαδραματίζει η 'λογική' (ως λόγος [discourse]) στις διαδικασίες της διακυβέρνησης, σύμφωνα με τη συνάρθρωση εξουσίας και λόγου" (Αθανασίου, 2012). Ως μία τέτοια 'λογική', η εξουσία αυτή δεν εξαντλείται σε κυριαρχικές και πειθαρχικές έννοιες και πρακτικές αλλά είναι εγγεγραμμένη παντού. Η έννοια της πανταχού παρουσίας εξουσίας περιγράφεται από τον Foucault ως εξής: "(η εξουσία) είναι παγκόσμια, όχι γιατί έχει τη πολυτέλεια να συγχωνεύσει τα πάντα κάτω από την ακατανίκητη ενότητά της αλλά διότι παράγεται από τη μία στιγμή στην άλλη, σε κάθε σημείο, ή μάλλον σε κάθε σχέση από το ένα σημείο στο άλλο. Η εξουσία είναι παντού: όχι γιατί τα αγκαλιάζει όλα αλλά γιατί έρχεται από παντού" (Foucault, *The History of Sexuality*, 1978: 93). Ένα τέτοιος πανοπτισμός ή πανταχουπαροντισμός (omnipresence) εξουσίας προσεγγίζεται από τον Foucault ως 'τέχνη' που ενεργεί ως ένας 'μηχανισμός' ('apparatus') ελέγχου, αρχικά, σε εδάφη και σε όλη τη γνώση -ακόμα και αν αυτή υπονοείται- και στη συνέχεια, πάνω στα σώματα ενός πληθυσμού και στις μορφές ζωής.

Η κυβερνολογική, σε αντιστοιχία με τη βιοπολιτική, αναφέρεται στις προσπάθειες εκείνες να διαμορφωθεί, να καθοδηγηθεί ή να επηρεαστεί η προσωπική συμπεριφορά και δράση, χωρίς τη χρήση 'φυσικής δύναμης' ('physical force') (Legg, 2007), με σκοπό να ευθυγραμμιστεί με την κοινώς αποδεκτή νοοτροπία, μία διαδικασία που ο Dean περιγράφει 'διαχείριση της συμπεριφοράς' ('conduct of conduct') (1999: 10). Σύμφωνα με τις νέες μορφές (δικο)νομικής διακυβέρνησης μετατοπίζεται η λογική από την ποινική δίωξη και τιμωρία των παραβατών μετά το έγκλημα, όπως στις πειθαρχικές εποχές/κοινωνίες, στην μείωση των ανεπιθύμητων συμπεριφορών σε σχέση με την κανονική, γενική τάση. Έτσι ενώ στις πρώτες, η τιμωρία επιβάλλονταν σε ανθρώπους για τους οποίους, με κάποιο τρόπο, υπήρχαν αποδείξεις ότι παραβίασαν τον νόμο στις δεύτερες δεν είναι αναγκαία η απόδειξη του εγκλήματος όταν μπορεί να υπάρχει πρόβλεψη και πρόληψη του. Αυτό είναι το σημείο κλειδί στο επιχείρημα του Foucault για τη μετάβαση από την πειθαρχία στην κυβερνολογική: η αντικατάσταση της τιμωρίας από την πρόληψη, μια νέα μορφή κοινωνικού ελέγχου που επιβάλλεται σε όλους, δίχως εξαίρεση.

Όπως υποδηλώνει και η ετυμολογία του όρου της κυβερνολογικής ('governmentality'), μία συνάρθρωση μεταξύ

διακυβέρνησης (governing) και τρόπου σκέψης-λογικής (mentality) (Dean, 1999, Αθανασίου, 2012) είναι σημαντικό στην πορεία του κεφαλαίου να χαρτογραφηθούν σύγχρονες κυβερνο-λογικές προκειμένου να γίνουν, ομοίως, αντιληπτές οι περιφράξεις που θέτουν και οι τρόποι συνάρθρωσης τους. Μέρος αυτής της χαρτογράφησης οι επόμενες πτυχές της κυβερνολογικής που αφορούν στην κυκλοφορία και τον έλεγχο της καθώς και στις έννοιες του χώρου και του χρόνου, οι οποίες διαπνέουν την οργάνωση του επόμενου μέρους του κεφαλαίου.

Πόλη, κράτος & έλεγχος κυκλοφορία

Η πόλη, όπως είδαμε μέχρι τώρα, αποτελεί μεταφορά για την επικράτεια και το πώς να κυβερνηθεί· άλλωστε “η πολιτική εξουσία ενός κράτους είναι πόλις” με την οποία ο Virilio εννοεί την αστυνομία-police (στο Deleuze, 1992). Σύμφωνα με τον ίδιο επίσης, “η 'πόλη' δεν νοείται ανεξάρτητα από τις εξωτερικές ροές με τις οποίες εμπλέκεται, και των οποίων την κυκλοφορία ρυθμίζει” (ό.π.). Τις απόψεις του αυτές τις στήριξε σε μελέτες συγκεκριμένων αρχιτεκτονικών δομών πόλης, όπως το φρούριο¹⁵, και των μετασχηματισμών τους από τις οποίες συνόψισε ότι “το πρόβλημα δεν είναι τόσο εκείνο του εγκλεισμού όσο εκείνο του οδικού δικτύου ή της ελεγχόμενης κίνησης” (ό.π.).

Η σχέση αστικής κυκλοφορίας και βιοπολιτικής υποδηλώνεται, επίσης, και μέσα από τα σχέδια επανανάπτυξης μεγάλων πόλεων της κεντρικής Ευρώπης τον 18ο αιώνα, χαρακτηριστικό εκ των οποίων της πόλης της Νάντης, το οποίο, όπως αναφέρει ο Holmes (2007), εστίαζε στην ικανοποίηση λειτουργιών κυκλοφορίας¹⁶. Αντί να κατασκευάζονται κλειστοί και ακριβώς προσδιορισμένοι χώροι για συγκεκριμένες ανάγκες, όπως στην πειθαρχική αρχιτεκτονική, αναφέρει, το σχέδιο της Νάντης δημιούργησε “μια ανοιχτή σειρά πολυλειτουργικών συσκευών (devices) που μπορούσαν να διευρυνθούν προς διάφορες κατευθύνσεις, σύμφωνα με μοντέλα μελλοντικής ανάπτυξης τα οποία ήταν δυνατό να προβλεφθούν μονάχα ως πιθανότητες” (ό.π.). Από τις παρατηρήσεις αυτές προκύπτει ότι η σημασία του ελέγχου της μετακίνησης στην πόλη ως μεταφορά για την αντίστοιχη στην κρατική επικράτεια είναι κεντρική στις θεωρήσεις της κυβερνολογικής και της βιοπολιτικής.

Ο έλεγχος της μετακίνησης, τόσο σε αστικό όσο και σε κρατικό επίπεδο, είναι κεντρικός στις θεωρήσεις της κυβερνολογικής και βιοπολιτικής. Νοούμενος ως περίφραξη, παραθέτω την επόμενη περιγραφή της Ong όπου γίνεται έκδηλη η σχέση μεταξύ περιφράξεων, ελέγχου κυκλοφορίας σε αστικό και κρατικό επίπεδο και βιοπολιτικών επιβολών σε πληθυσμούς: “(ω)ς κλειδί για την χωρικότητα των περιφράξεων, η πολεοδομία των τοίχων είναι μια συνάθροιση φραγμών, σημείων ελέγχου, φυλάκων, πολιτικής οικονομίας της αστικής γης, διευκολύνοντας κανονιστικά περιβάλλοντα και βιοπολιτικές (απο)επενδύσεις. Αυτή είναι μια επένδυση του κράτους σε ειδικούς πληθυσμούς έναντι άλλων, μια άνιση βιοπολιτική επιλογή (...) που χαρακτηρίζεται από μια κλιμακωτή κυριαρχία που χωρίζει τον πληθυσμό σε διάφορα μίγματα 'πειθαρχίας, φροντίδας και τιμωρητικής τεχνολογίας” (Ong στο Jeffrey et al., 2012).

Κυβερνολογικές σε χώρο & σε χρόνο

Στα όσα σχολιάστηκαν ως τώρα στο κεφάλαιο καθώς και μέσα από τα προηγούμενα χαρτογραφικά παραδείγματα διαπιστώσαμε ότι τα νέα περιεχόμενα της εξουσίας από τον 19ο αιώνα επηρεάστηκαν από την ισχύουσα οπτική/λογική, εικόνα/αναπαράσταση και τις ανάλογες χωρικοποιήσεις. Η σχέση της εξουσίας τόσο με το 'μάτι' όσο και τον χώρο είδαμε ότι απασχόλησε έντονα τον Foucault στο *The Eye of Power* με το πανοπτικό ως την χωρική έκφραση αυτής της σχέσης, όπου το 'βλέμμα' συμπυκνώνει την εξουσία που πλέον ασκείται από τον έναν προς τους πολλούς μέσα από την διαρκή και 'από απόσταση' επιτήρηση.

Η νέα λειτουργία του χρόνου και του χώρου στα (νεο)φιλελεύθερα περιβάλλοντα διακυβέρνησης, όπως τα έθεσε ο Foucault και στη συνέχεια ο Virilio και ο Deleuze, διαφοροποιείται από τα πειθαρχικά στο εξής: η εξουσία πλέον επιδρά σε πληθυσμούς σαν σύνολα και ενεργεί πάνω τους διαρκώς και 'από απόσταση' -δηλαδή τους διαχειρίζεται-

¹⁵ Τα φρούρια είναι “πραγματικοί μετασχηματιστές, χάρη στους εσωτερικούς του χώρους που επιτρέπουν μία ανάλυση, μία παράταση ή μία αποκατάσταση της κίνησης” (ό.π.).

¹⁶ Χαρακτηριστικά αναφέρει τον αερισμό των ανθυγιεινών γειτονιών, τη διευκόλυνση του εμπορίου μέσα στην πόλη, την άμεση σύνδεση των δρόμων με δίκτυα μετακίνησης μεγάλων αποστάσεων και την εποπτεία της κίνησης σε αστικό περιβάλλον το οποίο δεν είναι πλέον περιτοισμένο (walled) ή υποκείμενο σε απαγορεύσεις κυκλοφορίας.

επιτρέποντας την κυκλοφορία και την μετακίνηση μέσα σε συγκεκριμένα και ελεγχόμενα όρια (Foucault, 2003b, 2007, 2008). Παρόμοια είναι και η μεταγενέστερη περιγραφή του Deleuze σύμφωνα με την οποία οι προϋποθέσεις ελέγχου στις σύγχρονες κοινωνίες είναι, αρχικά, η περίφραξη των 'πολλαπλοτήτων'¹⁷ σε συγκεκριμένο και ελεγχόμενο χώρο και, στη συνέχεια, η επιβολή της συμπεριφοράς μέσω κατανομής στον χώρο και διευθέτησης του χρόνου (Deleuze, 1992, Μετάφας, 2010). Διαπιστώνουμε, εν ολίγοις, ότι οι έννοιες του χώρου και του χρόνου είναι κεντρικές στους νέους τρόπους με τους οποίους ασκείται, υλοποιείται, οργανώνεται και συναρθρώνεται η εξουσία.

Στην πορεία του κεφαλαίου και όσον αφορά στον χώρο, οι εννοιολογήσεις της εξουσίας και των περιφράξεων γίνονται αντιληπτές όχι μόνο μέσα από τις γεωπολιτικές τοποθετήσεις της εθνικής κυριαρχίας -του προηγούμενου κεφαλαίου- αλλά και σε πολλαπλούς άλλους χώρους όπου οι συσχετισμοί και οι πρακτικές εξουσίας ρέουν και διαφοροποιούνται. Ως εκ τούτου, στα παραδείγματα του κεφαλαίου οι χώροι αυτοί εκτείνονται σε γεωγραφίες που περιλαμβάνουν όλες τις κλίμακες της χωρικής ανάλυσης: (i) από ευρύτερους γεωγραφικούς τόπους και πληθυσμούς (τρωτοί, απειλούμενοι ή σε κίνδυνο, ανασφαλείς και σε κρίση, μετακινούμενοι, μετανάστες, πρόσφυγες κτλ.), στις πόλεις (συγκεκριμένα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα, φτωχοί, εθνοτικές ομάδες, περιθωριοποιημένοι όπως 'οι άρρωστοι' και 'οι εγκληματίες', έγκλειστοι σε κέντρα κράτησης μεταναστών κτλ.) και στους μικρο-χώρους της καθημερινής ζωής (συγκεκριμένες πειθαρχήσεις συμπεριφοράς και του σώματος)¹⁸. Σε όλους αυτούς τους χώρους διαμορφώνονται νέα είδη χωρικοποιήσεων, περιφράξεων και συνόρων, τα οποία γίνονται αντιληπτά και επιπρόσθετα βιώνονται αρχικά ως τοποθετήσεις/εντοπισμοί και στη συνέχεια ως δυνατότητα και ταυτόχρονα ρύθμιση της μετακίνησης.

Αυτό που ενδιαφέρει, εφεξής, στην έννοια των συνόρων και περιφράξεων είναι η βιοπολιτική τους εννοιολόγηση η οποία, δεν προϋποθέτει απαραίτητα τις έννοιες του εγκλεισμού ή της τοποθέτηση σε στατικούς τόπους αντίθετα, επιτρέπει την κυκλοφορία σε ρευστούς χώρους, καθιστώντας αναπόφευκτο τον διαρκή της έλεγχο. Με άλλα λόγια, στις θεωρήσεις της βιοπολιτικής και της κυβερνολογικής τα σύνορα και οι περιφράξεις αποκτούν και άλλες διαστάσεις, πέρα από τις αντίστοιχες των τειχών και των διαχωρισμών, και οι οποίες περιλαμβάνουν την επιτήρηση, τον έλεγχο και τη ρύθμιση των μετακινήσεων.

Αντίστοιχα όσον αφορά στις χαρτογραφίες που μελετούμε στο εξής, οι γεωγραφικές/χαρτογραφικές τεχνολογίες της αλλαγής του αιώνα ενσωματώνουν τις περιγραφές του Foucault για την πειθαρχία, σχετικά με τον διαρκή και 'από απόσταση' εντοπισμό/επιτήρηση, τόσο στον χώρο όσο και στον χρόνο. Αντίστοιχα, οι ολόενα και εξελισσόμενες τεχνολογίες, μέσα και συστήματα παρακολούθησης της εποχής μας επιβεβαιώνουν τις μεταγενέστερες προσεγγίσεις του Foucault για την κυβερνολογική καθώς και τις περιγραφές του Deleuze για την οργάνωση των 'κοινωνιών ελέγχου, που αναπτύσσω στην πορεία του κεφαλαίου, καθώς συντονίζουν τις δυνατότητες του ελέγχου και της διαχείρισης στο χώρο και το χρόνο.

Παρακάτω, επιχειρώ να συναρθρώσω στη σχέση εξουσίας, γνώσης και χώρου που μελετήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, τις διαστάσεις του χρόνου που φέρει η σύγχρονη τεχνολογία. Ως εκ τούτου, αναδιπλώνω τις νέες χωρικοποιήσεις εξουσίας μαζί με τις νέες τεχνολογίες εντοπισμού αμφότερες από τις οποίες δίνουν νέα περιεχόμενα στις περιφράξεις εξουσίας μέσα από τη μετακίνηση σε ρευστές και παγκοσμιοποιημένες χωρικότητες και μέσα από την επιτήρηση 'από ψηλά' και 'σε-πραγματικό-χρόνο'.

¹⁷ Ο Deleuze χρησιμοποιεί τον όρο 'πολλαπλότητα' στη θέση του 'πληθυσμού' του Foucault (περισσότερα για τον όρο στο επόμενο κεφάλαιο).

¹⁸ Ο χώρος της καθημερινής ζωής αναπτύσσεται στο επόμενο κεφάλαιο.

Χαρτογραφήσεις παγκοσμιοποίησης της διακυβέρνησης/επιτήρησης: περιφράξεις, μετακινήσεις & χαρτογραφική τεχνοεπιστήμη/μέσα

Παγκοσμιοποίηση σε χώρο & σε χρόνο

Αν κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα συντελείται σταδιακά η φυσική γνώση του κόσμου ο 20ος αιώνας αποτελεί την εποχή της πλήρους συμπλήρωσης της εικόνας του (Cosgrove, 2008: 88) με όλους τους υπαινιμούς που αυτό επιφέρει. Οι αναπαραστάσεις του κόσμου -και δει οι χαρτογραφικές- δεν είναι 'αθώες' μεταφορές νοήματος και πληροφορίας αλλά αντίθετα έχουν επιφέρει μια τεράστια αλλαγή στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τον χώρο και την κοινωνία καθώς και τους μετασχηματισμούς τους.

Οι νέες φαντασιακές γεωγραφίες των παγκοσμιοποιημένων και νεοφιλελεύθερων περιβάλλοντων αναδύονται μαζί με τις νέες χωρικότητες και χωρικοποιήσεις/περιφράξεις τους. Την ίδια στιγμή αντιλαμβάνομαι τη σύγχρονη χαρτογραφία όχι αποκλειστικά ως επιστήμη αναπαραστάσης αλλά ως ένα σύνθετο πλέγμα που περιλαμβάνει και τεχνικές/τεχνολογίες και πρακτικές. Ως εκ τούτου, χωρίς να αγνοώ τη σημασία της απεικόνισης και επιχειρώντας να αποφύγω μια απλουστευτική τεχνολογική ανάλυση, προσεγγίζω τη σύγχρονη χαρτογραφική επιστήμη και τεχνολογία ως μέρος συσχετισμών εξουσίας, που προοιωνίζουν τις επερχόμενες κυβερνητικές συναρθρώσεις. Η παράθεση των κριτικών και πειθαρχικών προσεγγίσεων της βιβλιογραφίας, παρότι δεν αποτελεί μέρος της συνολικής οπτικής του κεφαλαίου και της γράφουσας, κρίνεται ωστόσο αναγκαία για την αποκάλυψη πτυχών της σύγχρονης χαρτογραφικής τεχνοεπιστήμης που θα είναι χρήσιμες στην περαιτέρω ανάλυση του παρόντος.

'Ένας κόσμος', νέες χωρικότητες & νέες χωρικοποιήσεις/περιφράξεις

Η πλήρης συμπλήρωση της εικόνας της γης του 20ου αιώνα έχει συνεισφέρει κατεξοχήν στην αναπαραστάση ενός ενιαίου κόσμου στον οποίο οι δυνατότητες για κυκλοφορία και επικοινωνία είναι τα ζητούμενα. Σύμφωνα με τον Cosgrove, η επικρατούσα ρητορεία είναι παγκόσμια, προοδευτική και κινούμενη και σε αυτήν η εικόνα της γης αποκαλύπτει "συνδέσεις, επικοινωνίες και δίκτυα ανεξάρτητων, μη περατών σημείων που συνδέονται με αόρατα

κανάλια πάνω από μια επιφάνεια χωρίς τριβή"¹⁹. Η αναπαραστάση αυτή της παγκοσμιοποίησης διαμόρφωσε το φαντασιακό του 'ένα κόσμου' ('one-world') και του 'ελεύθερου' χώρου όπου άνθρωποι, εμπορεύματα, τεχνολογία, κεφάλαιο, ιδέες και εξουσία είναι σε θέση να μετακινούνται/κυκλοφορούν και όπου τα πάντα είναι δυνατά μέσα από αυτή τη μετακίνηση/κυκλοφορία.

Παγκόσμιος χώρος ροών κινήσεων ('traffic flows').

Κριτική γεωγραφία/γεωπολιτική παγκοσμιοποίησης & συνόρων

Διάφοροι θεωρητικοί της κριτικής γεωγραφίας και γεωπολιτικής αλλά και άλλων ακαδημαϊκών πεδίων (Allen, 2003, 2008, 2009, Agnew, 1994, 1999, 2005, Amin, 2002, O' Tuathail, 1996, Ong and Collier, 2005, Ong, 2007, Sassen, 2000, Hardt and Negri, 2004, Castells, 1996 κτλ.) υποστηρίζουν ότι η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση έχει προκαλέσει μια στροφή στον τρόπο με τον οποίο χωρικοποιείται η εξουσία, η οποία εξαρτάται από μια όλο και περισσότερο πολύπλοκη γεωγραφία ροών, δικτύων αλλά και περιφράξεων.

Σύμφωνα με τις προσεγγίσεις του Foucault για την (νεο)φιλελεύθερη διακυβέρνηση, η εξουσία νοείται ως ένα

¹⁹ <http://www.steverowell.com/index.php/archive/ultimate-high-ground/>

ρευστό μέσο το οποίο μετακινείται στο οποίο ο Allen συμπληρώνει τη ροή με τη μορφή πόρων, “μέσα και διαμέσου εκτεταμένων δικτύων διάδρασης” (2009: 198). Η συγκεκριμένη χωρική θεώρηση της εξουσίας περιγράφεται από τον ίδιο με τον όρο 'δικτυακές ροές' ('networked flows'), οι οποίες συνδέουν ό,τι ήταν πρότερα απομακρυσμένο και ασύνδετο διαπερνώντας συμβατικά εδάφη, αποστάσεις και τοπικά όρια (ό., π.: 197-198).

Οι απόψεις του Allen ακολουθούν τις κριτικές γεωπολιτικές προσεγγίσεις των Agnew, Dalby, O'Tuathail κτλ. οι οποίες, έχοντας ξεπεράσει τις αντιλήψεις της εδαφικοποιημένης κρατο-κεντρικής κυριαρχίας και χωρικότητας (state-centric spatiality) εμπίπτουν στο λόγο της παγκοσμιοποίησης για την εμφάνιση ενός κόσμου χωρίς σύνορα (Agnew, 2005, O' Tuathail, 1996)²⁰. Ως εκ τούτου, οι θεωρίες αυτές αναζητούν νέες 'εδαφικότητες' ('territorialities') και 'χωρικότητες' ('spatialities') στις οποίες οι συνδέσεις και οι σχέσεις εξουσίας ανάμεσα σε χώρους, υποκείμενα, πρακτικές και διαδικασίες οργανώνονται με πολλαπλούς και ολοένα πιο πολύπλοκους τρόπους.

Αρχικά και όσον αφορά στις νέες χωρικότητες των διαφορετικών επιπέδων και κλιμάκων -παγκόσμιο, τοπικό, εθνικό, περιφερειακό κτλ.- οι σύγχρονες γεωγραφικές προσεγγίσεις σημειώνουν ότι αποκτούν νέα περιεχόμενα. Σύμφωνα με την Πετράκου οι οριζόντιες διχοτομίες του 'μέσα-έξω' επαναπροσδιορίζονται υπό το φως νέων χωρικοτήτων οι οποίες κινούνται στα διαφορετικά επίπεδα και κλίμακες, στον άξονα μίας καθετότητας ανάμεσα στο 'πάνω-κάτω' ή το 'παγκόσμιο-τοπικό' (Petraçou, 2012). Αναφορικά με την πολλαπλότητα των υποκειμενικότητων και δρώντων, οι Παπαδόπουλος κα. περιγράφουν νέες συσσωματώσεις που δεν είναι απαραίτητα συγκεντρωμένες ή τοποθετημένες στο χώρο -όπως οι εταιρείες, οι κυβερνήσεις, οι ΜΚΟ, οι οργανώσεις κοινοτήτων κτλ.- που διαμορφώνονται εγκάρσια, στη βάση συγκεκριμένων στοιχείων προηγούμενων οριζόντιων κατηγοριοποιήσεων και ταυτοτήτων -όπως η τάξη, το φύλο, η σεξουαλικότητα, η εθνικότητα- και μέσα από αυτήν την ανάμειξη δημιουργούν νέες χωρικότητες συνόρων, περιφράξεων και αποκλεισμών (2008: 74). Αυτοί οι διάφοροι επαναπροσδιορισμοί αφορούν όχι απαραίτητα σε πραγματικούς χώρους αλλά και σε υπερ-τοπικές κυβερνητικές/διαδικτυακές 'τοποθεσίες' ('sites') καθώς και σε διάφορες φαντασιακές κοινότητες και 'τοπικισμούς'. Για τους τελευταίους μάλιστα η Massey υποστηρίζει ότι προκύπτουν -ως “απόκριση απέναντι στην 'παγκοσμιοποίηση'” ως μία μορφή “καταφυγής στο υποτιθέμενα αντίθετο της: εθνικισμοί και τοπικιστικό πνεύμα και τοπικισμοί όλων των ειδών” (2005: 114).

Χαρακτηριστικές εντός των σύγχρονων επαναπροσδιορισμών του χώρου είναι οι θεωρητικοποιήσεις των συνόρων που τα προσεγγίζουν όχι ταυτισμένα με τη γεωγραφική τους θέση αλλά διάχυτα στο χώρο. Μία τέτοια άποψη ερμηνεύεται με διάφορους τρόπους, όπως αναδιπλώνεται στη συνέχεια, αποτελώντας έτσι την αφετηρία για μια νέα σειρά από ενδιαφέρουσες προσεγγίσεις.

Αρχικά και σε σχέση με την έννοια του εθνικού κράτους ο ρόλος της κυριαρχίας του μέσα σε μία τέτοια διάχυση συνόρων, επαναπροσδιορίζεται, είτε αποδυναμώνεται ή αποκτά νέα περιεχόμενα. Οι απόψεις θεωρητικών που συσχετίζουν τη διάχυση και την εντατικοποίηση των σύγχρονων συνόρων με την αποδυνάμωση των εθνικών κρατών είναι των Hardt και Negri (2004) και της Ong (2007) ιδωμένες ωστόσο όχι μέσα από μία αυστηρά γεωπολιτική ματιά. Ενδιαφέρουσα ερμηνεία που επικεντρώνει στα νέα πρόσωπα που αποκτά η εθνική κυριαρχία -χωρίς να είναι απαραίτητο ότι εξασθενίζει- είναι η θεωρία των παγκόσμιων συναρθρώσεων της Sassen που μελετούμε στη συνέχεια του κεφαλαίου.

Οι νέες συζητήσεις για τα σύνορα ομοίως αναδεικνύουν διαφορετικούς τρόπους προσέγγισής τους, πολλές από τους οποίους όχι αποκλειστικά ως όρια εδαφικότητας εθνικών κρατών και μέρος του γεωπολιτικού λεξιλογίου (Balibar, 2002, Paasi, 1999, 2007, 2009, 2013, Rajaram et al., 2007, Brambilla, 2012, Mezzadra et al., 2013, Kasparek et al., 2014). Οι απόψεις αυτές επιτρέπουν τη θέαση και την ερμηνεία των συνόρων με πολλαπλούς και διάφορους νέους τρόπους οι οποίοι εμπεριέχονται στην καθημερινή ζωή και πρακτική, τη θεωρία και την πράξη μέσω των οποίων οι διαφορετικές μορφές εξουσίας -πέρα από την κρατική- καθίστανται ορατές (Paasi, 2007: 580, 2013: 486). Συγκεκριμένα ο Paasi υποστηρίζει ότι τα σύνορα αποτελούν ανθρώπινες κατασκευές και κοινωνικές διαδικασίες που

²⁰ Η μοντέρνα γεωπολιτική 'φαντασία' σύμφωνα με τον O Tuathail καταπιάνεται -μεταξύ άλλων- με ζητήματα όπως η κατάρρευση του κράτους μετά την αποτυχία του Βεσφαλιανού συστήματος, η εμφάνιση ενός κόσμου χωρίς σύνορα ('borderless world'), η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, η 'πληροφοριοποίηση' ('informationalisation') και η ανάδυση μιας νέας παγκόσμιας κατηγορίας απειλών και κινδύνων που συνδέονται με την παγκοσμιοποίηση (Χουλιάρας και Πετρακού, 2007: 213).

τοποθετούνται σε μια σειρά από κοινωνικές πρακτικές και λόγους όχι μόνο μέσα στην κρατική επικράτεια αλλά και έξω ή πέρα από αυτήν (2009: 215). Σύμφωνα με αυτές τις προσεγγίσεις τα σύνορα συνιστούν διαλεκτικούς (discursive), φαντασιακούς (imaginative) και επιτελεστικούς (performative) χώρους και, ως εκ τούτου, όπως υποστηρίζει ο Balibar, δεν καθίστανται “μόνο εξωτερικές πραγματικότητες αλλά γίνονται ‘εσωτερικά’ και συνεπώς αόρατα (...) που τοποθετούνται παντού και πουθενά” (Balibar, 2002: 78).

Σε έναν κοινό τόπο των προηγούμενων προσεγγίσεων, σύνορα και περιφράξεις ενώ δηλώνουν την παρουσία τους και καθίστανται ορατά μέσω διαφόρων αναπαραστάσεων, πρακτικών και πολιτικών εξουσίας την ίδια στιγμή μπορεί να είναι ‘αόρατα’ ή δυσδιάκριτα και έτσι ενδεχόμενα πιο επικίνδυνα.

Νέες γεωγραφίες ανισοτήτων & χαρτογράφηση του Dubai ‘από ψηλά’

Ο παγκόσμιος χώρος, σύμφωνα με τη Massey “αφορά σε σχέσεις, περιχαράκωσεις, ασυνέχειες, πρακτικές δέσμευσης” (2005: 85) μέσα στις οποίες οι νέες χωρικότητες εξουσίας, παγκόσμιες και τοπικές δημιουργούν νέες γεωγραφίες ανισοτήτων και περιφράξεων. Η σύγχρονη παγκοσμιοποίηση είναι δυτική στην προέλευσή της, αναφέρει ο Cosgrove, και γι’ αυτό διαμορφώνει την ιδέα της ‘μίας Δύσης’ (‘the West’) ως τη μοναδική εναλλακτική για τον ενιαίο παγκόσμιο χώρο, διακόποντας έτσι τα ουσιοκρατικά μοντέλα των γεωγραφικών διπόλων, ‘Δύση-Ανατολή’ και ‘Πρώτος-Τρίτος Κόσμος’. Ο προβληματισμός που ανακύπτει, συμπληρώνει, αφορά στους ιστορικούς υπαιτιγμούς που προκύπτουν από τη δυτική αντίληψη και αναπαράσταση του κόσμου ως ενιαίου (2001: 9). Ομοίως, οι Παπαδόπουλος και Χατζημικάλης υποστηρίζουν ότι αυτό που εμείς στη Δύση αντιλαμβανόμαστε ως ένα ή ενιαίο παγκόσμιο κόσμο είναι μια αναπαράσταση του παγκόσμιου χαρακτήρα του, αυτού που κυριαρχείται από ένα δίκτυο διασυνδέσεων (ιδεών, χρημάτων, επικοινωνιών κτλ) και τοποθετείται στον αναπτυγμένο κόσμο (2008: 3-19).

Το εικονικό status του ‘ενιαίου κόσμου’ και της ‘μίας γης’ έτσι όπως παράγεται και αναπαράγεται από τις διάφορες τεχνολογίες που αναπτύσσονται παράλληλα συμβάλλει στην εξυπηρέτηση αντιφατικών αναγκών. Πολλοί θεωρητικοί της γεωγραφίας όπως ο Said (1994), οι Allen και Massey (1984, 2005) υποστηρίζουν ότι η εικόνα ενός ενιαίου κόσμου έτσι όπως αποτυπώνεται από τους δορυφόρους της NASA και την αντίστοιχη χαρτογραφική τεχνολογία λείπει μια άλλη ιστορία από αυτή που λαμβάνει χώρα πάνω στη γη, χωρίς να είναι σε θέση να αποκαλύψει τα όσα δεν φαίνονται πίσω από την αποστασιοποιημένη οπτική του ύψους. Είναι, κατά κάποιο τρόπο, ένας υπερ-οπτικός, μερικός ή, ορισμένες φορές, διαστρεβλωμένος τρόπος απεικόνισης του ζωντανού κόσμου που δεν μπορεί να αντιληφθεί την πολυπλοκότητά του στα διάφορα επίπεδα και κλίμακες αυτού. Εν ολίγοις, αυτό που αναπαρίσταται ως ‘ενιαίος παγκοσμιοποιημένος χώρος’ ενώ φαινομενικά παρέχει την υπόσχεση για ένα χώρο ελεύθερης κυκλοφορίας ανθρώπων, εμπορευμάτων, τεχνολογίας, κεφαλαίου, ιδεών κτλ. την ίδια στιγμή “είτε αφήνει απ’ έξω πολλά από αυτά που συμβαίνουν στον κόσμο και στους ανθρώπους σήμερα ή ‘τσουβαλιάζει’ τους ανθρώπους με τρόπους που αναπαράγουν ανισότητες” (Allen, 1995: 109).

Προκειμένου να αναπαραστήσω τις απόψεις αυτές χρησιμοποιώ το παράδειγμα της δορυφορικής φωτογραφίας του Dubai που έχει ληφθεί από τον δορυφόρο Landsat τον Οκτώβριο του 2010. Σε αυτήν φαίνονται ξεκάθαρα οι ανθρώπινες κατασκευές των τεχνητών νησιών, ‘παραθεριστικών παραδείσων’: δύο τεράστιοι φοίνικες σχηματισμένοι από τόνους χώματος ριγμένους στη θάλασσα και μια μικρογραφία του πλανήτη φτιαγμένη από δεκάδες τεχνητά νησιά. Σύμφωνα με τους Davis and Monk (στο Jeffrey et al., 2012) τα θεαματικά αυτά περιβάλλοντα της εικονικής πολεοδομίας του Ντουμπάι, άλλαξαν εντελώς την εικόνα της πόλης από ψηλά τα τελευταία χρόνια. Ωστόσο, από τόσο ψηλά είναι δύσκολο να αποκαλυφθούν ανισότητες και ασυμμετρίες μικρότερης κλίμακας, όπως για παράδειγμα, ότι οι Ινδοί και Πακιστανοί προσωρινοί μετανάστες “ζουν υπό απάνθρωπες συνθήκες σε ανθρώπινα κοτέτσια μακριά από το κέντρο”²¹ της πόλης. Έτσι, Ινδοί και Πακιστανοί βιώνουν την ‘παγκόσμια’ εμπειρία της πόλης του Dubai όχι τόσο παγκόσμια, ούτε τόσο θεαματικά όπως στην αντίστοιχη φωτογραφία του Landsat.

²¹ Radical Desire, *Παροξυσμικός Καπιταλισμός*, <http://radicaldesire.blogspot.gr/search/label/%CE%A7%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AF%CE%B1>

Δορυφορική φωτογραφία του Dubai. Προέλευση: NASA
Goddard Space Flight Center from Greenbelt,
MD,USA.http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Landsat_View,_Dubai,_United_Arab_Emirates_-_Flickr_-_NASA_Goddard_Photo_and_Video.jpg

Το προηγούμενο παράδειγμα αποκαλύπτει ότι οι περιφράξεις συνεχίζουν να υπάρχουν, υπό μορφή νέων ανισοτήτων, ωστόσο, δεν κάνουν την παρουσία τους αισθητή καθώς είναι συγκαλυμμένες πίσω από διάφορους λόγους ομογενοποίησης και παγκοσμιοποίησης. Μέσα σε τέτοιους λόγους, οι ανισότητες της παγκοσμιοποίησης δεν αναφέρονται μόνον στις αναπαραστάσεις των διαφορών ανάμεσα στους τόπους και τους ανθρώπους αλλά κυρίως στους τρόπους με τους οποίους αυτές παράγονται και αναπαράγονται μέσω των σχέσεων και δεσμών της αλληλεξάρτησης. Ο Allen εξηγεί ότι “(ο)σο πιο σφικτές είναι οι συνδέσεις και εξαρτήσεις με τον κοινωνικό χώρο (social space) και το χρόνο (time frame) του κόσμου που ευημερεί, τόσο πιο μεγάλη είναι η εξασφάλιση της πολιτικής συμμόρφωσης ενώ όσο χαλαρώνουν οι δεσμοί, τόσο πιο εύκολο γίνεται να βρίσκεται κανείς εκτός της εύνοιας των πολιτικών της παγκόσμιας αλλαγής” (1995: 127). Έτσι, η παγκοσμιοποίηση όχι μόνο δεν εξαλείφει τις ανισότητες αλλά διαμορφώνει νέες οι οποίες αγνοούν ότι οι άνθρωποι δεν είναι μέρος του ίδιου παγκόσμιου χώρου και, αν ακόμα είναι, η εμπειρία των σχέσεων και των ανισοτήτων δεν βιώνεται με τον ίδιο αλλά με πολλαπλούς και διαφοροποιημένους τρόπους. Οποιαδήποτε σχέση εξουσίας που δεν λαμβάνει υπόψη αυτούς τους τρόπους καθίσταται προβληματική. Όταν, για παράδειγμα, ένα πρότυπο ανάπτυξης και προόδου διαμορφώνεται και επιβάλλεται από τους ευημερούντες του 'εδώ' για τους μη ευημερούντες του 'εκεί', στην ουσία, δεν απευθύνεται στα προβλήματα των δεύτερων αλλά εξυπηρετεί ανάγκες και σκοπούς των πρώτων. Τότε είναι που οι γεωγραφίες της παγκοσμιοποίησης και των ανισοτήτων γίνονται αισθητές με όρους επιβολής²².

Νέες περιφράξεις & χαρτογράφηση περιφράξεων του Alphaville

Ακόμα ένα χαρακτηριστικό των ανισοτήτων που δημιουργεί η παγκοσμιοποίηση είναι ότι δεν αφορούν μόνο στους 'εκεί' που τοποθετούνται σε μακρινές περιοχές του πλανήτη. Η Massey αναφέρει σχετικά ότι στην νεωτερικότητα “δεν εξαρτώνται όλοι οι τύποι της διαφορετικότητας από την απόσταση” αλλά “(υ)πάρχουν και 'άλλοι' που βρίσκονται 'εντός' και δεν είναι μικρότερης σημασίας (...)” (Massey, 2005: 159). Έτσι, η άνιση φύση των παγκόσμιων συνδέσεων μπορεί να βιωθεί, στην ίδια πόλη ή στον ίδιο δρόμο, όπως είδαμε και στο παράδειγμα του Dubai. Ομοίως, σε πολλές περιοχές του παγκόσμιου Νότου μπορούμε να δούμε ξεκάθαρα ανάμεσα από κατοικημένες περιοχές να ξεπροβάλλουν μικροί θύλακες, σπίτια ή και ολόκληρες γειτονίες που αποτρέπουν τους φτωχούς ή αυτούς που δεν είναι ακόμα μεσαία τάξη να εισέλθουν (Σταυρίδης, 2010α). Έτσι συμβαίνει και στο Alphaville, μία από τις παλιότερες, μεγαλύτερες και γνωστότερες περιτειχισμένες συνοικίες του Σάο Πάολο -γνωστή και από την ομώνυμη ταινία του Godar- από όπου και η συγκεκριμένη χαρτογράφηση.

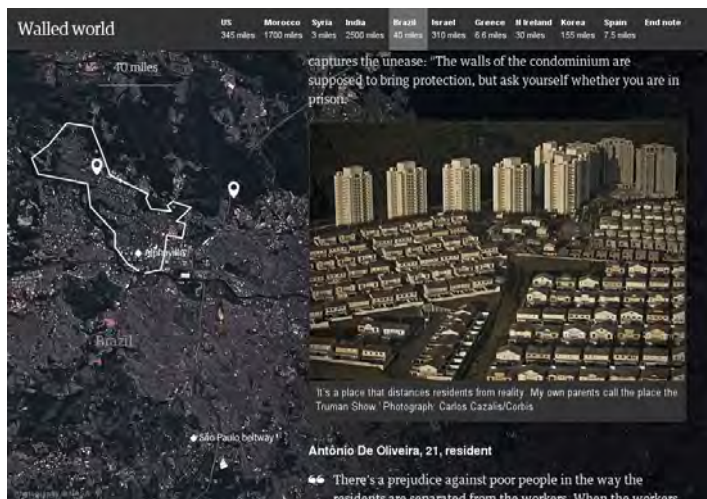
Το Alphaville χτίστηκε το 1978 για μία μητροπολιτική ελίτ που αναζητούσε καταφύγιο από την εγκληματικότητα της πόλης. Από τότε και με επιπλέον κίνητρο τη χαμηλή φορολόγηση, η περιφραγμένη κοινότητα έχει επιβάλλει μια σειρά από χωρικούς και όχι μόνο περιορισμούς. Το Alphaville σήμερα αποτελείται από 16 περιτειχισμένα συγκροτήματα ή διαμερίσματα (gated compounds or condominiums) που περιβάλλονται από εμπορικές και βιομηχανικές ζώνες²³ διαμορφώνοντας έτσι ένα περιβάλλον που αποτρέπει με φυσικούς και διαλεκτικούς τρόπους τους φτωχούς ή αυτούς που δεν είναι ακόμα μεσαία τάξη να εισέλθουν. Ως εκ τούτου, το συγκεκριμένο παράδειγμα περιφραξεων του

²² Τέτοια παραδείγματα είναι τα Προγράμματα Διαρθρωτική Προσαρμογής που επιβλήθηκαν σε χώρες κυρίως της Αφρικής και της Λατ. Αμερικής που υστερούσαν στους δείκτες ανάπτυξης, έτσι όπως είχαν σχεδιαστεί από τους 'δυτικούς' δείκτες ανάπτυξης.

²³ Από την ιστοσελίδα *Walled world*, *The Guardian*, <http://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2013/nov/walls>, Μάρτιος, 2014.

Alphaville αναδιπλώνει νέες μορφές και πρακτικές των περιφράξεων, πέρα από την προφανή λειτουργία τους ως τείχη, που παραπέμπουν στις πειθαρχικές προσεγγίσεις του Foucault και ομοίως βρίσκουν έκφραση σε αυτό που χαρακτηρίζει ο Caldeira ως 'αστικό θύλακα ασφάλειας για τους προνομιούχους' (Caldeira στο Jeffrey et al., 2011) καθώς και στην πολιτική του αστικού φόβου και της συμμόρφωσης (ό.π.), έναν προβληματισμό που αφήνω για τη συνέχεια του κεφαλαίου.

Χαρτογράφηση περιφράξεων: δορυφορική φωτογραφία και χάρτης του Alphaville, *Walled world*, *The Guardian* (2013), <http://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2013/nov/walls>

Ο κόσμος 'από ψηλά' & σύγχρονη χαρτογραφική επιστήμη/τεχνολογία

Στην πλήρη συμπλήρωση της εικόνα του κόσμου πολύ σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι νέες εξελίξεις στη χαρτογραφία στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα που αφορούσαν τις βελτιώσεις στα τεχνολογικά μέσα και τη φωτογραφία. Η εισαγωγή της αεροφωτογραφίας στη διαδικασία και μέθοδο κατασκευής του χάρτη ήταν καταλυτική. Η πρώτη φωτογραφία πόλης από ψηλά ήρθε στο φως το 1858 όταν ο Gaspar Felix Tournachon, επωνομαζόμενος Nadar, φωτογράφησε ένα γαλλικό χωριό, το Petit-Becetre, από ένα αερόστατο στα 80 μέτρα από τη γη. Δυστυχώς, δεν σώζεται σήμερα οπότε η παλιότερη σωζόμενη αεροφωτογραφία είναι αυτή της πόλης της Βοστώνης των Η.Π.Α., του 1860.

Η παλιότερη σωζόμενη αεροφωτογραφία της πόλης της Βοστώνης, Η.Π.Α. (1860).

Τις επόμενες δεκαετίες, και τα αεροπλάνα βοήθησαν να φωτογραφηθούν μεγάλες περιοχές του πλανήτη και να

παραχθεί μία πιο ακριβής 'από τον αέρα' φωτογράφιση, η οποία αποτέλεσε τον πρόδρομο της νέας χαρτογραφίας 'από ψηλά'. Ο Δεκέμβρης του 1972 αποτελεί σημαντική ημερομηνία για αυτή τη μετατόπιση· ήταν η χρονιά που ο δορυφόρος Apollo 17, στο τελευταίο του ταξίδι, τράβηξε την πρώτη φωτογραφία ολόκληρης της γης, όπως φαίνεται και στην επόμενη χαρτογράφιση.

Η πρώτη φωτογραφία της γης από ψηλά, δορυφόρος Apollo 17 (1972) & δορυφορική εικόνα της Βοστώνης, NASA και Γεωλογική Υπηρεσία των Η.Π.Α. (US Geological Survey), http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Boston_from_space_image.jpg

Σήμερα, οι δορυφόροι, όπως για παράδειγμα της σειράς Landsat, 'σαρώνουν' τον κόσμο με τις υψηλής ανάλυσης κάμερες τους και παρέχουν, σχεδόν καθημερινά, λεπτομερέστερες φωτογραφικές εικόνες της γης, οι οποίες στη συνέχεια οργανώνονται μέσα από την ψηφιακή τεχνολογία, μεσολαβούνται από οθόνες -τηλεόρασης, υπολογιστών, κινητών τηλεφώνων κτλ.- καθώς επίσης διαχέονται σε διαδικτυακούς/κυβερνητικούς χώρους. Σήμερα, είναι ελάχιστα τα σημεία της επιφάνειας του πλανήτη που δεν έχουν χαρτογραφηθεί και στα οποία

να μην δίνεται η δυνατότητα πρόσβασης και πλοήγησης μέσα από την οθόνη και το διαδίκτυο, στο βαθμό θα μπορούσαμε να πούμε ότι "ό,τι είναι εκεί έξω μπορούμε να το βρούμε εδώ μέσα" (Pickles, 2004: 171), ακόμα και αν η φράση αυτή στερείται καθολικότητας. Αυτή η νέα 'Οικουμένη' αποτελεί, σύμφωνα με τον Λιβιεράτο, την τρίτη φάση της 'γεωγραφικής παγκοσμιοποίησης' μετά τις Μεγάλες Ανακαλύψεις του 15ου και 16ου αιώνα και τις εξερευνήσεις του 17ου, 18ου και 19ου (2007: 133). Αυτό που τη διαφοροποιεί από τις προηγούμενες είναι ότι η βάση και έκφραση της εντοπίζεται στην αποκαλούμενη 'Ψηφιακή Γη' (Digital Earth), όρος που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1998 από τον τότε αντιπρόεδρο των ΗΠΑ Al Gore προκειμένου να περιγράψει τον μηχανισμό που προσθέτει την διαδικτυακή παροχή ενός τεράστιου πλήθους πληροφοριών και δεδομένων πάνω στην τρισδιάστατη ψηφιακή (δορυφορική) απεικόνιση της Γης (Λιβιεράτος, 2007: 125). Μέρος της οργάνωσης και λογικής της 'Ψηφιακής Γης' αποτελεί η σύγχρονη τεχνολογία, και δει η γεωχωρική/χαρτογραφική.

Η τεχνο-λογία σήμερα αντικατέστησε την κοσμο-λογία και αυτή η μετάβαση σηματοδότησε την 'παγκόσμια' σκέψη (στο Cosgrove, 2008). Εκτός από την τεχνολογία, μία άλλη σημαντική πτυχή του παγκοσμιοποιημένου κόσμου αποτελεί η πληροφορία και προκειμένου να υπογραμμιστούν οι αδιάσπαστοι δεσμοί αυτών, ο Tuathail (1999) χρησιμοποίησε τον όρο πληροφοριο-ποίηση ('informationalisation') κατά τον όρο παγκοσμιο-ποίηση. Μέσα σε μία έξαρση τεχνολογίας και πληροφορίας η σύγχρονη χαρτογραφία²⁴ δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστη και σίγουρα όχι χωρίς τους παρελκόμενους υπαινιγμούς που συνοδεύουν την τεχνολογική πορεία της εξέλιξής της.

Τόσο τα Συστήματα Γεωγραφικού (Παγκόσμιου) Εντοπισμού (Geographic/Global Positioning Systems, GPS) όσο και τα Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών (Geographic Information Systems, GIS) συγκροτούν τη βάση της σύγχρονης χαρτογραφικής τεχνολογίας και λογικής. Αμφότερα αποτελούν πολύπλοκα συστήματα, για τα οποία είναι δύσκολο να υπάρξει ένας ακριβής και καθολικός ορισμός· οι σχετικοί ορισμοί που έχουν δοθεί κατά καιρούς είναι πολλαπλοί και "ποικίλλουν ανάλογα με ποιος τους δίνει" (Pickles, 1995: 2-3).

Ως εκ τούτου στο παρόν παραθέτω τον ορισμό του Dana για τα συστήματα παγκόσμιου εντοπισμού, σύμφωνα με τον οποίο, συγκροτούν ένα "δορυφορικό σύστημα πλοήγησης (...) που παρέχει ειδικά κωδικοποιημένα (...) σήματα, τα οποία μπορούν να γίνουν επεξεργάσιμα από έναν δέκτη GPS που δίνει, κατ'αυτόν τον τρόπο, τη δυνατότητα υπολογισμού θέσης, ταχύτητας, κίνησης και χρόνου" (Dana στην Proven, 2006: 134). Σημαντικά χαρακτηριστικά της τεχνολογίας των συστημάτων παγκόσμιου εντοπισμού είναι ότι υπολογίζουν τα τρία αυτά στοιχεία σε-πραγματικό-χρόνο και ότι επίσης δίνουν τη δυνατότητα ενός άλλου, με μικρό περιθώριο λάθους, υπολογισμού που αφορά στην επόμενη ακριβή θέση/τοποθεσία, εξασφαλίζοντας έτσι τη χαρτογράφηση του εδάφους και του χώρου τόσο στο παρόν όσο και στο άμεσο δυνητικό μέλλον.

Η πληροφορία που παρέχουν τα GPS μπορεί στη συνέχεια να εισαχθεί σε συστήματα γεωγραφικών πληροφοριών τα οποία, με τη σειρά τους, δίνουν τη δυνατότητα διαχείρισης -της συγκεκριμένης χωρικής πληροφορίας όσο και εικόνων- μέσα από ένα γενικευμένο ψηφιακό περιβάλλον υπολογισμών, ανάλυσης, ταξινόμησης και αποθήκευσης. Το περιβάλλον αυτό λειτουργεί σαν μια περιγραφική γεωγραφική βάση δεδομένων η οποία μπορεί να εντάξει, να διαχειριστεί και να συγκριθεί με άλλες αντίστοιχες (Ball, 2003). Στην πορεία, η ολοένα και βελτιωμένη ικανότητα των GIS για γενικευμένη διαχείριση και μοντελοποίηση συμβάλει στην διατύπωση σεναρίων πρόβλεψης (Heywood et al., 2006), αντιστοιχίζοντας έτσι την δυνατότητα των GPS για χαρτογράφηση ενός δυνητικού μέλλοντος.

Όσον αφορά στην προέλευσή τους, αρχικά τα συστήματα παγκόσμιου εντοπισμού αναφέρονται στη τεχνοεπιστήμη της τηλεπισκόπησης, της 'επισκόπησης από απόσταση' και στις πρώτες τεχνολογίες απεικόνισης που μελετήσαμε νωρίτερα. Ανάμεσα σε αυτές, ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο πρώτος δορυφόρος της γης με το όνομα Earth Resources Technology Satellite -που στην πορεία μετονομάστηκε σε Landsat- ο οποίος τέθηκε σε τροχιά τον Ιούλιο του 1972 από την αμερικάνικη κυβέρνηση με σκοπό όχι μόνο για τη φωτογράφιση της γης από το διάστημα αλλά και για

²⁴ Ο Crampton (2011) χρησιμοποιεί τον όρο 'χαρτογραφία' για να αναφερθεί στη χαρτογραφική επιστήμη όσο και στις χαρτογραφικές τεχνολογίες και GIS διότι όπως αναφέρει παρά τις διαφορές τους, πιστεύει ότι είναι μέρος της ίδιας παράδοσης που πάει πολύ πίσω στην ανθρώπινη ιστορία. Τα GIS έχουν τις ρίζες τους στη χαρτογραφία παρότι μέσα στην έκρηξη των γνώσεων και πρακτικών του GIS τα τελευταία χρόνια πολλοί θα θεωρήσουν το αντίθετο. Η άποψη του με βρίσκει σύμφωνη, παρ' όλα αυτά παρακάτω στο παρόν διακρίνω τους όρους προς αποφυγήν ασαφειών.

την άντληση σημαντικών πληροφοριών για τους πόρους της.

Τα GIS αντίστοιχα έχουν την αφετηρία τους στο Ομοσπονδιακό Τμήμα Δασοκομίας και Αγροτικής Ανάπτυξης της κυβέρνησης του Καναδά, το οποίο προκειμένου να αναγνωρίσει πόρους και χρήσεις γης το 1962 ανέθεσε στον Roger Tomlinson τη δημιουργία μίας βάσης δεδομένων που θα μπορούσε να αποθηκεύσει, να αναλύσει και να διαχειριστεί τη σχετική πληροφορία (Crampton, 2011: 69). Το Καναδικό Γεωγραφικό Σύστημα Πληροφοριών (Canada Geographic Information System, CGIS) ήταν το πρώτο μεγάλο αποθετήριο γεω-αναφορικής (geo-referencing) πληροφορίας που μπορούσε να κωδικοποιηθεί σε διάφορα επικαλυπτόμενα επίπεδα (ό.,π.) και, ως εκ τούτου, αποτελούν την πρώτη ενημερωμένη και δυναμική χωρική βάση δεδομένων²⁵. Το CGIS άνοιξε τον δρόμο για το GIS, ως την πλέον σύγχρονη δυνατότητα οπτικοποίησης, ανάλυσης και διαχείρισης τεράστιου όγκου χωρικών πληροφοριών, σε εξαιρετική ταχύτητα, μειωμένο κόστος και με μεγάλη αποτελεσματικότητα (Pickles, 1995).

Παράλληλα με την εμφάνιση και εξέλιξη των συστημάτων, και συγκεκριμένα περί του τέλους της δεκαετίας του '80, αναπτύσσεται και η κριτική χαρτογραφία η οποία, όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, με αρχικό και βασικό εκφραστή της τον Harley συσχετίστηκε με τη γνώση, το λόγο και την εξουσία. Με την πάροδο των χρόνων και υπό το φως της κυριαρχίας της τεχνολογίας των GIS, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90, οι κριτικές φωνές της χαρτογραφίας εντάθηκαν και απέκτησαν πολλούς περισσότερους εκφραστές (Pickles, 1995, 2004, Monmonier, 2004, Cosgrove, 2001, Gregory, 2004, Curry, 1995, Crampton, 2003, 2011, Sheppard, 2005, Kwan, 2002, Schuurman and Pratt, 2002 κτλ.).

Οι παρακάτω προσεγγίσεις καλύπτουν ένα μεγάλο εύρος της σύγχρονης κριτικής χαρτογραφικής βιβλιογραφίας του δυτικού ακαδημαϊκού χώρου²⁶ και προκειμένου να διευκολυνθεί μία πρώτη κωδικοποίηση και οργάνωση τους, η παρουσίαση τους βασίζεται σε μία σε γενικές γραμμές ιστορική διαδοχή της εμφάνισής τους.

Κριτική χαρτογραφική τεχνολογία/τεχνοεπιστήμη

Όπως είδαμε και νωρίτερα, τα γεωγραφικά συστήματα πληροφοριών εμφανίστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του '60 ως υποσχόμενα εργαλεία έρευνας και εφαρμογής ωστόσο σύντομα βρέθηκαν αντιμέτωπα όχι μόνο με τον ενθουσιασμό αλλά και τον σκεπτικισμό των διανοητών της εποχής. Άρχισε να επικρατεί η άποψη ότι όπως η χρήση κάθε τεχνολογικού επιτεύγματος αποτελεί δίκιο μαχαίρι έτσι και τα GIS και GPS, πέραν της αδιαμφισβήτητης συμβολής τους στην επιστήμη και στα διάφορα πεδία της καθημερινής ζωής, δεν μπορεί παρά να έχει και επιπτώσεις. Αυτές οι πρώτες κριτικές για τα GIS που, σύμφωνα με τον Curry (1995), έλαβαν χώρα κατά τις τρεις πρώτες δεκαετίες μετά την εμφάνιση τους²⁷ ήταν ηπιότερες αναλογικά με τις μεταγενέστερες, της δεκαετίας του '90.

Οι έντονες κριτικές για το GIS της δεκαετίας του '90 πυροδοτήθηκαν με αφορμή την σταδιακή κυριαρχία τους έναντι της επιστήμης της χαρτογραφίας. Διάφορες φωνές της εποχής υποστηρίζουν ότι ενώ η τεχνολογία των GIS αρχικά αναδύθηκε ως εργαλείο διαχείρισης χωρικής πληροφορίας, στην πορεία και συγκεκριμένα στα μέσα της δεκαετίας του '90, άρχισε να προσδιορίζει την χαρτογραφία -και δη την επιστημονική (Goodchild στο Crampton 2011: 12), με τρόπο που τελικά να επικρατεί η άποψη ότι τα GIS περιλαμβάνουν την χαρτογραφία και όχι το αντίθετο (ό.,π.).

Οι ευρύτεροι κριτικοί προβληματισμοί για την εξάπλωση και κυριαρχία των GIS έλαβαν διαστάσεις που αφορούσαν: (i) στον εργαλειώδη και ποσοτικό χαρακτήρα και λειτουργία τους, (ii) στην αναπαραστατική και πειθαρχική τους λειτουργία, (iii) στις περιφράξεις και ασυμμετρίες στην παραγωγή και πρόσβαση στη γνώση, (iv) στον ουδέτερο ρόλο και την αποστασιοποίηση τους από την κοινωνία, (v) στη σύνδεση τους με τον καπιταλισμό και, μεταγενέστερα, (vi) στο ρόλο του ως τεχνολογία κυβερνητικής σημασίας.

²⁵ Σύμφωνα με το wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Canada_Geographic_Information_System οι δυνατότητες που παρέχει το CGIS για επικάλυψη (overlay), μέτρηση (measurement) και ψηφιοποίηση/σάρωση (digitizing/scanning) συνιστούσαν τομή έναντι των παλιότερων εφαρμογών της 'χαρτογράφησης με υπολογιστές' ('computer mapping').

²⁶ Πρέπει να παρατηρήσω ότι οι κριτικές αναφορές που παρατίθενται προέρχονται από την αγγλόφωνη ή αμερικανόφωνη σχετική βιβλιογραφία, καθώς μέσα από την έρευνα διαπιστώθηκε ότι στον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο δεν έχουν αναπτυχθεί σε σημαντικό βαθμό παρόμοιες κριτικές προσεγγίσεις.

²⁷ Οι Schuurman και Pratt θεωρούν ότι αυτές αποτελούν το 'πρώτο κύμα κριτικών' για τα GIS (2002).

(i) Εργαλειακός και ποσοτικός χαρακτήρα και λειτουργία

Οι πρώτοι προβληματισμοί τοποθετούν την εμφάνιση και ανάπτυξη των χωρικών βάσεων δεδομένων GIS ως εργαλείο που, μαζί με τις στατιστικές μεθόδους και την τεχνολογία των ηλεκτρονικών υπολογιστών, έχουν τεθεί στην υπηρεσία της λειτουργίας και λογικής, της μαθηματικής ακρίβειας και ποσοτικοποίησης, του σκοπού και του νοήματος (Crampton, 2011: 54). Εντός αυτών των φωνών χαρακτηριστική είναι του Crampton ο οποίος υποστηρίζει ότι το σημερινό πλαίσιο του όρου 'τεχνολογία' όσον αφορά στη χαρτογραφία και χαρτογράφηση αφορά περισσότερο σε τρόπους που εξαρτώνται από εργαλεία και ψηφιακές λογικές, ως μέσα για έναν σκοπό, με αποτέλεσμα οι υπόλοιπες πτυχές του όρου από τον οποίο προέκυψε²⁸ (τέχνη, επιστήμη και πρακτική) να παραγκωνίζονται και να απαξιώνονται (Crampton, 2002: 17). Ο Winner υποστηρίζει ότι με τη χρήση των GIS ενώ καλλιεργείται η ικανότητα πρόσβασης και χειρισμού τεράστιας ποσότητας πληροφορίας, στην πράξη, η γνώση για τον τρόπο με τον οποίο αυτά λειτουργούν αναπτύσσεται ολοένα και λιγότερο (Winner, 1997). Ο Cugry, όντας επηρεασμένος από μαρξιστικές θεωρίες, εντοπίζει τη διαφορά αυτή ανάμεσα στην *γνώση* και την *λειτουργική, χειριστική γνώση*, με άλλα λόγια, ανάμεσα στη γνώση και την πληροφορία²⁹ (Cugry, 1995: 75). Στο σχετικό επιχειρήμα του περιγράφει ότι η απόσταση αυτή καθιστά τους χρήστες του GIS αδύναμους να αντιληφθούν τη λειτουργία του συστήματος και να προσδιορίσουν τα αποτελέσματα των πράξεων τους από τη χρήση του και έτσι, απομακρύνονται από το προϊόν ενασχόλησης και παραγωγής τους και ως εκ τούτου και από τον ίδιο τους τον εαυτό (ό.π.). Σε αυτές τις προσεγγίσεις ανήκει και το σχόλιο του Taylor για τα GIS ότι αποτελούν κληρονόμους "της ατζέντα(ς) της ποσοτικής επανάστασης που χαρακτηρίζεται από 'οπισθοχώρηση της γνώσης έναντι στην πληροφορία'" (Taylor στο ό.π., 2002: 292).

Μία ανάλογη διάσταση των χαρτογραφικών αναπαραστάσεων που προβλημάτισε έντονα και για τα GIS ήταν ότι διακατέχονται από μία "μάταιη επιστημονική φιλοδοξία" (Pickles, 1995: 75), επιχειρήμα που υπενθυμίζει ότι η αναζήτηση για μέγιστη ακρίβεια και αντικειμενικότητα στη χαρτογράφηση κάθε σημείου της επιφάνειας της γης -και πλέον κάτω και πέρα από αυτήν- έχει μετατραπεί σε αυτοσκοπό. Σχετικές ήταν και οι κριτικές που αναφέρονταν στην αντίληψη που διαμορφώνουν οι χάρτες και τα GIS για την πραγματικότητα. Σύμφωνα με αυτές, τόσο οι χάρτες όσο και οι χαρτογραφικές τεχνολογίες εμφανίζονται ως εργαλεία αναπαραγωγής ακριβών αντιγράφων του κόσμου/χώρου/πραγματικότητας με αποτέλεσμα να φυσικοποιείται μία και να κυριαρχεί μία συγκεκριμένη αναπαράσταση του.

(ii) Αναπαραστατική και πειθαρχική λειτουργία

Σχετικές με τα προηγούμενα είναι και οι κριτικές που σχολιάζουν τον 'υπεροπτικό' ρόλο της σύγχρονης τεχνολογίας που αφορά είτε στην επιστήμη ή στην κοινωνία. Οι Roberts και Schein, προσεγγίζοντας διαλεκτικά τα GIS, υποστηρίζουν ότι η οπτική, και ειδικότερα από ψηλά, επιβάλλει την ανωτερότητά και κυριαρχία στη σκηνή (Pickles, ed., 1995). Ο Gregory συγκεκριμένα αντιστοιχίζει το 'βλέμμα' από το διάστημα με 'την οπτική του Θεού' (1994: 63) και ως εκ τούτου χαρακτηρίζει τις τεχνολογίες από ψηλά ως 'υπερ-οπτικές'.

Σχετικά με πειθαρχικές εκφορές εξουσίας των χαρτογραφικών τεχνολογιών, οι Pickles και Crampton υποστηρίζουν ότι η οπτική 'από ψηλά' ή 'από μακριά' παρέχει την απαραίτητη απόσταση για την εγκαθίδρυση της ανωτερότητας του φέροντα το 'βλέμμα' πάνω στο 'ιδωμένο' δεδομένου ότι η απόσταση και η απομάκρυνση διευκολύνουν τον έλεγχο και τη διαχείριση (Pickles, 1995, 2004; Crampton, 2011).

Οι απόψεις αυτές παραπέμπουν στις προσεγγίσεις της Hagaway για την εντοπισμένη ή τοποθετημένη οπτική 'από τα πάνω' ή 'από παντού' την οποία αντιστοιχεί με το Πανοπτικό που συμπυκνώνει την "εξουσία να βλέπεις χωρίς να γίνεσαι ορατός, να αναπαριστάς ενώ διαφεύγεις της αναπαράστασης" (1988: 581). Δεν είναι τυχαίο ότι και η φεμινίστρια γεωγράφος Rose σε άρθρο της για τη σχέση μεταξύ γεωγραφίας και οπτικοτήτων (2003) δεν χρησιμοποίησε τον όρο 'κριτικές', όπως σε παλαιότερο έργο της (2001), αλλά τον αντίστοιχο 'πειθαρχικές'. Σύμφωνα με την Rose, οι 'πειθαρχικές οπτικότητες' ή οπτικές μεθοδολογίες παράγουν ιεραρχίες και διαφορές σε σχέση τόσο με

²⁸ Σύμφωνα με τον Crampton (2011), η χαρτογραφία αναδύει τον όρο της τεχνολογίας πολύ κοντά στο ελληνικό 'τεχνική' που σημαίνει τέχνη, δηλαδή τις ικανότητες και τους τρόπους να κάνουμε (τα) πράγματα. Υπό αυτή την προσέγγιση, η χαρτογραφία τοποθετείται στην τομή μεταξύ τέχνης, επιστήμης, τεχνολογίας και πρακτικής.

²⁹ Συγκεκριμένα, διαχωρίζει ανάμεσα στη γνώση για το πώς δουλεύει κάτι (knowing how) -πχ. για το πώς λειτουργεί ένας υπολογιστής- και την ικανότητα να κάνεις κάτι (knowing that) -πχ. χρήση ενός υπολογιστή.

αυτό που καθίσταται ορατό ή αόρατο όσο και με τους τρόπους που ερμηνεύονται οι ορατότητες ή αορατότητες αυτές (2003: 213-14). Για το λόγο αυτό, υποστηρίζει ότι, είναι πολύ σημαντικό να κατέχουν κεντρικό ρόλο στην κριτική θεωρία της γεωγραφίας παρότι, την ίδια στιγμή, διατυπώνει ανησυχίες για το κατά πόσο έχουν χρίσει της απαραίτητης προσοχής από τους γεωγράφους (ό.,π.).

(iii) Περιφράξεις και ασυμμετρίες στην παραγωγή και πρόσβαση στη γνώση

Εντός της κριτικής βιβλιογραφίας για τα GIS και GPS οι αντίστοιχες φεμινιστικές απόψεις (Schuurman, Pratt, Kwan κτλ) προβληματίσαν σε ζητήματα που αφορούν, πέρα από την εργαλειακότητα της τεχνολογίας καθεαυτής, στο ρόλο και τον αντίκτυπο τους ως μέρος της ευρύτερης παραγωγής γνώσης. Όπως χαρακτηριστικά λέει η Kwan, οι φεμινιστικοί αναστοχασμοί για το GIS επιχειρούν να προβληματίσουν για τις σχέσεις ανάμεσα στην έρευνα, τον ερευνητή και το αντικείμενο της έρευνας με τρόπο ώστε να αναγνωρίζεται η μερικότητα και η τοποθέτηση (positionality) του υποκειμένου της γνώσης και να περιορίζονται οι άνισες σχέσεις εξουσίας στην ακαδημαϊκή έρευνα (Kwan, 2002: 275).

Αντίστοιχα και σύμφωνα με τον Sheppard, τα GIS τοποθετούνται στις σύγχρονες γεωγραφίες της άνισης ανάπτυξης και των "ασυμμετριών εξουσίας" (1995: 179). Ισχυρίζεται ότι στα πρώτα στάδια εξέλιξης του διέθετε ακριβό λογισμικό το οποίο, μέχρι πρόσφατα, απαιτούσε απαιτητική εκμάθηση και δημιουργούσε περιορισμούς πρόσβασης στους κοινούς ανθρώπου. Οι ασυμμετρίες στην γεωγραφία της παραγωγής γνώσης, σύμφωνα με τον ίδιο, κατανέμονταν μεταξύ, από τη μία, κοινοτήτων και πανεπιστημίων και, από την άλλη, του παγκόσμιου Νότου και Βορρά (Sheppard, 2005).

(iv) Ουδέτερος ρόλος και αποστασιοποίηση από την κοινωνία

Οι προσεγγίσεις αυτές αντιλαμβάνονται τις χαρτογραφικές τεχνολογίες ως σχέσεις και διαδικασίες τοποθετημένες στην κοινωνία οπότε και προβληματίζουν συγκεκριμένα πάνω στον κοινωνικό ρόλο και αντίκτυπο της χαρτογραφίας και των GIS (Kwan, 2002, Schuurman και Pratt, 2002, Schuurman, 2009, Harley, 2001)³⁰. Στο πλαίσιο των απόψεων αυτών η τεχνολογία δεν μπορεί να ιδωθεί ως ένα απλουστευμένο μέσο άμοιρο ευθυνών, και οι χαρτογραφικές τεχνολογίες των GIS και GPS δεν μπορούν να ιδωθούν έξω από τα κοινωνικά τους πλαίσια με τα οποία αλληλεπιδρούν.

Σε αντιστοιχία με τις κριτικές προσεγγίσεις που αναφέρουν ότι τα μαθηματικά, ποσοτικιστικά και θετικιστικά μοντέλα χωρικής ανάλυσης εμφανίζουν αδυναμίες να εντάξουν κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα στη θεματολογία και την προβληματική τους (Λεοντίδου 2005: 185), οι κριτικοί και φεμινιστές χαρτογράφοι υπογράμμισαν την απουσία κοινωνικών και πολιτικών πτυχών από τις μαθηματικοποιημένες και ποσοτικοποιημένες προσεγγίσεις και αναλύσεις της χαρτογραφικής τεχνολογίας με αποτέλεσμα να αδυνατούν να απαντήσουν σε ευρύτερα κοινωνικά ζητήματα και να συμβάλουν στην εξάλειψη των κοινωνικών αντιθέσεων. Ο Sheppard από την έκδοση του Ground Truth (1995), στηρίζεται σε επιχειρήματα του Harvey και υποστηρίζει ότι το GIS συνιστά ένα επίπεδο ξεχωριστό και απομονωμένο από αυτό όπου τοποθετούνται οι κοινωνικές διαδικασίες καθώς το καρτεσιανό σύστημα συντεταγμένων του δεν ακολουθεί τις παραδοχές της σχετικότητας του χώρου αλλά τη Νευτώνεια αντίληψη του ανεξάρτητου κανάβου/πλέγματος (1995).

(v) Σύνδεση με τον καπιταλισμό

Οι μεταγενέστερες κριτικές των αρχών του 21ου αιώνα ασχολήθηκαν κυρίως με τις πρακτικές των GIS, βάζοντας στην άκρη τους 'ανταγωνιστικούς δυϊσμούς' των προηγούμενων αντιπαραθέσεων (Schuurman and Pratt, 2002). Μέρος αυτών οι κριτικές που τα συσχετίζουν με τον καπιταλισμό ο Pickles συγκεκριμένα υποστηρίζει ότι τα GIS αποτελούν "χωρικές πρακτικές μιας συγκεκριμένης πολιτικής οικονομίας, (αυτής) του ύστερου καπιταλισμού" (1995: 179). Σε αντιστοιχία με τις κριτικές του προηγούμενου κεφάλαιο που τοποθετούν την παγκόσμια χαρτογράφηση μέρος ενός ευρωπαϊκού σχεδίου, αρχικά, του 16ου και 17ου αιώνα για εδαφική κατάκτηση και ταξινόμηση και, στη συνέχεια, του 20ου αιώνα για ιμπεριαλιστική επέκταση ο Pickles (2004) και ο Curry (1995) συσχετίζουν την πορεία της χαρτογραφικής τεχνοεπιστήμης με τις σύγχρονες καπιταλιστικές πρακτικές που τη καθιστούν αντικείμενο αγοραστικής αξίας που μπορεί να εμπορευματοποιηθεί. Ομοίως και οι Iconoclastas (Ares and Risler, 2012) συνδέουν την

³⁰ Οι Schuurman και Pratt θεωρούν ότι αυτό αποτελεί το 'δεύτερο κύμα κριτικών' για τα GIS (2002).

λειτουργία των σύγχρονων χαρτών με την ανάπτυξη καπιταλιστικών πρακτικών, όπως η ορθολογική αποκωδικοποίηση της γης, η ταξινόμηση των φυσικών πόρων, τα δημογραφικά χαρακτηριστικά και οι τύποι της παραγωγής κα..

(vi) Ρόλος ως τεχνολογία κυβερνητικής σημασίας

Οι πιο πρόσφατοι προβληματισμοί για το GIS το τοποθετούν σε νέα πλαίσια διακυβέρνησης που εκτός από την επιστήμη και την αγορά/καπιταλισμό αναζητούν και άλλες συνδέσεις/συναρθρώσεις. Μέρος αυτών, η Schuurman θέτει ζητήματα για τους τρόπους με τους οποίους διαμορφώνονται τα GIS από και σε συγκεκριμένα θεσμικά πλαίσια, τα οποία αφορούν αυτούς που θέτουν την ατζέντα ή παρέχουν χρηματοδοτήσεις για την έρευνα και την ανάπτυξη του λογισμικού τους (hardware and software) (Schuurman and Pratt, 2002).

Οι προβληματισμοί αρχίζουν να συναρθρώνουν την τεχνολογία και τεχνοεπιστήμη των GIS, GPS με τις διαδικτυακές χαρτογραφικές πρακτικές και, σε ένα γενικό πλαίσιο, εστιάζουν σε ζητήματα: (i) γεωεποπτείας και ελέγχου, (ii) συνάρθρωσης με το κράτος, το κεφάλαιο και τις υπηρεσίες ελέγχου, (iii) πρόσβασης στην τεχνολογία και την πληροφορία, (iv) ασφάλειας προσωπικών δεδομένων και ελευθερίας κινήσεων και (v) χρησιμότητας και καταλληλότητας τους για τους μη-ειδικούς (Propen στο Harris and Harrower, 2006: 6, Monmonier 2002, Elwood, 2006, 2008: Schuurman και Pratt, 2002³¹). Εντός αυτών και οι προσεγγίσεις του παρόντος για τη χαρτογραφική τεχνοεπιστήμη και, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ομοίως και για τις χαρτογραφικές τεχνολογίες και πρακτικές, δηλαδή τα μέσα.

Φιλελεύθερη διακυβέρνηση σε χώρο & σε χρόνο

Ο Grampton υποστηρίζει ότι “αν για τις απολυταρχικές κοινωνίες η εποπτεία ήταν ένας τρόπος κοινωνικού ελέγχου μέσω του φόβου, οι φιλελεύθερες κοινωνίες χρησιμοποιούν την εποπτεία μέσω ενός άλλου είδους φόβου, ο οποίος προέρχεται από τον 'ξένο' ('outsider') που θέτει μία απειλή διακινδύνευσης” (2011: 16). Από το προηγούμενο κεφάλαιο καθώς και στις αρχές του συγκεκριμένου είδαμε τους υπαινιγμούς της εξουσίας μέσω των τοποθετήσεων και αναπαραστάσεων του 'ξένου' σε συγκεκριμένους τόπους και των παρελκόμενων περιφράξεων, κατηγοριοποιήσεων και κανονικοποιήσεων του. Σε αντιστοιχία με τις περιπτώσεις περιορισμού των αυτόχθονων κοινοτήτων σε συγκεκριμένους τόπους και της αναπαράστασης των τροπικών και 'επικίνδυνων' πληθυσμών του προηγούμενου κεφαλαίου στο παρόν οι χωρικοποιήσεις των πανωλόβλητων, φτωχών και συγκεκριμένων πληθυσμών στη βάση του έθνους/φυλής αναδεικνύουν ότι οι εν-τοπισμένοι πληθυσμοί φυσικοποιούνται ως θύματα του τόπου χρίζοντας εξωτερικής 'βοήθειας' και εντείνοντας έτσι τους λόγους παρέμβασης, παρακολούθησης και ελέγχου. Σύμφωνα και με τον Walters, αν οι αναπαραστάσεις γίνουν στη βάση της 'απελπισίας' των πληθυσμών τότε “μπορούν πολύ εύκολα να επαν-εγγραφούν μέσα στους λόγους του νόμου και της τάξης, και να χρησιμοποιηθούν για να υπογραμμίσουν την ανάγκη για ακόμα σκληρότερους ελέγχους” (Walters, 2008: 201).

Η χωρικοποίηση ωστόσο συγκεκριμένων κατηγοριών ανθρώπων συνοδεύεται, όπως σημείωσα και σε προηγούμενο σημείο του κεφαλαίου, και από μία ακόμα χωρική και γεωγραφική πτυχή του βιοπολιτικού λόγου που σχετίζεται με τη μετακίνηση αυτών των πληθυσμών. Οι Papadopoulos και Tsianos (2008) ισχυρίζονται ότι οι 'τοποθετήσεις'/ 'χωρικοποιήσεις' μπορούν να γίνουν αντιληπτές χωρίς απαραίτητα να συνδέονται με σταθερούς τόπους και στατικούς πληθυσμούς αλλά αντίθετα σαν να παρακολουθούν συνεχώς, την κυκλοφορία, κινητικότητα και ταχύτητά τους. Οι πληθυσμοί δηλαδή δεν είναι αναγκαίο να ακινητοποιούνται αλλά να ελέγχονται και να ρυθμίζονται με σκοπό την ένταξη τους σε νέες μορφές κοινωνικοπολιτικού ελέγχου.

Με αναφορά στο έργο του Foucault και εν συνεχεία του Deleuze (1992) η προηγούμενη σύνδεση μεταξύ ελέγχου και μετακίνησης γίνεται κατανοητή αν σκεφτούμε τα εξής: οι αποκλίσεις από τους ισχύοντες κανόνες είναι αυτές που καθιστούν ομάδες και πληθυσμούς μη κανονικούς οπότε και 'περιθωριακούς'. Είναι τότε που οι κυβερνώντες μηχανισμοί αναλαμβάνουν ρόλο προκειμένου να τους ελέγξουν με δύο κατ' εξοχήν βιοπολιτικές πρακτικές: τη

³¹ Ενώ οι Schuurman και Pratt βλέπουν τα ζητήματα αυτά ως μέρος του 'δεύτερου κύματος κριτικών' η Elwood (2006) τα παρουσιάζει ως ένα ξεχωριστό 'τρίτο κύμα'.

δημιουργία συναισθημάτων φόβου για αυτούς τους πληθυσμούς και τη διατήρηση του σχετικού κλίματος φόβου που έχει να κάνει με την κυκλοφορία και εξάπλωση τους.

Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, οι συγκεκριμένοι πληθυσμοί που έχουν μπει στο στόχαστρο είναι πολύ πιθανό να αποτελέσουν 'απειλή' θέτοντας έναν 'δυσνητικό κίνδυνο' μέσα από την δική τους μετακίνηση και εξάπλωση. Αυτή είναι η λογική σύμφωνα με την οποία, αρχικά, οι πληθυσμοί που βρίσκονται σε κίνδυνο καθίστανται επι-κίνδυνοι και, στη συνέχεια, η κυκλοφορία τους που συνδέεται με τον 'κίνδυνο' δημιουργεί το φόβο. Το αποτέλεσμα είναι να καθίσταται αναγκαίος ο έλεγχος και η διαχείριση τους προς 'όφελος' τόσο των ίδιων των πληθυσμών όσο και των υπολοίπων.

Η δημιουργία κλίματος φόβου -και η επιμελής ανατροφοδότηση του- προϋποθέτει τουλάχιστον τρεις κριτικές πρακτικές, σύμφωνα με τον Grampton: (i) διαχωρισμούς, (ii) την κοινωνία του κινδύνου (ii) τεχνολογίες γεω-εποπτείας (2011). Ως εκ τούτου, στη συνέχεια εκτός από τους 'φιλελεύθερους' λόγους της 'διακινδύνευσης' και του φόβου προσεγγίζω την σύγχρονη χαρτογραφική τεχνολογία και μέσα που δίνουν τη δυνατότητα 'παγκόσμιας επιτήρησης' όχι μόνο 'από ψηλά' αλλά και 'από παντού'.

'Κοινωνία διακινδύνευσης', απειλές & καταστροφές

Οι κοινωνίες της διακινδύνευσης, για τον Foucault, αναδύθηκαν μαζί με τις φιλελεύθερες μορφές (δικο)νομικής διακυβέρνησης που μετατοπίζουν τη διαδικασία από την ποινική δίωξη και τιμωρία των παραβατών *μετά το έγκλημα* στην πρόβλεψη δράσεων όσων ανήκουν σε ομάδες υψηλού κινδύνου. Εκτός από τις προσεγγίσεις του Foucault, η έννοια του κινδύνου είναι κεντρική σε πολλά θεωρητικά πεδία σκέψης και πρακτικής.

Από τα πρώτα χρόνια μετά τον Β'Π.Π., στην ακαδημαϊκή σκέψη ο κίνδυνος γίνονταν αντιληπτό ως μέρος της φύσης και ως συνέπεια δεν συνδέονταν με του ανθρώπους και τις δράσεις τους. Το επικρατέστερο μοντέλο στη θεωρία και ανάλυση κινδύνου, τη δεκαετία του '70 ήταν ο περιβαλλοντικός ντετερμινισμός, ο οποίος έδωσε ώθηση σε πολιτικές για την αποτίμηση και διαχείριση κινδύνου (risk assessment and management) που έδωσε έμφαση σε ακόμα περισσότερη τεχνολογία εις βάρος των κοινωνικών λύσεων (Gregory et al., 2009: 324). Την εποχή εκείνη ο κίνδυνος μεταφραζόταν ως μία δυνάμει απώλεια που σχετιζόταν με την πιθανή καταστροφή, μία συσχέτιση η οποία ανέδειξε την έννοια της απειλής, ως την μοναδική προέλευση της καταστροφής. Αντίστοιχα η καταστροφή, ως η υλοποίηση του κινδύνου, περιορίστηκε σε μια θεώρηση απωλειών που αναπαρίσταται στις φυσικές ζημιές και όχι ως μία γενική επίπτωση της κοινωνίας, λογική μέσα από την οποία όλες οι προηγούμενες έννοιες, συμπεριλαμβανομένου και του κινδύνου, αξιολογούνταν με οικονομικούς όρους. Ο Cardona ισχυρίζεται ότι οι εφαρμοσμένες επιστήμες της εποχής εστίαζαν στα αποτελέσματα των γεγονότων και όχι στα ίδια τα γεγονότα, οπτική μερική και φυσιοκρατική που παραβλέπει τις κοινωνικές, πολιτισμικές και πολιτικές πλευρές (2004).

Ως απάντηση στην απουσία κριτικής ανάλυσης απέναντι στον ανθρώπινο παράγοντα, το 1983, ο Hewitt εισήγαγε μια ριζοσπαστική προσέγγιση στην ανάλυση κινδύνου και καταστροφής που βασίστηκε στην Μαρξιστική παράδοση και την θεωρία της εξάρτησης (dependent theory). Τα επιχειρήματά του ήταν ότι οι φυσικές καταστροφές δεν είναι αποσυνδεδεμένες από την σχέση φύσης-κοινωνίας ούτε μπορούν να κατανοηθούν έξω από τις πολιτικές και πρακτικές ανάπτυξης αγνοώντας τις κοινωνικές και πολιτικές δομές (Gregory et al., 2009: 324). Έτσι, έκανε την εμφάνισή του ο όρος 'κοινωνικός αντίκτυπος' που χρησιμοποιήθηκε για να εκτιμηθούν τα πιθανά ανθρώπινα θύματα, οι νεκροί, οι τραυματισμένοι κτλ.

Ήταν στις αρχές της δεκαετίας του '90 όταν η συζήτηση και το ενδιαφέρον για τον κίνδυνο και τις φυσικές καταστροφές απασχόλησε τη διεθνή κοινότητα ως αποτέλεσμα των μεγάλων καταστροφών που προκλήθηκαν από τα τσουνάμι, τους τυφώνες, τις πλημμύρες, τους σεισμούς και τις πυρκαγιές της εποχής. Σε αυτόν τον κατακλυσμό των εικόνων καταστροφής ανά τον κόσμο ολοένα και μεγαλύτερο ενδιαφέρον δίνονταν στο διαχωρισμό ανάμεσα στις φυσικές και ανθρωπογενείς απειλές και καταστροφές που χαρακτήριζαν τη συζήτηση των ακαδημαϊκών και πρακτικών κύκλων.

Το ενδιαφέρον, πλέον, αφορούσε σε ζητήματα συχνότητας και κατανομής των κινδύνων υπογραμμίζοντας, έτσι, την εισαγωγή πολιτικών παραμέτρων στις νέες προσεγγίσεις του κινδύνου. Η σταδιακή μετάβαση από έναν λόγο

διαχείρισης κινδύνου και καταστροφών σε έναν περισσότερο πολιτικό γίνονταν ολοένα και περισσότερο έκδηλη. Οι κριτικές κοινωνικές θεωρίες είχαν τον ρόλο τους σε αυτή τη μετάβαση (Wisner, 1994) καθώς 'αποφυσικοποιούσαν' τον κίνδυνο και τις απειλές από τις φυσικές του διαστάσεις και τις επανατοποθετούσαν ως πτυχές της καθημερινής ζωής και όχι ως εξαιρέσεις της κανονικότητας. Αυτή η θέση ήταν κεντρική καθώς όχι μόνο επαναενοιοιολογούσε τον κίνδυνο και τις απειλές αλλά και άνοιγε το δρόμο για τις θεωρίες της κοινωνίας της διακινδύνευσης (Gregory et al., 2009: 324).

Ένα μεγάλο κομμάτι των πρόσφατων θεωρήσεων για τον κίνδυνο έχουν τη βάση τους στο πρωτοπόρο έργο του Ulrich Beck, όπου οι κίνδυνοι περιγράφονται ως "ένας συστηματικός τρόπος ενασχόλησης με τον τρόπο με τον οποίο οι απειλές και ανασφάλειες προκαλούνται και εισάγονται από τον ίδιο τον μοντερνισμό" (1992: 21). Για τον Beck, η μοντερνοποίηση (modernisation) γίνεται αντιληπτή ως συνέπεια της επιστήμης, της βιομηχανικής ανάπτυξης και της τεχνολογίας οι οποίες και εισήγαγαν παγκόσμιες παραμέτρους για τον κίνδυνο και τις ανασφάλειες, τις οποίες οι προηγούμενες γενιές δεν είχαν να αντιμετωπίσουν. Η διαδικασία της μοντερνοποίησης καταδεικνύει την μετάβαση από τον μοντερνισμό προς έναν εξελιγμένο (μετα)μοντερνισμό, όπου ο πρώτος αντιστοιχεί με τις βιομηχανικές κοινωνίες που διανέμουν πόρους ενώ ο δεύτερος με τις κοινωνίες διακινδύνευσης που διανέμουν κινδύνους. Μια διαφορετική προσέγγιση αυτού του περάσματος ήταν το επιχείρημα του Bauman από την στερεή στη ρευστή νεωτερικότητα (liquid modernity) (2007). Ο Bauman προτείνει την δεύτερη στη θέση της πρώτης ως ένας πιο ενδεικτικός όρος για να αντιληφθούμε τις αλλαγές, όπως επίσης και τις συνέχειες στην νεωτερικότητα. Πέρα από τις διαφορετικές αποχρώσεις στις σημασίες τους των όρων που χρησιμοποιούν και οι δύο προσεγγίσεις επαναπροσεγγίζουν τις έννοιες του κινδύνου, της αβεβαιότητας και ανασφάλειας μέσα από πιο σύγχρονους τρόπους σκέψης.

Η σχετική βιβλιογραφία (Beck, 1992, Bauman, 2007, Giddens, 2001 [1999], Kirby, 2006 Cottey, 1998 etc.) υπογραμμίζει την πολλαπλότητα των χαρακτηριστικών που μπορούν να αποδοθούν στους σύγχρονους κινδύνους. Το έργο του Giddens είναι χαρακτηριστικό ανάμεσα σε αυτά και χρονολογείται το 1999, πριν την αλλαγή του αιώνα. Σύμφωνα με τον ίδιο, ο κίνδυνος απέκτησε 'νέα επικινδυνότητα' ('new riskiness' of risk') (2001 [1999]: 28) κι αυτό οφείλεται σε μία σειρά από χαρακτηριστικά ανάμεσα στα οποία και τα εξής: (i) η μεγάλη χωρική έκταση (reach) των κινδύνων, διότι ξεδιπλώνονται πέρα από τα έθνη κράτη³², (ii) οι απεριόριστες χρονικές τους επιπτώσεις, καθώς επηρεάζουν όχι μόνο μία γενιά αλλά και αυτές που ακολουθούν, (iv) τα ανυπολόγιστα πιθανά αποτελέσματα τους, (v) η αναφορά τους σε όλες τις πτυχές της ζωής και τα επίπεδα των κοινωνικών οργανώσεων, από την οικονομία στην πολιτική και από τις κοινωνίες στα άτομα, (vi) η ασάφεια στον προσδιορισμό των υπευθύνων, όπως, επίσης, η δυσκολία στην αποζημίωση των θυμάτων. Σε αυτούς του λόγους ο Kirby προσθέτει το 'διαπεραστικό' ('penetrating') και 'συσσωρευτικό' ('accumulative') χαρακτήρα (2006) και, τέλος, ο Cottey τη δυσκολία στην πρόβλεψή τους καθώς "είναι αόρατοι" (1998).

Κοινωνία 'ανασφάλειας' & πόλεμος στην τρομοκρατία

Ο λόγος, οι πρακτικές, τεχνικές και πολιτικές του κινδύνου αποκτούν πιο σύνθετα χαρακτηριστικά με την αλλαγή του αιώνα καθώς τότε οι σχέσεις που προσδιόριζαν την παγκόσμια ισορροπία και γεωγραφία δυνάμεων άρχισαν να αλλάζουν ριζικά. Διάφοροι θεωρητικοί υποστήριξαν την κυριαρχία μιας 'νέας εποχής ασφάλειας'³³, τόσο σε παγκόσμιο όσο και προσωπικό επίπεδο. Η βιβλιογραφία για την 'ασφάλεια' δεν απέχει από την αντίστοιχη του κινδύνου καθώς η έννοια της απουσίας ασφάλειας ακολουθεί τις αντίστοιχες της διακινδύνευσης και του κινδύνου. Έτσι, σε ακολουθία με τον Beck, Giddens, Bauman κτλ. κράτη, περιοχές και άνθρωποι βρίσκονται σε ένα μόνιμο καθεστώς ανασφάλειας, η οποία προέρχεται από τις αλλαγές που παρατηρούνται σε παγκόσμιο, κρατικό και ανθρώπινο επίπεδο.

Η 11η Σεπτεμβρίου του 2001 ήταν μία ημερομηνία καθοριστική για τη νέα εποχή, αυτό που ο Baudrillard

³² Ο Robertson υποστήριξε ότι "τα νέα είδη κινδύνων είναι ταυτόχρονα τοπικά-local και παγκόσμια-global, ή αλλιώς 'glocal'" (1992).

³³ Διατυπώθηκε πρώτη φορά στην ομιλία του Mackinlay με τίτλο *The Known Unknowns of the Next Security Era*, <http://www.youtube.com/watch?v=395-1jJRSLY>, 5.12.2011.

αποκάλεσε “αληθινό γεγονός που άλλαξε αναδρομικά τις ίδιες τις συνθήκες του και μετασχημάτισε πραγματικά, τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε για την πολιτική” (1994). Αποτέλεσε την αφορμή για μία σειρά εισβολών, επιθέσεων, συγκρούσεων και διαφόρων απειλών, σε χώρες που παρουσιάστηκε να έχουν συνδέσεις με την 11/9, πίσω από την πρόφαση του 'πολέμου στην τρομοκρατία' και στο όνομα της 'ασφάλειας'.

Έτσι, δημιουργείται ένα καθεστώς μόνιμου φόβου το οποίο, μεγεθύνει την 'αίσθηση του ανυπεράσπιστου' (sense of defenselessness) στα κράτη και “την αίσθηση του κινδύνου άρα και της ανασφάλειας που νιώθουν οι πολίτες” (Kirby, 2006) που συντελούν σε μία περαιτέρω 'στρατιωτικοποίηση της κοινωνίας' και 'εμπορευματοποίηση της ασφάλειας' και ακόμα περισσότερο σε μία “κινητοποιούμενη επαγρύπνηση ενός φοβισμένου κοινού” (Connolly στο Jeffrey et al., 2012).

Χαρτογραφώντας τον αμερικάνικο πόλεμο στην τρομοκρατία: Μια νέα επιθετική στρατηγική

Ο παρακάτω χάρτης του Thomas Barnett έχει τίτλο *Χαρτογραφώντας τον αμερικάνικο πόλεμο στην τρομοκρατία: Μια νέα επιθετική στρατηγική* και αποτυπώνει πάνω στον παγκόσμιο χάρτη τις χωρικές πρακτικές των ΗΠΑ ενάντια στις 'απειλές για την ειρήνη' έτσι όπως έλαβαν χώρα από το 1990 μέχρι το 2002. Παρατηρούμε ότι προκύπτει ένα επαναλαμβανόμενο μοντέλο: τα αμερικάνικα στρατεύματα τείνουν να εμφανίζονται σε περιοχές σχετικά απομονωμένες από τα κέντρα της παγκόσμιας οικονομίας, δηλαδή εκεί όπου η 'παγκοσμιοποίηση' και οι υπαινιγμοί της δεν έχουν δρομολογηθεί είτε λόγω κάποιου κατασταλτικού καθεστώτος ή φτώχειας κτλ.. Όπως σχολιάζει και ο ίδιος ο Barnett , αυτές είναι οι περιοχές που κυοφορούν την παγκόσμια τρομοκρατία. Αν σχεδιάσουμε μία γραμμή γύρω από τις συγκεκριμένες στρατιωτικές επεμβάσεις τότε έχουμε αυτό που ο Barnett ονομάζει Μη-Ενσωματωμένο Κενό (Non-Integrated Gap), το οποίο αφήνει απ' έξω τον παγκόσμιο Λειτουργικό Πυρήνα (Core)³⁴. Ο στόχος της στρατηγικής των ΗΠΑ για την εποχή εκείνη, σύμφωνα με αυτές τις αναλύσεις, ήταν ο εξής: “Συρρικνώστε το Κενό. Μην το συμπεριλαμβάνετε, συρρικνώστε το”³⁵.

Χαρτογραφώντας τον αμερικάνικο πόλεμο στην τρομοκρατία: Μια νέα επιθετική στρατηγική (*The Core-Gap map*) (1990-2002), Thomas Barnett. <http://thomaspmbarnett.com/bio/#ixzz2vlOa4Q57>

Το 'αποτύπωμα' των ΗΠΑ ανά τον κόσμο

Ο προηγούμενος χάρτης είναι σε παρόμοια λογική και περιεχόμενο αναπαράστασης με αυτούς που παραθέτω στη συνέχεια. Ο πρώτος έχει τίτλο *Το στρατιωτικό αποτύπωμα των ΗΠΑ ανά τον κόσμο (The US Military Footprint on the World)* και δημιουργήθηκε το 2008 στη βάση στοιχείων του Αμερικανικού Υπουργείου Άμυνας (Department of

³⁴ Οι χώρες από τις οποίες αποτελείται το Μη-Ενσωματωμένο Κενό της εποχής είναι οι αντίστοιχες της Καραϊβικής, των Άνδεων της Νότιας Αμερικής, σχεδόν όλη η Αφρική, ο Καύκασος, η Κεντρική Ασία, η Μέση Ανατολή και οι περισσότερες από τις παράκτιες χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας. Αυτές οι χώρες αποτελούν την τρύπα του όζοντος της παγκοσμιοποίησης, όπου η συνδεσιμότητα παραμένει αδύναμη ή απύσχα.

³⁵ <http://thomaspmbarnett.squarespace.com/glossary#Gap#ixzz2vlOvYAvn>

Defense DOD's Base Structure Report). Σύμφωνα με τον δημιουργό του, αποκαλύπτει ότι "η στρατιωτική απειλή του Αμερικανικού καπιταλισμού είναι παγκόσμια απειλή" καθώς, όπως αποδεικνύει, δεν υπάρχει ήπειρος χωρίς την παρουσία της στρατιωτικής δύναμης των ΗΠΑ εκτός από την Ανταρκτική (η οποία δεν φαίνεται στο χάρτη).

Η μοντέρνα ιστορία των Έμφανών και Συγκαλυμμένων Στρατιωτικών Δράσεων των Αμερικάνικων Δυνάμεων του δεύτερου χάρτη είναι το ίδιο απειλητική με το στρατιωτικό αποτύπωμα του προηγούμενου. Σύμφωνα με τον τίτλο του *Η επέμβαση των στρατιωτικών δυνάμεων και μυστικών υπηρεσιών των ΗΠΑ από τον Β' Π.Π. (US Military and CIA Intervention since World War II)* αποτυπώνει τις χώρες του κόσμου που έχουν αποτελέσει στόχο επέμβασης από τον αμερικάνικο στρατό ή τη CIA από τον Β'Π.Π.. Ενδεικτικό και σ' αυτόν τον χάρτη είναι ότι μόνον η Βόρεια Αμερική, οικονομική επικράτεια των ΗΠΑ, και η Ανταρκτική, που προστατεύεται από διεθνή συνθήκη που απαγορεύει αυστηρά τις στρατιωτικές δράσεις στην περιοχή, είναι οι μόνες ήπειροι στις οποίες οι ΗΠΑ δεν επενέβησαν εμφανώς από τον Β'Π.Π..

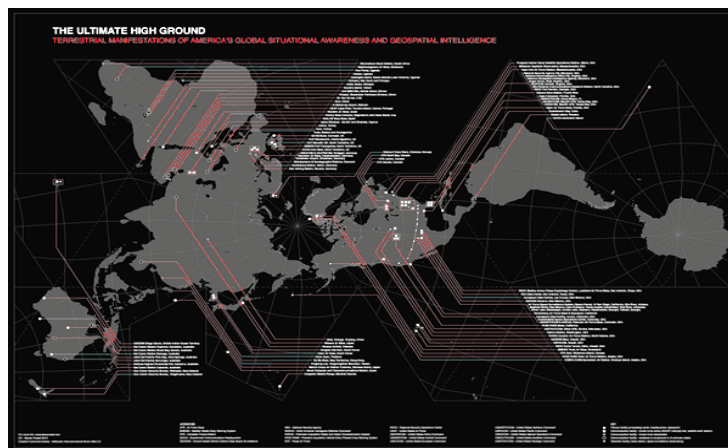
Το στρατιωτικό αποτύπωμα των ΗΠΑ ανά τον κόσμο (The US Military Footprint on the World) & Η παρέμβαση των στρατιωτικών δυνάμεων και μυστικών υπηρεσιών των ΗΠΑ από τον Β' Π.Π. (US Military and CIA Intervention since World War II) (2008).
http://combatingglobalization.com/articles/combating_globalization4.html

Το Ύστατο Ανυψωμένο Έδαφος

Το πρότζεκτ του *Ύστατου Ανυψωμένου Εδάφους (The Ultimate High Ground project)* είναι ένας γεωπολιτικός χάρτης του 2010 που αποκαλύπτει τις κατασκοπευτικές βάσεις και δομές γεω-χωρικού ελέγχου των ΗΠΑ ανά τον κόσμο. Αποκαλύπτει ένα παγκόσμιο δίκτυο κατασκοπείας που αποτελείται από απομονωμένες 'χερσαίες βάσεις' ('ground stations'), κρυφές ή πιθανές στρατιωτικές εγκαταστάσεις αλλά και εναέριες δομές κατασκοπείας, όπως δορυφόροι σε τροχιά, ραντάρ κτλ.. Σύμφωνα με τον ερευνητή και καλλιτέχνη του πρότζεκτ Steve Rowell³⁶, οι προηγούμενες χερσαίες βάσεις αποτελούν "συγκεκριμένους τεχνολογικούς κόμβους μέσα σε μια ρευστή χαρτογραφία, συνεχώς επαναπροσδιοριζόμενη από τρέχουσες και μελλοντικές γεωπολιτικές στρατηγικές". Αν μάλιστα λάβουμε υπόψη ότι η επικοινωνία μεταξύ τους γίνεται μέσω δορυφόρων και ραντάρ, τότε μπορούμε να αντιληφθούμε αυτά που ο ίδιος πάλι περιγράφει ως "εξω-εδαφικές περιοχές στο τοπίο" και "οριακό έδαφος (liminal terrain) μίας σε μεγάλο βαθμό αόρατης, γεωγραφικά ασυνεχούς και φαινομενικά απεριόριστης κατασκευής διευρυμένης νοημοσύνης". Όλα αυτά σχετίζονται με τον όρο 'high ground' του τίτλου, μία "γνωστή στρατιωτική έκφραση που αναφέρεται σε μία γεωγραφική τοποθεσία ανυψωμένου εδάφους" και η οποία είναι "τακτικά πλεονεκτική"³⁷.

³⁶ <http://www.steverowell.com/index.php/archive/ultimate-high-ground/>

³⁷ ό.π.

To 'Υστατο Ανυψωμένο Έδαφος (The Ultimate High Ground project) (2010).
<http://www.steverowell.com/index.php/archive/ultimate-high-ground/>

Παρατηρώντας τις αναπαραστάσεις, πρακτικές και πολιτικές της κρίσης, του χρέους διαπιστώνουμε τους κοινούς τόπους με τις αντίστοιχες του 'δόγματος της ασφάλειας' της εποχής μετά την 11/9. Στόχος σε όλες αυτές είναι η δημιουργία ενός γενικευμένου καθεστώτος φόβου το οποίο αποσκοπεί στη νομιμοποίηση της εφαρμογής ή επιβολής νεοφιλελεύθερων εναλλακτικών διακυβέρνησης, που ουσιαστικά αποτελούν το νέο 'ανθρωπιστικό' μοντέλο ανάμειξης στο εσωτερικό πληθυσμών και περιοχών ανά τον κόσμο.

Ο Cottey ισχυρίζεται ότι το μοντέλο αυτό είναι πολύ διαφορετικό από το αντίστοιχο της δεκαετίας του '90 (2008), το οποίο είχε το πρόσωπο της 'ανακούφισης' ('relief') και της 'ανθρωπιστικής βοήθειας' ('aid') προκειμένου να απαντήσει σε ζητήματα κινδύνων και καταστροφών. Ακόμα νωρίτερα, ο μεταπολεμικός κυριαρχικός λόγος εστίαζε στην 'υπανάπτυξη' συγκεκριμένων χωρών για να νομιμοποιήσει ένα 'αναπτυξιακό' μοντέλο ανάμειξης της διεθνούς κοινότητας στο εσωτερικό χωρών με το όνομα Δομική Αναπροσαρμογή και 'βοήθεια'.

Η ανασφάλεια, ο κίνδυνος και η ανάπτυξη συνδέονται και με ακόμα παλιότερες αναπαραστάσεις που δημιουργούσαν και διαμόρφωναν αντίστοιχους κυριαρχικούς λόγους. Οι ιδεολογικές γεωπολιτικές διαφορές του προηγούμενου αιώνα που οδήγησαν σε τρεις πολέμους, τους δύο παγκόσμιους και τον Ψυχρό, ο 'πολιτισμός' και η 'τροπικότητα' που οδήγησαν στις αποικιοκρατικές και επεκτατικές πρακτικές παλαιότερων αιώνων είναι ορισμένες από αυτές. Και ο Bankoff συνηγορεί ότι απεικονίσεις όπως πληθυσμοί 'σε κίνδυνο' ή αντίστοιχα 'τρωτοί ή ευπαθείς' συμπληρώνουν προηγούμενους χαρακτηρισμούς, όπως 'υποανάπτυκτοι' και 'φτωχοί', 'απολίτιστοι' και 'προσβεβλημένοι από ασθένειες' (2001, 2004). Άλλωστε, οι προϋποθέσεις για τη διάχυση κλίματος φόβου και τη συνεπαγόμενη ενεργοποίηση αντίστοιχων πολιτικών είναι, αρχικά, η δημιουργία και, στη συνέχεια, η καλλιέργεια μιας σειράς διαχωρισμών ανάμεσα σε 'εμάς' και στους 'άλλους' σε κάθε χώρο-χρόνο.

Διαπιστώνουμε, επίσης, ότι όλα τα προηγούμενα φαντασιακά βασίζονται σε μία θεώρηση για τους ανθρώπους και τους τόπους ως πόρους σε κίνδυνο, συνέπεια του οποίου αποτελεί ότι χρίζουν παρέμβασης και βοήθειας, δηλαδή διαχείρισης. Με τον τρόπο αυτό, όσο υπάρχουν περιοχές και πληθυσμοί κάπου αλλού, μακριά από το 'εδώ'/'εντός', 'πρωτόγονοι ιθαγενείς', 'ασθενικοί', 'απολίτιστοι', 'υποανάπτυκτοι', 'φτωχοί', 'τρωτοί', 'σε κίνδυνο', 'ανασφαλείς' και πρόσφατα 'σε κρίση' τόσο θα υπάρχουν πάντα κάποιιοι άλλοι πού θα διευθετούν και ρυθμίζουν τα προβλήματα τους. Ακριβώς σε αυτό το σημείο εντοπίζεται ο κυβερνητικός και βιοπολιτικός ρόλος των αναπαραστάσεων, λόγων, πρακτικών και πολιτικών που εξετάσαμε.

Χαρτογραφική τεχνολογία/μέσα εντοπισμού & τεχνοεπιστήμη ανάλυσης/πρόβλεψης

Η σύγχρονη χαρτογραφική τεχνολογία εντοπισμού και αντίστοιχα η τεχνοεπιστήμη ανάλυσης και πρόβλεψης προβληματίζουν σχετικά με τις δυνατότητές τους να συνεισφέρουν σε παγκοσμιοποιημένα επίπεδα εποπτείας και

ελέγχου και να καταστήσουν τόπους και πληθυσμούς αντικείμενα επιτήρησης και διαχείρισης (Crampton, 2003, 2011), Prosen, 2006, Harris and Hazen, 2006, Zook and Graham, 2007, Elwood, 2009 κτλ.). Σύμφωνα με αυτούς τους προβληματισμούς, το έργο του Foucault για την 'φιλελεύθερη τέχνη της διακυβέρνησης' εδώ παίρνει διαστάσεις της σύγχρονης γεω-τεχνολογίας που λειτουργεί σε διάφορα χωρο-κοινωνικά επίπεδα (Crampton, 2003, Prosen, 2006) και σε αυτούς προσθέτω τις προσεγγίσεις του Mattelart (2010) για την 'παγκοσμιοποίηση της επιτήρησης' ('globalization of surveillance') οι οποίες προσφέρουν ενδιαφέρουσες πολιτικές και γεωπολιτικές προεκτάσεις.

Όσον αφορά στις τεχνολογίες γεω-εποπτείας είδαμε νωρίτερα ότι, από τις αρχές του 20ου αιώνα, η αεροφωτογραφία και, από το τελευταίο τέταρτο του, οι δορυφορικές εικόνες και τα GPS αποτελούν τις βασικότερες πηγές άντλησης πληροφοριών για το έδαφος και τους πόρους της γης (Λιβιεράτος, 2007: 123). Αντίστοιχα, η ψηφιακή εκδοχή των γεω-εποπτικών τεχνολογιών έχει επιτρέψει μία μεγαλύτερη ικανότητα ευκρίνειας³⁸ των τόπων και των πληθυσμών, η οποία συμβάλει στην εποπτεία και παρακολούθηση τους στο όνομα της εθνικής και προσωπικής 'ασφάλειας', επιβεβαιώνοντας έτσι το ρόλο τους στη διακυβέρνηση (Crampton, 2009, 2011).

Σχετικά με τους συσχετισμούς της χαρτογραφικής τεχνοεπιστήμης ως εργαλείο κυβερνήσεων, διάφοροι σύγχρονοι χαρτογράφοι υποστηρίζουν και εμπλουτίζουν τις απόψεις του Harley (1989) ότι η χαρτογραφία αποτελεί εργαλείο διακυβέρνησης του κράτους. Όπως παρατήρησε άλλωστε και ο Foucault, το γεγονός ότι η γνώση και η εξουσία είναι αλληλένδετες είναι εξαιρετικά εξέχων στη σχέση ανάμεσα στη γνώση για το έδαφος (παραγωγή γεωγραφικής και χαρτογραφικής γνώσης), την πολιτική, το κράτος και το στρατό. Οι προσεγγίσεις αυτές αποτέλεσαν τη βάση στην οποία στηρίχθηκαν οι μεταγενέστεροι του Harley ακαδημαϊκοί και ερευνητές για να υποστηρίξουν το ρόλο των GIS και GPS ως 'τεχνολογίες εποπτείας' στη διάθεση όχι μόνο του κράτους, αλλά και λοιπών κυβερνήσεων, όπως το κεφαλαίο, ο στρατός, οι μυστικές υπηρεσίες κτλ. (Gregory, 1994, Pickles, 1995, 2004, Goss, 1995, Crampton, 2007, 2011, Holmes, 2007, 2008).

Αρχικά παρατηρούμε ότι οι ΗΠΑ κατείχαν την κυριαρχία και το μονοπώλιο της γεωεποπτείας και τη ψηφιακής τεχνολογίας στη χαρτογράφηση, από τα μέσα του 20ου αιώνα και μέχρι τις αρχές του 21ου, αξιοποιώντας την διαστημική τους πρόοδο με τους δορυφόρους Landsat, τις στρατηγικές τεχνολογίες του δορυφορικού εντοπισμού θέσεων, τη δορυφορική εικόνα και τα επιμέρους στοιχεία που συνθέτουν την Ψηφιακή Γη (Λιβιεράτος, 2007: 125). Πιο συγκεκριμένα, το σύστημα GPS αποτέλεσε στρατηγικό σύστημα των ΗΠΑ, του οποίου η διάθεση μέχρι και το 2000 δεν ήταν ακόμα απόλυτα ελεύθερη για πολιτική διεθνή χρήση για λόγους εθνικής ασφάλειας (Λιβιεράτος, 2007: υποσημείωση 15).

Αντίστοιχα, και η ανάπτυξη των GIS ήταν βασικά κρατική -και συγκεκριμένα αγγλοσαξονική- για τις δεκαετίες του '70 και '80 μέχρι που από τη δεκαετία του '90 ξεκίνησαν να γίνονται διαθέσιμα για εμπορικούς και επιχειρηματικούς σκοπούς από ιδιωτικές εταιρείες. Έτσι, στις αρχές της δεκαετίας, προέκυψαν διάφοροι εμπορικοί πωλητές του GIS λογισμικού (software), όπως η πλατφόρμα CAD, το Ερευνητικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Συστημάτων (Environmental Systems Research Institute, ESRI), το MapInfo κτλ. τα οποία ενσωμάτωσαν πολλά από τα χαρακτηριστικά των GIS³⁹.

Ο ρόλος και των δύο συστημάτων στη γεωπολιτική της εξουσίας (Goss, 1995) και συγκεκριμένα στη διάθεση των στρατιωτικών και μυστικών υπηρεσιών του κράτους είναι ιδιαίτερα σημαντική και έχει προβληματίσει ευρύτερα τη βιβλιογραφία. Ο Gregory, αρχικά, αντιστοιχίζει τα τεχνολογικά επιτεύγματα 'από τα πάνω' με το "πανοπτικό βλέμμα του στρατού και του θεατή" το οποίο έχει ενθαρρύνει την κατασκοπεία με έναν τρόπο, όπως ονομάζει, "πορνογραφικής εποπτείας" (Gregory, 1994: 204). Στις απόψεις του γίνεται εμφανής ένας ακόμα παινιγμός για την τεχνο-επιστήμη από ψηλά, πέρα από την παραγωγή και αναπαραγωγή θεάματος σε εποπτικό και ελεγκτικό μηχανισμό, ο οποίος παραπέμπει στη φράση του Foucault ότι "(η) κοινωνία μας δεν είναι αυτή του θεάματος, αλλά της εποπτείας" (στο Gregory, 1994: 63). Αντίστοιχα, ο Roszak υποστηρίζει ότι η τεχνολογία της πληροφορίας και η ψηφιακή

³⁸ Μέχρι το 1976 η ευκρίνεια της εικόνας έφτανε στην απόσταση του 1,5 μέτρου ενώ το 2002 υπολογιζόταν ότι οι εικόνες των πιο προηγμένων διάδοχων του Corona είχαν ευκρίνεια περίπου 3 ιντσών (περίπου στα 7,5 εκατοστά) (Monmonier, 2002).

³⁹ Το 1986, εμφανίστηκε το πρώτο desktop GIS προϊόν, το Mapping Display and Analysis System, MIDAS, για το λειτουργικό σύστημα DOS, το οποίο το 1990 μετονομάστηκε σε MapInfo όταν μεταφέρθηκε στην πλατφόρμα των Microsoft Windows (από την αντίστοιχη ιστοσελίδα του wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Geographic_information_system).

χαρτογράφηση, αναπτύχθηκαν μερικώς και από “τη γενναία βοήθεια από το στρατό που είδε σε αυτές τη δυνατότητα εφαρμογής τους στις υπηρεσίες στρατιωτικών πληροφοριών” (Roszak στο Goss, 1995). Με αφορμή τα σχόλια αυτά παρακάτω επιχειρώ να αναδιπλώσω μέρος του κυβερνητικού ρόλου της χαρτογραφικής τεχνοεπιστήμης και τεχνολογίας, ξεκινώντας από τις εφαρμογές της σε πολέμους.

Όπως είδαμε νωρίτερα στο παρόν κεφάλαιο αλλά και στο προηγούμενο, αρχικά, με την περίπτωση της 'Έρευνας' (Inquiry) του Wilson κατά τον Α'Π.Π. και του Robinsosn με την Αμερικάνικη Υπηρεσία Πληροφοριών κατά το Β'Π.Π. αποκαλύπτεται σταδιακά ο 'κυβερνητικός' ρόλος της χαρτογραφικής τεχνο-επιστήμης και πρακτικών σε καθεστώτα πολέμου, μάλιστα οι Barnes και Farish χαρακτήρισαν τη χαρτογραφία ως 'επιστήμη πολέμου' ('war science') (στο Crampton, 2011: 54)⁴⁰.

Ωστόσο, όπως παρατηρεί ο Crampton, θα πρέπει να δούμε και στις ενδιάμεσες των 'επίσημων' πολέμων περιόδους, δηλαδή μέσα σε καθεστώτα παρακολούθησης και σε άλλου τύπου πολέμους, όπως ο Ψυχρός Πόλεμος ή ο πόλεμος στην τρομοκρατία (2009). Έτσι, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι, κατά τη διάρκεια του πρώτου, δόθηκε σημαντική ώθηση αρχικά στη χρήση της αεροφωτογραφίας και στη συνέχεια στις υψηλής ανάλυσης δορυφορικές εικόνες και τεχνολογίες εντοπισμού θέσης GPS (Cosgrove, 2001: 186). Το σύστημα GPS, αντίστοιχα και όπως είδαμε νωρίτερα, δημιουργήθηκε από το Τμήμα Άμυνας των Η.Π.Α. (U.S. Department of Defense) με τους δορυφόρους Landsat, οι οποίοι αντικατέστησαν τα παλιότερα συστήματα πλοήγησης (navigation systems) που δεν επαρκούσαν σε ζητήματα εντοπισμού και γεω-εποπτείας (National Research Council U.S., 1995: 16).

Ο Monmonier αναφέρει σχετικά: “Οι κατασκοπευτικοί δορυφόροι έγιναν βασική προτεραιότητα κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, εποχή που και το Κογκρέσο υποστήριξε γενναϊόδωρα την τηλεπισκόπηση (remote sensing) (...) αναλυτές με εξουσιοδότηση σε θέματα ασφάλειας εντρυφούσαν σε εικόνες από τους δορυφόρους Corona, τους βασικούς μυστικούς δορυφόρους της CIA, στο κρυφό Εθνικό Γραφείο Αναγνώρισης (National Reconnaissance Office, NRO) της υπηρεσίας” (2004). Αντίστοιχα, η πρώτη χρήση της τεχνολογίας GIS έλαβε χώρα στο πλαίσιο λήψης αποφάσεων κατά τη διάρκεια του Πολέμου του Κόλπου, και η οποία θεωρήθηκε “μία από τις πιο διαφημισμένες 'επιτυχίες' των σύγχρονων τεχνολογιών πληροφορίας και εποπτείας” (Pickles, 2004: 147). Η 'επιτυχία' αυτή άνοιξε τον δρόμο για την εφαρμογή των συστημάτων, στα τέλη της δεκαετίας του '90, στον πόλεμο του NATO στη Σερβία και, στις αρχές της επόμενης, στον ακόλουθο ενάντια στην al-Qaeda (ό.,π.: 151).

Επιστρέφοντας στις αρχικές προσεγγίσεις που συνδέουν την χαρτογραφική τεχνολογία και τεχνοεπιστήμη με την διακυβέρνηση εδώ αναδεικνύονται οι προβληματισμοί που αφορούν τους δεσμούς της με τη φιλελεύθερη διακυβέρνηση, μέσα από τη συμμόρφωσή της σε πειθαρχικές και βιοπολιτικές πρακτικές. Προκειμένου να εξηγήσω τους προβληματισμούς αυτούς αρχικά αναφέρω ορισμένες από τις χαρακτηριστικότερες καινοτομίες της γεωχωρικής τεχνολογίας και ομοίως σημαντικά στοιχεία για τη χαρτογραφική τεχνοεπιστήμη των τελευταίων χρόνων.

Ως εκ τούτου, έχουμε να παρατηρήσουμε μία νέα κατηγορία που αναδύεται στο πλευρό των συστημάτων γεωγραφικού/παγκόσμιου εντοπισμού, η οποία συνδυάζει τεχνικές (τεχνολογίες) και πρακτικές του, σε αυτό που ονομάζεται μέσα εντοπισμού (locative media). Εφαρμογές και συσκευές αυτών αποτελούν οι υπηρεσίες της Google και άλλων διαθέτων γεω-πληροφορίας και γεω-υπηρεσιών, τα κινητά τηλέφωνα με γεω-τοποθέτηση μέσω GPS και/ή διαδικτύου καθώς και τα συστήματα παρακολούθησης κίνησης μέσω GPS σε οχήματα, πλεούμενα, αεριωθούμενα κτλ. (Crampton, 2003; Proven, 2006; Harris and Hazen, 2006; Holmes, 2007b κτλ.). Ορισμένες από τις σύγχρονες τεχνολογίες και συσκευές λειτουργούν σε επίπεδο πόλης -όπως οι κάμερες κλειστού κυκλώματος (closed-circuit televisions CCTVs), οι τηλε-αισθητήρες και οι τηλε-δέκτες-. Χαρακτηριστικό όλων αυτών των τεχνολογιών και μέσων είναι ότι εντοπίζουν μετακινήσεις και συμπεριφορές αυτόματα και 'σε-πραγματικό-χρόνο'.

Εκτός από τα νέα μέσα εντοπισμού, ένα πολύ μεγάλο μέρος της σύγχρονης χαρτογραφικής τεχνοεπιστήμης έγκειται στις δυνατότητες των συστημάτων γεωγραφικών πληροφοριών για ανάλυση και πρόβλεψη κινδύνου είτε σε

⁴⁰ Παρακάτω, εξετάζουμε ομοίως τους τρόπους με τους οποίους και σε περιόδους 'ειρήνης' η χαρτογραφία καθίσταται σε επιστήμη και εργαλείο της αγοράς και του καπιταλισμού στα χέρια των εταιρειών (μέσω της τεχνολογίας και των προγραμμάτων του GIS).

περιπτώσεις φυσικών κινδύνων και καταστροφών -πυρκαγιές, τσουνάμι, σεισμοί, πλημμύρες, κλιματικές αλλαγές, ερημοποιήσεις κτλ.- ή σε λόγους όπως οι ασθένειες, η εγκληματικότητα και οι μετακινήσεις -μετανάστευση, εκτοπισμένοι πληθυσμοί κτλ.. Οι σύνθετες διαδικασίες ανάλυσης και πρόβλεψης κινδύνου βασίζονται στη λογική της αντιστοίχισης πληθυσμών με τόπους, αυτό που περιγράφεται ως 'δημιουργία γεωχωρικού προφίλ' ('geo-profiling') (Crampton, 2003), η οποία είναι αναγκαία για τη διαμόρφωση γεωγραφικών προβλέψεων υπαιτιότητας.⁴¹ Αντίστοιχα, η σύγχρονη γεωδημογραφική ανάλυση πραγματοποιείται με χρήση συστημάτων πληροφοριών (Γεωδημογραφικά Συστήματα Πληροφοριών, GeoDemographic Information Systems, GDIS) που συνδέουν γεωγραφικές έννοιες -όπως η θέση, η απόσταση και η γειτνίαση- με δημογραφικά στοιχεία και αντίστοιχα τρόπου ζωής. Σκοπός της είναι, εκτός από τον προσδιορισμό των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε γεωγραφικής περιοχής, η δημιουργία ενός προφίλ δημογραφικών προτύπων, συμπεριφορών και τρόπων ζωής στις περιοχές αυτές.

Οι προβληματισμοί σε σχέση με τις προηγούμενες τεχνολογίες/μέσα και τεχνοεπιστήμη έχουν τις βάσεις τους σε προηγούμενες κριτικές για την τεχνολογία των GPS, των γεωγραφικών και γεωδημογραφικών συστημάτων μέσα από τη σύγχρονη ψηφιακή λογική της πληροφορικής. Χαρακτηριστικό της είναι ο διαχωρισμός σε μικρότερα στοιχεία, σε ψηφία και bits πληροφοριών, σε μια προσπάθεια να τα αναπαραστήσει και να τα 'κατανοήσει'⁴². Στη βάση αυτού του σκεπτικού ο εν-τοπισμός γίνεται αντιληπτός ως μία σε τόπο πειθάρχηση, η οποία σχετίζεται με τα διάφορα είδη κυριολεκτικών και μεταφορικών χωρικοποιήσεων. Έτσι και σύμφωνα με τον Sheppard το GIS αναπαριστά τον χώρο ως ένα σύνολο από χαρακτηριστικά που αποδίδονται σε τόπους και σπάνια ως μία σχεσιακή χαρτογράφηση των αλληλεξαρτήσεων μεταξύ των τόπων αυτών (Sheppard, 2005). Αντίστοιχα, ο Cury αναφέρει ότι το πιο ενοχλητικό για το εποπτικό σύστημα των GPS είναι ότι προϋποθέτει μία αίσθηση περιφραξης οπουδήποτε υπάρχει πληθυσμός ατόμων -δηλαδή μια κλειστή κοινωνία- και αυτό ακριβώς είναι που καθιστά δυνατή τη μετρήσιμη γνώση για το κάθε άτομο (Cury, 1995: 80). Σε αντιστοιχία και τα γεωδημογραφικά συστήματα, σύμφωνα με τον Goss (1995), βασίζονται στη λογική ότι στον χώρο δημιουργούνται ομάδες από τη γειτνίαση στοιχείων και ότι μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα για το κάθε στοιχείο με βάση την ομάδα στην οποία ανήκει και τη θέση της στον χώρο. Η λογική αυτή των γεωδημογραφικών συστημάτων θυμίζει την αντίστοιχη των χωρο-πληθικών χαρτών που δεν αντιλαμβάνονται τον χώρο ως συνεχή αλλά κατακερματισμένο σε επιμέρους χωρικοποιήσεις όπου τοποθετούνται συγκεκριμένοι πληθυσμοί, ένα χαρακτηριστικό που ο Goss το περιγράφει ως 'καρτεσιανή νοοτροπία' ('Cartesian attitude') (1995: 148).

Οι πιο σύγχρονοι προβληματισμοί σε σχέση με τον εντοπισμό αφορούν -όχι μόνο στις διάφορες χωρικοποιήσεις αλλά- και στην λειτουργία των σύγχρονων τεχνολογιών και μέσων εντοπισμού συνεχώς και 'σε-πραγματικό-χρόνο'. Σύμφωνα με τους προβληματισμούς οι νέες δυνατότητες αφορούν σε μία 'από απόσταση' και συνεχή επιτήρηση των πληθυσμών και των μετακινήσεων τους και κατά συνέπεια στη διαχείριση αυτών, ως μία χωρική και χρονική ενέργεια πάνω σε αυτούς. Ο συνδυασμός της επιτήρησης και της διαχείρισης επιβεβαιώνει τις περιγραφές της βιοπολιτικής ως την πρόληψη της κυκλοφορίας συγκεκριμένων πληθυσμών στο κρατικό έδαφος διαμέσου της συνεχούς μεταφορικής και πραγματικής άσκησης χωρικής απόστασης.

Στο σημείο αυτό επανέρχονται οι θέσεις των Foucault και Deleuze για τη σημασία της πρόληψης και πρόβλεψης συγκεκριμένων 'επικίνδυνων' συμπεριφορών στις νεο-φιλελεύθερες κοινωνίες στη θέση των πειθαρχικών μοντέλων τιμωρίας. Η πρόβλεψη -νοούμενη ως ένας εκ-των-προτέρων εντοπισμός συμπεριφορών και δράσεων σχετίζεται με την ανάλυση του κινδύνου, μία σύνθετη διαδικασία που, σύμφωνα με τον Crampton, αναπτύσσεται στη βάση γενικευμένων διαπιστώσεων για τους πληθυσμούς και πιθανών αντιστοιχίσεων τους με τόπους και κατηγοριοποιήσεις (2011: 122)⁴³. Σύμφωνα με τους προβληματισμούς αυτούς, η πρόβλεψη αποτελεί ένα πρώτο βήμα για τον διαχωρισμό

⁴¹ Συγκεκριμένα η ανάλυση κινδύνου αποτελεί μια σύνθετη διαδικασία που χρησιμοποιεί τις ομάδες και πληθυσμούς ως το κατάλληλο επίπεδο ανάλυσης, καθώς αυτοί δίνουν τη δυνατότητα να γίνονται αντιληπτοί με έναν αφηρημένο τρόπο (Legg, 2011). Αφού συλλεχθούν τα πληθυσμιακά ή ομαδικά δεδομένα, και προκειμένου να αποτιμηθούν λογικά, τακτοποιούνται σε ξεχωριστές κατηγορίες, κάθε μία από τις οποίες φέρει το δικό της βαθμό κινδύνου, και στη βάση αυτών των κατηγοριών εξαγονται συμπεράσματα που γενικεύονται στον πληθυσμό (Crampton, 2011: 122).

⁴² Σε αντιστοιχία με τη νευτώνεια λογική, κατά την οποία το σύμπαν αποτελείται από ένα σύνολο από κβάντα.

⁴³ Η ανάλυση κινδύνου αποτελεί μία διαδικασία που σύμφωνα με τον Crampton ενέχει υψηλή επικινδυνότητα λάθους. Αυτό

και κατηγοριοποίηση των επικίνδυνων πληθυσμών -τα παραδείγματα της σκιαγράφησης της διακινδύνευσης (risk profiling) και της εγκληματικής σκιαγράφησης (crime profiling) είναι χαρακτηριστικά- καθώς και για τη μετατροπή των πρακτικών του profiling σε στιγματισμό στη βάση στερεοτύπων, ιδεοληψιών ή ρατσιστικών απόψεων (ό.,π.).

Ο επόμενος προβληματισμός για τους "συνεχώς εντοπισμένους σε-πραγματικό-χρόνο" πληθυσμούς (Prophen, 2006), αφορά στον τρόπο με τον οποίο η χωρική πληροφορία που λαμβάνεται σε-πραγματικό-χρόνο διαμορφώνει τη σχέση μεταξύ μετακινούμενων πληθυσμών και της συνολικής συμπεριφοράς τους (Holmes, 2007). Προκειμένου να κατανοήσουμε μία τέτοια λειτουργία εξηγώ ότι εκτός από χωρική πληροφορία μετακίνησης, δηλαδή 'συντεταγμένες', οι τεχνολογίες και μέσα εντοπισμού (GPS, κάμερες παρακολούθησης, CCTVs, διαδικτυακές εφαρμογές κτλ.) λαμβάνουν και λοιπά χαρακτηριστικά τα οποία όπως οργανώνονται σε βάσεις γεωγραφικών ή γεωδημογραφικών δεδομένων κατηγοριοποιούνται σε κοινωνικο-οικονομικά, δημογραφικά, καταναλωτικά, επιλογές, πρότυπα τρόπων ζωής κτλ. με τρόπο που να διαμορφώνεται μια συνολική πληροφορία για τους ανθρώπους/πληθυσμούς (Monmonier 2004, Schuurman και Pratt, 2002, Elwood, 2006, 2008).

Συγκεκριμένα, ο Monmonier θεωρεί ότι η δυνατότητα που δίνουν οι βάσεις των GIS για συγκέντρωση και ταξινόμηση πλήθους χωρικών και γεωδημογραφικών πληροφοριών και για αποθήκευση και χρήση προσωπικής πληροφορίας για τον άνθρωπο συνεισφέρει σε ένα Οργουελιανό σενάριο 'εποπτείας δεδομένων' ('dataveillance') (2004: 136). Παρόμοιοι προβληματισμοί του αφορούν και στις πρακτικές του διαδικτύου τις οποίες χαρακτηρίζει ως πανοπτικές μορφές παρατήρησης (ό.,π.: 46). Ο Ball (2003) αντίστοιχα ισχυρίζεται ότι όσο το διαδίκτυο εξαπλώνεται η ιδιωτικότητα μειώνεται και η προσωπική πληροφορία συνδυάζεται, διασταυρώνεται και διαχέεται με αποτέλεσμα να περιορίζεται η ικανότητα να γνωρίζουμε ποιος ξέρει τι για μας. Τέτοιοι προβληματισμοί για την παραβίαση προσωπικών δεδομένων και την ελευθερία κινήσεων εντείνονται με την αυξανόμενη χρήση των κινητών μέσων εντοπισμού στην καθημερινή ζωή, ωστόσο αυτοί μας απασχολούν στο έκτο κεφάλαιο.

Στους προβληματισμούς αυτούς αναδεικνύεται η λογική της χωρικοποίησης της διαχείρισης, η οποία σύμφωνα με τον Goss συσχετίζεται με την 'εξουσία της γνώσης' πάνω σε πράγματα και εδάφη, την αντιστοίχιση του κάθε στοιχείου και δραστηριότητας της κοινωνικής ζωής στη σωστή του θέση και τη συνεχή παρακολούθηση της συμπεριφοράς μέσω προγνωστικών μοντέλων (1995: 148). Στη βάση αυτού του σχολίου, τα γεωδημογραφικά συστήματα επανέρχονται και πάλι καθώς αποτελούν κατεξοχήν παράδειγμα συνδυασμό του χώρου με την στατιστική ανάλυση δημογραφικών, κοινωνικο-οικονομικών και στοιχείων τρόπου ζωής. Ως εκ τούτου, έχουν προβληματίσει ιδιαίτερα γεωγράφους και χαρτογράφους σχετικά με τη λογική αναγνώρισης διάφορων μετακινήσεων και συμπεριφορών και την παρελκόμενη μοντελοποίηση και διαχείριση αυτών (Goss in Pickles, 1995; Curry, 1998; Prophen, 2006). Μία μεγάλη μερίδα των προβληματισμών αφορούν στις εφαρμογές τους σε στρατηγικές παγκόσμιων εταιρειών για την κατάταξη/σκιαγράφηση του αγοραστικού κοινού, η οποία μάλιστα αν ενσωματωθεί στο αντίστοιχο σύστημα της αγοράς, μπορεί να εξυπηρετήσει τα παραδείγματα της κατανάλωσης και του κέρδους (Crampton, 1995: 86).

Συνοψίζοντας για τις σύγχρονες τεχνολογίες/μέσα και τεχνοεπιστήμη, υποστηρίζω ότι η λειτουργία του εντοπισμού/τοποθέτησης (locating) ως συνεχή και σε-πραγματικό-χρόνο ανίχνευση (tracking) και άντληση χωρικής, κοινωνικο-οικονομικής και προσωπικής πληροφορίας σχετίζεται άμεσα με την επόπτευση/επιτήρηση (monitoring/surveillance) και τον έλεγχο τόπων, πληθυσμών και μετακινήσεων σε παγκόσμιο επίπεδο. Σε συνδυασμό με αυτά, η οργάνωση της πληροφορίας που έχει αντληθεί μέσα σε βάσεις δεδομένων ανάλυσης και η παρελκόμενη δημιουργία προφίλ (profiling) καθιστούν δυνατή την κατηγοριοποίηση και στόχευση (targeting) πληθυσμών, μετακινήσεων και συμπεριφορών και κατά συνέπεια τη ρύθμιση (regulation) τους, νοούμενη ως μία βιοπολιτική

οφείλεται, αρχικά, στην τυχαία ταύτιση του μεμονωμένου ατόμου με την κατηγορία στην οποία εντάσσεται, διαδικασία που παραβλέπει τα επιμέρους χαρακτηριστικά του ατόμου και, κατά συνέπεια, οδηγεί σε λανθασμένη αναγνώριση και προσδιορισμό είτε του ατόμου, κάτω από τα γενικευμένα χαρακτηριστικά της ομάδας, ή όλης της ομάδας, πίσω από τα χαρακτηριστικά ενός μέλους της. Τέτοια είναι η περίπτωση στην οποία η παρουσία και μόνον ενός ατόμου που βρίσκεται σε κίνδυνο χαρακτηρίζει ολόκληρο τον πληθυσμό ως υψηλού κινδύνου, ανεξαρτήτως των επιμέρους χαρακτηριστικών του υπόλοιπου πληθυσμού (2011: 122). Άλλο στοιχείο που αυξάνει την πιθανότητα λάθους είναι η θεώρηση ότι το επίπεδο ανάλυσης είναι ικανό για να παρέχει τη βάση για εξαγωγή έγκυρων συμπερασμάτων που μπορούν να γενικευθούν, ενώ τουναντίον "είναι και αυτό πεπερασμένο και όχι το όλον" (ό.π., 122).

'διαχείριση της συμπεριφοράς' ('conduct of conduct') (Goss, 1995: 147-148). Μια τέτοια διαχείριση, επίσης, δύναται να μην αφορά μόνον πιθανούς εγκληματίες, φορείς κινδύνων και καταναλωτές αλλά όλους τους πληθυσμούς, μια δυνατότητα που ανοίγει τον δρόμο για την επιβολή ολιστικών κυβερνολογικών που αναπτύσσονται στη συνέχεια του κεφαλαίου καθώς και σε επόμενο. Μέτα απ' όλα αυτά γίνεται εμφανής ο ρόλος της χαρτογραφικής τεχνοεπιστήμης, τεχνολογίας και μέσων ως εργαλείο γεωπολιτικής και ως πρακτική βιοπολιτικής επιβεβαιώνοντας το ρόλο τους στην 'παγκοσμιοποιημένη επιτήρηση' και τη 'φιλελεύθερη τέχνη της διακυβέρνησης'.

Αχαρτογράφητος ωστόσο παραμένει ο ρόλος των ακόμα πιο σύγχρονων γεωχωρικών/χαρτογραφικών συστημάτων έτσι όπως αναπτύσσεται σε ολοένα και πιο πυκνές συναρθρώσεις παγκοσμιοποίησης και επιτήρησης, οι οποίες προσθέτουν νέα περιεχόμενα στις λογικές και τις τεχνολογίες/μέσα της διακυβέρνησης. Ως εκ τούτου, αυτά είναι τα ζητήματα που μας απασχολούν στο επόμενο μέρος του κεφαλαίου.

Χαρτογραφήσεις 'κοινωνιών ελέγχου' & 'παγκόσμιων συναρθρώσεων': 'συναρθρώσεις επιτήρησης' & συστήματα ελέγχου/διαχείρισης

'Κρίση' & 'κοινωνίες ελέγχου' & 'συναρθρώσεις' σε συντονισμό

Ένας κόσμος 'σε κρίση'

Η τρέχουσα παγκόσμια συγκυρία αποτυπώνεται μέσα από έναν κόσμο 'σε κρίση' που αποτελεί μία από τις πιο σύγχρονες εκφράσεις της φιλελεύθερης διακυβέρνησης και του ελέγχου: άνθρωποι και κοινωνίες βρίσκονται σε καθημερινό αγώνα για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής τους, μία κατάσταση που τους καθιστά δυνάμει αντικείμενα ρύθμισης και ελέγχου, πολύ συχνά των ίδιων τους 'των εαυτών, σύμφωνα με τις απόψεις τους Ελίιας για τις 'κοινωνίες αυτοελέγχου' (1997).

Η τελευταία κρίση που αφορά σε ένα σύνολο ζητημάτων είχε την αφετηρία της στα τέλη της πρώτης δεκαετίας του αιώνα -περίπου το 2008- ως χρηματοπιστωτική, οικονομική κρίση στις ΗΠΑ. Καθώς όμως το σύγχρονο οικονομικό σύστημα είναι τόσο διαπερατό μία οικονομική κρίση που αναδύεται σε μία γωνία του πλανήτη μπορεί να επηρεάσει άμεσα και τον υπόλοιπο. Έτσι, πολύ γρήγορα απέκτησε παγκόσμιες διαστάσεις που αφορούσαν όχι μόνο την οικονομία αλλά, επίσης, ζητήματα κοινωνικά (ανεργία, φτώχεια, περιθωριοποίηση κτλ.) και περιβαλλοντικά (υποβάθμιση του περιβάλλοντος κτλ.). Η κρίση ωστόσο αφορά και σε άλλα επίπεδα, όπως πολιτισμικά (περιορισμός των διαπροσωπικών σχέσεων σε βάρος των 'δυνητικών', υποβάθμιση της διατροφής και του συνολικού βιοτικού επιπέδου κτλ.) και προσωπικά (άγχος, πολλαπλότητα ερεθισμάτων στην καθημερινή ζωή, πολυπλοκότητα στην αποκωδικοποίηση τους κτλ.) Το σίγουρο είναι ότι με την έννοια της κρίσης αναφερόμαστε σε ένα πολυσύνθετο πολιτικό ζήτημα που απαιτεί ολιστικές προσεγγίσεις.

Το γεγονός ότι η σημερινή παγκόσμια κρίση είναι ένα ζήτημα που αφορά σε όλους με ολιστικό τρόπο σε συνδυασμό με την προσέγγιση του παρόντος για την πολύπλοκη συνάρθρωση μεταξύ νεοφιλελεύθερου μοντέλου, καπιταλιστικού συστήματος και κυβερνώντων δεν σημαίνει ότι επιδιώκω τη διάχυση των ευθυνών. Αντίθετα, ζητούμενο μου είναι να χαρτογραφήσω τις συναρθρώσεις τεχνικών και λογικών του κυρίαρχου νεοφιλελεύθερου καπιταλιστικού συστήματος που προκαλούν και αναπαράγουν την κρίση με πολύπλοκους και συχνά ανεξίτητους τρόπους, μία επιδίωξη που κάνει και τη συγκεκριμένη χαρτογράφηση πυκνή αλλά και ενδιαφέρουσα.

Χρέος, διακυβέρνηση/έλεγχος & μετακινούμενοι πληθυσμοί

“Ένα κράτος επιτρέπει την κρίση να συμβεί για να διαχειριστεί πιο εύκολα τα υποκείμενά του” είναι η άποψη του

Benjamin, δια στόματος της Ιακώβου⁴⁴. Αντίστοιχα, ο Caffentzis υποστηρίζει ότι "(...) η κρίση δεν είναι μια απλή κρίση υπερπαραγωγής ή δυσαναλογίας των κλάδων, που είναι το παράγωγο της κανονικής λειτουργίας της καπιταλιστικής μηχανής και θα περάσει, αλλά (...) ένα σχεδιασμένο πείραμα της καπιταλιστικής μηχανής" (Caffentzis, 2012)⁴⁵. Οι Midnight Notes Collective εξηγούν ότι το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και η Παγκόσμια Τράπεζα (ΠΤ) χρησιμοποίησαν διάφορα μέσα προκειμένου να παρέμβουν σε χώρες που αρνούταν να συμμορφωθούν -ή που τουλάχιστον είχαν την πρόθεση να μην συμμορφωθούν- με τους κανόνες του 'ελεύθερου εμπορίου' (2009: 10). Το βασικό από αυτά ήταν τα Προγράμματα Διαρθρωτικής Προσαρμογής (ό.π.). Σύμφωνα με τον Caffentzis, ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει "τα προγράμματα (...) που επιβάλλονται σε κυβερνήσεις ώστε να πληρούν τις προϋποθέσεις για την χορήγηση δανείων από κάποιους διεθνείς χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς (και) συνήθως περιλαμβάνουν μαζικές απολύσεις δημόσιων υπαλλήλων, την ιδιωτικοποίηση δημόσιας περιουσίας και την περικοπή των δημόσιων επενδύσεων (υγεία, παιδεία, κοινωνική πρόνοια) στην αναπαραγωγή της εργατικής τάξης" (Caffentzis, 2012)⁴⁶.

Οι διαρθρωτικές προσαρμογές ξεκίνησαν στις αρχές της δεκαετίας του '80 στον πρώην αποικιοκρατούμενο κόσμο και για διάστημα περίπου τριών δεκαετιών χρησιμοποιούνταν για επίθεση και μετατροπή των οικονομιών και της ανθρωπότητας στις αποκαλούμενες υποανάπτυκτες χώρες. Μετά το Μεξικό, τη Ρωσία, τις χώρες της Ανατολής, της Ασίας, τη Βραζιλία και την Αργεντινή των πρώτων τριών δεκαετιών, σήμερα, κράτη του φαινομενικά αναπτυγμένου κόσμου, όπως η Ιρλανδία, η Πορτογαλία και η Ελλάδα, λαμβάνουν πακέτα δανεισμού στο όνομα της 'σταθερότητας', της 'μεταρρύθμισης' και της 'ανάκαμψης'. Η αναβίωση των δυνάμεων του ΔΝΤ και της ΠΤ "ως τους παγκόσμιους δανειστές λύσης ανάγκης" θα μπορούσε να ιδωθεί ως μία πρόσκληση σε ένα νέο κύμα νέο-αποικιοκρατίας πίσω από το κάλυμμα της παγκοσμιοποίησης (ό.π., 2010).

Ομοίως, ο Lazzarato υποστηρίζει ότι "το χρέος ως πολεμική μηχανή, υπήρξε και παραμένει στρατηγικό όπλο του κεφαλαίου" (στο Αθανασίου, 2015)⁴⁷. Παραθέτω αυτούσιο σχόλιο της Αθανασίου από το ίδιο άρθρο καθώς φωτίζει μια πολύ σημαντική διάσταση του χρέους που σχετίζεται με την διακυβέρνηση και τον έλεγχο:

"Από τη σκοπιά μιας χώρας που έγινε εργαστήριο της αυταρχικής κυβερνολογικής (*gouvernementalité*) του χρέους, μπορούμε να αντιληφθούμε ότι η υποχρέωση της υπερχρέωσης δεν συνιστά απλώς οικονομικό μηχανισμό, αλλά τεχνική διακυβέρνησης και ελέγχου των ατομικών και των συλλογικών υποκειμένων, μετατροπής τους σε κυβερνήσιμες οικονομικές μονάδες δεσμευμένες από την κατηγορική προσταγή της πίστωσης. Το χρέος αποτελεί σχέση εξουσίας και τεχνική υποκειμενοποίησης: αυτό που αποκαλεί ο Λατσαράτο συνθήκη του χρεωμένου ανθρώπου, του *Homo debitor*. Με άλλα λόγια, είναι πολιτικό και όχι οικονομικό ζήτημα." (ό.π.).

Η σύγχρονη παγκόσμια κρίση -εκτός των άλλων- αποτελεί και το πλαίσιο εκείνο όπου διαμορφώνονται οι τρόποι με τους οποίους γίνονται αντιληπτοί άνθρωποι και χώροι σήμερα. Ο Κοσματοπούλος, επικαλούμενος τις εννοιολογήσεις του Taylor, σημειώνει⁴⁸ ότι η 'κρίση' αποτελεί ένα πολύ ισχυρό 'κοινωνικό φαντασικό' ('social imaginary') εγγενώς συνδεδεμένο με τα 'μόνιμα κράτη εξαιρέσης' ('states of exception') και τα 'σύγχρονα κράτη επειγούσας ανάγκης' ('states of emergency'). Με την βοήθεια των αναπαραστάσεων της κρίσης οι ειδικοί στην πολιτική, την οικονομία και τα μέσα τείνουν να αναπαριστούν κράτη που διέρχονται κρίση, έχουν χρέος και λαμβάνουν οικονομική βοήθεια ως 'αποτυχημένα κράτη' ('failed states') (ό.π.)⁴⁹, χαρακτηρισμός που αποτελεί "την τέλεια αντίθεση της σημερινής Δύσης". Αυτή η εκδοχή της δημιουργίας του μετα-αποικιοκρατικού 'άλλου' ('othering') χαρακτηρίζεται από τον ίδιο ως μία εναλλακτική του 'Οριενταλισμού' του Said.

⁴⁴ Ομιλία της Βίκυ Ιακώβου με θέμα τη 'γυμνή ζωή' του Agamben στο πλαίσιο παρουσιάσεων του Τμήματος Κοιν. Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου στη Λέσβο (Μάιος 2013).

⁴⁵ <http://www.rebelnet.gr/articles/view/summer-2012-a-report-from-greece>, Σεπτέμβριος 2013.

⁴⁶ ό.π.

⁴⁷ <https://enthemata.wordpress.com/2015/05/10/lazzarato/>

⁴⁸ <http://mataroanetwork.org/mataroa-2013-aims-organization-organizers/mataroa-2013-concepts-objectives-organization/>

⁴⁹ Συγκεκριμένα, ο Κοσματοπούλος στο κείμενό του αναφέρει τα κράτη της Μεσογείου ως αυτά για τα οποία δημιουργείται η αναπαράσταση των 'αποτυχημένων κρατών'.

Ένα άλλο ισχυρό στοιχείο των αναπαραστάσεων της κρίσης και του χρέους είναι και αυτό που περιγράφει ο David Graber στο άρθρο του *Το χρέος ως εργαλείο κυριαρχίας* (2013): “(τ)ο χρέος είναι το πιο αποτελεσματικό πολιτικό εργαλείο που επινοήθηκε ποτέ από τους πλούσιους και τους ισχυρούς” καθώς “διακοσμεί τις πιο βίαιες ανισότητες μεταξύ πιστωτών και οφειλετών με ένα επίστρωμα ηθικότητας και φιλοδωρεί τα θύματα, τους οφειλέτες, με το συναίσθημα ότι είναι ένοχοι”. Ομοίως και η Naomi Klein, στο βιβλίο της *Το Δόγμα του Σοκ (Shock Doctrine)* (2007), υποστηρίζει ότι η ενεργοποίηση των πολιτικών και της παρέμβασης των διεθνών οργανισμών στις χώρες που διέρχονται κρίση σχετίζεται με μία στρατηγικά κατασκευασμένη αίσθηση ότι οι άνθρωποι και τα κράτη τους είναι υπεύθυνοι για την κατάσταση τους και ότι στην προσπάθειά τους να βγουν από αυτήν είναι μόνοι και ανυπεράσπιστοι.

Μία ακόμη αναπαράσταση της σύγχρονης 'κρίσης', και συγκεκριμένα στην Ευρώπη, είναι μέσα από τους μεταναστευτικούς και προσφυγικούς πληθυσμούς (Rajaram, 2015)⁵⁰. Όπως και οι προηγούμενες κρίσεις του χρέους ομοίως και η συγκεκριμένη που αφορά σε πληθυσμούς που προέρχονται από πολέμους, συγκρούσεις και συνθήκες εξαθλίωσης στη Μέση Ανατολή και την Αφρική είναι ακόμα μια αναπαράσταση που συνεισφέρει στην δραματοποίηση της κατάστασης και την νομιμοποίηση για “συγκεκριμένες μορφές παρέμβασης και παραγωγής συγκεκριμένων τύπων υποκειμένων” (Bojadžijev and Mezzadra, 2015)⁵¹.

Οι συνδηλώσεις αυτών πολλές: ταύτιση των μεταναστών με πολλαπλούς 'κινδύνους' (υγειονομικούς, εθνικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτισμικούς), αντιστοίχιση τους με τους δυνητικούς εκφραστές ανομίας και εγκληματικότητας, δημιουργία ενός νέου 'εσωτερικού εχθρού' τα οποία συνεισφέρουν σε ξενοφοβικές και ρατσιστικές συμπεριφορές, επιβολή περαιτέρω λογικών ελέγχου και βιοπολιτικών μηχανισμών ρύθμισης των μετακινήσεων και των σωμάτων τους και συναίνεση για τις μεθόδους αυτές από ολοένα και μεγαλύτερα στρώματα 'επισφαλών' πληθυσμών κτλ.⁵².

'Κοινωνίες ελέγχου': 'λείος χώρος' & 'μηχανές'

Ο Deleuze στο έργο του για τις 'κοινωνίες ελέγχου' (1992) υποστηρίζει ότι νέες δυνάμεις εγκαθιδρύθηκαν και επιταχύνθηκαν μετά το Β'Π.Π. οι οποίες απομάκρυναν τις κοινωνίες από το πειθαρχικό μοντέλο και τις οδήγησαν σε ένα άλλο γενικευμένου ελέγχου, διαχείρισης και ρύθμισης. Οι θέσεις του για τις 'κοινωνίες ελέγχου' αν και βασίστηκαν στο έργο του Foucault για τα πειθαρχικά πλαίσια δίνουν νέες διαστάσεις στην έννοια της διακυβέρνησης που είναι πιο κοντά στο τελευταίο έργο του Foucault για τη βιοπολιτική και κυβερνολογική. Πιο συγκεκριμένα, το σχόλιο του Deleuze για τους πειθαρχικούς θεσμούς έχει ως εξής: “(...) όλοι ξέρουν ότι αυτοί οι θεσμοί είναι τελειωμένοι, όποια και αν είναι η διάρκεια των περιόδου λήξης τους. Είναι μονάχα ένα ζήτημα διαχείρισης των τελευταίων τελετουργικών τους και της απασχόλησης των ανθρώπων μέχρι να εγκαθιδρυθούν νέες δυνάμεις που θα χτυπήσουν την πόρτα. Αυτές είναι οι κοινωνίες του ελέγχου, οι οποίες είναι σε διαδικασία αντικατάστασης των πειθαρχικών κοινωνιών” (ό.,π.).

Οι βασικές παρατηρήσεις στις οποίες στηρίχθηκε για να διατυπώσει τα επιχειρήματά του ήταν ότι προκειμένου να επιτευχθεί η κοινωνική πειθαρχία, η παρακολούθηση και η ανάλυση της συμπεριφοράς του ατόμου δεν εξαρτάται από τον περιορισμό του μέσα σε μία περιφραγμένη θεσμική δομή (οικογένεια, σχολείο, εργοστάσιο, φυλακή κτλ.), ούτε από την πιθανή παρουσία ενός παρατηρητή ως μάρτυρα της συμπεριφοράς του αλλά μία πιο σύνθετη λειτουργία και μηχανισμό. Αυτό που αλλάζει μετά την διαπίστωση αυτή είναι η ίδια η λογική μέσα από την οποία οργανώνονται πλέον οι συγκεκριμένοι θεσμοί και δομές. Ο Deleuze στο βιβλίο του για τον Foucault αναφέρει ότι “η φυλακή θα εκφράσει έναν νέο τρόπο δράσης επί των σωμάτων εκπορευόμενη από έναν ορίζοντα που δεν έχει καμία σχέση με το ποινικό δίκαιο” (1988: 5). Ο ορίζοντας αυτός υποδηλώνει μια νέα μορφή εξουσίας που καθίσταται λιγότερο ορατή και, ακολούθως, περισσότερο αποτελεσματική. Οι παρατηρήσεις του αυτές είναι πολύ κοντά στις αντίστοιχες προσεγγίσεις του Foucault για τη μετατόπιση της ποινικής δίωξης και τιμωρίας των παραβατών -ατόμων- *μετά το έγκλημα* στην πρόβλεψη δράσεων των πληθυσμών που ανήκουν σε ομάδες υψηλού κινδύνου πληθυσμών.

⁵⁰ www.focaalblog.com/2015/10/19/prem-kumar-rajaram-beyond-crisis

⁵¹ www.focaalblog.com/2015/11/12/manuela-bojadzijeve-and-sandro-mezzadra-refugee-crisis-or-crisis-of-european-migration-policies

⁵² Ορισμένες από αυτές τις παρατηρήσεις προέκυψαν από τις δύο συζητήσεις τις οποίες κάλεσε η ομάδα Musaferat της κατάληψης του Μπινεϊού στη Μυτιλήνη, το 2014.

Έτσι και το έργο του Deleuze διαπνέεται από τη λογική μίας πανταχού παρούσας εξουσίας, η οποία ωστόσο δεν εμφανίζεται με τον όρο 'power' αλλά ως ένας ολιστικός έλεγχος που διαπερνάει κράτη, θεσμούς και καθημερινή ζωή, εγγράφεται στο ανθρώπινο σώμα και διεισδύει στην ανθρώπινη συνείδηση⁵³. Προϋποθέσεις για τις κοινωνίες ελέγχου του Deleuze, όπως είδαμε σε προηγούμενο σημείο του κεφαλαίου, είναι η επιβολή της συμπεριφοράς μέσω της κατανομής του χώρου και της διευθέτησης του χρόνου (Deleuze, 1992) και, ως εκ τούτου, ανιχνεύω τις δύο αυτές διαστάσεις στο έργο του καθώς, όπως εξηγείται στη συνέχεια, μας ενδιαφέρει ο συντονισμός τους.

Αναφορικά με τον χώρο, σε τέτοια περιβάλλοντα ελέγχου οι εγκατεστημένες λειτουργίες του Κράτους⁵⁴ είναι ικανές να δημιουργούν έναν 'λείο χώρο' ('smooth space') παρακολούθησης και παγκόσμιας στρατιωτικής παρέμβασης. Ο χώρος αυτός δεν οριοθετείται από εδάφη ή από κατατμημένες γραμμές και προκύπτει από δυνάμεις ασφαλείας του Κράτους που μπορούν να κατέλθουν σε κάθε σημείο της γης αφού συλλέξουν πληροφορίες παρακολούθησης (Bonta and Protevi, 2004). Οι Deleuze και Guattari περιγράφουν ότι η επίδραση του παγκόσμιου λείου χώρου παρεμβάσεων ασφαλείας αφορά στην ανακάλυψη αντίπαλων 'τρομοκρατών' παντού, 'μία μακροπολιτική της κοινωνίας μέσω και για μια(ς) μικροπολιτική(ς) της ανασφάλειας' (1987: 216). Αντίστοιχα, 'λείο χώρο' μπορεί να δημιουργήσει και ο καπιταλισμός έτσι όπως ασκείται από τις πολυεθνικές εταιρείες. Οι καπιταλιστικές διαδικασίες δημιουργίας ενός τέτοιου χώρου εντοπίζονται σε "μία πολύπλοκη ποιοτική διαδικασία που ρίχνει στο παιχνίδι τρόπους μεταφοράς, αστικά μοντέλα, τα μίντια, τις βιομηχανίες ψυχαγωγίας, τρόπους αντίληψης και αίσθησης", την οποία περιγράφουν ως 'μηχανική υποδούλωση' (machinic enslavement) (ό.,π.: 492).

Οι 'μηχανές' αναδύουν το ενδιαφέρον του Deleuze για τη διάσταση του χρόνου σύμφωνα με το οποίο "(ο)ι κοινωνίες του ελέγχου λειτουργούν με μηχανές ενός τρίτου (άλλου) τύπου, τους υπολογιστές" (ό.,π.). Η έννοια της 'μηχανής' είναι πολλαπλή, και ομολογουμένως πολύ ενδιαφέρουσα στο έργο των στοχαστών και σε γενικές γραμμές αναφέρεται σε πολύπλοκα συστήματα που ελέγχουν και διαχειρίζονται τόσο μέσα από χωρικές τοποθετήσεις όσο και ως κυβερνητική λειτουργία. Προκειμένου να κατανοήσουμε περαιτέρω τα χαρακτηριστικά και λογικές του σύγχρονου ελέγχου παρακάτω ανιχνεύω περαιτέρω πτυχές της κυβερνητικής σε 'μηχανές' και συστήματα καθώς και ορισμένες εστιασμένες προσεγγίσεις για τις συναρθρώσεις κυβερνολογικών και επιτήρησης.

Κυβερνητικός έλεγχος σε 'μηχανές'

Κάποια χρόνια πριν από την εκρηκτική εμφάνιση των κυβερνητικών πρακτικών του διαδικτύου, ο Goss δήλωσε ότι "(ο) κοινωνικός έλεγχος ασκείται μέσα από την 'εναρμόνιση/συντονισμό' ('modulation) της παγκόσμιας εφαρμογής, η οποία βρίσκει έκφραση στον υπολογιστή που παρακολουθεί και είναι ικανός να τοποθετεί το άτομο σε κάθε δεδομένο λεπτό και θέση (ό.π., 1995: 147-148). Η διαφοροποίηση των 'μηχανών/υπολογιστών' του Deleuze από τις περιγραφές του Goss είναι ότι συμπυκνώνουν εκτός από τα χαρακτηριστικά της τοποθέτησης ομοίως και της κίνησης, τα οποία εκφράζονται αντίστοιχα μέσα από την πληροφορική και την κυβερνητική (Μετάφρα, 2010: 2).

Ο όρος της 'κυβερνητικής' ('cybernetics') είναι πολύ ευρύς και σε γενικές γραμμές σχετίζεται με τη μελέτη μηχανικών, φυσικών, βιολογικών, νοητικών και κοινωνικών συστημάτων⁵⁵. Αν λάβουμε υπόψη ότι η ετυμολογία του προέρχεται από το ελληνικό ρήμα 'κυβερνώ' -που επίσης σημαίνει επιτηρώ- αντιλαμβανόμαστε τη χρήση του προκειμένου να υπονοήσει -με έναν όχι αυστηρό τρόπο, όπως σημειώνει το wikipedia- "τον έλεγχο από οποιοδήποτε σύστημα που χρησιμοποιεί τεχνολογία"⁵⁶.

Επιχειρώντας να αποσαφηνίσω περαιτέρω τα χαρακτηριστικά της 'κυβερνητικής λειτουργίας' αρχικά υπογραμμίζω ότι η λογική της κυβερνητικής βασίστηκε στη σύγχρονη ψηφιακή λογική της πληροφορικής του διαχωρισμού των ψηφίων και των bits πληροφοριών⁵⁷. Εμβαθύνοντας σε αυτά, η κυβερνητική λειτουργεί στη βάση της υποβάθμισης

⁵³ 'Έλεγχος' είναι το όνομα που προτείνει ο Burroughs σαν όρο για το νέο τέρας, αυτό που ο Foucault αναγνωρίζει ως το άμεσο μέλλον μας' (Deleuze, 1992).

⁵⁴ Διατηρώ την αρχική μορφή της λέξης.

⁵⁵ Απο την αντίστοιχη ιστοσελίδα του wikipedia, 10/8/2015.

⁵⁶ ό.,π.

⁵⁷ Ακολουθώντας αυτή τη μεθοδολογία και τρόπο σκέψης αντίστοιχα και η σύγχρονη βιοτεχνολογία κάνει το ίδιο με τη ζωή, δηλαδή την επιμερίζει σε ψηφία/bits πληροφοριών.

της συνοχής ανθρώπων και πληθυσμών, μία νέα λογική που έχει διάφορες προεκτάσεις σε νεοφιλελεύθερα και καπιταλιστικά περιβάλλοντα. Ο Griffis (...) εξηγεί ότι η καπιταλιστική ανάπτυξη, ιδιαίτερα του δεύτερου μισού του 20ου αιώνα, μετέτρεψε, τον πολίτη -ήδη κομμάτι του συμπλέγματος έθνους-κράτους- σε 'παραγω-ναλωτή' ('prosumer'), ο οποίος είναι κατά βάση αναλώσιμος και αντικαταστάσιμος. Σε αντίστοιχα καπιταλιστικά και νεοφιλελεύθερα περιβάλλοντα τοποθετεί και ο Deleuze τις κοινωνίες ελέγχου για τις οποίες ομοίως περιγράφει ότι τα άτομα (individuals) έχουν μετατραπεί σε μάζες, δείγματα, δεδομένα, αγορές ή 'τράπεζες' ('banks') και σε 'dividuals' "ατελώς διαιρέσιμ(α) και μειώσιμ(α) (...) μέσω των μοντέρνων τεχνολογιών ελέγχου, (...) όπως τα υπολογιστικά συστήματα." (1992: 5). Αντίστοιχα και σύμφωνα με τον Holmes, η βάση για ένα "παγκόσμιο ελεύθερο εμπόριο και ως εκ τούτου για μια φιλελεύθερη αυτοκρατορία" αποτελεί η κυβερνητική λογική ως η εφαρμοσμένη κοινωνική επιστήμη του ελέγχου από απόσταση (Holmes_Future map).

Εν ολίγοις, η έννοια της κυβερνητικής, αναδύεται όχι μόνο σε σχέση με την τεχνολογία και την τεχνοεπιστήμη αλλά και γενικότερα ως μία λογική του έλεγχου από οποιοδήποτε σύστημα που ενεργεί σε πληθυσμούς και σώματα διαρκώς και 'από απόσταση'. Μέσα από μία τέτοια 'κυβερνητική' ματιά ο έλεγχος διαπερνά την εργαλειακή και διαλεκτική του λειτουργία -καθώς δεν προκύπτει μόνο μέσα από την παραγωγή λόγου και την τοποθέτηση πληθυσμών και τόπων και διαχέεται σε όλες τις χωρικές εξουσίες και πτυχές της ζωής. Την ίδια στιγμή, επίσης, εξυπηρετεί τη διατήρηση της κυκλοφορίας σε οτιδήποτε επιτρέπει στο σύστημα να αναπαράγει τον εαυτό του (άνθρωποι/πληθυσμοί, εμπορεύματα/πόροι και κέρδος, ψηφία/bits, βιο(γενετικού) υλικού κτλ.).

'Παγκόσμιες συναρθρώσεις' & 'συναρθρώσεις επιτήρησης'

Στη λογική των επόμενων προσεγγίσεων των 'παγκόσμιων συναρθρώσεων' αντιλαμβάνομαι τους σύγχρονους τρόπους οργάνωσης των λογικών εξουσιών ως συμπλέξεις στις οποίες οι οπτικές/τεχνικές και λογικές εξουσίες που εγγράφονται σε όλες τις πτυχές του χώρου δεν αίρουν απαραίτητα το 'παραδοσιακό πολιτικό' πεδίο στο οποίο λειτουργούν κράτος, αντιπροσωπευτικό σύστημα, νόμοι, οικονομικοί θεσμοί, μηχανισμοί καταστολής και ενσωμάτωσης καθώς και οτιδήποτε έχει να κάνει με τη διαχείριση της αγοράς και του καπιταλισμού (Καρυώτης, 2012).

Αυτό που επιχειρώ να αναδείξω με τις προσεγγίσεις και χαρτογραφήσεις στο εξής είναι ότι 'το πολιτικό' αναδιοργανώνεται με τρόπο που οι δεσμοί εξουσιών συναρθρώνονται σε πλέγματα νέων ρητορικών 'κρίσης' και λογικών 'ελέγχου' με αποτέλεσμα να γίνονται δυσδιάκριτες και συχνά ασαφείς και αδιόρατες. Με τον ίδιο τρόπο και τα γεωχωρικά/χαρτογραφικά συστήματα *συντονίζονται* και γίνονται μέρος αυτών των συναρθρώσεων παγκόσμιας διακυβέρνησης μέσα στις οποίες οργανώνονται με πολύπλοκους τρόπους που αναδεικνύουν -εντός των άλλων- και τη συνθήκη της δυνατότητας τους. Αυτή υπογραμμίζεται χαρακτηριστικά στις επόμενες προσεγγίσεις της 'συνάρθρωσης/μηχανισμού' και της 'συνάρθρωσης επιτήρησης'.

'Παγκόσμιες συναρθρώσεις'

Η Saskia Sassen στο βιβλίο της *Global Assemblages: Territory, Authority and Rights* (2006) δίνει μία πολύ ενδιαφέρουσα οπτική για τον τρόπο που συσχετίζονται διάφοροι παγκόσμιοι δρώντες και συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι η παγκοσμιοποίηση συνεχίζει να διαμορφώνεται, να διοχετεύεται και να καθίσταται εφικτή μέσα από συναρθρώσεις (assemblages) δυνάμεων. Έχοντας αντλήσει μέρος των θέσεων της από το έργο των Deleuze και Guattari (1988) αντιλαμβάνεται τις συναρθρώσεις ως 'χωρο-χρονικότητες' ('space-temporalities') που έχουν διαμορφωθεί στη μετα-πολεμική συνθήκη της παγκοσμιοποίησης και στις οποίες οι άνθρωποι, οι ιστορίες και οι δράσεις τους μπλέκονται με διάφορους πολύπλοκους τρόπους. Σύμφωνα με το επιχείρημά της, χαρακτηριστικό στοιχείο των συναρθρώσεων αποτελεί η παραγωγή δυνατοτήτων που έχουν ως επακόλουθο σημεία μεταβολής ή μεταστροφής και καθιστούν εφικτές νέες οργανωτικές λογικές της παγκοσμιοποίησης, όχι απαραίτητα παγκόσμιες ή εθνικές. Η 'συνάρθρωση του παγκόσμιου' ('assembling the global'), σύμφωνα με την ίδια, δεν σημαίνει απαραίτητα την 'απο-εθνικοποίηση' ('de-nationalizing') με αποτέλεσμα οι νέες αυτές συναρθρώσεις να μην στέκονται μονάχα έξω από

το εθνικό, αλλά πολύ συχνά να προκύπτουν από αυτό ή να είναι μερικώς ενταγμένο σε αυτό ή, τέλος, να το εμπεριέχουν.

Αντίστοιχα, οι θεωρίες των παγκόσμιων συναρθρώσεων των Ong και Collier (2005) και της Ong (2007), έτσι όπως αντλούν από τους Deleuze και Guattari (1987), περιγράφουν “ετερόκλητες συμπλέξεις παγκόσμιων και τοπικών λογικών που αποκρυσταλλώνουν διάφορες συνθήκες δυνατότητας, κατακερματίζοντας και επανασυγκροτώντας χώρους και πληθυσμούς με νέους τρόπους” (Ong, 2007: 7). Όπως και στην προσέγγιση της Sassen, χαρακτηριστικό στοιχείο στις προσεγγίσεις αυτές αποτελεί η ενδεχομενικότητα, το οποίο κάνει τις συναρθρώσεις να γίνονται αντιληπτές ως “ένα σύνολο από ετερογενή στοιχεία σε ενδεχόμενες και προσωρινές αλληλο/διασυσχετίσεις” (Ong and Collier, 2005: 259).

Το ενδιαφέρον στις προσεγγίσεις αυτές δεν εντοπίζεται στους δομικούς μετασχηματισμούς ή τους νέους σχηματισμούς της κοινωνίας αλλά σε “μία ποικιλία φαινομένων που αρθρώνουν αυτές τις μετατοπίσεις: τεχνοεπιστήμη, (...), συστήματα διοίκησης ή διακυβέρνησης, και καθεστώτα ηθικών και αξιών” (ό.π.: 9, 14). Ως εκ τούτου, οι παγκόσμιες συναρθρώσεις γίνονται περισσότερο αντιληπτές ως “συστήματα που συνθέτουν τεχνολογία, πολιτικές και δρώντες σε ποικίλους σχηματισμούς που δεν ακολουθούν δεδομένες κλιμακώσεις ή πολιτικές χαρτογραφήσεις.” (ό.π.: 4).

Παγκόσμια Διακυβέρνηση 2003 & 2013

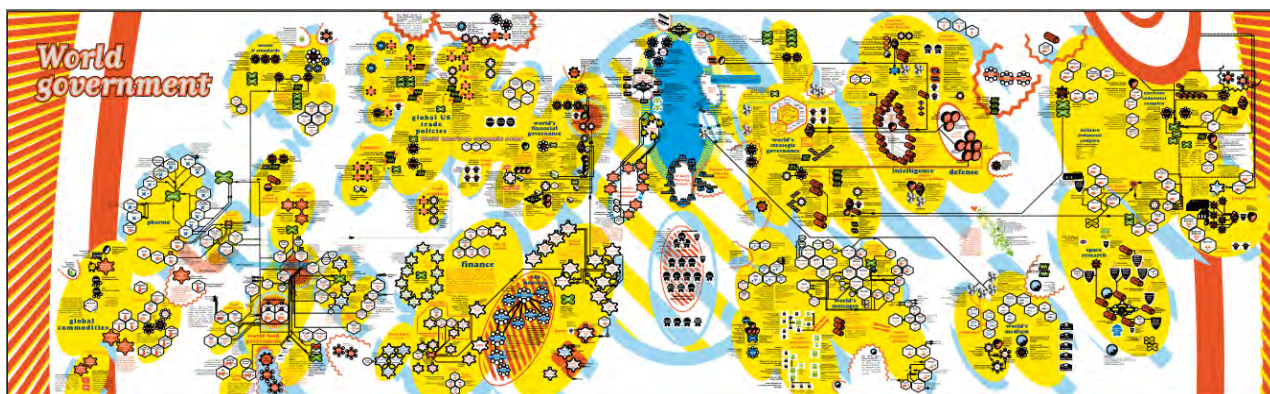
Οι Bureau d'etude από το Πανεπιστήμιο Tangente (Universite Tangente, UT) έχουν δημιουργήσει μία σειρά από εξαιρετικά περίτεχνους και λεπτομερείς χάρτες οι οποίοι αποτελούν μια σπουδαία χαρτογραφική πηγή κατανόησης παγκόσμιων ζητημάτων, ιστορίας και γνώσης. Σε μία προσπάθεια να αποκαλύψουν τα πρωτεύοντα σύγχρονα συστήματα ελέγχου, το 2003, δημιούργησαν τον συγκεκριμένο χάρτη με τον τίτλο *Παγκόσμια Διακυβέρνηση*. Ο χάρτης αποτελεί μία προσπάθεια να κατανοηθούν οι τρόποι με τους οποίους οργανώνεται η παγκόσμια διακυβέρνηση μέσα από την συνάρθρωση πολλαπλών εμπλεκόμενων μερών: οικονομικοί θεσμοί, ανεξάρτητα κράτη, βιομηχανικές εταιρείες, σχολεία, πανεπιστήμια, ΜΚΟ, διεθνείς οργανισμοί, ομάδες άσκησης πίεσης, θρησκευτικοί θεσμοί, think tank κα.. Πλήθος εικονικών συμβόλων (icons) αντιπροσωπεύουν τους βασικούς αυτούς δρώντες-κλειδιά έτσι όπως εκτείνονται στον χάρτη, ενώ την ίδια στιγμή οι γραμμικές συνδέσεις μεταξύ τους αντιπροσωπεύουν τα διαφορετικά είδη των δεσμών τους⁵⁸.

Χάρτης *The World Government* 2003 και τμήμα του υπομνήματός με τους βασικούς εμπλεκόμενους, <http://utangente.free.fr/index2.html>

⁵⁸ Από την ιστοσελίδα του [visualcomplexity.com](http://www.visualcomplexity.com), a unified resource space for anyone interested in the visualization of complex networks, <http://www.visualcomplexity.com/vc/project.cfm?id=239>

Ο αντίστοιχος χάρτης που δημιούργησαν οι ίδιοι το 2013 είναι έγχρωμος, ιδιαίτερα παραστατικός και ακόμα πιο πυκνός σε συμβολισμούς. Οι δρώντες τώρα είναι περισσότεροι, συσχετίζονται και αλληλεπιδρούν με ακόμα πιο πολύπλοκους τρόπους και σε ακόμα πιο σύνθετες συναρθρώσεις.

Χάρτης *World Government* 2013, Bureau d'etude, Universite Tangente,
<http://bureaudetudes.org/2014/02/13/world-government-2013/>

Μία ανάγνωση του χάρτη σε πρώτο επίπεδο δίνει -μεταξύ άλλων- και τις παρακάτω πληροφορίες για τους σύνθετους σχηματισμούς που επηρεάζουν την παγκόσμια διακυβέρνηση, οι οποίοι, σύμφωνα με τους Bureau d'etude, οργανώνονται στις εξής ομαδοποιήσεις: (i) παγκόσμια στρατηγική διακυβέρνηση, νοημοσύνη και άμυνα, στρατιωτικο-βιομηχανικό σύμπλεγμα (militaro industrial complex), πυρηνικό-βιομηχανικό σύμπλεγμα (nucleo industrial complex) και διαστημική έρευνα, (ii) οικονομία, παγκόσμια οικονομική διακυβέρνηση και παγκόσμιες αμερικάνικες εμπορικές πολιτικές, (iii) παγκόσμια αγαθά, παγκόσμια διακυβέρνηση για τη διατροφή και φαρμακευτικές εταιρείες, (iv) παγκόσμια μηνύματα (παγκόσμια παραγωγή συναίνεσης (production of consent), παγκόσμια παραγωγή επιθυμιών κτλ.), (v) παγκόσμια μέσα, (vi) νόρμες και στάνταρτς (εμπορικές επωνυμίες, πνευματικά δικαιώματα κτλ) και (vii) σχολές διοίκησης και διαχείρισης. Οι υπόλοιποι δρώντες που επηρεάζουν την παγκόσμια διακυβέρνηση τοποθετούνται σε μικρότερο επίπεδο (μεγαλύτερη κλίμακα) ή δεν εμφανίζονται καθόλου.

Ιδιαίτερη εντύπωση μας κάνει στο χάρτη η έκταση που κατέχει η νοημοσύνη, η άμυνα και η διαστημική έρευνα καθώς και η εξέχουσα θέση που κατέχει σε αυτόν η τεχνολογία των GPS, στην κορυφή του χάρτη, ως το 'μάτι που κοιτάζει και ελέγχει από ψηλά'.

Χάρτης του Μέλλοντος

Ο Holmes, μέλος των Bureau d'etude, και στη μεταγενέστερη προσωπική του χαρτογραφική έρευνα, ασχολήθηκε με τον σύνθετο τρόπο που μπλέκονται οι παγκόσμιοι μηχανισμοί. Σε ένα από τα άρθρα του με το όνομα *FutureMap* (Holmes, 2007b) περιγράφει πώς η αμερικάνικη διπλωματική και η στρατιωτική εξουσία συναντώνται με την παγκόσμια εμπορική λειτουργία πάνω στο χάρτη της Μέσης Ανατολής. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι το 2002, λίγο πριν από την επέμβαση στο Ιράκ, η Υπηρεσία των Προωθημένων Ερευνητικών Προγραμμάτων Άμυνας των Ηνωμένων Πολιτειών (Defense Advanced Research Projects Agency DAPRA) λάνσαρε ένα πρόγραμμα με το όνομα *FutureMAP* ή *Μελλοντικές Αγορές Εφαρμοσμένες στην Πρόγνωση* ('Future Markets Applied to Prediction') που αναπτύχθηκε ως μέρος του Προγράμματος Συνολικής Πληροφορίας των ΗΠΑ (Total Information Awareness program). Το *FutureMAP* σχεδιάστηκε ως μία υπολογιστική 'αγορά πολιτικής ανάλυσης' που θα κινητοποιούσε τις προγνωστικές ικανότητες των επενδυτών ωθώντας να στοιχηματίσουν τα χρήματά τους στις οικονομικές, στρατιωτικές και δημόσιες τάσεις στην Αίγυπτο, το Ιράν, το Ιράκ, το Ισραήλ, την Ιορδανία, τη Σαουδική Αραβία και την Τουρκία. Με άλλα λόγια το Γραφείο Πληροφοριών DAPRA σχεδίασε, ανέπτυξε και εφάρμοσε μία τεχνολογία πληροφορίας χρήσιμη για την πρόβλεψη πιθανών δεδομένων τάσεων ή γεγονότων και την προειδοποίηση και λήψη αποφάσεων εθνικής ασφάλειας (ό.π.).

Σε όλα τα προηγούμενα παραδείγματα κάποιος μπορεί να δει μία πολύ συγκεκριμένη και παράλογη

αναπροσαρμογή αυτού που ο Foucault ονόμασε “σύστημα συσχέτισης ανάμεσα στους δικο-νομικούς και πειθαρχικούς μηχανισμούς και τους αντίστοιχους της ασφάλειας” (Holmes, 2007)⁵⁹. Στην πραγματικότητα αυτό που συναντάμε είναι μία συνάρθρωση δυναμικών μέσα στην οποία μπλέκονται κράτος, στρατιωτικοί μηχανισμοί, μυστικές δομές και υπηρεσίες, μεγάλες εταιρείες και πιο πρόσφατα τεχνολογίες πληροφορίας και ελέγχου.

'Συνάρθρωση/μηχανισμός' & 'συνάρθρωση επιτήρησης'

Μία ενδιαφέρουσα προσέγγιση για τις συνδέσεις μεταξύ μηχανών και διακυβέρνησης/κυβερνολογικής δίνει εκτός από την προσέγγιση των παγκόσμιων συναρθρώσεων των Ong και Collier (2005) η προσέγγιση του Legg (2011) για τη 'συνάρθρωση/μηχανισμό' ('assemblage/apparatus'). Σύμφωνα με αυτήν, η προσέγγιση της κυβερνολογικής του Foucault, όπως γίνεται αντιληπτή ως γενικευμένη επιτήρηση μέσω 'μηχανισμών' ασφαλείας (security 'apparatus') μπορεί να ιδωθεί και από την οπτική των συναρθρώσεων του Deleuze, η οποία ανοίγει ορίζοντες νέων δυνατοτήτων στις λογικές εξουσίας, εντός των οποίων και οι κυβερνητικές. Η συγκεκριμένη προσέγγιση του Legg συνεισφέρει στην αντίληψη των συστημάτων -και δει των γεωχωρικών/χαρτογραφικών- πολύ περισσότερο από εργαλεία διακυβέρνησης και μέσα (τεχνολογίες και πρακτικές) εντοπισμού πλέον ως συναρθρώσεις κυβερνολογικής, δηλαδή ως νέες λογικές των συστημάτων κυβερνητικής, οι οποίες καθίστανται σε δυνατότητα διακυβέρνησης, δηλαδή μέρος αυτής.

Αντίστοιχα, οι Haggerty και Erickson (2000) εισάγουν την έννοια της 'συνάρθρωσης επιτήρησης' ('surveillant assemblage'), αντλώντας από το έργο των Deleuze και Guattari (1987) προκειμένου να περιγράψουν μία νέα λογική οργάνωσης των παλιότερων συστημάτων επιτήρησης. Στην ίδια κατεύθυνση με την προηγούμενη προσέγγιση υποστηρίζουν ότι η επιτήρηση εδραιώνει την ύπαρξή της, σε αντίθεση με το γεγονός ότι υπάρχει, μέσα από μία δυνατότητα/δυναμικότητα (potentiality) που 'κατοικεί' στις τομές διαφόρων μέσων που συνδέονται με διάφορους τρόπους, δεδομένους (ad hoc) ή θεσμισμένους (institutionalized) (2000: 606).

Οι περαιτέρω περιγραφές τους για τις συναρθρώσεις υπογραμμίζουν τη λειτουργία τους μέσα από την αποκοπή των ανθρώπινων σωμάτων από τα εδάφη τους και την απομόνωσή τους σε μία σειρά από ξεχωριστές ροές, οι οποίες στη συνέχεια συναρθρώνονται σε 'αντικαταστάτες δεδομένων' ('data doubles') που μπορούν να μελετηθούν εξονυχιστικά και να αποτελέσουν στόχους για παρέμβαση (ό.π.). Ομοίως, παρατηρούν μία αναβάθμιση της ιεραρχίας της επιτήρησης, εννοώντας ότι ομάδες που παλιότερα ήταν εκτός της επιτήρησης 'ρουτίνας' τώρα παρακολουθούνται ολοένα και περισσότερο.

Τα αναδυόμενα χαρακτηριστικά των συναρθρώσεων επιτήρησης, σύμφωνα με του ίδιους, είναι πολλαπλά, ασταθή, ενδεχόμενα και δεν αναφέρονται σε παραδοσιακές πολιτικές στρατηγικές και υπεύθυνα κυβερνητικά τμήματα που να μπορούν να απαγορεύουν συγκεκριμένες τεχνολογίες. Ως εκ τούτου, έτσι όπως οι λειτουργίες τους διαχέονται ανάμεσα σε γραφειοκρατίες και θεσμούς δεν μπορούν να τεθούν σε κριτική και ούτε εύκολα να αντιμετωπιστούν μέσα από αγώνες (ό.π.: 609).

Μετά από τις προσεγγίσεις για τις 'μηχανές', την κυβερνητική, τις συναρθρώσεις διακυβέρνησης και επιτήρησης, η ανάδυση και ο κυβερνητικός ρόλος των πιο πρόσφατων γεωχωρικών/χαρτογραφικών μέσων και συστημάτων έχουν ενδιαφέρον να ανιχνευθούν.

Χαρτογραφικά μέσα κυβερνητικής & συστήματα

Όσον αφορά την κυβερνητική ανάπτυξη και χρήση των πιο πρόσφατων χαρτογραφικών μέσων γεωεποπτείας, το Μάιο του 2000, η Αμερικανική κυβέρνηση -υπό την προεδρεία του Κλίντον- διέκοψε τη λειτουργία της 'επιλεκτικής διαθεσιμότητας' ('selective availability') του σήματος GPS -του οποίου είχε τον έλεγχο μέχρι τότε- προς δημόσιους δέκτες και ο λόγος ήταν για “να ανταποκρίνεται περισσότερο σε δημόσια και εμπορική χρήση ανά τον κόσμο”⁶⁰. Μία

⁵⁹ Ο Foucault στις διαλέξεις του με τίτλο *Ασφάλεια, Επικράτεια, Πληθυσμός (Security, Territory, Population)*, το 1978, ανέπτυξε την έννοια των “συσκευών-ασφάλειας” (“security devices”) ως “ρυθμιστικούς μηχανισμούς όπου η οικονομική δραστηριότητα βελτιστοποιείται και προστατεύεται από την αποδιοργάνωση/αναταραχή” (στο Holmes, 2007b).

⁶⁰ Από την επίσημη ιστοσελίδα της Αμερικανικής κυβέρνησης σε θέματα GPS, <http://www.gps.gov/systems/gps/modernization/sa/>

τέτοια δυνατότητα πρόσβασης του σήματος σε δέκτες GPS ανά τον κόσμο οδήγησε, από τη μία, σε αναδυόμενες κυβερνητικές εφαρμογές και υπηρεσίες και, από την άλλη, σε ένα ολόένα και μεγαλύτερο πλήθος που τις χρησιμοποιεί και αναπαράγει.

Το άνοιγμα της διαθεσιμότητας του σήματος GPS είχε τις βάσεις του, σύμφωνα με τον Λιβιεράτο, στην ανάπτυξη της 'Ψηφιακής Γη' και την πολιτική συζήτηση για την κυβερνητική εμπλοκή των ΗΠΑ μέσω των διαστημικών της υπηρεσιών (2007). Η συζήτηση αυτή τελικά δεν ευδοκίμησε λόγω των κυβερνητικών αλλαγών στη χώρα και της συνεπαγόμενης αλλαγής της πολιτικής σε αυτόν τον τομέα (ό.π.). Έτσι, την σκυτάλη ανέλαβε η ιδιωτική πρωτοβουλία, αξιοποιώντας τις υποδομές του διαδικτύου.

Ως εκ τούτου, στα τέλη του 20ου αιώνα, οι εξελίξεις στη δορυφορική τεχνολογία⁶¹ και οι αντίστοιχες στα GIS ολόένα και περισσότερο χρησιμοποιούν το διαδίκτυο προκειμένου να προσφέρουν σε διάφορα επίπεδα προσβασιμότητας (δωρεάν ή όχι) ψηφιακές δορυφορικές εικόνες -με διαφορετικές διαχωριστικές ικανότητες και παγκόσμια κάλυψη- (Λιβιεράτος, 2007: 125) καθώς και να διαχειρίζονται και να αποθηκεύουν χωρική πληροφορία, μέσα από ελεύθερα και ανοικτού κώδικα (free και open-source) GIS πακέτα.

Σε λιγότερο από δέκα χρόνια, η παγκόσμια επιχείρηση Google με τις εφαρμογές του Google Maps και Google Earth έγινε, σύμφωνα με τον Λιβιεράτο, η κυρίαρχη στους δυναμικούς 'διαθέτες Ψηφιακής Γης' -δηλαδή ψηφιακών εικόνων της γης- στο διαδίκτυο (2007: υποσημείωση 14) και αντίστοιχα σύμφωνα με τους Zook και Graham, η πρωτοπόρα στην αναδυόμενη βιομηχανία υπηρεσιών γεω-κωδικοποιημένης πληροφορίας (2007)⁶². Παρακάτω παρουσιάζω τις δύο αυτές εφαρμογές της Google, την οποία προσεγγίζω όχι μόνο ως εταιρεία αλλά ως τον χαρακτηριστικότερο εκπρόσωπο 'της ολότητας' αυτής της βιομηχανίας (ό.π.).

Η σε-πραγματικό-χρόνο πλοήγηση και χαρτογράφηση της γης προσφέρεται στην υπηρεσία Google Earth της Google που λανσαρίστηκε το 2004. Η εταιρεία αγόρασε τη σχετική υπηρεσία, τότε με το όνομα Earth Viewer, που δημιουργήθηκε και κυκλοφόρησε από την εταιρεία Keyhole, ως μία χαρτογραφική -τύπου GIS- συσκευή φιλική προς το χρήστη (Dicum στο Ewalt, 2010: 6). Το Google Earth λειτουργεί συνθέτοντας εικόνες και πληροφορίες από δορυφορικές φωτογραφίες και αεροφωτογραφίες, στοιχεία GIS και από πολλές πηγές μέσω της λογικής των επιστρωμάτων ('layering') τους σε τρισδιάστατους χάρτες της γης. Οι απεικονίσεις αυτές, που ποικίλλουν σε διακριτική ικανότητα από 2,5 μέχρι 10 μέτρα⁶³, βασίζονται σε μία 'σε-πραγματικό-χρόνο' αναφορά απευθείας από το δορυφορικό σύστημα Spot στην οθόνη του υπολογιστή και του κινητού του χρήστη.

Ανάμεσα στις γεωχωρικές και χαρτογραφικές υπηρεσίες εφαρμογών και τεχνολογίας που αναπτύσσει η Google είναι και το Google Maps το οποίο, από το Φεβρουάριο του 2005 που ανακοινώθηκε, αποτελεί έναν διαδικτυακό διαθέτη δορυφορικών, εναέριων ή επίγειων φωτογραφιών υψηλής ανάλυσης των περισσότερων περιοχών της γης, και κυρίως των αστικών. Αντίστοιχα, από τον Ιούλιο του 2005, δίνει και μία επιπρόσθετη δυνατότητα: την ενσωμάτωση των φωτογραφικών/χαρτογραφικών υποβάθρων του σε ιστοσελίδες τρίτων μερών διαμέσου της εφαρμογής Google Maps API. Ανάμεσα σε αυτά που διαβάζουμε στην αντίστοιχη ιστοσελίδα του wikipedia⁶⁴ είναι ότι προσφέρει οδικούς χάρτες και σχεδιαστές διαδρομών (route planner) για ταξίδια με το αυτοκίνητο, το ποδήλατο ή με τα μέσα δημόσιας συγκοινωνίας και ότι περιλαμβάνει επίσης ένα εντοπιστή ('locator') αστικών επιχειρήσεων σε μία σειρά από χώρες ανά τον κόσμο. Σχετικά με την απεικονιστική λογική του Google Maps πρέπει να σημειωθεί, αρχικά, ότι οι δορυφορικές απεικονίσεις του δεν είναι πάντα της ίδιας ανάλυσης -όσο λιγότερο κατοικημένη είναι μια περιοχή τόσο μικρότερη και η ανάλυση της- καθώς επίσης ότι δεν είναι ενημερωμένες σε-πραγματικό-χρόνο, με μέγιστο το διάστημα των τριών χρόνων⁶⁵. Ένα άλλο χαρακτηριστικό στοιχείο της ίδιας λογικής είναι ότι, πέρα από τις

⁶¹ Αύξηση των εναέριων και επίγειων δορυφορικών σταθμών νέα γενιά GPS, το GPS.2, από ομιλία του Humphreys το 2012 στο δίκτυο ted, http://www.ted.com/talks/todd_humphreys_how_to_fool_a_gps

⁶² Παράλληλα με την Google αναπτύσσονται και ανταγωνιστικές υπηρεσίες της Yahoo! και της Microsoft.

⁶³ wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Spot_Image, 3/3/2015.

⁶⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Google_Maps, 9/6/2014

⁶⁵ Από το forum συνομιλιών της Google, [https://productforums.google.com/forum/#!topic/maps/XCSe9ruxo14\[1-25-false\],9/6/2014](https://productforums.google.com/forum/#!topic/maps/XCSe9ruxo14[1-25-false],9/6/2014).

δορυφορικές φωτογραφίες, οι εικόνες επιλεγμένων πόλεων του κόσμου είναι αεροφωτογραφίες⁶⁶ και φωτογραφίες τραβηγμένες από ειδικά οχήματα που σάρωσαν φωτογραφικά τις πόλεις αυτές⁶⁷ προκειμένου, και στις δύο περιπτώσεις να παρέχεται μέγιστη και ακριβή πληροφορία. Τέλος, το Google Maps χρησιμοποιεί μια κοντινή παραλλαγή της Μερκατορικής προβολής και για το λόγο αυτό δεν μπορεί να απεικονίσει με ακρίβεια τις περιοχές γύρω από τους πόλους.

Οι εξελίξεις αυτές αποτελούν μέρος της πρόσφατης εκτεταμένης αύξησης των συστημάτων εποπτείας και των αντίστοιχων διαχείρισης τεράστιου όγκου πληροφορίας. Τα συστήματα παρακολούθησης κίνησης -μέσω GPS (σε οχήματα, πλεούμενα, αεριωθούμενα), συσκευών παρακολούθησης (π.χ. κάμερες, CCTVs), κινητών μέσων εντοπισμού (π.χ. τηλέφωνα, τηλε-αισθητήρες κτλ.)- λαμβάνουν συνολικές πληροφορίες για χώρους, τόπους, πληθυσμούς/άτομα, μετακινήσεις κτλ. οι οποίες οργανώνονται σε κυβερνητικά πλέον συστήματα διαχείρισης με τρόπο που να διαμορφώνεται μια συνολική πληροφορία για τους ανθρώπους/πληθυσμούς.

Τα νέα αυτά χαρακτηριστικά των μέσων και συστημάτων που παρέθεσα δεν είναι άμοιρα των ευρύτερων λογικών των 'παγκόσμιων συναρθρώσεων' και των 'κοινωνιών ελέγχου' στα οποία συγκροτούν εσωτερικό στοιχείο. Ως εκ τούτου στο παρόν αντιλαμβάνομαι την προσέγγιση τα σύγχρονα γεωχωρικά/χαρτογραφικά μέσα και συστήματα όχι μόνο μέσα από την οπτική των τεχνοεπιστημών και μέσων 'παγκοσμιοποιημένης επιτήρησης' και φιλελεύθερης διακυβέρνησης αλλά και ως 'μηχανές' και ευρύτερες συναρθρώσεις κυβερνολογικών και επιτήρησης που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των καπιταλιστικών και νεοφιλελεύθερων περιβάλλοντων (millieux). Στη βάση αυτών των παραδοχών, παρακάτω επιχειρώ να αντιστοιχίσω τις προηγούμενες προσεγγίσεις με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των μέσων και συστημάτων, τα οποία αναδιπλώνονται περαιτέρω στις χαρτογραφήσεις που ακολουθούν στη συνέχεια.

(i) Κυβερνητικά συστήματα & 'μηχανές' σε 'παγκόσμιες συναρθρώσεις'

Στη βάση της προσέγγισης των 'παγκόσμιων συναρθρώσεων' της Sassen (2006) και των Ong και Collier (2005) αναδεικνύεται ότι είναι σημαντικό να αντιληφθούμε τα σύγχρονα γεωχωρικά/χαρτογραφικά μέσα και συστήματα μέσω της εργαλειακής τους διάσταση στην υπηρεσία του κράτους και του στρατού αλλά και συναρθρωμένα με τις σύγχρονες πρακτικές διακυβέρνησης -του δήμου, του ιδιωτικού τομέα, του διαδικτύου κτλ. καθώς και με τους πολύπλοκους συσχετισμούς μεταξύ αυτών. Υπό αυτό το σκεπτικό, οι elrueblodechina και Degoyon εντοπίζουν ότι στις εποχές της απευθείας παρακολούθησης πολέμων, συγκρούσεων και επεμβάσεων, η πληροφορία για πληθυσμούς και τόπους μεταφέρεται με δορυφορικό σήμα, το οποίο περνάει από μια αλυσίδα που ελέγχεται από μεγάλες και κεντρικές τηλεπικοινωνιακές εταιρείες και άλλους κυβερνώντες (2006).

Αντίστοιχα με αυτήν την παρατήρηση πρέπει να σημειωθεί ότι το Google Earth δημιουργήθηκε από μία ιδιωτική εταιρεία που αγόρασε η Google το 2004, την Keyhole Inc. (Crampton, 2008), η οποία προ της αγοράς της χρηματοδοτούνταν μερικώς από την In-Q-Tel, μία εταιρεία αρχικού κεφαλαίου της CIA που δημιουργήθηκε για να χρηματοδοτεί τεχνολογία που θα προωθούσε τις επιχειρήσεις της υπηρεσίας. Βασικός πελάτης της Keyhole Inc., αντίστοιχα, ήταν η Εθνική Υπηρεσία Γεω-χωρικής Νοημοσύνης των ΗΠΑ (National Geospatial-Intelligence Agency, NGA), μία υπηρεσία γεωγραφικής νοημοσύνης παρόμοιου μεγέθους με την CIA. Για τους λόγους αυτούς, η Keyhole Inc. υποστήριζε τεχνολογικά μία σειρά από δορυφόρους μυστικής 'κατασκοπευτικής' αναγνώρισης (secret reconnaissance ('spy') satellites) που λανσαρίστηκαν από την κυβέρνηση των ΗΠΑ από το 1960 (Crampton, 2014: 428).

Δεν θα ήταν παράλογο να ισχυριστούμε, μετά από αυτά, ότι η Google μετεξελίσσεται σε έναν κεντρικό και σημαντικό 'παίκτη' στη διαμόρφωση πολιτικής στρατηγικής τόσο των ΗΠΑ όσο και παγκόσμια μιας και έχει

⁶⁶ Η υπηρεσία αυτή του Google Maps με το όνομα Aerial View έγινε διαθέσιμη αρχικά σε συγκεκριμένες πόλεις των Η.Π.Α. (Wilson, Randy (2010-07-09), "Google LatLong: Changing your perspective, once again", Google-latlong.blogspot.com. Retrieved 2010-09-18)

⁶⁷ Από την ιστοσελίδα υποστήριξης της Google, <https://support.google.com/earth/answer/21417?hl=en>

εγκαθιδρυθεί στις εσωτερικές υποθέσεις του κράτους μέσω της χρηματοδότησης που παρέχει. Την ίδια στιγμή, η εταιρεία έχει ήδη κάνει συμφωνίες με υπηρεσίες των Ηνωμένων Εθνών, την Παγκόσμια Τράπεζα και κυβερνήσεις των αναπτυσσόμενων κρατών προκειμένου να έχει πρόσβαση στη χωρική πληροφορία περισσότερων από 150 χώρες και 60 γλώσσες, την οποία στη συνέχεια παρέχει -υπό όρους- στους χρήστες⁶⁸, όπως αναπτύσσω στο έκτο κεφάλαιο. Τέτοιες διασυνδέσεις, όπως της εταιρείας της Google, αποδεικνύουν για ακόμη μία φορά ότι η παγκόσμια διακυβέρνηση και η γεωχωρική/χαρτογραφική τεχνολογία και μέσο έχουν μία στενή και ολοένα πιο πολύπλοκη σχέση.

Πολύ σημαντική εντός των παγκόσμιων συναρθρώσεων είναι η λειτουργία της 'μηχανής πολέμου' όρος που χρησιμοποίησαν οι Deleuze και Guattari για να περιγράψουν την οργάνωση και λογική του πολέμου στο σύγχρονο καπιταλισμό (1987)⁶⁹. Όχι πολύ μακριά από τις περιγραφές τους η λογική του εντοπισμού και της παρακολούθησης των γεωγραφικών και χαρτογραφικών συστημάτων είναι πολύ κοντά με την αφήγηση του πολέμου και της κατασκοπείας: ο εντοπισμός γεωγραφικών περιοχών, η στόχευση (targeting) και η πλοήγηση (navigating) είναι ορισμένες από τις λειτουργίες των GPS που, όπως είδαμε πολλαπλώς, εξυπηρετούν στρατιωτικές και μυστικές λογικές και πρακτικές (Crampton, 2009; Holmes, 2007)⁷⁰. Ο Crampton συγκεκριμένα υποστηρίζει ότι τα νέα χαρτογραφικά συστήματα εντοπισμού/παρακολούθησης μαζί με το φιλτράρισμα συγκεκριμένων κατηγοριών ανθρώπων και πληθυσμών αυξήθηκαν δραματικά μετά την 11/9, ανοίγοντας έτσι το δρόμο σε νέες συστηματοποιήσεις εποπτείας, όπως τα Συστήματα Πληροφορίας και Πρόληψης της Τρομοκρατίας (Terrorist Information and Prevention Systems, TIPS) και η Ολιστική Πληροφοριακή Επίγνωση (Total Information Awareness, TIA) (Crampton, 2003).

(ii) 'Αδιόρατη' και ολιστική λειτουργία ελέγχου

Οι προσεγγίσεις για τις σύγχρονες συναρθρώσεις ελέγχου και περιφράξεων συσχετίζονται με τις αντίστοιχες για τα μέσα και συστήματα που μελετούμε, καθώς αυτά προσεγγίζονται ως εσωτερικό μέρος των συναρθρώσεων. Πρόσφατοι προβληματισμοί για τα σύγχρονα γεωχωρικά/χαρτογραφικά μέσα και συστήματα εντοπισμού και διαχείρισης υπογραμμίζουν τη λειτουργία αυτών χωρίς τη γνώση/ενημέρωση και συγκατάθεση των πληθυσμών που επιτηρούνται (Monmonier, 2004; Prosen, 2006: 135, Holmes, 2007), συνεισφέροντας έτσι στο επιχείρημα της 'υπόγειας' και σε καθεστώς 'αδιορατότητας' λειτουργία του ελέγχου, ακόμα και όταν τα ίδια τα μέσα είναι εμφανή.

Τα παραδείγματα που επιβεβαιώνουν μία τέτοια λειτουργία των μέσων/συστημάτων και λογικών του ελέγχου είναι πολλαπλά: από τις 'ταυτοποιήσεις' στα σύνορα, τις 'αδιόρατες' κάμερες CCTVs στην πόλη, τις ηλεκτρονικές άδειες και τους ψηφιακούς κωδικούς εισόδου/πρόσβασης σε ιδιοκτησίες και κτίρια, τα διάφορα είδη 'καρτών' στην καθημερινή ζωή, το ψηφιακό αποτύπωμα και τη βιομετρική αναγνώριση τόσο σε πραγματικούς όσο και σε κυβερνητικούς χώρους κτλ..Μία τέτοια οπτική για τα νέα είδη κυβερνολογικών, περιφράξεων και συστημάτων υπογραμμίζει ότι οι σύγχρονες αρθρώσεις ελέγχου συν-αρθρώνονται τόσο σε γεωγραφικές/γεωπολιτικές χωρικοποιήσεις όσο και σε βιοπολιτικές και κυβερνητικές πρακτικές και μέσα.

Διάφορες φωνές επίσης αντιλαμβάνονται τη λειτουργία των μέσων και συστημάτων εντοπισμού και αναγνώρισης εντός των νέων λογικών ελέγχου για τη γενικευμένη παραβίαση της ελευθερίας της μετακίνησης και των προσωπικών δεδομένων. Κοντά σε αυτούς τους προβληματισμούς είναι και οι αντίστοιχοι των elrueblodechina and Degoyon (2006) για την λογική της αναγνώρισης και του εντοπισμού που συναντάται στις τεχνολογίες εντοπισμού GPS, τα συστήματα GIS και τα αντίστοιχα εποπτείας και νοημοσύνης (Surveillance and Intelligence Systems S.I.). Σύμφωνα με τους ίδιους, η λογική αυτή καθίσταται επικίνδυνη⁷¹ καθώς οι σκοποί εποπτείας και ελέγχου για τους οποίους

⁶⁸ Meier, <http://irevolution.net/2012/01/20/google-inc-world-bank-empowering-citizen-cartographers/>

⁶⁹ *A Thousand Plateaus* (1987) κεφ. 12 με τίτλο 1227: *Treatise on Nomadology:—The War Machine* (1227: *Πραγματεία περί Νομαδολογίας: η Πολεμική Μηχανή*) και στο Bonta and Protevi, *Deleuze and Geophilosophy* (2004).

⁷⁰ Ομοίως και στα αντίστοιχα προηγούμενα χαρτογραφικά παραδείγματα *Χαρτογραφώντας τον αμερικάνικο πόλεμο στην τρομοκρατία: Μια νέα επιθετική στρατηγική, Το στρατιωτικό αποτύπωμα των ΗΠΑ ανά τον κόσμο και Το Ύστατο Ανυψωμένο Έδαφος*.

⁷¹ Αντίστοιχα ισχυρίζονται ότι καθίσταται ανεπαρκής γιατί τα συστήματα λειτουργούν μονάχα σε υλικά πλαίσια και δεν σχετίζονται με άυλη πληροφορία, όπως π.χ. οι σχέσεις και τα συναισθήματα, οπότε αδυνατούν να εντοπίσουν την υποκειμενικότητα και παραγωγικότητα των ανθρώπινων δραστηριοτήτων -ένα στοιχείο που υπαγορεύει διΰσμο σκέψης. Ως συνέπεια, οι συγγραφείς αναρωτιούνται για το κατά πόσο μπορούμε να έχουμε μία ολοκληρωμένη εικόνα της ανθρώπινης ιστορίας, δραστηριότητας και αγώνων αν η περιγραφή του κόσμου στηρίζεται μονάχα σε γεωγραφικά δεδομένα που προέρχονται από τέτοια συστήματα (2006: 235).

χρησιμοποιείται έχουν ανυπολόγιστες επιπτώσεις και συγκεκριμένα, αρχικά, την προστασία και τον σεβασμό της ιδιωτικότητας, της ελευθερίας και των δικαιωμάτων των πληθυσμών 'σε κίνδυνο' ή σε μετακίνηση. Στη συνέχεια ωστόσο θεωρούν σημαντικότερο το ενδεχόμενο οι συγκεκριμένες τεχνολογίες και συστήματα να καταστούν μέσα ελέγχου και ρύθμισης όσων απειλούν το κυρίαρχο μοντέλο (ό.π.). Σε αυτά τα σχόλια και παρότι η κατ' εξοχήν λειτουργία του κοινωνικού ελέγχου σήμερα αφορά στις μετακινήσεις πληθυσμών που 'ενδεχόμενα απειλούν το κυρίαρχο μοντέλο', δηλαδή στις ροές μετανάστευσης, οι προσεγγίσεις της λογικής της διαχείρισης της κυκλοφορίας και άλλων μη επικίνδυνων πληθυσμών, όπως του εργατικού δυναμικού (Mezzadra and Neilson, 2003, De Angelis, 2013, Holmes, 2002) αποκτούν ολοένα και περισσότερο έδαφος.

Τέτοιες πτυχές της 'αδιόρατης' λειτουργίας των συστημάτων και του ελέγχου που βρίσκονται 'παντού' οδήγησαν τους Lyon και Pickles να υποστηρίξουν τον χαρακτηρισμό της "κοινωνίας της επιτήρησης" ("the surveillance society") (στο Crampton, 2010: 114) τα οποία επιβεβαιώνουν τις περιγραφές του Huxley στον *Θαυμαστό καινούργιο κόσμο* όπου οι πανοπτικές και πειθαρχικές μορφές εξουσίας μετατρέπονται σε 'πανταχού παρούσες' προκαλώντας έτσι τη 'συναίνεση' με μία δυνητική ύπαρξη εξουσίας. Ως εκ τούτου, προβληματίζει ότι σε τέτοια περιβάλλοντα, νομιμοποιείται ο έλεγχος των δυνητικών μετακινήσεων, συμπεριφορών και επιλογών μέσα από τις διάφορες εφαρμογές του σε πολλαπλές χωρικές συνεισφέροντας σε μία προληπτική διαμόρφωση των τρόπων σκέψης, δράσης και ζωής των ατόμων και των πληθυσμών.

Επιχειρώντας να κωδικοποιήσω τα σημαντικότερα σημεία της ανάλυσης μέχρι τώρα θα έλεγα ότι τα χαρτογραφικά μέσα και συστήματα: (i) αναπτύσσονται μέσα σε συναρθρώσεις παγκόσμιας διακυβέρνησης που οργανώνονται με δυσδιάκριτους τρόπους, (ii) λειτουργούν ως νέες λογικές της κυβερνητικής, δηλαδή ως κυβερνολογικές, και έτσι καθίστανται -πέρα από εργαλείο- σε δυνατότητα διακυβέρνησης, δηλαδή μέρος αυτής, (iii) ελέγχουν και διαχειρίζονται την κυκλοφορία και την πρόσβαση στις κοινωνίες ελέγχου, παρέχοντας τη διαβεβαίωση ασφάλειας των μετακινήσεων μέσα σε ένα περιβάλλον, που θα το λέγαμε, *επίφασης ελευθερίας* και (iv) συστηματοποιούν πληροφορία που μπορεί να συνεισφέρει σε έναν γενικευμένο έλεγχο και διαχείριση των χώρων και των πληθυσμών.

Χαρτογραφήσεις/συναρθρώσεις επιτήρησης & κυβερνολογικών διαχείρισης

Παρακάτω αναδιπλώνονται οι απόψεις του κεφαλαίου για τη σύγχρονη γεωχωρική/χαρτογραφική τεχνοεπιστήμη, μέσα και συστήματα ως ένα σύνθετο πλέγμα από αναπαραστάσεις, τεχνολογίες και μέσα εντοπισμού, τεχνοεπιστήμες ανάλυσης και συστήματα διαχείρισης που αποτελούν εσωτερικό στοιχείο παγκόσμιων συναρθρώσεων και λογικών διακυβέρνησης σε καπιταλιστικά και νεοφιλελεύθερα περιβάλλοντα (millieux). Οι θεωρητικές αναφορές αυτών εντοπίζονται στις προσεγγίσεις των 'παγκόσμιων συναρθρώσεων' της Sassen (2006) και των Ong και Collier (2007), των 'μηχανών' του Deleuze, των 'συναρθρώσεων/μηχανισμός' του Legg (2011) και των 'συναρθρώσεων επιτήρησης' των Haggerty και Erickson (2000). Κάτι τέτοιο δεν σημαίνει ότι οι προηγούμενες προσεγγίσεις του Foucault για την αμοιβαία σχέση γνώσης και εξουσίας, τις τεχνολογίες της 'φιλελεύθερης διακυβέρνησης' και της 'παγκοσμιοποιημένης επιτήρησης', ωστόσο σε αυτές προσθέτω τις πτυχές των συναρθρώσεων, των μηχανών και των συστημάτων.

Συγκεκριμένα στη συνέχεια χαρτογραφούνται παραδείγματα που αναδιπλώνουν τη διάχυση του ελέγχου σε παγκόσμιες χωρικές που διαπλέκονται από τα κρατικά, διακρατικά και υπερ-κρατικά σημεία ελέγχου και τα 'σύνορα-κόμβους' στο επίπεδο της πόλης, σε 'ελεύθερους' και περιφραγμένους χώρους της, μέχρι τη μικρο-κλίμακα του σώματος, όπως στα κέντρα κράτησης.

Οι πληθυσμοί που χαρτογραφούνται, επίσης, διαφοροποιούνται από δυνητικά εγκληματικούς και σε κίνδυνο, σε καταναλωτές, σε τρωτούς σε φυσικές απειλές και σε ασθένειες, εν μέσω συγκρούσεων, σε αποκλεισμό και σε συνεχή επιτήρηση λόγω πολέμου, σε μετακινούμενους στην πόλη, σε μεταναστευτικούς/προσφυγικούς, σε έγκλειστους σε κέντρα κράτησης κτλ.. Στις περιπτώσεις αυτές δεν είναι μόνο το γεγονός της 'απόκλισης' τους από τους 'ισχύοντες κανόνες' που οδηγεί στον εντοπισμό και στη συνέχεια σε διάφορα είδη περιφράξεων τους, αλλά και λόγοι όπως η ίδια η κυκλοφορία του συστήματος.

Έκδηλη ομοίως γίνεται η συνάρθρωση κυβερνήσεων, από την αστυνομία, εμπορικές εταιρείες, πανεπιστήμιο, ιδιωτικές κυβερνητικές εταιρείες, παγκόσμιοι οργανισμοί και ΜΚΟ, στρατός, Ε.Ε., κράτη, ιδιωτικές εταιρείες για την ασφάλεια των συνόρων κτλ.. κάνοντας έτσι για ακόμη μία φορά έκδηλη την εννοιολόγηση των παγκόσμιων συναρθρώσεων διακυβέρνησης.

Στα παραδείγματα αυτά, επίσης, και οι τεχνικές/τεχνολογίες, τα μέσα και τα συστήματα επιτήρησης και ελέγχου είναι πολλαπλά και συναρθώνονται τόσο σε γεωγραφικές/γεωπολιτικές περιφράξεις όσο και σε βιοπολιτικές και κυβερνητικές πρακτικές από ακόμα ψηλότερους φράχτες και νέα ηλεκτρικά συρματοπλέγματα⁷² μέχρι νέα μέσα επιτήρησης, όπως οι κάμερες CCTVs και οι θερμικές κάμερες. Η συστηματοποίηση αυτών επίσης πολύπλοκη για παράδειγμα τα συστήματα επίγειων, εναέριων και δορυφορικών μέσων επιτήρησης (ραντάρς) περιλαμβάνουν σκάφη εντοπισμού, παράκτιους δέκτες (offshore sensors), μη επανδρωμένα αεροσκάφη αναζήτησης ('drones'), δορυφορικούς τηλε-αισθητήρες (satellite remote sensing) κτλ.. Τέλος, εκτός από τα προηγούμενα μέσα και συστήματα, στις χαρτογραφήσεις της συνέχειας ορισμένοι ακόμα -πιο δυσδιάκριτοι- τρόποι ελέγχου είτε γίνονται ορατοί ή υπαινίσσονται η σκιαγράφηση της εγκληματικότητας και της διακινδύνευσης, η 'αναπόδραστη' κυβερνητική παρέμβαση σε πληθυσμούς/τόπους σε κίνδυνο, οι κάμερες CCTVs σε πολλαπλά 'αδιόρατα' περάσματα της καθημερινής ζωής, οι 'έξυπνες' και αόρατες περιφράξεις των πόλεων σε επιτήρηση, η εμπορευματοποίηση της ασφάλειας, η ψηφιακή και βιομετρική αναγνώριση, η ταυτοποίηση (screening) μεταναστών που συμβάλει στις 'επαναπροωθήσεις', η 'ιδιωτικοποίηση' και η 'εξωτερικοποίηση' του ελέγχου των συνόρων και της διαχείρισης των μεταναστευτικών ροών, η δημιουργία νέων δομών 'υποδοχής' κτλ. είναι ορισμένοι από αυτούς. Τέτοια παραδείγματα αναδεικνύουν ότι μία τέτοια δυνητική αποτύπωση -ή όπως την περιγράφει ο Holmes 'μελλοντική χαρτογράφηση' (FutureMAP) (2007)- δεν αποτελεί μόνον μία δυνητικότητα αλλά και καθημερινή πραγματικότητα.

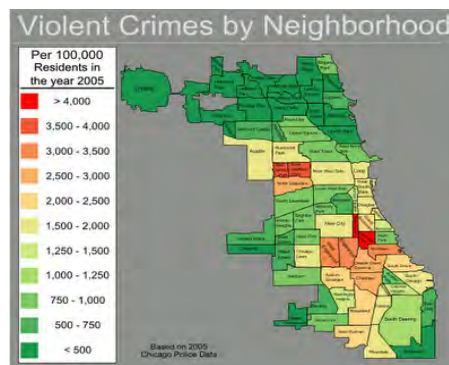
Χαρτογραφήσεις εγκληματικότητας, γειτονιάς & κατανάλωσης

Η χαρτογράφηση της εγκληματικότητας, σε αναλογία με τις υπόλοιπες διαδικασίες διαμόρφωσης προφίλ (profiling), χρησιμοποιεί συστήματα εντοπισμού όπως τα GPS και οι κάμερες σε συνδυασμό με τις βάσεις γεωγραφικών και γεωδημογραφικών δεδομένων, για να δημιουργήσει αντιστοιχίες εγκληματικών πληθυσμών πληθυσμών/ατόμων με χώρους/τόπους, την 'εγκληματική σκιαγράφηση' ('crime profiling'), και να προβεί έτσι σε γεωγραφικές προβλέψεις υπαιτιότητας και ενοχής. Σύμφωνα με τον Crampton, "η εγκληματικότητα έχει χωρική διάσταση η οποία παράγεται από ψηφιακές τεχνολογίες" (ό., π.).

Κοινοτική αστυνόμευση & χαρτογραφήσεις εγκληματικότητας

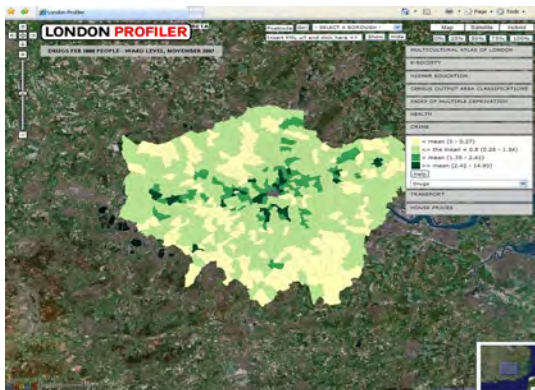
Στο Σικάγο ξεκίνησε η έρευνα πάνω στη χαρτογράφηση της εγκληματικότητας, βασισμένη σε GIS. Πιο συγκεκριμένα, το 1986, το Εθνικό Ινστιτούτο Δικαιοσύνης των ΗΠΑ (National Institute of Justice, NIJ) χρηματοδότησε ένα πρόγραμμα του αστυνομικού τμήματος του Σικάγο σε συνεργασία με τα Πανεπιστήμια Illinois και Northwestern και την Οργάνωση για την Ασφάλεια στις Γειτονιές (Chicago Alliance for Neighborhood Safety) προκειμένου να αναπτυχθεί ένα εργαλείο για την κοινοτική αστυνόμευση (Maltz et al., 2000). Το βασικό συμπέρασμα της έρευνας ήταν ότι η χαρτογράφηση και οι τεχνικές ανάλυσης του εγκλήματος συνεισφέρουν στην κατανόηση των αιτιών των εγκληματικών συμπεριφορών και άρα στο σχεδιασμό στρατηγικών και αναλύσεων στη βάση της πρόληψης της εγκληματικότητας και της εφαρμογής του νόμου. Η επιτυχία του προγράμματος έδωσε ώθηση στο NIJ να ξεκινήσει την Ανάλυση Нарκο-εμπορίου (Drug Market Analysis Program) και σε άλλες πόλεις των ΗΠΑ.

Χάρτης εγκληματικότητας του Σικάγο με στοιχεία της αστυνομίας του Σικάγο (2005). Από την ιστοσελίδα, <http://centurionsupport.info/>.

⁷² Ο φράχτης του Έβρου και της Mellila της Ισπανίας είναι τέτοια παραδείγματα.

Στη βάση παρόμοιων τεχνικών αναπτύχθηκε και διαχύθηκε η χαρτογράφηση της εγκληματικότητας σε πόλεις των ΗΠΑ και άλλων χωρών. Για παράδειγμα, η Αστυνομία του Λονδίνου είναι μεγάλος υποστηρικτής της χαρτογράφησης, της στατιστικής ανάλυσης και της σκιαγράφησης της εγκληματικότητας (crime profiling), όπως αποδεικνύει και η ιστοσελίδα του London Profiler⁷³.

Δείκτες διαρρήξεων στην πόλη του Λονδίνου, London Profiler, (Νοέμβριος 2007). Από την ιστοσελίδα <http://flowingdata.com/2009/06/23/20-visualizations-to-understand-crime/>

Η χαρτογράφηση της εγκληματικότητας έκανε την εμφάνισή της και στην Ελλάδα, το 2012 από το ΣΚΑΙ, με τον συγκεκριμένο διαδραστικό χάρτη που βασίζεται σε στοιχεία της αστυνομίας σεπραγματικό-χρόνο⁷⁴.

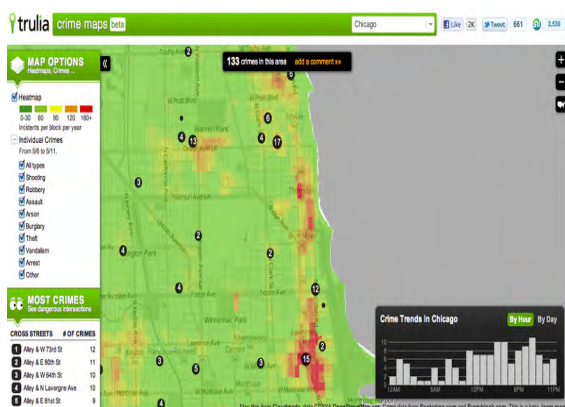
Χάρτης εγκληματικότητας στην Ελλάδα, ΣΚΑΙ (2012). Από την ιστοσελίδα <http://www.skai.gr/crime>

Το επόμενο χαρτογραφικό παράδειγμα είναι και πάλι από την πόλη του Σικάγο και αυτό δεν είναι τυχαίο. Ο Cosgrove αναφέρει ότι η πόλη αυτή είναι από τους πιο χαρτογραφημένους αστικούς χώρους στην ιστορία της χαρτογραφίας και γεωγραφίας καθώς κάθε τετραγωνικό μέτρο της είναι γεω-κωδικοποιημένο από κυβερνητικές, ιδιωτικές και εμπορικές εταιρείες (Cosgrove, 2006). Οι σκοποί τους ποικίλουν: από την δημόσια υγεία και ασφάλεια, την διαφήμιση, την ιδιωτική ασφάλεια, την αγορά κατοικίας κτλ. Ενώ πολύ συχνά αποβλέπουν σε συνδυασμό όλων αυτών.

Προκειμένου να αποφασίσουν, οι αγοραστές ή ενοικιαστές κατοικιών και αστικών χώρων έχουν ανάγκη να λάβουν υπόψη διάφορα ζητήματα όπως η πρόσβαση σε αγορές τροφίμων και εμπορικά κέντρα, η γειτνίαση με σχολεία, οι αξίες γης καθώς και η εγκληματικότητα. Η ιστοσελίδα του αμερικάνικου μεσιτικού γραφείου Trulia λάνσαρε ένα νέο σύστημα χαρτών εγκληματικότητας, το οποίο αναφέρει στατιστικές εγκλήματος σε 50 πόλεις των ΗΠΑ, όπως και το Σικάγο, βάσει τοποθεσίας, τύπο εγκλήματος, γειτονιά, ημερομηνία, ώρα κτλ., απ' όπου και ο παρακάτω χάρτης. Ο συνιδρυτής της Trulia αναφέρει ότι η εφαρμογή αυτή επιδιώκει να φέρει στο φως λεπτομερείς εγκληματικές αναφορές, εύκολα προσβάσιμες στο μέσο πολίτη, ο οποίος πλέον θα είναι σε θέση να εμβαθύνει σε λεπτομέρειες των εγκλημάτων, να συγκρίνει μεταξύ γειτονιών και να βγάλει συμπεράσματα αναφορικά με το 'πώς είναι να ζεις σε μία γειτονιά' στην πιο σημαντική στιγμή, "αυτή που οι άνθρωποι επιλέγουν πού πρέπει να ζήσουν"⁷⁵.

Χάρτης εγκληματικότητας του Σικάγο, μεσιτικό γραφείο Trulia, http://www.trulia.com/real_estate/Chicago-Illinois/crime/

⁷³ <http://flowingdata.com/2009/06/23/20-visualizations-to-understand-crime/>

⁷⁴ <http://www.skai.gr/crime>

⁷⁵ http://www.trulia.com/real_estate/Chicago-Illinois/ και http://www.chicagorealestateforum.com/2011/06/04/itd-be-a-crime-to-not-use-this-tool-when-buying-a-chicago-home/?wmp_switcher=mobile

Χρησιμοποιώντας τις Φουκωικές προσεγγίσεις για την διακυβέρνηση και την κυβερνολογική, η “ψηφιακή χαρτογραφική αναπαράσταση της εγκληματικότητας” δεν μπορεί παρά να γεννά ερωτήματα σχετικά με την αποδεκτή χρήση της εποπτείας σε ανθρώπους “μέσα σε πειθαρχικούς χώρους” (Crampston, 2003: 117, Prosen, 2006: 134), αυτό που ονομάζει ο Crampston ‘ηθική της γεω-δημογραφίας’ (‘the ethics of geodemographics’) (1995: 86). Στο προηγούμενο παράδειγμα εγείρονται προβληματισμοί σχετικά με την διαμόρφωση της συμπεριφοράς του καταναλωτή, στη συγκεκριμένη περίπτωση του αγοραστή κατοικίας, με στόχο τη βελτίωση της αποδοτικότητας της αγοράς. Έτσι, η χαρτογράφηση της εγκληματικότητας αποσκοπεί όχι μόνο στην επιτήρηση και μοντελοποίηση των εγκληματικών συμπεριφορών αλλά και στη ρύθμιση των δυνητικών επιλογών του καταναλωτή και με τον διπλό αυτό τρόπο εξυπηρετεί τους κανόνες της διακυβέρνησης και της αγοράς, όπως εξετάζουμε και στη συνέχεια. Η κωδικοποίηση συμπεριφορών και η στοχοποίηση συγκεκριμένων πληθυσμών και περιοχών αναφορικά με τις δυνητικές εγκληματικές και καταναλωτικές συμπεριφορές στις σύγχρονες πόλεις θυμίζουν τα προηγούμενα παραδείγματα εξάπλωσης ασθενειών και καταστροφών στις πόλεις του 19ου και αρχών του 20ου αιώνα. Όπως και τότε έτσι και τώρα κυβερνητικοί μηχανισμοί, όπως π.χ. κρατικοί θεσμοί, αστυνομία, αλλά και εταιρείες και οργανώσεις πολιτών μπλέκονται με τρόπους που αξίζουν να διερευνηθούν περαιτέρω, όπως για παράδειγμα στις περιπτώσεις διακινδύνευσης και καταστροφών.

Κυβερνητικές χαρτογραφήσεις κινδύνου, καταστροφών & ‘κρίσης’

Έρευνα & Ενδυνάμωση των Τοπικών Αρχών στην Διαχείριση Κινδύνου

Η χρήση των GIS σε περιπτώσεις κινδύνου, απειλών και καταστροφών (σεισμοί, πλημμύρες, κατολισθήσεις, πυρκαγιές, ηφαίστεια κα.) είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη. Μια σειρά από προγράμματα GIS αφορούν στην πρόβλεψη, πρόληψη, λήψη μέτρων και σχεδιασμό πρακτικών και πολιτικών για ‘τρωτές/ευάλωτες περιοχές’ αναπτυσσόμενων, κυρίως, χωρών. Παράδειγμα αποτελεί και το πρόγραμμα της Σχολής Επιστημών Γεω-Πληροφορίας και Παρατήρησης της Γης (Faculty of Geo-Information Science and Earth Observation ITC) του Ολλανδικού Πανεπιστημίου του Τουέντε (University of Twente) για την ενδυνάμωση τοπικών αρχών στη διαχείριση του κινδύνου (Strengthening Local Authorities in Risk Management, SLARIM). Το project εφαρμόζεται στην πόλη Naga των Φιλιππίνων για πλημμύρες και στις αντίστοιχες Lalitpur του Νεπάλ και Dehradun της Ινδίας για σεισμούς. Η μεθοδολογία του βασίζεται στην εφαρμογή μεθόδων εκτίμησης απειλών και τρωτότητας (hazard and vulnerability assessment), χαρτογράφησης κινδύνου (risk mapping) και στην ανάπτυξη σεναρίων μείωσης του κινδύνου και της τρωτότητας⁷⁶. Επιπρόσθετα σε αυτά σήμερα σημαντικό ρόλο κατέχουν οι εμπορικές χαρτογραφικές εταιρείες παραγωγής και αναπαραγωγής γεωχωρικής/χαρτογραφικής γνώσης, όπως η ESRI, και τα ερευνητικά ινστιτούτα που χαρτογραφούνται παρακάτω.

ESRI & χαρτογραφήσεις γρίπης

Οι περιπτώσεις φυσικών καταστροφών και απειλών, εξάπλωσης ασθενειών κτλ. είναι χαρακτηριστικές της λογικής και των συστημάτων χαρτογράφησης GIS. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί μία από τις βασικές χαρτογραφικές εφαρμογές της πιο διαδεδομένης εταιρείας λογισμικού GIS σήμερα, της ESRI, η οποία εμφανίζεται στους παρακάτω χάρτες. Το παράδειγμα αναφέρεται στη μεγάλη πανδημία γρίπης του 2013, κατά την οποία τα μέσα εξυπηρέτησαν την ανάγκη για άμεση και ακριβή πληροφορία για τις περιοχές όπου εντοπιζόνταν τα φαινόμενα ώστε να περιοριστεί η εξάπλωσή τους με χρήση διαφόρων πρακτικών, όπως ο εμβολιασμός. Έτσι και η ESRI τέθηκε στην υπηρεσία του σκοπού αυτού και χαρτογράφησε την εξάπλωση της πανδημίας σε διάφορες πόλεις των ΗΠΑ παρέχοντας επικαιροποιημένα στοιχεία για τις αναφορές της γρίπης από το Κέντρα για τον Έλεγχο και την Πρόληψη της Ασθένειας (Centers for Disease Control and Prevention CDC), τη σχετική αλληλογραφία (posts) από τα κοινωνικά μέσα (social media) και τον αντίκτυπο της γρίπης σε ευάλωτους/ τρωτούς πληθυσμούς⁷⁷.

⁷⁶ Από την ιστοσελίδα του προγράμματος, <http://www.itc.nl/Pub/unu-drm/drm-research-projects/SLARIM-Strengthening-Local-Authorities-in-Risk-Management.html>

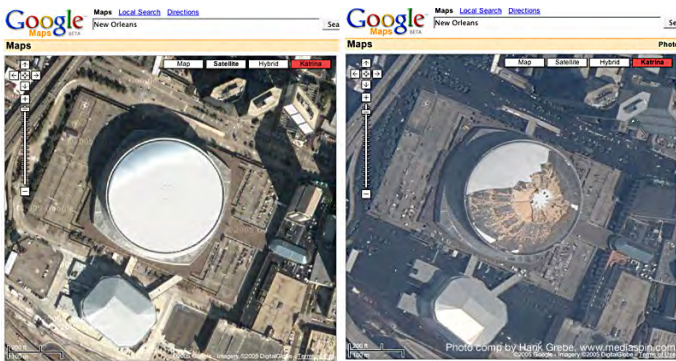
⁷⁷ Από την ιστοσελίδα της ESRI, <http://www.esri.com/news/maps/2013-flu-outbreak/index.html>

Εξάπλωση της γρίπης, ESRI (2013):
Χάρτης Πληροφορίας για την Υγεία (Health Information Map)
& *Χάρτης Αντίκτυπου της Γρίπης σε Τρωτούς Πληθυσμούς*
(*Vulnerable Populations Flu Impact Map*),
<http://www.esri.com/news/maps/2013-flu-outbreak/index.html>

Παρόμοια υπηρεσία διέθετε και η Google, το Google Flu Vaccine Finder, την οποία όμως διέκοψε τον Απρίλιο του 2012 προκειμένου να συνεργαστεί με την εταιρεία HealthMap και να λανσάρει το HealthMap Flu Vaccine Finder⁷⁸. Πέρα από τέτοιες συνεχώς μεταβαλλόμενες υπηρεσίες της εταιρείας, προς το παρόν, έχει ενδιαφέρον να διερευνηθεί η προέλευση της διάθεσης πρόσβασης στις υπηρεσίες και τους χάρτες της στους χρήστες, η οποία σηματοδότησε το πρόσφατο κυβερνητικό 'άνοιγμα' του μοντέλου της παγκόσμιας διακυβέρνησης στο 'πλήθος'.

Google Maps & τυφώνας Katrina

Τον Αύγουστο του 2005 ο τυφώνας Katrina έπληξε τις ΗΠΑ και πιο συγκεκριμένα περιοχές, όπως η Νέα Ορλεάνη. Οι εικόνες των καταστροφών που έδινε η κυβερνητική υπηρεσία ήταν ογκώδεις και αναρτημένες σε μη ευδιάκριτες ιστοσελίδες με αποτέλεσμα εκατομμύρια χρήστες του διαδικτύου να επιλέγουν τις αντίστοιχες του Google Maps.

Μπροστά σε αυτήν την επέλαση χρηστών και προγραμματιστών η εταιρεία θα μπορούσε να είχε κλείσει τις πόρτες της. Αντ' αυτού σε έναν μήνα, τον Σεπτέμβριο του 2005, το Google Maps επικαιροποίησε τις δορυφορικές του εικόνες από την Νέα Ορλεάνη ώστε να επιτρέψει τους χρήστες να έχουν οπτική πρόσβαση και να εντοπίσουν τις διάφορες περιοχές της πόλης που είχαν πληγεί (Crutcher and Zook, 2009)⁷⁹.

Δορυφορική εικόνα του Superdome της Νέας Ορλεάνης πριν και μετά τον τυφώνα Katrina (2005). Τότε το Superdome τράβηξε την διεθνή προσοχή όταν στέγασε χιλιάδες κόσμο που έψαχνε για καταφύγιο. Το κτίριο υπέστη σοβαρές καταστροφές, όπως φαίνεται και στην εικόνα, με αποτέλεσμα παραμένει κλειστό για πολλούς μήνες αργότερα. Google Maps, <http://mediaspin.com/blog/?p=97>

Google Earth & Κρίση στο Darfur

Αντίστοιχα και το Google Earth συνεργάζεται με κυβερνητικούς και άλλους φορείς προκειμένου να πληροφορήσει για φυσικές απειλές και καταστροφές και να οργανώσει, μ' αυτόν τον τρόπο, στρατηγικές και πολιτικές ανθρωπιστικής και αναπτυξιακής βοήθειας (aid). Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι το πρόγραμμα *Crisis in Darfur* της Χαρτογραφικής Πρωτοβουλίας Πρόληψης Γενοκτονιών του Μουσείου Μνήμης του Ολοκαυτώματος των Η.Π.Α. (U.S. Holocaust Memorial Museum's Genocide Prevention Mapping Initiative). Ανάμεσα στους φορείς που στηρίζουν το πρόγραμμα είναι η Ύπατη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε. για τους Πρόσφυγες, το Υπουργείο Εξωτερικών των Η.Π.Α. (U.S. Department of State), Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.) και εθελοντές του Bright Earth⁸⁰. Το Μουσείο στην ιστοσελίδα του⁸¹ αναφέρει ότι το πρόγραμμα αποτελεί την πρώτη προσπάθεια του να "εξανθρωπίσει τα θύματα των γενοκτονιών" και για το λόγο αυτό επιδιώκει να τραβήξει την προσοχή στις ανά τον κόσμο απειλές των γενοκτονιών. Η συνεργασία του

⁷⁸ <http://googleblog.blogspot.gr/2012/04/spring-cleaning-in-spring.html>, Μάρτιος 2013

⁷⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Google_Maps#History

⁸⁰ <http://www.google.com/earth/outreach/stories/darfur.html>

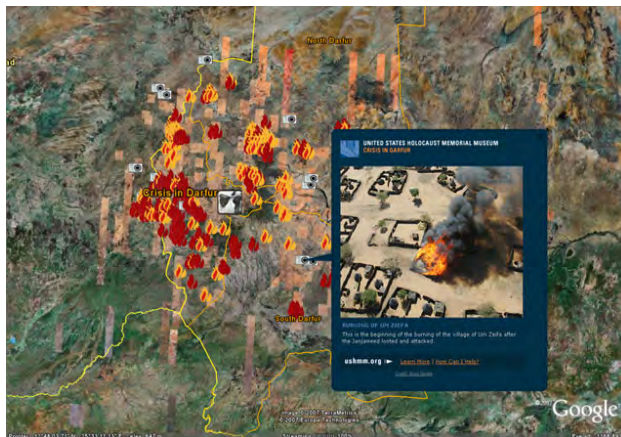
⁸¹ ό.π.

με το Google Earth έρχεται να καλύψει ακριβώς αυτό το κομμάτι με απώτερο στόχο “να μετατρέψει τον τρόπο με τον οποίο η πληροφορία για τις μαζικές κτηνωδίες θα μοιράζεται και παρουσιάζεται στο μέλλον”.

Ο δυνητικός (virtual) χάρτης του Google Earth δίνει τη δυνατότητα διαδικτυακής περιήγησης στις εγκαταστάσεις και κατασκηνώσεις προσφύγων της Ύπατης Αρμοστείας UNHCR ανά τον κόσμο (Ewalt, 2010: 12). στο χάρτη δίνεται η δυνατότητα πρόσβασης σε υψηλής ευκρίνειας δορυφορικές εικόνες των πληγέντων περιοχών, που μέχρι πρόσφατα ήταν περιορισμένη, σε συνδυασμό με την παροχή σημαντικής σχετικής πληροφορίας, όπως video που τραβήχτηκαν για λογαριασμό του Μουσείου καθώς και μαρτυρίες της Διεθνούς Αμνηστίας. Όλα αυτά αποτελούν αναμφισβήτητη απόδειξη για το τί συνέβη σε αυτές τις περιοχές και “για τις απεγνωσμένες συνθήκες στις οποίες ζουν οι πρόσφυγες”⁸². Ο John Prendergast, ένας από τους πιο έμπειρους Αφρικανούς αναλυτές της Διεθνούς Ομάδας Κρίσεων (International Crisis Group, ICG), προέβλεψε ότι το συγκεκριμένο πρόγραμμα “θα φωτίσει μία πολύ σκοτεινή γωνία της γης, και το φως αυτό θα συνεισφέρει έμμεσα στην προστασία των θυμάτων”.

Χάρτης του προγράμματος *Crisis in Darfur*,
<http://www.google.com/earth/outreach/stories/darfur.html>

Ο λόγος του Προέδρου Bush στο ίδιο Μουσείο, τον Απρίλιο του 2007, είναι χαρακτηριστικός για τους σκοπούς του συγκεκριμένου αλλά και παρόμοιων εγχειρημάτων ενώ φιγουράρει σε κεντρική θέση στην ιστοσελίδα Google Earth Outreach η οποία παρουσιάζει επιτυχημένες ιστορίες χρήσης υπηρεσιών και χαρτών της Google⁸³: “Ως αποτέλεσμα αυτής της συνεργασίας, εκατομμύρια χρήστες του διαδικτύου ανά τον κόσμο θα είναι σε θέση να εστιάσουν και να δουν σε δορυφορικές εικόνες τα κατεστραμμένα χωριά, τα τζαμιά και τα σχολεία. Κανένας που βλέπει αυτές τις εικόνες δεν μπορεί να αμφιβάλλει ότι η γενοκτονία είναι η μόνη λέξη για αυτό που συμβαίνει στο Darfur -και ότι έχουμε την ηθική υποχρέωση να την σταματήσουμε” (η έμφαση δική μου).

Εκτός από τις παγκόσμιες και κυβερνητικές συναρθρώσεις στις οποίες η υπηρεσία του Google Earth αποτελεί μέρος, το συγκεκριμένο παράδειγμα αποκαλύπτει και μία άλλη πτυχή των συγκεκριμένων υπηρεσιών της που σχετίζονται με τη διαδικασία τοποθέτησης (Ewalt, 2010). Έτσι και στο παράδειγμα του Google Earth στο Darfur, οι πληθυσμοί 'τοποθετούνται' σε συγκεκριμένους τόπους με προκαθορισμένη μοίρα και οι αναπαραστάσεις αυτής της τοποθέτησης σχετίζονται με αφηγήσεις θυματοποίησης. Δεν είναι τυχαίο ότι οι αφηγήσεις μνήμης της περιοχής που χρησιμοποιούνται στη συγκεκριμένη χαρτογράφηση παρουσιάζουν τους πληθυσμούς ως θύματα του τόπου τους.

Χαρτογραφίες ελέγχου & κυκλοφορίας των περιφράξεων

Από τα παραδείγματα των χωρικοποιήσεων που είδαμε μέχρι τώρα στο κεφάλαιο, στο Λονδίνο του 19ου αιώνα, το Σικάγο των αρχών του 20ου, της Κρακοβίας και του Alphaville μετά το Β'Π.Π. τα τελευταία χρόνια αναδιπλώνονται νέου τύπου περιφράξεις ολοένα και πιο 'αόρατες', συγκαλυμμένες και πολύπλοκες, χαρακτηριστικά που έχουν να κάνουν με τον έλεγχο της μετακίνησης όσο και στη συστηματοποίηση και ολιστικό συντονισμό. Προκειμένου να εξηγήσω περαιτέρω τα χαρακτηριστικά αυτά στη συνέχεια χαρτογραφώ σύγχρονα παραδείγματα περιφράξεων που είτε κάνουν ορατά ή επιβεβαιώνουν την 'αορατότητα' και πυκνότητα των σύγχρονων κυβερνο-λογικών.

Μία μορφή της 'αορατότητα' των σύγχρονων περιφράξεων αφορά σε μία τύπου 'απο-γείωση' από τις κυριαρχικές κλίμακες χωρικής ανάλυσης, και διάχυση αυτών σε νέες εντός της πόλης και μεταξύ των γειτονιών, όπως στο παράδειγμα του Dubai που είδαμε νωρίτερα, όπου περιφράξεις συνεχίζουν να υπάρχουν, υπό μορφή νέων

⁸² Claudia Gonzalez-Gisiger από την UNHCR στο Anderson & Lamy, 2009.

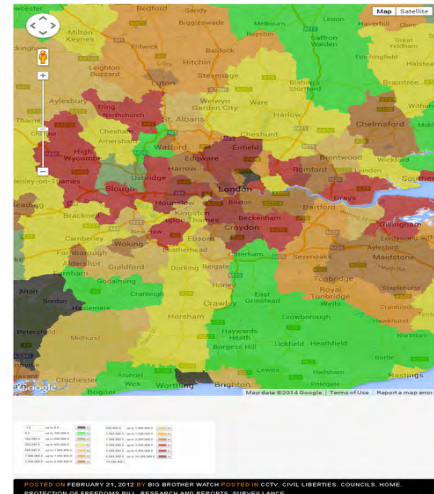
⁸³ <http://www.google.com/earth/outreach/stories/darfur.html>

ανισοτήτων, ωστόσο, δεν κάνουν αισθητή την παρουσία τους καθώς είναι συγκαλυμμένες πίσω από διάφορους λόγους ομογενοποίησης και παγκοσμιοποίησης. Σήμερα οι αντίστοιχες περιφράξεις διακένονται σε όλους τους πληθυσμούς -και όχι μόνο στους επικίνδυνους- καθώς και σε όλα τα επίπεδα της καθημερινής ζωής και αντίστοιχα αντικαθίστανται από τους λόγους του κινδύνου και της ασφάλειας. Ο De Angelis, αναφέρει ότι "στον παγκόσμιο Βορρά, οι πύλες ελέγχου είναι ίσως λιγότερο ορατές στην καθημερινή ζωή, καθώς είτε τις έχουμε συνηθίσει περισσότερο ή έχουν διεισδύσει σχεδόν παντού (2013: 96).

Big Brother Watch: έλεγχος κυκλοφορίας στο Λονδίνο

Η συγκεκριμένη χάρτογράφηση που προέκυψε από έρευνα της ομάδας Big Brother Watch αποκαλύπτει ότι 10.000 κάμερες επιτήρησης σε μια πόλη όπως το Λονδίνο μπορούν να καταγράψουν κάποιον που διέρχεται από το κέντρο της πόλης περισσότερες από 300 φορές τη μέρα.

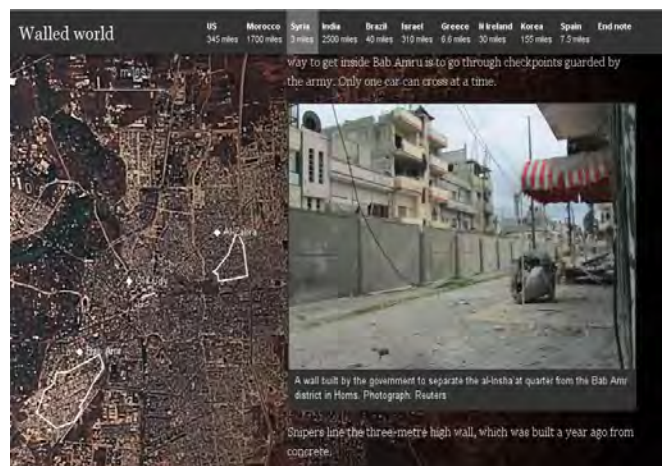
Πλήθος καμερών επιτήρησης στο κέντρο του Λονδίνου, χάρτης έρευνας Big Brother Watch. Το πιο σκούρο κόκκινο χρώμα αντιστοιχεί σε αριθμό από 6.000 μέχρι 14.500 κάμερες.

Πολλαπλότητα περιφράξεων στη Homs & την Kabul

Στη Συρία, και συγκεκριμένα στην πόλη Homs, 'από τότε που ξέσπασε ο εμφύλιος πόλεμος, ορθώνονται τείχι που 'διαχωρίζουν διαφορετικές γειτονιές βάσει των εθνικών τους ταυτοτήτων και της αφοσίωσης ή εχθρότητας τους απέναντι στο καθεστώς. Το τετράγωνο Bab Amr, γνωστό για την παρατεταμένη αντίσταση του στο στρατό είναι περικλεισμένο από ένα τοίχο που το διαχωρίζει από το τετράγωνο Al-Insha'at, το οποίο κατοικείται από ντόπιους αριστοκράτες Σουνίτες και Χριστιανούς. Ο μόνος τρόπος για να μπει κανείς στο Bab Amr είναι να περάσει από τα σημεία ελέγχου τα οποία φρουρούνται από το στρατό. Μόνο ένα αυτοκίνητο μπορεί να περάσει κάθε φορά. Ελεύθεροι σκοπευτές βρίσκονται κατά μήκος του τοίχους ύψους τριών μέτρων το οποίο χτίστηκε ένα χρόνο πριν από σκουρόδεμα. Την ίδια στιγμή και λίγο βορειότερα ένας άλλος τοίχος ύψους 6 μέτρων, αυτή φορά, ορθώνεται γύρω από τη γειτονιά της Al-Zahra, η οποία παραδόξως είναι γειτονιά Αλαουιτών (Alawite) πιστή στο καθεστώς. Οι λόγοι έχουν να κάνουν με το γεγονός ότι το καθεστώς προσπαθεί να παρέχει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη προστασία στους πληθυσμούς αυτούς ώστε να τους κάνει να νιώσουν ασφαλείς στις γειτονιές τους⁸⁴.

Χαρτογράφηση νέων περιφράξεων: δορυφορικός χάρτης της πόλης Homs της Συρίας & φωτογραφία του εσωτερικού τείχους, *Walled world*, The Guardian (2013). <http://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2013/nov/walls#homs>

Στην περίπτωση αυτή, οι περιφράξεις δεν αφορούν μόνον στους αντιστεκόμενους στο καθεστώς -δηλαδή σε επικίνδυνους πληθυσμούς όπως στις πειθαρχικές λογικές- αλλά και σε πιστούς αριστοκράτες, αποδεικνύοντας έτσι την παρουσία πολλαπλών και οργανωμένων περιφράξεων σε όλους τους πληθυσμούς με την επίφαση της 'ασφάλειας' και 'προστασίας'. Το παράδειγμα μας φέρνει στο μυαλό το αντίστοιχο των περιφράξεων του Alphaville, αμφότερα των οποίων επιβεβαιώνουν τη φράση του Σταυρίδη ότι "οι θύλακες των προνομιούχων και των κυρίαρχων ορίζονται

⁸⁴ Από την ιστοσελίδα της The Guardian, *Walled world*, <http://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2013/nov/walls#homs>, Μάρτιος, 2014.

ολοένα και περισσότερο από οχυρά περιτειχισμένης ελευθερίας που βρίσκονται διαρκώς σε κατάσταση συναγερμού” (Σταυρίδης, 2010α: 162). Στη συγκεκριμένη περίπτωση των περιφράξεων της Homs ωστόσο οι περιφράξεις δεν

οργανώνονται μόνο ως εμπορευματοποιημένες ζώνες και ιδιωτική φρούρησης όπως στις αντίστοιχες του Alphaville, αλλά σε ένα ολιστικό σύστημα επιτήρησης τειχών, στρατού και 'μηχανών πολέμου'.

Ορατές ή αόρατες το σίγουρο είναι ότι σήμερα οι περιφράξεις έχουν καταστεί πιο σύνθετες, και ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αναφέρω τις 'έξυπνες' περιφράξεις της φωτογραφίας που συστήνουν τα πολύ-κυταρικά (multi-cellular) φρούρια του στρατιωτικού καθεστώτος επιτήρησης στην Kabul.

Πολύ-κυταρικά φρούρια του στρατιωτικού καθεστώτος επιτήρησης στην Kabul. *Walled world, The Guardian* (2013).

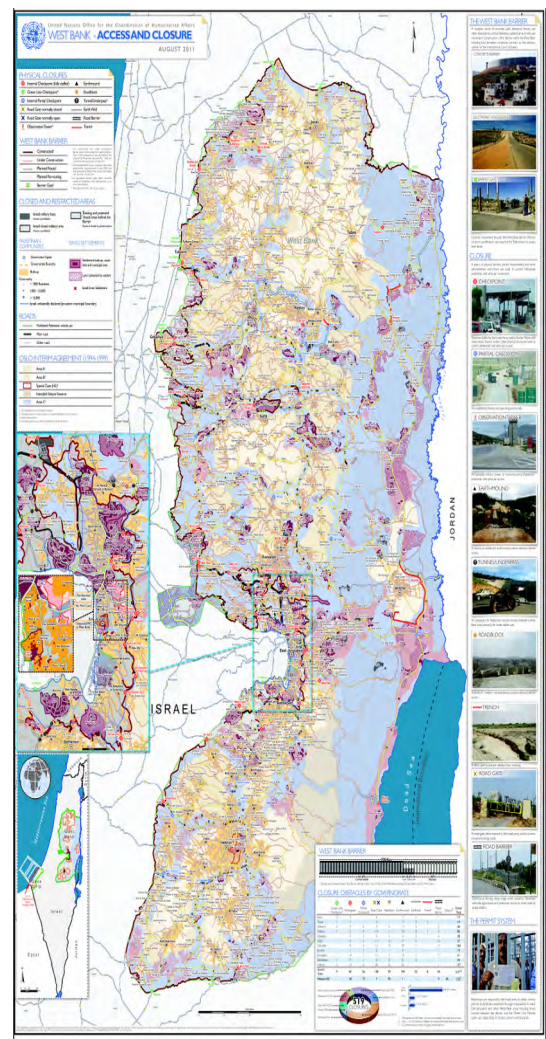
Δυτική Όχθη - Πρόσβαση και Περιφράξεις

Παρά την αδιαπερατότητα ορισμένων τειχών, όπως χαρακτηριστικά είναι το αντίστοιχο της Παλαιστίνης (Weizman στο Jeffrey et al., 2012), είναι σημαντικό να εστιάσουμε στο ότι οι σύγχρονες περιφράξεις δεν εξαντλούνται μόνο στην έννοια και πρακτική του διαχωρισμού και την υλικότητα των τειχών. Δεν είναι τυχαίο ότι παρακάτω χρησιμοποιώ τον χάρτη με τίτλο *Δυτική Όχθη-Πρόσβαση και Περιφράξεις (West Bank – Access and Closures)*⁸⁵ καθώς αποκαλύπτει τις πολλαπλές μορφές, πρακτικές και λειτουργίες των σύγχρονων περιφράξεων που είναι ιδιαίτερα εμφανείς στην Παλαιστίνη.

Ο χάρτης δημιουργήθηκε το 2011 από το Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για το Συντονισμό των Ανθρωπιστικών Υποθέσεων στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs Occupied Palestinian Territory (UN OCHAoPt) και αποτυπώνει τα διαφορετικά είδη περιφράξεων και ελέγχου κατά μήκος του Τείχους της Δυτικής Όχθης (West Bank Barrier)⁸⁶.

Δυτική Όχθη-Πρόσβαση και περιφράξεις. Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για το Συντονισμό των Ανθρωπιστικών Υποθέσεων στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs Occupied Palestinian Territory (UN OCHAoPt) (2011)⁸⁷.

Στην δεξιά άκρη του χάρτη βλέπουμε φωτογραφίες από τοίχους σκυροδέματος (concrete barriers), έναν ηλεκτρονικό φράκτη (electronic fence barrier) και μία πύλη με εμπόδιο (barrier gate) και αντίστοιχα διαβάζουμε: “(το Τείχος της Δυτικής Όχθης: Ένα

⁸⁵ <http://www.ochaopt.org/results.aspx?id=4770891>

⁸⁶ Το Ισραήλ άρχισε να χτίζει το Τείχος της Δυτικής Όχθης το 2002. Λέγεται ότι ο φραγμός δημιουργήθηκε για να αποτρέψει την εισβολή Παλαιστίνιων αγωνιστών (militants). Οι Παλαιστίνιοι ισχυρίζονται ότι ο λόγος είναι η 'αρπαγή' της γης (to grab land) και η επιβολή ενός συνόρου εκ των πραγμάτων (a de facto border). Το Τείχος καταλαμβάνει το 9.4% της Δυτικής Όχθης και της Ανατολικής Ιερουσαλήμ και τη "γη του κανενός" "no-man's land" στην Ισραηλινή πλευρά: περίπου 85% των Ισραηλινών αποίκων ζουν μεταξύ της Πράσινης Γραμμής και του Τείχους (Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για το Συντονισμό των Ανθρωπιστικών Υποθέσεων στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη, UN OCHAoPt, www.ochaopt.org)

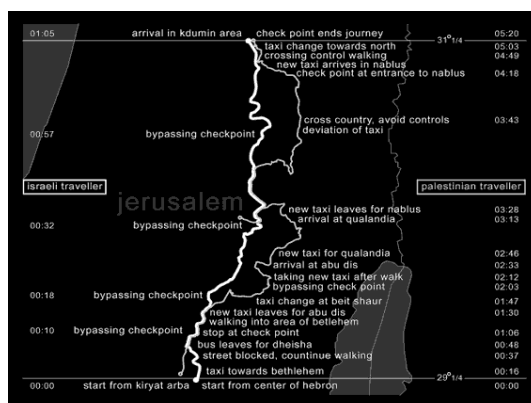
⁸⁷ http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_wb_access_and_closure_map_august_2011_web.pdf

σύμπλεγμα από τοίχους από σκυρόδεμα, ηλεκτρονικούς φράχτες, και άλλα εμπόδια για τον έλεγχο της μετακίνησης πεζών και οχημάτων των Παλαιστίνιων. Η κατασκευή του Τείχους μέσα στην Δυτική Όχθη περιλαμβάνοντας τη Δυτική Ιερουσαλήμ συνεχίζει, αντίθετα από την συμβουλευτική άποψη του Διεθνούς Δικαστηρίου Δικαιοσύνης (International Court of Justice). Έλεγχος μετακίνησης μέσα από το Τείχος της Δυτικής Όχθης, επίσημες άδειες ή προηγούμενος συντονισμός (or prior coordination) απαιτούνται από τους Παλαιστίνιους για να έχουν πρόσβαση στα εδάφη τους”. Παρακάτω, επίσης, γίνεται αναφορά στην έννοια της περιφράξεις (closure) ως “μία πολιτική από φυσικά εμπόδια, αιτήματα για επίσημες άδειες και άλλοι διοικητικοί περιορισμοί χρησιμοποιούνται για τον έλεγχο της μετακίνησης πεζών και οχημάτων των Παλαιστίνιων”. Αντίστοιχα, οι φωτογραφίες είναι από ένα σημείο ελέγχου (checkpoint), ένα πύργο παρατήρησης (Observation Tower), μία σωρό (Earthmound), ένα τούνελ/υπόγεια διάβαση (Tunnel/Underpass), ένα μπλόκο δρόμου (Roadblock), ένα χαντάκι (Trench) και ένα εμπόδιο δρόμου (Road Barrier).

Τα παραδείγματα αυτά συνηγορούν για τη θεώρηση της μετακίνησης όχι ως ελευθερία αλλά ως όρος ελέγχου, ισχυρισμός που παραπέμπει στην επόμενη χαρτογράφηση που αναδεικνύει ακόμα μία διάσταση των σύγχρονων γεωγραφιών αδικίας.

Road Map & νέες 'γεωγραφίες της αδικίας'

Ένα ακόμα παράδειγμα που επιβεβαιώνει την περίφραξη στη δυνατότητα κυκλοφορίας σε όλη την έκταση της ισραηλο-παλαιστινιακής επικράτειας είναι αυτό των ακτιβιστών καλλιτεχνών της ιταλικής κολλεκτίβας Multiplicity. Στο πλαίσιο ενός προγράμματος με τίτλο *Road Map*, η κολλεκτίβα πραγματοποίησε δυο ταξίδια ίσης απόστασης, μέσω εδαφών που ελέγχονται από Ισραηλινούς και Παλαιστίνιους, τη μια φορά χρησιμοποιώντας ισραηλινό διαβατήριο και την άλλη παλαιστινιακό. Αυτά τα δυο ταξίδια χαρτογραφήθηκαν και μαγνητοσκοπήθηκαν με βίντεο, τεκμηριώνοντας τη διαφορά που είχαν σε διάρκεια, το πολύ μια ώρα με το ισραηλινό διαβατήριο και πάνω από πέντε ώρες με τα παλαιστινιακά έγγραφα. Ο χάρτης που δημιούργησαν, σύμφωνα με τους ίδιους, “παρέχει μια διαφορετική περίπτωση συνειδητοποίησης της τοποθεσίας μέσα από την οποία μπορεί κανείς να δει και να βιώσει τις γεωγραφίες της αδικίας”⁸⁸.

Γεωγραφίες αδικίας: *Road Map*, Multiplicity, http://www.attitudes.ch/expos/multiplicity/road%20map_gb.htm.

Χαρτογραφήσεις διαχείρισης συνόρων & μεταναστεύσεων

Η σύγχρονη κυκλοφορία του ελέγχου συσχετίζεται με τις νέες γεωγραφίες αδικίας οι οποίες ομοίως διαχέονται σε όλη την έκταση κρατικών εδαφών από τις πόλεις μέχρι τα σύνορα, δίνοντας νέες διαστάσεις στις σχέσεις μεταξύ προνομιούχων και μη των πόλεων και μετακινούμενων/μεταναστευτικών πληθυσμών. Στη λογική αυτή ο De Angelis συσχετίζει τις 'περιτειχισμένες κοινότητες της μεσαίας τάξης' των πόλεων με την αστυνόμευση των 'πυλών εισόδου' των κρατών στην εξής περιγραφή που παραθέτω ολόκληρη:

⁸⁸ http://www.attitudes.ch/expos/multiplicity/road%20map_gb.htm

“Αυτό που παραμένει ίδιο είναι ότι η ύπαρξη της μεσαίας τάξης βασίζεται στο καθεστώς των περιτειχισμένων κοινοτήτων, των δελτίων ταυτοτήτων, των εθνικών και υπερεθνικών συνοριακών ελέγχων -σε μια τάξη πραγμάτων η οποία συμβάλλει στον καθορισμό του μέσου κοινωνικού μισθού καθώς και στον προσδιορισμό του τρόπου απόκλισης από αυτόν τον μέσο κοινωνικό μισθό σε δεδομένα πεδία αναπαραγωγής. (...) Η πύλη εισόδου αστυνομεύεται για να ρυθμίσει την ιεραρχική κλίμακα των μισθών, και η κλίμακα των μισθών νομιμοποιεί και παράγει την αστυνομευόμενη πύλη: αν εξανεμιστεί αυτό το διττό φαινόμενο, εξανεμίζεται και η ίδια η μεσαία τάξη.” (2013: 112-113).

Αντίστοιχα, οι Jeffrey κα. (2012) και Mezzadra και Neilson (2003) συσχετίζουν τη λογική και οργάνωση των σύγχρονων περιφράξεων με τη 'χρησιμότητα των φτωχών', η οποία μάλιστα για τους δεύτερους σχετίζεται άμεσα με τη 'διαχείριση της μετανάστευσης'. Συγκεκριμένα οι Jeffrey κα. (2012) εξηγούν ότι η χωρικότητα των περιφράξεων του κράτους και της αστικής ελίτ των βιοπολιτικών κοινωνιών ελέγχου “συχνά επιδιώκουν ενεργά μια στρατηγική επένδυσης των πλούσιων επάνω στους φτωχούς, ακόμη και εάν οι φτωχοί αποτελούν την οικιακή εργασία από την οποία εξαρτώνται οι θύλακες της ελίτ.”. Αντίστοιχα, οι Mezzadra και Neilson (2003) εξηγούν ότι: “(η) παρουσία των φτωχών επιτρέπεται στις περιτειχισμένες κοινότητες των παγκόσμιων πόλεων για να εξυπηρετούν τις ανάγκες των κοινοτήτων –ως φύλακες, καθαρίστριες, οικιακές βοηθοί, οικοδόμοι κ.λπ.– την ίδια στιγμή που οι συνοριοφύλακες περιπολούν στα σύνορα ενός πεδίου καπιταλιστικής δραστηριότητας, ενός πεδίου αναπαραγωγής, το οποίο απαιτεί προσεκτικό έλεγχο καθώς οι εντάσεις στην αγορά εργασίας συσσωρεύονται και η διαχείριση της μετανάστευσης συμβάλλει στην αποσυμπίεση”. Με αφορμή τα σχόλια αυτά μετατοπίζω και συναρθρώνω το ενδιαφέρον των картоγραφήσεων του παρόντος στα γεωπολιτικά και βιοπολιτικά περιβάλλοντα των συνόρων.

'Μια νέα αρχιτεκτονική επιτήρησης' στην Ευρώπη

Η πρόσφατη πολιτική της Ε.Ε. για την ασφάλεια των συνόρων της περιλαμβάνει μια σειρά από μέτρα για την ενδυνάμωση του έλεγχου των συνόρων. Ένα από αυτά ήταν η δημιουργία, το 2004, της Ευρωπαϊκής Εταιρείας για τη Διαχείριση της Λειτουργικής Συνεργασίας στα Εξωτερικά Σύνορα των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union) ή αλλιώς FrontEx⁸⁹. Βασικός σκοπός της Frontex, όπως διαβάζουμε στην ιστοσελίδα της⁹⁰ είναι να ενδυναμώσει και να διαχειριστεί τη συνεργασία μεταξύ των εθνικών αρχών για τα σύνορα (national border authorities) προκειμένου να διαφυλάξει την ασφάλεια των εξωτερικών συνόρων από την “παράνομη μετανάστευση, την εμπορεία ανθρώπων και την εισχώρηση τρομοκρατών”. Για το λόγο αυτό τα πεδία δράσης της είναι: οι Συνδυασμένες Λειτουργίες (Joint Operations), η Ανάλυση Κινδύνου (Risk Analysis), η Έρευνα (Research) και η Ικανότητα Παροχής Ταχείας Δράσης (Providing Rapid response capability), η Παροχή βοήθειας σε κράτη μέλη για συνδυασμένες λειτουργίες επαναπατρισμού (Assisting Member States in joint return operations), τα Συστήματα Πληροφοριών και το περιβάλλον διανομής πληροφορίας (Information systems and information sharing environment). Όσον αφορά την τελευταία δράση, διαβάζουμε ότι τα συστήματα πληροφοριών της Frontex συγκεντρώνουν πληροφορία σχετικά με τους αναδυόμενους κινδύνους στα εξωτερικά σύνορα της Ευρώπης, έτσι όπως αυτά προκύπτουν από τις αναλύσεις κινδύνου, οπότε δημιουργείται μία “καταστασιακή επίγνωση” (“situational awareness”) των συνόρων η οποία διατίθεται στις αντίστοιχες αρχές ελέγχου στην Ε.Ε..

Ο έλεγχος των συνόρων της Ε.Ε. από εταιρείες όπως η Frontex προβληματίζει ιδιαίτερα καθώς αυτός συναρθρώνεται με μία σειρά πολιτικών που σηματοδοτούν την νέα περίοδο της ευρωπαϊκής πολιτικής για την ασφάλεια των συνόρων, αφετηρία της οποίας αποτελεί η υπογραφή πρωτοκόλλου επανεισδοχής μεταξύ Ε.Ε. και Τουρκίας στα τέλη του 2013, σύμφωνα με το οποίο “όσοι εισέρχονται παράτυπα σε ευρωπαϊκό έδαφος από την Τουρκία θα επιστρέφονται”⁹¹.

⁸⁹ Από το γαλλικό *Frontières extérieures*.

⁹⁰ <http://frontex.europa.eu/about-frontex/origin/>

⁹¹ <https://apostolisfotiadis.wordpress.com/2014/01/02/%CE%BC%CE%B9%CE%B1-%CE%BD%CE%AD%CE%B1-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B9%CF%84%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%B7%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9/>

Μέρος των νέων πολιτικών για την ασφάλεια των συνόρων αποτελεί και η διαχείριση των εισερχόμενων πληθυσμών, η οποία πλέον εντοπίζεται και έξω από τα σύνορα της Ευρώπης, όπως επιβεβαιώνεται και από την προηγούμενη συμφωνία με την Τουρκία. Όσον αφορά στα νότια σύνορα της Ευρώπης, πρόθεση της Ε.Ε δια στόματος της τότε Επιτρόπου Εσωτερικών Υποθέσεων Σεισίλια Μάλμστρομ, είναι "(...) να συνεργαστεί με τις χώρες στην άλλη πλευρά της Μεσογείου. Μπορούν και αυτές να δεχθούν μετανάστες, να χτίσουν κέντρα κράτησης και να κυνηγήσουν τους διακινητές" (ό.π.). Παράδειγμα τέτοιας συνεργασίας αφορά στην επιχείρηση για την εκπαίδευση μίας νέας υπαίθριας και θαλάσσιας δύναμης συνοριοφυλακής στη Λιβύη. Η αποστολή γνωστή με το όνομα EUBAM Libya γίνεται υπό την αιγίδα του στρατιωτικού σκέλους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινής Πολιτικής για την Άμυνα και την Ασφάλεια (Common Security and Defence Policy, CSDP) και στόχος της είναι να υποστηρίξει τις Λιβυκές αρχές για τη ανάπτυξη της ασφάλειας των συνόρων της χώρας⁹².

Εν ολίγοις, η δημιουργία και λειτουργία τόσο της Frontex όσο και της αποστολής EUBAM Libya -μεταξύ άλλων- εγείρουν έντονους προβληματισμούς αναφορικά με την καθεαυτή 'ασφαλειοποίηση' ('securitization') των συνόρων και των μετακινήσεων/μεταναστεύσεων αλλά ομοίως και την λογική της διάχυση της ευθύνης του ελέγχου 'έξω' από την ιδέα της 'περιφραγμένης και κυρίαρχης' ευρωπαϊκής κοινότητας τόσο χωρικά, με αυτό που ονομάζεται 'εξωτερικοποίηση' ('externalization'), όσο και μεταφορικά, με την ανάθεσή σε εταιρείες, δηλαδή την 'ιδιωτικοποίηση' (privatization).

Ο Φωτιάδης ισχυρίζεται ότι "(η) ιδέα του ελέγχου της μετανάστευσης δια αντιπροσώπου δεν είναι καινούργια στην Ευρώπη". Επικαλείται τον Δανό ερευνητή Μάρτιν Λέμπεργκ Πέντερσεν, αναπληρωτή καθηγητή στο Πρότυπο Κέντρο Μεταναστευτικών Σπουδών στην Κοπεγχάγη, σύμφωνα με τον οποίο «η Αραβική άνοιξη έριξε καθεστώςτα τα οποία ήταν βασικοί συνεργάτες της Ε.Ε., χρηματοδοτούμενα ώστε να αναχαιτίζουν τις μεταναστευτικές ροές από την υποσαχάρια Αφρική και τη Μέση Ανατολή. Μετά την πτώση τους η Ε.Ε. φαίνεται ότι θέλει να εγκαταστήσει παρόμοια συστήματα ελέγχου»⁹³.

"Η εξωτερίκευση του ελέγχου των ροών σε αντιπροσώπους μπορεί να αποδειχθεί πετυχημένη μόνο εάν πρώτα στεγανοποιηθούν τα θαλάσσια Μεσογειακά σύνορα, υποστηρίζει στη συνέχεια ο Φωτιάδης. "Αυτό ωστόσο απαιτεί μια συνθέτη αρχιτεκτονική ελέγχων των πληθυσμιακών μετακινήσεων σε όλα τα νότια σύνορα της Ευρώπης". Γι' αυτό το λόγο υποστηρίζει ότι "η Ε.Ε. κινήθηκε εντατικά προς αυτή την κατεύθυνση εδώ και μια δεκαετία σε πάρα πολύ στενή συνεργασία με το τότε αναδυόμενο, και τώρα πια κραταιό, σύμπλεγμα παραγωγών εξοπλισμών ασφάλειας και επιτήρησης". Ο επόμενος δηλαδή προβληματισμός σχετικά με το νέο καθεστώς διαχείρισης πληθυσμών στα εξωτερικά σύνορα της Ευρώπης αφορά σε μία τέτοια συνάρθρωση στρατηγικών, τεχνολογιών και πολιτικών της Ε.Ε. προκειμένου να ενισχύσει τα σύνορά της.

Η Frontex στηρίζει τη συνάρθρωση ελέγχου μέσα από την εφαρμογή ενός συστήματος επίγειων, εναέριων και δορυφορικών μέσων επιτήρησης σε συνδυασμό με την αξιοποίηση των δυνατοτήτων του ηλεκτρονικού Ευρωπαϊκού Συστήματος Εποπτείας Συνόρων (European external border surveillance system, EUROSUR)⁹⁴. Το EUROSUR αποτελεί ένα σύστημα ανταλλαγής πληροφορίας για την βελτίωση της διαχείρισης των εξωτερικών συνόρων της Ε.Ε., το οποίο σχεδιάστηκε από την Frontex μετά από πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το 2008⁹⁵. Περιλαμβάνει μία κοινά μοιραζόμενη (shared) πλατφόρμα πληροφορίας-τεχνολογίας (IT platform) στην οποία έχουν πρόσβαση μόνο οι χώρες της Schengen και φυσικά η ίδια η Frontex. Δίνει τη δυνατότητα -σε-πραγματικό-χρόνο- εποπτείας της κατάστασης στα νότια εξωτερικά σύνορα της Ευρώπης και την ανταλλαγή αυτής της πληροφορίας ώστε να μπορεί να επιτευχθεί άμεση απάντηση και δράση. Το εποπτικό του σύστημα μπήκε σε λειτουργία το Δεκέμβριο του 2013 και περιλαμβάνει μη επανδρωμένα αεροσκάφη αναζήτησης ('drones'), παράκτιους δέκτες (offshore sensors) και δορυφορικούς τηλε-

⁹² http://eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eubam-libya/index_en.htm

⁹³ <https://apostolisfotiadis.wordpress.com/2014/01/02/%CE%BC%CE%B9%CE%B1-%CE%BD%CE%AD%CE%B1-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B9%CF%84%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%B7%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9/>

⁹⁴ http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/l14579_en.htm

⁹⁵ <http://frontex.europa.eu/intelligence/eurosur/>

αισθητήρες (satellite remote sensing)⁹⁶.

Για την θωράκιση των συνόρων της η Ε.Ε. επενδύει εξαιρετικά υψηλά ποσά από το 2007 ως το 2013, 1.820 εκατομμύρια ευρώ εκχωρήθηκαν στο Ταμείο Εξωτερικών Συνόρων (External Borders Fund – EBF)⁹⁷ που δημιουργήθηκε για να υποστηρίξει τις χώρες της μεθορίου της Ε.Ε. για τις οποίες “η εφαρμογή των κοινών κανόνων ελέγχου είναι πολύ μεγάλο βάρος” μιας και οι επενδύσεις που πρέπει να κάνουν “μπορεί να είναι πολύ μεγάλες λόγω σημαντικής μεταναστευτικής πίεσης στα σύνορα τους”. Τα ποσά αυτά υποστηρίζουν δράσεις για “την διαχείριση της ροής των ατόμων στα εξωτερικά σύνορα” μέσα από τον “εξουγχρονισμό των συστημάτων εποπτείας και την ανάπτυξη συστημάτων τεχνολογίας και πληροφορίας (IT)” για τον αποτελεσματικό έλεγχο των εξωτερικών συνόρων. Αντίστοιχα, ο προϋπολογισμός της Frontex “σχεδόν εικοσαπλασιάστηκε στα πρώτα 7 χρόνια λειτουργίας της (από 6,2 σε 85 εκατομμύρια ευρώ από το 2004 ως το 2013 με μέγιστη χρηματοδότηση το 2011 όταν ο οργανισμός πήρε 118 εκατομμύρια ευρώ)⁹⁸. Συγκεκριμένα, τα έξοδα λειτουργίας και διατήρησης του EUROSUR για την περίοδο 2014–2020, υπολογίζονται, σύμφωνα με ορισμένες πηγές στα 244 εκατομμύρια ευρώ⁹⁹ ενώ σύμφωνα με άλλες στα 344 εκατομμύρια ή σε περισσότερο από το 1 δισεκατομμύριο¹⁰⁰.

Ωστόσο, πλάι στα τεράστια αυτά ποσά που επενδύονται από την Ε.Ε. σε συστήματα εποπτείας, ελέγχου και διαχείρισης μετακινούμενων πληθυσμών δεν έχει διαπιστωθεί ποιο είναι το ποσοστό που αφορά σε δράσεις για τον ουσιαστικό περιορισμό των θανατηφόρων αποτελεσμάτων και της ‘απογύμνωσης της ζωής’ της ευρωπαϊκής πολιτικής ελέγχου των συνόρων και διαχείρισης των μεταναστευτικών ροών.

Αναφορικά με το πρώτο, δύο μήνες πριν από το λανσάρισμα του EUROSUR, τον Οκτώβριο του 2013, στα ανοιχτά της Λαμπεντούζα έχασαν τη ζωή τους περισσότεροι από 400 μετανάστες από την Ερυθραία, τη Σομαλία, την Γκάνα, τη Συρία και την Παλαιστίνη¹⁰¹ στην προσπάθειά τους να προσεγγίσουν τις Ιταλικές ακτές. Το γεγονός αυτό ήταν η αφορμή για την εξής δήλωση της Μάλμστρομ “Το EUROSUR θα βοηθήσει τα κράτη μέλη να εντοπίζουν, ταυτοποιούν και διασώζουν μικρά σκάφη στη θάλασσα χάρη στον καλύτερο συντονισμό μεταξύ εθνικών αρχών, κατάλληλων καναλιών επικοινωνίας και βελτιωμένης τεχνολογίας εποπτείας”¹⁰².

Διαδραστική χαρτογράφηση μεταναστεύσεων & θανάτων στη Λαμπεντούζα τον Οκτώβριο του 2013, Watch the med, <http://www.watchthemed.net/>

⁹⁶ <http://en.wikipedia.org/wiki/Eurosur>

⁹⁷ http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/financing/fundings/migration-asylum-borders/external-borders-fund/index_en.htm

⁹⁸ <http://www.rpdata.gr/themigrantsfiles/index.html#main-article>

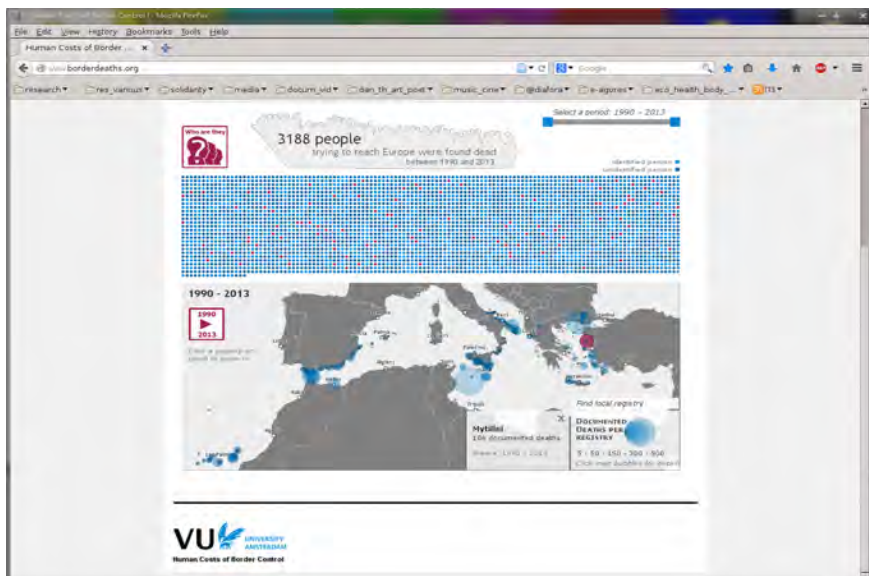
⁹⁹ <http://www.spiegel.de/politik/ausland/eurosur-ueberwachung-statt-rettung-a-927140.html>

¹⁰⁰ <http://www.euractiv.de/soziales-europa/artikel/parlament-sagt-ja-zu-ueberwachungssystem-eurosur-008106>

¹⁰¹ <http://www.bbc.com/news/world-europe-24866338>

¹⁰² http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-849_en.htm

Εκτός από τους νεκρούς της Λαμπεντούζα χιλιάδες είναι οι νεκροί και άγνωστος ο αριθμός των αγνοουμένων που έχουν πεθάνει στα σύνορα της Ευρώπης τα τελευταία χρόνια. Η πρόσφατη έρευνα του Πανεπιστημίου Vrije του Άμστερνταμ (VU), παρότι επιδοτούμενη από την Ε.Ε., αποτυπώνει με ακρίβεια¹⁰³ τον αριθμό των νεκρών στα θαλάσσια νότια σύνορα της Ευρώπης από το 1990 μέχρι σήμερα. Σύμφωνα με τον Thomas Spijkerboer, καθηγητή του VU και συντονιστή του προγράμματος, μετά τα αποτελέσματα αυτά μπορούμε πλέον να συσχετίσουμε την αύξηση του αριθμού των νεκρών μεταναστών και προσφύγων με την πολιτική των συνόρων που ακολουθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Χαρτογράφηση θανάτων μεταναστών & προσφύγων στη Μεσόγειο για την περίοδο από το 1990 έως το 2013 από την ιστοσελίδα [www. borderdeaths.org](http://www.borderdeaths.org). Οι θάνατοι απαριθμήθηκαν με ακρίβεια σε έρευνα του Πανεπιστημίου Vrije του Άμστερνταμ (VU) και το συνολικό νούμερο ανέρχεται στους 3.188. Στο χάρτη με μωβ χρώμα φαίνεται η περιοχή που επιλέχθηκε από τον χρήστη για περαιτέρω πληροφορίες, η οποία είναι το τοπικό ληξιαρχείο της Μυτιλήνης που εμφανίζει 106 ληξιαρχικές πράξεις θανάτου μεταναστών και προσφύγων για την ίδια περίοδο, ένα νούμερο που ωστόσο δεν είναι ενδεικτικό των μεταναστευτικών ροών και αγνοουμένων για τη συγκεκριμένη εποχή, καθώς οι ισχυρισμοί για "αόρατους" νεκρούς θαμμένους στα θαλάσσια σύνορα της περιοχής είναι ιδιαίτερα βάσιμοι παρά εικασίες (Tseleri et al., 2015).

Το ενδιαφέρον για τους νεκρούς και αγνοούμενους των μεταναστευτικών ροών είναι άμεσα συσχετισμένο με το αντίστοιχο για τη 'διαχείριση της ζωής' (Tseleri et al., 2015), η οποία στην περίπτωση της πρόσφατης έξαρσης των μεταναστευτικών/προσφυγικών ροών -κυρίως από τη Μέση Ανατολή- έτσι όπως συναρθρώθηκε στο κωροχρόνο τόσο του παραμεθόριου 'κόμβου' της Λέσβου όσο και του προσωπικού της γράφουσας προβληματίζει γύρω από τη φράση "να ζεις και να αφήνεις να πεθαίνουν" ("live and let die")¹⁰⁴. Αντίστοιχα προβληματίζει έτσι όπως τη μεταφράζει και ο Lazzarato "αν έχεις να πληρώσεις, μπορείς να ζήσεις, αν δεν έχεις, μπορείς να πεθάνεις" η οποία αναδεικνύει διαστάσεις βιοεξουσίας που, σύμφωνα με την Αθανασίου, "υπόκειται στην αξιωματική λογική του κεφαλαίου, έτσι όπως αυτή ενσωματώνεται στο νεοφιλελεύθερο κοινωνικό μοντέλο." (2015)¹⁰⁵.

Οι βιοπολιτικές και κυβερνολογικές προεκτάσεις είναι ομοίως έκδηλες σε αυτό που αποκαλούν οι Kasparek κα. 'καθεστώς συνόρου' ('border regime') (2014: 15-16)¹⁰⁶ έτσι όπως αναδιπλώνεται σε πολλαπλούς χώρους, πρακτικές, πολιτικές και τεχνολογίες ελέγχου και διαχείρισης τόσο στους συνοριακούς/παραμεθόριους κόμβους όσο και σε όλη την έκταση των κρατικών επικρατειών. Εκτός από τα σύνορα εισόδου και εξόδου των κρατών, που συνεχίζουν να αποτελούν 'κόμβους' εντατικής επιτήρησης, κατεξοχήν χώροι προκειμένου τη ρύθμιση και διαχείριση της μετακίνησης των μετακινούμενων/μεταναστευτικών πληθυσμών αποτελούν τα κέντρα κράτησης.

¹⁰³ Δεν είναι τυχαίο ότι στο τελικό συνέδριο του προγράμματος (12-13/2/2015), το αποτέλεσμα της έρευνας χαρακτηρίστηκε από τον Martin Baldwin-Edwards, ερευνητή και πρώην διευθυντή του Μεσογειακού Παρατηρητηρίου Μετανάστευσης (Mediterranean Migration Observatory), ως, κάτι παραπάνω από μία βάση δεδομένων, μία 'βάση ενδείξεων' ('evidence base').

¹⁰⁴ G'n'R για τη γράφουσα και τους λοιπούς λάτρεις...

¹⁰⁵ <https://enthemata.wordpress.com/2015/05/10/lazzarato/>

¹⁰⁶ Ο όρος 'regime' χρησιμοποιήθηκε και ορίστηκε από τους Karakayali και Tsianos (στο De Genova, 2007: 15) ως ένα "σχετικά οργανωμένο σύνολο πρακτικών και συμπλεγμάτων γνώσης-εξουσίας".

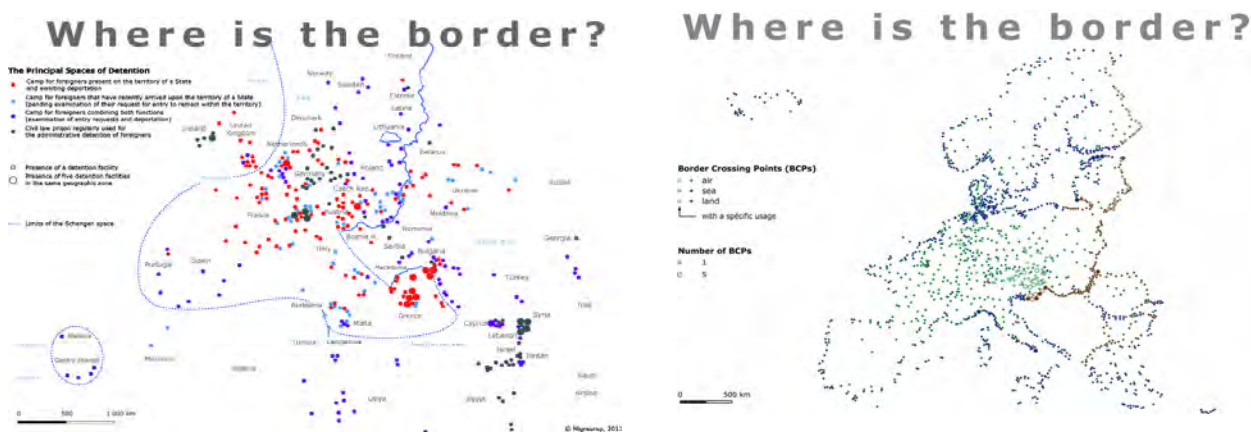
Κέντρα κράτησης & Πού είναι το σύνορο;

Χαρακτηριστικά σημεία όπου διαμορφώνονται τόσο το σύνορο όσο και το καθεστώς ελέγχου και διαχείρισης μετακινούμενων πληθυσμών είναι οι χώροι συγκέντρωσης και κράτησης των μεταναστών και προσφύγων, όπως τα κέντρα ταυτοποίησης, τα κέντρα 'πρώτης υποδοχής' και τα προ-αναχωρησιακά κέντρα κράτησης¹⁰⁷, έτσι όπως αυτά εξαπλώνονται όχι μόνο στη Λέσβο, όπως στο παράδειγμα, αλλά και σε όλη την την Ελλάδα και την έκταση της Ευρώπης και εκτός αυτής, όπως αναλύεται στη συνέχεια.

Το πρώην Κέντρο Κράτησης στην Παγανή, Λέσβου & το τωρινό 'Κέντρο Πρώτης Υποδοχής' στη Μόρια, Λέσβου. Φωτογραφίες της γράφουσας Αύγουστος 2009 και Φεβρουάριος 2016.

Το Migreurop (Migration Europe) είναι ένα δίκτυο που δημιουργήθηκε το 2002 στο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ και έκτοτε καταπιάνεται με ζητήματα συνόρων, μετανάστευσης και κέντρων κράτησης. Μέρος ενός ευρύτερου πρότζεκτ τους, το 2014, αποτελούν οι παρακάτω χάρτες με τίτλο *Πού είναι το σύνορο; (Where is the border?)*. Όπως αναφέρουν και οι ίδιοι στην ιστοσελίδα τους¹⁰⁸, μία πρώτη σειρά χαρτών του πρότζεκτ, όπως ο πρώτος εκ των δύο που παραθέτω, αποτυπώνουν την ύπαρξη εγκαταστάσεων κράτησης για τους αλλοδαπούς (οι οποίες συμβολίζονται με τις πολύχρωμες βούλες). Ένα επόμενο είδος χαρτών, όπως ο δεύτερος, αναπαριστούν την παρουσία των σημείων διάσχισης των συνόρων (border crossing points). Οι δημιουργοί τους μας προσκαλούν να δούμε τους χάρτες αυτούς συγκριτικά προκειμένου να κάνουμε μερικές ακόμη σημαντικές διαπιστώσεις.

Πού είναι το σύνορο; (Where is the border?), Migreurop (2014).

¹⁰⁷ Τα προ-αναχωρησιακά κέντρα κράτησης αποτελούν χώρους διοικητικής κράτησης μεταναστών και προσφύγων οι οποίοι, λόγω ελλιπών επίσημων εγγράφων, δεν μπορούν να απελαθούν.

¹⁰⁸ <http://en.closesthecamp.org/2014/03/03/where-is-the-border/>

Μια από τις αρχικές και πιο προφανείς παρατηρήσεις που μπορούμε να κάνουμε στον χάρτη είναι η πυκνότητα των συμβόλων σε όλη την έκταση του και κυρίως εντός της ζώνης Schengen που αποτυπώνεται με μπλε χρώμα. Η υψηλή εμφάνιση των κέντρων κράτησης στα εδάφη των χωρών Schengen της Ε.Ε. μεταφέρει ένα άλλο πρόσωπό αυτής, της "Ευρώπη(ς) ως στρατόπεδο (camp)" (Casas-Cortes και Cobarrubias, 2008: 58).

Η επόμενη παρατήρηση αφορά στο γεγονός ότι οι χώροι κράτησης των μεταναστών δεν εντοπίζονται αποκλειστικά στους χώρους εισόδου της Ε.Ε. αλλά και σε πολλαπλά άλλα σημεία εντός και εκτός της επικράτειας της. Το γεγονός αυτό αποκαλύπτει ότι η χωροθέτηση των κέντρων είναι απόρροια της ευρωπαϊκής πολιτικής εντός της οποίας η διαχείριση και όχι η 'υποδοχή' στα σημεία εισόδου αποτελεί στόχος.

Το γεγονός, επίσης, ότι η πυκνότητα των κέντρων κράτησης είναι ιδιαίτερα μεγάλη και εκτός της μπλε ζώνης επιβεβαιώνει την πολιτική της κράτησης των αλλοδαπών και πέρα από τις χώρες Schengen και τα σύνορα της Ε.Ε. σε αποκαλούμενες τρίτες χώρες της Αφρικής και της Ασίας, δηλαδή την αποκαλούμενη 'εξωτερικοποίηση' των μεταναστευτικών ελέγχων και διαχείρισης¹⁰⁹ που μελετήσαμε νωρίτερα.

Στη βάση αυτών των διαπιστώσεων, οι συγκεκριμένοι χάρτες, όπως και οι υπόλοιποι της συγκεκριμένης σειράς του προτζεκτ του Migreuore, αποτυπώνουν τη μεταφορά των συνόρων και των κέντρων κράτησης μέσα σε ασαφή και διαρκώς μετατοπιζόμενα όρια. Η διαπίστωση αυτή συνηγορεί σε μία εξουσία διαχείρισης πληθυσμών και σωμάτων εντός και εκτός της επικράτειας της Ε.Ε., η οποία κάνει εμφανή την αορατότητα της κράτησης των αλλοδαπών όσο και αν κάτι τέτοιο φαντάζει οξύμωρο. Η αορατότητα αυτή, όπως και στην περίπτωση των περιφράξεων νωρίτερα, υπογραμμίζει τις συγκαλυμμένες, πολύπλοκες πρακτικές, πολιτικές και τεχνολογίες διαχείρισης, συστηματοποίηση και συντονισμού της μετακίνησης πληθυσμών. Μία σειρά προβληματισμών που αφορούν σε τέτοια 'αόρατα' πολιτικά και νομικά ζητήματα σχετικά με την ίδια την κράτηση (βιοπολιτικό καθεστώς ελέγχου, νομιμότητα, όροι, συνθήκες κράτησης, χρηματοδότηση κέντρων κτλ.) εγείρονται στο σημείο αυτό, ορισμένα από τα οποία επιχειρώ να αναδιπλώσω με την επόμενη χαρτογράφηση.

Γεωγραφία του Προ-αναχωρησιακού Κέντρου Fürth της Γερμανίας

Η μετατόπιση μεταξύ ορατότητας και αορατότητας είναι ιδιαίτερα έκδηλη στην περίπτωση των μεταναστών, ζήτημα με το οποίο καταπιάνεται και η επόμενη χαρτογράφηση της *Γεωγραφίας του Προ-αναχωρησιακού Κέντρου του Fürth* της Γερμανίας (*Geography of the Fürth Departure Center*). Οι δημιουργοί του, οι An Architektur, είναι μία κολεκτίβα από κριτικούς και ακτιβιστές αρχιτέκτονες με βάση το Βερολίνο οι οποίοι έχουν ασχοληθεί πολλαπλά με τις 'αρχιτεκτονικές της μετανάστευσης'¹¹⁰.

Με αφορμή τη γεωγραφία του προ-αναχωρησιακού κέντρου του Fürth, οι An Architektur, χρησιμοποιώντας μία σειρά από χάρτες, κείμενα, σύμβολα, φωτογραφίες, γραφικά και διαγράμματα, επιχειρούν να αποτυπώσουν τις πολύπλοκες διαδρομές, περάσματα, διαδικασίες και σχέσεις εξουσίας μέσα από τις οποίες διέρχονται οι μετανάστες και πρόσφυγες όχι μόνο εντός της επικράτειας της Γερμανίας αλλά σε κάθε χώρα όπου τίθενται υπό κράτηση ή υπό απέλαση.

Το προ-αναχωρησιακό κέντρο του Fürth τοποθετείται στο επίκεντρο ενός είδους τοπολογικού χάρτη της Γερμανίας που δεν αναφέρεται μόνον στο περίγραμμα της χώρας που βρίσκεται στο φόντο αλλά και σε αυτόν που δημιουργείται από τα ονόματα των τοποθεσιών, γραμμένα υπό γωνία. Στον χάρτη αυτόν τοποθετούνται τα προ-αναχωρησιακά 'στρατόπεδα', τόσο τα κέντρα όσο και κάθε είδους εγκατάσταση που χρησιμοποιείται με παρόμοιο τρόπο, όπως σημειώνουν οι An Architektur στο υπόμνημα του χάρτη, στο κέντρο και αριστερά. Στη συνέχεια, με μία σειρά από ιδιαίτερα ενδιαφέροντα σύμβολα και γραφήματα σκιαγραφούνται: (i) τα εμπόδια στις διαδικασίες αιτημάτων ασύλου (γράφημα από βέλη κάτω αριστερά στο χάρτη), (ii) οι διαδρομές συγκεκριμένων μεταναστών από τη στιγμή της

¹⁰⁹ ό.,π.

¹¹⁰ Η Γεωγραφία του Προ-αναχωρησιακού Κέντρου Fürth της Γερμανίας (*Geography of the Fürth Departure Center*) είναι ένα από τα τρία έντυπα πρότζεκτ (publication projects) των An Architektur και a42.org που εστιάζουν στις 'αρχιτεκτονικές της μετανάστευσης'. Ο συγκεκριμένος χάρτης αρχικά δημοσιεύθηκε στο περιοδικό των An Architektur, Journal #12, 2004, ως *Γεωγραφία του προ-αναχωρησιακού κέντρου του Fürth (Geografie des Ausreisezentrums Fürth)*. Ο χάρτης μεταφράστηκε στα αγγλικά για το *An Atlas of Radical Cartography* (Casas-Cortes και Cobarrubias, 2007: 54-57).

εισόδου τους στη Γερμανία, την παραμονή τους σε διάφορα άλλα κέντρα πριν την κράτηση τους στο Fürth (πάνω αριστερά κάτω από τη φωτογραφία), (iii) η αρχιτεκτονική, οι συνθήκες και οι όροι κράτησης και ελέγχου του κέντρου Fürth (φωτογραφία, κατόψεις, τρισδιάστατα σχέδια στο κέντρο και δεξιά του χάρτη), (iv) οι εκούσιες και ακούσιες σχέσεις που διαμορφώνονται μεταξύ των μεταναστών και των περιβαλλόντων τους, όπως με την αστυνομία συνόρων, τις κρατικές αρχές καθώς και με αλληλέγγυες ομάδες, δικηγόρους κτλ. (κάτω δεξιά στο χάρτη)¹¹¹.

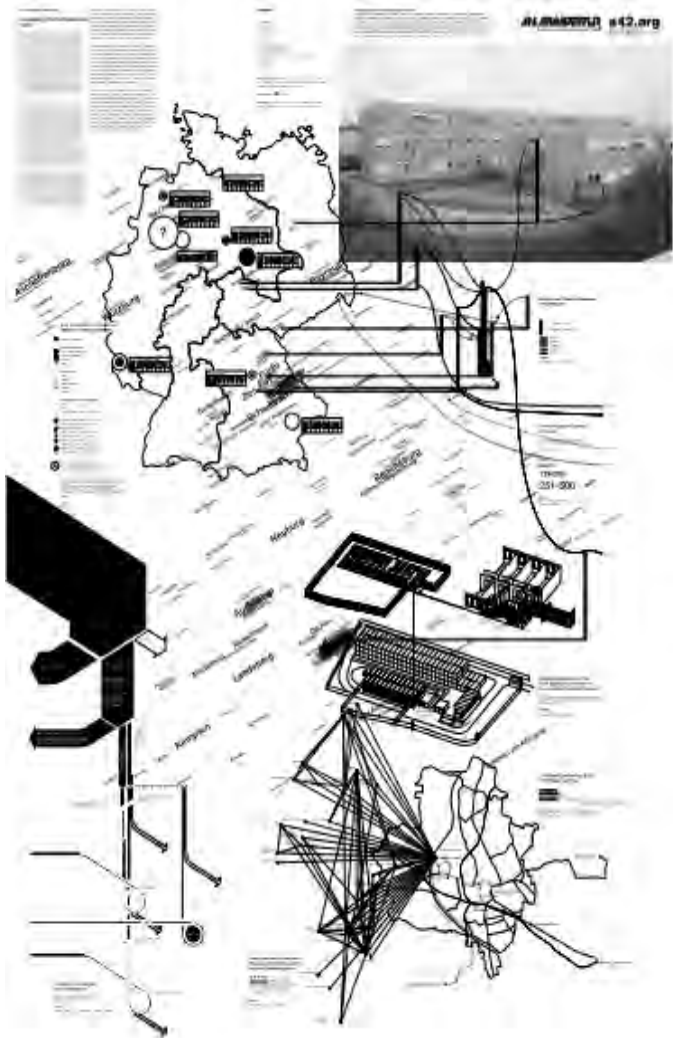
Γεωγραφία του Προ-αναχωρησιακού Κέντρου Fürth της Γερμανίας, An Architektur (2004).

Οι An Architektur σημειώνουν στο κείμενο πάνω αριστερά στο χάρτη ότι τα προ-αναχωρησιακά κέντρα: “(ε)ίναι μια κατασταλτική επέκταση της συστηματικής άμυνας ενάντια στους πρόσφυγες και λειτουργούν ως συμπλήρωμα στην προσωρινή κράτηση λόγω εκκρεμούς απέλασης (custody pending deportation). (Ε)χουν σχεδιαστεί για να εξαναγκάσουν τους μετανάστες σε ‘εθελοντική’ αποχώρηση από τη χώρα, να τους μετατρέψουν σε ‘παράνομους’ και έτσι να εξαφανιστούν από μία θέση διοικητική (...)”, με συνέπεια να περιφράσσονται οι δυνατότητες για διεκδίκηση δικαιωμάτων και πολιτότητας και οι ίδιοι να καθίστανται σε αορατότητα ή ορατότητα μέσω παρανομίας.

Επιπρόσθετα σε αυτά, η άποψη των Σκεύη, Νικολαΐδη και της ομάδας Clandestina για τα κέντρα κράτησης¹¹² υπαγορεύει ότι αυτά σταδιακά λαμβάνουν τον συμβολισμό των στρατοπέδων συγκέντρωσης, δημιουργώντας νέα όρια, περιφράξεις και γεωγραφίες αποκλεισμού και μίσους και εμποτίζοντας την κοινωνία με ένα “ακαθόριστο φόβο” που είναι απαραίτητος για τη διατήρηση του ολοκληρωτικού ελέγχου (...). Όλα αυτά παραπέμπουν στις απόψεις του Agamben για τα στρατόπεδα ως κατ’ εξοχήν βιοπολιτικοί χώροι όπου συντελείται η πλήρης απο-ανθρωποποίηση του ανθρώπου και η μετατροπή του σε *homo sacer*, σε γυμνή ζωή άνευ νοήματος.

Ομοίως και ο Walters, σε άρθρο του όπου σχολιάζει τον συγκεκριμένο χάρτη, υποστηρίζει τη συσχέτιση των κέντρων κράτησης με τη γυμνή ζωή καθώς η δομή και λειτουργία τους αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ‘στρατοπέδου’, “μία παρατημένη δομή που μπήκε σε λειτουργία εσπευσμένα προκειμένου να εμπερικλύσει έναν πληθυσμό για τον οποίο η κοινωνική και νομική τάξη φαίνεται να μην έχει χώρο” (2008: 200).

Όπως στα παραδείγματα της εγκληματικότητας του Σικάγο, των κινδύνων και φυσικών καταστροφών στη Νέα Ορλεάνη, των συγκρούσεων στο Νταρφούρ, ομοίως στις αόρατες περιφράξεις του Λονδίνου, στα πολλαπλά σημεία

¹¹¹ Πολλές από τις παρατηρήσεις αυτού του χάρτη τις ανέδειξαν αρχικά οι Casas-Cortes και Cobarrubias στο άρθρο τους *Drawing Escape Tunnels through Borders* στο τεύχος του *An Atlas of Radical Cartography* (Mogel and Bhagat, 2008) όπου παρουσιάζουν και σχολιάζουν τον ίδιο χάρτη.

¹¹² Από την περίληψη της παρουσίασης με τίτλο: *Από τα κέντρα κράτησης στα στρατόπεδα συγκέντρωσης: γεωγραφίες της εξαίρεσης και διαδρομές του κυνηγιού.*

ελέγχου της Καμπούλ, της Homs και της Δυτικής Όχθης, στα σύνορα της Μεσογείου, στη Λαμπεντούζα, το Γιβραλτάρ και στα κέντρα κράτησης της Γερμανίας και της Λέσβου, παντού επιχειρείται μια οργανωμένη και συντονισμένη προσπάθεια ελέγχου και ρύθμισης των μετακινούμενων πληθυσμών. Αυτοί είναι είτε, "οι φτωχότεροι που δεν είναι ακόμα μέρος της μεσαίας τάξης", όπως ισχυρίζεται ο De Angelis (2013: 96) ή οι 'επι-κίνδυνοι' που δεν είναι συμμορφωμένοι με το πρότυπο της κανονικότητας ή, ακόμα πιο ανησυχητικά, οι μετακινούμενων πληθυσμοί χωρίς εξαίρεση, στην ολότητά τους. Την ίδια στιγμή, σε πλήθος νέων παγκόσμιων χωρικοτήτων, από τα 'σύνορα-κόμβους' εισόδου και εξόδου των κρατών μέχρι το εσωτερικό των πόλεων και τον κυβερνοχώρο εμφανίζονται ολοένα και περισσότερο λογικές και μέσα/συστήματα εντατικής επιτήρησης και ελέγχου καθώς και ρύθμισης της μετακίνησης των πληθυσμών. Οι λειτουργίες των μέσων/συστημάτων και οι λογικές της διακυβέρνησης μέσα από συναρθρώσεις πρακτικών, πολιτικών και τεχνολογιών επιτήρησης και συντονισμού κυβερνώντων. Αυτές ακριβώς οι συναρθρώσεις είναι που προσφέρουν έναν ορίζοντα νέων δυνατοτήτων.

Επίλογος: Συναρθρώσεις διακυβέρνησης, πολλαπλότητα & δυνατότητα πρακτικών και πολιτικών

Κλείνοντας το τρίτο κεφάλαιο, μ' ενδιαφέρει να υπογραμμίσω τους πολλαπλούς τρόπους με τους οποίους συναρθρώνεται η εξουσία διαμορφώνοντας χωρικοποιήσεις και περιφράξεις μέσα από διαφοροποιημένες γνώσεις, λόγους, αναπαραστάσεις, πρακτικές, τεχνολογίες, μέσα και συστήματα.

Οι παραδοσιακές μορφές και λειτουργίες της εξουσίας 'πάνω και μέσα σε' περικλειστα εδάφη -που αναπτύχθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο- έδωσαν τόπο αρχικά σε χώρους παγκοσμιοποιημένης εδαφικοποίησης στις οποίες αναπτύσσονται σχέσεις, διασυνδέσεις και δίκτυα εξουσίας που απλώνονται ως ροές μέσα σε αυτούς. Στη συνέχεια, οι προσεγγίσεις για τις 'παγκόσμιες συναρθρώσεις' των Ong και Collier (2005), της Ong (2007) και της Sassen (2006) και αντίστοιχα των 'συναρθρώσεων/μηχανισμός' του Legg (2011) έχουν ως επακόλουθο σημεία μεταβολής ή μεταστροφής στην εδαφικοποίηση της εξουσίας, ανοίγοντας ορίζοντες νέων χωρικοποιήσεων και δυνατοτήτων.

Αντί για μια ηττοπαθή απάντηση 'η εξουσία είναι παντού, δεν υπάρχει τίποτα να κάνουμε', οι προσεγγίσεις της εξουσίας μέσα από από το πρίσμα, αρχικά, της παραγωγής δεν περιλαμβάνουν αποκλειστικά όρους εξάρτησης και υποταγής αλλά και αλληλο-ενδυνάμωσης, όπως μελετούμε κατεξοχήν στα επόμενα κεφάλαια. Στη συνέχεια, μέσα από το πρίσμα των διαφοροποιημένων πρακτικών ανάμειξης και αναπαραγωγής γίνονται δυνατές δράσεις και πράξεις, από την επιθυμία μέχρι την αντίσταση και την ανατροπή. Αυτή η πολλαπλότητα πρακτικών και πολιτικών αποδεικνύει ότι δεν υφίσταται μία και μόνο ανάγνωσή της κοινωνικο-πολιτικής πραγματικότητας, άρα και της όποιας κυριαρχικής έκφρασης αυτής, διατύπωση και πρακτική στην οποία ενυπάρχει και η δυνατότητα μεταβολής και τα ενδεχόμενα ανατροπής, ομοίως με πολυποικίλους τρόπους.

Ως εκ τούτου, οι εννοιολογήσεις των περιφράξεων ως χωρικοποιήσεις, τεχνικές/τεχνολογίες και λογικές διακυβέρνησης μέσα από την έννοια των συναρθρώσεων δεν είναι καταδικασμένες σε μία συγκεκριμένη αφήγηση αντίθετα έχουν τη δυνατότητα για άλλες οργανωτικές λογικές περιφράξεων όσο και διαδικασίες απο-περιφράξεων.

'Συνορο-χώροι', γεωγραφίες της πολλαπλότητας & ευδεχομενικότητα τεχνολογίας

Στη βάση του προηγούμενου σκεπτικού, μαζί με τις τεχνολογίες/μέσα/συστήματα εντοπισμού καθώς και τις πρακτικές και λογικές ελέγχου συναρθρώνονται πολλαπλές άλλες δράσεις, μεταξύ των οποίων και οι πράξεις αντίστασης. Οι εξεγέρσεις των εγκλείστων στους χώρους κράτησης της Παγανής (καλοκαίρι 2009) και των πιο πρόσφατων στη Μόρια (2015-2016) αποδεικνύουν ότι το επικείμενο των δυνατοτήτων, ως εσωτερικό στοιχείο των συναρθρώσεων, δεν αποτελεί μόνον μία θεωρία αλλά και πραγματικότητα. Παρόμοια τέτοια στιγμιότυπα απλώνονται από τη Μέση Ανατολή και Αφρική, στα ενδιάμεσα σύνορα-κόμβους, μέχρι τους 'προορισμούς' των ευρωπαϊκών

χωρών, διαμορφώνοντας έτσι υπερεθνικές χωρικοποιήσεις διεκδικήσεων και κοινών που απο-εδαφικοποιούν τις 'παγκόσμιες συναρθρώσεις'. Ως εκ τούτου, το ζήτημα είναι να αναδείξουμε τις διαδικασίες χωρικοποιήσεων της εξουσίας, της δημιουργίας περιφράξεων και συνόρων, κυριολεκτικών και μεταφορικών, με τρόπο που να γίνονται αντιληπτές μέσα από τις αντιφάσεις τους, την πορότητα και τις ρωγμές τους.

Σε μία τέτοια λογική οι αντιλήψεις για τους νέους χώρους συνόρων δεν τους αναπαριστούν ως στατικές οντότητες με αποκλειστικό ρόλο να οριοθετούν και να εμποδίζουν αλλά λαμβάνουν υπόψη το συνεχές του χώρου και αναγνωρίζουν τις πολλαπλότητες και τον δυναμισμό του (Massey, 2005: 114). Παραθέτοντας, επίσης, τα λόγια του Rancière, τα σύνορα είναι "συνεχώς σε διαδικασία" (στο Rajaram and Grundy-Warr, 2007: 28), το οποίο σημαίνει ότι επιτρέπουν την μετακίνηση και την παραγωγή του νέου. Ο όρος 'συνоро-χώροι'¹¹³ αποτυπώνει την χαρτογράφηση τους ως χώροι όπου συγκροτούνται συναντήσεις, σχέσεις, μετακινήσεις και διεκδικήσεις σε εξέλιξη. Σε αυτή τη λογική και η Λαφαζάνη σημειώνει στη διατριβή της ότι τα σύνορα "δεν αντιμετωπίζονται μόνο ως νομικοπολιτικές ή χωρικές δομές που παράγονται από τα πάνω αλλά ως κοινωνικοί και πολιτικοί χώροι διαπραγμάτευσης και σύγκρουσης που εκτείνονται από τις συνοριακές ζώνες μέχρι τα κέντρα των μεγάλων πόλεων" (2014).

Αντίστοιχα, οι 'γεωγραφίες της πολλαπλότητας' των Hackitectura είναι μία άλλη εννοιολόγηση της πολυπλοκότητας των συνεχώς μεταβαλλόμενων χώρων στους οποίους οι ίδιοι κατοικούν και θέλουν να παρέμβουν μέσα από τις χαρτογραφήσεις τους (ό.π.). Συγκεκριμένα σύμφωνα με τους ίδιους, η έννοια της πολλαπλότητας μαζί με τις ροές και τις γεωγραφίες της έρχονται σε αντιπαράθεση με τις γεωγραφίες της αυτοκρατορίας καθώς επιχειρούν να κάνουν ορατές διαδικασίες που αμφισβητούν το ιμπεριαλιστικό σύστημα και το σύνορο του (Perez de Lama στο Cobarrubias, 2006).

Όσον αφορά στις νέες γεωχωρικές/χαρτογραφικές τεχνολογίες και υπό ένα τέτοιο συναρθρωμένο σκεπτικό είναι σημαντικό να αναδειχθεί το στοιχείο των πολλαπλών και ενδεχόμενων δυνατοτήτων τους. Έτσι, στην ίδια λογική της άποψης της Massey ότι δεν είναι όλες οι οπτικές 'από τα πάνω' προβληματικές, αλλά απλά διαφορετικοί τρόποι για να κοιτάζουμε τον κόσμο (2006) έτσι και "ο τεχνολογικός μηχανισμός (apparatus) δεν είναι από μόνος του απαραίτητα προβληματικός" (Crampton, 2003: 119). Σ' αυτό το σκεπτικό, τα προβλήματα και οι περιφράξεις που δημιουργεί η τεχνολογία και τα σύγχρονα μέσα δεν αποτελούν αποκλειστικά ζητήματα αυτής και ως εκ τούτου μία κριτική στην καθεαυτή λειτουργία τους -όσο και αν συνεισφέρει σε επίκαιρους (ανα)στοχασμούς- καθίσταται μερική.

Ένα εναλλακτικό λεξιλόγιο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί είναι ότι οι συσχετισμοί της τεχνολογίας/μέσων με τις κοινωνίες και τις εποχές τους αποτελούν μέρη ευρύτερων και πολύπλοκων συναρθρώσεων και ως εσωτερικό στοιχείο αυτών συμπυκνώνουν τα χαρακτηριστικά τους που είναι ανοιχτά σε πολλαπλά ενδεχόμενα. Μία αφετηρία για την παρούσα διατριβή σε όλα αυτά θα μπορούσε να είναι η χαρτογράφηση των τρόπων 'διαφυγής' από τις περιφράξεις πάνω στις οποίες εδραιώνεται οποιαδήποτε μορφή κυριαρχίας, τόσο της σύγχρονης τεχνοεπιστήμης όσο και της κριτικής της.

Χαρτογραφήσεις διαχείρισης μεταναστεύσεων & βιοπολιτικής αλλιώς

'Συνορο-χώροι' και ενδιάμεσοι χώροι, γεωγραφίες πολλαπλότητας, νέες χαρτογραφικές τεχνικές καθώς και πολιτικές πράξεις συμπυκνώνονται στην ίδια την χαρτογράφηση των AnArchitektur που μελετήσαμε νωρίτερα καθώς και την νέα που παραθέτω των Hackitectura.

¹¹³ Στη θέση του όρου 'συνоро-χώροι' ('border-spaces') θα μπορούσα να χρησιμοποιήσω τους 'συνоро-τόπους' ('borderlands') που χρησιμοποιείται από την Sassen ως "κάτι περισσότερο από μία γραμμή που διαχωρίζει δύο αλληλοαποκλειόμενες διαφορετικότητες" (2006) ή τα 'συνоро-τοπία' ('border-scapes') (Kumar Rajaram και Grundy-Warr, 2007), εννοιολόγηση που σύμφωνα με την Brambilla "αποδεικνύει την πολυπλοκότητα των ατελείωτων και ενδεχόμενων παραλλαγών των συνόρων ενώ την ίδια στιγμή παρέχει χώρο για τις αόρατες γεωγραφίες του συναισθήματος και της ζωής" (2012, 218). Παρότι η περιγραφή και των δύο όρων με βρίσκει σύμφωνη, ωστόσο, η συζήτηση τόσο για το τοπίο ('scape') όσο και για τον 'τόπο' ('land') δεν είναι από τα κεντρικά θέματα της παρούσας διατριβής.

Γεωγραφία του Προ-αναχωρησιακού Κέντρου Fürth ως πολιτική πράξη

Επιστρέφοντας στην προηγούμενη χαρτογράφηση των An Architektur, παρατηρούμε αρχικά ότι οι αναπαραστατικές τεχνικές και στρατηγικές τους λειτουργούν ενάντια στην αορατότητα των μεταναστών και των ζητημάτων τους καθώς αποκαλύπτουν την “κοινωνικο-χωρική διάσταση της μετανάστευσης” μέσα από μία “συγκεκριμένη αρχιτεκτονική των στρατοπέδων και των συνόρων, των δωματίων και των συρματοπλεγμάτων” (An Architektur, 2005). Εκτός αυτού, τόσο οι επιλογές αναπαράστασης όσο και το ύφος των κειμένων στο χάρτη δεν εμφανίζουν τους μετανάστες ως ξένους ή ‘άλλους’, θύματα ή ήρωες, παράνομους/λαθραίους ή νόμιμους, γεγονός που αποδεικνύει ότι η κολεκτίβα δρα υποστηρικτικά και αλληλέγγυα στους μετανάστες και τις διεκδικήσεις τους και, ακόμα περισσότερο, ότι χρησιμοποιεί τον συγκεκριμένο χάρτη ως μία τέτοια πολιτική πράξη (Walters, 2008: 203).

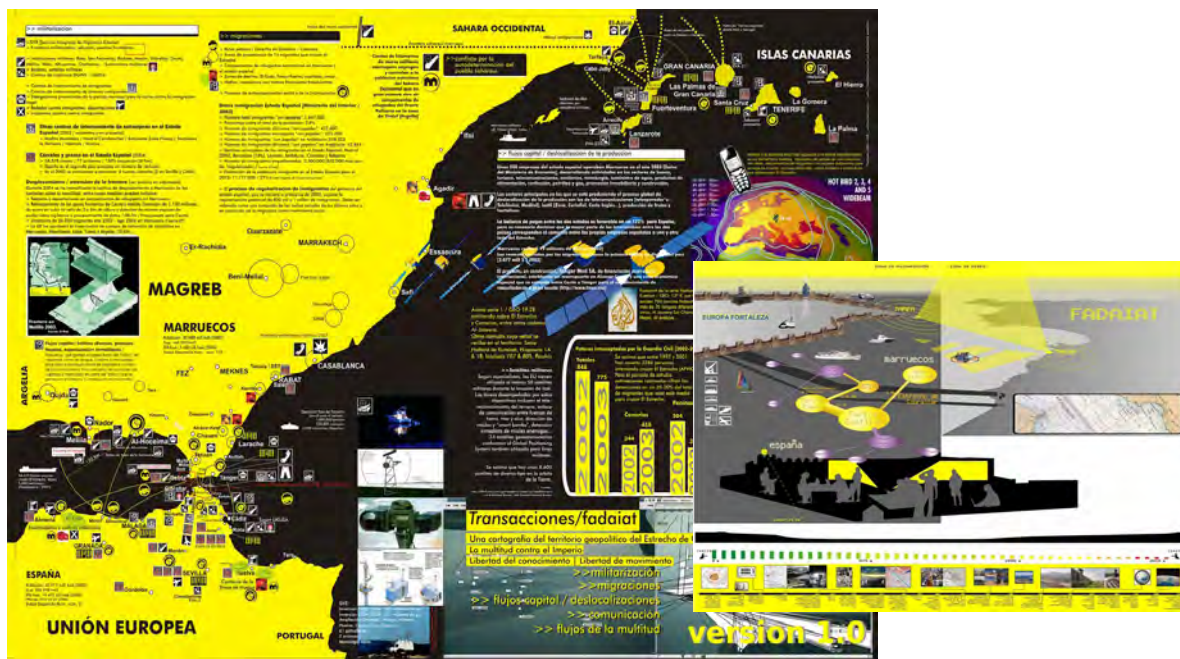
Επιχειρώντας να εξηγήσω την θέση αυτή ξεκινώ υπενθυμίζοντας τη λειτουργία των αναπαραστάσεων θυματοποίησης πληθυσμών στη βάση της λογικής του κινδύνου που συνεισφέρουν, όπως έχω πρότερα εξηγήσει, στη θεώρηση της ‘επικινδυνότητας’ τους και τη νομιμοποίηση περαιτέρω ελέγχων και διαχείρισης. Ο Walters υποστηρίζει ότι το ζήτημα δεν είναι να προσθέσουμε ένα ακόμα χαρακτηριστικό στην ταυτότητά των μεταναστών διότι έτσι αναπαράγουμε τις υπάρχουσες διχοτομίες, πολίτες/ξένοι, νόμιμοι/παράνομοι, θύματα/ήρωες κτλ. (ό.,π.: 204), αλλά να κάνουμε πιο εμφανή τον χώρο που υπάρχει μεταξύ των δύο καταστάσεων, τον ενδιάμεσο χώρο. Ο χώρος αυτός χαρακτηρίζει όλες τις διαδικασίες συνοριοποίησης και δημιουργίας περιφράξεων, μεταφορικών και κυριολεκτικών, οι οποίες, πάνω στο χάρτη, γίνονται ορατές μέσα από την ανάμειξη αναπαραστατικών μέσων και τεχνικών που χρησιμοποιούν οι AnArchitektur στο συγκεκριμένο παράδειγμα.

Μία τέτοια αναπαράσταση αποδεικνύει ότι το σύνορο δεν είναι κάτι δεδομένο και σταθερό αλλά δημιουργείται και αναπαράγεται μέσα από ένα σύμπλεγμα καθεστώτος ασύλου και καταπατήσεων των δικαιωμάτων, θεσμών και νόμων, διαφορετικών τύπων κέντρων κράτησης και κοινωνικών πρακτικών, πολλαπλών διαδρομών, σχέσεων και διεκδικήσεων. Έτσι, ο χάρτης στο σύνολό του αποδεικνύει πώς όλη αυτή η συνάρθρωση εξυπηρετεί αρχικά στη δημιουργία περιφράξεων μέσα από τον έλεγχο και τη διαχείριση των μεταναστευτικών πληθυσμών αλλά την ίδια στιγμή και στη δυνατότητα αμφισβήτησής τους. Οι Casas-Cortes και Cobarrubias σε σχολιασμό τους για το χάρτη αναφέρουν ότι οι AnArchitektur επιλέγουν τους συγκεκριμένους τρόπους αναπαράστασης για να δώσουν μία αίσθηση των συνθηκών, των εμποδίων αλλά και των πιθανοτήτων του καθεστώτος συνόρου, “τόσο ως φραγμό (barrier) όσο και ως φίλτρο” (2008: 54-57).

Διαδράσεις: χαρτογράφηση του γεωπολιτικού & βιοπολιτικού καθεστώτος του Στενού του Γιβραλτάρ

Μία ακόμα χαρακτηριστική χαρτογράφηση του ‘καθεστώτος συνόρου’ είναι κι αυτή των Hackitectura από την Ισπανία, μιας κολεκτίβας από αρχιτέκτονες, hackers και κοινωνικούς ακτιβιστές, οι οποίοι το 2004 αποτύπωσαν την γεωπολιτική και βιοπολιτική του στενού τους Γιβραλτάρ με τον εξής ιδιαίτερο τρόπο.

Στόχος του χάρτη είναι να αποτυπώσει τις πολλαπλές διαδικασίες και καθεστώτα που συνυπάρχουν, συγκλίνουν και συγκρούονται στον χώρο των Στενών του Γιβραλτάρ, ορισμένα από τα οποία είναι η βιοπολιτική, η τεχνολογία και οι πρακτικές της, η έννοια της εδαφικότητας, οι μετακινήσεις στην περιοχή καθώς και ζητήματα επενδύσεων, εργασίας κτλ.. Σημαντικό, επίσης, είναι ότι εστιάζει τόσο στην αναπαράσταση των ροών όσο και των συγκρούσεων στην ίδια περιοχή. Όπως δηλώνει ο Perez de Lama, μέλος των Hackitectura: “(α)πό τη μία, στόχος ήταν να χαρτογραφήσουμε τους μηχανισμούς της στρατιωτικοποίησης και την επέκταση του ‘συνόρου’ προς το νότο, καθώς και τις παραγωγικο-οικονομικές ροές που σχετίζονται με την καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση. Από την άλλη, προσπαθήσαμε να χαρτογραφήσουμε τις διαδικασίες που αμφισβητούν το ιμπεριαλιστικό σύστημα και το σύνορο του, που μόνιμα το διασχίζει και αποδομεί. (Αυτές) τις χαρακτηρίζουμε με έναν γενικό τρόπο ως ροές της πολλαπλότητας (flows of the multitude)” (Perez de Lama στο Cobarrubias, 2006).

Διαδράσεις: μια χαρτογραφία του γεωπολιτικού εδάφους του Στενού του Γιβραλτάρ (Transacciones/fadaiat: Una cartografía del territorio geopolítico del Estrecho de Gibraltar), Hackitectura (2004).

Στον συγκεκριμένο χάρτη, οι γεωγραφίες της πολλαπλότητας οπτικοποιούνται με σύνθετους και διάφορους τρόπους: εικόνες, φωτογραφίες, γραφικά, σύμβολα, διαγράμματα, χάρτες και κείμενα είναι τοποθετημένα το ένα δίπλα και πάνω στο άλλο, σαν ένα κολλάζ από -φαινομενικά- αταίριαστα μεταξύ τους αντικείμενα. Με τον τρόπο αυτό οι Hackitectura αντιλαμβάνονται και χαρτογραφούν τη μετανάστευση, το βιοπολιτικό καθεστώς, τις επενδύσεις, την εργασία και τις δράσεις αμφισβήτησης σαν να συνυπάρχουν στο ίδιο 'επίπεδο-οροπέδιο' ('plane-plateaux') μέσα στον ίδιο χώρο, δηλαδή σαν μία συνάρθρωση.

Χαρτογραφώντας μέσα από το πρίσμα των συναρθρώσεων, οι Hackitectura αποκαλύπτουν, επίσης, άλλες εννοιολογήσεις, αναπαραστάσεις και φαντασιακά για τον χώρο, τα σύνορα, τις περιφράξεις, τις μεταναστεύσεις και τις μορφές εξουσίας. Αρχικά, ο τρόπος με τον οποίο αναπαριστούν τον χώρο και τα όσα συμβαίνουν μέσα σ' αυτόν δεν είναι συμβατικός και σίγουρα δεν θυμίζει παραδοσιακές γεωπολιτικές αναπαραστάσεις του. Παρατηρούμε ότι το Μαρόκο τοποθετείται πάνω από την Ισπανία και την Ευρωπαϊκή Ένωση και, στη συνέχεια, ότι οι δύο χωρικές οντότητες των κρατών -καθώς και των ηπείρων Αφρικής και Ευρώπης- δεν εμφανίζονται διαχωρισμένες και διαφοροποιημένες αλλά σε σύνδεση μεταξύ τους. Έτσι, ο χώρος του συνόρου γίνεται αντιληπτός ως ενιαίος, χωρίς αρχή και τέλος.

Καθώς τα σύνορα συγκροτούν -αλλά και συγκροτούνται από- τις εκάστοτε μεταναστεύσεις, επαναπροσδιορίζοντας την επικρατούσα αναπαράσταση και αντίληψη των συνόρων επαναπροσδιορίζεται και η αντίστοιχη των μεταναστεύσεων (Τσελεπή και Πετράκου, 2015). Οι Hackitectura επιδιώκουν να αναπαραστήσουν κάτι που δεν μπορεί να βρει χώρο ούτε στις συμβατικές αναπαραστάσεις των γεωπολιτικών χαρτών των ροών ούτε στις οικονομικές θεωρήσεις για τη μετανάστευση (Walters, 2008). Τοποθετώντας τις μεταναστεύσεις σε χώρους όπου συναρθρώνονται πολύπλοκες διαδικασίες ελέγχου και ρύθμισης, στρατιωτικού και αστυνομικού καθεστώτος, δικτύων λαθρεμπορίας, απαιτήσεων για δικαιώματα και αγορά εργασίας διαμορφώνεται μία αντίληψη που απέχει από την αναπαράσταση της μετανάστευσης ως παράνομη ή λαθραία διαδικασία (ό.,π.)¹¹⁴.

¹¹⁴ Ο Walters (2008) εξηγεί ότι με παρόμοιο τρόπο και το λαθρεμπόριο-παράνομη διακίνηση μεταναστών και προσφύγων συνήθως αναπαρίσταται ως "βίαιη πράξη που διαπράττεται σε μετανάστες-θύματα και στα κράτη προορισμού (κράτη-θύματα;)".

Συνοψίζοντας, οι συγκεκριμένες δύο χαρτογραφήσεις, αρχικά, κάνουν ορατά διάφορα είδη συνόρων, περιφράξεων και καθεστώτων ελέγχου, στη συνέχεια, αναδεικνύουν τις διαδρομές, δράσεις και διεκδικήσεις των μεταναστών και τέλος, αφήνουν “σκόπιμα ανοιχτό” το ζήτημα της ταυτότητας τους, μία επιλογή που ο Walters την χαρακτηρίζει ως “γνήσια πολιτική κίνηση” (2008: 202). Ένα τελευταίο και ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο γι' αυτές τις χαρτογραφήσεις είναι ότι η πολιτική τους πράξη δεν εντοπίζεται μόνον στην αναπαράσταση των μεταναστευτικών πληθυσμών και των δράσεών τους αλλά και στην ίδια τη διαδικασία παραγωγής και αναπαραγωγής των χαρτών. Αυτό, όμως, είναι ζήτημα που απασχολεί κατεξοχήν στα επόμενα κεφάλαια.

Κεφ. 4: Πολλαπλότητες χώρων και πρακτικών & σύγχρονες χαρτογραφήσεις ως συναρθρώσεις

Εισαγωγή: Ο κόσμος αλλιώς: σε σύνδεση & σε κίνηση

Αν δεχτούμε την πραγματικότητα μόνον ως αυτό που παρατηρούμε εμπειρικά μέσα από τις ιστορικές καταγραφές τότε ο κόσμος δεν θα μπορούσε να είναι αλλιώς (Warf, 2002: 37). Στη λογική αυτή και σε ακολουθία των τελευταίων διατυπώσεων του προηγούμενου κεφαλαίου, στο συγκεκριμένο ζητούμενο είναι η χαρτογράφηση εναλλακτικών πρακτικών και πολιτικών στην κυριαρχία και τον έλεγχο. Στις σελίδες αυτού αναδιπλώνεται μια νέα και πολύ ενδιαφέρουσα κατάσταση σχετικά με τα περιβάλλοντα των σύγχρονων χαρτογραφήσεων. Ενώ μέχρι και το προηγούμενο κεφάλαιο εξετάζαμε τη χρήση των χαρτών από κυρίαρχους θεσμούς και από συναρθρώσεις κυβερνήσεων, εδώ μελετώνται 'άλλοι' και 'εναλλακτικοί' τρόποι με τους οποίους σήμερα συγκροτούν δυνατότητες στη διάθεση των ανθρώπων -και δη των καθημερινών- ως άτομα ή/και ως κοινωνικά σύνολα. Μία πρώτη πρόκληση για όλα αυτά αποτελούν οι ισχυρισμοί ότι ο χώρος και οι χαρτογραφήσεις μπορούν να γίνουν αντιληπτά μέσα από νέους όρους σύνδεσης και κίνησης.

Τοπολογίες

Μία 'αναδίπλωση' ενός τρόπου με τον οποίο ο χώρος/κόσμος αποκαλύπτει χαρακτηριστικά σύνδεσης και κίνησης είναι με τη 'δίπλωση' της λωρίδας του Mo(e)bius¹. "Για να δημιουργήσουμε μια ταινία (ή δακτύλιο) του Μόμπιους παίρνουμε μία ορθογώνια λωρίδα χαρτιού, την κάμπουμε κατά 180 μοίρες και κολλάμε τα δύο άκρα της", διαβάζουμε στο βιβλίο *Μόμπιους Ντικ* του Andrew Crumey². Σε αυτήν την νέα κατάσταση οι δύο πλευρές της λωρίδας μπλέκονται και συναντιούνται δεδομένου ότι αν επιχειρήσουμε να τη χρωματίσουμε θα διαπιστώσουμε ότι έχει μία μόνο όψη και ότι η προσπάθεια μας αυτή θα είναι χωρίς τέλος. Με άλλα λόγια, μία αλλαγή στην τοπολογία της λωρίδας φέρει δύο διαφορετικούς κόσμους σε έναν νέο του οποίου χαρακτηριστικό είναι η ατέρμονη κυκλοφορία. *Ποιες όμως είναι οι φιλοσοφικές και χωρικο-πολιτικές προεκτάσεις της 'τοπολογίας' της λωρίδας Moebius;*

Οι τοπολογίες αντλούν από τη φιλοσοφική σκέψη και πιο συγκεκριμένα από τα μαθηματικά και αποτελούν ένα από τα πιο πρόσφατα λεξιλόγια που είναι σε θέση να περιγράφουν τις σύγχρονες οργανώσεις χώρων ή χωρικότητες (spatialities) έτσι όπως προκύπτουν μέσα από ευρύτερους επαναπροσδιορισμούς των χωροχρονικών εννοιών. Μία τοπολογία, με μαθηματικούς όρους, αποτελεί "μία συλλογή από σειρές, που ονομάζονται γειτονιές, μαζί με τη δομή που προσδιορίζει ποιες από αυτές τις γειτονιές βρίσκονται κοντά (γειτινιάζουν ή συνδέονται η μία με την άλλη)" (Petrasou, 2012: 3). Η φιλοσοφική και επιστημολογική διάσταση των τοπολογιών ως ένας τρόπος σκέψης (τοπολογική σκέψη) συγκροτεί "ένα κατάλληλο εννοιολογικό πλαίσιο προκειμένου να περιγράψει σχέσεις που δύσκολα ποσοτικοποιούνται ή που η ποσοτικοποίησή τους είναι υποκείμενη σε λάθη μετρήσεων ή θεωρητικές αντιφάσεις" (ό.,π.).

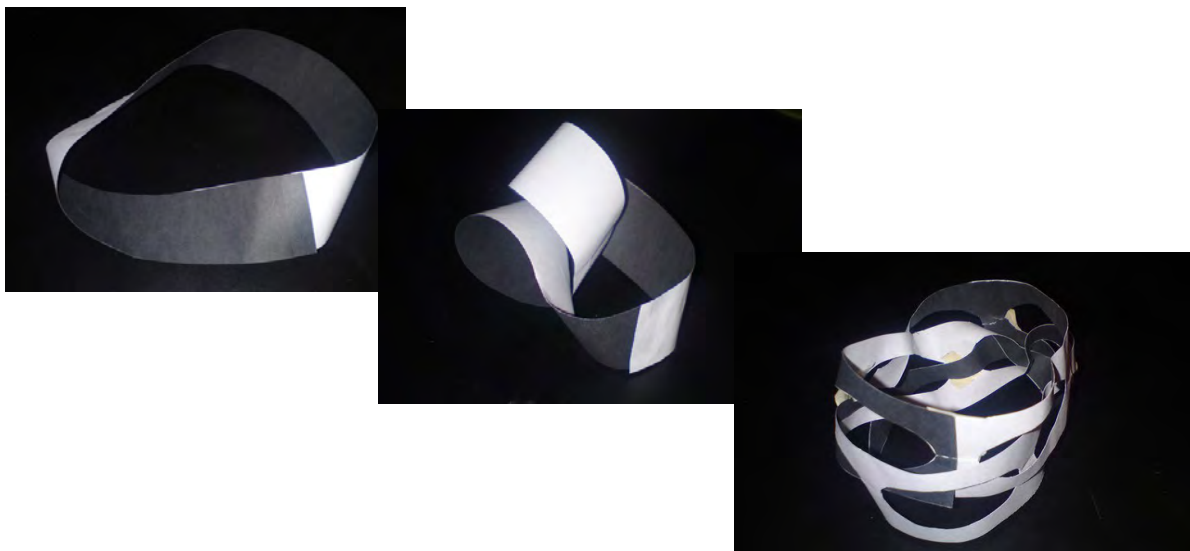
Μία παραπομπή της τοπολογίας της λωρίδας Moebius στις φυσικές επιστήμες του χώρου είναι η αρχή της συμπληρωματικότητας της δεκαετίας του '30 που αποτέλεσε τη βάση για την κβαντομηχανική. Οι Bohr και Heisenberg αποκάλυψαν έναν νέο τρόπο σκέψης για τον χώρο σύμφωνα με τον οποίο ο παρατηρούμενος χώρος θα μπορούσε να είναι παντού και πουθενά πριν την παρατήρηση, αρκεί ο παρατηρητής να είναι σε θέση να δεχτεί μία τέτοια υπόθεση³.

¹ Από το όνομα του γερμανού μαθηματικού και αστρονόμου Möbius

² A. Crumey, *Μόμπιους Ντικ*, 2006 (2004), υποσημείωση 10, σελ. 346.

³ Δηλαδή, η η μέτρηση είναι αυτή που δημιουργεί αυτό που μετράται. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της γάτας που είναι

Έκτοτε μία σειρά σχετικών ανατρεπτικών θεωριών⁴ αποτέλεσαν τις επιστημονικές βάσεις για νέες ερμηνείες του χώρου/κόσμου ως αποτέλεσμα όχι μόνο μίας συγκεκριμένης κατάσταση αλλά ταυτόχρονα δύο και ακόμα περισσότερο, πολλαπλών.

Η τοπολογία της λωρίδας Moebius γίνεται έκδηλη αν φανταστούμε δύο σημεία στις δύο διαφορετικές πλευρές της τα οποία, μετά τη δίπλωση αυτής, μπορούν να συνδεθούν με διάφορους τρόπους.

Όσον αφορά στη σύγχρονη γεωγραφία, αυτό που περιλαμβάνει το τοπολογικό σκεπτικό είναι "η ρήξη στην αντίληψή μας για την απόσταση" (Allen, 2009: 205). Επιχειρώντας να εξηγήσω τη 'ρήξη' αυτή επαναφέρω τα χαρακτηριστικά Moebius, τα οποία αναδεικνύουν ότι το 'κοντά' και το 'μακριά' των στοιχείων που βρίσκονται πάνω στη λωρίδα αλλάζει. Στην ίδια λογική, και οι συσχετίσεις μεταξύ των στοιχείων αποκτούν νέα περιεχόμενα, τα οποία δεν σχετίζονται με την απόσταση άρα και δεν προσδιορίζονται από ένα ποσοτικό τους χαρακτηριστικό. Ως εκ τούτου και στη γεωγραφία η τοπολογία δείχνει μικρό ενδιαφέρον για τα μετρήσιμα χαρακτηριστικά του χώρου, του περιβάλλοντός ή της γης και ασχολείται περισσότερο με τους ποικίλους τρόπους με τους οποίους το παγκόσμιο 'διπλώνεται' με το τοπικό και η κυριαρχία 'εγγράφει' την παρουσία της παντού στο χώρο (ό.,π.: 206), χαρακτηριστικά που θα μελετηθούν σε αυτό και στο επόμενο κεφάλαιο.

Συγκεκριμένα στο παρόν, αυτό που ενδιαφέρει και θα μελετηθεί περαιτέρω είναι οι σύγχρονοι τοπολογικοί επαναπροσδιορισμοί του χώρου γύρω από τους άξονες της κυκλοφορίας (circulation) και της συνδεσιμότητας (connectivity). Χαρακτηριστική των σύγχρονων τοπολογιών είναι η άνευ προηγουμένου 'σύνδεση' σε 'δια-' και 'υπερ-' τοπικούς χώρους, επίπεδα και κλίμακες μέσω του διαδικτύου. Οι προσωπικοί υπολογιστές (personal computers, pc) και οι κινητές συσκευές που είναι 'σε σύνδεση' επιτρέπουν σε υπόθεση δευτερολέπτων 'μετακίνηση' σε οποιοδήποτε σημείο του κόσμου. Την ίδια στιγμή, και άλλες μορφές (δια)συνδέσεων σε διαδικτυακούς και όχι μόνο χώρους γίνονται δυνατές μέσα από πολλαπλά (δημόσια) συμμετοχικά και συνεργατικά εγχειρήματα, 'ανοιχτά' προγράμματα και τις σύγχρονες χαρτογραφήσεις, όπως αυτές θα αναπτυχθούν περαιτέρω στο κεφάλαιο.

Οι νέες τοπολογίες σύνδεσης/εγγύτητας και κυκλοφορίας του διαδικτυακού χώρου -ή κυβερνοχώρου- αναδεικνύουν την έννοια του 'δυνητικού' (virtual) του Deleuze. Η προσέγγιση τους ενδιαφέρει και θα μελετηθεί περαιτέρω στο παρόν καθώς οι ίδιοι, χρησιμοποιώντας την τοπολογική σκέψη, συνδέουν την έννοια με την αντίστοιχη

κλεισμένη μέσα σε ένα κουτί στο οποίο, σύμφωνα με τις θέσεις του Bohr, η γάτα μπορεί να είναι και ζωντανή και νεκρή αρκεί να μπορεί ο παρατηρητής να δεχτεί κάτι τέτοιο (βλ. Crumey, Moebius Dick, σελ. 163).

⁴ Χαρακτηριστικές είναι η αρχή της απροσδιοριστίας ή αβεβαιότητας του Heisenberg σύμφωνα με την οποία είναι αδύνατο να γνωρίζουμε τη θέση και την ταχύτητα ενός αντικειμένου, η φερώνυμη εξίσωση του Schrodinger -βάση για την κυματική κβαντομηχανική-, η θεωρία του κυματοσωματιδιακού δυϊσμού του de Broglie σύμφωνα με την οποία η φύση ενός αντικειμένου στον υποατομικό κόσμο δεν μπορεί να γίνει πλήρως κατανοητή αν δεν αντιμετωπιστεί ταυτόχρονα ως σωματίδιο και ως κύμα και η ερμηνεία των πολλαπλών κόσμων του Everett. (Crumey, 2006).

της πολλαπλότητας και των συναρθρώσεων που αποτελούν τους άξονες μελέτης αυτού του κεφαλαίου.

Οι προσεγγίσεις για τις τοπολογίες είναι κεντρικές για τον επαναπροσδιορισμό των χωρικών εννοιών. Συγκεκριμένα αποκαλύπτουν συνδέσεις και συσχετίσεις μεταξύ πρότερων διαχωρισμών και περιφράξεων τόσο μεταξύ αναπαράστασης και πρακτικής, τεχνο-επιστήμης και καθημερινής ζωής, δυνητικού και πραγματικού, όσο και σε έννοιες εξουσίας και διακυβέρνησης, που θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Αυτή η αποδοχή αρχικά δύο και στη συνέχεια πολλαπλών καταστάσεων, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αποδεικνύει ότι δεν υφίσταται μία και μόνη ανάγνωση του χώρου/κόσμου άρα της κοινωνικο-πολιτικής πραγματικότητας. Ως εκ τούτου, η διερεύνηση 'πιθανών/δυνατών κόσμων' μας επιτρέπει, όπως ισχυρίζεται και ο Warf, να αναστοχαστούμε δημιουργικά και ρεαλιστικά για τις εναλλακτικές επιπτώσεις των δράσεων στον χώρο και τον χρόνο (Warf, 2002: 37), σημαντικές εκ των οποίων οι πρακτικές και δράσεις της χαρτογράφησης.

Προτού συνεχίσω με την αναδίπλωση των πολλαπλών δυνατοτήτων των χώρων και των χαρτογραφήσεων έχει ενδιαφέρον να ιδωθούν οι τοπολογικές έννοιες της κυκλοφορίας και της σύνδεσης μέσα από μία σύντομη ματιά στην πρόσφατη γεωγραφική και χαρτογραφική ιστορία μέχρι σήμερα.

Κυκλοφορίες & περιπλανήσεις μέχρι σήμερα

Η συνεχής και ανεμπόδιστη μετακινησιμότητα και κυκλοφορία, σύμφωνα με τον Σταυρίδη, νοημένες ως αποδεσμεύσεις από τον τόπο, λαμβάνουν χώρο στην πόλη και ξεκινούν τον 19ο αιώνα -στο απόγειο της νεωτερικής μητρόπολης- για να περάσουν στον 20ο, όπου η ταχύτητα και η ευκολία των μετακινήσεων αποδίδει νέο ρόλο στους αστικούς χώρους (Σταυρίδης, 2010α: 162). Αν αντίστοιχα δεχτούμε την περιοδολόγηση της νεωτερικότητας που προτείνει ο Bauman, ο 19ος αιώνας αποτελούσε την εποχή της συμπαγούς νεωτερικότητας (solid modernity) με ήρωα της τον 'πλάνη', ενώ ο 20ος αιώνας σηματοδοτεί τη φάση της ρευστής νεωτερικότητας (liquid modernity) με τον αντίστοιχο 'νομά' που θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο. Η φιγούρα του 'πλάνητα' ή 'περιπατητή' ('flaneur')⁵ του Baudelaire είναι, ομολογουμένως, χαρακτηριστική για να αντιληφθούμε τον άνθρωπο των μοντέρνων αστικών περιβάλλοντων. Την περιγραφή του πλάνητα εξέλιξε μεταγενέστερα ο Benjamin στο *The Arcades Project* (1999) προσδίδοντας του νέα χαρακτηριστικά, ως προϊόν του μοντερνισμού και της Βιομηχανικής Επανάστασης. Ο 20ος αιώνας αντίστοιχα ανήγαγε με τη σειρά του τους αυτοκινητόδρομους, την υπερταχεία λεωφόρο (highway) και τα νέα αστικά μέσα μετακινήσεων, όπως το μετρό, σε νέα υποδείγματα μετακινησιμότητας και ελευθερίας, σφραγίζοντας έτσι την 'νέα κοινωνία των πολιτών' (Σταυρίδης, 2010α: 163).

Η προηγούμενη έννοια του 'περι-πλανητή' αποκτά καλλιτεχνικά και 'ενεργά' χαρακτηριστικά, τη δεκαετία του '30, μέσα από το κίνημα των σουρεαλιστών και στη συνέχεια τη δεκαετία του '60 με τους καταστασιακούς. Συγκεκριμένα, οι σουρεαλιστές αντιλήφθηκαν το αστικό τοπίο του Παρισιού σαν μια πηγή συμβόλων στα οποία προσπάθησαν να αναζητήσουν την υπερ-πραγματικότητα μέσα από την παρατήρηση γεγονότων, εικόνων, ήχων και χωρικών στοιχείων (Ψαρράς, 2011). Στη συνέχεια, μία ομάδα Γάλλων καταστασιακών, βασικός από τους οποίους ο Guy Debord, έχοντας επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από τις προηγούμενες ιδέες του Baudelaire, του Benjamin και των σουρεαλιστών για τον αστικό χώρο και τη ζωή, αναζήτησαν τη διαδικασία εκείνη που θα μπορούσε να συλλάβει τις κινητές, ανοιχτές και τυχαίες καθημερινές ζωές τους στην πόλη. Έτσι, η ομάδα των καταστασιακών έκανε τη δική της 'περιπλάνηση' ('derive')⁶ -σε αντιστοιχία με το flaneur- στην πόλη του Παρισιού κάνοντας αυθόρμητες επιλογές δρόμων και αφήνοντας τα μικρο-γεγονότα, τις τυχαίες συναντήσεις, την αλληλεπίδραση και τη δημιουργία σχέσεων να οδηγούν τις αστικές διαδρομές τους.

Ορισμένες εναλλακτικές χαρτογραφήσεις σύνδεσης και κυκλοφορίας σε χώρους και κόσμους που αναδείχθηκαν μέχρι τώρα είναι και οι εξής.

⁵ Από το γαλλικό ρήμα flaner που σημαίνει περιπατώ, τριγυρίζω και περιπλανιέμαι.

⁶ Σήμερα πολύ συχνά 'drift' ή ημι-δομημένη αστική βόλτα (semi-structured urban wandering).

Εναλλακτικές χαρτογραφίες σύνδεσης & κίνησης

Προβολή Peirce Quincuncial (1879)

Στην κατηγορία προβολών και τεχνικών αναπαράστασης που έχουν δημιουργήσει μία νέα (προ)οπτική του κόσμου ανήκει και η προβολή του Peirce Quincuncial. Στηρίζεται σε μία λογική αναπαράστασης των χερσαίων τμημάτων της γης ως συνεχόμενα, στη βάση της θεωρίας του Ortelius για την αρχική ενοποίηση όλων των ηπείρων και τη μεταγενέστερη μετατόπιση τους ('continental drift'), και σήμερα χρησιμοποιείται ως μία εναλλακτική προοπτική του ενιαίου κόσμου και της αέναης μετακινήσιμότητάς σε αυτόν.

Η Peirce Quincuncial είναι μία σύμμορφη προβολή (εκτός από τέσσερα σημεία όπου η συμμορφία της αποτυγχάνει) η οποία παρουσιάζει την γη τετράγωνη. Δημιουργήθηκε από τον Charles Sanders Peirce το 1879, ο οποίος βάσισε τη λογική της σε ένα τετράγωνο ανάπτυγμα του Βορείου Ημισφαιρίου και σε τέσσερα ισοσκελή τρίγωνα του Νοτίου συμμετρικά τοποθετημένα γύρω από το βασικό τετράγωνο. Το αποτέλεσμα είναι ότι όλος ο χάρτης είναι ένα τετράγωνο που δημιουργείται με την τοποθέτηση πέντε στοιχείων σε ένα 'quincunx' (πεντόσταυρο), εμπνέοντας έτσι το όνομα της προβολής. Όπως πολλές άλλες προβολές, έχει χρησιμοποιηθεί σπάνια για γεωγραφικούς λόγους, όπως για παράδειγμα το 1946 που χρησιμοποιήθηκε από την Αμερικανική Ακτογραφική και Γεωδαιτική Υπηρεσία (U.S. Coast and Geodetic Survey) ως υπόβαθρο για τις εναέριες πτήσεις. (https://en.wikipedia.org/wiki/Peirce_quincuncial_projection).

Σουρεαλιστικός χάρτης του κόσμου (1929)

Ο συγκεκριμένος χάρτης πρωτο-εμφανίστηκε το 1929 σε ένα ειδικό τεύχος του 'Variétés', Βελγικό περιοδικό για τον σουρεαλισμό και, σύμφωνα με τον Wood, εικάζεται ότι έχει δημιουργηθεί από τον Eluard (Wood, 2010: 198). Με την πρώτη ματιά, η εντύπωση που αφήνει είναι συνεπής με αυτό που υποδηλώνει ο ίδιος ο όρος του σουρεαλισμού στα γαλλικά, 'πάνω από την πραγματικότητα' ('sous-real'). Η διάθεση του χάρτη για απόκλιση από την έννοια της ορθής αναπαράστασης του κόσμου είναι εμφανής σε διάφορα στοιχεία: αρχικά, ο Ισημερινός είναι αποτυπωμένος σαν μία τεθλασμένη γραμμή που διαπερνά ηπείρους και τόπους διαφορετικών αναλογιών και μεταξύ-τους-συσχετίσεων από τις πραγματικές⁷. Μόνο δύο πόλεις εμφανίζονται στον χάρτη, το Παρίσι και η Κωνσταντινούπολη, που όπως υποστηρίζει ο Wood, μπορεί να αποτελούν σημεία αφετηρίας και στάσης στην ανά τον κόσμο 'περιπλάνηση' ('derive') του Eluard, στοιχεία που αποδεικνύουν ότι ο χάρτης αποτελεί την προσωπική αποτύπωση της οπτικής, φαντασίας και εμπειρίας του δημιουργού του. Αυτή η αποτύπωση θεωρείται μία πρόκληση στις επικρατούσες αστικές οπτικές της εποχής καθώς παρουσιάζει μια ιδιόμορφη εναλλακτική του κόσμου στο καθεστώς κανονικότητας και τις προσδοκίες του.

Σουρεαλιστικός χάρτης του κόσμου, The Surrealist Map of the World (1929), <http://bigthink.com/strange-maps/256-the-surrealist-map-of-the-world-1929>

⁷ Ενδιαφέρον έχει να παρατηρήσουμε ότι οι Η.Π.Α. και ο Καναδάς απουσιάζουν εντελώς από το χάρτη και στη θέση της πρώτης υπάρχει μία περιοχή με το όνομα Λαμπραντόρ (Labrador). Η Ευρώπη, επίσης, είναι μικροσκοπική και μάλιστα κατακλύζεται από τη Γερμανία.

Τοπολογικός χάρτης του μετρό του Λονδίνου (1931)

Συνειδητοποιώντας ότι οι κλασικοί ορθοί χάρτες της πόλης ήταν σχεδόν άχρηστοι για την παροχή πληροφορίας για την μετακίνηση και κυκλοφορία μέσω του μετρό του Λονδίνου ο Harry Beck, το 1931, παρουσίασε αυτόν τον τοπολογικό χάρτη όπου έμελε να γράψει 'μία άλλη ιστορία'. Συγκεκριμένα, αλλάζοντας την κλίμακα των πραγματικών αποστάσεων τοποθέτησε τους σταθμούς του μετρό σε σχετικά παρόμοια μεταξύ τους διαστήματα, ανεξάρτητα από την γεωγραφική τους απόσταση. Η τοπολογία του χάρτη, με άλλα λόγια, διατήρησε τη 'σχετικότητα' των θέσεων μεταξύ των σταθμών και με τον τρόπο αυτό ο Beck κατάφερε να αναπαραστήσει με απλοποιημένα και ξεκάθαρα το πυκνό και πολύπλοκο δίκτυο γραμμών του μετρό.

Παρότι όταν πρωτοπαρουσιάστηκε απορρίφθηκε από τους χαρτογράφους της εποχής ως ιδιαίτερα 'επαναστατικός' η συγκεκριμένη πρόταση αποτελεί μία ριζοσπαστική αλλαγή παραδείγματος καθώς έκτοτε οι χάρτες του μετρό -αλλά πλέον και άλλων μέσων μαζικής μεταφοράς- ακολουθούν τη φιλοσοφία του Beck για τη διατήρηση της τοπολογίας από την κλίμακα.

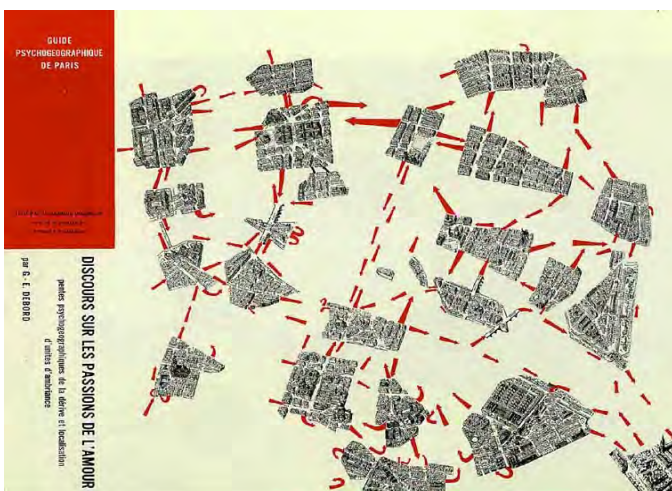

Χάρτης του μετρό του Λονδίνου, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/0/06/Beck_Map_1933.jpg?download

Ψυχογεωγραφικός Οδηγός του Παρισιού (1957)

Οι περιπλανήσεις της ομάδας των καταστασιακών που περιγράψαμε προηγουμένως επέτρεψαν πολλαπλούς υποκειμενικούς τρόπους γνώριμιας, εμπειρίας και αποτύπωσης της πόλης απέναντι στην επίσημη εκδοχή που είχε δημιουργηθεί από τους σχεδιαστές της. Η 'ψυχογεωγραφία' των καταστασιακών, όπως έγινε γνωστή η χωρική πρακτική τους αποτελούσε σύμφωνα με τον Wood μία εναλλακτική κοινωνική γεωγραφία (alternative social geography) (Wood, 2010). Διάφοροι άλλοι γεωγράφοι αντιλήφθηκαν τις πρακτικές αυτές μέσα από ένα πιο ριζοσπαστικό πρίσμα ισχυριζόμενοι ότι αποτελούσαν μία έμπρακτη άρνηση και αντίσταση στην ιεραρχία των αστικών τόπων και την ίδια στιγμή μία νοηματοδότηση της οπτικής της πόλης από το δρόμο (Cosgrove, 2008: 156).

Στη βάση του δεύτερου σχολίου, παρουσιάζω τον *Ψυχογεωγραφικό Οδηγό του Παρισιού*, ο οποίος αποτελούσε το

έμπρακτο αναπαραστατικό αποτέλεσμα των περιπλανήσεων τους, σε μία φιλοσοφία άρνησης των βασικών κανόνων χαρτογραφικής αναπαράστασης της εποχής, τις οποίες συνδέει με τη λογική του υπεροπτικού και αποστασιοποιημένου μοντερνισμού. Σύμφωνα με τον John, μέλος των καταστασιακών, η ίδια η τεχνική της περιπλάνησης "ανατρέπει και παρωδεί τις επικρατούσες αναπαραστάσεις φέρνοντας τις σε νέους συνδυασμούς και περιεχόμενα και, ως εκ τούτου, απαξιώνοντας τις προκειμένου να ξεκινήσει να δημιουργεί νέες αξίες" (John στο Firth, 2014: 170), ζητήματα που θα αναπτύξουμε περαιτέρω στο επόμενο κεφάλαιο.

Ψυχογεωγραφικός Οδηγός του Παρισιού (Guide Psychogeographique de Paris) στο Guy Debord 'The Situationist city'.

Τα κόκκινα βέλη αποτυπώνουν τις διαδρομές-περιπλανήσεις της ομάδας των καταστασιακών ενώ τα πιο έντονα τις μεταβάσεις που βιώθηκαν αρκετές φορές.

Πολλαπλότητα χώρων, πρακτικών & πολιτικών: επιστημολογικά, γεωγραφικά & χαρτογραφικά

Τοπολογία πολλαπλοτήτων

Μέχρι τώρα στη διατριβή έχουμε πολλαπλά δεχτεί ότι ο χώρος είναι *σε σχέση* και ότι οργανώνεται με ολόενα και πιο σύνθετους τρόπους και περιεχόμενα. Συγκεκριμένα, προκειμένου να περιγράψουμε αυτές τις λογικές έχουμε εισάγει την έννοια των 'συναρθρώσεων' για να αναφερθούμε σε πολύπλοκες χωρικές πρακτικών και πολιτικών. Προκειμένου να εξηγήσω την σύνδεση των συναρθρώσεων με το παρόν κεφάλαιο, στην εισαγωγή αναφέρθηκα στην έννοια της πολλαπλότητας.

Η πολλαπλότητα (multiplicity) των Deleuze και Guattari υπονοεί διαφορετικά μεταξύ τους σύνολα που δεν μπορούν να νοηθούν ομοιογενή και ενοποιημένα ωστόσο διαμορφώνουν έναν ευρύτερο σχηματισμό που βασίζεται στη διαφοροποίηση. Στη βάση αυτών των εννοιολογήσεων και οι συναρθρώσεις μπορούν να γίνουν αντιληπτές ως "μία πολλαπλότητα από ετερογενή αντικείμενα, των οποίων η σύνδεση προέρχεται από το γεγονός και μόνο ότι τα αντικείμενα αυτά λειτουργούν μαζί ως μια λειτουργική οντότητα" (Patton στο Haggerty and Ericson, 2000: 608). Ως εκ τούτου, τα επιμέρους και διαφοροποιημένα στοιχεία που εμπλέκονται στις παρακάτω θεωρίες, επιστημολογίες και ομοίως παρακάτω στις σύγχρονες χαρτογραφήσεις μπορούν να γίνουν αντιληπτά αρχικά ως μία πολλαπλότητα και στη συνέχεια ως μία συνάρθρωση χώρων, πρακτικών και πολιτικών.

Οι έννοιες της πολλαπλότητας και των συναρθρώσεων έτσι όπως μπλέκονται και με τις αντίστοιχες του δυνητικού που είδαμε νωρίτερα σηματοδοτούν το τέλος της διαλεκτικής και την αρχή της τοπολογίας των πολλαπλοτήτων ανοίγοντας έτσι τον δρόμο για την εισαγωγή του διαφορικού λογισμού και των πιθανοτήτων στη φιλοσοφία. Σύμφωνα και με την Jerrpesen (2010: 478), η έννοια της πολλαπλότητας απομακρύνεται από αντίστοιχες της ενότητας (unity), των δυαδικοτήτων (binaries) και των τριαλεκτικών (trialectics) και σε αυτές τις παραδοχές είναι που αναδύονται οι νέες δυνατότητες τους. Ωστόσο πριν τις χαρτογραφήσω κάνω πρώτα μία αναδρομή στους πρόδρομους των προσεγγίσεων αυτών, εστιάζοντας σε βασικούς σταθμούς της πρόσφατης κοινωνικής και πολιτισμικής θεωρίας της γεωγραφίας, έτσι όπως αντιπροσωπεύουν ευρύτερες μετατοπίσεις σκέψης των επιστημών τους.

Πρόδρομοι

Στο παρόν εξετάζω εκείνες τις θεωρίες της γεωγραφίας που αντιμετωπίζουν τη σχέση χώρου και κοινωνίας διαλεκτικά στο πλαίσιο της οποίας αλληλεπιδρούν, αλληλοσυγκροτούνται και αλληλοπαράγονται. Η θεωρητική αυτή προσέγγιση του χώρου ονομάστηκε από τον Soja (1989) 'χωρο-κοινωνική διαλεκτική' ('socio-spatial dialectic')" η οποία, όπως θα δούμε, περιλαμβάνει ' τρίτους' χώρους και έννοιες.

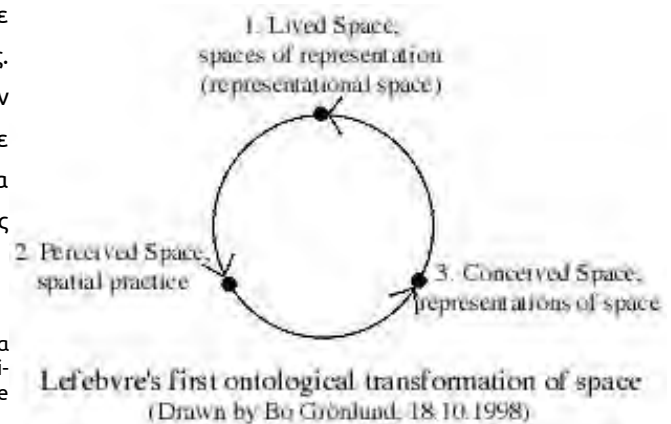
Χωρο-κοινωνική διαλεκτική, ' τρίτοι' & εναλλακτικοί χώροι

Οι επιστημολογίες της *τριμερούς διαλεκτικής του χώρου* του Lefebvre (1991, 1974) και της *τριαλεκτικής ή τρίτου χώρου* του Soja (1996, 1989), που μελετάμε στη συνέχεια, βασίζονται στις μετα-αποικιακές προσεγγίσεις του Said για τον οριενταλισμό (1978) και τις γεωγραφικές φαντασίες του Gregory (1994), που μελετήσαμε στο τρίτο κεφάλαιο και αποτελούν έκφραση της κοινωνικο-πολιτισμικής στροφής της γεωγραφίας και αφετηρία για τις μετανεωτερικές αντιλήψεις περί χώρου. Οι θεωρίες αυτές αναδεικνύουν και άλλες προσεγγίσεις του χώρου που βρίσκονται πέρα από την απτή υλική και διακεκριμένη παραγωγή του, μία θεματική που απασχόλησε αρχικά τον Henri Lefebvre.

Η Παραγωγή του Χώρου & τριμερούς διαλεκτική

Ο Lefebvre στο βιβλίο του *Η παραγωγή του Χώρου (The Production of Space)* (1991 (1974)) υποστηρίζει ότι κάθε

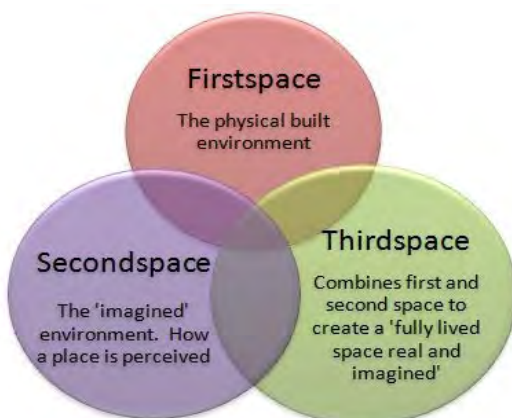
κοινωνικός σχηματισμός κρύβει ή παράγει τον χώρο του και διακρίνει τρεις τύπους χώρων που συνδέονται με τρεις διαλεκτικούς μεταξύ τους τρόπους, δημιουργώντας αυτό που ο ίδιος ονομάζει *τριμερή διαλεκτική του χώρου*. Αρχικά, προσδιόρισε τον φυσικό, πραγματικό ή αντικειμενικό χώρο ο οποίος μας περιβάλλει και μέσα στον οποίο κινούμαστε καθημερινά, παράγουμε και αναπαράγουμε. Στην ορολογία του Lefebvreg και σύμφωνα με το σχήμα ο χώρος αυτός είναι ο 'αντιληπτός χώρος' ('perceived space') μέσα στον οποίο τοποθέτησε τις 'χωρικές πρακτικές' ('spatial practices'). Στη συνέχεια, ξεχώρισε τον νοηματοδοτημένο και συμβολικό, τον 'εννοιολογικό χώρο' ('conceived space') στον οποίο αντιστοίχησε τις 'αναπαραστάσεις του χώρου' ('representations of space'). Ο χώρος αυτός είναι μία κατασκευή του οργανωμένου χώρου ο οποίος κατεξοχήν διαμορφώνεται και πλάθεται νοητικά. Είναι ο χώρος της αναπαραστάσης, του σχεδιασμού, της οργάνωσης και διαχείρισης των επιστημόνων, μηχανικών, σχεδιαστών στον οποίο περιλαμβάνονται διάφορες μορφές εξουσίας, λόγων και ιδεολογιών. Και αυτό γιατί μέσα από αυτές τις κωδικοποιήσεις και συμβολοποιήσεις του χώρου, εντός των οποίων και οι χάρτες, οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται, εξηγούν και ορίζουν το χώρο. Οι χώροι αυτοί συλλαμβάνονται κατεξοχήν για λόγους κοινωνικού ελέγχου και είναι ουσιαστικά ανεξάρτητοι από την καθημερινή ζωή. Τέλος, μίλησε για κοινωνικό χώρο και χώρο των σχέσεων, τον 'βιωματικό χώρο' ('lived space') τον οποίο και προσδιόρισε ως 'χώρο αναπαράστασης' ('space of representation') ή 'αναπαραστάσιμο χώρο' ('representational space'). Ο Lefebvreg τοποθέτησε το χώρο αυτό τόσο στην καθημερινή ζωή στον οποίο οι άνθρωποι αποδίδουν νόημα με τις ενέργειες τους όσο και στο φανταστικό, επηρεασμένος από τον Καστοριάδη, ως έναν κωδικοποιημένο -συνήθως μη λεκτικά και συμβολικά- χώρο. Αρνούμενος να εγκλωβίσει το χώρο αυτό στην κυριαρχία του πραγματικού επέμενε στην αυτονομία του, η οποία του επιτρέπει να μπλέκονται στο εσωτερικό του φανταστικοί νοητικοί χώροι μαζί με βιωμένες κινήσεις και εμπειρίες της καθημερινής ζωής. Με τον τρόπο αυτό, ο Lefebvreg προσδιόρισε την καθημερινή ζωή διαλεκτικά ως την τομή ανάμεσα σε "ψευδαίσθηση και αλήθεια, εξουσία και απουσία βοήθειας: την τομή (ανάμεσα σε αυτά) που ο άνθρωπος ελέγχει και (αυτά) που δεν ελέγχει".

Το σχεδιάγραμμα από την ιστοσελίδα <http://www.dailykos.com/story/2012/4/29/1087058/-Anti-Capitalist-Meet-Up-Henri-Lefebvre-looks-out-into-space>

Τρίτος χώρος/κόσμος & τριαλεκτική

Σημαντική είναι η μεταγενέστερη συνεισφορά του γεωγράφου Soja ο οποίος, επηρεασμένος από το έργο του Foucault, μετέτρεψε την τριμερή διαλεκτική του Lefebvreg σε *τριαλεκτική του χώρου* (1996) προσδίδοντας μία νέα ορολογία για τους τρεις χώρους, τον 'πρώτο', 'δεύτερο' και 'τρίτο'. Στη θεωρία του, ο 'Τρίτος χώρος' (Third space) παράγεται από τους άλλους δύο για να δημιουργήσει έναν εντελώς καινούργιο, πραγματικό και φανταστικό την ίδια στιγμή. Όπως εξηγεί, στο βιβλίο του *Third space* "(η)προσδιορίζω τον Τριτοχώρο ως έν(αν)-άλλον τρόπο κατανόησης και δράσης για να αλλάξουμε την χωρικότητα της ανθρώπινης ζωής, ένα διακριτό τρόπο μιας κριτικής χωρικής επίγνωσης που είναι κατάλληλη για τη νέα οπτική και σημασία που εμφανίζονται στις επανα-ισορροπημένες τριαλεκτικές της χωρικότητας-ιστορικότητας-κοινωνικότητας" (Soja, 1996: 57).

Το σχεδιάγραμμα από την ιστοσελίδα <http://www.garrysimmons.org.uk/2011/05/thirdspace-and-young-peoples.html>

Ο Soja υποστηρίζει ότι ο τρίτος χώρος, παρότι είναι ένας χώρος γνωστός, δεν μπορεί να ιδωθεί και κατανοηθεί απόλυτα, αποτελεί δηλαδή έναν 'μυστικό' χώρο γεμάτο υπαινιγμούς και υποσχέσεις. Άλλωστε ως υποστηρικτής των ταξιδιών του Borges σε πραγματικούς και φαντασιακούς τόπους, τον εννοιολόγησε πολύ κοντά στο Άλεφ προκειμένου να υποστηρίξει μία παραλληλία και πολλαπλότητα όχι μόνο χώρων αλλά και χρόνων⁸. Την ίδια στιγμή ο τρίτος χώρος αναφέρεται 'στο Άλλο' ('an-Other') με έναν ριζοσπαστικό τρόπο που "καθιστά ικανή την ανάδυση ριζοσπαστικών νέων συμμαχιών μέσα από τις οποίες οι παλιές δομές κυριαρχίας μπορούν να αμφισβητηθούν από νέους τρόπους σκέψης και νέες χειραφετικές πρακτικές" (Cloke and Johnston, 2005: 15). Ο Τρίτος χώρος έτσι συνδυάζει το συμβολικό και το υλικό σε μία συνεχή διαδικασία επαναδιαπραγμάτευσης καθώς, σύμφωνα με τον ίδιο, "η διαδικασία του τρίτου (thirding) παράγει αυτό που θα μπορούσε καλύτερα να ονομαστεί μία συσσωρευτική τριαλεκτική η οποία είναι ριζοσπαστικά ανοιχτή σε επιπρόσθετες ετερότητες (otherness), σε μία συνεχή διεύρυνση χωρικής γνώσης."⁹.

Ο Τρίτος χώρος, σαν έννοια, έχει και άλλες προεκτάσεις, ορισμένες από τις οποίες αγγίζουν την θεωρία του Bhabha για την 'πολιτιστική υβριδοποίηση' ('cultural hybridization') (1994) η οποία αποτελεί σημαντική συνεισφορά στις νέες προσεγγίσεις των χώρων τομής και των ενδιάμεσων μορφών διαφοράς. Σύμφωνα με τον ίδιο, αποτελεί μία διαδικασία που φέρνει στην επιφάνεια κάτι νέο, διαφορετικό και μη αναγνωρίσιμο, μία νέα περιοχή διαπραγμάτευσης νοήματος και αναπαράστασης. Αυτή η νέα περιοχή δεν απέχει από τον τρίτο χώρο καθώς και σύμφωνα με τον ίδιο όλα γίνονται ένα στον 'Τρίτο χώρο': υποκειμενικότητα και αντικειμενικότητα, το αφηρημένο και το συγκεκριμένο, το πραγματικό και το φανταστικό, το μυαλό και το σώμα κτλ.. Επιστημολογίες όπως του Bhabha τα όρια μεταξύ των άκρων είναι ασαφή καθώς κανένα από τα δύο δεν επιβεβαιώνεται ή αναιρείται απόλυτα αλλά και τα δύο μαζί συγχέονται, συγχρωτίζονται και αλληλοεξαρτώνται.

Στην ίδια λογική με τον 'τρίτο χώρο' και ο όρος του 'Τρίτου Κόσμου', έτσι όπως πρωτοδιατυπώθηκε από τον Alfred Sauvy, "(...) συνιστά μία νέα ελπίδα, έναν 'τρίτο δρόμο' πέρα από τον 'Πρώτο' και το 'Δεύτερο'" (στο Holmes, 2000)¹⁰. Ο 'Τρίτος Κόσμος', για μία μεγάλη μερίδα θεωρητικών, έδινε τη δυνατότητα αμφισβήτησης των γεωγραφικών διπόλων της εποχής αναγνωρίζοντας "πιο πολύπλοκους μετα-αποικιακούς χώρους στους οποίους νέες μορφές ετερότητας (otherness) μπορούν να αναδυθούν" (Cloke and Johnston, 2005: 15). Σύμφωνα με τον Holmes, η εφεύρεση του 'Τρίτου Κόσμου' δεν αποτελούσε μόνον "μία ουτοπική πράξη που επιτελέστηκε από τους Δυτικούς διανοούμενους" αλλά και "μία αναγνώριση της πραγματικότητας" (ό.,π.) καθώς, όπως διατυπώνει, όχι μόνο η φιλοσοφία αλλά και η πρακτική του Κινήματος της Μη-Ένταξης (Non-Aligned Movement) του 1961 (βλ. στο δεύτερο κεφάλαιο) έκανε δυνατή -μέσα από την υλοποίησή της την (προ)οπτική ενός άλλου/τρίτου κόσμου πέρα από τον διπολικό ψυχροπολεμικό διαχωρισμό (ό.,π.). Όπως, τέλος, αναφέρουν και οι Ρούσσος κα. η ομαδοποίηση χωρών υπό τον όρο του 'Τρίτου Κόσμου' ήταν πολύ σημαντική και για έναν άλλο λόγο που αναδεικνύει τα κοινά χαρακτηριστικά σε ένα ενιαίο πολιτικό και οικονομικό μπλοκ χωρών που δεν είναι γειτονικές αλλά διάσπαρτες στον παγκόσμιο χάρτη (στο Ρούσσος κα., 2005: 54).

Τέτοιες προσεγγίσεις που εισάγουν το 'τρίτο' και τις τοπολογίες και επαναπροσδιορίζουν τις έννοιες των 'ορίων' συναντώνται και στους 'αναλυτικούς συνοροτόπους/παραμεθόριους' ('analytic borderlands') της Sassen, οι οποίοι αποτελούν "κάτι περισσότερο από μία γραμμή που διαχωρίζει δύο διαφορές, συνήθως αντιληπτές ως αμοιβαία αποκλειόμενες σε ένα εννοιολογικό πεδίο", δηλαδή, "μία τρίτη οντότητα που απαιτεί το δικό του προσδιορισμό και θεωρητικοποίηση" (Sassen, 2006: 379-380). Ο προσδιορισμός των αναλυτικών συνοροτόπων έχει τις προκλήσεις του, όπως σχολιάζει, καθώς "αντιτίθεται στον εκφυλισμό τους σε μία εννοιολόγηση διαχωρισμού" (ό.,π.). Η υιοθέτηση του 'τρίτου χώρου' επιτρέπει την υπέρβαση των δυαδικών χώρων, υποστηρίζουν αντίστοιχα και οι εκδότες του *Spaces of Geographical Thought* (Cloke και Johnston, 2005: 15), οι οποίοι επίσης προσθέτουν ότι, γενικότερα, η υιοθέτηση των

⁸ Ο Borges στον *Κήπο με τα Διακλαδωτά Μονοπάτια* περιγράφει -σχεδόν μυστικιστικά- την χωρική απεραντοσύνη (spatial infinity): "(...) άπειρες σειρές χρόνων, σ' ένα αύξον και ιλιγγιώδες δίκτυο χρόνων, που αποκλίνουν, συγκλίνουν και κινούνται παράλληλα. Αυτό το πλέγμα των χρόνων που πλησιάζουν, διακλαδώνονται, τέμνονται ή αλληλοαγνοούνται επί αιώνες αγκαλιάζει όλες τις δυνατότητες" (2014: 216).

⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Edward_Soja#cite_note-6

¹⁰ <http://brianholmes.wordpress.com/2000/10/20/imaginary-maps-global-solidarities/>

'τρίτων' εννοιολογήσεων επιτρέπει "την αναγνώριση της δυνατότητας που υπάρχει πέρα από την διασυνδεόμενη εξουσία των δυαδικότητων" (Cloke and Johnston, 2005: 15).

Ετεροτοπίες, 'εναλλακτικές' & 'μετα-' γεωγραφίες

Πολύ κοντά στον 'τρίτο χώρο' ήταν και οι προσεγγίσεις του Foucault για τις 'ετεροτοπίες' στα μέσα της δεκαετίας του '60. Τις ομοιότητες των δύο έργων υπογραμμίζει και ο Soja παρά τις κριτικές -μια εκ των οποίων και του Lefebvre- για την απουσία χωρικής και γεωγραφικής διάστασης στο έργο του Foucault. Συγκεκριμένα, ο γεωγράφος αναφέρει ότι η χρήση του χώρου στο έργο του γάλλου φιλόσοφου γίνεται ως μεταφορά (1996: 156) και ότι σε αυτό συμπεριλαμβάνεται μια κριτική διάσταση της χωρικότητας της εξουσίας, δηλαδή υπονοείται τριαλεκτική (ό.,π.: 146)¹¹ "(...) για τον ίδιο τον Foucault η σχέση εξουσίας - γνώσης εγγράφονταν σε μια τριαλεκτική εξουσίας, γνώσης και χώρου. Ο τρίτος όρος δεν πρέπει ποτέ να ξεχνιέται", σημειώνει (ό.,π.: 148). Ο Gregory αντίστοιχα, στο βιβλίο του *Geographical imaginations* (1994) όπου παρέχει ένα αναλυτικό ταξίδι στο έργο του Foucault, υπογραμμίζει τη σημασία των χωρικών μεταφορών στο έργο του θεωρητικού και συγκεκριμένα διατυπώνει ότι "η κατασκευή αυτού του εννοιολογικού τριγώνου μεταξύ εξουσίας, γνώσης και χωρικότητας επέτρεψε μια αποικιοποίηση του βιο-κόσμου (lifelife-world) όπου ο 'χώρος' αποκτά μεταφορική και υλική αντήχηση (...)" (1994: 261).

Παρά τις ομοιότητες με το έργο του Soja, στο έργο του ο Foucault αναζητά χώρους, νοούμενοι ως 'τόποι' (sites), που δεν προσδιορίζονται ως 'τρίτοι' αλλά ως *άλλοι*, μια διαδικασία που ο Soja περιγράφει με τη φράση 'τρίτο ως άλλο' ('thirthing-as-othering'), και η οποία μεταγενέστερα επηρέασε τους Deleuze και Guattari. Έτσι, οι 'ετεροτοπίες' ('heterotopias') του Foucault αποτελούν "διάφορα είδη τόπων όπου η κοινωνία αντανακλάται, σαν ένας παραμορφωτικός καθρέφτης, ώστε να διαταράξει τις βεβαιότητες κάθε εποχής" (Pavlon, 2009: 137)¹² ή, κατά τον Gregory, "περιθωριακούς τόπους του μοντερνισμού, οι οποίοι συνεχώς απειλούν να διαρρήξουν τις κλειστότητες και τις βεβαιότητες" (Gregory, 1994: 151).

Οι συναντήσεις και σχέσεις αυτές αποτελούν μία άλλη διατύπωση των 'εναλλακτικών γεωγραφιών' του Warf, οι οποίες θολώνουν τα όρια μεταξύ πραγματικού και φανταστικού, δυνατού και αδύνατου (Warf, 2002: 36-37), συγκροτώντας σύμφωνα με τον ίδιο έναν ενδιάμεσο χώρο όπου επαναπροσδιορίζεται ο ρόλος της αναπαράστασης¹³. Οι Fall και Minca, αντίστοιχα, χρησιμοποιούν τις 'εναλλακτικές επανα-γραμμένες γεωγραφίες' (alternatively rewritten geographies) για να αναδείξουν "τους τρόπους με τους οποίους οι γραμμικές αφηγήσεις της γεωγραφίας μας λένε μία ανολοκλήρωτη ιστορία" (2012: 3). Το ενδιαφέρον τους, όπως υποστηρίζουν, είναι να φέρουν στην επιφάνεια "από τη μία ό,τι έχουμε χάσει και από την άλλη ό,τι δεν είδαμε" και με άλλα λόγια, να εκθέσουν "την τυφλότητα και την προκατάληψη μας" (ό.,π.).

Στην ίδια κατεύθυνση, ο γεωγράφος Martin Lewis και η ιστορικός Kären Wigen στο βιβλίο τους *Ο Μύθος των Ηπείρων: Μία κριτική της Μεταγεωγραφίας (The Myth of Continents: A Critique of Metageography)* (1997) εισάγουν τον όρο της μεταγεωγραφίας προκειμένου να διευρύνουν τα δεδομένα χωρικά πλαίσια μέσα από τα οποία οργανώνεται η γνώση στα πεδία των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών. Η γεωγραφία, σύμφωνα με τον ίδιο είναι κάτι περισσότερο από τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες απλώνονται στην επιφάνεια της γης και περιλαμβάνει τους συχνά αμφιλεγόμενους τρόπους με τους οποίους οι ανά τον κόσμο χωρικότητες αναπαρίστανται επιστημολογικά, υποκειμενικά και συλλογικά. Αντίστοιχα και η διαχωριστική γραμμή μεταξύ της γεωγραφίας και της μεταγεωγραφίας δεν είναι ξεκάθαρη: οι γεωγραφικές έννοιες μετατρέπονται σε μεταγεωγραφικές στο σημείο που "αρχίζουν να χάνουν τις συγκεκριμένες χωρικές συντεταγμένες τους και εμποτίζονται με εξωγενές εννοιολογικό φορτίο", όπως υποστηρίζει

¹¹ Παρόλο που ο Foucault δεν αναφέρεται ξεκάθαρα σε πολιτικούς όρους όπως η παραγωγή, ο καπιταλισμός κτλ., αυτά που αναφέρει ως 'τοποθεσίες και καταστάσεις' ('the sites and situations') αντανακλούν τη δουλειά του Lefebvre σχετικά με την κριτική στην καθημερινή ζωή και την τριαλεκτική του χώρου.

¹² Χαρακτηριστικό παράδειγμα ετεροτοπίας είναι το καράβι ('heterotopia par excellence'), ένας "τόπος χωρίς τόπο, ένα αιωρούμενο κομμάτι χώρου που υπάρχει από μόνο του" ("a place without a place, a floating piece of space that exists by itself") (Pavlon, 2009: 137).

¹³ Σε αντίστοιχία με τον Borges και τον Soja παρόμοιες είναι και οι απόψεις του Warf για τις εναλλακτικές ιστορίες και γεωγραφίες, οι οποίες όπως χαρακτηριστικά διατυπώνει αποτελούν "σκουλικότροπες μέσα σε παράλληλα σύμπαντα στα οποία δεν ζούμε, αλλά θα μπορούσαμε" (Warf, 2002: 37).

οι Lewis και Wigen¹⁴. Ομοίως και ο Gonzalez περιγράφει τη μεταγεωγραφία ως ένα σύνολο χωρικών δομών ή εννοιολογικών πλαισίων μέσα από το οποίο οι άνθρωποι και τα σύνολα τους κατανοούν, ιεραρχούν και ερμηνεύουν το χώρο αλλά και άλλες παγκόσμιες χωρικές διαστάσεις στις οποίες ανήκουν ο 'τόπος' ('region'), η 'χώρα' ('country'), η 'ήπειρος' ('continent') μέχρι και 'ο (ένας) κόσμος' ('the cosmos') και 'το (ένα) σύμπαν' (the universe) (ό.,π.)

Συνοψίζοντας την τριμερή διαλεκτική του Lefebvre, τον τρίτο χώρο του Soja, τις ετεροτοπίες του Foucault, τις εναλλακτικές γεωγραφίες του Warf και τη μεταγεωγραφία των Lewis και Wigen θα μπορούσα να συμπυκνώσω τα χαρακτηριστικά τους σε μία φράση του Soja σύμφωνα με την οποία το περιεχόμενο τέτοιων χώρων “αμφισβητεί άμεσα (και προσδοκά να αποδομήσει με προκλητικό τρόπο) όλους τους συμβατικούς τρόπους της χωρικής σκέψης” (Soja, 1989). Παρακάτω ανιχνεύουμε πως οι εννοιολογήσεις του 'τρίτου', του 'άλλου', του 'εναλλακτικού' και του 'μετά' αποκτούν και άλλες πτυχές που έχουν να κάνουν με την παραγωγή (υλοποίηση) και την αναπαραγωγή (επιτέλεση) της ιδέας του χώρου μέσω της δράσης. Αναδιπλώνονται οι τρόποι με τους οποίους οι άνθρωποι, πέρα από το να στοχάζονται και να περιγράφουν τον κόσμο *δρουν* μέσα σε αυτόν μέσα από τις επαναλαμβανόμενες πρακτικές, τεχνικές (τεχνολογίες και τέχνη) και δυνάμει 'πράξεις' στην καθημερινή ζωή της πόλης και του διαδικτύου, διαμορφώνοντας έτσι νέες συναρθρώσεις πολλαπλοτήτων.

Πολλαπλότητα πρακτικών, τεχνολογιών & δυνητικού

Χώρος, σώμα & επιτέλεση

Οι 'τρίτοι' και εναλλακτικοί χώροι έχουν και άλλες εκφορές στη γεωγραφική σκέψη και πρακτική οι οποίες αναφέρονται σε μία απόπειρα υπέρβασης του διύσμου μεταξύ 'υποκειμένου-αντικειμένου'. Σύμφωνα με αυτές, εκτός από το να αντιλαμβανόμαστε, κατασκευάζουμε και παράγουμε τον χώρο πάνω από όλα ζούμε μέσα σ' αυτόν. Όπως αρχικά εξήγησε ο Merleau-Ponty, βιώνουμε τον χώρο μέσα από και με το σώμα μας και, έτσι όπως περιέγραψαν η Butler και οι φεμινιστικές προσεγγίσεις της υλοποίησης, τον επιτελούμε (perform) μέσα από τις καθημερινές πρακτικές, κινήσεις και σχέσεις.

Ο Merleau-Ponty στο *The Primacy of Perception* (1964 (1962)) δίνει μία νέα οπτική αντίληψης του κόσμου που κατ' εξακολούθηση αγνοούσαν οι θεωρίες έως τότε υποστηρίζοντας ότι το πνεύμα κατοικεί μέσα στο σώμα και τον κόσμο και συγκεκριμένα είναι ένα 'ενσαρκωμένο' πνεύμα που βρίσκεται σε αμφίσημη σχέση με το σώμα και με τα πράγματα που το περιβάλλουν. Εξηγώντας περαιτέρω τις θέσεις του, θα υπογράμμιζα ότι η αντίληψη δεν εξαρτάται αποκλειστικά και μόνον από τη δραστηριότητα ενός ορθολογικά σκεπτόμενου υποκειμένου (εντός-υποκείμενο) ούτε, αντίστοιχα, αποτελεί το αποτέλεσμα της των εξωτερικών ερεθισμάτων πάνω στο σώμα (εκτός-αντικείμενο) αλλά αναδύεται μέσα από τις σχέσεις που το συγκεκριμένο υποκείμενο (σκεπτόμενο ον και σωματικό εγώ ταυτοχρόνως) συνάπτει με τον κόσμο και τα πράγματα γύρω του. Όλα αυτά αποδεικνύουν “την 'μοναδική' σχέση μεταξύ υποκειμένου, του σώματος του και του κόσμου του” (Merleau-Ponty, 1964: 4-5), τρία στοιχεία που αποτελούν τους βασικούς άξονες της φαινομενολογίας της αντίληψης του Merleau-Ponty.

Στην καρδιά αυτής της φιλοσοφίας βρίσκεται το σώμα, το οποίο θεωρείται ο βασικός υποδοχέας συσχέτισης και γνώσης για τον κόσμο -“(σ)υλλαμβάνουμε τον εξωτερικό χώρο μέσω της κατάστασης του σώματος μας” ισχυρίζεται ο ίδιος (1964: 5)- μια διαφορετική ανάγνωση στην ανά τους αιώνες βαθιά ριζωμένη φιλοσοφική άποψη που τοποθετεί τη συνείδηση και τη λογική -μέσω του ματιού- ως πηγή της αντίληψης και της γνώσης του κόσμου. Το σώμα στη θεωρία του γίνεται αντιληπτό μέσα από ένα “σύστημα δυνατών κινήσεων” το οποίο επιβεβαιώνει ότι “δεν είναι¹⁵ στον χώρο, όπως τα αντικείμενα (αλλά) κατοικεί ή στοιχειώνει το χώρο” (ό.,π.). Έτσι, “αποτελεί κάτι πολύ περισσότερο από

¹⁴ Συνέντευξη του Martin Lewis, *Metageographies, postmodernism and fallacy of unit comparability* στον Leonhardt van Efferink August 2010, http://www.exploringgeopolitics.org/Interview_Lewis_Martin_Metageographies_Postmodernism_Fallacy_Of_Unit_Comparability_Historical_Spatial_Ideological_Development_Constructs_Taxonomy_Ideas_Systems.html

¹⁵ Η έμφαση της γράφουσας.

ένα μέσο ή όργανο: είναι η έκφρασή μας μέσα στον κόσμο, η ορατή μορφή των προθέσεών μας” και “βοηθάει να διαμορφώσουμε την αντίληψή μας για τα πράγματα” (ό.,π.).

Όλα τα παραπάνω αποδεικνύουν ότι είναι δύσκολο να γίνει μια ευκρινής και οριστική διάκριση μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου, πνεύματος και σώματος (ύλης), εσωτερικού και εξωτερικού. “Το αδιαχώριστο και αδιάκριτο μεταξύ αυτών προκρίνεται από τον Merleau-Ponty” με τρόπο που αναδεικνύεται μια άλλη διάσταση του χώρου, ο ενσώματος χώρος (Γκαραγκούνης, 2013α: 146). Εν προκειμένω, ο χώρος αυτός αποτελεί “ένα σημείο συμπλησιασμού μεταξύ των δύο άκρων” (ό.,π.), όπως είδαμε πολλαπλά μέχρι τώρα στις θεωρίες για το ‘τρίτο’, κάτι που σημαίνει ότι δεν είναι ούτε αμιγώς υλικός, ούτε εξαντλητικά και αδιαπραγμάτευτα διανοητικός (ό.,π.).

Στην ίδια λογική με τους προηγούμενους κοινούς τόπους που αναδεικνύει το σώμα, βρίσκεται και η έννοια της επιτέλεσης (performance). Σύμφωνα με την Μυριβήλη μπορούμε να ονομάσουμε επιτέλεση οτιδήποτε καθιστά τα όρια μεταξύ πραγματικότητας και αναπαράστασης, μεταξύ παρουσίας και απουσίας, δυσδιάκριτα ή προβληματικά (Μυριβήλη, 2006). Όπως στην περίπτωση του σώματος έτσι και στην επιτέλεση, δύο μέχρι πρότινος εκατέρωθεν πλευρές επαναπροσδιορίζονται μέσα από μια λογική σχέσης και διάδρασης, με αποτέλεσμα να συμπεριλαμβάνονται -όχι ως αντιθετικές αλλά- από κοινού μέσα στην έννοια.

Η επιτέλεση είναι το είδος της αναπαράστασης το οποίο ενέχει την ‘πραγματικότητα’ μια και αναφέρεται στην παρουσία του ζωντανού σώματος, σχολιάζει η Μυριβήλη (2006) και μέσα από το πρίσμα “της ζωντανής παρουσίας”, επιτελέσεις/αναπαραστάσεις γίνονται κατανοητές ως κοινωνικές πρακτικές που κατασκευάζονται συνεχώς στο κάθε παρόν, ομοίως τον δημιουργούν και δυνάμει τον αλλάζουν. Σύμφωνα με όλα αυτά, η θεωρητικός υποστηρίζει ότι η κοινωνική σημασία της επιτέλεσης αναφέρεται όχι μόνο σε ζητήματα ‘ποιητικής’ (δημιουργία νοήματος) αλλά και ‘πολιτικής’ (δημιουργία εξουσίας) η οποία υλοποιείται μέσα από την ‘επιτέλεση του λόγου’. Συγκεκριμένα, όπως εξηγεί, μέσα από τη θεωρία του λόγου (discourse theory) των Laclau, Foucault και Butler καθίσταται σαφές ότι οι ‘εκφορές/αρθρώσεις λόγου’ (‘discursive utterances’) αποτελούν κοινωνικές πρακτικές που ρυθμίζουν τι είναι κανονικό και τι ανήκει στο περιθώριο, και οργανώνουν κοινωνικό-πολιτικές σχέσεις και ιεραρχίες (ό.,π.).

Η Butler προσεγγίζει με ενδιαφέρον τρόπο μια τέτοια ‘πολιτική’ έννοια της επιτέλεσης, και συγκεκριμένα της ‘επιτελεστικότητας’ (‘performativity’), με την οποία εννοεί το μέρος του λόγου που έχει την ικανότητα να παράγει αυτό που συζητάει, δηλαδή το δημιουργικό μέρος του λόγου (Butler, 1993). Η πρακτική της επαναλαμβανόμενης ή αναπαραγόμενης εκφοράς είναι πολύ σημαντική στη θεωρία της καθώς μέσα από αυτήν εγκαθιδρύεται το κοινωνικό πρότυπο και ο κοινωνικός κανόνας (Μυριβήλη, 2006). Έτσι, για την Butler (1993), είναι σημαντικοί οι τρόποι με τους οποίους λειτουργεί η εξουσία μέσα από το κοινότοπο και το καθημερινό (της γλώσσας, των ιδεών και των πρακτικών).

‘Τεχνολογίες εαυτού’ & καθημερινή πρακτική

Σύμφωνα με τα προηγούμενα γίνεται σαφής η διατύπωσή της Μυριβήλη ότι μέσα από την έννοια της επιτέλεσης “κάθε ανθρώπινη δράση αποτελεί αναπαράσταση και παρούσα ύπαρξη μαζί” (2006). Τέτοιες προσεγγίσεις της ‘δράσης’ περνούν μέσα από μία λογική μετασχηματισμού και μεταλλαγής του υλικού κόσμου. Αν μάλιστα λάβουμε υπόψη ότι ο κόσμος είναι “συνυφασμένος με ό,τι θεωρείται τέχνη” (Dewey στο ό.,π.) η τεχνική και η τέχνη δεν έχουν πάντα μία προφανή απάντηση για τη ζωή ή ένα συγκεκριμένο λόγο ύπαρξης, συνίστανται, δηλαδή, περισσότερο στην ανάδειξη της δράσης παρά του νοήματος (ό.,π.).

Ο Foucault έχει επηρεάσει εν πολλοίς τις θεωρίες της δράσης και της τεχνικής, και όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, στο πρώιμο έργο του αντιστοιχούσε τη δυνατότητα της εξουσίας κατεχοχήν με τις ‘τεχνολογίες (τεχνικές) της κυριαρχίας’, ενώ στο μεταγενέστερο η αντιστοίχιση αυτή άρχισε να περιλαμβάνει τις ‘τεχνολογίες του εαυτού’. Ο όρος αποτυπώνει τις τεχνικές, πρακτικές και δράσεις με τις οποίες οι άνθρωποι αποκτούν και χρησιμοποιούν πληροφορία για την καθημερινή ζωή και τους εαυτούς τους και αποτελεί μία πρόταση για τρόπων ζωής μέσα στο ‘αρχιπέλαγος των εγκλεισμών’ που δεν αγωνιούν απαραίτητα να αποδράσουν από αυτό αλλά να παράγουν εναλλακτικές μορφές ζωής.

Σε συμπληρωματική σχέση με την φουκωική ανάλυση της μικροφυσικής της εξουσίας βρίσκεται η προσέγγιση

ενός άλλου γάλλου θεωρητικού, του Michel de Certeau, ο οποίος στο βιβλίο του *Επινοώντας την καθημερινή Πρακτική* (*The Practice of Everyday Life*) (2010 (1990)) ανέπτυξε μία θεωρία της παραγωγικής και καταναλωτικής δραστηριότητας που είναι εγγεγραμμένη στην καθημερινή ζωή. Η θεωρία του αναδιπλώνει ότι έτσι όπως η καθημερινή ζωή επιτελείται ή αναπαράγεται μέσα από τις πρακτικές της, με επαναλαμβανόμενο και ασυνείδητο τρόπο, δεν μπορεί να προσεγγιστεί αποκλειστικά μέσα από το πρίσμα της 'λαϊκής κουλτούρας' ('popular culture') ούτε απαραίτητα από το ζήτημα των 'καθημερινών αντιστάσεων' ('everyday resistances') απέναντι στα καθεστώτα της εξουσίας. Αντίθετα, ο de Certeau επιχειρεί να σκιαγραφήσει τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα ζουν την καθημερινή ζωή τους μέσα από διάφορες πρακτικές, όπως να περιπλανώνται ασυνείδητα στους δρόμους της πόλης μέχρι και στα λογοτεχνικά κείμενα, να 'ενοικούν' ('dwell') στους και τους χώρους αυτούς¹⁶, να εκφράζονται μέσω της γλώσσας, να μαγειρεύουν κτλ.. Πιο συγκεκριμένα, στο κεφάλαιο *Περπατώντας στην Πόλη* (*Walking in the City*) εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους τα άτομα επιδιώκουν να 'δουν' και να γνωρίσουν την πόλη, η οποία ωστόσο είναι γεμάτη από αναπαραστάσεις -όπως οι χάρτες- κυβερνήσεων, εταιρειών και άλλων θεσμικών οργάνων οπότε παρουσιάζεται ως μία 'γιγάντια μάζα' (2010 : 1).

Ένα από τα κεντρικότερα σημεία του έργου του, σύμφωνα με πολλούς μελετητές του, αποτελεί η αντιπαράθεση μεταξύ της έννοιας των 'στρατηγικών' ('strategies') και των 'τακτικών' ('tactics'). Οι πρώτες αναφέρονται στις προσεκτικά σχεδιασμένα δράσεις από δομές εξουσίας -τους 'παραγωγούς' ('producers')- προκειμένου να επιτύχουν το σκοπό τους ενώ οι δεύτερες στις μικρές και βραχυπρόθεσμες δράσεις των ατόμων -'καταναλωτών' ('consumers')- οι οποίες ενώ ορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τις 'στρατηγικές' δίνουν τη δυνατότητα μετασχηματισμού στα περιβάλλοντα και συνθήκες ζωής τους. Ένα παράδειγμα που αποδεικνύει το επιχείρημα του de Certeau για τις 'τακτικές' της καθημερινής ζωής ότι δεν είναι ποτέ ολοκληρωτικά καθορισμένοι από τα σχέδια των κυβερνώντων δίνει ο Cosgrove για τον 'περιπατητή του δρόμου', ο οποίος κινούμενος με ευέλικτους τρόπους, 'κόβει δρόμο' στον στρατηγικό κάναβο σχεδίασης της πόλης (Cosgrove, 2006).

Αυτή η "πεζή ρητορική" του de Certeau, που σύμφωνα με την Αθανασίου είναι τόσο η "ρητορική των πεζών, των ανθρώπων που κινούνται στο επίπεδο του δρόμου" όσο και "η καθημερινή και ανεπιτήδευτη ρητορική", ενέχει δυνατότητες για την "αποφυγή και υπέρβαση των θεσμικών περιορισμών και της παγκόσμιας πειθαρχίας" (Αθανασίου, 2004: 59). Συγκεκριμένα, η ανάλυση του θεωρητικού για τη σφαίρα των πρακτικών της καθημερινής ζωής -ανάμεσα στις οποίες και οι τακτικές- αποκαλύπτουν τη δημιουργικότητα και επινοητικότητα των 'πεζών' ανθρώπων, την 'τέχνη του πράττειν' ('art of doing') μέσα στην πληθώρα των προϊόντων που τους επιβάλλονται προκειμένου να απελευθερωθούν από τις καταπιεστικές πλευρές της μοντέρνας κοινωνίας, συνθέτοντας έτσι μία δημιουργική αντίσταση ή με τα λόγια του ίδιου "το δίκτυο μιας 'αντιπειθαρχίας'" (de Certeau, 2010: xv).

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό στοιχείο που διαμορφώνει τις τακτικές και είναι σημαντικό να αναφέρουμε εδώ είναι η σχέση τους με το χρόνο και συγκεκριμένα "η συνάφεια που δανείζουν στον χρόνο". Σύμφωνα με τον de Certeau, η 'συνάφεια' αυτή αναφέρεται "στις συνθήκες όπου το ακριβές στιγμιότυπο μιας παρέμβασης μετασχηματίζεται σε μία πλεονεκτική κατάσταση" οι οποίες έχουν να κάνουν με το ακαριαίο των κινήσεων που αλλάζει την οργάνωση του χώρου, τις σχέσεις μεταξύ διαδοχικών στιγμών σε μία δράση, τις δυνατές διασταυρώσεις της διάρκειας και των ετερογενών ρυθμών, κτλ. (de Certeau, 2010).

Οι επαναλαμβανόμενες και αναπαραγόμενες επιτελέσεις και πρακτικές της καθημερινής ζωής των ανθρώπων σε μεγάλο βαθμό σήμερα διαμορφώνονται σε διαδικτυακούς, κυβερνητικούς και δυνητικούς χώρους.

Κυβερνοχώρος & δυνητική πραγματικότητα

Η ψηφιακή τεχνολογία του 20ου αιώνα και η είσοδος της σε όλες σχεδόν τις εκφάνσεις της καθημερινής ζωής του σύγχρονου ανθρώπου έχει εισάγει πολλαπλές καινοτομίες αλλά και προβληματισμούς και μεταξύ αυτών στη γεωγραφική και χαρτογραφική θεωρία και πρακτική. Αρχικά, όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο δίνει τη δυνατότητα για να γίνει επικτή η πιο πιστή αναπαράσταση του κόσμου. Το γεγονός, δηλαδή, ότι ο γεωγραφικός χώρος

¹⁶ Η έμφαση της γράφουσας.

μπορεί να γίνει τρισδιάστατο μοντέλο και ο χάρτης δυνητικά ζωντανό αντικείμενο δίνει σημαντικές προοπτικές σε μία νέου τύπου κατανόηση και βίωση του χώρου/κόσμου και της πραγματικότητας.

Πλέον, “μπορεί κάποιος να βιώσει εικονικά το χώρο του ενδιαφέροντός του” (Σιδηρόπουλος, 2007: 94) είτε μέσα από την οθόνη της τηλεόρασης, του υπολογιστή ή του smartphone και μία τέτοια εμπειρία σε συνδυασμό με την ‘ζωντανή’ (on line) δικτυακή σύνδεση δίνουν τη δυνατότητα για μία “ψηφιακά διαμεσολαβημένη ‘οπτική εμπειρία” (Αθανασίου, 2004: 57)¹⁷. Ένα ιδιαίτερα κρίσιμο στοιχείο στην ανάδυση του νέου διαδικτυακού χώρου ή κυβερνοχώρου αφορά στη δυνατότητα δημιουργίας και εμπειρίας νέων συνδέσεων και σχέσεων, το οποίο σε συνδυασμό με την διαμεσολάβηση της εμπειρίας συνιστά τη ‘δυναμική πραγματικότητα’ (‘virtual reality’), η οποία ολοένα και επαναδιαπραγματεύει τα όρια της με την ‘πραγματικότητα’.

Αρχικά, ο όρος του ‘κυβερνοχώρου’ (cyberspace)¹⁸ εμφανίστηκε για πρώτη φορά στο μυθιστόρημα του συγγραφέα επιστημονικής φαντασίας William Gibson με τίτλο *Νευρομάντης* (*Neuromancer*), στον οποίο αποδίδει “(μ)ία συναινετική παραίσθηση που βιώνεται καθημερινά από δισεκατομμύρια νομιμοποιημένους χειριστές (...). Μία γραφική αναπαράσταση δεδομένων που αντλούνται από τις βάσεις του κάθε υπολογιστή στο ανθρώπινο σύστημα. Αδιανόητη πολυπλοκότητα” (1984: 51). Από τότε χρησιμοποιείται ευρέως προκειμένου να περιγράψει δίκτυα που σχηματίζονται από συνδεδεμένους υπολογιστές (online computer networks)¹⁹ ωστόσο, σύμφωνα με τον Crampton, αποτελεί έναν όρο “πολύ πιο νεφελώδη” από τον αντίστοιχο του δικτύου (web) (Crampton, 2010: 133).

Ο αντίστοιχος της ‘δυναμικής πραγματικότητας’ ξεκίνησε από τον τυπωμένο κόσμο (λογοτεχνία επιστημονικής φαντασίας κτλ.) και, στη συνέχεια, εξελίχθηκε με το ραδιόφωνο, την τηλεόραση, τον κινηματογράφο²⁰ για να κατακλύσει σήμερα τα διαδικτυακά παιχνίδια. Σύμφωνα με την Αθανασίου, αν ο κινηματογράφος αποτέλεσε την τεχνολογία-κλειδί για την νεωτερικότητα στη βάση των απόψεων του Benjamin τότε το διαδίκτυο, τα ψηφιακά μέσα και οι σχετικές με αυτά πολιτισμικές πρακτικές αποτελούν την τεχνολογία-κλειδί της υπερ-νεωτερικότητας (hyper-modernity) (Αθανασίου, 2004: 59).

Η εμβάθυνση στους κυβερνοχώρους, τους χώρους της δυναμικής πραγματικότητας (VR spaces) -ή τους δυνητικούς χώρους (virtual spaces) (Pickles, 2004: 146)- διευρύνει την κατανόηση και βίωση του χώρου/κόσμου και της πραγματικότητας με αξιοσημείωτους νέους τρόπους, ορισμένοι από τους οποίους φιλοσοφικοί που αφορούν στη σχέση χώρου/πραγματικότητας και αναπαράστασης και άλλοι θεωρητικοί και πρακτικοί που έχουν να κάνουν με τις κοινωνικές, πολιτισμικές και πολιτικές πτυχές τους. Διάφοροι θεωρητικοί τόσο της γεωγραφίας και χαρτογραφίας όσο και λοιπών επιστημών έχουν εστιάσει σε ζητήματα που άπτονται μιας μεγάλης γκάμας θεματολογιών, όπως i. η καθημερινή ζωή, οι χρήσεις και οι διαδράσεις στο διαδίκτυο, ii. οι γεωγραφίες που δημιουργούνται σε σχέση με την πρόσβαση, τον ιδιωτικό και δημόσιο χώρο του διαδικτύου, iii. ο νέος πολιτικός ρόλος του κυβερνοχώρου, iv. οι νέες υποκειμενικότητες και ενσωματώσεις που δημιουργούνται σ’ αυτόν, v. οι διάφορες εννοιολογήσεις της χωρικότητας του, δηλαδή η σχέση μεταξύ πραγματικού και φανταστικού/δυναμικού κτλ. (Hargaway, 1991, Baudrillard, 1994, Virilio, 1994, Escobar, 1994, Taylor, 1997, Fisher, 2001, Cheesman et al., 2001, Crampton, 2003, Pickles, 2004, Αθανασίου, 2004, Μιχαηλίδου, 2004 κα.).

Αυτό που ενδιαφέρει να ανιχνευθεί τόσο στο παρόν κεφάλαιο όσο και στα επόμενα είναι αυτές οι προοπτικές και οι υπαινιγμοί των χώρων της δυναμικής πραγματικότητας όχι μόνο ως επιτέλεση τους “μέσω γεωγραφικών και χαρτογραφικών μεταφορών” (Αθανασίου, 2004: 61) αλλά μέσα από συναρθρώσεις πρακτικών και πολιτικών με τη γεωγραφία και χαρτογραφία. Πιο συγκεκριμένα, παρακάτω θα διερευνήσω τις “ευμενείς εννοιολογήσεις του

¹⁷ Αντίστοιχα οι Cheesman et al. την περιγράφουν ως μία “υπολογιστικά μεσολαβημένη επικοινωνία” (computer mediated communication) (στο Fisher, 2001: 348/361).

¹⁸ Ο όρος μαζί με τους παρόμοιους με το πρόθεμα ‘cyber’, έχει αναφορά στην ‘κυβερνητική’ (‘cybernetics’) που εισήγαγε ο Norbert Wiener παραπέμποντας στο ελληνικό ‘κυβερνήτης’ (πιλότος).

¹⁹ wikipedia, 20/8/2015

²⁰ Μία σειρά από κινηματογραφικές ταινίες και σειρές ‘επιστημονικής φαντασίας’ της δεκαετίας του ‘80 πραγματεύονταν ζητήματα ‘δυναμικής πραγματικότητας’. Συγκεκριμένα, το επεισόδιο της σειράς *The Doctor Who με τίτλο The Deadly Assassin* του 1976 εισήγαγε μία υπολογιστικά-κατασκευασμένη πραγματικότητα που ομοίαζε με όνειρο (a dream-like computer-generated reality), γνωστή και ως Matrix. Το 1999, η ταινία *The Matrix* και οι δύο συνέχειες του εξερεύνησαν την δυνατότητα ότι ο κόσμος είναι μία ευρεία Δυναμική Πραγματικότητα (a vast Virtual Reality) ή Όγια την ακρίβεια- μία προσομοίωση της πραγματικότητας (simulated reality) που δημιουργείται από μηχανές τεχνητής νοημοσύνης (artificially intelligent machines). Άλλες χαρακτηριστικές ταινίες δυναμικής και δυστοπικής πραγματικότητας είναι το *Brasil*, *Blade runner*, *Avatar* (2009), *Antenna*, *Snowpiercer*, *Zero Theroem* κτλ.

κυβερνοχώρου” (ό.,π.) που χαρτογραφούν τις θετικά νοούμενες δυνατότητες του, αφήνοντας τις δυστοπικές προσεγγίσεις για τους προβληματισμούς του έκτου κεφαλαίου.

Χωρικότητα της δυνητικής πραγματικότητας & γεωγραφίες του κυβερνοχώρου

“Ένας νέος χωρικός λόγος μαζί με τις γεωγραφίες του γεννιέται”, σχολιάζει ο Berger (στο Pickles, 2004: 146) και αυτές αφορούν “τη συγχρονικότητα και την έκταση των γεγονότων και των δυνατοτήτων”. Ομολογούμενως, στους χώρους της δυνητικής πραγματικότητας οι (μετα)κινήσεις είναι άμεσες και ακαριαίες, οι παρουσίες πολλαπλές, οι αποστάσεις δεν έχουν νόημα και ο χρόνος διαστέλλεται, συστέλλεται και δεν έχει ακολουθία. Το παντού μπλέκεται με το πουθενά, και το ποτέ με το πάντα.

Προκειμένου να εξηγήσω ξεκινώ με το χαρακτηριστικό ότι οι δυνητικοί χώροι δεν ομοιάζουν με κάποιον 'φυσικό', παραδοσιακό ή γνώριμο γεωγραφικό χώρο. Έχοντας ξεφύγει από τις ευκλείδειες και καρτεσιανές συντεταγμένες και εννοιολογήσεις δεν αποτελούν απόλυτους, σταθερούς και συγκεκριμένους χώρους, για παράδειγμα τα αντικείμενα σ' αυτούς δεν υπόκεινται σε νόμους της φυσικής και δεν έχουν βάρος ή μάζα. Μπορούν να εξερευνηθούν -όχι μόνο με το μάτι και τη λογική- αλλά και με μεταφορικούς τρόπους εμπειρίας και αισθήσεων. Η Αθανασίου σχολιάζει ανάλογα ότι “(η) 'παρουσία' του υλικού σώματος καθίσταται μη απαραίτητη ενώ την ίδια στιγμή η πρωτοκαθεδρία του ανθρώπινου ματιού κλονίζεται” (Αθανασίου, 2004: 57).

Οι Cheesman et al. διαφοροποιούν μεταξύ μεταφορικών και δυνητικών χώρων διατυπώνοντας ότι ενώ “οι μεταφορικοί και φανταστικοί χώροι δεν είναι κάτι καινούργιο, οι χώροι της δυνητικής πραγματικότητας είναι ποιοτικά διαφορετικοί καθώς ενεργοποιούν (χωρική) συμπεριφορά 'γεωγραφικού στυλ' ('geographic-style' (spatial) bahaviour)” (στο Fisher, 2001: 295). Από αυτά που περιγράφουν αντιλαμβανόμαστε ότι οι δυνητικοί χώροι διαθέτουν μία χωρικότητα (spatiality) ενδεχόμενα ανάλογη του γεωγραφικού χώρου το οποίο σημαίνει ότι από τη μία είναι κοινωνικά παραγόμενοι και από την άλλη λειτουργούν με διαφοροποιημένους τρόπους από 'προσομοιωτικούς' (Baudrillard, 1994) 'συμβιωτικούς' (symbiotic) (Virilio στο Wilson, 1994) και 'παράλληλους (μη συσχετιζόμενους)' (parallel (non-related)) (Gibson, 1987).

Ορισμένες προσεγγίσεις για τον κυβερνοχώρο απχούν μέχρι και την αποδέσμευση του από οποιοδήποτε τύπου χωρικότητα' χαρακτηριστικά ο Gibson ισχυρίστηκε ότι ο κυβερνοχώρος αποτελεί έναν 'μη-τόπο' ('non-place') (1987). Ενημερωτικό φυλλάδιο του project *Non-Places* που περιλάμβανε εκθέσεις καλλιτεχνών, δημόσιες και κλειστές συζητήσεις στη Ρωσία (2005), Σουηδία (2006) και Σερβία (2007).

Το χαρακτηριστικό της κοινωνικής αναπαραγωγής είναι κάτι στο οποίο εστιάζουν και πολλοί άλλοι θεωρητικοί της γεωγραφίας και χαρτογραφίας υποστηρίζοντας ότι ο κυβερνοχώρος δεν είναι αντικειμενικός και ουδέτερος αλλά προϊόν των κατασκευαστών, δημιουργών και χρηστών του και ακόμα περισσότερο των σχέσεων μεταξύ αυτών (Harley, 1989, Woods, 1993, Pickles, 1995 και 2004, Crampton, 2003). Ο Pickles πιο συγκεκριμένα αναφερόμενος στην ψηφιακότητα και τις αναπαραστατικές τεχνολογίες υποστηρίζει ότι παράγουν νέες πρακτικές και μαζί με αυτές νέες κοινωνικές σχέσεις και πολιτιστικά φαντασιακά (Pickles, 2004, 146). Επίσης, ο Crampton (2003) σχολιάζει ότι ο κυβερνοχώρος έχει μετατραπεί στο νέο μέσο που διαμορφώνει νέες υποκειμενικότητες και νέες κοινωνικές σχέσεις αναπόσπαστες από συστήματα κυριαρχίας.

Νέες μεσολαβήσεις, δηλαδή, των εαυτών και των άλλων συστήνονται μέσα από δυνητικές κοινότητες διαλόγου και χώρους κοινωνικής διάδρασης. Οι κοινότητες αυτές, σύμφωνα και με την Αθανασίου, συντίθενται από ομάδες ανθρώπων που συνδέονται μεταξύ τους μέσω της συμμετοχής τους σε ηλεκτρονικά και ψηφιακά δίκτυα επικοινωνίας (Internet, world wide web, λίστες ηλεκτρονική αλληλογραφίας και chat rooms ('εικονικά στέκια')), χαρακτηριστικά που κάνουν τις νέες ομαδοποιήσεις νοητές ως “φαντασιακές κοινότητες' του Anderson (1983), όπου το ρόλο του

συνεκτικού ιστού δεν τον διαδραματίζει ο 'έντυπος' αλλά ο "κυβερνητικός καπιταλισμός" (Αθανασίου, 2004: 62). Στη συνέχεια, υπογραμμίζει ότι οι οργανώσεις, τα δίκτυα και τα κινήματα που οργανώνονται στον κυβερνοχώρο δεν ορίζονται αποκλειστικά σε σχέση με το έθνος κράτος αλλά είναι πολύμορφα, ρευστά και εφήμερα, λειτουργώντας έτσι ως "μεταεθνικά κοινωνικά μορφώματα" του Appadurai (ό.,π.)²¹.

Εν ολίγοις, ο κυβερνοχώρος "δημιουργεί μία νέα αίσθηση του χώρου που έχει σημασία για τους ανθρώπους" (Cheesman et al. στο Fisher, 2001: 295) και η οποία δεν προέρχεται μέσα από αμιγώς γεωγραφικούς τόπους, παρουσίες και εγγύτητες αλλά από "μεθοριακούς και μεταίχμιακούς χώρους" συνάφειας και συγγένειας (Αθανασίου, 2004: 62), οι οποίοι 'γίνονται ζωντανοί' και 'εν-σωματώνονται' με νέους τρόπους.

Νέες ενσωματώσεις & υβριδικός χώρος

Οι νέες υποκειμενικότητες και ενσωματώσεις (embodiments) της πρόσφατης τεχνολογίας και του κυβερνοχώρου, όπως έχουν αναδειχθεί από τις πρόσφατες φεμινιστικές προσεγγίσεις, αποτελούν μία απελευθέρωση από τις παραδοσιακές έννοιες του 'φύλου' και τα παρελκόμενα στερεότυπα του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτών αποτελεί ο όρος του 'κυβερνητικού οργανισμού' (CYbernetic ORGanism, cyborg)²², ο οποίος εμφανίστηκε και έγινε γνωστός στην φαντασιακή-λογοτεχνία²³.

Η Haraway, ακολουθώντας την παράδοση της φεμινιστικής σκέψης, αντλεί από τον όρο προκειμένου να περιγράψει μία σύζευξη μεταξύ οργανισμού και μηχανής, αποδεικνύοντας μ' αυτόν τον τρόπο τους αδιάρρηκτους δεσμούς του ανθρώπου με την τεχνολογία (Μιχαηλίδου, 2004)²⁴. Το βιβλίο της *A cyborg manifesto: Science, technology, and socialist-feminism in the late twentieth century*, αναζητά τρόπους επαναπροσέγγισης και επανα-βίωσης των 'φυσικών' σωμάτων, οι οποίοι, σύμφωνα με την Μιχαηλίδου, μετασχηματίζουν τις σχέσεις εξουσίας μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου, εαυτού και άλλου, και υπερβαίνουν τις ιεραρχικές δίπολες αντιθέσεις του Διαφωτισμού και της νεωτερικότητας (Μιχαηλίδου, 2004).

Η έννοια του κυβερνητικού οργανισμού (cyborg) λειτουργεί ως μεταφορά του εδάφους/σώματος σε έναν χώρο υβριδικό. Η 'υβριδικότητα' (hybridity) στις πολιτισμικές σπουδές, σύμφωνα με την φεμινίστρια χαρτογράφο Kwan, αναφέρεται στη ρευστή και επιτελεστική υποκειμενικότητα που αντιστέκεται στην αυστηρότητα οποιασδήποτε σταθερής και στατικής κατηγορίας ταυτότητας, όπως το φύλο, η φυλή και η εθνικότητα (2008: 758). Έτσι και ο υβριδικός χώρος, που αντιστοιχεί στον κυβερνοχώρο, είναι εκεί όπου μπλέκονται άνθρωποι και cyborgs, οργανισμοί και μηχανές, φυσικό και τεχνητό, κοινωνικό και τεχνολογικό, πραγματικό και φανταστικό και τοπικό και παγκόσμιο²⁵.

Αυτές οι προσεγγίσεις δίνουν την δυνατότητα "για ρηξικέλευθες αρθρώσεις ανάμεσα στον άνθρωπο, τη φύση και τη μηχανή" και δημιουργικές κοινωνικές και πολιτικές συνθέσεις στη βάση ότι "το οργανικό, (...) δεν αντιτίθεται απαραίτητα στο τεχνολογικό" (Αθανασίου, 2004: 66). Οι απόψεις αυτές συνεισφέρουν στις πιο πρόσφατες θεωρήσεις του 'μετα-ανθρωπισμού' και των πολύπλοκων μορφών 'μετα-οργανικής' μορφής ζωής (meta-organic lifeforms) (De Landa, 2012) που θα μελετήσουμε στο έβδομο κεφάλαιο.

'Υπερ-πραγματικότητα', 'συμβίωση' & 'δυναμικό'

Η νέα πραγματικότητα του κυβερνοχώρου δεν λειτουργεί μόνο σύμφωνα με αυτό που διαβάζουμε στον Pickles ότι "ό,τι βρίσκεται εκεί έξω μπορεί να βρεθεί εδώ μέσα" (2004: 146) αλλά και ως μία πραγματικότητα πέρα από αυτά που

²¹ Και με τον ίδιο τρόπο ο κυβερνοχώρος λειτουργεί ως ένας "μεταμοντέρνος υπερχώρος" του Jameson (1984), όπου αμφισβητείται η χαρτογράφηση των κουλτούρων σε τόπους και λαούς (ό.,π.).

²² Η ελληνική μετάφραση του όρου που έχει επικρατήσει είναι το 'κυβόργιο' ωστόσο στο παρόν θα χρησιμοποιώ τον αγγλικό όρο.

²³ Συγκεκριμένα, οι Clynes και Kline (1960) τον πρωτοαναφέρουν στο έργο τους *Cyborgs and Space in Astronautics* και στη συνέχεια ο Halacy (1965) στο *Cyborg: Evolution of the New Superman* με αυτόν πρότεινε ένα 'νέο όριο' ('new frontier') που αποτελεί όχι μόνο έναν χώρο αλλά μία σχέση μεταξύ 'εσωτερικού' και 'εξωτερικού χώρου' ('inner' and 'outer space') (wikipedia, 23/10/2015).

²⁴ Συγκεκριμένα, η Haraway διατυπώνει ότι διατυπώνει ότι προωθεί "μία θεώρηση του cyborg ως ένα μύθο που χαρτογραφεί την κοινωνική και σωματική μας πραγματικότητα και σαν ένα ευφάνταστο απόθεμα που προτείνει κάποιες πολύ γόνιμες συζεύξεις" (Haraway, 1991: 150).

²⁵ Σύμφωνα με την Αθανασίου το διαδίκτυο υποδηλώνει την υβριδιοποίηση και τη διαπραγμάτευση πολιτισμικών διαδικασιών ανάμεσα στο τοπικό και το παγκόσμιο, επαναδιατυπώνοντας έτσι το αντίστοιχο σχόλιο του Fisher για τον κινηματογράφο, (Αθανασίου, 2004: 59).

βρίσκονται 'εκεί έξω', δηλαδή ως μία 'υπερ-πραγματικότητα'. Τον όρο έχει εισάγει ο Baudrillard στο βιβλίο του *Simulacra and Simulation* (1994) για να περιγράψει προσομοιώσεις του μετανεωτερικού κόσμου -έτσι όπως κωδικοποιούνται στα ηλεκτρονικά σήματα- οι οποίες δεν αποτελούν απλά αναπαραστάσεις του κόσμου αλλά "μοντέλα ενός πραγματικού χωρίς προέλευση ή μία πραγματικότητα, ενός 'υπερ-πραγματικού' (*A hyperreal*)" (1994: 1).

Οι προσεγγίσεις του Baudrillard για την προσομοίωση αναδεικνύουν πτυχές όπου η αναπαράσταση γίνεται η πραγματικότητα και αυτή η "μποντριγιαντική αναστροφή" ("Baudrillardian reversal") σύμφωνα με τον Ewalt (2010: 7) είναι περισσότερο από οπουδήποτε εμφανής σήμερα στις εξαιρετικά πιστές και ρεαλιστικές προσομοιώσεις 'μετακινήσεων' των γεωγραφικών και χαρτογραφικών κυβερνητικών μέσων, όπως για παράδειγμα του Google Earth που θα δούμε στην πορεία του κεφαλαίου. Πάνω στη σχέση μεταξύ πραγματικού και φανταστικού προβληματίστηκε και ο Virilio, αντλώντας από τις ιδέες του Baudrillard για την προσομοίωση ή υποκατάσταση της πραγματικότητας, καταλήγοντας ωστόσο ότι τελικά "(...) υπάρχουν δύο πραγματικότητες: η παρούσα και η δυνητική" (Virilio στο Wilson, 1994). Οι προσεγγίσεις του απομακρύνονται από τη θεώρηση προσομοίωσης προς μία αντίστοιχη 'συμβίωσης' μεταξύ δύο διαφορετικών κόσμων.

Ομοίως, οι προσεγγίσεις του Deleuze για το δυνητικό (virtual) το αντιλαμβάνονται όχι αντιδιαμετρικά με το πραγματικό αλλά ως ένα ενδεχόμενο του και συγκεκριμένα ως ένα 'μη ενεργό' πραγματικό. Στο *A Thousand Plateaus* διατυπώνουν ότι: "(τ)ο 'δυνατό' και το 'δυνητικό' δεν είναι σε αντίθεση με το 'πραγματικό': αντίθετα, η πραγματικότητα του δημιουργικού, ή η σε-συνεχή-τοποθέτηση/συνεχής μεταβλητότητα των μεταβλητών, είναι σε αντίθεση μόνο με τον καθεαυτό προσδιορισμό των μόνιμων/σταθερών σχέσεων τους"²⁶ (1987, 99). Το δυνητικό γενικότερα στο έργο του καθορίζει την σχέση μεταξύ δυνατότητας/ενδεχομενικότητας και πραγματικότητας σε πολύπλοκα συστήματα και αφηρημένες μηχανές. Προκειμένου να αναπτύξει το σκεπτικό του τέτοιους χώρους δυνατοτήτων ο Deleuze χρησιμοποιεί την τοπολογική σκέψη απορρίπτοντας το παραδοσιακό σύστημα των καρτεσιανών συντεταγμένων και ανοίγοντας έτσι το δρόμο για την εισαγωγή του διαφορικού λογισμού και των πιθανοτήτων στη φιλοσοφία.

Υπό αυτές τις προσεγγίσεις του δυνητικού, ο κυβερνοχώρος παρουσιάζεται σαν ένα νέο είδος συνόρου "που ολοένα μετακινείται -αφού δεν δεσμεύεται από τα όρια του πεδίου της αναπαράστασης- έτσι που τελικά εξαφανίζεται ή παύει να έχει νόημα ως τέτοιο, για να προσιδιάζει τελικά περισσότερο σε ένα ανοικτό δικτυακό πεδίο απεριόριστα προεκτεινόμενων οριζόντων και δυνατοτήτων" (Αθανασίου, 2004: 61). Μέσα σε έναν τέτοιο "προκλητικά αχανή και άμορφο" (ό.,π.: 59) κυβερνοχώρο, οι χρήστες του διαδικτύου συνεχίζουν να επιδίδονται σε "μεταφορές κίνησης, εξερεύνησης, ταξιδιού, περιπλάνησης: δικτυακοί τόποι, ηλεκτρονικές διευθύνσεις, ψηφιακά περιβάλλοντα κτλ." (ό.,π.). Ανάμεσα στις δυνητικές μεταφορές που χρησιμοποιούνται είναι και το 'σερφάρισμα' το οποίο ο Deleuze προτείνει ως το νέο όχημα μεταφοράς -όχι μόνο για τους χρήστες του (δια)δικτύου αλλά- γενικότερα για τον σύγχρονο άνθρωπο. Σύμφωνα με τον ίδιο, σε αντίθεση με τον πειθαρχημένο άνθρωπο που ήταν ένας συνεχής παραγωγός ενέργειας σήμερα αυτός είναι κυματοειδής, σε τροχιά και σε συνεχή σύνδεση. Έτσι, οι σύγχρονοι 'σέρφερς' θα πρέπει, κατά τον ίδιο, να κρατιούνται επιδέξια και να γλιστρούν ανάμεσά στα κύματα (δηλαδή στη μεταϊστορική, κυματοειδή, ρευστή δομή του πραγματικού), τα οποία χαρακτηρίζουν την, όπως ισχυρίστηκε και ο Foucault, ντελεζιανή εποχή μας²⁷.

Επιχειρώντας να συνοψίσω αυτές τις 'ευμενείς' προσεγγίσεις της δυνητικής πραγματικότητας και του κυβερνοχώρου αρχικά θα έλεγα ότι προκαλούν τις παραδοσιακές εννοιολογήσεις του χώρου και του τόπου και διαρρηγνύουν τα όρια μεταξύ πραγματικού και φανταστικού, εισάγοντας την έννοια του δυνητικού ενδιάμεσα. Με άλλα λόγια, αποδεικνύουν ότι ένα μεγάλο μέρος από αυτό που συνήθως εννοούμε 'πραγματικότητα' αποτελεί έναν δυνητικό χώρο/κόσμο που προκύπτει από τις καινοτόμες τεχνο-επιστήμες και μέσα, καθώς και από τους νέους συσχετισμούς και εμπειρίες που διαμορφώνονται διαδικτυακά/κυβερνητικά.

²⁶ "Potential" and "virtual" are not at all in opposition to "real"; on the contrary, the reality of the creative, or the placing-in-continuous variation of variables, is in opposition only to the actual determination of their constant relations."

²⁷ 'Ισως μια μέρα ο αιώνας να είναι ντελεζιανός, Φουκώ, Διονύσης Καββαθάς, <http://www.tovima.gr/books-ideas/article/?aid=176041>

Επιστημολογικά & γεωγραφικά

Στα προηγούμενα κεφάλαια χαρτογραφήσαμε τρόπους με τους οποίους ο επιστημονικός λόγος έχει λειτουργήσει μέσα από παραδείγματα διαχωρισμών, περιφράξεων και κατηγοριοποιήσεων καθώς και αποκλεισμού και αποσιώπησης οτιδήποτε θεωρείται 'παρά-λόγο', δηλαδή διαφοροποιημένης λογικής. Παρά την επικράτηση αυτών των διαχωρισμών και περιφράξεων, από τη δεκαετία του '60 και έκτοτε έλαβε χώρα ένα σημαντικό επιστημολογικό ρεύμα στην κατεύθυνση της εύρεσης συνδέσεων και κοινών τόπων ως απόρροια μίας ευρύτερης κριτικής ανάγκης της εποχής για την επαναθεώρηση των φιλοσοφικών και εννοιολογικών δυαδικοτήτων και δυϊσμών αλλά και της διαλεκτικής κριτικής που τα διαδέχτηκε.

Οι προσεγγίσεις της *τριμερούς διαλεκτικής του χώρου* του Lefebvre (1991, 1974), της *τριαλεκτικής ή του τρίτου χώρου* του Soja (1996, 1989) και οι *ετεροτοπίες* του Foucault αποτελούν την έκφραση μίας ευρύτερης χωρικής στροφής στις κοινωνικές και πολιτισμικές επιστήμες του '80 και '90 και την αφετηρία για μετανεωτερικές αντιλήψεις περί χώρου.

Κοινωνικές & πολιτισμικές μετανεωτερικές θεωρίες

Μία λογική των θεωριών αυτών ήταν η δημιουργία ενός τρίτου πόλου που υπερβαίνει τον κύκλο, δημιουργώντας ένα άνοιγμα, μια κίνηση για 'έξοδο' μέσα από την οποία η φαντασία συναντά το πραγματικό και οι αναπαραστάσεις του χώρου τις πρακτικές και τις τεχνικές του (τεχνολογία και τέχνη).

Τρίτος δρόμος & Θεωρία της Δομοποίησης

Στις κοινωνικές θεωρίες, εντός της λογικής της δημιουργίας και χρήσης 'τρίτων όρων' αποτέλεσε και η εννοιολόγηση του *Τρίτου Δρόμου (The Third Way)* του Giddens (1998), η οποία παρέχει το πλαίσιο για ένα "ριζοσπαστικό κέντρο" ("radical centre") του οποίου ο συνολικός στόχος είναι "να βοηθήσει τους πολίτες να διαμορφώσουν τον δρόμο τους μέσα από τις σημαντικές επαναστάσεις των καιρών μας: παγκοσμιοποίηση, μεταμορφώσεις στην προσωπική ζωή και τη σχέση μας με τη φύση". Στον όρο αυτόν εντοπίζει τη διαφορά ανάμεσα σε έναν χωρίς νόημα ουτοπισμό (pointless utopianism) και έναν χρήσιμο ουτοπικό ρεαλισμό (useful utopian realism), εννοώντας με το 'ουτοπικό' κάτι νέο και ιδιαίτερο (extraordinary) και με το 'ρεαλιστικό' ότι η ιδέα αυτή έχει τις ρίζες της στις υπάρχουσες κοινωνικές διαδικασίες. Το αποτέλεσμα είναι να προσεγγίζει τον Τρίτο Δρόμο οραματιζόμενος "εναλλακτικά μέλλοντα των οποίων η αναπαραγωγή μπορεί να τα βοηθήσει να πραγματοποιηθούν" (ό.,π.).

Μέρος της ευρύτερης φιλοσοφίας των συνδέσεων και η *Θεωρία της Δομοποίησης (Structuration Theory)* (2001) του ίδιου, από τους χαρακτηριστικότερους σταθμούς της κοινωνικής θεωρίας που επιδιώκει να συνδέσει τον ανθρώπινο παράγοντα (human agency) και τη δράση του με τη δομή (structure)²⁸. Η θεωρία αυτή πέραν την σύνδεσης δομής και δράσης, δίνει επίσης ιδιαίτερη έμφαση στο χώρο καθώς τον επανεισάγει στην κοινωνική θεωρία μετά από την πρότερη νεωτερική του υποταγή στο χρόνο -εξ' ου και ο όρος της 'χωρικής στροφής' (spatial turn). Ένα ακόμα ζήτημα που απασχόλησε τον Giddens στη συγκεκριμένη θεωρία, σε αντιστοιχία με τους Lefebvre, Deleuze και de Certeau που έχουμε δει μέχρι τώρα, είναι και η σχέση μεταξύ χώρου και χρόνου. Σύμφωνα με τον ίδιο (2001), η σχέση μεταξύ των δύο εννοιών σε συνδυασμό με τη δημιουργία νέων χωροχρονικών κοινωνικών δομών και μορφών κοινωνικής ζωής είναι τα στοιχεία που διακρίνουν την ύστερη νεωτερικότητα²⁹ από τη νεωτερικότητα.

Μεταμοντερνισμός & αποδόμηση

Μία άλλη λογική υπέρβασης των δομών και αγκυλώσεων των παραδόσεων του μοντερνισμού, του δομισμού και

²⁸ Με τη Θεωρία της δομοποίησης, ο Giddens εντοπίζει σχέση και αλληλεπίδραση μεταξύ δομής και κοινωνικής δράσης, χωρίς όμως να δίνει προτεραιότητα στο ένα ή το άλλο. Υποστηρίζει ότι τα άτομα διαμορφώνουν δράση μέσα από τους κοινωνικούς σχηματισμούς, τις δομές και την ίδια στιγμή, η δράση τους τις καθορίζει. Προσθέτει επίσης ότι η αμφίδρομη αυτή σχέση δεν είναι απόλυτα εξαρτώμενη, δηλαδή "η ανθρώπινη δράση δεν καθορίζεται *απολύτως* από την κοινωνική δομή" (Giddens, 2001).

²⁹ Σύμφωνα με τον Giddens, δεν υπάρχουν στεγανά ανάμεσα στις δύο περιόδους και γι αυτό χρησιμοποιεί τον όρο ύστερη νεωτερικότητα. Παρ' όλα αυτά, και για λόγους που θα περιγράψω στη συνέχεια, στο κείμενό μου χρησιμοποιώ τον όρο μετανεωτερικότητα.

του μαρξισμού είναι αυτή που χαρακτηρίζεται από το πρόθεμα 'μετά-' μπροστά από όλους αυτούς του '-ισμού'³⁰. Χαρακτηριστικός και αναμφίβολα πολυσυζητημένος είναι ο μεταμοντερνισμός, ένα ρεύμα σκέψης που έχει επηρεάσει σημαντικά τις κοινωνικές επιστήμες, προκαλώντας θεωρητικές συζητήσεις και διαμάχες οι οποίες συνεχίζονται μέχρι και σήμερα. Ο προσδιορισμός του είναι εξαιρετικά δύσκολος καθώς είτε χρησιμοποιείται για να εκφράσει διαφορετικές έννοιες, αντιλήψεις και πράγματα ή συναντάται "σε αρκετά διαφορετικούς μεταξύ τους τομείς της ανθρώπινης πνευματικής δραστηριότητας όπως είναι η φιλοσοφία, η αρχιτεκτονική, η λογοτεχνική κριτική, οι κοινωνικές επιστήμες κτλ" (Hall et al. στο Τερκενλή, 2007: 139). Στην Τερκενλή διαβάζουμε ότι αναδύθηκε αρχικά, τη δεκαετία του '20, ως πρωτοπόρα έκφραση τέχνης "για να αμφισβητήσει το ρεαλισμό του 19ου αιώνα και να 'σοκάρει' την αισθητική των αστών με τις πειραματικές και πρωτοποριακές τεχνικές" (ό.,π.). Σύμφωνα και με αυτά που περιγράφει ο Dear στο βιβλίο του *Postmodern Human Geography: an assessment*, ο μεταμοντερνισμός εντοπίζεται σε διάφορα επίπεδα: (i) ως ρυθμός (style) στην τέχνη, την αρχιτεκτονική, τον κινηματογράφο κτλ, (ii) ως εποχή (epoch) δημιουργώντας ρήξη με το παρελθόν και αναδιαρθρώνοντας το χώρο και (iii) ως μέθοδος (method) με νέα οπτική για την επιστημονική δραστηριότητα που βασίζεται στην αποδόμηση (1994: 2-13).

Η έννοια της *αποδόμησης*, ως αναστοχαστική μέθοδος αποτελεί βασικό στοιχείο της μετανεωτερικής σκέψης. Ο Derrida εισήγαγε την μέθοδο αντλώντας από το ευρύτερο ρεύμα στα τέλη της δεκαετίας του '60 που τέθηκε ενάντια στις αυστηρές συμβάσεις της μεθόδου και γλώσσας. Συγκεκριμένα, υποστήριξε ότι η γλώσσα θέτει όρια στη σκέψη και κατά αυτόν τον τρόπο εξίσου σημαντικές μπορεί να είναι και οι μη γλωσσικές και υπόρρητες, εκφορές του λόγου (1967), οτιδήποτε δηλαδή παραμένει ανάλεκτο³¹. Οι Cloke and Johnston σημειώνουν ότι η αποδόμηση του Derrida υλοποιείται ενάντια στις *δυσαιετικές* (2005: 1-17) και πιο συγκεκριμένα, αναφέρουν ότι, αρχικά, αποτελεί έναν φιλοσοφικό τρόπο επαναπροσδιορισμού της έννοιας της διαφοράς, πέρα από δυαδικούς και ιεραρχικούς περιορισμούς, καθώς επίσης ότι εμπλέκεται στη διαδικασία ανάπτυξης "ριζοσπαστικά ετερογενών χώρων" (ό.,π.: 16), στοιχείο που θα αναπτυχθεί περαιτέρω στο επόμενο κεφάλαιο.

Σε αντιστοιχία με τη λειτουργία της αποδόμησης, ομοίως το 'μετά' του μεταμοντερνισμού αντιπροσωπεύει μία πιο άμεση επίθεση στη λογική του μοντερνισμού που επιδιώκει να υποσκάψει τα θεμέλια της νεωτερικής επιστημολογίας, δηλαδή την αξίωση για αλήθεια (Dear, 1988). Στον Ιωσηφίδη αντίστοιχα διαβάζουμε ότι ο μεταμοντερνισμός αμφισβητεί "τις αντιλήψεις που σχετίζονται με την ύπαρξη ενός αυτόνομου και ορθολογικού υποκειμένου, τα θεμελιωτικά (foundationalist), φιλοσοφικά και επιστημολογικά παραδείγματα, την αντίληψη του ορθού λόγου σαν καθολική, a priori ιδιότητα του ανθρώπου" (Schwandt στο Ιωσηφίδη, 2003). Μεταξύ των εκφραστών του, οι Foucault, Deleuze, Baudrillard και Lyotat ήταν ομοίως σκεπτικιστές όσον αφορά στην ικανότητα του υποκειμένου αρχικά του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και στη συνέχεια του μαρξισμού και νεοφιλελευθερισμού να αναγνωρίζει τον εαυτό του και τον κόσμο μέσα από έναν αντικειμενικό, ορθό τρόπο και να παράγει γνώση την οποία καθιστά κυρίαρχη (Day, 2008: 173). Η έντονη κριτική στάση των θεωρητικών απέναντι στην έννοια της αντικειμενικότητας αντανάκλα και μία ακόμη ανάγκη της εποχής για εγκατάλειψη των 'μεγάλων αφηγήσεων' καθώς και για αναζήτηση 'γνώσεων αλλιώς' ('knowledges otherwise') (Escobar, 2007).

Τα ρεύματα σκέψης που έχουν επηρεαστεί από τον μεταμοντερνισμό, σύμφωνα με τον Ιωσηφίδη, διέπονται από έναν ριζικό σχετικισμό (2003), άποψη η οποία επιβεβαιώνεται και στην άποψη του Dear ότι η ουσία της επιστήμης είναι η ερμηνεία. Σύμφωνα με τον ίδιο, "οι αντιλήψεις μας για τον κόσμο αλλάζουν όσο εμείς (οι παρατηρητές) αλλάζουμε, και όσο ο ίδιος ο κόσμος (το παρατηρούμενο) εξελίσσεται. Ο κόσμος της επιστήμης δεν παραμένει στατικός· έτσι 'η αλήθεια' και 'το γεγονός' είναι πολύ παραπλανητικά πράγματα, προσδιορισμένα από τις εξελισσόμενες καταστάσεις του παρατηρητή και του παρατηρούμενου. (...)" (1988: 268). Τα στοιχεία που αναδεικνύει ο Dear επιχειρούν να προκαλέσουν την οντολογική βάση των επιμέρους και διαφορετικών επιστημολογιών έχοντας ως βασική τους πρόκληση "να υπερβούν την επιστημολογία" (ό.,π.: 267).

³⁰ Προφανώς δεν υπαινίσσομαι ότι τα όσα εναγκαλίζονται από τον όρο είναι ένα ομοιογενές σύνολο. Οι επιμέρους αποχρώσεις μεταξύ μετα-νεωτερισμού, μετα-μοντερνισμού, μετα-δομισμού ή μετα-μαρξισμού είναι πολλές ωστόσο οδηγεί σε ζητήματα που ξεφεύγουν από το άμεσο ενδιαφέρον της διατριβής.

³¹ Σύμφωνα με τον Derrida, το παράδοξο αυτό δεν μπορεί να αποφευχθεί ολοκληρωτικά καθώς δεν είμαστε απόλυτοι κυρίαρχοι της γλώσσας που χρησιμοποιούμε, με αποτέλεσμα οι υπαινιγμοί της να πηγαινούν και πέρα από τα όρια του ελέγχου μας (1967).

Αφού παρέθεσα ορισμένα σημαντικά στιγμιότυπα της νεότερης κοινωνικής και πολιτισμικής θεωρίας καθώς και του ευρύ ρεύμα που περιγράψαμε ως μεταμοντερνισμό στο σημείο αυτό μ' ενδιαφέρει να ανιχνεύσω τη σχέση τους με τη γεωγραφία.

Κοινωνική, πολιτισμική, μεταμοντέρνα & νεο-γεωγραφία

Στο κεφάλαιο για την *Κοινωνική Γεωγραφία* του τεύχους της Ανθρωπογεωγραφίας (2007) ο Χωριανόπουλος παραθέτει τους Giddens και Soja προκειμένου να θέσει τα βασικά χαρακτηριστικά της, σύμφωνα με τα οποία "η κοινωνική γεωγραφία ασχολείται με 'τόπους' ή με το χώρο όπως οργανώνεται από τις κοινωνικές ομάδες και επηρεάζει τις σχέσεις τους (...). Οι κοινωνικοί γεωγράφοι υποστηρίζουν ότι οι κοινωνικές σχέσεις και ο κοινωνικός χώρος αλληλο-παράγονται και αλληλο-συγκροτούνται (...)" (Χωριανόπουλος, 2007: 154). Πρωτοπόρο στην κοινωνική γεωγραφία και χαρακτηριστικό "της στροφής από την ποσοτική στην κριτική γεωγραφική σκέψη" (ό.,π.: 156) είναι το έργο του Harvey *Κοινωνική Δικαιοσύνη και Πόλη* (1973) μετά το οποίο οι αντιλήψεις του χώρου περνούν μέσα από ένα σχεσιακό πρίσμα το οποίο αναδεικνύει ότι οι κοινωνικές πρακτικές δημιουργούν χώρους και αντίστοιχα οι χώροι αυτοί με τη σειρά τους, καθορίζουν τις κοινωνικές διαδικασίες.

Αυτή η θεωρητική προσέγγιση του χώρου, μερικά χρόνια αργότερα, προσδιορίστηκε ως 'χωρο-κοινωνική διαλεκτική' ('socio-spatial dialectic') (Soja, 1989), από την οποία ξεκίνησα το πρώτο μέρος του παρόντος κεφαλαίου. Επηρεασμένη από αυτές τις εξελίξεις, η θεωρία της δράσης στην κοινωνική γεωγραφία, υποστηρίζει ότι ο χώρος και οι νέες χωρικότητες είναι σημαντικά εργαλεία για να αντιληφθούμε την κοινωνική θεωρία καθώς προτείνουν έναν γεωγραφικό τρόπο για να μεταφράσουμε την ανθρώπινη δράση και να τη συνδέσουμε με τους διάφορους κοινωνικούς αλλά και φυσικούς κόσμους (Werlen, 1988).

Ο ενθουσιασμός των γεωγράφων, κατά τη δεκαετία του '90, για την ένταξη του χωρικού στοιχείου στην κοινωνική θεωρία επιβεβαιώνει το χάσμα ανάμεσα στις 'μηχανιστικές' και ανθρωπιστικές εννοιολογήσεις του χώρου που είχαν κυριεύσει την γεωγραφία μέχρι τότε (Werlen, 1988: 140). Έκτοτε, μπορούμε να πούμε ότι, σε γενικές γραμμές, η κοινωνική θεωρία δείχνει ενδιαφέρον για τη μελέτη τόσο του χώρου και των δράσεων μέσα σε αυτόν όσο και συγκεκριμένων πρακτικών της καθημερινής ζωής (Deag, 1988: 12) με συνέπεια εκτός από την κοινωνική και η πολιτισμική γεωγραφία, νοούμενες από κοινού ως ανθρωπο-γεωγραφία, να καταλαμβάνουν κεντρικό ρόλο σ' αυτήν.

Στα μέσα της δεκαετίας του '90, δύο ακόμα νέες τάσεις εμφανίζονται στο πλαίσιο της κριτικής γεωγραφίας: η πολιτικο-οικονομική προσέγγιση και η 'πολιτισμική στροφή' (cultural turn). Κοινό τους στοιχείο η μελέτη της σχέσης του χώρου με την κοινωνία μέσα από έναν διαφορετικό τρόπο προσέγγισής της: η πολιτικο-οικονομική προσέγγιση θεωρεί ότι η χωρική συγκρότηση μπορεί να προέλθει μέσω της οικονομικής αναδιοργάνωσης -ή αλλιώς της δομής- ενώ η 'πολιτισμική στροφή'³² δίνει πρωτεύοντα ρόλο στην ανθρώπινη παρέμβαση (Λεοντίδου και Σκλιας, 2001: 69). Σημαντικό, ωστόσο, χαρακτηριστικό των δύο τάσεων είναι η άρση των διαφορών και διαχωρισμών μεταξύ τους. Σύμφωνα με τους Λεοντίδου και Σκλια φαίνεται ότι "μεθοδολογικά λάθη του παρελθόντος ξεπερνιούνται, οι μονόπλευρες εμφάσεις αποφεύγονται και οι δυαδικότητες/αντιθέσεις που συνεχίζουν να υπάρχουν (δομή και ανθρώπινος φορέας, ενιαίος ή κατακερματισμένος χώρος -ως αντίθεση τοπικού και διεθνούς- και η αλληλεπίδραση του χώρου και της φύσης με την κοινωνία) είναι πολύ πιο ήπιες" (Λεοντίδου και Σκλιας, 2001: 68).

³² Στο σημείο αυτό να σημειώσω μία 'ετυμολογικού τύπου διαφοροποίηση' που έχει παρατηρηθεί στην ελληνική πρόσφατη γεωγραφία μεταξύ 'πολιτιστικής' και 'πολιτισμικής' (στα αγγλικά και οι δύο όροι καλύπτονται από το αντίστοιχο 'cultural'). Συγκεκριμένα, οι Λεοντίδου και Σκλιας (2001: 72) και Λεοντίδου (2005) επιλέγουν τον όρο 'πολιτιστική' ως πιο κατάλληλος ετυμολογικά να περιγράψει το ρεύμα, το οποίο, σύμφωνα με τους ίδιους, δεν πρέπει να συγχέεται με την πολιτισμική γεωγραφία της εποχής του ποσοσιμπλισμού αλλά αντίθετα εντάσσεται σε ένα νέο οικονομικο-πολιτικό περίγυρο που χαρακτηρίζεται από τον μεταμοντερνισμό. Από την άλλη, ο όρος 'πολιτισμική' υιοθετείται από τους Τερκενλή, Ιωσηφίδη και Χωριανόπουλο (2007), Τερκενλή (2007) και Κουρλιούρο (2007), στην αντίστοιχη αρθρογραφία τους στο τεύχος της *Ανθρωπογεωγραφίας*. Σύμφωνα με τον Κουρλιούρο, η έννοια υποδηλώνει μια απομάκρυνση ή και αντιπαράθεση από την κυρίαρχη μέχρι τότε συζήτηση που βασιζόταν στην οικονομία και την πολιτική οικονομία ενώ για την Τερκενλή "εντάσσεται σε μία μετα-μοντέρνα ανθρωπογεωγραφική προσέγγιση του χώρου" (Τερκενλή, 2007: 130) η οποία συνδέεται με το γενικότερο διανοητικό ρεύμα της μετα-νεωτερικότητας (Τερκενλή κα. 2007: 29). Στη διατριβή επιλέγω να χρησιμοποιώ τον όρο 'πολιτισμική' καθώς φαίνεται να έχει επικρατήσει στην ελληνική επιστημονική παραγωγή 'πολιτισμικού' λόγου.

Σχετικά με την πολιτισμική γεωγραφία η Τερκενλή σχολιάζει ότι "(α)πό τη δεκαετία του 1980 και μέχρι σήμερα, η ανθρωπιστική προσέγγιση, εμπλουτιζόμενη από τη νέα μαρξιστική γεωγραφία, προχωρά από τη διαπραγμάτευση του συμβολικού χαρακτήρα της πολιτισμικής διάστασης του χώρου στις απεικονιστικές και αναπαραστατικές πολιτισμικές πολιτικές, λόγους (discourses) και εικόνες (μεταμοντερνισμός). Έτσι, εδραιώνεται μία υλιστική πολιτισμική γεωγραφία (materialist cultural geography) που συνδέει ζητήματα πολιτισμικής ταυτότητας, κοινωνικής αναπαραγωγής, πολιτικής αντιπαράθεσης και υλιστικής βάσης στο ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο που τα εξετάζει" (Τερκενλή, 2007: 131). Στη θέση της υλιστικής πολιτισμικής γεωγραφίας, οι Λεοντίδου και Σκλιας χρησιμοποιούν τον όρο 'μεταμοντέρνα γεωγραφία' σε αντιστοιχία με τις *Μεταμοντέρνες Γεωγραφίες* (*Post Modern Geographies: The reassertion of space in critical social theory*) του Soja (1989). Χαρακτηριστικό τους είναι ότι "αντιτάσσουν στον θετικισμό, τον μαρξισμό και στην πολιτικο-οικονομική προσέγγιση τη διάβρωση του ορθολογισμού και των 'μεγαλόστομων αφηγήσεων'" (Λεοντίδου και Σκλιας, 2001: 72). Στη συνέχεια παραθέτουν τους τρόπους με τους οποίους ο μεταμοντερνισμός συνεισφέρει στη γεωγραφία και συγκεκριμένα σχολιάζουν ότι: (i) επαναφέρει την ποικιλομορφία και μοναδικότητα 'των τόπων' καθώς και τις τοπικές αφηγήσεις οπότε και ανασυγκροτεί τη σχέση μεταξύ διεθνούς και τοπικού, (ii) εισάγει την έννοια της διυποκειμενικότητας, την οποία διαπλέκει έντονα με το πολιτικο-οικονομικό και αντικειμενικό στοιχείο, (iii) διαπιστώνει τον κατακερματισμό στην καθημερινή ζωή στην πόλη και τις επιστήμες, για τις οποίες επιδιώκει την ένταξή τους σε ένα διεπιστημονικό πλαίσιο προκειμένου να αποδομήσουν φαινόμενα, κείμενα και αναπαραστάσεις για να κατανοήσουν το εφήμερο και τοπικό (2001: 73-74). Το αποτέλεσμα είναι ότι επικρατεί συνολικά ένας πιο ολοκληρωμένος προβληματισμός (Λεοντίδου, 2005: 238) ο οποίος μάλιστα χαρακτηρίζει και τη σχέση με άλλες επιστήμες.

Αν και ο Κουρλιούρος δεν υιοθετεί τον όρο 'μεταμοντέρνα' αλλά αναφέρεται σε μία 'πολιτισμική στροφή' στη γεωγραφία, πολλά από αυτά που περιγράφει ομοιάζουν με τα προηγούμενα χαρακτηριστικά των Λεοντίδου και Σκλιας. Εκτός από αυτά, ο Κουρλιούρος προσθέτει μία σειρά άλλων από τα οποία επιλέγω να αναδείξω τα εξής: (i) "στον ορισμό των γεωγραφικών ερωτημάτων έχει σημασία ο 'εντοπισμός' της γνώσης ('situatedness') και η 'θέση' ('positionality') του ερευνητή"³³, (ii) "οι νέες αντιθέσεις της πολιτισμικής στροφής αναδεικνύουν τη σημασία του αιτήματος για διαφορά/ες μεταξύ των κοινωνικών υποκειμένων, στοιχείο που είχε υποβιβαστεί στις προηγούμενες διεκδικήσεις για κοινωνική ισότητα και ισοκατανομή", (iii) "ειδική βαρύτητα απέκτησαν οι μετα-αποικιακές προσεγγίσεις και η αυτο-κριτική διάσταση της γεωγραφίας για το ρόλο και τη συμμετοχή της στην ιμπεριαλιστική επέκταση", και τέλος, (iv) "αναδεικνύονται πολλαπλές μορφές εξουσίας και ελέγχου που εμπεριέχονται στην οργάνωση του χώρου, εκτός από το κεφάλαιο και το κράτος, όπως το πολύπλοκο σύνολο πολιτισμικών και κοινωνικών κανόνων και συμπεριφορών εγγεγραμμένων στην καθημερινότητα" (Κουρλιούρος, 2007: 411-413).

Σύμφωνα μάλιστα και με την Τερκενλή (2007) τελευταία αναπτύσσεται και μία "ακόμη περισσότερο συνολική, συχνά υποκειμενική, μετα-φαινομενολογική πολιτισμική προοπτική που υπερβαίνει τις αναπαραστατικές προσεγγίσεις του παρελθόντος και προωθεί τη διαδραστικότητα τόσο στη σχέση του ερευνητή με το γεωγραφικό χώρο, όσο και στην ανάλυση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και της προσωπικής εμπειρίας του χώρου (...)", η οποία αντιστοιχεί με τις μη-αναπαραστατικές ή πέρα-από-αναπαραστατικές γεωγραφίες (non-representational ή more-than-representational geographies) (Τερκενλή, 2007: 131). Βασικός εκφραστής των πρώτων είναι ο Nigel Thrift (2000, 2008 (2007)), ο οποίος δίνει έμφαση στην αποτελεσματικότητα (effectivity) της αναπαράστασης, στο πώς από το τι, και αντίστοιχα υποστηρίζει την ευελιξία (flexibility) και την αστάθεια (instability) του χώρου ως "μία αρετή του δυνατού" (virtue of potential) (Cloeke and Johnston, 2005: 16). Αντίστοιχα ο ανθρωπογεωγράφος Lorimer (2005) εκπροσωπεί τις δεύτερες προσεγγίσεις οι οποίες εστιάζουν στις επιτελεστικότητες της ύπαρξης και του γίνεσθαι (performativities of being and becoming) (ό.,π.). Τόσο οι 'μη-αναπαραστατικές' όσο και οι 'πέρα-από-αναπαραστατικές' προσεγγίσεις αποτελούν μία άλλη έκφραση αυτού που ο Pickles περιγράφει ως 'τρίτη κρίση της αναπαράστασης' ('third crisis of representation'), μετά τις δύο πρώτες που περιγράφηκαν στο πρώτο κεφάλαιο.

³³ Δύο στοιχεία που αποδεικνύουν για ακόμα μία φορά την άρρηκτη σύνδεση μεταξύ της 'πολιτισμικής στροφής' ή 'μεταμοντέρνας γεωγραφίας' και των νέων χαρτογραφήσεων που κατεχοήν συμπεριλαμβάνουν ζητήματα και υπαινιγμούς τοποθέτησης και εντοπισμού.

Παράλληλα με τις εξελίξεις στην κοινωνική, πολιτισμική και μεταμοντέρνα γεωγραφία η 'νεογεωγραφία' ('neogeography') αναδύεται πολλά υποσχόμενη. Τον όρο εισήγαγε αρχικά ο Turner (2006) προκειμένου να περιγράψει "γεωγραφικές τεχνικές και εργαλεία που χρησιμοποιούνται για προσωπικές δραστηριότητες ή για χρήση από 'μη-ειδικούς': όχι επίσημη ή αναλυτική". Πέρα από τις τεχνικά προσανατολισμένες πλευρές του, στην πορεία ο όρος επαναπροσδιορίστηκε από τον Szott (2006) προκειμένου να συμπεριλάβει "ένα διαφοροποιημένο σύνολο πρακτικών που λειτουργεί έξω, ή δίπλα, ή με τον τρόπο των πρακτικών των επαγγελματιών γεωγράφων." (Szott, 2006 στο Graham, 2010: 425). Την ίδια στιγμή, μία σειρά γεωγράφων και επιστημόνων της γεωπληροφορικής εκδήλωσαν έντονες επιφυλάξεις για το περιεχόμενο και την 'επιστημονικότητα' του όρου υποστηρίζοντας ότι η γεωγραφία είναι ένα εδραιωμένο επιστημονικό πεδίο και ότι τέτοιες πρακτικές δεν εμπίπτουν σε αυτήν (Goodchild, 2007). Ωστόσο, και πάλι σύμφωνα με τον Szott οι πρακτικές της νεογεωγραφίας δεν σημαίνει ότι δεν έχουν χρησιμότητα στις χαρτογραφικές/γεωγραφικές επιστήμες, αλλά ότι "απλά συχνά δεν συμμορφώνονται με τα πρωτοκόλλά τους" (Szott, 2006 στο Graham, 2010: 425).

Σήμερα, σύμφωνα την Orban-Feurage, η νεογεωγραφία περιλαμβάνει ένα ευρύ πεδίο εργαλείων, μεθόδων και αποτελεσμάτων που χρησιμοποιούν χωρική πληροφορία, το οποίο δεν είναι απαραίτητα βασισμένο σε μία συγκεκριμένη τεχνολογία, όπως π.χ. τα GIS αλλά σε μία πολύ ευρεία γκάμα του του 'χωρικού' και για της 'πληροφορίας' (Orban-Feurage, 1996: 87). Ο Graham αντίστοιχα υποστηρίζει ότι η πρακτική της νεογεωγραφίας έχει γίνει δυνατή με διάφορους τρόπους που οφείλονται στη σχετική 'διαπεραστικότητα' ('pervasiveness') του hardware που επιτρέπει τον χειρισμό χωρικών δεδομένων (Graham, 2010: 425). Συγκεκριμένα εξηγεί ότι: i. οι προσωπικοί υπολογιστές εδώ και δεκαετίες έχουν γίνει οικονομικά προσβάσιμοι σε μεγάλη μερίδα του παγκόσμιου πληθυσμού, ii. οι συσκευές GPS συγκεκριμένα έχουν επιτρέψει όλους τους τρόπους δημιουργίας χωρικής πληροφορίας από μη-επαγγελματίες γεωγράφους, iii. οι τεχνολογίες GPS έχουν ενθαρρύνει την εξατομικευμένη χαρτογράφηση (personalised mapping) και έχουν μετασχηματίσει τις 'καθημερινές κινήσεις σε δημιουργικές εκφράσεις' που μπορούν να 'ανέβουν' και να μοιραστούν στον κόσμο και, τέλος, iv. 'οι τεχνολογίες χωρικής επίγνωσης' (spatially aware technologies) δεν περιορίζονται μόνο στις συσκευές GPS των προσωπικών υπολογιστών που συνδέονται με το internet αλλά και σε κινητά τηλέφωνα που περιλαμβάνουν αντίστοιχες ενσωματωμένες συσκευές και χρησιμοποιούν τις κεραίες κινητής τηλεφωνίας (cell towers) για να τριγωνοποιήσουν την σχετική τοποθεσία του τηλεφώνου (ό.,π.).

Σύμφωνα με όλα αυτά, όχι μόνο δεν είναι 'το τέλος της γεωγραφίας' ('the end of geography') κατά την περίφημη φράση του Castells (2001)³⁴ που σηματοδοτούσε την έλευση της 'Εποχής του Διαδικτύου' ('the Internet Age') αλλά η αρχή μιας νέας γεωγραφίας, μέρος της οποίας όσα περιλαμβάνει ο όρος της 'νεογεωγραφίας'.

Χαρτογραφικά

'Αποδομώντας τον χάρτη'

Τα τελευταία χρόνια, διαπιστώνουμε ότι ένα μεγάλο μέρος της κριτικής χαρτογραφίας εξερευνά τις δυνατότητες για δημιουργία άλλων ειδών χαρτογράφησης ή για επανάχρηση των υφιστάμενων τεχνικών δημιουργίας χαρτών για άλλους σκοπούς (Cobarrubias, 2009: 33-34). Οι δυνατότητες για δημιουργία νέων/άλλων παραδειγμάτων στη χαρτογραφία στηρίχθηκαν αρχικά στις προσεγγίσεις του Derrida για την αποδόμηση, και εκφράστηκαν πιο συγκεκριμένα από το μεταγενέστερο έργο του Harley. Όπως είδαμε, η έννοια της αποδόμησης του Derrida αποτελεί μια πρόκληση και για τους χάρτες καθώς "(α)παιτεί μία αναζήτηση της μεταφοράς και ρητορικής των χαρτών εκεί όπου οι προηγούμενοι διδασκόμενοι έβρισκαν μόνο μετρήσεις και τοπογραφία", όπως σημειώνει ο Harley στο περίφημο άρθρο του *Αποδομώντας τον χάρτη* (Harley, 1989: 3). Η αποδόμηση, ως μία ανάλυση λόγου, απαιτεί μία βαθύτερη ανάγνωση του χάρτη (χαρτογραφικό κείμενο) και 'των σιωπών του', μία διαδικασία -όπως την περιγράφει- "αναζήτησης εναλλακτικών σημασιών" (ό.,π.: 8) που καθίσταται δυνατή στην εποχή της μετανεωτερικότητας (ό.,π.: 15).

³⁴ Μία φράση που ωστόσο ειπώθηκε για πρώτη φορά από τον Richard O' Brien το 1992.

Μία πολύ σημαντική λειτουργία της αποδόμησης του χάρτη είναι ότι επιτρέπει την αμφισβήτηση “του επιστημολογικού μύθου” των χαρτογράφων που αφορά “τη συσσωρευτική εξέλιξη μίας αντικειμενικής επιστήμης που παράγει συνεχώς ολοένα και πιστότερες περιγραφές της πραγματικότητας” (ό.,π.: 15). Έτσι, η αποδόμηση είναι πολύ κοντά στο γνωστό ρητό του Korzybski ότι ‘*Ο χάρτης δεν είναι το έδαφος*’ που αναδεικνύει ζητήματα αναπαράστασης (βλ. κεφ. 1) με τη διαφορά, όπως σημειώνει ο Harley, ότι η αποδόμηση εστιάζει στην αναπαράσταση με “πιο κοφτερό” τρόπο (Harley, 1989: 3), εννοώντας με τη φράση αυτή τα πολιτικά χαρακτηριστικά των χαρτών μέσα από τις δυνατότητές τους για μετασχηματισμό. “Αποσυναρμολογώντας, χτίζουμε” (“By dismantling we build”) (ό.,π.: 15) διατυπώνει χαρακτηριστικά για να σημάνει ότι εκτός από την αποδόμηση της χαρτογραφικής επιστήμης ανοίγονται νέες δυνατότητες εντοπισμού των κοινωνικών μηχανισμών της χαρτογραφικής αλλαγής. Αυτές τις ‘πιο κοφτερές’ προεκτάσεις που δίνει ο ίδιος καθώς και μεταγενέστεροι θεωρητικοί πάνω στο έργο του θα τις παρουσιάσω στο επόμενο κεφάλαιο, αφήνοντας για το συγκεκριμένο να αναδυθεί ένα άλλο ανερχόμενο εύρος προσεγγίσεων που ασχολούνται με ζητήματα μετά-αναπαράστασης και πρακτικών πτυχών των χαρτών.

Ως εκ τούτου, στην ίδια λογική με τη ρήση του Korzybski, αρχικά υπενθυμίζω ότι στο δεύτερο κεφάλαιο χαρτογραφήθηκαν φιλοσοφικά και μεθοδολογικά ερωτήματα γύρω από το θεωρούμενο δίπολο μεταξύ αναπαράστασης και εδάφους που αποτυπώνει κατεξοχήν υπαρξιακές και ορθολογικές ‘αγωνίες’ της χαρτογραφίας και της επιστήμης. Εκεί, ομοίως καταλήξαμε ότι το ερώτημα δεν είναι αν ο χάρτης *είναι ή δεν είναι το έδαφος*, δηλαδή μία πιστή ή όχι αποτύπωση του χώρου, αλλά πώς ακόμα και μέσα από το πρίσμα της αναπαράστασης- συσχετίζεται με αυτόν και τοποθετείται στο εκάστοτε κοινωνικό του πλαίσιο, στη βάση των σχεσιακών θεωριών του χώρου και της ‘χωρο-κοινωνικής διαλεκτικής’.

Σε τέτοια ζητήματα κοινωνικών σχέσεων είναι που αναδύεται και η δυνατότητα παραγωγής και υλοποίησης των χαρτών. Σε αυτήν την κατεύθυνση, ο Pickles, επικαλούμενος αντίστοιχες απόψεις του Baudrillard, υποστηρίζει ότι “(ο)ι χάρτες δεν φαίνεται να αναπαριστούν απλά το έδαφος αλλά γίνονται αντιληπτοί σαν να το παράγουν’ με διάφορους σημαντικούς τρόπους ‘*οι χάρτες προηγούνται του εδάφους*’, εγγράφουν όρια και κατασκευάζουν αντικείμενα τα οποία με τη σειρά τους γίνονται οι πραγματικότητες μας” (Pickles, 2004: 145). Έτσι, σήμερα η παλιότερη ‘χαρτογραφική αγωνία’ των δυτικών χαρτογραφικών επιστημολογιών έχει αρχίσει να δίνει σιγά σιγά τη θέση της σε προσεγγίσεις των χαρτών όχι ως απλές αναπαραστάσεις αλλά ως ‘εγγραφές’ (inscriptions) του κοινωνικο-πολιτικού τους πλαισίου, ‘προτάσεις ή επιχειρήματα’ (propositions or arguments) για εναλλακτικούς χώρους (Wood and Krygier, 2006, Wood, 2010: 42)³⁵ και ‘παραγωγοί’ της πραγματικότητας. Στην ίδια λογική, οι Del Casino και Hanna διατυπώνουν ότι το ζητούμενο δεν είναι να επιλέξουμε ανάμεσα από “χάρτες (π.χ. αναπαραστάσεις) ή εδάφη (π.χ. χώροι) καθώς η διάκριση μεταξύ τους έχει εκλείψει”. Αντίθετα, προτείνουν να σκεφτούμε τους χάρτες και τους χώρους ως συν-διαμορφωμένους σε αυτό που προσδιορίζουν ως ‘χώρους των χαρτών’ (‘map-spaces’) (Del Casino and Hanna, 2006: 44).

Χώροι χαρτών & επιτελέσεις

Οι Del Casino και Hanna επικαλούμενοι την θεωρία της επιτέλεσης/επιτελεστικότητας της Butler, προσεγγίζουν με έναν νέο τρόπο τη σχέση μεταξύ χάρτη και χώρου. Αναδεικνύοντας διάφορους τρόπους με τους οποίους οι χάρτες παράγονται επαναληπτικά, δηλαδή ‘επιτελούνται’ (performed), υποστηρίζουν ότι η παραγωγή και η αναπαραγωγή τους δεν είναι ξέχωρη από το χώρο. Σύμφωνα με τους ίδιους, “(ο)ι χάρτες που οι άνθρωποι ταυτόχρονα φτιάχνουν και χρησιμοποιούν μεσολαβούν την εμπειρία του χώρου” (Del Casino and Hanna, 2006: 44) και στη βάση της θέσης τους αυτής σκεφτόμαστε ότι, όπως οι αντιλήψεις για τους τόπους, ομοίως και οι σωματικές πρακτικές του περπατήματος, της οδήγησης, της παρατήρησης και του αγγίγματος μπορούν να διαμορφωθούν από χάρτες. Την ίδια στιγμή και “ο χώρος μεσολαβεί την ανθρώπινη εμπειρία από τους χάρτες” (ό.,π.), και ως παράδειγμα αναφέρουν τις καθημερινές κινήσεις και περιπασμούς που διακόπτονται και επεμβαίνουν τόσο στην ανάγνωση όσο και στη δημιουργία ενός χάρτη.

Με τους ‘χώρους των χαρτών’ οι Del Casino και Hanna υπογραμμίζουν την αναπόσπαστη σχέση μεταξύ

³⁵ Όπως έχουν επηρεαστεί από προσεγγίσεις της σημειωτικής.

αναπαραστάσεων και επιτελέσεων και στην ίδια λογική και οι Harris και Hargower (2006) επισημαίνουν τη διάρρηξη της δυαδικής λογικής μεταξύ αναπαράστασης και εμπειρίας και αντίστοιχα μεταξύ χαρτογραφικού προϊόντος και πρακτικής (ό.π.: 4). Μέσα από την συγκεκριμένη προσέγγιση, χάρτης και χώρος δεν νοούνται ξεχωριστά, γεγονός που παραπέμπει, όχι μόνο σε αυτό που αναπαρίσταται αλλά και στους τρόπους με τους οποίους οι χάρτες υλοποιούνται, παράγονται ως αντικείμενα/προϊόντα και αναπαράγονται ως πρακτικές και επιτελέσεις.

Την επιτελεστική λειτουργία των χαρτών αναδεικνύουν αρχικά οι Del Casino και Hanna σημειώνοντας ότι προσεγγίζουν τους χάρτες και τις χαρτογραφίες “ως εμπειρίες, πρακτικές και ακόμα σημαντικότερα, ακολουθώντας την Butler, ως επιτελέσεις (performances)” (2006: 37). Αντίστοιχα και οι Harris και Hargower διατυπώνουν ότι το ενδιαφέρον της Butler για τους τρόπους με τους οποίους η εξουσία λειτουργεί μέσα από το κοινότοπο και το καθημερινό παρέχει νέους τρόπους προσέγγισης των “επαναληπτικών, παραθετικών και επιτελεστικών διαστάσεις της χαρτογράφησης” (ό.π.: 8). *Τι όμως εννοούμε με την επιτελεστική λειτουργία των χαρτών και χαρτογραφίσεων;*

Ξεκινώ με τον Crampton ο οποίος διαφοροποιεί ανάμεσα στον “χάρτη ως μέρος επιτέλεσης και τον χάρτη ως επιτέλεση” (“the map as part of performance and the map as performance”) (Crampton, 2009: 841). Με βάση τη θεωρία της επιτελεστικότητας της Butler, και στις δύο εκδοχές, είτε ως μέρος μίας παραγωγικής πολιτισμικής πρακτικής³⁶ ή ο ίδιος από μόνος του συγκροτείται μέσα από μία επαναληπτική λειτουργία. Στην πρώτη περίπτωση ‘επιτελείται’ (is performed) και στη δεύτερη ‘επιτελεί’ (performs) και σε αυτήν εντοπίζεται η επιτελεστική (performative) λειτουργία και διάσταση του.

Οι Harris και Hazen αντιλαμβάνονται και αυτοί τους “χάρτες ως επιτελεστικούς” (maps as performative) προκειμένου την “ενίσχυση συγκεκριμένων νοημάτων που συνδέονται με συγκεκριμένους χώρους” (Harris and Hazen, 2006)³⁷. Αντίστοιχα ο Cosgrove, ένας από τους πρώτους που έδωσε έμφαση στους “επιτελεστικούς ρόλους του χάρτη ως αντικείμενο”, με αυτούς εννοεί ένα σύνολο από εφήμερους δυναμικούς χάρτες και την υλική πολιτισμική παραγωγή τους (Cosgrove, 1999: 165).

Σε ‘επιτελεστικές χαρτογραφίες’ (‘performative mappings’) και όχι χάρτες αναφέρονται, εκτός από τους Del Casino και Hanna (2006) και τους Harris και Hargower (2006) που παρέθεσα προηγουμένως, οι Kitchin και Dodge (2006) παραπέμποντας στους χάρτες και χαρτογραφικές πρακτικές των αυτοχθόνων (χαρτο-τραγουδογραμμές), τους χάρτες σκίτσα, τους ‘αντι-χάρτες’ (‘counter-maps’) και τις συμμετοχικές χαρτογραφίες, παραδείγματα που, σύμφωνα με τους ίδιους, μετατοπίζουν το ενδιαφέρον από μία στενή εννοιολόγηση της δημιουργίας χάρτη και σε άλλες ενδιαφέρουσες πτυχές (Kitchin and Dodge, 2007: 337).

Τελευταίο αναφέρω τον Crampton, ο οποίος, αν και υποστηρίζει ότι οι προσεγγίσεις των χαρτών μέσω των θεωριών της πολιτισμικής επιτελεστικότητας αναδεικνύουν ελάχιστα ζητήματα πολιτικής και σχέσεων εξουσίας ωστόσο, έχει διατυπώσει ότι οι επιτελέσεις σίγουρα προωθούν την κατανόηση για το *πώς λειτουργούν οι χάρτες* (Crampton, 2009: 841) και μάλιστα, σε άλλο άρθρο του με τον Krygier, σχολιάζει ότι αυτό το καταφέρνουν με ένα τρόπο που σήμερα ολόένα και περισσότερο ‘ιντριγκάρει’ (Crampton and Krygier, 2006: 19).

Χάρτες ως πολιτισμικές & κοινωνικές πρακτικές & δράσεις

Τα ζητήματα των χαρτών και των χαρτογραφίσεων γίνονται ολόένα και πιο σύνθετα καθώς οι αναπαραστάσεις του χώρου προσεγγίζονται ευρέως “είτε στο χαρτί, είτε στο μυαλό είτε στο βίωμα” (Crampton, 2009: 109). Ο χάρτης από αναπαράσταση νοούμενη ως εικόνα-κείμενο που συμπυκνώνει νοήματα, αφηγείται και δίνει οδηγίες γίνεται αντιληπτός και ως μία παραγωγική και βιωματική εμπειρία μέρος μιας καθημερινής πρακτικής και επιτέλεσης του χώρου όσο και μιας εικονικής πραγματικότητας. Με άλλα λόγια, οι προσεγγίσεις αυτές προσθέτουν εμπειρικές, ενσώματες και συναισθηματικές διαστάσεις στους χάρτες και χαρτογραφίες, σύμφωνα με τις οποίες αυτοί καθίστανται καθημερινές πολιτισμικές πρακτικές -ή “μετα-πρακτικές” (“the meta-practices”) (Firth, 2014: 158).

Την ίδια στιγμή, ο χάρτης όντας σε θέση να παράγει και να διαμορφώνει νοητικές αλλά και σωματικές εμπειρίες

³⁶ Στοιχείο που θυμίζει την κειμενική λειτουργία τους.

³⁷ Στοιχείο που υπενθυμίζει την διακειμενική λειτουργία τους.

χώρου, μετατρέπεται σε συνδιαμορφωτή κοινωνικών ενεργειών και δράσεων, μια κοινωνική πρακτική που νοηματοδοτείται σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό-ιστορικό πλαίσιο. Σε αυτήν τη λογική, ο Pickles (2004)- περιγράφει ότι τον 19ο αιώνα η χαρτογραφία γίνονταν αντιληπτή ως η δημιουργία, παραγωγή και υλοποίηση των χαρτών (ποίηση), ενώ τον 20ο εμφανίστηκε ένας διαχωρισμός ανάμεσα στην οργανωμένη γνώση γι' αυτούς και την κατασκευή τους, δηλαδή ανάμεσα σε οτιδήποτε θεωρείται επιστήμη της χαρτογραφίας και μη. Σήμερα, το τοπίο αυτό επαναδιαμορφώνεται, καθώς η *Χαρτογραφία* αφορά μεν στις κλασικές γνώσεις αλλά ολοένα και περισσότερο γίνεται αντιληπτή ως γνώση και, κυρίως, ως πρακτική και εφαρμογή της γεω-χωρικής τεχνολογίας και των συστημάτων GIS και GPS. Οι παλιές διαχωριστικές γραμμές μεταξύ θεωρίας και πρακτικής έχουν αρχίσει να εξαλείφονται ωστόσο συχνά με τρόπους που η μεταξύ τους σχέση αποκτά περιεχόμενα που προβληματίζουν εκ νέου, όπως θα δούμε και στα επόμενα κεφάλαια.

Μέχρι τώρα, αναδιπλώθηκαν πολλές άλλες πτυχές της χαρτογραφίας και των χαρτογραφήσεων που εστιάζουν και σε άλλα χαρακτηριστικά, όπως για παράδειγμα σε αυτά που θεωρούνται σε γενικές γραμμές, κοινωνικά. Σε ένα από τα πρωτοπόρα κριτικά κείμενα για την χαρτογραφία, ο Pickles σχολιάζει ότι “η επιστημολογία και (οι) τεχνικές της αναπαράστασης που συνιστούν το πεδίο της χαρτογραφίας” μετατοπίζονται “στο πλαίσιο των κοινωνικών πρακτικών πέρα από το επάγγελμα της χαρτογραφίας” (Pickles, 2004: 17). Ως τέτοιες πρακτικές που “αποφυσικοποι(ούν) και αποεπαγγελματοποι(ούν) την χαρτογραφία” (“denaturalizes and deprofessionalizes cartography”) θεωρεί “τις χαρτογραφήσεις στα Γεωγραφικά και Δημογραφικά Συστήματα Πληροφοριών, τα Γεωγραφικά Συστήματα Θέσης (GPS) και την τοπογραφία, την δημόσια διαφήμιση και τα παιχνίδια των παιδιών και εφήβων”, δηλαδή την τεχνολογία, τα μέσα, το δημόσιο λόγο και την ψυχαγωγία³⁸. Σχετική αναφορά σε αυτές τις θέσεις του Pickles κάνουν και οι Kitchin και Dodge, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι και οι πολιτισμικές προσεγγίσεις των χαρτών και των χαρτογραφήσεων ως ενσώματες επιτελέσεις “αποφυσικοποι(ούν) και αποεπαγγελματοποι(ούν) την χαρτογραφία” καθώς την αποδεσμεύουν από μία στενή εννοιολόγηση της δημιουργίας χάρτη που αφορά στο τελικό προϊόν, αναδεικνύοντας μ' αυτόν τον τρόπο τις πρακτικές της (Kitchin and Dodge, 2007: 337). Ο Wood, ομοίως, αναφέρει την ‘επαγγελματική χαρτογραφία’ (‘professional cartography’) ως το αντικείμενο των πρώτων κριτικών στα τέλη της δεκαετίας του '80 και στις αρχές του '90. Σε μια πιο διεισδυτική εκδοχή του όρου ‘επαγγελματική’, αναφέρει εκτός από την “ακαδημαϊκή χαρτογραφία” και την “επίσημη δημιουργία χαρτών”, δηλαδή αυτή που παράγεται “από τους κυρίαρχους χαρτογραφικούς οίκους” (Wood, 2010: 120), εισάγοντας έτσι χαρακτηριστικά εξουσίας στις συγκεκριμένες προσεγγίσεις της χαρτογραφίας³⁹.

Συνοψίζοντας, η χαρτογραφία μέσα από τις πολιτισμικές και κοινωνικές προσεγγίσεις της αφορά σε πρακτικές και τεχνικές των ανθρώπων: τη δημιουργία και την τέχνη, την τεχνολογία και τα νέα μέσα, την καθημερινή ζωή, την εργασία και τις κοινωνικές δράσεις. Σήμερα, σύμφωνα με τον Crampton, πυκνώνουν οι φωνές που μιλούν για πρακτικές σε εξέλιξη και εμπειρίες οι οποίες παράγονται μέσα από “πολλαπλές συναρθρώσεις πρακτικών και υποκειμενικότητων” (Crampton, 2009;...), έτσι όπως περιγράφονται στο έργο των Deleuze και Guattari. Για τους ίδιους άλλωστε ένας χάρτης “μπορεί να ζωγραφιστεί σε έναν τοίχο, να γίνει αντιληπτός ως ένα έργο τέχνης, να κατασκευαστεί ως μία πολιτική δράση ή μία μεσολάβηση” (Deleuze and Guattari, 1987, 12). Οπότε δεν είναι τυχαίο ότι οι φωνές αυτές πυκνώνουν:

“Αντιλαμβανόμαστε την χαρτογράφηση (...), όπως προτάθηκε από τους Deleuze και Guattari, και όπως την χρησιμοποιούν καλλιτέχνες και κοινωνικοί ακτιβιστές την τελευταία δεκαετία, σαν μία επιτέλεση που μπορεί να γίνει μία αντανάκλαση, ένα έργο τέχνης, μία κοινωνική δράση.” (Hackitectura, 2010)⁴⁰.

³⁸ Ο Ivan Illich, αντίστοιχα, περιγράφει τον εικοστό αιώνα ως τον *Αιώνα της Απενεργοποίησης των Επαγγελματιών* (*The Age of Disabling Professions*), όπου η απενεργοποίηση οφείλεται στην πρότερη εντατική επαγγελματικοποίηση της εργασίας-ζωής. Συγκεκριμένα, περιγράφει μία κατάσταση όπου οι μη-επαγγελματίες μπορούν να φανταστούν διάφορους τρόπους για να ‘κάνουν πράγματα’, από το να θάψουν ένα πτώμα μέχρι να δημιουργήσουν έναν χάρτη.

³⁹ Όπως προσθέτει ο Wood και θα δούμε και στη συνέχεια, μπορεί οι προηγούμενες κριτικές απέναντι στην επαγγελματική χαρτογραφία να αποτέλεσαν τη βάση για μία τέτοια σημερινή “διεισδυτική κριτική” (of a now pervasive critique) ωστόσο, “η κατασκευή μίας κριτικής χαρτογραφίας στο στενό πλαίσιο του ‘επαγγέλματος’ περιορίζει την επίγνωση (...) μίας ακόμα μεγαλύτερης ιστορίας κριτικής σκέψης σχετικά με τη δημιουργία χάρτη γενικότερα.” (Wood, 2010: 120).

⁴⁰ <http://www.emst.gr/mappingthecommons/index.html>

Κοινωνική, πολιτισμική & κυβερνο-χαρτογραφία

Με αναφορές στο έργο του Lefebvre και των Deleuze και Guattari, ο Pickles αναφέρεται σε μία “Κοινωνική Χαρτογραφία” (“*Social Cartography*”) η οποία εστιάζει σε κοινωνικοχωρικές σχέσεις και πρακτικές καθώς και στις αναπαραστάσεις τους. Η χαρτογραφία αυτή έχει κριτικά χαρακτηριστικά, συνεισφέρει καταλυτικά στις φεμινιστικές και μετα-αποικιακές γεωγραφίες και διευρύνει τη μετανεωτερική σκέψη στη γεωγραφία γενικότερα (Pickles, 2004: 30). Στην ίδια κατεύθυνση λειτουργεί, σύμφωνα με τον ίδιο, και η ‘Πολιτισμική Χαρτογραφία’ (*‘Cultural Cartography’*) η οποία επιπρόσθετα προσεγγίζει κριτικά την αναπαραστατική νεωτεριστική (modernist) σκέψη μέσα από αυτό που περιγράφει ως ‘κρίση αναπαράστασης’ (ό.,π.). Οι νέες θεωρίες της πρακτικής και επιτέλεσης στη χαρτογραφία σηματοδοτούν -όχι μόνο για τον Pickles αλλά και για άλλους χαρτογράφους των πολιτισμικών προσεγγίσεων- μία κομβική στροφή από την αναπαράσταση σε μετά-αναπαραστατικές (‘post-representational’) και μη-αναπαραστατικές προσεγγίσεις (Perkins, 2004)⁴¹· ο Pickles μάλιστα αναφέρεται συγκεκριμένα σε μία ‘μετα-αναπαραστατική χαρτογραφία’ (‘post-representational cartography’) (Pickles, 2004: 68, 160).

Οι προσεγγίσεις και προβληματισμοί αυτοί, γνώριμοι στη θεωρία της κοινωνικής, πολιτισμικής γεωγραφίας και ανθρωπογεωγραφίας, όπως είδαμε νωρίτερα στο κεφάλαιο, αποδεικνύουν ότι κοινωνικά και πολιτισμικά ζητήματα της μίας επιστήμης αφορούν άμεσα και στην άλλη. Όσον αφορά στη θεωρία, η πρόσφατη βιβλιογραφία της χαρτογραφίας και της γεωγραφίας έχει αρχίσει να διαπιστώνει τα νέα χαρακτηριστικά της σχέσης· για παράδειγμα, η Firth εντοπίζει ότι τις τελευταίες δύο δεκαετίες η κριτική χαρτογραφία γίνεται ολοένα και πιο εξέχουσα στη βιβλιογραφία της ανθρωπογεωγραφίας (Firth, 2014) και ο Crampton (2009) υποστηρίζει ότι οι σύγχρονες χαρτογραφήσεις απασχολούν ιδιαίτερα τη γεωγραφία τελευταία.

Έτσι, η σχέση μεταξύ γεωγραφίας και χαρτογραφίας, υπό το φως αυτών των προσεγγίσεων, πάει και πέρα από μία εργαλειακή σχέση μεταξύ τους που στηρίζονταν κατεξοχήν στις τεχνολογίες αναπαράστασης και πληροφορίας των GIS, όπως μελετήσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Πλέον, αφορά σε πιο ‘προσωπικές’ δραστηριότητες και σε χρήση από ‘μη-ειδικούς’ που δεν είναι “επίσημη ή αναλυτική” καθώς και σε πρακτικές που “συχνά δεν συμμορφώνονται με τα πρωτοκόλλα της επαγγελματικής πρακτικής”, όπως περιγράφονται στους ορισμούς της ‘νεογεωγραφίας’, αρχικά του Turner (2006) και στη συνέχεια του Szott (2006).

Τα περιεχόμενα της νεογεωγραφίας συσχετίζονται και με έναν ακόμη όρο που ενδιαφέρει εδώ, την ‘κυβερνοχαρτογραφία’ (cybercartography) (Crampton, 2010: 133, Taylor, 2005) και η συσχέτισή αυτή γίνεται, σύμφωνα με τον Orban-Feurage με έναν τρόπο αλληλοεπικάλυψης (2011: 87). Έτσι, την κυβερνοχαρτογραφία μπορούμε να την αντιληφθούμε αντίστοιχα ως ένα ευρύ σύνολο από διαδικασίες που συμπεριλαμβάνουν την οργάνωση, παρουσίαση, ανάλυση και επικοινωνία χωρικής πληροφορίας σε πολλαπλά ζητήματα που ενδιαφέρουν την κοινωνία με την χρήση σύγχρονων τεχνολογιών, μέσων και διεπαφών (interfaces) (στο Orban-Feurage, 2011: 87-88).

Οι πολλαπλές χαρτογραφήσεις που θα αναδιπλωθούν στη συνέχεια προσθέτουν τα νέα χαρακτηριστικά στη σχέση μεταξύ γεωγραφίας και χαρτογραφίας: οι προσωπικές, διαισθητικές, εκφραστικές και καλλιτεχνικές εφαρμογές των ‘πραγματικών’ γεωγραφικών τεχνικών” (Szott στο Graham, 2010: 425), οι γεωχωρικές/χαρτογραφικές χρήσεις του διαδικτύου, των νέων τεχνολογιών και μέσων καθώς και οι κοινωνικο-πολιτικές χαρτογραφικές δράσεις και πράξεις, που θα μελετηθούν στο επόμενο κεφάλαιο, αποδεικνύουν έμπρακτα ότι η γεωγραφία και η χαρτογραφία όχι μόνο συσχετίζονται αλλά *συναρθρώνονται*.

⁴¹ Οι Del Casino και Hanna ωστόσο κάνουν μία σημαντική παρατήρηση εδώ. Θεωρούν ότι δεν είναι αναγκαία η τοποθέτηση όλων των χρήσεων και πρακτικών της χαρτογράφησης στο πλαίσιο των αντίστοιχων μη-αναπαραστατικών θεωριών της πρακτικής και επιτέλεσης, καθώς κάτι τέτοιο, όπως υποστηρίζουν επαναφέρει τη δυαδική λογική μεταξύ αναπαράστασης και πρακτικής και περιορίζει τις θεωρητικές δυνατότητες (Del Casino and Hanna, 2006: 43).

Σύγχρονες χαρτογραφήσεις

Η Χαρτογραφία είναι Νεκρή (Cartography is Dead) δήλωσε προκλητικά πριν από μερικά χρόνια ο Denis Wood (2003: 4-7)⁴² ένας από τους πιο σημαντικούς αλλά και αμφιλεγόμενους σύγχρονους χαρτογράφους και καλλιτέχνες, δηλώνοντας έτσι το θάνατο της κλασικής, επιστημονικής και κρατικής χαρτογραφίας και χαρτογραφικής τεχνολογίας. Το τοπίο που ξεπροβάλλει σήμερα γύρω από τις έννοιες του χάρτη και της χαρτογράφησης είναι πολύμορφο και πολύτροπο· παρατηρούμε στα παραδείγματα στη συνέχεια να αναδύονται ολοένα και περισσότερα υποκείμενα, άτομα και ομάδες (Pickles, 2004, Wood, 2010, 1992) που δεν προέρχονται από αυστηρά επιστημονικούς και τεχνολογικούς χώρους -που δεν είναι 'ειδικοί' σύμφωνα με τους Crampton και Krygier (2006: 12), τα οποία, αρχικά, έχουν δυνατότητες πρόσβασης σε χάρτες, χαρτογραφική γνώση, τεχνολογία, μέσα και προγράμματα και, στη συνέχεια, μπλέκονται με νέες διαδικασίες παραγωγής και αναπαραγωγής χαρτών (χρήση, συμμετοχή, επεξεργασία, διάδραση, διανομή κτλ). Οι νέοι αυτοί 'τρόποι ενασχόλησης με τους χάρτες' συνιστούν, σύμφωνα και πάλι με τους τελευταίους θεωρητικούς, τις 'νέες χαρτογραφικές πρακτικές' ('new mapping practices') (Crampton and Krygier, 2006) οι οποίες θα είναι αυτές που θα μας απασχολήσουν κατεξοχήν στη συνέχεια, περισσότερο απ' ό,τι τα υποκείμενα καθεαυτά.

Μέσα από τις αντίστοιχες πρακτικές της καθημερινής ζωής, της τέχνης, της γνώσης, της φαντασίας αλλά και της πολιτικής αποδεικνύεται ότι οι άνθρωποι ψάχνουν να βρουν 'άλλους' και 'εναλλακτικούς' τρόπους να χαρτογραφήσουν, να δημιουργήσουν, να χρησιμοποιήσουν το χαρτογραφικό εργαλείο και να συνδεθούν. Οι χαρτογραφικές καινοτομίες συνδράμουν σε αυτό: η 'από ψηλά' ψηφιακή τεχνολογία, τα 'κινητά' μέσα εντοπισμού, το γεω-δίκτυο και οι χαρτογραφήσεις τέχνης σε 'κινητούς' και 'μη κινητούς' χώρους μουσείων κτλ. προσφέρουν πολλαπλές δυνατότητες για πρόσβαση σε πηγές, πληροφορία και γνώση, για χρήση τεχνολογίας και μέσων, για δημιουργία και επικοινωνία, για μοίρασμα, προσφορά και διά-δραση.

Μια τέτοια "σύγχρονη χαρτογραφική έκρηξη" ("contemporary cartographic explosion") σύμφωνα με τον Cobarrubias (2009: 2) έχει τις βάσεις της στις καινοτομίες της τεχνολογίας, των νέων μέσων και του διαδικτύου, και συγκεκριμένα στην σε-πραγματικό-χρόνο χαρτογράφηση (real-time mapping), τα νέα μέσα εντοπισμού (new locative media) και τις νέες δυνατότητες διαδικτυακής παραγωγής και αναπαραγωγής χαρτών καθώς και διάδρασης, οι οποίες περιγράφονται σε μία ολοένα και αναδυόμενη βιβλιογραφία της χαρτογραφίας (Crampton, 2008, 2011, Crampton and Krygier, 2006, Cobarrubias, 2009, Kitchin and Dodge, 2007, Zook and Graham, 2007 κτλ.).

Αντίστοιχα με τον όρο της χαρτογραφικής έκρηξης, ο Todd Hughes αποκάλεσε ως 'Χαρτογραφική Επανάσταση' ('Mapping Revolution') τις νέες δυνατότητες των χαρτογραφήσεων· ένας όρος που -αν και γεμάτος υποσχέσεις- χρίζει μίας δεύτερης ματιάς. Στον Cobarrubias (2009: 5) διαβάζουμε ότι ο συγκεκριμένος αναλυτής άμυνας σε ομιλία του στο συνέδριο του Προγράμματος Προηγμένης Έρευνας της Υπηρεσίας Άμυνας των ΗΠΑ (Defense Advanced Research Project Agency (DARPA)) (2007) περιέγραψε τον τρόπο με τον οποίο οι σε-πραγματικό-χρόνο χαρτογραφήσεις, διαδρώντας με αναπτυγμένες μονάδες μάχης (deployed combat units) θα έφερναν επανάσταση σε επιχειρήσεις του μέλλοντος, δημιουργώντας 'μία πραγματικότητα' από πολλαπλούς και άμεσα προσβάσιμους χάρτες. Το ανησυχητικό βέβαια εδώ δεν είναι τόσο οι στρατιωτικές εφαρμογές των σε-πραγματικό-χρόνο-χαρτογραφήσεων όσο ότι η 'πραγματικότητα' που περιγράφει δεν αφορά σε ένα μακρινό μέλλον καθώς οι τεχνολογίες αυτές μπορούν ήδη να χρησιμοποιηθούν από πολίτες.

Με αφορμή τα σχόλια του Hughes, είναι σημαντικό εδώ να υπογραμμίσουμε ότι το 'άνοιγμα' των χαρτογραφικών πρακτικών δεν αφορά μόνο σε απομακρυσμένες καινοτομίες τεχνολογίας και μέσων· έτσι, στο κεφάλαιο αυτό, θα συναντήσουμε ολοένα και περισσότερες χαρτογραφικές πρακτικές, ως μέρος τέχνης, καθημερινής ζωής, εμπειριών και συναισθημάτων, παιδαγωγήσεων και μεθοδολογιών, πολλαπλών σχέσεων και (δια)δράσεων, και στο επόμενο, αντίστοιχα ως μέρος ακτιβιστικών, συλλογικών δράσεων και αγώνων. Σε ένα τέτοιο τοπίο χαρτογραφικών πρακτικών το περιεχόμενο του όρου της 'χαρτογραφικής επανάστασης' του Hughes φαίνεται να μην είναι αρκετό και, ως εκ

⁴² Ολόκληρος ο τίτλος του άρθρου του είναι *Cartography is Dead (Thank God!)*, από τον οποίο επέλεξα να παραλείψω 'Θεούς' προκειμένου μην περιπλεχτούν περισσότερο τα ζητήματα της παρούσας διατριβής.

τούτου, ο Cobarrubias επιλέγει τον όρο της 'Χαρτογραφικής Στροφής' (Cartographic Turn) παραπέμποντας έτσι στην αντίστοιχη 'χωρική στροφή' ('spatial turn') των κοινωνικών επιστημών της δεκαετίας του '90 (Cobarrubias, 2009: 6).

Το κατά πόσο όροι όπως η 'έκρηξη', η 'επανάσταση' ή η 'στροφή' αποδίδουν την σύγχρονη πραγματικότητα των χαρτών και χαρτογραφίσεων δεν είναι ζητούμενο της συγκεκριμένης διατριβής να αποδείξει -άλλωστε έχουμε πολλαπλά διατυπώσει ότι η 'πραγματικότητα' δεν είναι κοινή και ενιαία- ωστόσο, θα μπορούσα να ενισχύσω την άποψη -και πάλι του Cobarrubias- για "μία νέα χαρτογραφική εποχή" (a new mapping era) (Cobarrubias, 2009: 5), όπου η 'εποχή' θα δείξει τα περιεχόμενά της.

Στο σημείο αυτό, επίσης, θέλω να κάνω μία ακόμα διευκρίνιση. Πολύ σημαντική, αναμφισβήτητη, στο κεφάλαιο αυτό είναι η χαρτογράφηση των νέων τρόπων ενασχόλησης με τους χάρτες (χαρτογραφικές πρακτικές, τεχνικές, τεχνολογίες, τέχνες, μέσα, (δια)δίκτυο) έτσι όπως αυτές προστίθενται στις νέες αναπαραστάσεις, αντιλήψεις, γνώσεις και επιστήμες. Ωστόσο, αυτό που κυρίως ενδιαφέρει είναι οι τρόποι με τους οποίους όλα τα προηγούμενα 'συσχετίζονται' με τα παραδείγματα της 'κυριαρχικής' κρατικής και επιστημονικής χαρτογραφίας και τεχνολογίας των GIS, με εναλλακτικούς ή εναντίων ('αντί') τρόπους. Απώτερος στόχος, τόσο εδώ όσο και στη διατριβή γενικότερα- είναι να αποδειχθεί ότι πέρα από το να 'συσχετίζονται', *συναρθρώνονται* μέσα σε μία πολλαπλότητα πρακτικών, πολιτικών και κυβερνητικών χώρων.

Ολοένα και πιο αναδυόμενη είναι τόσο η χαρτογραφική βιβλιογραφία όσο και πρακτική για 'εναλλακτικές' (Crampton and Krygier, 2006, Stallmann, 2012), 'άλλες' ('other'), 'αντι' (Peluso, 1995, Cobarrubias, 2009, Stallmann, 2012, Wood, 2010, Harris and Hazen, 2006, Ewalt, 2010 κτλ.) καθώς και για 'ανατρεπτικές' ('subversive') (Crampton and Krygier, 2006: 17) χαρτογραφίες και χαρτογραφήσεις, ως ένα μέρος μόνο των πολλαπλών προθεμάτων και προσδιορισμών που έχουν συναντηθεί στην πορεία της διατριβής πολλά από τα οποία σταδιακά θα αναδιπλώνονται στο παρόν.

Στο τρέχον κεφάλαιο, πιο συγκεκριμένα, τα παραδείγματα που θα χαρτογραφηθούν αφορούν σε χώρους της καθημερινής ζωής, της πόλης, της τέχνης, της δυνητικής πραγματικότητας, του κυβερνοχώρου, των νέων κινητών τεχνολογιών και μέσων και, τέλος, των παιδαγωγίσεων και γίνονται αντιληπτά, αρχικά, ως μία πολλαπλότητα και στο κλείσιμο του κεφαλαίου ως συναρθρώσεις ετερογενών μερών, έτσι όπως και οι δύο έννοιες εννοιολογούνται από τους Deleuze και Guattari.

Χαρτογραφήσεις στην καθημερινή ζωή & την πόλη

Χαρτογραφήσεις αισθήσεων

Οι προσεγγίσεις των χαρτών και χαρτογραφίσεων ως πρακτικές και επιτελέσεις ανέδειξαν ότι οι χάρτες δεν είναι απλώς οπτικά αντικείμενα αλλά "απτά, οσφρητικά, δισθητικά αντικείμενα/υποκείμενα" (Del Casino and Hanna, 2006: 37) που μεσολαβούνται από την πολλαπλότητα αρχικά των γνώσεων που τους προσδίδουμε και αντλούμε από αυτά και στη συνέχεια των σχέσεων που αναπτύσσονται μέσα από τις καθημερινές διαδράσεις, επιτελεστικές πρακτικές και δράσεις. Με αφορμή τα σχόλιά αυτά παραθέτω την εξής πρόσφατη χαρτογραφική 'οσφρητική' περιπλάνηση στην πόλη της Θεσσαλονίκης.

Οσμοτόπια

Το project-installation 'Οσμοτόπια' από την ομάδα Arqlab της Θεσσαλονίκης περιλάμβανε τη δημιουργία ενός οσφρητικού χάρτη του κέντρου της πόλης, μέσα από την περιπλάνηση των συμμετεχόντων στο project (2011). Οι φωτογραφίες με την ευγενική προσφορά μέλους της ομάδας Arqlab, Ελένη Κομποτσιάρη.

Τέτοιες χαρτογραφήσεις δεν έχουν σκοπό να είναι συγκεκριμένες και πιστές αναπαραστάσεις του χώρου και δεν επιδιώκουν την αντικειμενικότητα και ακρίβεια αυτών· αντίθετα είναι εμπειρικές, διαισθητικές και ενσώματες ή όπως διαβάζουμε στην χαρτογραφική ιστοσελίδα *the geography of creative thinking*⁴³ "(...) δημιουργικές και μοναδικές αναπαραστάσεις του ιδωμένου και μη-ιδωμένου κόσμου". Για να έρθει στην επιφάνεια ένας τέτοιος μη ορατός κόσμος προϋποθέτει την παραδοχή ότι αυτό που θεωρείται 'πραγματικός χώρος προς αναπαράσταση' περιλαμβάνει κάτι παραπάνω από αυτό που βλέπουμε, και με αφορμή το σχόλιο το σχόλιο αυτό περνά στην επόμενη χαρτογράφηση που αποτελεί ένα μόνο περιστατικό από το πλήθος των αντίστοιχων.

Χάρτης τυφλών

Χάρτης τυφλών στην πόλη του Munster της Γερμανίας
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:2007-10_reliefoblindulog_monastero.JPG

Σε τέτοιους χάρτες αναδύεται "ένα ενδιαφέρον για τους αποκλεισμούς και τις ανάγκες του σώματος μέσα στον χώρο" (Firth, 2014: 178), το οποίο, σύμφωνα με την Firth, αφορά σε ζητήματα όπως η φυσική προσβασιμότητα του χώρου σε όλους και όλες που θα μπορούσαν να είναι παρόντες και παρούσες (ό.π.). Τέτοιοι προβληματισμοί που λαμβάνουν υπόψη την ενσωμάτωση και το συναίσθημα⁴⁴ σχετικά με τον χώρο μπορούν να εντοπιστούν σε διαδικασίες και μεθοδολογίες που

χρησιμοποιούν και δημιουργούν χάρτες. Συγκεκριμένα και όσον αφορά στη δυνατότητα ενσωμάτωσης της ίδιας της χαρτογραφικής πρακτικής, η Proppen ισχυρίζεται ότι έχει να κάνει με μία πιο εσωτερική κατανόηση του χώρου και, ίσως με μία στενότερη σχέση και αίσθηση ευθύνης και αναφοράς απέναντι του (Proppen, 2009: 129). Αντίστοιχα, η Firth αναφέρεται στη συναισθηματική δυνατότητα του χαρτογραφικού λόγου και πρακτικής, η οποία αντανάκλα το ενδιαφέρον αρχικά των καταστασιακών για τις ενσώματες πλευρές της αποξένωσης ως μέρος της καθημερινής ζωής (Firth, 2014: 168-169). Παραθέτοντας σχετικές διατυπώσεις της "(ο)ι χάρτες μπορούν να κινητοποιήσουν το

⁴³ <https://academics.skidmore.edu/blogs/onlocation/2013/01/the-geography-of-the-creative-thinking/>

⁴⁴ Η Firth προσεγγίζει το συναίσθημα ως "τρόπους με τους οποίους η επιθυμία ρέει διαμέσου και συνδέει υποκειμενικότητες και χώρους παράγοντας συνδέσεις και μετασχηματισμούς σε ένα μη-αφηρημένο, ενσώματο επίπεδο" (Firth, 2014: 158). Η προσέγγιση της είναι επηρεασμένη από τις αντίστοιχες των Deleuze και Guattari (1987).

συναίσθημα, οδηγώντας σε υποκειμενικούς και κοινωνικούς μετασχηματισμούς και μπορούν να οπτικοποιήσουν και αξιολογήσουν εναλλακτικές μορφές σχέσεων, όπως η εγγύτητα και τα δίκτυα, καθώς επίσης περιθωριοποιημένους χώρους και ιστορίες” (Firth, 2014: 179).

Περιπλανήσεις στην πόλη

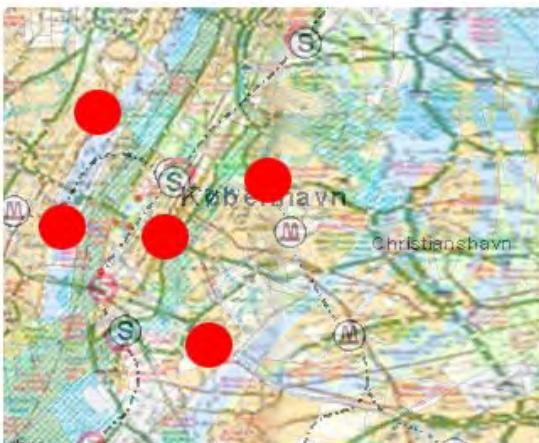
Το έργο του de Certau για την πρακτική της καθημερινής ζωής μέρος της οποίας είναι και ο χάρτης (2010) έτσι όπως εμπνεύστηκε από τις θέσεις του Debord για την *Κοινωνία του θεάματος* (1967) και την *περιπλάνηση* των καταστασιακών στους δρόμους της πόλης του Παρισιού -τα οποία θα αναπτυχθούν στο επόμενο κεφάλαιο- έχουν δημιουργήσει μία μεγάλη παρακαταθήκη στην σύγχρονη αστική χαρτογράφηση (Crampton, 2010: 22, Crampton and Krygier, 2006, Cosgrove, 2008, 2006).

Μία σειρά καλλιτεχνικών παρεμβάσεων που προσεγγίζουν “την πόλη ως επιτελεστική τέχνη” (“the city as performance art”), και οι οποίες συχνά χρησιμοποιούν προηγμένες τεχνολογίες, εντοπίζει ο Cosgrove, στα τέλη του 20ου και τις αρχές του 21ου αιώνα (Cosgrove, 2008 (2006): 156). Αντίστοιχα, και ο Perkins σχολιάζει ότι οι καλλιτεχνικές κοινότητες φαίνεται να ενδιαφέρονται ολοένα και περισσότερο για ψυχογεωγραφικές ενασχολήσεις με την αστική ζωή (Perkins, 2004). Οι Crampton (2010) και Crampton και Krygier (2006), τέλος, παρατηρούν “μία έκρηξη στην (...) ψυχογεωγραφική χαρτογράφηση” την οποία εντοπίζουν στα τέλη της δεκαετίας του '80 εξαιτίας της διάχυσης των χαρτογραφικών τεχνολογιών (Crampton, 2010: 22, Crampton and Krygier, 2006: 17-18).

Use it

Το project *Use it* (2012) βασίζεται σε πληροφορίες των κατοίκων του κέντρου της Θεσσαλονίκης προκειμένου να δημιουργήσει αυτόν τον διαδραστικό και ελεύθερα διανεμημένο χάρτη για backpackers ταξιδιώτες της πόλης. Από την αντίστοιχη ιστοσελίδα του project, <http://www.use-it-thessaloniki.gr/>

NewCopenYorkHagen

Το project *NewCopenYorkHagen* είναι η ψυχογεωγραφική αποτύπωση της εμπειρίας δύο καλλιτεχνίδων στις πόλεις της Νέας Υόρκης και της Κοπεγχάγης που αποτυπώθηκε σε ένα χάρτη της μίας πόλης πάνω στην άλλη. Από το blog http://glowlab.blogs.com/psygeocoop/2004/02/participant_06.html

Οι προηγούμενες χαρτογραφήσεις αποτελούν νέες και εναλλακτικές αναπαραστάσεις και πρακτικές των χώρων της πόλης καθώς επιδιώκουν να αποτυπώσουν όχι μόνο τους υλικούς χώρους της αλλά και πιο προσωπικούς, φαντασιακούς και ενσώματους καθώς και να διευκολύνουν την εμπειρία της καθημερινής ζωής σε αυτήν (Cosgrove, 2008 (2006): 156). Μέσα από τις επιμέρους και ξεχωριστές περιπλανήσεις τους, χώροι ασύνδετοι συνδέονται, καθημερινές πραγματικότητες που αλλιώς θα ήταν υπόγειες και αόρατες ορατοποιούνται και συναισθήματα, επιθυμίες και τυχαιότητες ξαναβρίσκουν χώρο στη φαντασία και την πρακτική, και ακόμα περισσότερο, πολύ συχνά δημιουργώντας τες εκ νέου.

Χαρτογραφήσεις στην τέχνη

Οι συναισθηματικές και επιτελεστικές προσεγγίσεις των χαρτογραφικών πρακτικών προσελκύουν ολοένα και περισσότερο το ενδιαφέρον καλλιτεχνών, κάτι που σύντομα έγινε αντιληπτό από την επιστήμη της χαρτογραφίας με αποτέλεσμα να αναδύονται πολλαπλές σχετικές μελέτες στην αντίστοιχη βιβλιογραφία (Wood, 2006, 2010, Wood and Krygier, 2006a, 2006b, Crampston, 2011, Perkins, 2003, 2004 κτλ.).

Η καλλιτεχνική κοινότητα εδώ και καιρό πειραματίζεται με χάρτες και τη σημασία τους ως αναπαραστάσεις και ως προσπάθειες ανακάλυψης της σχέσης του ανθρώπου με τον χώρο ωστόσο ο πειραματισμός αυτός αντιμετωπίζεται με προβληματικό τρόπο από την χαρτογραφική επιστήμη καθώς, όπως εξηγεί ο Crampston, η χαρτογραφία δεν έχει απαντήσει ακόμα σε ένα γενικότερο ερώτημα που αφορά στον βαθμό με τον οποίο προσδιορίζεται ως επιστήμη, τεχνολογία ή τέχνη (Crampston, 2011). Στη συνέχεια, και ο Perkins κάνει αναφορές στους καλλιτέχνες που χρησιμοποιούν χαρτογραφήσεις προκειμένου, όπως διατυπώνει, να προβληματίσουν σε ζητήματα σχέσεων με τον κόσμο (Perkins, 2003), τα οποία -σε άλλο άρθρο του συγκεκριμενοποιεί ότι- αφορούν σε αμφισβητούμενες οπτικές του κόσμου καθώς και στην σχέση μεταξύ σώματος, τέχνης, χαρτογράφησης και ψηφιακών μέσων (Perkins, 2004).

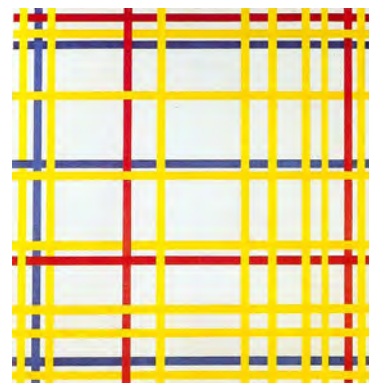
Πολλοί από τους χάρτες τέχνης (art maps) που εκφράζουν μορφές παρέμβασης και αμφισβήτησης έχουν αναφορές στο έργο των καταστασιακών και συγκεκριμένα στις θέσεις του Debord για την αναζήτηση μίας τέχνης, πολιτικής και ζωής σε ένα έργο απελευθερωτικής δημιουργικότητας (Debord, 1963)· ο ίδιος άλλωστε αναφέρθηκε ρητά σε μία 'ανανεωμένη χαρτογραφία' ως μία μορφή παρέμβασης (Wood and Krygier, 2009: 344). Ο Wood, ως ένας χαρτογράφος-καλλιτέχνης ο ίδιος, υποστηρίζει τις σύγχρονες κριτικές δυνατότητες των χαρτών τέχνης και αναφέρει ότι "(ο)ι καλλιτέχνες χαρτών δεν απορρίπτουν τους χάρτες. Απορρίπτουν την αυθεντία που φέρουν οι κανονιστικοί χάρτες προκειμένου να αποτυπώσουν την πραγματικότητα όπως είναι, δηλαδή, με αποστασιοποίηση και αντικειμενικότητα" (Wood 2006: 10). Ως εκ τούτου, σε άλλο άρθρο του ίδιου μαζί με τον Krygier υποστηρίζουν ότι οι χαρτογραφήσεις τέχνης (art mapping) αναδεικνύουν διαφορετικούς -και όχι απαραίτητα λιγότερο 'πραγματικούς'- κόσμους από τους επαγγελματίες κατασκευαστές-χαρτών (professional mapmakers) (Wood and Krygier, 2009: 344). Τέλος, οι Crampston και Krygier διατυπώνουν με λίγο διαφορετικό τρόπο του Wood 'την αρχή που απορρίπτουν' οι χαρτογραφήσεις τέχνης· σύμφωνα με τους ίδιους, ο αντίκτυπος του έργου των χαρτο-καλλιτεχνών (map-artists) -αν και αδύνατον να περιοριστεί σε μία μοναδική προοπτική- "αμφισβητεί δομικά τις κοινά παρεχόμενες έννοιες του χώρου, της γνώσης και της εξουσίας" (2006: 25). Παρακάτω, θα επιχειρήσω να αναδιπλώσω ορισμένα στιγμιότυπα των χαρτο-κόσμων της τέχνης.

Χάρτες-τέχνης

Η Kanarinka, μία από τις πιο γνωστές καλλιτέχνιδες χαρτών που έχει αρθρογραφήσει σε χαρτογραφικά επιστημονικά περιοδικά, σε ένα από αυτά με τίτλο *Τέχνη-μηχανές, Σώμα-φούρνοι και χάρτες-συνταγές: Είσοδοι για ένα ψυχογεωγραφικό λεξικό (Art-machines, body-ovens and map-recipes: Entries for a psychogeographic dictionary)* (2006) ισχυρίζεται ότι "(τ)ο ερώτημα για τους καλλιτέχνες (και ενδεχόμενα και για τους χαρτογράφους) δεν είναι επ' ουδενί πως θα φτιάξουν μία 'καλύτερη' εικόνα ενός πιο 'ακριβή' χάρτη" αλλά αντίθετα "πειραματίζονται με ένα συγκεκριμένο έδαφος με συγκεκριμένους τρόπους προκειμένου να φτάσουν σε απρόβλεπτους προορισμούς" (Kanarinka 2006: 24).

New York city map

Η Νέα Υόρκη του Mondrian στο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Reina Sophia στη Μαδρίτη. Ο πίνακας θεωρείται ότι αποτελεί μέρος μίας νέας περιόδου αποδέσμευσης από παλιότερες φόρμες που έλαβε χώρα μετά την επίσκεψή και, στη συνέχεια, με τη διαμονή του ζωγράφου στη Νέα Υόρκη. Αποτελεί επίσης μία ευρύτερη προσπάθεια αποτύπωσης του ρυθμού της μοντέρνας μητρόπολης. Η φωτογραφία της γράφουσας και οι πληροφορίες από την ιστοσελίδα του Ινστιτούτου για τον Mondrian www.piet-mondrian.org

World Map Cut

Χάρτης της καλλιτέχνιδας Nina Katchadourian (1989) με τίτλο *Κομματιασμένος Παγκόσμιος Χάρτης (World Map Cut)*. Σύμφωνα με την ίδια, αφού 'κομματίασε' έναν χάρτη μετέφερε τα κομμάτια σε έναν νέο με παρόμοιο υπόβαθρο και έτσι "(σ)ταδιακά, ο κόσμος επανασχηματίστηκε". Ο νέος χάρτης προέκυψε μέσα από μία σειρά (i) επανεγγραφών από κομμένες λέξεις, (ii) αλλαγών σε ιστορικά και γεωπολιτικά στοιχεία (π.χ. η Δυτ. Ευρώπη εισχωρεί μέσα στη Δυτ. Αφρική) και (iii) 'αφορμών' από τον αρχικό χάρτη (π.χ. εξαιτίας της παραμόρφωσης κλίμακας στις περιοχές κοντά στους πόλους η Αυστραλία και η Αλάσκα ταιριάζουν πολύ καλά η μία δίπλα στη άλλη). Ο χάρτης και τα σχόλια από την ιστοσελίδα της καλλιτέχνιδας, <http://www.ninakatchadourian.com/maps/worldmap.php>

Ένας τέτοιος χάρτης αποκαλύπτει, σύμφωνα με την γράφουσα, έναν 'νέο φανταστικό κόσμο' που δημιουργήθηκε από τα κομμάτια του 'παλιού' και του 'πραγματικού'.

Χάρτες Λονδίνου σχεδιασμένοι στο χέρι

Τα εξαιρετικής λεπτομέρειας σχέδια του Λονδίνου, σχεδιασμένα στο χέρι από τον Stephen Walter, αποτυπώνουν ξεχασμένες ιστορίες και πρόσφατες εξελίξεις της μητρόπολης "μέσα από το κριτικό μάτι ενός ντόπιου Λονδρέζου".

Ο χάρτης και το σχόλιο από την ιστοσελίδα του Guardian, <http://www.theguardian.com/artanddesign/gallery/2015/may/10/stephen-walter-the-artist-mapping-londons-shifts-stories-and-secrets-in-pictures>

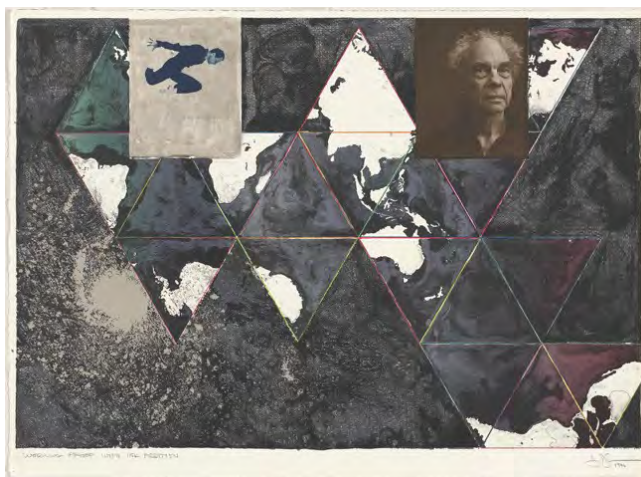
Χαρτογραφικά πορτραίτα

Για τον Ουαλό καλλιτέχνη, Ed Fairburn, ο πιο δημιουργικός τρόπος για να ζωγραφίσει τα πορτραίτα του είναι μέσα από χάρτες. Ακολουθώντας τα περιγράμματα τους δημιουργεί μορφές και σκιές. Η φωτογραφία του χάρτη από τον Ed Fairburn στην ιστοσελίδα <http://www.yatzer.com/Human-Geographies-maps-Ed-Fairburn>

Ocean: χαρτογραφίες & χορογραφίες

Πίνακας του Jasper Johns βασισμένος σε μία χορογραφία του διάσημου χορογράφου Merce Cunningham έτσι όπως αναπτύσσεται πάνω σε μία χαρτογραφική προβολή Fyler Dymaxion. Ο πίνακας στην ιστοσελίδα, <https://www.nga.gov/exhibitions/2009/editions/template/index.shtml>

Map piece: χαρτογραφίες & ποίηση

MAP PIECE

Draw an imaginary map.

Put a goal mark on the map where you want to go.

Go walking on an actual street according to your map.

If there is no street where it should be according to the map, make one by putting the obstacles aside.

When you reach the goal, ask the name of the city and give flowers to the first person you meet.

Ο χάρτης για τη Yoko Ono (1962).

<http://www.improvisedlife.com/2013/09/09/grapefruit-yoko-onos-book-of-instructions/>

Χαρτογραφήσεις ως κατασκευές

Creative Cartography

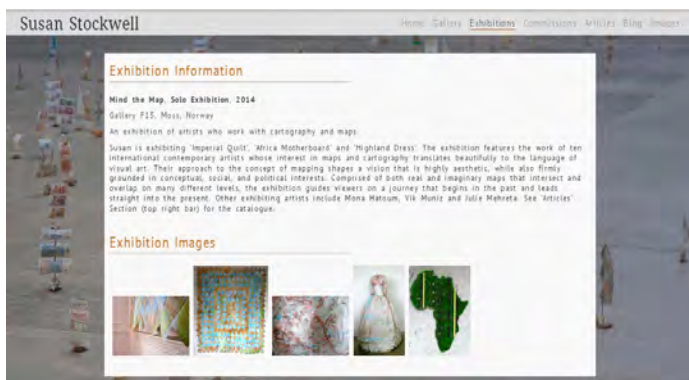
Δημιουργικοί και πρωτότυποι τρόποι χρήσης ενός χάρτη,
<https://www.pinterest.com/erin2285/creative-cartography/>

‘Γλυκός’ χάρτης Αιγαίου

Έργο του καλλιτέχνη Κώστα Ιωαννίδη με τίτλο *Αιγαίο* σε έκθεση του Μουσείου Ελληνικής Γεύσης στην Αθήνα (2015). Σε αυτό αποτυπώνει τη θάλασσα του Αιγαίου με μπακλαβά που ενώνει τα παράλια της Μικράς Ασίας και της Ελλάδας. Η φωτογραφία της γράφουσας, Δεκέμβριος 2015.

Mind the map

Έκθεση καλλιτεχνών που χρησιμοποιούν χάρτες στη Gallery F15 στην πόλη Moss της Νορβηγίας (2014). Σύμφωνα με την Susan Stockwell που συμμετείχε στην έκθεση το ενδιαφέρον των συγκεκριμένων καλλιτεχνών για τους χάρτες και τη χαρτογραφία "(...) μεταφράζεται στη γλώσσα της οπτικής τέχνης (visual art). Οι προσεγγίσεις τους στην έννοια της χαρτογράφησης διαμορφώνουν μία αισθητική οπτική, ενώ την ίδια στιγμή είναι γειωμένες σε εννοιολογικά, κοινωνικά και πολιτικά ενδιαφέροντα. Η έκθεση αποτελείται τόσο από πραγματικούς όσο και φαντασιακούς χάρτες που ζέμνονται και αλληλοκαλύπτονται σε διάφορα επίπεδα και προτρέπει σε ένα ταξίδι που ξεκινάει από το παρελθόν και οδηγείται στο σήμερα."

Η φωτογραφία και τα σχόλια από την ιστοσελίδα http://www.susanstockwell.co.uk/exhibition_main.php?exhibition_id=100

Video Trans America Map

Έργο-κατασκευή (installation) της καλλιτέχνιδας Downey στο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Reina Sophia στη Μαδρίτη. Σε αυτό απεικονίζει και οπτικοποιεί με πολλαπλούς οπτικο-ακουστικούς τρόπους την πορεία της στην αμερικάνικη ήπειρο. Η φωτογραφία της γράφουσας (Φεβρουάριος 2016).

Mapping Projection

Η χαρτογραφική προβολή είναι ένας νέος όρος ο οποίος περιλαμβάνει την τρισδιάστατη προβολή εικόνων και video σε καλλιτεχνικά projects, όπως συναυλίες, performances, κατασκευές (installations) κτλ.. Το συγκεκριμένο παράδειγμα από συναυλία της οπτικο-ηχητικής κollectίβας *Modified Dog* από τη Θεσσαλονίκη. <http://modifieddog.com/unipage.php?PID=70&Cat=20>

Κλείνω το μέρος των χαρτογραφίσεων τέχνης με το παρακάτω παράθεμα της Kanarinka, με την οποία ξεκίνησα, το οποίο αποτελεί κάλεσμα και προτροπή για σκέψη και δράση:

"Ο κόσμος στην πραγματικότητα, δεν χρειάζεται καθόλου νέες αναπαραστάσεις. Χρειάζεται νέες σχέσεις και νέες χρήσεις: με άλλα λόγια χρειάζεται νέα γεγονότα, ανακαλύψεις, δράσεις, δραστηριότητες, πειράματα, παρεμβάσεις, διεισδύσεις, τελετές, καταστάσεις, επεισόδια, καταστροφές. Έχουμε αναχωρήσει από τον κόσμο των μορφών και των αντικειμένων και είμαστε σε έναν κόσμο σχέσεων και γεγονότων. Αλλά ακόμα χρειαζόμαστε απεγνωσμένα την τέχνη και τους χάρτες. Είναι δυνατόν να σκεφτούμε τον χάρτη όχι σαν μία αναπαράσταση της πραγματικότητας αλλά σαν ένα εργαλείο που παράγει πραγματικότητα;" (Kanarinka, 2006: 25).

Δυνητικές χαρτογραφήσεις

“Εγώ' είμαι ένα μάτι.

Εγώ, η μηχανή σου δείχνω τον κόσμο με τον μόνο τρόπο που μπορώ να τον δω.
Απελευθερώνω τον εαυτό μου για σήμερα και για πάντα από την ανθρώπινη ακινησία.

Είμαι σε μόνιμη κίνηση...Απελευθερωμένη από τα όρια του χρόνου και του χώρου,
συγχρονίζω οποιοδήποτε σημείο του κόσμου, οπουδήποτε θέλω να είναι.”

(“I'm an eye.

I, the machine show you a world the only way I can see it.

I free myself for today and forever from the human immobility.

I'm in constant movement...Freed from the boundaries of time and space,

I coordinate any and all points of the universe, wherever I want them to be”)

Ο άνθρωπος με την Κινηματογραφική Μηχανή (Man with a Movie Camera), Dziga Vertov, 1929.

Το συγκεκριμένο παράθεμα με το οποίο ξεκινάει η ταινία *Man with a Movie Camera* του σοβιετικού κινηματογραφιστή Dziga Vertov⁴⁵ είναι εμβληματικό σε δοκίμια όχι μόνο σχετικά με τον κινηματογράφο αλλά και λοιπών ενδιαφερόντων που άπτονται του χώρου, της τεχνολογίας κτλ. Και αυτό δεν είναι τυχαίο, καθώς αποτελεί αφορμή για σκέψη πάνω στις δυνατότητες της 'αένας κίνησης' που είναι "(α)πελευθερωμένη από τα όρια του χρόνου και του χώρου". Οι δυνατότητες μίας συνεχούς και αδιάκοπης κίνησης, η οποία σύμφωνα με τον Bauman (2000) είναι έκδηλη στη φάση της ρευστής νεωτερικότητας (liquid modernity), αναδιπλώνουν νέους τρόπους αντίληψης και βίωσης του χώρου, του κόσμου και της πραγματικότητας. Έτσι, μία τέτοια μετακίνηση του παρατηρητή σχετικά με τη γη και τον χώρο μπορεί να χρησιμοποιεί όχι μόνο μία κάμερα αλλά και κινητές συσκευές με ενσωματωμένα συστήματα GPS και ακόμα περισσότερο έναν 'σταθερό' υπολογιστή που είναι 'συνδεδεμένος' και χρησιμοποιεί κάποιο σύστημα δικτυακής 'πλοήγησης'.

Περιπλανήσεις παντού

Με τη φαινομενική αυτή αντίφαση μεταξύ 'μετακίνησης' του παρατηρητή και 'τοποθέτησης' του 'σταθερού' και 'σε σύνδεση' μέσου παίρνω αφορμή για τις χαρτογραφήσεις αυτού του μέρους του κεφαλαίου, ξεκινώντας από μία χαρακτηριστική δυνατότητα του προγράμματος Google Earth, που παρουσίασα στο τέταρτο κεφάλαιο.

Google Earth & εξομοιωτής πτήσης

Η φιλοσοφία του Google Earth αφορά σε έναν πρωτοποριακά διαδραστικό τρόπο πλοήγησης και εξερεύνησης πάνω από μια τρισδιάστατη απεικόνιση της γης και βασίζεται σε μία τεχνολογία εξομοίωσης πτήσης, η οποία υπάρχει από προηγούμενη έκδοση του προγράμματος του 2007. Σήμερα, μία ακόμα νεότερη καινοτομία του⁴⁶ δίνει τη δυνατότητα επιλογής αεροσκάφους για την 'πτήση' που μπορεί να πετάει σε πραγματικό χρόνο και καιρικές συνθήκες και την ίδια στιγμή να δείχνει στον 'χρήστη-πιλότο' και τα υπόλοιπα αεροσκάφη που βρίσκονται στην ίδια περιοχή⁴⁷.

Οι νέες αναπαραστάσεις, τεχνολογίες και συστήματα που προσφέρουν μια τέτοια σε-πραγματικό-χρόνο πλοήγηση και χαρτογράφηση της γης, από το δορυφόρο απευθείας στην οθόνη του υπολογιστή ή του κινητού του χρήστη αποτελούν μέρος της αποκαλούμενης 'Ψηφιακής Γης' (Digital Earth) που εισήγαγε το 1998 ο τότε αντιπρόεδρος των ΗΠΑ Al Gore. Στην σχετική του ομιλία διατύπωσε ένα σενάριο γι' αυτήν που αποκάλεσε 'επιστημονική φαντασία' ('science fiction') που προκειμένου να το αντιληφθούμε αντλώ από τον Crampton, ο οποίος επισημαίνει τα εξής χαρακτηριστικά του συστήματος: i. τα δεδομένα (της γης) απεικονίζονται 'φυσικά' ('naturistically'), σαν ένας πλανήτης

⁴⁵ Ψευδώνυμο του Ντένις Κάουφμαν που στα ουκρανικά σημαίνει 'αδιάκοπη κίνηση' και 'σβούρα που στριφογυρίζει'.

⁴⁶ Στην επιλογή GE Flight Simulator.

⁴⁷ Εξομοιωτής πτήσης του Google Earth, Πάνος Βουδούρης, <http://www.gefs-online.com/>, 06/07/2012.

που τον κοιτάζει κανείς από το διάστημα ii. η απεικόνιση είναι διαδραστική, επιτρέποντας μεγέθυνση, περιστροφή κτλ.⁴⁸ καθώς και τη δυνατότητα άντλησης πληροφορίας για κάθε αντικείμενο που φαίνεται με ένα απλό πάτημα 'πάνω σε αυτό', iii. μπορούν να ενταχθούν και εύκολα να διαστρωματωθούν δεδομένα από διαφορετικές πηγές, και τέλος, iv. στο σύστημα αυτό μπορεί να ενσωματωθεί ο χρόνος (2010: 128).

Η γη από το διάστημα και το Google Maps

Με άλλα λόγια, η 'Ψηφιακή Γη' ως απόρροια των τεχνολογιών και μέσων της εποχής της παρέιχε τα εξής χαρακτηριστικά και δυνατότητες στην χαρτογράφηση: εικονική αναπαράσταση, διαδραστικότητα, (μετα)κίνηση μέσω τηλεχειρισμού και τηλεπαρουσίας και σύνδεση σε πραγματικό χρόνο με κάθε σημείο του πλανήτη. Τα στοιχεία αυτά στο σύνολό τους, συγκροτούν την έννοια του 'δυνητικού' (virtual) όσον αφορά στις χαρτογραφικές πρακτικές και διαδικασίες, τα οποία ομολογουμένως σήμερα δεν φαντάζουν καθόλου ως 'σενάριο επιστημονικής φαντασίας', αντιθέτως προσομοιάζουν στον 'πραγματικό' κόσμο συχνά σε βαθμό που να τον υποκαθιστούν, στη βάση των θεωριών του Baudrillard που αναφέραμε νωρίτερα στο κεφάλαιο. "Το Google Earth είναι το πραγματικό", διατυπώνει emphaticά ο Ewalt εξηγώντας ότι: "(η) χωρικότητα του είναι κάτι περισσότερο από μία αντικειμενική παρουσίαση της γήινης επιφάνειας. Το Google Earth, παρά τον φαινομενικό παραλογισμό του, έχει κάτι εγγενώς πιστευτό σε αυτό" (Ewalt, 2010: 7).

Greece virtual: 'Να είσαι εκεί πριν ταξιδέψεις'

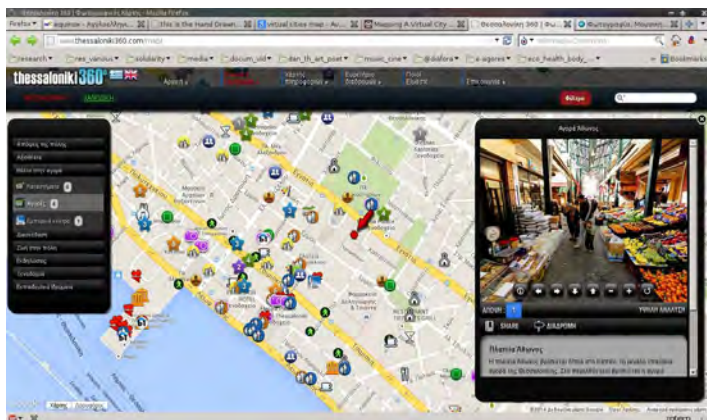
Το Greece virtual είναι μία τουριστική πλατφόρμα ξενάγησης στην Ελλάδα. Δίνει τη δυνατότητα στον επισκέπτη να έχει μια πλήρη και περιμετρική άποψη του χώρου που παρατηρεί με μία μετακίνηση του ποντικιού του στη φωτογραφία. Ο επισκέπτης παίρνει πληροφορία για τον χώρο, ξεναγείται στα αγγλικά και τα ελληνικά, βλέπει και μετακινεί την πανοραμική φωτογραφία στην οθόνη, ακούει τους φυσικούς ήχους του χώρου και παράλληλα ενημερώνεται από τον χάρτη της Google που εντοπίζει το σημείο όπου βρίσκεται. Με αυτούς του τρόπους η τουριστική πλατφόρμα πραγματοποιεί την εικονική της περιήγηση.

Η εικόνα και τα σχόλια από την ιστοσελίδα <http://www.greecevirtual.gr/el/>

Οι συνεχώς αναδυόμενες ψηφιακές αναπαραστάσεις και τεχνολογίες παρουσιάζουν τεράστιες ευκαιρίες για τη χαρτογραφία και τις σύγχρονες χαρτογραφίες, από τις οποίες ο Cosgrove (2008, 2006) εστιάζει σε αυτές που αφορούν στο επίπεδο της πόλης. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι η σύγχρονη πόλη μπορεί να αναπαρασταθεί μόνο μέσα από τις δυνατότητες των σύγχρονων χαρτών για αναπαραστατικές επιλογές περιεχομένου, κλίμακας, σχεδιαστικών και συμβολικών απεικονίσεων και για διαδραστική επιτέλεση (2008: 157). Για παράδειγμα, οι σύγχρονοι τουριστικοί χάρτες μπορούν να πάρουν και μορφές και πρακτικές, όπως του επόμενου παραδείγματος, όπου μπορεί κανείς να περιπλανηθεί και να βιώσει δυνητικά το χώρο της πόλης μέσα από την οθόνη του υπολογιστή του.

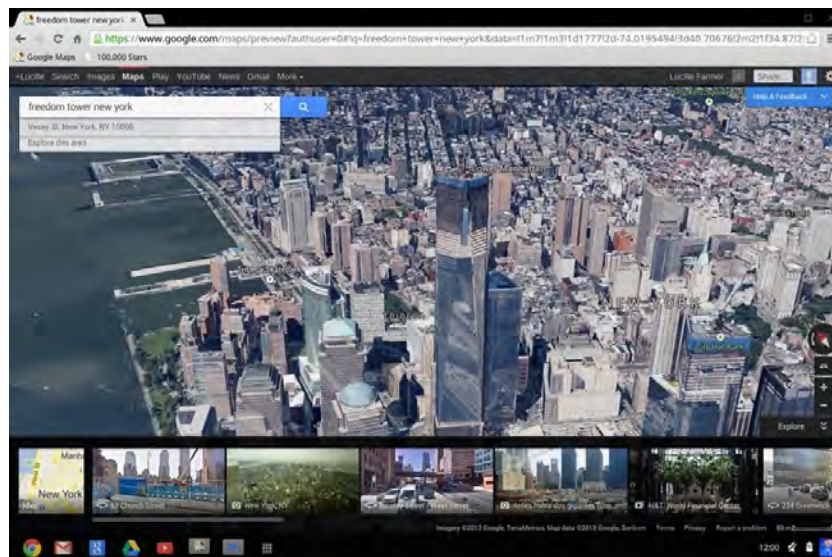
⁴⁸ 'Το πέταγμα πάνω σε ιπτάμενο χαλί' ήταν μία ανοίκεια έννοια για τα γεωγραφικά δεδομένα το 1998.

Εικονική/δυναμική περιήγηση στη Θεσσαλονίκη, <http://www.thessaloniki360.com/map/>

Διαπιστώνουμε και μέσα από το συγκεκριμένο παράδειγμα ότι οι χαρτογραφίες της πόλης, πέρα από αναπαραστατικές, οπτικές και νοητικές διαδικασίες γίνονται ολοένα και περισσότερο βιωματικές, μέρος μιας πρακτικής και επιτέλεσης του χώρου και/ή μιας δυναμικής πραγματικότητας που επιδιώκουν να διευκολύνουν και ενδεχόμενα να βελτιώσουν την εμπειρία και τους όρους της καθημερινής ζωής.

Σχετικά με την οπτική και εμπειρία της πόλης, τόσο από το επίπεδο του δρόμου όσο και από ψηλά, γράφει ο de Certeau στο βιβλίο του *Επινοώντας την καθημερινή Πρακτική (The Practice of Everyday Life, 2010 (1980))* δίνοντας μία άλλη διάσταση στο 'δυναμικό' που δεν αφορά μονάχα σε θετικά νοούμενες δυνατότητες και είναι πολύ σημαντική στο επιχείρημα του παρόντος. Στο κεφάλαιο 'Περπατώντας στην Πόλη' ('Walking in the City') αντιδιαστέλλει στη διαδικασία αυτή τον τρόπο με τον οποίο ο σύγχρονος άνθρωπος αντικρίζει τη μεγαλούπολη 'από ψηλά'. Συγκεκριμένα, συγκρίνει τον ορίζοντα του Manhattan όπως τον παρατηρεί από τον 110ο όροφο ενός από τους δύο πύργους του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου με τον ορίζοντα του κάθε άγνωστου 'νέου κόσμου' -που έμελε σύντομα να γίνει γνωστός- για να τονίσει και να ασκήσει κριτική στην αποστασιοποιημένη, ενιαία και ολοκληρωτική οπτική της εποχής μας. Η οπτική αυτή χαρακτηρίζει, σύμφωνα με τον de Certeau τη σύγχρονη επιστήμη και φυσικά τη χαρτογραφική καθώς επίσης, βάσει των όσων έχουμε μελετήσει μέχρι τώρα και τις κυβερνητικές (χαρτογραφικές) τεχνολογίες, όπως της Google.

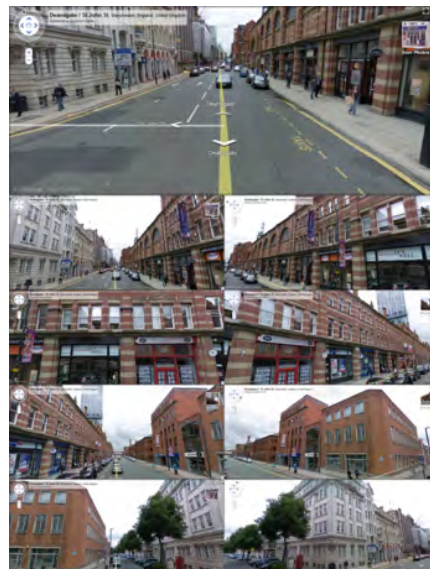

Η οπτική της Νέας Υόρκης από ψηλά, από την περιοχή των Δίδυμων Πύργων και το Google Maps. <http://www.theverge.com/2013/5/15/4334372/new-google-maps-for-desktop-hands-on>

Προς έκπληξη, μετά την 11η Σεπτεμβρίου του 2001, η συγκεκριμένη οπτική 'από ψηλά' κατέρρευσε σαμποτάροντας έτσι την ιστορία όχι μόνο της χαρτογράφησης της πόλης (Cosgrove, 2008) αλλά και της παγκοσμιοποιημένης οπτικής και πρακτικής. Ωστόσο, ούσες εξαιρετικά διαπεραστικές, οι οπτικές και οι πρακτικές τους παγκοσμιοποιημένου κυβερνητικού μέσου έκτοτε βρήκαν άλλες 'διόδους' για να επαν-εισχωρήσουν.

Google Street View

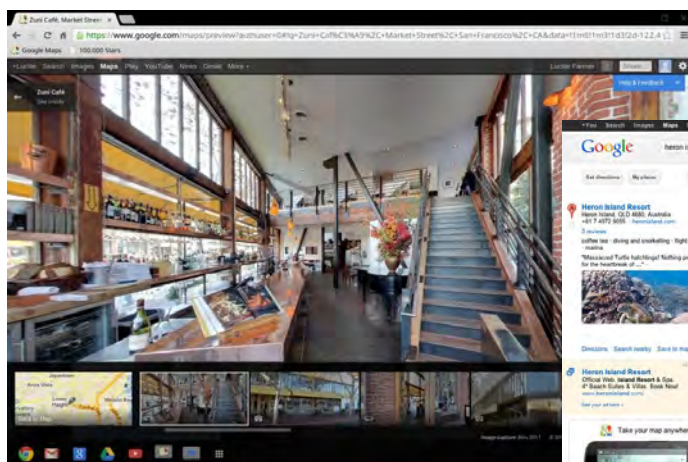
Το Μάιο του 2007, η Google λάνσαρε το Street View, μία νέα εφαρμογή του Google Maps που παρέχει πανοραμική οπτική 360° διαφόρων τοποθεσιών ανά τον κόσμο από το επίπεδο του δρόμου. Την ημερομηνία κυκλοφορίας του στο χαρτογραφικό του υπόβαθρο περιλάμβανε μόνο πέντε πόλεις των Η.Π.Α., ωστόσο έκτοτε προστίθενται ολοένα και περισσότερες τοποθεσίες ανά τον κόσμο. Τα αυτοκίνητα της Google κυκλοφορούν στους δρόμους αυτών των τοποθεσιών και παίρνουν φωτογραφίες από τους πέριξ χώρους και σημεία ενδιαφέροντος, οι οποίες στη συνέχεια συγκεντρώνονται σε μία βάση δεδομένων με format τριών διαστάσεων ώστε οι χρήστες να μπορούν να 'μπαίνουν' στις φωτογραφίες δυναμικά σε αυτές και να περιπλανώνται στους δρόμους της κάθε πόλης. Επιτρέποντας στους χρήστες να 'εισχωρήσουν' και να 'περιηγηθούν' στους δρόμους μίας πόλης ή σε μία γεωγραφική τοποθεσία γενικότερα, το Google Street View δίνει τη δυνατότητα αρχικά σε αυτούς να την βιώσουν δυναμικά, αλλά ακόμα σημαντικότερα, στην ίδια την Google να ελέγχει την οπτική της γης από το διάστημα μέχρι το επίπεδο του δρόμου με αποτέλεσμα να επιβεβαιώνεται αυτό που περιγράφει ο Ewalt ως "σε-πραγματικό-χρόνο επιτήρηση της πολυ-εθνικής δυναμικής χωρικότητας" (Ewalt, 2010: 15). Αυτές οι οπτικές και πρακτικές δεν εξαντλούνται εδώ.

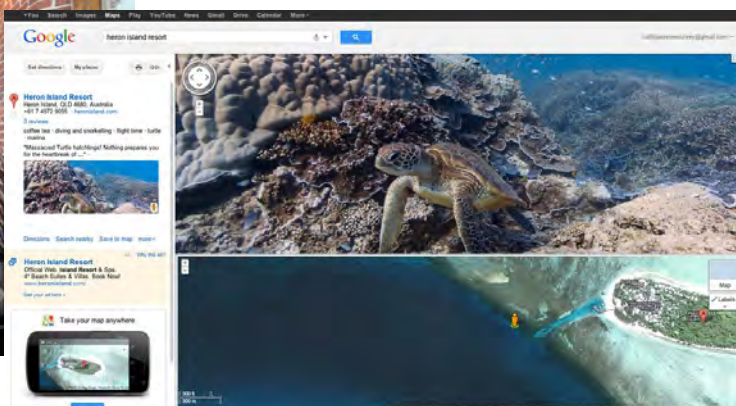
Η φωτογραφία από το https://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/e/ec/Deansgate_St_John_St.png

Indoor Google Maps

Τον Νοέμβριο του 2011, το Google Earth λάνσαρε μία ακόμα καινοτόμα υπηρεσία πλοήγησης, το Indoor Google Maps, που αφορά στο εσωτερικό επιλεγμένων χώρων: κτιρίων, αεροδρομίων, καταστημάτων, μουσείων, πανεπιστημίων κτλ.. Η φιλοσοφία του βασίζεται στο γεγονός ότι η Google επωφελείται της 'πλοήγησης' των ίδιων των χρηστών στο εσωτερικό τέτοιων χώρων δίνοντάς τους τη δυνατότητα να ανεβάσουν δικές τους φωτογραφίες για εμπορικούς σκοπούς. Μπορεί, δηλαδή, τα δορυφορικά συστήματα GPS να μην μπορούν να 'δουν' στο εσωτερικό των κτιρίων, καθώς τα κύματα συχνότητας των σημάτων τους δεν μπορούν να κινηθούν εύκολα διαμέσου στέρεων αντικειμένων, αλλά είναι πλέον οι ίδιοι οι χρήστες που 'ανοίγουν την πόρτα στο 'Μεγάλο Αδερφό', και κάτι τέτοιο αποτελεί μία αντίφαση που ενσωματώθηκε ως ένα άλλο πρόσωπο του σαμποτάζ της παγκοσμιοποιημένης οπτικής και πρακτικής με την πτώση των Δίδυμων Πύργων.

Εσωτερικοί χώροι από το Indoor Google Maps.

Βυθός της θάλασσας από το Google Maps.

Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε ότι οι νέες δυνητικές 'περιπλανήσεις' αποκτούν χαρακτηριστικά: i. 'πετάγματος' πάνω από την επιφάνεια της γης και από τις πόλεις, ii. 'μετακίνησης' στους δρόμους της πόλης και σε οποιαδήποτε τοποθεσία επιθυμίας, iii. 'εμβύθισης' στο βυθό της θάλασσας, σύμφωνα με τις αντίστοιχες νέες δυνατότητες της Google ή σε οποιαδήποτε περιοχή της γης απλά μεγεθύνοντας πάνω σε αυτήν και iv. 'επίσκεψης' σε νέα επίπεδα, κλίμακες και βάθη χώρων και τόπων, όπως για παράδειγμα στο εσωτερικό κτιρίων. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Ewalt περιγράφει ότι "το Google Earth φαίνεται να είναι η απόλυτη εμπειρία μέσα σε έναν προσπελάσιμο χώρο" (2010: 15-16).

Οι 'πλοηγήσεις' των σύγχρονων χαρτογραφίσεων συγκροτούν νέες μεταφορές που γίνονται αντιληπτές με όρους 'προσομοιώσεων αεροσκαφών και αυτοκινήτων' με δυνατότητα μετακίνησης σε πολλαπλούς γεωγραφικούς τόπους και χώρους -'πάνω', 'κάτω', 'μέσα', 'έξω', 'εδώ', 'εκεί'- δηλαδή 'παντού', επιβεβαιώνοντας έτσι τον ισχυρισμό του Hyerle ότι η κεντρική μεταφορά της εποχής μας είναι η χαρτογράφηση (the central metaphor of this age: mapping) (1996: 14).

Αν επίσης λάβουμε υπόψη τις νέες υπηρεσίες της Google, όπως η εξερεύνηση της ιστορίας και του πολιτισμού μέσα από διαδικτυακές και δυνητικές πλοηγήσεις σε μουσεία και αυτές που έχουν ανακοινωθεί ότι θα ανιχνεύουν διαδικτυακά μυρωδιές και αφή κτλ., αντιλαμβανόμαστε ότι το 'παντού' δεν αφορά μόνο στον χώρο αλλά και στον χρόνο, τις αισθήσεις -και γιατί όχι- το εσωτερικό της ανθρώπινης σκέψης και βαθύτερων επιθυμιών, καθόλου μακριά από την εννοιολόγηση του πανταχουπαροντισμού. Μετά από αυτή την εισαγωγή στις διαδικτυακές/δυνητικές χαρτογραφήσεις παρακάτω στο κείμενο αναδιπλώνονται περαιτέρω χαρτογραφήσεις στους σύγχρονους κυβερνητικούς χώρους.

Κυβερνητικές χαρτογραφήσεις

Νεοχαρτογραφία

"Όπως οι πρώτοι χαρτογράφοι εξήγησαν τον κόσμο, αιώνες πριν, ανακαλύπτοντας άγνωστους μέχρι τότε φυσικούς χώρους, είναι σήμερα αναγκαιότητα να πούμε τις ιστορίες των χώρων της ανθρωπότητας", διατυπώνει ο Benjamin Hennig του Τμήματος Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης στο προσωπικό του site⁴⁹. "Η σύγχρονη χαρτογραφία χρειάζεται να επαναπροσδιοριστεί σύμφωνα με τις σημερινές προκλήσεις", να συνεισφέρει σε "μία νέα κατανόηση του κόσμου" και ιδιαίτερα "αυτών των χώρων που ακόμα δεν καταλαβαίνουμε πλήρως" προκειμένου "να αναλύσει πώς αυτοί μπορούν να οπτικοποιηθούν", σχόλια με τα οποία εισάγει το εξής εντυπωσιακό χαρτόγραμμα του Ανθρωπόκαινου.

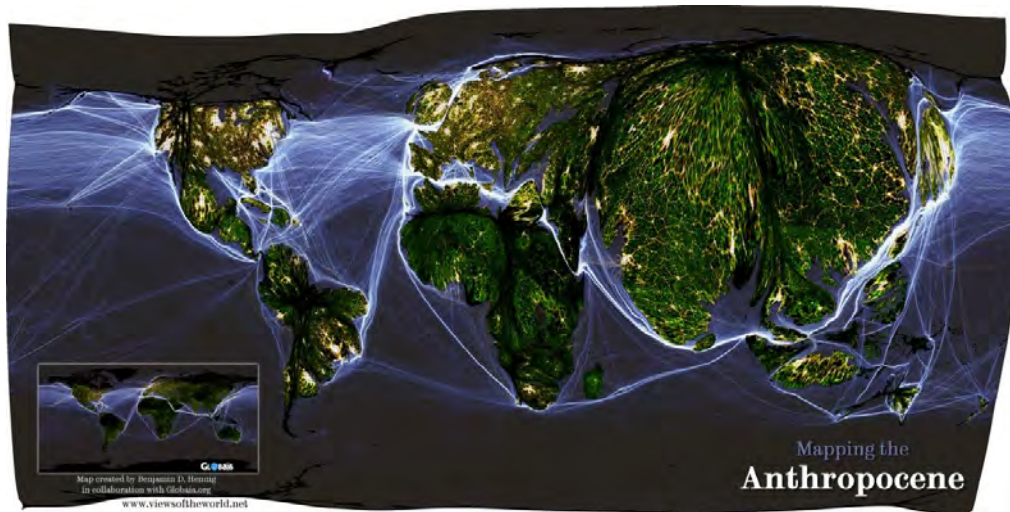
Ανθρωπόκαινο & χαρτογράμματα

Ο όρος 'ανθρωπόκαινο', γνωστός στις φυσικές επιστήμες όπως η γεωλογία, θα μπορούσε να γίνει αντιληπτός από την ίδια την ετυμολογία της λέξης -'άνθρωπος' και 'καινός' δηλαδή 'καινούργιος, νέος'- ως η νέα εποχή του ανθρώπου (ανθρωποκεντρική) στην ιστορία της γης. Ο συγκεκριμένος χάρτης του ανθρωπόκαινου (2012) αποτυπώνει την ανθρώπινη δραστηριότητα στον πλανήτη επιχειρώντας να την παρουσιάσει με τρόπο που να αμβλύνονται οι διαφορές ανάμεσα σε πληθυσμούς και τόπους⁵⁰. Για το λόγο αυτό, αποδίδει με οπτικο-χωρικό τρόπο ίση έκταση για κάθε άνθρωπο του πλανήτη και την ίδια στιγμή κρατάει τα επίπεδα των μεταφορών και ενέργειας (νυχτερινά φώτα, κύριοι δρόμοι, γραμμές τρένων, γραμμές πτήσης αεροπλάνων, διαδρομές πλοίων, γραμμές ενέργειας, θαλάσσια καλώδια, πετρελαιοαγωγοί κτλ.). Το αποτέλεσμα είναι μία εντυπωσιακή αποτύπωση του αντίκτυπου της ανθρώπινης δραστηριότητας έτσι όπως αυτός κατανέμεται με άνισους τρόπους στις διάφορες περιοχές της.

Τα χαρτογράμματα αποτελούν προσαρμοσμένες χαρτογραφικές προβολές που έχουν ως αποτέλεσμα μία φαινομενική 'παραμόρφωση' του χώρου ή της απόστασης στη βάση μίας επιλεγμένης χαρτογραφικής μεταβλητής, η οποία γίνεται ιδιαίτερα εμφανής μέσα από τις αλλαγές της γεωμετρίας του χάρτη. Αποτελούν σημαντικά εργαλεία απεικόνισης δημογραφικών και κοινωνικο-οικονομικών δεδομένων και φαινομένων καθώς επιτρέπουν έναν δυναμικό τρόπο για τη μελέτη της συνεχούς μεταβολής τους. Έτσι, παρά την αρχικά φαινομενική πολυπλοκότητα στην ανάγνωση και αποκωδικοποίησή τους, κάνουν άμεσα εμφανή την πληροφορία που θέλουν να δώσουν, αποκαλύπτοντας επίσης συσχετισμούς που δεν είναι εύκολα αντιληπτοί σε έναν στατικό χάρτη.

⁴⁹ <http://www.viewsoftheworld.net/?p=2566>, Φεβρουάριος 2013

⁵⁰ Απο την ιστοσελίδα <http://globaia.org/portfolio/cartography-of-the-anthropocene/>

Ο χάρτης από την προσωπική ιστοσελίδα του Benjamin Hennig, <http://www.viewsoftheworld.net/> & από την αντίστοιχη <http://globaia.org/portfolio/cartography-of-the-anthropocene/>

Μέσα από τέτοιες νέες και ιδιόμορφες αναπαραστάσεις που στηρίζονται στις σύγχρονες χαρτογραφικές τεχνικές, τεχνολογίες και μέσα γίνεται αντιληπτό ότι η συμβατική χαρτογραφία των ευκλείδειων μορφών, του συνεχούς και μη διαφοροποιημένου χώρου και των θεματικών συμβόλων δεν μπορεί να αντιληφθεί, να περιγράψει ούτε να συναρθρώσει τους νέους και αυξανόμενα ευέλικτους, κινούμενους, κυβερνητικούς χώρους

Οι νέες ψηφιακές εξελίξεις αποτελούν μία ευκαιρία της χαρτογραφίας για να διαμορφώσει συνολικά την εξέλιξη των χαρτών, διαπιστώνει και η πρόσφατα ιδρυθείσα Επιτροπή Νεοχαρτογραφίας της Παγκόσμιας Χαρτογραφικής Ένωσης (Neocartography Commission of the International Cartographic Association (ICA))⁵¹. Εισάγει, λοιπόν, τον όρο της 'νεοχαρτογραφίας' ('neocartography') ως μία προσέγγιση που περιλαμβάνει όλες τις πλευρές της οπτικοποιημένης γεωχωρικής πληροφορίας πέρα από τις επιμέρους ονομασίες τους, γεωοπτικοποίηση, επιστήμη των GIS ή πιο παραδοσιακές αντιλήψεις της χαρτογραφίας. Την ίδια στιγμή προτείνει ότι η νεοχαρτογραφία πρέπει να ξετάζει τον αντίκτυπο της ψηφιακής στροφής στην χαρτογραφική πρακτική, όπως επίσης να αντανakλά περισσότερο θεωρητικές πλευρές της ηθικής και φιλοσοφίας πίσω από τις γεωχωρικές οπτικοποιήσεις.

Σήμερα, η δυνατότητα πρόσβασης, χρήσης αλλά και δημιουργίας ενός ψηφιακού χάρτη όπως οι προηγούμενοι είναι υπαρκτή -αν και όχι καθολική- με τις προϋποθέσεις ενός υπολογιστή -ή και ενός κινητού τηλεφώνου smartphone-, μίας σύνδεσης στο δίκτυο και βασικών ψηφιακών γεωγραφικών/χαρτογραφικών εργαλείων και γνώσεων, χαρακτηριστικά που θα αναπτυχθούν στο επόμενο μέρος των κυβερνητικών και διαδικτυακών χαρτογραφικών δυνατοτήτων.

Κυβερνοχώρος & χάρτες

Οι Zook και Dodge (2009) ξεχώρισαν τρία είδη χαρτογραφιών που σχετίζονται με τον κυβερνοχώρο: i. οι χάρτες στον κυβερνοχώρο (*maps in cyberspace*), ii. χάρτες του κυβερνοχώρου (*maps of cyberspace*) και iii. χάρτες για τον κυβερνοχώρο (*maps for cyberspace*). Ξεκινώ από τις δύο τελευταίες αφήνοντας την πρώτη να μας συνδέσει με το επόμενο μέρος της πορείας του κειμένου.

Έτσι, οι χάρτες του κυβερνοχώρου επιχειρούν να απαντήσουν πιο άμεσα στο ερώτημα *με τι μοιάζει ο κυβερνοχώρος; (what cyberspace actually looks like)*, αποκαλύπτοντας -οι περισσότεροι εκ των οποίων με τοπολογικό τρόπο- τις συνδέσεις μεταξύ διαφόρων υπολογιστών ή δικτύων υπολογιστών (Crampton, 2010: 133)⁵². Οι χάρτες για

⁵¹ <http://neocartography.icaci.org/>

⁵² Οι χάρτες αυτοί, ορισμένες φορές, αποτυπώνουν τον γεωγραφικό χώρο για να δείξουν ποιες τοποθεσίες του κόσμου είναι καλά ή φτωχά συνδεδεμένες, όπως θα δούμε και σε επόμενο κεφάλαιο.

τον κυβερνοχώρο αποτελούν για τους Zook και Dodge περισσότερο “διεπαφές εξερεύνησης ‘μέσα στα καλώδια’ από αναπαραστάσεις των τρόπων με τους οποίους τα καλώδια οργανώνονται και παράγονται” (Zook and Dodge, 2009) και ομοίως για τον Crampton “βοήθειες για την πλοήγηση στον κυβερνοχώρο”. Ο ίδιος επίσης σημειώνει ότι παρέχοντας “μια οπτική αποτύπωση αφηρημένων σχέσεων” επιτρέπουν την ανακάλυψη σχέσεων που αλλιώς θα παρέμεναν κρυμμένες (Crampton, 2010: 133). Ένα παράδειγμα χάρτη για τον κυβερνοχώρο αποτελεί και ο εξής.

Χαρτογραφικές διαδικτυακές κοινότητες & γεω/χαρτογραφικά blogs και ιστοσελίδες

Η πρώτη χαρτογράφηση αποτυπώνει με ευφάνταστο τρόπο τα blogs και τις κοινότητες στο διαδίκτυο για την άνοιξη και το καλοκαίρι του 2010 (<http://xkcd.com/802/>). Στο κέντρο το Worldmapper & Changing perspectives του SASI Group του Πανεπιστημίου του Sheffield (<http://www.worldmapper.org/>) που ερευνά και αποτυπώνει διαφορετικές (προ)οπτικές του κόσμου. Τέλος, δεξιά το blog Floating sheep (<http://www.floatingssheep.org/>), ένα παράδειγμα από το πλήθος των ιστοσελίδων και blogs που ασχολούνται με γεωγραφικά και χαρτογραφικά θέματα.

Οι χάρτες στον κυβερνοχώρο, αντίστοιχα σύμφωνα με τον Crampton, αποτελούν μία αποτύπωση του τρόπου με τον οποίο η χαρτογραφία είναι σήμερα διαθέσιμη μέσω διαδικτύου, εστιάζοντας περισσότερο σε χαρακτηριστικά πρόσβασης/διαθεσιμότητας και διαδραστικότητας. Έτσι, η κατηγορία αυτή αντιμετωπίζει το internet και το δίκτυο (web) ως μέσα διάδοσης και διανομής, πέρα από τις δυνατότητες παραγωγής και δημιουργίας χαρτών που προσφέρουν. Με άλλα λόγια, όποιος χάρτης 'ανεβαίνει' στο διαδίκτυο από μεμονωμένο άτομο ή υπηρεσία και είναι στη διάθεση άλλων είναι μέρος αυτής της κατηγορίας: από τους χάρτες του Google Maps μέχρι αυτούς που εμπίπτουν στη φιλοσοφία του “διαδικτυακού και κοινοτικά-βασισμένου συμμετοχικού GIS” (online and community-based participatory GIS)⁵³ (Crampton, 2011: 133). Ως παράδειγμα χάρτη στον κυβερνοχώρο παραθέτω την παρακάτω διαδικτυακή και συμμετοχική χαρτογράφηση μετακίνησης τα σχεσιακά και πολιτικά στοιχεία της οποίας καθώς και άλλων αντίστοιχων θα χαρτογραφηθούν περαιτέρω στο επόμενο κεφάλαιο.

Εθελοντική γεωγραφική πληροφορία & γεω-δίκτυο

Το internet -και/ή δίκτυο (web)- αποτελεί μία τεράστια μηχανή σε παγκόσμιο επίπεδο που δίνει δυνατότητες αρχικά πρόσβασης/διάθεσης στην επιθυμητή πληροφορία (περιεχόμενο) και γνώση και στη συνέχεια παραγωγής και αναπαραγωγής τους, μέσα από σχετικά αποκεντρωμένες διαδικασίες και με χαμηλό κόστος. Ο Graham, συγκεκριμένα, ισχυρίζεται ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία 'αλλαγή κατεύθυνσης στην παραγωγή πληροφορίας' (shift in the production of information), η οποία οδηγεί στην μετατροπή ενός πλήθους χρηστών από καταναλωτές σε παραγωγούς

⁵³ Το λεγόμενο συμμετοχικό GIS που θα μελετήσουμε περαιτέρω στο επόμενο κεφάλαιο δίνει βαρύτητα στο ρόλο των συμμετεχόντων στη δημιουργία και αξιολόγηση των δεδομένων. Πολύ κοντά είναι και ο όρος του GIS/2 το οποίο, σύμφωνα με τον Orban-Feurage, είναι ένα σύνολο μεθόδων και εργαλείων που δίνει έμφαση στη (συμμετοχική) διαδικασία (μίας δραστηριότητας GIS) και προσανατολίζεται τόσο στην επικοινωνία για τις αναπαραστάσεις όσο στις ίδιες τις αναπαραστάσεις (Orban-Feurage, 2011: 87).

της. Οι Armstrong και Zúñiga, ακόμα πιο πέρα, διατυπώνουν ότι σήμερα δίνεται μία, άνευ προηγουμένου, δυνατότητα για έναν 'ανθρώπινα-δυναμιτισμένο' έλεγχο της πληροφορίας" ('people-powered' control of information) (Armstrong and Zúñiga, 2006). Την ίδια στιγμή, οι ολοένα και αυξανόμενοι χρήστες του δικτύου -εκτός από το να καταναλώνουν, παράγουν και ελέγχουν πληροφορία και γνώση- επικοινωνούν και διαδρούν με τρόπους που επιτρέπουν μία νέα αναπαραγωγή: αρχικά την ανταλλαγή, (δια)μοίρασμα και διάχυση τους και στη συνέχεια, τη δημιουργία νέων, παράγωγων και συλλογικών έργων από ήδη υπάρχοντα -τα οποία με τη σειρά τους ανταλλάσσονται, μοιράζονται και διανέμονται. Όλα τα προηγούμενα νέα χαρακτηριστικά συγκροτούν την έννοια του Web 2.0 που στο παρόν κείμενο την αντιλαμβάνομαι και μεταφράζω ως δια-δίκτυο.

Οι εξελίξεις του διαδικτύου (Web 2.0) επηρεάζουν εμφανώς τη γεωγραφία και τη χαρτογραφία και, πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με τον Graham, μετατοπίζουν προς ένα σύστημα παραγωγής γεωγραφικού περιεχομένου μεγαλύτερης διάχυσης (Graham, 2010: 424). Με άλλα λόγια, η μετατόπιση του παραδείγματος από το δίκτυο (web) στο διαδίκτυο (Web 2.0) επέτρεψε την παραγωγή γεωγραφικής και χαρτογραφικής πληροφορίας αλλά και την αναπαράσταση και χρήση αυτής "να περάσει στα χέρια των μαζών στο διαδίκτυο" (ό.π.: 425). Στην ίδια κατεύθυνση, διάφοροι θεωρητικοί της χαρτογραφίας (Zook και Graham, 2007, Cobarrubias, 2009) επισημαίνουν ότι τα ολοένα αυξανόμενα παραδείγματα των καινοτόμων χαρτογραφήσεων υλοποιούνται μέσω των δυνατοτήτων, όχι μόνο της πρόσβασης/διάθεσης και της παραγωγής, αλλά και της αναπαραγωγής και της διαδραστικότητας.

Καθώς το πεδίο είναι τόσο πρόσφατο, ακόμα δεν υπάρχει μία κοινά αποδεκτή ονομασία για τα (δια)δικτυακά συνδεδεμένα χαρτογραφικά εργαλεία και υπηρεσίες (online mapping tools and services) (Crampton, 2009: 26), ωστόσο διάφοροι όροι είναι οι εξής: η 'νεο-γεωγραφία' (neo-geography) (Turner, 2006) και η 'κυβερνοχαρτογραφία' στους οποίους αναφέρθηκα ήδη, ο 'Ψηφιοτόπος' ('DigiPlace') (Zook and Graham 2007b), οι 'επικαλυπτόμενες χαρτογραφικές εφαρμογές' ('map mashups') (Crampton, 2009: 26)⁵⁴, η 'χαρτο-πειρατεία' (map hacking) (Erle et al. 2005 στο Crampton, 2009: 26), οι 'γεωχωρικές εφαρμογές του Web 2.0' (geospatial applications of Web 2.0), τα 'γεω-χωρικά εργαλεία βασισμένα στο internet' ('internet based geospatial tools') (Cobarrubias, 2009: 35), η 'εθελοντική γεωγραφική πληροφορία' ('volunteered geographic information VGI') (Goodchild, 2007), το 'γεω-δίκτυο' (geoweb) (Crampton, 2009: 26) ή το 'γεω-χωρικό δίκτυο' (the geospatial Web), τα 'μέσα εντοπισμού' (locative media) και, τέλος, τα 'νέα χωρικά μέσα' (new spatial media) (Crampton, 2009: 26). Στο σημείο αυτό εστιάζω στις γεωχωρικές εφαρμογές του Web 2.0, όπως η εθελοντική γεωγραφική πληροφορία, και στο γεωδίκτυο και στη συνέχεια του κεφαλαίου ασχολούμαι με τα νέα 'μέσα εντοπισμού'.

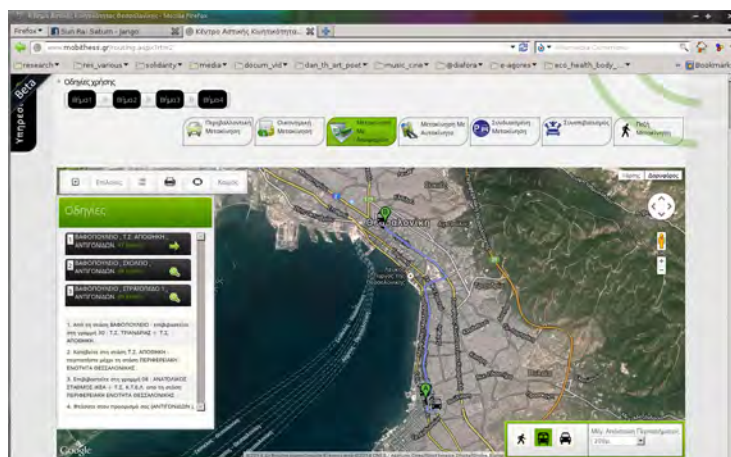
Αρχικά, η 'εθελοντική γεωγραφική πληροφορία' ('volunteered geographic information VGI') συνιστά ένα εργαλείο δημιουργίας, συγκέντρωσης και διάχυσης γεωγραφικών δεδομένων που παρέχεται εθελοντικά από μεμονωμένα άτομα. Ο Goodchild (2007) ήταν αυτός που αρχικά πρότεινε τη χρήση του όρου της 'εθελοντικής γεωγραφικής πληροφορίας' για τις νέες πρακτικές και χρήσεις όπως τα mashups και τα tags στο Google Earth, ως απόρροια των έντονων επιφυλάξεων του για την 'επιστημονικότητα' τους. Αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου διαδικτυακού φαινομένου, γνωστό ως περιεχόμενο που προέρχεται από τους χρήστες (user-generated content), που αφορά στην χαρτογράφηση και τις γεωχωρικές τεχνολογίες και έχει ολοένα και μεγαλύτερη δημόσια απήχηση. Σε τέτοιες περιπτώσεις, οι σχετικές ιστοσελίδες, προγράμματα ή εφαρμογές παρέχουν μόνο τη γενική πληροφορία του βασικού χάρτη και επιτρέπουν σε χρήστες να δημιουργήσουν το δικό τους περιεχόμενο δίνοντάς τους τη δυνατότητα να συμπληρώσουν στοιχεία για τοποθεσίες που ήδη αναφέρονται και/ή να προσθέσουν νέες, συγκεκριμένου ενδιαφέροντος. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το Google Earth, η φιλοσοφία και λειτουργία του οποίου επιτρέπει στους χρήστες να 'ανεβάσουν' στην εικόνα του βασικού χάρτη διάφορα είδη χωρικής πληροφορίας, όπως φωτογραφίες, links, ονόματα και μετα-δεδομένα -μία διαδικασία που στο διαδικτυακό γεω/χαρτο-λεξιλόγιο αποτυπώνεται με τους όρους 'γεω-ανάρτηση' ('geotaging') και 'γεω-αναφορά' ('georeference'). Το Google Earth μαζί με τα χιλιάδες mashups του (Google Earth Mashups) αποτελούν τις πιο χαρακτηριστικές γεωχωρικές εφαρμογές του

⁵⁴ Οι 'επικαλυπτόμενες εφαρμογές' των mash ups, όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι ιστοσελίδες ή προγράμματα βασισμένα στο δίκτυο (web-based programs) που συνδυάζουν δύο ή περισσότερες πηγές περιεχομένου (Butler 2006; Miller 2006; Wikipedia 2007).

Web 2.0 οι οποίες, όπως φαίνεται, μπερδεύουν τα όρια μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών περιεχομένου (πληροφορία) και στις χαρτογραφικές διαδικασίες.

Στη συνέχεια, ο Crampton (2009) χρησιμοποιεί τον όρο 'γεωδίκτυο' ('geoweb') για να περιγράψει τον χώρο ανάμεσα στις χαρτογραφικές τεχνολογίες και το διαδίκτυο, ο οποίος, σύμφωνα με τον ίδιο, έχει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στην διάδοση της χαρτογράφησης -και συγκεκριμένα- στο 'ανοίγμα' ('opening') της παραγωγής και αναπαραγωγής χαρτών (Crampton, 2009, Cobarrubias, 2009) και/ή των χαρτογραφικών πρακτικών (Crampton and Krygiel, 2006, Wood, 2006). Ο Cobarrubias σημειώνει επίσης ότι το γεωδίκτυο αναφέρεται όχι μόνο σε προγράμματα αλλά και σε "χαρτογραφικές πλατφόρμες διαθέσιμες για δημόσια χρήση" (Cobarrubias, 2009: 5). Τις δυνατότητες των 'ψηφιακών πλατφόρμων' (digital platforms) σχολιάζει ο Hennig στην ιστοσελίδα του⁵⁵ υποστηρίζοντας ότι χρησιμοποιούνται στην παραγωγή σχεδόν όλων των χαρτών σήμερα καθώς έχουν συγκεντρώσει όχι μόνο τις τεχνικές σχεδίασης αλλά και την ανάλυση των δεδομένων της χαρτογραφικής οπτικοποίησης, που λόγω του τεράστιου όγκου τους δύσκολα υλοποιείται από ένα άτομο. Ωστόσο, είναι σημαντικό να σχολιαστεί ότι τέτοιου είδους 'πλατφόρμες' επιτρέπουν όχι μόνο τη 'σχεδίαση' και 'ανάλυση' που περιγράφει ο Hennig, τη 'γεω-ανάρτηση' και τη 'γεω-αναφορά' όπως στο παράδειγμα του Google Earth, αλλά και μία νέα αναπαραγωγή με όρους που εστιάζουν στον τρόπο συσχέτισης και διάδρασης των εμπλεκόμενων.

Κέντρο Αστικής Κινητικότητας Θεσσαλονίκης: συμμετοχή στον σχεδιασμό μετακίνησης

Μία διαδικτυακή υπηρεσία του Κέντρου Αστικής Κινητικότητας της Θεσσαλονίκης που δίνει τη δυνατότητα συμμετοχής στον σχεδιασμό μετακίνησης στην πόλη. Ο χάρτης από την ιστοσελίδα, <http://www.eox.imet.gr/routing.aspx?rt=2>

Google My Maps/Map Maker: Housingmaps, τυφώνας Katrina & 'αναστροφή κατεύθυνσης παροχής πληροφορίας'

Πολλές εταιρείες του διαδικτύου έχουν λανσάρι χαρτογραφικές εφαρμογές με συνεργατικά χαρακτηριστικά, η πιο διάσημη και ισχυρή από τις οποίες είναι η Google⁵⁶, με το Google Maps και την εφαρμογή του Google Map Maker. Ένα χαρακτηριστικό στιγμιότυπο στην πρόσφατη ιστορία της χαρτογραφίας και χαρτογράφησης σχετίζεται με το Google Map Maker και αφορά στη μετατόπιση της δυνατότητας δημιουργίας, χρήσης και διάδοσης (παραγωγής και αναπαραγωγής) χαρτών στα χέρια των χρηστών του διαδικτύου.

Προκειμένου να εξηγήσω τη 'μετατόπιση' θα κάνω μία εισαγωγή σύμφωνα με την οποία υπάρχει μία σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των εταιρικών (corporate) projects -χαρτογραφικών ή μη- και των αντίστοιχων που

⁵⁵ <http://www.viewsoftheworld.net/?p=2566>

⁵⁶ Παρότι η εταιρεία δεν είναι αμιγώς γεωχωρική, η Google έδωσε πολύ βάρος στο 'ανοιχτό' software για τους χάρτες με αποτέλεσμα σήμερα να είναι το δεύτερο πιο επισκέψιμο χαρτογραφικό site (μετά το MapQuest).

προέρχονται από τους χρήστες (user-driven) και η οποία αφορά στη ροή πληροφορίας. Τα πρώτα εγχειρήματα χρησιμοποιούν, ως επί το πλείστον, ροή πληροφορίας μίας κατεύθυνσης (one-way information flow) ενώ τα δεύτερα δύο κατευθύνσεων (two way information flow), έτσι όπως οι κατευθύνσεις ορίζονται μεταξύ του παρόχου (provider) και του συνδρομητή (subscriber) του project ή της υπηρεσίας.

Το στιγμιότυπο της μετατόπισης αναφέρει ότι στα τέλη του 2004, ο Paul Rademacher, υπεύθυνος του μεσιτικού γραφείου Craigslist, που την εποχή εκείνη δεν λειτουργούσε ακόμα διαδικτυακά, προσπαθούσε να βρει τη δική του κατοικία στο San Francisco. Όσο οδηγούσε με ένα πάκο από χάρτες και λίστες δίπλα του σκέφτηκε ότι θα ήταν πολύ βολικότερο να είχε έναν χάρτη με όλες αυτές τις λίστες αποτυπωμένες επάνω του (Ratliff στο Crampton, 2014). Η περίοδος εκείνη ήταν η κατάλληλη για κάτι τέτοιο καθώς λίγο αργότερα, τον Φεβρουάριο του 2005, το Google Maps 'άνοιξε στο διαδίκτυο'. Αυτό σήμαινε ότι η εταιρεία έδωσε το πράσινο φως για την 'αναστροφή της κατεύθυνσης παροχής πληροφορίας', δηλαδή επέτρεψε σε προγραμματιστές και χρήστες να παρέχουν -ή να 'ανεβάζουν'- οι ίδιοι τους χάρτες της Google (Roush, 2005). Κάτι τέτοιο σήμαινε ότι η εταιρεία είχε συναινέσει σε μια τύπου 'πειρατεία' από τους ίδιους τους χρήστες της οι οποίοι, όπως και ο Rademacher, ήθελαν να χρησιμοποιήσουν τα υπόβαθρα των χαρτών της για να συγκεντρώσουν, να επεξεργαστούν, να μοιραστούν και γενικότερα να επέμβουν στην χωρική πληροφορία. Αυτό που δημιούργησε, λοιπόν, ο Rademacher ήταν ένα site, το <http://www.housingmaps.com>, το οποίο ακόμα και σήμερα χρησιμοποιεί ως υπόβαθρο έναν χάρτη του Google Map, πάνω στον οποίο μπορεί κανείς να δηλώσει κάποια παράμετρο, όπως η περιοχή ή το ποσό ενοικίου και έτσι να εντοπίσει την επιθυμητή κατοικία του. Το HousingMaps αποτελεί την πρώτη επικαλυπτόμενη εφαρμογή ('mashup') που χρησιμοποίησε το Google Maps, πριν ακόμα λανσάρι την αντίστοιχη δική της, το Google Maps API⁵⁷, ένα από τα πιο επιτυχημένα mashup του καιρού μας⁵⁸. Όσον αφορά στον Rademacher, αντί η Google να τον θεωρήσει ανταγωνιστή της, τον ενσωμάτωσε προσλαμβάνοντας τον στην εταιρεία.

Ο Ιούνιος του 2005 ήταν ο επόμενος σταθμός της ιστορίας στον οποίο η Google επέτρεψε και επίσημα σε χρήστες και προγραμματιστές να ενσωματώσουν τους χάρτες του Google Maps στις ιστοσελίδες τους. Το γεγονός που επηρέασε αυτό το 'επίσημο άνοιγμα' της Google προς τους χρήστες της είχε να κάνει με ένα μεγάλης εμβέλειας γεγονός, που όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο ήταν ο τυφώνας Katrina του 2005 που έπληξε τα Δυτικά παράλια των ΗΠΑ. Το περιστατικό αυτό αποτέλεσε ένα μεγάλο τεστ για το τότε εκκολαπτόμενο Google Maps, το οποίο κατάφερε να ξεπεράσει και, ως εκ τούτου, έκτοτε η εταιρεία επιτρέπει σε χρήστες και προγραμματιστές να χρησιμοποιούν τους χάρτες της.

Τελευταίος σταθμός της ιστορίας είναι ο Απρίλης του 2007, στον οποίο η Google λανσάρισε το My Maps, ένα είδος 'καν-το-μόνος-σου' επικαλυπτόμενης εφαρμογής ('do-it-yourself mashup'⁵⁹). Η εφαρμογή επιτρέπει στον καθένα να δημιουργήσει και να μοιραστεί το δικό του χάρτη, προσθέτοντας στους ήδη υπάρχοντες χάρτες της Google (Google Maps) μία τοποθεσία, έναν δρόμο, μία περιοχή (ένα πολύγωνο) ή ακόμα και ένα κείμενο, μία φωτογραφία και video⁶⁰. Μετά την κυκλοφορία του My Maps, εκατομμύρια εξατομικευμένοι (personalized) χάρτες δημιουργήθηκαν μέσω της εφαρμογής. Ακόμα και η Google έμεινε έκπληκτη από την απήχηση που είχε (Crampton, 2011: 129). Ο Crampton αναφέρει ότι αυτή δεν είχε τόσο πολύ να κάνει με τη χρήση του εργαλείου καθ' εαυτή άλλα με τη δημιουργία και το δια-μοίρασμα πληροφοριών χωρίς τη μεσολάβηση ειδικών για πρώτη φορά στην ιστορία της σύγχρονης γεωγραφίας και των GIS.

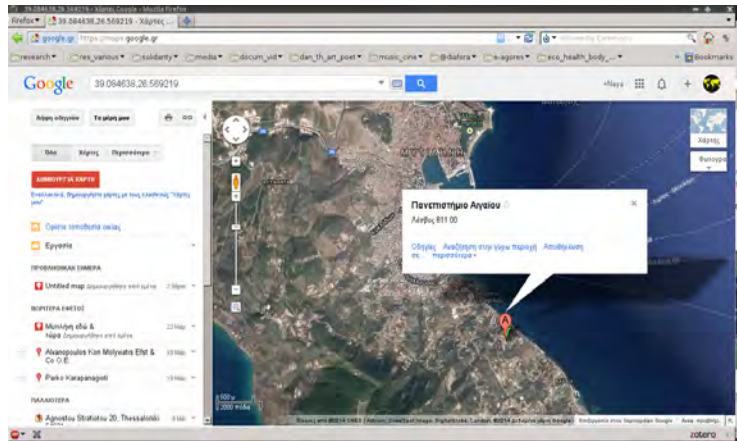
⁵⁷ Το Google Maps API είναι η εφαρμογή (mash up) που σήμερα χρησιμοποιείται περισσότερο στο διαδίκτυο, http://en.wikipedia.org/wiki/Google_Maps#Google_Maps_API

⁵⁸ Cameron Chapman, 2009, <http://mashable.com/2009/01/08/google-maps-mashups-tools/>

⁵⁹ Ένα 'κάντο-το-μόνος-σου mash up αποτελεί μία επικαλυπτόμενη εφαρμογή 'κομμένη και ραμμένη' ειδικά για τον χρήστη (tailor-made) (Butler 2006; Miller 2006; Wikipedia 2007).

⁶⁰ Τα τελευταία αυτά στοιχεία μπορούν να προστεθούν αφού έχει δημιουργηθεί και αποθηκευθεί ο εξατομικευμένος (personalized) χάρτης.

Χάρτης του Google My Maps που δημιουργήθηκε από τη γράφουσα για να αποτυπώσει τη θέση του Τμήματος Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου (Μάιος 2014).

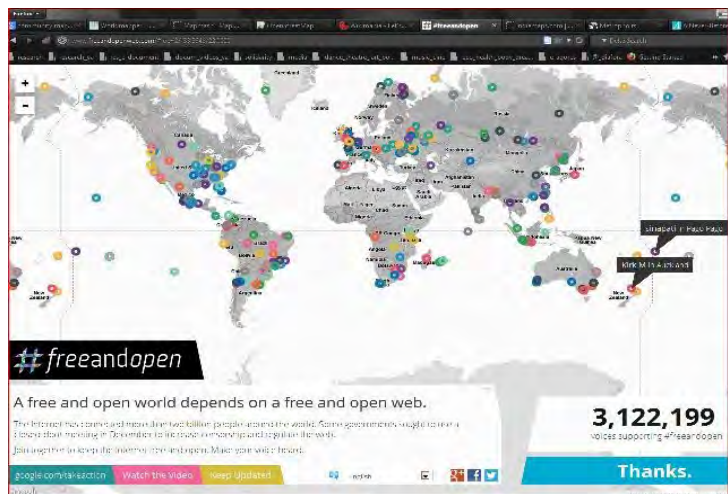
Ωστόσο, τον Απρίλιο του 2015 το Google Map Maker κατέβασε προσωρινά την εφαρμογή του με αφορμή μία προσβλητική αναπαράσταση της Apple, που προστέθηκε μέσω του Map Maker στους χάρτες του Google Maps. Ο 'βανδαλισμός', όπως αναφέρεται στις αντίστοιχες ιστοσελίδες της Google, άμεσα απομακρύνθηκε και το αποτέλεσμα ήταν η απενεργοποίηση της εφαρμογής του Map Make το Μάιο του 2015 μέχρι τη δημιουργία νέας πολιτικής για την αποδοχή των αλλαγών και την αποφυγή τέτοιων βανδαλισμών⁶¹. Τον Αύγουστο του 2015 η εφαρμογή ξανάνοιξε σε 45 χώρες αλλά όχι στην Ελλάδα⁶².

'Ελεύθερες & ανοιχτές' χαρτογραφήσεις

Το 'άνοιγμα' ('openess') της παραγωγής και αναπαραγωγής χαρτών στο διαδίκτυο -και για την ακρίβεια στο 'γεωδίκτυο' ('geoweb')- καθώς και η έκρηξη των χαρτογραφικών και γεω-χωρικών μέσων, εφαρμογών και χρήσεων αποτελούν προϋποθέσεις και αφετηρίες για να αναπτυχθούν οι νέες χαρτογραφήσεις. Ένα τέτοιο άνοιγμα ωστόσο δεν αποτελεί μεμονωμένο φαινόμενο. Ως εκ τούτου, προκειμένου να ξεκινήσω τη χαρτογράφηση 'ανοιχτών' εγχειρημάτων ενδιαφέρον έχει αρχικά να παρουσιάσω δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις διαδικτυακών συσχετίσεων και δια-δράσεων που εγκολπώνονται -με χαρακτηριστική άνεση- την έννοια του του 'ανοιχτού', έτσι όπως συσχετίζεται και με το 'ελεύθερο'.

#Free and open & Ελεύθερο Λογισμικό & Λογισμικό Ανοικτού Κώδικα

Στην κεντρική σελίδα της παγκόσμιας καμπάνιας της Google *Take Action*⁶³, υπάρχει η προτροπή: "Πες στις κυβερνήσεις του κόσμου ότι υποστηρίζεις ένα ελεύθερο και ανοιχτό δίκτυο στο <http://www.google.com/takeaction>. Στη συνέχεια, διάδωσε το με το #freeandopen. Είναι δικό μας και είναι ελεύθερο. Ένας ελεύθερος και ανοιχτός κόσμος στηρίζεται σε ένα ελεύθερο και ανοιχτό δίκτυο. Και ένα ελεύθερο και ανοιχτό δίκτυο εξαρτάται από μένα". Η χρήση των εφαρμογών και εννοιών αυτών από την Google στηρίζεται σε ένα μέρος της φιλοσοφίας του λογισμικού του ελεύθερου και ανοικτού κώδικα (free and open source software, FOSS) που συγκεκριμένα για το Google Map Maker αφορά σε ορισμένες 'ανοιχτές' εφαρμογές του.

<http://www.google.com/takeaction>

⁶¹ Kanakarajan, Pavithra (22 May 2015). Google Product Forums, <https://productforums.google.com/forum/#%21category-topic/map-maker/news-and-announcements/crFEbGXJ-HI, 8/2015>.

⁶² https://productforums.google.com/forum/#!topic/map-maker/aot7xPY6f_o;context-place=topicsearchin/map-maker/category%3Anews-and-announcements|sort:relevance|spell:false

⁶³ <http://www.google.com/takeaction>

Σύμφωνα με το ΕΛ/ΛΑΚ Ελλάδας “ο όρος ομαδοποιεί το Ελεύθερο Λογισμικό, ΕΛ (Free Software, FS) και το Λογισμικό Ανοικτού Κώδικα, ΛΑΚ (Open Source Software, OSS). Ως σύνολο περιγράφει λογισμικό το οποίο διατίθεται με ειδικές άδειες⁶⁴ οι οποίες επιτρέπουν στους χρήστες να μελετήσουν, να τροποποιήσουν και να βελτιώσουν το λογισμικό. Αν και οι δύο αυτές ομάδες περιγράφουν λογισμικό με παρόμοια μοντέλα ανάπτυξης και διάθεσης, η διαφορά μεταξύ τους είναι ότι ο όρος Ελεύθερο Λογισμικό εστιάζει στις ελευθερίες που παρέχονται στο χρήστη (...) ενώ το Λογισμικό Ανοικτού Κώδικα δίνει έμφαση στο τεχνικό σημείο της διαθεσιμότητας του πηγαίου κώδικα και της δυνατότητας συνεργατικής ανάπτυξης”⁶⁵.

Πιο συγκεκριμένα για το ελεύθερο λογισμικό, ο Richard Stallman, ιδρυτής του αντίστοιχου κινήματος υποστηρίζει ότι το μη ελεύθερο λογισμικό “αναπτύσσει ένα σύστημα άδικης κατανομής εξουσίας (...)” καθώς “δίνει στον ιδιοκτήτη του μη νόμιμη εξουσία πάνω στους χρήστες. Συχνά, έχει σχεδιαστεί για να τους παρακολουθεί, να τους περιορίζει ή ακόμη και να τους εκμεταλλεύεται”, και παρακάτω εξηγεί: “(υ)πάρχουν κάποιοι προγραμματιστές ιδιόκτητων λογισμικών, ιδιαίτερα εκείνοι που σημειώνουν μεγάλη επιτυχία, που επίτηδες φτιάχνουν τα προγράμματά τους ασύμβατα ώστε να έχουν 'φυλακισμένους' ακόμα περισσότερο τους χρήστες. Για εκείνους δεν είναι αρκετό να κυκλοφορήσουν λογισμικό που ελέγχει τους χρήστες, θέλουν να δυσκολέψουν τους χρήστες να χρησιμοποιήσουν οποιοδήποτε άλλο πρόγραμμα”⁶⁶. Σε έναν χάρτη αυτό σημαίνει ότι αν κάποιος κατέχει άδεια κατοχύρωσης (copyright) κανείς άλλος δεν μπορεί να τον χρησιμοποιήσει χωρίς άδεια -ακόμα και αν η χρήση αυτή σημαίνει απλά τον συνδυασμό νέων δεδομένων πάνω σε αυτόν.

Ο όρος 'ελευθερία', όπως πολύ συχνά υπενθυμίζει ο ίδιος ο Stallman δεν αναφέρεται στο κόστος (“free in the sense of freedom, or libre not gratis”)⁶⁷ αλλά παίρνει τις εξής μορφές: την ελευθερία να εκτελεί κανείς το πρόγραμμα για οποιονδήποτε σκοπό (ελευθερία 0), να μελετά τον τρόπο λειτουργίας του προγράμματος και να το προσαρμόζει στις ανάγκες του στο επίπεδο του πηγαίου κώδικα (at the source code level) (ελευθερία 1), καθώς επίσης, την ελευθερία να αναδιανέμει αντίγραφα του προγράμματος (να πουλήσει ή να δωρίσει) (ελευθερία 2), να βελτιώνει το πρόγραμμα και να διανείμει τις βελτιώσεις που έχει κάνει στο ευρύ κοινό, ώστε να επωφεληθεί ολόκληρη η κοινότητα (ελευθερία 3) (Stallman 1999: 56).

Η πρόσβαση στον πηγαίο κώδικα είναι βασική προϋπόθεση για τις δύο τελευταίες ελευθερίες (ό,π.) που αφορούν και στις χαρτογραφήσεις ανοικτού κώδικα και για την ανάπτυξη των νέων μοντέλων συνεργασίας, που θα δούμε στα επόμενα κεφαλαία⁶⁸ -με τις ίδιες τις κοινότητες του ελεύθερου λογισμικού και του λογισμικού ανοικτού κώδικα ως χαρακτηριστικές περιπτώσεις αυτών. Έτσι, δεν είναι τυχαίο ότι η χαρτογράφηση ανοικτού κώδικα ('open-source mapping') χαιρέτιστηκε από τη σύγχρονη κριτική χαρτογραφική βιβλιογραφία ως μία άμεση αμφιβολία στους κλειστούς και οργανωμένους κόσμους της χαρτογραφικής παραγωγής, διανομής και χρήσης (Kitchin and Dodge, 2007 Crampton and Krygier, 2006).

'Κινητές' χαρτογραφήσεις στην καθημερινή ζωή & του κυβερνοχώρο

Η πρόσφατη χαρτογραφική 'τεχνολογική μετάβαση' ('technological transition') δεν είναι τόσο ένα ζήτημα νέου χαρτογραφικού λογισμικού αλλά και μίας σύνθεσης από 'ανοικτού κώδικα' συνεργατικά εργαλεία, δυνατότητα γεω-ανάρτησης και κινητές χαρτογραφικές εφαρμογές (Monmonier και Perkins στο Crampton and Krygier, 2006: 12). Οι τελευταίες θα είναι αυτές που θα μας απασχολήσουν παρακάτω.

⁶⁴ Άδειες Creative Commons, όπως θα δούμε και παρακάτω.

⁶⁵ <http://www.ellak.gr/%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B3%CE%AF%CE%B5%CF%82-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B1%CE%BA/%CF%84%CE%B9-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B1%CE%BA/>

⁶⁶ <http://tvxs.gr/news/%CE%BA%CF%8C%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%82/%CF%81%CE%AF%CF%84%CF%83%CE%B1%CF%81%CE%BD%CF%84-%CF%83%CF%84%CF%8C%CE%BB%CE%BB%CE%BC%CE%B1%CE%BD-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%AF-%CF%80%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BF%CE%B4%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B1-%CF%83%CF%80%CE%AF%CF%84%CE%B9%CE%B1-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CF%8E%CE%BD>

⁶⁷ ό,π.

⁶⁸ Η έννοια ωστόσο της πρόσβασης, όπως θα δούμε στα επόμενα παραδείγματα, ποικίλλει ως προς τις 'ελευθερίες' που προσφέρει, δηλαδή, ως προς το περιεχόμενο της.

Χαρτογραφήσεις με νέες 'κινητές' τεχνολογίες & μέσα τοποθέτησης/εντοπισμού

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, τον πρώτο χρόνο της νέας χιλιετίας (2000) το σήμα του αμερικάνικου δορυφορικού σύστημα GPS άνοιξε προς δημόσιους δέκτες (public GPS signals) καθώς η κυβέρνηση των ΗΠΑ διέκοψε την λειτουργία της επιλεκτικής διαθεσιμότητας του στην οποία υπόκεινταν μέχρι τότε για λόγους εθνικής ασφάλειας. Το γεγονός αυτό όντως αποτέλεσε την αφετηρία "μίας νέας χαρτογραφικής εποχής", σύμφωνα με τον Cobarrubias (2009: 5). Οι πιο διαδεδομένοι σύγχρονοι δέκτες αποτελούν μέρος αυτών που σήμερα περιγράφονται 'μέσα εντοπισμού ή προσδιορισμού θέσης' (locative media) ή 'νέα χωρικά μέσα' (new spatial media) (Crampton, 2009: 26). Το wikipedia στο αντίστοιχο λήμμα⁶⁹ αναφέρεται σε "κίνημα των μέσων εντοπισμού (locative media movement) το οποίο έχει διευρύνει την χρήση των τεχνολογιών τοποθέτησης (location-based technologies) για να συμπεριλάβει την προσωπική έκφραση και την κοινωνία.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα που είναι ολοένα και περισσότερο αναγνωρίσιμο στην καθημερινή πρακτική αποτελούν τα κινητά τηλέφωνα τύπου smart phones, δηλαδή, με σύνδεση στο internet και δυνατότητα γεω(χωρικού)εντοπισμού (εφαρμογή GPS). Δεν είναι τυχαίο ότι ο Zuckerberg, δημιουργός του Facebook, πρόσφατα υποστήριξε ότι το διαδίκτυο ήδη μεταναστεύει από τον υπολογιστή στο κινητό τηλέφωνο και ότι κάτι τέτοιο αποτελεί "ένα μακροπρόθεσμο στοίχημα για το μέλλον των υπολογιστών"⁷⁰. Τον Οκτώβριο του 2005, η Google εισήγαγε την εφαρμογή της για κινητά τηλέφωνα ή οποιαδήποτε κινητή συσκευή, την Google Maps for Mobile, που παρέχει πολλά από τα διαδικτυακά χαρακτηριστικά του site και η οποία, σύμφωνα με την ιστοσελίδα του wikipedia, αποτελεί την πιο διαδεδομένη εφαρμογή για κινητά τηλέφωνα ανά τον κόσμο⁷¹.

Σε blog για την κοινωνική χαρτογράφηση (social mapping)⁷² και τις νέες χωρικές τεχνολογίες, διαβάζουμε ότι η ιδέα πίσω από το 'κοινωνικά συνειδητοποιημένο iPhone' (Socially conscious iPhone) είναι μία 'εντοπισμένη κοινωνική επίγνωση' ('location-based social awareness'). Επιχειρώντας να εξηγήσω τη φράση αναφέρω ότι η συγκεκριμένη συσκευή, χρησιμοποιώντας τις ίδιες τεχνολογίες με τα κινητά τηλέφωνα και τις συσκευές GPS, κρατάει το ίχνος (to keep track) των τοπικών σημείων ενδιαφέροντος ή 'της τοποθεσίας των φίλων αυτή τη στιγμή' και κατ' αυτόν τον τρόπο παρέχει στο χρήστη τη δυνατότητα να 'νιώσει' ('sense') το κοινωνικό τοπίο γύρω του. Παρουσιάζει, δηλαδή, μία εικόνα όλης της κοινότητας (community) σε μία περιοχή που δείχνει πού μένουν, κοινωνικοποιούνται και ικανοποιούν τις ανάγκες τους τα μέλη της.

Δήμος Θεσσαλονίκης & κινητή τηλεφωνία

Παρόμοια και η συγκεκριμένη εφαρμογή του Δήμου Θεσσαλονίκης, ο οποίος στο πλαίσιο της αναβάθμισης των υπηρεσιών του προς τους πολίτες-δημότες παρέχει μία εφαρμογή για κινητά τηλέφωνα (smart phones). Σύμφωνα με την ιστοσελίδα της υπηρεσίας⁷³ η συγκεκριμένη εφαρμογή διαχέει την χαρτογραφική και περιγραφική πληροφορία του portal του δήμου στην κινητή τηλεφωνία, δίνοντας τη δυνατότητα στον πολίτη να αναζητήσει πληροφορίες από την δημοτική βάση δεδομένων, τις οποίες θα λάβει στο σύστημα χαρτών που είναι φορτωμένο στην κινητή συσκευή του. Για την χρήση του συστήματος, από την πλευρά του τελικού χρήστη, απαιτείται ενεργή πρόσβαση στο διαδίκτυο (προτεινόμενη 3G) και ενεργοποίηση της δυνατότητας της συσκευής του για χωρικό εντοπισμό (GPS). Στόχος του Δήμου μέσα από τις συγκεκριμένες υπηρεσίες είναι, να βοηθήσει τον πολίτη να μετακινηθεί ευκολότερα, αποφεύγοντας τις συμφορημένες κυκλοφοριακά περιοχές, να ενισχύσει τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς και να διαμορφώσει περιβαλλοντική συνείδηση. Η άμεση εμπλοκή του πολίτη στο σχεδιασμό της μετακίνησής του, του δίνει το δικαίωμα -αλλά και την δυνατότητα- να συμβάλει ενεργά στη διαμόρφωση μιας νέας κουλτούρας μετακίνησης και την αναβάθμιση της ποιότητας του περιβάλλοντος της πόλης.

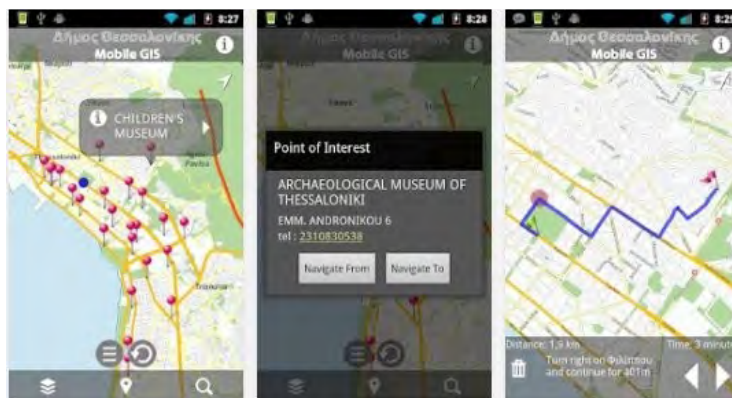
⁶⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Locative_media#Examples

⁷⁰ <http://tvxs.gr/news/sci-tech/einai-oi-gigantes-tis-technologias-etoimoi-na-katalaboynton-kosmo>

⁷¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Google_Maps

⁷² <http://changingsocietyblog.blogspot.gr/2009/02/mobile-social-mapping.html>

⁷³ <http://gis.thessaloniki.gr>

Ο χάρτης από την ιστοσελίδα <https://play.google.com/store/apps/details?id=gr.thessaloniki.mobilegis>

Εκτός από τα κινητά τηλέφωνα, οι νέες 'κινητές' καινοτομίες που λανσάρουν αδιάκοπα οι μεγάλες εταιρείες τεχνολογίας και διαδικτύου διαμορφώνουν καταναλωτικά πρότυπα, γενικότερες 'τάσεις' και 'φρετί' καθορίζοντας το αναγκαίο στην καθημερινή ζωή.

Hands on & Google Glass

Στο δεύτερο κεφάλαιο είδαμε ότι ο Pickles στο βιβλίο του για την ιστορία των χώρων μέσα από χάρτες και χαρτογραφίες επικαλείται τη διατύπωση του γεωγράφου Olsson ότι ο χάρτης δε χρειάζεται τίποτα παραπάνω από ένα 'μάτι και ένα δάχτυλο'. Σύμφωνα με την διατύπωση αυτή θα μπορούσαμε πούμε ότι το μάτι και το δάχτυλο υποδηλώνουν τον τρόπο με τον οποίο σχεδιάζουμε/αναπαριστούμε και αντιλαμβανόμαστε τον χώρο, αποτελούν δηλαδή κατά κάποιο τρόπο και αυτά οπτικο-χωρικές ή γεωγραφικές μεταφορές, οι οποίες σήμερα αποκτούν νέες πτυχές δυναμικότητας, διαδραστικότητας και εμπειρίας.

Το Hands on λανσαρίστηκε από την Google τον Ιούνιο του 2013 ως μία φορητή συσκευή-οθόνη (tablet)⁷⁴ η οποία καθώς κινείται μέσα σε έναν επιλεγμένο χώρο δίνει τη δυνατότητα στο χρήστη να τον παρατηρεί, βιώνει αλλά και επανα-διαμορφώνει. Συγκεκριμένα, ο χρήστης κρατώντας στα χέρια του μία τέτοια συσκευή μπορεί να μικρύνει και μεγεθύνει το χάρτη της οθόνης, να τροποποιήσει μέρη του και να σχεδιάσει νέα, να προσθέσει ('ποστάρει') πληροφορίες-σχόλια και να τα οργανώσει σε επίπεδα κτλ. και με όλους αυτούς τους τρόπους να δημιουργήσει τους δικούς του προσωπικούς χάρτες. Οι δυνατότητές του, ωστόσο, δεν σταματούν εδώ καθώς ο χρήστης μπορεί να επικοινωνήσει και να διαδράσει με άλλους χρήστες' έτσι μπορεί να τους 'μοιραστεί' ('share') και ενδεχόμενα να πάρει 'ανατροφοδότηση' ('feedback') είτε στο ίδιο το Google Earth ή σε social media, όπως το facebook⁷⁵. Με όλα αυτά δεν μπορούμε παρά να μην κάνουμε την διαπίστωση ότι στο Hands On, 'το μάτι και το δάχτυλο' εμπλέκονται με τόσο άμεσο τρόπο που κάνουν εμφανή παρά ποτέ την μετάβαση από το απτικό (tactile) επίπεδο της πέννας και του μολυβιού στο ψηφιακό (digital) του ηλεκτρονικού κώδικα (electronic code).

Αντίστοιχα, το Google Glass, που λανσαρίστηκε και πάλι από την Google σχεδόν μαζί με το Hands on (Μάρτιος 2013) αποτελεί ένα εργαλείο που μοιάζει με γυαλιά όρασης, το οποίο συνδεδεμένο στο (δια)δίκτυο ανιχνεύει και καταγράφει (monitor and record) τον χώρο του οπτικού πεδίου του χρήστη παρέχοντας πληροφορίες για επιλεγμένες τοποθεσίες και αντικείμενα που εμφανίζονται στην επιφάνεια του γυαλιού. Οι δυνατότητες αυτές δεν είναι παρά μία μεταφορά της οθόνης του υπολογιστή -με το Google Earth ανοικτό σε παράθυρο- μπροστά από το μάτι του χρήστη και μάλιστα χωρίς τη μεσολάβηση των δαχτύλων του (hands-free format) καθώς όλα μπορούν να καθοδηγηθούν μέσω φωνητικών οδηγιών του χρήστη στο σύστημα (via natural language voice commands)⁷⁶. Παρά το μέγεθος του, το

⁷⁴ Στη μορφή του Pixel C, ένα Android tablet, <http://www.theverge.com/2015/9/29/9417313/pixel-c-hands-on-android-tablet-photos-video>

⁷⁵ <http://mashable.com/2013/05/15/google-maps-hands-on/>

⁷⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Google_Glass

Google Glass μπορεί να κάνει πολλά περισσότερα: σύμφωνα με την ιστοσελίδα της εφαρμογής⁷⁷ μπορεί να στείλει email, να βγάλει φωτογραφίες, να τραβήξει video, να παρέχει οδηγίες για οδηγούς και 'πλοηγούς', να κάνει έρευνα, να μεταφράσει σήματα κτλ. Επιβεβαιώνεται μετά από όλα αυτά ο βασικός σκοπός της εταιρείας για παραγωγή ενός 'μαζικής-κατανάλωσης πανταχού-παρόντος υπολογιστή' ('a mass-market ubiquitous computer')⁷⁸. Τον Ιανουάριο του 2015, ωστόσο, η Google ανακοίνωσε ότι θα σταματήσει να παράγει το πρωτότυπο αλλά ότι θα παραμείνει δεσμευμένη στην ανάπτυξη του προϊόντος. Θα περιμένουμε με ενδιαφέρον την ανακοίνωση και το λανσάρισμα του νέου προϊόντος -το οποίο δεν θα μας εκπλήξει ότι θα είναι ακόμα περισσότερων δυνατοτήτων- προκειμένου να δούμε τον αντίκτυπο και υπαινιγμούς που θα έχει εκείνη τη δεδομένη στιγμή.

Google Glass & Hands on, σύγχρονες χαρτογραφίες με 'το μάτι' και 'το δάχτυλο' (βλ. κεφ. 1)
<http://www.glassappsource.com/google-glass/factor-that-influence-google-glass-price.html> &
<http://www.androidauthority.com/google-maps-hands-on-google-io-211146/>

'Κινητές' χαρτογραφίες τέχνης στην πόλη ως νέες περιπλανήσεις

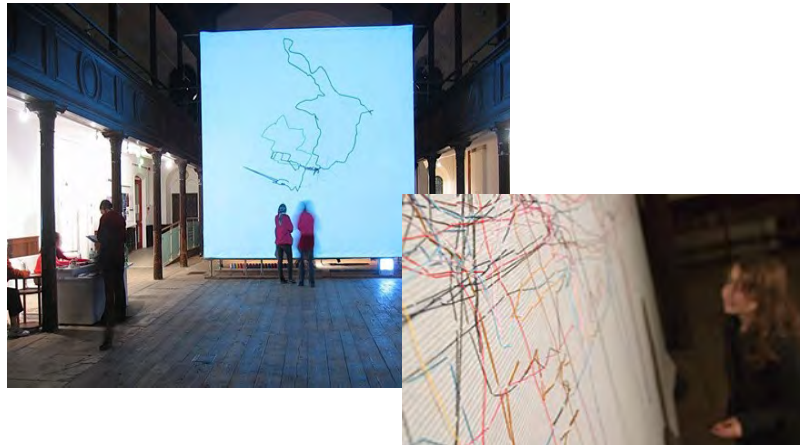
Η χρήση της νέας τεχνολογίας και των μέσων εντοπισμού είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη στην εξερεύνηση των τόπων και του χώρου -και δει της πόλης- μέσα από την τέχνη. Οι 'τέχνες των μέσων εντοπισμού' (locative media arts), αποτελούν το νέο πεδίο στο οποίο περνούν οι σύγχρονες κινητές χαρτογραφικές και καλλιτεχνικές αναπαραστάσεις και πρακτικές (Ψαρράς, 2011). Οι Crampton and Krygiel, αντίστοιχα, περιγράφουν μία 'έκρηξη' στην 'τέχνη εντοπισμού' (locative art) και την 'ψυχογεωγραφική χαρτογράφηση' (psychogeographical mapping) (2006: 17-18), που εμφανίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του '80, με την διάχυση των χαρτογραφικών τεχνολογιών. Οι ασύρματες τεχνολογίες γεωγραφικής θέσης, όπως το GPS, που αποτελούν τα βασικά μέσα για τη χρήση και διάδραση των επιτελέσεων αυτών επιτρέπουν μία νέου τύπου αποτύπωση και εμπειρία του χώρου όπως θα δούμε στα επόμενα παραδείγματα-projects μεμονωμένων καλλιτεχνών ή πλατφόρμων που υλοποιούνται σε δημόσιους χώρους πόλεων, σε μουσεία, εκθέσεις και γκαλερί, φεστιβάλ καθώς και το διαδίκτυο.

Running Stitch

Το project αφορά στη δημιουργία ενός νέου χάρτη της πόλης Dundee της Σκωτίας για την υλοποίησή του οποίου οι καλλιτέχνες-χαρτογράφοι μοίρασαν στους συμμετέχοντες συσκευές GPS που αποτύπωναν την περιπλάνησή τους στην πόλη. Το αποτέλεσμα ήταν ένας χάρτης διαστάσεων 5*5 που αναρτήθηκε σε χώρο του πανεπιστημίου, πάνω στον οποίο οι εθελοντές έραψαν με κλωστές διαφορετικών χρωμάτων τις πολλαπλές διαδρομές τους.

⁷⁷ Από την αντίστοιχη ιστοσελίδα της Google, <https://www.google.com/glass/start/> Μάρτιος 2013

⁷⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Google_Glass#cite_note-NYT_2013-02-21-1

Οι φωτογραφίες αντίστοιχα από <http://www.satellitebureau.net/p8.php> & <http://fabrica.org.uk/exhibitions/running-stitch/>

Can You See Me Now?

Ο χαρτογράφος-καλλιτέχνης Jeremy Wood, δημιουργεί με το project αυτό νέες οπτικές προσεγγίσεις του αστικού τοπίου μέσα από την χαρτογράφηση της γεωγραφικής του θέσης με GPS δεδομένα. Η διαδρομή και το ίχνος του στον χώρο και το χρόνο δίνουν μια αίσθηση της σύγχρονης προσωπικής εμπειρίας και πρακτικής στην έννοια της χαρτογράφησης της εμπειρίας της πόλης⁷⁹. Οι χαρτογραφήσεις του Wood εκτός από το να ιδωθούν ως “μια προσωπική αλληλουχία στιγμών” αποτελούν και μια σύγχρονη κριτική προσέγγιση της ψυχογεωγραφίας αφού επιδίωξή του μέσω του project είναι να προβληματιστεί πάνω στο συναίσθημα του 'νιώθω χαμένος' μέσα σε μία εποχή λεπτομερούς γεωγραφικής πληροφορίας (Ψαρράς, 2011).

Η φωτογραφία από την ιστοσελίδα <http://mypage.siu.edu/derek/locative/cysmn.htm>

Η Gabriella Giannachi, επιμελήτρια του *Art Maps Project* στο Μουσείο Tate του Λονδίνου, υπογραμμίζει ότι οι τρόποι με τους οποίους οι άνθρωποι χρησιμοποιούν την τεχνολογία προκειμένου να κατανοήσουν το περιβάλλον τους έχει πολύ ενδιαφέρουσες διαστάσεις καθώς μπλέκουν τον εντοπισμό και τη χαρτογράφηση μέσα από την τέχνη, και την τέχνη μέσα από τις προσωπικές ιστορίες τους⁸⁰, ένα στοιχείο που είναι ιδιαίτερα εμφανές στην επόμενη χαρτογράφηση.

{Murmur}

Το εγχείρημα {murmur} από το Τορόντο παράγει ακουστικές ιστορίες για συγκεκριμένες τοποθεσίες, χρησιμοποιώντας αυτοκόλλητα με αριθμούς τηλεφώνων. Στην άλλη άκρη της γραμμής των κινητών τηλεφώνων του project ακούγονται ιστορίες που αφορούν στο συγκεκριμένο τόπο –προσωπικές και ανέκδοτες. Έτσι οι επισκέπτες του project ή οι περαστικοί μπορούν να έχουν πρόσβαση σ' αυτές απλά τηλεφωνώντας. Με άλλα λόγια, το {murmur} συνδέει προσωπικές ιστορίες με συγκεκριμένες τοποθεσίες με αποτέλεσμα να αναδύει μια πιο προσωπική και άμεση γνώση για τους τόπους της καθημερινής ζωής⁸¹.

Ο χάρτης και η φωτογραφία από την ιστοσελίδα, <http://mypage.siu.edu/derek/locative/murmur.html>

⁷⁹ <http://mypage.siu.edu/derek/locative/cysmn.htm>

⁸⁰ <http://www.tate.org.uk/context-comment/blogs/art-maps-research-project>

⁸¹ <http://mypage.siu.edu/derek/locative/murmur.html>

Μετά τους πρώτους ψυχογεωγραφικούς χάρτες που ανιχνεύσαμε στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου, στα παραδείγματα αυτά, οι ασύρματες τεχνολογίες γεωγραφικής θέσης σκιαγραφούν τη μετεξέλιξη των 'νέων περιπλανήσεων' (Ψαρράς, 2011): σε διαρκή (μετα)κίνηση, σε πραγματικό χρόνο, σε χιλιόμετρα μακριά και κάθε στιγμή. Την ίδια στιγμή, οι σύγχρονες κινητές χαρτογραφικές και καλλιτεχνικές αναπαραστάσεις και πρακτικές της πόλης διαμορφώνουν νέα χαρακτηριστικά αποτύπωσης και εμπειρίας του χώρου: την διαδραστικότητα, την αμεσότητα, την εγγύτητα και το συναίσθημα.

Τέτοιες καλλιτεχνικές δραστηριότητες βρίσκουν ιδιαίτερη εφαρμογή σε 'μετακινούμενα' εργαστήρια, μέρος ευρύτερων καινοτόμων εργαστηρίων πειραματισμού και εκπαιδευτικών διαδικασιών που θα δούμε στη συνέχεια.

Πειραματικές & παιδαγωγικές χαρτογραφήσεις

Χαρτογραφήσεις ως εργαστήρια πειραματισμού & νέες παιδαγωγήσεις

Πολύ σημαντικό στοιχείο που μας συνδέει με τις επόμενες χαρτογραφήσεις είναι η παραδοχή ότι η επαφή και σύνδεση με τον χώρο γίνεται με πολλαπλούς πειραματικούς και δημιουργικούς τρόπους που περιλαμβάνουν το σώμα, το συναίσθημα, την εμπειρία και την φαντασία, την εγγύτητα και τη μετακίνηση, τόσο σε προσωπικούς όσο και σε συλλογικούς/κοινωνικούς χώρους. Συγκεκριμένα, η πρώτη από αυτές τις χαρτογραφήσεις 'τοποθετείται' σε έναν πειραματικό και βιωματικό χώρο που αναδεικνύει τη σημασία του σώματος και οι επόμενες 'μετακινούνται' σε χώρους της πόλης χρησιμοποιώντας ενίοτε τις δυνατότητες των κινητών τεχνολογιών και της τέχνης.

Body Mapping

Το *Body Mapping* είναι ένα βιωματικό σεμινάριο που έλαβε χώρα στην Αθήνα τον Δεκέμβριο 2015 από την ψυχοθεραπεύτρια Γεωργία Κωνσταντινίδη. Σύμφωνα με το κείμενο-κάλεσμα του σεμιναρίου "(τ)ο Body Mapping είναι μια δημιουργική, θεραπευτική διαδικασία που μας επιτρέπει να εξερευνήσουμε και να εκφράσουμε δημιουργικά τις προσωπικές μας ιστορίες, όπως αυτές κατοικούν και βιώνονται στο σώμα μας. Κατά τη διάρκεια του σεμιναρίου, θα δημιουργήσουμε πάνω σε καμβά μια αναπαράσταση του σώματός μας στις πραγματικές του διαστάσεις. Θα το χρωματίσουμε και θα το διακοσμήσουμε έτσι, που να απεικονίζει τις ιστορίες μας, όπως τις βιώνουμε στο εδώ και τώρα".

Με αφορμή αυτή την χαρτογράφηση του χώρου του σώματος θα μπορούσα να υπενθυμίσω κάτι που διατυπώνεται πολλαπλά στη διατριβή ότι η γεωγραφία δεν είναι μόνο η ιστορία των ματιών και των χεριών (στο Pickles, 2004: 3) αλλά και των σωματών.

Η φωτογραφία από την ιστοσελίδα, <http://www.gadt.gr/>

Χάρτης & εργαστήριο στην Ποιητική του Χώρου

Το *Walking in the City* είναι ένα workshop στην *Ποιητική του Χώρου (the Poetics of Space)* της Μαριαλένα Μαρούδα που παρουσιάστηκε στην Biennale της Αθήνας τον Νοέμβριο του 2013. Η παρακάτω περιγραφή προέρχεται από την αντίστοιχη ιστοσελίδα της διοργάνωσης⁸²:

"Το εργαστήριο περιλαμβάνει έναν περίπατο στην Αθήνα σύμφωνα με ορισμένους κανόνες και μ' ένα πάκο post-it στο χέρι για σημειωματάριο. Πιο συγκεκριμένα, η άσκηση περιλαμβάνει την παρατήρηση και την καταγραφή των

κινησεων και των σκέψεων εκείνων που θεωρούμε αυτονόητο μέρος ενός περιπάτου στην Αθήνα. Σκέψεις και κινήσεις, δηλαδή, που συχνά δεν γίνονται συνειδητά αντιληπτές. Όπως, παραδείγματος χάρη, οι ήχοι μιας τηλεόρασης καθώς περνάς κάτω από ένα ανοικτό παράθυρο (μια καλοκαιρινή νύχτα), μια ασταθής ή σπασμένη πλάκα πεζοδρομίου που σε κάνει να χάσεις την ισορροπία σου, η στιγμιαία μεταμόρφωση μιας βιτρίνας μαγαζιού σε καθρέφτη. Μετά τον περίπατο, το σημειωματάριο αποσυντίθεται για να δημιουργηθεί ο 'Χάρτης της Περιπατητικής Ποιητικής', ένας χάρτης που είναι συγχρόνως το ίχνος μας εφήμερης πράξης και ένα αρχείο σωματικών εντυπώσεων".

Η φωτογραφία από την ιστοσελίδα της Biennale <http://athensbiennale.org/en/open-call-en/workshop-en/walking-in-the-city-a-workshop-on-the-poetics-of-space/>

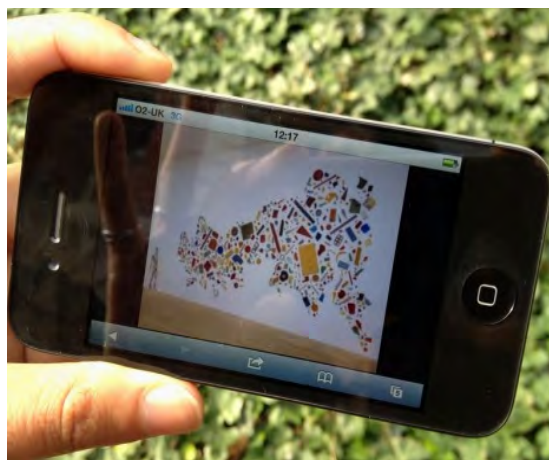
⁸² <http://athensbiennale.org/en/open-call-en/workshop-en/walking-in-the-city-a-workshop-on-the-poetics-of-space/>

Video Walk - Walk Explore Feel

Ένα project του Τμήματος Πολιτισμικής Τεχνολογίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου που 'ελαβε χώρα' κατά το 2015. Σύμφωνα με την ιστοσελίδα του προγράμματος⁸³: "(π)εριπλανηθήκαμε σε δρόμους, στενά και πάρκα στο κέντρο της Μυτιλήνης, δώσαμε σημασία στα μικρά και στα μεγάλα, στα σημαντικά και στα ασήμαντα, ήρθαμε σε επαφή και μιλήσαμε με τους κατοίκους για να δημιουργήσουμε το Walk Explore Feel, ένα έργο που συνδυάζει τη χρήση κινητών συσκευών με την εμπειρία του περιπάτου. Στο Walk Explore Feel θα περιηγηθείτε στο κέντρο της πόλης με τη βοήθεια του βίντεο που θα προβάλλεται στη συσκευή σας. Ο βιντεοπερίπατος (video walk) θα διαρκέσει 50 λεπτά προσφέροντας μέσα από ήχους και εικόνες μια νέα εμπειρία περιήγησης στην πόλη."

Art Maps Project

Το Art Maps Project του Μουσείου Tate του Λονδίνου επιχειρεί να εξερευνήσει την κατανόηση και ενασχόληση των χρηστών με έργα τέχνης (artworks) σε σχέση με το χώρο. Αποτελεί ένα συνεργατικό ερευνητικό project με Βρετανικά Πανεπιστήμια για την ανάπτυξη μιας ιστοσελίδας και μίας κινητής εφαρμογής που επιτρέπει τη σύνδεση έργων τέχνης με τόπους. Οι συμμετέχοντες ενθαρρύνονται να ερευνήσουν έργα τέχνης της Tate σε σχέση με συγκεκριμένους τόπους της πόλης και στη συνέχεια να καταγράψουν τις σχετικές αναμνήσεις, ιστορίες, νέα, τοπικές ιστορίες κτλ. Μ' αυτόν τον τρόπο το κοινό είναι σε θέση να μάθει κάνοντας πανταχού παρούσες (ubiquitous) συνδέσεις μέσα από την κίνηση του σε οικεία και καινοτόμα περιβάλλοντα που μεγεθύνονται μέσα από ψηφιακούς πόρους (π.χ. εικόνες, πληροφορία, σχόλια κτλ.). Έτσι, η σχέση του με τον φυσικό χώρο εμπλουτίζεται από νέα επίπεδα σημασιών που προσφέρονται μέσα από τα έργα τέχνης και τις σχετιζόμενες με αυτά δημόσιες αποκρίσεις. Σύμφωνα με τους επιμελητές του project, το Art Maps μπορεί να λειτουργήσει ως ένα 'κοινωνικό εργαλείο' (social tool) και μία 'συνεργασία διαμοιράματος in situ' (collaboration in situ sharing) για την 'ατομική και ομαδική 'εκμάθηση σε κίνηση' (individual and group 'learning in mobility')⁸⁴.

Η φωτογραφία από την ιστοσελίδα <http://www.tate.org.uk/context-comment/blogs/art-maps-crowd-resourcing-project>

Σε όλα τα προηγούμενα παραδείγματα, η παιδαγωγική λειτουργία γίνεται, σύμφωνα με την Firth, στη βάση της δημιουργίας ενός "κινητού, επικοινωνιακού συστήματος γνώσης από μία προσωπική ή τοπική πρακτική γνώσης" (Turnbull, 2000: 20), το οποίο ενισχύει τα στοιχεία της εγγύτητας και του συναισθήματος που είναι απαραίτητα για τη μάθηση (Firth, 2014: 172).

Ένα μανιφέστο για τις χαρτογραφικές σπουδές

Να ξανασκεφτούμε τους Χάρτες (*Rethinking Maps*) είναι ο τίτλος της έκδοσης των Dodge, Kitchin και Perkins (2009), στην οποία τον επίλογο *Χαρτογραφώντας τρόπους, μεθόδους και στιγμές (Mapping modes, methods and moments)* προτείνουν *Ένα μανιφέστο για τις χαρτογραφικές σπουδές (A manifesto for map studies)*. Σύμφωνα με τους ίδιους, το μανιφέστο ανιχνεύει δρόμους και μεθόδους σπουδών μίας διαφορετικής χαρτογράφησης που από τη μία αντιλαμβάνονται "τα φιλοσοφικά στηρίγματα" των χαρτών και από την άλλη βελτιώνουν τις πρακτικές της χαρτογράφησης (ό.π.: 220). Επιχειρώντας να αποφύγουν μία "ενδοσκοπική διανοητική οπτική για τους χάρτες" στόχος τους είναι, όπως υπογραμμίζουν "να δημιουργήσουν ιδέες και ενθουσιασμό (...) να προτείνουν και να προκαλέσουν" (ό.π.).

Τα 'επίπεδα' ('levels') στα οποία κινείται το μανιφέστο είναι τα εξής: αρχικά οι τρόποι ('τί μελετούμε') (modes ('what

⁸³ <http://www.ct.aegean.gr/projects/videowalk/#sthash.kV2xy8DM.dpuf>, <http://www.ct.aegean.gr/projects/videowalk/>

⁸⁴ <http://www.tate.org.uk/context-comment/blogs/art-maps-work-progress>

to study'), δεύτερον οι μέθοδοι ('πώς μελετούμε') (methods ('how to study') και τέλος οι στιγμές ('πότε και πού μελετούμε') (moments ('when and where to study') (ό.,π.). Αν και θα ήταν ενδιαφέρουσα μια πιο ενδελεχή ματιά σε αυτά που αναλύουν σχετικά, εδώ δεν θα επεκταθώ πέρα από την παράθεση των επιμέρους χαρακτηριστικών του κάθε επιπέδου. Συγκεκριμένα, όσον αφορά στους τρόπους χαρτογράφησης (modes of mapping) προτείνουν τα εξής πεδία ως αντικείμενα μελέτης και χαρτογράφησης: "(i) τις διεπαφές (interfaces) και τους χώρους οθονών (screen spaces), (ii) τους αλγόριθμους χαρτογράφησης (algorithms of mapping), (iii) την οπτική κουλτούρα (visual culture), (iv) τη συγγραφική ιδιότητα της χαρτογράφησης (authorship of mapping) και τέλος (v) τις υποδομές της (infrastructures of mapping) (ό.,π.: 220-228). Για τις χαρτογραφικές μεθοδολογίες (mapping methodologies) αντίστοιχα παραθέτουν ότι ενδιαφέρον έχει να δοθεί προσοχή στα εξής χαρακτηριστικά της χαρτογράφησης: "(i) την υλικότητα (materiality), (ii) την πολιτική οικονομία (political economy), (iii) τις συναισθηματικές αντιλήψεις (affective understandings), (iv) την εθνογραφία και την καινοτόμα αξιολόγηση της (ethnography and novel evaluation) (ό.,π.: 228-234). Τέλος, οι 'στιγμές της χαρτογράφησης' (the moments of mapping) είναι σημαντικό στοιχείο στο μανιφέστο των Dodge, Perkins και Kitchin καθώς εστιάζουν στο "πότε και πού η χαρτογράφηση έχει πραγματικά σημασία" (when and where mapping really matters) (2009: 234) και ταυτόχρονα αναδιπλώνουν "τη συναισθηματική δύναμη που ρέει από την στιγμιαία χρήση του χάρτη" (the affective power flowing from of-the-moment map use) (ό.,π.). Συγκεκριμένα αυτές αναφέρονται σε: (i) στιγμές χαρτογραφικής αποτυχίας (moments of mapping failure), (ii) στιγμές αλλαγής και λήψης απόφασης (moments of change and decision making), (iii) ρυθμούς του χάρτη (the rhythms of mapping⁸⁵), (iv) αναμνήσεις των στιγμών του χάρτη (memories of the moments of mapping) (v) στιγμές στις ακαδημαϊκές πρακτικές (moments in academic praxis)⁸⁶ και τέλος σε (vi) δημιουργικές στιγμές (creative moments) (ό.,π.: 234-239).

Το μανιφέστο των Dodge, Kitchin και Perkins αποτελεί χαρακτηριστικό σταθμό των σύγχρονων πολιτισμικών προσεγγίσεων της χαρτογραφίας, οι οποίες όπως φάνηκε μέχρι τώρα επιχειρούν να αποκαθλώσουν τις παραδοσιακές αντιλήψεις των χαρτών ως αντικείμενα, προϊόντα, εργαλεία αναπαράστασης και οπτικο-νοητικά μέσα επικοινωνίας ολοκληρώνοντας έτσι σταδιακά την έννοια της αποδόμησης του χάρτη, με την οποία ξεκινήσαμε τη χαρτογράφηση του πρώτου μέρους των σύγχρονων χαρτογραφικών προσεγγίσεων.

Επίλογος: Συναρθρώσεις χώρων, πρακτικών & πολιτικών

'Συναρθρώσεις'

Όπως είδαμε νωρίτερα στο κεφάλαιο, οι συναρθρώσεις έτσι όπως εννοιολογούνται από τους Deleuze και Guattari μπορούν να γίνουν αντιληπτές ως "μία πολλαπλότητα από ετερογενή αντικείμενα, των οποίων η σύνδεση προέρχεται από το γεγονός και μόνο ότι τα αντικείμενα αυτά λειτουργούν μαζί ως μια λειτουργική οντότητα" (Patton στο Haggerty and Ericson, 2000: 608). Στο σημείο αυτό ωστόσο θα ήθελα να υπογραμμίσω ορισμένες λεπτές αποχρώσεις διαφοροποίησης των συναρθρώσεων από τις πολλαπλότητες. Σύμφωνα με αυτές οι συναρθρώσεις αποτελούν μία πιο πυκνή προσέγγιση της ετερογένειας της πολλαπλότητας καθώς διευρύνουν τις (τοπολογικές) συνδέσεις που διαμορφώνονται σε αυτές με αποτέλεσμα να προσθέτουν νέες διαστάσεις και να μετασχηματίζουν τα περιεχόμενα τους διαρκώς. Ως εκ τούτου, εδώ θα υπογραμμίσω τις εννοιολογικές, μεθοδολογικές και φιλοσοφικές σημασίες και λειτουργίες τους που αφορούν στη σχέση τους με το πολιτικό, έτσι όπως αναδεικνύονται στις περιγραφές των Deleuze και Guattari για τις συναρθρώσεις, υπενθυμίζοντας ότι και οι αντίστοιχες γεωπολιτικές και κυβερνητικές συναρθρώσεις του προηγούμενου κεφαλαίου βασίζονται στο έργο των δύο θεωρητικών.

⁸⁵ Οι ρυθμοί του χάρτη αναφέρονται στο σχήμα των μοτίβων της χαρτογράφησης στο χωρο-χρόνο, στη βάση της ανάλυσης ρυθμών έτσι όπως αναπτύχθηκε εν μέρει και από τον Lefebvre (Dodge, Kitchin and Perkins, 2009: 236).

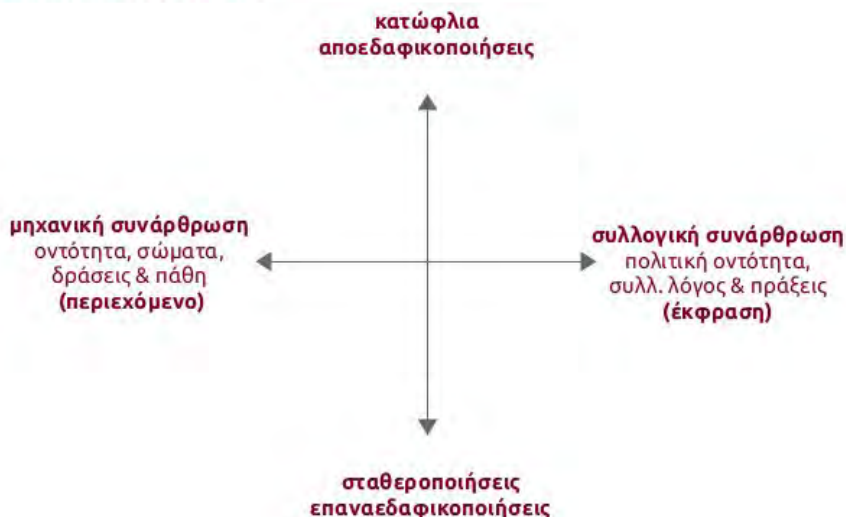
⁸⁶ Ως μία ενδοσκοπική στιγμή, οι σπουδές των χαρτών θα μπορούσαν να εξερευνήσουν πώς οι ακαδημαϊκοί, συμπεριλαμβανομένων των γεωγράφων, χρησιμοποιούν χάρτες στις καθημερινές τους πράξεις, στα πανεπιστημιακά εργαστήρια, τα γραφεία τους, τις διαλέξεις (Dodge, Kitchin and Perkins, 2009: 238).

Ο όρος 'assemblages' προέρχεται από το γαλλικό 'agencements', τον οποίο εισάγουν οι Deleuze και Guattari στο *A Thousand Plateaus* (1987 (1980)). Οι συναρθρώσεις είναι πάνω απ' όλα εδαφικές και η λογική τους λειτουργεί πάνω σε δύο άξονες και προκειμένου να την αντιληφθούμε αρχικά παραθέτω αυτούσια την περιγραφή των ίδιων:

“Αρχικά, στον οριζόντιο άξονα μία συναρθρωση αποτελείται από δύο τμήματα, ένα του περιεχομένου και το άλλο της έκφρασης. Από τη μία πλευρά είναι μια *μηχανική συναρθρωση* σωμάτων, δράσεων και παθών, ένα μπλέξιμο σωμάτων που αντιδρούν το ένα στο άλλο και, από την άλλη, μία *συλλογική συναρθρωση άρθρωσης*, πράξεων και ισχυρισμών, άυλων μετασχηματισμών που αποδίδονται στα σώματα. Στη συνέχεια σε έναν κάθετο άξονα, η συναρθρωση έχει τόσο *εδαφικές* ή επαναεδαφικοποιημένες πλευρές που την σταθεροποιούν, και *ακραίες γωνίες αποεδαφικοποίησης* που την μεταφέρουν.”⁸⁷ (1987: 88).

Από την περιγραφή αυτή μπορούμε να συνάγουμε ορισμένα ενδιαφέροντα συμπεράσματα για τον τρόπο οργάνωσης των συναρθρώσεων: (i) Αρχικά και οι δύο άξονες στους οποίους στηρίζεται μία συναρθρωση βρίσκονται σε κίνηση προς αμφότερες κατευθύνσεις: μία λειτουργία που οι Deleuze και Guattari ονομάζουν “το τετρακίνητο των συναρθρώσεων” (“The tetravalence of the assemblage.”) (1987: 89). (ii) Στη συνέχεια, ο οριζόντιος άξονας του περιεχομένου και της έκφρασης αποτελεί την εδαφικότητα της συναρθρωσης (1987:504), η οποία ορίζεται από μία μετακίνηση μεταξύ δύο επιμέρους συναρθρώσεων, από τη μία πλευρά μίας μηχανικής μεταξύ σωμάτων, δράσεων και παθών και από την άλλη μίας συλλογικής μεταξύ λόγων, πράξεων και μετασχηματισμούς των σωμάτων, η οποία θα μπορούσαμε να πούμε ότι συγκροτεί το πολιτικό στοιχείο της συναρθρωσης. (iii) Ο κάθετος άξονας περιλαμβάνει από τη μία πλευρά την εδαφικοποίηση της συναρθρωσης και στην άλλη τις γραμμές αποεδαφικοποίησης της (ό.,π.), δηλαδή τις πρακτικές και διαδικασίες που την συγκροτούν, την σταθεροποιούν και την αποσταθεροποιούν. (iv) Η μετακίνηση προς τις δύο κατευθύνσεις του κάθετου άξονα σημαίνουν μία συνεχή διαδικασία αποεδαφικοποιήσεων και επαναεδαφικοποιήσεων της συναρθρωσης. (v) Τέλος, ο κάθετος άξονας ήδη περιλαμβάνει τον οριζόντιο -“οι γραμμές

Συναρθρωση (agencement)
Deleuze & Guattari (1987)

αποεδαφικοποίησης τέμνουν την εδαφικότητα και την μεταφέρουν”(ό.,π.)⁸⁸ δηλαδή η μετακίνηση μεταξύ αποεδαφικοποίησης και επαναεδαφικοποίησης περιλαμβάνει στο εσωτερικό της την εδαφικότητα του οριζόντιου άξονα, δηλαδή τη μετακίνηση μεταξύ περιεχομένου και έκφρασης. Το τελευταίο αυτό χαρακτηριστικό αναδεικνύει ότι η μετακίνηση των συναρθρώσεων γίνεται όχι μόνο σε ένα διδιάστατο καρτεσιανό επίπεδο (της αναπαράστασης) αλλά και σε μία τρίτη διάσταση.

Συναρθρωση (agencement), Deleuze & Guattari, (1987). Σχέδιο της γράφουσας.

⁸⁷ “On a first, horizontal, axis, an assemblage comprises two segments, one of content, the other of expression. On the one hand it is a *machinic assemblage* of bodies, of actions and passions, an intermingling, of bodies reacting to one another; on the other hand it is a *collective assemblage of enunciation*, of acts and statements, of incorporeal transformations attributed to bodies. Then on a vertical axis, the assemblage has both *territorial sides*, or reterritorialized sides, which stabilize it, and *cutting edges of deterritorialization*, which carry it away.”

⁸⁸ “The assemblage is also divided along another axis. Its territoriality (content and expression included) is only a first aspect; the other aspect is constituted by lines of deterritorialization that cut across it and carry it away” (1987: 504).

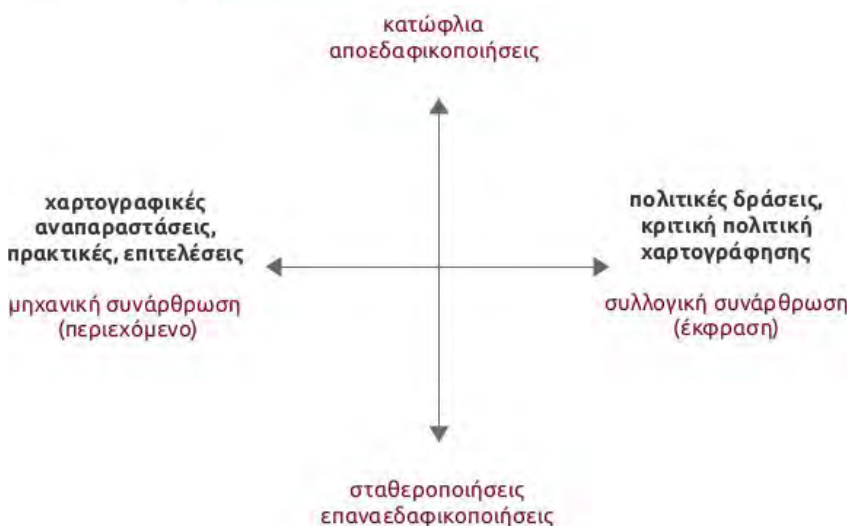
Οι περιγραφές των θεωρητικών για τις συναρθρώσεις υποδηλώνουν ότι σε αυτές απο-εδαφικοποιούνται και επανα-εδαφικοποιούνται όχι μόνο τα περιεχόμενα και οι εκφράσεις (λεξιλόγια) των εδαφών και των χώρων -δηλαδή οι εδαφικότητες και χωρικές- αλλά και οι πρακτικές και οι διαδικασίες που τις συγκροτούν -οι εδαφικοποιήσεις και χωρικοποιήσεις- με αποτέλεσμα να καθίσταται δυνατή η ανάδειξη νέων συναρθρώσεων πρακτικών και πολιτικής σκέψης.

Χαρτογραφίες ως συναρθρώσεις

Η φιλοσοφία των συναρθρώσεων των Deleuze και Guattari μας φέρνει σχηματικά στο μυαλό, όχι τυχαία, το αντίστοιχο σχεδιάγραμμα του Crampton, *Το πεδίο έντασης στη χαρτογράφηση (The field of tension in mapping)* (2011: 5) που παρέθεσα στην εισαγωγή, όπου και επιχειρήσα να αποτυπώσω σχηματικά τις προθέσεις μου για την μεθοδολογική πορεία της διατριβής. Μέσα από τη σύγκριση των δύο σχημάτων-φιλοσοφιών αναδεικνύεται ότι το πεδίο έντασης στη χαρτογράφηση σήμερα θα μπορούσε να ιδωθεί ως μία συνάρθρωση. Συγκεκριμένα στο σχήμα του Crampton οι δύο κάθετοι άξονες, επιτελούν μία κίνηση προς δύο κατευθύνσεις που σημαίνει οι θα μπορούσαν να ιδωθούν ομοίως ως το τετρακίνητο των συναρθρώσεων. Ο οριζόντιος αναφέρεται στην κίνηση μεταξύ, από τη μία, αναπαραστάσεων και επίσημης γνώσης και, από την άλλη, πρακτικών, αντι-χαρτογραφήσεων, χαρτών τέχνης κτλ.. Ο κάθετος άξονας αντίστοιχα περιγράφει την μετακίνηση μεταξύ κανονικοποιημένων και πειθαρχικών γνώσεων και

επαγγελμάτων, στη μία πλευρά, και κριτικών χαρτογραφιών και ερασιτεχνισμού, στην άλλη. Το πεδίο κίνησης των δύο αξόνων, ιδωμένο μέσα από την οπτική της έρευνας, μεταφράζεται ως ότι οι πρόσφατες εξελίξεις στη χαρτογράφηση είναι μάρτυρες δύο τάσεων μεταξύ: (i) των θεωριών της χαρτογραφίας ως αναπαραστάσεις και των αντίστοιχων πρακτικών και επιτελέσεων και, αντίστοιχα, (ii) των κριτικών προσεγγίσεων που τοποθετούν τους χάρτες και τις χαρτογραφίες σε περιβάλλοντα σχέσεων εξουσίας όπου η χαρτογραφική γνώση παράγει και παράγεται.

Χαρτογραφίες & συναρθρώσεις

Χαρτογραφίες & συναρθρώσεις. Σχέδιο της γράφουσας.

Στη βάση της θεώρησης των χαρτογραφήσεων ως συναρθρώσεις έχω να κάνω τις εξής παρατηρήσεις και σχόλια. Μετά και μέσα από τα παραδείγματα των χαρτογραφήσεων του κεφαλαίου αρχίζουμε να σκεφτόμαστε με έναν διαφορετικό τρόπο για τους χάρτες καθώς και για τις σχέσεις και δράσεις που μπορούν να προκύψουν με αφορμή αυτούς, μέσα από όρους σύνδεσης και κίνησης που εξετάσαμε στην αρχή του κεφαλαίου. Οι ίδιοι χάρτες αλλά κυρίως οι τεχνικές και οι χρήσεις τους, ως πρακτικές και επιτελέσεις του χώρου που προκύπτουν με αφορμή αυτούς, επαναπροσδιορίζονται. Έτσι, στην πορεία του κεφαλαίου είδαμε ότι αποκτούν νέα περιεχόμενα, όπως οι διαδικασίες της κατανόησης, ο εντοπισμός και ο προσανατολισμός, η επικοινωνία, η μεταφορά, η δημιουργία, η προσφορά, η συμμετοχή, η συνεργασία, η διάδραση κτλ.. Οι πρακτικές και δράσεις αυτές μάλιστα οργανώνονται μέσα σε ένα πλέγμα χωρικοτήτων χαρακτηριστικής πυκνότητας: καθημερινή ζωή, πόλη, τέχνη, κυβερνοχώρος, διαπαιδαγώγηση κτλ..Το

σύνολο όλων αυτών αποτελεί έναν χώρο ο οποίος συμπυκνώνει τη σημερινή έννοια των *χαρτογραφήσεων*.

Οι χαρτογραφήσεις αυτές συνοδεύονται από διάφορους χαρακτηρισμούς, όπως *εναλλακτικές, άλλες, μετα-, νέο-, δυνητικές, υβριδικές, νομαδικές, τακτικές κτλ.* που αποκαλύπτουν τις νέες δυνατότητες τους, αρχικά νοημένες ως *στα χέρια των ανθρώπων*, και δει των καθημερινών, είτε μεμονωμένων ατόμων ή κοινοτήτων τους (του 'πλήθους') και, στη συνέχεια, ως πολλαπλότητα πρακτικών, τεχνολογιών και δράσεων.

Μία πρώτη διαπίστωση εδώ είναι ότι η θεωρητική και πρακτική προσέγγιση της 'ανθρώπινης κατασκευής του τόπου' (human construction of place) (Ewalt, 2010: 15-16) περιλαμβάνει τόσο νέες αντιλήψεις και πρακτικές του τόπου και του χώρου με επίκεντρο τον άνθρωπο όσο και τεχνολογίες και μέσα 'για τον άνθρωπο' και/ή 'του ανθρώπου'⁸⁹. Από τη θέση αυτή προκύπτει και η επόμενη διαπίστωση σύμφωνα με την οποία οι διάφορες προσεγγίσεις και 'νεολογισμοί' του κεφαλαίου που εστιάζουν σε ανθρώπινα-τεχνολογικές πτυχές, όπως η *νεοχαρτογραφία, η κυβερνοχαρτογραφία, οι πλατφόρμες εθελοντικής πληροφορίας, το γεωδίκτυο* κτλ., επαναδιαμορφώνουν σημαντικά προηγούμενες κριτικές αντιλήψεις για την 'αποστασιοποιημένη' και κυρίαρχη τεχνολογία.

Σήμερα η τεχνολογία στα χέρια των ανθρώπων αποκαλύπτει ότι "(η) χρήση των χαρτών και των χαρτογραφικών εργαλείων και (...) ο αριθμός των χαρτογράφων -ερασιτεχνών όσο και επαγγελματιών δεν ήταν ποτέ μεγαλύτερα", όπως παρατηρεί ο Crampton (2010: 11). Το σχόλιο αυτό σε συνδυασμό με τα παραδείγματα του κεφαλαίου επιβεβαιώνουν, εν μέρει, τον χαρακτηρισμό του Hughes για 'Χαρτογραφική Επανάσταση' που είδαμε νωρίτερα στο κεφάλαιο, αναφορικά με τις καινοτομίες της τεχνολογίας και των μέσων αλλά κυρίως τον αντίστοιχο του Cobarrubias για 'Χαρτογραφική Στροφή' που εστιάζει στην ανθρώπινη καθημερινή και κοινωνική πρακτική (Cobarrubias, 2009: 4-5).

Μέσα από το περιεχόμενο του ανθρώπινου και κοινωνικού προκύπτει και η επόμενη πολύ σημαντική διαπίστωση ότι η χαρτογραφία και οι χαρτογραφήσεις των ανθρώπων αναδεικνύουν τις πολλαπλές δυνατότητές τους να συνδεθούν με και στον χώρο αναδεικνύοντας έτσι τη συζήτηση για τις κοινωνίες που παράγουμε και αναπαράγουμε μέσα από τις καθημερινές πρακτικές.

Ως εκ τούτου, τα παραδείγματα του κεφαλαίου ανέδειξαν νέα χαρακτηριστικά που αφορούν -όχι μόνο τον χώρο, τον τόπο, τον χρόνο, την πληροφορία και την γνώση- αλλά και τις σχέσεις με τους άλλους και τις διάφορες δράσεις με αυτούς. Συγκεκριμένα αποκαλύπτουν ότι οι πολλαπλές διαδικασίες δημιουργίας χαρτών και οι πρακτικές και χρήσεις των νέων γεωγραφικών/χαρτογραφικών τεχνολογιών και μέσων επιτρέπουν στον άνθρωπο όχι μόνο να 'μετακινηθεί' στο χώρο και να κατανοήσει τους τρόπους σύνδεση των διάφορων τόπων αλλά και να βιώσει την εμπειρία αυτών συλλογικά και κοινωνικά.

Όλα τα προηγούμενα στοιχεία προσθέτουν στις αναπαραστατικές τεχνικές και τεχνολογίες της επιστημονικής και κρατικής χαρτογραφίας νέες προοπτικές: εμπειρίες, ενσωματώσεις και συναισθήματα αλλά και σχέσεις, κοινωνικοποιήσεις και δράσεις. Αποκαλύπτουν δηλαδή συνδέσεις, συσχετίσεις και συμβιώσεις μεταξύ πρότερων δυαδικοτήτων και διαχωρισμών τόσο μεταξύ αναπαράστασης και πρακτικής, τεχνο-επιστήμης και καθημερινής ζωής, δυνητικού και πραγματικού, όσο και μεταξύ εξουσίας και ανθρώπων, μεμονωμένων ατόμων και κοινοτήτων/κοινωνιών τους. Οι προσεγγίσεις για τις τοπολογίες, τις πολλαπλότητες και τις συναρθρώσεις είναι κεντρικές για μία τέτοια απο-εδαφικοποίηση και επανα-εδαφικοποίηση εννοιών.

Στο σημείο αυτό, θέλω να προσθέσω ένα σημαντικό σχόλιο των Crampton και Krygier (2006) πάνω σε αυτές τις προσεγγίσεις της μετατόπισης των χαρτογραφικών πρακτικών 'στους καθημερινούς ανθρώπους'. Συγκεκριμένα, οι συγγραφείς διατυπώνουν ότι την ίδια στιγμή που "η επιχείρηση δημιουργίας/κατασκευής χαρτών, συλλογής χωρικών δεδομένων και χαρτογράφησης τους (...) περνάει έξω από τα χέρια των ειδικών" μία άλλη "πιο κοινωνική θεωρητική κριτική" -την οποία χαρακτηρίζουν ως "πολιτική"- "τοποθετεί τους χάρτες μέσα σε συγκεκριμένες σχέσεις εξουσίας, και όχι ως "ουδέτερα επιστημονικά έγγραφα" (Crampton and Krygier, 2006: 12). Στην παρατήρησή τους αυτή εγείρονται πολιτικές διαστάσεις στις χαρτογραφήσεις οι οποίες συμπληρώνουν τη βιβλιογραφική επισκόπηση της

⁸⁹ Δεν είναι τυχαίο ότι ανάμεσα στις νέες ανθρωποκεντρικού τύπου τεχνολογίες εμπίπτουν οι επονομαζόμενοι ανθρώπινοι αισθητήρες (human sensors), μία ολοένα και εξελισσόμενη τεχνική που μπορεί να φιλοξενήσει εθελοντική γεωγραφική πληροφορία (VGI) (Orban Ferauge, 1996).

σύγχρονης χαρτογραφίας καθώς και τις δικές μου αντιλήψεις για αυτήν. Παραθέτοντας τον Crampton "(φ)αίνεται να μετατοπιζόμαστε από μία εξειδικευμένη (niche-based) μελέτη των χαρτών ως αντικείμενα σε μία πιο κατανοητή (και δυνάμει δια-επιστημονική) μελέτη της χαρτογράφησης ως πρακτική, τόσο της γνώσης που φέρει όσο και του πολιτικού πεδίου των λειτουργιών της" (Crampton, 2009: 840).

Στους ορίζοντες που ανοίγουν τα προηγούμενα σχόλια, θέλω να υπογραμμίσω ότι η (προ)οπτική που ενδιαφέρει στις χαρτογραφήσεις της διατριβής είναι η σχέση τους -και δει η συνάρθρωσή- με το πολιτικό. Ως εκ τούτου, τα παραδείγματα του και συγκεκριμένου κεφαλαίου αποτελούν εναλλακτικές ή αντί- εκφορές και πρακτικές σε ένα σύνολο 'δεδομένων' χαρτογραφιών και χαρτογραφήσεων: *επιστημονικές, ακαδημαϊκές (κλασικές), κρατικές, θεσμικές (υπηρεσιών, ερευνητικών κέντρων), επαγγελματικές κτλ.*, κοινός τόπος των οποίων είναι η συγκρότηση των κυριαρχικών και/ή κυβερνητικών χαρακτηριστικών τους, με διαφοροποιήσεις στην εκάστοτε 'τοπικότητα'.

Μπορεί στα παραδείγματα που μελετήσαμε ως τώρα, οι σχέσεις με τις διάφορες εκφορές κυριαρχίας (επιστήμη, ειδικούς, τεχνοκράτες κτλ) και συναρθρώσεις διακυβέρνησης (κράτος, αγορά, παγκόσμιοι οργανισμοί, θεσμοί, αρχές κτλ.) να ήταν -ανά περίπτωση- από αδιόρατες έως ανεπαίσθητες, ωστόσο δεν ήταν απύσες καθώς οι ίδιοι οι εμπλεκόμενοι, το 'πλήθος', αποτελούν μέρος και δυναμικότητα αυτών των συναρθρώσεων, ένα στοιχείο που αποδεικνύει την διακυβέρνηση 'του εαυτού' και 'των άλλων', σύμφωνα με τον Foucault. Όλα αυτά αναδύουν νέες πτυχώσεις του πολιτικού, που έχουν να κάνουν με ολόενα και πιο πυκνές και συχνά δυσδιάκριτες έννοιες, πρακτικές, σχέσεις και (δια)δράσεις στους νέους κυβερνητικούς χώρους, τα οποία θα εκπτυχωθούν αναλυτικότερα στο έκτο κεφάλαιο.

Κλείνοντας αναφέρω ότι στο επόμενο κεφάλαιο, μ' ενδιαφέρει να ανιχνεύσω το περιεχόμενο των σύγχρονων χαρτογραφήσεων μέσα από πολιτικά χαρακτηριστικά, τα οποία σήμερα διαθέτουν πτυχές που έχουν να κάνουν με ολόενα και πιο πυκνές και συχνά δυσδιάκριτες σχέσεις και συνδέσεις στους νέους κυβερνητικούς χώρους. Οι προσεγγίσεις αυτές συγκροτούν νέους τρόπους σκέψης που εστιάζουν σε λεπτότερες αποχρώσεις των ευρύτερων τοπολογιών, αναδεικνύοντας τοπολογίες εξουσίας καθώς και συναρθρώσεις τόσο μεταξύ αναπαραστάσεων, πραγματικοτήτων, επιστημών, τεχνολογιών, καθημερινής ζωής και πρακτικών όσο και συλλογικών σχέσεων και πράξεων και κοινών χώρων.

Κεφ. 5: Συναρθρώσεις χώρων, πρακτικών και πολιτικών & σύγχρονες αντι-, βιο-πολη-τικές και ριζοσπαστικές χαρτογραφήσεις

Εισαγωγή: Ο κόσμος μέχρι τώρα σε αμφισβήτηση & διεκδίκηση

Η παραδοχή πολλαπλών και συναρθρωμένων χώρων, όπως διατυπώθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, αναδεικνύει ότι δεν υφίσταται μία και μόνο ανάγνωσή του χώρου και της κοινωνικο-πολιτικής πραγματικότητας -άρα και της όποιας κυριαρχικής ή κυβερνητικής έκφρασης τους- και η διατύπωση αυτή συμπυκνώνει την δυνατότητα ανατροπής, και μάλιστα, ομοίως με πολυποίκιλους τρόπους. Τέτοιες 'αποεδαφικοποιήσεις' του χώρου, σύμφωνα με το λεξιλόγιο των Deleuze και Guatarri, στο κεφάλαιο αυτό συναντούν και -ακόμα περισσότερο- συναρθρώνονται με τις μεταβαλλόμενες πρακτικές και πολιτικές των βιωμένων χώρων και με τις νέες πολιτικές δυνατότητες των σύγχρονων χαρτογραφήσεων.

Ενώ στο προηγούμενο κεφάλαιο είδαμε ότι αναδύονται 'άλλοι' και 'εναλλακτικοί' τρόποι με τους οποίους οι χαρτογραφήσεις σήμερα συγκροτούν δυνατότητες στη διάθεση των καθημερινών ανθρώπων αντικείμενο του κεφαλαίου αυτού είναι η χαρτογράφηση πιο ανατρεπτικών πρακτικών και πολιτικών εξουσίας, ενάντια, παράλληλα -ή και πέρα από διανυσματικές κατευθύνσεις- στην κυριαρχία και τον έλεγχο.

Στο παρόν αναδιπλώνεται ένα εύρος χαρτογραφήσεων στις οποίες το πλήθος αποκτά πρόσβαση στα μέσα παραγωγής και αναπαραγωγής των χαρτών και (i) αμφισβητεί πιο στοχευμένα κρατικές, ακαδημαϊκές και εταιρικές χαρτογραφικές αναπαραστάσεις, τεχνικές και πρακτικές, (ii) κάνει ορατή την ύπαρξη και τις διεκδικήσεις του και (iii) διαμορφώνει συλλογικές σχέσεις διεκδίκησης και αγώνα. Όλα αυτά σίγουρα δεν αποτελούν ένα απομονωμένο φαινόμενο αλλά αντίθετα, μέρος ενός ευρύτερου κινήματος αντι-γνώσεων και αντι-στάσεων που συμβαίνει ενάντια στην όσο-ποτέ-άλλοτε περίφραξη της πληροφορίας και γνώσης καθώς και στην πειθάρχηση του κοινωνικού σώματος και τον έλεγχο. Μέρος αυτού του κινήματος, το διαδίκτυο και ο διαδικτυακός πολιτικός ακτιβισμός αποτελούν τις ακόμα νεότερες δυνατότητες για έναν 'ανθρώπινα-δυναμιτισμένο' έλεγχο της πληροφορίας, γνώσης (Armstrong and Zúñiga, 2006) και της ζωής.

Από το προηγούμενο κεφάλαιο διαπιστώθηκε ότι είναι πολλές οι ελπίδες που έχουν εναποτεθεί στις σύγχρονες δυνατότητες των χαρτογραφήσεων ως εργαλείο του πλήθους για περισσότερη ελευθερία και αυτοπροσδιορισμό· δυνατότητες που μπορούν να οδηγήσουν, σύμφωνα με διάφορους θεωρητικούς (Natsios and Young, 2001, Crampton, 2008) σε μια αντιστροφή της διακυβέρνησης 'πανοπτικού'. Μέρος ή όλη αυτής της διαδικασίας, το ενδιαφέρον στο κεφάλαιο αυτό είναι να διερευνηθούν -πέραν του αποτελέσματος- οι πολλαπλοί τρόποι χαρτογραφήσεων που δεν εξαντλούνται στο προσωπικό και το καθημερινό αλλά ομοίως τοποθετούνται σε κοινοτικά και συλλογικά περιβάλλοντα -ή/και σε αντίστοιχα 'πλήθους'- και διεκδικούν νέους κοινωνικούς χώρους και όρους ζωής.

Τοπολογίες εξουσίας & συναρθρώσεις διακυβέρνησης

Η τοπολογία και η εξουσία είναι λέξεις που σπάνια βρίσκονταν μαζί στην ίδια πρόταση" μέχρι σήμερα, επισημαίνει ο Allen (2009: 205) σε άρθρο του για τους 'χώρους της εξουσίας' ('spaces of power'), τον πιο πρόσφατο από τους οποίους συσχετίζει με την 'τοπολογική στροφή' ('topological twist'). Το βασικό χαρακτηριστικό του τοπολογικού σκεπτικού, η σύνδεση μέσω νέων εννοιολογήσεων απόστασης όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, μπορεί να μεταφραστεί και με όρους χώρου-εξουσίας. Σύμφωνα με τον Allen αυτοί αποτυπώνονται σε μία θεώρηση γεφύρωσης του χάσματος μεταξύ του 'εδώ και εκεί' μέσα από τις σχέσεις εξουσίας που περιλαμβάνονται στο χώρο (ό.,π.: 207).

Αυτές οι τοπολογικές προσεγγίσεις αρχικά προϋποθέτουν δυο βασικές μετατοπίσεις των θεωριών για τους χώρους εξουσίας που ομοίως έχουμε ήδη μελετήσει: η πρώτη έχει τις βάσεις της στο έργο του Foucault και εστιάζει όχι στην 'εξουσία' αλλά στις 'σχέσεις' και η δεύτερη επικαλείται τις θέσεις των γεωγράφων Harvey, Allen και Massey, στη βάση των έργων του Lefebvre και Soja, και υποστηρίζει ότι ο χώρος δεν είναι στατικός αλλά παράγεται μέσα από υλικές κοινωνικές πρακτικές, τις οποίες αντίστοιχα και διαμορφώνει. Εντός αυτών των τοποθετήσεων, όπως υπογραμμίζει ο Allen, θα πρέπει να λεπτολογήσουμε προκειμένου να αντιληφθούμε τα ιδιαίτερα στοιχεία που φέρουν οι 'τοπολογίες εξουσίας' ('power-topologies') (ό.,π.: 205).

Στο πλαίσιο των πιο εκλεπτυσμένων τοπολογικών προσεγγίσεων, οι σχέσεις εξουσίας θα πρέπει να γίνουν αντιληπτές όχι ως τοποθετημένες στο χώρο ούτε ως εκτεινόμενες σε αυτόν αλλά συνθέτοντας τους χώρους των οποίων αποτελούν μέρος (Rajchman στο ό.,π., 2009: 206). Αυτές οι προσεγγίσεις γίνονται και πάλι σε παραπομπή του χωρικού λεξιλογίου του Foucault σύμφωνα με το οποίο η εξουσία γίνεται αντιληπτή ως "συνεκτεινόμενη με τα πεδία λειτουργία της, σαν μία έμφυτη δύναμη που συνιστά την ίδια την οργάνωσή της και όχι σαν μία που επιβάλλει τον εαυτό της από έξω" (στο Allen, 2003: 90). Οι περιγραφές του φέρνουν στο μυαλό και την περίφημη φράση της Massey ότι "ο χώρος είναι εμποτισμένος με εξουσία" (2009: 19), την οποία ομοίως χρησιμοποιεί και ο Allen για την πρακτική του χώρου και της εξουσίας υποστηρίζοντας ότι η χωρικότητα, δηλαδή "η εγγύτητα, η απόσταση και η πρόσβαση είναι αδιαχώριστες από τις πρακτικές της εξουσίας που τις προσδιορίζουν" (2009: 206). Προκειμένου να εξηγήσει αυτές τις πρακτικές του χώρου και της εξουσίας τοπολογικά σχολιάζει ότι αυτές δεν έχουν τόσο να κάνουν "με το ποιοι δρώντες έχουν γίνει περισσότερο ή λιγότερο διάσπαρτοι, δικτυωμένοι, όσο το κατά πόσο συγκεκριμένες πρακτικές εγγύτητας και πρόσβασης, τους καθιστούν ικανούς να κάνουν τα πλεονεκτήματα και την παρουσία τους αισθητή" (ό.,π.: 205).

Οι Deleuze και Guattari αντίστοιχα συνεισφέρουν τοπολογικά και η συνεισφορά τους αυτή, σύμφωνα με τον Allen, υπονοείται στο γεγονός ότι "απομακρύνουν την προσοχή μας από τα αποτελέσματα του μεγέθους κρατικών και εμπορικών θεσμών και τη γεωγραφική κλίμακα στην οποία λειτουργούν προς μια σχεσιακή τακτοποίηση της οποίας αποτελούν μέρος" (2003: 90). Ως εκ τούτου, η τοπολογία της εξουσίας γίνεται εμφανής και στο έργο των Deleuze και Guattari, σε αντιστοιχία με του Foucault, μέσα από τη "σχεσιακή συγκρότηση, από το ένα μέρος ή σημείο στο άλλο, ακόμα και αν αυτά είναι με θεσμικό τρόπο κοντά, μακριά ή απομονωμένα μεταξύ τους" (ό.,π.).

Ωστόσο πέραν από τις συγκεκριμένες προσεγγίσεις του Allen για τις τοπολογίες εξουσίας, οι νεότερες προσεγγίσεις τους εισάγουν την έννοια των συναρθρώσεων, έτσι όπως περιγράφηκαν στο έργο των Deleuze και Guattari και ενέπνευσαν τις 'παγκόσμιες συναρθρώσεις' της Saskia Sassen που παρουσιάσαμε στο τρίτο κεφάλαιο. Με αφορμή το έργο της, οι Allen και Cochrane περιγράφουν τα νέα τοπολογικά χαρακτηριστικά της κρατικής εξουσίας (assemblages of state power) με πιο 'συναρθρωμένο' τρόπο: "με την ανάδυση ενός περισσότερο μπλεγμένου παιχνιδιού δυνάμεων και δομών διακυβέρνησης (...) οι νέες τακτοποιήσεις γίνονται καλύτερα κατανοητές μέσα από μία τοπολογική οπτική που βασίζεται σε μία συνάρθρωση πολιτικών δρώντων, κάποιοι δημόσιοι, κάποιοι ιδιωτικοί, όπου στοιχεία του κεντρικού και τοπικού κράτους είναι 'φορτωμένα' μέσα στην περιοχή, και δεν δρουν από 'πάνω', 'κάτω' ή 'κατά μήκος' της" (2010: 1073). Τελευταίο και εξίσου σημαντικό στοιχείο που πρέπει να λάβουμε υπόψη για τη τοπολογική σκέψη των Deleuze και Guattari είναι ότι μέσω αυτής συνδέουν τις έννοιες της πολλαπλότητας και των συναρθρώσεων με την αντίστοιχη του δυναμικού, όπως το προσεγγίσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Συνοψίζοντας τις τοπολογίες, αρχικά θα σημειώνα ότι, ακόμα και μέσα στην εξέλιξη του ίδιου του τοπολογικού σκεπτικού για την εξουσία, παρατηρούμε μία σταδιακή μετατόπιση από τις θεωρίες των σχέσεων εξουσίας και της αλληλεπίδρασης χώρου και εξουσίας σε νεότερες που δίνουν έμφαση στις νέου τύπου συναρθρώσεις, έτσι όπως κυρίως εννοολογούνται από τους Deleuze και Guattari.

Σχέσεις, παραγωγή & δυνατότητες εξουσίας

"Πρέπει να σταματήσουμε μια για πάντα να περιγράφουμε τα αποτελέσματα της εξουσίας με αρνητικούς όρους: 'αποκλείει', 'καταστέλλει', 'λογοκρίνει', 'περιλαμβάνει', 'κρύβει', 'καλύπτει'. Στην πραγματικότητα, η εξουσία παράγει, παράγει πραγματικότητα, παράγει επικράτειες αντικειμένων και τελετουργικά

αλήθειας. Το άτομο και η γνώση που μπορεί να αποκτήσει ανήκουν σ' αυτήν την παραγωγή. Επιπρόσθετα, ακόμα και αν η εξουσία έχει κατασταλτικές επιπτώσεις έχει επίσης παράξει υποκείμενα που δρουν ελεύθερα. Η δυνατότητα για 'πέρα' από τα όρια, για αντίσταση, είναι πραγματική. Αυτή η κατασκευή της ορθολογικότητας δεν συμβαίνει σε ένα κενό παρ' όλα αυτά, αλλά έχει 'ιστορικά και γεωγραφικά προσδιοριστεί.'" (Foucault 1991: 117).

Πέρα από τις αντιλήψεις της εξουσίας ως συγκέντρωση και επιβολή σε συγκεκριμένες εδαφικότητες στις οποίες περιλαμβάνονται κράτη, θεσμοί, αρχές κτλ. και πέρα από τα διανυσματικά χαρακτηριστικά της (αφετηρία, κατεύθυνση και προορισμός), ο Foucault την περιγράφει με σχεσιακούς όρους που αποκαλύπτουν τρόπους με τους οποίους υλοποιείται. Σύμφωνα με το λεξιλόγιο αυτό, η εξουσία δεν προέρχεται από κάπου 'έξω' ούτε επιβάλλεται σε ένα υποκείμενο αντίθετα από τη βούλησή του αλλά προκύπτει από τα 'μέσα', ως σχέσεις στο εσωτερικό, με τρόπο που να μεταμορφώνεται σε ανθρώπινη ικανότητα και δύναμη (Vacca, 2010: 89).

Το σχεσιακό αυτό πρίσμα είναι που αναδεικνύει ταυτόχρονα αρνητικές και θετικές πτυχές της 'μαζί δηλαδή με τους "κατασταλτικούς και αρνητικούς" όρους, όπως η κυριαρχία, είναι και οι αντίστοιχοι "παραγωγικοί και θετικοί" (Γκαραγκούνης, 2013β: 86). Κάτι τέτοιο βέβαια, όπως σχολιάζει ο Γκαραγκούνης, δεν σημαίνει ότι η εξουσία για τον Foucault είναι "ευχάριστη, καλόβολη ή ευγενική", αλλά κυρίως ότι σε αυτήν τονίζεται η ικανότητα παραγωγής συγκεκριμένων υλικών αποτελεσμάτων (ό.,π.).

Η αποκάλυψη των τρόπων με τους οποίους η εξουσία *λειτουργεί* αλλάζει τις συνθήκες δυνατότητας αυτής της λειτουργίας και κάνει δυνατή την αλλαγή (Crampton, 2001: 268). Μία τέτοια λογική υπαγορεύει ότι η έκθεση των δυναμικών της εξουσίας μέσα από την ιστορία τους καθιστά τα πάντα ενδεχόμενα και, ως εκ τούτου, ανοικτά στο διαφορετικό με αποτέλεσμα "(ό)που υπάρχει εξουσία, υπάρχει και αντίσταση" ("where there is power, there is resistance") (ό.,π.: 242). Στις απόψεις αυτές του Foucault για την εξουσία είναι που μπορούμε να αντιληφθούμε ευκαιρίες για αμφισβήτηση ή ανατροπή των σχέσεων εξουσίας, και συγκεκριμένα για δυνατότητα πέρα από τα όρια, για αντίσταση.

Οι προσεγγίσεις της εξουσίας μέσα από εννοιολογήσεις όπως η σχετικότητα (relativity), η παραγωγικότητα (productivity) και η δυνατότητα (potentiality) απηχούν όχι μόνο το έργο του Foucault αλλά και διάφορων άλλων στοχαστών, όπως η Arendt, η Butler, ο Holloway, ο Gordon και ο Vacca αλλά και γεωγράφων όπως ο Harvey, η Massey και ο Allen. Κοινός τόπος αυτών είναι η συσχέτιση του αγγλικού όρου της εξουσίας 'power' με το λατινικό ρήμα 'poder' - 'δύναμαι' από το οποίο προκύπτουν οι αντίστοιχοι της κυριαρχίας, 'potestas' και της δυνατότητας, 'potentia' (Holloway, 2002).

Η Massey που υποστηρίζει την σχεσιακή οπτική υποστηρίζει ότι η εξουσία δεν αποτελεί μία εξωτερική σχέση ανάμεσα σε ήδη προ-καθοριζόμενες οντότητες αλλά "το ίδιο το γεγονός της σχεσιακότητας (relationality) είναι μέρος αυτού που συνιστά τις οντότητες καθ' εαυτές" (Massey, 2009: 19). Σε αναλογία, ο γεωγράφος Allen προτείνει ότι η εξουσία μπορεί να γίνει αντιληπτή ως μία 'εγγραμμένη ικανότητα' ('inscribed capacity') (Allen, 2003), άποψη που αντικατοπτρίζει τις αντίστοιχες θέσεις του Gordon στο άρθρο του στο *New Perspectives on Anarchism* για την 'εξουσία από τα μέσα' ('power from within') η οποία ενυπάρχει σε συγκεκριμένους δρώντες (agents) και δίκτυα (networks), είτε ως πόρος (resource) ή ως "ένα σύνολο στρατηγικών, λόγων και τεχνολογιών διακυβέρνησης" (Gordon, 2010, 44). Μία τέτοια εξουσία, σύμφωνα με τον Allen σχετίζεται με την "'εξουσία μαζί' αντί για 'πάνω από' άλλους" ("power 'with' others instead of 'over' others") (Allen, 2009), η οποία μεταφράζεται σε 'συλλογική εξουσία' ('collective power'). Οι προσεγγίσεις αυτές διαπερνούν έννοιες όπως η 'συσχέτιση' ('association'), η 'αμοιβαία δράση' ('mutual action'), απηχώντας έτσι το έργο της Arendt για την 'κοινή δράση' ('acting in common') (1990), που βασίστηκε στο σχήμα εξουσία-δυνατότητα-ικανότητα (poder-potentia-capacity) και, όπως σχολιάζει ο Allen (2003), συνιστούν 'εναλλακτικές κατανοήσεις της εξουσίας' ('alternative understandings of power').

Στο *New Perspectives on Anarchism* διαβάζουμε τις απόψεις του Vacca για την παραγωγική εξουσία που μεταφράζεται σε ικανότητα και δύναμη, οι οποίες παραπέμπουν στις αντίστοιχες του Holloway για μεταστροφή της

αντίληψης της εξουσίας από κυριαρχία σε “ικανότητα που έχουμε να δρούμε, τη δύναμη-δράση” (2002: 2)¹. Εκεί είναι που συναντάται και η κοινωνική διάσταση της εξουσίας η οποία υπογραμμίζεται και στου εξής ισχυρισμούς του: “(η) δύναμη-δράση είναι πάντα κοινωνική, απορρέει πάντα από την κοινωνική ροή του πράττειν. Η ικανότητά μας να πράττουμε είναι προϊόν του πράττειν των άλλων και δημιουργεί τις συνθήκες για το επερχόμενο πράττειν κι άλλων ακόμα. Δεν μπορούμε να φανταστούμε ένα πράττειν που να μην εγγράφεται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στο πράττειν άλλων, στο παρελθόν, το παρόν, το μέλλον” (ό.,π.).

Η αντίστοιχη δυνατότητα αμφισβήτησης της εξουσίας, σύμφωνα με τον Holloway, περνάει μέσα από μία διαλεκτική σχέση ανάμεσα στην 'εξουσία-πράττειν' και την 'εξουσία-κυριαρχία' και σε αντιστοιχία διατυπώνει ότι “(ο) μόνος τρόπος να σπάσουμε αυτόν τον κατά τα φαινόμενα φαύλο κύκλο της εξουσίας είναι να δούμε ότι η μεταμόρφωση της εξουσίας-πράττειν σε εξουσία-κυριαρχία είναι μια διαδικασία που συνεπάγεται αναγκαία την ύπαρξη του αντιθέτου της (...)” (2002: 4). Ομοίως και για τον Harvey, οι διαλεκτικές προσεγγίσεις της εξουσίας που εστιάζουν στις διαδικασίες και ροές λειτουργούν με τρόπο που, περιλαμβάνουν δυνατότητες αλλαγής και είναι σε θέση να μετασχηματίσουν το σύστημα και τις δομές που παράγουν (Harvey, 1996).

Στιγμιότυπα ανατροπής: αντι-χαρτογραφίες

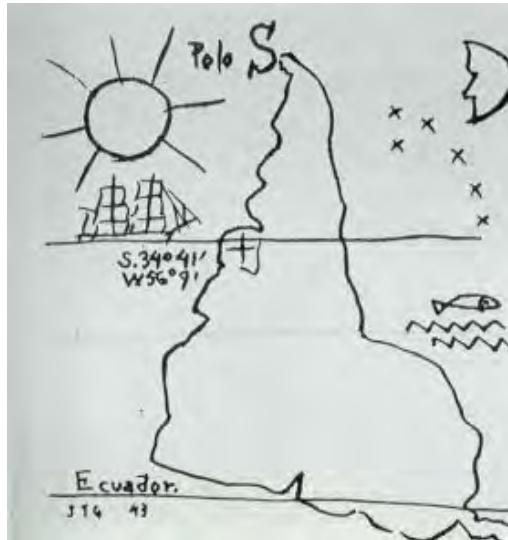
“Οι χάρτες, αναμφισβήτητα, επιτελούν μία νέα 'οπτική’” (Crampton, 2010: 94), η οποία όπως, ψηλαφίσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, επιχειρεί με διάφορους τρόπους να αμφισβητήσει την κυριαρχία της αναπαράστασης, της επιστήμης και της τεχνολογίας. Οι χαρτογραφικές αναπαραστάσεις και τεχνικές/πρακτικές που θα δούμε στα επόμενα τρία παραδείγματα εκτός από το να αμφισβητούν τις κυρίαρχες κατανοήσεις και αποτυπώσεις του χώρου, αντιστέκονται σε αυτές αποτελώντας ανατρεπτικά παραδείγματα της εποχής τους ή επανα-διεκδικούν νέες με πιο ριζοσπαστικούς τρόπους. Οι συγκεκριμένες 'αντι-χαρτογραφίες' παρέμειναν περιθωριοποιημένες στο σύνολο των 'αναγνωρισμένων χαρτογραφιών' παραπέμποντας κατά κάποιο τρόπο σε αυτό που ο Benjamin αποκαλεί 'σκουπίδια της ιστορίας' ('the trash of history') (στο Pickles, 2004:140). Το σημαντικότερο ωστόσο σε αυτές είναι ότι η καθεμία με τον τρόπο της αποτελεί ένα 'στιγμιότυπο ανατροπής' στις χαρτογραφίες που επικράτησαν, ούσες εγγεγραμμένες παράλληλα και αδιόρατα μέσα στον ιστορικό χρόνο και τον παγκόσμιο χώρο.

Ο Χάρτης Πάνω-Κάτω (1943)

Οι προβολές των Gall Peters και του McArthur του δεύτερου κεφαλαίου αποτέλεσαν διαφορετικές εκφράσεις των προβολικών συστημάτων και τεχνικών αναπαράστασης, οι προεκτάσεις των οποίων δεν ήταν αποκλειστικά επιστημονικές αλλά και ευρύτερα πολιτικές -πχ. και ο Peters θεωρούσε τους νέους τρόπους οπτικής και χαρτογράφησης του κόσμου μία πολιτική θέση. Οι συγκεκριμένοι χάρτες με την εμφάνισή τους ξεσήκωσαν μία σειρά αντιδράσεων οι οποίες, ενώ σε τεχνικά ζητήματα συνοδεύονταν από μία σειρά επιχειρημάτων (Crampton, 2011), έδιναν κυρίως βαρύτητα στο αν ήταν αποδεκτό για έναν χάρτη να εμφανίζεται μη 'κανονικά' ή 'ανάποδα', αποδεικνύοντας ότι η δημιουργία μίας νέας (προ)οπτικής καθιστούσε προβληματική την ομαλή λειτουργία της χαρτογραφίας και των τρόπων σκέψης της εποχής. Στην ίδια κατηγορία προβολών και τεχνικών αναπαράστασης που έκτοτε έχουν δημιουργήσει μία ανατρεπτική (προ)οπτική ανήκουν και τα παρακάτω παραδείγματα.

Μετά τον χάρτη του κόσμου του McArthur, αυτή είναι μία διάσημη αναπαράσταση της Λατινικής Αμερικής του 1943 με τίτλο *Ο Χάρτης Πάνω-Κάτω (Upside-down Map)* από τον μοντερνιστή ζωγράφο της Ουρουγουάης Joaquín Torres-García. Αποτελεί έναν από τους πρώτους του είδους των 'ανάποδων' χαρτών και η χρήση του έγινε ευρεία στη Λατινική Αμερική ως σύμβολο της θέσης της μετά από αιώνες αποικιοκρατικής κυριαρχίας. Τοποθετώντας το Νότιο Πόλο στην κορυφή του χάρτη η ήπειρος εμφανίζεται 'πάνω' από τις Ηνωμένες Πολιτείες και με τον τρόπο αυτό ο Torres-García διεκδίκησε μία λιγότερο 'υποτασόμενη' θέση αυτής σε σχέση με τις παντοδύναμες των ΗΠΑ, προτείνοντας έτσι μία οπτική επιβεβαίωση της σημασίας της ηπείρου.

¹ Ο Holloway, ωστόσο, αντιλαμβάνεται την εξουσία ως συνώνυμη της κυριαρχίας με αποτέλεσμα να προτρέπει σε διάκριση “ανάμεσα σε δύναμη-δράση (potentia) και 'εξουσία-κυριαρχία' (potestas)” και κατά συνέπεια να μιλάει για “κατάλυση της εξουσίας.

Upside-down Map, Joaquín Torres-García (1943), https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Joaqu%C3%ADn_Torres_Garc%C3%ADa_-_Am%C3%A9rica_Invertida.jpg

Προβολή Dymaxion (1967)

Αντίστοιχα, ο Fuller με την συγκεκριμένη οπτική του προσπάθησε να αναδείξει την πολιτική πτυχή των χαρτών μέσα από ένα ουτοπικό εκπαιδευτικό πρότζεκτ. Στην Παγκόσμια Έκθεση του Μόντρεαλ το 1967 χρησιμοποίησε την προβολή σε συνδυασμό με επικαιροποιημένα στατιστικά στοιχεία για να αποτυπώσει την ροή των πόρων και την άνιση κατανομή τους ανά τον κόσμο. “Κάντε τον κόσμο να δουλέψει, για το 100% της ανθρωπότητας, στον συντομότερο δυνατό χρόνο, μέσα από αυθόρμητη συνεργασία, χωρίς οικολογική προσβολή ή την αδικία προς

κάποιους” (“Make the world work, for 100% of humanity, in the shortest possible time, through spontaneous cooperation, without ecological offense or the disadvantage of anyone”), προέτρεπε μαζί με τον χάρτη².

Η οπτική Dymaxion δημιουργήθηκε από τον αρχιτέκτονα Buckminster Fuller στη βάση μίας γεωμετρικής φιγούρας αναπαράστασης της γης, το ισοκάεδρο (isocahedron) που αποτελείται από 20 τρίγωνα, το οποίο σε μία διδιάστατη οπτική παίρνει το ανάπτυγμα της εικόνας (wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Dymaxion_map)

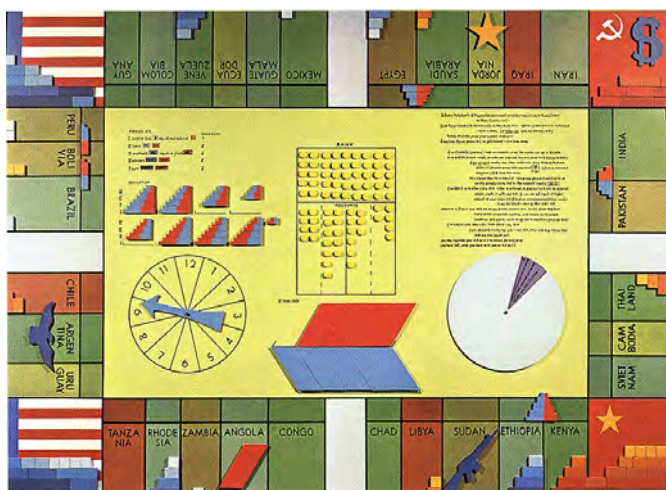
Indochina (1971)

Ο Oyvind Fahlström, είναι ένας Σουηδός καλλιτέχνης που γεννήθηκε στη Βραζιλία ο οποίος, έχει δημιουργήσει μία σειρά χαρτών που αποτυπώνουν *ιδιο-τρόπως* τον κόσμο σχολιάζοντας πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα πολέμου, άνισης κατανομής, φτώχειας, σύγκρουσης, καταπίεσης, αγώνων κτλ.. Το συγκεκριμένο παράδειγμα του 1971 με τίτλο *Indochina* παρότι θυμίζει το επιτραπέζιο παιχνίδι της Μονόπολης αποτελεί ένα είδος ριζοσπαστικά ανατρεπτικού χάρτη. Το περιεχόμενο του αντλεί από τα διάφορα είδη συγκρούσεων κατά τη διάρκεια του πολέμου του Βιετνάμ στα οποία ο Fahlström καλεί του παίκτες να τοποθετηθούν και να 'παίξουν'. Πάνω στην επιφάνειά του οι θέσεις αντιπροσωπεύουν στρατηγικές και τακτικές πολέμου (στρατιωτικού και αντάρτικου) και τα πόνια αντίστοιχα τους διάφορους δρώντες, είτε από την πλευρά της επιβολής των Ηνωμένων Πολιτειών ή της αντίστασης των Βιετκόγκ.

Η ριζοσπαστικότητα του προέρχεται μέσα από δυο δρόμους: αρχικά, μέσα από τη φαντασία στην αναπαράσταση

² <http://www.salford-gis.co.uk/wordpress/?p=329>

του η οποία αποτελεί μία πρόκληση την κυριαρχία της ορθολογικής χαρτογραφίας. Στη συνέχεια, καθώς η δυνατότητα άρθρωσης τακτικών και στρατηγικών παιξίματος σχετίζεται άμεσα όχι μόνο με τη φαντασία ενός κόσμου αλλά και με την συγκεκριμενοποίηση των τρόπων που αυτή θα υλοποιηθεί, δηλαδή τη *ριζοσπαστική φαντασία* (Haiven, 2010) που αναλύουμε στη συνέχεια του κεφαλαίου. Για τον ίδιο τον Fahlström ο χάρτης αποτελεί ένα 'πολιτικό ψυχόγραμμα' ('political psychodrama') το οποίο εντοπίζει στην πρόκληση των ικανοτήτων των παικτών να τάσσονται σε συγκεκριμένες πλευρές διαμορφώνοντας το εκάστοτε 'εμείς' και οι 'άλλοι' (στο Holmes, 2000)³.

Indochina, Oyvind Fahlström, 1971, <https://brianholmes.wordpress.com/2007/10/23/face-value/>

Συναρθρώσεις χώρων, πρακτικών & πολιτικών: επιστημολογικά, γεωγραφικά & χαρτογραφικά

Συναρθρώσεις χώρων, πρακτικών & πολιτικών

Οι προσεγγίσεις του κεφαλαίου συγκροτούν νέους τρόπους σκέψης που μέσα στις ευρύτερες τοπολογίες εστιάζουν σε ζητήματα σχέσεων και συναρθρώσεων μεταξύ εξουσίας, επιθυμίας και αντίστασης, θεωριών και πρακτικών, συλλογικών πράξεων και πολιτικών κτλ.. Όπως εξήγησαν οι θεωρητικοί της υλοποίησης, της πρακτικής και της δράσης (Lefebvre, Soja, Foucault, De Certeau κτλ.) παράγουμε, κάνουμε πρακτική και δρούμε μέσα στον χώρο και τέλος σύμφωνα με τους Bourdieu, Agendt κτλ. πράττουμε μέσα σε αυτόν με πολλαπλούς και ενδεχόμενους τρόπους που θα εξετάσουμε στη συνέχεια. Οι προσεγγίσεις για τις συναρθρώσεις των Deleuze και Guattari, τα φαντασιακά του χώρου και τα *συμπλέγματα εξουσίας* των Sharp, Routledge και Massey προσθέτουν πολλές και ενδιαφέρουσες πτυχές σε μία 'απο-εδαφικοποίηση' και 'επανα-εδαφικοποίηση' των εννοιών του χώρου, των πρακτικών και των πολιτικών.

Αποεδαφικοποιήσεις & συναρθρώσεις επιθυμίας/δημιουργίας

Η 'εδαφικότητα' είναι η βάση της φιλοσοφίας των συναρθρώσεων των Deleuze και Guattari καθώς όπως είδαμε και στην εισαγωγή το 'έδαφος' συμπυκνώνει οποιαδήποτε έκφραση που παράγει την αίσθηση του οικείου του "τώρα είμαστε στο σπίτι" ("(n)ow we are at home") (Deleuze and Guattari, 1987: 311). Ως εκ τούτου, όπως σημειώνουν και οι ίδιοι: "(ο) πρώτος συγκεκριμένος κανόνας για τις συναρθρώσεις είναι να ανακαλύψουμε τί εδαφικότητα εσωκλείουν (...)" (ό.,π.: 503). Ομοίως σημαντική είναι και η χαρτογράφηση της εδαφικοποίησης, ως το αποτέλεσμα των συνεχών διαδικασιών επανασχηματισμού τους εδάφους, καθώς και της αντίστοιχης της αποεδαφικοποίησης της συνάρθρωσης που οδηγεί σε πιο αφηρημένες οργανώσεις, τις 'αφηρημένες μηχανές' ('abstract machines'). Οι σχετικοί προβληματισμοί τους διατυπώνονται ως εξής:

"Από τη μία πλευρά, ποια είναι η εδαφικοποίηση της συνάρθρωσης, ποιο είναι το καθεστώς συμβόλων και το πραγματικό σύστημα; Από την άλλη, ποιες είναι οι ακραίες γωνίες της αποεδαφικοποίησης, και τι αφηρημένες μηχανές μπορεί να ενεργοποιήσει;" (ό.,π.: 505)⁴.

³ <http://brianholmes.wordpress.com/2000/10/20/imaginary-maps-global-solidarities/>

⁴ "On the one hand, what is the territoriality of the assemblage, what is the regime of signs and the pragmatic system? On the

Η έννοια της 'απο-εδαφικοποίησης' ('deterritorialization') είναι αναγκαίο εδώ να διερευνηθεί περαιτέρω ως μία διάσπαση της συνέχειας και της συνοχής της εδαφικότητας της συνάρθρωσης αλλά και γενικότερα των χωρικών εννοιών, των πρακτικών και των πολιτικών. Σε αναλογία με την εδαφικοποίηση που εξηγήσαμε στην εισαγωγή και η αποεδαφικοποίηση συνιστά μία πολύπλοκη έννοια και διαδικασία η οποία χαρακτηρίζεται από την "κίνηση με την οποία 'κάποιος/α' αφήνει το έδαφος" (ό.,π.: 508) ή τα σώματα αφήνουν μια εδαφική συνάρθρωση. Κάτι τέτοιο γίνεται μέσω της λειτουργίας των 'γραμμών πτήσεων' ('lines of flight'), οι οποίες ούσες συγκροτητικές της συνάρθρωσης μπορούν να γίνουν αντιληπτές ως ένα διάνυσμα απόδρασης και φυγής, ένα μονοπάτι της αποεδαφικοποίησης και μια κίνηση που διαρρηγνύει όρια μεταξύ εντός και εκτός (ό.,π.: 508-510).

Η αποεδαφικοποίηση ωστόσο δεν πρέπει να γίνεται αντιληπτή ως μία ολοκληρωμένη και 'επιτυχημένη' διαδικασία καθώς προχωράει με έναν σχετικό τρόπο ο οποίος πάντα συνοδεύεται από τις σχετικές 'επανεδαφικοποιήσεις' (reterritorializations), δηλαδή τις διαμορφώσεις νέων εδαφών και συναρθρώσεων (ό.,π.). Η επανεδαφικοποίηση και αυτή ως μία λειτουργία εν μέσω συνεχών αποεδαφικοποιήσεων δεν αποτελεί μια διαδικασία που γυρνάει πίσω σε ένα ήδη υφιστάμενο έδαφος για να το δημιουργήσει εκ νέου, ούτε επαναλαμβάνει τις ίδιες γραμμές πτήσεις, δηλαδή τους ίδιους τρόπους επιστροφής σε αυτό. Μία τέτοια διαδικασία συνεχών αποεδαφικοποιήσεων και επανεδαφικοποιήσεων αναδεικνύει ότι, όπως δεν μπορεί ποτέ να υπάρξει το ίδιο έδαφος, με τον ίδιο τρόπο, δεν μπορεί να υπάρξει μία διαφυγή από αυτό χωρίς να συνοδεύεται από κάποιο είδος επιστροφής, η οποία και αυτή με τη σειρά της δεν μπορεί να νοείται ως επιστροφή στο ίδιο έδαφος, συμπεράσματα πολύ σημαντικά για την περαιτέρω εκπτώχωση των επιχειρημάτων μου στο επόμενο κεφάλαιο.

Προς το παρόν, μέσα από μία τέτοια προσέγγιση γίνεται εμφανής η ανάγκη για συνεχή επαναπροσδιορισμό της εδαφικότητας της συνάρθρωσης αλλά και ευρύτερα χωρικών εννοιών, πρακτικών και πολιτικών, μεταξύ των οποίων είναι και οι τρόποι συσχέτισης μεταξύ χώρου και εξουσίας. Μπορεί το έργο των Deleuze και Guattari να μην αναφέρεται ρητά στην έννοια της 'εξουσίας' ('power'), ωστόσο το πολιτικό στοιχείο σε αυτό διαπλέκεται μέσα από διαφορετικές προσεγγίσεις εδαφικότητας και 'τακτοποιήσεων' ('arrangements') καθώς και τρόπων εδαφικοποίησης και αποεδαφικοποίησης τους. Ως εκ τούτου, το πολιτικό στοιχείο και στις συναρθρώσεις εκφέρεται μέσα από νέους όρους κεντρικές εκ των οποίων για τους Deleuze και Guattari η επιθυμία και η δημιουργία, νοούμενη ως αποεδαφικοποίηση, δύο σημεία τα οποία, σύμφωνα με τους ίδιους, συμπυκνώνουν τις μοναδικές διαφωνίες τους με τον Foucault.

Όσον αφορά στον πρώτο όρο, και όπως διατυπώνουν οι ίδιοι, "(ο)ι συναρθρώσεις δεν είναι εξουσίας αλλά επιθυμίας" καθώς η επιθυμία συναρθρώνεται πάντα ενώ η εξουσία είναι μία διάσταση μόνο των συναρθρώσεων (1987: 531, υποσ. 39)⁵. Η επιθυμία στο έργο τους γίνεται αντιληπτή ως "μία ένταση εμπειρίας που ξεπερνά τα εξατομικευμένα συναισθήματα, (...) ρέει διαμέσου και αλλάζει πολλαπλότητες συμπεριλαμβανομένων των ανθρώπων, των ομάδων και του χωρικού περιβάλλοντος" (Firth, 2014: 160). Μαζί με άλλους συναισθηματικούς παράγοντες, όπως η ανάγκη, η επιθυμία, η ελπίδα και η αγάπη παίζουν έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην κινητοποίηση της κοινωνικής αλλαγής. Την ίδια στιγμή, ωστόσο, η επιθυμία συμπεριλαμβάνει και την αντίστοιχη για διακυβέρνηση, έλεγχο και ασφάλεια και υπό ένα τέτοιο σκεπτικό και οι Haggerty και Ericson υποστηρίζουν ότι οι συναρθρώσεις επιθυμίας μπορούν να συγκεραστούν με τις συναρθρώσεις επιτήρησης (2000: 609). Σχετικά με το δεύτερο σημείο διαφωνίας με το Foucault, οι 'γραμμές πτήσεις' ('lines of flight')⁶ των Deleuze και Guattari δεν αποτελούν φαινόμενα αντίστασης ή αντι-επίθεσης μέσα σε μία συνάρθρωση αλλά ακραίες γωνίες δημιουργίας και αποεδαφικοποίησης" (1987: 531, υποσ. 39).

Σε μία προσπάθεια αποκωδικοποίησης του λεξιλογίου των συναρθρώσεων στις νέες πολιτικές δυνατότητες που αναδύονται σε περιβάλλοντα διακυβέρνησης χρησιμοποιώ το παράθεμα της Πετράκου που τις συνοψίζει

other hand, what are the cutting edges of deterritorialization, and what abstract machines do they effectuate?"

⁵ Our only points of disagreement with Foucault are the following: (1) "to us the assemblages seem fundamentally to be assemblages not of power but of desire (desire is always assembled), and power seems to be a stratified dimension of the assemblage;"

⁶ Αυτές οι γραμμές πτήσεις είναι πρωταρχικές για το διάγραμμα και τις αφηρημένες μηχανές ("the diagram and abstract machine have lines of flight that are primary, which are not phenomena of resistance or counterattack in an assemblage, but cutting edges of creation and deterritorialization.") (1987: 531, n.39).

χαρακτηριστικά: “η ενδεχομενικότητα σε συνδυασμό με τα διαφοροποιημένα και ασύμμετρα περιβάλλοντα είναι δυνατό να συμπεριλάβει πράξεις και στρατηγικές που μπορεί να βρίσκονται κάτω από διαφορετικά και χειραφετητικά αποτελέσματα ή συνθήκες -όχι απαραίτητα επιθυμητές ή ολοκληρωμένες-”, οι οποίες γίνονται αντιληπτές “όχι ως γενικευμένη αντί-δραση ή αντίσταση αλλά σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο κοινωνικών σχέσεων ως ένα εσωτερικό στοιχείο των συναρθρώσεων που έχει δομηθεί μέσα από τους κυβερνώντες και κυβερνώμενους” (Petrasou, 2011: 9).

Εναλλακτική πολιτικοποίηση του χώρου

Οι προηγούμενες προσεγγίσεις των Deleuze και Guattari δεν μπορούν να ιδωθούν πέραν των ευρύτερων συναρθρώσεων θεωριών σχετικά με την εναλλακτική πολιτικοποίηση του χώρου, βασικές εκ των οποίων οι προσεγγίσεις του Lefebvre, των καταστασιακών και του de Certeau που χαρτογραφούνται παρακάτω.

'Το προσωπικό είναι πολιτικό', 'η επανάσταση της καθημερινής ζωής' & νομαδισμός

Οι μικροφυσικές προσεγγίσεις για την εξουσία του Foucault, του προηγούμενου κεφαλαίου, που αντιλαμβάνονται τους ανθρώπους όχι μόνο ως αποδέκτες αλλά και δημιουργούς εξουσίας σε διαφορετικά στιγμιότυπα της ζωής τους αποτελούν μία σημαντική αναφορά για τις πιο 'επαναστατικές' προσεγγίσεις για την καθημερινή ζωή που αναδιπλώνονται στο σημείο αυτό. Αρχικά ο Lefebvre στο βιβλίο του *Κριτική της Καθημερινής ζωής (Critique de la vie quotidienne, 1947)*⁷ υποστήριξε ότι οι άνθρωποι είναι σε θέση να κατανοήσουν την καθημερινή ζωή τους και να επιφέρουν επανάσταση σ' αυτήν, μέσα από τις δυνατότητες που δίνει η αυτοκριτική. Η διαδικασία αυτή είναι αναγκαία, σύμφωνα με τον θεωρητικό, καθώς είδε στην καθημερινή ζωή το πεδίο όπου επιβιώνει και αναπαράγει τον εαυτό του ο καπιταλισμός. Χωρίς την 'επανάσταση στην καθημερινή ζωή' ο καπιταλισμός είναι σε θέση να περιορίσει την ποιότητα της καθημερινής ζωής και να παρεμποδίσει την ατομική έκφραση.

Κάποια χρόνια αργότερα, η *Κοινωνία του θεάματος* του Debord (*La societe du spectacle, 1967*) περιγράφει τους τρόπους με τους οποίους η σύγχρονη καπιταλιστική μητρόπολη επιδρά και αλλοτριώνει. Μέσα από την εικόνα και το θέαμα, ο σύγχρονος άνθρωπος βλέπει αυτό που θα έπρεπε να έχει ζήσει, βιώνει δηλαδή μια αντανάκλαση και αναπαράσταση του βιώματος, ένα 'θέαμα του μέσου' ('media spectacle'). Αυτή είναι η ύστατη φάση της καπιταλιστικής κοινωνίας, σύμφωνα με τον ίδιο, όπου πλέον το σύνολο των σχέσεων και της ζωής των κοινωνιών εκδηλώνεται ως μία τεράστια συσσώρευση θεαμάτων με αποτέλεσμα να απαξιώνεται και να αλλοτριώνεται. Η ίδια η αρχή του θεάματος, με άλλα λόγια, συνδέεται με την αλλοτρίωση καθώς υπονοεί την οργανωμένη παρεμπόδιση της παρέμβασης στα πράγματα και τη ζωή. Καθώς, λοιπόν, το 'θέαμα' αντιπροσωπεύει έναν κατακερματισμένο κόσμο που τεμαχίζει την ολότητα, το 'μη-θέαμα', σύμφωνα με τον Debord και τους καταστασιακούς, αποτελεί οτιδήποτε εναντιώνεται σ' αυτό, καταγγέλοντας το με τρόπο που να ξαναενοποιεί την ολότητα. Όταν η σκέψη, η φιλοσοφία και η δράση, ως 'μη-θέαμα', γίνονται επικίνδυνες για το σύστημα αρχίζει “η κατασκευή των καταστάσεων” που αποτελεί τη βάση της 'φιλοσοφίας του αρνητικού' των καταστασιακών.

Οι 'ψυχογεωγραφικές περιπλανήσεις' των καταστασιακών στους δρόμους της πόλης, με αφετηρία το avant-garde κίνημα των σουρεαλιστών που είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, αποτελούν διαδικασίες που απελευθερώνουν από τις προσπάθειες της αρχής και της εξουσίας να σχεδιάσουν, να ρυθμίσουν και να ελέγξουν την κυκλοφορία και μετακίνηση στην πόλη με αποτέλεσμα, μέσα από αυτές, “το αστικό περιβάλλον (να) καθίσταται μία διαδικασία απο-αποξένωσης και αντίστασης” (Debord, 1994 (1956)). Σε συνέχεια αυτών, καταλήγει σε μία χαρακτηριστική φράση του που συνοψίζει τις θέσεις των καταστασιακών για την ανατροπή του κυρίαρχου, σύμφωνα με την οποία “η αντίσταση, επίσης, ξεκινά από το επίπεδο της ενσωμάτωσης και της καθημερινής ζωής, μέσα από πρακτικές όπως η περιπλάνηση” (Debord στο Firth, 2014: 170). Εν ολίγοις, οι ψυχογεωγραφικές περιπλανήσεις των καταστασιακών μετέτρεψαν τις διαδικασίες ενσωμάτωσης και βίωσης της καθημερινής ζωής σε 'ένα έργο πολιτικής αντίστασης' (Crampton, Krygier, 2006: 17) που 'πολιτικοποιεί 'το προσωπικό'".

⁷ Μετάφραση *Critique of Everyday Life* (1991).

Ο Vaneigem ως μέλος της *Καταστασιακής Διεθνούς*⁸, επηρεασμένος από τις θέσεις της για τον άνθρωπο στη σύγχρονη καπιταλιστική μητρόπολη, συμπύκνωσε τις ιδέες του -με έναν διαφορετικό τρόπο από του Debord- στο έργο του *Η επανάσταση της καθημερινής ζωής (Traite de savoir-vivre a l' usage des jeunes Generations, 1961-4)*⁹. Επιτίθεται και αυτός στην αλλοτρίωση της κεφαλαιοκρατικής ζωής ωστόσο επιχειρεί να το κάνει με έναν παιγνιώδη τρόπο που δεν αφορά μόνο στην εργασία αλλά και στον ελεύθερο χρόνο. Εξακολουθεί να πιστεύει πως το μέλλον ανήκει σε εκείνους που δεν θέλουν να είναι ούτε εξουσιαστές ούτε εξουσιαζόμενοι και που δεν ξεχωρίζουν τις ιδέες τους από τις καθημερινές πράξεις τους. Σύμφωνα πάλι με τον ίδιο, δίνοντας προτεραιότητα στα ερωτήματα που θέτει η καθημερινή ζωή μπορούμε να επιστρέψουμε "στην αρχική σημασία της λέξης πολιτική, που είναι η τέχνη του να κυβερνάς την πόλη, να βελτιώνεις δηλαδή κοινωνικά και ψυχολογικά τον τόπο όπου ένας πληθυσμός φιλοδοξεί να ζήσει σύμφωνα με τις επιθυμίες του"¹⁰.

Σε αντιστοιχία και οι προσεγγίσεις του de Certeau για την ρητορική και 'τακτική' των ανθρώπων που κινούνται στο επίπεδο του δρόμου, που είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, αποκαλύπτουν την δημιουργικότητα και επινοητικότητα των καθημερινών ανθρώπων, προκειμένου να αποφύγουν τους περιορισμούς και τις περιφράξεις τόσο στον χώρο της πόλης όσο και της μοντέρνας κοινωνίας της παγκόσμιας πειθαρχίας. Η 'τέχνη του πράττειν' ('art of doing'), με άλλα λόγια, συνθέτει μία δημιουργική αντίσταση, και με τα λόγια του de Certeau , "το δίκτυο μιας 'αντιπειθαρχίας'" (de Certeau, 2010: xvii) προσδίδοντας έτσι "μία πολιτική διάσταση στις καθημερινές πρακτικές" (ό., π.)

Σε ανάλογο σκεπτικό, ο 'νομάς' των Deleuze και Guattari γίνεται αντιληπτός ως ένας σύγχρονος 'περιπατητής ή 'περι-πλάνης' ('flaneur') του δρόμου και της ζωής. Η αναπαράσταση και πρακτική του αποτελεί μία διέξοδο και μία 'γραμμή πτήσης' από υπάρχοντα 'εδάφη', 'εδαφικές συναρθρώσεις' και τον 'γραμμωτό χώρο' που, σύμφωνα με τους Deleuze και Guattari, επηρεάζονται ιδιαίτερα από τον Κρατικό μηχανισμό (State apparatus) (1987: 474 – 500). Σε τέτοιους χώρους ελέγχουσας εξουσίας οι νομάδες αντιπαραθέτουν τον απεριόριστο χώρο της διαρκούς μετακινησιμότητας (Σταυρίδης, 2010: 163), έναν χώρο που οι Deleuze και Guattari ονομάζουν 'λείο' ('smooth') και ο οποίος, σε αντίθεση με τον 'γραμμωτό' των στρωματοποιημένων ή σταθερών συστημάτων, αποτελεί έναν ανοιχτό, ρευστό και ατελή χώρο (ό.,π.: 474 – 500).

Φαντασιακά του χώρου & ριζοσπαστική φαντασία

Σε διάφορα σημεία της διατριβής μέχρι τώρα, διαπιστώθηκε η σημασία της γεωγραφικής φαντασίας στη δημιουργία ποικίλων *λόγων* και *αναπαραστάσεων* ανάμεσα στις οποίες και οι χαρτογραφικές. Στο προηγούμενο κεφάλαιο, τα παραδείγματα των σύγχρονων χαρτογραφικών πρακτικών και δράσεων ανέδειξαν μία πολλαπλότητα 'εναλλακτικών γεωγραφικών φαντασιών' ('alternative geographical imaginations') (Cumbers and Routledge, 2004) που ανέδειξαν νέους τρόπους συσχέτισης με τον χώρο, μέσα από την παραγωγή/υλοποίηση και διαμόρφωση του. Ως εκ τούτου, οι γεωγραφικές φαντασίες -εντός των οποίων και οι εναλλακτικές- αφορούν όχι μόνο στη θεωρία αλλά και την πρακτική του χώρου και αποκτούν εμπειρικές, υλοποιημένες και ενσώματες πτυχές. *Πώς σχετίζεται ωστόσο αυτή η έμπρακτη γεωγραφική φαντασία με το πολιτικό και το ριζοσπαστικό;* είναι ένα ερώτημα που προκύπτει.

Αναγνωρίζοντας την ενδεχομενικότητα του πραγματικού ως κάτι περισσότερο από αυτό που παρατηρείται είναι ένας τρόπος για να ρίξουμε φως στις πολιτικές του σήμερα, ισχυρίζεται ο Warf (2002: 37). Η Massey σε μία σχετικά πρόσφατη δουλειά της διατυπώνει τη σχέση του χώρου με την ενδεχομενικότητα του παρόντος και του πολιτικού, απ' όπου επιλέγω το εξής χαρακτηριστικό παράθεμα όπου σχολιάζει ότι:

"(ο χώρος) είναι πάντα σε διαδικασία του γίνεσθαι. Είναι πάντα 'υπό κατασκευή' (...) Και κατ' αυτή τη έννοια είναι πάντα ανοιχτός στο μέλλον. Και, συνεπώς, είναι πάντα ανοιχτός επίσης στο πολιτικό. Η παραγωγή του χώρου είναι ένα κοινωνικό και πολιτικό έργο. Αν εννοιολογηθεί μ' αυτόν τον τρόπο, η διάσταση του χώρου εισάγεται, αναγκαστικά, στο πολιτικό (γιατί αν το μέλλον δεν ήταν ανοιχτό δεν θα υπήρχε καμία δυνατότητα αλλαγής του και έτσι καμία δυνατότητα πολιτικής)" (Massey, 2009: 17).

⁸ Μέχρι και την αμφιλεγόμενη απόφαση του Debord για την εκδίωξη του.

⁹ Μετάφραση *The Revolution of Everyday Life* (1972).

¹⁰ Ραούλ Βανενγκέμ, *Το κράτος δεν είναι τίποτε, ας γίνουμε τα πάντα*, Republication από Ελευθεριακός Κόσμος (3/11/2012).

Στο παράθεμα αυτό διευκρινίζω ότι οι απόψεις για ένα μέλλον ανοιχτό, προϋποθέτουν έναν χώρο ανοιχτό αλλά και αντιλήψεις ανοιχτές, χαρακτηριστικά τα οποία υπονοούν 'ένα άνοιγμα' σε όσα δεν έχουν υλοποιηθεί ή γίνει αντιληπτά ακόμα, συνιστώντας κατ' αυτόν τον τρόπο μία πράξη ανοικτή, η οποία έχει ως απαραίτητη προϋπόθεση την φαντασία. Μία τέτοια φαντασία δεν συνιστά κάτι που είναι υποδεέστερο της πραγματικότητας αλλά περισσότερο κάτι που είναι σε θέση να την ανατρέψει, παραπέμποντας έτσι στο 'φαντασιακό' του Καστοριάδη.

Στη *Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας* (1964), ο Καστοριάδης περιγράφει τις βασικές δομές των κοινωνικών σχέσεων στις βιομηχανοποιημένες χώρες της μεταπολεμικής Ευρώπης και εισάγει την έννοια, προκειμένου να καταστήσει σαφές ότι μπορούν να *θεσμισθούν* και άλλες κοινωνικές σχέσεις που να είναι σε θέση να μετασχηματίσουν και ανατρέψουν το πραγματικό. Το φαντασιακό, σύμφωνα με τον θεωρητικό, οφείλει να γίνει αντιληπτό ως ένα μείγμα κοινωνικών σημασιών που προσανατολίζουν τις αξίες και δραστηριότητες των ανθρώπων, οι οποίες με κανέναν τρόπο δεν μπορούν να στηριχθούν, να δικαιολογηθούν ή να αναιρεθούν λογικά ¹¹.

Το 'συλλογικό φαντασιακό' του Σταυρίδη, αντίστοιχα, σύμφωνα με τον ίδιο αναδύθηκε στη νεωτερικότητα και είναι προσηλωμένο σε ένα θεμελιώδες όραμα: "να συλλάβει και να προεικονίσει το μέλλον ως ένα μέλλον απελευθέρωσης, ένα μέλλον αποδέσμευσης από περιορισμούς, φυσικούς και κοινωνικούς συχνά αξεδιάλυτα, ένα μέλλον χειραφέτησης" (Σταυρίδης, 2010: 1). Οι θέσεις του Σταυρίδη για το 'συλλογικό φαντασιακό' ενισχύουν την μεταποιητική λειτουργία του φαντασιακού του Καστοριάδη καθώς αναφέρονται στη σχέση του φαντασιακού με το μέλλον: "(δ)εν θα μπορούσε (...) να τεθεί καν ο ορίζοντας της διαρκούς υπέρβασης του παρόντος αν δεν είχε κοινωνικά ενεργοποιηθεί μια φαντασία μετασχηματιστική, μια φαντασία που επιχειρεί να συλλάβει το μέλλον ως άλλο αλλά όχι ως υπερβατικό, φτιαγμένο από υλικά αλλιώτικα από εκείνα που δημιουργείται το παρόν" (Σταυρίδης, 2010: 1). Η δυνατότητα για μετασχηματισμό της πραγματικότητας -κατά τον Καστοριάδη- και του μέλλοντος -κατά τον Σταυρίδη- αναδύει τον ποιητικό ρόλο του φαντασιακού.

Η σημαντικότητα των *ποιητικών φαντασιών* (poetic imaginations) είναι έκδηλη στην δημιουργία εναλλακτικών λόγων", σύμφωνα με τους γεωγράφους Cumbers και Routledge (2004: 824). Με αφορμή το κίνημα των σουρεαλιστών σχολιάζουν ότι η ποιητική της φαντασίας συνοδεύεται από "ένα βαθύτερο επαναστατικό πρόταγμα" που επιδιώκει να αναπτύξει μία συνεχόμενη κριτική στον καπιταλισμό και τις νεοφιλελεύθερες ενσαρκώσεις του" (ό.,π.). Η κατασκευή μιας τέτοιας "αντι-καπιταλιστικής φαντασίας" (ό.,π.) αφορά όχι μόνο σε σουρεαλιστές αλλά και σε καταστασιακούς, 'ψυχογεωγράφους' και πολλούς καλλιτέχνες έκτοτε και έχει να κάνει με ένα σύνολο φαντασιακών πρακτικών και επιτελέσεων του χώρου. Έτσι, όπως τα προηγούμενα ζητήματα σχετίζονται με πρακτικά και υλοποιημένα προτάγματα -τις 'πράξεις'- δεν αφορούν μόνο "στην γείωση των θεωριών και φαντασιών στην ακατάστατη α-προβλεψιμότητα της καθημερινής ζωής" αλλά και σε έναν "ενσώματο ριζοσπαστισμό" (embodied radicalism) που τοποθετεί την γεωγραφική φαντασία μέσα στις κεντρικές πολιτικές αντιπαραθέσεις και δράσεις της κάθε εποχής (ό.,π.: 826).

Σε παρόμοια κατεύθυνση λειτουργούν και οι γεωγραφικές φαντασίες που αναφέρονται σε 'τρίτους' χώρους και κόσμους, όπως τις έχουμε παρουσιάσει μέχρι τώρα. Για παράδειγμα, η εφεύρεση του όρου του 'Τρίτου Κόσμου' από τον Alfred Sauvy αποτελεί, σύμφωνα με τον Holmes (2000)¹² μία πολιτική πράξη καθώς αποτελεί ένα παράδειγμα φιλοσοφίας και πρακτικής μη-συμμόρφωσης στις πολιτικές διαπραγματεύσεις της εποχής που έκανε δυνατή την ανάδυση ενός άλλου κόσμου (ό.,π.). Η σημασία τέτοιων γεωγραφικών φαντασιών επισημαίνεται εύστοχα και από τον Gonzalez στο άρθρο τους για τις μετα-γεωγραφίες, που μελετήσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι οποίες όπως σχολιάζει "θέτουν πολιτικές προτεραιότητες που αφορούν στον πραγματικό και φαντασιακό χώρο" (2010: 183). Έτσι, από την *ποιητική της φαντασίας* των σουρεαλιστών και καταστασιακών μεταβαίνουμε σε μία *πολιτική των φαντασιών και φαντασιακών* ως οι σχεσιακοί εκείνοι τρόποι με τους οποίους παράγουμε τον χώρο.

Συναρθρώνοντας σε αυτούς, η *ριζοσπαστική φαντασία* των Haiven και Khasnabish (2010), έτσι όπως σχετίζεται με τις προσεγγίσεις του φαντασιακού του Καστοριάδη¹³, υπογραμμίζει εκ νέου όχι μόνο τη φαντασία ενός χώρου/κόσμου

¹¹ Καθώς δεν υπάρχει σκέψη χωρίς φιγούρες, σχήματα, εικόνες και επίσης λεκτικές εικόνες. Από συνέντευξη του Καστοριάδη, <http://www.youtube.com/watch?v=juAYQjCweXo&list=LL9e8uwMHMDy-PrNzfjYsrfA>

¹² <http://brianholmes.wordpress.com/2000/10/20/imaginary-maps-global-solidarities/>

¹³ Καθώς και της 'συστατικής φαντασίας' ('constituent imagination') των Shukaitis και Graeber (2007).

αλλά και την συγκεκριμενοποίηση των τρόπων υλοποίησης του, με νέα ωστόσο περιεχόμενα. Συγκεκριμένα, η ριζοσπαστική φαντασία δεν έχει στόχο την ορατοποίηση και την ανατροπή όσο την αποκάλυψη νέων αδιόρατων διαδρομών μέσα από διαδικασίες όχι αμιγώς παραγωγικές. Σύμφωνα με τους Haiven και Khasnabish, πολλά είναι τα στοιχεία που συναρθρώνονται στην έννοια που εισάγει· αρχικά η θεωρητικοποίηση της -που από μόνη της αποτελεί μία ριζοσπαστική πράξη- και στη συνέχεια η δημιουργία και ανατροφοδότηση της από ριζοσπαστικές πρακτικές καθώς και τρόπους ζωής και συνεργασίας. Το εύρος των δυνατοτήτων της έννοιας αναπαρίσταται από τους ίδιους ως ένας “φάκελος δυνατοτήτων” (“dossier of possibilities”) -και κατ' εμέ ως ένα 'κολλάζ δυνατοτήτων και προ(σ)κλήσεων'- που μπορούν να φωτίσουν και να αναδιπλώσουν τρόπους σκέψης και πράξης πέρα από αυτά που γνωρίζουμε και έχουμε μάθει.

Αντίστοιχα, οι 'ουτοπίες' αποτελούν, σύμφωνα με την Firth, “όχι ολοκληρωτικά σχέδια για μία τέλεια μελλοντική κοινωνία αλλά ως μία διαδικασία δημιουργίας χώρων του γίνεσθαι (becoming) μέσα από την αντίσταση, την ελπίδα και την επανασυγκρότηση του 'εδώ-και-τώρα” (ό.,π.: 160). Μία σημαντική αλλά συχνά παραμελημένη πτυχής τους είναι η παιδαγωγική τους αξία η οποία προκύπτει μέσα από συγκεκριμένες μεθοδολογίες και μεθόδους που δίνουν έμφαση όχι στις γενικές θεωρίες 'ειδικών' αλλά στην εκμάθηση μέσω της πρακτικής και της ενσώματης εμπειρίας, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το συναίσθημα¹⁴, την εγγύτητα και την επιτελεστικότητα (ό.,π.: 160)¹⁵.

Μέσα από όλες τις προηγούμενες προσεγγίσεις, το φαντασιακό στη γεωγραφία συσχετίζεται με την έννοια της πράξης και η δυνατότητα μετασχηματισμού των (συλλογικών) φαντασιακών των χώρων γίνεται ένα ζήτημα που αφορά και σε πολιτικές πράξεις της εποχής μας. Αναπόσπαστο στοιχείο αυτών αποτελούν και οι σύγχρονες πράξεις της χαρτογράφησης ως “τοποθεσίες της φαντασίας” (Crampton, 2011: 167) τις οποίες θα διερευνήσω στη συνέχεια αφού πρώτα παρουσιάσω ορισμένες προσεγγίσεις των *πράξεων* και των *αντιστάσεων*.

Πράξεις: θεωρία & πρακτική σε συμβίωση

Η 'σφαίρα της πρακτικής', σύμφωνα με όσα είδαμε, μπορεί να εκτείνεται πέρα από 'θεωρητικές περιφράξεις' σε μία αντίστοιχη σφαίρα βιωμένης εμπειρίας καθώς επίσης να δυναμιτίζει 'πράξεις' μέσα από την συμβιωτική της σχέση με τη θεωρία.

Ο Feysabend ήταν από τους πρώτους που υποστήριξαν ότι ο παλιός ανταγωνισμός ανάμεσα σε πρακτική και θεωρία και σε 'επιστημονικές' και 'μη επιστημονικές' προσεγγίσεις μπορεί να επιβιώνει ακόμα στην πράξη εντούτοις έχει χάσει την περισσότερη από την φιλοσοφική του δηκτικότητα (Feysabend, 2006). Στην ίδια κατεύθυνση, Foucault και Deleuze δεν διαχωρίζουν διανοούμενους-θεωρητικούς και μη διανοούμενους-πρακτικούς αλλά περιγράφουν την περίπλεξη μεταξύ θεωρίας και πράξης ως 'διαδρομή από σκυτάλες' όπου η θεωρία περνά από τη μία πρακτική στην άλλη (στο Day, 2008: 173). Παράλληλα, η θεωρία της Arendt (1958) έχει ως κεντρικό στοιχείο την 'ανθρώπινη δράση' (human action), ή αλλιώς 'πράξη' ('praxis'), ως την πιο σημαντική δραστηριότητα της 'ενεργής ζωής' ('vita activa'). Σ' αυτήν, αντίστοιχα με τις προηγούμενες προσεγγίσεις, η διαφοροποίηση μεταξύ ενεργής και 'στοχαστικής ζωής' ('vita contemplativa') δεν δημιουργεί ιεραρχία ανάμεσα στη θεωρία και την πράξη αλλά εκφράζει μάλλον μια σύνθεση ανάμεσα στις δύο (στο Brambilla, 2012). Σ' ένα τέτοιο πλαίσιο προσεγγίσεων, και ο Bourdieu εισάγει την έννοια της 'πράξης' ('praxis') (1977) σε διαφοροποίηση από τις καθημερινές πρακτικές, ως έκφραση της ενότητας μεταξύ θεωρίας και πρακτικής. Σύμφωνα με τον ίδιο, μία τέτοια περίπλεξη, σύνθεση ή ενότητα είναι σημαντική για να επανεγκατασταθεί η ζωή της δημόσιας και πολιτικής δράσης στη βάση των ανθρώπινων αγαθών και στόχων (ό.,π.).

Σε αντιστοιχία, οι απόψεις του Newman ενισχύουν την προηγούμενη θέση προσδίδοντας νέα χαρακτηριστικά στη σχέση μεταξύ θεωρίας και πρακτικής· “(...) πρέπει να έχουμε συνείδηση ότι τα θεωρητικά παραδείγματα και οι λόγοι θα είναι πάντα παρόντες σε κάθε πολιτική δραστηριότητα, και επομένως σημαντικοί για την κατανόηση του γιατί οι

¹⁴ Οι θεωρίες του 'συναίσθηματος' ('affect') στην παιδαγωγική, έτσι όπως έχουν προκύψει από τις σχετικές προσεγγίσεις των Deleuze και Guattari (1987) προτείνουν ότι “η 'επιθυμία' ('desire') πρέπει να είναι το επίκεντρο των παιδαγωγικών μετασχηματισμών ενάντια σε καθαρά ορθολογιστικές και επιστημονικές θεωρίες (Routledge, Zembylas στο Firth, 2014: 160).

¹⁵ Κατ' αυτόν τον τρόπο η Firth συνοψίζει ότι οι ουτοπίες, “δίνουν μία ματιά του 'παιδαγωγικού Άλλου' ('pedagogical Other'), ο/το οποίο(ς) “πράττει προκειμένου να απο-ουσιοποιήσει την κριτική και να διαπεράσει δεδομένες εκπαιδευτικές και πολιτιστικές/σμικές διαπιστώσεις, θεσμούς, λόγους και ήθη” (ό.,π.).

άνθρωποι αντιστέκονται, πώς αντιστέκονται, και σε τι αντιστέκονται πραγματικά. Έτσι ο πολιτικός ακτιβισμός ενημερώνεται πάντα από τη θεωρία (...) το να κάνεις πολιτική είναι την ίδια στιγμή να κάνεις θεωρία, και το αντίθετο. Έτσι υπάρχει ένα είδος συμβιωτικής σχέσης ανάμεσα στη θεωρία και την πρακτική”¹⁶. Ως εκ τούτου, οι προηγούμενοι σχεσιακοί χώροι μεταξύ θεωρίας και πράξης γίνονται ένα γεγονός που δίνει πλέον έμφαση σε χαρακτηριστικά όπως η 'συμβίωση' μέσα σε ένα 'συνεχές' ('continuum') χώρου που καθιστά θεωρία και πράξη 'αδιαχώριστα' (Kramsch, 2012: 186).

Στην ίδια λογική συμβίωσης, η Brambilla, ως θεωρητικός και ακτιβίστρια η ίδια, αντιλαμβάνεται τη θεωρία και τον ακτιβισμό, συγκεκριμένα, ως 'συμβιωτικά' ωστόσο όπως περιγράφει “σε μία κυκλική σχέση” (Brambilla, 2012: 217) παραπέμποντας έτσι περισσότερο σε προσεγγίσεις διάσχισης συνόρων μεταξύ τους. Η ίδια υποστηρίζει ότι τέτοιες πράξεις μετακίνησης μεταξύ θεωρίας και πρακτικής όχι μόνο δεν αφαιρούν τη σημασία κανενός εκ των δύο αλλά μπορούν να συνεισφέρουν επιστημολογικά και πολιτικά (Brambilla, 2012: 218-220), διαμορφώνοντας έναν κοινό θεωρητικό-ακαδημαϊκό και εμπειρικό-ακτιβιστικό χώρο. Έναν τέτοιο χώρο εννοούν και οι Cumbers και Routledge περιγράφοντας έναν “ενσώματο ριζοσπαστισμό για την ακαδημία” (embodied radicalism for academy) τον οποίο αντιλαμβάνονται είτε μέσα από “την ενεργή αντίσταση” ή “τη συμμόρφωση με την νεο-φιλελεύθερη αναδόμηση της ακαδημίας” (2004: 826-7). Το πώς θα απαντήσουμε σε όλα αυτά, συμπληρώνουν οι γεωγράφοι, θα επηρεάσει βαθύτατα το πόσο 'κριτική' θα γίνει η ριζοσπαστική γεωγραφία (ό.π.: 827).

'Συμπλέξεις' εξουσίας & αντίστασης

Όσον αφορά στη σχέση εξουσίας-αντίστασης επικαλούμαι τους γεωγράφους Sharp κα., Massey και Pile οι οποίοι άνοιξαν μία ενδιαφέρουσα συζήτηση στο θέμα που ξεκίνησε με τις *Γεωγραφίες της αντίστασης (Geographies of resistance)* (1997) του τελευταίου και πυροδοτήθηκε στην έκδοσή *Συμπλέξεις Εξουσίας: Γεωγραφίες κυριαρχίας/αντίστασης (Entanglements of Power: Geographies of domination/ resistance)* (2000) των πρώτων, στην οποία συμμετείχε και η Massey.

Οι Sharp κα. χρησιμοποιούν τον όρο 'συμπλέξεις εξουσίας' ('entanglements of power')¹⁷ τον οποίο περιγράφουν ως ένα μπλέξιμο διαδικασιών εξουσίας και αντίστασης “υπάρχουν, κουρδισμένες σε αυτές, αμέτρητες διαδικασίες κυριαρχίας και αντίστασης οι οποίες είναι πάντα εμπλεκόμενες και αμοιβαία διαμορφωμένες η μία από την άλλη” (2000: 1). Οι 'συμπλέξεις' για τους ίδιους αποτελούν νέες οπτικές εξουσίας που συμπεριλαμβάνουν “γνήσιες δυνατότητες για αντίσταση” (ό.π.) και οι οποίες αφορούν τόσο σε εδάφη και χώρους (παγκόσμιους, τοπικούς, πραγματικούς, δυνητικούς κα.) όσο και σε μορφές και τρόπους (αναπαραστάσεις και πρακτικές στην καθημερινή ζωή, μέσω διαδικτύου, με συλλογικές δράσεις και αγώνες κα.), πάνω απ' όλα σε διαδικασίες -εδαφικοποιήσεις και κωρικοποιήσεις- συνεχούς κίνησης και μετατροπής.

Οι γεωγράφοι αντιλαμβάνονται τη σχέση αντίστασης-κυριαρχίας, όχι ως δίπολο με προκαθορισμένες διαδικασίες στον κάθε του πόλο, άλλα ως σύνολο στο οποίο και οι δύο έννοιες αλληλοπροσδιορίζονται και ενυπάρχουν αλληλένδετες. Σε αντιστοιχία για τους ίδιους, οι γεωγραφίες της αντίστασης δεν καθρεφτίζουν απαραίτητα τις γεωγραφίες της κυριαρχίας, ως 'έναν από-τα-πάνω ή από-τα-κάτω χάρτη του κόσμου, αντίθετα οι δύο μεταξύ τους ταυτίζονται σε ένα όλον, με αποτέλεσμα να μην καθίσταται ανάγκη να απεμπλακούν. “Από τη στιγμή που θεωρούμε την εξουσία ως ένα πολύπλοκο δίκτυο από δυνάμεις, πρακτικές και σχέσεις, οι οποίες δεν μπορούν παρά να διαπερνούν όλες τις μορφές κυριαρχίας και αντίστασης (...) δεν έχει καμία σημασία να διαχωρίσουμε την εξουσία από την αντίσταση”, υποστηρίζουν (ό.π.: 31). Οι θέσεις τους αυτές δεν αντανakλούν, όπως σχολιάζουν, φετιχισμούς εξουσίας που ξεπερνούν τις δυνατότητες αντίστασης, τουναντίον, “(η) αντίσταση περιλαμβάνει την εξουσία, την απαιτεί, την απελευθερώνει και γεννάει αποτελέσματα εξουσίας, με τον ίδιο τρόπο που κάνει και η κυριαρχία” και ακριβώς στη θεώρηση ότι υπάρχει εξουσία στην αντίσταση μπορούμε να είμαστε αισιόδοξοι “στην υπόθεση ότι η

¹⁶ Newman, 2010, *Αναρχία και μεταδομισμός*, μία συνέντευξη με τον Saul Newman στους by Sureyya Evren, Kursad Kiziltug, Erden Kosova. Μετάφραση – Επιμέλεια: Θεοδωρή Σάρας, <http://autopoiesis-gr.blogspot.gr/2010/09/blog-post.html>

¹⁷ Αν και η μετάφραση του όρου entanglement είναι 'μπλέξιμο, εμπλοκή, ανακάτεμα, μπέρδεμα, ανάμιξη', στην περίπτωση των 'entanglements of power' των Sharp et al. (2000) και της Massey (2000) επιλέγω τον όρο 'συμπλέξεις' στη βάση των συμφραζόμενων τους.

αντίσταση θα συμβεί” (ό.,π.).

Στην ίδια έκδοση, η Massey, παρότι και αυτή χρησιμοποιεί τον όρο 'σύμπλεξη' τοποθετείται με έναν σχετικά διαφοροποιημένο τρόπο σε σχέση το περιεχόμενο που του προσδίδουν οι Sharp και.. Προκειμένου να εξηγήσω την προσέγγισή της αρχικά χρησιμοποιώ το παράδειγμα απεικόνισης των 'συμπλέξεων' που χρησιμοποιεί η ίδια. Αυτό, δεν είναι παρά ένα κουβάρι ή “μία μπάλα από μαλλί αφότου η γάτα έχει ασχοληθεί μαζί του” στο οποίο “τα σημεία διασταύρωσης, οι κόμποι -ή κόμβοι- συνδέονται μέσα από μία πολλαπλότητα σχέσεων αρκετές από τις οποίες κυριαρχίας ή αντίστασης και ορισμένες που μόνο διφορούμενα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν από αυτούς τους όρους” (2000: 282). Μέρος της υπαινισσόμενης σημασίας του όρου 'σύμπλεξη' για τη Massey είναι ότι δεν υπάρχει μία αμιγώς προσδιορισμένη έννοια της εξουσίας ως 'καλή' ή 'κακή', κυριαρχία ή αντίσταση, αλλά αντίθετα ότι αυτή νοείται ως μία πολλαπλότητα σχέσεων που είναι κοινωνικά τοποθετημένη άρα και σχετική. Ένα παράδειγμα που χρησιμοποιεί αντλεί από την πραγματικότητα της ως θεωρητικός, και το οποίο σε μεγάλο βαθμό μας αφορά: “σχεδόν κανένας από μας δεν είναι ένα 'καλός περιθωριακός/αντιστεκόμενος' σε κάθε μέτωπο. Όλοι/όλες μας (ακαδημαϊκοί/διανοητές) είναι πολύ πιθανό να βρισκόμαστε σε μία θέση σχετικής ισχύος σε -τουλάχιστον- ορισμένους από τους άξονες των κοινωνικών σχέσεων μέσα στις οποίες είμαστε τοποθετημένοι και δομημένοι” (ό.,π.: 285).

Η Massey επίσης προτρέπει ότι θα πρέπει να σκεφτούμε τις μορφές και σχέσεις χωρικότητας εξουσίας που επιδιώκουμε -όχι σαν ουτοπικές αναπαραστάσεις- αλλά σαν “τοποθετημένες επαναδιατυπώσεις κάποιων τρέχοντων καταπιεστικών συμπλέξεων” (ό.,π.). “Πώς θα μπορούσε να μοιάζει ένας πιο δημοκρατικός και δίκαιος χάρτης εξουσίας;”, αναρωτιέται και αμέσως υποστηρίζει ότι αν έχουμε μάθει πραγματικά να σκεφτόμαστε και να πράττουμε σχεσιακά τότε τέτοιες ερωτήσεις θα έπρεπε να υπονοούνται συνεχώς σε κάθε προβληματισμό για τις σχέσεις (εξουσίας) και να μην θεωρούνται αποκλειστική “δουλειά” της 'αντίστασης' να επαναδιατυπώσει” (ό.,π.).

Στην ίδια λογική αλλά από διαφορετική αφετηρία και οπτική κάποια χρόνια νωρίτερα, ο Pile (1997) ισχυρίστηκε ότι η αντίσταση πρέπει -τουλάχιστον μερικώς- να μην σχετίζεται εννοιολογικά με την κυριαρχία, δηλαδή να μην προσεγγίζεται ως 'καθρέφτης' ή αποτέλεσμα αυτής. Ο ίδιος περιέγραψε κάτι τέτοιο πολύ παραστατικά ως εξής: “κυριαρχία και αντίσταση πρέπει να πάψουν να προσεγγίζονται ως κλειδωμένες 'σε ένα αδιάκοπο χορό του ελέγχου' όπου πάντα κινούνται μαζί 'χωρίς να μπορεί καμία από τις δύο να ξεφύγει” (Pile 1997:2). Ο Pile, με άλλα λόγια, χωρίς να απορρίπτει τον όρο της αντίστασης, επιδιώκει να τον απομονώσει από την διανυσματική άποψη της 'άλλης όψης'¹⁸, δηλαδή της κυριαρχίας.

Παρότι τα επιχειρήματα των Sharp et al., της Massey και του Pile έχουν ενδιαφέρον να ιδωθούν με περισσότερη λεπτομέρεια, ωστόσο δεν θα προχωρήσω περαιτέρω. Αυτό που έχει ενδιαφέρον, προς το παρόν, να υπογραμμιστεί είναι ένας δυναμει κοινός τόπος εξουσίας και αντίστασης, στον οποίο τα νέα περιεχόμενα της 'αντίστασης' -είτε επιλέγουμε τον συγκεκριμένο όρο ή όχι- δεν επιδιώκουν να εγκλωβιστούν σε προγενέστερες περιφραγμένες μορφές τους.

Επιστημολογικά & γεωγραφικά

Πολιτικές θεωρίες αντι-εξουσίας/αντι-στάσεων & ριζοσπαστική γεωγραφία

Οι πιο συνηθισμένες αντιλήψεις για 'το πολιτικό', υποστηρίζει ο Papadopoulos, δεν αναφέρονται σε τίποτα περισσότερο από “ένα πεδίο επιτήρησης-αστυνόμευσης (policing), προτυποποίησης (standardizing) και κανονικοποίησης (normalizing) διαφορετικών λειτουργιών μέσω της οπτικοποίησης, της αναπαράστασης και των δικαιωμάτων (visualization, representation and rights)” (Papadopoulos, 2010: 154). Η 'πολιτική', ωστόσο, όχι μόνο δεν

¹⁸ 'Counter-face' που σημαίνει και αντιπρόσωπος, κάνοντας έτσι τον ανάλογο υπαινιγμό για την αναπαράσταση της αντίστασης μέσα από την αντίστοιχη της εξουσίας.

ταυτίζεται με την επιτήρηση-αστυνόμευση αλλά και την εναντιώνεται, παρά την κοινή ρίζα των όρων στην αγγλική γλώσσα, 'politics' και 'policing'.

Ο επιστημολογικός και γεωγραφικός λόγος του 'αντι-' περιλαμβάνει μία σειρά από ρητορικές, φράσεις και έννοιες που εμπίπτουν σε ένα πλαίσιο σχέσεων-συσχετισμών εξουσίας, μεταξύ των οποίων και η αντίσταση. Η αντίστοιχη συζήτηση γύρω από την αντίσταση και τη σχέση της με την κυρίαρχη εξουσία είναι μεγάλη και πολύ ενδιαφέρουσα και ομοίως οι χώροι που ασχολούνται θεωρητικά και ενεργά μ' αυτήν πολυποίκιλοι, ωστόσο στο παρόν θα παρουσιάσω ορισμένες μόνον πτυχές αυτής.

Ξεκινώ εστιάζοντας στον ίδιο τον όρο της αντίστασης που περιλαμβάνει εκτός από το συνθετικό του 'αντί-' και το αντίστοιχο της 'στάσης', και τα δύο εκ των οποίων νοημένα μαζί αναφέρονται σε ιστορικές μορφές αντιστάσεων. Ως παράδειγμα, επικαλούμαι τις εξεγέρσεις έως τον μεσαίωνα που αντιστοιχούσαν με την 'στάση' ενώ η απάντηση της κυριαρχίας του αυτοκράτορα με την 'αντί-σταση'. Η νοηματοδότηση αυτή μεταστράφηκε κατά τη λενινιστική παράδοση των κομμουνιστικών κομμάτων η οποία διαχώρισε την εξουσία σε διανυσματικές κατευθύνσεις 'πάνω' και 'κάτω'¹⁹.

Ένα σημαντικό ρεύμα εντός αυτής της συζήτησης υποστηρίζει τη δυνατότητα εύρεσης τρόπων αμφισβήτησής του συστήματος, μέσα από το ίδιο, άποψη που συνδέεται στενά με το αντι-καπιταλιστικό κίνημα (anti-capitalist movement). Η αντίσταση σε αυτό, σύμφωνα με τον Σταυρίδη, δεν αποτελεί "απόλυτη εξωτερικότητα ή ουτοπία μίας καλής κοινωνίας, αλλά επίγνωση των ευκαιριών που υπάρχουν μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα και προσπάθεια στρέψης αυτών εναντίον του" (2010)²⁰. Ο Day αντίστοιχα προσεγγίζει το προηγούμενο κίνημα ως ένα ρεύμα μέρος της ευρύτερης αντι-ηγεμονίας (counter-hegemony), η οποία αναφέρεται στην ιδέα ότι η κοινωνική αλλαγή μπορεί να επιτευχθεί είτε μέσα από μία ταυτόχρονη μαζική επανάσταση (μαρξιστικές προσεγγίσεις) ή επηρεάζοντας την κρατική εξουσία με πλουραλιστικές διαδικασίες συνεργασίας και σύγκρουσης (φιλελευθες/μετα-μαρξιστικές προσεγγίσεις) (Day, 2008: 8). Και οι δυο, σχολιάζει, υπονοούν μία οργανωτική μορφή και προσέγγιση στην παραγωγή γνώσης που στηρίζεται στην παραδοχή μίας ενοποιημένης φωνής 'αλήθειας' που μπορεί να μιλήσει ως ή προς την εξουσία μέσα από πρωτοπορίες ή αντιπροσώπους (Firth, 2014: 159).

Ένα άλλο ρεύμα που ακουμπά περισσότερο σε αναρχικές εναλλακτικές εμφανίζεται και πάλι με τον όρο της αντι-ηγεμονίας αυτή τη φορά ωστόσο με το περιεχόμενο του αγγλικού όρου 'anti-hegemony' στη θέση του προηγούμενου counter-hegemony. Η συγκεκριμένη αντι-ηγεμονία αναφέρεται στις διαδικασίες τις ριζικής αλλαγής που δεν επιδιώκουν να καταλάβουν ή να επηρεάσουν την κρατική εξουσία αλλά περισσότερο δρουν αυτόνομα δημιουργώντας εναλλακτικές στο 'εδω-και-τώρα' (Day, 2008: 8). Η δράση των σύγχρονων κινήματων, όπως για παράδειγμα της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης, των αστικών χώρων και της πολιτικής αυτονομίας που εμπνέονται από τα κινήματα της Λατινικής Αμερικής, των καταλήψεων χώρων, δρόμων και κτιρίων (occupied spaces, reclaim the streets κτλ.) καθώς και οι τοπικές δράσεις κοινοτήτων²¹ είναι μερικά από τα παραδείγματα που ανήκουν στην κατηγορία αυτή. Μία κεντρική στρατηγική μιας τέτοιας αντι-ηγεμονικής οργάνωσης και παραγωγής γνώσης είναι, σύμφωνα με την Firth, μέσα από 'ουτοπίες' ('utopias'), οι οποίες νοηματοδοτούνται όχι μέσα από ένα ολοκληρωτικό προσχέδιο μιας μελλοντικά οργανωμένης κοινωνίας αλλά ως μία διαδικασία δημιουργίας 'χώρων του γίνεσθαι μέσα από την αντίσταση, την ελπίδα και την ανασυγκρότηση του 'εδώ-και- τώρα'" (Firth, 2014: 159).

¹⁹ Από τοποθέτηση της ομάδας της κατάληψης Υφανέτ κατά τη διάρκεια τριήμερου συζητήσεων και εκδηλώσεων με τον τίτλο *Communismos* (2013).

²⁰ <http://www.e-flux.com/journal/view/150>, Σεπτέμβριος 2010.

²¹ Στο σημείο αυτό είναι πολύ σημαντικό να κάνω κάποια σχόλια σχετικά με την έννοια της 'κοινότητας'. Σε γενικές γραμμές την αντιλαμβάνομαι ως ένα σύνολο ανθρώπων που συγκροτείται πάνω στις κοινές ανάγκες και επιδιώξεις. Πολύ σημαντική θεωρώ τη σχέση της με τη συζήτηση για 'τα κοινά', άλλωστε η 'κοιν(ότητα)' θα μπορούσε να θεωρηθεί ως 'τα κοινά σε κίνηση'. Ο όρος, ωστόσο, έχει χρησιμοποιηθεί κατά κόρον στην ανθρωπολογική, κοινωνική, πολιτική και κινηματική βιβλιογραφία μέσα από προσεγγίσεις και χρήσεις τόσο αυτόχθονων αναπαραστάσεων, ρομαντικών-ουτοπικών συνθηκών ζωής όσο και χειραφέτησης, επιτρέποντας και νομιμοποιώντας έτσι τη χρήση του και σε περαιτέρω ρητορικές παρέμβασης, ενδυνάμωσης και δημοκρατίας. Στο συγκεκριμένο κείμενο, θα επιχειρήσω να είμαι σαφής με το περιεχόμενο του όρου κάθε φορά, καθώς και αυτό μεταβάλλεται στην πορεία. Προς το παρόν, τον χρησιμοποιώ για τοπικές κοινότητες, αντλώντας από τη βιβλιογραφία για συμμετοχικές διαδικασίες με 'πρωτοές-ευπαθείς' και 'αυτόχθονες' πληθυσμούς και στη συνέχεια για συλλογικότητες και κινήματα αγώνα και αντίστασης.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, και ριζοσπαστική γεωγραφία αναδεικνύει την πολιτική δράση που συνεισφέρει σε ριζοσπαστικούς μετασχηματισμούς του χώρου. Αναδύθηκε μαζί με την φιλελεύθερη, ως εκφάνσεις της Κριτικής Γεωγραφίας που προβάλλουν τη σημασία της πολιτικής και κοινωνικής συνιστώσας. Σε αντιδιαστολή με τα πρώτα μεταβατικά ρεύματα της κριτικής γεωγραφίας που μελετήσαμε στο πρώτο κεφάλαιο -και κυρίως με την ανθρωπιστική που δίνει έμφαση στον 'άνθρωπο' και τις αντιλήψεις του- η ριζοσπαστική και η φιλελεύθερη στρέφονται από τον ανθρώπινο φορέα στην ευρύτερη δομή (Λεοντίδου, 2005: 158-159). Η ομοιότητα μεταξύ τους έγκειται στην αναζήτηση λύσεων που θα αμβλύνουν την κοινωνική αδικία, τις αντιθέσεις και ανισότητες, ενώ η διαφορά τους στο είδος της πολιτικής δράσης που προτείνουν. Συγκεκριμένα, η ριζοσπαστική γεωγραφία παραπέμπει σε πολιτική δράση και ριζοσπαστικές αλλαγές σε αντίθεση με τη φιλελεύθερη που προτείνει πολιτική δραστηριότητα διορθωτικού τύπου (Λεοντίδου και Σκλιας, 2001: 64-65).

Χαρτογραφικά

Όποια διατύπωση και πρακτική και να παίρνουν τα ζητήματα εξουσίας, αντίστασης αλλά και επιθυμίας/δημιουργίας υπάρχει πάντα μία υπονοούμενη χωρική τους διάσταση την οποία επιδιώκουν να μελετήσουν όχι μόνο η σύγχρονη γεωγραφία αλλά και χαρτογραφία. Στη σύγχρονη χαρτογραφική βιβλιογραφία αναδεικνύονται ολοένα και περισσότερο οι αντιλήψεις ότι οι χαρτογραφίες και χαρτογραφήσεις συγκροτούνται μέσα από και σε σχέσεις εξουσίας και είναι το γεγονός αυτό που επιτρέπει την ανίχνευση δυνατοτήτων για άλλες εκφορές τους. Πιο συγκεκριμένα, στα προηγούμενα κεφάλαια εξετάσαμε το ολοένα και αναδυόμενο κομμάτι της χαρτογραφικής βιβλιογραφίας που συσχετίζει τους χάρτες, αρχικά, και τις χαρτογραφικές τεχνικές και πρακτικές, στη συνέχεια, με την πολιτική εξουσία (Harley, 1988, Pickles, 2004, Cosgrove, 1988, Crampton, 2010 κτλ). Στο δεύτερο κεφάλαιο, οι χαρτογραφικές αναπαραστάσεις, μεταφορές και λόγοι παρουσιάζονταν ως εργαλεία κυριαρχικών εκφορών της εξουσίας (κυριαρχία, αλήθεια, κανονικοποίηση, γνώση κτλ.) και, αντίστοιχα στο τρίτο, στα προηγούμενα προστίθενται οι χαρτογραφικές πρακτικές και τεχνικές προκειμένου να αναδιπλώσουν τις πολλαπλές εκφορές της διακυβέρνησης (πειθαρχία, επιτήρηση, έλεγχος κτλ).

Ένα μεγάλο μέρος, ωστόσο, της χαρτογραφικής βιβλιογραφίας αποκαλύπτει ότι οι χαρτογραφικές αναπαραστάσεις, πρακτικές και τεχνικές δεν γίνονται αντιληπτές μόνον μέσα από τις κυρίαρχες αντιλήψεις για κυριαρχική και καταπιεστική εξουσία, τα σύνορα και τις περιφράξεις. Για την ακρίβεια, οι απόψεις, αρχικά του Harley και στη συνέχεια πολλών θεωρητικών όπως ο Crampton, ο Pickles, η Peluso κτλ., ότι η λειτουργία τους δεν είναι αποκλειστικά αναπαραστατική αλλά και *ποιητική* καθιστά τις χαρτογραφήσεις όχι μόνον παθητικά παράγωγα της εξουσίας αλλά και δυναμικούς παραγωγούς της. Ο Crampton αναφερόμενος στο περίφημο άρθρο του Harley *Αποδομώντας τον χάρτη (Deconstructing the map)* (1989) που άνοιξε το δρόμο για την κριτική σκέψη στη χαρτογραφία προτείνει ότι "(α)ποδομώντας 'την συζήτηση για την εξουσία' (the 'power talk') μπορούμε να δούμε "τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν οι χάρτες" ("how maps do work") (Crampton, 2010: 115). Αντί να θέτουμε τις πιο παραδοσιακές (και προβληματικές ερωτήσεις) 'τί αναπαριστούν οι χάρτες και πώς το κάνουν' είναι προτιμότερο να διερωτόμαστε για τις συνέπειες που έχουν οι αναπαραστατικές πρακτικές στον κόσμο (ό.,π.). Κάτι τέτοιο άρχισε να τίθεται στη θεωρία της χαρτογραφίας και μέσω των κοινωνικών, πολιτισμικών και κυβερνητικών προσεγγίσεων της, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Εδώ ωστόσο ο προβληματισμός αφορά, πιο συγκεκριμένα, στους τρόπους που επιλέγουμε να εμπλεκόμαστε με τις χαρτογραφικές δυνατότητες και τεχνολογίες/μέσα, από τους οποίους ενδιαφέρουν αυτοί που λαμβάνοντας υπόψη τις δυνατότητες αυτές οδηγούν σε επαναπροσδιορισμούς και μετασχηματισμούς.

Πολιτικές προσεγγίσεις στη χαρτογραφία

Ο πρώτος που έθεσε πολιτικά ζητήματα στις χαρτογραφίες, όπως έχουμε ήδη σχολιάσει σε προηγούμενα κεφάλαια, είναι ο Harley. Βασισμένος στο έργο του Foucault και του Derrida, διαχώρισε ανάμεσα στην εξουσία που ασκείται με χάρτες και αυτήν που είναι ενσωματωμένη στους χάρτες. Στη δεύτερη περίπτωση, αποσαφηνίζει ότι η

ενσωμάτωση αυτή υπονοεί ότι η εξουσία εγγράφεται στις διαδικασίες παραγωγής ενός χάρτη (Harley, 1989). Στο προηγούμενο κεφάλαιο μελετήσαμε πώς μέσα από την κειμενική διάσταση που προσδίδει ο θεωρητικός στον χάρτη η εξουσία του γίνεται αντιληπτή όπως η αντίστοιχη ενός κειμένου ή μιας λέξης “ως δύναμη αλλαγής” των τρόπων με τους οποίους οι κυρίαρχες γνώσεις και λόγοι συγκεκριμενοποιούν, ταξινομούν και σταθεροποιούν έναν και μοναδικό κόσμο (Harley, 1989: 13). “Από αυτή την άποψη οι χάρτες έχουν πολιτική. Είναι η εξουσία που είναι ενσωματωμένη στη γνώση” (ό.,π.). Έτσι, καθώς οι χάρτες παράγουν γνώση για τον κόσμο, παράγουν εξουσία και την ίδια στιγμή γίνονται τα προϊόντα αυτής (ό.,π.). Μετά το θάνατο του Harley, πολλοί θεωρητικοί της χαρτογραφίας (Pickles, 1995, 2004, Sheppard, 2005, Crampton, 2003, 2011 κτλ.) συνεχίζουν, στη βάση των απόψεων του, να εξερευνούν και αποκαλύπτουν τρόπους με τους οποίους χάρτες, χαρτογραφικές πρακτικές καθώς και διαδικασίες γύρω από το χάρτη μπλέκονται με το πολιτικό και την εξουσία με διάφορους ‘κοφτερούς’ σε αντιστοιχία με το σχετικό σχόλιο του Harley (1989: 3) -και μη- τρόπους.

Για τον Wood *Η Εξουσία των Χαρτών* αρχικά αφορούσε στους τρόπους με τους οποίους “οι χάρτες εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα του κράτους” (2010: 7) ενώ αν *Ξανασκεφτούμε την Εξουσία των Χαρτών*²² αποκαλύπτονται χαρτογραφήσεις που έχουν την δυνατότητα “να αντισταθούν στην εξουσία του κράτους” τις οποίες ο ίδιος αποκαλεί ‘αντι-χαρτογραφήσεις’ (‘counter-mappings’) (2010: 7). Όπως περιγράφει: “μια ολόκληρη κουλτούρα αντι-χαρτογραφήσεων έχει αναδυθεί” που έχει τις ρίζες της “στις πρακτικές της τέχνης του χάρτη που χρονολογούνται από τις αρχές του 20ου αιώνα, στο κίνημα των νοητικών χαρτών της δεκαετίας του ‘60, στην αυτόχθονη και βιοτοπική (bioregional) χαρτογράφηση, την κριτική χαρτογραφία και την Ενοριακή Χαρτογράφηση (Parish Mapping)”²³ (Wood, 2010: 112). Παρότι και αυτός, σε αντιστοιχία με τις προηγούμενες θέσεις των Crampton και Krygier, θεωρεί ότι η ‘τάση’ (hype) εστιάζει την προσοχή στις ‘εντυπωσιακές’ νέες τεχνολογίες -με το οποίο υπονοεί την “ιδιαίτερη κεφαλαιοποίηση” τους (extraordinary capitalization)- θεωρεί ότι είναι “οι νέες στάσεις, οπτικές και ριζοσπαστικές φιλοσοφίες των ‘αντι-χαρτογράφων’ (counter-mappers) που οδηγούν τους χάρτες και τη δημιουργία τους σε μία ολοκληρωτικά νέα κατεύθυνση”: την απελευθέρωσή “από την τυραννία του κράτους” (to free maps at last from the tyranny of the state) (2010: 112). Η βιβλιογραφία των ‘αντι-χαρτογραφήσεων’ μπορεί να μην συνδέεται πάντα με την αντίστοιχη της κριτικής χαρτογραφίας ωστόσο οι δρόμοι αυτοί, σύμφωνα με τον Cobarrubias, πολύ συχνά διασταυρώνονται (2009: 34, υποσημείωση 2).

Ο Crampton, ως ένας ακόμα βασικός εκφραστής της κριτικής χαρτογραφίας, είναι από τους πρώτους που προσέδωσε στην πολιτική των χαρτών και χαρτογραφήσεων σχεσιακά χαρακτηριστικά` σύμφωνα με τον ίδιο οι πολιτικές χρήσεις των χαρτών δεν εξαρτώνται από τη μορφή τους καθ’ εαυτή. Αντίθετα οι χάρτες λειτουργούν μέσα σε ένα ολόκληρο πλέγμα από σχέσεις, λόγους, σχέσεις εξουσίας και υλικές συνθήκες (2011). Παράλληλα με τον Crampton, ένα μεγάλο μέρος του σύγχρονου χαρτογραφικού λόγου συσχετίζει την πολιτική των χαρτών με τη λειτουργία τους μέσα σε σχέσεις εξουσίας που σχετίζονται με την παραγωγή γνώσης (Crampton and Krygier, 2006, Sheppard, 1995, Kwan 2002, 2007, Schuurman, 2002), όπως σχολίασαμε προηγουμένως με τις προσεγγίσεις του Harley και όπως είδαμε στο δεύτερο κεφάλαιο με τις κριτικές και φεμινιστικές χαρτογραφίες. Στο τρέχον κεφάλαιο, οι πολιτικές προεκτάσεις των χαρτών βασίζονται και πάλι στο έργο του Harley πάνω στις απόψεις του Foucault και προσθέτουν την παραγωγική λειτουργία τους που συμβάλει στην ανατροπή των κυριαρχικών εξουσιαστικών σχέσεων όπως αποτυπώνονται στην επιρροή “των επίσημων (κυβερνητικών ή κρατικών) γνώσεων” (Crampton, 2011: 17).

Ορισμένες σημαντικές παρατηρήσεις πρέπει να γίνουν στο σημείο αυτό προκειμένου να αποσαφηνιστεί περαιτέρω η προηγούμενη φράση του Crampton για ‘επίσημες (κυβερνητικές ή κρατικές) γνώσεις’. Οι παρατηρήσεις αυτές αναφέρονται, αρχικά, στον ρόλο της σύγχρονης κριτικής χαρτογραφίας και, στη συνέχεια, στον όρο του ‘κυβερνητικού’ τα οποία, όπως ήδη τα αντιλαμβανόμαστε θεωρητικά και όπως θα αποδειχθεί στη συνέχεια, μπλέκονται μεταξύ τους. Σχετικά με την πρώτη, ήδη από το τρίτο κεφάλαιο μελετήσαμε τις κριτικές προσεγγίσεις που

²² Οι έμφαση γίνεται σε παραπομπή των δύο βιβλίων του Wood *The Power of Maps* (1992) και το *Rethinking the Power of Maps* (2010).

²³ Ακολουθώ πιστά τη μετάφραση από το αρχικό κείμενο του Wood παρότι κάποιες χαρτογραφήσεις όπως η ‘βιοτοπική’ και η ‘ενοριακή’ δεν θα αναλυθούν περαιτέρω στο κείμενο.

αφορούσαν στην χαρτογραφική τεχνο-επιστήμη καθώς και στην επικοινωνιακή και εργαλειολογική του τεχνολογικού εργαλείου των GIS. Σήμερα η αντίστοιχη κριτική τίθεται επίσης απέναντι στην ουδετερότητα των χαρτών και πρακτικών δημιουργίας τους, εννοώντας με αυτό τις τεχνολογικά, και επικοινωνιακά προσανατολισμένες πρακτικές της. Όσον αφορά τη δεύτερη παρατήρηση, η έννοια της διακυβέρνησης εμφανίζεται για πρώτη φορά συσχετιζόμενη με την κριτική χαρτογραφία στο άρθρο των Crampton και Krygier (2006) όπου συνδέεται, αρχικά, με την κυριαρχία του κράτους, των θεσμών -και λιγότερο της ακαδημίας- και, στη συνέχεια, με τις έννοιες της 'ειδίκευσης' και του 'επαγγέλματος' που αφορά στις χαρτογραφικές πρακτικές, τεχνολογίες και μέσα της αγοράς, του δήμου και του διαδικτύου.

Συναρθρώνοντας τις δύο οπτικές, οι πιο κριτικά και πολιτικά στοχευμένες θεωρίες της σύγχρονης χαρτογραφίας που λαμβάνουν υπόψη και τις κυβερνητικές πρακτικές της μιλούν για μία αμφισβήτηση που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια προς "τον έλεγχο των κυβερνώντων ελίτ που έχουν ασκήσει κυριαρχία πάνω της για πολλά εκατοντάδες χρόνια" (Crampton and Krygier, 2006: 12). Στα νέα χαρακτηριστικά διακυβέρνησης, οι Crampton και Krygier εντοπίζουν ότι η αμφισβήτηση αυτή προκύπτει -εν μέσω άλλων- από τον περιορισμό της αποκλειστικότητας των χαρτογραφικών πρακτικών από τους ειδικούς και την διάχυση τους *στους ανθρώπους* (ό.,π.: 12).

Μία τέτοια κριτική που υπογραμμίζει την πολιτική και διακυβέρνηση της χαρτογράφησης σήμερα συναρθρώνεται ως εξής: αρχικά μέσα από μία ευρεία "α-πειθάρχηση της χαρτογραφίας" (ό.,π.: 12) και με μία πιο συγκεκριμένη αμφισβήτηση απέναντι σε τεχνικές και πρακτικές μορφές γνώσης, όπως τα GIS (Crampton, 2010: 17), στη συνέχεια με μία απόρριψη "της αρχής που φέρουν οι κανονικοποιημένοι χάρτες των επαγγελματιών κατασκευαστών χαρτών" (Wood 2006: 10, Wood and Krygier, 2009: 344) και τέλος μέσα από ένα ανερχόμενο σύνολο ριζοσπαστικών και φαντασιακών χαρτογραφικών πρακτικών, σχέσεων και διαδικασιών που θα δούμε στη συνέχεια του κεφαλαίου. Προς το παρόν παρακάτω, θα αναδιπλωθεί μία συγκεκριμένη κριτική πολιτική προσέγγιση της χαρτογραφίας, ως μία πιο διεισδυτική ματιά που είναι αναγκαία για τον επαναπροσδιορισμό 'της πολιτικής'.

Κριτική πολιτική της χαρτογραφίας: 'ανοίγοντας ορίζοντες δυνατοτήτων'

Έναν διαφορετικό αναστοχασμό από του Wood για την *Εξουσία των Χαρτών*, προτείνει ο Crampton στο άρθρο του *Να σκεφτούμε Φιλοσοφικά στη Χαρτογραφία: Προς μία Κριτική Πολιτική της Χαρτογράφησης (Thinking Philosophically in Cartography: Toward A Critical Politics of Mapping)* (2002) όπου υποστηρίζει ότι το "να ξανασκεφτούμε τη χαρτογράφηση μπορεί να οδηγήσει σε έναν αναστοχασμό και μία αμφισβήτηση του πολιτικού" (2002: 15). Κάτι τέτοιο συνιστά, για τον ίδιο, τόσο τον ορισμό της "κριτικής πολιτικής της χαρτογραφίας" (critical politics of cartography) όσο και μία πρόσκληση σε αυτήν (ό.,π.). Υπερβαίνοντας "μία πολιτική κριτική υπαρχόντων χαρτών" (ό.,π.: 7) η προσέγγιση αποτελεί "ένα πιο σαρωτικό έργο έρευνας και διάσχισης των ορίων σχετικά με το πώς είναι οι χάρτες και των έργων και πρακτικών μας μαζί τους" (ό.,π.: 6). Και αυτό διότι όπως εξηγεί στη συνέχεια: "(ο) στόχος μας είναι η πολιτική (αντιληπτή ως ορίζοντας δυνατοτήτων) και όχι οι χάρτες καθ' εαυτού", δηλαδή αυτό που μας ενδιαφέρει είναι "μία πολιτική της χαρτογράφησης" (ό.,π.: 12). Η προσέγγιση αυτή -την οποία θεωρώ τον 'πυρήνα' της φιλοσοφίας του για τις χαρτογραφήσεις- έχει αποτελέσει σημαντική πηγή έμπνευσής για τη συγκεκριμένη διατριβή.

Προκειμένου να αντιληφθούμε την ανάγκη για μία κριτική πολιτική της χαρτογραφίας πρέπει να ξεκινήσουμε αναγνωρίζοντας την σύνδεση μεταξύ πολιτικού και χωρικού, μία σύνδεση που, σύμφωνα με τον ίδιο, είναι αναγκαία και όχι απλά περιστασιακή πολιτική επιλογή (ό.,π.: 13). Η σχέση μεταξύ χωρικού και πολιτικού έχει πολλαπλά προσεγγιστεί ωστόσο εδώ θα επιχειρήσουμε να την επανα-προσεγγίσουμε μέσα από την συγκεκριμένη οπτική του Crampton. Έτσι, στη συνέχεια του άρθρου του διαβάζουμε ότι συσχετίζει το 'πολιτικό' με την ελληνική έννοια της *πόλης*, και ως εκ τούτου φέρνει το παράδειγμα της *Πολιτείας* του Πλάτωνα όπου η αναφορά στη γη (τον κόσμο) είναι συστατικό του *πολιτικού λόγου*. Αυτός ο λόγος θα αναγκαστεί να προσδιορίσει την τοποθεσία της πόλης στον κόσμο, καθώς αυτή είναι απαραίτητη για την ολοκλήρωση της συγκρότησής της σε *πολιτεία* (2002: 14). Στη συνέχεια, αναφέρεται στην σημαντική δουλειά του Elden πάνω στον Heidegger (2001, 2000), η οποία ανασύρει από τον δεύτερο απόψεις που υπονοούν έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής και μία συγκεκριμένη έννοια της πόλης -ως τοποθεσία

στον κόσμο- όπου χρειάζεται να *κατοικήσουμε*. Οι δύο αυτές χωρικοποιημένες οντότητες της τοποθεσίας (site) και της κατοικίας (abode) είναι αυτές που, κατά τον Crampton, συνιστούν πλέον την έννοια του πολιτικού (χωρικά και γεωγραφικά) (ό.π.).

Οι χάρτες γίνονται μέρος του 'πολιτικού' καθώς όχι μόνο αναπαριστούν -κάνουν λόγο- χωρικές έννοιες όπως ο κόσμος, η γη, η πόλη, η τοποθεσία, η κατοικία κτλ. αλλά και παράγουν γνώση, υποκείμενα και σχέσεις μέσα από τις χαρτογραφικές πρακτικές και διαδικασίες. Πολύ σημαντικό εδώ είναι να διευκρινίσουμε ότι το ζητούμενο, σύμφωνα με τον Crampton, δεν είναι "'το' πολιτικό" ("the" political) ούτε και "'η αναζήτηση για' το πολιτικό" ("looking for" the political) στους χάρτες. Και αυτό διότι το πολιτικό δεν είναι 'ένα' και συγκεκριμένο a priori που "κάποιες φορές εισχωρεί στους χάρτες και κάνει το περιεχόμενό τους πολιτικό" (ό.π.: 15). Ως εκ τούτου, προτείνει την έρευνα και αποκάλυψη των τρόπων που "η χαρτογράφηση αναγκαστικά παράγει το πολιτικό", μια διαδικασία που μπορεί να οδηγήσει σε αναστοχασμό και αμφισβήτηση αρχικά της χαρτογράφησης και κατά συνέπεια του πολιτικού" (ό.π.: 14-15). Γι' αυτούς τους λόγους προτείνει την προσέγγισή του ως (i) έναν προβληματισμό (a problematization), (ii) έναν αγώνα με την έννοια της πολιτικής παρέμβασης ή της συμμετοχής (a struggle in the sense of a political intervention or participation), (iii) μία ηθική (an ethics)²⁴ και (iv) μία τεχνολογία (a technology)²⁵ (ό.π.: 15-17). Όλα αυτά, όπως σχολιάζει, δεν αποτελούν προτάσεις, αξιώματα ή οδηγίες αλλά κυρίως κάποια ζητήματα τα οποία μπορούν να γεννήσουν περαιτέρω σκέψη.

Το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό της κριτικής πολιτικής της χαρτογραφίας, σύμφωνα με τον Crampton, στο οποίο θέλω να εστιάσω είναι ότι θέτει σε αμφισβήτηση τις δεδομένες αναπαραστάσεις και πρακτικές των χαρτογραφήσεων που αφορούν στον κόσμο και την πραγματικότητα ανοίγοντας έτσι "τους ορίζοντες των δυνατοτήτων" ("horizons of possibility") σε όλα όσα ακόμα θα μπορούσαν να είναι (Crampton, 2002: 1-7). Στην ιδέα αυτή συνεισφέρει μία 'φιλοσοφική μετατόπιση' από τις 'οντικές' ('ontic') στις 'οντολογικές' ('ontological') προσεγγίσεις (Crampton, 2002: 7) που αποκαλύπτει τη σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ του τρόπου που αντιλαμβανόμαστε τα πράγματα καθ' εαυτά και του ορίζοντα της δυνατότητας για κάτι τέτοιο²⁶. "Είναι κριτικά σημαντικό να κάνουμε αυτόν τον διαχωρισμό", υπογραμμίζει ο Crampton, "γιατί αν αποτύχουμε σημαίνει ότι αποτυγχάνουμε να σκεφτούμε πολιτικά" (ό.π.: 18) αποδεικνύοντας έτσι για ακόμη μία φορά τη στενή σχέση μεταξύ χαρτογραφίας, φιλοσοφίας, κριτικής και πολιτικής.

Συμφωνώντας με τον Crampton, οι Kitchin και Dodge υποστηρίζουν την ανάγκη να *ξενασκεφτούμε* τις φιλοσοφικές βάσεις της μετακινούμενοι από τις οντικές στις οντολογικές γνώσεις, ωστόσο, αντιμετωπίζουν διαφορετικά το θέμα της οντολογίας. Συγκεκριμένα, γι' αυτούς, η προηγούμενη φιλοσοφική μετατόπιση θα πρέπει να ξεκινά από την "οντολογία (πώς είναι τα πράγματα)" ("ontology (how things are)") και να καταλήγει στην "οντογέννηση (πώς γίνονται τα πράγματα)" ("ontogenesis (how things become)") (2007: 335). Έτσι, οι χάρτες "αντί να ερμηνεύονται ως αντικείμενα σε απόσταση από τον κόσμο" γίνονται αντιληπτοί "ως να είναι"²⁷ στον κόσμο" ("as being in the world"), μία ενεργητική μετοχή²⁸ που μπορεί να αποδώσει τη διαδικασία του *γιγνεσθαι* (*becoming*), και, σύμφωνα με τον Crampton, την ανοικτότητα των χαρτών "στην αποκάλυψη των πραγμάτων" (open to the disclosure of things) (Crampton, 2003: 7).

Συνοψίζοντας τις προηγούμενες προσεγγίσεις θα παραθέσω και πάλι τον Crampton από μεταγενέστερη δουλειά

²⁴ Με την ηθική ο Crampton δεν υπονοεί κάτι που προσδιορίζει το 'σωστό' και 'λάθος' στις χαρτογραφίες αλλά τα ήθη (mores) και τις πρακτικές του εκάστοτε καιρού. *Ποια είναι η προέλευση αυτών των πρακτικών και πώς συνιστούν τον ορίζοντα δυνατοτήτων; Ποιες άλλες χαρτογραφικές πρακτικές μπορεί να προκύψουν κάτω από έναν διαφορετικό ορίζοντα και πώς μπορούμε να είμαστε ανοικτοί σε έναν τέτοιο ορίζοντα;* αναρωτιέται ο Crampton. Μία πρόταση του είναι η πρόκληση της ηθικής μέσα από την "απόλαυση της χαρτογράφησης", ως μία πρακτική ελευθερίας πάνω στις ιδέες του Foucault. Οι χαρτογραφικές πρακτικές σε αυτήν την έννοια της ηθικής θεωρούνται ομοίως πολιτικές (ό.π.: 17).

²⁵ Με την τεχνολογία (technology) ο Crampton εννοεί κάτι κοντά στο ελληνικό 'τεχνική' (technê) που σημαίνει τέχνη, ικανότητα και τρόποι να κάνουμε (τα) πράγματα. Η χαρτογραφία αναδύει τον όρο, υπό αυτές τις διαστάσεις, στη βάση της μοναδικής της τοποθέτησης στην τομή μεταξύ τέχνης, επιστήμης, τεχνολογίας και πρακτικής. Το σημερινό πλαίσιο ωστόσο του όρου 'τεχνολογία' για τη χαρτογραφία και χαρτογράφηση αφορά περισσότερο σε τρόπους που εξαρτώνται από εργασία και ψηφιακές λογικές, ως μέσα για έναν σκοπό, με αποτέλεσμα οι υπόλοιπες πτυχές του όρου από τον οποίο προέκυψε να παραγκωνίζονται και απαξιώνονται (ό.π.: 17).

²⁶ Η διατύπωση του Crampton πάνω σε αυτό αφορά στη γνώση, δηλαδή ανάμεσα "στη γνώση για τα πράγματα καθ' εαυτά (αυτό που γνωρίζουμε) και του ορίζοντα της δυνατότητας για να γνωρίζουμε/μαθαίνουμε γενικότερα (πώς ξέρουμε αυτό που ξέρουμε)" ("knowledge about things in themselves (what we know) and the horizon of possibility for knowing in general (how we know what we know)") (Crampton, 2002: 18).

²⁷ Έμφαση δική μου

²⁸ Το γερούνδιο -ing, στην αγγλική γραμματική.

του (2010) που ισχυρίζεται ότι “δεν υπονοούν έναν 'σωστό τρόπο' να κάνουμε χάρτες και να εγκαθιστούμε χαρτογραφική γνώση αλλά μία ανάγκη για αναστοχαστικότητα και ανοιχτότητα στο πολιτικό και το πλαίσιο δημιουργίας και χρήσης τους, δηλαδή τις σχέσεις, τις πρακτικές και τις πράξεις (Crampton, 2010). Το ζητούμενο σε αυτές τις χαρτογραφήσεις -είτε θεωρούνται κριτικές, πολιτικές ή 'ανοιχτές'- είναι να ανιχνεύσουμε τις “ανεξερεύνητες υποθέσεις τους ως όρια που αξίζει να δοκιμαστούν” (Crampton, 2010: 17) πέρα από το μέχρι σήμερα δεδομένο, πραγματικό και δυνατό.

Ριζοσπαστικές & φαντασιακές χαρτογραφίες & χαρτογραφήσεις

Οι προσεγγίσεις για τα φαντασιακά του χώρου και οι αντίστοιχες ριζοσπαστικές που μελετήσαμε νωρίτερα έχουν άμεση σχέση με τις σύγχρονες χαρτογραφίες και χαρτογραφήσεις. Αρχικά και στην ίδια κατεύθυνση με τις γεωγραφικές φαντασίες και κριτικές χαρτογραφίες του δεύτερου κεφαλαίου, εδώ τονίζουμε τον υλοποιητικό ρόλο της φαντασίας στη χαρτογραφική αναπαράσταση και πρακτική· οι χάρτες “κάνουν από κάτι χωρίς ύπαρξη”, σχολιάζει αντίστοιχα ο Pickles (2004: 93), δηλαδή αποκαλύπτουν πραγματικότητες αόρατες ή αδιανόητες έως τη στιγμή της αποκάλυψής τους. Αντίστοιχα, οι Counter Cartographies Collective (3Cs) θεωρούν τη 'νέα χαρτογραφία' ως μία πρακτική που δεν αναπαριστά ήδη υπάρχουσες γεωγραφίες αλλά δημιουργεί νέες (πολιτικές γεωγραφικές) δυνατότητες και άλλες (πολιτικές γεωγραφικές) πραγματικότητες (“new (political geographic) possibilities and other (political geographic) realities”) (2012: 443).

Μέσα σε αυτές τις νέες δυνατότητες των χαρτών και χαρτογραφήσεων είναι και αυτές για ριζικά διαφορετικές πραγματικότητες. Το πρώτο δυνάμει ριζοσπαστικό τους στοιχείο σχετίζεται με τη φαντασία των ιδιότροπων χαρτών η οποία αμφισβητεί την ορθολογικότητα της αναπαράστασης, όπως είδαμε στις πρώτες αντι-χαρτογραφίες της εισαγωγής. Σε μία τέτοια ευρύτερη αντίληψη για τη φαντασία των χαρτών, η Firth αναφέρει τους ουτοπικούς χάρτες (utopian maps) ως εκφράσεις φαντασιών του μέλλοντος ή ως αρθρώσεις επαναστατικών επιθυμιών στη χωρική τους μορφή (Firth, 2014: 171). Μέσα από αυτή τη διαφοροποίηση που κάνει η Firth μεταξύ 'εκφράσεων φαντασιών' και 'αρθρώσεις στη χωρική τους μορφή' γίνεται αντιληπτό για άλλη μία φορά ότι δεν είναι μόνον η αναπαράσταση φανταστικών κόσμων αλλά ομοίως η υλοποιητική δυνατότητα των χαρτών που σχετίζεται άμεσα με το 'φαντασιακό' του Καστοριάδη.

Ο Holmes χρησιμοποιεί την έννοια του φαντασιακού για τους χάρτες “ως μερικώς-ασυνείδητες, ιστορικά διαστρωματωμένες αναπαραστάσεις και συμπεριφορές που διαμορφώνουν την ικανότητα κίνησης μας μέσα από τον φυσικό κόσμο” (2000: 2)²⁹ για να περιγράψει φαντασίες, χάρτες και πρακτικές με δυνατότητα μετασχηματισμού έτσι όπως εκφράζονται και υλοποιούνται μέσα από παγκόσμιες αλληλέγγυες, ριζοσπαστικές και επαναστατικές δράσεις. Τον όρο 'φαντασιακό' χρησιμοποιούν επίσης οι elrueblodechina και Degoyon της έκδοσης του Fadaiat για να περιγράψουν το Ψυχο-Γεωγραφικό Σύστημα (Psycho Geographic System, PGS) Mapomatix που προτείνουν, ως “ένα είδος φαντασιακού γεωγραφικού συστήματος ή χάρτη” (2006: 5-7), το οποίο βασίζεται στην συνεργατική φαντασία (collaborative imagination) ανθρώπων που επανακαλύπτουν την πόλη, την χαρτογραφία και την γεωγραφική τοποθεσία.

Στην ίδια κατεύθυνση, η ριζοσπαστική φαντασία των Haiven και Khasnabish (2010) τονίζει τη ριζοσπαστικότητα όχι αμιγώς παραγωγικών διαδικασιών των χαρτών. Η αποκάλυψη νέων αδιόρατων διαδρομών πέρα από τις δυνατότητες ορατοποίησης και ανατροπής που αναδεικνύει η προσέγγιση είναι έκδηλη σε ριζοσπαστικές πρακτικές και χρήσεις των χαρτών, όπως οι δυνατότητες άρθρωσης τακτικών 'παιξίματος' και κινήσεων και οι σχέσεις και συνεργασίες που αναπτύσσονται γύρω από αυτούς. Στην ίδια κατεύθυνση, οι Pickles και Cobarrubias διατυπώνουν ότι οι σύγχρονες χαρτογραφικές πρακτικές αναζητούν “να αποκαλύψουν ένα νέο είδος πραγματικού (...) είτε καθιστώντας το ορατό, σαν μορφή κοινωνικο-χωρικής πρακτικής και συλλογικής δράσης ή δημιουργώντας νέους εναλλακτικούς φανταστικούς (ακόμα και ουτοπικούς) χώρους (...)” (2009: 40).

²⁹ <http://brianholmes.wordpress.com/2000/10/20/imaginary-maps-global-solidarities/>

Τέτοιες χαρτογραφήσεις ο Holmes τις περιγράφει ως “ριζοσπαστικά εφευρετικές” (2000: 3)³⁰ και αντίστοιχα αναγκαίες στα ριζοσπαστικά πολιτικά κινήματα καθώς δίνουν τη δυνατότητα για ένα ‘πέρα’ από δεδομένες ιδέες και ταξινομήσεις και αναπαραστάσεις και όπως συγκεκριμένα σχολιάζει για “να επαναανακαλύψουμε και να μοιραστούμε τον χώρο, δημιουργώντας δυνατότητες για μία επαναστατική φαντασία” (Holmes στο Cobarrubias, 2009: 51). Στην ίδια κατεύθυνση με τις απόψεις του Holmes, τα ‘χαρτογραφικά φαντασιακά’ (‘cartographic imaginaries’) του Cobarrubias αναφέρονται σε ακτιβιστικές ομάδες, συλλογικότητες και κινήματα που εμπλέκουν χαρτογραφίες και χαρτογραφικές πρακτικές στην ενασχόληση τους με ζητήματα που αφορούν στη μετανάστευση, τον αστικό ανασχηματισμό (reform), την εργασία και την Ευρώπη (ό.,π.: 19) και με τον τρόπο αυτό είναι σε θέση να φανταστούν εκ νέου τους χώρους διασυνδέσεων και δυνατοτήτων μεταξύ τους.

Συνοψίζοντας, η ριζοσπαστικότητα των χαρτών αφορά, αρχικά, στις αναπαραστατικές δυνατότητες των αντιχαρτογραφιών, και στη συνέχεια, στις δυνατότητες μετασχηματισμού αλλά και νέων τρόπων συσχέτισης, συνεργασίας και αγώνων που είναι εγγεγραμμένες στις διαδικασίες παραγωγής και στις πρακτικές των χαρτών.

Σύγχρονες κριτικές χαρτογραφίες ως ουτοπικές μεθοδολογίες & αναρχικές παιδαγωγήσεις

Η κριτική χαρτογραφία σήμερα προσεγγίζεται ως μία μεθοδολογία και πιο συγκεκριμένα ως μία παιδαγωγική μέθοδος που ανακλύπει στον ενδιάμεσο χώρο ανάμεσα από την κριτική θεωρία και την ανθρωπογεωγραφία και που ταυτόχρονα διαπερνά ένα εύρος πεδίων που περιλαμβάνουν από την εκπαίδευση μέχρι τη θεωρία τέχνης (Firth, 2014: 156-158). Αρχικά η ίδια η διαδικασία δημιουργίας χαρτών συνιστά “μία δύναμη χρήσιμη παιδαγωγήση” καθώς μπορεί να διευκολύνει τους μαθητές να συνειδητοποιήσουν με χωρικούς όρους ζητήματα εξουσίας και τις συνέπειες τους στην καθημερινή ζωή, όπως επίσης να τους ενδυναμώσει προκειμένου να αποτυπώσουν χωρικά τις προσπάθειες και επιθυμίες τους. Αυτό που υπογραμμίζει στις διαδικασίες αυτές είναι ότι δίνουν τη δυνατότητα για να χτιστεί η συλλογικότητα ανάμεσα στους συμμετέχοντες, κάτι που σύμφωνα με την ίδια τις κάνει να είναι όσο σημαντικές όσο και οι παραγόμενοι χάρτες (ό.,π.: 157). Ομοίως οι Casas-Cortés και Cobarrubias ισχυρίζονται ότι “(οι) χάρτες είναι εξαιρετικά εργαλεία για διδασκαλία και εργαστήρια ή αντι-μαθήματα” και “μπορούν ευκολότερα να παραχθούν ή να δομηθούν με συμμετοχικό ή συλλογικό τρόπο” (2007: 120).

Μέσα στην παιδαγωγική χρησιμότητα των χαρτών και χαρτογραφήσεων, η Firth αναδεικνύει το ουτοπικό στοιχείο, ισχυριζόμενη ότι η κριτική χαρτογραφία, από τη μία, χρησιμοποιεί ουτοπικές μεθόδους και, από την άλλη, η ίδια αποτελεί μια ουτοπική μεθοδολογία με παιδαγωγικές διαστάσεις (Firth, 2014). Η κριτική χαρτογραφία ως ουτοπική μεθοδολογία, σύμφωνα με την ίδια, δεν συμμετέχει στην έρευνα της ακαδημαϊκής χαρτογραφίας “για ακόμα περισσότερο αυθεντικές, πραγματικές και σχολαστικές αναπαραστάσεις μίας προ-υπάρχουσας πραγματικότητας” (ό.,π.: 158). Ως πρακτική, η Firth εστιάζει στη ριζοσπαστική διάστασή της “πρακτικής της κριτικής εκμάθησης μέσα από το περπάτημα”, η οποία, όπως σχολιάζει, αντανακλάται σε ένα μεγάλο αριθμό δημοσιευμένων αλλά και ζωγραφισμένων στο χέρι χαρτών που έχουν προκύψει από διαφορά περιπατητικά εγχειρήματα στην ριζοσπαστική ιστορία (ό.,π.: 168) και τα οποία συνδέονται άμεσα με τις *μετακινούμενες* δυνατότητες της πρόσφατης χαρτογραφικής τεχνολογίας και μέσων του προηγούμενου κεφαλαίου. Τα παραδείγματα αυτά οπτικοποιούν είτε περιθωριοποιημένες ιστορίες και οπτικές του κόσμου ή εναλλακτικές αυτού δίνοντας έμφαση όχι τόσο στην εναντίωση των εξουσιαστικών δομών αλλά στην έμφυτη επιτελεστικότητα και την ουτοπική παιδαγωγήση (ό.,π.).

Σήμερα, επίσης, μέσα στην “πολλαπλότητα έγκυρων προοπτικών και μερικών γνώσεων” αναδεικνύεται “η πρακτική νέων τρόπων ζωής και συσχέτισης”, τα οποία καθιστούν την κριτική χαρτογραφία μία μη-πρωτοπόρα και αντι-ιεραρχική προσέγγιση στην παραγωγή γνώσης και την κοινωνική αλλαγή (ό.,π.: 157-158). Ως αποτέλεσμα όλων αυτών η παιδαγωγική διάσταση της κριτικής χαρτογραφίας λαμβάνει χώρα όχι μόνο σε θεωρητικό επίπεδο (plane) αλλά και στη σφαίρα της πράξης (ό.,π.: 158) με αποτέλεσμα τόσο οι χάρτες όσο και οι πρακτικές τους να λειτουργούν ως παιδαγωγήσεις και σύμφωνα με όλα τα προηγούμενα, αναρχικές (ό.,π.).

³⁰ ό.,π.

Αυτόνομη χαρτογραφία & 'χαρτογράφηση ως αγωνιστική έρευνα & δράση'

Οι Counter Cartographies Collective (3Cs), μια χαρτογραφική κολεκτίβα που προέκυψε μέσα από το Πανεπιστήμιο της Βόρειας Καρολίνας στο Chapel Hill (UNC-CH) στο άρθρο τους *Αντι (Αγωνιστικές) Δράσεις: Η χαρτογράφηση ως αγωνιστική έρευνα (Counter (Militant) Actions: Mapping as Militant Reserch)* (2012) εισάγουν την έννοια της 'αυτόνομης χαρτογραφίας' (autonomous cartography). Σύμφωνα με τις περιγραφές τους, έχει αναφορές στην κριτική χαρτογραφία (critical cartography) και την αντι-χαρτογράφηση (counter mapping) και χρησιμοποιεί πρακτικές αγωνιστικής έρευνας και ιδέες αυτόνομων πολιτικών.

Το 'αυτόνομο' στην χαρτογραφία που προτείνουν προσεγγίζεται ως μία στρατηγική κοινωνικής αλλαγής που παραπέμπει στη βιβλιογραφία των κοινωνικών αγώνων και έρευνας, η οποία ωστόσο μέχρι σήμερα είναι ελάχιστα εστιασμένη στους χάρτες (2012: 443). Αντίστοιχα, η αγωνιστική έρευνα ανοίγει δυνατότητες για μία νέα θεωρία και πρακτική που προσφέρει ριζοσπαστικές και εντοπισμένες μεθόδους παραγωγής γνώσης και πολιτικής αλλαγής.

Η χαρτογράφηση, όπως υποστηρίζουν, αποτελεί μέρος της αγωνιστικής έρευνας καθώς μπορεί να ενεργοποιήσει μία διαφορετική μορφή παραγωγής νέων γεωγραφιών και κοινωνικών σχέσεων που δεν αποτελεί ένα αφηρημένο πλαίσιο που επιβάλλεται από επιστήμονες αλλά υπογραμμίζει την σημαντικότητα της συνεργασίας και της ενασχόλησης με το κοινωνικό πλαίσιο (ό.,π.: 461).

Μετά από όλες τις προηγούμενες θεωρητικές προσεγγίσεις και προτάσεις για μία νέα θεώρηση της χαρτογραφίας παρακάτω θα διερευνήσουμε μία πολλαπλότητα πρακτικών χαρτογράφησης, διαδικασιών παραγωγής χαρτών και σχέσεων που συναρθρώνουν το νέο πολιτικό περιεχόμενο των σύγχρονων *χαρτογραφήσεων*³¹.

Η αναδίπλωση των παραδειγμάτων γίνεται στη βάση μίας πρώτης κατανομής έτσι όπως τέθηκε αρχικά από τους Crampton και Krygier και όπως μεταγενέστερα εμπλουτίστηκε από τον Crampton. Σύμφωνα με αυτήν, οι χαρτογραφικοί χώροι που χρίζουν περαιτέρω εξερεύνησης είναι: (i) οι χάρτες ως αντίσταση, δηλαδή οι αντι-χαρτογραφήσεις και το συμμετοχικό GIS καθώς "παρέχουν εναλλακτικές χαρτογραφήσεις του χώρου που δεν αναπαρίστανται από επίσημες κρατικές υπηρεσίες", (ii) οι καθημερινές χαρτογραφήσεις, που "είτε επιτελεστικές, κωμικές, αυτόχθονες, συναισθηματικές και εμπειρικές ή αφηγηματικές- φωτίζουν δημιουργικά τον ρόλο του χώρου στις ζωές των ανθρώπων ενάντια στις γενικευμένες και παγκόσμιες προοπτικές", (iii) οι καλλιτέχνες που "συνεχίζουν να παρέχουν μια απίστευτα πλούσια και διαφοροποιημένη χρήση της χαρτογράφησης", (iv) η χαρτο-πειρατεία (map hacking), που "παρέχει μία ολόκληρη σειρά από οικονομικές και ανοιχτές δυνατότητες που συνδυάζουν χωρικοποιημένες γνώσεις με νέους τρόπους όσο ποτέ" (Crampton and Krygier, 2006: 24-25), και ως προσθήκη στα προηγούμενα (v) οι χειραφετητικές και ακτιβιστικές διαστάσεις των χαρτών (Crampton, 2010: 17).

Στις προηγούμενες κατηγορίες έχοντας ήδη παρουσιάσει καλλιτεχνικές χαρτογραφήσεις στο προηγούμενο κεφάλαιο -και αντίστοιχα καθώς προτείνω τις χαρτο-πειρατείες στο επόμενο- στο παρόν ανιχνεύω τις αποκαλούμενες 'αντι-χαρτογραφήσεις', τις (βιο)πολιτικές και κυβερνητικές πτυχές των χαρτογραφήσεων και τέλος τις πιο ριζοσπαστικές εκφορές και πρακτικές τους στη διάθεση των κινημάτων και των αγώνων.

'Αντι-χαρτογραφήσεις': 'map or be mapped'

Η ικανότητα των ανθρώπων να βγαίνουν από τους χάρτες όπου ήταν τοποθετημένοι και να γίνονται ορατοί μέσα από τους δικούς τους είναι ένας τρόπος για να ανατρέπουν την 'τοποθετημένη-κατεστημένη' τάξη. Ο Farman, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Maryland, αναφέρει ότι "για μία κοινότητα να αφεθεί έξω από το χάρτη είναι ισοδύναμο με το να λέμε ότι δε μας νοιάζει για την κοινότητα, καθώς της αφαιρούμε ζωτικό μέρος της ταυτότητάς

³¹ Η έννοια των *χαρτογραφήσεων* πλέον εκφράζει το σύνολο των χαρτογραφικών αναπαραστάσεων, τεχνολογιών, πρακτικών και νέων δυνατοτήτων, σημαντικές εκ των οποίων οι δράσεις και οι σχέσεις. Μόνον όπου θα αναφέρομαι σε κάτι πιο συγκεκριμένο θα χρησιμοποιώ τον αντίστοιχο επιμέρους όρο.

της^{32 33}. Σε αντιστοιχία με το προηγούμενο σχόλιο ο Nietschmann έκανε μία πιο αδιαπραγμάτευτη δήλωση: “(οι χάρτες είναι εξουσία. Ή θα χαρτογραφήσεις ή θα χαρτογραφηθείς” (“Maps are power. Either you will map or you will be mapped”) (στο Wood, 2010: 135). Αυτό το δίλημμα συμπυκνώνεται και μέσα από τον όρο των αντι-χαρτογραφήσεων (counter-mappings), που θέσαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι οποίες μας απασχολούν στο παρόν καθώς συμπυκνώνουν μία ευρεία γκάμα σημασιών και πρακτικών με ιδιαίτερες και συχνά αμφιλεγόμενες πολιτικές προεκτάσεις.

Ο όρος των 'αντι-χαρτογραφήσεων' αρχικά διατυπώθηκε από την Peluso για να περιγράψει πρακτικές χαρτογράφησης των αυτόχθονων πληθυσμών στο Kalimantan της Ινδονησίας προκειμένου να αγωνιστούν ενάντια στα κρατικά σχέδια χρήσεων γης (1995: 387). Σε αυτήν τη δυνατότητα υποστήριξης των δικαιωμάτων των τοπικών πληθυσμών ενάντια σε κρατικές στρατηγικές ελέγχου εντοπίζει η Peluso την 'εγγενώς πολιτική πράξη' ('intrinsically political act') των αντι-χαρτογραφήσεων. Ομοίως, παρατήρησε ότι δεν είναι απαραίτητα 'παραδοσιακές' ('traditional') και με αυτό εννοεί ότι είναι σε θέση να “επαναπροσδιορίσουν και επαναανακαλύψουν” πάγιες διεκδικήσεις και να δημιουργήσουν “νέες παραδόσεις” (1995: 384).

Ωστόσο οι αντι-χαρτογραφήσεις δεν αναφέρονται μόνο στην χαρτογράφηση των αυτοχθόνων αλλά ομοίως σε ένα σύνολο αναδυόμενων χρήσεων, πρακτικών και σχέσεων από πλευράς επιστημόνων, ακτιβιστών, καλλιτεχνών, κυβερνοχρηστών κα. μέρος των οποίων και η εν συνεχεία αναδυόμενη κριτική βιβλιογραφία του GIS (Schuurman, 2000, Sheppard, 2005). Ένας από τους ορισμούς που συμπυκνώνουν αυτές τις διαδικασίες είναι των Harris και Hazen, οι οποίοι περιγράφουν την αντι-χαρτογράφηση ως “οποιαδήποτε προσπάθεια που αμφισβητεί δομικά τις υποθέσεις ή τις προκαταλήψεις των χαρτογραφικών συμβάσεων, που αμφισβητεί τις επικρατούσες επιδράσεις της εξουσίας των χαρτογραφήσεων ή που εμπλέκεται με την χαρτογράφηση με τρόπους που 'αναστατώνουν' τις σχέσεις εξουσίας” (Harris and Hazen, 2006: 115)³⁴.

Κοινοτικές χαρτογραφήσεις

Ο όρος της κοινοτικής χαρτογράφησης (community mapping) (Parker, 2006) συχνά συναντάται ως απάντηση στην παραδοσιακή και συντηρητική χαρτογραφία προβάλλοντας ένα εναλλακτικό αντι-παράδειγμα. Σχετικά με τον όρο η Parker ισχυρίζεται ότι οι κοινότητες αποτυπώνουν την ύπαρξή τους με οπτικό τρόπο και αντιστέκονται ενεργά στην ιστορική τους περιθωριοποίηση (2006) και αυτό αποκαλύπτει όχι μόνο ότι η κοινότητα δημιουργεί χάρτες (χαρτογραφεί) αλλά ομοίως ότι και οι ίδιοι οι χάρτες καθώς και οι διαδικασίες δημιουργίας τους (χαρτογραφήσεις) συνθέτουν την κοινότητα, αποδεικνύοντας για ακόμη μία φορά τη διαλεκτική κοινωνική σχέση μεταξύ χαρτογραφήσεων και κοινοτήτων.

Ορισμένοι θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι η κοινοτική χαρτογράφηση δεν είναι νέο φαινόμενο καθώς έχει προκύψει σε διάφορους ιστορικούς χωρο-χρόνους -με τα παραδείγματα των αυτοχθόνων του πρώτου κεφαλαίου να είναι ορισμένα από αυτά. Ο Nietschmann παρατήρησε ότι “περισσότερα εδάφη αυτοχθόνων μπορούν να διεκδικηθούν από χάρτες παρά από όπλα” (στο Wood, 2010: 37) παραπέμποντας με το σχόλιό του στην ιστορία των ιθαγενών πληθυσμών της Αμερικής, η οποία -από την 'ανακάλυψη' της ηπείρου από τους Ευρωπαίους- συνεχίζει να είναι μία ιστορία εκμετάλλευσης, αντίστασης και αγώνα για αυτοδιάθεση (Καρώτης, 2013). Οι αγώνες για χειραφέτηση των ιθαγενών είχαν πάντοτε ένα έντονο στοιχείο διεκδίκησης της πολιτικής και γεωγραφικής τους αυτονομίας (ό.π.), η οποία αποτελεί βασική επιδίωξη των κοινοτικών χαρτογραφήσεων που μελετούμε στο παρόν.

Διάφοροι θεωρητικοί που έχουν εργαστεί ή ερευνήσει κοινότητες που έχουν εμπλακεί σε χαρτογραφικές πρακτικές (Peluso, 1995; Elwood 2002; Parker, 2006) ισχυρίζονται ότι η δύναμη των κοινοτήτων, και ακόμη

³² <http://irevolution.net/2013/02/06/map-or-be-mapped>

³³ Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε και “η εξαφάνιση της Σάμου από τους χάρτες της Google” (Απρίλιος 2013) γεγονός που προκάλεσε αντιδράσεις και μία σειρά σχολίων (όπως αυτά που διαβάζουμε στις ιστοσελίδες <http://www.thesout.gr/daily-blog/tech-news/h-google-esbise-apo-ton-xarti-tis-tin-samo-4685> & <http://ethelsinadelfos.blogspot.com/2013/06/google.html>). Ωστόσο οι λόγοι της εξαφάνισης ήταν τεχνικοί και παρέμειναν άγνωστοι.

³⁴ Παρότι η ευρεία χρήση του όρου 'αντι-χαρτογραφήσεις' με προβληματίζει, όπως θα αναπτύξω στο επόμενο κεφάλαιο, στη συνέχεια της επιχειρηματολογίας μου εδώ τον χρησιμοποιώ σε συμφωνία με την συγκεκριμένη περιγραφή των Harris και Hazen.

περισσότερο όσων χαρτογραφούν, συνίσταται στα εξής: (i) στη δυνατότητα (συλλογικού) αυτο-προσδιορισμού και αναπαράστασης: οι κοινότητες αντιλαμβάνονται και αναπαριστούν τις αντιλήψεις και γνώσεις τους για τις ίδιες και για τον τόπο τους, έτσι όπως ορίζεται από το έδαφος/γη και τους πόρους (Pickles, 113, Peluso, 1995: 387), (ii) στην (επανα)διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους πάνω στη γη και τους πόρους της: καθώς αντιλαμβάνονται τα χωρικά επίδικα οι κοινότητες διεκδικούν τον έλεγχο και τη δυνατότητα λήψης αποφάσεων πάνω στους φυσικούς και άλλους πόρους ενάντια σε νέες αποικιοκρατικές επεμβάσεις και ιδιωτικοποιήσεις (Elwood 2002; Kyem 2004, Peluso, 1995: 387) και (iii) στην κινητοποίηση της συλλογικής δράσης (Pickles, 2004: 113, Peluso, 1995: 387).

Η κοινοτική χαρτογράφηση δεν επιδιώκει απαραίτητα τη μετατροπή μελών της κοινότητας σε γνώστες χαρτογραφίας και χειριστές των GIS (GIS practitioners), αλλά περισσότερο την διαμόρφωση σχέσεων και διαδικασιών που -σε συνδυασμό με τους ίδιους τους παραγόμενους χάρτες- θα συνεισφέρουν στις επιδιώξεις της κοινότητας, στην ανάδειξη των περιθωριοποιημένων φωνών και στο χτίσιμο των σχέσεων εντός και εκτός αυτής.

Ενδυνάμωση κοινοτήτων & κοινοτικές σχέσεις

Στο σκηνικό αυτό εδώ ξεχωρίζουμε παραδείγματα τοπικών κοινοτήτων που επιδιώκουν να κάνουν αρχικά ορατή την ύπαρξη και τις διεκδικήσεις τους. Σύμφωνα με αυτά, στη βιβλιογραφία εντοπίζονται διάφοροι τρόποι με τους οποίους εμπλέκονται στις διαδικασίες της χαρτογράφησης επιχειρώντας να δημιουργήσουν τις βάσεις για δικό τους χαρτογραφικό λόγο και γνώση και στη συνέχεια να αντισταθούν σε εξωτερικά επιβεβλημένες καταπατήσεις και αδικίες. Πολύ σημαντικό για την επίτευξη αυτών είναι το στοιχείο που αναδεικνύεται μέσα από το σχόλιο του Lydon ότι 'κοινοτική': "δεν είναι η χαρτογράφηση για ή της κοινότητας αλλά η χαρτογράφηση από την κοινότητα καθώς και των αξιών, θετικών στοιχείων και οραμάτων της για το μέλλον"³⁵ (Lydon στο Parker, 2003: 4). Το χαρακτηριστικό 'της κοινότητας' συνεισφέρει στον αυτοπροσδιορισμό και στην παρελκόμενη ενδυνάμωση και χειραφέτηση των τοπικών κοινοτήτων, καθώς ενισχύει τη συνειδητοποίηση των γνώσεων για τον τόπο, των σχέσεων εντός και εκτός αυτών και ως εκ τούτου του ρόλου τους στα ευρύτερα περιβάλλοντά που τοποθετούνται.

Οι κοινοτικές αντι-χαρτογραφήσεις ως διαδικασίες που ενδυναμώνουν τις κοινότητες έχουν τις βάσεις τους στις ιδέες του Paulo Freire, Βραζιλιάνου εκπαιδευτικού και ακτιβιστή, στην έννοια του *καταπιεσμένου (oppressed)* και της ενδυνάμωσης του (1974). Ως υπεύθυνος του προγράμματος αλφαριθμητισμού της Βραζιλίας και της Χιλής, τη δεκαετία του '60, ασχολήθηκε κατεξοχήν με ζητήματα εκπαίδευσης περιθωριοποιημένων κοινοτήτων και ευπαθών πληθυσμών. Αντλώντας από τέτοια παραδείγματα, υπογράμμισε τη σημαντικότητα της (επί)γνωσης (awareness) για όλες τις δράσεις μετασχηματισμού (transforming action) μιας κοινότητας (Freire, 1974)³⁶.

Υπάρχουν ωστόσο και άλλες πολιτικές διαστάσεις στις κοινοτικές αντι-χαρτογραφήσεις οι οποίες δεν εστιάζουν τόσο στην ορατοποίηση των κοινοτήτων και των διεκδικήσεων τους όσο στις σχέσεις που αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια αυτής. Οι προβληματισμοί αυτοί σε θέματα συσχέτισης με κοινότητες είναι απόρροια μιας μεγάλης συζήτησης πάνω σε ζητήματα εργασίας σε κοινότητες που έχει προκύψει μέσα από μετα-αποικιοκρατικές και οριενταλιστικές ανησυχίες που αφορούν στην εξωτερική παρέμβαση και επέμβαση, όπως εκφράστηκαν κυρίως από τους Said, Spivak, Fanon, Escobar κτλ.. Η Parker, αντλώντας από τη συγκεκριμένη βιβλιογραφία στον ορισμό της για την κοινοτική χαρτογράφηση δίνει έμφαση στο συλλογικό στοιχείο θεωρώντας την ως μία συλλογική προσπάθεια (collective endeavor) που επιχειρεί να αναπαραστήσει ένα εύρος μελών της κοινότητας σε μία εντοπισμένη γεωγραφική κλίμακα (Parker, 2006). Επίσης, υποστηρίζει ότι η κοινοτική χαρτογράφηση είναι προσηλωμένη στη διαδικασία και όχι μόνο στο προϊόν; οι τρόποι, εξηγεί, με τους οποίους οι συμμετέχοντες δουλεύουν μαζί και διαπραγματεύονται ζητήματα τόπου και αναπαράστασης είναι εξίσου σημαντικοί με τον ίδιο το χάρτη³⁷. Οι κοινοτικοί χάρτες, με άλλα λόγια, παρέχουν ένα μέσο για κοινοτική διάδραση (ό.,π.). Και ο Meier, ομοίως, αναφέρει ότι πέρα από

³⁵ Η έμφαση της γράφουσας.

³⁶ Έτσι, τα προγράμματα που σχεδίαζε βελτιώναν, αρχικά, τη σχέση των πληθυσμών με τη γλώσσα τους προκειμένου να ενδυναμωθεί τόσο η προσωπική όσο και η κοινοτική ζωή (Pickles, 113).

³⁷ Στοιχείο που ανασύρουμε στη συνέχεια και στο επόμενο κεφάλαιο με τις χαρτογραφήσεις για τα κοινά.

την πολύ σημαντική πληροφορία που περιλαμβάνουν οι τελικοί χάρτες των κοινοτήτων -όπως τα φυσικά χαρακτηριστικά του τόπου μαζί με τις απόψεις και συμπεριφορές της κοινότητας- το σημαντικότερο είναι η συλλογική διαδικασία δημιουργίας τους³⁸.

Η έμφαση, δηλαδή, των κοινοτικών χαρτογραφήσεων συχνά δίνεται στις σχέσεις των εμπλεκόμενων, οι οποίες δίνουν τη δυνατότητα στις κοινότητες να σχηματίσουν συλλογική ικανότητα τοποθέτησης και αναπαράστασης της ύπαρξής τους στο χώρο (Pickles, 2004: 113, Peluso, 1995: 387). Ένας τέτοιος συλλογικός προσανατολισμός μπορεί να οδηγήσει σε συλλογική επίγνωση της ταυτότητας της κοινότητας, τη συλλογική δράση και διεκδίκηση των αιτημάτων για τον τόπο τους (ό.,π.) και εδώ επιβεβαιώνεται η άποψη των Pickles και Cobarrubias ότι "(η) δημιουργία χαρτών δίνει τη δυνατότητα διαμόρφωσης συλλογικών μεθοδολογιών ενδυνάμωσης" (2009: 57).

Επιπρόσθετα, οι σχεσιακές αυτές αντιλήψεις, δυνητικά, επιτρέπουν την καλλιέργεια χώρων όπου αμφισβητούνται ιεραρχίες και ηγεσίες (είτε είναι συμμετοχικές ή κάτι άλλο. Περιλαμβάνουν, σύμφωνα με τους Iconoclastas, διαδικασίες για την κατάργηση ταυτοτήτων και ρόλων και την ισότιμη παρουσία των εμπλεκόμενων όχι μόνον ως συμμετέχοντες αλλά ως ενεργοί παρόντες, σε όλες τις φάσεις των χαρτογραφικών διαδικασιών. Δυϊσμοί μεταξύ 'επιστημόνων, ειδικών και τεχνοκρατών' από τη μία και 'ευπαθών ή περιθωριοποιημένων' από την άλλη, 'σχεδιαστών/επιμορφωτών' και 'συμμετεχόντων', 'δυτικών' και 'μη δυτικών', 'εκτός' και 'εντός' κτλ. αποτελούν ζητούμενο εξάλειψης.

The Detroit Geographical Expedition and Institute

Το 1968, ο William Bunge, γεωγράφος από το Detroit, μαζί με πλήθος κατοίκων του γκέτο του Chicago, Fitzgerald, ξεκίνησαν να εξερευνούν και να χαρτογραφούν τη γεωγραφία της πόλης. Η άποψη του Bunge για τη συμμετοχή, δεν ήταν να δημιουργεί συναίνεση. Αντίθετα, το ενδιαφέρον του ήταν να χτίσει την ικανότητα της κοινότητας του να χαρτογραφεί και να διεκδικεί τα ζητήματα που την αφορούν. Τον ενδιέφερε η γεωγραφία που δημιουργείται από αυτούς που ζουν σε περιθωριοποιημένους τόπους και όχι στα "απομακρυσμένα ανάκτορα του Buckingham' ή στους μεγαλο-εκδότες βιβλίων γεωγραφίας της Νέας Υόρκης" (Wood, 2010: 166). Έτσι, το μοντέλο εργασίας του ήταν η γεωγραφική εξερεύνηση (geographic exploration) και η αγωνιστική περιπλάνηση (militant derive), το οποίο προέκυπε και υλοποιούνταν από τους ίδιους τους κατοίκους των γκέτο(ό.,π.).

Η φωτογραφία από την ιστοσελίδα Students Research Commons, του Πανεπιστημίου City της Νέας Υόρκης
<https://arc.commons.gc.cuny.edu/event/what-was-the-detroit-geographical-expedition-and-what-is-its-relevance-now/>

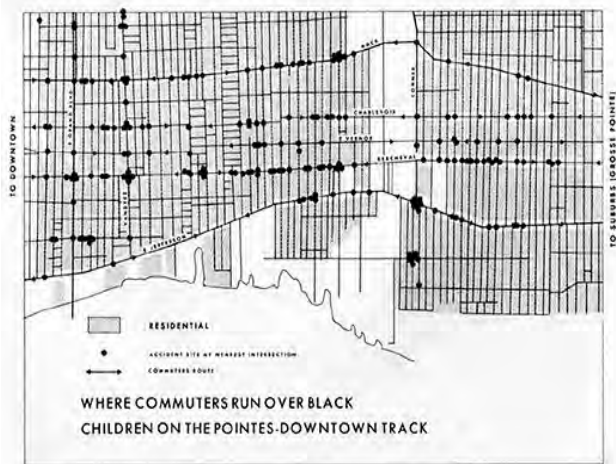
Το αποτέλεσμα ήταν μια σειρά από καινοτόμες χαρτογραφήσεις και σπουδές πάνω σε ζητήματα όπως: οι απειλές στην υγεία, οι ροές εισοδημάτων και μετακινήσεων, τα ποσοστά θανάτων κτλ. Αναφορικά με το τελευταίο, ο συγκεκριμένος χάρτης (1971) αναπαριστά ατυχήματα και θανάτους παιδιών στη γειτονιά τους. Τα ατυχήματα και οι θάνατοι αυτοί, όπως διαπιστώθηκε από την πορεία των αυτοκινήτων και τη συχνότητα των φαινομένων (βούλες) πάνω στο χάρτη, δεν προκαλούνταν ούτε εντοπιζόνταν τυχαία. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, λάμβαναν χώρα στις μαύρες γειτονιές και προκαλούνταν από κατοίκους των προαστίων Pointes, οι οποίοι προκειμένου να φτάσουν στο κέντρο της πόλης όπου και εργάζονταν, περνούσαν από τη γειτονιά του Fitzgerald, στις βασικές διασταυρώσεις δρόμων του οποίου παρέσυραν τα παιδιά της περιοχής.

Η σπουδαιότητα του χάρτη, πέρα από τον εντοπισμό εγκληματικών φαινομένων και την ανάλυση των συσχετίσεων πίσω από αυτά, όπως άλλωστε και σε προηγούμενα παραδείγματα της διατριβής, έγκειται στις συλλογικές διαδικασίες

³⁸ Ο Meier αν και χρησιμοποιεί τον όρο social mapping, ωστόσο περιγράφει παρόμοιες επιδιώξεις με την κοινοτική χαρτογράφηση, όπως για παράδειγμα η αποτύπωση συγκεκριμένων τοπικών γνώσεων και αντιλήψεων πάνω στο χάρτη.
<http://irevolution.net/2008/12/15/from-social-mapping-to-crisis-mapping/>

μέσα από τις οποίες πραγματοποιήθηκαν, την ορατοποίηση ζητημάτων τα οποία δεν θα γίνονταν αλλιώς ορατά καθώς και την καταγγελία αυτών από κοινότητες που έχουν χειραφετηθεί μέσα από τις συγκεκριμένες χαρτογραφικές διαδικασίες.

'Εκεί όπου οι οδηγοί αυτοκινήτων πατούν πάνω σε μαύρα παιδιά στη διαδρομή μεταξύ Pointes-κέντρο'.
Από την σχετική ιστοσελίδα των DETROITography (Detroit Cartography/Geography)
<http://detroitography.com/2014/05/20/map-citywide-pattern-of-childrens-pedestrian-deaths-injuries-by-automobiles/>

Υπό όλες αυτές τις προϋποθέσεις, οι κοινοτικές χαρτογραφήσεις αποτελούν μέσο για μία συλλογική-σχεσιακή δυνατότητα των κοινοτήτων για ενδυνάμωση και χειραφέτηση, για δράση και διεκδίκηση των κοινοτικών πόρων καθώς και για εναντίωση σε δυνάμει 'εισβολείς και καταπατητές' τους. Οι κοινοτικές χαρτογραφήσεις, ωστόσο, δεν απαντούν με σαφήνεια στο κατά πόσο η ενδυνάμωση/χειραφέτηση των κοινοτήτων συνοδεύεται ή όχι από μία ενσωμάτωση σε ευρύτερα περιβάλλοντα διακυβέρνησης στα οποία παίρνουν τα χαρακτηριστικά της συμμετοχής και της συνεργασίας, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Πλήθος ερευνητών και θεωρητικών μελέτησαν τις κοινοτικές χαρτογραφήσεις και αναδιπλώνουν διάφορους τρόπους συσχετίσεων εντός των διαδικασιών τους, οι οποίες δεν περιλαμβάνουν αμιγώς τα μέλη των τοπικών και αυτόχθονων πληθυσμών αλλά και επιστήμονες χαρτογράφους, ειδικούς των GIS και στη συνέχεια φορείς διακυβέρνησης (επαγγελματίες αγοράς, κυβερνητικές εταιρείες χαρτογράφησης κτλ.). Αντίστοιχα, οι προηγούμενες μελέτες σε ζητήματα εργασίας με και σε κοινότητες στην πορεία εγκολλώθηκαν στο λόγο και την πρακτική της παγκοσμιοποίησης για την 'συνεργασία για την ανάπτυξη', την 'ανθρωπιστική βοήθεια' και πιο πρόσφατα της ασφάλειας για τους 'πληθυσμούς (σε) κίνδυνο και κρίση' (βλ. περαιτέρω κεφ. 2 και 3). Σημαντικό κομμάτι αυτών αποτελεί η μεγάλη συζήτηση για τη συμμετοχή που αναπτύσσεται ως μέρος διεθνούς σχεδιασμού και ανάπτυξης από θεσμούς, οργανώσεις (παγκόσμιες, τοπικές, ΜΚΟ κτλ), πανεπιστήμια καθώς και πιο πρόσφατα την αγορά και εταιρείες. Ως εκ τούτου, πολύ συχνά οι έννοιες του κοινοτικού, του συμμετοχικού και του συνεργατικού αποκτούν δυσδιάκριτα όρια, σε πολλά παραδείγματα ταυτίζονται ενώ σε άλλα λειτουργούν σε αντιδιαστολή με αποτέλεσμα να καθίσταται αναγκαία και ταυτόχρονα ενδιαφέρουσα μια περαιτέρω ενασχόληση και με ζητήματα συμμετοχής και συνεργασίας.

Συμμετοχικές & συνεργατικές χαρτογραφήσεις

Η έννοια της συμμετοχής, σύμφωνα με τον Chambers, πρώτο-χρησιμοποιήθηκε στο δημόσιο λόγο από τις ΗΠΑ στα τέλη της δεκαετίας του '60 με σκοπό να εντάξει τις απόψεις και γνώσεις των αυτόχθονων και τοπικών κοινοτήτων στην έρευνα (Chambers, 2006). Οι απόψεις του Freire αποτέλεσαν και πάλι μία βάση για τις συμμετοχικές μεθοδολογίες κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 (Chambers, 1994)³⁹. Σύμφωνα με αυτές, οι κοινότητες καλούνται να μοιραστούν, βελτιώσουν και αναλύσουν τις γνώσεις και τις συνθήκες ζωής τους μέσα σε μία έρευνα προσανατολισμένη στη δράση (action oriented research) (ό.,π.).

Στην πιο πρόσφατη ιστορία των συμμετοχικών μεθοδολογιών, η χωρική διάσταση της πληροφορίας έγινε κεντρική σε όλες τις μορφές ανάλυσης και/ή απόφασης και ως εκ τούτου οι συμμετοχικές διαδικασίες θεωρήθηκαν ότι διευκολύνουν την δημοκρατική λήψη αποφάσεων που αφορά σε χωρικά ζητήματα αναπαριστώντας κοινότητες μέσα από τη συμμετοχή τους σε στρατηγικές για τον τοπικό σχεδιασμό. Οι μεθοδολογίες αυτές συμπεριέλαβαν εργαλεία χαρτογραφικής μοντελοποίησης (cartographic modeling tools) και έδωσαν στη συμμετοχική γεωγραφία πρωτεύοντα

³⁹ Σχετικά με αυτό, ο Chambers αναφέρει την Συμμετοχική Αγροτική Αξιολόγηση (Participatory Rural Appraisal (PRA)).

ρόλο μέσα από τις διαδικασίες ένταξης των τοπικών πληθυσμών στις προσεγγίσεις διαχείρισης πόρων (resource management approach).

Η συζήτηση για το ρόλο της συμμετοχής στη δημοκρατικοποίηση της χαρτογράφησης -και όχι μόνο- δεν αφήνει εκτός τις νέες ψηφιακές εξελίξεις και τεχνολογίες. “Τα GIS και το internet πολύ γρήγορα ενσωματώθηκαν στον Αμερικάνικο λόγο για την παγκοσμιοποίηση, που ξεκίνησε στο Β'ΠΠ και εφαρμόστηκε στην ρητορική της κατάκτησης του διαστήματος” αναφέρει ο γεωγράφος Cosgrove. Την δεκαετία του 90, ο Αμερικανός τότε αντι-πρόεδρος Al Gore παρουσίασε τις νέες ψηφιακές τεχνολογίες πληροφορίας ως τη βάση για μια παγκόσμια συμμετοχική δημοκρατία. Ο ίδιος θεώρησε ότι η παγκόσμια υποδομή πληροφορίας θα είναι μια συνάρθρωση τοπικών, εθνικών και περιφερειακών δικτύων και ομοίως μια μεταφορά για τη δημοκρατία” (Cosgrove, 2001).

Μέρος των 'νέων και όχι παραδοσιακών παραδόσεων' που δημιουργούν οι αντι-χαρτογραφήσεις -σύμφωνα με προηγούμενο σχόλιο της Peluso (1995: 384)- αποτελούν οι νέες συμμετοχικές τεχνολογίες του GIS.2 και του GPS και, από τη δεκαετία του '90 και έκτοτε οι αντίστοιχες συνεργατικές του γεω-δικτυού και του web.2, οι οποίες αναδεικνύουν ότι η προηγούμενη 'μεταφορά για τη δημοκρατία' γίνεται δυνατότητα και δυναμικότητα αυτής.

Συμμετοχικό GIS & ενδυνάμωση κοινοτήτων με προϋποθέσεις

Μέρος της συζήτησης για τη συμμετοχή αποτελεί το Συμμετοχικό GIS (Participatory GIS (PGIS)) το οποίο θεωρήθηκε ότι μεταφέρει τις δυνατότητες της τεχνολογίας του GIS στα χέρια των κοινοτήτων, μέσα από ευρείες πρακτικές συμμετοχής τους σε στρατηγικές σχεδιασμού, ανάπτυξης και ασφάλειας κτλ.. Τόσο ως εργαλείο όσο και ως μεθοδολογία, το συμμετοχικό GIS εμφανίστηκε για να απαντήσει στην αγανάκτηση προς τις παραδοσιακές πρακτικές του GIS που, όπως είδαμε και στο τρίτο κεφάλαιο, προκάλεσαν ασυμμετρίες της γεωγραφικής παραγωγής γνώσης μεταξύ “των Πανεπιστημίων του Παγκόσμιου Βορρά και των κοινοτήτων του Νότου” (Sheppard, 2005).

Σύμφωνα με τον ορισμό που δόθηκε στην Παγκόσμια Ημερίδα για την Χαρτογράφηση της Αλλαγής (Mapping for Change International Conference) του 2005, το συμμετοχικό GIS ορίστηκε ως ένα εργαλείο σχεδιασμού, χωρικής πληροφορίας, διαχείρισης επικοινωνίας και λήψης αποφάσεων⁴⁰. Η πρακτική του είναι το αποτέλεσμα σύζευξης μεταξύ μεθόδων Συμμετοχικής Εκμάθησης και Δράσης (Participatory Learning and Action (PLA)) με τις Τεχνολογίες Γεωγραφικής Πληροφορίας (Geographic Information Technologies) (GIT). Τα πεδία εφαρμογής του συμμετοχικού GIS περιλαμβάνουν τα εξής: τα μέτρα και το σχεδιασμό για τη μείωση του κινδύνου και της τρωτότητας σε επίπεδο κοινοτήτων, (ii) τη χρήση γης, το σχεδιασμό φυσικών πόρων και τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος, (iii) τη διαχείριση συγκρούσεων σχετικά με την πρόσβαση στη γη και σε λοιπούς φυσικούς πόρους, (iv) την πρόσβαση σε υπηρεσίες σε αυτόχθονες ή τοπικές κοινότητες και (v) τον αστικό σχεδιασμό και αναβίωση στα μέλη των κοινοτήτων γειτονιάς.

Σύμφωνα με ορισμένους θεωρητικούς, οι συμμετοχικές χαρτογραφήσεις και το GIS είναι σε θέση να έχουν σημαντικό αντίκτυπο στην προστασία των παραδοσιακών γνώσεων από την εξωτερική επέμβαση και εκμετάλλευση και την συνολική ενδυνάμωση των κοινοτήτων βασικό κριτήριο για τα οποία είναι η 'ενεργή συμμετοχή' των τοπικών κοινοτήτων στην παροχή χωρικής πληροφορίας για τον τόπο τους. Με αυτόν τον τρόπο το συμμετοχικό GIS είναι σε θέση να καλύψει στοιχεία της 'τοπικής χωρικής γνώσης' (local spatial knowledge, LSK) για τη γη και τους πόρους τα οποία, σύμφωνα με τον Sheppard (2005), είναι ιδιαίτερα σημαντικά και για την ίδια την χαρτογραφική επιστήμη και τεχνολογία και τα οποία σπάνια διατίθενται στους επίσημους χάρτες των GIS.

Η μεθοδολογία και πρακτική τους περιλαμβάνει διάφορα εργαλεία⁴¹ και έναν συνδυασμό συμμετοχής των εμπλεκόμενων: από τις γνώσεις των 'ειδικών' μέχρι τις διαφοροποιημένες 'τοπικές χωρικές γνώσεις' (Sheppard, 2005). Η συμμετοχή των πληθυσμών αφορά σε όλα τα στάδια της χαρτογραφικής διαδικασίας/κύκλου (προετοιμασία, δημιουργία, παραγωγή, κατανόηση, επικοινωνία, χρήση, διανομή, αξιολόγηση), μέσω των οποίων οι κοινότητες είναι σε θέση να αποτυπώσουν συνολικά τις αντιλήψεις τους και να συνδράμουν στην ουσιαστική παραγωγή πιθανών

⁴⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Participatory_GIS#cite_note-2

⁴¹ Πλήθος γεω-χωρικών και οπτικών εργαλείων από ψηφιακούς χάρτες και μοντέλα, αεροφωτογραφίες και δορυφορικές εικόνες, GPS και GIS μέχρι χάρτες σχεδιασμένους στο χέρι (Sheppard, 2005).

εναλλακτικών και λύσεων (Kienberger and Steinbruch, 2005).

Η Elwood, τέλος, αναφέρει ότι σε περιπτώσεις τόσο συμμετοχικού GIS όσο και πρωτοβουλιών κοινοτικών χαρτογραφήσεων μπορούμε να εντοπίσουμε δυνατότητες που διευρύνουν τον τοπικό ακτιβισμό είτε προς το εσωτερικό των κοινοτήτων, με τη συγκέντρωση κοινοτικής πληροφορίας (inwardly-focused community information gathering) ή προς το εξωτερικό τους, μέσω διαπραγματεύσεων με ισχυρούς δημόσιους και ιδιωτικούς δρώντες (2006), όπως θα δούμε και στη συνέχεια με το (δημόσιο) συμμετοχικό GIS.

Ένα σύνολο θεωρητικών, ωστόσο, προβληματίζεται για τους τρόπους με τους οποίους οι διάφοροι εμπλεκόμενοι (συ)σχετίζονται προκειμένου να συνεργαστούν πάνω σε ζητήματα τόπου και αναπαράστασης καθώς και για τις διαφορετικές αντιλήψεις και προσλήψεις των 'σχέσεων' και της 'συνεργασίας' από πλευράς κοινοτήτων και τοπικών πληθυσμών από τη μία και ειδικών, οργανώσεων και θεσμών από την άλλη (Pickles, 2004: 113)

Ο Sheppard, αντίστοιχα, ισχυρίζεται ότι οι συμμετοχικές χαρτογραφήσεις μπορούν να έχουν ως ζητούμενο την 'ενδυνάμωση' των τοπικών κοινοτήτων, όπως ακριβώς και οι κοινοτικές, ωστόσο το ζήτημα της ισοτιμίας στη συμμετοχή είναι σύνθετο και απαιτεί μια σειρά προϋποθέσεων. Κατ' ακολουθία, υποστηρίζουν ότι η τεχνολογία GIS σε συνδυασμό με τις συμμετοχικές διαδικασίες μπορεί να δώσει φωνή στις τοπικές κοινότητες και πληθυσμούς με την προϋπόθεση να διασφαλίζει ένα ισότιμο πάτημα' με τους εξωτερικούς 'ειδικούς' και όσους λαμβάνουν αποφάσεις και τις επίσημες πληροφορίες τους (2005).

Έτσι, η συμμετοχή οφείλει να έχει στόχο την αναδιάρθρωση των κοινωνικών σχέσεων καθώς και να εναντιώνεται σε κρατικές πολιτικές δομές, διατείνονται οι Craig et al. (2002), και για το λόγο αυτό πρέπει να είναι "ανοιχτή στη βάση της, συμπεριληπτική, ευαίσθητη σε ζητήματα φύλου και προκατειλημμένη υπέρ των περιθωριοποιημένων ανθρώπων". Κεντρικής σημασίας στην προβληματική αυτή αποτελεί η γενική και βαθιά κατανόηση καθώς και ο σεβασμός στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και ανάγκες των κοινοτήτων, τις κοινωνικό-πολιτικές ιστορίες τους (Harris and Hargower, 2006: 6) καθώς και τις τοπικές αντιλήψεις και γνώσεις για το χώρο (Johnson et al., 2006).

Η άμβλυση του επικοινωνιακού χάσματος ανάμεσα στους ειδικούς επιστήμονες και τις τοπικές και αυτόχθονες κοινότητες, υποστηρίζει ο Sheppard (2005), όχι μόνο νομιμοποιεί την αξία των τοπικών γνώσεων αλλά καθιστά και το τεχνικό κομμάτι του GIS πιο αποδεκτό από τους τοπικούς χρήστες. Η ικανότητα επικοινωνίας (communicability) ανάμεσα στους εντός και εκτός βελτιώνεται, όπως προτείνει, μέσα από δυνατότητες μετάφρασης και διερμηνείας. Ομοίως και οι Johnson et al. (2006) υποστηρίζουν ότι η χρήση της γλώσσας των τοπικών κοινοτήτων είναι ένας από τους βασικούς άξονες για μία ισότιμη επικοινωνία. Πολύ σημαντικό, τέλος, στο πλαίσιο της γενικότερης υποστήριξης στις επιλογές και τρόπους διαβίωσης των κοινοτήτων είναι η επικέντρωση στις τοπικές απόψεις σχετικά με την 'ενδυνάμωση' και 'συμμετοχή' -ιδιαίτερα όταν αυτές διαφοροποιούνται σημαντικά από τις αντίστοιχες των εξωτερικών δρώντων ή και ακόμα περισσότερο όταν τέτοιες έννοιες δεν συμπεριλαμβάνονται στο λόγο και πρακτική τους.

Mapping the vulnerability of communities

Χαρτογράφηση της τρωτότητας των κοινοτήτων, κουτί εργαλείων & οδηγός χρήσης μέρος του προγράμματος του Κέντρου Γεωπληροφορικής Z_GIS (Centre for Geoinformatics Z_GIS) του Πανεπιστημίου Salzburg της Αυστρίας στο Buzi της Μοζαμβίκης (2008).

Η πορεία εργασίας του προγράμματος συμπυκνώνεται στο συγκεκριμένο κουτί εργαλείων και οδηγό χρήσης του Stefan Kienberger, τα οποία περιλαμβάνουν Χάρτες Κοινοτικής Τρωτότητας (Community Vulnerability Maps) μαζί με Δορυφορικούς Χάρτες των κοινοτήτων. Μπορεί να κατέβει ελεύθερα στην ιστοσελίδα <http://projects.stefankienberger.at/vulmoz/?p=60> με άδεια creative commons

ZGIS

Manish for
Foundation

INGC

Toolbox & Manual

Mapping the vulnerability of communities

Example from Búzi, Mozambique

Οι 'χαρτογραφήσεις τρωτότητας' αφορούν γενικότερα τέτοιες μεθόδους αναπαράστασης με χρήση τεχνολογίας συμμετοχικού GIS και καινοτόμων μορφών οπτικοποίησης που επιτρέπουν τον εντοπισμό 'ευπαθών πληθυσμών και τόπων' και την αποτύπωση της τρωτότητας τους με σκοπό την ενδυνάμωση τους. Δεν είναι τυχαίο, τέλος, ότι τόσο η έννοια της τρωτότητας, της ενδυνάμωσης και της συμμετοχής αναδύθηκαν πολύ κοντά η μία με την άλλη σε προγράμματα και δράσεις διαχείρισης κινδύνων στο πλαίσιο των σχέσεων και δράσεων της παγκόσμιας συνεργασίας για την ανάπτυξη και ανθρωπιστική βοήθεια κυρίως κατά τη δεκαετία του '90 και των αρχών του νέου αιώνα.

Βιο-πολη-τικές χαρτογραφήσεις: η πόλη, η καθημερινή & η κυβερνητική πολιτική

Εναλλακτική πολιτικοποίηση χαρτογραφιών & χαρτογραφήσεων

Νομαδικές & τακτικές χαρτογραφήσεις

Σε προηγούμενο σημείο του κεφαλαίου είδαμε ότι ο νομαδισμός ως μία διαρκή μετακινησιμότητα συνιστά μία 'γραμμή πτήσης' από υπάρχοντα 'εδάφη' και 'εδαφικές συναρθώσεις' που επηρεάζονται από τον Κρατικό μηχανισμό (State apparatus) (Deleuze and Guattari, 1987: 474 – 500). Μαζί με τις προσεγγίσεις των 'τακτικών' του de Certeau για τις μικρές και βραχυπρόθεσμες αντιστάσεις της καθημερινής πρακτικής μπορούν να ιδωθούν ως μορφές απελευθέρωσης και αποδέσμευσης από τις κυβερνητικές στρατηγικές και λειτουργίες επιτήρησης και ελέγχου.

Ως εκ τούτου, την ίδια στιγμή που συναρθώσεις κυβερνώντων χαρτογραφούν, εντοπίζουν και ελέγχουν μέσα από σύγχρονα συστήματα και μηχανές, όπως μελετήσαμε στο τρίτο κεφάλαιο, πολλά σύγχρονα παραδείγματα επιχειρούν να χαρτογραφήσουν -σε συνέχεια των ψυχογεωγραφικών περιπλανήσεων- νέα δρομολόγια, καθημερινές διαδρομές και περάσματα εναλλακτικών και ίσως αντι- εμπειριών και δράσεων με στόχο την αναζήτηση νέων χώρων και τρόπων ζωής στην πόλη. Επιβεβαιώνεται για ακόμη μία φορά ότι αντί για μια ηττοπαθή απάντηση απέναντι στην επιβολή μίας εξουσίας 'που είναι παντού' και κάτι άλλο μπορεί να τεθεί.

Χαρτογραφίες τακτικής στο Manhattan

Το Ινστιτούτο για την Εφαρμοσμένη Αυτονομία (Institute for Applied Autonomy), σε μια προσπάθεια να συνδέσει τη χαρτογραφία, την τέχνη και τα νέα μέσα χαρτογράφησε τις κάμερες παρακολούθησης στο Manhattan της Νέας Υόρκης και δημιούργησε αυτόν τον χάρτη προτείνοντας διαδρομές που αποφεύγουν την επιτήρηση.

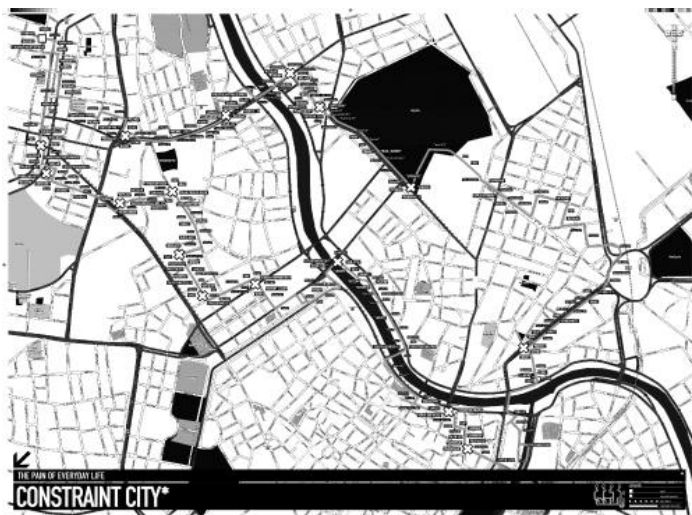
Τα μέλη του Ινστιτούτου χρησιμοποιούν τον όρο των 'τακτικών' ('tactics') του de Certeau προκειμένου να περιγράψουν νέα μέσα και χαρτογραφίες που συνεισφέρουν σε προσωρινές αποσταθεροποιήσεις και όχι σε μόνιμους μετασχηματισμούς, δηλαδή, που δημιουργούν ρωγμές μέσα στο υπάρχον σύστημα εξουσίας και ελέγχου. Σύμφωνα με τους ίδιους⁴², ο όρος 'μέσα τακτικής' ('tactical media') χρησιμοποιείται, από τις αρχές της δεκαετίας του '90, για εκείνες τις αποκλίνουσες πρακτικές των μέσων που "αγκαλιάζουν την πολιτική και την ενδυνάμωση, την 'παρεμβατική τέχνη' ('interventionist art') και μια ποικιλία από εναλλακτικές (alternative) ή ανεξάρτητες ('indie') στρατηγικές των μέσων". Επεκτείνοντας τον όρο σε χωρικές αναπαραστάσεις, χρησιμοποιούν τον όρο 'χαρτογραφίες τακτικής' ('tactical cartographies') για να αναφερθούν στη δημιουργία, διανομή και χρήση χωρικής πληροφορίας που είναι σε θέση να επεμβαίνει σε συστήματα ελέγχου που επηρεάζουν χωρικά νοήματα και πρακτικές. "Οι τακτικές χαρτογραφίες δεν είναι μόνο πολιτική και εξουσία· είναι (και) πολιτικές μηχανές που δουλεύουν πάνω στις σχέσεις εξουσίας".

Routes of Least Surveillance, χάρτης από την έκδοση *An Atlas of Radical Cartography* & λεπτομέρεια του χάρτη από την ιστοσελίδα της έκδοσης http://www.an-atlas.com/contents/iaa_iaa.html

Constraint city

Στο ίδιο σκεπτικό αποφυγής της επιτήρησης είναι και το συγκεκριμένο project ενός σέρβου καλλιτέχνη, του Gordan Savicic (Ψαρράς, 2011). Η *Πόλη των Φραγμών (Constraint city)* αποτελεί μια παρέμβαση στην πόλη και μια επιτέλεση (performance) ψηφιακής τέχνης που αναφέρεται στον δημόσιο και ιδιωτικό χώρο των καθημερινών εμποδίων και φραγμών. Συγκεκριμένα, ο καλλιτέχνης διασχίζει την ισπανική πόλη της Cartagena φορώντας μια κατασκευή από αισθητήρες, έναν 'κορσέ' ο οποίος συλλαμβάνει την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία από κινητά, laser και ασύρματα δίκτυα επιτήρησης, η οποία συναντάται πολλαπλά στις καθημερινές διαδρομές στην πόλη. Όσο μεγαλύτερη η ισχύς

του δικτύου τόσο περισσότερο σφίγγει ο κορσές πάνω στο σώμα του και τα σημάδια που δημιουργεί καταγράφονται στους ασπρόμαυρους χάρτες του καλλιτέχνη που δημιουργήθηκαν πάνω σε υπόβαθρο GIS (ό.π.). Η ψυχογεωγραφική ματιά του Savicic, σύμφωνα με τον Ψαρρά, προσεγγίζει την έννοια του σύγχρονου flaneur (ό.π.) και καταλήγει σε μία μορφή αντι-χαρτογράφησης, όπως υποστηρίζει και ο ίδιος ο καλλιτέχνης, καθώς η αποτύπωση του ίχνος των διαδρομών ακτινοβολίας και επιτήρησης γίνεται προκειμένου να αναδείξει τις εναλλακτικές τους (ό.π.).

Constraint city & λεπτομέρεια από την έκδοση του project, <http://www.yugo.at/equilibre/>

⁴² http://www.an-atlas.com/contents/iaa_iaa.html

'Μία διαφορετική πόλη για μία διαφορετική ζωή'

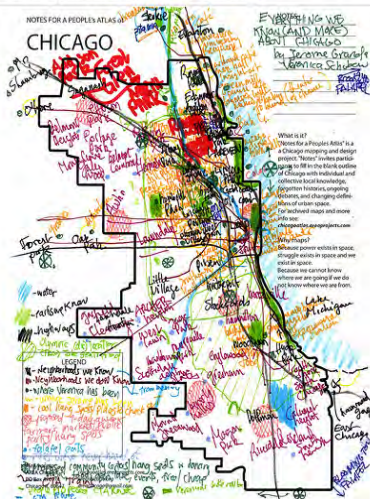
Η φράση "(μ)ία διαφορετική πόλη για μία διαφορετική ζωή" ("a different city for a different life") των καταστασιακών (Constant, ...) μπορεί να αποτελεί το βασικό πρόταγμα για τη διαμόρφωση και επιτέλεση της ατομικής και συλλογικής εμπειρίας στα κοινά περιβάλλοντα και κοινούς χώρους της πόλης. Οι σύγχρονες μορφές της χαρτογραφίας, μέσα από τις τεχνικές και πρακτικές της, δεν λειτουργούν μόνον αναπαραστατικά της εικόνας και των τρόπων με τους οποίους η πόλη είναι υλικά παρούσα αλλά και ως ίδια δημιουργική παρέμβαση στον αστικό χώρο. Πολύ περισσότερο από το σχεδιασμό και διαμόρφωση της φυσικής πόλης (χαρτογραφήσεις φυσικής ανάπλασης ή διεύρυνσης της), οι σύγχρονες χαρτογραφήσεις διαμορφώνουν την κοινωνική πόλη έτσι όπως βιώνεται και επιτελείται καθημερινά και ακόμα περισσότερο έτσι όπως διεκδικείται. Σύμφωνα και με τον Cosgrove (2006: 148) οι χάρτες αποτελούν (συν)δημιουργούς της αστικής εικόνας και χώρου, των νοημάτων και του περιεχομένου της ζωής στην πόλη.

Notes for a People's Atlas of Chicago: 'από το προσωπικό στο πολιτικό'

Το *Notes for a People's Atlas* είναι ένα πολύ-αστικό project χαρτογράφησης κοινοτήτων (multi-city community mapping project) του AREA-Chicago⁴³ που ξεκίνησε στο Chicago το 2005 και έκτοτε έχει διευρυνθεί σε μία σειρά πόλεων ανά τον κόσμο⁴⁴. Σ' αυτό "προσκαλούν τους συμμετέχοντες να συμπληρώσουν στον κενό χάρτη των ορίων της πόλης ή περιοχής τους με προσωπικές και συλλογικές τοπικές γνώσεις, ξεχασμένες ιστορίες, δημόσιους διαλόγους που βρίσκονται σε εξέλιξη (ongoing debates) και μεταβαλλόμενους ορισμούς για τον αστικό χώρο". Το *Notes for a People's Atlas* "παράγει διάλογο και ανοιχτά φαντασιακά για τον αστικό χώρο και την ιστορία του, λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη την εμπειρία και ιδέες των 'μη-ειδικών' μελών της κοινότητας" που οραματίζονται μια διαφορετική πόλη⁴⁵. Σε αντιστοιχία με μία τέτοια φαντασία είναι και το σχόλιο από το άρθρο του Euan Hague *NPA & Chicago, Chicago Maps: The Personal to the Political*⁴⁶ ότι τέτοιες χαρτογραφήσεις κάνουν το προσωπικό να πολιτικοποιείται, υπενθυμίζοντας έτσι τις απόψεις των καταστασιακών ότι η αντίσταση ξεκινά από το επίπεδο της ενσωμάτωσης και της καθημερινής ζωής. Το αποτέλεσμα του project είναι ένα βιβλίο και μία ιστοσελίδα, www.peoplesatlas.com, στα οποία παρουσιάζονται χαρακτηριστικοί χάρτες από αυτούς που συγκεντρώθηκαν σε κάθε πόλη μαζί με σχετικά κείμενα.

EVERYTHING WE KNOW (AND MORE) ABOUT CHICAGO

August 12th, 2008
by admin
Respond

Notes for a People's Atlas of Chicago, www.peoplesatlas.com

⁴³ Περιοδική έκδοση και χώρος γεγονότων (event series) για την τέχνη, έρευνα, εκπαίδευση, ακτιβισμό στο Chicago. Το ενδιαφέρον τους εστιάζει την υποστήριξη και δικτύωση των τοπικών, κοινωνικών, πολιτικών και πολιτιστικών κινήματων (από την ιστοσελίδα, www.peoplesatlas.com)

⁴⁴ όπως το Zagreb (Κροατία), η Granada (Ισπανία), η Chisinau (Μολδαβία), το Santiago (Σαντιάγο), το London (Η.Β.) και διάφορες πόλεις της Ουκρανίας.

⁴⁵ από το <http://readwritecity.wordpress.com/>

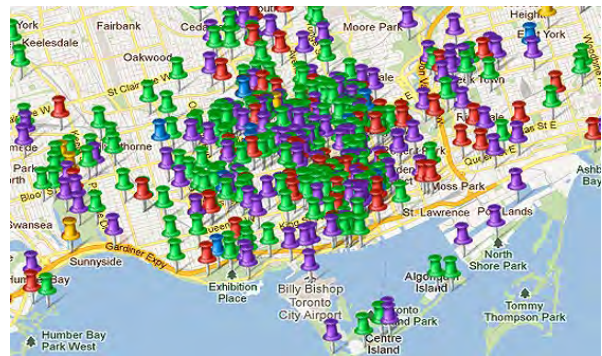
⁴⁶ <http://peoplesatlas.com/essays/npa-chicago/>

Στο βιβλίο του Wood διαβάζουμε ότι ένας εμπνευστής αυτών των χαρτογραφήσεων είναι ο Kevin Lynch, σχεδιαστή πόλης του 1960, ο οποίος πίστευε ότι οι εικόνες παίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή των ανθρώπων και γι' αυτό αναζητούσε -όχι μόνο τις απόψεις αλλά και- τους χάρτες τους για τις πόλεις που ζούσαν. Ένας από αυτούς σχεδιάστηκε στη βάση των σχολίων που συγκεντρώθηκαν για την πόλη και δεν περιλάμβανε τίποτε άλλο παρά λέξεις. Χάρτες σαν και αυτόν ο Lynch αποκαλούσε 'ομιλούντα τοπία' ('speaking landscapes') (στο Wood, 2010: 177) οι οποίοι παραπέμπουν εμφανώς στον προηγούμενο παράδειγμα των Note's for People Atlas.

Σε όλες τις προηγούμενες περιπτώσεις, οι χαρτογραφήσεις λαμβάνουν χώρα από μη-ειδικούς, μεμονωμένα άτομα ή ομάδες που επιχειρούν να κάνουν ορατή είτε την πρόταση και φαντασία τους είτε την εμπειρία τους από το χώρο της πόλης, τη γειτονιά ή γενικότερα το περιβάλλον/βίκοσμο τους. Αυτή η 'χαρτογραφία των ανθρώπων' ('people's cartography') εμφανίζεται ως πολλά υποσχόμενη διότι, σύμφωνα με τον Crampton (2008), μπορεί να (μετα)φέρει μία πιο δημοκρατική χωρική διακυβέρνηση από ότι "η παραδοσιακή 'από-τα-πάνω' κρατική διανομή της χαρτογραφικής γνώσης", όπως φαίνεται και στα επόμενα παραδείγματα.

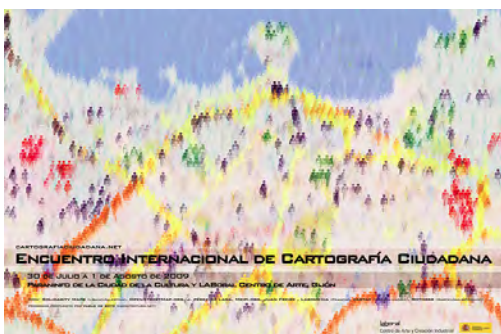
'Νέοι Χαρτογράφοι: Πως οι Πολίτες Χαρτογράφοι Αλλάζουν την Ιστορία των Ζωών μας'

Το BMW Guggenheim Lab *New Cartographers: How Citizen Mapmakers Are Changing the Story of Our Lives*⁴⁷ αποτέλεσε ένα κινούμενο εργαστήριο (mobile laboratory) που εξερευνούσε τους διαφορετικούς τρόπους που οι άνθρωποι συσχετίζονται με τις πόλεις τους και τον δημόσιο χώρο. Για το διάστημα από το 2011 μέχρι και το 2014 ταξίδεψε στη New York, το Berlin και το Mumbai με στόχο "την εξερεύνηση νέων ιδεών, τον πειραματισμό και τη δημιουργία προχωρημένων οπτικών και projects για τη ζωή στην πόλη"⁴⁸.

"Οι άνθρωποι δημιουργούν χάρτες για τον εαυτό τους και με τον τρόπο αυτό μας δίνουν την δική τους αφήγηση για το τι σημαίνει τοπία-πόλης (cityscape)", από την αντίστοιχη λεζάντα του χάρτη στην ιστοσελίδα <http://blogs.guggenheim.org/lablog/the-new-cartographers-how-citizen-mapmakers-are-changing-the-story-of-our-lives/>

Παγκόσμια Συνάντηση Χαρτογραφίας Πολιτών

Gijón, Ισπανία, 2009

<http://www.laboralcentrodearte.org/es/educacion/encuentro-internacional-de-cartografia-ciudadana>

Σε αυτά τα παραδείγματα είναι κυρίαρχη η έννοια του 'πολίτη' που συμμετέχει σε δράσεις εκπορευόμενες από πλήθος κυβερνητικών, θεσμικών και εταιρικών φορέων καθώς και διαφόρων οργανώσεων. Ταυτόχρονα με αυτά, η αντιστοίχιση 'χρήστες-χαρτογράφοι' (Crampton, 2001: 242) φαίνεται να αποτελεί ένα σενάριο ενδυνάμωσης και δυνάμει αντίστασης για τους σύγχρονους 'νομάδες' της πόλης. Σε συνδυασμό των προηγούμενων, οι 'πολίτες-χρήστες-

χαρτογράφοι' γίνονται ολοένα και πιο αναπαραστάσιμοι-ορατοί στο πλαίσιο των 'αγωνιωδών' πρακτικών για τη δημοκρατία που σύντομα υιοθέτησαν 'δημόσιες συμμετοχικές' διαδικασίες, ομοίως έκδηλες και στην χαρτογραφική τεχνολογία του GIS και του GPS.

⁴⁷ Από την ιστοσελίδα, <http://blogs.guggenheim.org/lablog/the-new-cartographers-how-citizen-mapmakers-are-changing-the-story-of-our-lives/>

⁴⁸ <http://www.bmwguggenheimlab.org/what-is-the-lab>

Δημόσιες συμμετοχικές & συνεργατικές χαρτογραφήσεις

Μέρος της προβληματικής για την δημοκρατικοποίηση της λήψης αποφάσεων μέσα σε περιβάλλοντα διακυβέρνησης και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής αποτελούν οι δημόσιες συμμετοχικές μεθοδολογίες και διαδικασίες. Παρελκόμενο αυτών αποτελεί η ενδυνάμωση των πληθυσμών τόσο στην κοινωνική ζωή στις πόλεις όσο και στις προσωπικές τους ζωές μέσω της 'κοινότοπης εμπειρίας' της καθημερινής ζωής η οποία παραπέμπει στις αντίστοιχες προσεγγίσεις του de Certeau που μελετήσαμε νωρίτερα.

Λίγο μεταγενέστερες των δημόσιων συμμετοχικών διαδικασιών, νέα μοντέλα συνεργασίας εξαπλώνονται ολοένα και περισσότερο εκτός από τον χώρο του δήμου και των θεσμών στον αντίστοιχο των επιχειρήσεων, της επιστήμης, της τέχνης και της κοινωνικής αλληλεγγύης. Οι συνεργατικές δυνατότητες 'κοινής-ωφέλειας', διαδικτυακές ή μη, κρύβουν και μία ακόμα πτυχή των νέων εγχειρημάτων στην οποία θα ήθελα να εστιάσω, αυτή της κοινωνικής χειραφέτησης. Μέρος των νέων συνεργατικών εγχειρημάτων -ομολογουμένως μειοψηφικά μέχρι πρότινος- είναι και αυτά που αναδύουν πολιτικά προτάγματα πέρα από την κυριαρχία του κράτους και της αγοράς. Χαρακτηριστικό αυτών είναι ότι οι δραστηριότητες όσων συνεισφέρουν πολύ συχνά δεν παρακινούνται από την επιδίωξη οικονομικού οφέλους ή κάποιου άλλου κυβερνητικού σκοπού αλλά από τη θέληση για γνώση, αναγνώριση, επικοινωνία και συσχέτιση, προσφορά και αλληλεγγύη. Οι πρωτοβουλίες αυτές αποτελούν μία έμπρακτη κριτική στον καπιταλισμό και την αντιπροσωπευτική δημοκρατία καθώς, σύμφωνα με τον Καρυώτη, αντιπροτείνουν "μία ριζοσπαστική δημοκρατία από τα κάτω, στηριγμένη στην αυτοδιαχείριση, τη συμμετοχή και την αλληλεγγύη" (2013).

Δημόσιο συμμετοχικό GIS

Ανάμεσα στις προσπάθειες να επανασχεδιαστεί το συμμετοχικό GIS, να καταπολεμηθούν συγκεντρωτισμοί και αποκλεισμοί και να γίνει πιο ανοιχτό και προσβάσιμο σε διάφορους εμπλεκόμενους και χρήστες, θεωρείται ότι είναι το Δημόσιο Συμμετοχικό GIS (Δ.Σ.GIS) (Public Participation GIS, PPGIS) που περιλαμβάνει τη δεύτερη γενιά GIS μέσω διαδικτύου (GIS.2) και το φεμινιστικό GIS (feminist GIS) (Kwan, 2002). Ο όρος Δ.Σ.GIS εισήχθη το 1996 σε μία συνάντηση του Εθνικού Κέντρου για τη Γεωγραφική Πληροφορία και Ανάλυση (National Centre for Geographic Information and Analysis (NCGIA))⁴⁹ και θεωρείται ότι έχει ως βάση τη συνάντηση των ακαδημαϊκών πρακτικών του GIS και της χαρτογράφησης με το τοπικό επίπεδο με στόχο, αρχικά, την ενθάρρυνση της παραγωγής γνώσης. Η ιδέα πίσω από τον όρο είναι η ενδυνάμωση και η ένταξη των περιθωριοποιημένων πληθυσμών που δεν έχουν φωνή στη δημόσια αρένα, μέσω της εκπαίδευσης και της συμμετοχής στην γεωγραφική τεχνολογία. Οι Kyem and Saku σε πιο πρόσφατες προσεγγίσεις για τις προοπτικές του συμμετοχικού GIS, μέσω διαδικτύου, υποστηρίζουν ότι το Δ.Σ.GIS επεκτείνει τα όρια της συνάντησης καθώς το αντιλαμβάνονται ως ένα μέσο και ένα χώρο όπου μπορούν 'ομάδες και τα δημόσια στελέχη (public officials) να συναντηθούν, να ανταλλάξουν απόψεις και επίσης να μαθαίνουν να αναπτύσσουν εμπιστοσύνη ο ένας για τον άλλον' (2009: 1-16). Αρχίζει, λοιπόν, να γίνεται εμφανές ότι, πέρα από το πανεπιστήμιο και τις τοπικές κοινότητες, στους εμπλεκόμενους στις συμμετοχικές διαδικασίες χαρτογράφησης πλέον συμπεριλαμβάνονται και οι δημόσιες σφαίρες διάδρασης.

Σύμφωνα με την περιγραφή των Tulloch και Shapiro για το δημόσιο συμμετοχικό GIS αρχίζει και γίνεται ορατό το δημόσιο και οι συμμετέχοντες, ο ρόλος, οι στόχοι και η καθημερινή ζωή τους: "Το [P]PGIS αναφέρεται στις χρήσεις και εφαρμογές της γεω-χωρικής πληροφορίας (geo-spatial information (GI)) και/ή τεχνολογίας GIS, έτσι όπως χρησιμοποιείται από μέλη του κοινού, είτε ως μεμονωμένα άτομα ή ως ομάδες από τα κάτω (grassroots groups), για τη συμμετοχή σε δημόσιες διαδικασίες που επηρεάζουν τις ζωές τους (συλλογή πληροφορίας, χαρτογράφησης, ανάλυση και/ή λήψη αποφάσεων)" (2003). Ομοίως και για το GIS.2, η Orban-Ferauge αναφέρει ότι "δίνει έμφαση στο ρόλο των συμμετεχόντων στη δημιουργία και αξιολόγηση της πληροφορίας και αναπαριστά ισότιμα τις διαφορετικές απόψεις, διατηρώντας τις αντιφάσεις, ασυνέπειες και διαμάχες. Τα αποτελέσματα αντανακλούν τα στάνταρτς και τους στόχους των συμμετεχόντων (...)" (Orban-Ferauge, 1996).

⁴⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/PPGIS#cite_note-1

Συμμετοχική Χαρτογράφηση Ποδηλατικών διαδρομών στη Θεσσαλονίκη

Παράδειγμα αποτελεί και αυτή η Συμμετοχική Χαρτογράφηση Ποδηλατικών διαδρομών στη Θεσσαλονίκη, πρόγραμμα ενός δικτύου ευρωπαϊκών και εθνικών φορέων που εντάσσεται στην αξιολόγηση των Ποδηλατικών Διαδρομών και του Επιπέδου της Ποδηλατικής Πολιτικής της πόλης. Όπως διαβάζουμε στην ιστοσελίδα της Οίκο-ΑΠΘ, (Ολοκληρωμένη Περιβαλλοντική Διαχείριση στο Α.Π.Θ.)⁵⁰ η εμπλοκή του συμμετέχοντα οργανώνεται ως εξής: "Για να προτείνετε μια ποδηλατική διαδρομή μέσω αυτού του χάρτη ακολουθήστε τα παρακάτω βήματα: συνδεθείτε ή εγγραφείτε στο Google, επιλέξτε "ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ" του χάρτη, σχεδιάστε το ίχνος της γραμμής με το εργαλείο σχεδίασης. Κατόπιν, σημειώστε μια Ονομασία για την διαδρομή (στο κενό πεδίο), μια εκτίμηση για τον Χρόνο που χρειάζεται για την πραγματοποίησή της και αξιολογήστε τον Βαθμό Δυσκολίας (εύκολη - μέτρια - δύσκολη) και Επικινδυνότητας (μικρή - μέτρια - μεγάλη), ανάλογα με την κλίση, τα πιθανά εμπόδια και τις συνθήκες κίνησης (βλ. τα παραδείγματα των διαδρομών που εμφανίζονται στο χάρτη). Εναλλακτικά, μπορείτε να χρησιμοποιήσετε μια εφαρμογή καταγραφής μέσω κινητού τηλεφώνου με δέκτη GPS".

Από την ιστοσελίδα της Οίκο-ΑΠΘ, Ολοκληρωμένη Περιβαλλοντική Διαχείριση στο Α.Π.Θ., http://eco.auth.gr/wordpress/?page_id=3839, Μάιος 2013.

Σύμφωνα με τα όσα διαβάζουμε, ο νέος χαρτογράφος δεν παρατηρεί μοναχά από έξω το αντικείμενο αναπαράστασης, στην προκειμένη περίπτωση το αστικό περιβάλλον, αλλά αντίθετα διαδρά και συμμετέχει σε αυτό, το βιώνει μέσα από τις καθημερινές κινήσεις και επιτελέσεις, το παράγει και το αναπαράγει. Οι καινοτόμοι αυτοί τρόποι που καλούν σε 'συμμετοχή' και 'διάδραση' τόσο την 'κοινωνία των πολιτών' όσο και τους 'χρήστες' αποδεικνύουν τις νέες δυνατότητες των χαρτογραφικών τεχνολογιών των GPS και GIS και των αντίστοιχων κινητών μέσων. Το παράδειγμα αυτό αποτελεί μέρος ενός μεγάλου συνόλου 'εναλλακτικών' δυνατοτήτων χαρτογράφησης και συνδιαμόρφωσης της πόλης που υπογραμμίζουν τους σύγχρονους πολλαπλούς τρόπους διεκδίκησης του 'δικαιώματος' σε αυτήν (Lefebvre, 2007). Ανάμεσα σε αυτούς, οι νέες δυνατότητες συνεργασίας σε πραγματικό και δυναμικό χώρο φαίνεται να αποτελούν τις νεότερες πτυχές διακυβέρνησης.

Συνεργατικές 'αντι-χαρτογραφήσεις'

Η πρόσφατη βιβλιογραφία που ασχολείται με τις διαφορετικές μορφές σχέσεων στις χαρτογραφικές διαδικασίες έχει αρχίσει να ασχολείται με τις συνεργασίες ερευνητικών, ακαδημαϊκών, καλλιτεχνικών, εταιρικών και κυβερνητικών φορέων (Wood, 2010, Crampton, 2011, Del Casino and Hannah, 2005, Firth, 2014 κτλ.) καθώς και με τις συνεργατικές 'αντι-χαρτογραφήσεις' τοπικών κοινοτήτων και γειτονιών (Elwood, 2002, Harris and Hazen, 2006, Parker, 2006 κτλ.). Τα επόμενα παραδείγματα αποτελούν μέρος της νέας κουλτούρας σχέσεων και συνεργασιών σχετικά με τον χώρο και τους χάρτες, η οποία έχει ενδιαφέρον να σχολιαστεί περαιτέρω καθώς οι εκφάνσεις αυτής διαφοροποιούνται σημαντικά. Συγκεκριμένα, το πρώτο παράδειγμα της συνέχειας αποτελεί μία -πολλά υποσχόμενη- κυβερνητική 'συνεργασία' της Google ενώ το δεύτερο επιτελεί διπλό ρόλο, αποδεικνύοντας, από τη μία, την ύπαρξη συνεργατικών 'αντι-διαδικασιών' σε πραγματικό χώρο και συγκροτώντας, την ίδια στιγμή, μία διαδικτυακή έκφραση αυτών.

⁵⁰ http://eco.auth.gr/wordpress/?page_id=3839, Μάιος 2013.

Google My Maps/Map Maker & 'συνεργασίες'

Μία από τις δυνατότητες που διατείνεται ότι δίνει το Google Maps απευθύνεται σε κοινότητες και οργανώσεις και έχει να κάνει με τον εντοπισμό περιοχών που υφίστανται αδικία και καταπίεση και την οργάνωση δράσεων αλληλεγγύης. Μία σχετικά πρόσφατη επιδίωξη της Google 'να ενδυναμώσει τους πολίτες χαρτογράφους' ('empower citizen cartographers')⁵¹, στη βάση ενός πληθοποριστικού εγχειρήματος, βασίζεται στη συνεργασία της με την Παγκόσμια Τράπεζα, υπηρεσίες των Ηνωμένων Εθνών και κυβερνήσεις αναπτυσσόμενων κρατών. Στη συνεργασία αυτή δίνεται η δυνατότητα ελεύθερης πρόσβασης στα δεδομένα της γεω-πληροφορίας του Google Map Maker, τα οποία συγκεντρώνονται από το 'πλήθος-χρήστες' σε 150 χώρες στον κόσμο. Η Διευθύντρια της Διαχείρισης της Παγκόσμιας Τράπεζας, Caroline Anstey, σχολίασε για το εγχείρημα ότι, σε αντίθεση με την ιμπεριαλιστική χαρτογραφία του 17ου αιώνα που οι χαρτογράφοι είχαν πλεονέκτημα απέναντι στις τοπικές κοινωνίες, τον 21ο αιώνα τα στοιχεία ανατρέπονται και "η πληθοποριστική χαρτογραφία των πολιτών μπορεί να συμβάλει σε αυτό"⁵².

Παρόμοιας φιλοσοφίας συνεργασιών είναι και το πρόγραμμα για το Darfur, που παρουσίασα στο τρίτο κεφάλαιο, στο οποίο οι οργανώσεις και οι κοινότητες που κάνουν χρήση του συγκεκριμένου μέσου είναι σε θέση "να συνδυάσουν απεικονίσεις, αφηγήσεις και video με γεωγραφίες για να δημιουργήσουν τόπους καταπίεσης και αντίστασης"⁵³. Οι συνεργατικοί τρόποι που προσφέρει η εταιρεία -διαβάζουμε στη συνέχεια της ιστοσελίδας- προκειμένου να συνδεθούν οι κοινότητες, να μοιραστούν σημαντική πληροφορία και να αποκτήσουν νέες οπτικές για τον κόσμο, καθιστούν το Google Earth/Maps "κατάλληλο εργαλείο για την οργάνωση αντι-χαρτογραφίσεων (counter mapping organizing)". Παρόμοια άποψη συναντούμε και στον Ewalt, ο οποίος ομοίως υποστηρίζει ότι οι πρωτοβουλίες αντι-χαρτογραφίσεων που λαμβάνουν χώρα στη βάση δεδομένων του Google Earth/Maps προσφέρουν "ένα μοναδικό (...) εργαλείο εποπτείας για οργανωτικές επιδιώξεις" κινηματικών ομάδων και δικτυώσεων (...).

Guerilla Cartography & *Food: an atlas*

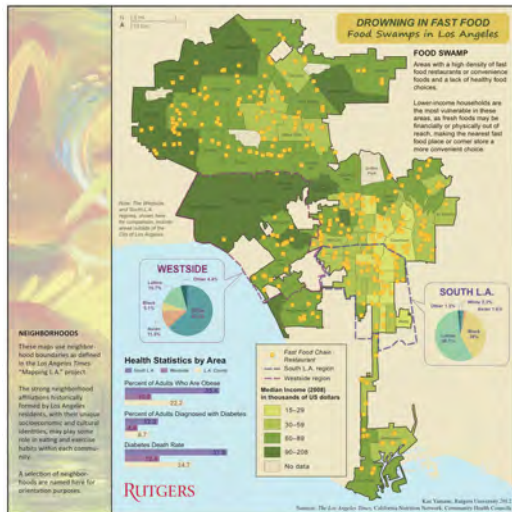
Μέρος των σύγχρονων παραδειγμάτων συνεργασιών, και εν μέσω αυτών και χαρτογραφικών- αποτελούν οι 'αντάρτικες' διαδικασίες. Σύμφωνα με την ιστοσελίδα της 'Αντάρτικης Χαρτογραφίας' ('Guerilla Cartography')⁵⁴ είναι ένα 'χαλαρό σύνολο' ('loose band') από χαρτογράφους, ερευνητές και σχεδιαστές που επιδιώκουν να προωθήσουν τις χαρτογραφικές τέχνες και να διευκολύνουν την διεύρυνση της τέχνης, των μεθόδων και των σκοπών της χαρτογραφίας μέσα από συνεργατικά έργα και από μία φιλοσοφία εκδοτικής δραστηριότητας διάρρηξης. Ένα συνεργατικά δημιουργημένο (cooperatively-created) project της ομάδας, με πόρους και χρηματοδότηση από το πλήθος (crowd-sourced and crowd-funded), είναι και το *Food: An atlas* (2012), όπου αποτυπώνονται οι γεωγραφίες της τροφής (geographies of food), δηλαδή ζητήματα παραγωγής, διανομής/διάχυσης, ασφάλειας και ταυτότητας της τροφής από το υπερ-τοπικό (hyper-local) στο παγκόσμιο επίπεδο.

⁵¹ <http://irevolution.net/2012/01/20/google-inc-world-bank-empowering-citizen-cartographers>, 20/1/2012

⁵² ό.,π.

⁵³ www.google.com/earth/outreach/stories/darfur.html

⁵⁴ www.guerillacartography.org

Αριστερά *Food: An atlas* (2012), Guerilla Cartography.

Δεξιά, ένα άλλο παράδειγμα αντάρτικης πρακτικής και χαρτογράφησης που σχετίζεται με το ευρύτερο κίνημα της 'αντάρτικης κηπουρικής' ('guerrilla gardening').

Απεικονίζει τις δραστηριότητες του Chelsea Fringe, εναλλακτικό φεστιβάλ λουλουδιών και κηπουρικής στο Λονδίνο (2013). http://2.bp.blogspot.com/-oxxJ0jueMs/VVsPY0GeKtI/AAAAAAAAANk/v7AEc2LI690/s1600/chelsea_fringe_map_29220.jpg

Ριζοσπαστικές χαρτογραφήσεις: κινήματα, αντιστάσεις & αγώνες

Πέρα από τις αναπαραστατικές, πρακτικές και επιτελεστικές δυνατότητες οι ριζοσπαστικές χαρτογραφήσεις μας ενδιαφέρουν για τη δυνατότητα τους να συνεισφέρουν σε συλλογικές διεκδικήσεις και αγώνες, ως δυνάμεις συλλογικές πολιτικές πράξεις. Ολοένα και περισσότερο ενδιαφέρον αποκτούν οι νέοι πιο ριζοσπαστικοί τρόποι ενασχόλησης με τους χάρτες που συμπυκνώνονται σε διάφορους όρους που συναντούμε στη βιβλιογραφία και στην πρακτική των χαρτογραφήσεων, όπως 'ριζοσπαστικές' ('radical') (Casas and Cobarrubias, 2007), 'αγωνιστικές' ('militant') και 'αυτόνομες' ('autonomous') (Counter Cartographies Collective, 2012), 'ακτιβιστικές' (activist) και 'εξεγερσιακές' (insurgent) (Crampston and Krygiar 2006; Pickles 2006b, Cobarrubias, 2009, Iconoclastas, 2012), 'αντάρτικες' (guerrilla) κτλ.. Επιχειρώντας να σκιαγραφήσω το σύγχρονο αυτό χαρτογραφικό και πολιτικό σκηνικό, ξεκινώ με το διόλου αμελητέο πλήθος πολιτικών ομάδων, κινήματων και ακτιβιστών που περιλαμβάνουν χάρτες και χαρτογραφήσεις στις δράσεις τους.

Σύγχρονο 'κίνημα αντι-χαρτογραφήσεων' & χαρτογραφικές κολεκτίβες

Διάφορες οργανώσεις του πολιτικού χώρου, όπως κοινωνικά κινήματα, ακτιβιστικές ομάδες και ριζοσπαστικές συλλογικότητες αλληλεγγύης και αγώνων χρησιμοποιούν ή δημιουργούν χάρτες ως εργαλείο ορατοποίησης, επικοινωνίας και οργάνωσης συλλογικής δράσης και/ή προκειμένου να δημιουργήσουν νέα φαντασιακά και να παράγουν εναλλακτική γεωγραφική γνώση. Σύμφωνα με τον Ewalt, μία πληθώρα οργανώσεων κοινωνικών κινήματων χρησιμοποιούν χάρτες για να αντισταθούν στην κοινωνική, οικονομική ή παγκόσμια καταπίεση ` φωνές τις οποίες περιγράφει ως μέρος ενός 'κινήματος αντι-χαρτογραφήσεων' (counter-mapping movement) (2010). Διάφοροι σύγχρονοι ερευνητές της χαρτογραφίας (Pickles and Cobarrubias, 2009, Counter Cartographies Collective et al., 2012, Holmes 2000, 2002, 2006, 2007a) ομοίως παρατηρούν ότι κοινωνικά κινήματα και αναρχικές ομάδες ήδη χρησιμοποιούν χάρτες προκειμένου να παράξουν και να επικοινωνήσουν γνώση, ωστόσο αυτό, σύμφωνα με την Firth, ελάχιστα αναφέρεται στην ακαδημία μέχρι σήμερα (2014: 159).

Σε σχέση με αυτήν την παραγωγή γνώσης, ο Cobarrubias εξηγεί ότι η χρήση χαρτών από τα "αντι-συστημικά κινήματα" ("anti-systemic movements") γίνεται προκειμένου να αναλυθούν δομές εξουσίας και να προεικονιστούν

νέοι χώροι” (2009). Αυτό σημαίνει ότι η γεωγραφική ριζοσπαστική γνώση που δημιουργείται από τέτοιες ριζοσπαστικές οργανώσεις του πολιτικού χώρου έχει να κάνει με την ορατοποίηση και κατανόηση των παγκόσμιων συσχετισμών εξουσίας, όχι μόνο των κυριαρχικών αλλά και των νέων χωρικοτήτων συλλογικών διεκδικήσεων και αγώνων. Μέρος αυτής της λογικής είναι το πλήθος οργανώσεων που εκτός από το να χρησιμοποιούν χάρτες δημιουργούν τους δικούς τους προκειμένου να κάνουν ορατά και να καταδείξουν πολιτικά ζητήματα που παραμένουν στην αφάνεια όπως πχ. μετανάστευσης, συνόρων, ανισοτήτων, κρίσης, διακυβέρνησης, βιοπολιτικής κτλ., όπως κατεχοήν είδαμε στις χαρτογραφήσεις του τρίτου κεφαλαίου (AnArchitektur, Hackitectura, MigrEurop, Labor k3000, Iconoclasistas, Bureau d'études) και όπως θα δούμε περαιτέρω στο παρόν. Σημαντικό στοιχείο αυτών των διαδικασιών αποτελεί η συλλογική διαδικασία της παραγωγής ή αναπαραγωγής των χαρτών, έτσι όπως υπογραμμίζεται από ερευνητές και ακτιβιστές (Pickles and Cobarrubias, 2009, Holmes, 2006, 2007a, Counter Cartographies Collective et al., 2012). Χαρακτηριστικό εδώ είναι το παράθεμα δύο βασικών νέων ερευνητών των κινηματικών και ριζοσπαστικών χαρτογραφήσεων, η Casas-Cortés και ο Cobarrubias, οι οποίοι στο άρθρο τους *Περιπλάνηση στην Μηχανή της Γνώσης* (2007) υποστηρίζουν ότι: “(τ)ην ίδια στιγμή που η εξουσία χαρτογραφείται μπορούμε επίσης να ακολουθήσουμε τα δρομολόγια της κινηματικής δραστηριότητας με το στόχο την ισχυροποίηση των αυτόνομων μορφών της οργάνωσης, της κατανόησης όλων μαζί των διακριτών ακτιβιστικών προσπαθειών, ή της αναζήτησης νέων πεδίων αντίστασης” (2007).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο σύγχρονο παγκόσμιο χαρτογραφικά σκηνικό έχει και ένα αναδυόμενο πλήθος πολιτικών ομάδων που είναι αμιγώς χαρτογραφικές ή, για την ακρίβεια, χαρτο-ποιητικές. Μέρος αυτών των 'χαρτογραφικών κολεκτίβων' (map-making collectives) (Cobarrubias, 2009) αποτελούν οι Hackitectura, χαρτογράφηση των οποίων είδαμε στο τρίτο κεφάλαιο, οι Counter Cartographies Collective, των οποίων τις προσεγγίσεις για την αυτόνομη χαρτογραφία παρουσίασα νωρίτερα, καθώς και οι Iconoclasistas που ομοίως θα μελετηθούν περαιτέρω στην πορεία αυτού του κεφαλαίου. Βασική αναφορά και έμπνευση των προηγούμενων ομάδων αποτελεί η ομάδα των Bureau d' Etudes/Université Tangente (BE/UT) με τις χαρακτηριστικές χαρτογραφήσεις της παγκόσμιας διακυβέρνησης του τρίτου κεφαλαίου.

Έχοντας τη βάση της στο Στρασβούργο της Γαλλίας, αυτή η ακτιβιστική ομάδα δημιουργίας χαρτών ξεκίνησε να πειραματίζεται με χάρτες περίπου το 1998. Οι πρώτες εκδοχές χαρτών σχετιζόνταν με τα οικονομικά δίκτυα της εποχής και αποτελούσαν μια μορφή δημόσιας/πολιτικής τέχνης. Ωστόσο η πορεία της συλλογικότητας ήταν προς μια κατεύθυνση ενασχόλησης με τη χαρτογραφία ως τρόπο εργασίας και επικοινωνίας ζητημάτων που σχετίζονται με τα νέα κινήματα. Από τότε, οι χάρτες τους έχουν διανεμηθεί σε αντι-συνόδους, κατασκηνώσεις No-Border, Κοινωνικά Φόρα ή έχουν επικοινωνηθεί άμεσα με τοπικές συλλογικότητες, όπως και στην ιστοσελίδα τους. Οι Bureau d' Etudes ομοίως έχουν παράγει μεγάλο αριθμό χαρτών και συνοδευτικών κειμένων για τη ριζοσπαστική ανάλυση και εκπαίδευση. Οι χάρτες και τα γραπτά τους ενέπνευσαν ομάδες σε πολλά μέρη του κόσμου να θεωρήσουν τη χαρτογραφία ως μορφή παρέμβασης και εργαλείο αγώνα (Casas-Cortés and Cobarrubias, 2007).

Οι επιδιώξεις των σύγχρονων χαρτογραφικών κολεκτίβων είναι κοινές, ωστόσο προσεγγίζονται μέσα από τα ιδιαίτερα λεξιλόγια και πρακτικές της καθεμίας· έτσι σύμφωνα με του Iconoclasistas στόχος της δουλειάς τους είναι να επιτρέψουν νέες γεωγραφικές και χαρτογραφικές φαντασίες να αναδυθούν μέσα από χαρτογραφήσεις ανεξερεύνητων χώρων και τρόπων συσχέτισης (Ares and Risler, 2012) και αντίστοιχα οι Hackitectura μέσα από το έργο τους επιδιώκουν να ξεριζώσουν υφιστάμενα όρια τόσο στο περιεχόμενο των χαρτών όσο και στη διαδικασία δημιουργίας και επιτέλεση τους. Αντίστοιχα και οι Counter Cartographies Collective με το συγκεκριμένο παράθεμα τους χαράσσουν σημαντικά τις διαδρομές των χαρτογραφήσεων και της παρούσας διατριβής:

“(α)σχολούμαστε με τη χαρτογράφηση προκειμένου να καταστήσουμε νέες εικόνες και πρακτικές (...) των κοινωνικών σχέσεων, να αποσταθεροποιήσουμε κεντρικές αναπαραστάσεις του κοινωνικού που αποκλείουν (...) και να δημιουργήσουμε νέα φαντασιακά συλλογικού αγώνα και εναλλακτικούς κόσμους”⁵⁵.

⁵⁵ <http://www.countercartographies.org/>

'Αντι-χαρτογραφίες' παραγωγής γνώσης

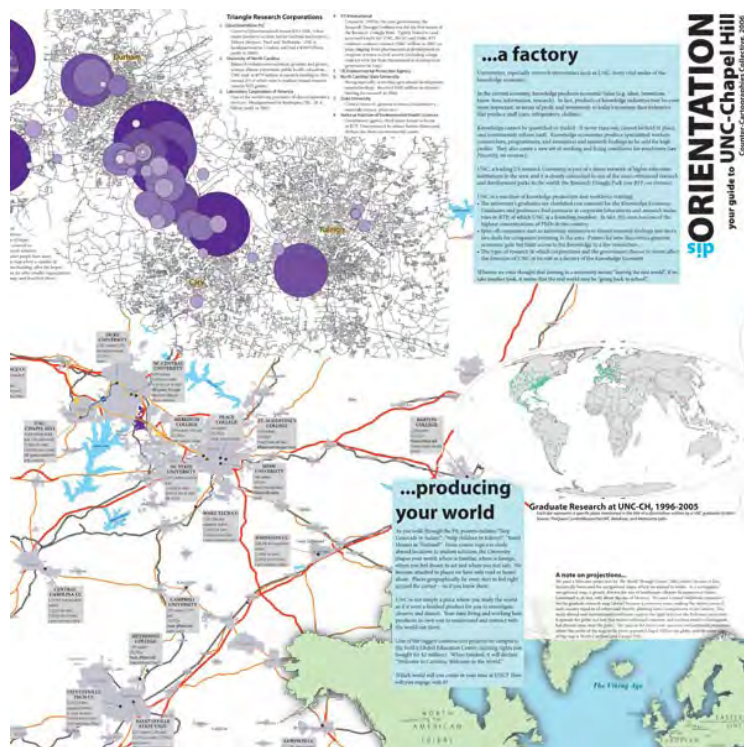
Περιπλάνηση στην Μηχανή της Γνώσης & DisOrientation Guide

Σε προηγούμενο σημείο του κεφαλαίου τη χαρτογραφική κολεκτίβα των Counter Cartographies Collective (3Cs) που προέκυψε μέσα από το Πανεπιστήμιο της Βόρειας Καρολίνας στο Chapel Hill (UNC-CH) έχοντας ως στόχο να εστιάσει στις χαρτογραφικές στρατηγικές των κινήματων που επιχειρούν να απαντήσουν στις συνεχώς εξελισσόμενες οικονομικές συνθήκες της εποχής τους. Η αρχική τους ιδέα ήταν να χρησιμοποιήσουν τεχνικές χαρτογράφησης για να εντοπίσουν ορισμένες από τις οικονομικές αλλαγές στην τοπική περιοχή του πανεπιστημίου τους. Έτσι, το πρώτο τους project ξεκίνησε με την εξής παρέμβαση.

Τον Αύγουστο του 2005 η διοίκηση του πανεπιστημίου ανακοίνωσε ότι η Μέρα της Εργασίας (Labor Day) θα έπαυε να είναι αργία για καθηγητές, βοηθούς διδασκαλίας, φοιτητές, βιβλιοθηκάρους κτλ., εκτός από ορισμένους θεωρούμενους 'χειρώνακτες εργάτες'. Παρακινούμενοι από την αυθαίρετη απόφαση της διοίκησης ότι η γνωστική εργασία δεν αποτελεί πραγματική εργασία οι Counter Cartographies Collective πρότειναν μία συγκεκριμένη μορφή αντι-χαρτογράφησης, την αυτόνομη και αγωνιστική έρευνα (autonomous, militant research), προκειμένου να αναδείξουν, να κατανοήσουν και να παρέμβουν στις διαδικασίες του πανεπιστημίου, ως μία 'μηχανή της γνώσης'.

Η συγκεκριμένη χαρτογράφηση έλαβε χώρα την ίδια Μέρα της Εργασίας στο χώρο του πανεπιστημίου υπό τη μορφή μιας 'στατικής περιπλάνησης' (stationery-drift) στην οποία συμμετείχαν άτομα που εμπλέκονται στο εκπαιδευτικό έργο, καλλιεργώντας μ' αυτόν τον τρόπο και τη συνεργασία ανάμεσα τους. Αυτή η αρχική 'περιπλάνηση', η οποία παραπέμπει στο άρθρο των Casas-Cortés και Cobarrubias *Περιπλάνηση στην Μηχανή της Γνώσης* (2007) έγινε το πρώτο βήμα σε ένα μακρύτερο project αγωνιστικής έρευνας των Counter Cartographies Collective που επιδίωκε να προκαλέσει τις επικρατούσες εννοιολογήσεις για το πανεπιστήμιο και να ανακαλύψει νέες στρατηγικές αγώνα.

Το project αυτό με τον τίτλο *Οδηγός ΑποΠροσανατολισμού (DisOrientation Guide)* αποτελεί ένα χαρτογραφικό οδηγό του Πανεπιστημίου των Counter Cartographies Collective αλλά όχι μόνο αυτού. Οι πολυεπίπεδες αναπαραστάσεις του αποτυπώνουν τις ευρύτερες θέσεις της κολεκτίβας για το πανεπιστήμιο ως μία πολλαπλότητα διαδικασιών ενταγμένη τόσο μέσα σε τοπικές όσο και σε παγκόσμιες οικονομικο-πολιτικές συνθήκες παραγωγής γνώσης. Σύμφωνα με τους ίδιους, το πανεπιστήμιο αποτελεί έναν από τους κύριους φορείς της σύγχρονης οικονομίας όντας πλήρως ενσωματωμένο στον 'πραγματικό κόσμο εκεί έξω'. Ως τέτοιο συνεισφέρει στην παραγωγή και αναπαραγωγή εκείνου του ίδιου νεοφιλελεύθερου κόσμου τον οποίο επιδιώκουν να πολεμήσουν. Ως εκ τούτου, θεωρούν ότι ο ακτιβισμός είναι σήμερα πιο απαραίτητος από ποτέ στην καρδιά του πανεπιστημίου προκειμένου να εξερευνησει και να αποκαλύψει τις υλικές συνθήκες της παραγωγής ακαδημαϊκής γνώσης (Counter Cartographies Collective et al., 2012). Σύμφωνα με τους ίδιους, ο *Οδηγός ΑποΠροσανατολισμού αποτελεί* μία χαρτογραφική εκδοχή του ακτιβισμού για το πανεπιστήμιο σε μορφή ενός κατανοητού εργαλείου που πολλαπλασιάζει τις αντιλήψεις και τους προβληματισμούς για το σύγχρονο πανεπιστήμιο και το ρόλο του (ό.,π.).

*DisOrientation Guide (Οδηγός ΑποΠροσανατολισμού),
<https://countercartographies.wordpress.com/>*

Χαρτογραφικές πράξεις ορατοποίησης & διαδήλωσης

“Οι τακτικές των πολιτικών και καλλιτεχνικών κινημάτων δεν είναι μόνο 'συμβολικές' αλλά και ούτε περιλαμβάνουν μία λογική καθαρής επιβολής (pure force). Η πραγματικότητά τους ως πράξεις (acts) είναι αυτή που δημιουργεί το δυναμικό (potential) τους ως επαναστατικά σημαινόμενα (revolutionary signifiers). Αποτελούν τόσο άμεση δράση (direct action) όσο και άμεση αναπαράσταση (direct representation): μία δημόσια κατάληψη του πολιτικού χώρου (a popular occupation of the political space)” (Holmes, 2000)⁵⁶.

Στη διατριβή μέχρι τώρα παρουσιάστηκαν προσεγγίσεις της εξουσίας που αναδιπλώνουν τις ταυτόχρονες δυνατότητες για αντίσταση. Στην ίδια λογική και οι χάρτες είναι σε θέση να κάνουν ορατές εκτός από τις δομές κυριαρχίας και ελέγχου και τις αντιστάσεις που δημιουργούνται την ίδια στιγμή. Τέτοιους χάρτες μέχρι τώρα συναντήσαμε υπό τη μορφή των τακτικών χαρτών που αποκαλύπτουν διαδρομές αδιόρατων κινήσεων μέσα σε περιβάλλοντα ελέγχου. Στο σημείο αυτό η δυνατότητα των χαρτών για ορατοποίηση, εκτός από 'άμεση αναπαράσταση' πάει ένα βήμα παραπέρα στην εξυπηρέτηση διεκδικήσεων και αγώνων ως μία 'άμεση δράση' και μία 'δημόσια κατάληψη του πολιτικού χώρου ως μία 'πράξη διαδήλωσης' που θα δούμε στη συνέχεια.

La crisis global

Ο συγκεκριμένος χάρτης της ομάδας των Iconoclastistas από το Μπουένος Άιρες επιδιώκει να επαναδημιουργήσει ένα 'πανόραμα' της παγκόσμιας κρίσης επιχειρώντας, με αυτόν τον τρόπο, να παρέμβει στους χώρους του παγκόσμιου χάρτη που είναι φαινομενικά άγνωστοι. Καθώς δημιουργήθηκε στο πλαίσιο συνεδρίου κριτικής οικονομίας στην Κόρδοβα της Ισπανίας σκιαγραφεί μία συλλογική αφήγηση για ορισμένες από τις κυρίαρχες οικονομικές πολιτικές, τους υπευθύνους και τις επιπτώσεις τους αναγνωρίζοντας ότι όχι μόνο οι ηγεμονικές δυνάμεις αλλά και οι δυνάμεις της αντίστασης έχουν τις δικές τους χαρτογραφίες, οι οποίες δεν γνωρίζουν σύνορα⁵⁷.

⁵⁶ <http://brianholmes.wordpress.com/2000/10/20/imaginary-maps-global-solidarities/>

⁵⁷ <http://www.iconoclastistas.net/post/la-crisis/>

Παγκόσμια κρίση (*La crisis global*), Iconoclasistas.
<http://www.iconoclasistas.net/post/la-crisis/>

Στην αντίστοιχη ιστοσελίδα τους διαβάζουμε:

“Γνωρίζουμε ότι το πανόραμα είναι πολύπλοκο και ότι θα ήταν αδύνατο να το καλύψουμε σε όλες του τις λεπτομέρειες (...) ωστόσο μπορούμε να δώσουμε όνομα και πρόσωπο στους υπευθύνους, να τοποθετήσουμε τις βασικές ομάδες εξουσίας, να σχεδιάσουμε το ταξίδι των ροών του κεφαλαίου και της εργασίας, να αναγνωρίσουμε τις στρατηγικές ιμπεριαλιστικής παρέμβασης που λαμβάνουν χώρα μέσω εισβολών και πολέμων και να παρατηρήσουμε τα 'τοπία' που επαναλαμβάνονται, δηλαδή τα 'μοντέλα εκτέλεσης' των κυβερνήσεων που ξεδιπλώνονται με παρόμοιο τρόπο σε διαφορετικά μέρη του κόσμου (προσαρμογές, περικοπές, ιδιωτικοποιήσεις κτλ). (...) Είναι σαφές ότι η αποτελεσματικότητα αυτών των πολιτικών ποικίλει μεταξύ των διαφορετικών τόπων και ότι ένα εμπόδιο στην εφαρμογή τους αποτελεί η οργάνωση και η δράση κοινωνικών κινημάτων, εντός των οποίων δημιουργείται και ενισχύεται μία νέα πολιτική κουλτούρα που αντηχεί σε διαφορετικά μέρη του κόσμου”⁵⁸.

Στο τελευταίο σχόλιο των Iconoclasistas εντοπίζεται το σκεπτικό τους για το ρόλο των χαρτών στα φαντασιακά της κρίσης σύμφωνα με το οποίο σε έναν παγκόσμιο χώρο όπου τα μέρη καταπίεσης είναι ολόένα και πιο δύσκολο να εντοπιστούν, οι χάρτες επιτρέπουν την τοποθέτηση των δράσεων αντίστασης και τη σύνδεσή μεταξύ τους, λειτουργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο ως “(τ)οποθεσίες αγώνα” (“sites of struggle”) (Crampton, 2002). Ως εκ τούτου, ακόμα και αν η κρίση του νεοφιλελευθερισμού βαθιάει ομοίως και ο κύκλος των αγωνιστικών δράσεων συνεχίζει να παίρνει νέες τροπές που συνοδεύονται και από τις ολόένα και περισσότερες δυνατότητες οργάνωσης και δικτύωσης που δίνουν οι νέες χαρτογραφήσεις, ως μέρος ενός ευρύτερου συνόλου νέων γεωγραφικών και χαρτογραφικών μέσων αντίστασης, που θα δούμε περαιτέρω στο έβδομο κεφάλαιο.

Ορισμένες τελευταίες παρατηρήσεις είναι αναγκαίες στο σημείο αυτό προκειμένου να αναδειχθούν μερικές ακόμα πτυχές των ριζοσπαστικών χαρτογραφήσεων. Συγκεκριμένα, στα παραδείγματα μέχρι τώρα παρατηρούμε ότι η

⁵⁸ ό.,π.

μορφή των χαρτών, είναι ιδιαίτερη και σίγουρα εφευρετική. Αυτό υπονοεί ότι οι δημιουργοί τους -στην προκειμένη οι χαρτογραφικές και ακτιβιστικές κολεκτίβες- προκειμένου να διαπραγματευτούν ζητήματα που είναι δύσκολο να χαρτογραφηθούν -όπως οι σύγχρονες μορφές πολιτικής και εξουσίας που αμφισβητούν-πειραματίζονται με νέες αναπαραστατικές τεχνικές, επανα-εξετάζοντας έτσι δεδομένες χαρτογραφικές συνθήκες, όπως οι προβολές, οι κλίμακες, τα σύμβολα κτλ.. Η παρατήρηση αυτή υπενθυμίζει τα παραδείγματα της δουλειάς των Bureau d'Etudes, των Hackitectura και των Labor k3000 του τρίτου κεφαλαίου, μόνο που στις περιπτώσεις εδώ η θεματολογία δεν αφορά σε νέες έννοιες, λόγους κτλ. αλλά σε κοινωνικούς αγώνες και τις επιδιώξεις σύνδεσής τους.

Η επόμενη παρατήρηση είναι ότι οι συγκεκριμένοι χάρτες φτιάχνονται με σκοπό να συνδέσουν όχι μόνο τους αγώνες ανά τον κόσμο αλλά και τα μέλη όσων συμμετέχουν στις χαρτογραφικές διαδικασίες προς εξυπηρέτηση των αγώνων. Οι χαρτογραφικές κολεκτίβες των παραδειγμάτων επιχειρούν να εφαρμόσουν την κινηματική πολιτική στη διαδικασία της χαρτογράφησης αναπτύσσοντας αντι-ιεραρχικές σχέσεις στις διαδικασίες παραγωγής και αναπαραγωγής των χαρτών τους (Cobarrubias, 2007) και παράγοντας ουτοπικά φαντασιακά, καθώς συνδέουν καθημερινές εμπειρίες και δρομολόγια με μεγαλύτερης κλίμακας σχηματισμούς της οικονομικής και πολιτικής εξουσίας (Casas-Cortés and Cobarrubias, 2007).

Εδώ είναι σημαντικό να λάβουμε, επίσης, υπόψη το γεγονός ότι οι χάρτες είναι γενικότερα πρακτικά εργαλεία για την επικοινωνία στις συλλογικές διαδικασίες άρα και στους συλλογικούς αγώνες, στη βάση όσων έχουν ήδη αναδειχθεί από τη σχετική χαρτογραφική βιβλιογραφία που παρουσιάσαμε ως τώρα στο κεφάλαιο. Συγκεκριμένα οι Casas-Cortés και Cobarrubias σχολιάζουν ότι οι χάρτες συνεισφέρουν στις κινηματικές διαδικασίες διότι δίνουν τη δυνατότητα οπτικής ολόκληρου του διακυβέματος/χάρτη και ομοίως την αντίστοιχη για μία πολλαπλότητα στην εστίαση της προσοχής στα διάφορα σημεία του. Σύμφωνα με τους ίδιους, τα χαρακτηριστικά αυτά μπορούν "να αλλάξουν τη ροή της συλλογικής συζήτησης και σκέψης και να διευκολύνουν την αναφορά σε άλλα και προηγούμενα σημεία" (2007: 5).

Μετά από αυτές τις παρατηρήσεις διαπιστώνουμε ότι οι χάρτες γίνονται ένα μέρος της 'ανάπτυξης' του ακτιβισμού είτε ως εργαλεία αγώνα ακτιβιστών και κινημάτων (Cobarrubias, 2009: 7) -αναπαραστάσεις, συλλογικές δράσεις και σχέσεις- και/ή ως τοποθεσίες πολιτικής παρέμβασης (ό.,π.: ν), όπως αναπτύσσεται περαιτέρω στα επόμενα παραδείγματα.

Χάρτες σε τοίχους, στο δρόμο και σε πλατείες: δημόσια παράσταση & καταγγελία

Οι απόψεις του Holmes για την δημόσια κατάληψη του πολιτικού χώρου του παραθέματος με το οποίο ξεκινήσαμε τη χαρτογράφηση των πράξεων ορατοποίησης είναι πολύ κοντά με τις αντίστοιχες του Walters. Σύμφωνα με τις περιγραφές του μία πρακτική διαδήλωσης επιδιώκει να αποφύγει την αορατότητα που έχει επιβληθεί από ένα δεδομένο καθεστώς και για το λόγο αυτό "θα πρέπει να εξελίσσεται κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες και με την παρουσία συγκεκριμένων παρατηρητών-μαρτύρων" (Walters, 2008: 203). Ακόμα πιο πέρα από αυτήν, ο Walters δίνει έμφαση στην 'πράξη διαδήλωσης' ('act of demonstrations') παραπέμποντας στις 'στιγμές ρωγμής' ('moments of interruption') του Rancière (στο Petracou, 2011: 10), "στιγμές στις οποίες μία δράση επιτυγχάνει μια ρωγμή στο δεδομένο" (ό.,π.).

Τέτοιες πράξεις συμβαίνουν, όπως ισχυρίζεται ο θεωρητικός, όταν "μία αδικία αποκαλύπτεται, μία σχέση εξουσίας αμφισβητείται ή ένα συγκεκριμένο λάθος γίνεται διαμαρτυρία και όταν η ταυτότητα των υποκειμένων στην καρδιά των διαμαρτυριών αφήνεται ανοικτή" (Walters, 2008: 194). Σύμφωνα με τις θέσεις αυτές και οι χαρτογραφήσεις αγώνα συνιστούν πρακτικές -και δυνάμει πράξεις- διαδήλωσης, καθώς η (δια)δήλωση τους -άμεση ή έμμεση- αρχικά εξασφαλίζει την παρουσία συγκεκριμένων μαρτύρων και στη συνέχεια δίνει τη δυνατότητα ορατοποίησης ζητημάτων ως μία πράξη ρωγμής στην κυριαρχία και το υπάρχον.

Iconoclasistas, *Cosmovision Rebelde* (Εξεγερτικό Κοσμ(ό)γραμμα) με πληροφορίες για διάφορα είδη απαλλοτρίωσης των κοινών πόρων και χώρων σε πόλεις και τόπους & *El Arbolazo* (Το Δέντρο που καλά κρατεί) με την ιστορία των αγώνων στη Λατινική Αμερική. Δημόσια διαδήλωση σε κοινούς χώρους της πόλης, σε τοίχους & στο δρόμο.
<http://www.iconoclasistas.net/properties/cosmovision-rebelde-ii/> & <http://ecosantos.art.br/blog/entrevista-con-iconoclasistas/>

Grupo de arte Callejero, *Cartografía del control* (Χαρτογραφία του ελέγχου) χάρτης του Buenos Aires με πληροφορίες για τα κέντρα οικονομικής κυριαρχίας, στρατιωτικές επεμβάσεις καταστολής, τόπους συγκρούσεων, στρατιωτικές ζώνες και αμερικάνικες βάσεις, <http://grupodeartecallejero.blogspot.gr/> & <http://universes-in-universe.de/car/venezia/bien50/survival/e-calle.htm>. Δίπλα *Aqui viven genocidas* (Εδώ ζουν γεννοκτόνοι), από την καμπάνια δημόσιας καταγγελίας στο δρόμο και στους τοίχους του Buenos Aires, <http://grupodeartecallejero.blogspot.gr/2009/09/blog-post.html>

Χαρτογραφήσεις μετανάστευσης

Μία πολλαπλότητα νέων χαρτογραφήσεων αναδύεται σε ζητήματα που αφορούν στις μεταναστεύσεις οι οποίες, όπως είδαμε και στο τρίτο κεφάλαιο, είναι σε θέση να αναπαραστήσουν και να φανταστούν εκ νέου τους χώρους διασυνδέσεων, δυνατοτήτων και συναρθρώσεων των μετακινήσεων αυτών με ευρύτερες γεωπολιτικές και βιοπολιτικές δραστηριότητες. Οι Casas-Cortes και Cobarrubias εντοπίζουν τα νέα χαρακτηριστικά των χαρτογραφήσεων της μετανάστευσης υπό τη μορφή αντι-πρακτικών, τα οποία περιγράφουν με συνοπτικό τρόπο στο επόμενο παράθεμα:

“(η) χαρτογράφηση της μετανάστευσης είναι ένα ζωντανό φαινόμενο σήμερα όχι μόνο γιατί προσφέρει κάτι αξιόλογο στα στελέχη της πολιτικής και τα mainstream μέσα (αλλά γιατί) έχει διαμορφωθεί ως ένα μέσο διαμαρτυρίας, μία πολεμική παρέμβαση (...) για μία σειρά από δρώντες έξω από το χώρο της δημόσιας πολιτικής και των θεσμών της. Καθώς αναπτύσσεται παράλληλα με τις επίσημες χαρτογραφίες της μετανάστευσης, διάφοροι τακτικοί χαρτογράφοι, κριτικοί γεωγράφοι, (...) πειρατο-ακτιβιστές του διαδικτύου, και εικαστικοί καλλιτέχνες έχουν αυτοσχεδιάσει μια πρακτική αντι-χαρτογράφησης της μετανάστευσης (a practice of migration counter-mapping) -αυτό που μία video-καλλιτέχνηδα και θεωρητικός αποκαλεί ως 'γραφή αντι-γεωγραφίας' ('writing counter-geography')” (2008: 57).

Το σχόλιο των Casas-Cortes και Cobarrubias για το σύνολο των δρώντων 'έξω από τους δεδομένους χώρους της πολιτικής και των θεσμών' της χαρτογράφησης επαναφέρει εκ νέου στη επιφάνεια το προηγούμενο επιχείρημα του Walters για την πράξη διαδήλωσης. Σε αντιστοιχία με τα παραδείγματα του τρίτου κεφαλαίου που αφήνουν “σκόπιμα ανοικτό” το ζήτημα της ταυτότητας των μεταναστών (Walters, 2008: 202)⁵⁹ οι επόμενοι χάρτες της και για τη μετανάστευση αφήνουν ανοικτό το ζήτημα της ταυτότητας τόσο των μεταναστών όσο και των εμπλεκόμενων, συνιστώντας κατ' αυτόν τον τρόπο αντίστοιχα “επίκαιρες και γνήσιες πολιτικές κινήσεις” (ό.π.).

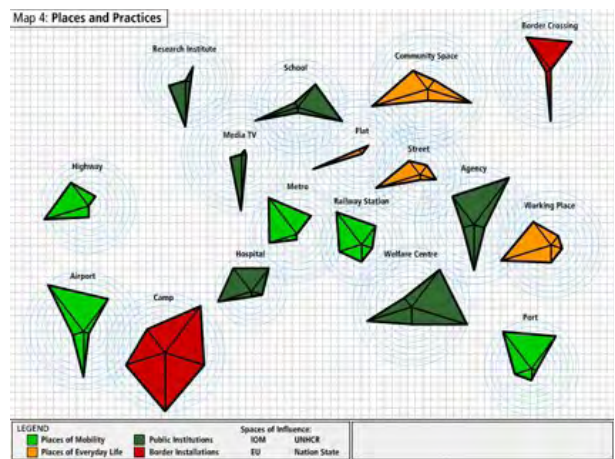
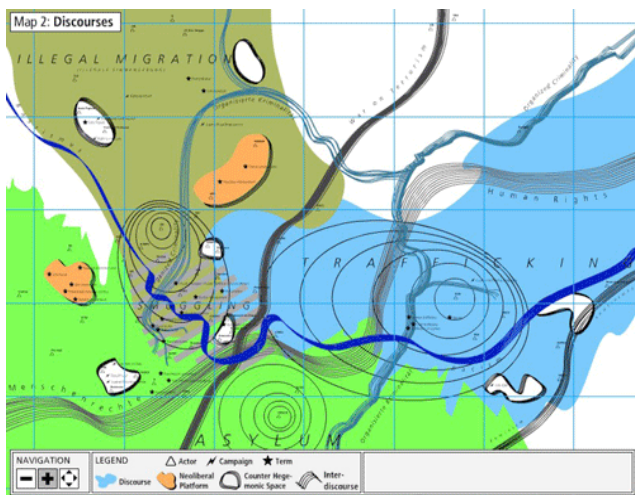
MigMap-Governing Migration

Ακόμα ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αναπαράστασης συναρθρώσεων χώρου, συνόρων, μεταναστεύσεων και εξουσίας είναι και το πρότζεκτ *MigMap-Κυβερνώντας τη Μετανάστευση (MigMap-Governing Migration)* που εκπονήθηκε από ακαδημαϊκούς, ακτιβιστές, καλλιτέχνες στο πλαίσιο του *Transit Migration*⁶⁰. Η κοινή αφετηρία των αντιλήψεων τους για τον χώρο των συνόρων και των μετακινήσεων ως ένας κοινωνικός χώρος διαπραγμάτευσης όπου παίζουν ρόλο όχι μόνο οι πολιτικές των διάφορων κρατικών δρώντων αλλά, επίσης, και τα διεθνή κινήματα αλληλεγγύης στους μετανάστες τους οδήγησε να αναζητήσουν την ανάπτυξη μιας νέας και κατάλληλης μεθόδου περιγραφής και αναπαράστασης αυτού. Ως εκ τούτου, στο MigMap project εφάρμοσαν τη χαρτογραφία ως “μία καλλιτεχνικά εμπνευσμένη στρατηγική μιας συγκεκριμένης μορφής παραγωγής και διάχυσης γνώσης” που επιδιώκει να δημιουργήσει μια νέα οπτική, μια δυναμική χαρτογραφία (virtual cartography) όπως αναφέρουν οι ίδιοι, που λαμβάνει υπόψη τις νέες μορφές ενός συνεχώς μεταβαλλόμενου και αποεδαφικοποιημένου κόσμου.

Οι τέσσερις χάρτες του πρότζεκτ με τους χαρακτηριστικούς τίτλους *Παίκτες κλειδιά (Key Players)*, *Λόγοι (Discourses)*, *Ευρωπαϊκοποίηση (Europeanisation)* και *Τόποι + Πρακτικές (Places + Practices)* παρέχουν πρόσβαση σε ένα ευρύ φάσμα πληροφορίας για τους δρώντες, τις αντιπαραθέσεις, τις διαδικασίες και τα γεγονότα που όλα μαζί συνιστούν τις τρέχουσες Ευρωπαϊκές πολιτικές για τη μετανάστευση.

⁵⁹ *Γεωγραφία του Προ-αναχωρησιακού Κέντρου Fürth της Γερμανίας των An Architektur και Χαρτογράφηση του γεωπολιτικού & βιοπολιτικού καθεστώτος του Στενού του Γιβραλτάρ των Hackitectura.*

⁶⁰ http://www.transitmigration.org/migmap/home_overview.html

Λόγοι (Discourses) & Τόποι και Πρακτικές (Places and Practices),
 MigMap-Κυβερνώντας τη Μετανάστευση (MigMap-Governing Migration)
http://www.transitmigration.org/migmap/home_map2.html

“Το MigMap μεταφέρει μια εικόνα για το πώς και πού λαμβάνει σήμερα χώρα η παραγωγή γνώσης όσον αφορά τη μετανάστευση καθώς και για αυτούς που συμμετέχουν και έχουν πρόσβαση σε αυτήν. Το MigMap ερευνά με ακρίβεια πώς λειτουργούν οι νέες μορφές υπερεθνικής διακυβέρνησης που παρατηρούνται στο Ευρωπαϊκό μεταναστευτικό καθεστώς. Εξετάζει, για παράδειγμα, πώς εφαρμόζονται τα ευρωπαϊκά στάνταρντ στην πολιτική και την κοινωνία των πολιτών, καθώς και, στις αρχές, τα άτομα και τους θεσμούς που λαμβάνουν χώρα σε αυτήν τη διαδικασία. Μελετά πώς συσχετίζονται και χρηματοδοτούνται οι διάφοροι 'παίκτες-κλειδιά' στη δημόσια και ιδιωτική σφαίρα και, αντίστοιχα, πώς αυτές οι σφαίρες αλληλοεπικαλύπτονται ή διαφοροποιούνται (...). Τέλος, αναλύει πώς κατανομούνται και νομιμοποιούνται οι ευθύνες και ερευνά τις θεωρίες, τα δεδομένα και τους λόγους πάνω στους οποίους βασίζονται τα σύγχρονα παραδείγματα της μετανάστευσης”⁶¹.

Trans-border map

Το δίκτυο του Noborder.org, όπως αναφέρει στην ιστοσελίδα του⁶², έχει στόχο να συνεισφέρει στη ανταλλαγή της πληροφορίας για το ευρωπαϊκό καθεστώς των κέντρων κράτησης και να οργανώσει διεθτικοποιημένες καμπάνιες ενάντια σε αυτό. Υποστηρίζεται από ερευνητές, ακτιβιστές και καλλιτέχνες από όλη την Ευρώπη, των οποίων η εμπλοκή περιλαμβάνει την ενασχόληση ζητημάτων όχι μόνο σχετικά με την καταστολή και τον έλεγχο αλλά και με την αποτελεσματική αντίσταση. Όλα αυτά αποτυπώνονται στον *Διασυνοριακό Χάρτη (Transborder Map)* που παραθέτουμε, αποτέλεσμα διασυνοριακών συναντήσεων και συνεδρίων που έλαβαν χώρα στην Κωνσταντινούπολη το 2012.

Σύμφωνα με το ίδιο το Δίκτυο, ο *Διασυνοριακός Χάρτης* αποτελεί “έναν χάρτη αντίστασης ενάντια στο ευρωπαϊκό καθεστώς συνόρων” και “(η)αρουσιάζει το πλήθος των ομάδων, οργανώσεων, τις διαδικτυακές τους συνδέσεις και τις κοινές τους δράσεις. Επίσης, περιλαμβάνει ορισμένα από τα γεγονότα-κλειδιά των αγώνων των τελευταίων πέντε χρόνων ενάντια στο ιστορικό του κατασταλτικού ευρωπαϊκού μεταναστευτικού καθεστώτος και της συνεχούς εξωτερίκευσης στην ανατολή και το νότο. Το καθεστώς αυτό σχεδιάζεται -πολύ συνοπτικά- στο πίσω μέρος του χάρτη”⁶³.

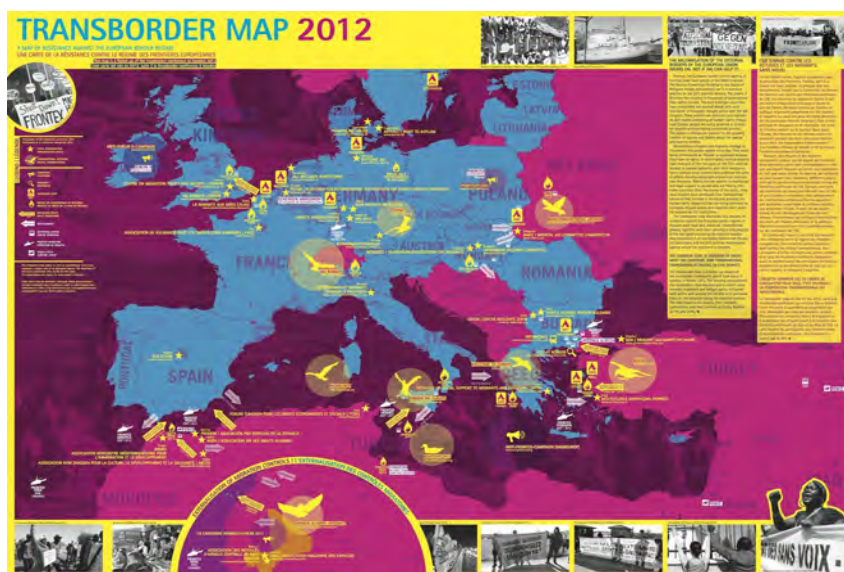
“Ο χάρτης αυτός δεν αξιώνει να προβάλλει την ολοκληρωμένη εικόνα των συγκεκριμένων μορφών αντίστασης στην Ευρώπη αλλά, αντίθετα, επιδιώκει να εμπνεύσει περισσότερους ανθρώπους και ομάδες να συσχετισθούν, να συμμετέχουν και να διαμορφώσουν εκ νέου το χάρτη με τη δράση ή τα project τους”. Με τον τρόπο αυτό, ο χάρτης

⁶¹ http://www.transitmigration.org/migmap/home_entry.html

⁶² <http://www.noborder.org/about/index.html>

⁶³ <http://w2eu.info/index.en/articles/transbordermap.en.html>

προτείνεται “ως ένα ακόμα εργαλείο και είδος πλατφόρμας των αγώνων για ελευθερία στη μετακίνηση”⁶⁴ και καθίσταται ανοιχτός σε περαιτέρω ενημέρωση, αλλαγές και επαναπροσδιορισμούς.

Transborder Map (Διασυνοριακός Χάρτης), <http://www.noborder.org/item.php%3Fid=480.html>

Watch the med

“Το Watch The Med είναι μια διαδραστική χαρτογραφική πλατφόρμα που σκοπό έχει να παρακολουθεί την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τους θανάτους προσφύγων και μεταναστών στη θαλάσσια περιοχή της Μεσογείου καθώς και να επιρρίπτει τις αντίστοιχες ευθύνες.

Μέσα από την συνεργασία οργανώσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα, ακτιβιστών, ερευνητών, ναυτικών, προσφύγων και μεταναστών και με την χρήση προηγμένων τεχνολογιών χαρτογραφίας και γεωπληροφορικής, το WTM παρακολουθεί το φαινόμενο των μετακινήσεων μεταναστών και προσφύγων στη Μεσόγειο αλλά και τις ενέργειες των αρμοδίων αρχών για τον έλεγχο των χωρικών υδάτων, με στόχο να τερματιστεί η αυθαιρεσία που έχει ήδη κοστίσει 13.000 ανθρώπινες ζωές που χάθηκαν στα ευρωπαϊκά σύνορα. Αυτό επιτυγχάνεται με την συνεργασία και τις μαρτυρίες των επιζώντων και των μαρτύρων, με την ανάλυση των θαλασσιών ρευμάτων και των ανέμων, δεδομένα από κινητά τηλέφωνα, δορυφορικές εικόνες και γενικώς πληροφορίες που στη συνέχεια συνδυάζονται με τεχνικές χαρτογράφησης με απώτερο σκοπό την καλύτερη κατανόηση της περίπλοκης πολιτικής γεωγραφίας της Μεσογείου και του πολύπλοκου νομικού πλαισίου που διέπει τις ανθρώπινες μετακινήσεις.

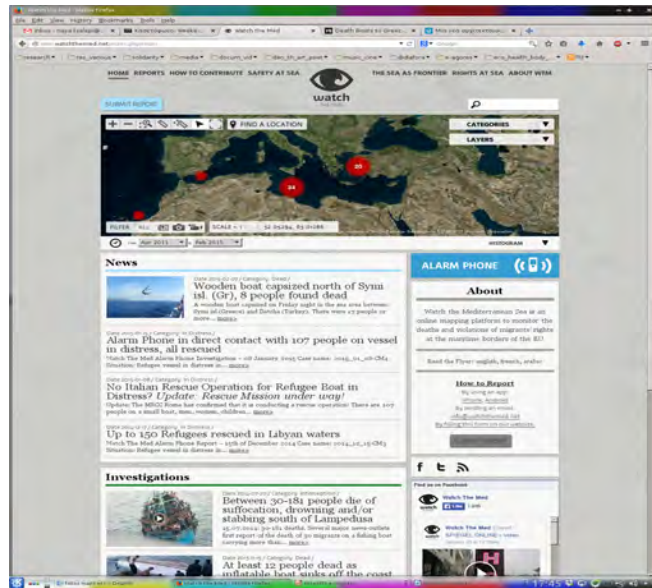
Τα αποτελέσματα της έρευνας του WTM δρουν υποστηρικτικά των οργανώσεων και ακτιβιστών, των συγγενών των νεκρών και εξαφανισμένων στην θάλασσα, αποσκοπούν στο να προσφέρουν πληροφόρηση στους μετανάστες για τα δικαιώματα και για την ασφάλειά τους στη θάλασσα και προσπαθούν να ασκήσουν πιέσεις στις αρμόδιες να αρχές να σεβαστούν τις υποχρεώσεις τους.

Συγκεκριμένα, τα θαλάσσια σύνορα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας είναι μια περιοχή στην οποία πραγματοποιούνται πολλές και συνεχείς μετακινήσεις και για το λόγο αυτό έχει αναπτυχθεί από το Μάιο του 2013 συνεργασία με ακτιβιστές και ερευνητές με σκοπό την επέκταση του δικτύου WTM στην περιοχή αυτή”⁶⁵.

Στην περίπτωση του Watch The Med, οι ίδιες οι διαδραστικές πρακτικές εντοπισμού και τοποθέτησης των αλληλέγγυων χρηστών στον διαδικτυακό χάρτη αποτελούν δράσεις αλληλεγγύης.

⁶⁴ ό.π.

⁶⁵ Από πρόσκληση σε συζήτηση – παρουσίαση, στο Αμφιθέατρο του τμήματος Γεωγραφίας, Λόφος Πανεπιστημίου, Μυτιλήνη, 9 Οκτωβρίου 2013.

Στιγμιότυπο από την διαδραστική ιστοσελίδα του Watch the med, <http://www.watchthemed.net/>

Επίλογος: Συναρθρώσεις χώρων, πρακτικών και πολιτικών & επαναεδαφικοποιήσεις

Στην έκταση του πέμπτου κεφαλαίου, οι σύγχρονοι τρόποι ενασχόλησης με τους χάρτες και τις χαρτογραφίες επιβεβαιώνουν -όπως και στο προηγούμενο κεφάλαιο- την πολλαπλότητα στην παραγωγή και αναπαραγωγή χαρτών (δημιουργία, συμμετοχή, χρήση κτλ.) καθώς και στις συσχετίσεις και (δια)δράσεις μέσα από τις συγκεκριμένες διαδικασίες. Αυτό που τις διαφοροποιεί από τις αντίστοιχες του προηγούμενου κεφαλαίου είναι ότι αναδεικνύουν τις διαφορετικές πτυχές του πολιτικού έτσι όπως αυτό συναρθρώνεται με τις πολλαπλές πρακτικές και διαδικασίες παραγωγής του χώρου και των χαρτών. Ως εκ τούτου, οι αντι-χαρτογραφίες και χαρτογραφίες, οι βιο-πολη-τικές και οι ριζοσπαστικές χαρτογραφίες, είναι μερικά από τα παραδείγματα που εκ-πτυχώνουν όχι μόνο τις νέες πολλαπλές δυνατότητες των χαρτογραφίσεων αλλά και τη σύνδεση τους με το πολιτικό.

Πολύ σημαντικό εδώ να θυμηθούμε τις απόψεις του Cramperton για 'το πολιτικό' σύμφωνα με τις οποίες το ζητούμενο δεν είναι 'το' ένα και μοναδικό πολιτικό ('the' political) αλλά ούτε και μία 'αναζήτηση' για κάτι a priori υπάρχον που δεν μπορούμε να εντοπίσουμε. Αν σκεφτούμε εκ νέου τις χαρτογραφίες του κεφαλαίου, τα συμπεράσματα μπορούν να οδηγήσουν σε μία αμφισβήτηση και επαναπροσδιορισμό 'του πολιτικού'. Ως εκ τούτου, τοποθετημένες όχι απαραίτητα με τυχαίο τρόπο, οι χαρτογραφίες του κεφαλαίου ξεκίνησαν από τις αντι-χαρτογραφίες και αντι-χαρτογραφίες εναντίωσης σε δεδομένες και κυρίαρχες αναπαραστάσεις, τεχνικές και πρακτικές για να συνεχίσουν σε κοινότητες και συλλογικότητες που διεκδικούν την αναπαράσταση και τον αυτοπροσδιορισμό, ο οποίος σταδιακά μεσολαβείται μέσα από την συμμετοχή σε ερευνητικά, δημόσια και ιδιωτικά εγχειρήματα. Στην πορεία, οι νομαδικές και τακτικές χαρτογραφίες εναλλακτικών διαδρομών στην επιτήρηση και έλεγχο συνοδεύονται από τις δημόσιες συμμετοχικές διαδικασίες και τα αντίστοιχα ανοιχτά, συνεργατικά και πληθοποριστικά εγχειρήματα, σε πραγματικό και κυβερνητικό χώρο, τα οποία συμπληρώνουν την πολλαπλότητα των πολιτικών δυνατοτήτων. Τέλος τα πιο ριζοσπαστικά παραδείγματα, όπως οι αυτόνομες διαδικασίες παραγωγής γνώσης, οι δράσεις και οι πράξεις διαδηλώσεων, αλληλεγγύης και αγώνων συμπληρώνουν τη 'σύμπλεξη' εξουσίας και αντιστάσεων. Προσεγγίζοντας τα παραδείγματα του κεφαλαίου συνολικά θα έλεγα ότι ορισμένα μπλέκονται με πιο

εναλλακτικά παραδείγματα και άλλα συνιστούν πιο ριζοσπαστικές εκφορές, είτε επιδιώκοντας την εναντίωση και/ή λειτουργώντας μέσα από διάφορες μορφές σχέσεων και συνεργασίας.

Κοινό στοιχείο των χαρτογραφήσεων αυτών, όπως είδαμε και στις αντίστοιχες βιβλιογραφικές παραπομπές του κεφαλαίου (Crampton, 2011, Wood, 2010, Crampton and Krygier, 2006 Pickles and Cobarrubias, 2008, Cobarrubias, 2009 κτλ.) είναι ότι υλοποιούνται από *ανθρώπους* και *τα σύνολα τους* (κοινότητες, πλήθη κτλ.), τα οποία -αρχικά τουλάχιστον- δεν είναι κυρίαρχοι, ειδικοί ή κυβερνώντες. Ως εκ τούτου, η πρώτη παρατήρηση που προκύπτει -η οποία είναι σχετικά διαδεδομένη στους σύγχρονους κριτικούς χαρτογραφικούς κόλπους- έχει να κάνει με μία διάχυση εξουσίας είτε στα μεμονωμένα άτομα και τις κοινότητες τους, είτε στους πολλούς και το πλήθος, ανατρέποντας έτσι την αρχική θεωρία του Harley ότι η χαρτογράφηση αποτελεί εργαλείο διακυβέρνησης στα χέρια των λίγων και ισχυρών (βλ. κεφ. 3). Σύμφωνα με αυτές τις προσεγγίσεις, οι εκφορές και πρακτικές εξουσίας μετατοπίζονται από την ακαδημία, τους θεσμούς και το κράτος -που παραδοσιακά κατείχαν τη γεωγραφική/χαρτογραφική γνώση και επιστήμη- και από τις εταιρείες -που στην πορεία κατείχαν την αντίστοιχη τεχνολογία και μέσο- στην κοινωνία και στη συνέχεια στο πλήθος, όπου και εκεί πλέον διαχέονται.

Η επόμενη παρατήρηση που προκύπτει αίρει κατά κάποιον τρόπο την προηγούμενη και σχετίζεται με τις πολλαπλές μορφές διακυβέρνησης που αναδεικνύονται -(δημόσια) συμμετοχή με τεχνολογία και μέσα, νέες κυβερνητικές μορφές συνεργασίας και αντιστάσεις στην κυβερνητική τους μορφή. Σύμφωνα με αυτήν, υπενθυμίζουμε τις παρατηρήσεις του προηγούμενου κεφαλαίου ότι δεν υπάρχει μόνο μία άρθρωση αναπαράστασης, πρακτικής, τεχνολογίας και πολιτικής της εξουσίας που δίνει δυνατότητες 'απελευθέρωσης' και 'αντίστασης' από περιφράξεις πρότερων κυριαρχιών. Νέες συναρθρώσεις εξουσίας υπαινίσσονται όχι μόνο ως λόγος αλλά και ως πραγματικότητα, στην ασάφεια ως προς τα πατροπαράδοτα και συμβολικά κέντρα κυριαρχίας, στην απελευθέρωση των πειθαρχικών πρακτικών επιβολής στο κοινωνικό σώμα και στη γενικευμένη εκφορά της εξουσίας μέσω της (βιο)πολιτικής και της (βιο)κυβερνητικής/κυβερνολογικής.

Οι νέες αυτές έννοιες και πρακτικές, έτσι όπως τις αναπτύξαμε στο τρίτο κεφάλαιο περιπλέκουν και προβληματοποιούν τα νέα περιβάλλοντα πολιτικής εξουσίας εμπλέκοντας τους νέους πολιτικούς χώρους: κράτος, δήμος, αγορά/εταιρείες, θεσμοί, επιστήμη και λοιποί κυβερνώντες συνεργάζονται και διαδρούν σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής -καθημερινής και όχι μόνο. Σε αυτά τα περιβάλλοντα διακυβέρνησης, οι άνθρωποι, οι πολίτες, οι κοινότητες και το πλήθος ομοίως συμμετέχουν και διαδρούν με ποικίλους τρόπους, πυκνώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τους νέους συσχετισμούς εξουσίας.

Η έννοια των συναρθρώσεων διακυβέρνησης, έτσι όπως την θέσαμε πολλαπλά από το τρίτο κεφάλαιο, προσδίδει νέες διαστάσεις στις παρατηρήσεις αυτές, 'απο-' και 'επαναεδαφικοποιώντας' τις εκάστοτε 'κυριαρχίες' και τους κυβερνώντες. Αντίστοιχα ο όρος των 'βιο-πολιτικό-κυβερνητικών συναρθρώσεων' επιδιώκει να συμπυκνώσει αυτά τα αναδυόμενα περιβάλλοντα διακυβέρνησης, αποτελώντας κατ' αυτόν τον τρόπο ένα σημαντικό εργαλείο για τις χαρτογραφήσεις της διατριβής και την ακόμα πιο επίκαιρη κατανόηση του παρόντος.

Πλέον, 'η δυνατότητα των ανθρώπων να βγαίνουν από τους χάρτες που έχουν τοποθετηθεί και να δημιουργούν τους δικούς τους', μία φράση που μετεωρεί ανάμεσα στην κυριολεξία και το πολιτικό φαντασιακό, αναδιπλώνει μία νέα και πιο σύνθετη πραγματικότητα. Σ' αυτήν, μ' ενδιαφέρει να χαρτογραφήσω τις συχνά αμφιλεγόμενες πολιτικές πτυχώσεις που έχουν να κάνουν με τις ολόενα και πιο πυκνές και δυσδιάκριτες έννοιες, πρακτικές, σχέσεις και (δια)δράσεις. Μέσα σε αυτές, οι αποεδαφικοποιήσεις κάθε είδους δεν είναι ποτέ δεδομένες και αντίστοιχα οι επαναεδαφικοποιήσεις τους πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη, όπως διαπιστώνουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Κεφ. 6: Συναρθρώσεις και περιφράξεις, εκπτώσεις & ανεπαίσθητες/αδιόρατες χαρτογραφήσεις

Συναρθρώσεις και περιφράξεις

Στα προηγούμενα κεφάλαια διαπιστώθηκε ότι κράτος, επιστήμη, τεχνολογία, εταιρείες, δήμος και άνθρωποι μπλέκονται ολοένα και περισσότερο μεταξύ τους σε ένα 'παιχνίδι εξουσίας και διακυβέρνησης' όπου αναπαραστάσεις, πρακτικές, τεχνολογίες, μέσα και δράσεις συναρθρώνονται με πολιτικούς και κυβερνητικούς τρόπους, οι οποίοι -αν και ενδιαφέροντες- αποδεικνύονται και αμφιλεγόμενοι. Τα ολοένα και αναδυόμενα περιβάλλοντα εξουσίας, έτσι όπως γίνονται αντιληπτά μέσα από τον όρο των συναρθρώσεων βρίσκονται σε συνεχή κίνηση, ένα στοιχείο που διαμορφώνει τον δυναμισμό και δυνάμει εγκλωβισμό τους, τις αποεδαφικοποιήσεις και επαναεδαφικοποιήσεις τους. Έτσι, οι δυνατότητες που παρέχουν για 'αναπαράσταση', 'αντίσταση' και 'απελευθέρωση' την ίδια στιγμή δημιουργούν νέες περιφράξεις' μία διαδικασία που νοείται ως η επαναεδαφικοποίηση των χαρτογραφήσεων/συναρθρώσεων. Αυτές οι νέες περιφράξεις επιχειρούνται να αναδιπλωθούν στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, αρχικά, σε ένα (βιο)πολιτικό επίπεδο που συναρθρώνεται με την τεχνολογία και τον δήμο, όσο και σε ένα αντίστοιχο βιοκυβερνητικό¹ το οποίο ανάγεται σε έναν 'παγκόσμιο συντονισμό.

(Βιο)πολιτική & τεχνολογία: αναπαράσταση & ενσωμάτωση

Υπάρχουν διάφορες πτυχές που πρέπει να ξεδιπλωθούν, στο σημείο αυτό, σχετικά με την αντίσταση και την (δημόσια) συμμετοχή σε διάφορα επίπεδα ανάλυσης: υποκειμενικότητες, κοινότητες, πλήθος κτλ., οι οποίες σχετίζονται με τις συμβολικές, κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις της αναπαράστασης και της ενσωμάτωσης.

Σε διάφορα σημεία της διατριβής έως τώρα έχει αναδειχθεί ότι η προϋπόθεση της αναπαράστασης είναι αναγκαία προκειμένου να ληφθεί υπόψη, σε μία υπάρχουσα κοινωνική τάξη, αυτό που δεν έχει τόπο και δεν είναι ορατό. Την ίδια στιγμή οι πολιτικές της αναπαράστασης είναι αναγκαίες για την κυριαρχία των κυριάρχων και αντίστοιχα για την διακυβέρνηση των κυβερνώντων καθώς εξασφαλίζουν τον τρόπο με τον οποίο η συμπεριφορά και τα κίνητρα -όχι μόνο των υποκειμένων- αλλά γενικότερα των εντοπίσιμων κοινοτήτων μπορούν να προβλεφθούν, να αναλυθούν, να καθοδηγηθούν και να ελεγχθούν (Σταυρίδης, 2015: 440-441). Στο σημείο αυτό προκειμένου να καταλάβουμε τη σύνδεση μεταξύ των πολιτικών της αναπαράστασης και της ενσωμάτωσης, πρέπει να επικεντρώσουμε σε διαδικασίες απόδοσης δικαιωμάτων και παροχής ελευθεριών μέσα από τις οποίες οι εκάστοτε 'άλλοι'/'εκτός' εντάσσονται στις διαδικασίες του 'εντός' και, εν τέλει, ενσωματώνονται σ' αυτό.

Οι ενταγμένοι πολίτες και οι ενσωματωμένες ομάδες και κοινότητες, σύμφωνα με τον Day, είναι τα αναγνωρίσιμα υποκείμενα με τα οποία συνομιλούν οι κυβερνώντες σε 'μία νέου τύπου ηγεμονία', που συνοδεύεται από τις πολιτικές της αντιπροσώπευσης, αναγνώρισης, ένταξης και ενσωμάτωσης (Day, 2008: 102-107). Διαδικασίες όπως ο λόγος της κοινωνίας των πολιτών, οι (δημόσιες) συμμετοχικές διαδικασίες ακόμα και η 'μεσολαβημένη' αντίσταση σκιαγραφούν την σταδιακή κατάληψη συγκεκριμένων 'τόπων' και ρόλων που έχουν προοριστεί για τους κυβερνώμενους στο επίσημο σύστημα πολιτικής της ενσωμάτωσης και του ελέγχου.

Οι χαρτογραφήσεις, ως χαρακτηριστικές διαδικασίες αναζήτησης αναπαράστασης, αναδύουν με μεταφορικό -αλλά και κυριολεκτικό- τρόπο ζητήματα (δημόσιας) συμμετοχής, μεσολάβησης και αντίστασης και επίσης

¹ Η παρένθεση στο (βιο)πολιτικό και η απουσία αυτής στο βιοκυβερνητικό έχει να κάνει με το ότι οι διαστάσεις που μελετώ για το πρώτο -η αντίσταση και η (δημόσια) συμμετοχή- μετεωρούν ανάμεσα στο πολιτικό και βιοπολιτικό ενώ στο δεύτερο γίνονται αναπόσπαστα.

προσθέτουν σε όλα τα προηγούμενα ζητήματα τεχνολογίας, οπότε υπό το πρίσμα και αυτών συνεχίζω την περαιτέρω αναδίπλωση των επιχειρημάτων μου.

Αντίσταση, αυτοπροσδιορισμός & αναπαραγωγή 'του ιδίου'

Η αναπαράσταση των αντιστάσεων εγείρει ζητήματα ορίων 'εντός-εκτός' για τις κοινότητες αντίστασης, τα οποία σχετίζονται με τον αυτοπροσδιορισμό και την χειραφέτηση τους. Συγκεκριμένα, αφορούν στην αναπαράσταση ενός 'αντι-' σε οτιδήποτε βρίσκεται εκτός της κοινότητας, το οποίο ταυτόχρονα ενισχύει την ομοιογένεια στο εσωτερικό αυτής. Μία τέτοια διαδικασία αυτο-προσδιορισμού του 'εντός' από το 'εκτός-αντί' του προβληματίζει, καθώς, δυνητικά, θα μπορούσε να αποκτήσει τη μορφή αυτού στο οποίο αντιστέκεται, και την ίδια στιγμή, να το επιβεβαιώνει. Η κριτική που έχει ασκηθεί σε διάφορους '-ισμούς' ενισχύει τη θέση ότι έχουν αποτελέσει πολλαπλά μία αναπαραγωγή 'του ιδίου'. Οι διάφορες εκφορές και πρακτικές αντίστασης θα μπορούσαν να είναι εντοπίσιμες, μια ακόμη περίφραξη στον 'ε-αυτό', και να αναπαράγουν νέες μορφές ηγεσίας. Σε αυτή τη λογική, οι Sharp et al. προσδιορίζουν τις 'πρακτικές αντίστασης' ως μία 'άρθρωση μίας υποδεέστερης εξουσίας' ('articulation of subaltern power'), που εκτός από το να αντιτίθεται στην κυριαρχία μπορεί να δημιουργήσει τις δικές της αντίστοιχες μορφές (Sharp et al., 2000: 29). Η συν-άρθρωση σε αυτές επιτελείται σε επίπεδο μεσο-λάβησης της αντίστασης, ακόμα και μέσα από το τεχνολογικό μέσο, η οποία μπορεί να την ενσωματώσει σε νέες μορφές διακυβέρνησης.

Αντι-χαρτογραφήσεις κοινοτήτων

Συγκεκριμένα για τις αντι-χαρτογραφήσεις, να υπενθυμίσω ότι, παρότι διάφοροι υποστηρικτές τους τις περιγράφουν ως διαδικασίες συλλογικών σχηματισμών (Stallmann, 2012) ωστόσο, ως επί το πλείστον συμπυκνώνουν διαδικασίες ενδυνάμωσης κοινοτήτων μέσω του αυτο-προσδιορισμού τους (Peluso, 1995, Johnson et al., 2012 Wood, 2010). Υπερισχύει, δηλαδή, η άποψη ότι οι αντι-χαρτογραφήσεις συμπυκνώνουν χωρικές αντι-γνώσεις μέσω των οποίων οι παραδοσιακά αόρατες κοινότητες και ομάδες αποκτούν θέση στο χάρτη, άρα αναπαράσταση και φωνή. Μ' αυτόν τον τρόπο ενώ αποτελούν αναμφισβήτητο εργαλείο αναπαράστασης και χειραφέτησης μιας κοινότητας άλλο τόσο "μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να την αποκληρώσουν" (Fox, 1998) και η 'αποκλήρωση' αυτή έχει διάφορες πτυχές που είναι σημαντικό να ξεδιπλωθούν.

Αρχικά και σύμφωνα με τον Kosek (1998), τα projects των αντι-χαρτογραφήσεων πολύ συχνά επαναπαύονται σε μια αντίληψη της κοινότητας ως μία κλειστή και εύκολα προσδιορίσιμη μονάδα ανάλυσης. Με τον τρόπο αυτό αδυνατούν να αναγνωρίσουν την κοινότητα ως μια διαρκώς μεταβαλλόμενη και ρευστή διαδικασία με αποτέλεσμα να φυσικοποιούν αυτούς που ανήκουν εντός και αντίστοιχα εκείνους εκτός αυτής (ό.,π.). Ένας τέτοιος περιορισμός των πολλαπλών και αποκλίνοντων διαφορετικότητων σε μία μόνο αναπαράσταση μπορεί να αποτελεί μία αναγκαία στρατηγική δράση αυτόχθονων κοινοτήτων για την διεκδίκηση δικαιωμάτων ή πόρων απέναντι σε δομές κυριαρχίας -κράτος, εμπορικές οργανώσεις κτλ.- ωστόσο υπαινίσσεται την "δαιώνιση και νομιμοποίηση αυτών των δομών" (Firth, 2014: 159). Με άλλα λόγια, οι αντι-χαρτογραφήσεις αυτόχθονων -και ομοίως λοιπών- κοινοτήτων επιφυλάσσουν κινδύνους αναπαραγωγής διαφόρων μορφών κυριαρχίας, όπως πχ. νεο-αποικιοκρατικές πρακτικές, και αντίστοιχα ενσωμάτωσης σε αντίστοιχες νέες μορφές διακυβέρνησης όπως μελετούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Ενδιαφέρουσες εδώ είναι και οι προσεγγίσεις που αναδεικνύουν ζητήματα οργάνωσης, αντιφάσεις και συγκρούσεις εντός των κοινοτήτων. Μια σχετική παρατήρηση του Wood για τις συμμετοχικές διαδικασίες σε αυτόχθονες κοινότητες είναι ότι "οι ισχυροί (άντρες, πλούσιοι χωρικοί, τοπικοί ηγέτες και φύλαρχοι)" είναι αυτοί που τείνουν να κυριαρχούν σε αυτές (2010: 228). Τέτοιες διαπιστώσεις κάνουν εμφανές ότι η αντιθετική δυναμική της αντίστασης δεν είναι πάντα το κατάλληλο πλαίσιο για να γίνουν αντιληπτές οι πολλαπλές διαστάσεις και σκοποί οργάνωσης των κοινοτήτων. Το σίγουρο είναι ότι το περιεχόμενο των σχέσεων τόσο με το 'εκτός' όσο και στο 'εντός' καθώς και οι επιδιώξεις τους για αναπαράσταση (ενδυνάμωση) και συμμετοχή είναι πολύ πυκνές, συχνά αντιφατικές, και αξίζουν περαιτέρω προβληματισμό. Παρακάτω αυτός ο προβληματισμός αφορά σε ένα πεδίο σχέσεων και πρακτικών μιας 'διευρυμένης κοινότητας' που αποδίδεται στον όρο και πρακτική της δημόσιας συμμετοχής και των

αντίστοιχων χαρτογραφήσεων.

Συμμετοχή & 'τέχνο-ανισότητες'

Η ιδέα ότι η συμμετοχή αποτελεί μία κατάλληλη απάντηση για τον πολιτικό αποκλεισμό -και όχι μόνο αυτόν- έχει γίνει προβληματική με χαρακτηριστικό τον προβληματισμό της Buhler σχετικά με το κατά πόσο έχει καταστεί "η νέα τυραννία" (Buhler, 2002). Επίσης, οι Cooke και Kothari, από μία πιο ριζοσπαστική θέση, υποστηρίζει ότι τα προγράμματα που έχουν σχεδιαστεί να εντάξουν τους αποκλεισμένους μέσα από τη συμμετοχή "συχνά καταλήγουν σε μορφές ελέγχου που είναι δύσκολο να αμφισβητηθούν, καθώς μειώνουν τους χώρους σύγκρουσης οι οποίοι -ακόμα και όταν υπάρχουν- καθίστανται "ήπιοι και φιλελεύθεροι" (Cooke and Kothari, 2001: 143). Με αυτούς τους τρόπους, συμπληρώνει, η συμμετοχή "μπορεί να καταστεί συνώνυμη με την 'σωτηρία' και η μη-συμμετοχή με την ενοχή" και όλα αυτά οδηγούν σε "ακόμα περισσότερη αποτελεσματική ενσωμάτωση στις ατζέντες που έχουν σχεδιαστεί αλλού" (ό.,π.). Η ένταξη μέσα από την συμμετοχή αποτελεί μία 'ρητορική' και όχι ουσιαστική ένταξη συγκεκριμένων κομματιών της κοινωνίας με αποτέλεσμα να μην έχουν τη δυνατότητα να διαδραματίσουν κανένα ρόλο στην διακυβέρνηση.

Συμμετοχικές χαρτογραφήσεις & GIS

Πολιτικές διαστάσεις πρέπει να ξεδιπλωθούν και στις συμμετοχικές χαρτογραφήσεις στη βάση των πολλαπλών τρόπων αναπαράστασης, πρακτικής και τεχνολογία της 'συμμετοχής'. Έτσι, και παρότι τη δεκαετία του '90, η διεθνής κοινότητα για τη συνεργασία, την ανάπτυξη και την ανθρωπιστική βοήθεια διακήρυττε emphaticά τα πλεονεκτήματα της συμμετοχής, στην πορεία αναδύθηκαν φωνές που προσέγγισαν την έννοια με περισσότερη περίσκεψη έως και άρνηση. Καθώς η έννοια ποικίλλει σε σημαντικό βαθμό, οι διαδικασίες του συμμετοχικού GIS, επηρεάζονται αντίστοιχα (Elwood, 2006).

Σύμφωνα με τον Sheppard (2005) οι εντάσεις που εμφανίστηκαν τόσο στις διαδικασίες εφαρμογής του συμμετοχικού GIS όσο και στο εσωτερικό των κοινοτήτων, αποτέλεσαν την αφορμή για μία σειρά νέων προβληματισμών. Στη σχετική βιβλιογραφία διαπιστώνουμε ότι, μετά το πρώτο κύμα ενθουσιασμού για το νέο εργαλείο, στα τέλη της δεκαετίας του '90 και στις αρχές του 2000 (Elwood, 2006; 2007), στο επίκεντρο των συζητήσεων μπήκαν τόσο η τεχνολογία και πρακτικές της συμμετοχής όσο και οι σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων. Παρότι που αυτό που μ' ενδιαφέρει είναι οι σχέσεις που αναπτύσσονται κατά τις συμμετοχικές διαδικασίες με την τεχνολογία του GIS, παρακάτω αναφέρομαι και σε ορισμένα στοιχεία των πρακτικών συμμετοχής καθώς αφορούν και αυτές με έμμεσο τρόπο στις σχέσεις.

Διάφοροι θεωρητικοί αναρωτιούνται για το κατά πόσο το συμμετοχικό GIS μπορεί να θεωρηθεί μία δημοκρατικοποίηση του GIS, ειδικά υπό το γεγονός ότι η σχετική επιστήμη είναι ιδιαίτερα συγκεντρωτική σε τεχνικά χαρακτηριστικά σε βάρος των κοινωνικών και πολιτικών διαστάσεων (Dunn, 2007). Οι βασικές διαστάσεις αυτών των προβληματισμών έχουν να κάνουν με τα εξής δύο χαρακτηριστικά: αρχικά, την άνιση κατανομή των πόρων στην ανάπτυξη του GIS και, στη συνέχεια, τους διαχωρισμούς και περιφράξεις που δημιουργεί η γνώση και η χρήση του εργαλείου. Τα χαρακτηριστικά αυτά, κατά τους Sheppard (2005) και Elwood (2006) συμπυκνώνονται στον όρο 'ψηφιακό ρήγμα' ('digital divide') -και κατά την άποψή μου προτιμότερα στον αντίστοιχο 'τέχνο-ψηφιακό ρήγμα' καθώς αναφέρονται σε μία συγκεκριμένη τεχνο-επιστήμη και χρήση αυτής. Σύμφωνα με τους Craig et al. (2002), το ρήγμα αυτό αποτυπώνει ένα μοντέλο συμμετοχικών διαδικασιών το οποίο καθοδηγείται και ιεραρχείται από ειδικευμένο και πληρωμένο προσωπικό, ένα γεγονός που αποτελεί πρόκληση για την φτωχή σε πόρους κοινότητα, γειτονιά ή μη-κερδοσκοπική οργάνωση.

Σχετικά με αυτούς τους προβληματισμούς, οι πρώτες συζητήσεις, στα μέσα περίπου της δεκαετίας του '90, αφορούσαν στο κατά πόσο η τεχνολογία GIS μπορεί να χρησιμοποιηθεί από περιθωριοποιημένες και ευπαθείς κοινότητες για συμμετοχικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Το ζήτημα απασχόλησε διάφορους θεωρητικούς του GIS

της εποχής (Craig et al., 2002, Harris and Weiner, 2002), διάφοροι εκ των οποίων χρησιμοποίησαν μία σειρά ερευνών² και απέδειξαν ότι μπορεί. Συγκεκριμένα ο Sheppard (2005) αναφέρει ότι διαπιστώθηκε σημαντική πρόοδος στη δημιουργία τρόπων που επιτρέπουν την ενσωμάτωση τοπικών γνώσεων με τις επιστημονικές και κυρίαρχες (mainstream) αναλύσεις³. Παρά τις διαβεβαιώσεις αυτές και τα σημαντικά βήματα της τεχνολογίας του GIS σε άλλους τομείς, όπως η διαθεσιμότητα του σε οργανώσεις κοινοτήτων, διάφοροι θεωρητικοί συνεχίζουν να παραμένουν ιδιαίτερα επιφυλακτικοί, καθώς τα σχετικά πλεονεκτήματα παραμένουν υποθετικά (Leitner et al. στο Sheppard, 2005).

Άλλωστε, και σύμφωνα με τον ορισμό που δόθηκε στην Παγκόσμια Ημερίδα για την Χαρτογράφηση της αλλαγής, μπορεί το συμμετοχικό GIS να ορίστηκε ως ένα εργαλείο λήψης αποφάσεων και σχεδιασμού που προϋποθέτει την 'ενεργή συμμετοχή' των τοπικών κοινοτήτων, στον ίδιο ορισμό όμως παρακάτω, διατυπώνεται με σαφήνεια ότι αυτή η τοπική χωρική πληροφορία "αναπαρίσταται στους τελικούς χάρτες από τους ειδικούς και τους επιστήμονες", γεγονός που επιβεβαιώνει έναν νέο κύκλο διαχωρισμών, αποκλεισμών και περιφράξεων.

Οι κριτικές απόψεις του Wood ενισχύουν την προηγούμενη θέση, μέρος των οποίων ότι η τρέχουσα πραγματικότητα των συμμετοχικών διαδικασιών κυοφορεί μία ειρωνεία που συστήνει ότι, σήμερα, μετά το κύμα των παλαιότερων αποικιοκρατιών και ηγεμονικών σχέσεων, "τα θύματα' του χάρτη" είναι αυτοί που κάνουν τη χαρτογράφηση. Οι αυτόχθονες χαρτογράφοι ανακαλύπτουν ότι, στο τέλος, "πρέπει να τοποθετήσουν τις κοινότητες τους στους χάρτες των εισβολέων", το οποίο σημαίνει ότι τα αιτήματα τους για τη γη μπορούν να ακουστούν μόνο στα δικαστήρια των εισβολέων και ότι και μόνο η παρουσία τους σε αυτά, ανεξάρτητα αποτελέσματος, επιβεβαιώνει τις θέσεις του κράτους και την κυριαρχία του" (Wood, 2010). Με άλλα λόγια, και πάλι σύμφωνα με τον ίδιο, η διαδικασία των συμμετοχικών διαδικασιών θα επικουρείται και θα πατερναλίζεται πάντα, με αποτέλεσμα οι κυριαρχίες και οι ηγεσίες να διατηρούνται, αλλάζοντας απλά μορφή και έκφραση. Η συμμετοχή και η "χρήση των εργαλείων των κυριάρχων" συχνά οδηγεί σε μία "πλαισίωση (της) ατέρμονης(ς) πολυπλοκότητα(ς) τόπων και ανθρώπων ανά τον πλανήτη μέσα σε ένα δι-διάστατο παγκόσμιο κάρναβο δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και πολιτικής εξουσίας (Roucheleau στο Firth, 2014: 159), το οποίο υπογραμμίζει για ακόμη μία φορά τους περιορισμούς της καρτεσιανής χαρτογράφησης, και πλέον της τεχνολογίας των GIS, στην αναπαράσταση των τοπικών χωρικών γνώσεων και πραγματικότητων.

Ορισμένες κριτικές προσεγγίσεις των συμμετοχικών χαρτογραφήσεων που αφορούν στην εξάρτηση που ενισχύουν υπενθυμίζουν ότι οι ανάγκες των κοινοτήτων και όχι κάποιας μορφής διεκδίκησης ήταν αυτές που ιστορικά οδήγησαν σε χαρτογράφηση (δημιουργία χαρτών) των τόπων τους (Wood, 2010). Σε αυτήν την κατεύθυνση οι σχετικές προτάσεις προσανατολίζουν σε αναπαραστάσεις και πρακτικές αυτο-προσδιορισμού των κοινοτήτων και, συγκεκριμένα, στην επίγνωση της ανάγκης για χαρτογράφηση και αντίστοιχα στην έμπρακτη υλοποίηση της από τις κοινότητες άνευ εξωτερικής παρέμβασης.

Δημόσια συμμετοχή & τεχνολογία

Σχετικά με τη (δημόσια) συμμετοχή τα ερωτήματα που ανακύπτουν αφορούν στο περιεχόμενο των σχέσεων και συγκεκριμένα σε ζητήματα (δια)μεσολάβησης -στη θέση της αντι-προσώπησης και εκ-προσώπησης- σε πολλαπλά επίπεδα (διά)δρασης (δημόσιο, ιδιωτικό, πραγματικό, δυνητικό κτλ). *Υπάρχει σε αυτό που θεωρείται 'οριζόντια εκπροσώπηση' του δημοσίου και του πλήθους ισοτιμία στις διαδικασίες; και κατά πόσο οι λόγοι του 'δημοσίου' και της 'συμμετοχής' μπορούν να επανορθώσουν τον αποκλεισμό και τις περιφράξεις ή, αντίθετα, κατά πόσο έχουν χρησιμοποιηθεί για να νομιμοποιήσουν αντίστοιχες πράξεις αποκλεισμού;* είναι ορισμένοι από τους προβληματισμούς που ανακύπτουν εδώ.

Για την περίπτωση του 'δήμου', επικαλούμαι την άποψη των Harris and Weiner (2002) σύμφωνα με την οποία η έννοια του 'δημοσίου' συχνά καθίσταται προβληματική καθώς πολύ συχνά περιλαμβάνει 'πολίτες' και 'εθελοντές'

² Σχετικά με τη συμμετοχική λήψη αποφάσεων, την ενσωμάτωση των τοπικών γνώσεων στις βάσεις δεδομένων του GIS και την εκπαίδευση τοπικών πληθυσμών για τη χρήση γεωγραφικών τεχνολογιών και μεθόδων

³ Όπως π.χ. η δημιουργία πρόσθετων software που πλαισιώνουν τα mainstream "με multimedia plug-ins και δυνατότητες χαρτογραφήσεων σκίτσου" (Sheppard, 2006).

(‘κοινωνία των πολιτών’), από τη μία, και ‘κυρίαρχους και κυβερνώντες φορείς’ (stakeholders), από την άλλη, με τρόπο που να πρέπει να διερευνηθεί (i) αν τα συμφέροντα αυτών που καλούν είναι παρόμοια με αυτών που καλούνται και επίσης, (ii) ποιο το ‘κοινό συμφέρον’ που θα υποστηρίξουν οι αποφάσεις που λαμβάνονται. Σύμφωνα με τα προηγούμενα, η έννοια και οι πρακτικές της ‘δημόσιας συμμετοχής’ συχνά περιλαμβάνουν κάτι προ-υπάρχον και προκαθορισμένο από αυτούς που θέτουν την agenda, στο οποίο οι συμμετέχοντες της κάθε περίπτωσης ή εγχειρήματος καλούνται να συνδράμουν. Το αποτέλεσμα είναι ότι ηγεσίες και προϋπάρχοντες κανόνες του παιχνιδιού δεν καταλούνται απαραίτητα αλλά αποκτούν ενδεχόμενα νέα πρόσωπα, χαρακτηριστικά και συσχετισμούς, υπενθυμίζοντας αυτό που περιέγραψε ο Day ως μία ‘νέου τύπου ηγεμονία’ (2008). Παρόμοιο είναι και το σχόλιο του Newman σύμφωνα με το οποίο τα δημοκρατικά, συμμετοχικά, συνεργατικά και συναινετικά μοντέλα σχεδιασμού στην ουσία νομιμοποιούν το υπάρχον και αποδυναμώνουν το διαφορετικό και το περιθωριοποιημένο (Newman, 2010). Μετά από όλα αυτά θα συνόψιζα ότι η (δημόσια) συμμετοχή, στην πραγματικότητα, δεν αμφισβητεί την ηγεσία καθεαυτή, αντίθετα την αναπαράγει, καθιστώντας έτσι τις έννοιες και πρακτικές του ‘δημοσίου’ και της ‘συμμετοχής’ προβληματικές και οξύμωρες, όπως διαφαίνεται και στη ρητορική του παρακάτω πρότζεκτ.

Το σεμινάριο ‘Συμμετοχικής Ηγεσίας’, σύμφωνα με την ανακοίνωση στην ιστοσελίδα <http://www.imaginethecity.gr/Seminario-Symmetoxikis-Igesias>, αποτελεί μία βιωματική εκπαίδευση σε αρχές και εργαλεία της *συμμετοχικής ηγεσίας*, τα έσοδα της οποίας διατίθενται για την ανάπτυξη της κοινωνικής πλατφόρμας ΠΟΛΙΤΕΙΑ 2.0 που έχει στόχο ‘οι πολίτες να αναδημιουργήσουν τη Δημοκρατία’. Η *συμμετοχική ηγεσία*, όπως διαβάζουμε, αφορά μεθόδους και νοητικά μοντέλα τα οποία, βασιζόμενα στις αρχές της αυτό-οργάνωσης και συμμετοχής, δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες ώστε το σύνολο των ιδεών, απόψεων και ικανοτήτων μιας ομάδας ατόμων να αναδυθούν με ένα δημιουργικό τρόπο. Προβληματισμός ωστόσο δημιουργείται με τον τρόπο, τις πρακτικές και μεθόδους μέσα από τις οποίες συσχετίζονται οι έννοιες της ‘δημοκρατίας’, της ‘αυτο-οργάνωσης’, της ‘συμμετοχής’ και της ‘ηγεσίας’.

Δημόσιες συμμετοχικές χαρτογραφήσεις & GIS

Σχετικά με τις δημόσιες συμμετοχικές τεχνολογίες και διαδικασίες, ξεκινώ από το στοιχείο ότι επιτρέπεται, έστω και θεωρητικά, στις κοινότητες να επιμορφώνονται και να εκπαιδεύονται ώστε να είναι σε θέση να τις χρησιμοποιήσουν και να ‘συμμετέχουν’, το οποίο γεννά εκ νέου ερωτήματα.

Στην προκειμένη, αυτά αφορούν αρχικά στο κατά πόσο η ‘νέα εκδοχή’ της συμμετοχής μπορεί να υποστηρίξει την αναπαράσταση και ενδυνάμωση των νέων κοινοτήτων. *Μπορεί, η ‘επιμορφωμένη’ κοινότητα να χρησιμοποιήσει το εργαλείο προκειμένου να διασφαλίσει τα τοπικά χαρακτηριστικά, τις απόψεις και γνώσεις και κατά πόσο είναι αναγκαία η παρέμβαση ειδικών που καλούν σε συμμετοχή, επιμορφώνουν και γενικότερα εντάσσουν σε κάποιο στάδιο της χαρτογραφικής διαδικασίας;* Το Δημόσιο Συμμετοχικό GIS στα πρώτα στάδια εφαρμογής του δεν ενδυνάμωσε δραματικά τις κοινότητες (Sheppard, 2005) καθώς παρά τις αρχικές του επιδιώξεις για βελτίωση της καθημερινής ζωής τους, τελικά συμμορφώνονταν με τις προτεραιότητες του κράτους, όπως αποδεικνύει μια σειρά από τις πρώτες και σχετικές έρευνες στον τομέα (Elwood and Leitner, 1998).

Σε επόμενο στάδιο που αφορά σε ‘διαδραστικές και συνεργατικές πρωτοβουλίες’ σε τοπικό επίπεδο διακυβέρνησης οι προβληματισμοί που ανακύπτουν αφορούν σε ζητήματα προσδιορισμού των ‘διευρυμένων κοινοτήτων’ και του συμφέροντος αυτών, δηλαδή (δημόσια) *συμμετοχή από και για ποιον/ποιους;* Διάφορες σχετικές μελέτες (Elwood, 2006) αποδεικνύουν ότι το δημόσιο συμμετοχικό GIS δεν παρέχει τη δυνατότητα να επηρεάσει τη λήψη αποφάσεων, κάτι που ωστόσο μένει ανοιχτό στο μέλλον για να αποδειχθεί ή όχι.

Στις έως τώρα περιπτώσεις των αντι-, συμμετοχικών και δημόσιων συμμετοχικών χαρτογραφήσεων οι

εμπλεκόμενοι είτε 'προσκληθήκαν' για να συμμετέχουν ή επιδίωξαν να 'αντισταθούν' και έτσι συναίνεσαν κατά κάποιο τρόπο σε συγκεκριμένες μορφές διακυβέρνησης. *Ποιοι είναι ωστόσο οι πολιτικοί υπαιτιγμοί ενός σε-ζωντανό-χρόνο χαρτογραφημένου χώρου μέσα στον οποίο υποκείμενα και πληθυσμοί εκούσια ή ακούσια κατοικούν ή μετακινούνται; είναι το ερώτημα που έχει σημασία παρακάτω.*

Βιοκυβερνητική, τεχνολογίες & μέσα: έλεγχος & ενσωμάτωση

"Αναγνωρίζοντας τα μεταβαλλόμενα σύνορα μεταξύ του χώρου που θεωρούμε κατοικήσιμο και αυτών των ηλεκτρονικών χώρων, γίνεται αντιληπτό ότι κινούμαστε μέσα στο χώρο που δημιούργησαν δορυφόροι και κέντρα ελέγχου, μίλια μακριά από τη δική μας τοποθεσία. Και εάν μπορούμε να μετακινηθούμε μέσα σε αυτούς τους χώρους, οι κινήσεις μας μπορούν παρομοίως να ρυθμιστούν απ' αυτούς. Και καθώς γίνονται μέρος των καθιερωμένων αντιλήψεων για την 'καθημερινότητα', μεταβάλλουν τα όρια της γνώσης, ανοίγοντας ή σφραγίζοντας ακόμη περισσότερο το ιδεολογικό κέλυφος" (Griffis, 2007)⁴.

Οι διαφορετικές μορφές διακυβέρνησης και βιοπολιτικής λειτουργίας χαρτογραφήθηκαν πολλαπλά στο τρίτο κεφάλαιο όπου ανιχνεύθηκαν κατεξοχήν περιπτώσεις 'τοπο-θέτησης' σε συγκεκριμένους τόπους και στη συνέχεια αντίστοιχες που λαμβάνουν χώρο σε ζωντανό χρόνο. Στο τέταρτο κεφαλαίο αντίστοιχα μελετήθηκαν παραδείγματα μετακίνησης/περιπλάνησης αλλά και αντίστασης σε πραγματικούς και δυνητικούς χώρους και καθημερινές πρακτικές που σχετίζονται με τη συμμετοχή και διάδραση σε διαδικασίες τοποθέτησης *εαυτού και των άλλων*, σε διαφορετικές κλίμακες αναφοράς: πολίτες, κάτοικοι, χρήστες, εθελοντές και κοινότητες, τοπικές κοινωνίες, συλλογικότητες, κινήματα, πληθυσμοί και πλήθη. Σε όλα αυτά τα παραδείγματα, αντίστοιχα και οι εκφορές του ελέγχου μέσα από την επιτήρηση χώρων και ανθρώπων λαμβάνει χώρο δυνητικά από όλες τις κατευθύνσεις, επίπεδα και κλίμακες -από ψηλά και από το έδαφος, 'από τα πάνω' και 'από τα κάτω' και, αντίστοιχα, απευθύνεται προς όλες, με άλλα λόγια, εξελίσσεται ή ρέει παντού. Με τα δεδομένα αυτά, η έννοια της εξουσίας ως έλεγχος παύει να περιλαμβάνει διανυσματικά χαρακτηριστικά αφετηρίας και προορισμού, αποκαλύπτοντας τον διάχυτο και ολιστικό χαρακτήρα της. Υπαινίσσεται ως εκ τούτου μία εξουσία αόρατη, όχι μόνο οπτικά αλλά και πρακτικά, μία εξουσία πανταχού παρούσα (omnipresent), Στη λογική των νέων αυτών στοιχείων είναι αναγκαίο να στραφούμε για ακόμη μία φορά σε ορισμένα κομβικά σημεία του έργου του Foucault και κυρίως στο μεταγενέστερο των Deleuze και Guattari που το επικαιροποίησαν.

'Τεχνολογίες του εαυτού', φιλελεύθερη τέχνη της διακυβέρνησης & 'παγκόσμιος συντονισμός'

Προκειμένου να φωτίσω επιμέρους διαστάσεις της νεοφιλελεύθερης διακυβέρνησης και επίσης να συνδέσω όσα σχολίασα σχετικά στο τρίτο κεφάλαιο, αρχικά, υπενθυμίζω τις απόψεις του Foucault ότι η κυβερνολογική έχει στόχο να μειώσει τις ανεπιθύμητες και αποκλίνουσες συμπεριφορές σε σχέση με την κανονική, γενική τάση. Μία τέτοια 'διαχείριση συμπεριφοράς' ('conduct of conduct') (Dean, 1999:10) γίνεται κατανοητή ως μία ορθολογικότητα, ένα στρατηγικό πεδίο μικρο-εξουσιών που διαμορφώνει μία συγκεκριμένη τέχνη διακυβέρνησης *'του εαυτού και των άλλων'*.

Σ' αυτό το πλαίσιο, ο Foucault αρχικά αντικατέστησε τις 'τεχνολογίες της κυριαρχίας' του πρώιμου έργου του με τις 'τεχνολογίες του εαυτού' επιχειρώντας να περιγράψει τις τεχνικές και πρακτικές εκείνες με τις οποίες οι άνθρωποι διαμορφώνουν τους εαυτούς τους. Συγκεκριμένα, υποστήριξε ότι οι ατομικές και ενσώματες πρακτικές των πειθαρχικών κοινωνιών ενισχύονται στην καθημερινή ζωή, μέσα από αυτό που περιέγραφε ως πανοπτισμό. Στις καθημερινές δραστηριότητες και σχέσεις, αναφέρει, οι άνθρωποι τείνουν να συμμορφώνονται σε ηγεμονικούς

⁴ <http://archive-gr.com/page/1220293/2013-01-23/http://www.re-public.gr/?p=183>

κανόνες, εξαιτίας της εσωτερικοποίησης αυτών διαμέσου της ύπαρξης της πανοπτικής εξουσίας. Οι συγκεκριμένες μελέτες του Foucault τον οδήγησαν σε μία νέα κατεύθυνση που αφορούσε στην πρόταση τρόπων ζωής στο 'αρχιπέλαγος των εγκλεισμών' που δεν αγωνιούν να αποδράσουν από αυτό και που δεν παράγουν απαραίτητα αντίσταση.

Στο ίδιο πλαίσιο, πολύ σημαντική είναι και η επόμενη διάσταση που σχετίζεται με την έννοια της 'ελευθερίας', τόσο σε φιλελεύθερα όσο, ακόμα περισσότερο, σε νέο-φιλελεύθερα περιβάλλοντα. Αρχικά, ο Foucault υποστηρίζει ότι εφόσον η φιλελεύθερη τέχνη της διακυβέρνησης 'καταναλώνει ελευθερία' (αγοράς, πώλησης, διαλόγου, ενδεχόμενης έκφρασης) για τον λόγο αυτό οφείλει 'να την παράγει και να την οργανώσει' και, ως εκ τούτου, να παρέχει τα θεσμικά περιβάλλοντα για την ρύθμιση της. Μία τέτοια ρύθμιση σχετίζεται με την βιοπολιτική που βασίζεται στον έλεγχο των πληθυσμών. Ο Γαβριηλίδης ισχυρίζεται ότι μία τέτοια ρύθμιση λαμβάνει χώρα όχι προκειμένου να εμποδιστούν "να κάνουν κάτι που θα είχαν την τάση να κάνουν αν τους αφήναμε 'ελεύθερους' (δηλαδή χωρίς καθορισμούς), αλλά προκειμένου να αναπτυχθεί η παραγωγικότητα και η επινοητικότητα τους και μετά να αξιοποιηθεί" (Γαβριηλίδης, 2006).

Τα νέα περιβάλλοντα της νεο-φιλελεύθερης κυβερνολογικής και των σύγχρονων 'ελευθερών', 'ανοιχτών' και 'συνεργατικών' πρακτικών, σχέσεων και εγχειρημάτων αποδεικνύουν, σύμφωνα με τον Hannah (2000), ότι "(ο)ι αρχές της ελευθερίας και της ρύθμισης" μπλέκονται επίμονα μεταξύ τους. Αντίστοιχες είναι και οι περιγραφές του Deleuze για τις κοινωνίες του ελέγχου οι οποίες ρυθμίζονται από ένα πλήθος σύγχρονων κωδικών, ως στοιχεία που επιτρέπουν " (...) αυτό που είναι σημαντικό δεν είναι πλέον μία υπογραφή ή ένα νούμερο, αλλά ένας κωδικός: ο κωδικός είναι μία λέξη εισόδου (*password*)", σε αντίθεση με τις προηγούμενες πειθαρχικές κοινωνίες που ρυθμιζόταν από 'λέξεις παρακολούθησης' (*watchwords*) τόσο για την ένταξη όσο και την αντίσταση (Deleuze, 1992: 5). Στην ίδια λογική, ο Newman προσθέτει στοιχεία που αφορούν τις ελευθερίες που παρέχονται από πολιτισμικά στοιχεία: "(α) αυτό είναι ένα πολιτισμικό υπερεγώ που δεν μας απαγορεύει πια την απόλαυση, ούτε λέει πλέον 'όχι' (όπως η φροϋδική έννοια της οιδιπόδειας απαγόρευσης) αλλά λέει 'ναι' ('μπορείς και πρέπει'): υπάρχει εντολή για απόλαυση, για ευτυχία, για κατανάλωση, για αγώνα για 'καλή ζωή', για εύρεση της ικανοποίησης (...)". Η άμεση ικανοποίηση των προσδοκώμενων επιθυμιών του καταναλωτή και η αντίστοιχη οργάνωση του περιβάλλοντος του δεν είναι μακριά από τις περιγραφές του Deleuze για τον 'παγκόσμιο συντονισμό' τους (Deleuze, 1992: 7).

Συγκεκριμένα, στις κοινωνίες ελέγχου περιγράφει ότι ο έλεγχος είναι γενικευμένος και επιβάλλεται παντού δίχως εξαίρεση μέσα από ένα σύστημα 'παγκόσμιου συντονισμού'. Ο όρος αυτός αποτυπώνει τη φιλοσοφία της λειτουργίας των συστημάτων ελέγχου, οι οποίες διαφοροποιούνται από τις αντίστοιχες προηγούμενων εποχών καθώς, αρχικά, χρησιμοποιούνται από συναρθρώσεις παραδοσιακών δρώντων ελέγχου (κράτος, στρατός, αστυνομία, μυστικές υπηρεσίες κτλ. (βλ. τρίτο κεφάλαιο), στη συνέχεια, 'κάνουν άνοιγμα στην αγορά' και, τέλος, ενσωματώνουν καθημερινές πρακτικές και συμπεριφορές.

Συγκεκριμένα, ο καπιταλισμός όπως ασκείται από τις πολυεθνικές εταιρείες, χρησιμοποιεί 'υπολογιστές'/μηχανές που εκτός από το να παρακολουθούν τις κινήσεις πάνω από τον πλανήτη (δορυφορικά συστήματα GPS), μέσα στις πόλεις και τις γειτονιές (CCTV), έχουν μπει μέσα στους χώρους αγοράς, συναλλαγών και εργασίας καθώς και της κατοικίας και των καθημερινών μετακινήσεων (διαδίκτυο & κινητά μέσα). Σχετικά με τους πρώτους, ο Holmes (2007b) περιγράφει τη σταδιακή τοποθέτηση ανιχνευτών στις πιστωτικές κάρτες και τις κάρτες αγορών προκειμένου να εντοπίζονται τόσο οι κινήσεις όσο και οι καταναλωτικές και πολιτισμικές επιλογές/επιθυμίες του χρήστη/καταναλωτή. Όταν δηλαδή ο χρήστης πληρώνει με την κάρτα αφήνει τα προσωπικά δεδομένα του καθώς και έναν χάρτη κινήσεων του μέσα στο κατάστημα τα οποία συστηματοποιούνται μέσα από την αυτόματη αντιστοίχιση τους με άλλα προσωπικά δεδομένα από λοιπές εμπορικές, ιατρικές, νομικές κτλ. Καταγραφές.

Αυτό που είναι, επίσης, σημαντικό να υπογραμμιστεί προκειμένου να αντιληφθούμε την διεισδυτικότητα της επιτήρησης στις σύγχρονες κοινωνίες είναι ότι ο 'παγκόσμιος συντονισμός' και έλεγχος εστιάζει στην λεπτομέρεια της "συνεχούς προσαρμογής ενός υπερκωδικοποιημένου συστήματος" (Holmes, 2007b: 6) στη βάση της ανατροφοδότησης δεδομένων που προέρχονται κατευθείαν από τους ανθρώπους μέσα από τις καθημερινές τους

πρακτικές και κινήσεις. Ο Deleuze στις κοινωνίες του ελέγχου περιγράφει μία πόλη “όπου ο καθένας θα μπορούσε να αφήσει το διαμέρισμα, το δρόμο του και γειτονιά του χάρη στην *dividual*⁵ ηλεκτρονική κάρτα” η οποία συνδέεται με έναν υπολογιστή που εντοπίζει τη θέση του κάθε ανθρώπου -νόμιμα ή παράνομα- υλοποιώντας και με αυτόν τον τρόπο τον ‘παγκόσμιο συντονισμό’.

Λαμβάνοντας υπόψη τις προηγούμενες δυστοπικές προσεγγίσεις σε συνδυασμό με το γεγονός ότι πολλές είναι οι ελπίδες που έχουν εναποτεθεί στις διάφορες μορφές των βιο-κυβερνητικών χαρτογραφικών τεχνολογιών, μέσων και διαδικτύου, που μελετήσαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, ως εργαλεία του πλήθους για περισσότερη ελευθερία, αυτοπροσδιορισμό και μίας ‘αντιστροφής της διακυβέρνησης-‘πανοπτικού’’. *Είναι ωστόσο μόνον έτσι; Προκειμένου να προσεγγίσω τον προβληματισμό αυτόν στη συνέχεια διερευνώ τις περίπλοκες μορφές περιφράσεων των σύγχρονων ψηφιακών τεχνολογιών και μέσων που σχετίζονται με τον χώρο και οι οποίες όλο και περισσότερο διεισδύουν στην καθημερινή ζωή. Ποιες οι νέες γεωγραφίες του διαδικτύου, του κυβερνοχώρου και των νέων τεχνολογικών μέσων; ποιοι/ες έχουν πρόσβαση και ποιοι/ες αποκλείονται από αυτές; ποιες μορφές εξουσίας και κοινωνικού ελέγχου συνεχίζουν να ισχύουν και ποιες διακυβεύονται;’, είναι ορισμένα από τα ερωτήματα που αναδιπλώνονται στην πορεία.*

Χαρτογραφήσεις κυβερνοχώρου

Οι πρώτοι προβληματισμοί που ανακύπτουν σχετικά με τις ‘νέες γεωγραφίες του ψηφιακού ρήγματος’ (*‘new geographies of the digital divide’*) (Crampton, 2008) αφορούν στην άνιση πρόσβαση στις νέες τεχνολογίες, τα μέσα και το διαδίκτυο. Αυτές δεν αφορούν αποκλειστικά σε γεωγραφικούς διαχωρισμούς κέντρου-περιφέρειας, Δύσης-Ανατολής, Βορρά-Νότου, Πρώτου-Τρίτου κόσμου που είδαμε στο δεύτερο κεφάλαιο, αλλά σε νέους που αφορούν στην πρόσβαση σε πόρους, πληροφορία, τεχνολογία, μέσα και γνώση. Στην πορεία επίσης διαπιστώνουμε ότι οι νέες βιοκυβερνητικές γεωγραφίες σχετίζονται με τις νέες μορφές ελέγχου και ενσωμάτωσης.

Internet Map: νέες ψηφιακές ανισότητες & περιφράξεις πρόσβασης

Το διαδίκτυο (*internet*) αποτελεί έναν παγκόσμιο κοινό χώρο πληροφορίας, γνώσης, συνεργασίας και δημιουργίας το οποίο δίνει πρωτοφανείς δυνατότητες παγκόσμιας απεύθυνσης σε μηδενικό χρόνο και μία ‘ρητορικά’ ισότιμη πρόσβαση σε μεγάλο μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού. Οι Zook και Graham σχολιάζουν ότι πολύ συχνά έχει ταυτιστεί με “το αποκορύφωμα της πληροφορίας όπου οι υπάρχουσες ιεραρχίες εξουσίας και προνομίων υπονομεύονται από την αξιοκρατία” (2007). Ωστόσο όπως αναφέρει και ο Gibson, ο συγγραφέας του κυβερνοπανκ (*cyberpunk*) μυθιστορήματος *Neuromancer*, “το μέλλον είναι ήδη εδώ – απλά δεν είναι ισότιμα κατανομημένο” μία φράση που συμπυκνώνει έναν πολύ μεγάλο προβληματισμό σε σχέση με τις νέες μορφές κυβερνητικών ανισοτήτων.

Ο χάρτης του *internet* που παραθέτω αποτυπώνει με κουκκίδες την γεωγραφική έκταση των διευθύνσεων/πρωτόκολλων της σύνδεσης κάθε χρήστη ανά τον κόσμο (*IP density*) για το 2011. Στοιχεία του United Nations Development Program (2007), επίσης, αναφέρουν ότι το 2005 υπήρχαν 18 χώρες στον κόσμο στις οποίες πάνω από το μισό του πληθυσμό είχε πρόσβαση στο διαδίκτυο. Ωστόσο οι διαχωρισμοί αυτοί δεν είναι απομονωμένοι από τον γεωγραφικό κόσμο, ισχυρίζονται οι Zook και Graham (2007) και αντίστοιχα ο Crampton σημειώνει ότι “ο κυβερνοχώρος δεν είναι μία ελεύθερα-ρέουσα επικράτεια (*free-floating realm*) στην οποία οι γεωγραφίες δεν έχουν σημασία” (Crampton, 2014: 434). Σύμφωνα με αυτήν την άποψη αν συγκρίνουμε τον συγκεκριμένο χάρτη με τον αντίστοιχο χάρτη-φωτογραφία της γης από το διάστημα του δεύτερου κεφαλαίου, όπου αποτυπώνεται η ανθρώπινη δραστηριότητα πάνω στον πλανήτη, διαπιστώνουμε την ομοιότητα μεταξύ τους και αντιλαμβανόμαστε το ‘ψηφιακό ρήγμα’ (*‘digital divide’*) ως ‘ψηφιακές ανισότητες’ (*‘digital inequalities’*) με τον ίδιο

⁵ Προκειμένου να φωτίσω περαιτέρω τον όρο *‘dividual’* παραπέμω στη σχετική ιστοσελίδα-γλωσσάριο του Deleuze όπου διαβάζουμε ότι αποτελεί “ένα φυσικό ενσώματο ανθρώπινο υποκείμενο που είναι ατελώς διαιρέσιμο και μειώσιμο στις αναπαραστάσεις δεδομένων μέσω των μοντέρνων τεχνολογιών ελέγχου, όπως για παράδειγμα είναι τα υπολογιστικά συστήματα”.

τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τις κοινωνικές ανισότητες (Crampton, 2014: 434). Παρόμοιο και το σκεπτικό του Pickles ότι “η γεωπολιτική του κυβερνοχώρου (the geopolitics of cyberspace) είναι πάνω απ’ όλα μία αυτοκρατορική γεωγραφία (an imperial geography) των πλούσιων σε πόρων Δύσης, Βορρά ή Πρώτου Κόσμου, η οποία αναπτύσσεται στη βάση συγκεκριμένων συμφερόντων της αναζωογόνησης της οικονομίας και της συσσώρευσης του κεφαλαίου” (2004: 171)⁶.

Internet Map, Chris Harrison.net,
<http://chrisharrison.net/projects/InternetMap/medium/worlddotblack.jpg>

Εκτός από τις ψηφιακές ανισότητες, είναι σημαντικό να θέσουμε τα ζητήματα πρόσβασης στο διαδίκτυο ως νέες μορφές και πρακτικές ελέγχου και περιφράξης, οι οποίες, όπως υποστηρίζει και ο Σταυρίδης, δεν αποτελούν καινούργιο φαινόμενο, αντίθετα, αντανακλούν τα πολλαπλά είδη περιφράξεων πόρων και χώρων σε παγκόσμιο επίπεδο ανά την ιστορία (2010β).

Τέτοιες περιφράξεις του διαδικτύου σήμερα αντανακλώνονται σε μία σειρά πρακτικών όπως: ο καθορισμός των διαδικτυακών υπηρεσιών και ταχύτητας πρόσβασης ανάλογα με τις δυνατότητες πληρωμής ή την επισκεψιμότητα στην αντίστοιχη υπηρεσία, η απαγόρευση της ελεύθερης διακίνησης software, η επιδίωξη για κατάργηση της ανωνυμίας των blog, το κλείσιμο ανατρεπτικών ιστοσελίδων, η νομική δυνατότητα κυβερνήσεων για διακοπή του διαδικτύου και/ή ορισμένων υπηρεσιών του σε περιπτώσεις 'εκτάκτου ανάγκης'⁷. Το αποτέλεσμα είναι ότι ζητήματα όπως η ελευθερία του λόγου, η ασφάλεια και η ελευθερία της ιδιωτικότητας, ο πληροφοριακός αυτοκαθορισμός, ο σεβασμός και η προστασία στα προσωπικά δεδομένα γίνονται ολόένα και πιο προβληματικά.

Διάφορες άλλες αφορούν στις έννοιες του δημόσιου και του ιδιωτικού, καθώς όσο το διαδίκτυο γίνεται όλο και περισσότερο μέρος της καθημερινής και δημόσιας ζωής, την ίδια στιγμή, ιδιωτικοποιείται. Κριτικές προσεγγίσεις αναφέρουν ότι οι 'δημόσιοι χώροι' στο διαδίκτυο δεν είναι και τόσο δημόσιοι όσο διατείνονται, αλλά αντίθετα κυριαρχούνται από εταιρείες και ιδιωτικά συμφέροντα, και σχετικά με τις απόψεις αυτές στην Αθανασίου διαβάζουμε ότι: “(όπως και η ευρωπαϊκή αποικιοκρατία έλαβε χώρο κάτω από το μανδύα του έθνους κράτους έτσι και οι δυνητικοί χώροι αποικιοκρατούνται κάτω από τη σημαία των ιδιωτικών εταιρειών”.

Άλλες κριτικές αναλύσεις υποστηρίζουν ότι το διαδίκτυο επιτρέπει 'πανοπτικές μορφές παρακολούθησης'

⁶ Ομοίως ο Kelty (2012) υποστηρίζει ότι οι χρήστες του ανοιχτού σε πρόσβαση και ελεύθερου για χρήση ψηφιακού αποθετηρίου βιβλιογραφίας www.library.nu, τους οποίους αποκαλεί κατ' ευφημισσμόν “βάρβαρους των πυλών της εκδοτικής βιομηχανίας και του πανεπιστημίου”, ζουν σε όλο τον κόσμο, και κυρίως στη Λατινική και Νότια Αμερική, την Κίνα, την Ανατολική Ευρώπη, την Αφρική και Ινδία, και είναι αυτοί που αποτελούν την παγκόσμια μεσαία τάξη. Έχοντας -ή και όχι- υποστεί μια άλλη περιφράξη στις κεντρικές Ευρω-Αμερικάνικες δομές παραγωγής γνώσης έχουν, ωστόσο τη δυνατότητα μιας εναλλακτικής πρόσβασης σε αυτήν, την ιστοσελίδα του www.library.nu. Το ερώτημα που ανακύπτει στην περίπτωση αυτή είναι: “σε ποια πλευρά του πλανήτη τοποθετούνται -όχι με γεωγραφικό τρόπο- τόσο αυτοί όσο και οι αντίστοιχοι χρήστες του διαδικτύου από Ευρώπη και Αμερική;”, στο <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2012/02/2012227143813304790.html>

⁷ Πολλές σκέψεις από το τεύχος του Factory 1, *Περιφράξεις – Κοινά*.

(panoptic forms of observation) και ως παράδειγμα παραθέτω το σχετικό λήμμα του wikipedia⁸ που αναφέρει ότι οι Πάροχοι Υπηρεσιών του Διαδικτύου (Internet Service Provider) είναι σε θέση να παρακολουθήσουν ('track') τις καθημερινές δραστηριότητες των χρηστών τους, ως 'ένα αόρατο μάτι που βρίσκεται σε συνεχή εποπτεία', καθώς το περιεχόμενο αυτών παράγεται και καταχωρείται από τους χρήστες (user-generated content)⁹.

Ακόμα ένας προβληματισμός που εγείρεται σχετικά αφορά στο ζήτημα του πλεονεκτήματος που έχουν εταιρείες πάνω στο πλήθος των χρηστών του διαδικτύου. *Ποιοι τελικά κυβερνούν το Internet*; είναι το ερώτημα που προκύπτει¹⁰ στο οποίο και οι Zook και Graham (2007) απευθυνόμενοι σε ψηφιακά γεωχωρικά ζητήματα¹¹ εκτός από το να διατυπώνουν φόβους για την ιδιωτική του φύση υποστηρίζοντας ότι εταιρείες όπως η Google "θα καταστήσουν το ερώτημα αναπάντητο προτού καν προλάβει να συζητηθεί" (ό.,π.). Με αφορμή λοιπόν τον προβληματισμό των Zook και Graham παραθέτω ορισμένα στοιχεία που φέρνουν στο φως και άλλες πλευρές των 'ανοιχτών' και 'ελεύθερων' δυνατοτήτων που παρέχει η εταιρεία 'προς όφελος των χρηστών της'.

Google: 'ελευθερία' για ποιον;

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η Google είναι μία από τις πρωτοπόρες εταιρείες στο άνοιγμα και την ευρεία διάδοση χαρτογραφικών και όχι μόνο δυνατοτήτων, γεγονός που οδηγεί συχνά στην ταύτιση της με τις αποκαλούμενες 'τεχνολογίες απελευθέρωσης' (Meier, 2011). Έχει ωστόσο ενδιαφέρον στο σημείο αυτό να διερευνήσουμε περαιτέρω κατά πόσο παρέχει 'ελευθερία' δυνατοτήτων, επιλογών και κινήσεων στους χρήστες της. Μπορεί στην κεντρική ιστοσελίδα της καμπάνια *'Take Action-Λάβε Δράση'*¹² να διακηρύττει -με emphaticό τρόπο- τις θέσεις της για τις ελευθερίες που πρέπει να διέπουν το διαδίκτυο και τη δράση σε αυτό, ωστόσο, η έννοια της ελευθερίας τόσο στο λόγο όσο και στην πρακτική της εταιρείας πρέπει να αντιμετωπιστεί με περισσότερη επιφύλαξη καθώς δυναμιτίζει νεοφιλελεύθερες, καπιταλιστικές και εναλλακτικές αντι-καπιταλιστικές περιφράξεις.

Προκειμένου να εξηγήσω, υπενθυμίζω ότι μαζί με τις δυνατότητες του Google Map Maker σχετικά με την παροχή διαδικτυακών χαρτογραφικών υπηρεσιών (web map services) δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το πρόγραμμα "δεν είναι ανοιχτού κώδικα" (Crampton, 2014: 430) και ότι τα χαρακτηριστικά -τύπου- ανοιχτού κώδικα που παρέχει δεν σημαίνουν απαραίτητα ότι είναι προς όφελος των χρηστών της. Συγκεκριμένα, η υπηρεσία επιτρέπει στους χρήστες να έχουν πρόσβαση *μόνο* στα αρχεία των εικόνων των χαρτών της, δηλαδή στο interface του προγράμματος εφαρμογών (application program interface)¹³ και όχι σε επίπεδο καθαρής χαρτογραφικής πληροφορίας (raw map data)¹⁴, με αποτέλεσμα η ροή πληροφορίας να είναι μίας κατεύθυνσης: από τους χρήστες στην Google και όχι αντίθετα¹⁵. Ο Meier εξηγεί περαιτέρω ότι η Συμφωνία Άδειας της Google για το Google Map Maker θέτει μία σειρά περιορισμών στους χρήστες, οι οποίοι αφορούν στην πρόσβαση, τη χρήση και διαχείριση καθώς και τη διανομή των δεδομένων. Συγκεκριμένα και εντός των άλλων "(οι) χρήστες δεν επιτρέπεται: (i) να έχουν πρόσβαση σε δεδομένα του Google Map Maker μέσω οποιαδήποτε πλατφόρμας εκτός από αυτές που είναι καθορισμένες από την ίδια (την εταιρεία), (ii) να κάνουν αντίγραφα των δεδομένων, να τα μεταφράσουν, μετατρέψουν ή να δημιουργήσουν ένα παράγωγο αυτών και τέλος, (iii) να δημιουργήσουν μία υπηρεσία η οποία να είναι παρόμοια με κάποια που ήδη παρέχεται από την Google"¹⁶. Γίνεται έτσι κατανοητό ότι οι 'ελευθερίες' του Google Map Maker αφορούν σε *συγκεκριμένα* δεδομένα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν με *συγκεκριμένους* τρόπους, και δει ελεγχόμενους¹⁷.

⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Panopticon_%28Internet_culture%29#Other_panoptic_structures

⁹ ό.,π.

¹⁰ Με αφορμή την ερώτηση των Zook και Graham (2007), Hess και Ostrom (2006) "Ποιοί οφείλουν να κυβερνούν το Internet;" ("Who should govern the Internet?") την οποία και δεν υιοθετώ καθώς τίθεται με έναν συγκεκριμένο τρόπο που προϋποθέτει ότι κάποιος/ες οφείλουν να το κάνουν.

¹¹ Οι ίδιοι αναφέρουν Ψηφιακούς Τόπους (DigiPlaces).

¹² <http://www.google.com/takeaction>

¹³ Αυτό αναφέρεται στο επίπεδο raster εικόνων των χαρτών του προγράμματος.

¹⁴ Με τεχνικούς όρους αυτό μεταφράζεται ότι παρότι επιτρέπει ευέλικτες χρήσεις -τύπου mash up- των raster εικόνων των χαρτών της, το σύστημα του Map Maker από μόνο του δεν δημιουργεί mashups.

¹⁵ Υπάρχουν εξαιρέσεις στον περιορισμό αυτόν που αφορούν σε περιοχές οι οποίες, για ανθρωπιστικούς λόγους, κρίνονται κάτω από ειδικές παροχές των χαρτογραφικών δεδομένων (special provision of shapefiles) (wikipedia), το οποίο ανοίγει μία νέα σειρά προβληματισμών που θέτω παρακάτω.

¹⁶ <http://irevolution.net/2012/01/20/google-inc-world-bank-empowering-citizen-cartographers>

¹⁷ Η έμφαση της γράφουσας.

Όπως άλλωστε έχει σχολιάσει και ο Stallman (2006), "(τ)ο μη ελεύθερο λογισμικό αναπτύσσει ένα σύστημα άδικης κατανομής εξουσίας (...). Υπάρχουν κάποιοι προγραμματιστές ιδιοκτητών λογισμικών, ιδιαίτερα εκείνοι που σημειώνουν μεγάλη επιτυχία, που επίτηδες φτιάχνουν τα προγράμματά τους ασύμβατα ώστε να έχουν 'φυλακισμένους' ακόμα περισσότερο τους χρήστες. Για εκείνους δεν είναι αρκετό να κυκλοφορήσουν λογισμικό που ελέγχει τους χρήστες, θέλουν να δυσκολέψουν τους χρήστες να χρησιμοποιήσουν οποιοδήποτε άλλο πρόγραμμα"¹⁸.

Google street view & Google Maps: εταιρικοποίηση, παραβιάσεις ιδιωτικότητας & συναρθρώσεις διαδραστικού ελέγχου

Η Google αποτελεί ένα από τα πιο χαρακτηριστικά περαδείγματα της ολοένα και αυξανόμενης εταιρικοποίησης (corporatization) της πληροφορίας και του σχεδόν μονοπωλίου των ελάχιστων παγκόσμιων πολυεθνικών εταιρειών τεχνολογίας και μέσων (Google, Facebook, Apple και Amazon¹⁹, Yahoo και Microsoft) τα οποία οδηγούν σε ένα καθεστώς κυβερνολογικής/κυβερνητικής όπου ο ρόλος των εταιρειών είναι κεντρικός. Ομοίως και οι Zook και Graham υποστηρίζουν ότι η Google δεν αποτελεί την ψηφιακή μορφή ενός ελεύθερου και δημοκρατικού δημόσιου χώρου, αντίθετα έχει δημιουργήσει έναν "ιδιωτικοποιημένο ψηφιακό γεω-χώρο" ("privatized DigiPlace") που σταδιακά μετατρέπεται σε μία "de facto ψηφιακή γη" ("de facto digital globe") (2007: 134). Στο τέταρτο κεφάλαιο έκανα αναφορές στους τρόπους με τους οποίους η Google μετεξελίσσεται σε έναν σημαντικό 'παίκτη' στη διαμόρφωση πολιτικής στρατηγικής στις ΗΠΑ -αλλά και παγκόσμια- μέσω των δικτύων της στα διαπλεκόμενα και της άσκησης πολιτικής πίεσης. Εδώ αξίζει να προσθέσουμε ότι είναι από τους πρωτοπόρους στην 'επανάσταση του σύννεφου'²⁰ ('cloud revolution'), με όλες τις επακόλουθες επιπτώσεις αυτού, όπως συγκεντρωτισμούς δεδομένων και επιρροής και παραβιάσεις ιδιωτικότητας.

Παράδειγμα αποτελεί η υπηρεσία του Google Street View που τέθηκε στο επίκεντρο αντιπαράθεσης μετά την δημοσίευση περιστατικών παραβιάσεων ιδιωτικότητας που αφορούσαν σε πανοραμικές φωτογραφίες στην ιστοσελίδα της²¹. Συγκεκριμένα, σε άρθρο του ο δημοσιογράφος Robert Mc Millan²² αναφέρει ότι η εταιρεία αποκάλυψε ότι τα αυτοκίνητα που χρησιμοποιούσε για να τραβήξουν φωτογραφίες τοποθεσιών για το Google Street View και Maps υπέκλεβαν ('sniffing') το περιεχόμενο επικοινωνίας χρηστών του Internet σε ανοιχτά (wireless) δίκτυα, παρά τις προηγούμενες διαβεβαιώσεις της για το αντίθετο. Το αποτέλεσμα ήταν ότι η Google απέσυρε τα αυτοκίνητα και άρχισε να θολώνει ('blurring') πρόσωπα και άλλα στοιχεία αναγνώρισης²³. Στοιχεία σαν και αυτά αυξάνουν τους προβληματισμούς και κριτικές για την εταιρεία σχετικά με την παραβίαση της ιδιωτικότητας των χρηστών της. Αποτελεί, επίσης, και μία υπενθύμιση ότι δεν ξέρουμε ακριβώς τι είδους στοιχεία και πληροφορία συγκεντρώνει ακόμα και αν η ίδια διατείνεται ότι έχει τις καλύτερες των προθέσεων σχετικά με τη συλλογή αυτή.

Ορισμένα ακόμα ζητήματα που έχουν ενδιαφέρον να σχολιαστούν για την Google είναι αυτά που την ταυτίζουν με τις δυνατότητες των αντι-χαρτογραφίσεων (Ewalt, 2010) έτσι όπως αναμένεται να 'ενδυναμώνουν τους χρήστες' και να 'αλλάζουν τις ισορροπίες εξουσίας'²⁴. Ορισμένες σχετικές προσεγγίσεις αναφέρουν ότι το Google Earth/Map προσφέρει περιορισμένη λειτουργική χρήση -δεδομένου ότι οι χάρτες του δεν είναι επικαιροποιημένοι- η οποία δεν είναι ικανή για μία συσχέτιση της υπηρεσίας με το φαινόμενο του 'παγκόσμιου πανοπτικού' άρα και του 'αντι-πανοπτικού'²⁵. Ωστόσο, πέρα από τέτοιες τεχνικές και εργαλειακές προσεγγίσεις αυτό που ενδιαφέρει εδώ είναι οι διάφορες συναρθρώσεις διακυβέρνησης μέσω των διαδραστικών και συνεργατικών εγχειρημάτων της εταιρείας.

¹⁸ www.gnu.org/gnu/manifesto.html

¹⁹ <http://tvxs.gr/news/sci-tech/einai-oi-gigantes-tis-texnologias-etoimoi-na-katalaboyn-ton-kosmo>

²⁰ Ο όρος 'σύννεφο' ('cloud') χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει τον διαδικτυακό χώρο αποθήκευσης δεδομένων του υπολογιστή. Αποτυπώνει έναν δύσκολα προσδιορίσιμο χώρο για τον οποίο δεν μας ενδιαφέρει ο τόπος αλλά η πρόσβαση σε αυτόν.

²¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Google_Maps

²² Robert McMillan, IDG News Service & http://www.computerworld.com/s/article/9176810/Google_stops_sniffing_Wi-Fi_data_after_privacy_gaffe, 23/6/2015.

²³ http://en.wikipedia.org/wiki/Google_Maps

²⁴ Προερχόμενο από τον τίτλο της διδακτορικής διατριβής του Meier *"Τεχνολογίες Απελευθέρωσης' αλλάζουν τις ισορροπίες εξουσίας ανάμεσα στα καταπιεστικά κράτη και την κοινωνία των πολιτών;" ("Liberation Technologies' change the balance of power between repressive states and civil society?")* (2011).

²⁵ <http://irevolution.net/2009/02/08/gis-genocide-prevention/>

Παίρνω αφορμή από το πρόγραμμα 'Κρίση στο Darfur' ('Crisis in Darfur'), που περιέγραφα στο τρίτο κεφάλαιο, το οποίο δημιούργησε προσδοκίες για την προστασία των θυμάτων της περιοχής και την ανατροπή των υφιστάμενων κυριαρχιών, ως ένας νέος "Δαυίδ απέναντι στον Γολιάθ" στον οποίο το Google Earth "μόλις έδωσε μία πέτρα για την σφεντόνα του"²⁶. Παρ' όλα αυτά, η συγκεκριμένη χαρτογράφησης, παρότι φέρνει στην επιφάνεια και τον δημόσιο λόγο θύματα καταστροφών και συγκρούσεων, απέχει πολύ από το να αποτελεί μία 'πράξη διαδήλωσης' (Walters in Isin, 2008). Υπενθυμίζω ότι οι συνεργασίες της Google στο πρόγραμμα περιλαμβάνουν υπηρεσίες των Η.Ε., κυβερνήσεις, οργανισμούς και εθελοντές, δηλαδή συμμετέχοντες συγκεκριμένων ταυτοτήτων και προελεύσεων, γεγονός που, σύμφωνα με τον Walters (ό.π.), ενισχύει τις προϋπάρχουσες ιδιότητες και ρόλους και δεν αμφισβητεί καμία υφιστάμενη σχέση των εμπλεκόμενων. Άλλωστε, και μετά από όσα παραθέσαμε μέχρι τώρα, μία εταιρεία κολοσσός σαν την Google, ακόμα και αν δίνει τη δυνατότητα σε μεμονωμένους χρήστες ή κοινότητες να αναπαρίστανται και να επεμβαίνουν στους χάρτες της, είναι το κέρδος που τελικά θα επιλέξει καθώς και την εδραίωση της ως σημαντικός παγκόσμιος τεχνολογικός και πολιτικός 'ρυθμιστής' και όλα αυτά είναι στοιχεία που πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη από τους ενθουσιώδεις υποστηρικτές της εταιρείας και του ανοικτού κώδικα²⁷, αλλά και όχι μόνο αυτών.

NSA & Boundless Informant: συναρθρώσεις επιτήρησης

"Λέγεται ότι η 'η γνώση είναι δύναμη' και οι διαδικτυακές εταιρείες πήραν αυτό το αξίωμα πολύ σοβαρά και έθεσαν ως στόχο να γνωρίζουν όσα περισσότερα γίνεται για τον καθένα από εμάς. Στη συνέχεια η κυβέρνηση των ΗΠΑ και άλλες κυβερνήσεις άρχισαν να συλλέγουν προσωπικά δεδομένα μέσω αυτών των εταιρειών αλλά και με άλλους τρόπους. Αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο ελπίζουν να μας εξουσιάζουν. Η ψηφιακή τεχνολογία καταλήγει να σημαίνει το χτίσιμο ενός γιγαντιαίου ψηφιακού φακέλου για κάθε άτομο"(Richard Stallman)²⁸.

Το παράθεμα του Stallman αποτυπώνει με χαρακτηριστικό τρόπο τις πιο συναρθρωμένες συσχετίσεις στο διαδίκτυο που επιβεβαιώνουν ότι οι δυνητικοί χώροι αποικιοκρατούνται όχι μόνο κάτω από τη σημαία των ιδιωτικών εταιρειών αλλά από σύνθετες και πολύπλοκες συμπλέξεις εταιρειών, κρατικών μορφωμάτων, υπηρεσιών και παγκόσμιων κυβερνώντων, με άλλα λόγια από συναρθρώσεις κυβερνητικής, διαμορφώνοντας με αυτόν τον τρόπο μια νέα εποχή αποικιοκρατίας.

Την ίδια στιγμή που οι πάροχοι υπηρεσιών του διαδικτύου παρακολουθούν τις δραστηριότητες των χρηστών τους, οι πρόσφατες 'διαρροές' ('leaks') για το ρόλο των κυβερνητικών φορέων και των μυστικών υπηρεσιών στο θέμα των παραβιάσεων ιδιωτικότητας φέρνουν στην επιφάνεια νέα δεδομένα που συναρθρώνουν την παντοδυναμία των εταιρειών υπενθυμίζοντας το κεντρικό ρόλο που συνεχίζουν να έχουν τα κράτη και οι υπηρεσίες τους στην διακυβέρνηση. Οι αποκαλύψεις του πρώην στέλεχος της υπηρεσίας Edward Snowden²⁹ αναφέρονται κυρίως στην Εθνική Υπηρεσία Ασφάλειας των ΗΠΑ (National Security Agency, NSA) και την αντίστοιχη Βρετανική Μυστική Υπηρεσία (Government Communications Headquarters, GCHQ) και έχουν να κάνουν με μία σειρά από απόρρητα προγράμματα παρακολούθησεων των τηλεπικοινωνιών. Σύμφωνα με αυτές, οι ΗΠΑ εφαρμόζουν 'καθολική επιτήρηση' ('blanket surveillance') σε κάθε μη-Αμερικανό που διέρχεται από κάποια εθνική επικράτεια -γεωγραφική ή

²⁶ ό.π.

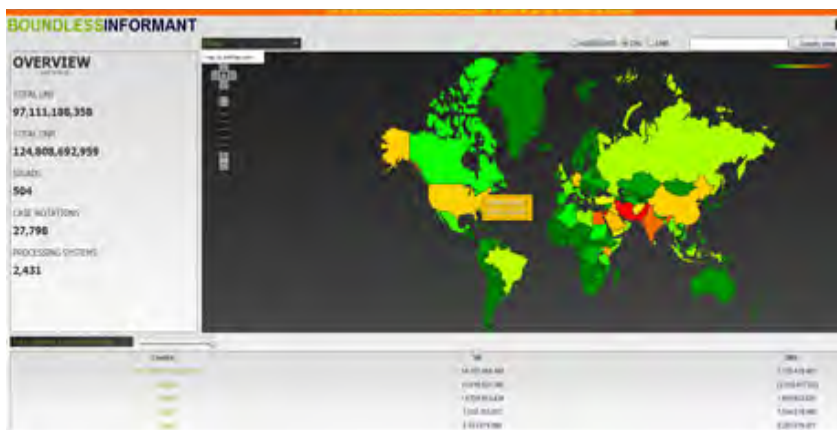
²⁷ Ο Meier επίσης προτείνει να συσχετίσουμε τις πληροφορίες αυτές για την Google με το γεγονός ότι σήμερα πολλοί ισχυροί παγκόσμιοι δρώντες χρησιμοποιούν 'ανοιχτές' υπηρεσίες και δεδομένα προς εξυπηρέτηση των σκοπών τους. Συγκεκριμένα, αναφέρει τα Ανοικτά Δεδομένα της Πρωτοβουλίας για Ανακούφιση της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank's Open Data for Resilience Initiative (OpenDRI)), εφαρμογή που χρησιμοποιεί ανοικτού κώδικα λογισμικό και ανοικτά δεδομένα προκειμένου να ενδυναμώσει τις τοπικές κοινωνίες και τους διαχειριστές κινδύνων (disaster risk managers).

²⁸ Richard Stallman σε συνέντευξή του, <http://tvxs.gr/news/%CE%BA%CF%8C%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%82/%CF%81%CE%AF%CF%84%CF%83%CE%B1%CF%81%CE%BD%CF%84-%CF%83%CF%84%CF%8C%CE%BB%CE%BB%CE%BC%CE%B1%CE%BD-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%AF-%CF%80%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BF%CE%B4%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B1-%CF%83%CF%80%CE%AF%CF%84%CE%B9%CE%B1-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CF%8E%CE%BD>

²⁹ Μέσα από μία σειρά από ντοκουμέντα που δόθηκαν στην Guardian και τη Washington Post και τα οποία είναι διαθέσιμα στο διαδίκτυο.

δυναμική-, είτε θεωρείται ύποπτος είτε όχι. "Οι ΗΠΑ αντιμετωπίζουν όλο το διαδίκτυο σαν αποικία", υποστηρίζει και ο Mikko Hypponen, ειδικός στην κυβερνοασφάλεια³⁰, καθώς, όπως εξηγεί, η παρακολούθηση όλων των τηλεπικοινωνιών και της κυκλοφορίας γίνεται μέσω σαμποτάζ των αλγορίθμων κρυπτογράφησης (encryption algorithms) που σημαίνει ότι κάθε χρήστης του internet ανά τον κόσμο δυναμικά παρακολουθείται.

Μία χαρτογραφική αποτύπωση όλων των προηγούμενων είναι και ο επόμενος 'παγκόσμιος χάρτης θερμότητας' ('global heat map') που δημοσιεύτηκε από την Guardian³¹ και περιλαμβάνει τα δεδομένα ενός απόρρητου εγγράφου ύψιστης σημασίας (top secret) της Εθνικής Υπηρεσίας Ασφάλειας των ΗΠΑ (NSA) με το όνομα 'Πληροφοριοδότες Χωρίς Σύνορα' ('Boundless Informant'). Στο υπόμνημα του χάρτη αποκαλύπτεται πόση πληροφορία συγκεντρώνει η υπηρεσία από δίκτυα υπολογιστών και τηλεφώνων ανά τον κόσμο, η οποία, ως παράδειγμα, μόνο για τον Μάρτιο του 2013 ήταν 97 δισεκατομμύρια (σε μονάδα μέτρησης κομματιών πληροφορίας (pieces of intelligence)). Ο χάρτης αποτυπώνει την κατανομή αυτής της πληροφορίας ανά χώρα του κόσμου, με μια χρωματική διαβάθμιση που ξεκινά από το ανοιχτό πράσινο, για χώρες που υπόκεινται στη λιγότερη παρακολούθηση, μέχρι το κόκκινο, για τις αντίστοιχες με την περισσότερη.

'Παγκόσμιος χάρτης θερμότητας' ('global heat map') & 'Πληροφοριοδότες Χωρίς Σύνορα' ('Boundless Informant')
<http://www.theguardian.com/world/2013/jun/08/nsa-boundless-informant-global-datamining>

Με τους 'Πληροφοριοδότες Χωρίς Σύνορα' η NSA έχει αναπτύξει ένα ισχυρό εργαλείο για την καταγραφή και ανάλυση των πηγών προέλευσης της πληροφορίας (intelligence) 'αναθερμαίνοντας' μ' αυτόν τον τρόπο ομοίως και τον προβληματισμό για τις συνεχείς διαβεβαιώσεις της προς το Κογκρέσο ότι "δεν είναι σε θέση να παρακολουθήσει όλες τις Αμερικάνικες επικοινωνίες"³².

Μετά από τους προηγούμενους προβληματισμούς για τα διαδικτυακά συστήματα συγκέντρωσης και διάχυσης πληροφορίας καθώς και για τις κυβερνητικές συναρθρώσεις τους είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι ακόμα περισσότερες ανησυχίες εγείρονται όταν όλα τα προηγούμενα συνδέονται με τις νέες τεχνολογίες, τα μέσα εντοπισμού και τις εφαρμογές τους στην καθημερινή ζωή.

Χαρτογραφήσεις κινητών τεχνολογιών & μέσων εντοπισμού

Η χαρτογράφηση στο σημείο αυτό αφορά τις 'καινοτόμες' πρακτικές και χρήσεις των (κινητών) τεχνολογιών και μέσων εντοπισμού. Αν και πολλά υποσχόμενες, καθώς είτε ξεπερνούν την 'κυριαρχική τεχνο-επιστημονική χαρτογραφία' ή τη θέτουν στην υπηρεσία του 'ανθρώπου', ολόένα και περισσότεροι προβληματισμοί διατυπώνονται σχετικά με τους υπαινιγμούς ενός κατακλυσμού τέτοιων καινοτομιών στην καθημερινή ζωή, τους οποίους και επιδιώκω σταδιακά να ξεδιπλώσω.

Ξεκινώ με τις παραδοχές ότι τα κινητά τηλέφωνα, είτε απλές συσκευές είτε τύπου smartphone, παρέχουν δυνατότητες συγκέντρωσης και παροχής πληροφορίας που εκπλήσσουν, οι οποίες ωστόσο όχι απαραίτητα θετικά (i) η παρακολούθηση τοποθεσίας, (ii) η παροχή πληροφοριών για επιλογές και προτιμήσεις, (iii) η εύρεση ιστορικού και (iv) οι συνδέσεις με social networks είναι ορισμένες από αυτές. Η παρακολούθηση τοποθεσίας αποτελεί μία

³⁰ http://www.ted.com/talks/mikko_hypponen_how_the_nsa_betrayed_the_world_s_trust_time_to_act

³¹ <http://www.theguardian.com/world/2013/jun/08/nsa-boundless-informant-global-datamining>

³² ό.,π.

διαδικασία σύμφωνα με την οποία όταν μία απλή συσκευή τηλεφώνου κάνει κλήση, το σήμα μεταφέρεται σε έναν συγκεκριμένο σταθμό βάσης (base station), ο οποίος καταχωρεί τον αριθμό αναγνώρισης (ID number) του τηλεφώνου και τη διάρκεια της κλήσης. Με μία και μόνο κλήση η τοποθεσία μπορεί να εξακριβωθεί, μία δυνατότητα που ανοίγει το δρόμο για την άντληση πληροφορίας για τις μετακινήσεις των χρηστών και μετέπειτα για την παρακολούθηση τους³³. Όσον αφορά στις συσκευές smartphone, ανάμεσα στις επιλογές των ρυθμίσεων τους περιλαμβάνεται μία με το όνομα 'υπηρεσίες τοποθεσίας' ('location-based services'), οι οποίες αντίστοιχα καταγράφουν τις μετακινήσεις των χρηστών σε βάσεις δεδομένων στο διαδίκτυο. Η σύνδεση των κινητών τηλεφώνων με το διαδίκτυο και τις διάφορες υπηρεσίες διαδικασίας της παρακολούθησης τοποθεσίας είναι αναγκαία και για την μετέπειτα παροχή στον χρήστη εξατομικευμένων πληροφοριών με τρόπο που όσες περισσότερες πληροφορίες αποθηκεύει μία συσκευή τόσο πιο πλήρεις είναι και οι υπηρεσίες που παρέχει. Η συγκέντρωση της συγκεκριμένης πληροφορίας σε διαδικτυακές βάσεις δεδομένων είναι αυτή που δίνει τη δυνατότητα 'μνήμης' και 'ευφυΐας' (smart) στη συσκευή: η αναζήτηση στο ιστορικό και η ανάκληση αντίστοιχης τοποθεσίας ή χρόνου σε μία τοποθεσία αυξάνει τη διαδραστικότητα της με τον χρήστη και την ολόενα και μεγαλύτερη προσαρμογή της στις ανάγκες και προτιμήσεις του.

Ωστόσο προβληματισμοί διατυπώνονται, αρχικά, σχετικά με τον σε-ζωντανό-χρόνο εντοπισμό των τοποθεσιών και των μετακινήσεων του χρήστη. Ορισμένα παραδείγματα αναφέρουν, στη λογική αυτή, ότι κινητές συσκευές είναι σε θέση να αναγνωρίσουν και να καταγράψουν μια τοποθεσία (π.χ. 'σπίτι') χωρίς αντίστοιχα αυτή να είναι πρότερα καταχωρημένη στην αντίστοιχη εφαρμογή ('checking in'³⁴), και αυτό γίνεται δυνατό μέσω της αναγνώρισης του χρόνου που περνά ο χρήστης στη συγκεκριμένη τοποθεσία³⁵ σε συνδυασμό με μία ενδεχόμενη τοποθέτησή του στον χώρο.

Οι επόμενοι προβληματισμοί σχετίζονται με το γεγονός ότι τα κινητά τηλέφωνα αποτελούν βασική προτεραιότητα των μυστικών υπηρεσιών και κυβερνήσεων των ΗΠΑ και του ΗΒ, σύμφωνα με τις διαρροές του Snowden, καθώς η χρήση τους σήμερα είναι διαδεδομένη όσο ποτέ άλλοτε. Συγκεκριμένα περιγράφει ότι μία από τις κύριες προσπάθειες τους για τη συγκέντρωση 'πληροφορίας τοποθεσίας' ('location-based' data) ήταν η δημιουργία βάσης δεδομένων που γεω-τοποθετεί (geolocating) κάθε κινητό τηλέφωνο στον κόσμο. Αυτές οι διαρροές επιβεβαιώνονται και από την αντίστοιχη δήλωση του Διευθυντή της τεχνολογικής υπηρεσίας της CIA, το 2014, ότι θα έπρεπε να γνωρίζουμε πολύ καλά ότι η υπηρεσία μπορεί να εντοπίσει οποιονδήποτε κρατάει ένα smartphone -ακόμα και αν αυτό είναι απενεργοποιημένο- και επίσης να τον αναγνωρίσει με απόλυτη ακρίβεια από το περπάτημα του -ακόμα και αν κρατάει το κινητό κάποιου άλλου³⁶. "Είστε ήδη μία κινούμενη πλατφόρμα εντοπισμού" ("You're already a walking sensor platform"), σχολίασε και η δήλωση του αυτή μόνον ασφάλεια δεν παρέχει.

Google Maps σε smartphone, Google glass & Facebook: νέα εργαλεία ελέγχου & ενσωμάτωσης

Μία πιο εξελιγμένη προσπάθεια (sophisticated effort) των μυστικών υπηρεσιών, όπως την περιγράφει ο Snowden στα έγγραφά του (2008), για τη συγκέντρωση πληροφορίας τοποθεσίας και μετακινήσεων σχετίζεται με την υποκλοπή αιτημάτων που έγιναν από χρήστες smartphones στο Google Maps. Συγκεκριμένα, ισχυρίζεται ότι "όποιος χρησιμοποιεί Google Maps σε smartphone δουλεύει υποστηρίζοντας κάποιο σύστημα των Βρετανικών Μυστικών υπηρεσιών"³⁷. Παρόμοια δυνατότητα αποκάλυψης στοιχείων για τον χρήστη διαθέτει και το 'location history' της ιστοσελίδας της Google (Google.com/locationhistory), το οποίο δεν αναφέρεται μόνον σε γεωγραφικές/πραγματικές τοποθεσίες και μετακινήσεις αλλά και σε αντίστοιχες διαδικτυακές/δυναμικές. Σύμφωνα με το άρθρο του Guardian, η υπηρεσία αυτή της Google είναι εκεί όπου κάθε χρήστης μπορεί να ανακαλύψει τι μπορεί να γνωρίζει γι' αυτόν όχι μόνο η εταιρεία αλλά και οι μυστικές υπηρεσίες των ΗΠΑ και του ΗΒ.

³³ <http://www.technologyreview.com/featuredstory/513721/big-data-from-cheap-phones/>

³⁴ Μία εφαρμογή του Foursquare που δίνει τη δυνατότητα δήλωσης της τοποθεσίας 'άφιξης' ή 'πρόσβασης' του χρήστη ('check in').

³⁵ <http://techtit.gr/2013/12/to-kinito-parakolouthei-kathe-kinisi-mas/>

³⁶ <http://www.businessinsider.com/cia-presentation-on-big-data-2013-3?op=1#ixzz2y2B3NG2G>

³⁷ <http://www.theguardian.com/world/2014/jan/27/nsa-gchq-smartphone-app-angry-birds-personal-data> 2014-03-03

Οι επόμενοι προβληματισμοί σχετίζονται με το γεγονός ότι όσο η εταιρεία μεταμορφώνεται σε 'τιτάνα' στην παραγωγή καινοτομιών σε διαδικτυακές και κινητές τεχνολογίες και σε υποσχόμενους τομείς όπως η βιο-ρομποτική³⁸ άλλο τόσο διαμορφώνεται στο μεγαλύτερο πρότυπο ('trend') που 'φλερτάρει' με τα πλήθη. Η ακόρεστη διάθεση του πλήθους για χαρτογραφικές και τεχνολογικές καινοτομίες, ακόμα και αν προτάσσουν νέες οπτικές και τρόπους ζωής στην καθημερινότητα, είναι δυναμικά έτοιμη για την ενσωμάτωσή της στην αγορά -και όχι μόνο σε αυτήν. Ο De Angelis εξηγεί ότι μέσα σε αυτές και ο άνθρωπος που αδράττει "τις εσωτερικές ευκαιρίες που δημιουργεί ο καπιταλισμός" γίνεται και αυτός 'αντικείμενο ενσωμάτωσης' (De Angelis, 2010α). Ως εκ τούτου, παρά την όποια διασκέδαση και χρησιμότητα που μπορεί να προσφέρουν καινοτόμα μέσα, όπως το Google Glass που είδαμε στο τέταρτο κεφάλαιο, δεν μπορούμε να μην αναρωτηθούμε αρχικά σχετικά με την "συνενοχή τους στο καπιταλιστικό

θέαμα" (Griffis, 2007)³⁹ και με το αντίστοιχο κοινωνικό τους κόστος καθώς και με την χωρίς προηγούμενο δυνατότητα επιτήρησης που δημιουργείται από τους ίδιους τους χρήστες, που είναι όντως 'οι πολλοί'. Έτσι, τα 'γυαλιά/θέαμα' (spectacle) της Google, ιδωμένα ως "προέκταση των 'απεικονιστικών τεχνολογιών'" (ό.,π.), αποτελούν ένα ιδανικό εργαλείο για την εταιρεία, σύμφωνα με τον Γιάννουρος, προκειμένου "να επιστρατευθούν" μέλη του πλήθους για να αντλήσουν πληροφορία, ως μία "κατασκοπεία σε κολοσσιαία κλίμακα", και να πετύχουν τον απωτερο στόχο της εταιρείας που είναι "να οργανώσει την παγκόσμια πληροφορία"⁴⁰.

Όλοι οι προβληματισμοί μέχρι τώρα εντείνονται υπό το φως της σύνδεσης των κινητών μέσων με τις ευρύτερες, δικτυωμένες μορφές εμπειρίας των social media μέσα από τις οποίες δίνεται η δυνατότητα δικτύωσης ομοίως των καθημερινών δραστηριοτήτων, των προτιμήσεων και επιθυμιών των χρηστών. Έτσι, συγκεκριμένα το Facebook ως ένα τεράστιο 'βιβλίο προσώπων' (face-book) αποτελεί έναν παγκόσμιο δυναμικό χώρο δικτύωσης ανθρώπων καθώς μέσα από αναρτήσεις ετικετών/λέξεων-κλειδιών (tagging), επισημάνσεις (pinpointing), δηλώσεις προτιμήσεων και δυσανεσκειών (like/dislike) δημιουργούνται προφίλ ανθρώπων και κοινωνικά δίκτυα. Τα δισεκατομμύρια bits πληροφορίας που είναι ενσωματωμένα σε αυτό -όπως και σε άλλα social networks- πολύ σύντομα απέκτησαν γεωγραφική αναφορά (geo-referenced) γεγονός που πολλαπλασίασε εκρηκτικά τη γεω-πληροφορία καθώς και όλους τους παρελκόμενους προβληματισμούς για τις νέες μορφές ελέγχου και ενσωμάτωσης. Ο Griffis υποστηρίζει σχετικά ότι χρησιμοποιώντας την ατομική εμπειρία της 'καθημερινής ζωής', τα μέσα εντοπισμού συνδεδεμένα με τα κοινωνικά δίκτυα μετατρέπουν τους πολίτες "σε παραγωγικούς καταναλωτές (prosumers) εντοπισμένου περιεχομένου, ενός περιεχομένου σχεδιασμένου τόσο για την ανάλυση των κινήσεων και των συνηθειών τους όσο και για την ψυχαγωγία ή την επιμόρφωσή τους" (Griffis, 2007)⁴¹.

Τους προηγούμενους προβληματισμούς επιβεβαιώνουν και πάλι οι διαρροές του Snowden καθώς αποκαλύπτουν ότι ένα ακόμα στρατηγικό πρόγραμμα της NSA είχε στόχο την παρακολούθηση των επικοινωνιών των χρηστών του internet εκτός των ΗΠΑ σε εννέα μεγάλους ιστοτόπους κοινωνικής δικτύωσης, όπως το Facebook και το Twitter⁴². Ομοίως προβληματίζει αυτό που διαβάζουμε στο άρθρο της Guardian⁴³ ότι η Εθνική Υπηρεσία Ασφάλειας των ΗΠΑ (NSA) θεωρεί ως 'τέλειο σενάριο' ('perfect scenario') για την άντληση πληροφορίας την ανάρτηση φωτογραφίας που

³⁸ Η Google ανακοίνωσε πέρυσι ότι αγοράζει όχι μία αλλά οκτώ ρομποτικές εταιρείες, μία εκ των οποίων η Boston Dynamics - μια εταιρεία γνωστή για τη χρηματοδότησή της από το στρατό και τη δημιουργία νέων τεχνολογιών, Milo Γιάννουρος, <http://insights.dice.com/2013/04/02/google-glass-and-surveillance-culture-2/>, Μάιος 2013

³⁹ <http://archive-gr.com/page/1220293/2013-01-23/http://www.re-public.gr/?p=183>

⁴⁰ <http://insights.dice.com/2013/04/02/google-glass-and-surveillance-culture-2/>, Μάιος 2013

⁴¹ <http://archive-gr.com/page/1220293/2013-01-23/http://www.re-public.gr/?p=183>

⁴² Ένα ακόμη στοιχείο που παιγνιδώς θα μπορούσε ομοίως να επιβεβαιώνει τον τρόπο με τον οποίο οι μυστικές υπηρεσίες χρησιμοποιούν τα κοινωνικά μέσα είναι και το πρώτο tweet της CIA, μόλις απέκτησε τον λογαριασμό της στο Twitter: "Δεν μπορούμε ούτε να επιβεβαιώσουμε ούτε να διαψεύσουμε πως αυτό είναι το πρώτο μας tweet", <http://www.avgi.gr/article/2919295/sto-facebook-kai-to-twitter-mpike-episimos-i-cia>

⁴³ <http://www.theguardian.com/world/2014/jan/27/nsa-gchq-smartphone-app-angry-birds-personal-data>

έχει τραβηχτεί από κινητά τηλέφωνα smartphones σε ένα μέσο κοινωνικής δικτύωσης. Προκειμένου να αντιληφθούμε τον τρόπο εξηγώ ότι από αυτήν τη φωτογραφία οι ιστοσελίδες, όπως το Facebook και το Twitter, αντλούν μεταδεδομένα τοποθεσίας (location metadata) πριν τη δημοσίευσή της, το οποίο σημαίνει ότι όσο τα δεδομένα ταξιδεύουν στο διαδίκτυο -και πάντα ανάλογα με το στάδιο της ανάρτησης (upload) τους- είναι διαθέσιμα και για τις μυστικές υπηρεσίες. Η ίδια η NSA υποστηρίζει, σύμφωνα με το άρθρο, ότι και μόνο από μία τέτοια φωτογραφία η υπηρεσία μπορεί να αντλήσει πληροφορίες για την τοποθεσία αλλά και "μία 'πιθανή εικόνα', το email, το τηλέφωνο, τις λίστες φίλων, και 'ένα πλήθος άλλων κοινωνικών πληροφοριών"⁴⁴.

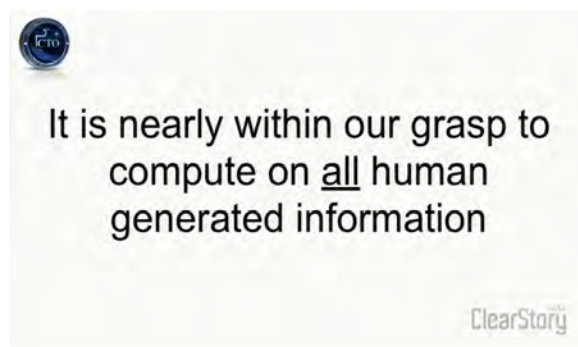
Διαφάνεια της NSA που αποκαλύπτει το 'τέλειο σενάριο' της για την άντληση πληροφορίας από τα κινητά τηλέφωνα, <http://www.theguardian.com/world/2014/jan/27/nsa-gchq-smartphone-app-angry-birds-personal-data>

Μετά από τις προηγούμενες διαπιστώσεις συνειδητοποιούμε ότι κινητά τηλέφωνα, καινοτομίες και διαδικτυακά κοινωνικά δίκτυα είναι σε θέση να εντοπίζουν και να ρυθμίζουν τον χώρο και τον χρόνο, τις τοποθεσίες και τις μετακινήσεις, τις επιλογές και την εξάπλωση τάσεων, τροφοδοτώντας και εμπλουτίζοντας τις έννοιες των μηχανών και συστημάτων του γενικευμένου ελέγχου και συνδράμοντας στο παγκόσμιο χωρικό αποθετήριο πληροφορίας 'Big data'.

'Big data': ολιστικός έλεγχος

Η 'Μεγάλη πληροφορία' ('Big data') είναι ένας όρος που χρησιμοποιείται για μία ακόμη συνάρθρωση, αυτή τη φορά πληροφορίας, που παράγεται στα μέσα εντοπισμού τύπου smartphones, το facebook και το 'σύννεφο' (cloud). Σε άρθρο του Business insider⁴⁵ διαβάζουμε ότι "σε συνδυασμό με άλλες αναδυόμενες δυνάμεις, όπως οι νάνο-, οι βίο- και οι δέκτες (nano, bio, and sensors) τα 'Μεγάλα Δεδομένα' οδηγούν: σε μία δραματική ανάπτυξη στην ταχύτητα της καινοτομίας (...), σε μία επιτάχυνση της κοινωνικής αλλαγής (π.χ. η Αραβική Άνοιξη) και σε μία μετατροπή της παγκόσμιας ροής πληροφορίας (από τους λίγους στους πολλούς και σε ακόμα περισσότερους". Ωστόσο ο όρος και, ακόμα περισσότερο, το περιεχόμενο του 'μεγάλου' χρίζουν περαιτέρω μελέτης.

Η ομιλία του Διευθυντή της τεχνολογικής υπηρεσίας της CIA, Ira Hunt, για την 'Μεγάλη πληροφορία' (2014)⁴⁶, πυροδοτεί έντονους προβληματισμούς καθώς δηλώνει ότι σύντομα η υπηρεσία θα είναι σε θέση να συλλέγει και να αναλύει (compute) πάνω σε όλη την πληροφορία που προέρχεται από ανθρώπους, όπως φαίνεται στην πρώτη διαφάνεια και όπως εξετάζουμε περαιτέρω και παρακάτω στο κεφάλαιο.

Διαφάνεια από την ομιλία του Διευθυντή της τεχνολογικής υπηρεσίας της CIA, Ira Hunt, για την 'Μεγάλη πληροφορία' (2014), <http://www.businessinsider.com/cia-presentation-on-big-data-2013-3?op=1#ixzz2y2B3NG2G>

⁴⁴ Ανάλογα με την πληροφορία του προφίλ (profile information) και τα 'προτεινόμενα-αγαπημένα' του χρήστη αυτές οι 'κοινωνικές πληροφορίες' αφορούν στη χώρα προέλευσης, την τρέχουσα τοποθεσία, τον ταχυδρομικό κώδικα, την ηλικία, το φύλο, την έγγαμη ή όχι κατάσταση, το εισόδημα, την εθνικότητα, τη σεξουαλική προτίμηση, το επίπεδο εκπαίδευσης, τον αριθμό παιδιών κτλ (ό,π.).

⁴⁵ <http://www.businessinsider.com/cia-presentation-on-big-data-2013-3?op=1#ixzz2y2B3NG2G>, 4/2014.

⁴⁶ ό,π.

Προς το παρόν, ανιχνεύω ορισμένες από τις ολοένα αυξανόμενες και αμφιλεγόμενες δυνατότητες άντλησης ('mining') 'Μεγάλης Πληροφορίας' που αναδεικνύουν νέους τρόπους και συναρθρώσεις εμπορικών, κυβερνητικών και ερευνητικών συμφερόντων μέσα από τις οποίες ταξινομούνται, επιτηρούνται και ελέγχονται όχι μόνο μεμονωμένα άτομα αλλά και ευρύτεροι πληθυσμοί.

Χαρτογραφίες βιο-τεχνο-επιστήμης, μέσων & μετακινήσεων πληθυσμών

Οι αναλυτές του Εργαστηρίου Ανθρώπινων Δυναμικών του MIT (Human Dynamics Lab at MIT) αναφέρουν ότι η άντληση δεδομένων από κινητά τηλέφωνα γίνεται δελεαστική κυρίως σε φτωχές χώρες, όπου η συγκέντρωση λεπτομερούς, επικαιροποιημένης πληροφορίας είναι ιδιαίτερα δύσκολη⁴⁷. Όπως ισχυρίζεται ο Alex Pentland, διευθυντής του Εργαστηρίου: "(σ)τον αναπτυσσόμενο κόσμο δεν υπάρχει μία λειτουργική απογραφή, δεν μπορεί κανείς να γνωρίζει πού είναι η κίνηση, δεν υπάρχει πάντα μία δομή συγκέντρωσης δεδομένων από την κυβέρνηση, και ξαφνικά, το μόνο πράγμα που έχεις -κινητά τηλέφωνα παντού (...) μπορούν να δώσουν το ισότιμο από όλη την υποδομή που έχει ήδη χτιστεί στον αναπτυγμένο κόσμο". Ως εκ τούτου, τα δεδομένα που προέρχονται από αυτά -ακόμα και αν δεν είναι τύπου smartphones αλλά φτηνές συσκευές- μπορεί να αποβούν εξαιρετικά χρήσιμα.

Big Data from cheap phones

Αποτέλεσμα προγράμματος του ίδιου εργαστηρίου και ο συγκεκριμένος χάρτης ο οποίος προκύπτει από αναλύσεις δεδομένων κινητών τηλεφώνων (cell-phone data analytics) και εντοπίζει τις πιο σημαντικές πηγές μόλυνσης από ελονοσία (τα μαύρα σημεία). Αποτυπώνει επίσης τη δυνατότητα για περαιτέρω μετάδοση που μπορεί να προκληθεί με την ανθρώπινη μετακίνηση, όπως επίσης οι βασικοί προορισμοί των ανθρώπων που έχουν προσβληθεί από την νόσο (οι ανοιχτόχρωμες αποχρώσεις). Σύμφωνα με το πρόγραμμα, ο χάρτης θα χρησιμοποιηθεί για να προσδιοριστούν καλύτερα οι περιοχές στις οποίες είναι αναγκαία η προειδοποίηση και η εφαρμογή τεχνικών ελέγχου των κουνουπιών. Η συγκεκριμένη χαρτογράφηση αποτελεί, με άλλα λόγια, τη δημιουργία ενός εργαλείου καταπολέμησης ασθενειών μέσα από τη χρήση δεδομένων από κινητά τηλέφωνα.

Χάρτης από την ιστοσελίδα,
<http://www.technologyreview.com/featuredstory/513721/big-data-from-cheap-phones/>

Το πρώτο σχόλιο που θέλω να κάνω σχετικά με το Project αφορά στη γεωγραφία της εξάπλωσης των μέσων και των τεχνολογιών. Ο Snowden στις αποκαλύψεις του υπογράμμισε ότι τα κινητά τηλέφωνα αποτελούν βασική προτεραιότητα των μυστικών υπηρεσιών και κυβερνήσεων των ΗΠΑ και του ΗΒ, καθώς οι διάφοροι 'στόχοι' τους ανά τον κόσμο κάνουν σημαντική χρήση τέτοιων συσκευών⁴⁸. Έτσι, το γεγονός ότι οι περισσότερες κινητές συσκευές ανά τον κόσμο εντοπίζονται σε αναπτυσσόμενες χώρες, και κυρίως στην Αφρική και την Ασία⁴⁹, όπως διατυπώνουν ασχολίαστα οι αναλυτές του MIT, δεν είναι καθόλου τυχαίο. Την ίδια στιγμή αν ανακαλέσουμε το γεγονός ότι, μαζί με τις τεχνολογίες και τα μέσα, τα διαδραστικά εργαλεία και χρήσεις τους ολοένα και αυξάνονται στις συγκεκριμένες περιοχές -όπως στα παραδείγματα της διαδραστικής χαρτογράφησης της κρίσης στο Darfur, της δημοσιογραφίας των πολιτών στην Κένυα, των αντιστάσεων στην Αραβική Άνοιξη κτλ.- επιβεβαιώνονται οι υποθέσεις για νέες συναρθρώσεις κεφαλαίου και διακυβέρνησης.

⁴⁷ <http://www.technologyreview.com/featuredstory/513721/big-data-from-cheap-phones/>

⁴⁸ <http://www.theguardian.com/world/2014/jan/27/nsa-gchq-smartphone-app-angry-birds-personal-data>, 2014-03-03

⁴⁹ <http://www.technologyreview.com/featuredstory/513721/big-data-from-cheap-phones/>

Στην ίδια λογική, προβληματίζει η χρήση των μέσων για την παρακολούθηση της μετακίνησης στο χώρο συγκεκριμένων ομάδων χρηστών (πληθυσμών) που συνδέονται με την εξάπλωση ασθενειών. Μετά από τις αντίστοιχες χαρτογραφήσεις της χολέρας στο Λονδίνο και της γρίπης στις ΗΠΑ του τρίτου κεφαλαίου, το συγκεκριμένο project αποτελεί παράδειγμα καινοτόμας χαρτογράφησης μετακινήσεων και εξάπλωσης μολυσματικών καταστάσεων και πληθυσμών. Και σε αυτό το σημαντικότερο που απασχολεί είναι οι τρόποι με τους οποίους οι πληθυσμοί και οι συνθήκες ζωής τους γίνονται αντικείμενο ρύθμισης και ενδεχόμενα περαιτέρω περιφραξης, λαμβάνοντας υπόψη την εκούσια ή ακούσια 'συμμετοχή' τους στη διαδικασία. Παραθέτοντας το λόγια των Jeffrey et al. (2012) που σχετίζονται με το συγκεκριμένο παράδειγμα, οι ίδιοι πληθυσμοί-χρήστες αποτελούν τις "πειραματικές υποκειμενικότητες", τα σώματά των οποίων "'διακινδυνεύουν' και εκτίθενται στα μηχανήματα και τις μηχανορραφίες του παγκόσμιου φαρμακευτικού κεφαλαίου", επιβεβαιώνοντας για άλλη μία φορά τις προηγούμενες συναρθρώσεις.

Προβληματίζει, επίσης, το γεγονός ότι οι ερευνητές θεωρούν ότι δυναμικά τα πάντα βρίσκονται σε κίνδυνο διαφορετικής κλίμακας και γι' αυτό η γεω-παρακολούθηση στο project τους οφείλει να είναι ομοίως εκτεταμένη με αυτόν, δηλαδή παντού⁵⁰· μία πρακτική που φέρνει στο μυαλό τα αντίστοιχα προληπτικά μέτρα και στρατηγικές αντιμετώπισης του κινδύνου του τρίτου κεφαλαίου. Τέλος, είναι σημαντικό να μην παραλειφθεί η άποψη του Pentland ότι το project, εν τέλει, έχει να κάνει με το "πώς κάνουμε επιστήμη και βρίσκουμε τα σωστά πρότυπα" που, μετά απ' όσα σχολιάστηκαν, μόνο προκλητική -και ίσως δυσοίωνα- φαντάζει για την επιστήμη.

Βιοκυβερνητικές δυστοπίες

Το επόμενο παράθεμα από συνέντευξη του Richard Stallman είναι χαρακτηριστικό του σύγχρονου λόγου αυτών που προεικόνισε ο Deleuze πριν από μερικές δεκαετίες.

"(...) οι κίνδυνοι έχουν πολλαπλασιαστεί. Εδώ και χρόνια έχω ονομάσει τα κινητά τηλέφωνα ως "όνειρο του Στάλιν" εξαιτίας των δυνατοτήτων παρακολούθησης που έχουν. (Οι κινήσεις τους καταγράφονται και μπορούν να μετατραπούν από απόσταση σε συσκευές μετάδοσης συνομιλιών σε μόνιμη βάση, ακόμη και αν προσπαθήσει κανείς να τα απενεργοποιήσει). Εδώ και χρόνια έχω προειδοποιήσει ότι είναι λάθος να εμπιστευόμαστε προσωπικά δεδομένα σε ιστοσελίδες ή ακόμη και να δίνουμε στοιχεία της ταυτότητάς μας σε αυτές. Εδώ και χρόνια πληρώνω με μετρητά αντί να χρησιμοποιώ την πιστωτική μου κάρτα (...). Στο μεταξύ, ενώ κάμερες φυτρώνουν συνεχώς στις πόλεις μας, οι ΗΠΑ συναρμολογεί σιγά-σιγά ένα σύστημα που θα καταγράφει όλες τις κινήσεις όλων των αυτοκινήτων, όπως γίνεται στο Ηνωμένο Βασίλειο. 'Εξυπνοι μετρητές' θα φτιάχνουν ένα φάκελο για το πόση ηλεκτρική ενέργεια χρησιμοποιούμε ανά ώρα ή ανά λεπτό, κάτι το οποίο καταγράφει επίσης πότε είναι κάποιος στο σπίτι του. Και το Διαδίκτυο των Πραγμάτων⁵¹ απειλεί να εισάγει όλα τα προϊόντα στο σπίτι σας ως ψηφιακούς πληροφοριοδότες. Μόλις τα δεδομένα έχουν καταγραφεί, θα γίνεται κατάχρηση των λειτουργιών. Τα τυπικά όρια ως προς το εύρος της πρόσβασης σε δεδομένα δεν θα σταματήσουν το κράτος από τη συλλογή όλων των ειδών των δεδομένων σχετικών με οποιονδήποτε είναι αποφασισμένο να το συντρίψει (...). Εάν οποιοσδήποτε τολμήσει να μιλήσει για το τι κάνει το κράτος, τότε αυτός θα βγει εκτός ελέγχου" (από συνέντευξη του Richard Stallman⁵²).

Πιο πέρα από τους ισχυρισμούς του Stallman σχετικά με τον αποκλεισμό από το καθεστώς ελέγχου, ο Griffis υποστηρίζει ότι στα νέα περιβάλλοντα ελέγχου το σημαντικό δεν είναι το ζήτημα ένταξης-αποκλεισμού αλλά η ρύθμιση των ενδεχόμενων συμπεριφορών, αντιστάσεων και (μετα)κινήσεων· "η ταξινόμηση των κοινωνικών

⁵⁰ ό.,π.

⁵¹ Το 'διαδίκτυο των πραγμάτων' (IoT) είναι μια μελλοντική κατάσταση, κατά την οποία καθημερινά αντικείμενα – όπως κινητά τηλέφωνα, αυτοκίνητα, οικιακές συσκευές, ρούχα, ακόμη και τρόφιμα – θα συνδέονται ασύρματα στο διαδίκτυο μέσω έξυπνων μικροκυκλωμάτων και θα μπορούν να συλλέγουν και να ανταλλάσσουν δεδομένα.

⁵² <http://tvxs.gr/news/%CE%BA%CF%8C%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%82/%CF%81%CE%AF%CF%84%CF%83%CE%B1%CF%81%CE%BD%CF%84-%CF%83%CF%84%CF%8C%CE%BB%CE%BB%CE%BC%CE%B1%CE%BD-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%AF-%CF%80%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BF%CE%B4%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B1-%CF%83%CF%80%CE%AF%CF%84%CE%B9%CE%B1-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CF%8E%CE%BD>

προνομίων δεν επιτυγχάνεται με την ενίσχυση της συμμόρφωσης, αλλά μάλλον με μια προνομιακή επιλογή αποδεκτών συνθηκών” που επιτυγχάνονται μέσα από την ρύθμιση των χώρων “ενδεχόμενης διαμάχης” και κυκλοφορίας, σχολιάζει σχετικά (2007)⁵³.

Οι προβληματισμοί που αφορούν στη ρύθμιση της ενδοκοινωνικότητας σχετίζονται με την ανάλυση των δεδομένων. Μία ανάλυση που δεν αναφέρεται μόνο στην αναζήτηση πιθανών κινδύνων αλλά στη δημιουργία προφίλ όχι μόνο για κάθε άνθρωπο αλλά και για κάθε δυνητικό άνθρωπο⁵⁴. Όσα περισσότερα γνωρίζουν και συστηματοποιούν για τις προτιμήσεις του ανθρώπου τόσο περισσότερο θα είναι σε θέση, βάσει συσχετισμών, να διεισδύουν βαθύτερα στη χαρτογράφηση της σκέψης του και έτσι να αποκτούν τη δική τους νοημοσύνη.

Σε αυτή την κατεύθυνση, ο Διευθυντής του τεχνικού τμήματος της CIA, Ira Hunt, αναδιπλώνει ακόμα περισσότερα στοιχεία που σκιαγραφούν Οργουελιανά δυστοπικά σενάρια για το μέλλον: “οι επιστήμονες της πληροφορίας θα αναπτύξουν τα απαιτούμενα εργαλεία ανάλυσης του ωκεανού της πληροφορίας, τα οποία θα δίνουν περισσότερη δύναμη στις μηχανές” και την ίδια στιγμή “η τεχνολογία θα κινείται ταχύτερα από τις κυβερνήσεις, τα νομικά συστήματα ακόμα και από τα άτομα”. Επίσης, σχολιάζει τους τρόπους με τους οποίους “το άψυχο αποκτά αντίληψη και συναίσθηση” (“inanimate is becoming sentient”) και με αφορμή αυτό περιγράφει έναν ‘εξυπνότερο’ πλανήτη (smarter planet) στον οποίο οι μηχανές νοημοσύνης θα έχουν εξαιρετικές ικανότητες, θα μαθαίνουν από τους ανθρώπους και θα κάνουν “όλη τη βαριά δουλειά”. Το ακόμα πιο ανησυχητικό είναι ότι όλα αυτά συμβαίνουν ταχύτερα από ότι αντιλαμβανόμαστε.

Διαφάνειες από την ομιλία του Διευθυντή της τεχνολογικής υπηρεσίας της CIA, Ira Hunt, για την 'Μεγάλη πληροφορία' (2014), <http://www.businessinsider.com/cia-presentation-on-big-data-2013-3?op=1#ixzz2y2B3NG2G>

Κάτι τέτοιο δεν αποτελεί τίποτε άλλο παρά μία έκφραση ικανοποίησης της “εμμονή(ς) της κοινωνίας για τον έλεγχο του μέλλοντος”, σύμφωνα και με τον ‘μελλοντικό δυνητικό χάρτη’ -που είδαμε στο τέταρτο κεφάλαιο- των μετακινήσεων, επιλογών και σκέψεων του ανθρώπου (Holmes, 2007b)⁵⁵. Ένα τέτοιος ‘υπερ-επιτηρούμενος έλεγχος’ (‘hypersurveillance control’) έχει φτάσει “στο απόγειο της εξουσίας, όπου τίποτα δεν μπορεί να αποδράσει” (Holmes, 2007b, 27). Εκεί “(τ)α πάντα έχουν ήδη παρατηρηθεί, υπάρχει απόλυτη πρό-γνωση των γεγονότων που θεμελιώνονται στην κατοχή των κωδικών που τα δημιουργούν” και αυτό είναι πολύ κοντά σε μια ‘οπτική θεωρία παιγνίων’ (‘game-theoretic vision’), στην οποία “όλες οι κινήσεις είναι ήδη γνωστές και όλες οι στρατηγικές έχουν ήδη παιχτεί” (ό.,π.). Η μεγαλύτερη ίσως δυστοπία αυτής της “κοινωνικής επιστημονικής φαντασίας” (“social science fiction”) (ό.,π.) είναι ότι εκτός από το έγκλημα που έχει ήδη προβλεφθεί, ομοίως και η επιθυμία έχει ήδη ικανοποιηθεί και η ζωή ομοίως ήδη βιωθεί.

⁵³ <http://archive-gr.com/page/1220293/2013-01-23/http://www.re-public.gr/?p=183>

⁵⁴ Στο οποίο, σύμφωνα με τον Λιμίτσιο, υποψήφιο διδάκτορα του Τμ. Γεωγραφίας, οι συνδέσεις δεν είναι αιτίου-αιτιατού αλλά μόνον δράσης-αντίδρασης, όπως το παράδειγμα που δίνει “αν σου αρέσουν οι ντομάτες και το αγαπημένο σου χρώμα είναι το μπλε δεν θα πας ενάντια στο σύστημα”, σκόλια τα οποία προέκυψαν από σχετικές συζητήσεις με τη γράφουσα.

⁵⁵ Τελικά, ο Orwell ήταν αισιόδοξος, ο Huxley είχε δίκιο!

Όλες οι προηγούμενες δυστοπικές διατυπώσεις αποκτούν νέο περιεχόμενο μετά τη χαρτογράφηση των προηγούμενων χαρτογραφικών παραδειγμάτων καθώς μέσα από αυτά δημιουργείται ο προβληματισμός ότι δεν αποτελούν μονάχα δυστοπία αλλά ένα πραγματικό δαιδαλώδες πρότζεκτ μελέτης του ανθρώπου και ταυτόχρονης υποβάθμισης των σχέσεων και της ζωής του σε πρακτικό επίπεδο.

Αρχικά, και όπως δήλωσε ο Hunt⁵⁶, κυβερνήσεις ισχυρών κρατών, μυστικές υπηρεσίες και βιο-τεχνο-επιστήμες έχουν ως σχέδιο τη χαρτογράφηση όλης της πληροφορίας που προέρχεται από ανθρώπους, το οποίο πλέον εξασφαλίζεται με μεγάλη συνέπεια και ακρίβεια καθώς είναι οι ίδιοι οι άνθρωποι που την παρέχουν. Αν λάβουμε, επίσης, υπόψη ότι η χρήση των ψηφιακών και κινητών δυνατοτήτων προκειμένου την άντληση πληροφορίας αφορά όχι μόνο σε συγκεκριμένους 'στόχους' που κατανέμονται σε συγκεκριμένους 'τόπους' αλλά σε όλους τους πληθυσμούς ανεξαιρέτως, τότε το μέγεθος του ελέγχου 'ξεφεύγει από τον έλεγχο', εννοώντας αυτό που θεωρούσαμε μέχρι τώρα 'έλεγχο'. Έτσι, γίνεται σαφές ότι οι σημερινοί μηχανισμοί ελέγχου συλλέγουν πληροφορία όχι μόνο από τις 'ανεπιθύμητες' και 'μιερές' ομάδες -οι οποίες δεν παύουν να υπόκεινται *κατ' εξοχήν* στις καινοτομίες επιτήρησης- αλλά και από όσους/όσες θεωρούνται 'εντός', "ακόμα και αν διατείνονται ότι δεν έχουν τίποτα να κρύψουν ή θεωρούν τους εαυτούς τους αθώους, φιλήσυχους πολίτες"⁵⁷. Όλα αυτά αναδεικνύουν ότι την ίδια στιγμή που το διαδίκτυο, οι τεχνολογίες και τα μέσα εντοπισμού γίνονται όλο και περισσότερο μέρος της καθημερινής ζωής, οι πληθυσμοί συνολικά συμμετέχουν αυξανόμενα στην διακυβέρνηση (τους), δημιουργώντας ερωτηματικά τόσο για το παρόν όσο και για το μέλλον του ανθρώπου.

Επίσης, όπως διαπιστώσαμε πολλαπλά μέχρι τώρα, σήμερα εμφανίζεται ένα πλήθος ολοένα και πιο καινοτόμων τρόπων προκειμένου να ενισχύσουν την προσπάθεια των ανθρώπων να προσαρμοστούν στους κοινωνικά ρυθμιστικούς κανόνες. Έτσι, η επαφή με τα ψηφιακά μέσα και την κυβερνητική τεχνολογία και οι πολύπλοκες διαδικτυακές συνδέσεις μέσα στους χώρους της καθημερινής ζωής, δράσης, σκέψης και φαντασίας δεν φαίνεται να επιδιώκουν την εξυπηρέτηση των αναγκών του ανθρώπου αλλά την σταδιακά προσαρμογή του χρήστη σε αυτές. Όσο, δηλαδή, οι 'μηχανές' που περιλαμβάνονται στο τεχνολογικό εργαλείο και μέσο (κινητά τηλέφωνα, καινοτομίες, διαδικτυακά κοινωνικά δίκτυα κτλ.) προσαρμόζονται στον εκάστοτε χρήστη τόσο πιο 'αξιαγάπητες'⁵⁸ και αναγκαίες γίνονται, καθιστώντας τελικά αυτόν 'σε εξάρτηση' και διαμορφώνοντας αυτό που περιγράφει ο Deleuze 'μηχανική υποδούλωση' (machinic enslavement).

Παράλληλα, οι μηχανές -και μέρος αυτών και οι χαρτογραφικές (software GIS, συσκευές GPS, κινητά τηλέφωνα με γεω-εντοπισμό κτλ.) μεσολαβούν ανάμεσα στο πλήθος (άτομα, δημιουργοί, χρήστες, κοινότητες κτλ.) και τους διαφορετικούς χώρους πρακτικών και δράσεων αντικαθιστώντας σημαντικό μέρος της ζωής, των λειτουργιών και των σχέσεων του πρώτου. Ως εκ τούτου, η νέα όψη των διαδραστικών σχέσεων -ή αλλιώς κυβερνο-δικτύωσης (cyber networking)- δημιουργεί εντονότερες ανησυχίες για την αλλοίωση των 'ζωντανών' συνθηκών και σχέσεων. Οι "ενσώματες κοινωνικές σχέσεις", σχολιάζει σχετικά ο 'Bifo' Berardi, έχουν περιοριστεί δραστικά: "(μ)εγαλώνουμε την πρώτη γενιά που θα μάθει περισσότερες λέξεις από τη μηχανή και όχι από τις μητέρες" και αυτήν την απόσταση από 'το σώμα της μητέρας' -εννοώντας το γενικό κοινωνικό σώμα- την αντιστοιχίζει με την αρνητική πλευρά της τεχνολογίας. Το γεγονός ότι "οι κοινωνικές μας διαδικασίες είναι ολοένα και λιγότερο σωματικές και περισσότερο πληροφοριακές" δεν είναι άμοιρο επιπτώσεων, και σύμφωνα με τον ίδιο, σήμερα πλέον και παθολογικών⁵⁹ (στο Hugill and Thorburn, 2012).

⁵⁶ ό.,π.

⁵⁷ Hyrponen, ειδικός στην κυβερνοασφάλεια, σε ομιλία του στο ted,...
http://www.ted.com/talks/mikko_hyrponen_how_the_nsa_betrayed_the_world_s_trust_time_to_act

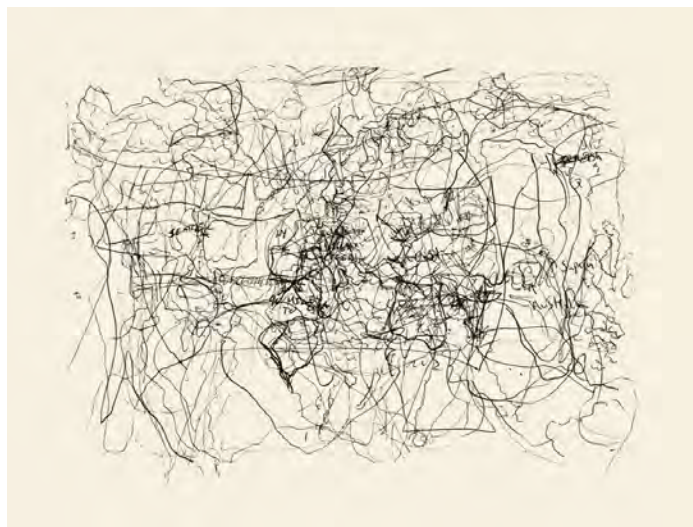
⁵⁸ Η ταινία 'Her' είναι χαρακτηριστική του πώς ο χρήστης ερωτεύθηκε μία δυνητική γυναίκα μέσα από την επικοινωνία τους μέσω ενός κινητού τηλεφώνου smart phone.

⁵⁹ Όπως σχολιάζει ο Berardi στην ίδια συνέντευξη (στο Hugill and Thorburn, 2012), οι ψυχίατροι ισχυρίζονται ότι πριν από είκοσι χρόνια η λέξη 'πανικός' δεν σήμαινε τίποτα και σήμερα είναι μία νέα συμπτωματολογία. Αυτό συμβαίνει γιατί ο πανικός είναι ένα πρόβλημα της σχέσης ανάμεσα στο σώμα και την πληροφορία και την επιτάχυνση του ρυθμού ανάδυσης και διάχυσης της πληροφορίας σε καταστάσεις ανταγωνισμού. "Και αυτό είναι παθογενές", όπως σχολιάζει.

Αδιέξοδα (βιο)πολιτικής & βιοκυβερνητικής ή επαναεδαφικοποιήσεις;

Μολογουμένως, οι πρώτες παρατηρήσεις του κεφαλαίου σε σχέση με την (βιο)πολιτική και την τεχνολογία δημιουργούν μία επιφυλακτικότητα που μπορεί να συνεισφέρει σε μία ενδεχόμενη απομάκρυνση από πρακτικές, τεχνολογίες και πολιτικές αντίστασης αλλά και μεσολάβησης (αντι-, δημόσιες και συμμετοχικές τεχνολογίες και διαδικασίες). Στην ίδια κατεύθυνση, οι επόμενες διαπιστώσεις για την βιοκυβερνητική, ομοίως, συντελούν σε τεχνολογικές και διαδικτυακές φοβίες και αρνητισμούς που με τη σειρά τους δυναμιτίζουν μία αντίστοιχη απομάκρυνση από κυβερνητικές πρακτικές και πολιτικές μεσολάβησης (διαδικτυακές, συμμετοχικές και συνεργατικές διαδικασίες). Αντίστοιχα, οι 'αδιέξοδες' δυστοπίες που περιγράφηκαν τελευταία, έτσι όπως περιστρέφονται μεταξύ δυνητικότητας και πραγματικότητας, ενισχύουν αισθήματα εγκλωβισμού, στην προοπτική έλλειψης νοήματος και ενσωμάτωσης οποιασδήποτε 'δυνητικής' δράσης, ενδεχόμενης πολιτικής και/ή κυβερνητικής.

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις τέτοιων πρακτικών 'μη-αντίδρασης' και 'απουσίας παρέμβασης' συγκροτούν ένα νέο κεφάλαιο στο οικοδόμημα των θεωριών την αποκαλούμενη συζήτηση για τη 'μη-εξουσία' ('non-power') η οποία επιδιώκει την 'απελευθέρωση από όλες τις πολιτικές' και ένα 'πέρα από κάθε εξουσία' (Thrift, 2008, Lyotag, 1984). Παρ' όλα αυτά το κεφάλαιο αυτό δεν γράφεται στη συγκεκριμένη διατριβή. Αντίθετα, πρόκληση εδώ αποτελεί να σκεφτούμε αν αντιλαμβανόμαστε τον χώρο/κόσμο ως μία 'οικουμενική υπερ-πραγματικότητα' που έχει 'καταπιεί' την πραγματικότητα" (Baudrillard, 1994) και μέσα στην οποία ολόκληροι πληθυσμοί κινούνται "διανοητικά σιωπηλοί κάτω από τις μεγενθυμένες εικόνες των υποσυνείδητων ενστίκτων τους" (Holmes, 2007b) ή αν λαμβάνουμε υπόψη τις πολλαπλές δυνατότητες της πραγματικότητας μέσα στις οποίες οι άνθρωποι και τα σύνολα τους αγωνίζονται για να βγάλουν νόημα, να συσχετισθούν να πετύχουν τους σκοπούς τους.

Αδιέξοδος;
Χάρτης από την Έκθεση του Αρχείου του Παγκόσμιου Χάρτη
(The World Map Archive Exhibition), <http://www.aec.at/u19/en/2013/07/23/world-map-archive/>

Η προφανής απάντηση για το δεύτερο παροτρύνεται τόσο προσωπικά όσο και θεωρητικά/φιλοσοφικά. Καθώς τα δύο αυτά στο συγκεκριμένο σημείο της διατριβής μπλέκονται, εστιάζω στα δεύτερα και σχετικά με αυτά υπενθυμίζω τη συνεχή διαδικασία μεταξύ αποεδαφικοποιήσεων και επαναεδαφικοποιήσεων που μελετήσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, σύμφωνα με την οποία οι διαμορφώσεις νέων εδαφών και ολόένα πιο πυκνών συναρθρώσεων είναι συστατικό στοιχείο της φυγής από τα εδάφη αυτά (Deleuze and Guattari, 1987: 508-510). Σε αυτό το σκεπτικό, αντιλαμβανόμαστε και προτείνω τις προηγούμενες διαπιστώσεις για τις (βιο)πολιτικές και βιοκυβερνητικές περιφράξεις, όχι ως αδιέξοδα, αλλά ως αναπόδραστες επαναεδαφικοποιήσεις.

Εκπτώσεις & ανεπαίσθητες ρωγμές σε διάτρητο χώρο

Αυτό που ενδιαφέρει στη συνέχεια είναι να χαρτογραφηθούν οι επιμέρους πτυχές των όλο και πιο πυκνών σύγχρονων συναρθρώσεων του καπιταλισμού και νεοφιλελευθερισμού που αναδεικνύουν βιο-πολιτικο-κυβερνητικά χαρακτηριστικά υπό νέες θεωρήσεις που λαμβάνουν υπόψη την ενδεχομενικότητα και την δ(υ)νητικοποίηση τους. Μία τέτοια χαρτογράφηση έχει ανάγκη αρχικά από μία διαδικασία 'εκπτώχωσης'.

Εκπτώσεις: συναρθρώσεις/σώματα σε δ(υ)νητικοποίηση

"Πτυχώνω-αναπτυχώνω δεν σημαίνει απλώς τονώνω-εκτονώνω, συστέλλω-διαστέλλω, αλλά και εντυλίσσω-εκτυλίσσω, ενελίσσω-εξελίσσω. Ο οργανισμός ορίζεται από την ικανότητα του να πτυχώνει τα μέρη του επ' άπειρον, αλλά και να τα εκπτυχώνει, όχι επ' άπειρον αλλά μέχρι το βαθμό της ανάπτυξης που αποδίδεται στο είδος. (...) Το απλούστερο θα ήταν να πούμε ότι εκπτυχώνω σημαίνει μεγεθύνω, αυξάνω, ενώ πτυχώνω σημαίνει σμικρύνω, ελαττώνω, 'επιστρέφω στην εμβύθιση ενός κόσμου'" (Deleuze, 2006: 27).

Η έννοια των (εκ)πτώσεων δεν επιλέχθηκε τυχαία. Μία 'πτώχωση' σύμφωνα με το προηγούμενο παράθεμα αποτελεί επιστροφή 'στην εμβύθιση ενός κόσμου', μια σε βάθος διείσδυση σε μία κατάσταση που φαντάζει πεπερασμένη. Η έκφραση και μόνο της πτώχωσης, όπως ακριβώς στην περίπτωση ενός υφάσματος, αποτελεί την οριακή συνθήκη για τον απεγκλωβισμό από τα αδιέξοδα και την νέα εκκίνηση: "(...) πρέπει ήδη ο ιστός, το ένδυμα, να απελευθερώνει τις πτυχώσεις του από τη συνηθισμένη τους υπαγωγή στο πεπερασμένο σώμα."⁶⁰ (ό.,π.: 253). Μέσα από τέτοιους εγκλωβισμούς και αδιέξοδα γεννιέται και πάλι το νέο, "(ο) οργανισμός ορίζεται από την ικανότητα του να πτυχώνει τα μέρη του επ' άπειρον, αλλά και να τα εκπτυχώνει (...)" (ό.,π.), σαν τις συνεχόμενες πτυχώσεις, εκπτυχώσεις και αναπτυχώσεις του ίδιου 'σώματος'.

Ο ίδιος ο κόσμος, υποστηρίζει ο Deleuze, αποτελεί "ένα 'σώμα' από άπειρες πτυχώσεις και επιφάνειες, οι οποίες συστρέφονται και διαπλέκονται διαμέσου του συμπιεσμένου χρόνου και χώρου" (2006) και με αφορμή αυτή την προσέγγιση επικαλούμαι ορισμένες από τις τελευταίες θεωρίες για τον χώρο/κόσμο που εμπλουτίζουν τόσο αυτήν όσο και τα επιχειρήματα του παρόντος.

Όπως είδαμε και στο τέταρτο κεφάλαιο, μία σειρά από θετικές επιστήμες για τον χώρο του 20ου αιώνα υποστηρίζουν ότι ο κόσμος δεν εξηγείται απαραίτητα σύμφωνα με μία θεωρία αλλά αντίθετα η τάξη και αρμονία του, ή αλλιώς η ομαλότητα και προβλεψιμότητα του, μπορούν να συνυπάρξουν με την τυχαιότητα και ενδεχομενικότητα⁶¹. Το γεγονός ότι ενδεχόμενοι κόσμοι καθίστανται πραγματικοί και την ίδια στιγμή προκύπτουν νέοι ενδεχόμενοι σε μία διαδικασία εν τω γίνεσθαι αναδιπλώνει τη ροή μεταξύ ενδεχομενικότητας και πραγματικότητας. Στην πορεία, οι αντιλήψεις για τον κόσμο και τον χώρο εμπλουτίστηκαν με την προσθήκη της έννοιας της *πολυπλοκότητας*, η οποία ερμήνευσε φαινόμενα που η καρτεσιανή επιστημολογία και η νευτώνεια επιστήμη των προηγούμενων αιώνων αδυνατούσαν να ερμηνεύσουν. Οι σχετικές επιστήμες επεδίωξαν μια πλουραλιστική οπτική του κόσμου και του χώρου αποδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στην κίνηση και ενδεχομενικότητα αντί της σταθερότητας, στην πολλαπλότητα αντί των γραμμικών διαδικασιών, και στους τρόπους διασυνδέσεων αντί των δομών. Στο ίδιο σκεπτικό και η μεταμοντέρνα γεωγραφία, υιοθετεί τέτοιες προσεγγίσεις και διαπνέεται από έναν συνολικό και πιο ολοκληρωμένο προβληματισμό που χαρακτηρίζει επίσης τη σχέση της με τις υπόλοιπες επιστήμες (Λεοντίδου, 2005: 238).

Στη φιλοσοφία των Deleuze και Guattari, αντίστοιχα όπως έχουμε δει μέχρι τώρα, ο χώρος εκφράζεται μέσα από εδαφικότητες που είναι πολλαπλές και υπόκεινται σε συνεχείς μετακινήσεις/διαφοροποιήσεις. Το αποτέλεσμα είναι ότι γίνονται αντιληπτές όχι ως σταθερές, προσδιορισμένες και με συγκεκριμένα όρια αλλά αντίθετα ως διαδικασίες εν

⁶⁰ Η περιγραφή αυτή του Deleuze αναφέρεται στους τρόπους που αναγνωρίζεται το Μπαρόκ και η φιλοσοφία του.

⁶¹ Αυτή η άποψη αναφέρεται στον Fichte, τον γερμανό υπερβατικό φιλόσοφο του δέκατου ένατου αιώνα, ο οποίος πίστευε σε έναν κόσμο άπειρων ενδεχομένων, απ' όπου κάθε ανθρώπινη πράξη αντίληψης, ανά πάσα χρονική στιγμή, επιλέγει μία συγκεκριμένη πραγματικότητα (Crumey, 2006: 53).

τω γίνεσθαι, τις εδαφικοποιήσεις. Αντίστοιχα για τις εδαφικές συναρθρώσεις χρησιμοποιούν τη θεωρία της πολυπλοκότητας και εξηγούν τον τρόπο με τον οποίο οι επαναεδαφικοποιήσεις, ούσες συστατικές των αποεδαφικοποιήσεων, δεν αποτελούν ποτέ μία επιστροφή στο ίδιο έδαφος το οποίο -και αυτό με τη σειρά του- γίνεται αντιληπτό ως μία διαδικασία συνεχούς δημιουργίας νέων συναρθρώσεων, πολύπλοκων συστημάτων και 'αφηρημένων μηχανών' ('abstract machines'). Τα πολύπλοκα συστήματα, αντίστοιχα, στο έργο του Deleuze προσεγγίζονται μέσα από την έννοια του 'δυνητικού' που καθορίζει τη σχέση μεταξύ ενδεχομενικότητας και πραγματικότητας σε αυτά. Συγκεκριμένα, σύμφωνα τον ίδιο, η δυνητική σφαίρα κατοικείται από πολλαπλότητες που παρέχουν τη δυνατότητα σύνθεσης ενδεχόμενων σωμάτων και συναρθρώσεων.

Υπό το φως αυτών των προσεγγίσεων στο σημείο αυτό αντιλαμβάνομαι τις συναρθρώσεις εκτός από 'εδάφη' και ως 'σώματα' -άλλωστε και ο Deleuze προσεγγίζει, αρχικά, τα 'σώματα' ως συναρθρώσεις οργάνων και, στη συνέχεια, αυτές τις συναρθρώσεις ως μέρη/όργανα ευρύτερων κοινωνικών σωμάτων. Μία τέτοια παραδοχή των συναρθρώσεων/σωμάτων αναδεικνύει ότι μαζί με τις διαδικασίες συνεχών αποεδαφικοποιήσεων και επαναεδαφικοποιήσεων μίας συνάρθρωσης, δίνεται η δυνατότητα στα επιμέρους 'όργανα' να μεταβάλουν και να επαναπροσδιορίζουν τα όρια της συνάρθρωσης/σώμα διαμορφώνοντας συνεχώς νέα ενδεχόμενα και δυνητικότητες.

Τέτοιες δυνητικές ενσωματώσεις, σε αντιστοιχία με τις προηγούμενες θεωρίες των ενδεχόμενων χώρων/κόσμων και πραγματικότητων, θέτουν ομοίως σε επαναδιαπραγμάτευση το 'δυνητικό' και το 'πραγματικό'. Ο Levy (1999), στη βάση των περιγραφών του Deleuze για το δυνητικό, αντιλαμβάνεται τη δυνητικότητα (potentiality) με έναν νέο τρόπο που παραπέμπει στις προηγούμενες προσεγγίσεις. Πέρα από μία προσωρινή συνθήκη που τελικά θα καταλήξει σε μία παγιωμένη υπαρκτή πραγματικότητα (actuality), η δυνητικότητα των προσεγγίσεων του αποτελεί περισσότερο μια διαδικασία μετάβασης από την ισχύουσα στην εν ενεργεία πραγματικότητα. Μία τέτοια *δυνητικοποίηση* δεν γίνεται αντιληπτή ως μια μη-πραγματοποίηση αλλά ως διαχείριση των πολλαπλών δυνατοτήτων του πραγματικού. Υπό μία τέτοια προσέγγιση δυνητικοποίησης, και οι ενδεχόμενες συναρθρώσεις/σώματα, εκτός από δυνατότητες/δυνητικότητες ύπαρξης τους, γίνονται αντιληπτές και ως διαδικασίες συνεχών μεταβάσεων μεταξύ της κάθε ισχύουσας και εν ενεργεία εδαφικότητας τους, δηλαδή ως συνεχείς απο- και επανα-εδαφικοποιήσεις τους.

Μέσα από το λεξιλόγιο της δυνητικοποίησης, οι διαπιστώσεις των απο- και επανα-εδαφικοποιήσεων ότι 'δεν υπάρχει επιστροφή στο ίδιο έδαφος' συναρθρώνονται στην πολλαπλή ανάδυση νέων ενδεχομένων από μία 'δυνητικοποίηση' -όπως ερμηνεύεται με θετικό πρόσημο από τον Levy- μέχρι μία 'δ(ει)νητικοποίηση' -νοούμενη ως δημιουργία δεινών- και σίγουρα ως μία 'δ(ι)νητικοποίηση'⁶², αντίστοιχα νοούμενη ως μία αέναη παλινδρόμηση μεταξύ των ενδεχομένων.

Μία τέτοια δ(ι)νητικοποίηση, όπως την χρησιμοποιώ στο παρόν, δυνητικότητων και εδαφικότητων έχει προεκτάσεις πέρα από φιλοσοφικές, ευρύτερα πολιτικές, γεωγραφικές και χαρτογραφικές. Ως εκ τούτου στο παρόν, θεωρώντας ως 'σώμα' τις βιο-πολιτικο-κυβερνητικές συναρθρώσεις με τις περιφράξεις τους και ως 'μέρη-όργανα' τους εκάστοτε κυβερνώντες και κυβερνώμενους, γίνεται αντιληπτό ότι η δ(ι)νητικοποίηση των 'συναρθρώσεων/σωμάτων' μεταφράζεται ως οι πολλαπλοί και ενδεχόμενοι τρόποι που σχετίζονται και οργανώνονται κυβερνώντες και κυβερνώμενοι. Ανακαλώντας επίσης ότι ως διαδικασία δυνητικοποίησης αντιλαμβάνομαι τη 'μεταμόρφωση' των ανθρώπων και πληθυσμών σε 'κυβερνητικούς οργανισμούς' ('cyborgs') (βλ. κεφ. 4) δηλαδή από κυβερνώμενους σε κυβερνώντες, γίνεται για ακόμη μία φορά σαφές ότι αυτό που αποτελεί για ορισμένους 'δυστοπία' για κάποιους άλλους συνιστά την υπόσχεση για έναν νέο ανθρωπισμό (Levy, 1999 De Landa, 2006 κτλ).

Πριν περάσω σε περαιτέρω πολιτικές προεκτάσεις των προηγούμενων παραδοχών στο σημείο αυτό έχει ενδιαφέρον να δούμε ορισμένες εξ' αυτών που αφορούν στη χαρτογραφία. Το παρακάτω *χρονικό 'προαναγγεληθέντων θανάτων'* και *'αναγεννήσεων'*, έτσι όπως έχει αποτυπωθεί από ένα 'σώμα' σύγχρονων χαρτογράφων, είναι χαρακτηριστικό του τρόπου με τον οποίο από έναν 'δυνητικό θάνατο' ('πτύχωση', εδαφικοποίηση) μίας 'κυριαρχίας', η

⁶² Όρος που έχει εισάγει ο Ηλίας Πιστικός στην αδημοσίευτη του διδακτορική διατριβή και για ακόμα μία φορά τον ευχαριστώ για το commoning.

χαρτογραφία και οι χαρτογραφικές πρακτικές/τεχνικές συναρθρώνονται, μέσα από συνεχείς 'αναγεννήσεις' (αποεδαφικοποιήσεις) και 'θανάτους' ('αναπτυχώσεις', επαναεδαφικοποιήσεις), αποδεικνύοντας έτσι τη διαδικασία δ(υ)νητικοποίησης των 'συναρθρώσεων-σωμάτων'.

Ένα χρονικό 'προαναγγελθέντων θανάτων' & 'αναγεννήσεων' της χαρτογραφίας

Ξεκινώ υπενθυμίζοντας την εμφατική δήλωση του Wood με την οποία ξεκίνησα τις χαρτογραφήσεις του τέταρτου κεφαλαίου ότι "(η) *Χαρτογραφία είναι Νεκρή (Cartography is Dead)*" (2003: 4-7), με την οποία εννοούσε το θάνατο της κλασικής, επιστημονικής και κρατικής χαρτογραφίας καθώς και χαρτογραφικής τεχνολογίας. Ένας προγενέστερος 'προαναγγελθέν θάνατος' αυτού είχε να κάνει με την εμφάνιση και ταχύτατη διάδοση των GIS, τις δεκαετίες του '80 και '90, τα οποία δημιούργησαν στην χαρτογραφική επιστημονική κοινότητα το φόβο του τέλους της (Crampton, 2010: 11). Η πρώτη απόδειξη 'αναγέννησης' της χαρτογραφίας από 'την απειλή των GIS' έχει να κάνει με τους τρόπους που η μεταπολεμική 'επιστημονική' χαρτογραφία 'συναρθρώθηκε' με τις δυνατότητες της συγκεκριμένης τεχνολογίας, με αποτέλεσμα να μιλάμε σήμερα για 'επιστήμη της χαρτογραφίας και τεχνολογίας των GIS', η οποία μετατόπισε το βάρος της χαρτογραφικής 'κυριαρχίας' με τρόπο που, σύμφωνα με τον Crampton, η ακαδημαϊκή χαρτογραφία πλέον φέρει το μικρότερο φορτίο αυτής (ό.,π.)⁶³. Η συνάρθρωση της τεχνοεπιστήμης της χαρτογραφίας ωστόσο έγινε και συνεχίζει να γίνεται με τρόπους που δυνάμει θέτει περιφράξεις, όπως χαρτογραφήθηκαν στις αντίστοιχες κριτικές για το GIS του τρίτου και του συγκεκριμένου κεφαλαίου.

Η επόμενη χαρτογραφική 'αναγέννησή' είχε να κάνει με την επέκταση των λογικών και εργαλείων της 'αγοραίας' & (δημόσιας) συμμετοχικής τεχνολογίας των GIS και GPS. Ο Crampton εξηγεί ότι όσο η χαρτογραφία ασχολούνταν, από τη δεκαετία του '90 και έκτοτε, με την 'γεωγραφική οπτικοποίηση' και, στη συνέχεια, με το ρόλο της στο γεωχωρικό δίκτυο και τις χαρτο-πειρατείες, τα GIS έβρισκαν την ευκαιρία να διευρύνονται συνεχώς στον χώρο της παραγωγής χαρτών. Το αποτέλεσμα είναι ότι η αγορά εργασίας πλέον "μιλάει για τα GIS και τη γεωχωρική πληροφορία" (ό.,π.), κάτι που υπονοεί ότι ομοίως διαμορφώνει το νέο 'χαρτογραφικό τεχνο-επιστημονικό λόγο και πρακτική'. Την τελευταία αυτή περίοδο η χαρτογραφία 'αναγεννήθηκε' -και συνεχίζει να το κάνει- και με έναν άλλο σαρωτικό τρόπο, όπως διακήρυξε και ο Wood, 'στα χέρια των ανθρώπων'. Τα πολλαπλά παραδείγματα των καθημερινών, των (δημόσιων) συμμετοχικών και των αντι-χαρτογραφήσεων των προηγούμενων κεφαλαίων λειτουργούν για την τεκμηρίωση αυτής ακριβώς της διαπίστωσης. Ωστόσο ακόμα και αυτές οι τελευταίες 'αναγεννήσεις' ή συναρθρώσεις των χαρτογραφήσεων δημιουργούν περιφράξεις, όπως διερευνήθηκε στο παρόν κεφάλαιο.

Ως εκ τούτου, μηχανισμοί όπως η αγορά, οι εταιρείες, το δημόσιο και το ιδιωτικό καθώς επίσης και οι άνθρωποι (πολίτες, εθελοντές, χρήστες κτλ.) και οι τρόποι διάδρασης τους (συμμετοχικές, εθελοντικές, δημοκρατικές κτλ. διαδικασίες) μπορεί να παρουσιάζονται ως εναλλακτικές στην 'κυριαρχία' του κράτους, της επιστήμης και των θεσμών, ωστόσο, μπορεί την ίδια στιγμή να συγκροτούν εναλλακτικές της ίδιας της 'κυριαρχίας'. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι πολλές από τις προηγούμενες 'αναγεννήσεις'- οφείλονται στη σχεδόν-μονοπωλιακή εταιρεία των χαρτογραφικών μέσων της Google. Ένα άλλο παράδειγμα στην ίδια κατεύθυνση αφορά στις 'καινοτόμες' πρακτικές και χρήσεις του γεωδικτύου και των (κινητών) μέσων εντοπισμού, οι οποίες -αν και πολλά υποσχόμενες και ταυτόχρονα στην υπηρεσία του 'ανθρώπου'- αναδιπλώνουν πολλαπλούς προβληματισμούς που αφορούν στην ολιστική τους παρουσία στην καθημερινή ζωή και την αντίστοιχη επίδραση στις ζωντανές σχέσεις.

Μέσα από αυτήν την διαδικασία εκπτώχωσης, αυτό που με ενδιαφέρει προς το παρόν να υπογραμμίσω είναι ότι τόσο η χαρτογραφία, ως επιστήμη και πρακτική, όσο και ο χώρος/κόσμος αλλά και οι σχέσεις μέσα σε αυτόν βρίσκονται σε συνεχή κίνηση.

⁶³ Το γεγονός αυτό γίνεται σχετικά πιο κατανοητό στα ελληνικά περιβάλλοντα, όπου θα ήταν υπερβολικό, ομολογουμένως, να χαρακτηρίσουμε 'κυριαρχική' την 'ακαδημαϊκή χαρτογραφία' και -ακόμα μένει να ιδωθεί- αν θα χρειαστεί αντίστοιχα να το κάνουμε για την 'επιστήμη των GIS'.

Αναδυόμενη χαρτογραφία: 'οι χάρτες είναι πάντα χαρτογραφήσεις'

Οι Kitchin και Dodge προσφέρουν μία ακόμη πολύ ενδιαφέρουσα οπτική για τους χάρτες η οποία έχει αποτελέσει βασική αναφορά στην παρούσα διατριβή για την προσέγγιση της έννοιας της χαρτογράφησης. Σύμφωνα με αυτούς, το σημαντικό ερώτημα δεν είναι "τι είναι ο χάρτης (π.χ. μία χωρική αναπαράσταση ή επιτέλεση), ούτε τι κάνει (...) (π.χ. επικοινωνεί χωρική πληροφορία), αλλά πώς αναδύεται μέσα από απρόοπτες, σχεσιακές και πλαισιωμένες πρακτικές προκειμένου να λύσει σχεσιακά προβλήματα (π.χ. η ικανότητά τους να κάνουν μία αλλαγή στον κόσμο)" (2007: 342). Υπό αυτό το σκεπτικό, υποστηρίζουν ότι μετατοπιζόμαστε από μία ουσιοκρατική και δομιστική χαρτογραφία σε αυτό που ονομάζουν 'αναδυόμενη χαρτογραφία' ('emergent cartography'), μία μετατόπιση που σηματοδοτεί "μία σημαντική εννοιολογική στροφή στον τρόπο που σκεφτόμαστε για τους χάρτες και την χαρτογραφία" (ό.,π.: 335)⁶⁴ και η οποία τους οδηγεί να προτείνουν ότι "η χαρτογραφία είναι διαδικαστική και όχι αναπαραστατική" ("cartography is processual, not representational (...)")⁶⁵ (ό.,π.: 343). Το παρακάτω παράθεμα είναι χαρακτηριστικό για να συνοψίσω τις νέες πτυχές που αποκτούν οι χάρτες και οι πρακτικές που αναπτύσσονται με αυτούς:

"οι χάρτες δεν είναι ποτέ ολοκληρωτικά σχηματισμένοι και η εργασία τους δεν είναι ποτέ ολοκληρωμένη. Οι χάρτες είναι της στιγμής, έρχονται στη ζωή μέσα από πρακτικές, είναι πάντα (μία) χαρτογράφηση (they are always mapping). Από αυτήν την οπτική οι χάρτες είναι αιωρούμενοι, ενδεχόμενοι, σχεσιακοί και εξαρτημένοι από το πλαίσιο τους (...) "(Kitchin and Dodge, 2007: 343).

Ο τρόπος με τον οποίο οι Kitchin και Dodge χρησιμοποιούν τη χαρτογραφία ως ευρύτερη διαδικασία και μέθοδο αντλεί κατεξοχήν από το έργο των Deleuze και Guattari. Ο χάρτης για τους συγγραφείς γίνεται αντιληπτός περισσότερο ως 'ακολουθία' ('following') παρά ως 'αποτύπωμα' ('tracing') και ως μέρος διαδικασιών που συναρθρώνονται στο 'ρίζωμα' ('rhizome'), το οποίο δεν έχει αρχή ή τέλος αλλά πολλαπλές δυνατότητες εισόδου.

"Αυτό που διακρίνει τον χάρτη από το 'αποτύπωμα' ('tracing') είναι ότι είναι απολυτά προσανατολισμένος σε έναν πειραματισμό στην επαφή του με το πραγματικό. (...) Ευνοεί συνδέσεις μεταξύ πεδίων (...). Ο χάρτης είναι ανοιχτός και μπορεί να συνδεθεί σε όλες τους τις διαστάσεις` είναι αποσπάσιμος, ανατρεπτός, επιρρεπής σε συνεχή τροποποίηση. Μπορεί να σχιστεί, να αναποδογυριστεί, να προσαρμοστεί σε οποιοδήποτε κρέμασμα, να επανεπεξεργαστεί από ένα άτομο, ομάδα ή κοινωνικό σχηματισμό. Μπορεί να σχεδιαστεί στον τοίχο, να γίνει αντιληπτός ως έργο τέχνης, να αποτελέσει μία πολιτική δράση ή έναν στοχασμό. (...) Ο χάρτης έχει πολλαπλούς δρόμους εισόδου, αντίθετα από το αποτύπωμα, το οποίο πάντα επιστρέφει 'στο ίδιο'."⁶⁶ (Deleuze and Guattari 1987: 12).

Οι προσεγγίσεις των Deleuze και Guattari για την χαρτογραφία και την διαδικασία της χαρτογράφησης παραμένουν ζωντανές και επίκαιρες μέχρι σήμερα⁶⁷ εμπνέοντας το έργο πολλών θεωρητικών, από αυτούς που έχω αναφέρει έως τώρα, αλλά και τη δράση ριζοσπαστικών συλλογικοτήτων και καλλιτεχνών. Ομοίως στην παρούσα διατριβή, αντιλαμβάνομαι την χαρτογραφία όχι στατική αλλά ανοιχτή στην διαπραγμάτευση και το άγνωστο. Η χαρτογραφία *δεν είναι* αλλά *γίνεται*, δηλαδή συνεχίζει, μέσα από διάφορους -και συχνά αντιφατικούς- τρόπους, να είναι συνεχώς σε διαδικασία. Διαφοροποιώντας επίσης ελάχιστα ένα σημείο του παραθέματος των Kitchin και Dodge καταλήγω σε μία από τις κεντρικότερες θέσεις της διατριβής, που δίνει έμφαση, όχι τόσο στην αναπαράστασή και την πρακτική, αλλά στη διαδικασία του χάρτη` έτσι, οι χάρτες είναι πάντα *χαρτογραφήσεις*.

⁶⁴ Οι Del Casino και Hanna υποστηρίζουν ότι αποτελεί μία 'θεωρητική στροφή' ('theoretical shift') (Del Casino and Hanna, 2006: 51), η οποία αναφέρεται όχι μόνο σε χάρτες αλλά και σε διασυνδέσεις.

⁶⁵ Ολόκληρη η φράση είναι "(...) we suggest that cartography is processual, not representational, in nature", από την οποία συνειδητά παραλείπω το "in nature" το οποίο θεωρώ ότι δημιουργεί υπαινιγμούς που δεν συνάδουν με τη μετατόπιση από την 'ουσιοκρατική' στην αναδυόμενη και διαδικαστική χαρτογραφία που περιγράφουν.

⁶⁶ "What distinguishes the map from the tracing is that it is entirely oriented toward an experimentation in contact with the real. (...) It fosters connections between fields, (...). The map is open and connectable in all of its dimensions; it is detachable, reversible, susceptible to constant modification. It can be torn, reversed, adapted to any kind of mounting, reworked by an individual, group, or social formation. It can be drawn on a wall, conceived of as a work of art, constructed as a political action or as a meditation. (...) A map has multiple entryways, as opposed to the tracing, which always comes back 'to the same'."

⁶⁷ Λαμβάνοντας υπόψη ότι η πρωτότυπη έκδοση του *Mille Plateaux*, volume 2 of *Capitalisme et Schizophrenie* εκδόθηκε το 1980.

Χάρτες κολλάζ: χαρτογραφήσεις ως διαδικασία

Σύμφωνα με όλα τα προηγούμενα, οι χάρτες δεν έχουν αυστηρή αρχή ή τέλος και ποτέ δεν χρειάζεται να θεωρηθούν τελειωμένοι, αντίθετα παρέχουν τον χώρο για συνεχείς επανασχεδιασμούς και προσθήκες (συμβόλων, κειμένων, αντικειμένων κτλ.) στη φιλοσοφία του 'κολλάζ'. Σύμφωνα και με τους *Iconoclastas*, από τους οποίους και η χαρτογράφηση που παραθέτω, οι χάρτες που αναρτώνται στους τοίχους δίνουν τη δυνατότητα σποραδικών επεμβάσεων σε χώρους συνεχούς κίνησης. Με τους τρόπους αυτούς ζωντανεύουν συναντήσεις, σκέψεις και συζητήσεις 'χιονοστιβάδας' (brainstormings) καθώς και την καταγραφή συγκεκριμένων καταστάσεων (...), αποτελώντας έτσι μία πολύ καλή μεθοδολογία αποτύπωσης, πρακτικής και συσχέτισης.

Χάρτες κολλάζ σε τοίχους, από project των *Iconoclastas*, που αποτυπώνουν μία σε-διαδικασία δημιουργία χάρτη.

(Βιο)πολιτικές & βιοκυβερνητικές εκπτώσεις: ανεπαίσθητες ρωγμές & αδιορατότητα

Οι χαρτογραφήσεις ως διαδικασία, το χρονικό των 'θανάτων' και αναγεννήσεων της χαρτογραφίας, οι συνεχείς πτυχώσεις, εκπτώσεις και αναπτώσεις του ίδιου σώματος, οι απο- και επανα-εδαφικοποιήσεις των συναρθρώσεων και η δυνητικοποίηση του πραγματικού αναδιπλώνουν παρόμοιες διαδικασίες αρχικά στους τρόπους και τα ενδεχόμενα συσχέτισης και οργάνωσης των διαφορετικών μερών των συναρθρώσεων/σωμάτων, δηλαδή των κυβερνώντων και κυβερνώμενων, και στη συνέχεια στους τρόπους παρέμβασης και δράσης τους στα νέα περιβάλλοντα πολιτικής και διακυβέρνησης.

Ομοίως μέχρι τώρα είδαμε ότι η αμφιταλάντευση ανάμεσα στις δυνατότητες χειραφέτησης και τις περιφράξεις των σύγχρονων βιο-πολιτικών εγκλωβίζει σε νέες περιφράξεις και ότι αντίστοιχα η συνεχής παλινδρόμηση ανάμεσα στις ολοένα καινοτόμες χρήσεις των σύγχρονων βιο-κυβερνητικών τεχνολογιών/μέσων και στις νοσταλγικές φαντασίες πλήρους απουσίας τους εγκλωβίζει και αυτή με τη σειρά της. Η παραδοχή της 'δ(υ)νητικοποίησης', όπως την προσεγγίσαμε προηγουμένως, ανοίγει έναν ιδιαίτερο και ευφάνταστο ορίζοντα συσχετισμών και δυνατοτήτων εντός των σύγχρονων βιο-πολιτικό-κυβερνητικών συναρθρώσεων σε περιβάλλοντα καπιταλισμού και νεοφιλευθερισμού, ο οποίος, νοούμενος ως μία νέα επανα-εδαφικοποίηση, περιλαμβάνει δημιουργικές και ταυτόχρονα 'διαρρηκτικές' δράσεις με ανεπαίσθητο και αδιόρατο τρόπο.

Ανεπαίσθητες πολιτικές & ρωγμές στις σύγχρονες περιφράξεις

Μετά τις διαπιστώσεις που έγιναν νωρίτερα στο κεφάλαιο, ομοίως και κάθε έννοια περίφραξης παύει να γίνεται αντιληπτή ως κατάσταση αλλά ως διαδικασία συνεχών απο- και επαν-εδαφικοποιήσεων και δ(υ)νητικοποίησης, που την ίδια στιγμή που αποκλείει και ενσωματώνει ανθρώπους και πληθυσμούς, ταυτόχρονα γεννά προσδοκίες κοινών

και ορατοποίησης τους. Ζητούμενο, συνεπώς, δεν μπορεί να αποτελεί η 'αντίσταση' στις πολιτικές των περιφράξεων και η 'απελευθέρωση' από την εξουσία καθώς ομοίως και οι πολιτικές και οι σχέσεις εξουσίας βρίσκονται και κυκλοφορούν παντού, χωρίς αυτή η διαπίστωση να αποτελεί φετίχ ή να φαντάζει αδιέξοδη. Εκπτώχωσης των βιοπολιτικο-κυβερνητικών συναρθρώσεων μπορούν να συμβούν αν αποεδαφικοποιηθούν τα χαρακτηριστικά με τα οποία είθισται να είναι συνυφασμένο 'το πολιτικό' καθώς και 'το κυβερνητικό', δηλαδή το πεδίο των αναπαραστάσεων καθώς και του ελέγχου και των ενσωματώσεων.

Έτσι, οι σκέψεις που τίθενται εδώ απο-εδαφικοποιούν εννοιολογήσεις και πολιτικές της αναπαράστασης και πρακτικές του ελέγχου και αφορούν σε ένα πολιτικό που δεν επιδιώκει να αναδείξει τα "(...) διάφορα συστατικά καθεαυτά" αλλά "ό,τι συμβαίνει μεταξύ των στοιχείων: τις *συνδέσεις*, τις *ροές* κλπ." (Bogue στο Newman, 2009)⁶⁸, καθώς και την πολυπλοκότητα που αναδύουν οι συσχετίσεις, οι δυναμικές και αντιφάσεις τους. Άλλωστε, τίποτα δεν είναι πολιτικό από μόνο του καθώς η πολιτική δεν συμβαίνει ανεξάρτητα από τους συσχετισμούς και τις ευρύτερες διαδικασίες στις οποίες εμπλέκεται. Δεν κάνουμε πολιτική απαραίτητα "μέσα από την ίδια μας την ύπαρξη", σχολιάζει ο Παπαδόπουλος (2010: 154), και αντίστοιχα ο Ranciere σχολιάζει ότι "αν τα πάντα είναι πολιτική τότε τίποτα δεν είναι." (στο ό.,π.). Ως εκ τούτου, αναγκαίο είναι να μιλήσουμε για το περιεχόμενο που δίνουμε στο πολιτικό και το (βιο)κυβερνητικό ως αυτό που συμβαίνει μεταξύ των στοιχείων, αναδεικνύοντας εκείνα τα στοιχεία που θα τονίζουν "όχι τη δομική ιεραρχία αλλά ένα λοξό σημείο εισόδου στην ασύμμετρη εκ-πτώχωση των αναδιδόμενων περιβάλλοντων" (Ong, 2007: 5).

Στο σημείο αυτό επικαλούμαι τις 'ανεπαίσθητες πολιτικές' ('imperceptible politics') του Παπαδόπουλος, που αναπτύχθηκαν πάνω στο λεξιλόγιο των Deleuze και Guattari για το ανεπαίσθητο και που φωτίζουν ορισμένους τέτοιους τρόπους πολιτικής που αναζητώ στα σύγχρονα περιβάλλοντα εξουσίας και διακυβέρνησης. Ξεδιπλώνοντας το επιχειρήμα του ξεκινώ με τον ισχυρισμό ότι η πολιτική, σύμφωνα με τον ίδιο, δεν σταματάει, αλλά αντίθετα ξεκινάει, με την επιβεβαίωση της διαφοράς και περιλαμβάνει μία διαδικασία άρνησης για οτιδήποτε θεωρείται παραδοσιακά πολιτικό, με αποτέλεσμα να συγκροτεί "μία άρνηση της αναπαράστασης". "Το να κάνεις πολιτική από την πλευρά αυτών που δεν έχουν θέση στην κοινότητα", ισχυρίζεται, απαιτεί την άρνηση της αναπαράστασης, η οποία δημιουργεί συνθήκες όπου η διαφορά δεν εξαλείφεται αλλά γίνεται ανεπαίσθητη (Παπαδόπουλος, 2008: 154). Μεταφέροντας την άποψη αυτή στην παρούσα αναζήτηση πολιτικών και θεωρώντας τις περιφράξεις ως τέτοιες διαφορές μεταξύ 'εντός' και 'εκτός' διαμορφώνεται ένας χώρος εννοιών και δράσεων όπου οι περιφράξεις μπορεί να αντίστοιχα να μην εξαλείφονται αλλά να γίνονται ανεπαίσθητες.

Οι 'ανεπαίσθητες πολιτικές' του Παπαδόπουλος επιδιώκουν να επαναπροσδιορίσουν τα δεδομένα και τις προϋπάρχουσες εννοιολογήσεις της πολιτικής, της εξουσίας, της αναπαράστασης και των σχέσεων. Αρχικά, και όπως σχολίασα νωρίτερα, συστήνουν μία πρόκληση στις πρωταρχικές λειτουργίες της αναπαράστασης ως αντιπροσώπευση (stand for), εκ-προσώπηση (act on the behalf of, appear for) ή δια-μεσολάβηση, ως παρουσία δηλαδή 'αντί-', 'εκ-', 'δια-' άλλων και 'για' άλλους. Σύμφωνα με τον ίδιο, επίσης, αναφέρονται σε κοινωνικές δυνάμεις που απομακρύνονται από υπάρχουσες ρυθμίσεις και καθεστώτα επιτήρησης-αστυνόμευσης (policing), υπενθυμίζουν το συναίσθημα και τις συλλογικές διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα σε περιβάλλοντα πραγματικότητας, την οποία επιχειρούν να μετατρέψουν όχι μόνο με διαλεκτικούς αλλά και με απούς/υλικούς τρόπους. Για τους τελευταίους λόγους, ο Παπαδόπουλος περιγράφει τις 'ανεπαίσθητες πολιτικές' ως μία 'ρωγμή' στην εξουσία της επιτήρησης-αστυνόμευσης (policing).

Ομοίως και στην ορολογία του Holloway (2010), οι 'ρωγμές' αποτελούν χώρους στους οποίους επιδιώκονται δράσεις και σχέσεις που δεν αναπαράγουν τις καπιταλιστικές σχέσεις εξουσίας. Ομοίως, στο παρόν τέτοιες ανεπαίσθητες ρωγμές γίνονται αντιληπτές ως μία σκέψη και δράση που δεν επιχειρεί 'να δημιουργήσει έναν άλλο κόσμο έξω από τον καπιταλισμό' ή 'να καταστρέψει τον καπιταλισμό μέσα από μία οργανωμένη επίθεση' καθώς τέτοιες αντιλήψεις προσεγγίζουν τις σχέσεις εξουσίας και τον καπιταλισμό -νοούμενα εδώ ως περιφράξεις- ως κάτι το συγκεκριμένο και στατικό που μπορεί να αποφευχθεί και να καταστραφεί. Οι αντιλήψεις για τους 'εναλλακτικούς

⁶⁸ <http://www.rebelnet.gr/articles/view/war-on-the-state-stirner-and-deleuze-s-anarchism>

κόσμους' και οι αντίστοιχες για τους 'αμόλυντους θύλακες χειραφέτησης' (Σταυρίδης, 2015: 443) είναι αναγκαίο να αντιμετωπιστούν με προσοχή και στη θέση τους να προταθούν σχέσεις και δράσεις που θα λαμβάνουν υπόψη τη συνάρθρωση του καπιταλισμού με τις νέες λογικές διακυβέρνησης της επιτήρησης/ελέγχου αλλά και των 'ελεύθερων' ατόμων και πληθυσμών σε κίνηση.

Το επιχείρημά μου στο σημείο αυτό επιδιώκει την απομάκρυνση από διλήμματα μεταξύ 'επιθυμητών εναλλακτικών κόσμων/επανάσταση' και 'μίας δυστοπικής πραγματικότητας/ολιστικός έλεγχος' καθώς και την απάλυνση των εγκλωβισμών που τέτοια διλήμματα δημιουργούν απομονώνοντας από την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, Ταυτόχρονα, επιδιώκει να υπενθυμίσει παρουσίες και δράσεις που αναδύουν φαντασιακά νέων ενδεχομένων και, ως εκ τούτου, βρίσκεται πολύ κοντά στη δημιουργία χώρων που με εφευρετικότητα θα απειλούν και θα αναταράζουν τις κυρίαρχες ταξινομήσεις χώρων και τρόπων ζωής (Σταυρίδης, 2015: 443) καθώς και τη λειτουργία ενός αντιφατικού και ενδεχόμενου συστήματος διακυβέρνησης.

Αδιορατότητα σε διάτρητο χώρο

Στο τέταρτο κεφάλαιο είδαμε ότι ο νομαδισμός, έτσι όπως εννοιολογήθηκε από τους Deleuze και Guattari ως μορφή διαρκούς μετακινησιμότητας συνιστά μία διέξοδο και απελευθέρωση από "τα δεσμά του τόπου" (Σταυρίδης, 2010α: 163), τις 'εδαφικές συναρθρώσεις' και τους 'γραμμωτούς χώρους' (Deleuze και Guattari, 1987) και από κάθε έννοια, πρακτική και πολιτική τοποθέτησης, εγκλεισμού και περιφράξης. Στο παρόν, ζητούμενο είναι η αναζήτηση χώρων και μορφών/τρόπων ζωής νοούμενες ως 'νέες γραμμές πτήσεων' ('new lines of flight') (Deleuze και Guattari, 1987: 221) που δεν θα επιδιώκουν την αποφυγή των προσγειώσεων -καθώς πάντα θα υπάρχουν προσγειώσεις- αλλά την όσο το δυνατόν μικρότερη και ανεπαίσθητη παραμονή τους σε περιφραγμένους καπιταλιστικούς και νέο-φιλελεύθερους κόσμους. Όπως ο Παπαδοπουλος περιγράφει τις 'ανεπαίσθητες πολιτικές' ως 'ρωγμή' στην εξουσία της επιτήρησης-αστυνόμευσης (policing) με παρόμοιο τρόπο αντιλαμβάνομαι την αδιορατότητα σε πορώδεις και διάτρητους χώρους.

Ο 'πορώδης' ('porous') και 'διάτρητος χώρος' (holey space) περιγράφεται από τους Deleuze και Guattari ως ο τρίτος χώρος της ροής ύλης μετά τον λείο και γραμμωτό, που προσεγγίσαμε σε προηγούμενα κεφάλαια. Σύμφωνα με τους ίδιους, αποτελεί μία απάντηση στον λείο χώρο παρακολούθησης των κρατών και της παγκόσμιας στρατιωτικής παρέμβασης καθώς και στον 'νέο λείο χώρο' του καπιταλισμού όπως ασκείται από τις πολυεθνικές εταιρείες και τη 'μηχανική υποδούλωση' (1987: 492), όπως αναπτύχθηκαν ομοίως στο τρίτο αλλά και νωρίτερα στο συγκεκριμένο κεφάλαιο. Ο διάτρητος χώρος αναδύθηκε απέναντι στην ανάγκη δραπετεύσης από τα κατασκοπευτικά μάτια της κρατικής ευφυίας ως υπόγεια κίνηση. Μία τέτοια αδιόρατη δράση είναι χαρακτηριστική των *περιπλανώμενων μεταλλουργών (itinerant metallurgists)* (ό.,π.: 415) οι οποίοι με επιμονή σφυρηλατούν ρωγμές στις σύγχρονες περιφράξεις, απαλύνοντας σταδιακά τα όποια 'εντός' και 'εκτός' του κάθε 'σώματος'. Η 'αδιορατότητα' στους υφιστάμενους χώρους και, φυσικά, και χάρτες, αποτελεί μία συνθήκη που μετεωρεί ανάμεσα στην αναπαράσταση και την απουσία αυτής, χωρίς να λειτουργεί ως συνώνυμη της απουσίας, της αναχώρησης ή της παραίτησης αλλά με τρόπο που η παρέμβαση της είναι ανεπαίσθητη.

Σε ακολουθία όλων αυτών, συνεχίζω τις εκπυχώσεις στις σύγχρονες χαρτογραφήσεις όπου δεν επιδιώκεται η επιλογή ανάμεσα σε ένα 'κόκκινο ή μπλε χάπι'⁶⁹ ενός κατασκευασμένου ή αντίστοιχα πραγματικού κόσμου αλλά οι επιμέρους γκρίζες ζώνες μεταξύ των δύο. Σε αυτές, η έννοια και η πρακτική του ανεπαίσθητου και του αδιόρατου δεν περιλαμβάνουν τους υφιστάμενους τρόπους αναπαράστασης και παρέμβασης αλλά εφευρετικές, ζωντανές και ευαίσθητες μορφές και περιεχόμενα (εργαλεία, τρόποι, σχέσεις κτλ.) αυτών που χαρτογραφούν.

⁶⁹ Από την ταινία *The Matrix*

Ανεπαίσθητες & αδιόρατες χαρτογραφήσεις

Επιχειρώντας να επαναποθετήσω με έναν 'ανεπαίσθητο' τρόπο τις εννοιολογήσεις της τεχνολογίας, των δυνητικών χώρων, των καθημερινών πρακτικών και σχέσεων θα ισχυριζόμουν αρχικά ότι οι τεχνο-κυβερνο-ψηφιακές περιφράξεις, έτσι όπως αναπτύχθηκαν στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου, δεν διαρρηγνύονται με νέες καινοτομίες που αντικαθιστούν τις παλιές αλλά με μία αλλαγή στις αντιλήψεις, τα μέσα, τις πολιτικές και τις σχέσεις.

Όσον αφορά στον παγκόσμιο χώρο διαμοιράσματος γνώσης, πληροφορίας και πρακτικών, το διαδίκτυο, ξεκινώ με την παραδοχή ότι, αναμφισβήτητα, προσφέρει μία τεράστια γκάμα δυνατοτήτων δράσης, συνάντησης και χειραφέτησης, όπως είδαμε χαρακτηριστικά σε πολλά παραδείγματα του τέταρτου και πέμπτου κεφαλαίου. Και ως τέτοια δυνατότητα οφείλουμε να συνεχίσουμε να το αντιμετωπίζουμε. Ομοίως και σύμφωνα με τον 'Bifo' Berardi, το διαδίκτυο είναι μέρος του "ζωντανού σώματος της κοινωνίας" (Hugill and Thorburn, 2012), οπότε δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι είναι κάτι καλό ή κακό, ωστόσο, μπορούμε να σχολιάσουμε τους τρόπους χρήσης του και ακόμα περισσότερο να αναδείξουμε τις επιμέρους κυβερνητικές, δυνητικές και τεχνολογικές αντιφάσεις που συμπυκνώνει. Ζητούμενο, και εδώ, δεν είναι να αποδώσουμε διθυράμβους που είθισται να συνοδεύουν τις διαδικτυακές δυνατότητες για τις δημοκρατικές του προοπτικές αλλά να λάβουμε κατά νου τις διαδικασίες ελέγχου και περιφραξης που θέτει και οι οποίες 'πτυχώθηκαν' εξαντλητικά στο πρώτο μέρος αυτού του κεφαλαίου. Και αυτή η σκέψη, με τη σειρά της, δεν χρειάζεται να οδηγεί σε μία 'αντιδραστική τεχνοφοβία' ('reactionary technophobia') (ό.,π.) και σε νοσταλγίες παλιότερων εποχών περιορισμένης τεχνολογίας και δυνατοτήτων. Μέσα σε μία τέτοια λογική συνεχίζω τις 'χαρτογραφικές' εκπτώσεις.

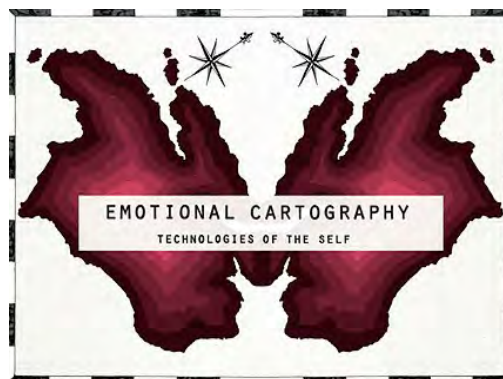
'Ζωντανές' & συναισθηματικές χαρτογραφήσεις: χωρίς τεχνολογία & μεσο(λάβηση)

Μία πτυχή των ανεπαίσθητων δράσεων προκύπτει μέσα από έναν προβληματισμό για τους διάφορους τρόπους δημιουργίας σχέσεων μέσα από το διαδίκτυο, τις νέες μορφές και πρακτικές κοινωνικοποίησης, συνεργασίας καθώς και χειραφέτησης και αντίστασης. Ενδιαφέρον εδώ έχει ο τρόπος με τον οποίο απαντούμε στο ερώτημα για 'το περιεχόμενο' των δυνητικών σχέσεων που διαμορφώνονται στο πλήθος αυτών που διαδρούν, κοινωνικοποιούνται και αγωνίζονται μέσα από την τεχνολογία και το μέσο.

Η άποψη της γράφουσας εδώ είναι ότι, αντί να κατακλύζεται η καθημερινότητα από μέσα και σχέσεις μιας δυνητικής πραγματικότητας, θα μπορούσε η τεχνολογία, τα μέσα και το διαδίκτυο να συμπεριλαμβάνονται στις ζωντανές σχέσεις και δράσεις, συμπληρώνοντας και όχι υποκαθιστώντας τη λειτουργία του πραγματικού χώρου. Οπότε σύμφωνα με το προηγούμενο ερώτημα σχετικά με το περιεχόμενο των σύγχρονων σχέσεων, προτείνω μία επαναεδαφικοποίηση του ενδιαφέροντος ανάμεσα σε δυνητικό και πραγματικό προς την κατεύθυνση του πραγματικού⁷⁰, το οποίο εδώ γίνεται αντιληπτό ως 'ζωντανό'.

Τις σκέψεις αυτές πυροδοτεί ο 'Bifo' Berardi με το σχόλιο του ότι μπορεί η κοινωνική δικτύωση και οι τεχνολογίες των κοινωνικών μέσων να έχουν χρησιμεύσει για "να προσκαλούν σώματα στο δρόμο" αλλά "αυτή η δυναμική της δυνητικής ενσωμάτωσης πρέπει να επαν-ενεργοποιηθεί από την οπτική του σώματος, του ερωτισμού και των κοινωνικών σχέσεων" (Hugill and Thorburn, 2012). Με αφορμή την προτροπή αυτή επαναφέρουμε τις προσεγγίσεις του 'συναισθήματος' ('affect') του τέταρτου κεφαλαίου, οι οποίες στη βάση του έργου των Deleuze και Guattari (1987) περιλαμβάνουν την ανάγκη, την επιθυμία και την αγάπη και ταυτόχρονα κατέχουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην κινητοποίηση της κοινωνικής αλλαγής.

Emotional Cartography, Technologies of the Self,
εξώφυλλο του ομώνυμου βιβλίου του Christian Nold, 2009,
<http://emotionalcartography.net/>

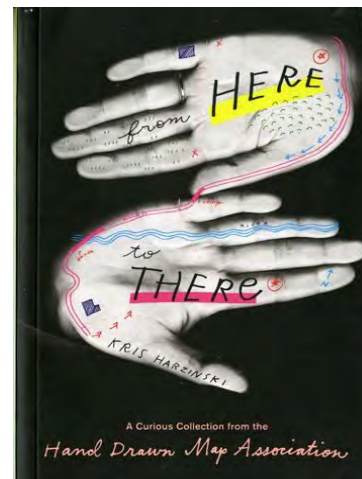
⁷⁰ Παρότι σε άλλα στιγμιότυπα αναγκαίο θεωρώ το αντίθετο.

Σύμφωνα με τους Kitchin et al. οι διαδικασίες γύρω από έναν χάρτη προκύπτουν “μέσα από μία σύνθεση δημιουργικών, απτών, και οικείων πρακτικών” (2009: 21). Ομοίως και για τους Pickles και Cobarrubias οι δυνατότητες των 'ζωντανών' χαρτογραφήσεων είναι πολλαπλές, ορισμένες εκ των οποίων “(...) η εσωτερικήυση, η εμπύθιση, η ανταλλαγή, ο διάλογος, τα διάφορα επίπεδα κοινωνικότητας, η ανάδυση γεω-ποητικών εργαλείων και οικείων-προσωπικών χαρτών οι οποίοι μπορούν να παραχθούν από παιδιά, νέους, μετανάστες, γυναίκες, κοινότητες γειτονιών κτλ.” (2009: 57), δυνατότητες που σε μεγάλο βαθμό αποτυπώνονται με την απουσία τεχνολογίας και μεσο(λάβησης).

Χάρτες σχεδιασμένοι στο χέρι

Επαναφέροντας το σχόλιο του Pickles για τον γεωγράφο Olsson (βλ. κεφ. 2) ότι η γεωγραφία είναι “η ιστορία ενός δαχτύλου και ενός ματιού” (Pickles, 2004: 3) αναδεικνύω και πάλι τις δυνατότητες των χαρτών που είναι σχεδιασμένοι στο χέρι.

'Από το εδώ στο εκεί: Σύλλογος για χάρτες ζωγραφισμένους στο χέρι' ('From here to there: A Curious Collection from the Hand Drawn Map Association'), βιβλίο της Kris Harzinski που περιλαμβάνει μία συλλογή περίπου 140 χαρτών ζωγραφισμένοι στο χέρι, <http://www.handmaps.org/index.php>

Η Έκθεση του Αρχείου του Παγκόσμιου Χάρτη (The World Map Archive Exhibition)
Ο Benjamin Pollach έχει δημιουργήσει μια συλλογή από όλο τον κόσμο από χάρτες σχεδιασμένους στο χέρι, τους οποίους εκθέτει στο Ars Electronica Center στο Linz της Αυστρίας.

Στην έκθεση αυτή προσκαλεί όσους την παρακολουθούν να συμμετέχουν στο project ζωγραφίζοντας έναν χάρτη που θα μπορούσε να γίνει και αυτός μέρος τους αρχείου/συλλογής.
Αφίσα και φωτογραφία από το event <http://www.aec.at/u19/en/2013/07/23/world-map-archive/>

Χάρτης τρωτότητας της κοινότητας σε ζωγραφιά παιδιού

Ο συγκεκριμένος χάρτης είναι σχεδιασμένος από ένα παιδί της κοινότητας Bahera της Μοζαμβίκης και αποτυπώνει την αντίληψη του για τον κύκλο του νερού στην κοινότητα και τα προβλήματα που δημιουργούνται με την απουσία του συγκεκριμένου πόρου.

Χάρτης τρωτότητας της Bahera (Vulnerability map Bahera). Από την DRR Alliance, *Reduce Fear, Always Prepare*, διαθέσιμος στο <http://64.19.142.11/drralliance.net/maps/Vulnerability%20Mapping%20-%20Mahathaur.jpg>

Ως ένας νοητικός χάρτης (βλ. κεφ. 2) -και μάλιστα παιδιού- έχει τη δυνατότητα να αποφυσικοποιεί τις οργανωμένες γνώσεις και αναπαραστάσεις του χώρου, έτσι όπως συνήθως αποτυπώνονται σε συμμετοχικούς χάρτες του GIS. Επιπρόσθετα, καθώς έχει δημιουργηθεί στο πλαίσιο των αναγκών μιας κοινότητας για την ανάδειξη των ζητημάτων της, είναι σε θέση να εκφράζει τα καθημερινά γεγονότα και τη ζωή αυτής μέσα από το συναισθηματικό σχόλιο του παιδιού ως “μια εσωτερική ευαίσθητη φωνή της κοινότητας που αναδεικνύει, ενδεχόμενα

καταγγέλλει και, αναμφισβήτητα, ανοίγει επικοινωνιακούς δρόμους” για παιδαγωγία, αλληλεγγύη, σχέσεις και μέσω αυτών τη χειραφέτηση της κοινότητας (Firth, 2014). Ομοίως ο Meier στις έρευνές του για τις χαρτογραφήσεις κοινοτήτων σε κρίση υποστηρίζει ότι η χαρτογράφηση “χωρίς κανόνες, απλά μόνο με ορισμένα μολύβια και σε όποιο χαρτί είναι διαθέσιμο (...) μπορεί να συλλάβει την σιωπηρή και ανάλεκτη γνώση (...) η οποία δεν θα έβγαινε στην επιφάνεια με έναν υπολογιστικά-σχεδιασμένο χάρτη”⁷¹.

Χάρτης αλληλεγγύης σε μετανάστες & πρόσφυγες ζωγραφισμένος από εθελοντές

Χάρτης εθελοντών για οδηγίες στους πρόσφυγες που καταφθάνουν στο ακρωτήρι του Κόρακα της Λέσβου.
Η φωτογραφία της γράφουσας.

Πειρατικές, κρυπτο- & DIY χαρτογραφήσεις: χωρίς μεσολάβηση

Μία άλλη πτυχή των ανεπαίσθητων δράσεων προκύπτει μέσα από το πρίσμα ότι δεν είναι η τεχνολογία και το μέσο αυτά που πρέπει πρώτα να μας προβληματίζουν αλλά οι τρόποι χρήσης τους και οι σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα από αυτούς. Ακολουθώντας την προτροπή αυτή, στα επόμενα παραδείγματα υποστηρίζεται η προσεκτική και αδιόρατη χρήση της κυβερνητικής τεχνολογίας και ταυτόχρονα ανιχνεύονται δρόμοι που αποφεύγουν τη λειτουργία των αυτονόητων κυβερνητικών πρακτικών και μεσο-λαβήσεων 'διακωμωδώντας' και 'σπάζοντας' τους κανόνες και κωδικούς που κάνουν ισχυρά τα δεσμά και την παρουσία του συστήματος. Τέτοιους αδιόρατους δρόμους 'ανοίγει' η κρυπτογράφηση των συστημάτων εντοπισμού και η 'πειρατεία' στο διαδίκτυο.

GPS 'spoofing'

Ακόμα μία πρόταση στην κατεύθυνση της αποφυγής του πανταχού παρόντα εντοπισμού των σύγχρονων τεχνολογιών και συστημάτων είναι ο 'διακωμωδητής' των GPS (GPS 'spoofing')⁷² του παραδείγματος που κατασκεύασε ο καθηγητής Humphreys του Πανεπιστημίου του Τέξας στο Austin. Η λειτουργία του στηρίζεται στην αποστολή λανθασμένων ('θολών') σημάτων από τα κινητά τηλέφωνα που μπερδεύουν τους δέκτες GPS. Σύμφωνα με τον ίδιο “αποτελεί το τελευταίο όπλο ενάντια στην επερχόμενη εισβολή των κουκίδων GPS”, με τις οποίες εννοεί το κινούμενο σύμβολο (κόκκινη κουκκίδα) που αποτυπώνει τη θέση (συντεταγμένες) του χρήστη στους χάρτες των κινητών τηλεφώνων και συνήθως της Google.

⁷¹ <http://irevolution.net/2008/12/15/from-social-mapping-to-crisis-mapping/>

⁷² Humphreys, 2012, http://www.ted.com/talks/todd_humphreys_how_to_fool_a_gps

“Σπιτική κατασκευή του πρώτου σε κατοχή πολίτη δημόσιου διακωμωδητή GPS”, από τη λεζάντα της φωτογραφίας όπου φαίνεται ο ίδιος ο Humphreys με το γιο του. Από την ιστοσελίδα <http://www.insidegnss.com/node/2978>

'How to stay anonymous online'

'Πώς να παραμείνεις ανώνυμος στο διαδίκτυο' ('How to stay anonymous online'), PC Magazine, April 2014.

Στο διαδίκτυο, συγκεκριμένα, το να είσαι αδιόρατος θα μπορούσε να μεταφραστεί με την προσεκτική και υπό όρους χρήση του (συγκεκριμένα κριτήρια και άδειες, πρωτόκολλα επικοινωνίας κτλ.) ώστε να αποφεύγονται οι περιφράξεις και ενσωματώσεις⁷³.

Επειδή, ωστόσο, η ανωνυμία δεν δημιουργεί απαραίτητα και 'ρωγμές', στο σημείο αυτό συμμερίζομαι την πρόταση του Hyrponen⁷⁴ για αντικατάσταση των "συστημάτων 'σύννεφου' και των λειτουργικών υπηρεσιών" (cloud systems and operating services) των ΗΠΑ σε διάφορους τόπους του πλανήτη. Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα ρωγμών στο σύστημα επιτήρησης/ελέγχου αποτελεί η 'πειρατεία' ('hacking'). Ο όρος προέρχεται από το ρήμα 'hack' που σημαίνει 'σπάω, κάνω κάτι κομμάτια μέσα στους προσωπικούς υπολογιστές (personal computer (pc)) και τα δίκτυα των υπολογιστών (computer network)⁷⁵. Οι χάκερς (hackers) είναι γνωστοί για το 'σπάσιμο' των κωδικών ασφάλειας και τη διείσδυσή τους σε σύνθετα δίκτυα υπολογιστών είτε για να αντλήσουν πληροφορία είτε για να στείλουν τα μηνύματά τους.

Η 'χαρτο-πειρατεία' ('map hacking') είναι μία πρακτική που αποτυπώνεται ολοένα και περισσότερο στη σύγχρονη χαρτογραφική βιβλιογραφία. Ο Crampton (2009: 26) και η Kanarinka (2006a, 2006b) διατυπώνουν ότι αποτελεί μία σειρά από διαδικτυακές, ανοιχτές και προσιτές οικονομικά δυνατότητες που συνδυάζουν χωρικές γνώσεις με καινοτόμους τρόπους. Αντίστοιχα, οι Dodge και Kitchin (2001) περιγράφουν ένα σύνολο χαρτογραφικών εφαρμογών ανοικτού κώδικα που δίνουν τη δυνατότητα διασύνδεσης της λειτουργικότητας κάποιου site με τις αντίστοιχες κάποιου άλλου- γνωστή με τον όρο 'mash up' που έχουμε συναντήσει σε διάφορα σημεία μέχρι τώρα.

Map knitter

Το *MapKnitter*, ως μέρος του φαινομένου της 'χαρτο-πειρατείας', αποτελεί ένα ελεύθερο και ανοικτό λογισμικό που δημιουργήθηκε και 'τρέχει' από τους κοινοτικούς ερευνητές του *Δημόσιου Εργαστηρίου (Public Lab)* με στόχο να διερευνήσει περιβαλλοντικές ανησυχίες⁷⁶. "Χρησιμοποιώντας οικονομικές τεχνικές του DIY ('do it yourself'), αναζητούμε να αλλάξουμε τον τρόπο που οι άνθρωποι βλέπουν τον κόσμο με περιβαλλοντικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς όρους", αναφέρουν στην ιστοσελίδα τους⁷⁷.

⁷³ Παρότι ο Λιμίσιος, σε προσωπική αλληλογραφία με την γράφουσα (2014) διατύπωσε τις επιφυλάξεις του σχετικά με αυτό υποστηρίζοντας ότι 'για να παραμείνει ανώνυμος στο διαδίκτυο' θα πρέπει "να μην έχεις καμία άλλη δράση online, ούτε να διαβάζεις ιστοσελίδες (...). Μηδέν. Σβηστός υπολογιστής. Δυστυχώς".

⁷⁴ http://www.ted.com/talks/mikko_hyrponen_how_the_nsa_betrayed_the_world_s_trust_time_to_act

⁷⁵ Με αναφορά, όχι ακριβή, στην αντίστοιχη σελίδα του wikipedia,... 1/8/2015.

⁷⁶ <http://mapknitter.org>

⁷⁷ <http://publiclab.org/>

All-in-One Balloon and Kite Mapping and Aerial Photography Kit

Το Balloon Mapping Kit είναι ένα DIY εργαλείο που επιτρέπει τη λήψη αερο-φωτογραφιών από 1000 ft ή και ψηλότερα και είναι κατάλληλο για απάνεμες ημέρες. Για τις υπόλοιπες οι ερευνητές του Public Lab προτείνουν το συμπλήρωμα του Kite Mapping Pack που προσφέρει μία λύση παντός-καιρού μέσα από το αεροδυναμικό σχήμα των δύο καρταετών.

Χρησιμοποιώντας τα DIY εργαλεία λήψης αεροφωτογραφιών που περιγράφηκαν, το εργαλείο του ανοικτού κώδικα MapKnitter δίνει τη δυνατότητα ανάρτησης τους στον διαδικτυακό χάρτη που δημιουργείται από το λογισμικό, με αποτέλεσμα να παρακάμπτονται χαρτογραφικές διαδικασίες τύπου Google Maps. Οι δημιουργοί του εργαλείου προτρέπουν τη χρήση του για την αφήγηση διαφορετικών ιστοριών από αυτές που είμαστε συνηθισμένοι από τους 'επίσημους' χάρτες καθώς, όπως σχολιάζουν, έχει χρησιμοποιηθεί με επιτυχία σε στιγμιότυπα που είτε δεν λαμβάνουν το φως της δημοσιότητας, όπως η χαρτογράφηση της διαρροής πετρελαίου της BP, είτε αποτελούν προσωρινές συνθήκες ρήξης, όπως η συγκέντρωση του Occupy Oakland⁷⁸.

Πέρα από τη διάδοση που θα έχει η 'χαρτο-πειρατεία' -ένα ζήτημα που έχει πολύ ενδιαφέρον να διερευνηθεί και μετά το πέρας της παρούσας διατριβής-, το Map Knitter όπως και αντίστοιχα παρόμοια εγχειρήματα αποδεικνύουν, πάνω απ' όλα, την ανάγκη των χρηστών του χαρτο-διαδικτύου να εφεύρουν τρόπους που δεν αποτελούν απαραίτητα αντίσταση αλλά 'ρωγμή' στις υπάρχουσες πρακτικές ασφάλειας, επιτήρησης και ελέγχου του καθεστώτος του χαρτο-κυβερνοχώρου.

Με άλλα λόγια, όλα τα προηγούμενα παραδείγματα, δεν αποτελούν επιπολαιότητες υποκουλτούρας, αλλά προσπάθειες να επαν-ανακαλύψουμε την ίδια τη βάση της πολιτικής" (Holmes, 2007b). Διατηρώντας, ως εκ τούτου, την ελπίδα μου σε αυτά τα 'πειρατικού' τύπου εγχειρήματα, υποστηρίζω τις δυνατότητές της τεχνολογίας και των μέσων σε μία ουσιαστική συνδρομή τους στο 'πολιτικό', σημαντικά στοιχεία του οποίου δεν έχουν τονιστεί μέχρι τώρα και έχουν ενδιαφέρον να αναδειχθούν παρακάτω.

Περιφράξεις στο 'σώμα-εαυτό' & να μην συνηθίσουμε

Οι προηγούμενες ανεπαίσθητες και αδιόρατες πολιτικές παρεμβάσεις, τοποθετημένες σε καθημερινούς και κυβερνητικούς κόσμους, αποτελούν μέρος μίας ροής κίνησης σε ένα 'σώμα' όπου οι πολλαπλοί τρόποι δράσης είναι συνεχώς εξελισσόμενοι και ενδεχόμενοι. Μέσα σε αυτό το 'σώμα' δημιουργείται μία συνεχής και εν εξελίξει διαδικασία δημιουργίας ολοένα και πιο ανοικτών 'σωμάτων', αυτό που μέχρι τώρα έγινε αντιληπτό ως διαδοχικές δυνητικές ενσωματώσεις, οι οποίες συνιστούν ταυτόχρονα απεγκλωβισμό αλλά και δυνάμει εγκλεισμό στο εκάστοτε 'σώμα', με άλλα λόγια, μία περίφραξη στον 'εαυτό' τους.

Σημαντικό μέσα σε αυτή την *αέναη παλινδρόμηση* των άπειρων ενδεχομενικοτήτων είναι να μην συνηθίσουμε. Να μην συνηθίσουμε στην δυνητικοποίηση που μας κάνει πιο ανθεκτικούς/ες στην κυβερνολογική, τις τεχνολογίες και μέσα επιτήρησης και ελέγχου, σε μία δυνητική μετατόπιση των σχέσεων και ζωών μας, στις 'περιφράξεις' των αναπαραστάσεων, των πρακτικών και πολιτικών της (αποκλεισμοί, μεσολαβήσεις κτλ.), στις άκαμπτες θεωρίες και πολιτικές τοποθετήσεις χειραφέτησης και αντίστασης και, ακόμα περισσότερο, να μην συνηθίσουμε σε εγκλωβισμούς και περιφράξεις στο όποιο 'σώμα' και 'εαυτό'.

⁷⁸ ό.,π.

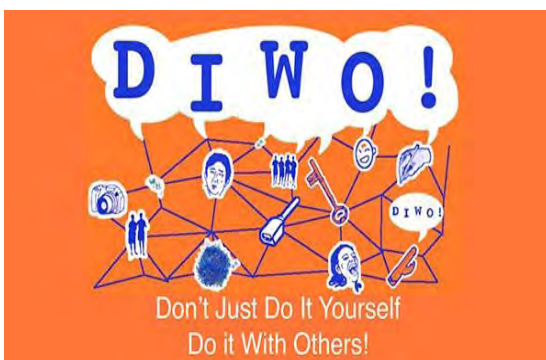
'Κάντο-μόνος-σου' (DIY), 'κάντο-χωρίς-του-εαυτού-σου' (DIWY) & 'κάντο-με-άλλους' (DIWO)

Με αφορμή την πρακτική του DIY ('do it yourself'/'κάντο-μόνος-σου') του προηγούμενου χαρτογραφικού παραδείγματος πρόθεση εδώ είναι να εκπτυχωθούν ορισμένες ακόμα σκέψεις που αποτελούν μία βάση για τις χαρτογραφήσεις της συνέχειας του κεφαλαίου καθώς και του επόμενου.

Χωρίς να αποτελεί επιδίωξη να φετιχοποιηθούν οι πρακτικές του DIY ωστόσο είναι αναγκαίο να τονιστούν ορισμένα χαρακτηριστικά τους που υπογραμμίζουν την ανάγκη για προσεκτική χρήση τους. Έτσι, στην ίδια λογική με τις 'τεχνολογίες του εαυτού' του Foucault που, όπως διαπιστώσαμε πολλαπλά, περιλαμβάνουν χαρακτηριστικά και 'απελευθέρωσης' και εγκλεισμού, ομοίως οι πρακτικές 'κάντο-μόνος-σου' στην επιδίωξή τους να ενδυναμώσουν την ικανότητα των ανθρώπων να αυτοκυβερνώνται μπορεί να πυροδοτήσουν νέες μορφές περιφράξεων αυτοπροδιορισμού και χειραφέτησης. Οι δύο τελευταίοι όροι αυτοί, όπως είδαμε και στην αρχή του κεφαλαίου με αφορμή την αντίσταση και την ενσωμάτωση της, μπορεί να λειτουργήσουν παραπλανητικά. Ένας άλλο λόγος γι' αυτό είναι ότι ως έννοιες κυφορούν προσωπικές και συλλογικές επιδιώξεις που είθισται να έχουν 'θετικό πρόσημο', με αποτέλεσμα να είναι δύσκολη η αμφισβήτησή τους, στοιχείο που ενισχύει την 'αναπαράστασή' τους και δυναμιτίζει την περιφραξη στον '(ε)αυτό'. Λαμβάνοντας υπόψη και τις προηγούμενες προτροπές για να μην συνηθίσουμε το ζητούμενο εδώ είναι να βγούμε από τον όποιο 'εαυτό', δηλαδή, να δραπετεύσουμε από τη λογική της εξατομίκευσης.

Μία κατεύθυνση σε αυτό προέρχεται από τους Tsianos και Papadopoulos, οι οποίοι, στο πλαίσιο της επιχειρηματολογίας τους για το ανεπαίσθητο, προτείνουν δράσεις τύπου 'κάντο-χωρίς-τον-εαυτό-σου' ('doing it without yourself' (DIWY)), με το οποίο εννοούν μία "επισφαλή στιγμή απόδρασης από τον ενσώματο καπιταλισμό", μία στιγμή που "παραμένει κανείς ανέγγιχτος από (...) την μόνιμη διαδικασία της αυτο-εμπορευματοποίησης" (Tsianos and Papadopoulos, 2014).

Παρότι βρίσκω ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην προσέγγιση αυτή καθώς και σε σχετικές τύπου 'σώμα χωρίς όργανα' ('body without organs') (Deleuze, 1972, 1987), ωστόσο για τις χαρτογραφήσεις της συγκεκριμένες διατριβής πιο σημαντικό από την 'έξοδο' από το 'σώμα' και τον 'εαυτό' προκρίνω τη σύνδεση και το μοίρασμα με το 'εκτός' του 'εαυτού', δηλαδή τους άλλους. Με άλλα λόγια, την αναπαραγωγή του εαυτού θεωρώ ότι την διαταράσσουν 'τα κοινά' έξω από κάθε εαυτό. Ως εκ τούτου, το να ανακαλύπτουν οι άνθρωποι πόσο σημαντικό είναι να συνδέονται, να συνεργάζονται, να ζουν και να αγωνίζονται με άλλους αποτελεί ίσως τη βασικότερη κατά την άποψη της γράφουσας, απο-σωματοποίηση και ταυτόχρονα ρωγή στις σύγχρονες περιφράξεις. Ομοίως, σύμφωνα και με τον Ranciere, η χειραφέτηση των ανθρώπων "δεν αφορά μόνο την πάλη για καλύτερες συνθήκες εργασίας και ζωής, αλλά τη συνολική ικανότητα τους να διαχειρίζονται τις κοινές υποθέσεις και όλα όσα τους αφορούν. Την ικανότητά τους να σκέφτονται ως μέλη μιας κοινότητας και όχι μόνο να υπερασπίζονται τα ατομικά τους συμφέροντα"⁷⁹.

Ο όρος *DIWO* (*Do-It-With-Others*), σύμφωνα με την οργάνωση Furtherfield που το 2006 ενθάρρυνε καμπάνια για χειραφετικές, δικτυωμένες καλλιτεχνικές πρακτικές, εντοπίστηκε για πρώτη φορά το 2006 στο λεξικό για τα νέα μέσα *Rosalind - Upstart New Media Art Lexicon* με τρόπο που "διευρύνει το αντίστοιχο ήθος του DIY των πρώιμων έργων δικτυακής τέχνης, πανκ και καταστασιασμού προς μία πιο συνεργατική προσέγγιση, χρησιμοποιώντας το διαδίκτυο ως ένα πειραματικό καλλιτεχνικό μέσο και σύστημα διανομής για να υποδαυλίσει τη δημιουργικότητα 'από-τα-κάτω'", <http://furtherfield.org/projects/diwo-do-it-others-resource>.

⁷⁹ Συνέντευξη του Jacques Ranciere στον Τάσο Τσακίρογλου.

Επίλογος: Εκπτώσεις & συναρθρώσεις κοινών χώρων, συλλογικών σχέσεων & δράσεων

Οι διάτρητοι χώροι και οι ανεπαίσθητες και αδιόρατες πρακτικές των προηγούμενων χαρτογραφήσεων, έτσι όπως δημιουργούν ρωγμές ανάμεσα στο 'μέσα και το έξω' των περιφράξεων, αναδεικνύουν την προοπτική χώρων κοινών και πρακτικών μοιράσματος. Συγκεκριμένα, τέτοιες προσδοκίες 'κοινών' συναρθώνονται μέσα από τις προηγούμενες προσεγγίσεις των επανα-εδαφικοποιήσεων και δ(υ)νητικοποιήσεων των περιφράξεων, ως μία συνεχή διαδικασία παραγωγής και αναπαραγωγής περιφράξεων-κοινών.

Συναρθώνοντας τις προηγούμενες εκπτώσεις των πολιτικών και βιοκυβερνητικών πρακτικών που βασίζονται στην εφευρετικότητα, την ευαισθησία και την αλληλεγγύη εδώ εστιάζουμε στους κοινούς χώρους και τον συλλογικό χαρακτήρα τέτοιων πρακτικών και δράσεων που ομοίως επανενεργοποιούν και το κοινωνικό. Οι συλλογικές σχέσεις, δράσεις και φαντασιακά που συγκροτούν το 'πολιτικό' λειτουργούν 'προς πείσμα' πολιτικών της αναπαράστασης στην επιδίωξή τους να εξασφαλίσουν ότι "οι άνθρωποι θα συνεχίζουν να δρουν και να ονειρεύονται, χωρίς να συνδέονται ή να συνεργάζονται με άλλους ανθρώπους" (Σταυρίδης, 2015: 441). Την ίδια στιγμή, και έχοντας διατηρήσει την ελπίδα μου στις δυνατότητες της τεχνολογίας και των μέσων για μία ουσιαστική συνδρομή τους στην 'επαεργοποίηση του κοινωνικο-πολιτικού' -χωρίς αυτό να σημαίνει ότι πρέπει πάντα να περιλαμβάνονται- συνεκτιμώ ομοίως και τον δυναμισμό του μεταδοτικού χαρακτήρα των κυβερνητικών δράσεων.

Ως εκ τούτου, στο παρόν προσεγγίζω τις πολιτικές δράσεις των κοινών και μέσα από την κίνηση τους -δηλαδή τον πολλαπλασιασμό τους- που συγκροτεί το αντίστοιχο βιοκυβερνητικό τους στοιχείο. Σ' αυτή τη λογική, ο Hyrponen⁸⁰ αναδεικνύει τη σημασία ύπαρξης επιμέρους κατά τόπων πειρατειών-ρωγμών και την σπορά πολλαπλών τέτοιων προτείνοντας τη λογική της διευρυμένης σε ολόενα και περισσότερες χώρες δημιουργίας "ανοικτών ελεύθερων ασφαλών συστημάτων" ("open free secure systems"). Με αυτόν τον τρόπο "κάθε μία χώρα θα κάνει ένα μικρό κύμα και όλες μαζί θα δημιουργήσουν μια παλίρροια που θα σκεπάσει το κράτος ελέγχου". Ανάλογη είναι και η θέση του για τη μαζική κρυπτογράφηση στα συστήματα εντοπισμού: "(η) μόνη προστασία μπορεί να έρθει από την μαζική αλληλεγγύη, όταν όλοι αρχίσουν να χρησιμοποιούν κρυπτογράφηση στις επικοινωνίες τους ώστε να είναι οικονομικά ασύμφορο για τον οποιοδήποτε να σπάσει μόνο την δική σου -μιας και δε θα ξέρει ποια ακριβώς είναι- οπότε και θα πρέπει να τις αποκρυπτογραφήσει όλες μέχρι να σε βρει". Στην ίδια λογική του πολλαπλασιασμού των ρωγμών, ο Holmes επίσης διατυπώνει την ανάγκη για συλλογικές δράσεις στο παρόν: "(ν)α σκάσουμε στο υπαρκτό παρόν και να μετασχηματίσουμε τις καθημερινές μηχανές μας σπάζοντας τες σε μη αναμενόμενα σχήματα και σχηματισμούς που μπορούν να παρέχουν συνεργατικές απαντήσεις στους χώρους ελέγχου. (2007b) Το σημαντικό είναι η επεξεργασία διαφορετικών λειτουργικών κανόνων για τα συλλογικά παιχνίδια (collective games) μας, τα οποία στη σημερινή κοινωνία δεν μπορούν να γίνουν εφικτά χωρίς τη γλώσσα της τεχνολογίας". Για τον λόγο αυτό, κρίνει απαραίτητη τη σύμπραξη ανάμεσα σε χάκερς, καλλιτέχνες, ακτιβιστές και επιστήμονες, θεωρητικούς και φιλοσόφους προκειμένου να τεθεί σε βάθος -κι εγώ θα πρόσθετα ολιστικά- το ζήτημα της αντιμετώπισης της νεο-φιλελεύθερης επιτήρησης (Holmes, 2007b).

Χαρτογραφήσεις ως χώρος κοινών

Ο χάρτης, κατά μία έννοια, αποτελεί μία σύνθεση ανθρώπων (πλήθους) και χώρων, στην οποία συμπυκνώνονται κοιν(ωνικ)ές σχέσεις δημιουργίας/παραγωγής, χρήσης, διάχυσης, επικοινωνίας, (δια)δράσης και φαντασίας. Μέρος αυτών αποτελούν οι συλλογικές χαρτογραφήσεις, οι οποίες αποτελούν μία σχετικά νέα και όχι πολύ αναγνωρισμένη περιοχή της σχετικής βιβλιογραφίας, οπότε, και μία πρόκληση στο παρόν για να διερευνηθούν περαιτέρω. Οι χαρτογραφήσεις αυτές αναδεικνύουν τη σημαντικότερη ίσως διάσταση της πολιτικής που ενδιαφέρει στο παρόν και αφορά στη δημιουργία σχέσεων και χώρων συνάντησης, η οποία τις καθιστά δυνάμει συλλογικές πολιτικές πράξεις (Τσελεπή και Πετράκου, 2015).

⁸⁰ http://www.ted.com/talks/mikko_hypponen_how_the_nsa_betrayed_the_world_s_trust_time_to_act

Οι παρακάτω διατυπώσεις του Holmes είναι χαρακτηριστικές για να ξεκινήσω την παράθεση των δυνατοτήτων των κοινών και συλλογικών χαρτογραφίσεων:

“Η χαρτογραφία ως μία τέχνη που φέρνει τους ανθρώπους κοντά ή ως μία αντίστοιχη με την οποία μπορεί κανείς να βρει τον εαυτό του σε μία πραγματικότητα που την μοιράζεται με άλλους. Αυτό είναι το πιο σημαντικό μέρος της χαρτογραφικής πράξης, η δυνατότητα εύρεσης εδαφών μοιράσματος και η ανάγκη να σκεφτεί για τις υλικές και συμβολικές μορφές που μπορούν να κάνουν αυτές τις συναντήσεις δυνατές.” (Holmes, 2006: 233).

Οι Haggis και Haggower υποστηρίζουν ότι οι χαρτογραφικές δυνατότητες και τεχνικές είναι πολύ σημαντικές για την διαμόρφωση συλλογικών σχέσεων και δράσεων και για το λόγο αυτό πρέπει να είμαστε προσεκτικοί για το περιεχόμενο που δίνουμε σε αυτές τις δυνατότητες (2006: 6). Λαμβάνοντας υπόψη την προτροπή αυτή, υπενθυμίζω ότι οι χάρτες είναι εξαιρετικά εργαλεία για διδασκαλία και εργαστήρια καθώς, όπως σχολιάζουν οι Casas-Cortes και Cobarrubias “μπορούν ευκολότερα να παραχθούν ή να δομηθούν με συμμετοχικό ή συλλογικό τρόπο” (2007: 120). Ακόμα πιο συγκεκριμένα, η διαδικασία δημιουργίας τους μπορεί να αποτελέσει μία νέου τύπου παιδαγωγία, όπως είδαμε στο τέταρτο κεφάλαιο, στην οποία το σημαντικό είναι η δυνατότητα δημιουργίας συλλογικότητας ανάμεσα στους συμμετέχοντες, ένα γεγονός που, σύμφωνα με την Firth, κάνει τις διαδικασίες αυτές το ίδιο σημαντικές με τους παραγόμενους χάρτες (2014: 157), και κατά την άποψη της γράφουσας ενδεχόμενα και περισσότερο.

Οι Casas-Cortes και Cobarrubias (2007), επίσης, προτείνουν τους χάρτες ως σημαντικό εργαλείο για το λόγο και τις δράσεις ομάδων και συλλογικότητας, καθώς είναι ευκολότερο να δημιουργηθούν από τη συν-γραφή ενός κειμένου, που μπορεί να είναι σχετικά δύσκολη διαδικασία, ιδιαίτερα για ομάδες κάποιου μεγέθους. Στο πέμπτο κεφάλαιο, διαπιστώσαμε πολλαπλά τις δυνατότητες των χαρτών για κοινότητες, ομάδες, συλλογικότητες και κοινωνικά κινήματα προκειμένου είτε να γίνουν ορατές οι ίδιες και τα ζητήματά τους ή/και να διαμορφώσουν συλλογικές σχέσεις.

Σχετικά με αυτά, ο Stallmann επίσης θεωρεί ότι αυτό που έχει σημασία σήμερα στις χαρτογραφικές διαδικασίες και πρακτικές είναι το συλλογικό τους στοιχείο. Υποστηρίζει ότι αυτό αποτελεί τη βάση για τις αντιλήψεις και πρακτικές των συλλογικότητας σχετικά με το κοινό έδαφος (2012: 149) και επίσης για τις καθεαυτές σχέσεις εντός και εκτός των κοινοτήτων και τις μεταγενέστερες κοινές τους δράσεις. Το σύνολο όλων αυτών αποτελεί αυτό που ονομάζει 'κοινωνικότητα' ('commonality')⁸¹ και 'κοινωνικότητα' ('sociality') (ό.,π.: 38), μία μορφή 'συλλογικής εξουσίας' ('collective power') που δημιουργείται μέσα από τη διαδικασία δημιουργίας χαρτών. Μάλιστα μέσα από την έρευνα της διατριβής του διαπίστωσε ότι ενδιαφέρουσες πτυχές της κοινωνικότητας των χαρτών στηρίζονται σε στοιχεία όπως οι κοινές ευαίσθητες εμπειρίες (shared affective experiences) (ό.,π.: 149) καθώς επίσης υπογράμμισε τον σημαντικό ρόλο στοιχείων όπως οι επιτελέσεις, οι σωματικοί αυτοσχεδιασμοί, η γλυπτική, η ποίηση, η μουσική και η δημιουργία θορύβων (noise-making).

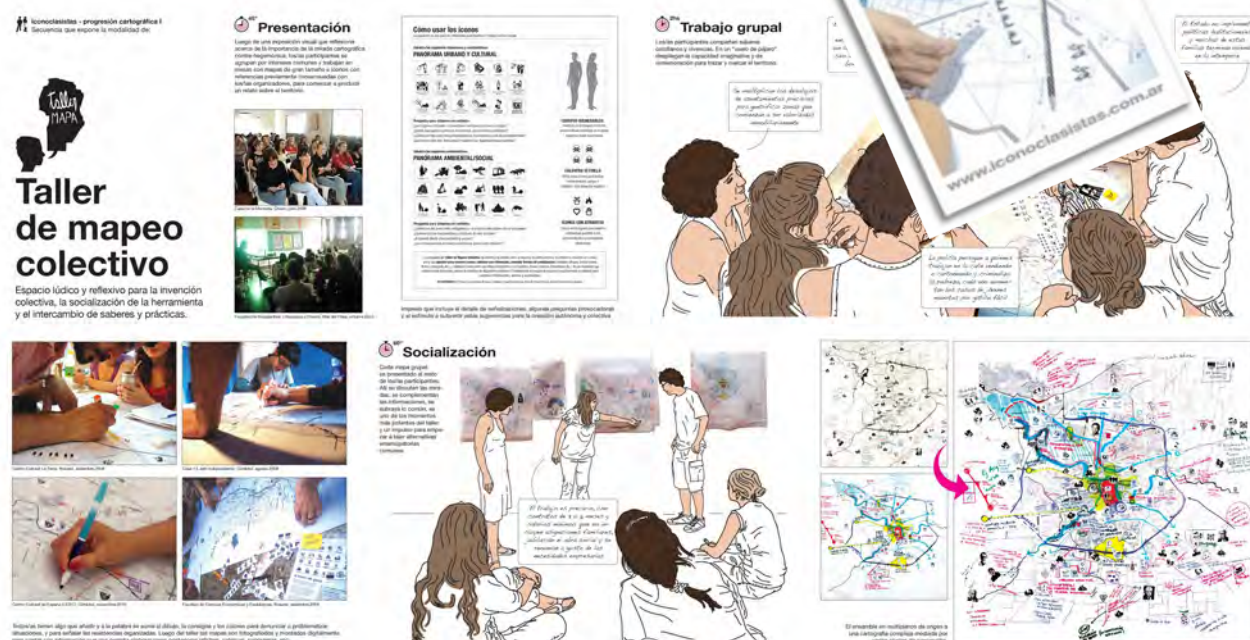
Τις συλλογικές χαρτογραφίσεις ομοίως προτείνουν ως εργαλείο ομάδων και την ίδια στιγμή τις υιοθετούν στις δικές τους μεθόδους δημιουργίας χαρτών διάφορες χαρτογραφικές κολεκτίβες όπως οι Counter Cartographies Collective (3Cs) (2012), οι Hackitectura (2006) και οι Iconoclastas (2012). *Πώς μπορούμε να εφαρμόσουμε σε ομάδες συλλογικούς χάρτες; ποια είναι τα κριτήρια προκειμένου να αναπτυχθούν αποκεντρωμένοι χάρτες μέσα από διαφορετικές (προ)οπτικές ομάδων;* αναρωτιούνται οι Pickles και Cobarrubias σχετικά με αυτές τις συλλογικές και κινηματικές χαρτογραφίσεις (2009: 57).

⁸¹ τον όρο τον μεταφράζω ως κοινωνικότητα -και όχι κοινοτοπία, όπως είθισται να σημαίνει ο όρος- στη βάση των αντιστοιχιών common: κοινός, commonal: κοινοτικός.

Mapeo Colectivo

Οι Iconoclastas προτείνουν τη μέθοδο της Συλλογικής Χαρτογράφησης (*Mapeo colectivo*) που έχουν διαμορφώσει οι ίδιοι ως απάντηση στη συμμετοχική, θεωρώντας ότι αποτελεί την κατεξοχήν διαδικασία ριζοσπαστικής φαντασίας και πολιτικής δημιουργίας στην οποία, επίσης, συμπυκνώνονται φαντασιακές στρατηγικές για την μεταμόρφωση του χώρου και για νέους τρόπους ζωής⁸².

Στο ομώνυμο toolkit, το οποίο μπορεί να κατέβει ελεύθερα από την ιστοσελίδα τους⁸³, διαβάζουμε ότι η διαδικασία της συλλογικής χαρτογράφησης αποτελεί "(έ)να διασκεδαστικό και δημιουργικό εργαλείο που διευκολύνει τη δημιουργία μιας συλλογικής ιστορίας για το έδαφος. Αυτή η πληροφορία κοινωνικοποιείται σε έναν οριζόντιο χώρο συναντήσεων που επιδιώκει να επεξεργαστεί τοπικά εντοπισμένες γνώσεις και να τις συμπυκνώσει σε μία κοινή υποστήριξη. Μπορεί να θεωρηθεί ένα στιγμιότυπο (instance) συλλογικής δημιουργίας και ανοιχτής συμμετοχής, επιτρέποντας την παραγωγή κριτικής γνώσης διαφοροποιημένων πραγματικοτήτων ξεκινώντας από την τοπική μνήμη και τις ανειδίκευτες γνώσεις".

Οδηγός και εργαλεία για τα εργαστήρια της συλλογικής χαρτογράφησης (*mapeo colectivo*) στο πανεπιστήμιο, σε μετακινούμενα εργαστήρια, σε κοινότητες, στους δρόμους, στην πόλη κτλ.
<http://gastv.mx/wp-content/uploads/2015/03/mapeocolectivo.jpg>

Σχετικά με τις ακόμα νεότερες κυβερνητικές μορφές συλλογικοποίησης και συνεργασίας, οι Pickles και Cobbarubias βλέπουν μία "συνεργατική αίσθηση παρουσίας" ('collaborative sense of presence'), μία "σχηματοποίηση ανθρώπινων σχέσεων" όπου "το 'εγώ' ('I') μετατοπίζεται από άτομο σε άτομο, ανάμεσα στο άτομο και το πλήθος και από πλήθος σε πλήθος" (Pickles and Cobarrubias, 2009: 53). Ομοίως και ο Stallmann θεωρεί ότι συλλογικές είναι οι χαρτογραφίες όταν "μία ομάδα από ετερογενείς δρώντες (άνθρωποι ή οργανώσεις) έρχονται κοντά για να φτιάξουν έναν χάρτη ή χάρτες, και με τον τρόπο αυτό, να χτίσουν έναν νέο συλλογικό κοινωνικό σχηματισμό" (2012: 2).

⁸² <http://www.iconoclastas.net/2011/12/05/ejercicio-ludico-mapeo-de-sentidos-percepciones-y-experiencias-urbanas/>

⁸³ <http://www.iconoclastas.net/post/manual-de-mapeo-colectivo-en-pdf/>

Μία σχετική περιγραφή είναι και αυτή των Iconoclastas ότι “(έ)νας συλλογικός χάρτης δεν δημιουργεί νέα σύνορα αλλά καλλιεργεί ‘το κοινό’ (“lo común”) με αφετηρία την δημιουργία κοινοτήτων σε κίνηση”⁸⁴. Τέτοιες δυνατότητες κίνησης σε συνδυασμό με το συλλογικό στοιχείο των χαρτών αναφέρουν και οι Monsell και Pérez de Lama για τις χαρτογραφήσεις της συνάντησης Fadaíat, στο πλαίσιο του αντίστοιχου project των Hackitectura, που είδαμε σε διάφορα σημεία της διατριβής έως τώρα. Συγκεκριμένα στην αντίστοιχη έκδοση (2006) περιγράφουν ότι το συλλογικό (collective) στοιχείο των συγκεκριμένων χαρτογραφήσεων αναδύθηκε στις κοινές κατασκευές που δημιουργήθηκαν μέσα από την ενεργή συμμετοχή των διαφορετικών υποκειμένων των δικτύων που συνδέονται με το project. Σε σύνδεση με το συλλογικό, αναφέρουν δύο ακόμα στοιχεία, που χαρακτηρίζουν γενικότερα τις σύγχρονες συλλογικές διαδικασίες: (i) την μετακίνηση (mobile) και την ανοιχτότητα σε αναδυόμενες διαδικασίες και, (ii) τη συνέχεια (continuous) στην παραγωγή διαφορετικών γνώσεων οι οποίες, όπως προσθέτουν, ξεχύνονται μέσα από την πραγματικότητα των μετα-εθνικών κινήματων και του πλήθους (Hackitectura: 2006). Τέτοια στοιχεία χαρτογραφίας που συνδέει υποκείμενα και γνώσεις σχολιάζουν ομοίως και οι Pickles και Cobarrubias υπογραμμίζοντας ότι μέσα από αυτές είναι δυνατή “η αποσταθεροποίηση της ηγεμονίας μέσω των υλικών πρακτικών της νέας πολιτισμικής παραγωγής” (Pickles and Cobarrubias, 2009).

Οι πολλαπλοί τρόποι παραγωγής ή αναπαραγωγής χαρτών μέσα από διάφορες συσχετίσεις: σε κοινότητες, γειτονιές, ομάδες, συλλογικότητες, κινήματα καθώς και ανάμεσα στο πλήθος των πολιτών, εθελοντών, συμμετεχόντων και χρηστών, αλληλέγγυων και αγωνιστών -είτε το πλήθος αυτό είναι ζωντανό ή δυνητικό- αποτελούν μία απόδειξη σχέσεων και κοινών που δραπετεύουν από τη λογική της εξατομίκευσης και της μεγιστοποίησης του οφέλους και που χαρτογραφούν με συλλογικό τρόπο ένα κοινό μέλλον, ακόμα και αν αυτές μπορεί να δημιουργήσουν τις δικές τους περιφράξεις και ελέγχους, όπως αποκαλύπτεται στο επόμενο κεφάλαιο.

Προς το παρόν, και για ακόμα μία φορά, γίνεται αντιληπτή η πρόθεση μου από την εκκίνηση του παρόντος για μία χαρτογράφηση όχι των χαρτών και των δυνατοτήτων τους καθ’ εαυτών αλλά των πολλαπλών τρόπων που όλες οι χαρτογραφήσεις μέχρι τώρα συσχετίζονται με τον χώρο, την πραγματικότητα και τους άλλους.

⁸⁴ <http://iconoclastas.com.ar/2011/05/19/reflexiones-cartograficas-ii/>

Επίλογος Β' μέρους: ... και κοινά

Μετά και από τις χαρτογραφήσεις του έκτου κεφαλαίου, αντιλαμβανόμαστε τις ανεπαίσθητες πολιτικές και την αδιορατότητα σε διάτρητους χώρους ως στοιχεία που εκπτυχώνουν τις σύγχρονες (βιο)πολιτικές και βιοκυβερνητικές συναρθρώσεις/σώματα, δημιουργούν ρωγμές στις αντίστοιχες περιφράξεις και αποτελούν μία προοπτική κοινών χώρων, συλλογικών σχέσεων και δράσεων.

'Τα κοινά' αποτελούν ένα ακόμα πιο ουσιαστικό βήμα στις χαρτογραφήσεις της διατριβής καθώς μέσα στις συνεχείς απο- και επαν-εδαφικοποιήσεις και δ(υ)νητικοποίηση του σύγχρονου κόσμου μπορούν να αποτελέσουν 'στιγμιότυπα' και 'κόμβους' συναντήσεων σε συνεχή κίνηση διαρρηγνύοντας με πολλαπλασιαστικό τρόπο περιφράξεις και απο-σωματοποιώντας τις δικές τους ενσωματώσεις. Ωστόσο, όλα αυτά είναι ζητήματα που εκπτυχώνονται στο επόμενο κεφάλαιο.

Αυτό που έχει σημασία εδώ είναι να τονίσω την αναγκαιότητα της συμπερίληψης 'των κοινών' στις χαρτογραφήσεις της διατριβής καθώς διαταράσσουν την αναπαραγωγή του εαυτού και μετατοπίζουν το ενδιαφέρον έξω από αυτόν. Και το γεγονός αυτό γίνεται ακόμα πιο σημαντικό αν λάβουμε υπόψη ότι αποτελούν -εκτός από κίνηση- και διεκδίκηση νέων σχέσεων και τρόπων συλλογικής ζωής τόσο στο υπάρχον όσο και για ένα κοινό μέλλον.

Γ' μέρος: Χαρτογραφώντας περιφράξεις και συναρθρώσεις και κοινά

Στο τελευταίο μέρος της διατριβής επιδιώκεται μία χαρτογράφηση των συγχρόνων προσεγγίσεων για 'τα κοινά' οι οποίες αναδεικνύουν και άλλες πτυχές τους πέρα από αυτή των κοινών πόρων. Έμφαση δίνεται εκτός από τις διαδικασίες παραγωγής στις αντίστοιχες αναπαραγωγές τους και κυρίως στις σχέσεις που αναπτύσσονται γύρω από αυτές ('commoning'). Η έννοια των 'συναρθρώσεων των κοινών' (*assemblages of the commons*) (Dyer-Witheford, 2006, 2007, Russell et al., 2011: 581) είναι πολύ σημαντική να τεθεί εδώ καθώς συγκροτεί μία νέα θεώρηση που προσεγγίζει τα κοινά όχι μόνο ως πόρους που παράγονται αλλά και ως κοινωνική αναπαραγωγή, δηλαδή συμπεριλαμβάνει τις πρακτικές, τα σώματα και τις δυνατότητες τους (μέσο, τεχνολογία, χρήσεις κτλ.). Μία τέτοια προσέγγιση προσδίδει χαρακτηριστικά 'κυκλοφορίας' (Dyer-Witheford, 2006, 2007) τα οποία είναι αναγκαία σήμερα για να αντιληφθούμε με έναν πιο ευρύ τρόπο από τον διαλεκτικό τη σχέση μεταξύ περιφράξεων και κοινών.

Όπως οι Jeffrey et al. (2012), που αντιλαμβάνονται διαλεκτικά τη σχέση μεταξύ κοινών και περιφράξεων, θεωρούν την "χαρτογράφηση των περιφράξεων ως ταυτόχρονα διανοητική και πολιτική, και για αυτό το λόγο, αναγκαία και επείγουσα" το ίδιο αναγκαία αντιλαμβάνομαι και εγώ σήμερα την χαρτογράφηση και των περιφράξεων και των συναρθρώσεων και των κοινών προκειμένου να κατανοήσουμε τις διαδικασίες των περιφράξεων του καπιταλισμού μαζί με τις ενσωματώσεις της διακυβέρνησης του νεοφιλελευθερισμού. Ζητούμενο, τελικά, είναι όλα αυτά τα 'και., και..., και...' (Deleuze and Guattari, 1987: xiii, Pickles, 2003: 19) που δίνουν τη δυνατότητα χαρτογράφησης σύγχρονων σχέσεων και δράσεων σε διάφορα πεδία κοινωνικής (ανα)παραγωγής, ορισμένες εκ των οποίων χειραφετικές και άλλες που θέτουν νέες περιφράξεις ή/και ενσωματώνουν με νέους τρόπους.

Αυτό που αναδιπλώνεται με όρους συναρθρώσεων για τη χαρτογράφηση του συγκεκριμένου κεφαλαίου είναι η ανάδειξη επιπρόσθετων τρόπων οργάνωσης του 'κοινώς πράττειν' στην προοπτική της πραγματοποίησης κοινών χώρων και τρόπων ζωής καθώς και μέσα σε μία διαδικασία συνεχούς διαπραγμάτευσης. Ως εκ τούτου, στον επίλογο του κεφαλαίου επιχειρώ μία ακόμα 'νεότερη συνάρθρωση' των κοινών, μέσα από τη 'θεωρία των συναρμολογήσεων' του De Landa, η οποία προσθέτει λεπτές και σημαντικές αποχρώσεις πτυχές στα ζητήματα των σκοπών και μέσων των κοινών ενώπιον ενός συνολικού κοινού 'όλου'.

Κεφ. 7: Συναρθρώσεις και συναρμολογήσεις κοιτών & χαρτογραφήσεων

Εισαγωγή: Χαρτογραφήσεις κοιτών

'Τα κοινά' ('the commons') & το 'κοινώς πράττειν' ('commoning')

Η έννοια 'των κοιτών' (the commons) ή συλλογικών αγαθών τις τελευταίες δεκαετίες έχει καθιερωθεί σαν ένα αναλυτικό εργαλείο για να περιγράψει συλλογικούς φυσικούς και πολιτισμικούς πόρους και συλλογικές δράσεις. Πιο συγκεκριμένα, η σφαίρα των κοιτών είθισται να ταξινομείται σε τρεις βασικές κατηγορίες: τα φυσικά κοινά (αέρας, θάλασσες, ποτάμια, λίμνες, δάση, φυσικοί πόροι, κτλ.), τα δημόσια κοινά (υποδομές, οδικά δίκτυα, δίκτυα μεταφορών, τηλεπικοινωνίες, εκπαίδευση, υγεία, δίκτυα κοινής ωφέλειας κτλ.) και τα πολιτισμικά κοινά (γλώσσες, επιστήμες, τέχνες, πολιτιστική κληρονομιά, διαδίκτυο, κτλ) (Barnes, 2006, Κωτσάκης, 2008, Bollier, 2002, 2008). Παραλλαγές και διαφοροποιήσεις στην ταξινόμησή τους υπάρχουν αρκετές, όπως είναι τα περιβαλλοντικά κοινά (ποιότητα του αέρα, πανίδα, χλωρίδα), τα γενετικά κοινά (γονίδια), τα ενεργειακά κοινά (φυσικοί πόροι), τα επικοινωνιακά κοινά (ηλεκτρομαγνητικό φάσμα) και τα πληροφοριακά κοινά (διαδίκτυο, ανοιχτό και ελεύθερο λογισμικό) (De Angelis, 2003, Berardi, 2004, Midnight Notes Collective, 2009). Μεταξύ αυτών υπάρχει και η άποψη ότι οι χρήσεις γης, το αστικό τοπίο και η τοπική ζωτικότητα αποτελούν μορφές κοιτών (Briassoulis, 2002)¹. Συγκεκριμένα τα αστικά κοινά (κοινόχρηστοι και κοινωφελείς χώροι, πράσινοι και αρχαιολογικοί χώροι, δίκτυα υποδομών) καταλαμβάνουν ένα ιδιαίτερο χώρο στην ελληνική βιβλιογραφία (Σταυρίδης, 2001, 2014, Κωτσάκης, 2008). Τέλος, πολλά κοινωνικά κινήματα και ερευνητές των πολιτικών επιστημών συμπεριλαμβάνουν στη σφαίρα των κοιτών τα δικαιώματα του πολίτη τη συμμετοχή των πολιτών σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων (Holloway, 2006) και το δικαίωμα στην αντίσταση και την πολιτική ανυπακοή (Negri and Hardt, 2002).

Ένα σημαντικό στιγμιότυπο στην ιστορία των κοιτών ως κοινοί πόροι είναι τα συμπεράσματα της Ostrom σύμφωνα με τα οποία οι κοινοί πόροι πολύ σπάνια οδηγούνται σε εξάντληση καθώς συντηρούνται από ζωντανές κοινότητες που εξασφαλίζουν την υπερίσχυση του κοινού καλού πάνω στην ατομική ωφέλεια. Με τις διαπιστώσεις της αυτές αναθεώρησε τις πρότερες προσεγγίσεις της *Τραγωδία των κοιτών* (Hardin, 1968) που βασίζονταν σε ατομικιστικές 'λογικές'². Η Ostrom καθώς και μια μεγάλη μερίδα μελετητών που υιοθέτησαν τις απόψεις της πρότειναν τη διαχείριση των κοιτών πόρων σε τοπικό επίπεδο μέσω συμμετοχικών διαδικασιών. Γύρω από τις ιδέες της Ostrom έχει αναπτυχθεί σήμερα ένα εκτεταμένο και πολυσυλλεκτικό κίνημα που μελετάει τα κοινά -καθώς και τις κοινότητες που αναπτύσσονται γύρω τους- όχι μόνο ως φυσικά και κληρονομημένα αγαθά αλλά ως πρακτικές που τα δημιουργούν σε διαφορετικά πεδία εφαρμογής. Σύμφωνα με τις αντιλήψεις αυτές, "τα κοινά είναι οτιδήποτε θεωρούμε απαραίτητο για τη ζωή, όχι μόνο με τη βιολογική της έννοια. Είναι οι δομές που ενώνουν τα άτομα μεταξύ τους, τα υλικά και άυλα στοιχεία που όλοι έχουμε από κοινού και τα οποία μας συγκροτούν ως μέλη μιας κοινωνίας και όχι ως απομονωμένα

¹ Διεθνείς οργανισμοί (IUCN, UNESCO, UNEP, WWF) ορίζουν, επίσης, ως παγκόσμια κοινά τις περιοχές της υδρογείου που δεν ανήκουν σε κανένα κράτος (ωκεανοί και το υπέδαφος τους, ατμόσφαιρα και το κλίμα, η ήπειρος Ανταρκτική).

² Ο Garret Hardin στο περιβόητο άρθρο του *Η τραγωδία των κοιτών* ισχυρίζεται ότι όπου υπάρχουν κοινοί πόροι (νερό, γη, χώροι αλιείας, κτλ.) η 'λογική' συμπεριφορά του ατόμου είναι να προσπαθήσει να μεγιστοποιήσει την ωφέλεια του χωρίς να λαμβάνει υπόψη του την ευημερία της ευρύτερης κοινότητας και αυτό θα οδηγήσει αναπόφευκτα τον φυσικό πόρο στην εξάντληση (Καρυώτης, 2013). Είναι σημαντικό να υπογραμμίσω ότι ο Hardin στη θεωρία του δεν λαμβάνει υπόψη έναν πολύ σημαντικό παράγοντα που σχετίζεται με τις σχέσεις του ανθρώπου που δημιουργούν κοινά, πτυχή που θα αναπτύξω στη συνέχεια.

όντα σε ανταγωνισμό μεταξύ τους” (Καρυώτης, 2013).

Μία άλλη χαρακτηριστική προσέγγιση των κοινών είναι των Hardt και Negri στο *Commonwealth* (2009) όπου υποστηρίζουν ότι τα κοινά είναι πρώτον, τα υλικά στοιχεία του 'κοινού πλούτου' (commonwealth)· ο αέρας, το νερό, 'τα δώρα της φύσης' ως σύνολο που μοιράζεται 'από κοινού' και, δεύτερον, τα αποτελέσματα της κοινωνικής παραγωγής που είναι αναγκαία για την κοινωνική αλληλεπίδραση και την ανάπτυξη παραγωγής γνώσεων, γλωσσικών κωδίκων, πληροφοριών, συναισθημάτων κ.ο.κ (ό.,π.). Εν ολίγοις, τα κοινά, σύμφωνα με του ίδιους, είναι -κατά την απαίτηση του κοινωνικού κινήματος- οι 'κοινοί πόροι' (common resources) στο σύνολό τους: παραγόμενοι και μη παραγόμενοι (ό.,π.). Οι θέσεις των Hardt και Negri, σύμφωνα με τους Jeffrey et al. (2012), συνεισφέρουν στις σύγχρονες ερμηνείες της κοινότητας και της συγκρότησης των πολιτικών υποκειμένων ως μέρος των ριζοσπαστικών προσεγγίσεων για τα κοινά, κυρίως από την σκοπιά του αυτόνομου μαρξισμού (Caffentzis, 2003, De Angelis, 2003, Holloway, 2006, Virno, 2007, Bonefeld, 2009, Midnight Notes Collective, 2009 κτλ.), που αναδεικνύουν τη δυναμική των κοινωνικών σχέσεων και διεκδικήσεων.

Από τις προσεγγίσεις αυτές στο παρόν θα αναπτύξω περαιτέρω του De Angelis (2003, 2010), σύμφωνα με την οποία πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ταυτόχρονα οι κοινοί πόροι (pooled resources), οι κοινότητες (communities) και οι κοινωνικές σχέσεις μοιράσματος (commoning).

“Τα κοινά δεν είναι απλώς πόροι τους οποίους μοιραζόμαστε. Για να αντιληφθούμε τα κοινά πρέπει να συμπεριλάβουμε τρία πράγματα την ίδια στιγμή. Πρώτα από όλα, τα κοινά περιλαμβάνουν κάποιου είδους κοινούς πόρους, οι οποίοι γίνονται αντιληπτοί ως μη εμπορικά μέσα για την εκπλήρωση των αναγκών των ανθρώπων. Δεύτερον, τα κοινά οπωσδήποτε δημιουργούνται και διατηρούνται από κοινότητες -αυτός βέβαια είναι ένα πολύ προβληματικός όρος και θέμα αλλά, παρ' όλα αυτά, θα πρέπει να τον σκεφτούμε. Επιπρόσθετα σε αυτά τα δύο στοιχεία –τους κοινούς πόρους και τις κοινότητες– το τρίτο και πιο σημαντικό στοιχείο για να αντιληφθούμε τα κοινά είναι το ρήμα 'to common' (κοινωνώ, μοιράζομαι)” (De Angelis και Stavrides, 2011: 5-6).

Ας δούμε όμως λίγο πιο προσεκτικά τι περιλαμβάνει το ρήμα 'to common' και η διαδικασία του 'commoning' ή αλλιώς του 'κοινώς πράττειν'³. Το ρήμα αναφέρεται σε μία κοινωνική διαδικασία που πρωτοεμφανίστηκε σχετικά με τις περιφράξεις γης κατά τη διάρκεια του προ- ή πρώιμου καπιταλισμού στην Αγγλία, η οποία σύμφωνα με ένα ρεύμα θεωρητικών επηρεασμένο από τον Μαρξ συσχετίστηκε με την πρωταρχική συσσώρευση⁴. Συγκεκριμένα η έννοια των 'commoners' προέρχεται από την ονομασία των χωρικών που δεν ήταν δουλοπάροικοι αλλά ελεύθεροι αγρότες που εξεγέρθηκαν ενάντια στους μεγαλο-γαιοκτήμονες της επαρχίας της Αγγλίας, απομακρύνθηκαν από τους χώρους παραγωγής και διαχειρίστηκαν από κοινού κοινές-κοινοτικές γαίες, οι οποίες και τους παρέιχαν τις πρώτες ύλες για τη διαβίωσή τους.

Σύμφωνα με τον Linebaugh (2008), οι commoners πήραν τη ζωή στα χέρια τους όχι μόνον μέσω της κοινής παραγωγής αλλά κυρίως μέσα από τη συλλογική πράξη του μοιράσματος (the collective act of commoning), εννοώντας τις σχέσεις και τις διαδικασίες που αναπτύσσονταν κατά την παραγωγή. Η θεώρηση αυτή αποτελεί τη βάση για τις ριζοσπαστικές προσεγγίσεων των κοινών που ανέφερα προηγουμένως σύμφωνα με τις οποίες τα κοινά είναι διαρκώς παραγόμενα μέσω κοινωνικών συσχετισμών και διεκδικήσεων· και σύμφωνα με τον Τσαβδάρου (2013), τα κοινά δεν υπάρχουν καθ' αυτά αλλά διαμορφώνονται πάντα κατά τη διάρκεια των κοινωνικών αγώνων μέσω των κοινωνικών σχέσεων που συγκροτούν οι κοινότητες αγώνα.

Άλλες αντιλήψεις των κοινών, όπως για παράδειγμα της Ostrom και των μεταγενέστερων της, δεν περιορίζουν τις

³ Το 'κοιν-ειν' ('commoning') στην πορεία του παρόντος και προς αποφυγήν παρανοήσεων μέσα από τις διάφορες προσεγγίσεις και μεταφράσεις του αρχικά το αποδίδω ως 'μοίρασμα' και σταδιακά το αποσαφηνίζω περαιτέρω.

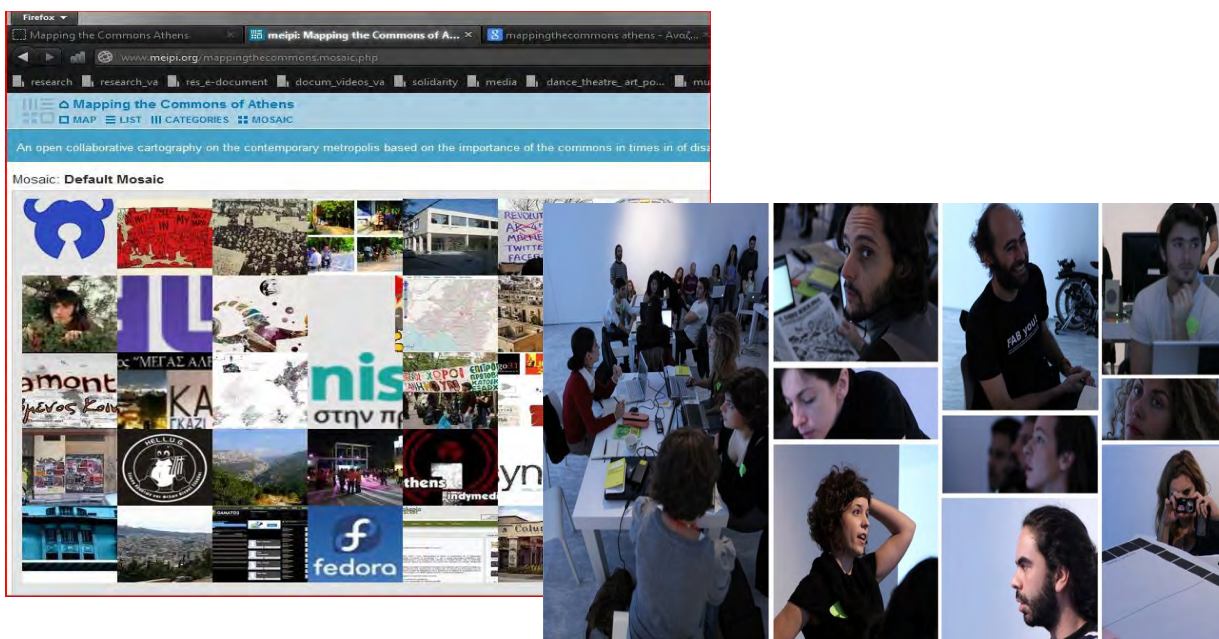
⁴ Ο Μαρξ περιγράφει ότι στα πρώιμα στάδια του καπιταλισμού η κοινή γη πέρασε στα χέρια των μεγάλων γαιοκτημόνων και έτσι εντάθηκε η διαδικασία των 'περιφράξεων'.

πρακτικές και διαδικασίες των περιφράξεων και των κοινών στις απαρχές του καπιταλισμού αλλά τις αντιλαμβάνονται ως “εγγενές στοιχείο της καπιταλιστικής συσσώρευσης” (Καρυώτης, 2013). Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι τα κοινά στις θεωρήσεις αυτές προσεγγίζονται ως διαρκώς (ανα)παραγόμενα μέσα από διαδοχικές διαδικασίες περιφράξεων τους με τρόπο που αντιτάσσονται “τόσο στην έννοια της ατομικής ιδιοκτησίας, θεμελιώδη αρχή της καπιταλιστικής αγοράς, όσο και στην έννοια της δημόσιας, κεντρική έννοια των κρατικών θεσμών” (ό.,π.).

Σε έναν κοινό χώρο των προηγούμενων προσεγγίσεων ο De Angelis υποστηρίζει ότι ο όρος 'commoning' αφορά την παραγωγή και αναπαραγωγή (ή μέσων) των κοινών που αναφέρονται στους αγώνες των ανθρώπων (De Angelis, 2013: 83) αλλά και την καθημερινή αναπαραγωγή των όρων ύπαρξής τους (ό.,π.: 86). “Δεν υπάρχουν κοινά χωρίς τις αδιάκοπες δραστηριότητες παραγωγής και αναπαραγωγής τους, της (ανα)παραγωγής από κοινού. (...) δεν υπάρχουν κοινά χωρίς κοινότητες παραγωγών, χωρίς συγκεκριμένες ροές και σχέσεις” διατυπώνει σχετικά (ό.,π.), φράση που εξηγεί την προηγούμενη προσέγγισή του για τα κοινά από την οποία εκκινήθηκαν οι συλλογισμοί για το περιεχόμενο του 'commoning'!

Mapping the commons & τις σχέσεις κοινών

Τα κοινά, υποστηρίζουν οι Hackitectura, σε ακολουθία των Hardt και Negri, αποτελούν αυτά τα περιβάλλοντα (milieux) πόρων που μπορούν να μοιραστούν, και τα οποία παράγονται συνεχώς από την κοινωνική ζωή των πολλών και του πλήθους. Η αναζήτηση των κοινών, όπως σχολιάζουν, δεν είναι εύκολη υπόθεση, εξαιτίας των υφιστάμενων περιφράξεων και ενσωματώσεων τους στην ιδιοκτησία, τον ατομικισμό, την αγορά και τη διακυβέρνηση. Έτσι, προτείνουν μια αναζήτηση αυτών, που θα έχει τη μορφή 'χαρτογράφησης'. Ως εκ τούτου, στα τέλη του 2010 πραγματοποίησαν στην Αθήνα το project *Χαρτογράφηση των κοινών της Αθήνας (Mapping the Commons of Athens)*, στο οποίο η ομάδα των Hackitectura πλαισιώθηκε από περίπου 30 ακόμα άτομα από την Ελλάδα.

*Χαρτογραφώντας τα κοινά & τις σχέσεις που δημιουργούν κοινά.
Mapping the Commons of Athens, <http://www.meipi.org/mappingthecommons>*

Μια τέτοια χαρτογράφηση, ωστόσο, βασίζεται σε άυλες και όχι εύκολα αναπαραστάσιμες έννοιες, οπότε διάφορα ερωτήματα αναδύθηκαν στην πορεία του project, όπως *πώς μπορούν να χαρτογραφηθούν τα κοινά;*⁵ εννοώντας, αυτή τη φορά, την αποτύπωσή τους σε κάποιο είδος χάρτη. Η συγκεκριμένη διαδραστική και δυναμική χαρτογράφηση που

⁵ Από την αντίστοιχη ιστοσελίδα, <http://www.emst.gr/mappingthecommons/index.html>

βρίσκεται στην ιστοσελίδα <http://www.meipi.org/mappingthecommons> και είναι στη διάθεση των χρηστών για περαιτέρω ενημέρωση και διαμόρφωση αποτελεί μία προσπάθεια απάντησης τους.

Τόσο στη συγκεκριμένη ιστοσελίδα όσο και στον τρόπο που οργανώθηκε και πραγματοποιήθηκε το project αναδεικνύεται για ακόμη μία φορά ότι αυτό που είναι να χαρτογραφηθεί δεν είναι μόνον ο κοινός πόρος (common resource) αλλά και το 'κοινώς πράττειν' (common doing) καθώς και οι σχέσεις που διαμορφώνονται στις διαδικασίες αυτού.

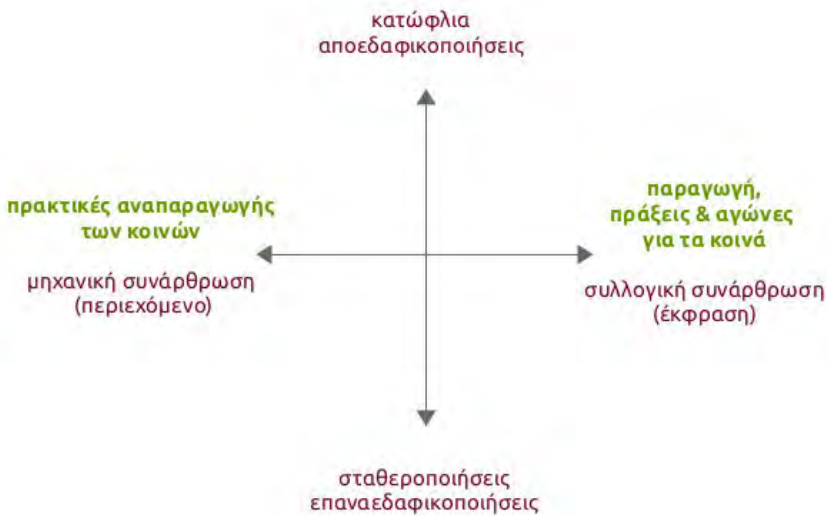
Συναρθρώσεις των κοινών: 'κυκλοφορία' & σχέσεις αγώνων

Οι 'συναρθρώσεις των κοινών' (assemblages of the commons) (Dyer-Witheford, 2006, 2007, Russell et al., 2011: 581) συγκροτούν μία νέα θεώρηση τους που τα αντιλαμβάνεται όχι μόνο ως κοινούς πόρους που παράγονται αλλά και μέσα από την κοινωνική αναπαραγωγή τους, δηλαδή τις πρακτικές και τις δυνατότητες τους (μέσο, τεχνολογία, καθημερινές χρήσεις και συναισθήματα κτλ.). Υπό αυτή τη θεώρηση αντιλαμβάνομαι και τις περιγραφές του De Angelis για τα κοινά ως μη συσχετιζόμενα με το κράτος και/ή τον ιδιωτικό τομέα και ως μη ενταγμένα σε κανένα είδος εμπορευματικής σχέσης ώστε να έχουν ανταλλακτική αξία, αλλά αντίθετα ως κοινωνικές σχέσεις που παράγουν και αναπαράγουν τα κοινά στη βάση ενός ήθους συνεργασίας, διαμοιρασμού και αμοιβαίας εμπιστοσύνης (De Angelis, 2010b, 2011, 2013).

Βασικό στοιχείο των συγκεκριμένων συναρθρώσεων αποτελεί η 'κυκλοφορία των κοινών' ('circulation of the commons') (Dyer-Witheford, 2006, 2007) ως μία αναπόφευκτη και μη συνειδητή διαδικασία κίνησης. Τα κοινά νοούμενα ως 'σε κίνηση', δηλαδή (ανα)παραγόμενα και με στόχο τις διαδικασίες, καταλύουν προηγούμενους διαχωρισμούς μεταξύ 'εντός και εκτός' (Russell et al., 2011: 581), δεν περιφράσσονται και είναι προσβάσιμα σε όλα τα μέλη της κοινότητας. Η συνεχής κίνηση δηλώνει ότι τα κοινά δεν παράγονται με συγκεκριμένους τρόπους και δεν περιορίζονται σε συγκεκριμένους χώρους και ότι την ίδια στιγμή συνεχώς πολλαπλασιάζονται. Αντίστοιχα και οι κοινότητες των κοινών βρίσκονται 'σε κίνηση', δηλαδή δεν είναι ομοιογενείς στα πολιτιστικά και υλικά χαρακτηριστικά τους αλλά ανοιχτές στο νέο και τον επαναπροσδιορισμό.

Η κατάλυση των 'ορίων' και η κίνηση αναδεικνύουν μία νέα χωρική οπτική των κοινών σύμφωνα με την οποία ο,τιδήποτε περιλαμβάνεται στην έννοια και πρακτική τους γίνεται αντιληπτό ως σχέσεις που παρέχουν μη συγκεκριμένους χώρους συναντήσεων, μοιράσματος και διεκδικήσεων. Άλλωστε και όπως σχολιάζει ο Σταυρίδης ο χώρος και δει ο κοινός, 'συμβαίνει' όταν "διαφορετικές κοινωνικές δράσεις που δεν προσδιορίζονται από όρους σταθερών, αναλλοίωτων συλλογικών ταυτοτήτων επικοινωνούν και βρίσκονται σε συνεχή διαπραγμάτευση" (De Angelis και Σταυρίδης, 2011: 62). Τα στοιχεία αυτά επίσης προσδίδουν τη σύγχρονη πολιτική διάσταση των κοινών, στη βάση και του ισχυρισμού του Παπαδοπουλος ότι "(τ)ο πολιτικό συμβαίνει όταν διαδικασίες συλλογικού μετασχηματισμού των υλικών συνθηκών των σωμάτων και αντιλήψεών μας είναι εν εξελίξει" (Παπαδοπουλος, 2010,...). Έτσι και σύμφωνα με τους Russell et al. (2011) η κυκλοφορία των κοινών είναι που αναδεικνύει σύγχρονες ρωγμές στον καπιταλισμό, υπενθυμίζοντας εδώ τις προσεγγίσεις των συνεχών απο- και επαν-εδαφικοποιήσεων και δ(υ)νητικοποιήσεων των συναρθρώσεων και περιφράξεων του προηγούμενου κεφαλαίου.

Συναρθρώσεις κοινών

Συναρθρώσεις κοινών. Σχέδιο της γράφουσας.

Συνοψίζοντας, στο παρόν υιοθετώ το λεξιλόγιο των συναρθρώσεων και ακολουθώ τις προσεγγίσεις του Linebaugh και στη συνέχεια του De Angelis και αντιλαμβάνομαι τα κοινά ως 'συναρθρώσεις' διαφόρων συλλογικών και κοινωνικών πρακτικών και πράξεων παραγωγής και αναπαραγωγής τους που βρίσκονται σε συνεχή διαπραγμάτευση και αγώνα. Αυτό που ενδιαφέρει με όρους συναρθρώσεων είναι, μέσα στη σύγχρονη

πολλαπλότητα των ανεπαίσθητων ρωγμών και των αδιόρατων κινήσεων σε περιφραγμένους χώρους του καπιταλισμού (βλ. κεφ. 6) να αναδειχθούν τα 'κοινώς πράττειν' ('common doing') που υπονομεύουν τους καπιταλιστικούς τρόπους (ανα)παραγωγής των κοινών (De Angelis, 2013: 86) και, ακόμα πιο πέρα από αυτούς, όσα συγκροτούν προτάσεις σχέσεων μέσα στους διάφορους αγώνες σε συνεχή διαπραγμάτευση.

Συλλογικές πράξεις των κοινών & κοινός χώρος της πόλης

Η προσέγγιση των κοινών ως συναρθρώσεις σχέσεων και μοιράσματος δημιουργεί την ανάγκη χαρτογράφησης των διάφορων χώρων συλλογικών πρακτικών και πράξεων (ανα)παραγωγής τους. Ο χώρος της πόλης, από τον οποίο ξεκινά η παρούσα χαρτογράφηση, είναι άμεσα συσχετισμένος με τα κοινά καθώς παρέχει τον κατεξοχήν πολιτικό χώρο όπου συναρθρώνονται καθημερινές πρακτικές, συλλογικές δράσεις και πράξεις, διεκδικήσεις και αγώνες.

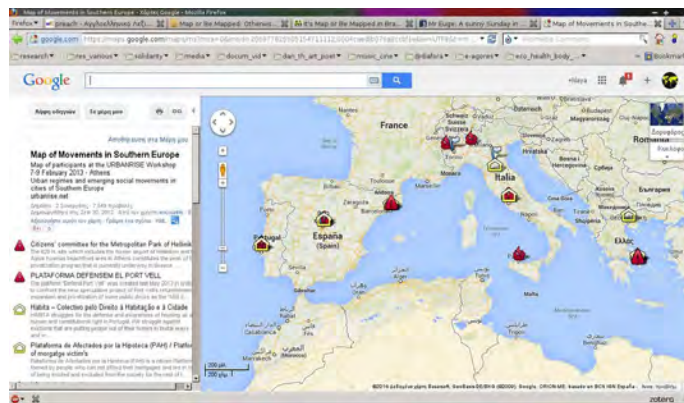
Όπως είδαμε στο τέταρτο και πέμπτο κεφάλαιο, ο χώρος της πόλης, στη βάση των απόψεων του Lefebvre, μπορεί να παραχθεί μέσα από καθημερινές πρακτικές και σχέσεις που δημιουργούν συλλογικές εμπειρίες. Κάτι τέτοιο, σύμφωνα με τον Σταυρίδη, αποτελεί έναν τρόπο "να ξεπεραστεί η καθαρή χρηστικότητα (και) να ειπωθούν τα κοινά πέρα από έναν ωφελμιστικό ορίζοντα". (De Angelis και Σταυρίδης, 2011: 63). Αντίστοιχα, και όπως διατύπωσε ο Harvey (2008), οι πόλεις προσέφεραν πάντα τον χώρο για αντίσταση στον καπιταλισμό, είτε με τη μορφή εργατικών αγώνων και συνδικαλισμού είτε με την αντίστοιχη χώρων καταφυγής, εναλλακτικού τρόπου ζωής και υποκοινοτήτων.

Χαρτογραφήσεις κοινοτήτων για τα αστικά κοινά

Η έννοια του κοινού χώρου είναι ένα ζήτημα που προσελκύει ολοένα και περισσότερο το ενδιαφέρον ομάδων, συλλογικοτήτων και κινημάτων για τη σύγχρονη πόλη. Τέτοιες, νοούμενες στο παρόν ως, 'κοινότητες' των commons που δραστηριοποιούνται για τα αστικά κοινά σε διαφορετικές κλίμακες είναι σε θέση να επαναδιαμορφώσουν τον αστικό χώρο μέσα από συλλογικές πράξεις που βρίσκονται σε λογικές πέραν των καπιταλιστικών. Στη λογική τέτοιων πράξεων ο κοινός χώρος της πόλης δεν προϋπάρχει αλλά δημιουργείται συνεχώς μέσα από τους διάφορους τρόπους επανα-χαρτογράφησης και διεκδίκησης του. Ανάμεσα σε αυτές και οι συλλογικοί χώροι των χαρτογραφήσεων, παρότι δεν προσεγγίζονται συχνά ως χώροι κοινών στην Ελλάδα-, ως τέτοιοι προτείνω να προσεγγιστούν μέσα από τα επόμενα ελληνικά χαρτογραφικά παραδείγματα που έχουν λάβει χώρα κυρίως στην Αθήνα.

Encounter Athens

Το εργαστήριο *Encounter Athens*⁶, που διοργανώθηκε από το Ινστιτούτο Δημόσιων Πολιτικών και Διακυβέρνησης του Αυτόνομου Πανεπιστημίου της Βαρκελώνης και την υποστήριξη του Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, είχε ως θεματολογία τα καθεστώτα κρίσης και τα αναδυόμενα κοινωνικά κινήματα στις πόλεις της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Κατευθυντήριοι άξονες του αποτέλεσαν ο κριτικός λόγος και οι διεκδικήσεις για μια δίκαιη πόλη θεωρούμενη ως τόπος αλλαγών και διεκδίκησης. Οι θέσεις του ήταν ότι η σημερινή παγκόσμια κρίση και ο τρόπος με τον οποίο εντυπώνεται στην σύγχρονη πόλη της κρίσης διαμορφώνει καθοριστικά τις κοινωνικές σχέσεις, τους τρόπους επικοινωνίας και δράσης μέσα σε αυτήν. Έτσι, μία από τις επιδιώξεις του ήταν να αναζητήσει τους τρόπους με τους οποίους οι πολιτισμικές και πολιτικές πράξεις συγκροτούν κοινωνικά κινήματα, κοινότητες, δίκτυα, εξεγέρσεις που διεκδικούν συλλογικά το δικαίωμα στην πόλη. Ο συγκεκριμένος χάρτης αποτυπώνει τα κοινωνικά κινήματα, τις αστικές πρωτοβουλίες και τις πόλεις στην Νοτιοανατολική Ευρώπη που συμμετέχουν στο εργαστήριο ή είναι σχετικά/ες με τη θεματολογία του.

Στον χάρτη με το σύμβολο του απαγορευτικού αποτυπώνεται η 'ακραία νεοφιλελεύθερη αστική ανάπτυξη' ('ultra-neoliberal urban development'), με το αντίστοιχο του σπιτιού η 'κατοικία σε κρίση' ('housing in crisis'), με το πειρατικό οι 'τοπικές κινητοποιήσεις, τα δίκτυα αλληλεγγύης και οι δράσεις' ('local mobilizations, solidarity networks and actions') και, τέλος, με το σημαϊκό οι ακαδημαϊκές/ακτιβιστικές πρωτοβουλίες και δίκτυα ('scholar/activist initiatives and networks'). <http://urbanrise.net/map/>

INURA & 'Athens on the metropolitan stream'

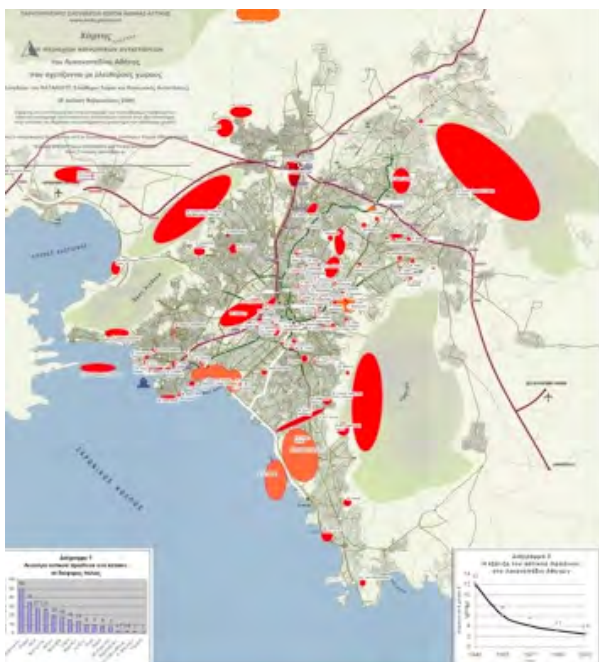
Το Παγκόσμιο Δίκτυο για την Αστική Έρευνα και Σχεδιασμό (International Network for Urban Research and Planning, INURA) μελετά, και στον συγκεκριμένο χάρτη αναπαριστά, την αυξημένη τάση ιδιωτικοποίησης του αστικού χώρου της Αθήνας και των λειτουργιών του, έτσι όπως ομοίως συνοδεύεται από έναν πλούτο τοπικών κινήσεων που απαιτούν ένα καλύτερο αστικό περιβάλλον, περισσότερη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και πιθανά μια εναλλακτική στο Νεοφιλελεύθερο Μητροπολιτικό Κυρίαρχο Ρεύμα (Mainstream) (NMM) Λόγο. Αναρωτιούνται ωστόσο, δεδομένης της εμπειρίας από άλλες πόλεις, αν οι αντινεοφιλελεύθερες, μητροπολιτικές αντιδράσεις και αντιστάσεις, όπως εκφέρονται από κινήματα, καταλήψεις, συλλογικότητες κτλ., αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του κυρίαρχου ρεύματος (NMM) και αν στην προσπάθεια τους να τον ανατρέψουν γίνονται τα ίδια ο κυρίαρχος αυτός λόγος.

Αθήνα στο μητροπολιτικό ρεύμα (*Athens on the metropolitan stream*), http://www.inura.org/v2/wpcontent/uploads/2014/01/INURA11_Athens.pdf

⁶ <http://encounterathens.wordpress.com/2012/10/15/announcement/> και <http://urbanrise.net/workshop-gr/>

Χάρτης κοινωνικών αντιστάσεων για ελεύθερους χώρους της Αθήνας

Το Παρατηρητήριο Ελεύθερων Χώρων δημιουργήθηκε το 1999 με στόχο μέσω της ιστοσελίδας του⁷ “να δημιουργηθεί μία βάση ελεύθερης και δωρεάν ενημέρωσης για ζητήματα τοπικών δράσεων σχετικών με τους ελεύθερους χώρους της πρωτεύουσας”, διαβάζουμε στο υπόμνημα του χάρτη. Μέρος των δράσεων του και ο συγκεκριμένος χάρτης που δημιουργήθηκε το 2006 για το 4ο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ μέσω της τότε συλλογικής κίνησης πολιτών και φορέων ‘Δικαίωμα στην Πόλη’. Στη συγκεκριμένη δεύτερη και ανανεωμένη έκδοση του 2008 καταγράφονται 111 κοινωνικές αντιστάσεις, οι οποίες περιγράφονται αναλυτικά στον κατάλογο του υπομνήματος.

Χάρτης Κοινωνικών Αντιστάσεων για ελεύθερους χώρους στην Αθήνα, 2006. Με την ευγενική παραχώρηση του Παρατηρητηρίου Ελεύθερων Χώρων.

Χαρτογραφίες εξεγέρσεων & αλληλεγγύης στην πόλη

“Ο κοινός χώρος στη μητρόπολη είναι ένα σύνθετο ζήτημα καθώς ως ‘μητέρα πόλη’ παρέχει τον χώρο της ιεραρχίας και της εκμετάλλευσης, της βίας και του ανταγωνισμού αλλά την ίδια στιγμή και της εξέγερσης και του ‘εκεί’ που το πλήθος βρίσκει το σπίτι του”⁸

Οι προηγούμενες, όλο και πιο αναδυόμενες, χαρτογραφίες, δράσεις και αντιστάσεις στην πόλη και για την πόλη, νοούμενες και ως πρακτικές αστικής ‘από κοινού’ παραγωγής (urban commoning) (Σταυρίδη, 2015: 441) μπορούν να συνδεθούν με δύο χαρακτηριστικά ‘στιγμιότυπα’ στην πρόσφατη αγωνιστική ιστορία της Ελλάδας: την εξέγερση του Δεκεμβρίου του 2008 και την κατάληψη της πλατείας Συντάγματος το 2012. Και στις δύο περιπτώσεις, η έννοια του κοινού χώρου καθώς και οι αντίστοιχες πρακτικές παραγωγής αλλά και αναπαραγωγής του επαναπροσδιορίστηκαν.

Συγκεκριμένα, η δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου δημιούργησε μία πρωτοφανή έκρηξη οργής η οποία διαχύθηκε σε διάφορους χώρους των πόλεων -και όχι μόνο. Κοινωνικοί και πολιτικοί, δημόσιοι και ιδιωτικοί, γεωγραφικοί και δυνητικοί χώροι δημιουργήθηκαν εκ νέου, διευρύνθηκαν και αμφισβητήθηκαν. Για τα επόμενα δύο χρόνια γειτονιές, λαϊκές συνελεύσεις, καταλήψεις, δημόσιοι χώροι, πάρκα, πλατείες και δρόμοι των πόλεων ήταν μάρτυρες ενός μετασχηματισμού των κατεστημένων χρήσεων και λειτουργιών των κοινών χώρων της πόλης.

⁷ www.asdra.gr/elxoroi

⁸ Hackitectura, <http://www.meipi.org/mappingthecommons>, Μάρτιος 2012.

Χαρτογραφώντας εξεγέρσεις του Δεκέμβρη 2008

χαρτογραφώντας εξεγέρσεις στο 'χώρο' της πόλης & της γειτονιάς

με αφορμή τα γεγονότα του Δεκεμβρίου 2008...

...πώς η ίδια πόλη, οι παράνομοι στέγαστροι (στον υπόγειο χώρο) στην περιοχή του Σουφλίου και του Αιγάλεωφ που είναι γεμάτοι με ανθρώπους που είναι απρόθυμοι να φύγουν από την πόλη τους...

...πώς και τους άλλους που κατοικούν στη πόλη (και στην περιφέρειά της) και είναι απρόθυμοι να φύγουν από την πόλη τους...

...πώς φέρνει οριστικά στο τέλος την κατάσταση με την οποία ζούμε?

ο χώρος είναι κοινωνικός...

...πώς η πόλη είναι κοινωνική και 'ζωστή' (και όχι μόνο) επειδή είναι γεμάτη με ανθρώπους που ζουν, αναπαύονται, εργάζονται, αλλά και που είναι απρόθυμοι να φύγουν από την πόλη τους...

ο χώρος & η εξέγερση...

...πώς η πόλη είναι κοινωνική και 'ζωστή' (και όχι μόνο) επειδή είναι γεμάτη με ανθρώπους που ζουν, αναπαύονται, εργάζονται, αλλά και που είναι απρόθυμοι να φύγουν από την πόλη τους...

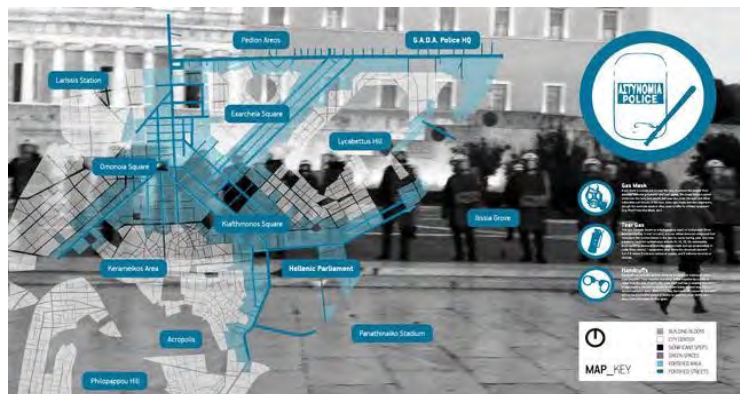
...πώς η πόλη είναι κοινωνική και 'ζωστή' (και όχι μόνο) επειδή είναι γεμάτη με ανθρώπους που ζουν, αναπαύονται, εργάζονται, αλλά και που είναι απρόθυμοι να φύγουν από την πόλη τους...

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2008
★ Αστικές Εξεγέρσεις

Χάρτης 1: Αστικές Εξεγέρσεις, Δεκέμβριος 2008

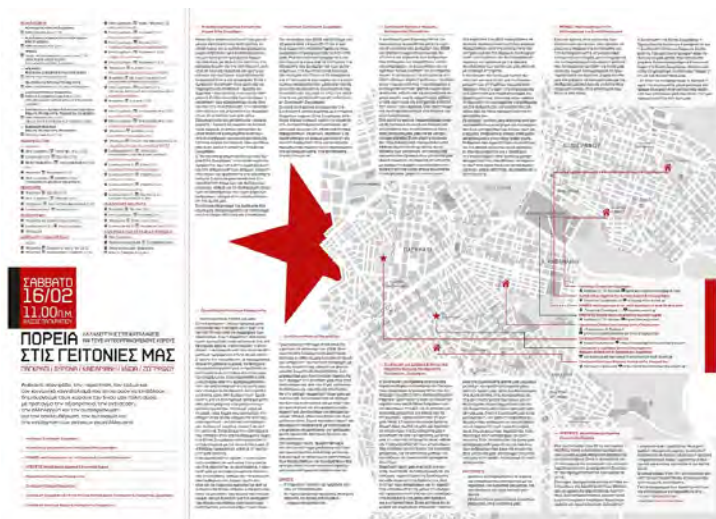
Κείμενο 'Χαρτογραφώντας εξεγέρσεις στον χώρο της πόλης & της γειτονιάς' από έκδοση της συνέλευσης κατοίκων Άνω Πόλης Θεσσαλονίκης (2009) & χάρτης αστικών εξεγέρσεων στην Ελλάδα τον Δεκέμβρη 2008 από την έκδοση *Αθήνα Ανοχύρωτη πόλη*, <http://urbananarchy.gr/>

Χάρτης που δημιουργήθηκε στο project *Mapping the commons* των Hackitectura που αποκαλύπτει τοποθεσίες όπου συγκεντρώνονταν αστυνομική δύναμη στην Αθήνα την περίοδο των εξεγέρσεων δίνοντας με αυτόν τον τρόπο πληροφορίες για δρόμους και διαδρομές για 'αδιόρατες κινήσεις' στον εξεγερτικό χώρο της πόλης, Από το Delinikolas et al (2013), <https://mappingthecommons.files.wordpress.com/2013/06/mapping-the-urban-commons.pdf>

Συνέχεια -και για άλλους αποκορύφωμα- των κινητοποιήσεων και εξεγέρσεων του Δεκέμβρη αποτέλεσε η κατάληψη της πλατείας Συντάγματος για σχεδόν δύο μήνες στα μέσα του Μαΐου του 2012. Η σημαντικότητα του εγχειρήματος επαφίεται όχι μόνο στην μαζική του απεύθυνση αλλά στις ευκαιρίες που έδινε σε μέχρι πρότινος 'αόρατες' ομάδες να εμφανιστούν και σε 'σιωπηρές φωνές' να ακουστούν. Η δυναμική του Συντάγματος πολλαπλασιάστηκε με τις παράλληλες παρουσίες και δράσεις στον δημόσιο χώρο, σε δρόμους, πλατείες, πάρκα, γειτονιές, καταλήψεις κτλ. οι οποίες συνδέθηκαν με την καθημερινή ζωή στην πόλη μέσα από νέα εφευρετικά εγχειρήματα μοιράσματος, αλληλεγγύης, δράσης και οργάνωσης ζωής.

Αφίσα δρόμου συνελεύσεων του Παγκρατίου, Βύρωνα, Καισαριανής, Ιλίσια και Ζωγράφου που καλούν σε πορεία αλληλεγγύης στις καταλήψεις και τους αυτοοργανωμένους χώρους των γειτονιών τους (2013). Στην αφίσα υπάρχει αναλυτικός χάρτης των περιοχών όπου τοποθετούνται οι συνελεύσεις γειτονιάς, οι αυτοδιαχειριζόμενοι κοινωνικοί χώροι, οι πρωτοβουλίες κατοίκων κτλ. και γύρω από αυτόν κείμενα με περιγραφές για τα εγχειρήματα και τις δομές. Τέλος στο 'υπόμνημα' υπάρχει κατάλογος με τις συνελεύσεις, τα καφενεία/bar, τις προβολές, τις βιβλιοθήκες, τα μαθήματα/εργαστήρια, τις συλλογικές κουζίνες και τα χαριστικά-ανταλλακτικά παζάρια που συναντώνται στις συγκεκριμένες γειτονιές. "Απέναντι στον φόβο, την παραίτηση, τον τρόπο και τον κοινωνικό κανιβαλισμό που επιχειρούν να επιβάλλουν δημιουργούμε τους χώρους του δικού μας πολιτισμού, με προτάγματα την αξιοπρέπεια, την αντίσταση, την αλληλεγγύη και την αυτοοργάνωση για την απελευθέρωση, την αυτονομία και την κατάργηση των σχέσεων εκμετάλλευσης", διαβάζουμε στην αφίσα.

<http://mpaxes.squat.gr/files/2013/02/GeitoniesInfo.jpg>

Η πορεία των γεγονότων του Δεκεμβρη, του Συντάγματος και των μεταγενέστερων τους, όπως αποτυπώνεται μερικώς στα προηγούμενα παραδείγματα, αποδεικνύει ότι οι συλλογικές πράξεις και χαρτογραφήσεις συναντούν τους κοινούς χώρους και τρόπους ζωής της πόλης διευρύνοντας τους και δημιουργώντας νέους τον προσωπικό χώρο και τον αντίστοιχο των διαπροσωπικών σχέσεων, τον χώρο της καθημερινότητας, της επικοινωνίας και ενημέρωσης, των διατοπικών συνδέσεων με διάφορες χωρικές κλίμακες, τον χώρο των διεκδικήσεων, των αγώνων και τον αντίστοιχο της συλλογικής δημιουργίας και ζωής.

Από κοινού πρακτικές (ανα)παραγωγής των κοινών & κοινός χώρος του διαδικτύου

Χαρακτηριστική εφαρμογή της από κοινού (ανα)παραγωγής των κοινών είναι το διαδίκτυο ο κατεξοχήν παγκόσμιος χώρος ανταλλαγής, πληροφορίας και γνώσης, διαμόρφωσης νέων σχέσεων και οργάνωσης/δικτύωσης δράσεων αλληλεγγύης και αγώνων.

Χαρτογραφήσεις συνεργασιών & πληθο-πορισμών

Ολοένα και περισσότερο εγχειρήματα από-κοινού -ή ομότιμης (peer)- παραγωγής και αναπαραγωγής γίνονται δημοφιλή ως συντόμευση της τάσης για την ανάδειξη της συνεργασίας μεταξύ των χρηστών που προσφέρουν οι δυνατότητες του διαδικτύου, και συγκεκριμένα αυτού που ονομάζεται Web 2.0 (βλ. Κεφ. 4). Συγκεκριμένα, τα νέα διαδικτυακά μοντέλα συνεργασίας και πληθοπορισμού εξαπλώνονται σε διάφορους χώρους (επιστήμη, τέχνη, κοινωνική αλληλεγγύη κτλ.) όπου οι δραστηριότητες όσων συνεισφέρουν δεν παρακινούνται από την επιδίωξη οικονομικού οφέλους ή κάποιου άλλου κυβερνητικού σκοπού αλλά από την ανάγκη μοιράσματος, προσφοράς και αλληλεγγύης. Τα εγχειρήματα αυτά -παρότι οργανωμένα στον κυβερνοχώρο- αποδεικνύουν, για ακόμα μία φορά, ότι στην κοινωνία επιβιώνουν σχέσεις κοινοτικές, συλλογικές και συνεργατικές που "δραπετεύουν από την λογική της εξατομίκευσης και της μεγιστοποίησης του οφέλους, (...)" (Καρυώτης, 2013). Ένα τέτοιο παράδειγμα 'από κοινού αναπαραγωγής' στο διαδίκτυο που υποστηρίζει την ελεύθερη πρόσβαση στους κοινούς πόρους είναι τα *ΔημιουργικάΚοινά (Creative Commons CC)*.

Creative Commons CC

Η ιδέα πίσω από το Creative Commons, τη μη-κερδοσκοπική εταιρία με έδρα τη Μασαχουσέτη των ΗΠΑ, είναι ότι “κάποιοι άνθρωποι μπορεί να μην θέλουν να εξασκήσουν όλα τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας που τους επιφυλάσσει ο νόμος” αλλά, αντίθετα, “να μοιράζονται γενναιόδωρα με άλλους το έργο τους, καθώς και τη δυνατότητα άλλοι να επαναχρησιμοποιούν, να τροποποιούν και να διακινούν το ίδιο αυτό έργο”⁹. Απέναντι δηλαδή, στο διεθνή νόμο για την προστασία και κατοχύρωση της πνευματικής ιδιοκτησίας (international copyright law), ο οποίος θεωρείται ότι προστατεύει την πρωτότυπη εργασία και τα παράγωγά της, το Creative Commons υποστηρίζει όσους θέλουν να εκφράσουν την προτίμησή τους να μοιράζονται, προσφέροντας στον κόσμο δωρεάν μέσω του ιστοχώρου τους ένα σύνολο από άδειες χρήσης¹⁰.

Πολύ κοντά με τη φιλοσοφία του Creative Commons είναι και οι θέσεις σχετικά με την ελεύθερη διακίνηση στο λογισμικό (free software), που μελετήσαμε στο τέταρτο κεφάλαιο. Οι ελευθερίες του FOSS ομοίως τοποθετούνται ενάντια στο διεθνή νόμο για προστασία/κατοχύρωση πνευματικής ιδιοκτησίας (international copyright law) και σε αυτήν ακριβώς την θέση βρίσκεται η σύνδεση του ελεύθερου λογισμικού με τη φιλοσοφία των Creative Commons και των κοινών.

Αντίστοιχα, ο ‘πληθο-πορισμός’ (‘crowdsourcing’) είναι ένα ανερχόμενο φαινόμενο για τον οποίο δεν υπάρχει ακόμα ένας πλήρης και διεξοδικός ορισμός¹¹. Ο εμπνευστής του όρου, Howe, αναφέρει ότι αποτελεί μία διαδικασία εξωτερικής ανάθεσης καθηκόντων, που παραδοσιακά εκτελούνταν από έναν υπάλληλο ή έναν εργολάβο, σε μια μεγάλη ομάδα εθελοντών ή μία κοινότητα, μέσω ανοικτής πρόσκλησης (2006). Ο όρος ενώ αρχικά εστίασε στην ανάθεση της δραστηριότητας σε ένα εξωτερικό πάροχο ωστόσο η αντίστοιχη βιβλιογραφία (Estellés-Arolas and González-Ladrón-de-Guevara, 2012) τον χρησιμοποιεί για να εκφράσει πρακτικές, συσχετίσεις και έργα, κυρίως στο διαδίκτυο, που περιλαμβάνουν την ενεργή συνεισφορά ενός απροσδιόριστου κοινού. Όποιος και να είναι ο επιμέρους χαρακτηρισμός του ‘κοινού’ -δημιουργοί, χρήστες, συμμετέχοντες, εθελοντές, πολίτες, κοινότητες, γειτονιές, συλλογικότητες κτλ.- στις προσεγγίσεις αυτές πάντα αναφέρεται σε ένα σύνολο ανθρώπων υπό τη μορφή ‘πλήθους’ που, σύμφωνα με τους Hardt και Negri (2004), αποτελείται από μοναδικότητες που δρουν από κοινού. Το σημαντικό εδώ είναι ότι ο όρος του πληθο-πορισμού εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο το πλήθος μπορεί να συναντηθεί, πραγματικά και δυναμικά, για να εργαστεί από κοινού στο ίδιο έργο.

Ο πληθοπορισμός ενώ αρχικά αφορούσε σε συγκεκριμένα επιχειρηματικά ή εμπορικά οφέλη (π.χ. Amazon) στη συνέχεια αναπτύχθηκε και σε αντίστοιχα μη-εμπορικά και μη-κερδοσκοπικά (π.χ. Wikipedia). Τα τελευταία, βέβαια, ενσωματώνουν μία τεράστια γκάμα εγχειρημάτων -από κυβερνήσεις και μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς μέχρι φορείς κοινωνικής χειραφέτησης- γεγονός που εγείρει μία σειρά νέων και πολύ ενδιαφερόντων προβληματισμών που αναπτύσσω στη συνέχεια του κεφαλαίου

Προς το παρόν αυτό που ενδιαφέρει είναι ότι η βάση των εγχειρημάτων αυτών είναι το κοινό όφελος. Οι ελπιδοφόρες προσεγγίσεις τους αναφέρουν ότι το πλήθος αναλαμβάνει να εκτελέσει ένα έργο ή να προσφέρει μια υπηρεσία συλλογικά, μοιράζοντας μεταξύ τους την προσπάθεια και προσφέροντας ελεύθερα τα αποτελέσματά της (Estellés-Arolas and González-Ladrón-de-Guevara, 2012). Σύμφωνα με τις προσεγγίσεις αυτές, η παγκόσμια δυναμική προσφοράς και αλληλοβοήθειας που στηρίζεται στη διάχυση της συλλογικής εμπειρίας και ευφυΐας του πλήθους για

⁹ “Πολλοί άνθρωποι έχουν καταλήξει από καιρό στο συμπέρασμα ότι η επιδίωξη ολοκληρωτικής προστασίας για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας εμποδίζει τη διάδοση του έργου τους στο ευρύτερο δυνατό κοινό και δεν τους βοηθά να αποκτήσουν την αναγνώριση που επιθυμούν. Πολλοί επιχειρηματίες και καλλιτέχνες έχουν καταλήξει ότι προτιμούν να βασίζονται σε καινοτόμα επιχειρηματικά μοντέλα αντί της ολοκληρωμένης προστασίας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας προκειμένου να εξασφαλίσουν καρπούς από την «επένδυση» τους σε δημιουργικότητα. Άλλοι πάλι αισθάνονται ικανοποίηση συνεισφέροντας και συμμετέχοντας σε μια δημιουργική κοινότητα διανοήσης (intellectual commons)”, <http://www.creativecommons.gr/>

¹⁰ “Πιστεύουμε πως υπάρχει μεγάλη ζήτηση για έναν εύκολο αλλά και αξιόπιστο τρόπο να εκφραστεί η διακήρυξη ‘Με επιφύλαξη κάποιων δικαιωμάτων’ (Some rights reserved) ή ακόμα και η διακήρυξη ‘Χωρίς επιφύλαξη κανενός δικαιώματος’ (No rights reserved)”, ό.π.

¹¹ Τουλάχιστον σαράντα ορισμοί έχουν εντοπιστεί σε 32 άρθρα από το 2006 μέχρι και το 2011 (Estelles-Arolas και Gonzalez-Ladrón-de-Guevara, 2012).

‘το κοινό καλό’ αναμένεται να συνεισφέρει στην αντιμετώπιση της έλλειψης πόρων, στην απόδοση άμεσων λύσεων σε σημαντικά προβλήματα, και στην παράκαμψη αργοκίνητων και πολύπλοκων γραφειοκρατικών διαδικασιών (ό.,π.).

Ushahidi platform & Crowdmap

“Είμαστε μία μη-κερδοσκοπική επιχείρηση τεχνολογίας (non-profit tech company) που ειδικεύεται στην ανάπτυξη ελεύθερου και ανοικτού λογισμικού για τη συγκέντρωση της πληροφορίας, την οπτικοποίηση και τη δημιουργία ενός διαδραστικού χάρτη. Δημιουργούμε εργαλεία για την δημοκρατικοποίηση της πληροφορίας, την βελτίωση της διαφάνειας και τον περιορισμό των φραγμών στους ανθρώπους που θέλουν να μοιραστούν τις ιστορίες τους”, διαβάζουμε στην ιστοσελίδα της πλατφόρμας Ushahidi¹². Η ιστοσελίδα αυτή αρχικά δημιουργήθηκε για να χαρτογραφήσει τις αναφορές βίας και τις αντίστοιχες προσπάθειες ειρήνευσης, που υποβάλλονταν μέσω διαδικτύου και κινητών τηλεφώνων, μετά το μετ-εκλογικό ξέσπασμα των συγκρούσεων (post-election fallout) στην Κένυα στις αρχές του 2008¹³. Έκτοτε, από μία ομάδα εθελοντών διευρύνθηκε και μετατράπηκε σε μία πλατφόρμα (platform) που επιδιώκει την αλλαγή του παραδοσιακού τρόπου ροής της πληροφορίας, δίνοντας τη βαρύτητα σε αυτή που προέρχεται από τους ανθρώπους.

Το Crowdmap, αντίστοιχα, αποτελεί μία νέα φιλοξενούμενη υπηρεσία (hosted service) της πλατφόρμας Ushahidi η οποία απευθύνεται σε οποιονδήποτε θέλει να μοιραστεί μία ιστορία, φωτογραφίες και video, τα οποία μπορεί να αναρτήσει (tie) σε μια συγκεκριμένη περιοχή του χάρτη, μέσω sms, email, εφαρμογές κινητών τηλεφώνων, twitter, facebook κτλ. Η χαρτογράφηση αφορά κυρίως “σε κοινωνικές εμπειρίες”, όπως η εποπτεία εκλογών και πόρων (election and resource monitoring), η ‘δημοσιογραφία πολιτών’ (citizen journalism), η άμεση αντίδραση σε καταστροφές (disaster response) και το ολοκληρωμένο πρόγραμμα κοινοτήτων (community integrated plan)¹⁴. Όπως διαπιστώνουμε, η θεματολογία δεν απέχει και πολύ από την αντίστοιχη των προγραμμάτων διαχείρισης κρίσεων και καταστροφών που χρησιμοποιούν συμμετοχικές τεχνολογίες και GIS.

Από το αντίστοιχο video στο youtube *Crowdmap Basics - Creating a Deployment* που δίνει βασικές πληροφορίες για τη δημιουργία μίας εφαρμογής (deployment) στο Crowdmap, <https://www.youtube.com/watch?t=57&v=GjPc39OXr6I>

Συνεργατικές & πληθοποριστικές χαρτογραφήσεις

Οι νέοι αυτοί τρόποι παραγωγής και αναπαραγωγής πληροφορίας, σχέσεων και δράσεων βρίσκουν μορφή μέσα από τις συνεργατικές (collaborative) και πληθοποριστικές (crowd-source) χαρτογραφήσεις (Crampton and Krygier, 2006, Wood, 2006). Το wikipedia, όντας και αυτό ένα από τα χαρακτηριστικότερα μοντέλα διαδικτυακής συνεργασίας και πληθοπορισμού, στο λήμμα συνεργατική χαρτογράφηση (collaborative mapping) αναφέρει ότι αποτελεί τη συσσωμάτωση δικτυακών χαρτών και περιεχομένου που παράγεται από χρήστες (user-generated content), ανεξάρτητα άτομα ή ομάδες, και η οποία μπορεί να πάρει πολλές μορφές. Με την εξέλιξη της τεχνολογίας για την αποθήκευση και το δια-μοίρασμα των χαρτών, οι συνεργατικοί χάρτες έχουν γίνει μέρος εμπορευματικών υπηρεσιών όπως στην περίπτωση του Google Map Maker ή ανταγωνιστές αυτών, όπως στην περίπτωση του OpenStreetMap και του wiki-maria. Και τα δύο αυτά εγχειρήματα δημιουργίας ελεύθερων επεξεργάσιμων χαρτών του κόσμου αποτελούν μη-εταιρικά συνεργατικά χαρτογραφικά εγχειρήματα (non-corporate collaborative mapping project) τα οποία στηρίζονται σε πληθοποριστικές μεθόδους συγκέντρωσης και διαχείρισης της γεω-πληροφορίας.

¹² <http://ushahidi.com/about-us/>

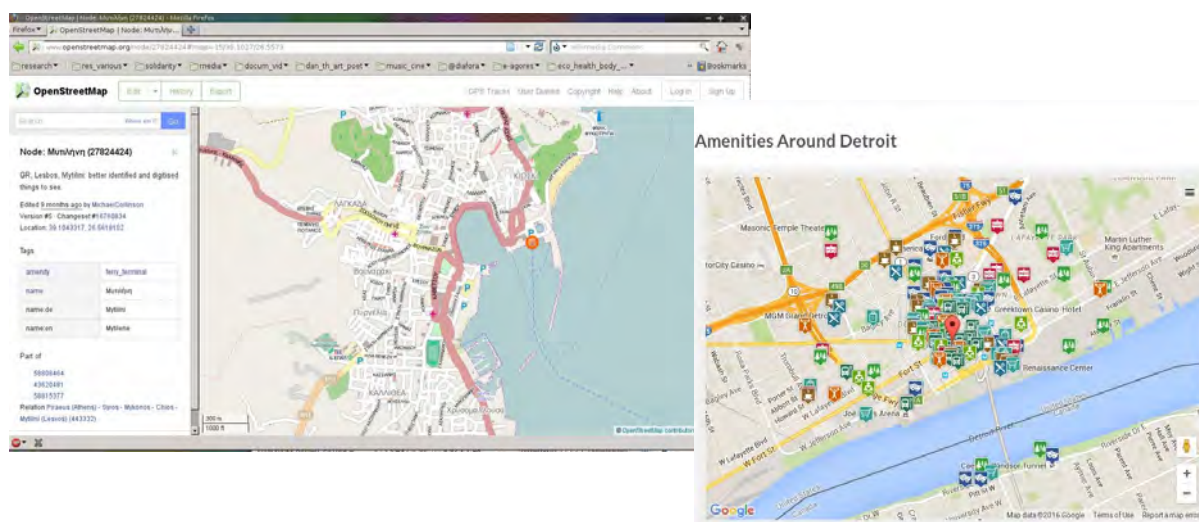
¹³ Από εκεί και το όνομα 'Ushahidi' που σημαίνει 'μαρτυρία' (testimony) στα Swahili.

¹⁴ <https://wiki.ushahidi.com/display/WIKI/Types+of+Maps>

Open street map

Το Open-StreetMap (OSM), σύμφωνα με το ίδιο λήμμα του wikipedia, είναι "μία ιστοσελίδα συλλογής χωρικής πληροφορία από τους πολίτες" ("citizen-led spatial data collection website"), η οποία από το 2004 που εμφανίστηκε, συγκεντρώνει πληροφορία που προέρχεται από πηγές ποικίλων δημόσιων φορέων και κοινού (diverse public domain sources), σημαντικότερες των οποίων είναι αυτές που προέρχονται από τους συμμετέχοντες-εθελοντές-πολίτες-χρήστες με δέκτες GPS (Goodchild, 2007).

Η όλη λειτουργία του χαρτογραφικού αυτού εγχειρήματος βασίζεται πάνω στη φιλοσοφία του δια-μοιράσματος και της συμμετοχής. Κάθε εγγεγραμμένος χρήστης του OSM μπορεί να επεξεργαστεί οποιοδήποτε μέρος του χάρτη: να δημιουργήσει διαδρομές (capture waypoints) κατά μήκος δρόμων, μέσα από πάρκα και ανάμεσα από κτίρια, να τις διαμορφώσει (π.χ. με σύμβολα), να τις ονοματίσει (label) και να τις 'ανεβάσει' (upload) στη βάση δεδομένων του OSM, όπως για παράδειγμα στον παρακάτω OSM χάρτη της Μυτιλήνης. Η δυνατότητα επεξεργασίας αφορά ομοίως σε δραστηριότητες ενδιαφέροντος, όπως φαίνεται στον δεύτερο χάρτη που αποτυπώνει τις υπηρεσίες και ανέσεις που μπορεί να βρει κανείς στο Detroit.

Open-StreetMap, διαδρομές και σημεία ενδιαφέροντος στη Μυτιλήνη, Λέσβου & δυνατότητα εύρεσης υπηρεσιών και ανέσεων στο Detroit (*Find amenities in Detroit*), <http://www.areavibes.com/detroit-mi/livability/>, Αύγουστος 2015.

Η δυνατότητα που δίνει το OSM σε οποιονδήποτε να επεξεργαστεί και να κατεβάσει τα αμιγώς χαρτογραφικά δεδομένα (raw map data), εν αντιθέσει με το Google My Maps, οφείλεται στο ότι υπόκειται σε άδεια Creative Commons¹⁵ κάνοντάς την εφαρμογή ανοικτού κώδικα (open source) και κατά συνέπεια με δυνατότητα ελεύθερης χρήσης υπό τη συγκεκριμένη άδεια. Έτσι, αντί για μία κλειστή λίστα ή βάση δεδομένων συνιστά έναν δημόσιο πόρο (public resource) που δίνει ακόμα περισσότερες δυνατότητες -από τις αντίστοιχες εμπορικές- για άμεση επικαιροποίηση και διασφάλιση της ακρίβειας της (χωρικής) πληροφορίας καθώς και για ανοικτή πρόσβαση σε όλους¹⁶.

Ο τρόπος με τον οποίο διαμορφώνονται οι σχέσεις στο OSM διέπεται από ένα -τύπου- 'κοινωνικό ήθος' (community ethos) το οποίο συμπυκνώνεται στην κατευθυντήρια γραμμή του τρόπου λειτουργίας του: "η δουλειά των άλλων πρέπει να γίνεται σεβαστή"¹⁷. Έτσι, για παράδειγμα, αν κάποιος χρήστης ξεκινήσει έναν 'πόλεμο στην επεξεργασία' ('edit war') περιεχομένου στην ιστοσελίδα, το πιθανότερο είναι να αποκλειστεί από την κοινότητα και να μην μπορεί να συνεισφέρει πλέον σε αυτήν.

¹⁵ Αναφορά στο Δημιουργό – Παρόμοια Χρήσης/Διανομής για τα παραγόμενα έργα (CC BY SA 2.0).

¹⁶ <http://hampelm.github.io/osm-poi-search/>

¹⁷ http://wiki.openstreetmap.org/wiki/Automated_Edits/Code_of_Conduct

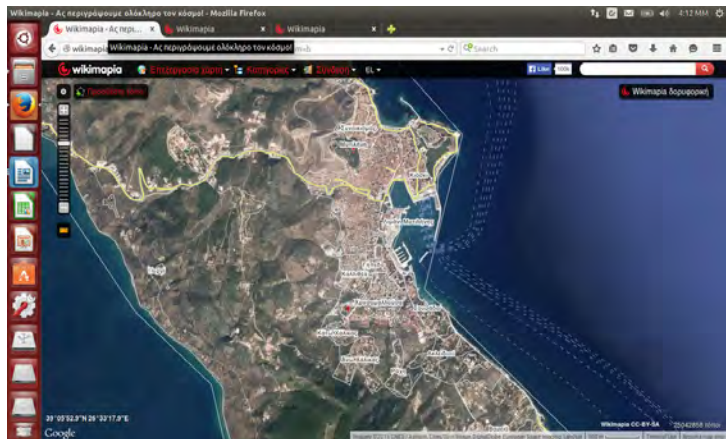
Ένας τέτοιος δυναμικός και σύμφωνα με ορισμένους “ζωντανός χάρτης” (“living map”)¹⁸ δίνει τη δυνατότητα για “μία ανεξάρτητη χαρτογράφηση όλου του κόσμου”(Crampton, 2011: 30) και αν κάτι τέτοιο ακούγεται φιλόδοξο, η πρόοδος που έχει σημειωθεί μέχρι σήμερα είναι αξιοπρόσεκτη και πολλές περιοχές του κόσμου, κυρίως της Ευρώπης, έχουν χαρτογραφηθεί σε αυτό (ό.,π.). Εν ολίγοις, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το OSM αποτελεί κάτι ανάλογο του Wikipedia των χαρτών, ωστόσο τον χαρακτηρισμό αυτόν τον κατέχει ήδη το wikimapia.

Wikimapia

Το Wikimapia είναι ένας πολυ-γλωσσικός (multilingual)¹⁹ συνεργατικός χάρτης ανοιχτού περιεχομένου (open-content collaborative map), ο οποίος σύμφωνα με όσα αναφέρονται στην ιστοσελίδα και το blog του²⁰, έχει ως σκοπό τον εντοπισμό και περιγραφή κάθε γεωγραφικού τόπου στη γη. Συνδυάζει έναν αλληλεπιδραστικό διαδικτυακό χάρτη (υπόβαθρο της Google) με ένα γεωγραφικό περιβάλλον επεξεργασίας wiki²¹ στο οποίο ο καθένας μπορεί να δημιουργήσει 'ετικέτες τόπου' (place tags) και να μοιραστεί την πληροφορία του.

Το wikimapia, εκτός από τη συγκέντρωση της γεωγραφικής πληροφορίας επιδιώκει, επίσης, την οργάνωση της καθώς και την παροχή ελεύθερης πρόσβασης σε αυτήν για το κοινό (public domain). Η εφαρμογή υπόκειται σε άδεια Creative Commons²² κάνοντάς την, ομοίως, ανοιχτού κώδικα (open source) και κατά συνέπεια με δυνατότητα ελεύθερης χρήσης υπό τη συγκεκριμένη άδεια. Η πληροφορία του wikimapia διαμορφώνεται ολοκληρωτικά από εθελοντές του διαδικτύου οι οποίοι συνεισφέρουν στο project “με την ελεύθερη βούληση τους”²³. Με τον τρόπο αυτό

υποκειται σε συνεχείς μετατροπές, επιδιώκοντας να είναι συνεχώς επικαιροποιημένο και ακριβές. Οι χρήστες-εθελοντές έχουν την δυνατότητα να επιλέγουν τοποθεσίες, να προσθέτουν περιγραφές που συνδέονται με αντίστοιχα links επιβεβαίωσης, να τις κατατάσσουν σε κατάλληλες κατηγορίες, να ανεβάζουν σχετικές φωτογραφίες και ακόμα περισσότερο να μοιράζονται την πληροφορία αυτή με συγκεκριμένους χρήστες ή δημόσια, σε blogs, ιστοσελίδες και social networks.

Χάρτης του wikimapia από την ευρύτερη περιοχή γύρω από τη Μυτιλήνη, <http://wikimapia.org/#lang=el&lat=39.098028&lon=26.554985&z=14&m=b>, Αύγουστος 2015.

Το wiki, ως ένα σύστημα διαχείρισης περιεχομένου (content management system) μοιάζει με τη φιλοσοφία του Open Street Map, στο γεγονός ότι επιτρέπει στους χρήστες να εργαστούν σε συνεργασία με άλλους στην προσθήκη, μετατροπή και διαγραφή χωρικού/γεωγραφικού περιεχομένου. Την ίδια στιγμή, διαφέρει από συστήματα τύπου Google Maps στο γεγονός ότι το περιεχόμενο δημιουργείται χωρίς την παρουσία κάποιου προϋπάρχοντος ιδιοκτήτη, με αποτέλεσμα η δομή του να μην είναι αυτονόητη αλλά να προκύπτει περισσότερο ανάλογα με τις ανάγκες των χρηστών²⁴. Ωστόσο, στο wikimapia υπάρχει κατανομή ρόλων-ένα γεγονός που προβληματίζει και θα το αναπτύξουμε περαιτέρω στη συνέχεια- και ακριβώς στο σημείο αυτό της διαφορετικής εννοιολόγησης και λειτουργίας του πλήθους

¹⁸ <http://hampelm.github.io/osm-poi-search/>

¹⁹ Σε περίπου 90 γλώσσες του κόσμου

²⁰ http://wikimapia.org/wiki/Main_Page ; <http://blog.wikimapia.org>, Μάιος 2013

²¹ Ένα wiki αποτελεί ένα σύστημα διαχείρισης περιεχομένου (content management system) το οποίο επιτρέπει στους χρήστες να εργαστούν σε συνεργασία με άλλους σχετικά με την παροχή, επεξεργασία, διόρθωση κτλ. ενός περιεχομένου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το παγκόσμιο αποθετήριο γνώσης, το wikipedia.

²² Αναφορά στο Δημιουργό – Παρόμοια Χρήσης/Διανομής για τα παραγόμενα έργα (CC BY SA 3.0)

²³ <http://wikimapia.org/about/>

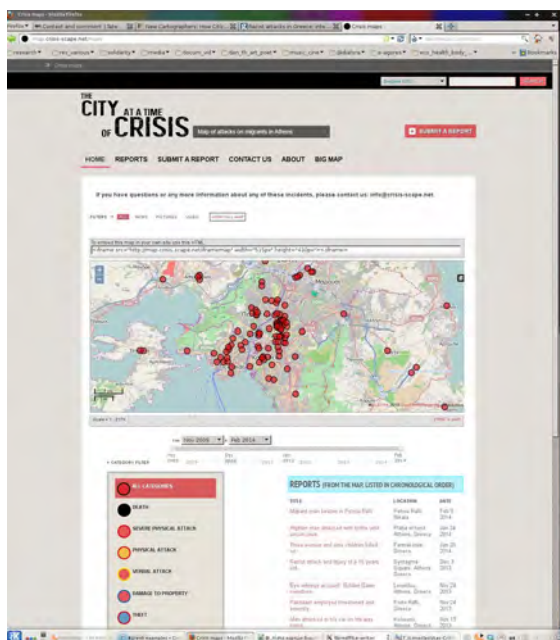
²⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Wiki#cite_note-urlEasy_Wiki_Hosting.2C_Scott_Hanselmans_blog.2C_and_Snagging_Screens-2

έγκειται η διαφορά του με το OSM. Ενώ δηλαδή στην περίπτωση του OSM υπάρχει μία κοινότητα χρηστών με συγκεκριμένο 'κοινωνικό ήθος' στο wikiμαρία υπάρχουν τέσσερις τύποι χρηστών που συμμετέχουν: ο αναγνώστης (reader), ο δημιουργός περιεχομένου (author), ο διαχειριστής του wiki (wiki administrator) και ο διαχειριστής του συστήματος (system administrator). Από αυτούς πολύ σημαντικό ρόλο διαδραματίζει ο διαχειριστής του wiki (wiki administrator), ο οποίος συντηρεί το περιεχόμενο της σελίδας και την ίδια στιγμή διαθέτει πρόσθετες αρμοδιότητες που αφορούν στην προστασία ή διαγραφή της, με αποτέλεσμα να μπορεί να προσαρμόσει τα δικαιώματα πρόσβασης ή τις ελευθερίες των χρηστών, π.χ. μπλοκάροντας τη δυνατότητα επεξεργασίας τους²⁵.

Κυβερνητικές χαρτογραφίες από κοινού αλληλεγγύης, αντιστάσεων & αγώνων

The city at the time of crisis

Όπως η πλατφόρμα Ushahidi στηρίζει την πληροφορία της στους "πολίτες δημοσιογράφους της Κένυα σε μία περίοδο κρίσης" σε μία άλλη πόλη και περίοδο κρίσης, το συγκεκριμένο πρόγραμμα υποστηριζόμενο από την ίδια πλατφόρμα έχει μία άλλη εφαρμογή. Το *The city at the time of crisis* επιχειρεί να μελετήσει τον αντίκτυπο της κρίσης και πιο συγκεκριμένα όσον αφορά στη ρατσιστική βία, στους αστικούς χώρους της Αθήνας. Το εγχείρημα αποτελεί μέρος ενός δικτύου πόρων αμοιβαίας εμπιστοσύνης (network of trusted sources), όπως αναφέρουν οι συντελεστές του στην αντίστοιχη ιστοσελίδα²⁶, το οποίο λειτουργεί ως εξής: οι δημιουργοί του project καλούν τους χρήστες να υποβάλλουν σχετική πληροφορία που γνωρίζουν ή θέλουν να αναφέρουν μέσω mail ή συμπληρώνοντας μια φόρμα που υπάρχει στην ιστοσελίδα. Στη συνέχεια, οι ίδιοι επαληθεύουν την αναφορά, διασταυρώνοντας την με πρόσθετες πηγές, "όπου αυτό είναι δυνατό", και ανάλογα επιτρέπουν να εμφανιστεί ή όχι στο χάρτη²⁷. Τα δεδομένα του χάρτη, τα οποία είναι σε χαρτογραφικό υπόβαθρο του Open Street Map, διατίθενται υπό την άδεια Creative Commons²⁸ κάνοντάς και αυτή την χαρτογράφηση, ομοίως, ανοικτού κώδικα (open source) και κατά συνέπεια με δυνατότητα ελεύθερης χρήσης υπό τη συγκεκριμένη άδεια.

The city at the time of crisis , <http://map.crisis-scape.net/page/index/2>

#pineza: χάρτης αντιστάσεων & αλληλεγγύης στην Ελλάδα

Ένα χαρακτηριστικό χαρτογραφικό παράδειγμα πληθοπορισμού στην Ελλάδα που χρησιμοποιεί την ίδια υπηρεσία Crowdmap της πλατφόρμας Ushahidi είναι η ιστοσελίδα με το όνομα #pineza²⁹ που δημιουργήθηκε από την ομάδα πολυμέσων (multimedia) των 'αγανακτισμένων' της πλατείας Συντάγματος με σκοπό να αποτελέσει έναν κρίκο σε αυτό που ονομάζεται "ενημέρωση από τους πολίτες για τους πολίτες". Μέλη της ομάδας δημιούργησαν τη συλλογικότητα 'Mindthecam' η οποία και συνεχίζει να ενημερώνει το blog με πληροφορίες για κινήματα και συλλογικότητες αντίστασης και αλληλεγγύης στην Ελλάδα, όπως δίκτυα αλληλεγγύης, ομάδες αντίστασης, τοπικές πρωτοβουλίες,

²⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Wiki#cite_note-39

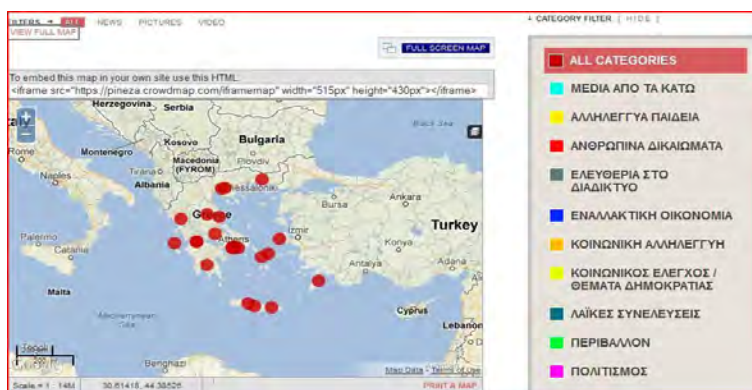
²⁶ <http://map.crisis-scape.net/page/index/2>

²⁷ Οι αναφορές μπορούν να υποβληθούν ανώνυμα αλλά είναι αναγκαία η καταχώριση τουλάχιστον μιας διεύθυνσης e-mail, η οποία προστατεύεται και δεν εμφανίζεται στο κοινό, προκειμένου να είναι δυνατή η αποσαφήνιση των στοιχείων.

²⁸ Αναφορά στο Δημιουργό – Παρόμοια Χρήσης/Διανομή για τα παραγόμενα έργα) (CC BY-SA)

²⁹ www.pineza.crowdmap.com.

κοινωνικές κουζίνες, ανταλλακτικά παζάρια, δίκτυα εθελοντών δασκάλων, αντιφασιστικές επιτροπές, λαϊκές συνελεύσεις, κοινωνικά κέντρα και άλλες πρωτοβουλίες.

Χάρτης κοινωνικής αλληλεγγύης στην Ελλάδα, www.pineza.crowdmap.com

Με αυτό το διαδικτυακό εργαλείο, η κάθε συλλογικότητα μπορεί να βάλει μια πινέζα στον χάρτη δείχνοντας την περιοχή δραστηριοποίησης της και στη συνέχεια να παρουσιάσει τις δράσεις κάνοντας αναφορές, μέσω sms, email, tweet ή συμπληρώνοντας μία φόρμα. Το αποτέλεσμα είναι ένας αρκετά ενημερωμένος χάρτης αντιστάσεων και

αλληλεγγύης της Ελλάδας ο οποίος, σύμφωνα με την ιστοσελίδα του Real Democracy³⁰, επιχειρεί να συμβάλει στην διασύνδεση των συλλογικοτήτων με αντίστοιχες άλλες του εξωτερικού καθώς επίσης στην περαιτέρω γνωστοποίηση των δράσεων τους.

Όπως παρατηρούμε στον χάρτη τα δεδομένα του οπτικοποιούνται σε χαρτογραφικό υπόβαθρο του Google Maps ωστόσο καθώς δεν είναι αμιγώς χαρτογραφικά διατίθενται υπό την άδεια Creative Commons³¹ κάνοντάς την εφαρμογή ανοικτού κώδικα (open source) και κατά συνέπεια με δυνατότητα ελεύθερης χρήσης υπό τη συγκεκριμένη άδεια. Η λεπτομέρεια αυτή είναι πολύ σημαντική προκειμένου να καταλάβουμε τη διάκριση ανάμεσα στις δυνατότητες αναπαραγωγής και χρήσης μίας πληροφορίας 'πάνω σε έναν χάρτη' και αντίστοιχων παραγωγής μίας χαρτογραφικής/γεωγραφικής πληροφορίας, όπως είδαμε για παράδειγμα στα προγράμματα Google My Maps/Map Maker.

Στις επόμενες χαρτογραφήσεις κοινοτήτων και πολιτικών ομάδων, νοούμενες ως commons, η εστίαση είναι ότι παίρνουν τα ζητήματα τους στα χέρια τους 'τοποθετώντας και πάλι τις διεκδικήσεις τους στους χάρτες', συνιστώντας μ' αυτόν τον τρόπο παραδείγματα αντίστασης -έστω και προσωρινής- αλλά σίγουρα αγώνων.

Redes de Maré: φαβέλα & ορατοποίηση

Η φαβέλα Maré του Rio δεν εμφανίζεται στους χάρτες καθώς, από το 1937, έχει υποστεί μια μορφή 'νομικής αορατότητας' που χαρακτήρισε όλες τις φαβέλες 'προσωρινές' οπότε χωρίς δικαιώματα στην αναπαράσταση. "Ο τρόπος που παρουσιάζεται ή δεν παρουσιάζεται το Maré στους χάρτες είναι αυτό που το μετέτρεψε σε φαβέλα, δήλωσε ένας κάτοικος του"³². Η ταυτότητα του ως 'αόρατης παραγκούπολης' έχει ενισχυθεί από την απουσία της περιοχής στους χάρτες του Google Maps, σύμφωνα με την *O Globo* - τη μεγαλύτερη εφημερίδα του Rio. Ωστόσο, πρόσφατα μια ομάδα κατοίκων, με το όνομα 'Redes de Maré', αναζήτησε τρόπους να αλλάξει το καθεστώς ορατοποίησης της φαβέλας. Έτσι, ξεκίνησε να δίνει ονόματα στους δρόμους και να δημιουργεί πινακίδες σήμανσης καθώς μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν υπήρχε τίποτα από αυτά. Αυτή η χαρτογράφηση του Maré είχε ως επόμενο βήμα, σύμφωνα με τα λεγόμενα της ομάδας, την εμφάνισή της στους χάρτες της Google³³.

³⁰ <https://realdemocracygr.wordpress.com/about/>

³¹ Αναφορά στο Δημιουργό – Μη Εμπορική Χρήση – Όχι Παράγωγα Έργα (CC BY-NC-ND 3.0)

³² <http://motherboard.vice.com/blog/its-map-or-be-mapped-in-brazils-favelas>

³³ ό.,π.

Μία άποψη του Google street view του περιβάλλοντος της φαβέλας, <http://motherboard.vice.com/blog/its-map-or-be-mapped-in-brazils-favelas>

'Αραβική Άνοιξη', Google Maps & social media

Μπορεί οι κάτοικοι της φαβέλας του Rio να επιδιώκουν να προσθέσουν ονόματα δρόμων στους χάρτες της Google κάποιοι άλλοι, όμως, επιχείρησαν να τα αλλάξουν. Κατά τη διάρκεια της εξέγερσης του 2012, ορισμένοι Σύριοι ακτιβιστές χρησιμοποίησαν την πληθοποριστική (crowdsourcing) εφαρμογή του Google Map Maker προκειμένου να επανα-ονοματίσουν τις κεντρικές αρτηρίες της Δαμασκού. Αντικατέστησαν ονόματα δρόμων, έτσι όπως εμφανίζονταν στο Google Maps, με ονόματα συμβόλων της εξέγερσης τους. Η εκστρατεία αντικατάστασης των ονομάτων δεν συνέβηκε μόνο στο διαδίκτυο· μέλη της αντίστασης άλλαζαν τις ταμπέλες με τα ονόματα των δρόμων σε όλη τη Συρία. Αυτή η διαδικτυακή και 'ζωντανή' αντι-χαρτογράφηση αποτέλεσε, σύμφωνα με τους ίδιους, μία δράση υπονόμησης, ανυπακοής και αντίστασης. Η δράση κέρδισε γρήγορα την προσοχή της Συριακής κυβέρνησης. Άμεσα, ο διπλωματικός απεσταλμένος της χώρας στα Ηνωμένα Έθνη σε ομιλία του στη Γενική Συνέλευση κατηγορήσε την Google για συμμετοχή σε ξένη συννομωσία προκειμένου να παρέμβει στις εσωτερικές υποθέσεις της Συρίας και να απαξιώσει τον ηγέτη της³⁴.

Από την ιστοσελίδα http://www.washingtonpost.com/world/national-security/syrian-opposition-seeks-to-wipe-the-assad-name-off-the-map-via-google/2012/02/14/gIQAad5aER_story.html

Λίγο πριν το περιστατικό αυτό, στη Λιβύη το 2011 ένας Ιρανόσ κυβερνο-ακτιβιστής δημιούργησε τον συγκεκριμένο

χάρτη για να κάνει έκδηλη την βία του καθεστώτος απέναντι στους διαδηλωτές των πόλεων. Συγκέντρωνε αναφορές από το Twitter, τις έλεγχε για την εγκυρότητά τους και μ' αυτόν τον τρόπο τον επικαιροποιούσε συνεχώς. Στόχος του ήταν να προσελκύσει την παγκόσμια προσοχή των media στη Λιβύη, εστιάζοντας στη βία, ωστόσο στην πορεία η χαρτογράφηση αυτή προέκυψε να καταστεί ένα εργαλείο βοήθειας και προστασίας όσων διαδήλωναν στο δρόμο³⁵.

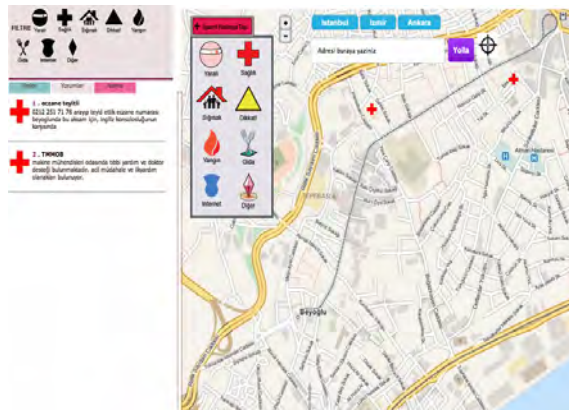
Από την ιστοσελίδα <http://motherboard.vice.com/blog/the-revolution-will-be-live-mapped-a-brief-history-of-protest-maptivism>

³⁴ http://www.washingtonpost.com/world/national-security/syrian-opposition-seeks-to-wipe-the-assad-name-off-the-map-via-google/2012/02/14/gIQAad5aER_story.html , 15/2/2013.

³⁵ <http://motherboard.vice.com/blog/the-revolution-will-be-live-mapped-a-brief-history-of-protest-maptivism> , 15/2/2013.

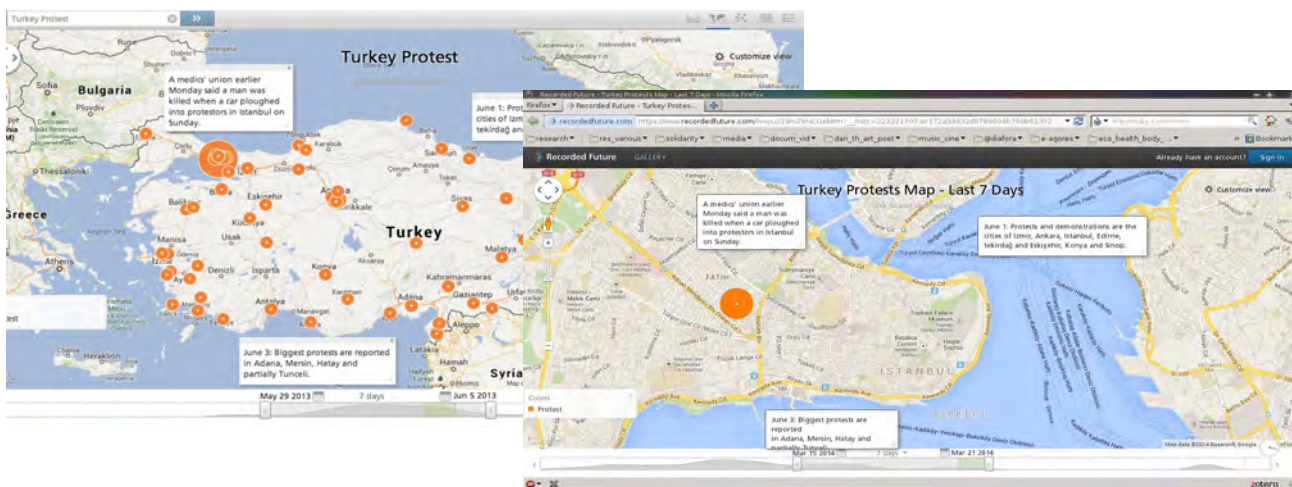
Εξεγέρσεις στην Τουρκία & συνεργατική κινούμενη χαρτογραφική πλατφόρμα

Παρόμοιο εργαλείο αποτέλεσε κι αυτή η συνεργατική κινούμενη χαρτογραφική πλατφόρμα (collaborative mobile mapping platform) του αναλυτή πεδίου Jonathan Baldwin του Ανοικτού Ινστιτούτου Τεχνολογίας (Open Technology Institute), που αφορούσε τρεις πόλεις της Τουρκίας: την Κωνσταντινούπολη, την Άγκυρα και τη Σμύρνη. Ο διαδραστικός αυτός χάρτης εντόπιζε περιοχές με δακρυγόνα, πυρκαγιές, καταφύγια, σημεία ιατρικής βοήθειας, διανομής τροφής, παροχής Internet κτλ. Εδώ, πάροχοι της πληροφορίας ήταν οι χρήστες. Μέσω μηνυμάτων από τα κινητά τηλέφωνα τύπου smartphone ενημέρωναν αλλά και πληροφορούσαν για τις ανάγκες των διαδηλώσεων κι έτσι ήταν σε θέση, μέσω της συνεχούς μετακίνησης τους, να αποφύγουν τις περιοχές κινδύνου και την αστυνομία.

Από την ιστοσελίδα, <http://motherboard.vice.com/blog/the-revolution-will-be-live-mapped-a-brief-history-of-protest-mapping>

Οι σε ζωντανό χρόνο χάρτες και τα social media έπαιξαν ένα σημαντικό ρόλο στις εξεγέρσεις της Τουρκίας σε σημείο που ο Τούρκος πρωθυπουργός Tayyip Erdogan αποκάλυψε το Twitter "τη χειρότερη απειλή της κοινωνίας". Το αποτέλεσμα ήταν ότι οι αρχές της χώρας μπλόκαραν το Facebook και το Twitter³⁶ και ακόμα και αν δεν εμπόδιαν τη λειτουργία του διαδικτύου, ακτιβιστές ισχυρίζονται ότι ήταν αισθητά πιο αργό από τότε που ξεκίνησαν οι διαδηλώσεις³⁷.

Οι χάρτες του Recorded Future δείχνουν την εξάπλωση των διαδηλώσεων για τα δημόσια πάρκα και χώρους, ο πρώτος σε όλη την Τουρκία από 29 Μαΐου μέχρι 5 Ιουνίου του 2013 και ο δεύτερος στην Κωνσταντινούπολη από 15 Μαΐου μέχρι 21 Μαΐου 2014.

Οι χάρτες κατά την περίοδο των διαδηλώσεων έδιναν, επίσης, τη δυνατότητα διαρκούς επικαιροποίησης της πληροφορίας όσο οι αναφορές στα via news και τα κοινωνικά media συνέχιζαν να ρέουν.

<http://analysisintelligence.com/geopolitics/map-turkish-protests/>, Σεπτέμβριος 2013.

Τέτοια παραδείγματα 'αντάρτικων χαρτογραφίσεων' ('guerrilla mapping'), όπως χαρακτηριστικά τα αποκαλεί ο Meier³⁸, είναι αμιγώς πολιτικά και έχουν συμβάλει καθοριστικά στη μορφή των διεκδικήσεων στις πόλεις αλλά και παγκόσμια. Αρχικά, δίνουν τη δυνατότητα ορατοποίησης των από κοινού χώρων διαμαρτυρίας, αντίστασης και αγώνα,

³⁶ Λέγονταν επίσης ότι η TurkCell, ο μεγαλύτερος πάροχος κινητών υπηρεσιών, θα ήταν η επόμενη.

³⁷ <http://motherboard.vice.com/blog/the-revolution-will-be-live-mapped-a-brief-history-of-protest-mapping>, 15/2/2013.

³⁸ <http://irevolution.net/2013/02/06/map-or-be-mapped/>

και όπως σχολίασε ο Cobarubias για τις εξεγέρσεις της Αραβικής Άνοιξης, ενώ ο χώρος της τηλεόρασης μπορεί να μην τις φιλοξένησε, το διαδικτυο σίγουρα τις χαρτογράφησε (2009: 5). Επίσης, δημιουργούν εργαλεία επικοινωνίας μεταξύ των ακτιβιστών (ό.,π.: 23) καθώς και ευρύτερης δικτύωσης και οργάνωσης των διεκδικήσεων και των αγώνων. Αυτό οφείλεται στην απογείωση των δράσεων από τον γεωγραφικό χώρο της πόλης στον διαδικτυακό, μέσω της χρήσης των διαθέσιμων χαρτογραφικών εφαρμογών, τύπου Google Maps ή Open street map, και με την σε ζωντανό χρόνο ενημέρωση και επικαιροποίηση τους με πληροφορία κατευθείαν από το πεδίο, μέσω των κινητών τεχνολογιών και μέσων εντοπισμού, του πληθοπορισμού και των κοινωνικών δικτύων. Όλα αυτά σημαίνουν ότι τα κοινά της αντίστασης και των αγώνων επανα-δημιουργούνται σε πραγματικούς και κυβερνητικούς τόσο χώρους όσο και χρόνους, καθώς μαζί με τον κοινό χώρο των διεκδικήσεων είναι και ο χρόνος τους που αλλάζει μέσω της 'σε ζωντανό χρόνο' κοινοποίησης τους.

Περιφράξεις & ενσωματώσεις των κοινών

Περιφράξεις & ενσωματώσεις συνεργασιών & πληθοπορισμού

Σύμφωνα με ένα ευρύ ρεύμα ριζοσπαστικών προσεγγίσεων για τα κοινά (Bonefeld, 2009, Hardt and Negri, 2009) οι θεωρίες της Ostrom έχουν τη βάση τους σε νεοφιλελεύθερες ιδέες που υποστηρίζουν την ελεύθερη πρόσβαση σε κοινούς πόρους είτε με συμμετοχικές διαδικασίες εμπλοκής των τοπικών κοινωνιών είτε ακόμα πιο πρόσφατα, με αντίστοιχες ανοιχτές και συνεργατικές διαδικασίες συν-διαχείρισης. Μέσα από αυτές, υποστηρίζουν, 'τα κοινά' μπορούν να παραχθούν και να αναπαραχθούν ως 'αγαθά' και εμπορεύματα ('commodities'), διαδικασία που δημιουργεί "μία συμβατότητα του καπιταλισμού με τα κοινά"³⁹.

Αν αντιληφθούμε ωστόσο την έννοια των κοινών ως διαρκώς (ανα)παραγόμενα μέσα από διαδοχικές διαδικασίες περιφράξεων τους, όπως αναπτύχθηκε νωρίτερα, επιβεβαιώνεται η παρατήρηση ότι η ύπαρξη και επιβίωση των κοινών δεν σταμάτησε ποτέ να απειλείται από το καπιταλιστικό σύστημα το οποίο από τις απαρχές του έως σήμερα στοχεύει στην περιφράξη τους. Η σχέση μεταξύ καπιταλισμού και κοινών αποδεικνύει ότι στη βάση της δεν είναι παρά ένα πολιτικό ερώτημα, ένα ερώτημα για τις σχέσεις εξουσίας σε συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο (Σταυρίδης και De Angelis, 2011) και σήμερα αυτό σήμερα αφορά στον νεοφιλελευθερισμό. Ομοίως και η συλλογικότητα Blaumachen υποστηρίζει ότι "η σχέση αμοιβαίας συνεπαγωγής" των κοινών με τον νεοφιλελευθερισμό αποτελεί "ό,τι αναγνωρίζεται από τη θεωρία των 'κοινών' ως 'στρεβλώσεις', 'διεφθαρμένη μορφή' κ.λπ." (Blaumachen, 2011: 152), υπονοώντας κατ' αυτόν τον τρόπο τις νέες περιφράξεις, που όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο παίρνουν τη μορφή των συνεχών ενσωματώσεων σε ολόένα και πιο ανοιχτές βιο-πολιτικό-κυβερνητικές συναρθρώσεις. Μέσα από μία τέτοια οπτική συνεχίζω στην παρακάτω εκπτώχωση των περιφράξεων και ενσωματώσεων στην από κοινού (ανα)παραγωγή μέσα από τις διαδραστικές συνεργασίες και τον πληθοπορισμό και αντίστοιχα στην από κοινού αντίσταση μέσα από τη χρήση κυβερνητικών μέσων.

Από κοινού (ανα)παραγωγή, διαδραστικές συνεργασίες & πληθοπορισμός: καπιταλιστικά & νεοφιλελεύθερα κοινά

Υπό την παραδοχή ότι η ύπαρξη και επιβίωση των κοινών δεν σταμάτησε ποτέ να απειλείται από το καπιταλιστικό σύστημα, και η από κοινού παραγωγή και αναπαραγωγή είναι πάντοτε από κοινού παραγωγή και αναπαραγωγή εντός του συστήματος. Ομοίως και "(η) κοινή μας δραστηριότητα (...), ως καταναλωτές, ως εργαζόμενοι, ως πολίτες, αναπαράγει το σύστημα και την ιεραρχία αξιών που είναι το σημείο αναφοράς της συνεργασίας μας" (De Angelis,

³⁹ Κοινά, Περιφράξεις και Ενεργειακοί Commoners, Factory 2, Περί Κοινών, Περιφράξεων και Κοινωνικών Κινήματων, Κείμενο συντρόφου από την ΥΦΑΝΕΤ στα πλαίσια της σχετικής συζήτησης (<http://factoryfanet.wordpress.com/>)

2010b: 965). Σύμφωνα με την άποψη αυτή, οι διαδραστικές συνεργασίες και εντός αυτών και ο πληθοπορισμός, θα μπορούσαν να περιφραχτούν σε καπιταλιστικά και νεοφιλελεύθερα περιβάλλοντα.

Αναφορικά με τα δεύτερα, υπενθυμίζουμε τις διαπιστώσεις του τρίτου και του προηγούμενου κεφαλαίου ότι σε περιβάλλοντα νεο-φιλελεύθερης κυβερνησιμότητας "(ο)ι αρχές της ελευθερίας και της ρύθμισης" μπλέκονται επίμονα (Hannah, 2000), ένα γεγονός που χαρακτηρίζει ομοίως και τους τρόπους διασύνδεσης και δράσης. Ομοίως και ο De Angelis υποστηρίζει ότι η αγορά λειτουργεί ως δύναμη περίφραξης και πειθάρχησης, ακόμα και μέσα από την από κοινού παραγωγή και αναπαραγωγή, και όχι ως πηγή ελευθερίας, όπως πιστεύουν οι νεοφιλελεύθεροι. Επιδιώκει μία ενδιαφέρουσα σύνδεση μεταξύ συνεργατικών εγχειρημάτων και νεοφιλελεύθερων προταγμάτων, περιγράφοντας μία κατάσταση "απελευθέρωση(ς) των 'παιχνιδιάρικων' ενεργειών" του πλήθους ως απότοκο της απότομης αύξησης στην ποσότητα της "κοινωνικής συνεργασίας" (De Angelis, 2010a: 966). Αυτήν ακριβώς την απελευθέρωση εκμεταλλεύονται οι διάφορες εκφορές της 'συνεργασίας' αντιμετωπίζοντας το πλήθος ως "ελεύθερο εργατικό δυναμικό για εμπορική χρήση" με τρόπο που να επωφελούνται από αυτό (ό.,π.). Τα προαπαιτούμενα σε όλες αυτές τις περιπτώσεις εκτός από το μέσο της ανοιχτής πρόσκλησης είναι το διευρυμένο δίκτυο δυνητικών εργατών. Σύμφωνα με τον ίδιο, τα μέλη τέτοιων δικτύων δεν αντιλαμβάνονται ότι "ένα από τα αποτελέσματα αυτής της ανταγωνιστικής διάδρασης είναι η συνεχής μετακίνηση των στόχων μέσα από τους οποίους μετράται η 'προσπάθεια' του καθενός, κάνοντάς ακόμα πιο δύσκολη την απολαβή οφέλους και συνεισφέροντας έτσι στη δημιουργία διαχωρισμών και ιεραρχίας (ό.,π.: 961), δηλαδή σε νέου τύπου περιφράξεις ενσωμάτωσης.

Ομοίως και στις θεωρίες του πληθοπορισμού ενώ υποστηρίζεται ότι από τη μία οι εταιρείες και από την άλλη οι συμμετέχοντες έχουν 'αμοιβαία και κοινά οφέλη', οι Estellés-Arolas και González-Ladrón-de-Guevara περιγράφουν χαρακτηριστικά τι σημαίνει αυτό: "(ο) χρήστης θα λάβει την ευχαρίστηση και την ικανοποίηση για ένα συγκεκριμένο είδος εργασίας, είτε οικονομικά, είτε με κοινωνική αναγνώριση, τόνωση της αυτο-πεποίθησης ή με την ανάπτυξη των ατομικών του δεξιοτήτων και την ίδια στιγμή ο αρχικός σχεδιαστής της δράσης, ο λεγόμενος crowdsourcer, θα αποκτήσει και χρησιμοποιήσει προς όφελός του αυτό που ο χρήστης έχει αναλάβει" (2012).

Επομένως, ο προβληματισμός που αναδύεται εδώ για τα συνεργατικά και πληθοποριστικά εγχειρήματα καθίσταται σε ζήτημα πλεονεκτήματος που έχουν οι κυβερνώντες πάνω στους κυβερνώμενους. Και αν λάβουμε υπόψη ότι οι διάφορες εκφορές της κοινωνικής συνεργασίας με στόχο το 'κοινό όφελος' συναρθρώνονται σε πολλαπλά και ετερογενή μέρη κυβερνώντων -εταιρείες, κυβερνήσεις, κυβερνητικοί θεσμοί και υπηρεσίες, παγκόσμιοι (εμπορικοί) οργανισμοί, crowdsourcer κτλ.- και κυβερνώμενων -πλήθος ατόμων, πολιτών, δημιουργών, καταναλωτών, χρηστών, κοινοτήτων κτλ.- τότε το ζήτημα καθίσταται η διακυβέρνηση, με όρους διαχείρισης και ρύθμισης- ενός πολύπλοκου συνόλου ανθρώπων, στη λογική των προσεγγίσεων του Foucault για την κυβερνησιμότητα. Οι νέες αυτές όψεις της 'κοινής διακυβέρνησης' επιβεβαιώνουν τις απόψεις ότι οι εννοιολογήσεις, οι πρακτικές και οι επιδιώξεις των κοινών συσχετίζονται με τις έννοιες των συναρθρώσεων και της κυβερνησιμότητας.

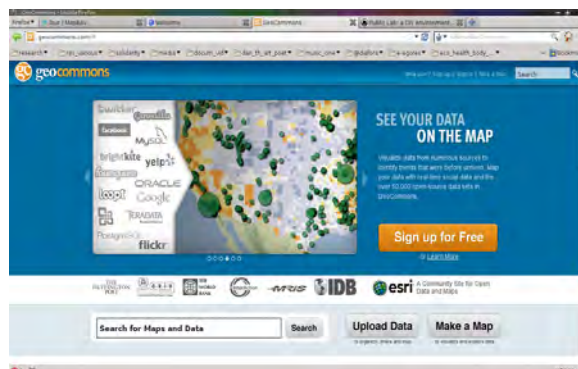
Κυβερνητικές χαρτογραφήσεις συνεργασίας & πληθοπορισμού: ενσωματώσεις εκτός

Παρότι οι Δημόσιες Συμμετοχικές χαρτογραφήσεις και το GIS του προηγούμενου κεφαλαίου και τα απο-κοινού συνεργατικά και πληθοποριστικά εγχειρήματα αυτού εκκινήθηκαν στο πλαίσιο προσπαθειών για την καταπολέμηση των 'αντί-στάσεων' σε παραδοσιακές κυριαρχικές εκφορές εξουσίας επιδιώκοντας την κοινή συναίνεση και συμφέρον, κυφορούν άλλου τύπου περιφράξεις στη μορφή και πρακτική των εν-σωματώσεων στις νέες λογικές της διακυβέρνησης. Αυτές αφορούν σε τρόπους διαμόρφωσης σχέσεων οι οποίοι στα σύγχρονα κυβερνητικά εγχειρήματα συνεργασίας και πληθοπορισμού διέπονται, όπως είδαμε νωρίτερα στο κεφάλαιο, από ένα -νέου τύπου- κοινοτικό ήθος και 'κώδικα συμπεριφοράς', τα οποία που ενισχύουν την άποψη ότι συμβαίνουν μάλλον μέσω της νόρμας παρά του νόμου (Newman, 2010), υπενθυμίζοντας έτσι για ακόμα μία φορά το λεξιλόγιο του Foucault για τις 'πειθαρχικές σχέσεις' σε περιβάλλοντα διακυβέρνησης.

GeoCommons & Google: κοινά & αγορά

Το GeoCommons είναι μία δημόσια ιστοσελίδα της εταιρείας Esri που επιτρέπει τη δημιουργία "μίας ανοιχτής βάσης αποθήκευσης δεδομένων και χαρτών από όλο τον κόσμο" (open repository of data and maps for the world) την εύκολη πρόσβαση, οπτικοποίηση και ανάλυση αυτών καθώς και το διαμοίρασμα τους, <http://geocommons.com>, Μάιος 2014.

Δεν μπορούμε, ωστόσο, να μην παρατηρήσουμε ότι πίσω από το όνομα 'Commons' βρίσκεται μία σειρά από τις μεγαλύτερες εταιρείες σήμερα σε επίπεδο χαρτογραφικής τεχνολογίας, λογισμικού και εργαλείων, μεταξύ των οποίων και η ESRI.

Παρόμοιες σκέψεις σχετικά με τις 'ελεύθερες και ανοιχτές' διαδικασίες της Google κάναμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, όπου αναδιπλώθηκε ότι η εταιρεία επιστρατεύει την τοπική γνώση για να βελτιώσει τα γεωχωρικά της δεδομένα δηλαδή, σύμφωνα με όσα είδαμε μέχρι τώρα, χρησιμοποιεί τους χρήστες και τις τοπικές κοινωνίες ως ελεύθερο εργατικό δυναμικό για το μεγαλύτερο κέρδος της. Αυτό που είναι ακόμα πιο σημαντικό ότι μέσα από τέτοια συνεργατικά εγχειρήματα οι συναρθρώσεις κυβερνώντων μπορούν να έχουν πλεονέκτημα πάνω στους κυβερνώμενους με την 'ίδια θέληση και συνδρομή' αυτών και "σε αναλογία με την ιμπεριαλιστική χαρτογραφία του 17ου αιώνα, τον 21ο αιώνα, η πληθοποριστική χαρτογραφία μπορεί να συμβάλει σ' αυτό"⁴⁰. Αυτό που ενδιαφέρει εδώ είναι να διερευνηθούν οι τρόποι με τους οποίους οι εναλλακτικές μορφές κυβερνητικών συνεργασιών και πληθοπορισμού της χαρτογραφικής (ανα)παραγωγής μπορούν να συμβάλουν σε ένα τέτοιο πλεονέκτημα των κυβερνώντων εις βάρος των κυβερνώμενων.

Open street map: ανοιχτές συνεργασίες & κράτος

Αν και αποτελεί μία από τις πιο 'ανοιχτές' απαντήσεις της κοινότητας του πλήθους των χαρτογράφων στην 'ηγεμονία' των εφαρμογών της Google, το Open Street Map έχει ενδιαφέρον να διερευνηθεί περαιτέρω σχετικά με τις ενδεχόμενες περιφράξεις/ενσωματώσεις του στις πρακτικές μοιράσματος και κοινών. Αφορμή για αυτόν τον προβληματισμό αποτελεί μία προσπάθεια χαρτογράφησης που αποτύπωνε τη θέση των νοσοκομείων στην περίοδο του σεισμού της Αϊτής, τον Ιανουάριο του 2010⁴¹. Στο περιστατικό αυτό, την πληροφορία που ανάρτησε το πλήθος στους χάρτες του Open Street Map τη χρησιμοποίησαν κυβερνητικές υπηρεσίες τους κράτους, οι οποίες χρησιμοποίησαν του χάρτες του μέσου ανεβάζοντας τους σε κρατικές κινητές μονάδες GPS (δ.,π.)⁴².

Εδώ είναι σημαντικό να κάνουμε δύο παρατηρήσεις. Η πρώτη αφορά στο γεγονός ότι, όπως φαίνεται, η χρήση των ανοιχτών και συνεργατικών λογικών στη χαρτογράφηση δεν επιβεβαιώνει τη θέση πολλών ερευνητών που έσπευσαν να διακηρύξουν την απόσυρση του κράτους από τη χαρτογραφική διαδικασία, όπως για παράδειγμα έκανε ο Crampton (2008) επικαλούμενος μάλιστα τη λειτουργία του ίδιου του Open Street Map. Η δεύτερη θέλει να υπογραμμίσει ότι το περιστατικό που μόλις αναφέρθηκε σαφώς δεν είναι ικανό από μόνο του να οδηγήσει σε σκεπτικισμούς σχετικά με τη χρήση του συγκεκριμένου μέσου, ωστόσο χρησιμοποιήθηκε για να επιβεβαιώσει την θέση ότι η λογική του μοιράσματος και των κοινών που το διέπει, εκ των πραγμάτων, αναπαράγει το σύστημα όπου τοποθετείται και τις αντίστοιχες σχέσεις εξουσίας του.

Από κοινού αντίσταση & μέσο: 'υβριδικά' κοινά

Έχοντας ήδη σχολιάσει από το προηγούμενο κεφάλαιο, τη συσχέτιση καπιταλισμού και ενσωματώσεων των αντιστάσεων, το παράδειγμα της 'Αραβικής Άνοιξης' με τα διάφορα 'μέσα των κοινών' -Google Maps, social media

⁴⁰ Παραφράζοντας έτσι τα λόγια της Διευθύντριας της Παγκόσμιας Τράπεζας για τη συνεργασία της με την Google στο πρόγραμμα για την κρίση στο Darfur, <http://irevolution.net/2012/01/20/google-inc-world-bank-empowering-citizen-cartographers>, 20/1/2012

⁴¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Governmentality#cite_note-Mullins-34

⁴² Ομοίως και τα Wikis χρησιμοποιούνται από κυβερνώντες, όπως για παράδειγμα το Intellipedia της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών Central Intelligence Agency CIA, που σχεδιάστηκε για να συγκεντρώσει και να μοιράσει πληροφορία (https://en.wikipedia.org/wiki/Wiki#cite_ref-24).

κτλ.- επιβεβαιώνει την θέση των Blaumachen για τα 'υβριδικά κοινά' (2013: 154, υποσημείωση 34). Οι αγώνες που χρησιμοποιούν διαδικτυακά, δυνητικά και τεχνο-κοινωνικά μέσα, ακόμα και εάν αναγνωρίσουμε μεμονωμένα την ικανότητα μετασχηματισμού τους έχουν πολύ περιορισμένη επίδραση στους μηχανισμούς ελέγχου και πειθαρχίας των καπιταλιστικών διαδικασιών (De Angelis, 2013). Η χρήση του μέσου υπαινίσσεται την ενασχόληση με οποιοδήποτε δίπολο διανυσματικής 'αντί-στασης', 'απο-τα-πάνω' ή 'από-τα-κάτω' καθώς, όπως περιγράφει ο De Angelis " (ν)έα κοινωνικά υποκείμενα μπορούν να αποκτήσουν ορατότητα και να περάσουν από το περιθώριο στην αναγνώριση, χωρίς να αμφισβητούν τις διαδικασίες που δημιουργούν περιθωριοποίηση και συνεπώς μια νέα γενιά περιθωριοποιημένων". Διάφορα παραδείγματα αντιστάσεων και αγώνων που χρησιμοποίησαν τεχνολογίες και μέσα χαρτογράφησης θα μπορούσαμε να πούμε ότι ενσωματώθηκαν είτε γιατί λειτούργησαν σε ένα τέτοιο πλαίσιο απουσίας αμφισβήτησης ή διότι, όπως έχει αποδειχθεί ιστορικά και γεωγραφικά, το κεφάλαιο διαθέτει την ευελιξία να προσαρμόζεται στους νέους αγώνες.

Κυβερνητικές αντι-χαρτογραφήσεις: αντιστάσεις & ενσωματώσεις

Redes de Maré & 'Αραβική Άνοιξη' στη Συρία: ενσωματώσεις & ρωγμές στις περιφράξεις

Οι χάρτες και οι χαρτογραφήσεις σίγουρα μπορούν να 'κάνουν ορατούς' τους ανθρώπους, τους τόπους και τις αγώνες τους την ίδια στιγμή, ωστόσο, άλλο τόσο μπορούν και να τους αορατοποιούν. Στην περίπτωση του Redes de Maré στη Βραζιλία, μπορεί η οργάνωση των κατοίκων να κατάφερε να εμφανίσει τη φαβέλα στους χάρτες της Google ωστόσο η εταιρεία καθόρισε τον τρόπο που η φαβέλα θα γινόταν ορατή. Σε σχετική της δήλωση υποστήριξε ότι θα επιτρέψει την εμφάνιση του Maré στους χάρτες της, αλλά μόνο σε μία κλίμακα όπου ο χρήστης ήδη θα έχει επιλέξει να κάνει μεγέθυνση στην περιοχή, το οποίο σημαίνει ότι ο χρήστης θα πρέπει να γνωρίζει από πριν την ύπαρξη της φαβέλας προκειμένου να την αναζητήσει. Κάτι τέτοιο, επίσης, σημαίνει ότι τόσο στο Παγκόσμιο Κύπελλο Ποδοσφαίρου του 2015 όσο και στους Ολυμπιακούς του 2016 στο Ρίο οι περισσότεροι επισκέπτες στην πόλη καθοδηγούνται και προσανατολίζονται βάσει των χαρτών της Google εκτός και αν ήδη γνωρίζουν για το Redes de Maré. Ομοίως και στην περίπτωση της επανα-ονομασίας δρόμων της Δαμασκού πολύ σύντομα τα νέα ονόματα δρόμων δεν εμφανίζονταν πάνω στους χάρτες του Google Maps. Ο Stefan Geens, συγγραφέας του blog *Ogle Earth* που 'παρακολουθεί' το Google Maps, υποστηρίζει ότι η συγκεκριμένη πράξη επανα-ονομασίας ήταν και το τελευταίο μέτωπο στις προσπάθειες του πληθοπορισμού να προωθήσει πολιτικές απόψεις⁴³.

Το σημαντικότερο βέβαια εδώ είναι να αναδείξουμε ότι πέρα από την ομολογουμένως πολύ σύντομη 'εξαφάνιση' τέτοιων συλλογικών δράσεων και αντιστάσεων δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ότι αποτελούν σημαντικά παραδείγματα πειρατειών-'ρωγμών' στο χαρτογραφικό καθεστώς της εταιρείας και την ίδια στιγμή μία 'πράξη διαδήλωσης' (Walters, 2008) και μία 'στιγμή ρήξης' ('moment of interruption') (Rancière στο Nyers, 2010: 131).

Περιφράξεις & ενσωματώσεις κοινοτήτων & κοινών 'χώρων-εαυτών'

Κοινότητες & περιφράξεις των άλλων και του εαυτού

Τα παραδείγματα της αρχής του κεφαλαίου που χαρτογράφησαν συλλογικές πράξεις και διεκδικήσεις στον χώρο της πόλης, διαπιστώσαμε ότι υλοποιούν μία ακόμη σύγχρονη εκδοχή 'των κοινών' η οποία, μετά απ' όσα αναδιπλώσαμε στην πορεία, δεν μπορούν παρά να συνοδεύονται από τις αντίστοιχες περιφράξεις τους, που αναφέρονται αρχικά στις ίδιες τις 'κοινότητες' ως ο χώρος οργάνωσης των κοινών.

Η 'κοινότητα' είναι ένας όρος 'πολύ προβληματικός' όπως είδαμε σε διάφορα σημεία της διατριβής και όπως

⁴³ http://www.washingtonpost.com/world/national-security/syrian-opposition-seeks-to-wipe-the-assad-name-off-the-map—via-google/2012/02/14/gIQAad5aER_story.html, Μάρτιος, 2012

ισχυρίζεται και ο De Angelis στο πλαίσιο των θεωριών των κοινών (2011: 28), καθώς δεν εξασφαλίζει a priori την απουσία περιφράξεων αλλά αντίθετα μπορεί να αποτελέσει την πηγή αναπαραγωγής τους τόσο 'εκτός' και 'εντός' τους όσο και όταν ακόμα καταλύονται τα όρια αυτά και τίθενται 'σε κίνηση'. Στην πρώτη περίπτωση, οι περιφράξεις των 'κοινοτήτων' προέρχονται μέσα από μία αντίληψη και πρακτική τους ως 'τόπους' κοινών -που προϋποθέτουν όρια που διαχωρίζουν τον 'εσωτερικό' από τον αντίστοιχο 'εξωτερικό'- συνιστώντας την ίδια στιγμή 'απαγόρευση πρόσβασης' για τους 'εκτός' και 'εγκλεισμό' για τους 'εντός'⁴⁴.

Αντίστοιχα στη δεύτερη περίπτωση που οι 'κοινοτήτες' είναι ιδωμένες ως 'πλήθος' -δηλαδή ως σύνολο μεμονωμένων ατόμων ανοικτό στην μετακίνηση- ομοίως μπορεί να περιφράσσουν άλλους και *εαυτούς* μέσα από τις ενδεχόμενες ενσωματώσεις τους στα εκάστοτε βιο-πολιτικο-κυβερνητικά κοινά. Έτσι και στις περιπτώσεις του πλήθους, οι σχέσεις και οι πρακτικές (ανα)παραγωγής κοινών καθιστούν δυνατή τη δημιουργία περιφράξεων, αυτή τη φορά, των άλλων και του *εαυτού*. Στην ίδια λογική, ο κοινός χώρος της πόλης για τις διάφορες 'κοινοτήτες-πλήθη' εντός αυτής μπορεί να αναφέρεται σε ζητήματα κοινής αντίληψης για την καθαριότητα και την αισθητική της γειτονιάς, την εξυγίανση και τον εξωραϊσμό της πόλης καθώς και την αίσθηση της ασφάλειας για τον 'τόπο', τα οποία ομοίως να κοινοποιούνται και να διεκδικούνται με νέους και ολοένα πιο αμφιλεγόμενους τρόπους 'καταγγελίας' τους⁴⁵, όπως αναδεικνύεται και στα επόμενα χαρτογραφικά παραδείγματα όπου το πλήθος παρέχει τους 'κοινούς' πόρους και περιφράσσει.

Χαρτογραφήσεις συνεργασίας & πληθοπορισμού: κοινοτικές ενσωματώσεις εκτός & περιφράξεις των άλλων εντός

Στο προηγούμενο κεφάλαιο μελετήσαμε τρόπους με τους οποίους οι 'κοινοτήτες' μπορούν να ενσωματωθούν σε νέες μορφές κυριαρχίας και διακυβέρνησης μέσα από την εναντίωση τους στο όποιο κυρίαρχο 'εκτός' καθώς και μέσα από δημόσια συμμετοχικά εγχειρήματα και τεχνολογίες (π.χ. GIS). Το σχόλιο των Craig και Elwood, από την παράδοση των συμμετοχικών χαρτογραφήσεων, αποτελεί μία καλή αφετηρία για το σχολιασμό του παρόντος: "(οι ομάδες κοινοτήτων μπορούν να χρησιμοποιήσουν χάρτες και γεωγραφικές πληροφορίες για να υποστηρίξουν τις θέσεις τους, ωστόσο, ορισμένες φορές αυτές μπορεί να είναι σχετικά παρωχημένες ή ελιτίστικες. (...). 'Απο-τα-κάτω' δεν σημαίνει απαραίτητα για το καλύτερο συμφέρον της κοινωνίας ή όλων των μελών της κοινότητας" (1998).

Ομοίως νωρίτερα και στο συγκεκριμένο κεφάλαιο διαπιστώσαμε ότι ακόμα πιο πέρα από τις πρακτικές της δημόσιας συμμετοχικής κουλτούρας όπου οι 'κοινοτήτες' καλούνται να συμμετέχουν στις διαδικασίες χαρτογράφησης, στις αντίστοιχες των από κοινού διαδραστικών και συνεργατικών χαρτογραφήσεων συνεισφέρουν 'εκούσια και εθελοντικά' σε ακόμα νεότερες συναρθρώσεις κυβερνολογικών. Προσθέτω σε αυτά ότι οι σύγχρονες 'κοινοτήτες-πλήθη' που συνεργάζονται και από κοινού μοιράζονται, ανταλλάσσουν και προσφέρουν πόρους στο διαδίκτυο, αλλά και εκτός αυτού, πολύ συχνά ομοίως ενσωματώνονται στις διαδικασίες στις οποίες συμμετέχουν και δημιουργούν νέες μορφές περιφράξεων σε όσους περιέχονται εντός αυτών. Τα επόμενα χαρτογραφικά παραδείγματα είναι ενδεικτικά τέτοιων ενσωματώσεων και περιφράξεων των κοινοτήτων-πλήθους.

Πληθοποριστικός χάρτης εγκληματικότητας του Λονδίνου

Χαρτογραφικές εφαρμογές που επιτρέπουν σε πλήθη να καταγγείλουν το έγκλημα είναι σήμερα διαθέσιμες σε ολοένα και περισσότερα αστυνομικά τμήματα ανά τον κόσμο⁴⁶. Μία από αυτές είναι ο συγκεκριμένος πληθοποριστικός χάρτης του Λονδίνου, ο οποίος αντλεί στοιχεία από τους ίδιους τους πολίτες-χρήστες. Στην αντίστοιχη ιστοσελίδα⁴⁷

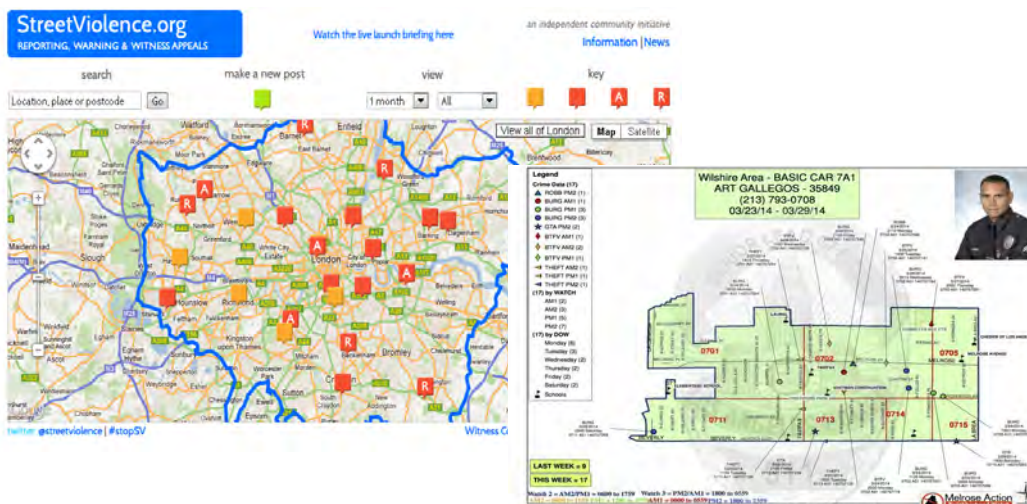
⁴⁴ Από την εισήγηση της κατάληψης της Φάμπρικα Υφανέτ στο Communismos, 2013: 201

⁴⁵ Η περίπτωση της νέας τηλεφωνική γραμμή [1595] και διαδικτυακής εφαρμογής του Δήμου Αθηναίων που παρέχουν τη δυνατότητα ανώνυμης καταγγελίας στους πολίτες για οτιδήποτε διαταράσσει την 'εύρυθμη λειτουργία' του κοινού χώρου της πόλης αποτελούν αντίστοιχα παραδείγματα.

⁴⁶ Σίγουρα σε κάθε αστυνομικό τμήμα στο ΗΒ και την Ουαλία, <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/law-and-order/4141644/Crime-maps-for-the-public-in-every-police-force.html>

⁴⁷ <https://www.police.uk/metropolitan/00BK17N/crime/>, <https://www.streetviolence.org/>

διαπιστώνουμε ότι η αστυνομία ενθαρρύνει τους πολίτες να εντοπίσουν και να αναφέρουν κάποιο έγκλημα στέλνοντας, μέσω των κινητών smart phone, φωτογραφίες, ηχητικά ντοκουμέντα, προσωπικά σχόλια ή και ολόκληρη αναφορά. Επιπρόσθετα, η εφαρμογή δίνει τη δυνατότητα στον χρήστη να λάβει πληροφορίες και γενικά στατιστικά στοιχεία για την εγκληματικότητα μίας περιοχής μόνο με την πληκτρολόγηση του ταχυδρομικού της κώδικα. Ορισμένα ακόμα στοιχεία που αποτυπώνουν τους νεωτερισμούς των εφαρμογών αστυνόμευσης είναι ότι στην συγκεκριμένη ιστοσελίδα διατίθενται φωτογραφίες των αστυνομικών της κάθε περιοχής ή γειτονιάς -ώστε να γνωστοποιούνται αυτοί "που την προστατεύουν"- καθώς επίσης video της δράσης της αστυνομίας από το youtube και ανακοινώσεις και σχόλια από το twitter -ώστε να γίνονται φιλικότερες στον χρήστη οι δράσεις που τον προστατεύουν, παραφράζοντας τις αντίστοιχες ανακοινώσεις της αστυνομίας στο διαδίκτυο⁴⁸.

Αριστερά, χαρτογράφηση εγκληματικότητας του Λονδίνου από την ιστοσελίδα, <http://streetviolence.org/> και, δεξιά, χαρτογράφηση εγκλήματος αστυνομικού για την περιοχή Melrose του LA, κατά τη διάρκεια εβδομάδας του Μαρτίου 2014 (Melrose Area Crime Map – Week Ending 03/29/2014), <http://www.melroseaction.org/page/2/>, Αύγουστος 2015. Ενδιαφέρον εδώ έχει να παρατηρήσουμε στο κάτω δεξιά σημείο του χάρτη την υποστήριξη της *Melrose Action Neighborhood Watch*, μία κοινοτική οργάνωση με παρόμοια δράση αστυνόμευσης, <http://www.melroseaction.org/neighborhood-watch/>.

Τέτοιες περιπτώσεις διαδικτυακών συνεργατικών εγχειρημάτων σήμερα διαδίδονται συνεχώς καθώς θεωρούνται ότι μέσα από την συνεισφορά τους στην (προληπτική) αντιμετώπιση του εγκλήματος και στην διασφάλιση των κοινών χώρων της πόλης 'εξυγιάνουν' την 'κοινότητα'. Ωστόσο, αναμοχλεύουν νέα και πιο σύνθετα ζητήματα περιφράξεων και ενσωματώσεων των 'κοινοτήτων-πλήθους' τα οποία διοχετεύονται στο εσωτερικό σύνθετων βιο-πολιτικο-κυβερνητικών λογικών. Αυτά αρχικά αφορούν στο τεχνολογικό μέσο δηλαδή, στην προκειμένη περίπτωση, στο χαρτογραφικό εργαλείο όπου στηρίζεται το όλο εγχείρημα και το οποίο διαπιστώνουμε για ακόμη μια φορά ότι ανήκει στην Google. Στη συνέχεια, αναφέρονται στο μέσο της ανοιχτής πρόσκλησης προς την δυνητική κοινότητα-πλήθος και τέλος στην 'εκούσια' συνεισφορά αυτής σε μία σειρά δυνατοτήτων καταγγελίας και συστηματοποίησης εγκληματικών περιστατικών αλλά και συνεργασίας με το 'νέο πρόσωπο της αστυνομίας'.

Αυτή η συνάρθρωση αρχικά της συνεργασίας της αστυνομίας με την Google και στη συνέχεια της ενσωμάτωσης του πλήθους στο εγχείρημα ενισχύει την άποψη ότι η διακυβέρνηση επιδιώκει να συμβάλει στην προστασία της ασφάλειας και της έννομης τάξης, αρχικά, μέσω -μίας φουκωκικής ανάλυσης της μικροφυσικής της εξουσίας- δηλαδή μέσα από έναν μετασχηματισμό της ανθρώπινης πολλαπλότητας σε μια πειθαρχημένη κοινωνία (Αθανασίου, 2004: 59). Στη συνέχεια, και όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι σύγχρονες μορφές διακυβέρνησης των κοινωνικών σχηματισμών δεν επιτυγχάνονται απαραίτητα με την ενίσχυση της συμμόρφωσης αλλά με μια επιλογή αποδεκτών

⁴⁸ <http://topografoi.wordpress.com/2011/02/26/%CF%87%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B5%CF%82-%CE%B5%CE%B3%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%B3%CE%B3%CE%BB%CE%AF%CE%B1%CF%82>

συνθηκών που προκύπτει μέσα από τη ρύθμιση ενδεχόμενων (μετα)κινήσεων, συμπεριφορών και συγκρούσεων. Σε αυτή τη λογική, μία εκδοχή για τον κυβερνητικό ρόλο της προηγούμενης συνεργασίας είναι και η καυστική άποψη του Milo Yiannopoulos ότι “η Google δεν πολεμάει το οργανωμένο έγκλημα (...) αλλά παρακολουθεί μέσα από την πιο απόκρυφη γωνιά της τουαλέτας σου ώστε να μπορεί να σου πουλήσει το σωστό χαρτί υγείας”. Ομοίως φαίνεται να υποστηρίζει ότι τελικά το πρόβλημα για την εταιρεία δεν είναι αυτοί που δεν συμμορφώνονται με τα πρότυπά της όσο αυτοί “που αρνούνται να μοιραστούν τις συνήθειες της τουαλέτας τους” μαζί της.

Σύμφωνα με τις προηγούμενες παραδοχές θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε πρόδρομο επιτηρήσεων 'τόπων' από τις ίδιες της κοινότητες την οργάνωση των πόλεων του 18ου και 19ου αιώνα για τον αποτελεσματικότερο έλεγχο της πανώλης. Ο Foucault στο *Επιτήρηση και Τιμωρία* (1989) περιγράφει ότι η πανωλόβλητη κοινότητα απομονώνεται έξω από τις πόλεις, και εκεί αυτοί που φροντίζουν για τα ζητήματα της, οι σύνδικοι 'syndic', είναι υπεύθυνοι για την συνεχή επιτήρηση των δρόμων της και υπόλογοι σε έναν εξωτερικό επιτηρητή ('intendant'). Σήμερα τέτοιες τεχνικές περιφραξης και ελέγχου κοινοτήτων βρίσκουν εφαρμογή στις δυνατότητες ανώνυμης καταγγελίας, διαδικτυακής όπως στο προηγούμενο παράδειγμα αλλά και όχι μόνο, που σε αντιστοιχία με τις πρακτικές απομόνωσης και 'αορατότητας' των πανωλόβλητων πόλεων αποτελούν έναν αδιόρατο τρόπο επιτήρησης και ελέγχου της ομο(ι)ογένειας των κοινοτήτων-πλήθους. Όλα αυτά συγκροτούν χαρακτηριστικά των σύγχρονων περιφράξεων που απευθύνονται στους *άλλους* στο εσωτερικό των κοινοτήτων, τα οποία ομοίως καθιστούν τις κοινότητες-εθελοντές για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας' κοινωνούς (commoners) σε ένα είδος 'εποπτικής επαγρύπνησης'.

Μία ακόμη κυβερνητική εφαρμογή ελέγχου κοινοτήτων που ακολουθεί την λογική της ανάθεσης της επιτήρησης σε μέλη των κοινοτήτων -τους 'σύνδικους'- και της αντίστοιχης αναφορά τους σε 'εξωτερικούς σκοπευτές' είναι -σε αντιστοιχία με τη λειτουργία των τεσσάρων ιεραρχήσεων των ρόλων στο wikimapia που είδαμε νωρίτερα- η πρόσφατη λειτουργία του Google Map Maker μετά το προσωρινό του 'κατέβασμα' με αφορμή την προσβλητική αναπαράσταση της Apple, που σχολιάσαμε στο πέμπτο κεφάλαιο. Συγκεκριμένα από τον Αύγουστο του 2015, δεν είναι οι χειριστές (operators) της Google που κάνουν την 'βρώμικη' δουλειά της απομάκρυνσης “των προσβλητικών στοιχείων” και των “βανδαλισμών” των χαρτών⁴⁹ αλλά οι ίδιες οι κοινότητες μέσα από τους “Τοπικούς Ηγέτες” (“Regional Leads”) της, οι οποίοι θα ελέγχουν την πληροφορία της περιοχής και θα τροποποιούν τους πόρους/πληροφορία 'κακό-βουλων' χρηστών, πάντα ως υπόλογοι της εταιρείας της Google. Η υπεύθυνη επικοινωνίας της Google, Kanakarajan Pavithra, σε ανακοινώσεις της στην δημόσια πλατφόρμα της εταιρείας (Google Map Public) σχολιάζει ότι οι 'τοπικοί ηγέτες' είναι χρήστες που έχουν αποδείξει “ένα καθαρό ενδιαφέρον για την χαρτογράφηση” και “μία πραγματική οικειοποίηση των χαρτών” των περιοχών τους⁵⁰, χαρακτηριστικά που επιβεβαιώνουν ότι “απ' όλες τις διαθέσιμες υπερασπίσεις για να κρατηθούν οι χάρτες καθαροί, το ενδιαφέρον κοινοτήτων καλο-προαίρετων χρηστών είναι ανάμεσα στις πιο αξιόπιστες και γρήγορες”⁵¹. Τα σχόλια της αυτά γίνονται αντιληπτά μόνο ως μία νέα πρακτική επιτήρησης της 'ομοιογένειας' των χαρτογραφικών κοινοτήτων του πλήθους και της 'καθαρότητας' των κυβερνητικών κοινών χώρων.

Στα προηγούμενα παραδείγματα η αστυνομία και η Google καλεί τις κοινότητες του πλήθους οι οποίες αποδεχόμενες την πρόσκληση συναινούν στην 'προστασία και διατήρηση της ασφάλειας'. Είναι στις περιπτώσεις αυτές, με άλλα λόγια, η ενσωμάτωση των κοινοτήτων στο μέσο του κυβερνοχώρου που τους δίνει τη δυνατότητα επιτήρησης των κοινών πόρων, χώρων και των *άλλων* στο εσωτερικό τους, καθιστώντας τες τον πόρο αναπαραγωγής των νέων αποκλεισμών και περιφράξεων. Ακόμα πιο συγκαλυμμένη είναι η λειτουργία των 'πληθοποριστικών' χαρτογραφήσεων αστυνόμευσης και ελέγχου που προκύπτουν από τις ίδιες τις κοινότητες, όταν δηλαδή την απόφαση και τους πόρους για τη διασφάλιση και θωράκιση της την προσφέρουν οι ίδιες.

⁴⁹ Τα οποία αναφέρονται στις αναπαραστάσεις ενούρησης της Google στην Apple, σε αντιστοιχία των 'ακαθαρσιών' των 'μολυσμένων' στις πανωλόβλητες πόλεις [https://productforums.google.com/forum/#!topic/map-maker/FY-Cu6355pM;context-place=topicsearchin/map-maker/category\\$3Anews-and-announcements](https://productforums.google.com/forum/#!topic/map-maker/FY-Cu6355pM;context-place=topicsearchin/map-maker/category$3Anews-and-announcements)

⁵⁰ [https://productforums.google.com/forum/#!topic/map-maker/aot7xPY6f_o;context-place=topicsearchin/map-maker/category\\$3Anews-and-announcements](https://productforums.google.com/forum/#!topic/map-maker/aot7xPY6f_o;context-place=topicsearchin/map-maker/category$3Anews-and-announcements)

⁵¹ ό.,π.

Κίνηση Πολιτών του Κέντρου της Αθήνας & χάρτης εγκληματικότητας

Η Κίνηση Πολιτών του Κέντρου της Αθήνας (ΚΙ.ΠΟ.Κ.Α) που δημιουργήθηκε από πολίτες, κατοίκους και επαγγελματίες του κέντρου της πόλης έχει σκοπό, όπως σημειώνει στην ιστοσελίδα της, “να συντονίσει την δράση και αντίδραση των πολιτών σε όσα παράλογα και έκνομα συμβαίνουν στην περιοχή τους”⁵². Για το λόγο αυτό προχώρησε στην εκπόνηση ενός ‘χάρτη εγκληματικότητας’ με στοιχεία που συγκέντρωσε από τις καθημερινές εμπειρίες και τα βιώματα όσων κατοικούν και εργάζονται στις περιοχές που αναπαριστά. Απώτερη επιδίωξη αποτελεί, όπως προσθέτουν, “η Αθήνα και το κέντρο της, να επανέλθουν στην πρότερη τους κατάσταση, εξασφαλίζοντας έτσι στους πολίτες και επαγγελματίες το απαραίτητο περιβάλλον για την ασφαλή διαβίωση και εργασία τους”⁵³.

‘Χάρτης εγκληματικότητας’ της ΚΙΠΟΚΑ⁵⁴

Σε σχετικό άρθρο⁵⁵ ο συντονιστής της ΚΙ.ΠΟ.Κ.Α εξηγεί τους τρόπους με τους οποίους πραγματοποιήθηκε η έρευνα: “(σ)τηθήκαμε έξω από τα μαγαζιά μας. Ο χάρτης φτιάχτηκε από προσωπικές προσπάθειες και στενή παρακολούθηση. Έγκλημα διαπράττεται σε κάθε δρομάκι κι εμείς δημοσιοποιούμε το ελάχιστο απ’ όσα είδαμε”. Άλλος μάρτυρας περιγράφει ορισμένα από αυτά: “Στήνονται στις γωνίες, από τις 5 το πρωί. Βγάζουν πιστόλια και παραμονεύουν. Ορμάνε σ’ οποιονδήποτε περάσει (...) Στο (Αρχαιολογικό) Μουσείο μαζεύονται έμποροι ναρκωτικών και χρήστες. Αφοδεύουν δίπλα στο Υπ. Πολιτισμού. Κατεβαίνουν τουρίστες από τα πούλμαν να επισκεφθούν το Μουσείο και βρωμάει. Δίπλα στο Εθνικό Θέατρο, στήνονται Σομαλοί και Μαροκινοί. Πλακώνονται με χαντζάρες για τον έλεγχο του εμπορίου ναρκωτικών (...) Από την Ομόνοια μέχρι την πλατεία Βικτωρίας γίνονται επιθέσεις (...) Κλέβουν ό,τι βρίσκουν επάνω μας (...)”. Η ΚΙΠΟΚΑ απευθύνθηκε στην Αστυνομία και, σύμφωνα με αυτά που ισχυρίζονται οι εκπρόσωποί της, πήραν ως απάντηση ότι για να επέμβει θα πρέπει να έχουν εντολές και πως οι φυλακές είναι πλέον γεμάτες. “Η Δημοτική Αστυνομία έρχεται ύστερα από χίλια παρακάλια. Καλούμε την Αστυνομία κι απαντούν ‘δεν έχουμε εντολή...’”.

Στο συγκεκριμένο παράδειγμα οι κάτοικοι του κέντρου -ως ‘κοινότητα’- εντοπίζουν και ‘καταγγέλλουν’ εγκληματικές δράσεις χωρίς να έχουν κληθεί από κάποια κυβερνητική δράση ή αγοραίο εγχείρημα ‘αστυνόμευσης’ -δηλαδή τείνουν να εντοπίζουν, να επιτηρούν και να περιφράσσουν το εσωτερικό του τόπου τους, μετά από δική τους πρωτοβουλία. Η ‘κοινότητα’ με άλλα λόγια συμπεριφέρεται ως αυτόκλητος ‘τοπο-τηρητής’ και ‘προστάτης της έννομης τάξης’ παραπέμποντας σε περιφραγμένες κοινότητες για το καλό της ασφάλειας και των υπηρεσιών της γειτονιάς και αναδεικνύοντας ορισμένες ακόμα πτυχές της *εκούσιας αυτο-περίφραξης* της. Ακόμα πιο πέρα, όλα αυτά παραπέμπουν στις περιγραφές του Deleuze για τις “νομαδικές κοινότητες ως μηχανές πολέμου” (...) οι οποίες εστιάζουν σε ένα είδος μηχανισμού βίας και εξαναγκασμού που χαρακτηρίζει τα μέλη της κοινότητας και ρυθμίζει τη σχέση τους *με τον εαυτό*

⁵² <https://kipoka.wordpress.com/2010/05/23/h-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B2%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CE%B5%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%BF-%CF%84%CE%B7%CF%83-%CE%B1%CE%B8%CE%B7%CE%BD%CE%B1%CF%83/>

⁵³ ό.,π.

⁵⁴ ό.,π.

⁵⁵ <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=163357>

και τους άλλους. Ο προβληματισμός σε τέτοιες προσεγγίσεις μετατοπίζεται από τις 'κοινότητες' σε ευρύτερες συναρθρώσεις σχέσεων, πρακτικών και μηχανισμών ενός συνεχούς μοιράσματος (κοινά) και επιτήρησης (περιφράξεις) που μπορεί να οδηγήσει τους ανθρώπους να στραφούν ο ένας εναντίον του άλλου συνεισφέροντας, όπως αναφέρει ο Υιανπουρος, σε μία 'κοινωνική καταστρεπτικότητα' ('social destructiveness')⁵⁶.

Στα προηγούμενα παραδείγματα αποτυπώθηκαν ορισμένοι τρόποι με τους οποίους η 'κοινότητα' ως πλήθος πολιτών, κατοίκων, χρηστών, ποριστών και κοινωνιών (commoner) συνεισφέρει, μέσα από την ενσωμάτωσή της σε καθεστώτα αστυνόμευσης και μέσα από την 'αυτόβουλη' δράση επιτήρησης, στη δημιουργία περιφράξεων στο εσωτερικό της. Αποτελεί, με άλλα λόγια, την "κρίσιμη και απαραίτητη δυνατή συνθήκη" (Jeffrey et al., 2012), δηλαδή τον πόρο αναπαραγωγής, των περιφράξεων μέσα από την ρύθμιση των άλλων και, όπως θα δούμε στη συνέχεια, μέσω της αναπαραγωγής του εαυτού της.

Ενσωματώσεις στον 'κοινό-χώρο-εαυτό' & να μην συνηθίσουμε

Ακόμα και αν 'τα κοινά' και οι συναφείς αναφορές που συνοδεύονται από το πρόθεμα 'κοιν-' αποτελούν "εκ των πραγμάτων και εκ του ίδιου του ορισμού της κοινωνίας (...) το υλικό της υπόβαθρο" (Blaumachen, 2013: 149) δεν αποτελούν παρά "μία ταυτολογία που δεν μας λέει τίποτε άλλο από το προφανές" (ό.π.). Μετά τα όσα έχουμε σχολιάσει για την αδιαίρετη σχέση των κοινών με τον καπιταλισμό που τα καθιστά σε θέση "να εκτραπούν, είτε προς μια καταπιεστική είτε προς μια χειραφετική κατεύθυνση." (De Angelis, 2013: 138), γίνεται αντιληπτό και το προηγούμενο σχόλιο των Blaumachen. Σε αυτές τις παραδοχές θα πρόσθετα ότι ομοίως και η εσωτερικά αναπαραγόμενη δημιουργία του όποιου 'κοινού' -πόρου, χώρου, πρακτικής, δράσης ή αγώνα- αποτελεί μία ακόμα δυναμική αυτο-περίφραξη, νοούμενη ως αναπαραγωγή του εαυτού και εν-σωμάτωση.

Ο κίνδυνος να ενισχυθούν κλειστές κοινότητες σε περίπτωση που τα κοινά συνδεθούν με ομάδες ανθρώπων με κοινά χαρακτηριστικά προβληματίζει για το περιεχόμενο του 'εαυτού'. Σε κλειστά αναπαραγόμενες κοινότητες οι άνθρωποι μπορεί να ορίζουν τους εαυτούς τους ως κοινωνούς (commoners), όπως είδαμε και στα προηγούμενα παραδείγματα, ωστόσο την ίδια στιγμή μπορεί να αποκλείουν άλλους από τα δικά τους προνομία 'κοινά' καθώς και να ρυθμίζουν το εσωτερικό των κοινοτήτων, δηλαδή τους εαυτούς.

Μπροστά στον κίνδυνο αυτό δεν πρέπει να θέσουμε εκτός τα ίδια 'τα κοινά' ως λόγο και πρακτική. Η πτυχή της 'αναπαραγωγής του εαυτού', με άλλα λόγια, ομοίως αφορά 'κοινότητες' που κάνουν λόγο και λειτουργούν στη φιλοσοφία των κοινών. Μία τέτοια αναπαραγωγή κοινωνικών σχέσεων 'που κλείνεται στον εαυτό της' μπορεί να αποκτήσει χαρακτηριστικά πρωτοπορίας, την οποία αντιλαμβάνομαι ως το σύνολο των ατόμων που "γνωρίζουν τι πρέπει να γίνει και ποιους θα πρέπει οι άλλοι να ακολουθήσουν" (De Angelis και Σταυρίδης, 2011: 37). Με αναστοχαστική διάθεση προς τέτοιες εκδηλώσεις πρωτοπορίας στο εσωτερικό των αντι-ιεραρχικών κοινοτήτων θεωρώ ότι 'ρωγμές' "είναι αναγκαίες στον κάθε 'κλειστό αυτο-αναπαραγόμενο κόσμο'" (Σταυρίδης, 2015: 443). Το ερώτημα εδώ είναι αν οι 'κοινότητες' που επιδιώκουν να είναι συνεπείς με το πρόταγμα και τα μέσα των κοινών είναι διατεθειμένες να ξεπεράσουν τον εαυτό τους και τις δεδομένες τους πρακτικές, σχέσεις και λειτουργίες και, αν ναι, με ποιους τρόπους. Στην κατεύθυνση αυτή επιχειρώ στη συνέχεια να εστιάσω στους τρόπους επαναπροσδιορισμού του εαυτού των κοινοτήτων και των εργαλείων τους. Σημαντικό είναι να υπογραμμίσω ότι πρόθεση μου δεν είναι να θέσω ηθικο-πολιτικά ζητήματα σχετικά με τις διαδικασίες των 'κοινοτήτων' και το νόημα των κοινών ούτε να προτείνω μία 'επεξεργασμένη θεωρητική λύση 'απ' έξω' αλλά περισσότερο να χαρτογραφήσω επιμέρους αποχρώσεις μέσα από τις οποίες μπορεί να αναδειχθεί "πώς και τι να μοιραστούμε," δηλαδή μία σύνδεση μεταξύ των μέσων και των σκοπών των κοινών (De Angelis και Σταυρίδης, 2011: 38).

⁵⁶ <http://insights.dice.com/2013/04/02/google-glass-and-surveillance-culture-2/>, Μάιος 2013

Επίλογος: Συναρμολογήσεις & συνεχής διαπραγματέυση σκοπών & μέσων

Η ανάγκη χαρτογράφησης νέων τρόπων συνεύρεσης και κοινών συνοδεύεται από την αντίστοιχη για νέες μορφές και τρόπους ζωής· αμφότερα των οποίων προσεγγίζονται σε αυτό το τελευταίο μέρος του κεφαλαίου προκειμένου να αναδειχθούν ορισμένες λεπτές και σημαντικές αποχρώσεις τους. Αυτές έχουν να κάνουν με την αναζήτηση ενός 'νέου ανθρωπισμού' μέσα από μία διαφορετική αντίληψη από τις θεωρίες του Deleuze για το 'σώμα' και τις ενσωματώσεις καθώς και τις μεταγενέστερες για το 'πλήθος' ('multitude') (Hardt and Negri, 2004) που ομοίως στηρίζονται στην *πληθυσμιακή σκέψη* του Deleuze⁵⁷.

Συγκεκριμένα, εδώ εστιάζω στη 'θεωρία των συναρμολογήσεων' ('assemblage theory') του De Landa για μία συνολική θεώρηση του κόσμου ως 'όλον' που δεν επιμερίζεται στα επιμέρους μέρη του. Είναι σημαντικό εδώ να υπογραμμίσω ότι παρότι ο αγγλικός όρος 'assemblage' είναι κοινός τόσο στη συγκεκριμένη θεωρία όσο και στις προηγούμενες που μελετήθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια (π.χ. της Sassen, των Ong και Collier κτλ.), η υιοθέτηση του όρου 'συναρμολόγηση' και όχι 'συνάρθρωση' στη θεωρία του De Landa είναι επιλογή, καθώς θεωρώ ότι είναι καταλληλότερος για να περιγράψει τα επιμέρους χαρακτηριστικά της που απέχουν από έννοιες και πρακτικές 'άρθρωσης' και 'συν-άρθρωσης'· άλλωστε και ο ίδιος ο De Landa χρησιμοποιεί τον όρο 'νεο-συναρθρώσεις' (neo-assemblages) (De Landa, 2006). Προτού ωστόσο αναφερθώ σε όλα αυτά θα παραθέσω ορισμένους 'προδρόμους' της θεωρίας που θεωρώ σημαντικούς για την περαιτέρω κατανόηση της.

Συναρμολογήσεις: απο-σωματοποιήσεις & συνολικά 'όλα'

'Χρειαζόμαστε ξανά έννοιες που απαιτούν να βλέπουμε τον άνθρωπο και το σύστημα ολιστικά'
Prigogine

Οι επιστήμες του χώρου/κόσμου του τελευταίου μισού του 20ου αιώνα άνοιξαν νέους ορίζοντας στη σκέψη, που είχαν αρχικά τεθεί με την Κβαντομηχανική και τις θεωρίες των πολλαπλών κόσμων (Everett) που σχολιάστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο. Συγκεκριμένα, η *θεωρία της μη γραμμικής θερμοδυναμικής* του Prigogine εισάγει ένα νέο φιλοσοφικό πεδίο και εγκαινιάζει μια νέα σχέση του υποκειμένου της ιστορίας με τον κόσμο σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος είναι ταυτόχρονα ηθοποιός και θεατής. Σύμφωνα με τον Prigogine "έχουμε συμμετοχή στην κατασκευή του μέλλοντος"⁵⁸ αλλά ταυτόχρονα είμαστε ένα μέρος μόνο του φυσικού κόσμου τον οποίο δεν μπορούμε να αντιληφθούμε και να περιγράψουμε απόλυτα. Οι ιδέες του αυτές έχουν συνεισφέρει σημαντικά σε μια νέα περίοδο σκέψης που ανοίγει τον δρόμο για τις *μετα-ανθρωπιστικές* προσεγγίσεις. Αντίστοιχα, η *θεωρία του χάους* (Lorentz) υποστηρίζει ότι το τυχαίο και το χαοτικό δεν είναι παρά μόνο αυτά που δεν μπορούμε να περιγράψουμε ή για τα οποία δεν έχουμε εντοπίσει ακόμα τους νόμους και τις λεκτικές ή/και σχηματικές συμβάσεις που τα διέπουν. Τέλος, πρόσφατα πειράματα στο αστεροσκοπείο Cerro της Βιέννης σχετικά με τις ενδείξεις ύπαρξης του μποζονίου Χιγκς⁵⁹ εγείρουν βάσιμες υποψίες ότι και οι θεωρίες του Einstein πρέπει να αναθεωρηθούν.

Στις κοινωνικές επιστήμες οι αντίστοιχες προσεγγίσεις, που χαρακτηρίζονται ως μετανεωτερικές, απορρίπτουν τον αυστηρό διαχωρισμό από τη μία του υλικού κόσμου/πραγματικότητας και από την άλλη του περιεχομένου που του προσδίδουμε μέσα από τις αναπαραστάσεις και τη φαντασία μας. Κατά αυτόν τον τρόπο εκφράζουν μια έλξη προς όποια, σχετική και δυνητική πραγματικότητα καθώς και προς μία συνάρθρωση πραγματικότητας και φαντασιών. Σημαντικό στοιχείο αυτών είναι ότι χωρίς να βρίσκονται έξω από τον άνθρωπο την ίδια στιγμή είναι ανοιχτές στο

⁵⁷ Σύμφωνα με αυτήν κάθε στιγμή που μια εξελισσόμενη μορφή πραγματοποιείται σε ατομικούς οργανισμούς, ο πληθυσμός, όχι το άτομο, είναι η μήτρα για την παραγωγή της μορφής.

⁵⁸ Ο Ιλία Πριγκοζίν και το χάος, Ραντεβού με ένα Νόμπελ, Δημοσίευση στο Βήμα, 8.12.1996, <http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=84373>

⁵⁹ Η ανακάλυψη του σωματιδίου Χιγκς είναι σημαντικό βήμα για την έναρξη της θεωρητικής και πειραματικής διερεύνησης της θεωρίας της υπερσυμμετρίας.

σύνολο του υλικού και μη υλικού κόσμου, του milieu (Deleuze, 1987) στον οποίο ο άνθρωπος είναι ένα μόνο οργανικό κομμάτι. Ομοίως, σύμφωνα και με τον De Landa, η ζωή δεν ανήκει αποκλειστικά στην οργανική ύλη καθεαυτή αλλά στην οργάνωση της ύλης, μία θέση που διαμορφώνει τις αντιλήψεις του για τη 'μη-οργανική ζωή' (De Landa, 1992) οι οποίες μετατοπίζουν το επίκεντρο των ζητημάτων από τον άνθρωπο συνεισφέροντας στις αντίστοιχες μετα-ανθρωπιστικές προσεγγίσεις.

Ο De Landa στο βιβλίο του *A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity* (2006) επιδιώκει να χρησιμοποιήσει διαφορετικά εννοιολογικά εργαλεία και πηγές προκειμένου να δει την κοινωνική πολυπλοκότητα να συναρθρώνεται με έναν νέο τρόπο. Ως εκ τούτου θέτει τις βάσεις για τις 'νέες συναρθρώσεις', τις 'συναρμολογήσεις'⁶⁰, οι οποίες προκύπτουν από ετερογενή στοιχεία που καλύπτουν όλες τις πραγματικές οντότητες και τα οποία μπορεί να είναι ανθρώπινα και μη-ανθρώπινα, οργανικά και ανοργανικά (organic and inorganic), τεχνικά και φυσικά (technical and natural) (Anderson and McFarlane, 2011: 124). Για παράδειγμα μέρη των ίδιων συναρμολογήσεων θα μπορούσαν να αποτελούν στοιχεία της φύσης, αντικείμενα, έθνη-κράτη, εταιρείες κτλ.. Είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι για σχηματισμούς όπως έθνη-κράτη, πόλεις και παγκόσμιες οργανώσεις ο De Landa υιοθετεί τις προσεγγίσεις των Deleuze και Guattari για τις 'συναρθρώσεις - agencement'.

Κάθε 'νέα συναρμολόγηση' αποτελεί ένα 'όλο' που δεν ανάγεται στα μέρη του καθώς οι ιδιότητες του προκύπτουν από τη σύνθεση "προσωρινών ενδεχόμενων όλων" ("provisional contingent wholes") (Braun στο Anderson and McFarlane, 2011). Το αποτέλεσμα είναι ότι οι συναρμολογήσεις δεν λειτουργούν ως 'σώματα' ώστε να γίνονται αντιληπτές ως σύνολα από διαφοροποιημένα μέρη και για τον λόγο αυτό δεν ενσωματώνονται. και ακριβώς στο στοιχείο αυτό είναι η σημαντική διαφοροποίηση της θεωρίας του De Landa από τις συναρθρώσεις των Deleuze και Guattari.

Αντίθετα, η λειτουργία των συναρμολογήσεων του De Landa είναι στην ίδια λογική του αντίστοιχου σχήματος των Deleuze και Guattari και αναδιπλώνει την τετρακίνητη δομή του κόσμου -παρόλο που ο ίδιος δεν την περιγράφει ως τέτοια- καθώς προκύπτει από τους δύο βασικούς δυαδισμούς που συμπεριλαμβάνει (Harman, 2008: 377). Ο οριζόντιος άξονας της δικής του συναρμολόγησης περιλαμβάνει μία υλική πλευρά και από την άλλη μία αντίστοιχη εκφραστική. Στη λογική ότι οι πολλαπλοί ρόλοι των συστατικών μίας συναρμολόγησης μπορεί να συμβούν με διαφοροποιημένους και ενδεχόμενους τρόπους ένα δεδομένο συστατικό του οριζόντιου άξονα μπορεί να διαδραματίσει μία σύνθεση μηχανικών και εκφραστικών ρόλων "εξασκώντας διαφορετικά σύνολα ικανοτήτων" ("by exercising different sets of capacities") (De Landa, 2006: 12). Όσον αφορά στον κάθετο άξονα αυτός περιγράφεται από σταθεροποιητικούς παράγοντες της ταυτότητας μιας συνάρθρωσης, δηλαδή από τη μία την αύξηση της εσωτερικής ομοιογένειας και από την άλλη το βαθμό αποσταθεροποίησης ή αιχμηρότητας των ορίων. Ομοίως και στη λογική αυτού του άξονα υπάρχουν στοιχεία που εργάζονται προκειμένου να σταθεροποιήσουν την ταυτότητά της όσο και στοιχεία που ωθούν στην αλλαγή ή στο μετασχηματισμό της σε μία διαφορετική συναρμολόγηση καθώς και στοιχεία που μπορεί να συμμετέχουν και στις δύο διαδικασίες μέσα από την εφαρμογή διαφορετικών συνόλων δυνατοτήτων που αναφέρθηκε και προηγουμένως.

Οι συναρμολογήσεις του De Landa αποτελούν ένα σημαντικό εργαλείο και για τη γεωγραφία καθώς δίνουν τη δυνατότητα διάρρηξης των συνόρων μεταξύ γεωγραφικών εννοιών -όπως το 'εντός-εκτός', το 'κοντά-μακριά', το 'μικρο-μάκρο' κτλ.. Αντίστοιχα, προσφέρει νέα εργαλεία για μία μη διαλεκτική σύνδεση των επιπέδων της κοινωνικής πραγματικότητας το οποίο οδηγεί σε έναν επαναπροσδιορισμό του χώρου πέρα από χωρο-κοινωνικές διαλεκτικές (Acselrad and Bezerra, 2010).

Κλείνω τις περιγραφές των χαρακτηριστικών των συναρμολογήσεων με το βασικό ερώτημα που τις συνδέει με τα συγκεκριμένα πεδία της διατριβής μου, το οποίο είναι *πώς μπορούμε να εφαρμόσουμε τη θεωρία των συναρμολογήσεων στην παρούσα αναζήτηση για τα κοινά και τις χαρτογραφήσεις;*

⁶⁰ Όπως εξήγησα και στην εισαγωγή, επέλεξα να αποδώσω τον όρο των 'συναρμολογήσεων' και όχι των 'συναρθρώσεων' στα σύνολα που περιγράφονται από τη φιλοσοφία του De Landa προκειμένου να εστιάσω στις μικρές και σημαντικές διαφοροποιήσεις τους από τα αντίστοιχα των Deleuze και Guattari.

Συναρμολογήσεις των κοινών

Οι προσεγγίσεις για τις συναρθρώσεις των κοινών μέχρι τώρα είδαμε ότι περιλαμβάνουν τα κοινά ως πρακτικές και πράξεις που αποτελούν (ανεπαίσθητες) ρωγμές στις περιφράξεις του καπιταλισμού καθώς και ως σχέσεις που δημιουργούν τρόπους μοιράσματος μη συγκεκριμένους και 'κοινότητες' ή πλήθη κοινών μη ομοιογενή, δηλαδή κοινά σε κυκλοφορία και διαπραγμάτευση. Συναρμολογώντας τα νέα χαρακτηριστικά που προκύπτουν από τη θεωρία του De Landa μπορούμε να σκιαγραφήσουμε ορισμένες ακόμα πιο λεπτές αποχρώσεις στις διαδικασίες (ανα)παραγωγής των κοινών οι οποίες αφορούν στα μέσα και τους σκοπούς τους.

Όσον αφορά τους τρόπους επίτευξης, το χαρακτηριστικό της μη αναγωγής στα μέρη των συναρμολογήσεων είναι σημαντικό εργαλείο ώστε να ιδωθούν τα κοινά από τη σκοπιά ενός επαναπροσδιορισμού των ορίων τους που δεν επιστρέφει 'στο ίδιο': τους 'τόπους', τις κοινότητες, τα επιμέρους 'πλήθη', τους 'εαυτούς' κτλ.. Οι συναρμολογήσεις αναδεικνύουν τη διαδικασία συνεχούς ανάδυσης νέων κοινών που διαταράσσει όχι μόνο την περιφραξη σε συγκεκριμένους τόπους αλλά και την αναπαραγωγή του 'κοινού-χώρου-εαυτού', αποεδαφικοποιώντας συνεχώς το σύνολο και διαμορφώνοντας 'νέους εαυτούς'.

Στην περίπτωση των 'κοινοτήτων' των κοινών -για τις οποίες τόσο λόγος έγινε μέχρι τώρα- όλα τα προηγούμενα μεταφράζονται σε μία συνεχή επαναθεώρηση της οργάνωσης του εσωτερικού τους και της σχέσης τους με το 'έξω' καθώς και, στην περίπτωση των 'κοινοτήτων-πλήθους', των δεσμών μεταξύ των *εαυτών* και των *άλλων*. Επομένως, οι κοινότητες ιδωμένες μέσα από τις συναρμολογήσεις δεν επιβεβαιώνουν κανενός τύπου κοινή αναφορά που προκύπτει από ομοιότητες (De Angelis και Σταυρίδης, 2011: 37) αλλά αποτελούν ανοιχτά προτάγματα σχέσεων και διαδικασιών συλλογικοποίησης και κοινοτισμού με ευαίσθητα αντανακλαστικά που αφορούν στην αναπαραγωγή και των ιδίων. Το τελευταίο σχόλιο υπονοεί τις διαδικασίες μέσα από τις οποίες γίνεται αντιληπτό τότε η κοινότητα 'εγκαθιδρύεται' και αναπαράγει συγκεκριμένους τρόπους, πρακτικές, συμπεριφορές, σχέσεις και λειτουργίες.

Ο μετασχηματισμός του εαυτού, έτσι όπως τον θέτουν οι De Angelis και Rancière, και όπως τον αντιλαμβάνομαι ως μία απο-σωματοποίηση, είναι αναγκαίος εδώ. Σύμφωνα με τον De Angelis "(...) αυτός είναι ένας μετασχηματισμός του εαυτού πολύ διαφορετικής φύσης από αυτά τα σχεδιασμένα για το 'εγώ, εγώ, εγώ' manual επιβίωσης της απασχολημένης αστικής μεσαίας τάξης. Είναι αυτή η διαδικασία του μετασχηματισμού που συνδέεται με τις σχέσεις δημιουργίας κοινών ('commoning') των υποκειμένων που μπλέκονται (...) και των σχέσεών τους. Ο άλλος δεν είναι πια ένας 'ξένος' αλλά ο συν-παραγωγός της ζωής των κοινών" (De Angelis, 2010a: 968). Είναι πολύ χαρακτηριστικό επίσης το σχόλιο του Rancière για αυτόν τον μετασχηματισμό του εαυτού, ως ένα συνεχές άνοιγμα σε 'νεοφερμένους' και ως η διαδικασία 'να γίνεσαι' νεοφερμένος (Rancière στο Σταυρίδης, 2015: 443).

Μία τέτοια προσέγγιση των συναρμολογήσεων των κοινών μπορεί να ιδωθεί και μέσα από αυτό που σχολιάζει ο Σταυρίδης ως "ένα συνεχές άνοιγμα των κύκλων του κοινού" το οποίο, όπως προσθέτει, "χρειάζεται να στηρίζεται σε μηχανισμούς που επιδιώκουν να αποτρέπουν οποιαδήποτε μορφή συσσώρευσης της εξουσίας είτε από άτομα είτε από συγκεκριμένες ομάδες." (Σταυρίδης, 2015: 446). Κάτι τέτοιο αποτελεί μία προτροπή συνεχούς διάρρηξης των ορίων και δημιουργίας πιο ευρηματικών ρωγμών -όχι μόνο σε συγκεκριμένες περιφράξεις και κοινότητες- αλλά σε κάθε έννοια και πρακτική που τείνει να περικλείσει τα κοινά στο εσωτερικό της· θεωρίες, δράσεις, πολιτικές θέσεις, καινοτομίες, ακόμα και ο ίδιος ο λόγος και ο χώρος 'των κοινών'.

Τέλος να υπογραμμίσω ότι το στοιχείο των ετερογενών -και όχι απαραίτητα διαμορφωμένων- στοιχείων των συναρμολογήσεων αποτελεί μία πρόκληση -όχι μόνο να αντιληφθούμε αλλιώς τις κοινότητες- αλλά ομοίως να σκεφτούμε τα εργαλεία αυτών μέσα από έννοιες, πρακτικές, πολιτικές, τεχνολογίες και δράσεις που μέχρι τώρα δεν συμπεριλαμβάνονταν μαζί· ένα στοιχείο που αναδύεται περαιτέρω στις συναρμολογούμενες χαρτογραφήσεις της συνέχειας.

Σχετικά με τους σκοπούς των κοινών, οι αναφορές στο 'όλον' προτρέπουν για σχέσεις και διαδικασίες δημιουργίας ολοένα νέων και συνολικότερων κοινών. Η αναπόφευκτη και μη συνειδητή διαδικασία κίνησης των συναρμολογήσεων σε μη συγκεκριμένους χώρους δεν μπορεί παρά να αναφέρεται σε ευρύτερα κοινά που συγκροτούν οτιδήποτε ενώνει

τους ανθρώπους -τα υλικά και τα άυλα στοιχεία, τα οργανικά και τα ανόργανα – σε ένα συνολικό μοίρασμα με πρόταγμα τη ζωή.

Επίσης, η λογική της δημιουργίας συνόλων όπου το 'όλο' είναι σημαντικότερο από το άθροισμα των μερών του, στη θεωρία των κοινών μπορεί να εφαρμοστεί μόνο όταν οι αντίστοιχες πρακτικές και πράξεις (ανα)παραγωγής αποκτούν μεταδοτικό χαρακτήρα που επεκτείνει τη συνθήκη του μοιράσματος έξω από τα όποια όρια της κάθε περίπτωσης. Υπό το σκεπτικό αυτό, οι χώροι και οι συλλογικές σχέσεις που δημιουργούν κοινά πολλαπλασιάζονται με τρόπο που δημιουργείται ένας μεταδοτικός αντίκτυπος που έχει επίπτωση, αρχικά, στην ολοένα και συνολικότερη αποδυνάμωση και υπονόμηση των περιφράξεων και, στη συνέχεια, στην απομάκρυνση από οποιαδήποτε λογική και πρακτική ενσωμάτωσης. Ένα τέτοιος πολλαπλασιασμός των κοινών μπορεί να προσεγγιστεί μέσα από τη λειτουργία τους σε διαφορετικές κλίμακες της κοινωνικής δράσης, σε διαφορετικές τοποθεσίες και σε "διατοπικές σφαίρες" (De Angelis και Σταυρίδης, 2011: 28) και με τέτοια χαρακτηριστικά αντιλαμβάνομαι τις κοινές σχέσεις και αγώνες του επόμενου παραδείγματος.

'Κοινοί αγώνες μεταξύ προσφύγων και ντόπιων'

Τα κοινά που επιδιώκονται να συναρμολογηθούν στο σημείο αυτό έχουν τη δυνατότητα να ωθήσουν συλλογικές πράξεις και αντίστοιχους αγώνες τα οποία παρέχουν χώρους συναντήσεων πέρα από τους δεδομένους και ήδη διαμορφωμένους. Σε αυτήν τη λογική, ο De Angelis υποστηρίζει ότι τα κοινά αποτελούν έναν τρόπο μέσω του οποίου μπορεί να εδραιωθεί ένας νέος πολιτικός λόγος που συνεισφέρει στην άρθρωση των πολλών, και συχνά ασήμαντων αγώνων (De Angelis και Σταυρίδης, 2011: 26). Χωρίς να επιδιώκω μία αντιστοίχιση με το 'ασήμαντο', θεωρώ αναγκαία την ανάδειξη σχέσεων και αγώνων που συμβαίνουν σε μη δεδομένους -για την έρευνα των κοινών- χώρους και όπου οι σχέσεις είναι πάντα 'ανοιχτές σε νεοφερμένους'.

Κοινοί αγώνες μεταξύ προσφύγων και ντόπιων (Common struggles between refugees and locals)

Φωτογραφίες της γράφουσας από δράση αλληλεγγύης της κατάληψης του Μπινείου της Μυτιλήνης σε μετανάστες και πρόσφυγες διαμένοντες στον προσωρινό καταυλισμό του Καρα Τεπέ, στη Λέσβο, 21/6/2015.

Μετά από τις τελευταίες παρατηρήσεις που τέθηκαν σχετικά με τις επιδιώξεις των κοινών είναι και πάλι αναγκαίο να προβληματιστούμε για τους τρόπους/μέσα με τους οποίους μπορούν να παραχθούν νέα κοινά στις διαφορετικές κλίμακες της κοινωνικής δράσης και σε διατοπικές σφαίρες. Αυτός ο προβληματισμός υπονοεί να σκεφτούμε στιδήποτε δεν περιλαμβάνεται στην επιδίωξη του κοινού: "(η)ρέπει να αναγνωρίσουμε τις δυσκολίες του μοιράσματος καθώς και τους αγώνες και τις διαπραγματεύσεις που δεν συνδέονται απαραίτητα με την προοπτική του μοιράσματος." (De Angelis και Σταυρίδης, 2011: 36). Στην ίδια λογική, αναρωτιόμαστε *τι μπορεί να γίνει με αυτούς που δεν θέλουν να μοιραστούν ή θέλουν να μοιραστούν με διαφορετικό τρόπο;*, εν ολίγοις, *πώς ρυθμίζονται κάθε φορά οι σχέσεις με τους 'κοινούς-εαυτούς' και τους 'άλλους';*

Ως μία αναστοχαστική διαδικασία των κοινοτήτων που αγωνίζονται να καθορίσουν τα δικά τους κοινά, ο Σταυρίδης προτείνει “την ανάπτυξη ευκαιριών συζήτησης και διαπραγματεύσεων σε σχέση με το τι είναι καλό για όλους.” (De Angelis και Σταυρίδης, 2011: 36). Ωστόσο *τι είναι καλό για όλους’ και ποιοι/ες είναι αυτοί οι όλοι/ες;* και ομοίως μέσα από το λεξιλόγιο της θεωρίας των συναρμολογήσεων των κοινών *ποιο είναι το επίπεδο εκείνο στο οποίο το άνοιγμα των κοινών είναι επιθυμητό και στη βάση ποιών κοινών; πού σταματάει, με άλλα λόγια, ‘το συνολικό κοινό’;*

Τέτοια ερωτήματα δεν επιδιώκουν απαραίτητα μία καθολική απάντησή αλλά συγκροτούν μία αφορμή για να σκεφτούμε και να πράξουμε κατά περίπτωση και με διάθεση για άνοιγμα χωρίς αυτό να σημαίνει μια άνευ όρων αποδοχή και συναίνεση. Η συνεχή διαπραγμάτευση αυτού που διακυβεύεται και των μέσων για την επίτευξή του είναι ένας δρόμος σε αυτήν την κατεύθυνση.

Συνοψίζοντας τις προσεγγίσεις αυτές, γίνεται σαφές ότι πλέον μπλέκονται σκοποί και μέσα, 'ρωγμές' και αδιόρατες δράσεις, συλλογικές διεκδικήσεις και ανεπαίσθητες πολιτικές κτλ. δημιουργώντας έτσι μία συναρμολόγηση των κοινών, ως μία συνεχή κίνηση και διαπραγμάτευση όλων αυτών των πτυχών, προκαλώντας έτσι για ακόμα μία φορά τη χαρτογράφηση τους, κυριολεκτικά και μεταφορικά.

Συναρμολογούμενες χαρτογραφήσεις

Πώς μπορούν να δημιουργηθούν σχέσεις και διαδικασίες δημιουργίας κοινών μέσα από διαδικασίες χαρτογράφησης λαμβάνοντας υπόψη τις δυνατότητες της τεχνολογίας και του μέσου αλλά και των διαφορετικών (προ)οπτικών και επιδιώξεων των ομάδων; είναι ορισμένα από τα ερωτήματα που προκύπτουν εδώ.

Σχετικά με το πρώτο, από το προηγούμενο κεφάλαιο ακόμα διατύπωσα τη θέση ότι οι περιφράξεις σε βιοκυβερνητικά περιβάλλοντα δεν απαλούνται μόνον με νέες καινοτομίες που αντικαθιστούν τις παλιές αλλά με μία αλλαγή στις πολιτικές, τις αντιλήψεις, τα μέσα και τις σχέσεις. Ως εκ τούτου, αποτελεί ανάγκη να σκεφτούμε εκ νέου -καθώς και να υλοποιήσουμε- τρόπους με τους οποίους η επιστήμη και τα νέα τεχνολογικά μέσα και πρακτικές του κυβερνοχώρου μπορούν να αξιοποιούνται ολόενα και περισσότερο ώστε να γίνουν μέρος νέων εγχειρημάτων κοινών, συλλογικών σχέσεων και αγώνων.

Επιχειρώντας να προσεγγίσω και το δεύτερο μέρος του προηγούμενου ερωτήματος, παραθέτω τον Escobar ο οποίος τοποθετεί εύστοχα ένα αντίστοιχο δικό του ερώτημα για το πώς “σε συνθήκες ηγεμονίας του ευρω-αμερικάνικου τεχνο-επιστημονικού φαντασιακού, τα κοινωνικά κινήματα στην Ασία, την Αφρική και τη Λατινική Αμερική μπορούν να αρθρώνουν πολιτικές που να τους επιτρέπουν να συμμετέχουν σε κυβερνοκουλτούρες χωρίς να ενδίδουν εντελώς στους κανόνες τους παιχνιδιού” (στο Αθανασίου, 2004: 71). Στο ερώτημά του αυτό απαντά ότι χρειάζονται νέες γλώσσες που να επιτρέπουν σε διαφορετικές ομάδες ανθρώπων (κοινωνικά κινήματα, ομάδες πολιτικών κτλ) να αναπροσανατολίζουν τις κυρίαρχες εννοιολογήσεις της τεχνολογίας, της ψηφιακότητας και της 'δυνητικότητας' (ό.,π.).

Παίρνοντας αφορμή από τα σχόλια αυτά και προκειμένου να τοποθετηθώ στην πρόκληση των συναρμολογούμενων χαρτογραφήσεων ακολουθώ την προτροπή διάφορων σύγχρονων θεωρητικών, ερευνητών και ακτιβιστών που δέχονται τις χαρτογραφήσεις ως χώρους συλλογικής παραγωγής και αναπαραγωγής χαρτών, τεχνολογιών και νέων μέσων, σχέσεων και διεκδικήσεων, μέσα από τη λογική της πολλαπλότητας του “*και...και...και...*” (Deleuze and Guattari, 1987, Pickles, 2003: 19, Σταυρίδης, 2015: 443). Έτσι, έχοντας ήδη δεχτεί τους χάρτες και τις διαδικασίες χαρτογράφησης ως συναρθρώσεις κοινών στο σημείο αυτό η θεωρία του De Landa συναρμολογεί τη θεώρησή τους (i) ως τρόπους ζωής που λαμβάνουν υπόψη την οργάνωση της καθώς και (ii) σε ευρύτερα 'όλα', ανθρώπινα, τεχνολογικά και δυνητικά, στα οποία συγκροτούν συστατικά μέρη. Σχετικά με το πρώτο, οι συναρμολογούμενες χαρτογραφήσεις, ενώ παραπέμπουν στις 'κοιν(οτικ)ές' και τις 'συλλογικές', που είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, διαθέτουν ορισμένες πτυχές που τις διαφοροποιούν από εκείνες. Έτσι, ενώ στις κοιν(οτικ)ές (in common) χαρτογραφήσεις στόχος είναι η αναπαράσταση και ενδυνάμωση των κοινοτήτων και στις αντίστοιχες συλλογικές η δημιουργία σχέσεων, οι συναρμολογούμενες εστιάζουν και στους σκοπούς τους (αναπαράσταση,

ενδυνάμωση, χειραφέτηση, διεύρυνση κτλ.) και στα μέσα (σχέσεις, τεχνολογίες, πρακτικές κτλ.) -καθώς και στην επαναδιαπραγμάτευση τους.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσα να ισχυριστώ ότι οι συναρμολογούμενες χαρτογραφήσεις μπορούν να συνεισφέρουν -εκτός από νέες 'ρωγμές' και ανεπαίσθητες πολιτικές- στην αποφυγή των ενσωματώσεων τους και σε πολλαπλασιαστικές συλλογικές διεκδικήσεις όπου οι σχέσεις είναι πάντα 'ανοιχτές σε νεοφερμένους'.

Workshop *Fadaiat* στο Γιβραλτάρ

Η κολεκτίβα των αρχιτεκτόνων, hackers και κοινωνικών ακτιβιστών από την Ισπανία, Hackitectura, έχουν διασταυρωθεί πολλαπλά στο παρόν, όπως για παράδειγμα με το project τους για την '*Χαρτογράφηση των κοινών*' ('*Mapping the common*') στην Αθήνα (2010) που είδαμε νωρίτερα στο κεφάλαιο και μπορεί να νοηθεί ως ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα συναρμολογούμενης χαρτογράφησης. Σύμφωνα ωστόσο με την προηγούμενη παραδοχή των μη δεδομένων χώρων κοινών -όπως της μητρόπολης- στο παρόν αναδεικνύω ένα ακόμη project τους που έλαβε χώρα το 2005 στην ευρύτερη περιοχή του Στενού του Γιβραλτάρ και από το οποίο προέκυψε η χαρακτηριστική χαρτογράφηση μεταναστεύσεων/μετακινήσεων, γεωπολιτικής και βιοπολιτικής των *Διαδράσεων* (*Transacciones/fadaiat*), που παρουσίασα στο τρίτο κεφάλαιο.

Το εργαστήριο του *fadaiat* αποτέλεσε μια προσπάθεια συνολικής προσέγγισης της πραγματικότητας της περιοχής και γι' αυτό επιδίωξε να αποτυπώσει τον ρόλο της όχι μόνο "μέσα στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα" αλλά και στον τρόπο με τον οποίο "παράγει ένα σύστημα ζωής σε τοπικό επίπεδο, ένα είδος κυκλοφορίας, ένα είδος αντίστασης στην περιοχή". Κατά τη διάρκεια του εργαστηρίου οι Hackitectura μοιράστηκαν πόρους και πρακτικές μέσα από ζωντανές σχέσεις που προέκυψαν μεταξύ των μελών της ομάδας, των συμμετεχόντων καθώς και πληθυσμών της ευρύτερης περιοχής, μεταναστών και προσφύγων, συγκροτώντας έτσι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα 'ζωντανής χαρτογραφίας' ('*living cartography*') που επιμένει ακριβώς πάνω στην προσωρινότητα του (*Fadaiat* 2005: 169)⁶¹. Την ίδια στιγμή οι διαδικασίες και πρακτικές του *fadaiat* δεν απέκλειαν τη χρήση της τεχνολογίας και μέσων των κοινών, όπως το διαδίκτυο, αλλά τις ενίσχυαν προκειμένου να άρουν περιφράξεις ιδιωτικοποίησης και οικονομικούς, φυσικούς και γεωγραφικούς φραγμούς στην πρόσβαση.

Το παρακάτω παράθεμα από την αντίστοιχη έκδοση που συγκεντρώνει τις θέσεις συντελεστών και συμμετεχόντων είναι χαρακτηριστικό για τους τρόπους με τους οποίους έγιναν αντιληπτοί καθώς και βιώθηκαν οι χώροι των διεκδικήσεων του εργαστηρίου:

"Το CAR_TAC είναι ένας χώρος όπου οι χαρτογραφικές εμπειρίες, οι ανοιχτές τεχνολογίες πολλών ειδών και οι επιθυμίες συγκλίνουν με την εφευρετικότητα, την ανάπτυξη και το ελεύθερο μοίρασμα (...). Προκειμένου να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, είναι αναγκαίο οι χαρτογραφίες να μετατραπούν σε πρακτικές που συνδέουν το παγκόσμιο με το τοπικό, τον κοινωνικό ακτιβισμό και την πολυ-επιστημονική έρευνα, τον γεω-κόσμο και τον cyber-κόσμο. Θεωρούμε τις τακτικές χαρτογραφίες που εξυπηρετούν τις στρατηγικές των κοινωνικών κινημάτων ως εργαλεία που μας επιτρέπουν να ανιχνεύσουμε συγκρούσεις, να αποκαλύψουμε δυναμικές αντίστασης και να προσανατολίσουμε, σε κοινά πεδία δράσεων, τη λήψη αποφάσεων για το μετασχηματισμό των παρεμβάσεων" (ό.,π.).

Ο όρος 'τακτικές χαρτογραφίες' (*tactical cartographies*, *car_tac*) χρησιμοποιείται για να περιγραφούν οι διαδικασίες που επιχειρούν να ερευνήσουν και να εκφράσουν "την πολυπλοκότητα των δράσεων των ανθρώπων και της δραστηριότητάς τους στο έδαφος" (*fadaiat*, 2005, *car_tac* (1)(1), 231). Όπως είδαμε και στο τέταρτο κεφάλαιο ο όρος 'τακτικές' αντλεί από το λεξιλόγιο του deCerteau (2010) και αναφέρεται στις μικρές και βραχυπρόθεσμες αντιστάσεις της καθημερινής πρακτικής, οι οποίες στο συγκεκριμένο εργαστήριο, εκτός από τρόπους οργάνωσης και παραγωγής σκέψης, αποκτούν διαστάσεις ζωντανών ρωγμών και στιγμιαίων ρήξεων στο υπάρχον σύστημα εξουσίας και ελέγχου, επαναφέροντας το λεξιλόγιο του Rancière (Rancière, 2015).

⁶¹ <http://rizoma.org/mediawiki/index.php/CARTAC>

Τακτικές χαρτογραφίες (tactical cartographies, car_tac), Ισπανία-Μαρόκο, 2005.

Φωτογραφίες της έκδοσης Fadaiat (2006).

America Latina Rebelde & εργαστήρια συλλογικής χαρτογράφησης

Σε αντιστοιχία με τους Hackitectura, η χαρτογραφική κολεκτίβα από την Αργεντινή με το όνομα Iconoclastas -που έχουμε συναντήσει πολλαπλά μέχρι τώρα- ακολουθούν το μανιφέστο της συλλογικής χαρτογράφησης και καταπιάνονται με ζητήματα που αφορούν σε φανταστικές στρατηγικές για τον συλλογικό επαναπροσδιορισμό τόσο του χώρου της σύγχρονης πόλης όσο και οποιασδήποτε εδαφικότητας. Έτσι ασχολούνται με ζητήματα όπως τα αστικά κοινά και οι πόροι, οι εξεγέρσεις στην Λατινική Αμερική και η παγκόσμια κρίση.

Οι χάρτες τους μπορεί να είναι σχεδιασμένοι είτε στο χέρι, είτε στον υπολογιστή αλλά δεν χρησιμοποιούν λογισμικά και προγράμματα εταιρειών. Δουλεύουν στη βάση του αδειών creative commons (CC), δηλαδή μοιράζονται τους πόρους και καθιστούν το έργο τους προσβάσιμο σε χρήση και αναπαραγωγή. Σύμφωνα με τους ίδιους, το διαδίκτυο συμπληρώνει και δεν υποκαθιστά τη λειτουργία των βιωματικών χώρων και δράσεων τους και για το λόγο αυτό ο βασικός άξονας λειτουργίας τους είναι μέσα από ζωντανές συναντήσεις. Ως εκ τούτου, από το 2008, διοργανώνουν δωρεάν συλλογικά εργαστήρια και projects που λαμβάνουν χώρα στην Αργεντινή, τη Λατινική Αμερική και την Ευρώπη. Σε αυτά δουλεύουν με οποιονδήποτε μπορεί να μοιραστεί τις ιδέες τους, χωρίς να αποκλείουν αλλά δίνοντας έμφαση σε γνώσεις και οπτικές μη-ειδικών και σε καθημερινές εμπειρίες, με αποτέλεσμα η δουλειά τους να φέρει μία πολλαπλότητα αντιλήψεων, εμπειριών και συναισθημάτων η οποία μπορεί να συνδέσει τα τοπικά προβλήματα με ευρύτερους χώρους, διαμορφώνοντας έτσι τον κοινό χώρο στην κάθε περίπτωση (Ares and Risler,: 1). Σύμφωνα με τους ίδιους, η δουλειά τους βρίσκεται σε μία αδιάκοπη κίνηση αναστοχασμού έτσι ώστε να μην παραμένει στατική αλλά να εξελίσσεται, να βελτιώνεται, να διαδίδεται και να βαθαίνει. Την ίδια στιγμή, λαμβάνουν υπόψη και τις διαδράσεις και μοίρασμα που προκύπτει από τα συλλογικά έργα τους και κατ' αυτόν τον τρόπο, όπως σχολιάζουν, διαρρηγνύεται κάθε είδος στασιμότητας, ατομικισμού και απάθειας (ό.,π.17). Στόχοι των δράσεων τους είναι η ενδυνάμωση των σχέσεων και της επικοινωνίας, η δημιουργία και η διάχυση των χώρων ελεύθερης κυκλοφορίας και χρήσης, η κινητοποίηση δικτύων αλληλεγγύης και συνάφειας και η προώθηση των πρακτικών της συνεργασίας, του μοιράσματος και της εξέγερσης.

Σε μία τέτοια λογική επιδιώξεων και δράσεων δεν θα μπορούσαν να μην αποτυπώσουν τους χώρους εξέγερσης στη Λατινική Αμερική κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων του 2001 απέναντι στις επιταγές του ΔΝΤ και της ΠΤ. Η συγκεκριμένη χαρτογράφηση, σύμφωνα με τους ίδιους, επιδιώκει να συνεισφέρει “στο πλέγμα των δικτύων αλληλεγγύης και δράσης” στους ανά τον κόσμο εξεγερμένους και οργισμένους ώστε να ξαναθέσει μ’ αυτόν τον τρόπο την δύναμη των εξεγέρσεων “που κατασκευάζουν νέους κόσμους”⁶².

America Latina Rebelde, Iconoclastas

Σύμφωνα με τους ίδιους, ο χάρτης αυτός δημιουργήθηκε μαζί με αντιπροσώπους κοινωνικών κινημάτων, αγρότες, αυτόχθονες, διανοούμενους, ακτιβιστές, μέλη φεμινιστικών και LGTB κοινότητων, περιβαλλοντολόγους, δημοσιογράφους και καλλιτέχνες από όλη την ήπειρο με αποτέλεσμα να αποτελεί έναν “χώρο συνεργατικής δημιουργίας”.
<http://www.iconoclastas.net/post/mapa-colectivo-de-america-latina/>

Συλλογικός χάρτης αλληλεγγύης σε μετανάστες & πρόσφυγες στη Λέσβο

Συλλογικές και μεταδιδόμενες χαρτογραφήσεις στην Ελλάδα είναι αναγκαίο να αναδειχθούν και εκτός μητρόπολης και σε ένα τέτοιο σκεπτικό προτείνω και τη συγκεκριμένη τελευταία χαρτογράφηση του κεφαλαίου. Αυτή 'πρόεκυψε' ως ανάγκη μέσα από τις κοινές δράσεις αλληλεγγύης της αυτο-διαχειριζόμενης συλλογικότητας 'Πλάτανος' που δραστηριοποιείται στη Συκαμιά της Λέσβου και των μεταναστών/προσφύγων που κατέφθαναν στο νησί κατά τη διάρκεια των μαζικών μεταναστευτικών και προσφυγικών μετακινήσεων από τις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής κατά την περίοδο του 2015-16.

⁶² <http://www.iconoclastas.net/post/la-crisis/>

Χάρτης και οδηγίες για τους μετανάστες & πρόσφυγες που καταφθάνουν στη Συκαμιά της Λέσβου, Από την αυτο-διαχειριζόμενη συλλογικότητα αλληλεγγύης, 'Πίλατος' (φωτογραφίες της γράφουσας, Φεβρουάριος 2016).

Κλείνοντας το τελευταίο κεφάλαιο είναι σημαντικό να υπογραμμίσω την αναγκαιότητα της συνεχούς χαρτογράφησης της συλλογικής δυνατότητας (ανα)παραγωγής και διεκδίκησης των 'συναρμολογήσεων των κοινών', τόσο για την υπαρκτή όσο και για μία ενδεχόμενη πραγματικότητα και με αφορμή το σχόλιο αυτό περνάω στον επίλογο της διατριβής.

Επίλογος: Χαρτογραφώντας τη διατριβή (εκ νέου) & το α-χαρτογράφητο...

'Εδώ και τώρα' (εκ νέου)

Χαρτογραφήσεις διατριβής

ως πεδίο έρευνας

Αυτή διατριβή τελειώνει περίπου όπως άρχισε. Το 'εδώ και τώρα' της εισαγωγής αποτέλεσε αφορμή για το άνοιγμα σε έναν ορίζοντα χώρων και δυνατοτήτων, η χαρτογράφηση του οποίου οδήγησε στο 'εδώ και τώρα' του επιλόγου.

Το 'σημείο εισόδου' της έρευνας, οι περιφράξεις, στην πορεία αυτής συνάντησε τη φιλοσοφία των συναρθρώσεων των Deleuze και Guattari. Το αποτέλεσμα μίας τέτοιας συνάντησης ήταν ότι οι περιφράξεις αποτυπώθηκαν στη μία πλευρά του οριζόντιου άξονα της εδαφικότητας του σχήματος των συναρθρώσεων (βλ. κεφ. 4) με τα κοινά στην άλλη πλευρά. Το τετρακίνητο της λειτουργίας αυτής της συνάρθρωσης αποτέλεσε το πεδίο όπου ερευνήθηκαν τα πρώτα ερευνητικά ερωτήματα που αφορούν την χαρτογράφηση των γεωγραφιών των περιφράξεων και των κοινών καθώς και των δυνατοτήτων των συναρθρώσεων:

A. Τι περιλαμβάνει η έννοια των περιφράξεων και σε ποιες γεωγραφίες μπορούν να χαρτογραφηθούν;

B. Τι περιλαμβάνει η έννοια των συναρθρώσεων, πώς συνδέονται με τις περιφράξεις και σε ποιες γεωγραφίες μπορούν να χαρτογραφηθούν;

Γ. Τι περιλαμβάνει η έννοια των κοινών, πώς συνδέονται με τις συναρθρώσεις και τις περιφράξεις και σε ποιες γεωγραφίες μπορούν να χαρτογραφηθούν;

Δ. Για ποιο λόγο είναι σημαντικό να προσεγγίζουμε τους όρους των περιφράξεων, των συναρθρώσεων και των κοινών μαζί;

Αντίστοιχα, το πεδίο έντασης της χαρτογράφησης, όπως αποτυπώθηκε στο σχήμα του Crampton της εισαγωγής, αποτέλεσε τον χώρο διερεύνησης των επιμέρους ερωτημάτων για τον προσδιορισμό των χαρτογραφήσεων και της σχέσης τους με τις υπόλοιπες έννοιες:

α. Τι περιλαμβάνουν οι έννοιες της χαρτογραφίας και της χαρτογράφησης και πώς συνδέονται με τις περιφράξεις;

β. Τι περιλαμβάνουν οι σύγχρονες χαρτογραφήσεις και πώς συνδέονται με τις συναρθρώσεις και τις περιφράξεις;

γ. Πώς συνδέονται οι σύγχρονες χαρτογραφήσεις με τα κοινά, τις συναρθρώσεις και τις περιφράξεις;

δ. Για ποιο λόγο είναι σημαντικό να προσεγγίζουμε τους όρους των συναρθρώσεων και των χαρτογραφήσεων μαζί;

Όπως εξήγησα και στην εισαγωγή, η βασική δομή της διατριβής συγκροτείται από τρία μέρη -Α. Χαρτογραφώντας περιφράξεις, Β. Χαρτογραφώντας περιφράξεις & συναρθρώσεις και Γ. Χαρτογραφώντας περιφράξεις & συναρθρώσεις & κοινά, τα οποία επιχειρήσαν να προσεγγίσουν το αντίστοιχο ερώτημα από την κάθε κατηγορία (Αα, Ββ και Γγ). Αυτό σημαίνει ότι σε κάθε κεφάλαιο επιδιώχθηκε να προσεγγίζονται οι περιφράξεις, οι συναρθρώσεις και τα κοινά τόσο με γεωγραφικούς όσο και με χαρτογραφικούς όρους. Αυτή η προσπάθεια αποτελεί τη γενικότερη φιλοσοφία της διατριβής για τη σταδιακή συνάρθρωση των λόγων, των χώρων, των πολιτικών επιδιώξεων και πρακτικών μέσων, που ολοκληρώνεται στο έβδομο κεφάλαιο με τις συναρμολογήσεις των κοινών και των χαρτογραφήσεων. Η οργάνωση των κεφαλαίων, επίσης, εξυπηρέτησε τη σταδιακή αυτή συνάρθρωση μεταξύ γεωγραφιών, χαρτογραφιών

και χαρτογραφήσεων.

Επιχειρώντας να απαντήσω στα τρία πρώτα ερευνητικά ερωτήματα της κάθε κατηγορίας συνοψίζω τα εξής σημεία. Σχετικά με το ερώτημα Α., οι περιφράξεις που χαρτογραφήθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο νοούνται όχι με αμιγώς γεωγραφικούς όρους αλλά ως δεισμοί λόγων και γνώσης που προκύπτουν από τις αναπαραστατικές αναζητήσεις και παραδόσεις σκέψης του ανθρώπου. Στο δεύτερο κεφάλαιο, εντοπίζονται σε διάφορους λόγους και γεωγραφίες' από τις τοποθετήσεις και τις αναπαραστάσεις χώρων και πληθυσμών, τους διαχωρισμούς και τα σύνορα, τη δημιουργία ετερότητας και τους αποκλεισμούς μέχρι πιο συγκεκριμένες πρακτικές επιβολής σε λόγους, εδάφη και πληθυσμούς. Στο τρίτο κεφάλαιο τέθηκαν οι βάσεις για τη συνάρθρωση των περιφράξεων, το οποίο υπονοεί έναν γενικότερο επαναπροσδιορισμό χωρικότητας, τη μετακίνηση των συνόρων και, επίσης, νέες λογικές που σχετίζονται με την παγκόσμια διακυβέρνηση, την τεχνολογία και τα μέσα. Οι προσεγγίσεις της βιοπολιτικής και της κυβερνολογικής που τέθηκαν στο κεφάλαιο προσδίδουν στις περιφράξεις πτυχές που προσθέτουν στις αντίστοιχες των 'τειχών' και των διαχωρισμών: η παγκοσμιοποίηση της επιτήρησης, η εμπορευματοποίηση της ασφάλειας, οι κανονικοποιήσεις και η πρόβλεψη συμπεριφορών, ο πόλεμος 'κατά της τρομοκρατίας', η κρίση και το χρέος, η συστηματοποίηση των 'μηχανών', η 'ασφαλειοποίηση-ιδιωτικοποίηση-εξωτερικοποίηση' του ελέγχου των ευρωπαϊκών συνόρων, η διαχείριση των μεταναστεύσεων, τα κέντρα κράτησης κτλ.. Στη συνέχεια, στο έκτο κεφάλαιο διερευνήθηκαν οι περιφράξεις που θέτουν οι σύγχρονες χαρτογραφίες αναφορικά με τη (δημόσια) συμμετοχή, την αντίσταση και τη χρήση του μέσου. Αυτές έχουν να κάνουν με πιο περίπλοκες μορφές μεσολάβησης στην καθημερινή ζωή και τον κυβερνοχώρο, όπως είναι η παραβίαση προσωπικών και συλλογικών ελευθεριών, οι απαγορεύσεις πρόσβασης και πνευματικών ιδιοκτησιών, οι νέες σχέσεις ιεραρχίας και πρωτοπορίας κτλ..

Αναφορικά με το Β. ερώτημα συνοψίζω ότι η έννοια των συναρθρώσεων αναδύεται μέσα από ένα διαφοροποιημένο σύνολο από προσεγγίσεις, οι οποίες βασίζονται στις περιγραφές των Deleuze και Guattari. Οι συναρθρώσεις των στοχαστών προσεγγίζονται ως οργανωμένα σύνολα ετερογενών στοιχείων τα οποία νοούνται ως ενδεχόμενα καταστάσεων και πρακτικών που βρίσκονται σε μόνιμη διαδικασία μεταβολής και μετασχηματισμού. Αντίστοιχα, οι προσεγγίσεις των παγκόσμιων συναρθρώσεων της Sassen του τρίτου κεφαλαίου αποκαλύπτουν νέες οργανωτικές λογικές της παγκοσμιοποίησης, όχι απαραίτητα παγκόσμιες ή εθνικές, οι οποίες μπλέκονται σε μία όλο και πιο περίπλοκη γεωγραφία. Οι συναρθρώσεις επίσης περιλαμβάνουν τις σύγχρονες δυνατότητες των πρακτικών και τεχνολογιών μέσα από τις εννοιολογήσεις της Ong και των Ong και Collier για συστήματα που συνθέτουν τεχνολογία, πολιτικές και δρώντες σε ποικίλους σχηματισμούς. Σε παρόμοια λογική η προσέγγιση των Haggerty και Ericson για τις 'συναρθρώσεις επιτήρησης', η οποία περιγράφει νέες οργανώσεις, πρακτικές και τεχνικές των σύγχρονων συστημάτων επιτήρησης και, τέλος, οι 'συναρθρώσεις/μηχανισμός' του Legg που συνδυάζουν τις προσεγγίσεις του Deleuze με τις απόψεις του Foucault για την κυβερνολογική. Κοινός τόπος των θεωριών αυτών και βασικό χαρακτηριστικό των συναρθρώσεων αποτελούν οι διαφοροποιημένες συνθήκες δυνατότητων τους.

Σχετικά με το α. ερώτημα έχω να συνοψίσω ότι οι χαρτογραφίες και οι χαρτογραφίες αρχικά αφορούν σε αναπαραστάσεις και φαντασίες του κόσμου και, στη συνέχεια, σε ορθολογικές επιστημολογίες της νεωτερικής σκέψης, όπως αναδιπλώθηκε στο πρώτο κεφάλαιο. Οι περιφράξεις των χαρτογραφιών εδώ νοούνται ως δεισμοί λόγων και γνώσης που προκύπτουν από τις αναπαραστατικές αναζητήσεις και παραδόσεις σκέψης. Στη συνέχεια στο δεύτερο κεφάλαιο οι χαρτογραφίες προσεγγίστηκαν ως αναπαραστάσεις και αναδυόμενη επιστήμη, αμφότερες εντοπισμένες μέσα σε συγκεκριμένα κοινωνικό-πολιτικά πλαίσια τα οποία και διαμόρφωσαν ανάλογα. Αντίστοιχα οι περιφράξεις τους σχετίζονται με την παραγωγή συγκεκριμένων λόγων, χώρων και υποκειμένων μέσα από τις τοποθετήσεις και τις αναπαραστάσεις.

Το β. ερώτημα έχει πολλαπλές πτυχές. Στις σύγχρονες χαρτογραφίες, αρχικά, περιλαμβάνεται η χαρτογραφική τεχνοεπιστήμη, οι τεχνολογίες εντοπισμού και, στη συνέχεια, οι ολοένα και εξελισσόμενες τεχνολογίες, τα μέσα και τα συστήματα παρακολούθησης. Αυτές ιδωμένες μέσα από τις προσεγγίσεις της 'φιλελεύθερης τέχνης της διακυβέρνησης', της 'παγκοσμιοποίησης της επιτήρησης', τις αντίστοιχες των 'μηχανών' και των 'συναρθρώσεων επιτήρησης' δημιουργούν νέες μορφές περιφράξεων. Την ίδια στιγμή, οι πρακτικές δυνατότητες των σύγχρονων

χαρτογραφήσεων εκτείνονται σε μεγάλο εύρος το οποίο τις φέρνει κοντά στις προσεγγίσεις των συναρθρώσεων. Αυτές έχουν να κάνουν αρχικά με τις χαρτογραφικές πρακτικές και διαδικασίες παραγωγής και αναπαραγωγής των χαρτών 'στα χέρια των ανθρώπων' -ως άτομα, ως σύνολα και ως πλήθος. Χαρτογραφήσεις στην καθημερινή ζωή, την τέχνη, την πόλη, τον κυβερνοχώρο, με κινητές τεχνολογίες και μέσα, στην εκπαίδευση, τα μουσεία είναι ορισμένα μόνο από τα παραδείγματα που παρουσιάστηκαν. Η λογική των 'συναρθρώσεων' των Deleuze και Guattari για 'το πεδίο έντασης της χαρτογράφησης' του Grampton ολοκληρώνεται στο πέμπτο κεφάλαιο. Σε αυτό προστέθηκαν οι διαφορετικές συνθήκες δυνατότητας του πολιτικού, που περιλαμβάνουν από επιθυμίες και την καθημερινή πρακτική μέχρι συλλογικές αρθρώσεις και πράξεις αντίστασης, ανατροπής και αγώνων. Συγκεκριμένα, ανιχνεύθηκε ο τρόπος με τον οποίο οι χαρτογραφήσεις παράγουν και αναπαράγουν σχέσεις εξουσίας μέσα από τις δυνατότητες των αντι-χαρτογραφήσεων, των (δημόσιων) συμμετοχικών, των συνεργατικών αλλά και πιο ριζοσπαστικών δράσεων, σε χώρους γειτονιάς, κοινοτήτων, πόλης, πανεπιστημίου και διαδικτύου.

Τα ερωτήματα Γ. και γ. προσεγγίστηκαν στο τρίτο μέρος/έβδομο κεφάλαιο της διατριβής. Η χαρτογράφηση των συγχρόνων προσεγγίσεων για 'τα κοινά' έγινε μέσα από την ταυτόχρονη θεώρηση των περιφράξεων και μέσα από τη συνάρθρωσή τους με τις πολιτικές δυνατότητες των χαρτογραφήσεων. Στο κεφάλαιο αναδείχθηκε η έννοια των 'συναρθρώσεων των κοινών' ως μία νέα προσέγγιση που δίνει έμφαση όχι μόνο στους κοινούς πόρους που παράγονται αλλά και στην κοινωνική αναπαραγωγή, συμπεριλαμβάνοντας πρακτικές, σώματα και δυνατότητες (μέσο, τεχνολογία, χρήσεις κτλ.). Η συναρθρωμένη προσέγγισή των κοινών αναδεικνύει νέους τρόπους οργάνωσης του 'κοινώς πράττειν', οι οποίοι περιλαμβάνουν και τη χρήση χαρτογραφικών και κυβερνητικών μέσων. Ως εκ τούτου, ανιχνεύθηκε η δυνατότητα των δια ζώσης συλλογικών χαρτογραφήσεων, έτσι όπως προτείνονται από διάφορες σύγχρονες χαρτογραφικές και ακτιβιστικές συλλογικότητες, για δημιουργία σχέσεων, για συλλογική συνεργασία και διεκδίκηση. Άλλες δυνατότητες των χαρτογραφήσεων των κοινών, επίσης, διερευνήθηκαν σε παραδείγματα με ανοικτό και μεταδοτικό χαρακτήρα προκειμένου την οργάνωση της αλληλεγγύης και τη διάχυση των αγώνων. Στο τέλος του κεφαλαίου επιχειρήθηκε μία 'νεότερη συνάρθρωση' του περιεχομένου έρευνας μέσα από τη 'θεωρία των συναρμολογήσεων' του De Landa, η οποία προσθέτει ενδιαφέρουσες πτυχές στα ζητήματα του επαναπροσδιορισμού των σκοπών και των μέσων των κοινών, φέρνοντας τα έτσι κοντά με τις δυνατότητες των χαρτογραφήσεων.

Περιφράξεις και συναρθρώσεις και κοινά

ως μέθοδος προσέγγισης του πολιτικού περιεχομένου

Στη βάση του τέταρτου από τα πρώτα ερευνητικά ερώτημα της διατριβής Δ. *Για ποιο λόγο είναι σημαντικό να προσεγγίζουμε τους όρους των περιφράξεων, των συναρθρώσεων και των κοινών μαζί;*, ισχυρίζομαι, σε μία πρώτη γενική τοποθέτηση, ότι είναι αναγκαίο να ιδωθούν μαζί για μία ευρύτερη κατανόηση της σύγχρονης πραγματικότητας και για τη διαμόρφωση επίκαιρου λόγου και πράξης.

Επιδιώκοντας να συνοψίσω τις περαιτέρω εννοιολογικές, πρακτικές και πολιτικές δυνατότητες μία σκέψης και των τριών όρων μαζί υπογραμμίζω τα εξής. Αρχικά, οι περιφράξεις και τα κοινά είναι πολυποίκιλα εκτεταμένα σε ένα ευρύ φάσμα σύγχρονων χωρικοτήτων που "(...) δεν είναι ποτέ σταθερές αλλά πάντα αμφισβητούμενες, προσωρινές και ανοικτές στην αλλαγή" (Massey 2005: 85) -από τις παγκοσμιοποιημένες διαδράσεις, την κοινωνική και συλλογική δραστηριότητα, τις ανθρώπινες σχέσεις και τα σώματα. Αντίστοιχα, εντοπίζονται σε αναπαραστάσεις, πρακτικές και πράξεις, τεχνολογίες και μέσα, διαμορφώνοντας γεωγραφίες εννοιολογικές (φαντασιακές, δυνητικές, υβριδικές κτλ.) καθώς και υλικές. Όσον αφορά τις πρώτες έχω να σημειώσω ότι στην πορεία της διατριβής σε μεγάλο βαθμό επικεντρώθηκα στους τρόπους με τους οποίους τα εδάφη αποσταθεροποιούνται (αποεδαφικοποιήσεις) και οι πραγματικοί χώροι συναντούν τους φαντασιακούς καθώς και οι αντίστοιχοι ενεργοί συναρθρώνονται με τους δυνητικούς. Αναφορικά με τις υλικές γεωγραφίες, συχνά κατέφυγα σε παραδείγματα περιφράξεων που παράγονται ως κοινωνικές και υλικές διαδικασίες σε όλο το εύρος των χωρικοτήτων που ανέφερα προηγουμένως.

Μέσα σε μία τέτοια έκταση μεταβαλλόμενων χώρων, υποκειμένων και δράσεων η έννοια των συναρθρώσεων -της φιλοσοφίας των Deleuze και Guattari- αποδείχθηκε ιδιαίτερα σημαντική στην προσπάθεια αποεδαφικοποίησης του σκεπτικού των διαχωρισμών, των ορίων και των συνόρων, με όρους φιλοσοφίας, κινήσεων, σωμάτων και επιθυμίας. Το περιεχόμενο των συναρθρώσεων αναδεικνύει ότι οι δύο προηγούμενες χωρικότητες που ορίζουν την περιφράξη, νοούμενες ως κατηγορίες 'εντός' και 'εκτός', συνεχώς μετακινούνται και διαμορφώνονται εκ νέου. Συνεπώς, κάθε έννοια περιφράξης γίνεται αντιληπτή όχι ως κατάσταση αλλά ως διαδικασία με δυνατότητες, πολλαπλές και ενδεχόμενες.

Με λεξιλόγιο σχέσεων εξουσίας, οι αποεδαφικοποιήσεις των συναρθρώσεων συνεισφέρουν στην αντίληψη της εξουσίας όχι ως εγγενώς καταπιεστική και καταστροφική και ούτε ως περιορισμένη στο κράτος ή σε κάποια άλλη αποκλειστική μορφή κυβερνήτων. Οι συναρθρώσεις διακυβέρνησης και κυβερνολογικής/κυβερνητικής ανοίγουν το πεδίο δράσης της εξουσίας αποκαλύπτοντας την πυκνότητα των τρόπων με τους οποίους οργανώνεται (i) σε πολλαπλά επίπεδα κράτους, κεφαλαίου, θεσμών, καθημερινής ζωής και νέων κυβερνητικών μορφωμάτων καθώς και (ii) με τη χρήση πιο σύνθετων τεχνικών, λογικών και συστημάτων.

Η θεώρηση της ενδεχομενικότητας των συναρθρώσεων είναι πολύ σημαντική εδώ. Σύμφωνα με αυτήν, η πραγματικότητα συγκροτείται ως αποτέλεσμα αποεδαφικοποιήσεων και επαναεδαφικοποιήσεων, εντός των οποίων οι πολλαπλές και ενδεχόμενες πρακτικές και πολιτικές των κυβερνήτων και κυβερνώμενων. Οι συναρθρώσεις ως λεξιλόγιο και δυνατότητα στα νεοφιλελεύθερα περιβάλλοντα διακυβέρνησης και κυβερνολογικής έχουν να κάνουν με το εύρος των δυνατοτήτων τόσο για μακροπρόθεσμες επιπτώσεις και (γεω)πολιτικές (επανα-εδαφικοποιήσεις) όσο και για άμεσες επιπτώσεις και μικροπολιτικές (απο-εδαφικοποιήσεις).

Τα χαρακτηριστικά αυτά της πολλαπλότητας και ενδεχομενικότητας καθιστούν αναγκαίο ένα νέο λεξιλόγιο που στη θέση της 'αντίστασης', της 'επανάστασης' και της 'καταστροφής' τοποθετεί έννοιες όπως οι 'ρωγμές', οι 'σχισμές' και οι 'πειρατείες'. Η από κοινού άρθρωση αυτών είναι στην προτροπή της *διάρρηξης* και όχι της καταστροφής των πυκνών περιφράξεων που οργανώνονται στα περιβάλλοντα νεοφιλελευθερισμού και καπιταλισμού. Σημαντική παρατήρηση εδώ είναι ότι και αυτές οι πολιτικές της καθημερινής ζωής (βιοπολιτικές) -ως μέρος των ευρύτερων διαρρήξεων- δυναμιτίζουν περιφράξεις στη μορφή ενσωματώσεων είτε εντός των δικών τους 'σωμάτων' ή σε ευρύτερα. Ακραίες μορφές αυτών επίσης μπορεί να οδηγήσουν σε αδιέξοδα ενός λόγου 'ολιστικού ελέγχου' ή/και 'δυσνητικής/δυστοπικής πραγματικότητας' που απομονώνει από την αντίστοιχη ενεργά κοινωνική και πολιτική. Ως εκ τούτου, στο σημείο αυτό ισχυρίζομαι ότι είναι αναγκαίο να αντιμετωπιστούν με προσοχή τόσο οι αντιλήψεις για τους "αμόλυντους θύλακες χειραφέτησης" (Σταυρίδης, 2015: 443) όσο και οι αντίστοιχες για τους 'εναλλακτικούς κόσμους' και στη θέση τους να φέρουμε στην επιφάνεια τη συζήτηση για τις σχέσεις και τα κοινά που παράγουμε και αναπαράγουμε.

Η έννοια των συναρθρώσεων, αντίστοιχα, για τα κοινά είναι σημαντική καθώς αναφέρεται σε ένα μεγάλο εύρος των πεδίων κοινωνικής (ανα)παραγωγής, από την καθημερινή ζωή σε πιο χειραφετικές δράσεις, το σύνολο των οποίων συγκροτεί τις πρακτικές και πολιτικές δυνατότητες των κοινών. Λαμβάνοντας ωστόσο υπόψη ότι οι δυνατότητες -ως εσωτερικό στοιχείο των συναρθρώσεων- δεν είναι απαραίτητα επιθυμητές ή ολοκληρωμένες, τότε η συζήτηση για τις διαδικασίες των κοινών είναι αναγκαίο να συμπεριλαμβάνει και τις ενδεχόμενες περιφράξεις τους. Μία τέτοια θεώρηση συνεχούς δημιουργίας κοινών και περιφράξεων επιβάλλει έναν συνεχή επαναπροσδιορισμό των μέσων και των σκοπών τους.

Η ευρύτερη φιλοσοφία της κίνησης των συναρθρώσεων, μέσα από τις συνεχείς απο- και επανα-εδαφικοποιήσεις της, δεν περιλαμβάνει καμία σύνθεση που προκύπτει από την θεώρηση αντίθετων δυνάμεων και ως εκ τούτου απομακρύνεται από τη διαλεκτική αυτών (Legg, 2011). Συνεπώς, οι προσεγγίσεις των συναρθρώσεων αποτελούν ένα εργαλείο και για τη γεωγραφία προκειμένου τον επαναπροσδιορισμό του χώρου πέρα από τη χωρο-κοινωνικό διαλεκτική. Μετά από τις παρατηρήσεις αυτές, στη θέση της διαλεκτικής άποψης των Jeffrey et al. (2012) ότι "η χαρτογράφηση των περιφράξεων ως ταυτόχρονα διανοητική και πολιτική (είναι), για αυτό το λόγο, αναγκαία και επείγουσα" το ίδιο αναγκαία και επείγουσα αντιλαμβάνομαι και εγώ σήμερα την χαρτογράφηση των περιφράξεων και των συναρθρώσεων και των κοινών. Μία τέτοια προσέγγιση είναι σημαντική καθώς, αποκαλύπτει διαδικασίες

περιφράσεων του καπιταλισμού, ενσωματώσεων της διακυβέρνησης του νεοφιλελευθερισμού και κοινών σε συναρθρωμένα περιβάλλοντα. Πάνω απ' όλα είναι σημαντική γιατί συμπεριλαμβάνει τις ρωγμές και την πορότητα των διαδικασιών παραγωγής και αναπαραγωγής των περιφράσεων και αντίστοιχα τις αντιφάσεις των πρακτικών και πολιτικών των κοινών.

Χαρτογραφήσεις ως/σε συναρθρώσεις

ως αγωνιστική & ευαίσθητη έρευνα & πρακτική

Αναφορικά με το τέταρτο επιμέρους ερευνητικό ερωτήματα της διατριβής *δ. Για ποιο λόγο είναι σημαντικό να προσεγγίζουμε τους όρους των συναρθρώσεων και των χαρτογραφήσεων μαζί;* η θέση μου είναι ότι η συναρθρωμένη προσέγγιση των χαρτογραφήσεων αναδεικνύει τις δυνατότητες τους όσο και τους προβληματισμούς σχετικά με αυτές που αφορούν (i) στις αναπαραστάσεις, λειτουργίες, χρήσεις, πρακτικές και λογικές τους, (ii) στις ευρύτερες συναρθρώσεις διακυβέρνησης των οποίων αποτελούν μέρος, καθώς και (iii) στις πολλαπλές σχέσεις εξουσίας, επιθυμίας και ανατροπής που συμπυκνώνουν.

Σχετικά με όλα αυτά αρχικά σημειώνω ότι στη διατριβή προσεγγίστηκε μία μεγάλη ποικιλία σύγχρονων χαρτογραφήσεων -της καθημερινής ζωής, της πόλης και της τέχνης, 'ανοιχτές' και 'ελεύθερες', (δημόσιες) συμμετοχικές, συνεργατικές και πληθοποριστικές, ριζοσπαστικές, αγωνιστικές, συλλογικές και αντι-χαρτογραφήσεις- οι οποίες είναι ορισμένες μόνο εξ' αυτών. Το σημαντικό στο πλήθος αυτών είναι ότι μπορούν να ιδωθούν όχι μόνο ως πολλαπλότητα αλλά και μέσα από την εννοιολόγηση των συναρθρώσεων. Λαμβάνοντας υπόψη τα χαρακτηριστικά αυτών, οι νέες χαρτογραφήσεις δεν αποτελούν μόνο μια μεταφορά/μέσο αλλά ένα σύνολο δυνατοτήτων για αναπαράσταση (διαμόρφωση λόγου, θεωρίας κτλ.), πρακτική (τεχνολογία, μέσα, δράσεις) και πολιτική (πράξεις).

Οι χαρτογραφήσεις, ως συναρθρώσεις οι ίδιες και, ταυτόχρονα, ως μέρη ευρύτερων συναρθρώσεων αποκαλύπτουν τις ενδεχόμενες σχέσεις εξουσίας, επιθυμίας και ανατροπής μέσα σε έναν χώρο που συνεχώς επαναπροσδιορίζεται. Μεταξύ των σχέσεων αυτών: (i) ορισμένες ενδεχόμενα περιφράσσονται/νται και ενσωματώνονται/νται (τεχνο-επιστήμη, τεχνολογίες και μέσα επιτήρησης, γεωγραφικά συστήματα ελέγχου και διαχείρισης), (ii) άλλες προσφέρουν δυνατότητες για εναλλακτικές πρακτικές ((δημόσιες) συμμετοχικές, συνεργατικές και κυβερνητικές χαρτογραφήσεις), (iii) κάποιες συνεισφέρουν σε πιο ριζοσπαστικές πολιτικές (αγωνιστικές, συλλογικές και αντι-χαρτογραφήσεις) για, τέλος, (iv) είναι και αυτές που ενεργοποιούν τα κοινά (συλλογικές χαρτογραφήσεις).

Εκτός από τις πολλαπλές και ενδεχόμενες δυνατότητες, οι προσεγγίσεις των συναρθρώσεων για τις χαρτογραφήσεις αποκαλύπτουν και μία φιλοσοφία και πρακτική πειραματισμού σε σχέση με την πραγματικότητα. Σύμφωνα με τους Deleuze και Guattari, ο πειραματισμός αυτός κάνει τον χάρτη και τις διαδικασίες που περιλαμβάνει να διαφοροποιούνται από την 'ιχνογράφηση' ('tracing'), δηλαδή τη μία διαδικασία "που 'επιστρέφει πάντα 'στο ίδιο'" (Deleuze and Guattari, 1987: 13-14). Υπό μία τέτοια προσέγγιση, ο χάρτης αποτελεί μια διαδικασία συνεχώς σε εξέλιξη και χωρίς τέλος (open-ended process), πάντα ανολοκλήρωτη και ποτέ μόνιμη και σταθερή (always unfinished and never permanently fixed) (ό.,π.:12). Εν ολίγοις, αυτό που περιγράφει ο Deleuze με την έννοια της 'νέας χαρτογραφίας' είναι ένας τρόπος σκέψης και δράσης που αντί να αναπαριστά ήδη υπάρχοντα εδάφη δημιουργεί νέα.

Οι απόψεις αυτές του Deleuze έχουν εμπνεύσει θεωρητικές προσεγγίσεις κριτικών χαρτογραφιών, φεμινιστικών εντοπισμένων γνώσεων και αυτόνομης χαρτογραφίας καθώς και την πρακτική και δράση αυτόνομων συλλογικοτήτων και κινημάτων. Μεταξύ αυτών ο Pickles διαβλέπει "(τ)ο τέλος της χαρτογραφίας όπως το ξέρουμε" και αντίστοιχα "το άνοιγμα των αμφιλεγόμενων στιγμών των υπαρκτών πρακτικών σε νέες ευκαιρίες και εναλλακτικά έργα" (2004: 194).

Μέσα σε τέτοιες προοπτικές, ιδιαίτερη θέση έχουν οι τρόποι που συναρθρώνονται η θεωρία με τη δράση "όχι για να σκιαγραφήσουν αναπαραστάσεις του πραγματικού αλλά για να δημιουργήσουν χαρτογραφήσεις που επαναδιαμορφώνουν σχέσεις με τρόπους που να καθιστούν δυνατές εναλλακτικές επιστημολογίες και πολλούς

διαφορετικούς τρόπους να δημιουργούμε κόσμους” (Cobarrubias και Pickles, 2009: 40). Ανάμεσα στις προσεγγίσεις αυτές ιδιαίτερη θέση στη διατριβή κατέχει των Counter Cartographies Collective για τη *χαρτογράφηση ως αγωνιστική έρευνα (mapping as Militant Reserch)* (2012) που διαμορφώνει ένα Πανεπιστήμιο ως τόπος αγώνων και κοινωνικών σχέσεων. Παράλληλα με αυτούς ένα πλήθος σύγχρονων ακτιβιστών χαρτογράφων, όπως ο Cobarrubias, η Casas-Cortes, ο Holmes, ο Stallman κτλ., καθώς και άλλες χαρτογραφικές κollectίβες, όπως οι Bureau des Etudes, οι Hackitectura και οι Iconoclastas, ακολουθούν την χαρτογράφηση ως πολιτική και αγωνιστική δράση και από το παράδειγμα αυτών εμπνέεται σε μεγάλο βαθμό και το παρόν εγχείρημα.

Συνοψίζοντας, αντιλαμβάνομαι και προτείνω τη διαδικασία της χαρτογράφησης *συναρθρωμένα*, δηλαδή ως μία αγωνιστική και ευαίσθητη έρευνα και δράση που (i) ενεργοποιεί μία διαφορετική μορφή παραγωγής γνώσης, (ii) παρέχει τον αναγκαίο χώρο για την διεκδίκηση της πραγματικότητας, (iii) χαρακτηρίζεται από διάθεση πειραματισμού στην επαφή της με αυτήν και που (iv) μπορεί να ενεργοποιήσει κοινωνικές σχέσεις -όχι μέσα σε ένα αφηρημένο πλαίσιο που επιβάλλεται από επιστήμονες και ερευνητές- αλλά που υπογραμμίζει την σημαντικότητα της συνεργασίας και των κοινών.

'Ορίζοντας δυνατοτήτων' (ΕΚ Νέου)

Συναρμολογήσεις και κοινά και χαρτογραφήσεις

ως προτάσεις συλλογικών σχέσεων, διεκδικήσεων και τρόπων ζωής

Έχοντας χαρτογραφήσει ένα μεγάλο μέρος ζητημάτων που αφορούν τη σύγχρονη γεωγραφία και χαρτογραφία η παρούσα διατριβή έχει στόχο να αναδείξει περιφράξεις μαζί με τις συναρθρώσεις τους προκειμένου να παρέχει περάσματα στα κοινά και τις χαρτογραφήσεις τους για να αποκαλύψουν πτυχές των δυνατοτήτων τους. Αυτές μέχρι τώρα υπογράμμιζαν τους ερευνητικούς, πρακτικούς και πολιτικούς χώρους εφαρμογής μίας τέτοιας έρευνας. Εδώ συναρμολώω λίγο παραπάνω από τα αρχικά ερευνητικά ερωτήματα της διατριβής με την από κοινού προσέγγιση των *συναρμολογήσεων, των κοινών και των χαρτογραφήσεων* ως προτροπή για νέους τρόπους ζωής.

Συγκεκριμένα, τα κοινά και οι χαρτογραφήσεις εδώ προσεγγίζονται από κοινού υπό την νέα οπτική των συναρμολογήσεων του De Landa. Η επιλογή του συγκεκριμένου όρου στη θέση της 'συνάρθρωσης' οφείλεται στο γεγονός ότι ο αρχικός όρος που επέλεξα για να αποτυπώσω το 'assemblage' αποδείχθηκε -μέσα από τα συμπραζόμενα του- ότι "επιτρέπει περιορισμένες κινήσεις"¹ καθώς εστιάζει στην 'άρθρωση', δηλαδή σε λεκτικά σχήματα. Ο αντίστοιχος των 'συναρμολογήσεων' θεωρώ πλέον ότι είναι πιο δόκιμος για να εκφράσει τους ευρύτερους επαναπροσδιορισμούς του χώρου και των συσχετισμών (εξουσίας) ετερογενών πληθών μέσα από την εμπλοκή νέων στοιχείων σε μεταβαλλόμενα σύνολα. Καθώς το μεγαλύτερο μέρος τις διατριβής γράφηκε υπό την επιλογή του όρου των 'συναρθρώσεων', τελικά απόδωσα τον νέο όρο στην φιλοσοφία του De Landa προκειμένου να εστιάσω στις ανεπαίσθητες αλλά σημαντικές διαφοροποιήσεις της οργάνωσης τους από την αντίστοιχη των συναρθρώσεων των Deleuze και Guattari. Αυτές οι μικρές επισημάνσεις προσθέτουν ενδιαφέρουσες πτυχές στη συζήτηση για τα κοινά και τις χαρτογραφήσεις ως εκ τούτου στην ήδη συναρθρωμένη προσέγγισή τους -του έβδομου κεφαλαίου- αποπειράθηκα την τελευταία 'συνάρθρωση' της διατριβής, τις 'συναρμολογήσεις των κοινών και των χαρτογραφήσεων'.

Έχοντας ήδη εξηγήσει και περιγράψει τη φιλοσοφία τους εδώ εστιάζω στα εξής σημαντικά χαρακτηριστικά τους. Αρχικά, προκύπτουν από ετερογενή στοιχεία που καλύπτουν όλες τις πραγματικές οντότητες, τα οποία μπορεί να είναι ανθρώπινα και μη-ανθρώπινα, οργανικά και ανόργανα, τεχνικά και φυσικά². Στη συνέχεια, κάθε 'νέα συναρμολόγηση'

¹ Από την αντίστοιχη ιστοσελίδα του wikipedia για το λήμμα 'συνάρθρωση', 28/4/2016.

² Σύμφωνα με τον De Landa, η ζωή δεν ανήκει αποκλειστικά στην οργανική ύλη καθαυτή αλλά στην οργάνωση της ύλης, μία θέση που διαμορφώνει τις αντιλήψεις του για τη 'μη-οργανική ζωή', οι οποίες μετατοπίζουν το επίκεντρο των ζητημάτων από τον

αποτελεί ένα 'όλο' που δεν ανάγεται στα μέρη του καθώς οι ιδιότητες του προκύπτουν από τη σύνθεση 'προσωρινών ενδεχόμενων όλων' (Braun στο Anderson and McFarlane, 2011). Το αποτέλεσμα είναι ότι οι συναρμολογήσεις δεν λειτουργούν ως 'σώματα', όπως στη θεωρία των Deleuze και Guattari, με αποτέλεσμα οι διαφοροποιήσεις των μερών τους να μην ενσωματώνονται στο ευρύτερο σύνολο.

Η φιλοσοφία του De Landa εστιάζει στις πολλαπλές ενδεχόμενες δυνατότητες του κόσμου/'όλου', ως μία συνεχή αναζήτηση στο υπάρχον, και διαμορφώνει έναν νέο τρόπο σκέψης που έχει συνεισφέρει πολλαπλά στην χαρτογράφηση της διατριβής. Σύμφωνα με αυτόν, το υπάρχον συναρμολογείται με το δυνητικό στη βάση της φιλοσοφίας του δυνητικού ρεαλισμού που αναγνωρίζει αυτό που *μπορεί να είναι* μαζί με αυτό που *είναι*. Συγκεκριμένα, ο De Landa αναγνωρίζει το *δυνατό* ως ένα γνήσιο παρελκόμενο του *ενεργού* (στο Harman, 2008: 375), μία θέση η οποία, σε συνδυασμό με την πολλαπλότητα του δυνατού, είναι που προσδίδει συνεχώς νέα περιεχόμενα στις δυνατότητες της ζωής.

Η συγκεκριμένη προσέγγιση του De Landa αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο και για τη γεωγραφία καθώς δίνει τη δυνατότητα διάρρηξης των συνόρων μεταξύ γεωγραφικών εννοιών -όπως το 'εντός-εκτός', το 'κοντά-μακριά', το 'μικρο-μάκρο' κτλ.- και στη λογική αυτή προσφέρει νέα εργαλεία για μία μη διαλεκτική σύνδεση των επιπέδων της κοινωνικής πραγματικότητας το οποίο οδηγεί σε έναν επαναπροσδιορισμό του χώρου πέρα από χωρο-κοινωνικές διαλεκτικές (Acselrad and Bezerra, 2010).

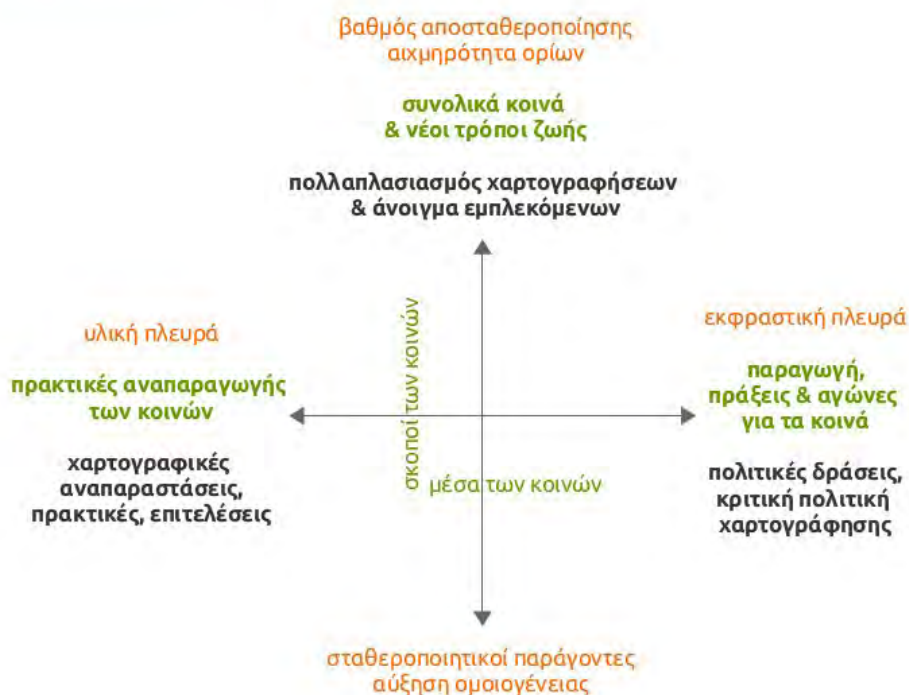
Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι ενδιαφέρον να δούμε πως αποτυπώνονται επάνω στα αντίστοιχα των κοινών και των χαρτογραφήσεων. Αρχικά και αναφορικά με τα πρώτα, οι συναρθρωμένες προσεγγίσεις τους περιλαμβάνουν τα κοινά ως πρακτικές και πράξεις που αποτελούν (ανεπαίσθητες) ρωγμές στις περιφράξεις καθώς και ως σχέσεις που δημιουργούν τρόπους μοιράσματος μη συγκεκριμένους και 'κοινότητες' ή πλήθη κοινών μη ομοιογενή, δηλαδή κοινά σε κυκλοφορία και διαπραγμάτευση. Συναρμολογώντας τα νέα χαρακτηριστικά που προκύπτουν από τη θεωρία του De Landa μπορούμε να σκιαγραφήσουμε ορισμένες ακόμα πιο λεπτές αποχρώσεις στις διαδικασίες (ανα)παραγωγής τους, οι οποίες αφορούν στα μέσα και τους σκοπούς των κοινών.

Όσον αφορά τους τρόπους επίτευξης, το χαρακτηριστικό της μη αναγωγής στα μέρη των συναρμολογήσεων είναι σημαντικό εργαλείο για να ιδωθούν τα κοινά από τη σκοπιά ενός επαναπροσδιορισμού των ορίων τους που δεν επιστρέφει 'στο ίδιο': τους 'τόπους', τις κοινότητες, τα επιμέρους 'πλήθη', τους 'εαυτούς' κτλ.. Στην περίπτωση των 'κοινοτήτων των κοινών' όλα τα προηγούμενα μεταφράζονται σε μία συνεχή επαναθεώρηση της οργάνωσης του εσωτερικού τους και της σχέσης τους με το 'έξω' καθώς και, στην περίπτωση των 'κοινοτήτων-πλήθους', των δεσμών μεταξύ των *εαυτών* και των *άλλων*. Ως εκ τούτου, οι κοινότητες ιδωμένες μέσα από τις συναρμολογήσεις αποτελούν ανοιχτά προτάγματα σχέσεων και διαδικασιών συλλογικοποίησης και κοινοτισμού με ευαίσθητα αντανεκλαστικά που αφορούν στην αναπαραγωγή και των ιδίων. Η προσέγγιση αυτή που επιχειρώ αποτελεί, πάνω απ' όλα, μία γενικότερη προτροπή διάρρηξης των ορίων και δημιουργίας πιο ευρηματικών ρωγμών -όχι μόνο σε συγκεκριμένες περιφράξεις και κοινότητες- αλλά σε κάθε έννοια και πρακτική που τείνει να συσσωρεύσει εξουσία και να περικλείσει τα κοινά στο εσωτερικό της 'θεωρίας, δράσεις, πολιτικές θέσεις, καινοτομίες, ακόμα και ο ίδιος ο λόγος και ο χώρος 'των κοινών'.

Σχετικά με τους σκοπούς των κοινών, οι αναφορές στο 'όλο' προτρέπουν για σχέσεις και διαδικασίες δημιουργίας ολοένα νέων και συνολικότερων κοινών. Η αναπόφευκτη και μη συνειδητή διαδικασία κίνησης των συναρμολογήσεων σε μη συγκεκριμένους χώρους δεν μπορεί παρά να αναφέρεται σε ευρύτερα κοινά που συγκροτούν οτιδήποτε ενώνει τους ανθρώπους -τα υλικά και τα άυλα στοιχεία, τα οργανικά και τα ανόργανα - σε ένα συνολικό μοίρασμα με πρόταγμα τη ζωή. Η λογική δημιουργίας συνόλων όπου το 'όλο' είναι σημαντικότερο από το άθροισμα των μερών του στη θεωρία των κοινών μπορεί εφαρμοστεί μόνο όταν οι αντίστοιχες πρακτικές και πράξεις (ανα)παραγωγής τους αποκτούν ένα μεταδοτικό χαρακτήρα που επεκτείνει τη συνθήκη του μοιράσματος έξω από τα όποια όρια κάθε φορά. Υπό το σκεπτικό αυτό, οι χώροι και οι συλλογικές σχέσεις που δημιουργούν κοινά πολλαπλασιάζονται με τρόπο που δημιουργείται ένας μεταδοτικός αντίκτυπος που 'δεν επιστρέφει στο ίδιο'.

άνθρωπο συνεισφέροντας στις αντίστοιχες μετα-ανθρωπιστικές προσεγγίσεις.

Συναρμολογήσεις, κοινά & χαρτογραφήσεις

Συναρμολογήσεις, κοινά και χαρτογραφήσεις.
Σχέδιο της γράφουσας

Μία επισήμανση που πρέπει να τονιστεί εδώ, σχετικά με τα χαρακτηριστικά των συναρμολογήσεων για την εύρεση νέων κοινών είναι ότι αυτά δεν υπονοούν (i) ένα άνοιγμα ως αυτοσκοπό που συνοδεύεται από μια άνευ όρων αποδοχή και συναίνεση, ούτε αντίστοιχα (ii) την αναγνώριση της διαφορετικότητας του νέου κοινού και την αποδοχή αυτής εντός των ορίων των κοινοτήτων. Ορισμένα περάσματα σε αυτήν την κατεύθυνση είναι, αρχικά, η συνεχής διαπραγμάτευση αυτού που διακυβεύεται και των μέσων για την επίτευξή του. Στη συνέχεια εξίσου σημαντικό είναι το σκεπτικό των επιμέρους μερών που συνεισφέρουν στην οργάνωση του συνόλου, συγκροτώντας έτσι εσωτερικά και αναγκαία στοιχεία του τα οποία δεν μπορούν να αποκοπούν από αυτό.

Αυτά τα χαρακτηριστικά των ετερογενών -και όχι απαραίτητα διαμορφωμένων- στοιχείων των συναρμολογήσεων αποτελούν μία πρόκληση -όχι μόνο να αντιληφθούμε εκ νέου τις συλλογικότητες- αλλά ομοίως να σκεφτούμε και τα εργαλεία αυτών, μέσα από έννοιες, πρακτικές, πολιτικές, τεχνολογίες και δράσεις που μέχρι τώρα δεν συμπεριλαμβάνονταν ιδιαίτερα στη σχετική συζήτηση. Η παρατήρηση αυτή αφορά στο τρίτο μέρος της νέας συναρμολόγησης που προτείνω, τις χαρτογραφήσεις.

Έχοντας ήδη δεχτεί τους χάρτες και τις διαδικασίες χαρτογράφησης ως 'συναρθρώσεις κοινών', μέσα από τη θεωρία του De Landa μπορούν επίσης να βοηθούν ως σχέσεις και διαδικασίες (ανα)παραγωγής καθώς και ως τρόποι ζωής σε ένα 'όλον' το οποίο συγκροτούν. Μία τέτοια προσέγγιση αποκρίνεται -κατά κάποιο τρόπο- στο ερώτημα του Harley για το κατά πόσο "(...) οι χάρτες θα μπορούσαν να απαντήσουν στο Σωκρατικό ερώτημα 'πώς θα μπορούσε να ζει κανείς'"³ (1990: 16).

Σε μία σύνοψη αυτών, υπογραμμίζω ότι η από κοινού προσέγγιση των συναρμολογήσεων, των κοινών και των χαρτογραφήσεων εντοπίζει και τους σκοπούς (σχέσεις, μοίρασμα, αναπαραστάση, χειραφέτηση, διεύρυνση κτλ.) και τα μέσα (σχέσεις, μοίρασμα, αναπαραστάσεις, τεχνολογίες κτλ.), τα οποία, όπως προκύπτει, διαπλέκονται μεταξύ τους όχι σε μία γραμμική ιεραρχία. Μία τέτοια θεώρηση αποτελεί έναν νέο ορίζοντα σκέψης που αφορά ολιστικές

³ "Are [cartographers] concerned at all with how maps could answer the Socratic question 'How should one live?'"

προσεγγίσεις στην επιστήμη, την γεωγραφία και την χαρτογραφία, την τεχνολογία, την καθημερινή ζωή, την πολιτική και τις συλλογικές διαδικασίες. Αυτό που είναι σημαντικό αυτή τη φορά είναι ότι μετατοπίζει την έμφαση από το παραδοσιακό πολιτικό και αναδεικνύει νέους πειραματικούς τρόπους μοιράσματος -τα κοινά και τις χαρτογραφίες και νέες προοπτικές για τη μετάδοση και των δύο. Λαμβάνοντας επίσης υπόψη ότι αφετηρία σκέψης για τα συνολικά 'προσωρινά ενδεχόμενα όλα' είναι ότι προσεγγίζονται τόσο ως πραγματικότητα όσο και ως δυναμικότητα, αυτό μπορεί να μεταφραστεί ως μία αναγκαιότητα να συμπεριληφθούν τα δεδομένα της συλλογικής πραγματικότητας με αυτά μίας αντίστοιχης εν ενεργεία. Σε αυτή τη λογική, η δημιουργία και η αναπαραγωγή χαρτών, κοινωνικών δεσμών και συλλογικών αγώνων μπορούν να συναρμολογήσουν πολλαπλές δυνατότητες του πραγματικού και να δυναμιτίσουν ενδεχόμενα για 'νέα γίνεσθαι' (Deleuze και Guattari, 1987: 191). Προς το παρόν, ας ξεκινήσουμε με την χαρτογράφηση και διεκδίκηση συλλογικών και συνολικών κοινών με την ευαισθησία -και όχι τον αυτοσκοπό- για την ένταση και έκταση τέτοιων εγχειρημάτων.

Επίλογος;

Προσωπικές συν(αρμ/ομ)ολογήσεις

Το 'εδώ και τώρα' της εισαγωγής αποτέλεσε μία είσοδο για την χαρτογράφηση διαδικασιών που λαμβάνουν χώρα σε μεταβαλλόμενους και συναρθρωμένους χώρους, την ίδια στιγμή, μια επιλογή έρευνας που αποδέχεται την 'τοποθέτησή' της σε μία συγκεκριμένη χωροχρονική πραγματικότητα. Αντίστοιχα, οι πρώτες 'γραμμές πτήσης' της θα μπορούσαν να περιγραφούν ως μία ανάγκη διαφυγής από τους διαχωρισμούς και τη σύγκρουση και ως μία εξερεύνηση στο απροσδιόριστο και το αχαρτογράφητο, ακριβώς όπως περιγράφει ο Levy το δυναμικό. Μέσα σε ένα τέτοιο δυναμικό παλινδρομήθηκε επαναλαμβανόμενα η πορεία της έρευνας και γραφής του παρόντος. Ωστόσο με κάποιους τρόπους -προς ανίχνευση αποτελεσματικότητας- κατάφερε να ξεφεύγει από την δ(υ/ί)νη' οι σχέσεις, οι συναρθρώσεις/συναρμολογήσεις και τα κοινά αποτέλεσαν σίγουρα μία ώθηση για την έξοδο από τον 'εαυτό' της.

Οι χάρτες και οι χαρτογραφίες βοήθησαν στη γεφύρωση ορισμένων περιορισμών της γλώσσας και της γραφής και ομοίως στην αποκάλυψη νέων πτυχών της πραγματικότητας. Μια τέτοια χαρτογράφηση θα μπορούσα να ισχυριστώ ότι εμφανίζει κοινούς τόπους με σύγχρονους τρόπους σκέψης, γραφής και δράσης, όπως σχολιάστηκε με τη μεταφορά της χαρτογράφησης στην εισαγωγή και όπως ανιχνεύθηκε με τις δυνατότητες των σύγχρονων χαρτογραφήσεων στην πορεία. Ο Foucault χαρακτήρισε τον εαυτό του ως 'χαρτογράφος' για να αποτυπώσει -με περιπαικτική διάθεση- τα διερευνητικά του περάσματα από χώρους και ρόλους' έτσι, υιοθετώντας τις ταυτότητες που πολλαπλά του είχαν αποδώσει σχολίασε ότι:

“Είμαι ένας χαρτογράφος (...), νομίζω ότι για την ακρίβεια έχω τοποθετηθεί στα περισσότερα τετράγωνα της πολιτικής σκακιέρας, στο ένα μετά το άλλο και κάποιες φορές ταυτόχρονα: ως αναρχικός, αριστεριστής, κραυγαλέος ή συγκαλυμμένος Μαρξιστής, νικηλιστής, κατηγορηματικός ή κρυφός αντιμαρξιστής, τεχνοκράτης...και πρέπει να παραδεχτώ ότι μάλλον μου αρέσει αυτό που εννοούν” (στο Crampton και Elden, 2007: 223).

Αντίστοιχα, ο Deleuze στο βιβλίο του για τον Foucault τον χαρακτήρισε ως 'νέο χαρτογράφος' προκειμένου να περιγράψει τη μεθοδολογία του στη διερεύνηση των μηχανισμών της εξουσίας (1998: 23-44). Σύμφωνα με τον ίδιο:

“γράφω σημαίνει αγωνίζομαι και αντιστέκομαι. Γράφω σημαίνει εμπλέκομαι σε ένα γίνεσθαι. Γράφω σημαίνει χαρτογραφώ, σημαίνει ότι 'είμαι χαρτογράφος...’” (2004: 84).

Αυτές οι φουκωϊκές και ντελεζιανές προτροπές σκέψης έχουν πολλαπλά επηρεάσει την πορεία της διατριβής, ωστόσο, είναι σημαντικό επίσης να υπενθυμίσω ότι στην πορεία αυτής επιχείρησα σκόπιμα να μην εγκλωβιστώ σε περιφράξεις ταυτοτήτων ακόμα και αν αυτές είναι μετακινούμενες -όπως του 'χαρτογράφου'- ή χαρακτηρίζουν σε μεγάλο βαθμό τις αφητηρίες σκέψης και φιλοσοφίας μου. Συνεπώς ακόμα και οι μεταδομιστικές, μετα-αναρχικές, κοινοτιστικές/κομμονιστικές και 'μετα-ανθρωπιστικές' θεωρίες, που σε μεγάλο βαθμό υποστηρίζω, μπορεί να περιφράξουν. Θέση μου είναι ότι ο κάθε νέος '-ισμός' πρέπει να αντιμετωπιστεί με προσοχή προκειμένου να μην περιφράξει τις βεβαιότητες του. Στην ίδια λογική, θεωρώ αναγκαίο τον συνεχή επαναπροσδιορισμό όχι μόνο εννοιών και θεωριών αλλά και δράσεων που τείνουν να περικλείσουν τον 'εαυτό' στο εσωτερικό τους. Ακόμα και αν αυτές είναι συλλογικές ή κοινές/κοινοτικές.

Η διατριβή δεν αξιώνει κάποια συγκεκριμένη πολιτική 'καθαρότητα' ούτε τη διατύπωση συγκεκριμένων προτάσεων που πρέπει να ακολουθηθούν, άλλωστε "η βεβαιότητα είναι η παρηγοριά που προσφέρει η εξουσία ως αντάλλαγμα της υποταγής." (Dematteis στο Fall and Minca, 2012: 10). Αποτελεί περισσότερο ένα άνοιγμα του ορίζοντα των δυνατοτήτων της σκέψης και του φαντασιακού που επιδιώκει την εύρεση κοινών τόπων σε φιλοσοφικές και θεωρητικές έννοιες και ζητήματα και τη δημιουργία δυνατοτήτων -και περαιτέρω ερωτημάτων- για την έρευνα και τη γραφή. Ταυτόχρονα, αναλαμβάνει την πρόκληση της πρότασης δράσης μέσα την πολυπλοκότητα του υπάρχοντος, η οποία περιλαμβάνει τρόπους αγωνιστικής και ευαίσθητης πολιτικής παρέμβασης καθώς και μια προτροπή για συλλογικές σχέσεις και ζωή.

Το παρόν εγχείρημα προ(σ)καλώ να ιδωθεί ως μία *χαρτογράφηση-συνάρθρωση/συναρμολόγηση* που ως τέτοια είναι ένα project σε συνεχή διαδικασία, ανοιχτή σε προεκτάσεις και επανασχεδιασμούς. Κατά συνέπεια, συμπεριλαμβάνει τις αντιφάσεις, τα κενά και τις αδυναμίες της και, αντίστοιχα, είναι ανοιχτή σε ενδεχόμενες αποκρίσεις και αμφισβητήσεις.

'You are here', 'θα πρέπει να πας στη Μόρια' & μετά τι;

Μπορεί οι χαρτογραφήσεις των συνθηκών του σύγχρονου κόσμου να παραμένουν "προσωρινές, υποθετικές [και] αναγκαστικά ημιτελείς" (Retort, 2008), ωστόσο η συνέχιση τους είναι αναγκαία. Συγκεκριμένα, οι συλλογικές χαρτογραφήσεις ως διαδικασία έρευνας και πρακτικής, ανοιχτή στον πειραματισμό και το ριζοσπαστικό φαντασιακό είναι μία επόμενη πρόκληση μετά το πέρας της διατριβής. Παρόμοια είναι και η αντίστοιχη χαρτογράφηση της συλλογικής δυνατότητας διεκδίκησης των 'συνολικών κοινών' -και πέρα από τα ακαδημαϊκά περιβάλλοντα. Μέσα σε μία τέτοια λογική, η συγκεκριμένη χαρτογράφηση κλείνει περίπου όπως ξεκίνησε με 'την ταυτόχρονη ιστορία και τροχιά' της συγκεκριμένης μετανάστριας από τη Συρία που βρέθηκε στο κέντρο κράτησης της Μόριας την ίδια περίοδο που γέμιζαν οι σελίδες στο παρόν κείμενο. Αυτά που μας χωρίζουν πολλά, ωστόσο τα κοινά είναι αυτά στα οποία επιδιώκω να εστιάζω. Οι κοινές αγώνες για το παρόν, τα κοινά όνειρα για το μέλλον, οι ενδεχόμενες διασταυρώσεις μας και οι αντίστοιχοι κοινοί αγώνες.

'Τοποθέτηση' & οδηγίες για μετανάστες & πρόσφυγες που καταφθάνουν στη Συκαμιά της Λέσβου από την αυτο-διαχειριζόμενη συλλογικότητα 'Πλάτανος' (φωτογραφίες της γράφουσας, Φεβρουάριος 2016) & Σύρια γυναίκα στο Κέντρο κράτησης της Μόριας (φωτογραφία & ευγενική παραχώρηση του Gabriel Tizon, Απρίλιος 2016).

Αυτή η ριζοσπαστική συγχρονικότητα -σε αντιστοιχία με τις χαρτογραφήσεις της έρευνας- συμπυκνώνει αρχικά την επίγνωση του 'εδώ και τώρα' αλλά, κυρίως, την ανάγκη για τέτοιες συναντήσεις και για κοινές διεκδικήσεις. Με αυτές τις προτροπές καταθέτω τη διατριβή ως μία προσπάθεια που επιδιώκει να προκαλέσει τη σκέψη και να ανακαλέσει το συναίσθημα. Πάνω απ' όλα, να συνεισφέρει στη δημιουργία ενός χώρου συλλογικών κοινών που θα έχει την επίγνωση της συμβίωσής του με...

το α-χαρτογράφητο...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A - A

- Abrams, J. & Hall, P., 2004. Else/where: mapping. University of Minnesota Design Institute.
- Addison, S., 2008. Borderscapes: Hidden Geographies and Politics at Territory's Edge. Edited by Prem Kumar Rajaram and Carl Grundy-Warr. *Journal of Refugee Studies*, 21(3): 414-416.
- Aeronautics and Space Engineering Board et al., 1995. The Global Positioning System: A Shared National Asset. National Academies Press.
- Agamben, G., 2002. The state of emergency. generation-online. org.
- Agamben, G., 2005. Homo Sacer : Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή. Scripta, Αθήνα
- Agnew, J., 1994. The territorial trap: the geographical assumptions of international relations theory. *Review of international political economy*, 1(1): 53-80.
- Agnew, J., 1999. Mapping Political Power Beyond State Boundaries: Territory, Identity, and Movement in World Politics. *Millennium - Journal of International Studies*, 28(3): 499-521.
- Agnew, J., 2005. Sovereignty regimes: territoriality and state authority in contemporary world politics. *Annals of the Association of American Geographers*, 95(2): 437-461.
- Allen, J., 1995a. Global worlds στο: J. Allen & D.B. Massey (Eds), *Geographical Worlds*. Open University.
- Allen, J., 1995b. Uneven worlds. στο: J. Allen & C. Hamnett (Eds), *A shrinking world? : global unevenness and inequality*. Oxford university press, Oxford.
- Allen, J., 2004. The whereabouts of power: politics, government and space. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 86(1): 19-32.
- Allen, J., 2009a. Powerful geographies: spatial shifts in the architecture of globalization. Stewart Clegg und Mark Haugaard (Hg.): *The SAGE handbook of power*. London: SAGE: 157-173.
- Allen, J., 2009b. Three spaces of power: territory, networks, plus a topological twist in the tale of domination and authority. *Journal of Power*, 2(2): 197-212.
- Allen, J. & Cochrane, A., 2007. Beyond the Territorial Fix: Regional Assemblages, Politics and Power. *Regional Studies*, 41(9): 1161-1175.
- Allen, J. and Cochrane, A., 2010, *Assemblages of State Power: Topological Shifts in the Organization of Government and Politics* *Antipode*, 42, 5, 1071–1089.
- Allen, J. & Hamnett, C., 1995. *A shrinking world? : global unevenness and inequality*. Oxford university press, Oxford.
- Allen, J. et al., 1998. *Rethinking the Region*. Psychology Press.
- Amit, D., 2010. Putting it on the Map: Imperial Gazing and Cartographic Meaning. *ASTU400J: Knowledge and Power in International Relations (Arts Studies)*.
- Anderson, B., 2004. *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso London.
- Anderson, B. & McFarlane, C., 2011. *Assemblage and geography*. *Area*, 43(2): 124-127.
- Arendt, H., 1990. *On revolution*. Penguin.
- Ares, P. & Risler, J., (Iconoclasistas) 2012 *Critical mapping, collaborative practices and open source graphic resources*.
- Armstrong, J. & Zuniga, M.M., 2006. *Crashing the Gate: Netroots, Grassroots, and the Rise of People-Powered Politics*, Chelsea Green, White River Junction, VT.
- Αθανασίου, Α., 2004. Εθνογραφία στο Διαδίκτυο ή το διαδίκτυο ως εθνογραφία: Δυνητική Πραγματικότητα και

πολιτική Κριτική. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 115(Γ'): 49-74.

Αθανασίου, Α., 2012. Η κρίση ως κατάσταση "έκτακτης ανάγκης" : Κριτικές και αντιστάσεις. Σαββάλας, Αθήνα

Αθανασίου, Α., 2015. Το χρέος ως τεχνική διακυβέρνησης, Ενθέματα.

Atkinson, R. & Blandy, S., 2005. Introduction: International perspectives on the new enclavism and the rise of gated communities. *Housing Studies*, 20(2): 177-186.

B - Μπ

Balibar, E., 1998. The borders of Europe. στο: P. Cheah & B. Robbins (Eds), *Cosmopolitics: Thinking and feeling beyond the nation*. U of Minnesota Press, σελ. 216–229.

Balibar, E., 2002. *Politics and the Other Scene*. Verso.

Balibar, E., 2009a. Europe as borderland. *Environment and planning D: Society and space*, 27(2): 190-215.

Balibar, E., 2009b. *We, the people of Europe?: Reflections on transnational citizenship*. Princeton University Press.

Bankoff, G. et al., 2004. *Mapping vulnerability: disasters, development, and people*. Routledge.

Baudrillard, J., 1994. *Simulacra and simulation*. University of Michigan press.

Bauman, Z. 2000. *Liquid modernity*. Oxford, Polity Press.

Beck, U., 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. SAGE Publications.

Benjamin, W. et al., 2010. The Arcades Project. G. Bridge, & S. Watson, *The Blackwell City Reader*: 119.

Berardi, F., 2007. Ποιό είναι το νόημα της αυτονομίας σήμερα; Για την αυτονομία της γνώσης. *Ελευθεριακή Κουλτούρα*.

Berardi, F., 2009. *Precarious rhapsody: Semiocapitalism and the pathologies of the post-alpha generation*. Minor Compositions, London.

Μπιτσάκης, Ε., 2013. Τι είναι φιλοσοφία. ΚΨΜ, Αθήνα

Bhabha, H., 1994. The postcolonial and the postmodern. *The location of culture*, 172.

Blaumachen, 2013. *Περί "κοινών"*. Blaumachen.

Blomley, N., 2003. Law, property, and the geography of violence: The frontier, the survey, and the grid. *Annals of the Association of American Geographers*, 93(1): 121-141.

Blomley, N., 2007. Making private property: enclosure, common right and the work of hedges. *Rural History*, 18(01): 1-21.

Boal, I.A., 2005. *Afflicted powers: Capital and spectacle in a new age of war*. Verso.

Bojadžijev, M. & Mezzadra, S., 2015. 'Refugee crisis' or crisis of European migration policies? *Focaal Blog*.

Bonta, M. & Protevi, J., 2004. *Deleuze and geophilosophy: A guide and glossary*. Edinburgh University Press.

Bourdieu, P., 1990. *The logic of practice*. Stanford University Press.

Brambilla, C., 2012. Constructing a Relational Space between 'Theory' and 'Activism', or (Re) thinking Borders. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 11(2): 215-221.

Briassoulis, H., 2002. Sustainable tourism and the question of the commons. *Annals of tourism research*, 29(4): 1065-1085.

Μπριασούλη, Ε., 2003. Τα "κοινά" – πόροι συλλογικής ιδιοκτησίας και συλλογικής ευθύνης: έννοιες, προβλήματα και το ζήτημα της διαχείρισής τους. *Αειχώρος* 1(2).

Bühler, U., 2002. Participation 'with Justice and Dignity': Beyond the 'New Tyranny'. *Peace, Conflict and Development*, 1: 16.

Butler, J., 2011. *Bodies that matter: On the discursive limits of sex*. Taylor & Francis.

C - X

- Caffentzis, CG., 2010. The future of 'The Commons': neoliberalism's Plan B or the original disaccumulation of capital? *New Formations*, 69(1): 23-41.
- Caffentzis, CG., 2003. The Power of Money: Debt and Enclosure, http://www.commoner.org.uk/previous_issues.htm
- Cardona, O.D., 2004. The need for rethinking the concepts of vulnerability and risk from a holistic perspective: a necessary review and criticism for effective risk management. *Mapping vulnerability: Disasters, development and people*, 17.
- Carroll, L., 2016. *The Hunting of the Snark: An Agony in Eight Fits*. Xist Publishing.
- Casas-Cortés, M. and Cobarrubias, S., 2007a. Drawing escape tunnels through borders: cartographic research experiments by European Social Movements. στο: L. Mogel & A. Bhagat (Eds), *An Atlas of Radical Cartography*. Journal of Aesthetics & Protest Press.
- Casas-Cortés, M. and Cobarrubias, S., 2007b. Drifting through the knowledge machine. *Constituent Imagination: Militant Investigations/Collective Theorization*: 112-126.
- Casas-Cortés, M. et al., 2006. Delete the Border! New Mapping Projects, Activist Art Movements, and the Reworking of the Euro-Border, American Association of Geographers national conference. , Chicago-Illinois.
- Casas-Cortés, M. et al., 2015. New keywords: migration and borders. *Cultural Studies*, 29(1): 55-87.
- Castells, M., 1996. *The information age: economy, society and culture*. Vol. 1, *The rise of the network society*, 1. Blackwell Oxford.
- Castells, M., 2011. *The rise of the network society: The information age: Economy, society, and culture*, 1. John Wiley & Sons.
- Chambers, R., 1994. Participatory rural appraisal (PRA): analysis of experience. *World development*, 22(9): 1253-1268.
- Chambers, R., 2006. Participatory mapping and geographic information systems: whose map? Who is empowered and who disempowered? Who gains and who loses? *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries*, 25.
- Χατζημιχάλης, Κ., 2007. Η Πολιτισμική Στροφή και οι Μη Οικονομικοί Παράγοντες στην Οικονομική Γεωγραφία και την Περιφερειακή Ανάπτυξη. στο: Θ.Σ. Τερκενλή κ.α., (επιμ.), *Ανθρωπογεωγραφία: Άνθρωπος, Κοινωνία και Χώρος. Κριτική*, Αθήνα.
- Χουλιάρας, Α. & Πετράκου, Η., 2007. Πολιτική Γεωγραφία. στο: Θ.Σ. Τερκενλή κ.α., (επιμ.), *Ανθρωπογεωγραφία: Άνθρωπος, Κοινωνία και Χώρος. Κριτική*, Αθήνα.
- Χωριανόπουλος, Ι., 2007. Αστική Κοινωνική Γεωγραφία. στο: Θ.Σ. Τερκενλή κ.α., (επιμ.), *Ανθρωπογεωγραφία: Άνθρωπος, Κοινωνία και Χώρος. Κριτική*, Αθήνα.
- Cloke, P. et al., 2005. *Spaces of geographical thought: deconstructing human geography's binaries*. Sage.
- Clynes, M.E. & Kline, N.S., 1995. Cyborgs and space. *The cyborg handbook*: 29-34.
- Cobarrubias, S., 2009. *Mapping machines: activist cartographies of the border and labor lands of Europe*. The University of North Carolina at Chapel Hill.
- Collective, C.C. et al., 2012. Counter (mapping) actions: mapping as militant research. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 11(3): 439-466.
- Collier, S.J. and Ong, A., 2005. Global assemblages, anthropological problems. *Global assemblages: Technology, politics, and ethics as anthropological problems*: 3-21.
- Communismos, 2013. Πρακτικά του Φεστιβάλ - Συνεδρίου στην κατάληψη της Φάμπρικας Υφανέτ, Θεσσαλονίκη Μάιος 2011.
- Cooke, B. and Kothari, U., 2001. *Participation: The new tyranny?* Zed Books.
- Cosgrove, D., 1999. *Mappings*. Reaktion Books.
- Cosgrove, D., 2001. *Apollo's eye: a cartographic genealogy of the earth in the western imagination*. JHU Press.
- Cosgrove, D., 2006. *Carto-City*. στο: K. Hunt et al. (Eds), *Else/Where: Mapping: New Cartographies of Networks and*

Territories. JSTOR.

- Cosgrove, D., 2012. *Geography and vision: seeing, imagining and representing the world*. IB Tauris.
- Cosgrove, D. & Daniels, S., 1988. *The iconography of landscape: essays on the symbolic representation, design and use of past environments*, 9. Cambridge University Press.
- Craig, W.J. et al., 2002. *Community participation and geographical information systems*. CRC Press.
- Crampton, J.W., 2001. Maps as social constructions: power, communication and visualization. *Progress in Human Geography*, 25(2): 235-252.
- Crampton, J.W., 2002. Thinking philosophically in cartography: Toward a critical politics of mapping. *Cartographic Perspectives*(41): 4-23.
- Crampton, J.W., 2003. *The Political Mapping of Cyberspace*. Edinburgh University Press.
- Crampton, J.W., 2008. Mapping without a Net: Neogeography in the 21st century, Global GIS Academy. Virtual Seminar Session: Neogeography.
- Crampton, J.W., 2009. Cartography: performative, participatory, political. *Progress in Human Geography*, 33(6): 840-848.
- Crampton, J.W., 2011. Mapping: A critical introduction to cartography and GIS, 11. John Wiley & Sons.
- Crampton, J.W. & Elden, S., 2007. *Space, knowledge and power: Foucault and geography*. Ashgate Publishing, Ltd.
- Crampton, J.W. & Krygier, J., 2005. An Introduction to Critical Cartography. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 4(1): 11-33.
- Crawford, K. et al., 2013. *Big Data, Communities and Ethical Resilience: A Framework for Action*
- Crumey, A., 2006. Μόμπιους Ντικ Πόλις, Αθήνα
- Crush, J., 1995. *Power of development*. Psychology Press.
- Cumbers, A., and Routledge, P., Introduction. *Antipode* 36.5 (2004): 818-828.

D

- Day, R., 2011. Το Τέλος της Ηγεμονίας: Αναρχικές Τάσεις στα Νεότερα Κοινωνικά Κινήματα. Ελευθεριακή Κουλτούρα, Αθήνα.
- De Angelis, M., 2003. Reflections on alternatives, commons and communities, or building a new world from the bottom up. *The Commoner*(6): 1-14.
- De Angelis, M., 2007. The beginning of history: value struggles and global capital. *Pluto*.
- De Angelis, M., 2009. The tragedy of the capitalist commons. *Turbulence* 5: 32-33.
- De Angelis, M., 2010a. On the commons: A public interview with Massimo De Angelis and Stavros Stavrides. *E Flux*.
- De Angelis, M., 2010b. The Production of Commons and the "Explosion" of the Middle Class. *Antipode*, 42(4): 954-977.
- De Angelis, M., 2013. Κοινά, περιφράξεις και κρίσεις Εκδόσεις των Ξένων, Θεσσαλονίκη.
- De Angelis, M. & Stavros, S., 2010. On the commons: A public interview with Massimo De Angelis and Stavros Stavrides. *E Flux*, 17.
- De Angelis, M. & Σταυρίδης, Σ., 2011. Σχετικά με το Νόημα των Κοινών, Πέρα από τις Αγορές και τα Κράτη : το Commoning ως μια συλλογική πρακτική, *Commons vs Crisis: η έξοδος από την κρίση, τον καπιταλισμό και κάθε ετερονομία περνάει μέσα από τον αγώνα για τα κοινά*. Rebel, Θεσσαλονίκη, σελ. 25-63.
- De Certeau, M., 2010. *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική : Η πολύτροπη τέχνη του πράττειν*. Σμίλη, Αθήνα
- De Genova N., Mezzadra S. And Pickles J. (Editors), *New Keywords: Migration and Borders*. Cultural Studies, (ahead of-print).
- De Landa, M., 2006. *A new philosophy of society: Assemblage theory and social complexity*. A&C Black.
- Dear, M., 1988. The postmodern challenge: reconstructing human geography. *Transactions of the Institute of British Geographers*: 262-274.

- Dear, M., 1994. Postmodern Human Geography: A Preliminary Assessment (Postmoderne Geographie des Menschen. Eine vorläufige Bilanz). *Erdkunde*: 2-13.
- Debord, G., 1986. Η κοινωνία του θεάματος. Εκδοτική Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη
- Del Casino Jr, V.J. et al., 2005. Beyond the 'binaries': A methodological intervention for interrogating maps as representational practices. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 4(1): 34-56.
- Deleuze, G., 1992. Postscript on the Societies of Control. *October*, 59: 3-7.
- Deleuze, G., 2004. *Anti-oedipus*. A&C Black.
- Deleuze, G., 2006. Η πτύχωση: Ο Λάμπνις και το μπαρόκ. Πλέθρον, Αθήνα
- Deleuze, G., and Guattari, F., 1987 *A thousand plateaus* (B. Massumi, Trans.). *Minneapolis: University of Minnesota Press*.
- Deleuze, G. and Guattari, F., 1994. *What is Philosophy?* Verso.
- Deleuze, G. and Hand, S., 1988. *Foucault*. University of Minnesota Press.
- Delinikolas, D. et al., 2013. Mapping the Urban Commons. A new representation system for cities through the lenses of the commons, *Mapping The Commons*.
- Dematteis, G., 1985. *Le metafore della Terra: la geografia umana tra mito e scienza*. Feltrinelli.
- Derrida, J., 1976. *Of Grammatology*. Johns Hopkins University Press, Baltimore & London.
- Dodge, M. et al., 2011. *Rethinking maps: new frontiers in cartographic theory*. Routledge.
- Dunn, C.E., 2007. Participatory GIS—a people's GIS? *Progress in human geography*, 31(5): 616-637.
- Dyer-Witford, N., 2006. The circulation of the common. URL (accessed 30/5/2016): [http://www. geocities. com/immateriallabour/witfordpaper2006. html](http://www.geocities.com/immateriallabour/witfordpaper2006.html).
- Dyer-Witford, N., 2007. *Commonism*. *Turbulence* 1.

E

- Edney, M.H., 1999. Reconsidering Enlightenment geography and map making: reconnaissance, mapping, archive. *Geography and enlightenment*: 165-198.
- Elias, N., 1997. Η εξέλιξη του πολιτισμού : Ήθη και κοινωνική συμπεριφορά στη νεώτερη Ευρώπη: Αλλαγές της συμπεριφοράς στα κοσμικά ανώτερα στρώματα της Δύσης. *Berkeley Planning Journal*. Νεφέλη, Αθήνα
- elpueblodechina & Degoyon, Y., 2006. GPS versus PGS: On Psycho/Subjective Geographic System. στο: Fadaí'at (Eds), *Fadaí'at: Libertad de Movimiento+Libertad de Conocimiento*. Imagraf Impresiones, Malaga, σελ. 155-157.
- Elwood, S., 2006. Critical issues in participatory GIS: Deconstructions, reconstructions, and new research directions. *Transactions in GIS*, 10(5): 693-708.
- Elwood, S., 2008. Volunteered geographic information: future research directions motivated by critical, participatory, and feminist GIS. *GeoJournal*, 72(3-4): 173-183.
- Elwood, S. & Leitner, H., 1998. GIS and community-based planning: Exploring the diversity of neighborhood perspectives and needs. *Cartography and Geographic Information Systems*, 25(2): 77-88.
- Escobar, A., 1995. Imagining a post-development era. *Power of development*: 211-227.
- Escobar, A., 2007. Worlds and knowledges otherwise 1: The Latin American modernity/coloniality research program. *Cultural studies*, 21(2-3): 179-210.
- Estellés-Arolas, E. & González-Ladrón-de-Guevara, F. 2012. Towards an integrated crowdsourcing definition. *Journal of Information science* 38.2: 189-200.
- Ewalt, J.P., 2010. Counter-Mapping as Place-Framing: Naturalized Injustice, De-Naturalized Community and Organizing for Social Change on Google Earth.
- Eyles, J., 1986. *Social geography in international perspective*. Rowman & Littlefield.

F - Φ

- Fall, J.J., 2006. Embodied geographies, naturalised boundaries, and uncritical geopolitics in *La Frontière Invisible*. *Environment and Planning D: Society and Space*, 24(5): 653-669.
- Fall, J.J. & Minca, C., 2013. Not a geography of what doesn't exist, but a counter-geography of what does Rereading Giuseppe Dematteis' *Le Metafore della Terra*. *Progress in Human Geography*, 37(4): 542-563.
- Falzon, C. et al., 2013. *A companion to Foucault*. John Wiley & Sons.
- Farinelli, F., 1998. Did Anaximander ever say (or write) any words? The nature of cartographical reason. *Ethics, Place and Environment*, 1(2): 135-144.
- Federici, S., 1992. The debt crisis, Africa and the New Enclosures. *Midnight Notes*, 10: 10-17.
- Feyerabend, P., 2006. *Ενάντια στη μέθοδο : Για μια αναρχική θεωρία της γνώσης*. Σύγχρονα Θέματα, Αθήνα.
- Fisher, P. & Unwin, D., 2003. *Virtual Reality in Geography*. CRC Press.
- Foucault, M., 1987. *Η αρχαιολογία της γνώσης*, Εξάντας, Αθήνα
- Foucault, M., 2005. *Η μικροφυσική της εξουσίας Ύψιλον*, Αθήνα
- Foucault, M., 2007. *Εξουσία, γνώση και ηθική*. Ύψιλον, Αθήνα
- Foucault, M., 2008a. *Οι λέξεις και τα πράγματα : Μια αρχαιολογία των επιστημών του ανθρώπου*. Γνώση, Αθήνα
- Foucault, M., 2008b. *Το μάτι της εξουσίας*. Βάνιας, Θεσσαλονίκη.
- Foucault, M., 2011. *Επιτήρηση και τιμωρία : Η γέννηση της φυλακής Πλέθρον*, Αθήνα.
- Foucault, M., 2012. *The History of Sexuality: An Introduction*. Knopf Doubleday Publishing Group.
- Foucault, M. et al., 2004. *Society Must be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975-76*. Penguin.
- Foucault, M. et al., 2007. *Security, Territory, Population*. Palgrave Macmillan UK.
- Foucault, M. et al., 2008. *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979*. Palgrave Macmillan UK.
- Foucault, M. et al., 2011. *The Government of Self and Others: Lectures at the College de France, 1982-1983*. Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. & Gordon, C., 1980. *Power/knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*. Pantheon Books.
- Fox, J., 1998. Mapping the commons: the social context of spatial information technologies. *The Common Property Resource Digest*, 45: 1-4.
- Φωτιάδης, Α., 2015. *Εμποροι των Συνόρων: Η Νέα Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική Επιτήρησης*. Ποταμός, Αθήνα.
- Freire, P., 1974. 'Conscientisation'. *CrossCurrents*, 24(1): 23-31.

G - Γ

- Γαβριηλίδης, Α., 2006. *Η επικαιρότητα του Μισέλ Φουκώ*. Θέσεις, 96.
- Γαλανόπουλος, Κ., 2015. *Ο κόσμος όπως είναι! Η ανθρώπινη φύση στον κλασικό αναρχισμό και η μετά-αναρχική ενστάση*. Στάσει Εκπίπτοντες, Αθήνα.
- Γκαραγκούνης, Θ., 2013a. *Η έννοια του χώρου στη Δυτική Φιλοσοφία: Καντ, Φουκώ, Ντεριντά από τον απόλυτο χώρο, στο χώρο κατασκευή και από εκεί στο χώρο-υλοποίηση/αμφισημίες, παλινωδίες και προοπτικές*, Αθήνα.
- Γκαραγκούνης, Θ., 2013b. *Εισαγωγή στην Ανθρωπογεωγραφία: Κοινωνική Θεωρία και Χώρος*, Αθήνα.
- Γκαραγκούνης, Θ., 2013c. *Πο(η)λιτισμική Γεωγραφία: Αναγνώσεις*, Αθήνα.
- Gibson, W., 2000. *Neuromancer*. Penguin Publishing Group.
- Giddens, A., 2014. *Οι συνέπειες της νεωτερικότητας*. Κριτική, Αθήνα
- Goodchild, M.F., 2007. Citizens as sensors: the world of volunteered geography. *GeoJournal*, 69(4): 211-221.
- Gordon, C. (1980). *Power/knowledge. Selected Interviews and Other Writings of Michel Foucault*.. New York: Pantheon, 77η συνέντευξη έγινε το 1982, 16-20) ή στο Rabinow, 140

- Gordon, U., 2010. Power and anarchy: In/equality+ in/visibility in autonomous politics. New perspectives on anarchism. London: Rowman & Littlefield.
- Goss, J., 1995. Marketing the new marketing: The strategic Discourse of Geodemographic information Systems. . στο: J. Pickles (Eds), Ground truth: The social implications of geographic information systems. Guilford Press.
- Gould, P. & White, R., 2012. Mental maps. Routledge.
- Graeber, D., 2013. Χρέος (Τα πρώτα 5.000 χρόνια). Στάσει Εκπύπτοντες, Αθήνα.
- Graham, M., 2010. Neogeography and the palimpsests of place: Web 2.0 and the construction of a virtual earth. Tijdschrift voor economische en sociale geografie, 101(4): 422-436.
- Graham, S., 1998. Spaces of surveillant simulation: new technologies, digital representations, and material geographies. Environment and Planning D: Society and Space, 16(4): 483-504.
- Gregory, D., 1994. Geographical Imaginations. Wiley.
- Gregory, D., 2004. The colonial present. JSTOR.
- Gregory, D. et al., 2011. The dictionary of human geography. John Wiley & Sons.
- Griffis, R., 2007. Για μια τέχνη ενάντια στη χαρτογράφηση της καθημερινής ζωής. re-public.
- Grosz, E.A., 1995. Space, Time, and Perversion: Essays on the Politics of Bodies. Routledge.
- Gupta, A., & Ferguson, J., 2006. Πέρα από την κουλτούρα: Χώρος, ταυτότητα και η πολιτική της διαφοράς. στο: Γ. Κυριακάκης & Μ. Μιχαηλίδου (Eds), Η προσέγγιση του άλλου: Ιδεολογία, Μεθοδολογία και Ερευνητική Πρακτική. Μεταίχμιο, Αθήνα.

H

- Hackitectura, 2006. Cronica 2004: Fadaiat relámpago Desterritorializador. In Fadaí'at: Libertad de Movimiento + Libertad de Conocimiento. Malaga: Imagraf Impresiones 147-149, <http://hackitectura.net/blog/en/2006/libro-fadaiat/>
- Haggerty, K.D. & Ericson, R.V., 2000. The surveillant assemblage. The British journal of sociology, 51(4): 605-622.
- Haiven, M., 2014. Crises of imagination, crises of power. London: Zed Books.
- Haiven, M. and Khasnabish, A., 2010. What is the radical imagination? A Special Issue. Affinities: a journal of radical theory, culture, and action, 4(2).
- Hannah, M.G., 2000. Governmentality and the mastery of territory in nineteenth-century America, 32. Cambridge University Press.
- Haraway, D.J., 1991a. A cyborg manifesto: Science, technology, and socialist-feminism in the late twentieth century. στο: D.J. Haraway (Eds), Simians, cyborgs, and women: The reinvention of nature. Routledge.
- Haraway, D.J., 1991b. Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. στο: D.J. Haraway (Eds), Simians, cyborgs, and women: The reinvention of nature. Routledge.
- Haraway, D.J., 2013. Simians, cyborgs, and women: The reinvention of nature. Routledge.
- Hardin, G., 1968. The tragedy of the commons. science, 162(3859): 1243-1248.
- Hardt, M. and Negri, A., 2001. Empire. Harvard University Press.
- Hardt, M. and Negri, A., 2005. Multitude: War and democracy in the age of empire. Penguin.
- Hardt, M. and Negri, A., 2009. Commonwealth. Harvard.
- Harley, J.B., 1988. Maps, knowledge and power. στο: D. Cosgrove & S. Daniels (Eds), The iconography of landscape, Cambridge. University of Cambridge Press, UK, σελ. 277-312.
- Harley, J.B., 1989. Deconstructing the map. Cartographica: The international journal for geographic information and geovisualization, 26(2): 1-20.
- Harley, J.B., 1992a. Deconstructing the Map (second version). στο: T.J. Barnes & J.S. Duncan (Eds), Writing Worlds: Discourse, Text and Metaphor. Routledge, New York.

- Harley, J.B., 1992b. Deconstructing the Map (second version). . στο: T.J. Barnes & J.S. Duncan (Eds), *Writing Worlds: Discourse, Text and Metaphor*. . Routledge, York.
- Harman, G., 2008. DeLanda's ontology: assemblage and realism. *Continental Philosophy Review*, 41(3): 367-383.
- Harris, L. & Harrower, M., 2006. Critical interventions and lingering concerns: Critical cartography/GISci, social theory, and alternative possible futures. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 4(1): 1-10.
- Harris, L.M. & Hazen, H.D., 2005. Power of maps:(Counter) mapping for conservation. *ACME: An international e-journal for critical geographies*, 4(1): 99-130.
- Harris, T. & Weiner, D., 2002. Implementing a community-integrated GIS: perspectives from South African fieldwork. *Community participation and geographic information systems*: 246-258.
- Harvey, D., 2002. The condition of postmodernity. *The Spaces of Postmodernity: Readings in Human Geography*, edited by Michael J. Dear and Steven Flusty. Oxford: Blackwell Publishers Ltd: 172.
- Harvey, D., 2003. *The new imperialism*. OUP Oxford.
- Harvey, D., 2005. *A brief history of neoliberalism*. OUP Oxford.
- Harvey, D., 2008. The right to the city. *Nwe Left Review*, 53(September-October): 23-40.
- Harvey, D., 2010. *Social justice and the city*, 1. University of Georgia Press.
- Harvey, D. & Braun, B., 1996. *Justice, nature and the geography of difference*. Wiley Online Library.
- Heidegger, M., 2013. *Είναι και χρόνος*. Δωδώνη, Αθήνα
- Heinzelman, J. et al., 2011. Mobile technology, crowdsourcing and peace mapping: New theory and applications for conflict management, *Mobile Technologies for Conflict Management*. Springer, σελ. 39-53.
- Holloway, J., 2006. *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία το νόημα της επανάστασης σήμερα*. Σαββάλας, Αθήνα.
- Holloway, J., 2010. *Crack Capitalism*. Pluto Press.
- Holmes, B., 2002. Mapping excess, seeking uses: Bureau d'études and multiplicity. at the Université Tangente homepage [www.utangente.free.fr](http://utangente.free.fr/aneupages/cartesholmes2.html). accessed at <http://utangente.free.fr/aneupages/cartesholmes2.html>.
- Holmes, B., 2004. *Imaginary Maps, Global Solidarities, Continental Drift*.
- Holmes, B., 2006. Luz de estrellas y secretos; una breve charla sobre mapas y sus usos στο: Fadaí'at (Eds), *Fadaí'at: Libertad de Movimiento+Libertad de Conocimiento*. Imagraf Impresiones, Malaga.
- Holmes, B., 2006. Counter cartographies. στο: K. Hunt et al. (Eds), *Else/where: Mapping new cartographies of networks and territories* (2006): 20-25.
- Holmes, B., 2007a. Continental drift: activist research, from geopolitics to geopoetics. *Constituent imagination: militant investigations//collective theorization*: 39-43.
- Holmes, B., 2007b. Future Map. στο: B. Holmes (Editor), *Continental Drift: the other side of Globalization*.
- Holmes, B., 2007c. *Imaginary Maps, Global Solidarities*. στο: B. Holmes (Editor), *Continental Drift: the other side of Globalization*.
- Hugill, D. & Thorburn, E., 2012a. Reactivating the Social Body in Insurrectionary Times: A Dialogue with Franco'Bifo'Berardi. *Berkeley Planning Journal*, 25(1).
- Hyerle, D., 1996. Thinking Maps: Seeing Is Understanding. *Educational leadership*, 53(4): 85-89.

I

- Ιωσηφίδης, Θ., 2003. Σημειώσεις για το μάθημα «Εισαγωγή στην ανάλυση δεδομένων». Πανεπιστήμιο Αιγαίου Τμήμα Γεωγραφίας.
- Ιωσηφίδης, Θ., 2008. *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Κριτική, Αθήνα
- Insin, E.F. and Nielsen, G.M., 2008. *Acts of citizenship*. Zed Books Limited.

J

- Jeffrey, A. et al., 2012. Rethinking enclosure: Space, subjectivity and the commons. *Antipode*, 44(4): 1247-1267.
- Johnson, J.T. et al., 2005. Facing the future: encouraging critical cartographic literacies in indigenous communities. *ACME: an international e-journal for critical geographies*, 4(1): 80-98.
- Johnson, S., 2006. *The ghost map: the story of London's most terrifying epidemic--and how it changed science, cities, and the modern world*. Penguin.
- Jun, N.J. & Wahl, S., 2010. *New perspectives on anarchism*. Rowman & Littlefield.

K - K

- k3000, L., 2006. *MigMap: A Virtual Cartography of European Migration Policies*.
- Kanarinka bot (Catherine D'Ignazio), 2006a. 42 Or 363 Definitions of Cartography. . Free Press, Morrisville, NC.
- Kanarinka bot (Catherine D'Ignazio), 2006b. Art-Machines, Body-Ovens and Map-Recipes: Entries for a Psychogeographic Dictionary. *Cartographic Perspectives*, 53: 24-40.
- Kant, I., 1979. *Κριτική του καθαρού λόγου*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Καρυώτης, Θ., 2012. Οι κοινότητες ως αντι-κόσμοι διαρκούς αντίστασης. στο: Θ. Καρυώτης (Editor), *Αυτονομίες*.
- Καρυώτης, Θ., 2013. Κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και ευρύτερη κοινωνική αλλαγή: Συμπλεύσεις, τριβές και προκλήσει,, Εισήγηση στο Λαϊκό Πανεπιστήμιο Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, Θεσσαλονίκη.
- Kasperek, B. et al., 2015. New keywords: migration and borders. στο: S. Mezzadra & J. Pickles (Eds), *New Keywords: Migration and Borders, Cultural Studies*, σελ. 55-87.
- Keltu, C.M., 2012. The disappearing virtual library. *Al Jazeera*.
- Καστοριάδης, Κ., 1999. Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας. *Κέδρος - Ράππα*, Αθήνα
- Kienberger, S. & Steinbruch, F., 2005. P-GIS and disaster risk management: Assessing vulnerability with P-GIS methods--Experiences from Búzi, Mozambique, International Conference on Participatory Spatial Information Management and Communication, Nairobi, Kenya.
- Kirby, P., 2006. Theorising globalisation's social impact: proposing the concept of vulnerability. *Review of International Political Economy*, 13(4): 632-655.
- Kitchin, R. & Dodge, M., 2007. Rethinking maps. *Progress in Human Geography*, 31(3): 331-344.
- Kitchin, R. & Kneale, J., 2005. *Lost in space: geographies of science fiction*. A&C Black.
- Klein, N., 1999. *The Shock Doctrine: The rise of disaster capitalism*. Camberwell.
- Kosek, J., 1998. Mapping politics. *The Common Property Resource Digest*, 45: 4-6.
- Kothari, U. & Cooke, B., 2001. Power, knowledge and social control in participatory development. *Participation: the new tyranny?*: 139-152.
- Κωτσάκης, Δ., 2013. *Urban Conflicts: ανοιχτές συζητήσεις συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη*, Θεσσαλονίκη.
- Kropotkin, P., 1885, *What geography ought to be*: 940-956.
- Krygier, J. & Wood, D., 2006. *Ce N'est Pas le Monde. Propositions for Mapmakers*. στο: M. Dodge et al. (Eds), *Rethinking maps: new frontiers in cartographic theory*. Routledge.
- Kuhn, T.S., 2012. *The structure of scientific revolutions*. University of Chicago press.
- Κουρλιούρος, Η., 2001. *Διαδρομές στις θεωρίες του χώρου – Οικονομικές Γεωγραφίες της Παραγωγής και της Ανάπτυξης*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Κουρλιούρος, Η., 2007. *Οικονομική Γεωγραφία: Επιστημολογικές Τομές και Κριτικές Αντιπαραθέσεις*,. στο: Θ.Σ. Τερκενλή κ.α., (επιμ.), *Ανθρωπογεωγραφία: Άνθρωπος, Κοινωνία και Χώρος*. Κριτική, Αθήνα.
- Kwan, M.-P., 2002. Feminist visualization: Re-envisioning GIS as a method in feminist geographic research. *Annals of the association of American geographers*, 92(4): 645-661.

- Kwan, M.-P. & Knigge, L., 2006. Doing qualitative research using GIS: an oxymoronic endeavor? *Environment and Planning A*, 38(11): 1999-2002.
- Kyem, P.A. & Saku, J.C., 2009. Web-Based GIS and the Future of Participatory GIS Applications within Local and Indigenous Communities. *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries*, 38.

L - Λ

- Lakoff, G. & Johnson, M., 1980. The metaphorical structure of the human conceptual system. *Cognitive science*, 4(2): 195-208.
- Lefebvre, H., 1991. *The production of space*, 142. Oxford Blackwell.
- Lefebvre, H., 2008. *Critique of Everyday Life, Volume 3: From Modernity to Modernism*. Trans. Gregory Elliott. London and New York: Verso.
- Legg, S., 2011. *Assemblage/apparatus: using Deleuze and Foucault*. *Area*, 43(2): 128-133.
- Λεοντίδου, Λ., 2007. *Αγεωγράφητος Χώρα*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Λεοντίδου Λ. & Π., Σ., 2001. *Γενική Γεωγραφία, Ανθρωπογεωγραφία και Υλικός Πολιτισμός της Ευρώπης – Εγχειρίδιο Μελέτης, Ανθρωπογεωγραφία*. ΕΑΠ, Πάτρα.
- Lévy, P., 1999. *Δυνητική πραγματικότητα = Réalité virtuelle : Η φιλοσοφία του πολιτισμού και του κυβερνοχώρου*. Κριτική, Αθήνα
- Λιβιεράτος, Ε., 2007. Ένα ταξίδι στην κυριαρχία των χαρτών: Ιστορίες για την απεικόνιση της διεύρυνσης του κόσμου Ζήτη, Θεσσαλονίκη
- Lewis, M.W. & Wigen, K., 1997. *The myth of continents: A critique of metageography*. Univ of California Press.
- Linebaugh, P., 2008. *The Magna Carta manifesto: liberties and commons for all*. Univ of California Press.
- Lorimer, H., 2005. Cultural geography: the busyness of being 'more-than-representational'. *Progress in human geography*, 29(1): 83-94.
- Louis, R.P. et al., 2012. Introduction: Indigenous cartographies and counter-mapping. *Cartographica: The International Journal for Geographic Information and Geovisualization*, 47(2): 77-79.
- Lyon, D., 2013. *The information society: Issues and illusions*. John Wiley & Sons.
- Lyotard, J.-F., 1984. *The postmodern condition: A report on knowledge*, 10. U of Minnesota Press.

M - Μ

- MacEachren, A.M., 1979. The evolution of thematic cartography: A research methodology and historical review. *The Canadian Cartographer*, 16(1): 17-33.
- Mackinder, H.J., 1904. *The geographical pivot of history*. Royal Geographical Society.
- Μακρυγιάννη Β. κα. 2013. Εργαστήριο: συναντήσεις // συγκρούσεις στην πόλη, Γεωγραφίες, τ. 22 σελ. 105-108 , ISBN: 1109-186Χ, Αθήνα.
- Maltz, M. et al., 1990. *Mapping crime in its community setting: Event geography analysis*. Michael Maltz.
- Μαρχ, Κ., 1992. Βασικές γραμμές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας 1857-1858 : Παράρτημα από τα οικονομικά χειρόγραφα 1850-1861. Στοχαστής, Αθήνα
- Μαρχ, Κ., 2009. *Το Κεφάλαιο, τόμος Ι Σύγχρονη Εποχή*, Αθήνα.
- Massey, D., 2000, *Entanglements of Power*. London: Routledge.
- Massey, D., 2005. *For Space*. SAGE Publications Ltd
- Massey, D., 2006. The geographical mind. *Secondary Geography Handbook*. Sheffield: Geographical Association. S: 46-51.

- Massey, D., 2009. Concepts of space and power in theory and in political practice. *Documents d'anàlisi geogràfica*(55): 15-26.
- Massey, D., 2013. *Space, place and gender*. John Wiley & Sons.
- Massey, D. & Allen, J., 1989. *Geography matters!* Cambridge University Press, Cambridge
- Massey, D. et al., 1999. *Human Geography Today*. Wiley.
- Mattelart, A., 2010. *The globalization of surveillance*. Polity.
- Meier, P., 2011. New information technologies and their impact on the humanitarian sector. *International review of the Red Cross*, 93(884): 1239-1263.
- Merleau-Ponty, M., 1964. *The primacy of perception: And other essays on phenomenological psychology, the philosophy of art, history, and politics*. Northwestern University Press.
- Mezzadra, S. & Neilson, B., 2003. Ne qui, ne altrove—migration, detention, desertion: a dialogue. *Borderlands e-journal*, 2(1).
- Midnight Notes Collective, 1990. *The New Enclosures*, Brooklyn: Autonomedia, 1990.
- Midnight Notes Collective, 2009, *Promissory notes: From crisis to commons*. Crisis Conference Reader.
- Μιχαηλίδου, Μ., 2004. Υβριδισμός και Υποκειμενικότητα: Η φιγούρα του cyborg και το μεταβιομηχανικό υποκείμενο. στο: *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Τομ. 115: 3-26.
- Minca, C., 2001. *Postmodern Geography: Theory and Praxis*. Wiley.
- Μυριβήλη, Ε. & Παπαγεωργίου, Δ. (Eds), 2006. *Πολιτιστική Αναπαράσταση*. Κριτική, Αθήνα.
- Μυρίδης, Μ., 2001. Εικόνες από ένα συνέδριο: Το 18ο Διεθνές Συνέδριο της Ιστορίας της Χαρτογραφίας. *Γεωγραφίες*, 1: 83-87.
- Mogel L. & Bhagat A. (eds), *An Atlas of Radical Cartography*, Los Angeles, Journal of Aesthetics and Protest Press, pp. 51 – 66.*
- Monmonier, M., 2004. *Spying with maps: Surveillance technologies and the future of privacy*. University of Chicago Press.
- Monmonier, M., 2014. *How to lie with maps*. University of Chicago Press.
- Mumford, L., 1922. *The story of utopias*. Boni and Liveright.
- Murphy, W. & Dean, M., 2000. *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. JSTOR.

N - N

- Nagel, T., 1989. *The view from nowhere*. oxford university press.
- Νανόπουλος, Δ. & Μπαμπινιώτη, Γ., 2010. *Από την κοσμογονία στη γλωσσογονία. Μια συν-ζήτηση*. Καστανιώτη, Αθήνα
- Natsios, D. & Young, Y., 2001. *Reversing the panopticon*, Tenth USENIX Security Symposium. Washington, DC.
- Newman, D., 2006. Borders and bordering towards an interdisciplinary dialogue. *European Journal of Social Theory*, 9(2): 171-186.
- Newman, S., 2009. *Πόλεμος στο κράτος: Ο αναρχισμός του Στίρνερ και του Ντελέζ*, Rebel.
- Newman, S., 2010. *Αναρχία και μεταδομισμός*, Autoipoiesis.
- Nyers, P., 2010. No one is illegal between city and nation. *Studies in social justice*, 4(2): 127.

O

- Olsson, G., 1998. Towards a critique of cartographical reason. *Ethics, place and environment*, 1(2): 145-155.
- Olsson, G., 2013. *Lines of Power*. στο: T.J. Barnes & J.S. Duncan (Eds), *Writing worlds: discourse, text and metaphor in the representation of landscape*. Routledge.

- Ong, A., 1999. *Flexible citizenship: The cultural logics of transnationality*. Duke University Press.
- Ong, A., 2006. *Neoliberalism as exception: Mutations in citizenship and sovereignty*. Duke University Press.
- Ong, A., 2007. Neoliberalism as a mobile technology. *Transactions of the Institute of British Geographers* 32.1: 3-8.
- Orban-Ferauge, F. et al., 2015. *Participatory Geographic Information Systems and Land Planning: Life Experiences For People Empowerment and Community Transformation*. FUNDP.
- Ostrom, E., et al. , 1999, Revisiting the commons: local lessons, global challenges. *Science* 284.5412: 278-282.
- Ostrom, E., 2015, *Governing the commons*. Cambridge university press.

P - Π - Ψ

- Paasi, A., 1998. Boundaries as social processes: territoriality in the world of flows. *Geopolitics*, 3(1): 69-88.
- Paasi, A., 1999. Boundaries as social practice and discourse: The Finnish-Russian border. *Regional studies*, 33(7): 669-680.
- Paasi, A., 2005. Remarks on Europe's transforming meta-geography. *Geopolitics*, 10(3): 580-585.
- Paasi, A., 2009. Bounded spaces in a 'borderless world': border studies, power and the anatomy of territory. *Journal of Power*, 2(2): 213-234.
- Paasi, A., 2011. A border theory: An unattainable dream or a realistic aim for border scholars? *The Ashgate research companion to border studies*: 11-31.
- Paasi, A., 2013. *Borders and border-crossings*. The Wiley-Blackwell Companion to Cultural Geography. Oxford: Wiley-Blackwell: 478-493.
- Papadopoulos, D., 2008. In the ruins of representation: Identity, individuality, subjectification. *British journal of social psychology*, 47(1): 139-165.
- Papadopoulos, D., 2010. Insurgent posthumanism. *Ephemera: Theory and Politics in Organization*, 10(2): 134-151.
- Papadopoulos, D., 2011. The imaginary of plasticity: Neural embodiment, epigenetics and ecomorphs. *The Sociological Review*, 59(3): 432-456.
- Papadopoulos, D., 2012. Worlding justice/commoning matter. *Occasion: interdisciplinary studies in the humanities*, 3(1).
- Papadopoulos, D. et al., 2008. *Escape routes. Control and Subversion in the 21th Century*. London.
- Παπαδόπουλος, Α. & Χατζημιχάλης, Κ., 2008. Οι «Φαντασιώσεις/ Αναπαραστάσεις» της Ευρωπαϊκής Υπαιθρου: Μια Κριτική Εισαγωγική Συζήτηση Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 125: 3-19.
- Parker, B., 2006. Constructing Community Through Maps? Power and Praxis in Community Mapping. *The Professional Geographer*, 58(4): 470-484.
- Parker, G., 2002. Γεωπολιτική. Ροές, Αθήνα.
- Pavlov, R., 2009. *Space in Theory: Kristeva, Foucault, Deleuze*. Rodopi.
- Peluso, N.L., 1995. Whose woods are these? counter-mapping forest territories in Kalimantan, Indonesia. *Antipode*, 27(4): 383-406.
- Perez de Lama, J., 2006. *Notas Sobre Emergencias en el Estrecho de Gibraltar*. στο: Fadai'at (Eds), *Fadai'at: Libertad de Movimiento+Libertad de Conocimiento*. Imagraf Impresiones, Malaga.
- Pérez de Lama, J., 2005. *Flujos Antagonistas/Geografías de la Multitud*.
- Pérez de Lama, J. & de Soto, P., 2005. *Hacer mapa. Cartografiando el territorio geopolítico del estrecho*.
- Perkins, C., 2004. Cartography - cultures of mapping: power in practice. *Progress in Human Geography*, 28(3): 381-391.
- Petracou, E., 2011. Geographical and political dimensions of borders and migration, *Irregular Migrations in European Islands*, International Workshop, University of Malta & University of Limoges, Malta.
- Πετράκου, Η., και Ιωσηφίδης, Θ., 2012. Γεωγραφικοί και Πολιτικοί προβληματισμοί για τα σύνορα και τη μετανάστευση στο Τρουμπέτα, Σ., (επ.) Το προσφυγικό και μεταναστευτικό ζήτημα. Διαβάσεις και μελέτες Συνόρων.

Παπαζήσης, Αθήνα, 33-50.

- Πετράκου, Η., κα., 2015, Μετακινήσεις και μεταναστεύσεις στο Βόρειο Αιγαίο στο Σπιλάνης, Γ., Κίζος, Θ. & Καράμπελα, Σ. (επιμ.). (2015), Νησιωτικότητα και Βιωσιμότητα: Η περίπτωση των Νησιών του Αιγαίου, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη, ISBN: 978-960-88031-2-1: 114-140.
- Πετροπούλου, Κ. et al., 2009. Κοινωνικά κινήματα πόλης και περιφέρειας: Μια απόπειρα διεπιστημονικής προσέγγισης, Αόρατες Πόλεις, ΑΠΘ.
- Pickles, J., 1995. *Ground truth: The social implications of geographic information systems*. Guilford Press.
- Pickles, J., 2004. *A history of spaces: Cartographic reason, mapping, and the geo-coded world*. Psychology Press.
- Pickles, J., 2005. 'New cartographies' and the decolonization of European geographies. *Area*, 37(4): 355-364.
- Pickles, J., 2006. On the social lives of maps and the politics of diagrams: a story of power, seduction, and disappearance. *Area*, 38(3): 347-350.
- Pickles, J. & Cobarrubias, S., 2009. *Spacing movements: Mapping practices, global justice and social activism*. Spatial Turn. London: Routledge: 36-58.
- Pile, S. & Rose, G., 1992. All or nothing? Politics and critique in the modernism-postmodernism debate. *Environment and Planning D: Society and Space*, 10(2): 123-136.
- Polanyi, M., 2015. *Personal knowledge: Towards a post-critical philosophy*. University of Chicago Press.
- Polanyi, K., 1944. *The great transformation*. New York: Rinehart: 209-227.
- Pramono, A.H., 2006. *Critical Cartographic Literacy: Towards A Philosophy Of (And Theorizing) Counter-Mapping*, Dissertation, University Hawaii & Manoa Honolulu.
- Propen, A.D., 2005. Critical GPS: Toward a new politics of location. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 4(1): 131-144.
- Ψαρράς, Β., 2011. *Neo-Flaneur. Καλλιτεχνική Χαρτογράφηση των Αστικών Non-Places και New Media Arts. Η πόλη-κύτταρο και η νεο-ρομαντική της αύρα.*, Ημερίδα: Τόποι της Θηλυκότητας/Προς μια νέα χαρτογράφηση. Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

R

- Rancière, J., 2015. *Dissensus: On politics and aesthetics*. Bloomsbury Publishing.
- Rancière, J. & Elliott, G., 2011. *The Emancipated Spectator*. Verso.
- Retort, (2008). *The totality for grownups*. *Public Culture* 20 (3).
- Retort, A. P. (2005). *Capital and Spectacle in a New Age of War*.
- Roberts, S.M. & Scbein, R.H., 1995. *Earth Shattering*. . στο: J. Pickles (Eds), *Ground truth: The social implications of geographic information systems*. Guilford Press.
- Robinson, A.H., 1982. *Early Thematic Mapping in the History of Cartography*. University of Chicago Press.
- Rodney, W., 2005. How Europe Underdeveloped Africa. *Beyond borders: Thinking critically about global issues*: 107-125.
- Rorty, R. et al., 1980. *Philosophy and the Mirror of Nature*, 401. Cambridge Univ Press.
- Rose-Redwood, R.S., 2006. Governmentality, geography, and the geo-coded world. *Progress in Human Geography*, 30(4): 469-486.
- Rose, G., 2003. On the need to ask how, exactly, is geography "visual"? *Antipode*, 35(2): 212-221.
- Rose, G., 2012. *Visual methodologies: An introduction to researching with visual materials*. Sage.
- Russell, B. et al., 2011. What can an assemblage do? Seven propositions for a more strategic and politicized assemblage thinking. *City*, 15(5): 577-583.

S - Σ

- Said, E.W., 2014. *Orientalism*. Knopf Doubleday Publishing Group.
- Sassen, S., 2000. Territory and territoriality in the global economy. *International Sociology*, 15(2): 372-393.
- Sassen, S., 2006. *Territory, authority, rights: From medieval to global assemblages*, 7. Cambridge Univ Press.
- Σιδηρόπουλος, Γ., 2007. Η "Εικόνα" του Γεωγραφικού Χώρου. στο: Θ.Σ. Τερκενλή κ.α., (επιμ.), *Ανθρωπογεωγραφία: Άνθρωπος, Κοινωνία και Χώρος*. Κριτική, Αθήνα.
- Schuurman, N., 2009. The new Brave New World: Geography, GIS, and the emergence of ubiquitous mapping and data. *Environment and planning. D, Society and space*, 27(4): 571.
- Schuurman, N. & Pratt, G., 2002. Care of the subject: Feminism and critiques of GIS. *Gender, place and culture: a journal of feminist geography*, 9(3): 291-299.
- Sharp, J. P., et al., 2000. *Entanglements of Power: Geographies of Domination/Resistance*. Taylor & Francis.
- Sheppard, E., 2005. Knowledge production through critical GIS: genealogy and prospects. *Cartographica: The International Journal for Geographic Information and Geovisualization*, 40(4): 5-21.
- Shukaitis, S., 2009. Space is the (non) place: Martians, Marxists, and the outer space of the radical imagination. *The Sociological Review*, 57(s1): 98-113.
- Shukaitis, S. and Graeber, D., 2007. Introduction. στο: E. Biddle et al. (Eds), *Constituent Imagination: Militant Investigations//collective Theorization*. AK Press.
- Soja, E.W., 1980. The socio-spatial dialectic. *Annals of the Association of American Geographers* 70.2: 207-225.
- Soja, E.W., 1989. *Postmodern geographies: The reassertion of space in critical social theory*. Verso.
- Soja, E.W., 1996. *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Blackwell Oxford.
- Soja, E.W. & Hadjimichalis, C., 1985. Between geographical materialism and spatial fetishism. *Antipode*, 17(2-3): 59-67.
- Sotelo-Castro, L.C., 2009. Participation cartography: The presentation of self in spatio-temporal terms. *M/C Journal*, 12(5).
- Spivak, G.C., 1988. *Can the subaltern speak?* Springer.
- Spivak, G.C., 1999. *A critique of postcolonial reason*. Harvard university press.
- Staeheli, L.A., 2003. Place στο: J.A. Agnew et al. (Eds), *A companion to political geography*. John Wiley & Sons.
- Stallman, R., 1985. *The GNU Manifesto*. Free Software Foundation.
- Stallmann, 2012, *Alternative Cartographies. Building Collective Power*, University of Chapel Hill, dissertation.
- Στάμκος, Γ., 2007. *Γεωπολιτική του Αρχιπελάγους*.
- Σταυρίδης, Σ., 2010, *Μετέωροι χώροι της ετερότητας*, Αλεξάνδρεια.
- Stavrides, S., 2010. The December 2008 Youth Uprising in Athens: Spatial Justice in an Emergent "City of Thresholds". *Spatial Justice*, 2.
- Stavrides, S., 2011. *Crisis vs Commons: Θεωρία και Ανάλυση για το ανταγωνιστικό κίνημα*, Rebel. Rebel
- Stavrides, S., 2014. *Emerging Common Spaces as a Challenge to the City of Crisis*, *Crisis-Scapes: Athens and Beyond*, Athens, σελ. 209-214.
- Σταυρίδης, Σ., 2015. Οι αναδυόμενοι κοινοί χώροι ως πρόσκληση στην πόλη της κρίσης, *Urban Conflicts*, σελ. 440-448.
- Svirsky, M. (Ed.). 2010. *Deleuze and Political Activism*. Edinburgh University Press.
- Szott, R., 2006. *What is neogeography anyway?*, *Platial News and Neogeography*.

T - T

- Taylor, D.R.F. & Lauriault, T., 2006. *Cybercartography: Theory and practice*, 5. Elsevier.
- Τερκενλή, Θ.Σ., 2007a. *Ανθρωπογεωγραφία: Βασικές Έννοιες και Θεωρητικές Τάσεις*. στο: Θ.Σ. Τερκενλή κ.α., (επιμ.), *Ανθρωπογεωγραφία: Άνθρωπος, Κοινωνία και Χώρος*. Κριτική, Αθήνα.
- Τερκενλή, Θ.Σ., 2007b. *Γεωγραφία του Τουρισμού*. στο: Θ.Σ. Τερκενλή κ.α., (επιμ.), *Ανθρωπογεωγραφία: Άνθρωπος,*

Κοινωνία και Χώρος. Κριτική, Αθήνα.

- Thrift, N., 2008. *Non-representational theory: Space, politics, affect*. Routledge.
- Todorova, M., 1997. *Imaging the Balkans*. New York.
- Tsianos, V. & Papadopoulos, D., 2014. *DIWY! Precarity in embodied capitalism*.
- Τσαβδάρου, Χ., 2015. Ο Κοινός Χώρος και οι νέες χωρικές περιφράξεις στην Ελλάδα την εποχή της κρίσης, *Urban Conflicts*, σελ. 462-475.
- Tselepi, N., 2016. *Deaths at the Borders: The cases of Evros and the Aegean Sea*. Research Note from Greece. *Intrasformazione*, 5 (1): 50-56.
- Τσελεπή, Ν. & Πετράκου, Η., 2015. Νέες Χαρτογραφίες Συνόρων & Μεταναστεύσεων. στο: Θ.Σ. Α. Αρβανίτης κα. (επιμ.), *Χαρτογραφίες Νου, Ψυχής και Γνώσης. Ζήτη*, Θεσσαλονίκη
- Tuathail, G.Ó., 1997. *At the end of geopolitics? Reflections on a plural problematic at the century's end*. *Alternatives: Global, Local, Political*, 22(1): 35-55.
- Tuathail, G.Ó. & Toal, G., 1996. *Critical geopolitics: The politics of writing global space*, 6. U of Minnesota Press.
- Tuathail, Ó., 1998. *Postmodern Geopolitics? The Modern Geopolitical Imagination and Beyond*. στο: G.Ó. Tuathail et al. (Eds), *Rethinking geopolitics*. Routledge London, σελ. 16-38.
- Tulloch, D.L. & Shapiro, T., 2003. *The intersection of data access and public participation: Impacting GIS users' success*. *Urisa Journal*, 15(2): 55-60.
- Turnbull, D., 2003. *Masons, tricksters and cartographers: Comparative studies in the sociology of scientific and indigenous knowledge*. Taylor & Francis.
- Turnbull, D. & Watson, H., 1993. *Maps Are Territories Science is an Atlas: A Portfolio of Exhibits*.
- Turner, A., 2006. *Introduction to neogeography*. " O'Reilly Media, Inc."

V - B

- Βαίτης, Μ. & Σουλακέλλης, Ν., 2007. *Χαρτογραφία και Γεωπληροφορική στην Ανθρωπογεωγραφία*. το: Θ.Σ. Τερκενλή κ.α., (επιμ.), *Ανθρωπογεωγραφία: Άνθρωπος, Κοινωνία και Χώρος*. Κριτική, Αθήνα.
- Vaccaro, S., 2010. *The Double Paradigm of Power*. στο: N.J. Jun & S. Wahl (Eds), *New Perspectives on Anarchism*. Lexington Books.
- van Houtum, H., 2005. *The geopolitics of borders and boundaries*. *Geopolitics*, 10(4): 672-679.
- van Houtum, H., 2010. *Mapping Transversal Borders: towards a Choreography of Space*.
- Vasudevan, A. et al., 2008. *Spaces of enclosure*. *Geoforum*, 39(5): 1641-1646.
- Virilio, P., 1994. *The vision machine*. Indiana University Press.

W

- Walters, W., 2008. *Acts of demonstration: mapping the territory of (non-) citizenship*. *Acts of citizenship*: 182-206.
- Walters, W., 2010. *Anti-political economy: Cartographies of "illegal immigration" and the displacement of the economy*. *Cultural Political Economy*, London: Routledge: 113-38.
- Warf, B., 2002. *The way it wasn't: alternative histories, contingent geographies*. *Lost in space: Geographies of science fiction*: 17-38.
- Wilson, L., 2015. *Cyberwar, god and television: Interview with paul virilio*. *CTheory*: 12-1/1994.
- Wood, D., 2003. *Cartography is dead (thank God!)*. *Cartographic Perspectives*(45): 4-7.
- Wood, D., 2006. *Map art*. *Cartographic Perspectives*(53): 5-14.
- Wood, D. & Fels, J., 1992. *The power of maps*. Guilford Press.

Wood, D. & Krygier, J., (eds), 2006. Art and mapping. Special issue of Cartographic Perspectives Cartographic Perspectives 53.

Z

Zook, M.A. & Graham, M., 2007. The creative reconstruction of the Internet: Google and the privatization of cyberspace and DigiPlace. *Geoforum*, 38(6): 1322-1343.

